

వెప్రహూ

ఆత్మకథ

అనువాదకుడు

ముదిగంటి జగన్న శాస్త్రి

ఆదర్శ గ్రంథమండలి
విజయవాడ.2

అణవ నూర్పు

1964 ఆగష్టు

మూల్యము :

12 రూపాయలు

క్యా రి కో బై ం దు

15 రూపాయలు

మొదల :

శ్రీ గాయత్రీ ప్రెస్, విజయవాడ-3.

శ్రీ విజయలక్ష్మి ఆర్ట్స్ ప్రింటర్స్, విజయవాడ-2

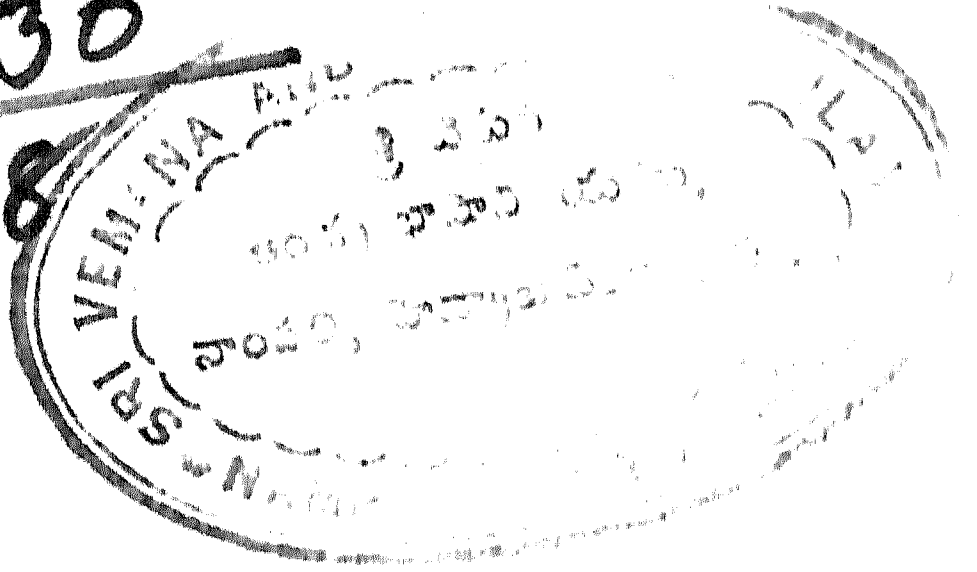
శ్రీ శ్రీ శేషరామగు

కమలకు

— జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ

11/530
6168

తొలి పలుకు

1920 లగాయతు 1931 వరకు “పల్లెటూరి గ్రంథమండలి” పేరిట సుమారు 15 పుస్తకములను వ్రాసి ఆంధ్రభాషామతల్లిని సేవించితిని. కొన్ని రాజకీయ అవాంతరములచే తదాది నేటివరకు వ్యర్థమైన భాషాసేవచేయజాలకపోతిని.

నేడు నా కీయవకాశమునుకల్పించి తమ “యాత్మకథను” తెనిగింప ననుజ్ఞ యిచ్చిన పండిత జవహర్లాల్ నెహ్రూగారి కెంతయు కృతజ్ఞుడను. నా కీయనుజ్ఞకు శిఫార్సుచేసిన డాక్టరు భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్యగారికిని, పైమండలి నింతవరకును పోషించిన యాంధ్రలోకమునకును కృతజ్ఞుడను.

ఇందులో కొన్ని యచ్చు తప్పులును, యితర లోపములును గలవు. ఆంధ్రపాఠకుల ప్రోత్సాహముచే వీనిని నూతన ముద్రణములో సవరించుకొందును.

అనువాదకుడు :

ముదిగంటి జగ్గన్న శాస్త్రి

అ బి ప్రా య ము లు

(శ్రీ) జగ్గన్న శాస్త్రిగారు ఆంధ్రులకు చిరకాల పరిచితులు. వారి పల్లెటూరి గ్రంథమాలవల్ల వారి పేరు ఎల్లరకును పరిచయమే. ఇప్పుడు జవహర్ లాల్ నెహ్రూగారి “ఆత్మకథను” తెనుగించుటవలన మన కృతజ్ఞతకు మరింత పాత్రులై నారు.

ఇంక వీరి శైలినిగూర్చి మనము చెప్పవలసినదేమున్నది ? ఆంగ్లగ్రంథములను తెనుగించునపుడు - తెలుగు తర్జుమానామండక, మూలమే తెలుగా అనిపించవలెను.

మనము అట్టి ప్రమాణమునుబట్టి చూడ వీరిగ్రంథములలో నెవ్వియు వ్యతిరేక విమర్శనకు పాత్రముకాకపోవుటయేకాక, మన యొక్క పొగడ్త పొందవలసినవై యున్నవి.

బంధు
24—4—37

భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్య

పీఠిక

ఈ పుస్తకము 1934 జూన్ మొదలు 1935 ఫిబ్రవరివరకు (పోస్టుస్కిప్టు, మరికొన్ని స్వల్పమార్పులుతప్ప) పూర్తిగ జయిలు లోనే వ్రాయబడెను. జయిలులోని దీర్ఘకాలయేకాంతవాసములలో నొకనిశ్చితమయిన పనిని కల్పించుకొనుటయు హిందూదేశములోని గతచరిత్రను సింహవలోకనముచేయుటయు యీ పుస్తకము వ్రాయుటకు గల ప్రధానోద్దేశ్యము. నే నీపనిని స్వయముగ నన్ను నేను ప్రశ్నించుకొనుభావముతో ప్రారంభించి చివరకు నట్లే నడిపితిని. నేను దీనిని బుద్ధిపూర్వకముగ పాఠకులకొరకు వ్రాయలేదు. అట్లుచేసినను నా దృష్టిలో నాదేశ స్త్రీపురుషులుమాత్రమే యుండిరి. విదేశీయులకైనచో నేను మరొకవిధముగ వ్రాసియుండెడివాడను. తేలికగ విడిచివేసిన కొన్ని భావములను వివరించుచు కొన్నిటిని క్లుప్తపరచుచు వ్రాసెడివాడను.

ఈ పుస్తకము నా విషాదఘట్టములలో వ్రాయబడెనని పాఠకుడు గుర్తించునుగాక ! ఇందులో దాని చిహ్నములు కాన్పించుచునే యుండును. ఇది ప్రశాంతకాలములో వ్రాయబడినచో మరియొకవిధముగ నుండెడిది; ఎక్కువ నిరొధము చూపబడెడిది. అయినను నేను దీని నిట్లే యుంచుట నిశ్చయించితిని. నేను దీనిన వ్రాసినకాలములోని భావముల నిది తెలుపును కనుక కొంతమంది కిది రుచింప నచ్చును.

నా మానసికాభివృద్ధిని తెలుపుటకే నేను ప్రయత్నించితినిగాని నవీనభారతదేశచరిత్రను వ్రాయబూసలేదు. ఇది యట్టి చరిత్రనలె పయికి కాన్పించి పాఠకుని పెడమార్గమునబెట్టి దీనికీయగూడని ప్రాముఖ్యత నిచ్చునట్లు చేయవచ్చును. కనుక నిది కేవలము పాక్షికమైనదనియు, సహంకారపూరితమైనదనియు పాఠకుని హెచ్చరింపగోరుచున్నాను; అనేక ప్రధానవిషయములు నిర్లక్ష్యము చేయబడెను. విషయములను సృష్టించిన యనేకమంది ప్రధానపురుషుల నుదహరింపలేదు. నిజమైన చరిత్రయే యైనచో నిది క్షమార్హముగాదు. కాని స్వీయ చరిత్రలో దీనిని మన్నింపవచ్చును. మన నవీనచరిత్రను చదువగోరువా రితర పుస్తకములను చూచుకొనవలెను, అయినను

యీ పుస్తకము మరికొన్ని వ్యక్తుల చరిత్రలు మధ్యనున్న కాలిలను పూర్తి చేసి యదార్థములను గ్రహించుట కొక యాస్కారముగ నుండవచ్చును.

అనేక సంవత్సరములు కలిసి పనిచేసినట్టియు, నా కమితగౌరవమును, ప్రేమయు గలట్టియు కొంతమంది సహచరులను నేను నిర్మోగ మాటముగ విమర్శించితిని. నేను వర్గములను వ్యక్తులను (ఒక్కొక్కపుడతికఠినముగగూడ) విమర్శించితిని. ఆ విమర్శనలన నాకు వారియెడల గల గౌరవమెంతమాత్రము తగ్గలేదు. ప్రజావ్యవహారములలో పని చేయువారు పరస్పరముగను, వారు సేవించు ప్రజలయెడలను నిర్మోగ మాటముగ నుండవలెనని నేను భావించితిని. బాహ్యమర్యాదయు, క్లిష్టమును, ఒక్కొక్కపుడు బాధను కలిగించునట్టియు సమస్యలను చర్చింపక విడిచివేయుట పరస్పర సమాధానమునకు తోడ్పడజాలదు. మనల నెదుర్కొను సమస్య యట్లు పరిష్కరింపబడజాలదు. భేదములను, సమానాంగీకారములను గ్రహించుటమీదనే యదార్థమైన సహకారమాధారపడవలెను. ఆ విధముగ యదార్థములను (కష్టమైనవేయైనను) యెదుర్కొనవలెను. అయినను నేను వ్రాసినదానితో నే వ్యక్తిపైనను ద్వేషముగాని, క్రూర్యముగాని లేవని నేను విశ్వసించును.

నేటి హిందూదేశ సారాంశములను నేను బుద్ధిపూర్వకముగ చర్చింపమానివేసితిని. జయిలులో వానినిగురించి నేను పూర్తిగ తెలిసికొనుట కవకాశము లేకపోయెను. ఏమిచేయవలెను? అను విషయమునుగూడ నేనచ్చట నిశ్చయింపలేకపోతిని. నా విడుదలయైన తరువాతగూడ నీవిషయమున కేమి జేర్చుటయు ప్రయోజనకరము కాదని భావించితిని. అది నేనిదివరకు వ్రాసినదానితో సరిపడునట్లు కాన్పించలేదు. కనుక “నీ ఆత్మకథ” భూతచరిత్రయొక్క యసమగ్ర వ్యక్తిగత పటముగనే యుండును. ఇది వర్తమానమునకు దరిచేరునుగాని, దాని సంస్కరమును జాగ్రత్తగ విడిచిపెట్టును.

బేడెన్ వీలరు
జనవరి 2-1936

జవహర్లాల్ నెహ్రూ

విషయ సూచిక

1. కాశ్మీరావతరణము	...	13
2. శైశవము	...	19
3. దివ్యజ్ఞానము	...	26
4. హోరో - కేంబ్రిడ్జి	...	32
5. భారతదేశములో యుద్ధకాలపు రాజకీయములు	...	42
6. నా వివాహము, హిమాలయాలోహణము	...	54
7. గాంధీజీరాక, సత్యాగ్రహము. అమృతసరము	...	57
8. నా బహిష్కారప్రవాసము	...	67
9. కిసానులమధ్య సంచారము	...	76
10. అసహాయోద్యమము	...	83
11. 1921 మొదటినిర్బంధము	...	99
12. ద్వారస్యరాహిత్యము - కత్తితత్వము	...	109
13. లక్నో జిల్లాజయిలు	...	119
14. తిరిగి బయటపడితిని	...	129
15. సం దేహము - సంఘర్షణ	...	136
16. నాభాలో నొకకథ	...	142
17. కాకినాడ - మహమ్మదాలీ	...	152
18. మాతండ్రి - గాంధీజీ	...	160
19. కులతత్వప్రాబల్యము	...	172
20. మున్సిపలు కార్యనిర్వహణము	...	180
21. యూరపులో	...	188
22. భారతదేశములో వివాదములు	...	195
23. బ్రెస్సెల్సులో పీడితజాతుల సభ	...	203
24. భారతదేశమునకు తిరిగివచ్చుట - రాజకీయము	...	210
లలో తిరిగి మునుగుట	...	210

25. లాఠీచార్జీల యనుభవము	...	226
26. ప్రేడుయూనియను కాంగ్రెసు	...	232
27. ఆకాశములో నులుములు	...	244
28. స్వాతంత్ర్యము - తరువాత	...	259
29. శాసనోల్లంఘన ప్రారంభము	...	270
30. నై నీజియిలులో	...	282
31. ఎఱవాడలో రాయబారములు	...	296
32. సంయుక్త రాష్ట్రములలో పన్నులనిరాకరణము	...	308
33. మాతండ్రిగారి నిర్యాణము	...	323
34. ఢిల్లీ సంధి	...	328
35. కరాచీ కాంగ్రెసు	...	342
36. దక్షిణదేశ సంచారము	...	357
37. సంధికాలమున సంఘర్షణము	...	368
38. రాండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సు	...	379
39. సంయుక్త రాష్ట్రములలో వ్యావసాయిక కష్టములు	...	392
40. శాంతి యస్తమించెను	...	414
41. అరెస్టులు, ఆర్డి నెన్సులు, నిషేధములు	...	425
42. అధికారుల హుంకారములు	...	431
43. బెర్లిన్, ఢేరాడూన్ జయిశ్వల్	...	446
44. జయిలులో వివిధ భావములు	...	460
45. జయిలులోని జంతువులు	...	470
46. పోరాటము	...	480
47. మతమన నేమి?	...	494
48. బ్రిటిషు ప్రభుత్వ "ద్వందనీతి"	...	509
49. దీర్ఘశిక్ష యంతరించెను	...	530
50. గాంధీజీని దర్శించుట	...	536
51. లిబరలు దృష్టి	...	551
52. డొమినియను ప్రభుత్వము - స్వాతంత్ర్యము	...	560

53. భారతము - ప్రాచీనము, నవీనము	...	574
54. బ్రటిషు పరిపాలనా చరిత్ర	...	582
55. సివిల్ వివాహము - లిపిసమస్య	...	607
56. కులతత్త్వము - తిరోగమనము	...	617
57. ప్రతిష్టంభన	...	637
58. భూకంపము	...	647
59. ఆలివూరు జయిలు	...	661
60. తూర్పుపశ్చిమములలో ప్రజాప్రభుత్వము	...	668
61. సంహారము	...	674
62. విరుద్ధభావములు	...	687
63. మార్పు లేక బలనంతము	...	718
64. తిరిగి ధోరాజయిలు	...	735
65. పదకొండు రోజులు	...	740
66. తిరిగి జయిలుకు	...	746
67. ఇటీవల విషయములు	...	751
68. ఉపసంహారము	...	767
వ్రాసిన తదుపరి	...	771

వం. జవహర్లాల్ నెహ్రూగారి

భారత దర్శనము రు. 12/-

నెహ్రూ లేఖలు రు. 10/-

త ప్ప క చ ద వ ం డి

జవహర్లాల్ నెహ్రూ

1

కాశ్మీరీ దౌవత చరితము

“తన కథను తాను వ్రాసికొనుట చక్కని విషయమే యైనను అంత సుగమముకాదు. తనను గురించి దూషణచేసికొనిన తన హృదయమును, రాచి పెట్టును; స్తుతిచేసికొనిన పాఠకుల చెవులకు ములుకుల సలె నుండును.”
—అబ్రహాము కోలీ.

శ్రీమంతుల కడుపున (ముఖ్యముగా హిందూదేశమున) నపు గూఢముగాపుట్టు యేకైక సుత్రుడు పదిపాళ్ళు చెడిపోవును; దద్దమ్ము యగును పుట్టిన పదకొండేళ్ళసరకు తా నొక్కడే బిడ్డడైనపు డిక యాశయే యుండదు. నా యిద్దరు చెల్లెండ్రు నాకంటె చాల చిన్నలు. మాలో నొక్కొకరిమధ్య చాలనత్సరములు యెడముండవలచే నాబాల్యమున సమనయస్కులులేక నేనొంటరిగా పెరిగి యొంటరిగానే కాలము గడిపితిని. నన్ను మామూలు పాఠశాలలకు పంపక ప్రత్యేకోపాధ్యాయులచే చదువు చెప్పించుటచే, సహపాతుల సావాసముకూడా నాకు కఱినయ్యెను. హిందూకుటుంబమువలె మా ఇంట దగ్గర బంధువులు, అన్నదమ్ముల బిడ్డలు మొదలగువారనేకులుండి సందడిగ నేయుండినను, వారందరును నాకంటె చాల పెద్దలగుటచే నాటపాటలలో వారికి చాలనివాడనని వారు నన్ను విడిచివేసెడివారు. ఆ పెద్దఇంట నే నొక్కడనే నా యాటపాటలలో నుండెడివాడను.

మేము మొదట కాశ్మీర నివాసులము. ఔరంగజేబు తరువాత మొగలు సామ్రాజ్య మంతరించు కాలమున, రెండువందల యేండ్ల క్రిందట, మా పూర్వులు ధన, యశస్సుల నార్జించుట కా పర్వత లోయలనుండి సస్యసమృద్ధియైన మైదానములకు దిగి వచ్చిరి. అప్పుడు ఖరక్ షైర్ చక్రవర్తి. మా పూర్వీకుడు రాజకాలు, కాశ్మీర దేశమున పరివ్యను, సంస్కృత భాషలలో గొప్ప పండితుడగుటచే,

చక్రవర్తి యతని పాండిత్యమునకు మెచ్చి, 1716 ప్రాంతమున సతనిని తన రాజధానియైన ఢిల్లీకి రావించి యొక బాగీనును, నాన కాలన యొడ్డున నొక భవనమును సమర్పించెను. ఈ భవనమునుబట్టి నెహ్రూ (సహార్ కాలన) పదము సతని పేరుకు చేర్చిరి. కొలు మా కుటుంబ నామము. ఇది (కొలు) నెహ్రూక్రింద మారెను. తరువాత కొలు పదము తగ్గిపోయి మేము నెహ్రూలమైతిమి. తరువాత సంభవించిన దుర్దినములలో నీ కుటుంబ మనేక కష్టములకు పోలె, చివర కా బాగీ నునుకోల్పోయెను. మా ముత్తాత లక్ష్మీనారాయణ నెహ్రూ ఢిల్లీ చక్రవర్తి నామమాత్రానశిష్టమైన న్యాయస్థానంలో 'సర్కారు కంపెనీ' మొదటి వకీలుగా నుండెను. మా తాత గంగాధర నెహ్రూ 1857నాటి తిరుగుబాటుకు పూర్వము కొంతకాలము ఢిల్లీ కొత్త లుగానుండి 1861 లో— ముప్పదినాల్గవయేట చనిపోయెను.

1857నాటి తిరుగుబాటుచే, ఢిల్లీలో " మా కుటుంబ సంబంధ మంతయు తెగిపోయెను. అప్పుడు మా కుటుంబముకు చెందినవారములు, దస్తావేజులు నశించిపోయి యున్నదంతయు పోవుటచే మా కుటుంబము ఢిల్లీవీడి ఆగ్రా చేరెను. అప్పటికి మా తండ్రి పుట్టలేదు; కాని మా పెత్తండ్రిలిరువురును పెద్దలై కొంత ఇంగ్లీషు భాషను నేర్చుకొనిరి. ఈ భాషా పరిచయమే మా రెండవ పెత్తండ్రిని, మా కుటుంబములోని మరికొంతమందిని యొక ఆకస్మిక దుర్మరణమునుండి రక్షించెను. అతనితో మా మేనత్త (ఒక చక్కని అందకత్తె)యు, మరికొందరును ఢిల్లీనుండి పోవుచుండిరి. దారిలో వారిని కొంద రాంగ్లయోధులు తారసించి మా మేనత్త యొక ఆంగ్లయువతియని, మా పెత్తండ్రి యామె నెత్తుకొనిపోవుచున్నాడని యనుమానపడి నిందింప నారంభించిరి. ఆ రోజులలో నిందలు; నిందలనుండి విచారణ లేకుండ న్యాయము చెప్పట; శిక్షించుట నిముషములమీదపని. మా పెత్తండ్రి కిని తదితర కుటుంబమంతకు నురితీయబడు దుర్గతి పట్టియుండెడిది. కాని మా పెత్తండ్రియొక్క యింగ్లీషుభాషాజ్ఞానము కొంత కాల యాపనకు తావిచ్చుటచే సతని పరిచయస్తు డొక డచటకు వచ్చి

వారందరిని రక్షించెను. ఆ కుటుంబము కొన్ని యేండ్లు ఆగ్రాలో నివసించెను. 1861 సంవత్సరము మే ఆరవ తేదీని (మా తాతపోయిన మూడు నెలలకు) ఆగ్రాలోనే, మా తండ్రి జన్మించెను. సరిగా ఆ సంవత్సరమే, ఆ నెలలోనే, ఆ దినమందే కవిచంద్రుడు రవీంద్రనాథ టాగూరు జన్మించెను. కుటుంబ భారమంతయు మా తండ్రికంటే చాల పెద్దలైన మా యిద్దరు పెత్తంద్రులపై బడెను. మా పెత్తండ్రి బ్రిటిషుప్రభుత్వ న్యాయశాఖలోజేరి, యనేక ప్రదేశములలో నుద్యోగముచేయుచు కొంతసేరకు కుటుంబమునకు దూరమైపోయెను. రెండవ యాయన రాజపుత్రస్థానంలో ఖేత్రీ సంస్థానంలో పదినామవత్సరములు దివానుగా పనిచేసిన తరువాత న్యాయపరీక్షలో నుత్తీర్ణుడై ఆగ్రాలో న్యాయవాదిగా పనిచేసెను.

మాతండ్రి యాయనయొద్ద పెరిగి పెద్దవాడయ్యెను. వారిద్దరి వాత్సల్యము చిత్రమై, సిత్ర, భ్రాతృవాత్సల్యమిళితమై యుండెను. మా తండ్రి కడసారి వాడగుటచే మా ముత్తనతల్లికి గారాబు బిడ్డడయ్యెను. మా పెత్తండ్రి కొత్తగా స్థాపింపబడిన హైకోర్టులో స్టీడరు హైకోర్టు ఆగ్రానుండి అలహాబాదుకు మారుటచే మా కుటుంబమును అలహాబాదుకు మార్చెను. నాటినుండి అలహాబాదు మా నివాస మయ్యెను. చాల సంవత్సరములపిదప నే సచ్చటనే పుట్టితిని. మా పెత్తండ్రి క్రమముగా పెద్ద ప్రాక్టీసు సంపాదించి హైకోర్టు స్టీడరులలో నొక నాయకుడయ్యెను. ఇంతలో మా తండ్రి కాన్పూరు, అలహాబాదులలో నున్న తపాలశాల కళాశాలలలో క్రమముగా నుత్తీర్ణుడగుచుండెను. ఆతడు బాల్యమున కేవలము పరిషత్తును, అరబ్బీ భాషలనే నేర్చి, వయసు వచ్చిన తరువాతనే ఆంగ్లము నభ్యసించెను. ఆ వయసున పరిషత్తును భాషలో మంచి పాండిత్యము గడించుటచే నతనికంటే చాల పెద్దలు కూడ నతనిని గౌరవించెడివారు. ఈ పాండిత్య మటుండ నతడు తపాలశాల, కళాశాలలలో నల్లరిచిల్లరి పనులలో నారితేరి, చదువుమీద కంటే నాటపాటలలోనే యెక్కువ ధ్యానముంచుటచే, కళాశాలలోని పోకిరీనాయకులలో నొకడుగా చూడబడుచుండెడివాడు. పాశ్చాత్య

చుస్తులు, పాశ్చాత్యపోకడలు అతని నాశనమైనవి. అతడు కొంత మోటుప్రసరము చూపినను, ఆంధ్రవంశీయులతని ప్రేమించి, చెడుపద్ధతులనుండి తప్పించెడివారు. అతని యుత్సాహమును ఎరు మెచ్చికొనెడివారు. తెలివితేటలకు లోటులేదు! అప్పుడప్పుడు తప్పటడుగులిడినను, తరగతిలో కూడ బాగుగనే యుండెడివాడు.

అతడు విశ్వవిద్యాలయ పరీక్షలలో క్రమముగ (సామాన్యము గనే) ను తీర్చుకొనుచు బి. ఏ. పరీక్షకు వెళ్ళెను. అతడు దానికై గట్టి కృషిచేయులేదు. మొదటి పరీక్షా ప్రత్యయము పాడుచేసినని తలచి తక్కిన పరీక్షలకు వెళ్ళకుండుటకై నిశ్చయించి, తాజమహాలులో (పరీక్షలు అప్పుడు ఆగ్రాలో జరుగుచుండెడివి) కాలక్షేపము చేయు చుండగా, కా లేజి పండితు డతనిని పట్టుకొని మొదటి పరీక్షాప్రత్యయము బాగుగనే వ్రాసెనని హెచ్చరించి, తక్కిన పరీక్షలకు హాజరు కాక పోవుట మూర్ఖత్వమని చీవాట్లు వేసెను. ఇంతటితో సతని చనువు పూర్తియయ్యెను. అతడు పట్టభద్ర బిరుదాంకితుడు కాలేదు. అతడు మంచి వృత్తిలో స్థిరపడి జీవితమును గౌరవప్రవృత్తులతో గడుప నుంకించుచు, శక్తిసామర్థ్యములను చూపుటకును, సమర్థులకు ఫలప్రద మగునదియును (హిందూదేశమున నప్పటిలో) స్త్రీ డరీవృత్తి యొక్కటయే యని నిశ్చయించెను. అంతేగాక తన యన్నగారి సామర్థ్యముకూడ సతనికి గాన్పించుచునే యుండెను. అతడు హైకోర్టు నకీలు పరీక్షకు వెళ్ళి ప్రప్రథముడుగా నుత్తీర్ణుడై బంగరుపతకమునుగూడ బొందెను. అతనికి హృద్యమైన వృత్తి లభించెను.

అతడు కాన్పూరు జిల్లాకోర్టులో ప్రాక్టీసు ప్రారంభించి జయము గాంచవలెనని యతిశ్రద్ధతో పనిచేసి త్వరలోనే పైకివచ్చెను. ఆట పాటలలోను, యితర వినోదములలోను సతనికిగల సరదా కొంత కాలమును మ్రింగివేసెను. కు స్తీయనిన సతడు చెవికోసికొనెడివాడు. ఆ రోజులలో కాన్పూరు కు స్తీపంచెములకు ప్రసిద్ధి.

కాన్పూరులో మూడు సంవత్సరములు పని నేర్చుకొనినతరువాత తండ్రిగారు అలహాబాదు హైకోర్టులో చేరి. చేరిన కొద్దికాలము

లోనే ఆయన సోదరుడు నందలాల్ నెహ్రూ హఠాత్తుగా చనిపోయెను. ఇది మాతండ్రికి తీరని కష్టమాయెను. అతడు ప్రేమాస్పద్యుడైన సోదరుడేకాక తండ్రివలెకూడ నుండెను. కుటుంబ ప్రధాన పోషకుడు చని పోవుటచే నా పెద్ద కుటుంబ భారమంతయు మాతండ్రి మీదనే పడెను. అతడు తన వృత్తిలో నిమగ్నుడయి కొన్ని మాసము లన్ని యితర పనులను కట్టిపెట్టెను. మా పెత్తండ్రిగారియొద్ద నుండడి కేసులన్నియు మాతండ్రికే వచ్చిపడుచుండెను. ఆయన కష్టించి పనిచేయుటవలన ననన్నియు నెక్కుచుండుటచే నితర కేసులు, విపరీత ధనము రాదొడగెను. అతడు చిన్న వయస్సులోనే గొప్ప నకీలు అయ్యెను. కాని యిదంతయు నూటక చేకూరలేదు. అతడు న్యాయదేవతకు దాసుడయ్యెను. స్వంత పనులుగాని, ప్రజాసేవనుగాని చక్కబెట్టుట కతనికి తీరికయే లేకుండెను. శలవులు, కాళీదినములుకూడ దానికే చాలకుండెను. కాంగ్రెసు ఇంగ్లీషు చదువుకొనిన మధ్యతరగతుల వారి సప్పుడప్పుడే యాకర్షింప నారంభించెను. అతడుకూడా కొన్ని కాంగ్రెసులకు వెళ్ళి నామమాత్రపు సమ్మతుల నొసంగును. చేతినిండ పనియుండుటచే నతడు ప్పటిలో కాంగ్రెసుపట్ల శ్రద్ధ వహించలేదు. ఇంతేకాక రాజకీయములలోను, ప్రజాసేవలోను నతడేమి చేయవలెనో తెలియకుండెను. అతడు దానిని గురించి యోచింపనులేదు. ఏయుద్యమములోగాని యే సంస్థలోగాని యే మూలనోనుండి తలయూచుటతని చేతగాదు. అతని బాల్యపు టుత్సాహశక్తి తటిగినట్లు కాన్పించినను నది యతనివృత్తిలో బ్రవేశించి యతనికి జయము చేకూర్చి, యాత్మవిశ్వాసమును, యభిమానమును పెంపొందించెను. పోరాటమనిన యతనికి సరదా! ఐనను నతడు రాజకీయ రంగములోనికి నుముక లేదు. నిజమున కప్పటి జాతీయ కాంగ్రెసులో పోరాట మేమియును లేనేలేదు. మొత్తముమీద నతని కది యపరిచిత విషయము; అతని మనస్సు తనవృత్తిమీదనే యుండెను. ఇతరుల ప్రసాదముచే గాక, నితరులసాయ మెంతమాత్రమునులేక తన మనోబల, బుద్ధి బలములచేతనే యతడు జయలక్ష్మిని చేపట్టెను.

నిజమున కతడు రూఢ్యర్థములేని జాతీయవాది; కాని యతడు యింగ్లీషువారిని, వారిపద్ధతులను మెచ్చుకొనుచుండెను. తన దేశస్థులు చాల పతితులై రనియు, వారి దుస్థితికి వా రర్హులే యనియు నతడు భావించెడివాడు. ఏమియు పనిచేయకుండ శుష్క-వాచాలత్వముతో ప్రొద్దుబుచ్చు రాజకీయవేత్తలపట్ల నతని మనస్సులో కొంత తిరస్కారభావ ముండెను. రాజకీయములలో పనిచేసెడివారిలో చాలమంది (అందరును కాదు) జీవితములో వ్యర్థులనెడి భావము (తనకు చేకూరిన జయముచే కలిగిన యహంకార జనితము) కూడ యతని కుండెడిది.

మా యాదాయము హెచ్చినకొలది మాఖర్చులుకూడ నిరంతరము హెచ్చుచుండెను. తన కెప్పు డెంత ధనము కావలెననిన నంత ధనమును సంపాదించగల శక్తియున్నపుడు మూటగట్టుట మాతండ్రి శక్తిసామర్థ్యముల కొక మచ్చగా దోచెను. మంచి రసికుడును, భోగలాలసుడును అగు మా తండ్రి సంపాదించినదంతయు హాయిగా ఖర్చు పెట్టుచుండెను. క్రమముగా మా పద్ధతులు పాశ్చాత్యములైపోయెను.

నా శైశవదశనాటి మా యింటికథ యిట్లుండెను. నేను అలహాబాదులో 1889 నవంబరు పదునాల్గవ తేదీని జన్మించితిని.

శైశవము

నా శైశవ మీవిధముగా పెద్దలచాటున విశేషాంశము లేవియు లేకయుండెను. నేను మా పెత్తండ్రి బిడ్డల సంభాషణలను వినుచుండెడివాడను. కాని చువన్నియు నాకర్థమయ్యెడివికావు. తఱచుగా నీసంభాషణ భారతీయులపట్ల నాంగ్లేయులును యురేషియనులును చేయు అవమానములకును, ధూర్తప్రవర్తనమునకును సంబంధించి యుండెడిది. దీనిని సహింపక ధిక్కరించుటే ప్రతిభారతీయుని ధర్మమని వారు చెప్పుకొనెడివారు. పాలక పాలితులమధ్య గలిగెడి ముష్టాముష్టి సోదాహరణముగ చర్చింపబడుచుండెడిది. ఆంగ్లేయుడొక భారతీయుని చంపినచో వానిని తెల్లదొరలే విచారించి విడచివేసెడివారు. రైలుబండ్లలో తెల్లవారికి ప్రత్యేకముగ పెట్టెలుండెడివి. బండి ఎంత క్రిక్కిరిసియున్నను, యీ పెట్టెలలో నే భారతీయుని యెక్కనివ్వగు. ప్రత్యేకింపబడని పెట్టెలలోకూడ నే యింగ్లీషువాడో సాచుకొని కూర్చొని యే భారతీయుని లోపలకురానీయడు. బహిరంగమైన పార్కులలో బల్లలు కుర్చీలు తెల్లవారికి ప్రత్యేకింపబడియుండును. నాదేశమును పాలించు పరిపాలకుల యీ దుశ్చేష్టితములకు నాకెంతయో కోపముగలిగెడిది. భారతీయు డెవడేని యీ దురంతముల నెదుర్కొనిననాడు నేను సంతోషముతో గంతులిడెడివాడను. తఱచుగా మాకుటుంబములోని వారో లేక వారి స్నేహితులో యిట్టి పోరాటములను కల్పించుకొనెడివారు. అప్పుడు మేమందరము చొక్కాలు పైకితీసెడివారము. మా పెత్తండ్రి కుమారు డొకడు మంచి బలిష్ఠుడు. అతడు తఱచు యే ఇంగ్లీషువానితోనో ఢీకొనెడివాడు. యురేషియనులు తాముకూడ పాలకజాతివారమే యనిపించుకొనవలెనని యింగ్లీషు యుద్యోగి కంటెను, వర్తకునికంటెనుకూడ మరింత యమర్యాదగా సంచరించుటచే మా పెత్తండ్రికుమారుడు వారిమీదకు మరింత జోరుగా వెల్లెడివాడు. రైలుప్రయాణములోనే యీ పోరాటములు తఱచు జరుగుచుండెడివి.

పరప్రభుత్వమువారి ప్రవర్తనము నా కెంత యేనగింపుగా నుండినను, నే నెప్పుడును యే ఆంగ్లవ్యక్తిమైన ద్వేషము చూపి యెరుగను. ఆంగ్ల ఉపాధ్యాయును లెందరో నాకు బోధకురాండ్రుగ నుండిరి. మా తండ్రిగారి యాంగ్లస్నేహితు లెందరో మా యింటికి వచ్చెడివారు. నేను వారిని నా హృదయములో మెచ్చుకొనెడివాడను.

సాయంకాలము తండ్రిగారి స్నేహితు లెందరో అతనిని చూడ వచ్చెడివారు. అతడు పగటి కష్టమంతయు తీరునట్లు వారందరితోను పెద్ద నవ్వు నవ్వెడివాడు. చివర కతని నవ్వు అలహాబాదులో పేరు వడసెను. ఈ పెద్దలందరు యేమి మాట్లాడుకొనుచుందురో, వినసలె నని నే నొక్కొక్కప్పుడు తెరచాటుగ వినెడివాడను. అప్పుడు నేను దొరికితినా నన్ను పట్టుకొని, భయపెట్టి కొంతసేపు తండ్రిగారి తొడమీద కూర్చుండ బెట్టెడివారు. తండ్రిగారు ఎర్రటి మద్యమును త్రాగుచుండ నే నొకనాడు చూచితిని. విస్కీ నే నెరుగుదును. అతని స్నేహితులును, అతడును దానిని త్రాగుచుండ నే ననేకసార్లు చూచి తిని. కాని ఈ ఎర్రటి క్రొత్తవస్తువేదియో నాకు భయంకరముగా కాన్పించెను. తండ్రిగారు రక్తమును త్రాగుచున్నారని చెప్పుటకు నేను మా తల్లియొద్దకు పరుగిడితిని.

తండ్రిగారియెడల నా కపరిమిత గౌరవము. నేను చూచిన వారందరికంటె నతనిలో ధైర్యసాహసములు, శక్తిసంపదలు, బుద్ధి విశేషములు మూర్తీభవించినట్లు నాకు గోచరించెను. నేను పెద్దవాడనైన తరువాత నతనివలె నుండవలెనని యుద్విత్సూరుచుంటిని. నేనతని నెంత గౌరవించి, ప్రేమించెడివాడనో యతడనిన యంత భయపడెడి వాడను. అతడు నొకర్లమీదను, యితరులమీదను మండిపడునపుడు నేను వణుకుచుండెడివాడను. అతని ముక్కోపితనమునకు నా కింతవరకు సాటి కాన్పించలేదు. కాని యదృష్టవశమున, నతనిలో కొంత హాస్యరసము, అప్రతిహతమైన నిగ్రహశక్తియుండుటచే పెద్దయైనకొలది యతడు కోపమును తగ్గించుకొన గలిగెను. నా బాల్యములో నే నొకసారి యతని కోపమునకు గురియైతిని. ఒకరోజున నతనిగదిలో రెండు డొట్ట

కలములనుచూచి యతని కా రెండును అవసరముండవని తలంచి నే నొక దానిని తీసికొంటిని. మాతండ్రి దానికొరకెంతయో వెతికించెను. నేను నిజమును చెప్పనయితిని. చివరకు కలము దొరుకుటచే నా నేరము బయటపడెను. మాతండ్రి నన్ను చావగొట్టెను. నేను శరీరబాధ చేతను, అవమానముచే పొర్లిపొర్లి వచ్చు దుఃఖముచేతను మా తల్లి యొద్దకు పరుగిడితిని. తరువాత చాలరోజులవరకు నా శరీరమున కనేక తైలములు, మందులు వ్రాయబడెను.

ఈ శిక్షకు నా కాయనపై నెట్టిద్వేషమును కలుగలేదు. కొంచెము మోతాదు హెచ్చయినను అది యుక్తమైనశిక్షయే యని నేను భావించితిని. అతనియెడల నాకు శౌరవ ప్రేమ లెప్పటివలెనే యున్నను భయముమాత్రము నిలచిపోయెను. మా తల్లియెడల నాకట్టి భయములేదు. నే నేమిచేసిననుసరే ఆమె కప్పిపెట్టును. ఆమె నన్ను ఎక్కువగా ప్రేమించుటచే నే నామెపై కొంచె మధికారమును చలాయించెడివాడను. తండ్రికంటె నాకెక్కువచేరికయగుటచే నే నామెతో నన్నియు చెప్పికొ నెడివాడను. ఆమె పొట్టిగా నుండుటచే నేను త్వరలోనే యామెయంతటి పొడగరినైతిని. ఆమె యందము మెచ్చ దగియుండెను. అతి చిన్న పాదములు, కోమలములయిన హస్తములు ఆమె యందమును పెంచుచుండెను. కాశ్మీరమునుండి యామె పూర్వులు రెండుతరములక్రిందనే దిగివచ్చుటచే మాకంటె యర్వాచీనులు. మా తండ్రిగారి మున్నీ ముబారక్ ఆలీ నా విశ్వాసమును చూపగొ నెను. అతడు బదానులోని యొక గొప్ప కుటుంబముకు చెందినవాడు. 1857 నాటి పితూరీలో యతనివంశము యింగ్లీషు సిపాయిలచే నాశనముగావింపబడెను. ఈ కష్టములవలన నత డందరి యెడలను, ముఖ్యముగా పిల్లలయెడల మృశమధుర భావములను కలిగియుండుటచే నా కేదేని కష్టము వాటిల్లిన నే నతనియొద్దకు వెళ్ళెడి వాడను. అతడు పురాణగాథలను, 'అరేబియనురాత్నల' లోని కథలను, 1857-58 లలో జరిగిన వింతచర్యలను అసంఖ్యాకముగా చెప్పుచుండ నేను నిశ్చేష్టుడనై గంటలకొలది వినుచుండెడివాడను. నేను

పెద్దవాడనైన చాలకాలమునకు “మున్నీజీ” చనిపోయెను. అతడు నా కెప్పటికిని జ్ఞప్తియందుండును.

నా తల్లియు, పెత్తల్లియు హిందూపురాణములనుండి చెప్పుచుండెడి రామాయణ భారతగాథలనుకూడ నేను వినుచుండెడివాడను. మా పెత్తల్లి — నందలాల్ భార్య పురాణ భారతగ్రంథములను బాగుగా చదివెను. ఆమె కథలకు తరుగులేదు. కనుక భారతపురాణములలోను, గాథలలోను నాకు మంచి పరిచయము కలిగెను.

మతమున నాకు సరియైనభావములు లేకుండెను. అది ఆడంగుల వ్యవహారముగా కాన్పించెను. మా తండ్రి పెత్తండ్రులు దానిని వేళాకోళముగా చూచి, దానియందు శ్రద్ధలేకయుండిరి. ఇంటనున్న స్త్రీలనేక పూజలు, వ్రతములు చేయుచుండెడివారు. తక్కినవారి వలె చూచీచూడన ట్లూఱకొనవలెనని యనుకొనినను నేను వాటిని కొంత యానందించెడివాడను. మా తల్లియో, పెత్తల్లియో గంగా స్నానమునకు పోయినపు డొక్కొక్కప్పుడు నేనుకూడ వెళ్ళుచుండెడివాడను. ఒక్కొక్కప్పుడు అలహాబాదులోనో, కాశీలోనో దేవాలయములకు బోవుచుండెడివారము; లేదా చాల పవిత్రుడని పేరు వడసిన యే సన్యాసినైనను చూడబోయెడివారయి. కాని ఇదేదియు నా భావమును మార్పజాలదయ్యెను. ఇక ననేక పర్వదినములుండెడివి. హోలీపండుగ; పట్టణమంతయు కోలాహలము. ఒకరిపయి నొకరు రంగునీరు చల్లుకొందురు. దీపావళి; దీపముల పండుగకు వేల కొలది మట్టి ప్రమిదెలలో చమురుపోసి ప్రతియింటిముందర జ్యోతులను వెలిగింతురు; జున్నాప్తమి; అర్ధరాత్రివేళ ఖయిదులోపుట్టిన కృష్ణుని జననోత్సవమును సల్పెదరు. దసరా; రామలీలలు, రామచంద్రుని కథలోను లంకా విజయములోను కొన్నిరంగములను ప్రదర్శించుచు జరుపు యుత్సవము; జనులు గుంపులు గుంపులుగా దీనిని చూడవత్తురు. పిల్లలందరును మొహరంపండుగను (హసన్ హుసేనుల విషాదచరిత్రను తెలుపు యుత్సవమును) చూడవెళ్లెడివారు. రెండు యీదు (పండుగల) రోజులలోను మున్నీజీ మంచిదుస్తులను ధరించి

పెద్దమనీషుకు దైవప్రార్థనలకు వెళ్లెడివాడు. నేనతనియింటికి బోయి సేమ్యాపాయసము, యితర మధురపదార్థములు తినెడివాడను. రక్షాబంధనము మొదలగు చిన్నపండుగ లింక నెన్నియో గలవు.

కాశ్మీరుదేశస్థులమగు మాకు—యితర హిందువులు చాల మంది చేయని — ప్రత్యేకపండుగలు కలవు. ఇందులో 'నారోజు' (మా పంచాంగము ప్రకారము సంవత్సరాది) పండుగ ముఖ్యము. ఆనాడు మేమందరమును క్రొత్తదుస్తులను కట్టుకొనెదము. మిత్రులు కొనుక్కొనుటకు పిల్లలకు డబ్బులిచ్చెదరు.

కాని వీటన్నిటికంటెను నేను నా పుట్టినరోజున జరిగెడి యుత్సవము నెక్కుడుగా చూచుకొనెడివాడను. ఆనాడు ప్రాతఃకాలముననే దుస్తులను ధరించెడివాడను. నా కందరును బహుమానముల నిచ్చెడి వారు. మధ్యాహ్నము గొప్ప విందు జరిగెడిది. దీనికంతకును నేనే కథానాయకుడనని నా కుండెడిది. నా పుట్టినదిన మంత యరుదుగా రానేలయని నేను చింతించి యెక్కువ జన్మదినము లుండ వలెనను యాందోళనను లేవదీయవలెనని నేను ప్రయత్నించితిని. ముదిమివచ్చి మీదపడుచున్నదని జ్ఞప్తికితెచ్చు జన్మదినములు వచ్చునని నే నప్పు డెఱుగనైతిని. మా బంధువుల యింటనో స్నేహితులయింటనో పెండ్లి వచ్చునపుడు మా కుటుంబమంతయు దూర ప్రయాణముచేసెడిది. అవి మాకు, పిల్లలకు, మంచి సరదాదినములు. పెండ్లి దినములలో నిర్బంధములన్నియు సడలుచుండుటచే మేము మా యిష్టమువచ్చినట్లు రాజ్యము చేసెడివారము. పెండ్లివారి విడిదెలో ననేక కుటుంబములుచేరి పిల్లలపటాలము కావలసినంత యుండుటచే నా కప్పు డొంటరితన ముండెడిదికాదు. మేము మాయిష్టమువచ్చినట్లలరిచేయుచుండ మధ్యమధ్య పెద్దలు చీవాట్లు పెట్టెడివారు. హిందూ వివాహములు బీదసాదలందరి యిండ్లలోను చాల వ్యయకరములని, దూబారాతో గూడిన యాడంబరములని పూర్తిగా గర్హింపబడెను. ఇదెంతయు సత్యము. దూబరామాట చుట్టుండ కళాహీనమైన నిరర్థక తంతు (కొన్ని మినహాయింపులులేకపోలేదు.) చూచుటకు చాల బాధా

కరముగనే యుండును. దీనికంతకును మధ్యతరగతులవారే దోషులు. బీదలుకూడ (యెక్కువ ఋణములుచేసి) చాల ఖర్చుచేసెదరు. కాని వారి దారిద్ర్యముకు వారి సాంఘికాచారములే కారణమనుట (కొందరిట్టే శలవిచ్చుచుందురు.) కంటే హాస్యాస్పదము మరొకటుండబోదు. బీదలబ్రతుకు సంతోషమునది లేక చాల నిస్సారముగను, భార భూయిష్టముగను నుండుననుసంగతి మనము తఱచు మఱచిపోదుము. కొద్దిపాటి సంగీతమును, విందులను ప్రసాదించు వివాహపుటుత్సవములు నిర్జీవమైన వారిజీవితయెడారులలో నచ్చటచ్చట నొకపచ్చిక బయలువలె తోచుచు వారి పేలవ. నిత్యజీవితమునకు కొంత విశ్రాంతి నొసగును. నవ్వుకొనుట కెట్టి యవకాశములులేని వారి జీవితముల కీపాటికూడ నుండకూడదను క్రూరులెవరుందురు? వ్యర్థములైన ఖర్చుల నరికట్ట వలసినదే! దూబరా తగ్గవలసినదే! కాని వారి జీవితములలో, సంతోషమునకు తావుండవలెను.

మధ్యతరగతులవారి సంగతియు నింతే. వ్యర్థమైన ఖర్చులు దూబరాలు తీసివేసినచో కొంతకాలమున కొకసారి దూరబంధువులును, ప్రాతన్నేహితులును, కలుసుకొనుట కివి మంచితరుణములు, భారతదేశ మతివిశాలమైన దగుటచే ననేకమంది స్నేహితు లొకేసారి యొకచోట సమావేశమగుట చాలాకష్టము. కనుకనే మన పెండ్లిండ్లకింతటి ప్రాముఖ్యత కలిగెను. కాన్ఫరెన్సులు, రాజకీయసభలు, కాంగ్రెసు మొదలైన విపుడు వీనిస్థానమును తీసుకొనుటయేగాక చాల విధముల వీనిని మించినవి.

కాశ్మీరు దేశస్థులలో (ఉత్తరాదివారివలె) ఘోషాపద్ధతిలేదు. ఏ కాశ్మీర దేశస్థుడైనను మరియొక కాశ్మీరునియింటికి నిరాటంకముగ పోవచ్చును. పర్వములలోను, యుత్సవములలోను స్త్రీ పురుషులు కలసికొందురు. ఒకచోట కలసి కూర్చొనెదరు. కాని స్త్రీలు తఱచు ప్రత్యేక పంక్తిలో కూర్చొనెదరు. బాలబాలిక లింతకంటే సమాన ఘోషాలో నుందురు. కాని యిప్పటి పాశ్చాత్యుల స్వేచ్ఛవంటిది మాత్రము వారికుండదు.

నా బాల్యమిట్లు గడిచెను. ఒక్కొక్కప్పుడు (పెద్దకుటుంబములో తప్పవు.) కుటుంబకలహములు జరుగుచుండెడివి. ఇవి పెచ్చు పెరిగి మా తండ్రిచేవుల పడినపు డతనికి కోపము కలిగెడిది. ఆడవారి తెలివి తక్కువవలన నివి వచ్చుచుండునని యతడు భావించెడివాడు. నిజ మేమి జరిగెడిదో నాకు తెలిసెడిదికాదు. ఎడముఖము, పెడముఖము లనుబట్టి యెక్కడనో దోషముండగలదని నే ననుకొనెడివాడను. నాకు చాల విచారము కలిగెడిది. తండ్రిగా రిందులో కలుగజేసికొనిన మేము పణకిపోయెడివారము.

నా కొక చిన్న సంగతి యింకను జ్ఞాపకమున్నది. నా కప్పుడు యేడెనిమిది సంవత్సరములు. నేను ప్రతి సాయంకాలము గుట్టపు స్నానీ చేసెడివాడను. ఒక సాయంకాలము నా గుట్టము నన్ను పడ ద్రోసి యింటికి పారిపోయెను. తండ్రిగా రప్పుడు టెన్నిసువిందు చేయుచుండిరి. అందరును భయపడి బండ్లమీద, సైకిళ్ళమీద, కాలినడకను గుంపులుగుంపులుగా బయలుదేరి నా కొఱకు వెతుక నారంభించిరి. నన్ను వారు త్రోవలో కలుసుకొనిరి. నే నొక వీర కార్యముచేసినట్లు వారు నన్ను గౌరవించిరి.

ది వ్యజ్ఞానము

నా పదియవయేట మేము 'ఆనందభవనము' కు మారితిమి. ఈ భవనమునకుచేరి పెద్దతోట, ఈదుట కొకకొలను కలవు. ఇందులో మరికొన్ని భవనములు కట్టబడెను. పనివాండు) త్రవ్వట, కట్టట మొదలగు పనులు చేయునపుడు నేను వారిని ప్రేమతో నిరీక్షించి చూచుచుండెడివాడను.

నే నా కొలనులో బాగుగా ఈదుట నేర్చుకొని దీర్ఘకాలపు మండువేసవి దినములలో సమయము దొరికినపుడెల్ల రోజు కనేకసార్లు దానిలో మునుగుచుండెడివాడను. సాయంకాలము నా తండ్రి స్నేహితు లనేకమంది కొలనుకు వచ్చెడివారు. అప్పు డది యొక వింతగా నుండెడిది. ఆ కొలనువద్దను మా యింటను నెలకొల్ప బడిన విద్యుద్దీపము లారోజులలో అలహాబాదులో వింతగా నుండెను. స్నానములవేళ నాకు మంచి హుషారుగా నుండెడిది. ఈతరానివానిని ముందుకు వెనుకకు గెంటి కొలనులోకి త్రోయునట్లు భయపెట్టుట నా కొక సరదాగా నుండెడిది.

డాక్టరుసప్రూగా రపుడు అలహాబాదులో చిన్నవకీలు. అతనికి ఈతరాదు. నేర్వవలెనని తలంపులేదు. అతడు పదిహేను అంగుళముల లోతులో మొదటిమెట్టుమీద కూర్చుని ముందుకుదిగక యెవడైనను ముందుకుత్రోయ ప్రయత్నించుచో లబలబలాడెడివాడు. మా తండ్రికిని ఈతరాదు. కాని పళ్ళుబిగించి చేతులు తపతప కొట్టుకొనుచు కష్టము మీద నతడు గట్టుకు చేరెడివాడు. అపుడు బోయరుయుద్ధము జరుగు చుండెను. నా సానుభూతి బోయరులవైపున నుండెను. యుద్ధ విశేషములు తెలిసికొనుటకు నేను వార్తాపత్రికలు చదివెడివాడను.

అప్పుడే మా చెల్లెలు పుట్టెను. ప్రతివారికిని తమ్ముడో చెల్లెలో పుట్టుచుండ నా కా భాగ్యము కలుగకపోయెనని రహస్యముగా

విచారిం చెడివాడను. చివరకు నా కట్టి భాగ్యము లభింప నున్నదని పరమానందభరితుడనై తిని. తండ్రిగా రపుడు యూరపులోనుండిరి.

తండ్రిగారు యూరపు వెళ్ళుటచే హిందూదేశములో నున్న కాశ్మీర బ్రాహ్మణులలో కలకలము బయలుదేరెను. తిరిగివచ్చినతరువాత ఆయన ప్రాయశ్చిత్తము చేసుకొనలేదు. కొంతకాలము క్రిందట పండిత బిషన్ నారాయణధర్ (ఇతడు తరువాత కాంగ్రెసు అధ్యక్షుడయ్యెను) వెళ్ళివచ్చి ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనినను కూడా పూర్వాచారబ్రాహ్మణబృంద మతనిని వెలివేసిరి. దీనివలన సంఘములో రెండు బలీయమైన చీలిక లేర్పడెను. తరువాత చాలామంది కాశ్మీరయువకులు చదువుకొరకు యూరపువెళ్ళి తిరిగివచ్చి (కొద్ది ప్రాయశ్చిత్తము చేయించుకొని) సంఘసంస్కార శాఖలో జేరుచుండిరి. ఆ ప్రాయశ్చిత్తము కేవలం బూటకము. అందులో మతమేమియులేదు.

అది సంఘతత్త్వమునకు బాహ్యముగా తలయూచుట, అట్లు చేసి, ప్రతివాడును బ్రాహ్మణేతరులతోను, హిందువులు కానివారితోను కలసిమెలసి భోజనభాజనములు చేసెడివాడు. మా తండ్రిగా రింకొక యడుగు ముందుకు వేసిరి. ఈ బూటకపు ప్రాయశ్చిత్తమున కాయన అంగీకరించలేదు. సంఘములో గగ్గోలు బయలుదేరి ఆయనతో మూడవకక్ష యేర్పడెను. కొద్ది సంవత్సరములలో యీ కక్షలు కలసి పోయెను. భావములు మారిపోయి ప్రాతనిర్భంధములు తొలగిపోయెను. తరువాత చాలామంది కాశ్మీర బాల బాలికలు చదువులకొరకు యూరపు లేక అమెరికాలకు వెళ్ళి తిరిగివచ్చినపుడు ప్రాయశ్చిత్తము సంగతి ఎత్తినవారే లేరు. భోజనముల నిర్భంధము (ముసలమ్మలకు తప్ప) పూర్తిగా పోయెను. కాశ్మీరేతరులు, భారతేతరులు, ముసల్మానులు కలసి తినుట సామాన్యమయ్యెను. ఘోషా (కాశ్మీరులు కానివారి యెడల నుండెడిది) పోయెను. 1930 నాటి రాజకీయ సంరంభముతో నిది పూర్తిగా పోయెను. ఇతరసంఘములతో సంతర్పివాహము లంత సామాన్యము (అచ్చటచ్చట జరుగుచున్నను) కాలేదు. నా చెల్లెండ్రువును కాశ్మీరేతరులనే వివాహమాడిరి. మా కుటుంబములో నొకడు

హంగరీదేశపు కన్యను వివాహమాడెను. అంతర్వివాహములపట్ల మత నిర్బంధములేదు. కానీ జాతిభేదమే యెక్కువగా పట్టిచ్చెడిది. మా ప్రత్యేకసంఘమును మా ప్రత్యేక ఆర్యముఖలక్షణములను నిలుపుకొన వలెననెడి కోరిక చాలమంది కాశ్మీరులలో గలదు. మేము ఈభారత భారతేతర మానవసముద్రములో మునిగిపోదుమేమోయను భముము. ఈ విశాల భారతములో మే మత్యల్ప సంఖ్యాకులము.

నా పదకొండవయేట బ్రూక్స్ దొరవద్ద గురుకులవిద్య ప్రారంభ మయ్యెను. అతడు నిశితమైన దివ్యజ్ఞాన సమాజికుడు. అనిబిసెంటు దొరసాని యతనిని మాతండ్రికి సిఫార్సుచేసెను. సుమారు మూడు సంవత్సరములతడు మాతోనుండెను. అతనియొద్ద నే ననేక విషయములు నేర్చుకొంటిని. హిందీ, సంస్కృతములను బోధించుటకు మరియొక వృద్ధ పండితుడుండెను. ఎన్ని ఏండ్లతని వద్ద నేను చదివినను ఆ చదువు నాకు వంటబట్టలేదు. నేను తరువాత హారోలో సంపాదించిన ల్యాటిను భాషాజ్ఞానముతో పోల్చిన నా సంస్కృతజ్ఞాన మతిస్వల్పము. కాని యాతప్పు నాది. నాకు భాషలు త్వరగా వచ్చెడివికావు. వ్యాకరణమనిన తలనొప్పి. బ్రూక్స్ దొర గ్రంథపఠనమందు నాకు మంచి యాసక్తిని కలుగజేసెను. నే ననేక యింగ్లీషు పుస్తకములను చదివితిని. గద్యము సందేగాక పద్యమందును నా కభిరుచి మెండయ్యెను. నాలో ననేక మార్పులు కలిగినను ఈ అభిరుచి నేటికిని నిలిచియుండెను.

అతడు శాస్త్రములో గూడ నా కభినివేశమును కల్పించెను. మే మొక చిన్న రసాయన శాలను సృష్టించితిమి. నే ననేక గంటలకాల మందులో పరిశోధనలను చేయుచు గడిపెడివాడను. ఈ చదువేకాక బ్రూక్స్ దొరవలన నాకు కొంత దివ్యజ్ఞాన సంపర్కము కలిగెను. అతడు ప్రతివారము తన మందిరములో దివ్యజ్ఞాన సభలను జరిపినపుడు నేను హాజరగుచుంటిని. క్రమముగా కొన్ని దివ్యజ్ఞానభావములును, పదజాల మును నాకు పట్టుపడెను. ఆత్మనాత్మవాదము, అవతారవాదము, దివ్యపురుషులు, ముక్తపురుషులు, సిద్ధపురుషులు, యితర లోకములు కర్మసిద్ధాంతవాదములు; బ్లావట్ స్కీ మొదలగు దివ్యజ్ఞాన సమాజికుల

గ్రంథములేగాక హిందూమతగ్రంథములు, బుద్ధధమ్మపదము, పైథాగరసు, అపోలోనియసు మొదలగు నితర వేదాంతులు, ఆత్మద్రష్టలు:-అన్నియును, అందరును చర్చింపబడుచుండెను, చర్చింపబడుచుండిరి. నా కా చర్చయంతయు సర్థమయ్యెడిది కాదు; కాని యిది వినుట కద్భుతముగను మనోజ్ఞముగను నుండెడిది. విశ్వరహస్య కీలక మిందులో నున్నట్లు నేను భావించితిని. నేను మతమునుగురించి, యితరలోకములనుగురించి మొట్టమొదటిసారి బుద్ధిపూర్వకముగ యోచింప నారంభించితిని. ముఖ్యముగా హిందూమతము పట్ల, (కర్మ కాండలు చిల్లరతంతులపట్లగాక) భగవద్గీత, ఉపనిషత్తులు మొదలగు వానిపై నాకు గౌరవము హెచ్చజొచ్చెను. అవి నా కర్థము కాలేదు. కాని యవి గొప్పయద్భుత గ్రంథములుగా కాన్పించెను. దివ్య శరీరములనుగూర్చి నేను కలలుగనుచుంటిని. ఆకాశమున వందలకొలది మైళ్ళు యెగురుచున్నట్లు నా జీవితమంతట చాలసారులు కలలు వచ్చుచుండెను. క్రింద ప్రపంచమంతయు గిరున తిరుగు వనవాటిక వలె తోచుచుండెడిది. పూడ్ మొదలగు ఆధునికు లీ కలల కేమి యర్థము చెప్పెదరో నాకు తెలియదు.

ఆరోజులలో అనిబిసెంటుదొరసాని అలహాబాదు వచ్చి దివ్య జ్ఞానమునుగురించి యనేకోపన్యాసముల నిచ్చెడిది. ఆమె వక్తృత్వము నన్ను మొదలంట కదల్చివేసి, మిరిమిట్లు కప్పినట్లు కలలోనున్నట్లు చేసెడిది. నేను దివ్యజ్ఞానసమాజములో చేరుటకు నిశ్చయించుకొని తండ్రిగారియనుజ్ఞ నడిగితిని. ఆయన యొక్క నవ్వునవ్వి సరేయనెను.

ఆయన దాని కంత ప్రాముఖ్యత నీయకపోవుట నాకు కొంచెము కష్టముగా దోచెను. నాదృష్టిలో నత డనేకవిధముల గొప్పవాడే యైనను ఆధ్యాత్మికదృష్టిలేనివాడని యనుకొంటిని. ఒకప్పు డతడును దివ్యజ్ఞానసమాజికుడే. బహుశః మతముకొరకుగాక వినోదము కొఱ కత డందులో చేరెను. కనుకనే వెంటనే తగ్గిపోయెను.

నా పదమూడవయేట నేను దివ్యజ్ఞాన సమాజికుడ నైతిని. బిసెంటుసతియే మంచినలహా యిచ్చి కొన్ని యద్భుత చిహ్నములను గురించి బోధచేసి నాకు స్వయముగా నుపదేశముచేసెను. నేను పులకితగాత్రుడ నైతిని. ముప్పదియేండ్ల క్రిందట బాల్యమున మన మెట్లు కాన్పించెడివారమో, యెట్లు భావించెడివారమో చెప్పట కష్టమే కాని, యీ నా దివ్యజ్ఞానపురోజులలో (ఒక్కొక్కడు పవిత్రతను సూచించు) నిర్జీవదృష్టిని కలిగియుండెడివాడనని నాకు జ్ఞాపకము. అది యిప్పటికిని తఱచు యీ సమాజ స్త్రీపురుషులలో కాననగును. దేవతాగణములో నొకడనని బిర్రబిగియుటచే నా యీడు బాల బాలికలకు నేను వెలియైతిని.

(బ్రూక్స్ దొర వెళ్లుటతోడనే నాకు దివ్యజ్ఞాన సమాజముతో సంపర్కము పోయెను. అనతికాలములోనే (కొంత నేను యింగ్లండుకు చదువుకు పోవుటచే) దివ్యజ్ఞానము నాజీవితమునుండి పూర్తిగా తొలగి పోయెను. కాని నాటినుండి నాకు దివ్యజ్ఞానసమాజికులయెడ గౌరవము నశించెను. వారు నెత్తిమీద దేవతలవలెగాక సామాన్యులవలె కాన్పించిరి. వారికి సాహసములేని, కడుపులోనీళ్ళుకదలని వేషము కావలెను; దేశభక్తునిశిలువ కాక సుకుమారజీవితము కావలెను. కాని బిసెంటుసతియందు మాత్రము నా కపరిమిత గౌరవముండెడిది.

తరువాత రష్యా జపాను యుద్ధము వచ్చెను. జపానుయొక్క విజయవార్తలు నా కత్యుత్సాహము కలిగింప ప్రతిదినము వార్తాపత్రికల కొరకెదురుచూచెడివాడను.

చాలసొమ్ము ఖర్చు పెట్టి నే నెన్నియో జపాను పుస్తకములను తెప్పించి చదివితిని. జపానుచరిత్రలో నేను మైమరచినట్లయ్యెను.

నా మనస్సులో జాతీయభావములు నాటుకొనెను. యూరపు యొక్క దాస్యశృంఖలులనుండి ఆసియా, భారతదేశముల మోక్ష

మునుగురించి నేను తలపోసెడివాడను. చేత కత్తిబూని భారతదేశము కొఱకును, దానికి స్వేచ్ఛను సంపాదించుటకును వీరపురుషోచితకార్యముల నొనర్చునట్లు నేను కలలను గనుచుండెడివాడను.

నా పదునాల్గవయేట మాయంట చాలా మాధ్వులు గలుగుచుండెను. మా పెత్తండ్రులు పెద్దలై వారి వారి గృహములను ప్రత్యేకముగా నేర్పరచుకొనిరి. నా మనస్సులో క్రొత్తభావములు, అనిశ్చితములైన యూహలు మొలకెత్త నారంభించెను. కన్యలయెడ నాకు మరికొంత శ్రద్ధకలిగెను. నే నింకను బాలబృందముతో నుండుటకే యెక్కువ యిష్టపడెడివాడను. బాలికలతో కలియుట నాకు తగదనుకొంటిని. కాని మా కాశ్మీరస్థుల విందుల సందర్భములో (మాలో చక్కని పిల్లలకు కొదువలేదు) చూపులు లేక స్పర్శ పుల కాంకితముగ నుండెడివి.

నా పదిహేనవయేట, 1905 మే నెలలో మేము సకుటుంబముగా యింగ్లండు ప్రయాణమైతిమి.

హా రో - కే ం బి డి

మే నెలాఖరుకు మేము లండను చేరితిమి. త్రోవలో డోవరు వద్ద రైలెక్కుచు జపానుయొక్క సముద్రజయమునుగురించి చదివి నేను పొంగిపోతిని. మరునాడు డర్బీపందెములు చూడబోతిమి. మేము లండనులో దిగుటతోడనే అన్సారీగారిని కలుసుకొంటిమి. ఆయన గొప్పపరీక్షలలో పేరుప్రఖ్యాతులతో నుత్తీర్ణుడై లండను ఆస్పత్రిలో డాక్టరుగా నుండెను.

నాకు పదిహేను సంవత్సరము లుండుటచే బడిలో చేర్చుకొను వయస్సు కొంచెము మించినను అదృష్టవశమున నొక ఖాళీ దొరకెను. మా కుటుంబము యూరపు వెళ్ళి కొన్ని నెలలకు తిరిగి భారతదేశము చేరుకొనెను.

ఇదివర కెన్నడు నేను క్రొత్త వారిమధ్య నొంటరిగా నుండక పోవుటచే యింటిబెంగ కలిగెను. కాని యది యెంతకాలమో యుండలేదు. బడిజీవితము కొంతవరకు నాకు సరిపడెను. పనితోను ఆటలతోను నాకు తీరికలేక యుండెడిది. కాని నేను కేవలము వారితో నైక్యము కాజాలక కొంత యొంటరితనము తప్పెడిదికాదు. మొత్తముమీద నాటలలో పూర్తిగా జోక్యముకలిగించుకొనెడి వాడను. నాకు ల్యాటినుభాష రాకపోవుటచే నన్ను మొట్ట మొదట తక్కువ తరగతిలో పడవేసిరి. కాని త్వరలోనే నేను చటచట పైకివచ్చితిని. చాల విషయములలో ముఖ్యముగా విషయ జ్ఞానములో నేను నా యీడువారిని మించియుంటిని. పుస్తకములు, వార్తాపత్రికలు నేను చాల చదివెడివాడను. ఆంగ్ల బాలురకు ఆటలుతప్ప మరేమియు తెలియవని, వారు మొద్దులని మా తండ్రికి నేనువ్రాసినట్లు జ్ఞాపకము. కాని నేను పైతరగతులలోనికి పోయినకొలది కొంతమంది తెలివైన వారుండెడివారు. అక్కడి యెన్నికలలో నేను శ్రద్ధతీసికొనెడివాడను. అవి 1905 చివర జరిగి లిబ

రలుపక్షము జయించెను. మా తరగతి ఉపాధ్యాయుడు 1906 లో మమ్ము కొత్త ప్రభుత్వమును గురించి ప్రశ్నించెను. తరగతిలో నేనొక్కడనే దానికి సమాధానము చెప్పగలిగితిని. ప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహక వర్గమువారి పేర్లనుకూడా పూర్తిగా నేకరువుబెట్టితిని. నా యుపాధ్యాయు డాశ్చర్యచకితుడయ్యెను.

రాజకీయములేగాక వాయుమూసముకూడ నన్నాకర్షించెను. రైట్ సోదరులు, డ్యూమాంటు అనువారలు నపు డిందులో ప్రముఖులు. త్వరలోనే నేను నా వారపు శలవులలో భారతదేశమునకు వాయువిమానములో రాగలుగుదునని మా తండ్రికి వ్రాసితిని.

హారోలో నాతో నలుగురైదుగురు భారతవిద్యార్థు లుండెడివారు. నేను వారిని మా ఇంటనే - ప్రధానోపాధ్యాయుని ఇంట - కలుసుకొనెడివాడను. బరోడాగయిక్వారుగారికుమారు డొకడు మాతో నుండెడివాడు. అతడు నాకంటె చాల పెద్ద; క్రికెటులో విఖ్యాతుడు. నేను వచ్చిన కొద్దిరోజులకే అతడు వెళ్ళిపోయెను. తరువాత కపుర్థల మహారాజు పెద్దకుమారుడు పరమజిత్ సింగు, (తిక్కాసా హెబు) వచ్చెను. అతని కచ్చటి పరిస్థితు లెంతమాత్రము సరిపడలేదు. అతడు యితరులతో కలియకపోవుటచే వా రతనిని వేళాకోళము చేసెడివారు. అతనికి కోపమువచ్చి “కపుర్థల వచ్చినచో మిమ్మేమి చేసెదనో చూడుడు” అనెడివాడు. కాని దీనివలన నతనిస్థితి బాగుపడలేదు.

నేను హారోలో బాగుగ నేయుంటిని. కాని యది నాకు చాల నట్లు తోచుచుండెను. విశ్వవిద్యాలయము నన్నాకర్షించెను. 1906, 1907 లలోని భారతదేశ వార్తలు నన్నాందోళనపరుపసాగెను. ఇంగ్లీషు పత్రికలద్వారా వార్త లతిస్వల్పముగా వచ్చినను ఆ కొద్ది వార్తలే వంగదేశము, పంజాబు, మహారాష్ట్రములలో గొప్పగొప్ప విషయములు జరుగుచున్నట్లు తెలుపుచుండెను. లజపతిరాయి, అజిత సింగులు ప్రవాసమున కంపబడిరి. వంగదేశము గందరగోళముగా నుండెను. పూనాలో తిలకుగారి పేరు మారుమ్రోగుచుండెను. స్వదేశీ,

బహిష్కారములు ప్రారంభమయ్యెను. ఇదంతయు నన్నదృఢముగా కదల్చివేసెను. వీనిని గురించి మాట్లాడుకొనదగినవాడు హోరోలో నా కొక్క పిట్టయైనను లేకపోయెను. సెలవులలో నా స్నేహితులను, బంధుగులను కలుసుకొని నా మనస్సులోనున్న భావములను వెలిబుచ్చితిని.

నేను బడిలో బాగుగా చదివినందున నాకు 'గారిబాల్డీ జీవితము' బహుమతి యియ్యబడెను. ఈ పుస్తకము చాల బాగుండుటచే తదితర పుస్తకములనుకూడ తెప్పించి గారిబాల్డీకథ పూర్తిగా చదివితిని. హిందూదేశములోకూడ నిట్టి వీరకలాపదృశ్యములు, స్వాతంత్ర్య కదనములు నా కట్టెదుట కాన్పించెను. నా మనస్సులో ఇటలీ, హిందూదేశములు రెండును చిత్రముగా కలిసిపోయెను. ఈ భావములకు, నా చదువుకుకూడ హోరో చాల చిన్నదిగా కాన్పించుటచే మా తండ్రి నొప్పించి నేను హోరో వీడితిని.

కేంబ్రిడ్జి, ట్రెనిటీ కళాశాల 1907 అక్టోబరు ప్రారంభము ; నా వయసు పదిహేడు లేక పదునెనిమిది. నా యిష్టమువచ్చినట్లు చేయుటకు బడిలోకంటె నెక్కుడుస్వేచ్ఛ ! నా చిన్నతనము పోయినట్లు, పెద్దవాడనయినట్లు నేను గర్వించితిని. నేను కేంబ్రిడ్జి యిరుకువీధులలోను, పెద్ద భవనములలోను సగర్వముగా నడిచెడివాడను. మూడు సంవత్సరములు ప్రశాంతముగా నేను కేంబ్రిడ్జిలో నుంటిని. స్నేహితులతోను, ఆటలతోను, పనితోను ఆ మూడు వత్సరములు సుఖముగా గడిచెను. నా బుద్ధి క్రమముగా వికసించుచుండెను. నేను ప్రకృతిశాస్త్రము ననగా రసాయన, వృక్ష, భూగర్భ శాస్త్రములను తీసుకొంటిని. అచ్చట నా తోటివారు చాలమంది పుస్తకములను గురించి, సాహిత్యమునుగురించి, చరిత్రనుగురించి, ఆర్థిక, రాజకీయములను గురించి పండితులవలె మాట్లాడుచుండిరి. మొదట వీరియర్థకృషి, పాండిత్యము నన్ను కొంచెము కంగారుపెట్టెను. నేను కొద్దిపుస్తకములు చదివినతోడనే దీనిపని తెలిసిపోయెను. మామూలు విషయములు నా కవగతమయ్యెను. నీట్లీ, జెర్నార్డుషా, డికిన్సను మొదలగు

బహిష్కారములు ప్రారంభమయ్యెను. ఇదంతయు నన్నద్భుతముగా కదల్చివేసెను. వీనిని గురించి మాట్లాడుకొనదగినవాడు హోలో నా కొక్క పిట్టయైనను లేకపోయెను. సెలవులలో నా స్నేహితులను, బంధుగులను కలుసుకొని నా మనస్సులోనున్న భావములను వెలిబుచ్చితిని.

నేను బడిలో బాగుగా చదివినందున నాకు 'గారిబాల్డి జీవితము' బహుమతి యియ్యబడెను. ఈ పుస్తకము చాల బాగుండుటచే తదితర పుస్తకములనుకూడ తెప్పించి గారిబాల్డికథ పూర్తిగా చదివితిని. హిందూదేశములోకూడ నిట్టి వీరకలాపదృశ్యములు, స్వాతంత్ర్య కదనములు నా కట్టెదుట కాన్పించెను. నా మనస్సులో ఇటలీ, హిందూదేశములు రెండును చిత్రముగా కలిసిపోయెను. ఈ భావములకు, నా చదువుకుకూడ హో చాల చిన్నదిగా కాన్పించుటచే మా తండ్రి నొప్పించి నేను హో వీడితిని.

కేంబ్రిడ్జి, ట్రెంటీ కళాశాల 1907 అక్టోబరు ప్రారంభము; నా వయసు పదిహేడు లేక పదునెనిమిది. నా యిష్టమువచ్చినట్లు చేయుటకు బడిలోకంటె నెక్కుడుస్వేచ్ఛ! నా చిన్నతనము పోయినట్లు, పెద్దవాడనయినట్లు నేను గర్వించితిని. నేను కేంబ్రిడ్జి యిరుకువీధులలోను, పెద్ద భవనములలోను సగర్వముగా నడిచెడివాడను. మూడు సంవత్సరములు ప్రశాంతముగా నేను కేంబ్రిడ్జిలో నుంటిని. స్నేహితులతోను, ఆటలతోను, పనితోను ఆ మూడు వత్సరములు సుఖముగా గడిచెను. నా బుద్ధి క్రమముగా వికసించుచుండెను. నేను ప్రకృతిశాస్త్రము ననగా రసాయన, వృక్ష, భూగర్భ శాస్త్రములను తీసుకొంటిని. అచ్చట నా లోటివారు చాలమంది పుస్తకములను గురించి, సాహిత్యమునుగురించి, చరిత్రనుగురించి, ఆర్థిక, రాజకీయములను గురించి పండితులవలె మాట్లాడుచుండిరి. మొదట వీరియర్థకృషి, పాండిత్యము నన్ను కొంచెము కంగారుపెట్టెను. నేను కొద్దిపుస్తకములు చదివినతోడనే దీనిపని తెలిసిపోయెను. మామూలు విషయములు నా కవగతమయ్యెను. నీట్లీ, బెర్నార్డుషా, డికిన్సన్ మొదలగు

వారి గ్రంథములను గురించి మేము చర్చించెడివారము. మేము నీతిని గురించి, స్త్రీ పురుష సంబంధమును గురించి గొప్పవారివలె మాట్లాడెడివారము. మధ్య మధ్య గొప్పవారి గ్రంథములనుండి యుదహరించెడివారము. పెద్దపెద్ద కబురులేగాని స్త్రీ పురుషసంబంధములో మాలో చాలమంది పిరికివారు. అందులో నే నొకడను. కేంబ్రిడ్జి విడిచిన చాలసంవత్సరములవరకు నాకున్నది పుస్తకజ్ఞానమే. దీనికి కారణము నే నేమియు చెప్పజాలను. అది పాపమని మే మెవరము తలంచలేదు. నే నెప్పుడును తలంచలేదు. దానిని మతము నిషేధించుటలేదు. అందులో నీతిగాని యవిసీతిగాని లేదు. అయినను నాకు కొంచెము సిగ్గుండెడిది.

కొంత వయస్సుచేత, కొంత ఆస్కార్ వైల్డు, వాల్టరుపీటరుల రచనలవలన జీవితము భోగయోగ్యమని నే నప్పుడు తలంచితిని. కాని కేవలభోగము లేక సుకుమారితనము నన్నాకర్షింపలేదు. మతస్యభావము లేక మతనిర్బంధములయెడ రోతగలిగిన నేను మరియొక ప్రమాణము చూచుకొంటిని. నేను ప్రతిదానిని లోతుగాచూడక బాహ్యముగనే చూచితిని. జీవితములోని యందచందములు, శృంగారము, భోగభాగ్యములు నైశ్యములేని సరసజీవనము నన్నాకర్షించెను. అట్టి జీవితమును నే ననుభవించితిని. నాకందులో పాపమెంతమాత్రమును కాన్పించలేదు. అయినను, త్యాగ, సాహసములు మాకుకొత్తలుకావు. నాతండ్రివలెనే నేనును మొదట డబ్బుతోను జీవితముతోను చేటలాటమాడు జూదరిని. 1907, 1908 లలో భారతరాజకీయములు గందరగోళముగనుండ నేను వాటిలో పాల్గొనవలెననుకొంటిని. ఇది సుకుమారజీవనముకాజాలదు. ఇట్టి మిశ్రమములు విరుద్ధములునగు భావములు నా మనస్సును కలవరపరచెను. అనిశ్చయము, కంగారు నన్ను పీడించెను. చివరకు నే నెట్టి నిశ్చయమునకు రాజాలకపోతిని. ఈలోపల జీవితము సుఖముగా సాగి పోవుచుండెను. దీర్ఘశీతవాసరనిశలందు మేము వెచ్చని పొగసెగను కూర్చొని చలి మమ్ము తరిమివేయువరకు సావకాశముగను తీవ్రముగను (ఒక్కొక్కప్పుడు కొట్టుకొనునట్లును) చర్చించుకొనుచుండెడి వారము. జీవితసమస్యలు మాకింకను యదార్థములు కాలేదు. అని

యుద్ధమునకు పూర్వపురోజులు. 20 వ శతాబ్ద ప్రారంభము. త్వరలో నీ ప్రపంచము నశించి మృత్యువు, వినాశము, ప్రపంచయువకుల హృత్సంతాపము, బాధ మొదలగువానితో నిండిన మరియొక ప్రపంచము రానుండెను. కాని భావితైఱమఱగున నివి దాగియుండి యంతయు నిశ్చితమైన సక్రమాభివృద్ధిగనే కాన్పించెను.

సాగుబడికలవారి కిది యానందముగనేయుండెను. 1907 మొదలు చాలసంవత్సరములవఱకు హిందూదేశము ఆందోళనతో నుడికిపోవుచుండెను. 1857 తరువాత హిందూదేశము పరప్రభుత్వమునకు పిల్లివలె లొంగిపోకుండ పోరాడుట కిదియే ప్రథమము. తిలకుగారి కార్యకలాపములు, అతనిశిక్ష, అరవిందఘోష, బెంగాలు, స్వదేశీ బహిష్కారోద్యమములు యింగ్లండులోని భారతీయులను కదల్చెను. మాలో విభీషణుడొక్కడూ లేకుండ మేమందరము 'తిలకేయులము' లేక నతివాదుల మయితిమి.

కేంబ్రిడ్జిలో భారతీయులకు 'మజ్లిసు' అను సంఘ మొకటి యుండెడిది. మేమక్కడ తఱచు రాజకీయములను చర్చించెడివారము. కాని యదంతయు మాకొక వినోదము. పార్లమెంటుపోకడలను, విశ్వవిద్యాలయ వాగ్వివాదములను శపభిషలను అనుసరించుటే మాపనిగాని యదార్థవిషయములతో ఢీకొనుట మాపనికాదు. నేను 'మజ్లిసు'కు తఱచు వెళ్ళేడివాడను. కాని నే నెప్పుడును మాట్లాడియెరుగను. నాకు బిడియము మొండు. ఆత్మవిశ్వాసము తక్కువ. నా కళాశాల చర్చలలోకూడ నా యీ కష్టము తొలగిపోలేదు. అచ్చట టరము కొక్కసారియైన మాట్లాడనివానికి జుల్మానా వేయుదురు. తఱచు నే నా జుల్మానా చెల్లించుకొంటిని.

'మజ్లిసు' లోను, యిండ్రవద్ద సంభాషణలలోను భారతవిద్యార్థులు భారతరాజకీయములనుగురించి చర్చించునపు డతిఘాటుగా మాట్లాడెడివారు. వా రప్పుడు బంగాళములో ప్రారంభమగుచుండిన దౌర్జన్య కృత్యములను మెచ్చుకొనుచుండినట్లకూడ మాట్లాడెడివారు. తరువాత నీయోధులే కలెక్టర్లు, మైకోర్టుజడ్జీలు, చలనములేని

లాయర్లు నయిరి. తరువాత జరిగిన భారతరాజకీయ సంరంభములలో నీ పడకగది అగ్గిరాము తెవరు కానరానైరి! అప్పటి రాజకీయవేత్తలలో పెద్దలుకొందరు మమ్ము కేంబ్రిడ్జిలో కలుసుకొనిరి. మేము వారిని గౌరవించితిమి కాని మా విజ్ఞానము గొప్పదియని, మేము విషయములను విశాలదృష్టితో చూడగలమని, వారికంటె నధికులమని విజ్ఞప్తిగడివారము. వారిలో బిపిన్ చంద్రపాల్, లజపతిరాయి, గోకే మొదలగువారు కలరు. పాలుగారిని మా యతిధిగృహములో కలుసుకొంటిమి. మేము పన్నెండుమంది మాత్రమే యున్నను పదివేలమంది కుపన్యసించుచున్నట్లుత డురుముచుండెను. ఆ రణగొణధ్వనిలో నతడు చెప్పినది నాకు తెలియలేదు. లాలాజీ సహేతుకముగ మాట్లాడెను. పాలుగారి యుపన్యాసముకంటె లాలాజీది బాగుండెనని నేను తండ్రిగారికి వ్రాయగా మాతండ్రి చాల సంతసించెను. గోకేగారు కేంబ్రిడ్జిలో బహిరంగోపన్యాసమిచ్చెను. ఈ సభలో చివర క్వాజాగారు లేచి యంతుపొంతులేని యొక పెద్దప్రశ్న వేసిరి. ప్రశ్న సమాప్తమగుసరి కది యెట్లు ప్రారంభమయ్యెనో, విషయ మేదియో మేము మరచిపోతిమి. హర్దయాలు భారతీయులలో మంచి కీర్తిసంపాదించెను. నేను కేంబ్రిడ్జిలోనుండుటకు కొద్ది పూర్వమతడు ఆక్సుఫర్డులో నుండెను. నేను హాలోలో నున్న రోజులలో రెండుసారు లతనిని లండనులో కలుసుకొంటిని. కేంబ్రిడ్జిలోని నా సహపాఠులలో చాలామంది కాంగ్రెసు రాజకీయములలో తరువాత చాల ముఖ్యపాత్రలను ధరించిరి. నేనుగుప్త నేను వెళ్ళిన కొద్ది కాలములోనే కేంబ్రిడ్జి వీడెను. కిచలూ, షెర్వానీగారలు కొంచెమించుమించు నా సమకాలీకులు. కొంతమంది సమకాలీకులు మంత్రులు, కలెక్టర్లు అయిరి. లండనులో మేము శ్యామ్జీ క్రిష్ణవర్మను గురించి, యతని భారతగృహమును గురించి వినుచుండెడివారము. కాని నే నెన్నడు నతనిని కలియలేదు. ఆ యింటిని చూడలేదు. ఒక్కొక్కప్పు డతని పత్రికను చూచెడివారము. 1926 లో నే నతనిని జిన్సీవాలో కలుసుకొంటిని. అతనిజేబు లెప్పుడు తన పాతపత్రికలతో

నిండియుండెడివి. అతనివద్దకు వచ్చిన ప్రతి భారతీయుడు బ్రిటిషు ప్రభుత్వ గూఢచారియేయని యత డనుకొనెడివాడు. లండనులో కూడ భారత కార్యాలయముచే తెరువబడిన విద్యార్థి కేంద్ర మొకటి యుండెడిది. భారత విద్యార్థులను పొంచుండుట కిది యేర్పడెనని భారతీయులచే భావింపబడుచుండెడిది. చాలమంది భారతీయులు తమ కిష్టమున్నను లేకున్నను దీనిని సహింపక తప్పదయ్యెను. దీని శిఘ్రార్పు లేనిదే ఏ విశ్వవిద్యాలయములోను జేరుట యసాధ్యము.

హిందూదేశ రాజకీయములలో మా తండ్రి ప్రవేశించెను. నే నతని రాజకీయములతో నేకీభవింపకపోయినను దీనికి సంతోషించితిని. అతడు తనస్నేహితులు, చాలమంది తోటివక్తీయులయిన మితవాదులలో జేరెను. అతడు తన రాష్ట్రములో నొక రాజకీయసభ కధ్యక్షుడై మహారాష్ట్ర, బంగాళముల యతివాదులను ఖండించెను. అతడు రాష్ట్ర కాంగ్రెసుకమిటీ అధ్యక్షుడుగకూడ నుండెను. అతడు 1907 లో సూరతు కాంగ్రెసు విచ్ఛిన్నమై కేవలము మితవాద సంఘముగా తేలిననా డచ్చటనే యుండెను. ఇది జరిగిన వెంటనే నెవిన్సను అలహాబాదువచ్చి మా తండ్రి కతిథిగా నుండెను. అతడు 'యిండియా' పుస్తకములో మాతండ్రి "ఉదారతలోతప్ప యన్నింటి లోను మితవాది" యని వ్రాసెను. ఇది చాల పొరపాటు. మా తండ్రి తన రాజకీయములలోతప్ప మరెందులోను మితవాదికాడు. క్రమముగా నతని స్వభావ మీ కొద్దిపాటి మితవాదమునుకూడ త్రోసి వేసెను. తీవ్రభావములు, తీవ్ర యనురాగ విరాగములు, అమితమైన యభిమానము, గొప్ప బుద్ధిబలము—ఇన్ని కలవాడు మితవాది యెట్లు గును? కాని 1907, 1908 లలోను తరువాత కొంతకాలమున కతడు మితవాదులలో మితవాదిగనుండి యతివాదులపై కారములు మిరియములు నూరుచుండెను. దీనికి కారణమేమి? అతడు న్యాయచట్ట నిబంధనలమధ్య పెరిగినవాడగుటచే, రాజకీయముల నా దృష్టితో చూచుట సహజము. ఎట్టి కార్యకలాపములేని శుష్కప్రలాపముల వలన లాభములేదని యతడు స్పష్టముగా చూడగలిగెను. స్వదేశీ,

బహిష్కారములం దాయనకంత శక్తి కాన్పించలేదు. ఈ యుద్యమముల వెనుకనున్న మతముతో మిళితమైన జాతీయత యతనికి గిట్టదు. హిందూదేశములో తాతలనాటి రోజులు తిరిగివచ్చుట కతని కెంత మాత్రము నిష్టములేదు. తాతలనాటి సాంఘికాచారములు, కులతత్వములు మొదలగునవి మన యభివృద్ధి నరికట్టునవియని యతడుతలంచెను. అతడు పాశ్చాత్యుల యభివృద్ధిచే మోహితుడయి యింగ్లండుతో కలసి యుండినగాని యిది చేకూరనేరదని భావించెను.

సాంఘికముగా చూచినచో 1907 నాటి జాతీయత హానికరముగ నేయుండెను. ప్రాచ్యదేశములలో నితర చోట్లవలెనే యిచ్చటను క్రొత్త జాతీయత మతముతో కూడియుండెను. సాంఘికదృష్టిలో మితవాదులదే ముందంజ యయ్యెను. కాని వారు ప్రజా సామాన్యముతో సంబంధములేక యుండెడివారు. ఆర్థిక దృష్టితో వా రంతగా చూడక పైనున్న మధ్యతరగతులవారి దృక్పథముతో చూచెడివారు. వా రభివృద్ధికి భంగకరములైన ప్రాచీన కులాచారములను త్రోసివేయు చిన్నచిన్న సాంఘిక సంస్కరణములను కూడ సమర్థించెడివారు. మితవాదులతోజేరి తండ్రిగారు తీవ్రరూపమును దాల్చిరి. బంగాళము, పూనాలలో నేకొద్దిమంది నాయకులొత్ప తక్కిన యతివాదులందరు యువకులు. యువకు లిట్లు వారిష్టమువచ్చినట్లు బరితెగించు టతనిని రెచ్చగొట్టెను. వ్యతిరేకము నతడు సహింప జాలక తాను మూర్ఖులనుకొనిన వారిపై ధ్వజమెత్తుచు సమయము దొరికినపుడు వారిపై దుముకుచుండెను. అతని వ్యాసమొకటి నన్ను కలత బెట్టెను. తనరాజకీయములతో బ్రిటిషు ప్రభుత్వము తృప్తిపడ గలదని సూచించునట్లు నేనాయనకు వ్రాసితిని. నా సూచన కాయన మండిపడి నన్ను తక్షణమే యింగ్లండు నుండి రమ్మని వ్రాయవలెననుకొనెను. నేను కేంబ్రిడ్జిలోనుండగా నా వృత్తివిషయమై చర్చ వచ్చెను. కలెక్టరు పరీక్షకు చదువవలెనని యూగిసలాడితిమి. దాని యెడల నా రోజులలో నింకను మోహముకలదు. కాని మా తండ్రికి, నాకు ధానియందంత మోహము లేకపోయెను. నేను కేంబ్రిడ్జిలో డిగ్రీ

తీసుకొనుసరికి నాకు 20 సంవత్సరములు. అప్పుడు 22 మొదలు 24 వరకు కలెక్టరు పరీక్షకు పోవలెను. పరీక్షలో నుత్తీర్ణుడనై నచో మరియొక వత్సర మచ్చట నుండవలెను. మొత్తము మరి నాలుగేండ్లు. నేను యింగ్లండులో చాలకాల ముంటినని మా కుటుంబమువారికి విసుగు జనించెను. నేను కలెక్టరునై నచో హిందూదేశములో నన్నే మూలకో విసిరి వేసెదరు. నేను తమయొద్దనే యుండవలెనని మా తల్లి దండ్రులు కోరుచుండిరి. ఇట్టి యనేక కారణములచే మా తండ్రి వృత్తి నే (బారిష్టరు) ఖాయము చేసుకొంటిమి. 1910 లో డిగ్రీ తీసుకొని నేను కేంబ్రిడ్జి వీడితిని. నేను నా పరీక్షలో రెండవ తరగతిలో నుత్తీర్ణుడనై తరువాత రెండు సంవత్సరములు లండను చుట్టుపట్ల తిరుగుచుంటిని. నా బారిష్టరు చదువున కంతకాలము పట్టెడిదికాదు. నే నంత పేరుప్రఖ్యాతులుగాని, యపఖ్యాతిగాని లేకుండ నా పరీక్షలలో క్రమముగా నుత్తీర్ణుడనై తిని. పుస్తకములను చదువుచు సామ్యవాద భావములచే నాకర్షింపబడుచు నప్పటి రాజకీయములందు శ్రద్ధతీసి కొనుచు నేను తక్కిన కాలము నెట్లో గడిపెడివాడను. ఐర్లండును, స్త్రీల స్వాతంత్ర్యోద్యమమును నేను ప్రత్యేకముగా నభిమానించెడి వాడను. 1910 లో నేను ఐర్లండు చూడబోతిని. అప్పుడే ప్రారంభ మగుచుండిన 'సిన్ ఫీన్' యుద్యమము నన్నాకర్షించెను. నేను కొంత మంది హాకో స్నేహితులతో కలిసి దూబరా ఖర్చు మొదలు పెట్టుటచే మా తండ్రి మస్తుగా పంపెడుసొమ్ము నాకు చాలెడిదికాదు. నేను పాడై పోవుచుంటినని మా తండ్రి భేదపడసాగెను. కాని నే నట్టిపనులేమియు చేయుటలేదు. నేను 'నగర త్రిపాది' యని పిలువబడు ధనికుడైన బుర్రలేని యింగ్లీషువాని ననుకరింప యత్నించుచుంటిని. అర్థములేని యీ సుకుమార జీవనమువలన నా కేమియు ప్రయోజనము లేక పోయెను. నా సెలవులలో నేను యూరపు వెళ్లుచుండెడి వాడను. 1909 వేసవిలో మా తండ్రి, నేను బెర్లినులో నుంటిమి. అప్పుడే జెప్లిను ప్రభువు తన క్రొత్త విమానములో కాన్ స్టన్స్ కాసారమునుండి యెగిరివచ్చెను. అతని దూర ప్రయాణముల కదియే

ప్రథమమగుటచే పెద్దయుత్సవము జరిగెను. కై జరు న్వాగతమిచ్చెను. 20 లక్షలమంది విమానాశ్రయమునద్ద గుమిగూడగా నది యాకాశ మున రివ్వరివ్వన తిరుగుచు సకాలమునకు వచ్చి వ్రాలెను. ఆడ్ లాన్ హోటలు వా రా రోజున జెప్పిన ప్రభువు పటములను పంచిపెట్టిరి. ఆ పట మింకను నాయొద్దకలదు. తరువాత రెండు నెలలకు పారిసు పట్టణమంతయు తిరిగిన మొదటి విమానము మేము చూచితిమి. లామ్బర్ట్ అనునతడు దానిని నడిపెను. 18 వత్సరముల తరువాత నేను తిరిగి పారిసువచ్చినపుడు లిండ్ బర్గ్ అట్లాంటిక్కునుండి తళతళమెరయు బాణమువలె వచ్చిపడెను. నేను 1910 లో డిగ్రీ తీసికొని యొక చిన్ననావలో నార్వే వెళ్ళినపు డొకప్రమాదము తప్పెను. మే మొక పర్వతసీమలో తిరుగుచు నలసి, సాలసి, యెండదెబ్బతిని ఒక చిన్న హోటలుజేరి స్నానము చేయవలెననుకొంటిమి. స్నానమనునది యచ్చటి వారికి కొత్త. అచ్చట నట్టియేర్పాటు లేమియు లేవు. కాని సమీప ముననున్న నదిలో స్నానము చేయవచ్చుననిరి. ఒక యింగ్లీషు యువ కుడు నేను రెండు చిన్న తుండుగుడ్డలను తీసికొని గర్జించుచున్న యా నదిలో దుమికితిమి. అది యంత లోతులేదు, కాని చాల జారుగా నుండెను. చలిచే గడ్డకట్టుచుండెను. నేను జారిపడితిని. నా యవయవ ములు కొంకరలువోయి శరీరస్మృతితప్పిపోయి నేను నీటిలో కొట్టు కొనిపోవుచుండ నా స్నేహితుడు గట్టుననుండి పరుగెత్తుకొనివచ్చి కాలుపట్టుకొని నన్ను పైకి లాగివేసెను. ఇంగ్లండులో నేడు సంవత్సరము లున్నతరువాత 1912 శరత్కాలమున నేను హిందూదేశమునకు తిరిగివచ్చితిని. ఈ మధ్యకాలము సెలవులలో రెండుసార్లు మాత్రమే నే నింటికి వచ్చితిని.

భారతదేశములో యుద్ధకాలపు రాజకీయములు

1912 అంతమున హిందూదేశములో రాజకీయములు నిర్జీవముగ నుండెను. తిలకు జయిలులో నుండెను. తగిన నాయకత్వము లేక నతివాదులు చతికిలబడిరి. రాష్ట్రవిభజన రద్దగుటతోడనే సంగదేశము చల్లబడెను. మితవాదులు మింటోమోర్లేశాసనసభాపథకము చుట్టూమూగిరి. సముద్రాంతములందు ముఖ్యముగా దక్షిణాఫ్రికాలో నున్న భారతీయులపట్ల కొంత శ్రద్ధచూపబడుచుండెను. కాంగ్రెసు కొన్ని తీర్మానములనుచేయుచు నెవరిని యాకర్షింపక నేటేట కూడు మితవాదకూట మాయెను. నేను 1912 లో బంకిపురపు కాంగ్రెసుకు వెళ్ళితిని. అది యింగ్లీషు తెలిసిన పైతరగతివారి వ్యాపారము. ప్రతిచోట ప్రాతఃకాలకోటులు, యిస్త్రీచేయబడిన సూటులు కాన్పించెను. అది రాజకీయోద్యేకములేని పెద్దల సమావేశము. గోక్లే హాజరయినవారిలో ముఖ్యుడు. మంచిశక్తి, అతిశ్రద్ధ, నిశితమైన యభిమానము గలిగి యతడు రాజకీయములందు, ప్రజాసేవయందు, మంచి శ్రద్ధవహించుచుండెను. అతనియెడల నాకు మంచి యభిప్రాయము కలిగెను.

గోక్లే బంకిపురమును వీడునపు డొక చిత్రము జరిగెను. అపుడతడు పబ్లికుసర్వీసెసు కమిషనుసభ్యుడగుటచే ప్రత్యేక మొదటితరగతి రైలుపెట్టెలో ప్రయాణముచేయుట కర్హుడై యుండెను.

అతని కపు డస్వస్థతగా నుండెను. జనులు గుంపులుగుంపులుగ వచ్చి యతనిని వేధించుచుండ ప్రశాంతముగా ప్రయాణముచేయవలెనని యతడు తనపెట్టెలో నెక్కెను. తక్కినపెట్టెలు కలకత్తాకు తిరిగి పోవుచుండిన కాంగ్రెసుప్రతినిధులతో నిండియుండెను. భూపేంద్రనాథబాసు (తరువాత కాన్పిలుసభ్యుడయ్యెను) మెల్లగావచ్చి తన పెట్టెలో నెక్కవచ్చునాయని గోక్లేగారి నడిగెను. గోక్లే చాల మొగ

మాటముగలవాడగుటచే నొప్పుకొనెను. కొంచెము సేపయినతరువాత బాసుగారు మరలవచ్చి తన స్నేహితుడుగూడ రావచ్చునాయని ప్రశ్నించెను. అతడు దానికిని యొప్పుకొనెను. స్నేహితు లిరువురు పైనున్న స్థలములో కూర్చొనుట కష్టముగానుండుననియు, క్రింది రెండు స్థానములను తమకిచ్చి గోక్లే పయిన పరుండవచ్చుననియు బాసుగారు బండి కదులుటకు సిద్ధముగా నున్నప్పుడు వచ్చి మెల్లగా సెలవిచ్చిరి. పాపము గోక్లేగా రట్టే చేసిరి.

నేను హైకోర్టులో చేరితిని. దానియందు నాకు కొంత యభిరుచి కలిగెను. నేను యింగ్లండు నుండి తిరిగివచ్చిన మొదటిరోజులు బాగుగనేయుండెను. ప్రాత సంబంధములను కల్పుకొనుచుంటిని. కాని నా తోడివారితో కలిసి నేను గడుపుచుండిన జీవితము నిరర్థకమైన వ్యర్థజీవితముగా కాన్పించెను. నా పరిసరములతో సంతృప్తి చెందకుండుటకు నా సంకర విద్యయే కారణము. యింగ్లండులోనున్న ఏడు సంవత్సరములలో నా యాచారములు భావములు వేరు. ఇచ్చటి పరిస్థితులు వేరు. అదృష్టవశాత్తు నా యింటిపరిస్థితులు బాగుగనే యుండెను; కాని అంతమాత్రముతో నేమగును? కొంతకాలము వకీళ్ళ లైబ్రరీలోను, క్లబ్బులలోను చెల్లెడిది. రెంటిలోను ఒకే మనుష్యులొకే విషయములను గురించి (అదియు మా వృత్తికి సంబంధించి) పదేపదే చర్చించుచుండుటచే బుద్ధివికాస మేమియు లేక జీవితము నిరర్థకముగా కాన్పించెను. మంచి వివోదములు కాలక్షేపములు లేవయ్యెను.

“రెండుజాతులు నేల కలుసుకొన నేరపు? భారతీయులింగ్లీషు వారిని విసిగింతురుగనుక, అభేద్యమైన కారణమిదియే!” అని యొక యాంగ్లేయుడు వ్రాసెను. చాలమంది యాంగ్లేయులిట్లే భావింప వచ్చును. ఇందులో నాశ్చర్యములేదు. పైగ్రంథకర్తయే భారత దేశములో ప్రతి యాంగ్లేయుడు దేశము నాక్రమించుకొనిన పై న్యములో తానొక సభ్యుడనని భావించి యట్లే ప్రవర్తించుననియు నీ పరిస్థితులలో రెండు జాతుల మధ్య నెట్టి నిర్బంధములు లేని సహజ

బాంధవ్యముండుట యసంభవమనియు మరియొక గ్రంథములో వ్రాసెను. ఆంగ్లేయులు భారతీయుడు నొకరినొకరెప్పుడు మోసపుచ్చు చున్నారు. కనుక వారికి సహజ స్నేహమెట్లు సంభవించును ?

మామూలుగా ఆంగ్లేయు డెప్పుడు నొకేతరహా మనుష్యులను (తన ఆఫీసు ప్రపంచమునకు సంబంధించినవారిని) కలుసుకొనును. అసలైనవారి నత డెప్పుడును కలియడు. కలియునో పలకరించడు. భారతదేశములో బ్రిటిషు పరిపాలనవలన నుద్యోగ జాతికి ప్రాధాన్యత వచ్చెను. వారు సంఘపెద్దలైరి. యీ జాతి అత్యంత నిర్జీవమైనది. సంకుచిత బుద్ధిగలది. మంచి కుశాగ్రబుద్ధిగల ఇంగ్లీషు యువకుడైనను భారతదేశములో కాలిడిన తోడనే వాని బుద్ధి విజ్ఞానములు మందగించును. సజీవభావములకు నుద్యమములకు దూరుడగును. ఒకరోజు ఆఫీసులో అంతుపోంతులేని కాగితపు కట్టలను తిరుగవేసిన తరువాత నతడు కొంత కసరతుచేసి క్లబ్బుకుపోయి తనవారితో గలిసి విస్కీ త్రాగి యింగ్లండు నుంచి వచ్చు సచిత్ర వారపత్రికలను చదువును. అతడు పుస్తకములను చదువనేచదువడు. చదివిన నే ప్రాత గ్రంథమునో పైకి దీయును. యీ క్రమాగత బుద్ధిమాంద్యమున కతడు భారతదేశమును నిందించును. శీతోష్ణస్థితులను శపించును. తన కష్టములను పెంచుచున్నారని యాందోళనపరుల నాడిపోయునేకాని సంకుచితబుద్ధిగల నిరంకుశ ప్రభుత్వవిధానమే దీనికంతకు కారణమని, దానిలో తానొక చిన్న భాగమని యతడు గ్రహింపడాయెను! సెలవులు, ఫర్లోలు అనుభవింపగల ఇంగ్లీషు యుద్యోగిగతియే ఇదియైనచో నతని క్రింద పనిచేయు భారతోద్యోగిగతి వేరె చెప్పవలెనా? ఇంగ్లీషుఫక్కి ననుకరించుటకే యతడు ప్రయత్నించును. ఆంగ్లసామ్రాజ్యమున కాస్పదమైన నూతన ఢిల్లీలో గొప్ప గొప్ప ఆంగ్ల, భారతీయోద్యోగులవద్ద కూర్చుని ప్రమోషన్లు, ఫర్లోలు, బదిలీలు, సెలవుగొడవలు, ఉద్యోగ స్థులలో జరుగు యవినీతి, కథాకాలక్షేపములు మొదలగువానితో గూడిన వారి యనంతసంభాషణలను వినుటకంటె విషాదము వేరొండు యుండజోదు.

ఈ యుద్ధోగవాతావరణమే, నౌఖరీసంప్రదాయమే హిందూ దేశ మధ్యతరగతులవారందరికి, ముఖ్యముగా యింగ్లీషు చదువు కొన్న విద్యాధికబృందమునకు పరమపావనమయ్యెను. ఇతరవృత్తుల వారు, డాక్టర్లు, లాయర్లు మొదలగువారుగూడ దీనికే జోహారులైరి. అర్థ ప్రభుత్వ విశ్వవిద్యాలయ పరిషత్సభలకు నిదియే జబ్బు. వీరందరు నొక ప్రత్యేక ప్రపంచములో జీవింతురు. రాజకీయము లీ పైతరగతి వారికే సంబంధించెను. 1906 నాటి జాతీయోద్యమము మొట్టమొదటి సారి యీ మాంద్యమును తొలగించి మధ్యతరగతివారిలోని క్రిందవారికి, కొంతవరకు ప్రజాసామాన్యమునకు నూతనజీవము నిచ్చెను. గాంధీజీ నాయకత్వముక్రింద నిది మరింత త్వరితగతినిచెందెను. కాని జాతీయ పోరాటము సచేతనమైనను సంకుచితమైనది. అది యితర కార్యములకు తావీయకుండ మనశక్తిని, కాలమును మ్రింగివేయును.

కనుక నే నింగ్లండునుంచి తిరిగి వచ్చినకొత్తరోజులలో జీవితముతో విసుగుజెందితిని. నావృత్తితో నేను తృప్తిచెందలేదు. రాజకీయములు దీనికి తగియుండలేదు. నేను కాంగ్రెసులోజేరి సభలలో పాల్గొనుచుంటిని. ఫిజీకి పోవు భారత నిర్బంధకూలీలకు, దక్షిణాఫ్రికా భారతీయులకు సంబంధించిన ప్రత్యేకవిషయములు వచ్చినప్పుడు నేను నా శక్తిసామర్థ్యములన్నింటిని వినియోగించి పనిచేసెడివాడనుకాని యివి తాత్కాలికములు. నే నప్పుడప్పుడు వేటకు బోయెడివాడను.

నాకు దానియందు ప్రత్యేక వ్యసనములేదు. కాని యరణ్యమనినను, విహారములనినను ప్రీతి. జంతువులను చంపుటయందు నాకు ప్రావీణ్యత లేదు. నేను దానికొరకు యత్నించెడివాడను కాను. కాశ్మీరములో నేనొకసారి యొక యెలుగును చంపితిని. మరియొకసారి లేడిని కొట్టితిని. నిరపరాధియైన యీ చిరుతప్రాయపులేడి నా కాళ్ళముందరపడి జొట జొట కన్నీరుకారు తన విశాలనేత్రములతో నన్నాపాదమస్తకము చూచి ప్రాణములు విడిచెను. దానితో నాకున్న కొద్దిపాటి వేటతమకము నశించెను.

ఆ నేత్రములప్పటినుండియు నన్ను తరచు వేధించుచునేయుండెను. గోక్లేగారి 'భారతసేవక సంఘము' నన్నారోజులలో నాకర్షించెను. నావృత్తిని వీడుటకు నాకపుడిష్టము లేకపోవుటచేతను, దాని రాజకీయములతిమితవాదముగ నుండుటచేతను నేనందులోచేరవలెనని యెన్నడు ననుకొనలేదు. కాని దేశసేవకొర కతి స్వల్పవేతనములతో తృప్తిపడిన యాసంఘసభ్యులయెడల నాకెక్కుడు గౌరవముండెడిది. ఇది పూర్తిగా సరియైన పద్ధతులలో లేకపోయినను తదేకదీక్షతో గూడిన యెడతెగని పని కిచ్చట నవకాశమున్నదని నేనుభావించితిని. కాని రాజకీయములతో సంబంధమెంతమాత్రము లేని యొక చిన్నవిషయములో శ్రీనివాస శాస్త్రిగారు నా కాశ్చర్యము కలిగించిరి. ఆయన యలహాబాదులో విద్యార్థుల కుపన్యసించుచు వారు మర్యాదగమెలగవలెనని, యుపాధ్యాయులయెడల, పండితులయెడల వినయవిధేయతగ నుండవలెనని, చట్టబద్ధమైన ప్రభుత్వముచే తయారుచేయబడిన నియమ, నిబంధనలనన్నింటిని జాగ్రత్తగ పాటింపవలెనని బోధించిరి. ఈ ధర్మపన్నములను చదువుట నా కెంతమాత్రము నచ్చలేదు. అధికారతత్వమునకే ప్రాశస్త్యమునిచ్చు యీతత్వబోధ యనవసరముగ కాన్పించెను. హిందూదేశములో ప్రబలింప నొఖరీతత్వమే దీనికి కారణమని నే ననుకొంటిని. శాస్త్రిగారింకను చెప్పుచు విద్యార్థులు తాము చేసెడి దోషముల నన్నింటిని వెంటనే యధికారులకు తెలియపర్చవలెననిరి. అనగా నొకరిపై నొకడు గూఢచారిగ నుండవలెను. శాస్త్రిగారి కతినపదముల నుపయోగించలేదు. కాని వాటిభావము సుస్పష్టముగ నేయుండెను. ఒక గొప్ప నాయకుని యిట్టి మిత్రవాక్యములకు నే నచ్చేరువంటితిని. ఇంగ్లండునుండి నేను క్రొత్తగా వచ్చితిని. అచ్చట పాఠశాలలలోను కళాశాలలలోనుగూడ సహపాఠినెన్నడు మోసపుచ్చరాదనియే నాకు బోధింపబడెను. కొండెములనుచెప్పి, మూటలుమోసి తోడివానిని కష్టములలో త్రోయుటకంటె వేరుపాపములేదు. ఈ సూత్రముకు కేవల భిన్నమైన శాస్త్రిగారి నీతికిని నాకు నేర్పబడిన నీతికిని చాల భేదము కలదు.

ప్రపంచయుద్ధము మా దృష్టి నాకర్షించెను. అది దూరమున జరుగుచుండుటచే మొదట మన జీవితముల నంతగా బాధించలేదు. దాని భయంకర రూపమును హిందూదేశ మెన్నడు చూడలేదు. రాజకీయము లంతరించెను. భారత రక్షణచట్టము దేశమును నులిమివేయుచుండెను. రెండవయేడు దాటినతరువాత కుట్రలు, కాల్పులు మొదలగు వార్తలు వినవచ్చెను. పంజాబులో సైనికులను జేర్చు విపరీత విధానము బయటపడెను.

రాజభక్తి ప్రమాణము లెంత గట్టిగా వినవచ్చినను బ్రిటిషు వారియెడల నభిమానము లేకుండెను. మితవాదులు నతివాదులు గూడ జర్మనువిజయములను గుతూహలముతో వినుచుండిరి. జర్మనుల యెడల ప్రేమలేదు. కాని మన ప్రభుత్వ పరాజయము చూడవలెననియే మా కోరిక. దుర్బలుడు, అసహాయుడు నగువాడిట్లే ఇతరులు పగదీర్చుటను జూచి యువ్విల్లారును. యుద్ధముచేయుచున్న దేశములన్నిటిలో ఫ్రాన్సుమీద నా కెక్కు డభిమానముండెను. మిత్రమండలివారి యెడల తెగని ప్రచారము కొంత పనిచేసెను.

క్రమముగా రాజకీయ జీవితము మరల హెచ్చజొచ్చెను. లోక మాన్యతలకు జైలునుండి వచ్చి బిసెంటునతితో హోమురూలు సంఘములను స్థాపించుచుండెను. నేను వారిద్దరను కలుసుకొంటిని. కాని ప్రత్యేకము బిసెంటు సంఘమునకే పనిచేసితిని. బిసెంటు భారత రాజకీయరంగములో ముఖ్యపాత్ర ధరింపసాగెను. కాంగ్రెసు సభలలో తీవ్రత హెచ్చెను. ముస్లిముసంఘము కాంగ్రెసుతో సమముగా నడువసాగెను. వాతావరణ ముత్సాహపూరిత మగుచుండెను. చాలమంది యువకులము త్వరలో గొప్పవిషయములు జరుగగలవని యాశించుచుంటిమి. బిసెంటు ప్రవాసము విద్యాధికులను రెచ్చగొట్టి హోమురూలు సంఘములను దేశమంతట విజృంభింపజేసెను. 1907 లగాయతు కాంగ్రెసును వీడిన యతివాదులేగాక చాలమంది మధ్య తరగతివారు గూడ వీనిలో చేరిరి. కాని యివి ప్రజలను ముట్టలేదు. బిసెంటు ప్రవాసము మితవాదనాయకులను వృద్ధసంతతివారిని కూడ

కదల్చెను. ప్రవాసముకు కొంచెముముందు శ్రీనివాసశాస్త్రిగారి గంభీ
రోపన్యాసములను పత్రికలలో చదివి మేమానందించెడివారము. కాని
ప్రవాసముకు కొంచెము ముందో లేక వెనుకనో శాస్త్రిగా రేలకో
హఠాత్తుగా మూకీభావము వహించిరి. కార్యాచరణకు గడంగవలసిన
సమయమువచ్చినపు డాయన మమ్ము పూర్తిగా విడిచివేసెను. నాటి
నుండి శాస్త్రిగారు కార్యదక్షుడు కాడనియు, నుపద్రవముల నెదు
ర్కొనుట కాయన బుద్ధివిశేషము పనికిరాదనియు నేను విశ్వసించితిని.
ఇతర మితవాద నాయకులు ముందంజవేసిరి. కాని కొందరు తరు
వాత వెనుకాడిరి. కొందరు నిల్చిపోయిరి. భారతదేశ రక్షకసైన్య
ములో భారతీయులను జేర్చు సందర్భములో పెద్ద చర్చ జరిగెను.
భారతీయులకు యూరోపియనులకు ననేక విషయములలో నవమాన
కరములైన విభేదములు గల్పింపబడెను. యువకులకు కొద్దిపాటి
సైనికశిక్షణమైనను అబ్బునను కారణముతో చివరకు తోడ్ప
డుటకే మేమంగీకరించితిమి. ఈ పనిని సాగించుట కలహాబాదులో
నొక కమిటీకూడ యేర్పరచితిమి. నేను నా దరఖాస్తు పంపితిని.
ఇంతలో బిసెంటుప్రవాసము వచ్చెను. ఆ వేడిలో కమిటీసభ్యులను—
మా తండ్రి, చింతామణి మొదలగు వారిని ప్రభుత్వ చర్యను గర్హిం
చుట కీ పనినంతను రద్దుచేయునట్లుప్పించితిని. దీనిని బహిరంగముగా
తెలియపరచితిమి. ఈ దుడుకు కార్యమునకు తరువాత కొంతమంది
విచారించిరట.

బిసెంటుప్రవాసముతో మాతండ్రి మరికొంతమంది మితవాద
నాయకులు హోమురూలు సంఘములో జేరిరి. కొన్ని నెలలైన
తరువాత మితవాద బృందము జారిపోయెను. మా తండ్రి నిలిచియుండి
యలహాబాదుశాఖ కధ్యక్షుడయ్యెను. క్రమముగా మా తండ్రి సనా
తన మితవాదమతమును బోగొట్టుకొనుచుండెను. మనలను లక్ష్యము
చేయక నీచముగా చూచుచున్న ప్రభుత్వముకు దోసిలొగ్గుట, సాగిల
బడుట యతని స్వభావమునకు విరుద్ధము. కాని ప్రాత యతివాద
నాయకు లతని నాకర్షింపలేదు. వారిభాష వారిపద్ధతి యతనికి

నచ్చలేదు. బిసెంటుప్రవాసము తరువాత జరిగిన సంగతు లతనిని ముందుకు త్రోయుచుండెను. కాని యతడు సందేహించుచుండెను. మితవాద రాజకీయములు లాభములేదనియు, హిందూమహమ్మదీయ సమస్య తేలినగాని సరియైనపని జరుగుట కవకాశము లేదనియు నతడా రోజులలో చెప్పుచుండెడివాడు.

ఈ కీలకము దొరికిన-చో మాలో నతి చిన్నవానితో కూడ ముందుకు దుమికెదనని యతడు మాటయిచ్చెను. అఖిలభారత కాంగ్రెసు కమిటీవారు మాయింట కూడి తయారుచేసిన సంయుక్త కాంగ్రెసు-లీగుపద్ధతి 1916 లక్నో కాంగ్రెసులో నామోదింపబడెను. దీనితో నతడు తృప్తిపడి తోడి మితవాదబృందముతో త్రెంచుకొని యైన వచ్చుట కిచ్చగించెను. మాంటేగు భారతకార్యదర్శిగా భారతదేశమును చూచుటకు వచ్చువరకు వారు కలసియేయుండిరి. మాంటేగుచెమ్ముఫర్డుప్రణాళిక ప్రచురమగుటతోటనే యభిప్రాయ భేదము లంకురించెను. 1918 లో ప్రత్యేక సంయుక్తరాష్ట్రసభ మాతండ్రి యాధిపత్యమున లక్నోలో జరిగెను. మాంటేగుచెమ్ముఫర్డు ప్రణాళికను ఖండించునని మితవాదు లీ సభను బహిష్కరించిరి. తరువాత యీ తీర్మానములను చర్చించుటకు సమకూడిన ప్రత్యేక కాంగ్రెసునుకూడ వారు బహిష్కరించిరి. అప్పటినుండి మితవాదులు కాంగ్రెసునుండి సెలవుతీసికొనిరి. మెజారిటీ తమకు వ్యతిరేకమైనను తమ యభిప్రాయములను వెల్లడించి వాటికొరకు పోట్లాడకుండ కాంగ్రెసునుండియు తదితర బహిరంగసభలనుండియు మెల్లగా జారిపోవు యీ మితవాద యాచారము ప్రజాపక్షమున పనిచేయువారల కెంతమాత్రము తగదని నాకు దృష్టెను. దేశములో ప్రజాభిప్రాయము కూడ నిదియనియే నా యుద్దేశ్యము. భారత రాజకీయములలో మితవాదులు పూర్తిగా నంతరించిపోవుట కీ విరికిపద్ధతియే కొంతకారణమని నా నిశ్చయము. మితవాదులు మొత్తముగా బహిష్కరించిన తరువాత శ్రీనివాసశాస్త్రిగా రొక్కరే తొలిదినములలో కొన్ని కాంగ్రెసులకు వచ్చి తమ యభిప్రాయము వెలిబుచ్చెడివాడు. దీనిచే

ప్రజలలో నాయనకు గౌరవము కలిగెను. యుద్ధమారంభమైన తొలి వత్సరములలో నా రాజకీయ క్రియాకలాప మతి స్వల్పము. నేను బహిరంగసభలలో నెన్నడు నుపన్యసించలేదు. ఉపన్యసించుటయనిన నాకతిభయము. ఇంగ్లీషులో మాట్లాడగూడదని నా యభిప్రాయము. హిందుస్తానీలో చాలకాలము మాట్లాడలేనని సందేహము. అలహాబాదులో నేను మొట్టమొదట 1915 లో నుపన్యసించితిని. నే నింగ్లీషు లోనే మాట్లాడితిని. సప్రూగారు సభ ముగియుటతోడనే నన్ను కౌగలించుకొని బహిరంగముగా ముద్దుపెట్టుకొనిరి. నేను బహిరంగ ముగా నుపన్యసించగల్గినందుల కాయన యుబ్బిపోయెను. ప్రజాసేవకు లలో మరియొక క్రొత్తవాడు కలిసెనని యాయన సంతోషము. ఆ రోజులలో మాట్లాడుటయే ప్రజాసేవ.

అలహాబాదు యువకులము సప్రూగారు రాజకీయములలో ముందుకువత్తురని యనుకొనెడివారము. పట్టణములోనున్న మితవాదు లలో నుత్సాహము, భావోద్వేగము కలవా డతడే. అతనితో పోల్చి నచో మాత్రండ్రి యుద్వేకహీనుడు. సప్రూగారే మమ్ముద్ధరింతురని కొంతకాల మూహించితిమి. పండిత మదన మోహన మాలవ్య, యతని చిరకాల ప్రజాసేవ మమ్మాకర్షించెను. అతనితో మేము దీర్ఘసంభాషణలను సలుపుచు దేశమును నడుపుమని యతనిని బలవంతపరచెడివారము.

మాయింట తొలివత్సరములలో రాజకీయసమన్వయము చర్చించు టంత శాంతమైన వ్యాపారముకాదు. వానిని తలపెట్టినపు డుద్వే కము హెచ్చెడిది. కార్యదీక్షయుండవలెనని, మాటలుపనికిరావని నేనుచేయు విమర్శలను తండ్రిగారు వినుచు నే నతివాది నగుచుంటినని కనిపెట్టిరి. చేయవలసినపని నిర్ధారణకాలేదు. వంగదేశములో జరుగు చుండిన దౌర్జన్యకార్యములవైపు మరలుదునేమోయని యాయన బాధపడెడివాడు. యదార్థముకు నన్నది యాకర్షింపలేదు. కాని ప్రస్తుత పరిస్థితులకు చేతకానివారివలె లొంగిపోరాదని, యేదో కొంతపని చేయవలెనని నేనాదుర్దాపపడెడివాడను. జయప్రదముగా

11/2/20
6/6/21

భారతదేశములో యుద్ధకాలపు రాజకీయములు

పనిజరుగుటయనిన నెంతమాత్రము తేలిక విషయముకాదు. తండ్రి గారుకూడా మితవాద వేదాంతముతో తృప్తిపడలేదు. ఆయనలో నాంతరంగిక సంరంభము జరుగుచుండెను. ఇంకొకగతిలేదని పూర్తిగా విశ్వసించినపుడుగాని యాయన యొక స్థితినుండి మరియొక స్థితికి మారువాడుకాదు. ఒకసారి యొకయడుగు వేసినచో నిక వెనుకకు మరలడు.

బిసెంటు ప్రవాసముతో నతని రాజకీయములలో బహిరంగమైన మార్పుకలిగెను. క్రమముగా నతడు ముందుకుసాగి తన మితవాద బృందమును చాల వెనుకకు దిగద్రొక్కి 1919 పంజాబు దురంతములతో తన పూర్వజీవితమును తన వృత్తిని యొకసారిగా విడనాడి, గాంధీజీ ప్రారంభించిన నూతనోద్యమముతో నైక్యమయ్యెను. కాని యా దిన మింకను రాలేదు. 1915 మొదలు 1917 వరకతడు డోలాయమాన ముగ నుండి నన్నుగురించి యాందోళనపడుచుండుటచే రాజకీయములను గురించి శాంతముగా మాట్లాడెడివాడు కాదు. అతనికి మాపై కోపము వచ్చుచుండుటచే మా సంభాషణలు తరచు హఠాత్తుగా సాగిపోవుచుండెడివి.

నేను గాంధీజీని మొట్టమొదట 1916 క్రిష్టమసులో లక్నో కాంగ్రెసు రోజులలో కలుసుకొంటిని. దక్షిణాఫ్రికాలో నతడు సలిపిన పోరాటమునకు మే మతనిని మెచ్చుకొంటిమి. కాని యతడు రాజకీయ వేత్త కానట్లు, మాకు దూరస్థుడైనట్లు, మా కంటె వేరైనట్లు మాలో చాలమంది యువకులము భావించెడివారము. కాంగ్రెసులోను, జాతీయ రాజకీయములలోను పాల్గొనుట కతడపు డిచ్చగింపక దక్షిణాఫ్రికాలోని భారతీయుల సమస్యను గురించియే మాట్లాడుచుండెను. తరువాత కొద్ది కాలమునకే యతడు చాంపరానులో రయితులతరపున తేయాకుతోట యజమానులమీద ధ్వజమెత్తి విజయమునుబడయుట తోడనే మేము సంతోషముతో పొంగితిమి. అతడు తన పద్ధతులను హిందూదేశములో కూడ ప్రయోగింపనున్నాడని మేము గ్రహించితిమి. అవి విజయవంతములగునట్లు కాన్పించెను.

లక్ష్మీ కాంగ్రెసు ముగిసిన తరువాత సరోజినీదేవి యలహా బాదులోనిచ్చిన గంభీరోపన్యాసములు మమ్ము కదల్చివేసెను. అవి జాతీయతతోను దేశభక్తితోను నిండియుండెను. నా కళాశాల రోజులనాటి యనిర్ధారిత సామ్యవాదభావము లంతరించుటచే నేను జాతీయవాదినైతిని. కాని క్రొత్త పుస్తకములను చదివినకొలది నాలో సామ్యవాదభావములు మరల మొలకెత్త నారంభించెను. అవి శాస్త్రసంబంధములుగాక కేవల యూహలు, గాలికోటలు, మానవ దయాళుత్వమునకు సంబంధించినవిగా నుండెను. బెర్ట్రండు రస్సెలుగారి గ్రంథములను నేను యుద్ధకాలములోను తరువాతనుకూడ చదువుచుంటిని. ఈ భావములు, కోరికలు, నాలో సంఘర్షణను లేవదీసెను. న్యాయవాదవృత్తియం దసంతృప్తి కలిగించెను. మరొకటి చేయునదిలేక నేను దానిని వీడకుంటిని. కాని ప్రజాసేవకు నావృత్తికి నెంత మాత్రము సరిపడదనుభావము నాలో నానాటి కభివృద్ధియగుచుండెను. అది దోషమనికాదు కాని కాలము, శక్తి యీ రెంటికి చాలవు. కలకత్తాలోని విఖ్యాతలాయరైన సర్ రాష్ బిహారీఘోష నాయం దహేతుక ప్రేమకలవాడై నావృత్తిలో పైకివచ్చుటకు తగిన సలహాల నొసంగెను. ముఖ్యముగా న్యాయశాస్త్రమునకు సంబంధించిన విషయము నొకదానిని తీసుకొని యొకపుస్తకము వ్రాయమనెను. పిల్లలాయరు పెద్దవాడగుట కిది మంచిమార్గమని యతని యభిప్రాయము. దానిని వ్రాయుటలో నా కతడు సాయముచేసెదననెను. కాని యతడు నా న్యాయవాదవృత్తియందుచూపిన శ్రద్ధయంతయు వృథాయయ్యెను. నాకాలమును, శక్తిని న్యాయపుస్తకములను వ్రాయుటలో వినియోగించుటకంటె బుద్ధితక్కువేదియు నాకు కాన్పించలేదు. సర్ రాష్ బిహారీ తనవృద్ధాప్యంలో చాల ముక్కోపిగ చిరుబురుగ తన క్రిందనుండు వకీళ్ళకు పెద్దపులివలె నుండెడివాడు. నా కతడనిన యిష్టము. అతని దోషములలోను లోటులలోను కొంత సొంపులేకపోలేదు. సిమ్లాలో నొకసారి తండ్రిగారు, నేను అతనికతిథులముగ నుంటిమి. అపుడే 1918 మూంఁటేగు చెమ్ముఫర్డునివేదిక బయలుపరచెను. భీకసాయంకాల మతడు

కొందరు స్నేహితులను విందుకు పిలిచెను. అందులో వృద్ధులైన కపార్డి గారొకరు. భోజనానంతరము వారిరువురు తీవ్రవాదమునకు గడంగిరి. ఘోషుగాడు మితవాది. కపార్డిగా రపుడు ప్రధానతలకేయుడు. గోల్లకే బ్రటిషుయేజెంటు అని, తాను లండనులోనుండగా తనపై గూఢచారిగా నుండెనని కపార్డి గోల్లకేగారిని విమర్శింప నారంభించెను. సర్ రాష్ బిహారీ దీనిని సహించలేక గోల్లకే మానవులలో నుత్తముడని; తనకు ముఖ్యస్నేహితుడని, యతనికి వ్యతిరేకముగా నెవ్వరిని యొక్కమాట యైన జెప్పనీయనని గర్జించెను. కపార్డిగా రపుడు శ్రీనివాసశాస్త్రి గారిమీద పడిరి. సర్ రాష్ బిహారీ కిదియు నిష్టములేకపోయెను. కాని దీని సంతగా నెదుర్కొనలేదు. గోల్లకేగారియెడల నున్నంత గౌరవ మతనికి శాస్త్రిగారియందు లేదు. గోల్లకేగారున్నంతకాలము నత డా సంఘమునకు ధనసహాయము చేసెననియు, నతడు మృతినొందిన తరువాత మానివేసెననియుకూడ చెప్పెను.

కపార్డిగారు తరువాత తిలకుగారిని మెచ్చుకొననారంభించెను. ఇతడు నిజముగా చాలగొప్పవాడు. “అద్భుతమైనమనిషి” ‘ఋషి’ యని యతడనెను. ‘ఋషియా? నాకు ఋషులనినమంట, ఋషులతో నాకేదియు పనిలేదు’ అని సర్ రాష్ బిహారీ ముదలకించెను.

నా వివాహము - హిమాలయారోహణము

నా వివాహము 1916 లో ఢిల్లీపట్టణమున వసంతకాలములో జరిగెను. నేను వేసవి కొన్ని నెలలు కాశ్మీరములో గడిపి నా కుటుంబము నచట విడిచి నా పెత్తంద్రుడుమారునితో పర్వతములలో ననేక వారములు విహరించి లడక్ రోడ్డు నెక్కితిని. టిబెట్టుకుబోవు (ప్ర)పంచములో నెత్తైన) బిక్కుబిక్కుమను నీ సన్నని పర్వతలోయలగుండ పోవుటకు నా కిదియే ప్రథమము. జోజీలాకనుమనుండి పచ్చని రత్న కంబళములనుబోలు పర్వతసానువుల నొకవంకను, చెట్లుచేమలులేని కొండల నొకవంకను మేము చూచితిమి. మంచుచే కప్పబడి తళతళ మెరియు శిఖరము లొకవంకను, మందగమనముతో మమ్ముకలుసు కొన దిగివచ్చు నదులతోగూడిన శిఖరము లొకవంకను, పైకిపోవుచుండ మే మా సన్ననిలోయ నెక్కుచుంటిమి. గాలి యతిచలిగ సహింప నశక్యముగ నుండెను. కాని పగలు సూర్యభగవానుడు వెచ్చదనము నిచ్చుచుండెను. గాలి పొగ, లేక నిష్కల్మషముగ నుండుటచే నొక్కొక్కప్పుడు దూరవస్తువులు దగ్గరగనున్నట్లు తోచెడివి. కాని యొంటరితన మంతకంతకు హెచ్చుచుండెను. చివరకొక చెట్టుగాని, పుట్టగాని మాకు సావాసములేకుండెను. కొండమంచు, ఒక్కొక్కప్పుడు మంచి పువ్వులు - అయినను ఈ ప్రకృతి విహారస్థలములలో నా కపరమితోత్సాహము, శక్తిసామర్థ్యములు కలిగెను.

ఇచట మా కొక మంచి యనుభవము కలిగెను. మేము జోజీలాకనుమ దాటినతరువాత అమరనాథ్ గుహ యచ్చటి కెనిమిది మైళ్ళలో కలదని వింటిమి. అంతయు మంచుతో కప్పబడిన గొప్ప కొండ నొకదానిని మేము దాటవలెను. అది మాకొక లెక్కకాదను కొని మా యుత్సాహములో మే మాయత్నముకు గడంగితిమి. ఒక గొల్లవాడు మార్గముచూపుచుండ మేము మా మకామును (అది

11,500 అడుగుల యెత్తున నుండెను) వీడి పర్వతముపైకి పోతిమి. ఒకరినొకరము తాశ్శతో కట్టుకొని పర్వతమును దాటుచు, మంచు దిబ్బల నెక్కుచు పోవుచుండ మా కష్టము లంతకంతకు హెచ్చుచుండెను. గాలి పీల్చుకొనుటకు కష్టమగుచుండెను. మంచుకురియుచు భయంకరముగ జారుచుండ మే మలసిపోతిమి. ఒక్క యడుగై నను ముందుకు పడుట గగనముగనుండెను. కాని మేము మా మూర్ఖ ప్రయత్నమును మానలేదు. ప్రాతఃకాలము నాలుగు గంటలకు మా మకామువీడి కొంచె మించుమించు పన్నెండు గంటలు విరామము లేకుండ నెక్కుచు చివరకొక గొప్ప మంచుభూమికి చేరగలిగితిమి. ఆ దృశ్య మత్యద్భుతముగ నుండెను. చుట్టు మంచుశిఖరములచే నలంకరింపబడి యది దేవతావిహారస్థలమువలె నుండెను. ఇంతలోనే క్రొత్త మంచు, పొగపట్టుటచే మా కా దృశ్యము మాయమయ్యెను. మే మెంత యెత్తున నుంటిమో నేనెరుగను. కాని యది 15,000 మొదలు 16,000 అడుగుల వఱకు నుండియుండవలెను. అమరనాథ్ గుహకంటె మేము చాల యెత్తున నుంటిమి. మే మీ మంచుభూమిని దాటి (సుమారు అరమైలు దూరము) యవతలప్రక్కనున్న యమరనాథ్ గుహకు పోవలెను. ఎక్కవలసినదంతయు నెక్కితిమి. కనుక మా కష్టములన్నియు గట్టెక్కినవని యనుకొని యలసియున్నను, ఉత్సాహముతో మే మిందుకు బూనుకొంటిమి. అచ్చటచ్చట బొరియలుండి క్రొత్తమంచు వానిని కప్పివేయుచుండెను. ఈ క్రొత్తమంచే యొకసారి కొంచె మించుమించు నా కొంపతీసెను. దానిమీద కాలిడితినో లేదో నేనొక యగాధములోనికి పోవుచుంటిని. ఈ యగాధములోనుండు వస్తువేదై నను చెక్కుచెదరక నెన్ని యుగములయిన భద్రముగనుండి భూగర్భశాస్త్రజ్ఞులకు పనికివచ్చెడిది. కాని త్రాడు నన్ను పట్టియుండెను. నే నా బొరియయొక్క యంచును పట్టుకొంటిని; నన్ను పైకిలాగివేసిరి. దీనిచే మా యుత్సాహము సన్నగిలిసెను మేము మా ప్రయాణము మానలేదు. ఈ బొరియ లంతకంతకు సంఖ్యలోను, వెడల్పులోను హెచ్చునారంభించెను. వీనిని దాటుటకు

మా కెట్టిసాధన యుపకరణములు లేక విసిగి, నిరాశచెంది అమరనాథ్ గుహను చూడకుండగనే మేము వెనుకకు మఱలితిమి. ఎత్తైన కాళ్ళీరు లోయలు, పర్వతములు మా కమితానందము నొనగూర్చుటచే నేను త్వరలోనే వానిని తిరిగి చూడవలెనని నిశ్చయించుకొంటిని. నే ననేక స్థలములను చూడవలెనని తిరుగవలెనని యూరుచుంటిని. టిబెట్టు దేశములో నత్యద్భుత కాసారమైన మానసరోవరము, దానిప్రక్కనే యున్న కైలాసపర్వతము చూడవలెనను కోరిక నా కానందము నిచ్చెడిది. ఇది పదునెనిమిది వత్సరములక్రిందటిమాట. కాని నేటికిని నేను కైలాస మానసరోవరములను చూడజాలనైతిని. చివరకు కాళ్ళీరమును చూచుటకై న పోజాలకపోతిని! అంతకంతకు నన్ను రాజకీయములు, ప్రజాసేవ బంధించుటచే పర్వతముల నధిరోహించుటకు, సముద్రములను లంఘించుటకుబదులు జయిశ్చకుపోవుట సంభవించెను. కాని నే నింకను హిమాలయములను, మానసరోవరమును, నా యభీష్టమగు కైలాసగిరిని చూడవలెనను కలలను గనుచుందును. ఈలోపల జీవితము పరుగెత్తుచు, యౌవనము నడివయసుకు; నడివయసు అంతకంటె నధ్వాన్నమగు మరియొక యవస్థకు దారితీయుచున్నది. కైలాస, మానసరోవరములకు పోకుండగనే వృద్ధాప్యము వచ్చి మీదపడునని యొక్కొక్కపుడు నే ననుకొనుచుందును.

గాంధీజీరాక, సత్యాగ్రహము, అమృతసరము

ప్రపంచయుద్ధము ముగిసెను. హిందూదేశములో నుద్యోగ మణచి వేయబడెను. యంత్రపరిశ్రమ లభివృద్ధిచెంది పెట్టుబడిదారుల ధనాధికారములు హెచ్చెను. కొద్దిమంది యైశ్వర్యవంతులయి యింకను అధికారమును, ధనమును కూడబెట్టవలెననెడి దురాశా పరవశులయి యుండిరి. కాని జనసామాన్య మిట్టి యదృష్టమునకు నోచికొనలేదు. తమ్ము ముంచివేయు ఋణభారము లెట్లు తగ్గునాయని వారు పరితపించుచుండిరి. చట్టములలో గొప్పమార్పులు కలుగు ననియు, స్వరాజ్యము చాలవరకు రాగలదనియు, క్రొత్తయుద్యోగము లనేకముల కాస్పదముండుటచే తమ స్థితి బాగుపడగలదనియు మధ్య తరగతి వా రాశించుచుండిరి. రాజకీయాందోళన చట్టసమ్మతము, శాంతియుతముగ నుండెను. స్వయంనిర్ణయ, స్వపరిపాలనములను గురించి ప్రజలు నమ్మకముగా చెప్పుకొనుచుండిరి. ఈ యసంతృప్తి కొంత జనసామాన్యములో, ముఖ్యముగా రైతులలోకూడ నుండెను. సైన్యములోనికి ప్రజలను బలవంతముగా చేర్చుపద్ధతిని పంజాబు గ్రామాదులలోని ప్రజ లింకను మరచిపోలేదు. 'కొమగటమారు' లోనివారిని, తదితరులను కుట్రచేసిరను నేరముల నారోపించి యణచి వేయుట యగ్నిహోత్రములో నాజ్యము పోసినట్లయ్యెను. అనేక యుద్ధరంగములలో పనిచేసివచ్చిన యుద్ధభటులు వెనుకటివలె మేదకు లుగ నుండక బుద్ధివికాసము కలిగియుండుటచే నసంతృప్తిగ నుండిరి. టర్కీ, ఖిలాఫతు సమస్యల సందర్భములో మహమ్మదీయులకు కోపము కలిగి యాందోళన హెచ్చుచుండెను. టర్కీతో నింకను సంధిజరుగ లేదు. కాని స్థితిగతులు చెడుచున్నవి.

ఒకప్రక్క యాశ, మరియొకవంక ఆదుర్దా, భయము ముప్పిరి గొనియుండ భారతదేశమంతయు పరిస్థితులను నిరీక్షించుచుండెను.

అట్టిసితిలో చట్టప్రకారము జరుపవలసిన తతంగములు, నిరోధములు నక్కరలేకుండగనే అరెస్టుచేసి శిక్షించుట కన్నిజబర్దస్తీ యవకాశములుగల రౌలటుబిల్లులు తయారయ్యెను. భారతదేశమంతయు నొక్కపెట్టున వీటి నెదిర్చెను. మితవాదులుకూడ తమ యావచ్చక్తి వినియోగించిరి. హిందూదేశములో నీ పక్షమును భేదములేకుండ నందరు నడుములుగట్టిరి. అయినను ప్రభుత్వసభ్యులయామోదముతో నివి చట్టములయ్యెను. ఇవి మూడేండ్లవరకు మాత్రమే వర్తించునని బుజ్జగించిరి. కాని, నాకు తెలిసినంతవఱకీ మూడేండ్లలో నొక్కసారి యైనను వీని నుపయోగించలేదు. ఈ మూడేండ్లు నెంతమాత్రము చల్లనివత్సరములు కావు. 1857 తరువాత హిందూదేశ మెప్పుడు నిట్టి సంకటదినములను చూచి యెరుగదు.

మరియొక ముఖ్యవిషయము. నేడు పదిహేను సంవత్సరములైనతరువాత, రౌలటుబిల్లులకంటె కఠినతరములైన క్రొత్తచట్టములెన్నియో మనకు ప్రసాదింపబడినవి. ఏ క్రొత్తచట్టములకింద ఆర్థి నెన్నులకింద బ్రటిషుప్రభుత్వ సంపదలను, ఆశీర్వాదములను మన మింతగా ననుభవించుచుంటిమో యట్టి వీటితో పోల్చిచూచినచో నాటి రౌలటుబిల్లులను మనము స్వాతంత్ర్యపట్టాగా భావింపవచ్చును. కాని యీ భేదముమాత్రమున్నది. 1919 లగాయితు మాంటేగు చెమ్మఫర్డు ప్రణాళికయను, 'స్వపరిపాలన' యని పిలువబడు గొప్ప మోతాదు మనకు ప్రసాదింపబడెను. ఇప్పుడు మనకు మరియొక మోతాదు రానున్నదట ! ఇట్లే మన మభివృద్ధి పొందుచున్నాము !

1919 ప్రారంభమున గాంధీజీ చాలా జబ్బుపడి కొంచె మించు మించు మంచముమీదనుండియే రౌలటుబిల్లుకు తన యంగీకారము నీయవలదని రాజప్రతినిధిని వేడుకొనెను. తక్కిన విన్నపములను త్రోసివేసినట్లే దీనినికూడ త్రోసివేయుటచే, తనకిష్టములేకున్నను గాంధీజీ యఖిలభారత యాందోళనమును లేవదీసెను. అతడు సత్యాగ్రహసభను స్థాపించెను. దానిలోని సభ్యులు రౌలటుచట్టములను, అప్పుడప్పుడు నిర్ణయింపబడు యితర యన్యాయచట్టములను నుల్లం

ఘించుటకు ప్రమాణము చేతురు. అనగా వారు బుద్ధిపూర్వకముగ బహిరంగముగ జయిలును వరించవలెను. వార్తాపత్రికలలో నీ తీర్మానమును మొదట చదివినపు డుత్సాహభరితుడనై తిని. చిట్టచివర కంధకారము తొలగి కార్యకారియగు మార్గము, బహిరంగ ప్రత్యక్ష పద్ధతియొకటి దొరికెనని యుప్పొంగితిని. నేను వెంటనే సత్యాగ్రహ సభలో జేరకోరితిని. చట్టములను ధిక్కరించుట జయిశ్శకు పోవుట మొదలగు తత్ఫలితములు నా బుర్రలోనికి రాలేదు. వచ్చెనో నేను వాటిని లెక్కచేయలేదు. కాని యింతలో హఠాత్తుగా నా యుత్సాహ మంతయు నొక్కసారి చల్లబడెను. మా తండ్రి దీనికి కేవలము వ్యతిరేకి. అతడొక క్రొత్తపద్ధతి తొక్కునపుడు తత్ఫలితముల నన్నింటిని పూర్తిగా యోచించికాని చేయడు. సత్యాగ్రహసభను గురించి యోచించినకొలది దాని కతడు మరింత విముఖుడగుచుండెను. కొంత మందివ్యక్తులు జయిశ్శకు పోయినంతమాత్రమున లాభమేమి ? అది ప్రభుత్వముపై నెట్టివత్తిడి కలిగించగలదు ? ఈ సందేహము లిట్లుండ ముఖ్యముగా స్వవిషయమే యతని నెక్కువగా బాధించెను. నేను జయిలుకుపోవుట బుద్ధితక్కువయని యతడునుకొనెను. అప్పటికి జయిలు యాత్ర లింకను ప్రారంభముకాలేదు. తండ్రిగారికి తన బిడ్డలయెడ కత్యంతప్రేమ. అతనిప్రేమ పైకి కాన్పించక నిగూఢముగ నుండును.

చాలకాల మీ మానసికపోరాటము మాలో జరుగుచుండెను. ఇది సామాన్యవిషయముకాదు. సమస్తమును తారుమారుచేయు విషయము కనుక మే మొకరికొకరము నొప్పికలిగింపకుండ జాగ్రత్తగనే సంచరించుచుంటిమి. తండ్రిగారి బాధను తగ్గించవలెనని నాకుండెను. కాని నేను సత్యాగ్రహమును విడువజాలనయ్యెను. మే మిరువురము బాధపడుచునేయుంటిమి. నిశీధములందు నే నొంటరిగా మనఃభేదము కొందుచు తెన్నుగానక తచ్చాడుచుండెడివాడను. తండ్రిగారు నేను జయిలుకు పోవుచో నాగతి యెట్లుండునో చూచుటకని స్వయముగా కటిక నేలమీద పడుకొని చూచెను.

మా తండ్రి యాహ్వానముపై గాంధీజీ యలహాబాదు వచ్చెను. వారిరువురును నేను లేకుండ దీర్ఘసంభాషణలను జరుపుకొనుచుండెడి వారు. చివరకు తండ్రిగారికి మనోవ్యాకులత కలిగింపవలదనియు, తొందరపడవలదనియు గాంధీజీ నాకు సలహాయించెను. ఇది నాకు విచారకరముగనుండెను. ఇంతలో దేశములో నూతన సమస్య లేర్పడుటచే పరిస్థితులన్నియు మారి సత్యాగ్రహము విరమింపబడెను.

సత్యాగ్రహదినము, యావద్భారత హర్తాశములు, వ్యాపార మంతయు పూర్తిగా కట్టివేయబడుట, ఢిల్లీ, అమృతసరములలో పోలీసులు మిలిటరీ తుపాకులను కాల్చుట, చాలమంది హతులగుట, అమృత సరము, అలహాబాదులలో మూకలు దౌర్జన్యముచేయుట, జలియను వాలాబాగులో మానవహానకర్మ, పంజాబులో సైనికశాసన భయంకర ప్రదర్శనము, పంజాబు యావద్భారతమునుండియు వేరుచేయబడుట, కోసివేయబడుట, ఇతరులుచూడకుండ నొకగొప్పతెర దానిని కప్పివేయుట, దాచివేయుట, వార్తలన్నియు నరికట్టబడుట, ప్రజలచ్చటకుపోకూడదు, అచ్చటనుండి రాకూడదు ఇట్టి నరకముతయారయ్యెను. ఆ నరకమును తప్పించుకొనివచ్చిన కొందరువ్యక్తులు భయభ్రాంతులై నోట మాటరాక, యదార్థములు చెప్పజాలకుండిరి. అసహాయులమై యశక్తులమై బయటనున్న మేము వార్తల కెదురుచూచుచుంటిమి. మా హృదయములు ఖేదభరితములైయుండెను. సైనిక శాసనములను ధిక్కరించి పంజాబులో బాధపడుచున్న ప్రాంతములకు బహిరంగముగ పోవలెనని మాలో కొందర మనుకొంటిమి. కాని మేము వారింపబడితిమి. ఇంతలో బాధితులకు సహాయముచేయుటకు పరిస్థితులను తెలిసికొనుటకు కాంగ్రెసు తరపున పని ప్రారంభింపబడెను.

సైనికశాసనములను తగ్గించుటతోడనే కాంగ్రెసు ప్రముఖులు, తదితరులు పంజాబులోని కురికిరి. సహాయకశాఖను పండిత మదన మోహనమాలవ్యా, స్వామి శ్రద్ధానందగార్లు నడిపిరి. గాంధీజీ సలహా, సంప్రదింపులతో మాతండ్రి, చిత్తరంజనదాసు పరిశోధనశాఖను నడిపిరి. దేశబంధుదాసు ముఖ్యముగా సమృతసర ప్రాంతమును తీసికొనెను.

అతని సహాయార్థము నే నచటకు పంపబడితిని. అతనితోను, అతని క్రిందను పనిచేయుటకు నా కదియే ప్రధమము. ఇది నా కమూల్యమైన యనుభవమునిచ్చెను. నా కతనియెడల గౌరవము హెచ్చెను. జలియ నువాలాబాగుకును, మానవులను పొట్టలమీద ప్రాకించిన యా భయంకరమైన సందుకును సంబంధించిన సాక్ష్యమంతయు మా యెదుటనే తీసికొనబడెను. మేము స్వయముగా ననేకసారు లా తోటకు పోయి ప్రతి చిన్న విషయమును కూలంకషముగా పరిశోధించితిమి.

ఆ తోటకింకను మరికొన్ని మార్గములున్నవను యుద్దేశ్యముతో డయరుసేనాని యంతసేపు కాల్చెనని యెడ్వర్డుథామ్సన్ సూచించెను. అదియే డయరుయుద్దేశ్యమైనను నతని బాధ్యత యంతమాత్రముచే తొలగిపోలేదు. అట్టి యుద్దేశ్య మతని కుండుట కేవలము హాస్యాస్పదము. అతడు నిలచిన యెత్తైన చోటునుంచి చూచినచో నాప్రదేశ మంతయు చక్కగా కాన్పించి యనేక యంతస్తులుగల మేడలచే నది యెట్లావరింపబడియున్నదో తెలియగలదు. ఒక్కప్రక్క మాత్రము నూరు గజములవరకు నయిదడుగుల గోడయుండెను. జాబ్బల్యమాన మైన దావానలముతమ్ముదహించి వేయుచుండ, తెన్నుగానక వేలకొలది జనులీగోడవైపు కుటుకు లెత్తుకొనుచు వచ్చి గోడనెక్కి పారిపోవుటకు యత్నించుచుండ పారిపోకుండ జ్వాల లప్పు డీ గోడమీదకు (ఇది మా సాక్ష్యముల వలనను గోడమీదనున్న యసంఖ్యాకములైన గుండ్ల చిహ్నములవలనను కాన్పించుచునేయున్నది.) పంపబడెను. అంతయు ముగిసిన తరువాత దెబ్బలు తగిలినవారియొక్కయు శవములయొక్కయు పెద్దగుట్ట లీగోడల కిరుప్రక్కల పడియుండెను.

1919 అంతమున నొకరాత్రి బండిలో నే నమృతసరమునుండి ఢిల్లీకి పోవుచుంటిని. నే నెక్కినపెట్టెలో పైన నొక్కస్థానము తప్ప తక్కినవన్నియు నిద్రించుచున్న బాటసారులతో నిండియుండుటచే నే నాస్థానము నాక్రమించితిని. నాతోటి బాటసారులందరు సైనికోద్యోగులని నేను ప్రాతఃకాలమున తెలిసికొంటిని. వారు పెద్దగొంతు కలతో సంభాషించుకొనుచుండ నవి నా చెవులబడుచుండెను. వారిలో నొకడు విజయస్వనముతో గంభీరముగా మాట్లాడుచుండెను.

అతడేడయరు. జలియనువాలాబాగువీరుడు. అతడు తన యమృతసరపు టనుభవమును పర్ణించుచుండెను. పట్టణమంతయు నితనిదయకు పాత్ర మైయుండెననియు తిరుగబడిన యా పట్టణమును బూడిదపాలుచేయ సమకట్టితినిగాని దానిమీద దయతలచి విడిచివేసితిననియు నతడు చెప్పుచుండెను. హంటరుకమిటీయెదుట సాక్ష్యమిచ్చి యతడు తిరిగి వచ్చుచుండెను. ఆతని సంభాషణ, నిర్లక్ష్యము నా కాశ్చర్యము కలిగించెను. గోధుమవన్నె చాటలుగలిగిన పయిజామాతోను, వదులుగా నుండిన గౌనుతోను నతడు తీవిగా ఢిల్లీస్టేషనులో దిగెను.

పంజాబు పరిశోధనా కాలములో నేను గాంధీజీ నెక్కుడుగా చూచితిని. అతని సలహాలు మా కమిటీకి వింతగా కాన్పించుటచే మే మామోదించెడివారము కాము. కాని యతడెల్లప్పుడు తన వాదమును సహేతుకముగా నిలుపుకొని మమ్మొప్పించెడివాడు. తరువాత జరిగిన హంశము అతని సలహాలలోనున్న బుద్ధి విశేషములను చాటెను. అతని రాజకీయ పరిజ్ఞానములో నాకు విశ్వాస మంతకంతకు హెచ్చజొచ్చెను.

పంజాబు దురంతములు, పరిశోధనలు తండ్రిగారిని మార్చి వేసెను. అతని న్యాయ, చట్టసంబంధమైన పునాదులు మొదలంట కూలిపోయి మరియొక వత్సరములో రానున్న మార్పు కతని మనసు తయారగుచుండెను. అతడు తన మితవాదస్థితినుండి చాలదూరము కదలెను. మితవాద పత్రికయైన 'లీడరు' పత్రికతో నసంతృప్తిచెంది యతడు 1919 లో 'ఇండిపెండెంటు' పత్రికను స్థాపించెను. ఇది చాల జయప్రదముగ నడచెను. కాని మొదటినుండియు పెత్తనములో చాల కొఱవడియుండెను. పెత్తందారు లందరు డైరెక్టర్లు, పత్రికాధిపతులు, మేనేజర్లు దీనికి బాధ్యులు. నేనుకూడ (ఎట్టియనుభవము లేనివాడను) నొక డైరెక్టరును. పత్రిక తగాదాలు, పేచీలు నన్ను చికాకు పరచెను. నేనును మా తండ్రియు పంజాబుకు పోయినపుడు మా చిర కాలాభావమువలన నది పసచెడి ధనలోపముచే కొట్టుకొనుచుండెను. అది యిక కోల్పోనలేదు. మేము జయిలుకు వెళ్ళుటతోడనే యది చిన్నాభిన్నమై చివరకు 1923 లో సంతరించెను. 1919 క్రిష్ణమసులో

తండ్రిగారు అమృతసరు కాంగ్రెసు కధ్యక్షుడయ్యెను. పైనిక శాసన భీభత్సమువలన నూతనపరిస్థితు లేర్పడుటచే తా మీ మహాసభలో జేరవలెనని యతడు మితవాదశిఖామణులను హెచ్చరించెను. “విదళిత పంజాబు హృదయము” మి మ్మాహ్వానించుచున్నది అని యతడు వారికి వ్రాసెను. వా రా యాహ్వానము నాదరింపలేదు. వారి కన్నులు మాంఁటేగుచెమ్ముఫర్దు సంస్కరణములమీద పడెను. ఈ తిరస్కారము వలన తండ్రిగారికి వారికి మరింత దూరమయ్యెను.

అమృతసరు కాంగ్రెసు మొట్టమొదట గాంధీ కాంగ్రెసు. లోక మాన్యతలకుకూడ చర్చలలో ముఖ్యపాత్ర ధరించెను. కాని హెచ్చు మంది ప్రతినిధులు బయటనున్న జనసమూహములు గాంధీనాయ కత్వము కొఱకే చూచుచుండిరి. ‘మహాత్మాగాంధీకి జై’ యను శంఖారావము భారతరాజకీయాకాశమున మారుమోగ నారంభిం చెను. ప్రవాసమునుండి క్రొత్తగా విడువబడిన ఆలీసోదరులు కాంగ్రెసులో జేరిరి. జాతీయోద్యమమున కొక క్రొత్తరూపము క్రొత్తవికాసము కలిగెను.

మహమ్మదాలీ ఖలాఫతు తరపున యూరపువెల్లెను. హిందూ దేశములో ఖలాఫతుకమిటీ యంతకంతకు గాంధీజీ పలుకుబడిక్రిందకు వచ్చి యతనిదౌర్జన్యరహిత సహాయనిరాకరణభావములతో వియ్యము నొంద నారంభించెను. ఖలాఫతునాయకులు మౌల్వీలు, ఉలేమాలు 1920 జనవరిలో ఢిల్లీలో జరిపిన మొట్టమొదటి సభలలో నొకటి నా కింకను జ్ఞాపకమున్నది. ఒకఖలాఫతు రాయబారము వైస్రాయి వద్దకు పోవుచుండెను, గాంధీజీ దానితో పోవలసియుండెను. అతడు వెళ్ళులోపల వైస్రాయికి రాయబారముయెక్క చిత్తుముషాయిదా ముందుగా పంపబడెను.

గాంధీజీవెళ్ళి యా ముషాయిదా చదివి దానినెంతమాత్రము నంగీకరింపక దానిలో ముఖ్యమైన మార్పులను చేసినగాని తాను దానితో సంబంధము పెట్టుకొనజాలనని చెప్పెను. అందులో నేమియు నిర్ధారణ చేయబడలేదనియు, సది పదజాలముతో నిండియున్న దనియు, మహమ్మదీయులకు కావలసిన కనీస మేదియో స్పష్టముగా,

నిస్సందేహముగా నుదహరింపబడవలెననియు, దానికొరకు ప్రాణముల నైన నర్పింప సిద్ధముగా నుండవలెననియు నతడు చెప్పెను. ఈ చిత్తు తమకుగాని, ప్రజలకుగాని, వైస్రాయికిగాని, బ్రిటిషుప్రభుత్వమునకు గాని తగియుండలేదని యతడు స్పష్టపరిచెను. వారికి దానియందు పట్టుదలయేయున్నచో నది యొక్కటియే సరియైన శౌరవమార్గము. హిందూదేశములో నిట్టివాద మదివఱకు రాజకీయములలోగాని, మరేశాఖలోగాని క్రొత్త; కనివిని యెఱుగనిది. మనము శుష్కమైన యుత్పేక్షలకు నలవాటుపడితిమి. బేరముచేయుట యనునది మనకు సహజమైపోయెను. చివరకు గాంధీజీవాద మంగీకరింపబడెను.

ముషాయిదాలోనున్న లోపములను, నిర్ధారణ లేకపోవుటను సూచించుచు దానికి చేర్చుకొనవలసినదని కొన్ని పేరాలను వ్రాసి యతడు వైస్రాయి యాంతరంగిక కార్యదర్శికిపంపెను. ఈ చివరపేరాలలో కనీసపుకోర్కెలు వివరింపబడెను. వైస్రాయి జవాబు చిత్రముగా నుండెను. అత డీ చివర పేరాలను త్రొసివేసి మొదటి ముషాయిదాయే తన యభిప్రాయములో చాల యుక్తముగనున్నదని సెలవిచ్చెను. ఈ వ్రాతప్రతివ్రాతలవలన తన స్థితియు, ఖిలాఫతుకమిటీస్థితియు స్పష్టమయినదని గాంధీజీ చివర కీ రాయబారములో చేరెను.

ప్రభుత్వము ఖిలాఫతుకోర్కెలను తీర్చునదికాదనియు, పోరాటము తప్పదనియు కాన్పించుచునేయుండెను. మశాలీలతోను, ఉలేమాలతోను దీర్ఘసంభాషణలు జరిగెను. సహాయనిరాకరణమును గురించి మ ఖ్యముగా దౌర్జన్యరాహిత్యమునుగురించి చర్చలు జరుగుచుండెను. దౌర్జన్యరాహిత్యమును సంపూర్ణముగా నొప్పుకొనినచో వారి యాజ్ఞలకు బద్ధుడనగుదునని గాంధీజీ స్పష్టపరిచెను. ఈ విషయములో నెంతమాత్రము చచ్చుపనికిరాదు; మెత్తదనమునకు, దాపరికము (మానసికమైన) నకు తావులేదు. మశాలీ లీభావమునర్థముచేసుకొనుట తేలికయైన విషయముకాదు. దాని నొక మతముక్రిందగాని రాజకీయ యెత్తుగా నంగీకరించెదమని స్పష్టపరచి వారు దాని కొప్పుకొనిరి.

1920 లో ఖిలాఫతు రాజకీయోద్యమములు రెండును సమముగా సభివృద్ధియై కాంగ్రెసు గాంధీజీయొక్క దౌర్జన్యరాహిత్య

సహాయ నిరాకరణము నవలంబించుటతో నవి రెండును చేతులు కలిపెను. ఖిలాఫతు కమిటీ మొట్టమొదట నీపద్ధతి కంగీకరించెను. ఉద్యమమును ప్రారంభించుటకు ఆగష్టు మొదటి తేది స్థిరపరుపబడెను.

దీనినిగూర్చి యోచించుట కింతకు పూర్వమే అలహాబాదులో నొకసభ సయ్యదు రజాఆలీగారి యింట జరిగెను. మహమ్మదాలీ యింకను యూరపులోనే యుండెను. కాని షాకాతాలీ సభలో నుండెను. ఈ సభ పూర్తిగా నా కాశాభంగము కలిగించెను. కనుక నాకు జ్ఞాపకము. షాకాతాలీ యత్సాహముగనే యుండెను. కాని కొంచెమించుమించు తక్కినవారందరు సుముఖులుగాలేరు. వ్యతిరేకాభిప్రాయము చెప్పుటకు వారికి ధైర్యములేదు. కాని సాహసము చేయుటకు వారికుద్దేశ్యములేదు. వీరా విప్లవోద్యమమును నడిపించు మొనగాండ్రు? బ్రిటిషు సామ్రాజ్యమును ధిక్కరించు జగజెట్టీలు? అని నేననుకొంటిని. గాంధీజీ ఉపన్యసించిన తరువాత వారు మరింత వణక నారంభించిరి. అతడు తన యుత్తమ శాసక ధోరణిలో మాట్లాడెను. అతనిలో వినయ ముట్టిపడుచుండెను. కాని యతడు స్పష్టముగ వజ్రకాఠిన్యతతో మాట్లాడుచుండెను; భాష మృదువుగ మెత్తుగ నుండెను. కాని వంచుటకు, విరుచుటకు వీలులేకుండగ నావేశభరితముగ నుండెను. అతని నేత్రములు సాధువుగను గంభీరముగను నుండెను. కాని వాటి నుండి భయంకర నిశ్చయశక్తులు రాజుచుండెను. అత్యంత శక్తివంతుడైన శత్రువుతో నిదియొక గొప్ప పోరాటము కానున్నది. మీరు దీనికి పూనుకొనదలచినచో సమస్తము పోగొట్టుకొనుటకు సిద్ధము కావలెను. సంపూర్ణమైన దౌర్జన్యరాహిత్యమును శిక్షను పూనవలెను. యుద్ధము ప్రకటింపబడినతోడనే సైనిక శాసన మమలులోకి వచ్చును. మనదౌర్జన్యరహిత పోరాటములో మనకు జయము చేకూరవలెనన్న మన ప్రక్కకూడ డిక్టేటరులు, సైనికాధికారులు నుండవలెను. కాని యా డిక్టేటరు పదవి మీ యభీష్టము మీద, మీ యంగీకారము మీద, మీ సహాయ సంపత్తులమీద నాధారపడియుండును. మీకు నా యెడల వెగటుగలిగినచో మీరు నన్ను త్రోసివేయవచ్చును. త్రొక్కివేయవచ్చును. నే నందుల కెంత

మాత్రము మిమ్ము నిందించెడివాడనుకాను. ఈ యర్థము వచ్చినట్లతడు మాట్లాడెను. ఈ సైనికోదాహరణములు నతని యప్రతిహత విశ్వాసము చాలమంది శ్రోతల గుండెలలో రాయిపడినట్లయ్యెను. కాని పోకతాలీ యచ్చటనే యుండి సందేహమనస్కులను హుషారు పరచెను. వోటింగు సమయము వచ్చినపు డత్యధిక సంఖ్యాకులు మెల్లగా, సిగ్గుపడుచు తీర్మానమున కంగీకారంగా, ననగా పోరాటమునకే వోటుచేసిరి.

మహా సంగ్రామమును ప్రారంభించుటకు మార్గ మిదియేనా ? యని నేను గాంధీజీ నడిగితిని. సభలో నపరిమితోత్సాహము, నిష్పలను కురిపించు భాష, కన్నుల నెఱ్ఱజేయుట మొదలగునవి యుండునని నే ననుకొంటిని. దీనికిబదులు నడివయసు పిరికి సమూహ మచ్చట నాకు ప్రత్యక్షమయ్యెను. అయినను వీరు పోరాటమునకే వోటు చేసిరి. ముస్లింలీగులోని యీ సభ్యులలో చాల కొద్దిమంది మాత్రమే తరువాత జరిగిన పోరాటములో జేరిరి. ఈ వీరులలో చాలమంది ప్రభుత్వ పదవులలో సురక్షితముగా జేరుకొనిరి. అప్పుడుగాని, తరువాత గాని యీ ముస్లింలీగు హెచ్చుమంది మహ్మదీయుల యభిప్రాయముకు ప్రాతినిధ్యమును వహించలేదు. 1920 లోని ఖిలాఫతు కమిటీయే వీరి యదార్థ ప్రతినిధి. ఇది యుత్సాహముతో పోరాటములోని కురికెను.

కాంగ్రెసులో తీర్మానమింకను కాకపోయినను గాంధీజీ ఆగష్టు 1వ తేదీని సహాయ నిరాకరణమును ప్రారంభింప తలపెట్టెను. ఆ రోజు ననే బొంబాయిలో లోకమాన్య తిలకు చనిపోయెను. ఆ యుదయము ననే గాంధీజీ సింధు దేశము తిరిగి బొంబాయిచేరెను. నే నతనితో నుంటిని. బొంబాయిలో తామెంతయో ప్రేమించిన మహానాయకుని గౌరవింప పదిలక్షులమంది జనము పట్టానిన యా మహోత్సవములో మేముకూడ నుంటిమి.

నా బహిష్కార ప్రవాసము

నా రాజకీయములు నాజాతికి, బూర్జువా జాతికి చెందియుండెను. అప్పుడు మధ్యతరగతులవారివే నోరుగల రాజకీయములు. మితవాదులు సతివాదులుకూడ వారి ప్రతినిధులే. వీరు హెచ్చుతగ్గు స్థాయిలలో వారి యభివృద్ధినే కోరిరి. మొత్తముమీద బ్రిటిషుపాలనక్రింద బాగు పడి యేమార్పుకలిగిన తమ ప్రస్తుతస్థితియు, ప్రయోజనములు చెడి పోవునో యని భయపడు పై కొద్దిమంది మధ్యతరగతివారికి మాత్రమే యీ మితవాద ప్రతినిధియగుచున్నాడు. బ్రిటిషు ప్రభుత్వముతోను పెద్దజమిందారీ తరగతులతోను వీనికి సన్నిహితసంబంధము కలదు. అతివాది మధ్యతరగతులలో క్రిందితరహావారి ప్రతినిధి, యంత్రపారి శ్రామికకూలీలు కొద్దిచోట్లమాత్రమేస్థానికముగా నుండిరి. వీరికి పలుకు బడి తక్కువ. రైతాంగము దారి తెన్నుకానక దారిద్ర్యముచే పీడింప బడుచు, ననేక వెతలనొందుచు, దుఃఖభాజకమైన తమవిధికి విడువబడి ప్రభుత్వము, జమిందార్లు, వడ్డీవ్యాపారస్తులు, చిన్న ప్రభుత్వోద్యోగులు, పోలీసులు, లాయర్లు, పురోహితులు. వీరువా రననేల వారి దగ్గరకు చేరు అడ్డమైనవారిచేతను త్రొక్కబడి, దోచుకొనబడు ఆంధ్రప్రజ, వార్తా పత్రికలను చదువు చదువరి, హిందూదేశములో కోట్లకొలది కర్షకులు, లక్షలకొలది కార్మికులు నున్నసంగతికాని, వారి కెట్టి ప్రాధాన్యతయు నున్నసంగతిగాని యూహింపజాలడు. బ్రిటిషువారి యాధిపత్యమున నున్న ఆంగ్లోయిండియను పత్రికలు పెద్ద యుద్యోగస్తుల కేళీవిలాసములతో నిండియుండును; పెద్ద పట్టణములలోను, పర్వత సీమలలోను నుండు యింగ్లీషువారి సాంఘిక జీవితము, వారి విందులు, వారి భోగవిలాసములు, సుకు మారదుస్తులు, నాటకాదులు సవిస్తరముగా వర్ణింపబడును. భారత రాజకీయములు పూర్తిగా విడచివేయబడును. కాంగ్రెసు సభలను

గురించికూడ నేకొద్దిపంక్తులనో, యే వెనుక పేజీలోనో గిలకరింతురు. ఏ భారతీయుడో కాంగ్రెసును తిట్టుటయు, విమర్శించుటయు బ్రహ్మాండమైన వార్తయగును. అప్పుడపు డే సమ్మెను గురించియో పెద్దగా పడును. దొమ్మి జరిగినపుడే యే పల్లెసీమయో తటాలున ప్రాముఖ్యత వహించును. భారత పత్రికలును ఆంగ్లోయిండియను పత్రికలనే యనుకరింప యత్నించెను. కాని యవి జాతీయోద్యమము కెక్కువ ప్రాధాన్యత నిచ్చెను. తక్కినదంతయు భారతీయులకు నచ్చు పెద్ద యుద్యోగములతోను, చిన్న యుద్యోగములతోను, వారి ప్రయోజనములతోను, బదిలీలతోను, యుద్యోగస్థునికొరకు చేయబడు విందులతోను అప్పుడు “గొప్ప యుత్సాహము వెల్లువయగుట” తోను నిండియుండును. ప్రభుత్వమువా రే వ్యవసాయక ప్రాంతమునకో క్రొత్త తరము కట్టునపుడు (అట్టి తర మెప్పుడును ప్రభుత్వాదాయమును పెంచును.) భూఖామందు కది నష్టముగనుక పెద్దగోల చేయబడును. ఆ పటములో బీదరయితు యెచ్చటను మనకు కాన్పించడు. ఈ పత్రికలన్నియు భూఖామందులచేత పెట్టుబడిదారులచేత నడుపబడును. “జాతీయ ప్రెస్సు” అనున దీ విధముగా నుండెను. భూఖామందుల హక్కును సంరక్షించుటకు (శాశ్వతతరము కట్టనిచోట) శాశ్వతతరమును కట్టవలెనని కాంగ్రెసు తన మొదటి సంవత్సరములో నిరంతరము తీర్మానించుచుండెను. కాని రయితు సంగతి నెవరు తలపెట్టరైరి. జాతీయోద్యమము వలన నీ యిరువై సంవత్సరములలోను స్థితిగతులద్భుతముగా మారిపోయెను. ఇప్పుడు బ్రిటిషువారి యధీనములోనున్న పత్రికలు కూడ భారతీయ రాజకీయసమస్యలకు చోటిచ్చితీరవలెను. కాని వారు వాటిని తమ యిచ్చవచ్చినట్లు వ్రాయుదురు. భారత పత్రికలు మరి కొంత విశాలదృష్టిని చూపుచు కార్మికునిగురించి, రయితునుగురించి మెహర్బానీగా (అదియొక ఫ్యాషనుకనుక) వ్రాయును. గ్రామసీమలందు, పరిశ్రమలయందు కొద్ది శ్రద్ధ హెచ్చుచున్నను భారత పెట్టుబడిదారుల యొక్కయు భూఖామందులయొక్కయు ప్రయోజనములనే ముఖ్యముగా నవి సమర్థించును. భారత జమీందారు లెందరో

యీ ప్రతికలమీద పెట్టుబడిపెట్టి తాము పెట్టినదానికి తగినలబ్ధిపొందుచున్నారు. ఈ ప్రతికలను నడుపువారిలో చాలమంది కాంగ్రెసు సభ్యులుకూడ కాకపోయినను చాలప్రతికలు కాంగ్రెసుప్రతికలని పిలవబడుచున్నవి. ప్రజలలో కాంగ్రెసుకు చాల పలుకుబడికలదు. కనుక వ్యక్తులు, సంఘములు దానిని తమస్వార్థముకొర కుపయోగించుకొనుచున్నారు. కొంచెము తీవ్రస్థాయిలో నడుపబడు ప్రతికలెప్పుడు పెద్ద పెద్ద జిల్లానాలకు భయపడుచుండవలెను, లేదా కఠిన ముద్రణచట్టము క్రింద నణచివేయబడునను భీతి.

1920 లో ఛాక్టరీలలోగాని పొలములలోగాని యుండు కూలీల పరిస్థితులు నా కెంతమాత్రము తెలియవు. కాని దేశములో విపరీత దారిద్ర్య దుఃఖము లున్నవనియు, స్వాతంత్ర్యము వచ్చుటతోడనే మొట్టమొదట నీసమస్య నెదుర్కొనవలయుననియు నేనెరుగుదును. కాని మధ్యతరగతులవారి యధికారముతోగూడిన స్వేచ్ఛయే తరువాత సోపానమని నే ననుకొంటిని. గాంధీజీ ఛాంపరాను కైరాలలో నడిపిన కర్షకోద్యమములతరువాత నేను రైతాంగసమస్యలయందు మరికొంత శ్రద్ధవహించుచుంటిని. కాని 1920 లో నా మనస్సు రాజకీయములందు రానున్న సహాయనిరాకరణమునందు లగ్నమయ్యెను. అప్పుడే చిత్రముగా నప్రయత్నముగ రయితాంగముతో నాకు సంబంధముకలిగెను. నాతల్లి, నాభార్య కమల జబ్బుగా నుండుటచే నేను వారిని ముస్సోరీ తీసుకొని వెళ్ళితిని. మాతండ్రి పెద్దకేసులో దాసుగారితో పోరుచుండెను. మేము ముస్సోరీలోని సెవాయి హోటలులోనుంటిమి. అప్పుడు ఆఫ్ఘను బ్రిటిషురాయబారులమధ్య సంధిప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. ఆఫ్ఘను రాయబారు లా హోటలులోనేయాగిరి. కాని వారెవరితోను కలియకుండ ప్రత్యేకముగ భోజనభాజనములను చేయుచుండిరి. వారి సంగతియే నాకేమియు తెలియలేదు. హఠాత్తుగ నొక సాయంకాలము పోలీసుసూపరిండెంటు వచ్చి నే నా రాయబారివర్గముతో నెట్టి సంభాషణలు సంబంధములు పెట్టుకొననని వ్రాసి యియ్యవలసి నదిగా ప్రభుత్వ మానతిచ్చెనను హుక్కుము నాకు జారీచేసెను.

నే నాశ్చర్యపడితిని. నే నచ్చట నెలరోజులనుండి యున్నను వారి నెవరిని చూచి యెరుగను. అట్లు చూచుట కవకాశములును లేవు. ఆ యధికారి రాయబారుల నెప్పుడును కాచియే యుండుటచే నతని కీ సంగతి బాగుగా తెలియును. పైగా వందలకొలది గూఢచారులు విరామము లేకుండ తిరుగుచునేయుండిరి. నే నేమియు వ్రాసియిచ్చువాడను కానని యతనికి చెప్పితిని. చివరకు డెహరాడూను జిల్లానుండి 24 గంటలలో వెళ్ళిపోవలెనని నన్నాజ్ఞాపించిరి. బాధపడుచున్న నా తల్లిని, భార్యను వీడుటకు నా కిష్టములేకపోయెను. కాని యప్పుడు శాసనోల్లంఘనము లేకపోవుటచే నేను ముస్సోరీ వీడితిని.

మా తండ్రి సర్హార్ కొద్దు బట్లరు (గవర్నరు) గారిని బాగుగా నెరుగును. అత డాయన కొకజాబు వ్రాయుచు నిట్టి తెలివితక్కువ యాజ్ఞ నత డిచ్చియుండడనియు, సిమ్లాలోని యే వ్యక్తియో యీ పని చేసియుండవచ్చుననియు వ్రాసెను. గవర్నరు అది చాల నిరుపద్రవకర మైనదనియు, నెట్టి గౌరవభంగము లేకుండ జవహర్లాలు అట్లు చేయ వచ్చునని బదులు వ్రాసెను. తండ్రిగారు దీని కంగీకరింపక నా తల్లికి గాని భార్యకుగాని వ్యాధిహెచ్చినచో నాజ్ఞయుండుగాక! లేకపోవు గాక! నే నచ్చటకు వెళ్ళితీరెదనని తిరుగజాబు వ్రాసెను. అట్లే మాతల్లివ్యాధి హెచ్చుటచే మే మిరువురము బయలుదేరితిమి. మేము ప్రయాణమగుటకు పూర్వ మా యాజ్ఞ రద్దయినట్లు మాకు తంతి వచ్చెను. మేము ముస్సోరీ చేరినతోడనే హోటలువద్ద నా చిన్నబిడ్డ నెత్తుకొనిన యొక ఆఫ్ గనుని చూచితిని. అతడు ఆఫ్ గను రాయబారు లలో నొకడనియు, ఆఫ్ గను మంత్రి యనియు తెలిసికొంటిని. నా బహిష్కార వార్తను ఆఫ్ గనులు పత్రికలలో చదువుకొనిరి. నాటినుండి వారి ప్రధాని మా తల్లికి ప్రతిదిన మొక గంపెడు పండ్లను పువ్వులను పంపనారంభించెను.

తరువాత తండ్రిగారు, నేను నొక గిద్దరు రాయబారులను కలుసుకొంటిమి, వారు మమ్ము ఆఫ్ ఘనిస్థానము రావలసినదని హృదయపూర్వకముగా నాహ్వానించిరి. కాని మేము పోజాలకపోతిమి.

ఆ దేశములో క్రొత్త ప్రభుత్వముక్రింద నా యాహ్వానమింకను నిలిచియుండునో లేదో నాకు తెలియదు. నా బహిష్కారకాలములో నేను రెండువారము అలహాబాదులో నుంటిని. ఈ కాలములోనే నాకు కిసాను యుద్యమముతో జోక్యము కలిగెను. ఈ సంబంధమే తరువాత పెద్దదియై నా మానసికదృష్టి నెక్కువగా మార్చివేసెను.

అలహాబాదులోనున్న ప్రధాన రాజకీయవేత్తల దృష్టిని తమ దుర్భరదారిద్ర్యస్థితి నాకర్షింపవలెనని ప్రతాపఘరు జిల్లానుండి 200 మంది రైతులు 1920 జూన్ మండువేసవిలో 50 మైళ్ళ దూరము నడచి అలహాబాదు వచ్చిరి. రామచంద్రుడు వారికి నాయకత్వము వహించెను. ఈ కిసాను లొక యమునానది ఘాటులో నదియొడ్డున యెండలో కూర్చునియున్నారని తెలిసి, కొందరు స్నేహితులతో నే నచ్చటకు పోతిని. తాలూకాదారులు తమ్ము పెట్టు హింసలను, అవమానములను వివరించి, తమస్థితి యసహ్యముగానున్నదని వారు మొఱవెట్టిరి. ఈ పనిమీద వారు అలహాబాదు వచ్చినందుకు వారిపై పగదీర్చుకొన మండిపడుచున్న తాలూకాదార్లనుండి రక్షించుటకు, తగిన పరిశోధనచేయుటకు మమ్ము రావలసినదని వారు వేడుకొనిరి. వారెట్టి యభ్యంతరములను వినరైరి! చినఱకు రెండు రోజులలో వత్తునని నేను వారి కభయమిచ్చితిని. నేను మరికొంత మంది స్నేహితులను తీసికొని రైలు, పక్కారోడ్డులేని యా మారుమూల గ్రామములలో మూడురోజులు వారితో గడిపితిని. అది నా కన్నులను తెఱచెను. గ్రామసీమలన్నియు నుత్సాహోద్రేకములతో పొంగుచుండుటను మేము చూచితిమి. కాకిచే కబురంపుచో వేలకొలది జనులు సమావేశమగుచుండిరి. ఒక గ్రామము మరియొక గ్రామముతో నంచెలమీద కబుదులంపుచు గ్రామములే కాళీయగుచు, పొలములు, చేలగట్లు, పుంతలు, సందుగొందులు జనాకీర్ణమై పెద్దలు, పిన్నలు, స్త్రీలు, పురుషులు నేలయూనినట్లు సభాప్రదేశమునకు రాదొడంగిరి. వారికంటె ముందు సీతారామ్, సీతారామ్, రామ్ ఠామ్ యను రావణు లాకాశమును నింపుచు, దశదిశల మారుమ్రోగు

చుండ నా మ్రోతలను విని, చుట్టుపట్ల గ్రామములవారందరు పరుగు పరుగున వచ్చెడివారు. వారు స్త్రీ పురుషులు, చినుగుగుడ్డలను ధరించి యుండిరి. వారు తమ ప్రేమను మాపై కురిపించి, మే మేదియో శుభవార్తలను తెచ్చితిమనియు, వారిని గట్టెక్కింపగల నాయకుల మనియు గంపెడాశతో ప్రేమపురస్కరముగా మమ్మాదరించిరి. వారిని, వారి దుఃఖములను, వారి యపారకృతజ్ఞతను చూచినపుడు లజ్జాదుఃఖములు నన్నావరించెను. నా భోగభూయిష్టమైన సుఖజీవ నమునకు, నర్థనగ్న శరీరులై యనేక యిడుమలుపడుచున్న వేలకొలది భారతపుత్ర, పుత్రికామతల్లులను నిర్లక్ష్యముచేసిన పట్టణవాస రాజ కీయములకు సిగ్గిలితిని. హిందూదేశ యధఃపతనమునకు, గర్భదారి ద్రవ్యమునకు విచారపడితిని. నా కండ్ల యెదుట కట్టబట్టలేక తినతిండి లేక నలిపివేయబడి దుఃఖావృతమైయున్న యొక నూతన భారతము కాన్పించెను. దూరమున పట్టణమునుండి తీరుబడిగా చూడవచ్చిన, మాయందు వారికిగల విశ్వాసము నన్ను మరింత కలవరపరచెను. ఈ క్రొత్త బాధ్యత వహించుట భయావహముగనుండెను. వారిని నలిపివేయుచు దినదినాభివృద్ధియగు పన్నులభారము, పొలములనుండి మట్టిగుడిసెలనుండి పారద్రోలుట, కొట్టుట, వారి నన్నిపక్కల నుండియు భక్షించు రాబందులు, జమిందారు యేజంటులు, వడ్డీ వ్యాపారస్తులు, పోలీసులు - పగలంతయు చెమటోడ్చి కష్టించి, చివరకు వారిపాటంతయు వారిదికాక వారికి మిగులునది తన్నులు, తిట్లు కడుపుమంటలు - యిట్టి యసంఖ్యాక విషాదగాధల నెన్నింటినో వింటిని. అచ్చటకు వచ్చినవారిలో చాలమందికి సెంటుభూమియైన లేదు. వారి భూములు జమిందారులచే లాగివేయబడి కొంపలనుండి తరుమగొట్టబడిరి. భూమి సారవంతమైనది. కాని పన్నులభార మమితము. వారికున్న భూపరిమితులు తక్కువ. వాటికొరకు ప్రాకులాడు వారెక్కువ. ఈ యవకాశము తీసికొని భూఖామందులు పెద్దపెద్ద యన్యాయ కప్పములను గుంజుదురు. రయితుకు మరొక మార్గములేక వడ్డీవ్యాపారస్థునియొద్ద ఋణముచేసి కప్పము చెల్లించును. తరువాత

ఋణముకాని పన్నుకాని యిచ్చుకొనలేకపోవుటచే పొలమునుండి, యింటనుండి లేవగొట్టబడును.

ఇట్లు చాలాకాలమునుండియు జరుగుచు, రయితు దరిద్రుడగుచుండెను. ఇట్టిస్థితిలో రామచంద్రబాబాయను నొక మహారాష్ట్రాడు ప్రజలను మేల్కొల్పిపెను. ఇతడు ఫిజీదీవులకు నిర్భంధకూలీగా వెళ్ళి తిరిగివచ్చి యీ ప్రాంతములలో తిరుగుచు, తులసీదాసు రామాయణ కీర్తనలను పాడుచు రయితుల యిబ్బందులను వినుచుండెను. అతని కంత విద్యలేదు. కొంతవరకు తనస్వార్థముకొరకు వారి నుపయోగించుకొనెను. కాని యతడు ప్రజలను కూడగట్టగల మంచి సమర్థుడు. తఱచు సభలలో కూడి తమకష్టనిష్టారములను చర్చించుకొనవలయునని యతడు రయితులకు బోధించి వారిలో సంఘీభావము కలిగించెను. తఱచు పెద్దసభలు జరుగుచుండెడివి. ఇవి వారికి కొంత శక్తినిచ్చెను. 'సీతారామ్' పురాతనమునుండి వచ్చుచున్న మామూలుకేకయే! కాని యతడు దానికొక యుద్ధసాంప్రదాయము కల్పించి యవసరసమయముల నుపయోగించుచిహ్నముగను వివిధసీమలవారి నైక్యపరచు సంధానకరణిగను నుపయోగించెను. వైజాబాదు, ప్రతాపఘరు, రాయబెరిల్లజిల్లాలు సీతారాముల పురాణగాథలతో నిండియుండెను. తులసీదాసుహిందీ రామాయణము ప్రజల కభిమానగ్రంథము. చాలమందిప్రజలకు దీనిలోని వందలకొలది పద్యములు కంఠోపాతములు. రామచంద్రబాబా సమయానుకూలముగా నీ పద్యములనుతీసి యుదహరించెడివాడు. అతడు రయితులను కొంతవరకు దిట్టపరచి వారి కనేక లేనిపోనియాశలను కల్పించెను. అతనికొక ప్రణాళికలేదు. వారిలో మంచియుద్రేకము కలిగించి యతడు బాధ్యత నితరులకు విడిచివేసెడివాడు. అలహాబాదులో నున్న వారి కీయుద్యమముపట్ల శ్రద్ధకలిగించుట కత డంతమంది రయితులను తీసుకొనివచ్చెను. మరి రెండుమూడు వత్సరములతడియుద్యమములో ప్రధానపాత్ర తీసుకొని రెండుమూడుసార్లు జయిలుకు కూడ పోయెను.

కాని తరువాత నతడు బాధ్యతలేనివాడై యపసమ్మకస్థుడయ్యెను. అయోధ్య వ్యవసాయ కాందోళన కన్నివిధముల తగియుండెను. అది “అయోధ్యప్రభువులము” అని తమంత తామే పిలుచుకొను తాలూకాదారులపుట్ట. ఇచ్చట అధమాధమమైన జమిందారీపద్ధతి యుండెను. జమిందారులు పెట్టుబాధ లసహ్యము లయ్యెను. భూమిలేని కూలిజనము హెచ్చజొచ్చెను. ఒక్కతరగతి రయితుమాత్రమే యుండుటచే వారికి సంఘభావము కుదిరెను.

హిందూదేశమును రెండుభాగములుగా విభజింపవచ్చును. పెద్ద పెద్ద భూఖామందులున్న జమిందారీప్రాంతము, రయితువారీ ప్రాంతము. కాని యందులో కొంత మిశ్రమముకూడ కలదు. బంగాళము, బీహారు, సంయుక్తరాష్ట్రములు జమిందారీప్రాంతములు. రైతువారీపద్ధతిలోని రైతుస్థితి యంతకంటె కొంచెము మెరుగు. పంజాబు, గుజరాతులలో రైతు జమిందారీప్రాంతములోని రైతుకంటె మంచిస్థితిలో నున్నాడు.

జమిందారీలలో ననేకరకముల రయితులున్నారు. భూమి హక్కు గలరైతు, లేనిరైతు, రైతుక్రిందరైతు. వీరిలో నొకరి ప్రయోజనములు మరియొకరి ప్రయోజనములతో భేదించుచుండుటచే కలయికకుదరదు. 1920 లో అయోధ్యలో హక్కుగల రైతులుకాని, యావజ్జీవరైతులుకాని లేరు. కొద్ది కాలపరిమితిగల రైతులే యుండుటచే నెక్కువశిస్తు కట్టుకొనువాడు వచ్చినపుడెల్ల పాతవాడు గెంటి వేయబడును. అయోధ్యలో నాచరణలో నీకొద్దికాలపరిమితికూడ గడచువరకు నమ్మకములేదు. భూఖామందు తాను తీసుకొను సొమ్ము కెప్పుడు రశీదు యివ్వడు. పన్ను యివ్వలేదను నెపముతో నతడు రైతును తొలగింపవచ్చును. రైతు రుజువుపరచుకొనుట కాస్కారముండదు. ఈపన్నుకాక ననేక యన్యాయ ‘తొడపాసెము’ లున్నవి. ఒక తాలూకాలో నిట్టివి 50 రకము లున్నవని నేను వింటిని. ఇది యుత్పేక్ష కావచ్చును. కాని తాలూకాదార్లు తమయిండ్లలోని పెండ్లిండ్లకు, విదేశములో కుమారుని చదువుకు, గవర్నరుగారికి లేక

మరొక పెద్దదొరగారికి విందు, మోటారు లేక యేనుగును కొనుటకు యీ యన్నింటికి డబ్బు గుంజుదురు. వీరికి ప్రత్యేక పేరులు మోత్రానా (మోటారు కొనుటకుపన్ను) హాథానా (ఏనుగును కొనుటకుపన్ను) కూడ గలవు. కనుక నయోధ్యలో వ్యావసాయి కాందోళన బయలుదేరుటలో నాశ్చర్యమేమియు లేదు. నగరవాసులు రాజకీయ వేత్తలు మొదలగువారిసహాయ మెంతమాత్ర మవసరములేకుండ నిది దానంతటదియే ప్రబలుట నా కాశ్చర్యముగ దోచెను. దీనికి కాంగ్రెసుతోగాని సహాయ నిరాకరణముతోగాని సంబంధమేమియులేదు. ఈ రెండు గొప్పయుద్యమములకు మూలకారణ మొక్కటియే. ఇట్టి వ్యవసాయకోద్యమమునుగురించి పట్టణవాసులకు కించెత్తెనను తెలియక పోవుటే నా కాశ్చర్యము కలిగించెను. ఒక్కపత్రికలో గూడ దీనిని గురించి యొక్క పంక్తియైనను కానరాదయ్యెను. మన ప్రజలతో నెట్టి సంబంధమునులేక మన మొక చిన్న ప్రత్యేక ప్రపంచములో జీవించుచున్న ట్లిదివరకెన్నడు గుర్తించనట్లు నే నిప్పుడు గుర్తింప గలిగితిని.

కిసానులమధ్య సంచారము

నేను గ్రామములలో మూడురోజులు గడిపి అలహాబాదు వెళ్ళి వచ్చితిని. ఈ మాసంచారములో మేము గ్రామ గ్రామము వెళ్ళి వారిమట్టి గుడిసెలలో నివసించుచు వారితో గంటలకొలది మాట్లాడుచు సభలను జరుపుచు చాలా గ్రామసీమలను జూచితిమి. మా మోటారుచిన్న పల్లెలకు పోవుటకు తగిన బాటలు లేకపోవుచే ననేకమంది రైతులు రాత్రింబవళ్ళు పనిచేసి తాత్కాలికముగా మట్టిరోడ్లను తయారుచేసిరి. తఱచు మా మోటారు అచటచ్చట దిగిపోవుచుండెను. అప్పుడు వారత్యుత్సాహముతో దానిని భుజముల మీద నెత్తికొని మోసెడివారు. అప్పటికి చాలభాగము మేము కాలినడకనే వెళ్ళవలసివచ్చెను. ప్రతిచోట మాకు పోలీసులు, గూఢచారులు, ఒక డిప్యూటీ కలెక్టరు సిద్ధము. మేము పొలములను, చెలకలను, అడ్డపడిపోవుటచే వారు మాతో రాజాలక కటకటపడుచుండిరి. పాప మా డిప్యూటీ కలెక్టరు లక్ష్మీ నుండివచ్చిన యొక సుకుమారిబిడ్డ. ఆత డొక్కొక్కప్పుడు మా వేగమును తగ్గించుమని ప్రార్థించుచుండెడివాడు. చివరకతడు మాతో రాజాలక మెల్లగా జారిపోయెను. అది జూన్ నెలయగుటచే సూర్య భగవానుడు ప్రచండకిరణములతో వెలుగొందుచుండెను. నేనెప్పుడు నట్టి యెండలలో తిరుగకపోవుటయేగాక, యింగ్లండు నుంచి వచ్చినది లగాయితు వేసవిలో నే పర్వతసీమలతో పోవుచుండెడివాడను. నేనిప్పుడు తలకొక చిన్నరుమాలునుచుట్టి పగలంతయు తీవ్రమైన యెండలలో తిరిగినను నా యావేశములో నా కెట్టివేడియు తెలియకుండెను. నేనెట్టియెండనైన భరింపగలనని నా కెంతయో సంతోషము కలిగెను. ఎట్టి శీతోష్ణములనైన భరింపగలుగుటచే నాకు జయిలులోను, బయట పనిచేయునపుడు కూడ కష్టమనునదిలేక నిర్విచారముగ సాగిపోవుచుండెడిది. నా శరీరమారోగ్యవంతముగ నుండుటయు, నేనెప్పుడు కనరతు చేయుచుండుటయు (మా తండ్రిగారినుండి నేను

దీనిని నేర్చుకొంటిని) దీనికి గారణములు. మా తండ్రితల నెరసినను ఆలోచనలచే ముఖమున ముదిమియు; ముడుతలు కాన్పించినను తక్కిన శరీరమంతయు (చనిపోవుట కొకసంవత్సరమువరకు) సంతకంపై నిరువదివత్సరములు చిన్నదిగనే యుండెను. నేను 1920 జూనులో ప్రతాపఘరు వెళ్లుటకు పూర్వ మనేకసారులు గ్రామములకు వెళ్ళి యచ్చటనుండి రయితలతో మాట్లాడితిని. కుంభమేలములలో వేల కొలదిమందిని గంగాతీరమున చూచితిని. గ్రామములలో హోము రూలు ప్రచారమును సలిపితిమి. కాని వారిస్థితిని భారతదేశమున వారికున్న ప్రాధాన్యతను నే నెన్నడు పూర్తిగా గుర్తించనైతిని. మనలో చాలమందివలె నేనును వారి నాషామాషీగా చూచితిని. ఈ ప్రతాపఘరుసంచారములో నేను కండ్లు తెరచితిని. నాటినుండి నా కట్టెదుట కట్టగుడ్డ తినతిండి లేక కడుపుమంటతో మలమలమాడు భారతదేశమే కాన్పించును.

ఆ రైతులు నా సిగ్గు పోగొట్టి బహిరంగసభలలో మాట్లాడ నేర్పిరి. అంతకుమునుపు నేను బహిరంగసభలో నుపన్యసించలేదు. అందులో హిందూస్తానీయనిన మరింత భయము. కాని నా కిప్పు డది తప్పినదికాదు. నేను వక్తను కాకపోవుటచే నెదుటమనిషితో మాట్లాడుసరళిలో ప్రసంగములుగా మాట్లాడుచు నా మనస్సులోను, హృదయములోను నున్నదానిని చెప్పివేసెడివాడను. సభలో పది మందియున్నను, పదివేలమందియున్నను నొకేమాదిరిగా ప్రసంగ సాంప్రదాయములోనే మాట్లాడెడివాడను. నా భాషలో ప్రవాహ ముండెడిది. చాలమందికి నేను చెప్పినదంతయు తెలియకపోవచ్చును. నాభాషకాని, భావముకాని వారికి సరళముగా నుండకపోవచ్చును. పెద్దసభలలో కొంతమందికి నేను చెప్పినది వినపడకపోవచ్చును. కాని వారు వీనిని లెక్కచేయక నాయందు సంపూర్ణ విశ్వాసము నుంచిరి.

నేనొకసారి ముస్సోరి వెళ్ళి నా తల్లిని, భార్యను చూచి తిరిగివచ్చి మరల నా సంచారము ప్రారంభించితిని. ఈ యుద్యమ మంత

కంతకు హెచ్చుచుండెను. అణగద్రొక్కబడిన కిసానుజాతి కెక్కడ లేని యాత్మవిశ్వాసముకలిగి సాభిమానముతో తలయెత్తుకొని నడువ నారంభించెను. జమిందారు ఏజంటులు, పోలీసులు మొదలగువారి భయము బొత్తిగా తగ్గిపోయెను. ఒకనిని పొలమునుండి తొలగించి నపుడు మరియొక డెవడు దానిదరికి పోడయ్యెను. జమిందారు నౌకర్ల దౌర్జన్యములు, అన్యాయ తొడపాసెములు తగ్గనారంభించెను. ఎచ్చట నైన నట్టివి జరిగెనా వెంటనే రిపోర్టుచేయబడుచు తగిన పరిశోధనలు జరుగుచుండెను. తాలూకాదార్లు భయపడి తమ్ము కాపాడుకొనుటకే చూచుకొనిరి. రాష్ట్రప్రభుత్వమువారు అయోధ్య వ్యవసాయక చట్ట మును సవరణచేసెదమని వాగ్దత్తము చేసిరి.

“ప్రజల సహజ నాయకులము” అని తమ్ముతామే పిలుచు కొను తాలూకాదార్లు, జమిందార్లు భూమికంతకు ప్రభువులైనవారు, బ్రిటిషుప్రభుత్వాలనచే తయారయిన మొద్దబ్బాయిలు ! ఆ ప్రభుత్వముచే ప్రసాదింపబడిన, లేక ప్రసాదింపబడని ప్రత్యేకవిద్యచేతను, శిక్షణచేతను వారు పూర్తిగా బుద్ధిమాంద్యులైరి. వారు తమరైతుల కావగింజంతయైనను పనిచేయక ప్రజలమీద, భూమిమీద బ్రతుకు పరాన్నభుక్కులు. వారు స్థానిక ప్రభుత్వోద్యోగులను సంతోషపెట్టి తమ ప్రత్యేక హక్కులను, ప్రయోజనములను కాపాడమని వేధించు చుండుటయే వారి ప్రధానకార్యము. బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువంటి ప్రభుత్వ మున్నంతకాలమే వారు జీవించురు. నేను 1921 సంవత్సర మంతయు గ్రామములలో తిరుగుచుంటిని. అసహాయోద్యమము తీవ్రరూపమును దాల్చి దాని సందేశము మూలమూలమున్న కుగ్రామములకు చేరుచుండెను.

వందలకొలది కాంగ్రెసు సేవకులు గ్రామములలోపడి తమ సందేశము నిచ్చుటయేగాక కిసానుల కష్టములు తొలగింపబడునని చెప్పుచుండెడివారు. స్వరాజ్యపదము సమస్తము నిముడ్చుకొనుచుండెను. అయినను అసహాయోద్యమము వ్యవసాయకోద్యమము రెండు ప్రత్యేకోద్యమములు. కాంగ్రెసుబోధచే లావాదేవీలు హఠాత్తుగా

తగ్గి, గ్రామములలో పంచాయతులు ప్రబలెను. కాంగ్రెసు సేవకుడు వెళ్ళిన ప్రతిచోట దౌర్జన్యరాహిత్యమును గురించియే బోధించుచుండుటచే నద్భుతమైన శాంతియుత వాతావరణ మేర్పడెను. దీనిని పూర్తిగా ప్రజలర్థముచేసికొనక పోవచ్చును. అయినను యిది రైతు నెట్టి దౌర్జన్యము చేయుకుండ చేసెను. ఇది తక్కువ ఫలిత మెట్లుగును? వ్యాపసాయకోద్యమము దౌర్జన్యమునకు పేరుపొందెను. అయోధ్యలో కొన్ని ప్రాంతముల రయితులు నిరాశచెందుటచే పరాభవలేశము, దావాసలము దరికొల్పు సంతటి తీవ్రతలోనుండిరి. అట్టివా రద్భుత శాంతిని చూపిరి. నే నెరిగినంతవరకు దౌర్జన్య మొక్కసారియే జరిగెను. ఒకనాడొక తాలూకాదారు తన యింట కొందఱు మిత్రులతోకూడి తన భార్యయెడల యవినీతిగను, యమర్యాదగను సంచరించుచున్నాడని యొకరైతు వాని నొక్క లెంపకాయ కొట్టెను. మరియొకవిధమైన దౌర్జన్యము ప్రభుత్వముతో సంఘర్షణకు కారణమయ్యెను. అరువది డెబ్బదివేల మంది కిసాను లొక్కొక్కప్పుడు వారిసభలకు పోవునపుడు టిక్కెట్టులేకుండ రైలుబండ్లమీద ప్రయాణముచేయుచు రైల్వే యధికారు లడిగినచో పాతరోజులు పోయినవనియు, కొత్తరోజులు వచ్చినవనియు చెప్పుచుండెడివారు. వారిని ప్రోత్సహించిన వారెవరో మేమెరుంగము. మేమెప్పుడునట్లు సూచించియుండలేదు. రైల్వే యధికారు లతికఠిననిర్బంధములను చూపుటచే నిది తరువాత తగ్గిపోయెను.

1920 లో చిన్న నేరములను చేసిరను కారణమున కొందరు రైతునాయకులు నిర్బంధింపబడిరి. ప్రతాపఘరులో విచారణ జరుగ వలసియుండెను. వేలకొలది జనులు కోర్టుఆవరణ లగాయతు ఖయిదీలున్న జయిలువరకు నిసుకవేసినను రాలనట్లు మూగిపోయిరి. మేజిస్ట్రేటు చేయాడక విచారణ మరునాటికి వాయిదా వేసెను. మరునాడు ప్రజలు ద్విగుణమై జయిలునుకూడ కప్పివేసిరి. చివరకు జయిలులోనే విచారణ సలిపి ఖయిదీలను విడిచివేసిరి. కిసానులు దీనినొక గొప్ప విజయముగా నెంచి ప్రభుత్వము నెప్పుడు నిట్లు సంఖ్యాబలముచే జయింపగల మనుకొనిరి.

1921 జనవరిలో కొంతమంది రైతునాయకులు రై బెరిల్లీ జయి
లులో నిర్బంధింపబడిరి. వెనుకటివలెనే వేలకొలది జను లచ్చటకు
వెళ్ళిరి. కాని యీసారి ప్రభుత్వము చాల కట్టుదిట్టములను జేసి
పోలీసు, మిలిటరీ మట్టలతో ప్రజల నాపివేసిరి. పట్టణము వెలుపల
నొక చిన్ననది కవతలప్రక్క జనప్రవాహ మాపివేయబడెను. చాల
మంది యెట్లో యితర దిశలనుండి పట్టణములోనికి వచ్చుచుండిరి.
ఇట్టిస్థితిలో నే నచ్చటకు వెళ్ళితిని. నే నింక ముందుకు పోరాదని
జిల్లా మేజిస్ట్రేటు హుక్కుము నా కందజేయబడెను. నే నా హుక్కుము
వెనుకభాగముగ నన్నే చట్టముక్రింద యే న్యాయము ప్రకారము
ముందుకు పోరాదని నిషేధించిరో తెలుపవలసినదనియు, సంతవరకు
నేను వెళ్ళుచునే యుందుననియు వ్రాసిపంపితిని. నేను నదిదగ్గరకు
పోవుసరి కవతలప్రక్కనుండి తుపాకి కాల్పులు వినవచ్చెను. నన్ను
వంతెనయొద్ద మిలిటరీ ఆపివేసెను. ఆ చుట్టుపట్ల పొలములలో దాగి
యున్న భయభ్రాంతులైన కిసానులు నా చుట్టు మూగసాగిరి. ఒక
ప్రక్క నొక చిన్ననది కవతలనైపున తోడిసోదరులపై బారెడు
దూరములో కాల్పులు జరుగుచుండ, సైనికు లంతట విజృంభించి
యుండ ప్రజ లావేశపడుచుండిరి. నే నప్పు డచట రెండు మూడు
వేలమంది సభలో నుపన్యసించి భయభ్రాంతులైన ప్రజల యుద్దేక,
భయములను తగ్గించితిని. సభ జయప్రదముగా జరిగి, కిసానులు శాంత
పడినమీదట కలెక్టరు కాల్పులు జరుగుచోటునుండి వచ్చిరి. అతడు
వేడుటచే నే నాయనయింటికి పోగా నన్నత డచ్చట నేదో యొక
మిష పెట్టి రెండు గంటలవరకు ఆపివేసెను.

ఆ కాల్పులలో చాలమంది చనిపోయిరి. కిసానులెంత శాంత
ముగ నున్నను అధికారులు పొమ్మని యాజ్ఞాపించినపుడు కదలకుండుటే
వారు చేసిన పాపము. నేను, లేక వారి విశ్వాసము చూడగొనిన మరి
యొకరు చెప్పినచో వారు తప్పక వెళ్ళిపోయెడివారు. నా కొఱకు
కొంచెమాగవలసినదని యెవరో మేజిస్ట్రేటుతో చెప్పినను ఆయన
వినలేదు. తాను విఫలుడైనచోట నొక యాందోళనపరుడు జయిం

చుట నాయన యెట్లుచూడగలడు? అధికారగర్వముతో కూడిన పర ప్రభుత్వము లట్లాప్పుకొనజాలవు.

రై బెరిల్లీ జిల్లాలో నాకాలమున రెండుసార్లు కాల్పులు జరిగెను. తరువాత ప్రతి పంచాయతీసభ్యునకు, ప్రధాన రైతు నాయకునకు సంత కంటే సద్భాన్న మగు భయంకరపరిపాలన ప్రారంభమయ్యెను. ప్రభుత్వ మెట్లైనను ఆ యుద్యమము నణచివేయ సంకల్పించెను. ఆ రోజులలోనే కాంగ్రెసు సందేశము ననుసరించి రాటమువడకుట గ్రామగ్రామమునకు ప్రాకుచుండెను. కనుక రాటము రాజద్రోహమయ్యెను. రాటము తగులపెట్టబడెను. వడుకువాని కేబాధయో కల్పింపబడుచుండెను. వందలకొలది నిర్బంధింపబడిరి. అనేకవిధముల వ్యావసాయిక, కాంగ్రెసు యుద్యమములను రెంటిని రై బెరిల్లీ, ప్రతాపఘరు జిల్లా గ్రామసీమలలో లేకుండచేయ ప్రభుత్వము సంకల్పించెను. ఉద్యమములకు చాలవరకు ప్రధాననాయకు లొక్కరే.

మరికొద్దికాలముకు పై జబాదు జిల్లాలోకూడ నిర్బంధ ప్రయో గము లారంభమయ్యెను. కొన్నిగ్రామములలోని రైతులొక జమీం దారు ప్రోద్బలముచే నొక తాలూకుదారు ఆస్తి దోచుకొనిరి. అట్లు దోచుకొనమని మహాత్మాగాంధీగారియాజ్ఞయైనదని యా యమాయక ప్రజలను నమ్మించుటచే వా రది నిజమనినమ్మి “మహాత్మాగాంధీకిజై” అని యఱచుచు నట్లుచేసిరి. నా కిది తెలిసినపుడు చాలకోపమువచ్చి నే నొకటిరెండు దినములలో వెళ్ళితిని. వెళ్ళుటతోడనే నేనొక సభ జరుపగా చుట్టుపట్ల పదిగ్రామముల నుండి యైదారువేలమంది జనము హాజరైరి. వారు తమకును ఉద్యమమునకు తెచ్చిన యపకీర్తినిగురించి నేనతి కఠినముగా మాట్లాడితిని. దోషులైనవారు బహిరంగంగా తమ తప్పిదము నొప్పుకొనవలెననిచెప్పి సభలోనట్టివారున్నచో చేతుల నెత్త వలెనని నేనంటినో లేదో వెంటనే రెండుడజనులమంది చేతులనెత్తిరి.

తరువాత వారితో నేను ముఖస్తముగా మాట్లాడినపుడు వారు తాము మోసపోయిన విధమును పూసగుచ్చినట్లు చెప్పగా విని యా యమాయక యవివేక ప్రజలను చిరకాల నిర్బంధముల

పాలు చేసితినిగదాయని నే నెంతయు భేదపడితిని. కాని చిత్రమేమన
యా రెండుమూడు డజనులమంది మాత్రమే బాధపడలేదు. ప్రభుత్వ
మీ సదవకాశమునెట్లు పోగొట్టుకొనగలదు? ఒక వేయిమంది నిర్బం
ధింపబడిరి. జిల్లాజయిలంతయు క్రిక్కిరిసిపోయెను. విచారణ సుమా
రొక్కసంవత్సరమువరకు సాగింపబడెను. విచారణ ముగియులోపల
చాలమంది జయిలులోనే చనిపోయిరి. చాలమందికి దీర్ఘకాలశిక్షలు
ప్రాప్తించుటచే నేను జయిలుకు పోయినప్పుడు చాలమందిని చూడ
గలిగితిని. హిందూదేశములోని కిసానులకంత శరీరపటిమ, చాలకాల
మాగగల శక్తిసామర్థ్యములులేవు. కఱవులు, జాడ్యములు మొదలగు
నవి యొక్కొక్కప్పుడు లక్షలకొలది రైతులను తుడిచివేయుచుండును.
ప్రభుత్వము జమీందారులు కలిసి యొక సంవత్సర మనర్గళముగా
కురిపించిన నిర్బంధాన్ని కి తాళగలుగుట కేవల మాశ్చర్యమైన విష
యము. చివరకు ప్రభుత్వమునకు వారు తాత్కాలికముగా లొంగక
తప్పినదికాదు. ఐనను యుద్యమము సన్నసన్నముగా సాగుచునే
యుండెను. ఒక్కవిషయము మాత్రము మనము జ్ఞప్తియందుంచు
కొనవలెను. ఇదంతయు 1921 యంతమున కాంగ్రెసు ప్రారంభించిన
జయిలుయాత్రలకు పూర్వమేయని మనము మరువరాదు. ఈ
రెండవయుద్యమములో కూడ వారు ముఖ్యపాత్ర ధరించిరి. వ్యావ
సాయికోద్యమమువలన భయపడి ప్రభుత్వము క్రొత్తవ్యావసాయిక
చట్టములనుచేయ త్వరపడిరి. వీనివలన కిసానులకు కొంతలాభము
కలుగునని యెంచబడెను. ఇంతలో ఉద్యమము తగ్గినట్లుండుటచే
పై చట్టము సడలింపబడెను. దానివలన నయోధ్యలోని కిసానులకు
జీవితకాలహక్కు స్థిరపరుపబడెను. ఇది బాగుగనే కాన్పించెను.
కాని యిది విశేషలాభదాయకముకాదని తరువాత తెలిసికొనబడెను.
అయోధ్యలో నింకను అప్పుడప్పుడు వ్యావసాయిక బాధలు కలుగు
చునే యుండెను. 1929 లో ప్రారంభమైన ప్రపంచ ఆర్థికమాంద్యముచే
ధరలు విపరీతముగా పడిపోవుటవలన మరల నొక విషమపరిస్థితి
యేర్పడెను.

అ స హా యో ద్య ము ము

పంజాబు, ఖిలాఫతు అన్యాయములు భారతదేశమంతట చర్చ నీయాంశము లయ్యెను. వీనిని సవరించుటకు ప్రారంభింపబడిన యసహా యోద్యమమంత్రమును ప్రతివాడు జపించుచుండెను. జాతీయ స్వాతంత్ర్యము స్వరాజ్యము అను పెద్దసమస్యకు తాత్కాలికముగ నంత ప్రాధాన్యత యివ్వబడలేదు. గాంధీజీకి నిర్ధారణలేని, పెద్దపెద్ద యాశయములైన యిష్టముండదు. అతడెప్పుడు నిదమిత్థమును నిర్వచనము, నిర్ధారణగల విషయములకే ప్రాముఖ్యతనిచ్చును. అయినను స్వరాజ్య శబ్దము ప్రజలకు తారకనామ మగుచుండెను. పెద్దపెద్ద సభలలో ననేక వేలమందిలో నిది యుదహరింపబడుచుండెను.

అసహాయోద్యమమునుగురించియు ముందుచేయవలసిన కర్తవ్యమును గురించియు చర్చింతుకు 1920 వ సంవత్సర శరత్కాలమున కలకత్తాలో ప్రత్యేక కాంగ్రెసు జరిగెను. చిరకాల మమెరికాలోనుండి యింటికి తిరిగివచ్చిన లాలాలజపతిరాయి దాని కధ్యక్షత వహించెను. అతడు అసహాయోద్యమమును నెదిర్చెను. భారతరాజకీయములలో నతని కతివాదియని పేరు. కాని యతని సామాన్యదృష్టి, శాస్త్రబద్ధమై, మితవాదసరళిలో నుండును. పరిస్థితుల బలవంతముచేతనే యతడు తిలకు మొదలగు నితర యతివాదులతో చేరెను. అతనికి మంచి సాంఘిక యార్థిక పరిజ్ఞానముండుటచే చాలమంది భారత నాయకులకంటె విశాల దృష్టియే యుండెను.

1909 ప్రాంతమున బ్లంటుగారు గోక్షే, లజపతిరాయిగార్లను సందర్శించి తన 'డయిరీ'లో వారి నతికఠినముగా విమర్శించుచు, వారు యదార్థముల నెదుర్కొనుటకు పిరికిపడుచుండిరనియు, భయపడుచుండిరనియు వ్రాసెను. కాని లాలాజీ చాలామంది భారతనాయకుల కంటె వానిని బాగుగనే యెదుర్కొనెను. బ్లంటుగారి యభిప్రాయము లా కాలపు రాజకీయములు, నాయకులు నెంతటి తక్కువస్థాయిలో

నున్నదియు సూచించును. కాని పదిసంవత్సరములలో నిది యంతయు తారుమారయ్యెను. ఒక్క లాలాలజపతిరాయేగాక, నతనితో చాల మంది బుద్ధిమంతులే యసహాయోద్యమము నెదిరించిరి. కొంచెమించు మించు కాంగ్రెసు పాతసంరక్షకులందరు దీనినెదిర్చిరి. చిత్తరంజన దాసుగా రీ వ్యతిరేకవాదులకు నాయకుడు. అత డీ తీర్మానము వెనుక నున్న తత్త్వమునకు వ్యతిరేకికాడు. కాని శాసనసభా బహిష్కార మతనికి గిట్టలేదు.

వృద్ధసంతతి నాయకులలో గాంధీప్రక్క మా తండ్రి యొక్కడే యుండెను. అంతకుపూర్వ మతడు దానినిగురించి యెంతయో తర్జన భర్జనచేసెను. దానికివచ్చిన యభ్యంతరముల నన్నింటిని యతడును చూచి పునరాలోచనచేసెను. ఇతర మిత్రులవలెనే యతనికిని యీ యపూర్వమార్గమెచటకు గొంపోవునోయను సందేహములుతోచి జంకు చుండెను. జయప్రదమగు కార్యము నతడు కాంక్షించుచుండెను. ఈ తీర్మానము అట్టికార్యమును నిర్వచించెను. అప్పటికి నతడు గాంధీజీ, చిత్తరంజనదాసులతో దీర్ఘసంభాషణను జరుపుచునేయుండెను. దాసు గారు, మాతండ్రి యపు డొక పెద్దకేసులో నిరుపక్షములను వహించి పనిచేయుచుండుటచే తఱచు కలసికొనుచుండిరి. వారిద్దరు నీ సమస్య నొకదృష్టితోనే చూచి యొకే పర్వవసానమునకు వచ్చిరి.

కలకత్తా ప్రత్యేకకాంగ్రెసుకుపూర్వము తండ్రిగారితో నే నంతగా కలియలేదు. కాని నే నాయనను కలిసినపుడెల్ల నతడి సమస్యను నిరంతర మెట్లెదుర్కొనెడివాడో చూచుచుండెడివాడను. జాతీయదృష్టి నటుంచి, యతడు దీనిని వ్యక్తిగతముగా కూడా చూచెను. అసహాయోద్యమ మనగా ముందర నతడు తనవృత్తి వీడవలెను. అనగా తనపూర్వజీవితమునంతను త్రోసిపుచ్చి క్రొత్తదానిని సృష్టించుకొన వలెను. పష్టిపూర్తియైనవాని కిది యెంతటికష్టమో వేరుగ చెప్ప నక్కరలేదు. తనవృత్తిని, తన పూర్వపు రాజకీయమిత్రులను, తన కింతవర కలవడిన సాంఘికజీవితమును, తన భాగ్యభోగ్యములకు తగినట్లు చేయుచుండిన యనేక ఖర్చులను - ఇన్నింటిని వీడవలెను.

ఆర్థికవిషయ మంత తేలికయైనదికాదు. తన వృత్తివలన వచ్చు ఆదాయము పోయినపుడు జీవిత వ్యయప్రమాణము పూర్తిగా తగ్గింపబడవలెను.

అయినను అతని యాత్మగౌరవము, హేతుజ్ఞానము, మానధనము నతనిని క్రమముగా నుద్యమములోనికి దింపెను. అనేక విషయ పరంపరలచే కలిగిన క్రోధానలము పంజాబు దురంతరములతో పూర్తియయ్యెను. ద్రోహముచేయుట, దాని కన్యాయము జతచేయుట, జాతీయ పరాభవము యను క్రోధపూరిత భావముల కేదియో యొక మార్గముండవలెను. కాని యతడు కేవల ముత్సాహ తరంగములచే కొట్టుకొనిపోవువాడు కాదు. శుశిక్షణకలిగిన న్యాయవాదబుద్ధితో మంచిచెడుగులను మధనముచేసిన మీదటనే యతడు తుదినిర్ణయము గావించుకొని యీ యుద్యమములో గాంధీజీతో కలిసెను.

గాంధీజీ, వ్యక్తిగతముగా నతని నాకర్షించెను. అతనిని మార్చుట కీ యాకర్షణమే కొంతకారణము. అతని ప్రేమాప్రేమలు రెండును తీవ్రములు. అతడు ద్వేషించువానితో నెన్నటికి కలియడు. కాని వీ రిద్దరి కలయిక చిత్రమైనది. ఒకడు ఋషి, తపస్వి, మతాభిమాని, జీవితము ప్రసాదించు భాగ్యభోగ్యములను, సుఖాదికములను త్యజించినవాడు. రెండవవాడు భోగి. జీవితము ప్రసాదింపగల సమస్తైశ్వర్యములను, భోగములను అనుభవించినవాడు; ముందు రానున్న దానికొఱకు (పరముకొఱకు) లెక్కచేయనివాడు. వేదాంతపరిభాషలో నది భోగి, యోగుల కలయిక. కాని వా రిరువురను బంధించి, వారి కత్యంతమైత్రినిచేకూర్చు సామాన్యపాశములు, ప్రయోజనములు కలవు.

యోగియు, భోగియు వ్యతిరేక దృక్పథములనుండి బయలుదేరి, వివిధమార్గముల త్రొక్కుచు, (ఒకడు మతాభిమానియై, మరియొకడు దానికి వ్యతిరేకియై) నీచస్వభావములేని దృష్టికలవారై తమ్మొకరి నొక రర్థము చేసికొనగలరు - ఒక్కొక్కప్పుడు వారు కేవలము కలసికొనెదరని వాల్చరుపేటరు తన పుస్తకములలో నొకచోట వ్రాసెను.

కలకత్తా ప్రత్యేక కాంగ్రెసుతో రాజకీయాలలో గాంధీయుగ మారంభమై నేటివరకు సాగుచుండెను. కాంగ్రెసు రూపమే మారి పోయెను. యూరపియను దుస్తులు పలాయనమయి కొద్దికాలములో ఖద్దరు మాత్రమే కాననయ్యెను. క్రొత్త తరగతి ప్రతినిధి, ముఖ్యముగా, మధ్యతరగతులలో క్రిందితరహాకు చెందినవాడు, కాంగ్రెసు ప్రతినిధి యయ్యెను. హిందూస్తానీభాష యంతకంత కెక్కువగా వాడబడు చుండెను. ఒక్కొక్కపుడు కాంగ్రెసు సభ జరుగు రాష్ట్రములోని భాషయే యుపయోగింపబడుచుండెను. జాతీయ సేవలో విదేశభాష నుపయోగింపరాదను భావముకూడ పెరుగుచుండెను. కాంగ్రెసు సభ లలో నూతన జీవితము, నూతనోత్సాహము, నూతనశక్తి, శ్రద్ధా భక్తులు తాండవమాడుచుండెను.

కాంగ్రెసు సభ ముగిసినతరువాత గాంధీజీ అమృతబజారు పత్రి కాధిపతియైన శ్రీయుత మోతీలాలు ఫోషుగారిని సందర్శింపబోయెను. అతడుమృత్యుశయ్యపై నుండెను. నేను గాంధీజీతో నుంటిని. ఫోషుగారు గాంధీజీని, యతని యుద్యమమును ఆశీర్వాదించి తనమట్టుకు తా నితర లోకములకు పోవుచుంటిననియు, నవి యే లోకములైనను, బ్రిటిషుప్రభుత్వము మాత్రము లేనిలోకములని తనకొక గొప్ప సంతోషము కల దనియు చెప్పెను. చివరకతడు యీ సామ్రాజ్యము పోజాలనిచోట నుండును ! కాంగ్రెసునుండి తిరిగివచ్చునపుడు గాంధీజీతో నేను, రవీంద్రనాథ్ టాగూరును, అతని యన్నగారు 'బరోదాదా' ను చూచుటకు వెళ్ళితిని. మేమచ్చట కొన్ని దినములుంటిమి. అచ్చట సి. యఫ్. ఆంధ్రూసుగారు నాకు కొన్ని పుస్తకములనిచ్చిరి. నేను వానిని శ్రద్ధతో చదివితిని. అవి ఆఫ్రికాలోని సామ్రాజ్యతత్వ ఆర్థిక విధానమును తెలుపుచుండెను. మోరెల్ గారి 'నల్ల వానిభారము' అను పుస్తకము నన్నెక్కువగా కదల్చివేసెను.

కొంచె మించుమించు యీ సమయముననే సి. యఫ్. ఆంధ్రూసు 'స్వాతంత్ర్యము—సత్వరావసరము' అను నొక కరపత్ర ములో భారతదేశ స్వాతంత్ర్యము కావలెనని సమర్థించెను. సీలీగారు

హిందూదేశమును గురించి వ్రాసిన వ్రాతలననుసరించి ఈ వ్యాసము వ్రాయబడెను. అది భారతదేశ స్వాతంత్ర్యము నప్రతిహతముగ సమర్థించుటయేగాక మా హృదంతరాళములలో నున్న భావములను వ్యక్తముచేయుచుండెను. మనలో కలిగిన తీవ్రప్రబోధమును, మన యసంపూర్తి కోరికలను, నతని నిష్కపట సరళభాష మరింత స్పష్ట పరచెను. ఆతడు వ్రాసినదానిలో నార్థిక పునాదులుకాని, సామ్యవాదము గాని లేవు. అది జాతీయతతో నుట్టిపడుచుండెను. భారత పరాభవాన్ని, దానిని నిర్మూలింపవలెననెడి దృఢసంకల్పము, మన మింకను పొందుచున్న యధఃపతనము—ఇవన్నియు వివరింపబడెను. ఆంధ్రూసు వంటివిదేశీయుడు, భారతదేశములోని పాలకజాతికి జెందినవాడు, మన యాంతరంగికాక్రోశము వెలిబుచ్చగలుగుట మహాద్భుత విషయము. సీలీగారు చాలకాలము క్రిందనే చెప్పినట్లు అసహాయోద్యమమన “మనపై యధికారము చెలాయించుచున్న పరిపాలనకు తోడ్పడుట కంటె వేరు లజ్జాస్పదమగు విషయమేమియు లేదు” అను భావము. “ఆంతరంగికమైన గొప్ప సాంఘిక పరివర్తన మొక్కటియే యాత్మాభివృద్ధికి మార్గము. అట్టి పరివర్తనమునకు తగిన యుత్సాహశక్తి భారతాంతరాత్మనుండియే ప్రభవింపవలెను. అది పైనుండి ప్రసాదింపబడు ఋణములవలనను, దానధర్మములవలనను, దయాధర్మ బిచ్చముల వలనను, ప్రకటనలవలనను వచ్చునదికాదు. అది అంతరాత్మ జనితము—

“ముక్తులుకండు ! బానిసత్వమును పారద్రోలుడు!” అను మంత్రమును గాంధీమహాత్ముడు భారతాత్మకుద్బోధించినపుడు అట్టి యాంతరంగికోత్సాహము వియన్నదీతోయములవలె వెల్లువయై పారుచుండ నేనా దుర్భర భార విమోచనము నాధ్యాత్మికానందముతో ననుభవించితిని. భారతాత్మ యొప్పొంగెను. ఒక్కక్షణికములో దాస్యశృంఖలములు సడల నారంభించి, స్వాతంత్ర్యకవాటము తెరువబడును” అని ఆంధ్రూసు వ్రాసెను.

తరువాత మూడు మాసములలో భారతదేశమంతయు నసహాయోద్యమ తరంగములో మునిగిపోయెను. శాసనసభాబహిష్కార

మద్వితీయముగా జరిగెను. అది శాసనసభల కొక్కడును పోకుండ చేసి స్థానములను ఖాళీచేయలేదు; చేయజాలకపోయెను. ఏ పదిమంది వోటరులైనను యెన్నుకొనవచ్చును ! లేదా పోటీ లేకుండగనే యెన్నుకొనబడవచ్చును ! అత్యధికసంఖ్యాకులు వోటుచేయలేదు. భారత సందేశమును గౌరవించినవారెవరు అభ్యర్థులుగా నిలువలేదు. ఎన్నిక దినమున సర్ వెలంట్టైన్ పి.రాలుగారు అలహాబాదులో నుండిరి. ఆయన అన్ని పోలింగులకుపోయి చూచి బహిష్కార విజయమునకు నిర్ఘాంతపడెను. అలహాబాదుకు పదిహేను మైళ్ళ దూరములోనున్న యొక పోలింగు కొక్క వోటరు కూడా పోలేదు. అతడు భారత దేశమును గురించి వ్రాసిన యొక పుస్తకముతో తన యనుభవములను వర్ణించెను. చిత్తరంజనదాసు మొదలగువారు కలకత్తా కాంగ్రెసులో బహిష్కరణోద్యమముకు ప్రతికూలురైనను కాంగ్రెసు తీర్మానమునకు కట్టుబడిరి. ఎన్నికలగుటతోడనే, 1920 డిసెంబరు నాగపురకాంగ్రెసు నిండుసభలో రెండుపక్షములవారు కలసికొనిరి. ఉద్యమ విజయమువలన సందేహమనస్కుల సందేహములన్నియు పటాపంచలయ్యెను.

కలకత్తా కాంగ్రెసు తరువాత కొంతమంది పాతనాయకులు కాంగ్రెసునుండి జారిపోయిరి. వారిలో జిన్నా గారొకరు. సరోజినీ దేవి ఈయనను 'హిందూమహమ్మదీయైక్యతాసంధానకర్త' యని పిలిచెను. వెనుక ముస్లింలీగును, కాంగ్రెసు సమీపమునకు తెచ్చుటలో నితడు చాల బాధ్యతవహించెను. కాని కాంగ్రెసులో కలిగిన క్రొత్త మార్పులు - అసహాయోద్యమము - ప్రజాసామాన్యము పాల్గొనుటకు వీలగునట్లు చేయబడిన నూతన మార్పులు యతని కెంతమాత్రము నిష్టములేదు. ఆతనికి రాజకీయముగా కొంత భేదాభిప్రాయమున్నను, కాంగ్రెసును వీడుట కిదియే ముఖ్య కారణము కాదు. రాజకీయముగా నతనికంటె చాల వెనుకనున్న వారెందరో యిప్పుడును కాంగ్రెసులో నున్నారు. స్వభావముచే నతడు క్రొత్తగా కాంగ్రెసుతో నెంతమాత్రము సరిపెట్టుకొన జాలడయ్యెను, ఖద్దరు కట్టుకొని హిందుస్థానీభాషలో

నుపన్యసించమని కోరు మూకతో నుండుట యతనికి కంపరముగా నుండును. బయటనుండు ప్రజల యుత్సాహ మతనికి ప్రజారోగము వలె కాన్పించును. అతనికిని భారతప్రజలకును (హస్తీమశకాంతరము గలదు.) సవిలేరో, బాండుస్త్రీటులకును, మట్టిగుడిసెలతో కూడిన భారతగ్రామమునకు గలంతయంతదువు గలదు. అతడొకసారి మెట్టి క్యులేషనుపరీక్షలో ను తీర్ణులైనవారినే కాంగ్రెసులో చేర్చుకొనవలెనని యిష్టాగోష్టిలో సూచించెను. దీనినతడు బుద్ధిపూర్వకముగ సూచించెనో లేదో నేనెరుగను. కాని యతనిభావముల కది తగియే యుండెను. కనుక కాంగ్రెసునుండి జారిపోయి భారతరాజకీయములలో నేకాకిగనుండెను. తరువాత నై క్యతను చేకూర్చిన యీ పాత రాయబారి అభివృద్ధిని భంగముచేయు ముస్లిం కులతత్వవాదులతో చేరెను.

మితవాదులు లేక లిబరలుపక్షమువారు కాంగ్రెసుతో నెట్టి సంబంధము లేకయుండిరి. వారు దానిని వీడుటయేగాక ప్రభుత్వముతో కలిసిపోయి మంత్రులుగ, పెద్దపెద్దయుద్యోగులుగనుండి కాంగ్రెసుతోను, అసహాయోద్యమముతోను పోరాటములో ప్రభుత్వమునకు సాయపడిరి. కొంచెమించుమించు వారికి కావలసినవి చేకూరినవి. కనుక వారికి నాందోళన చేయనవసరములేదు. ఒకవంక దేశము నుద్రేకముతో నుడికిపోవుచు సంతకంతకు విప్లవయుతమగుచుండ వారు బహిరంగముగ విప్లవవ్యతిరేకులై ప్రభుత్వములో నొకభాగమయిరి. వారు ప్రజలనుండి పూర్తిగావిడిపోయి ప్రతివిషయమును ప్రభుత్వ దృష్టితో చూడనారంభించిరి. నిజమునకు వారొకపక్షముగాక కొద్దిపెద్ద పట్టణములలో నచ్చటచ్చట చెల్లాచెదరుగానుండు కొద్దిమందివ్యక్తులు. శ్రీనివాసశాస్త్రిగారు సామ్రాజ్యరాయబారియై బ్రిటిషుప్రభుత్వము తరపున ననేక బ్రిటిషుడొమినియనులను, అమెరికానుకూడా సందర్శించి బ్రిటిషు ప్రభుత్వముతో పోరుసల్పుచున్నందులకు కాంగ్రెసు తన దేశప్రజలను తనివిదీర విమర్శించుచుండెను.

అయినను అంతమాత్రముచే లిబరులుపక్షమువారికినుఖములేదు. తన ప్రజలనుండి విడిపోవుట తన ప్రజలచేతతృప్తుగా పరిగణింపబడుట సంతోషమైన విషయము కాజాలదు. గాంధీజీ మందలింపులవలన సహాయోద్యమము తద్వ్యతిరేకులయెడ నెంతశాంతముగ, సాధువుగ, నున్నను ప్రజోద్రేకము వ్యతిరేకులయెడల దయాదాక్షిణ్యము లుంచనేరదు. ఆవాతావరణమే వ్యతిరేకుల నణచివేసి దానిని సమర్థించువారి కుత్సాహశక్తులను, నూతనోత్తేజమును ఒసంగును. విప్లవోద్యమములకు ప్రజోద్రేకములకు నెప్పుడును యిట్టిద్వివిధశక్తులుండును. అవి ప్రజాపక్షముననున్న వ్యక్తులను ప్రోత్సహించి, వారిశక్తులను బహిర్గతమొనరించి వ్యతిరేకుల శక్తిసామర్థ్యముల నణచివేయును.

ఈ కారణముచేతనే కొందరు అసహాయోద్యమములో సహనములేదనియు; స్వతంత్రాభిప్రాయములకు, కార్యములకు, అది తాపీయక నిర్జీవమైన సమానతను తెచ్చిపెట్టుననియు గోలచేసిరి. ఇందులో సత్యమున్నది. కాని ఆ సత్యమెట్టిదనిన అసహాయోద్యమము ప్రజలయ్యుద్యమము. అది కోట్లకొలది భారతీయులలో నద్భుత శక్తివిశ్వాసములను పురిగొల్పిన యద్వితీయవ్యక్తిచే నడుపబడెను. కాని దాని వలన ప్రజలలో గలిగిన మార్పులో నెక్కుడు సత్యముగలదు. వారు ముక్తులైనట్లు, గొప్పభారము నొక్కసారిగా త్రోసివేసినట్లు, క్రొత్త స్వేచ్ఛాభావముల ననుభవింపసాగిరి. వారిని నులిమివేసిన భయమొక్కసారిగా పలాయనమయ్యెను. వారు తలయెత్తి నిర్భయముగా నడువసాగిరి. మూల మూలలనున్న బజారులలోను, సంతలలోను ప్రజలు కాంగ్రెసునుగురించి, స్వరాజ్యమునుగురించి, పంజాబుహత్యలనుగురించి, ఖిలాఫతునుగురించి చర్చించుకొనుచుండిరి. కొన్ని గ్రామసీమలలో 'ఖిలాఫతు' కు క్రొత్తయర్థము కల్పింపబడెను. 'ఖిలాఫ్' అను ఉర్దూశబ్దమునకు 'వ్యతిరేక' మని యర్థము. వారి యర్థము తీసికొని ప్రభుత్వమునకు వ్యతిరేకము అని దానికర్థముజేసికొనిరి. వారు తమ ప్రత్యేక ఆర్థికబాధల నన్నింటిని ముఖ్యముగా

చర్చించుకొనుచునే యుండిరి. అనంతమైన సభలు, ఉపన్యాసములు, కాన్ఫరెన్సులు వారి రాజకీయ పరిజ్ఞానము సధికము జేయుచుండెను.

మేము 1921 లో నొక యద్భుతావేశములో తేలియుండెడి వారము. ఉద్రేకము, పొంగిపొంగివచ్చు యుత్సాహము, ఒకవిధమైన హుషారు మాలో మూర్తీభవించెను. ధర్మయుద్ధములో నొనగూడు యానందము మమ్మావరించెను. సందేహము, జంకుగొంకులు మమ్ము భాదించలేదు. మా మార్గము మా ముందర కంటికికట్టినట్లు కాన్పించుచు మేము ముందుకు పోవుచుంటిమి. ప్రభుత్వముతో సంఘర్షణ తప్పదని తెలియుటచే మమ్ము తీసుకొనిపోవులోపల నెంతపనియైనను చేయవలెనని మే మదివరకెన్నడు చేయనట్లు చాలకష్టపడి పనిచేసితిమి.

మేము స్వేచ్ఛ యబ్బినట్లే భావించి స్వేచ్ఛాగర్వము ననుభవించెడివారము. సణుగుట గొణుగుట మాయమయ్యెను. అధికారులతో సంఘర్షణ తప్పించుకొనుట కపసవ్య న్యాయపదజాలము నాశ్రయించుటే మానివేసితిమి. మేము భావించినదానిని చచ్చులేకుండ యిండ్ల కప్పులనుండి కూడ చాటితిమి. ఫలితములకు మే మేమి లెక్కచేసితిమి? జయిలా? మేము దానికొరకే చూచుచుంటిమి. అది మాయుద్యమమునకు మరింత దోహదమునిచ్చును. పాపము మా చుట్టును తిరుగుచు, మే మెచ్చటికి పోయిన నచ్చటికి దేవుడాయని వచ్చుచుండు నసంఖ్యాకమగు గూఢచారిగణమును చూచినపుడు మాకు చాల విచారము వేసెడిది. మా మార్గము లెప్పుడు బహిరంగముగనే యుండెను. మా కట్టెదుట భారతదేశమునంతను అద్భుతముగా మార్చివేయుచున్న రాజకీయప్రచారము జరుపుచున్నారమనియు, భారత స్వాతంత్ర్యము నతిసమీపమునకు తెచ్చితిమనియు సంతోషమే కాక, మా పద్ధతులలోను మా యాశయములలోనుకూడ మేము శత్రువుకంటె నైతికముగా ననేకరెట్లధికులమను భావముతో నుప్పుంగెడివారము. మా నాయకుని గురించియు నతడు కనిపెట్టిన యపూర్వ యుద్యమమును గురించియు గర్విం చెడివారము. తఱచు మేము మా

యాత్ర పవిత్రతనుగురించి మురిసిపోవుచుండెడివారము. తీవ్రయుద్ధ రంగమధ్యమున మే మాంతరంగిక ప్రశాంతి ననుభవించెడివారము.

మా నీతి హెచ్చినకొలది ప్రభుత్వనీతి తగ్గుచుండెను. ఏమి జరుగు చున్నదియు వారికర్థము కాదయ్యెను. భారతదేశములో తమకు తెలిసిన పాత ప్రపంచమంతయు ముక్కలైపోవుచున్నట్లు వారికి తోచెను. ప్రతిచోట క్రొత్త సంగ్రామోత్సాహము, ఆత్మవిశ్వాసము, నిర్భయము ప్రస్ఫుటమగుచుండెను. భారతదేశములో బ్రిటిషుపాలనము నకు గొప్ప అండయైన - ఆధిక్యత - చూచుచుండగా నశించుచుండెను. అల్పనిరోధములు ఉద్యమమునే బలపర్చుచుండెను. పెద్దనాయకులపై చర్యతీసికొనుటకు ప్రభుత్వము చాలకాలము సందేహించెను. దానివలన నెట్టిఫలితము సిద్ధించునో వారికి తెలియకుండెను. భారత సైన్యమును విశ్వసింపదగునా? పోలీసులు ఆజ్ఞలను శిరసావహింతురా? 1921 డిసెంబరులో రీడింగుప్రభువు వైస్రాయి, చెప్పినట్లుగా వారు “విభ్రాంతాత్ములైరి, మతిహీనులైరి.”

1921 వేసవిలో సంయుక్తపరగణాల ప్రభుత్వమువారు తమ జిల్లా యధికారుల కొక చిత్రమైన రహస్యయుత్తరువు పంపిరి. ఈ యుత్తరువు తరువాత నొక వార్తాపత్రికలో ప్రకటింపబడెను. ‘శత్రువే’ అనగా కాంగ్రెసు, ఎప్పుడు ముందు ‘కాలుదువ్వు’ చున్నదనియు, నిది చాల విషాదకరమైన విషయమనియు నీ యుత్తరువు సవిచారముగా వెలిబుచ్చెను. ఈ పరిస్థితిని మార్చి తామే ముందు కాలుదువ్వుట కనేకపద్ధతులు సూచింపబడెను. వాటిలో ‘అమానుసభ’ల నెడి హాస్యాస్పదములైన సభలను స్థాపించుట యొకటి. అసహాయోద్యమము నీ యమోఘవిధమున ఢీకొనవలెనని లిబరలుపక్ష మంత్రీవర్గమువారు సూచించుటచే దీని నవలంబించిరని విశ్వసింపబడెను.

చాలమంది బ్రిటిషు యధికారుల నాడులు స్తభింప నారంభించెను. వారి యారాట మధికమయ్యెను. అంతకంత కభివృద్ధిచెందు చున్న వ్యతిరేకభావము, ప్రభుత్వధిక్కారత్వము భారతోద్యోగులను నడివర్ణాకాలపు మేఘములవలె కప్పివేయుచుండెను. కాని పద్ధతు

లన్నియు సాత్త్వికములగుటచే బలవంతముగా నణచివేయుట కెట్టి మిష యవకాశము యదను దొరకదయ్యెను! సామాన్య యాంగ్లేయు డెవ్వడు దౌర్జన్యరాహిత్యసంధతను నమ్మజాలకుండెను. ఇది రహస్యముగా జరుగుచున్న దౌర్జన్య పన్నాగములను కప్పిపుచ్చు తంతు, మోసము అనియు, నిది యెప్పుడో యొకనా డమాంతముగా దౌర్జన్యముతో ప్రేలు ననియు నతడు భావించెను. ప్రాచ్యము చిత్ర మైనదని యచ్చటి బజారులలోను, సందుగొందులలోను నిరంతరము రహస్యకుట్రలను పన్నుచుందురని చిన్ననాటనుండియు కఱపబడిన విశ్వాసములతోనుండు ఆంగ్లేయు డీ రహస్యయుతము లనుకొనబడిన దేశవిషయములనుగురించి సరళముగా భావింపజాలడు. ఏ రహస్యములులేని నిరాడంబరుడైన యా ప్రాచ్యుని గ్రహించుట కత డెట్టి ప్రయత్నము చేయడు. వందలకొలది మైశ్యదూరము నుండి గూఢచారులు, రహస్య సంఘములు తెచ్చు గాఢలనుండి ప్రాచ్యునిగురించి భానముల నేర్పరచుకొని యత డొక యూహాప్రపంచము నిర్మించుకొనును. 1919 ఏప్రిల్ నెలలో పంజాబులో నిట్లే జరిగెను. ప్రభుత్వమువారిని, యింగ్లీషుప్రజలను హఠాద్భయమావహించెను. వారికి ప్రతిచోట నుపద్రవము, ప్రజలందరు నొక్కసారి లేచుట, భయంకర హత్యలతో గూడిన రెండవమ్యూటినీ కాన్పించెను. ఎట్టైనను ఆత్మరక్షణ మొనర్చుకొనవలెననెడి యంధప్రయత్న మే జలియనువాలా భీభత్సమునకు పొట్టలమీద ప్రాకించిన యమృతసరకాండకు కారణమయ్యెను.

1921 యుద్రేక పూరితమైన సంవత్సరము; ఉద్యోగస్థుల నుడికించుటకు, రెచ్చగొట్టుటకు, నిరుత్సాహపరచుటకు తగిన దెంతయో యుండెడిది. ప్రత్యక్షముగా జరుగుచుండినవిషయములే, కన్నెఱ్ఱగానుండనికనూహింపబడు విషయములనుగురించి వేరుగ చెప్పనక్కరలేదు. ఈ పిచ్చియూహలకుచెందిన యుదాహరణ మొకటి నా కింకను జ్ఞాపకమున్న ది. మాసోదరి, స్వరూపవివాహముహూర్తము 1921 మే 10వతేదీన అలహాబాదులో జరుపుటకు పెద్దలచే నిశ్చయింపబడెను. అనేకమంది

ప్రధాన కాంగ్రెసు నాయకులు, గాంధీజీ, ఆలీసోదరులు మొదలగు వారు దీని కాహ్వానింపబడిరి. ఇంతమందికి ననుకూలముగ నుండుటకై యాసమయమందే అలహాబాదులో కాంగ్రెసు, కార్యనిర్వాహకవర్గ సమావేశ మేర్పాటు చేయబడెను. స్థానిక కాంగ్రెసు సంఘమువారు బయటనుండి వచ్చు మహానాయకుల సందర్శన లాభము పొందవలెనని, జిల్లా కాన్ఫరెన్సు నేర్పాటుచేసి, చుట్టు ప్రక్కల గ్రామములనుండి వేలకొలది రైతులు వత్తురని బ్రహ్మాండమైన ప్రయత్నములు చేసిరి.

ఈ రాజకీయ సభలవలన అలహాబాదు పట్టణమంతయు మహాప్రదేకముతోను కోలాహలముతోను నిండియుండెను. కొంతమంది కిది కలవరమునకు కారణమయ్యెను. ఒకనాడు నా బారిష్టరు స్నేహితుడొకడు చాలమంది ఇంగ్లీషువారు దీనివలన భయభ్రాంతులయిరనియు పట్టణములో గొప్పతిరుగుబాటు జరుగునని భావించి రనియు చెప్పెను. వారు తమ భారతదేశ పోకడలను విశ్వసింపక తమ జేబులలో నెప్పుడు రివోల్వరులను తీసికొని వెళ్ళెడివారు. అన సరమైనచో ఇంగ్లీషు ప్రజలను దాచుటకు సలహాబాదుకోట తయారుగా నుంచబడెనని యిష్టాగోష్టిగా చెప్పకొనుచుండెడివారు. సుఖముగా నిద్రించుచు నతిశాంతముగానున్న అలహాబాదు పట్టణమును కేసల శాంతిదూతయే సందర్శింప వచ్చు సమయమున తిరుగుబాటు జరుగునని యూహింపగలుగుట నా కాశ్చర్యము కలిగించెను. అది నా కర్థముకాలేదు. అమ్మో! ఉపద్రవమే! (నాచెల్లెలి వివాహాదినము) 1857లో మీరటులో జరిగిన విప్లవోద్యమ వార్షికదినము. దానినే జరుపబోవుచున్నారు, అని చెప్పబడుచుండెడిది. 1921 లో ఖిలాఫతు యుద్యమమునకు చాల ప్రాముఖ్యత నిచ్చుటచే చాలమంది షాల్వీలు, మహ్మదీయ మతనాయకులు రాజకీయపోరాటములో ప్రధానపాత్ర ధరించిరి. వారు ఉద్యమమునకు మత స్వభావము కల్పించుటచే చాలమంది మహమ్మదీయుల నది యాకర్షించెను. మతస్వభావ మెంతమాత్రములేని పాశ్చాత్య సంపర్కముగల మహమ్మదీయులు

చాలమంది గెడ్డములను పెంచుట మొదలగు క్రియలచే సనాతన సూత్రములను పాటించెడివారు. పాశ్చాత్యసంపర్క మభివృద్ధియైన కొలది తగ్గిపోవుచున్న మాల్వీలపలుకుబడి, గౌరవము మరల హెచ్చు నారంభించి ముస్లింజాతిపై యధికారము చేయనారంభించెను. ఆలీ సోదరులు (సహజముగా మతస్వభావముగలవారు) యీ విధానమును బలపర్చిరి. గాంధీజీకి మాల్వీలనినను, మాలానాలనినను అఖండగౌరవము. అతడుకూడ దీనికి తోడ్పడెను.

ఉద్యమముయొక్క మత, ఆధ్యాత్మిక ప్రాశస్త్యమునుగురించి గాంధీజీ యెప్పుడు వక్కాణించుచునే యుండెను. అతనిమత మధికార పూరితముకాదు. కాని జీవితము నది నిశ్చితమైన మతదృష్టి తోనే చూచెను. ఉద్యమమంతయు నీ దృష్టితో నిండియుండి ప్రజలకు సంబంధించినంతవరకు యొక మతప్రబోధముగా పరిణమించెను. కాంగ్రెసు సేవకులు చాలమంది సహజముగా తమ నాయకుని యనుకరించి యత్నించి యతనిభాషనే వల్లంపనారంభించిరి. కాని కార్యనిర్వాహక వర్గములోని గాంధీజీ ప్రధానసహచరులైన మాతండ్రి, దేశబంధుదాసు, లాలాలజపతిరాయి మొదలగువారు (మామూలుభాషలో) మతప్రసక్తి లేనివారు. వారు రాజకీయ సమస్యలను రాజకీయదృష్టితోనే తర్కించెడి వారు. వారు బహిరంగోపన్యాసములలో మతముసంగతి యెత్తెడివారు కాదు. కాని వారుచెప్పెడి విషయములకంటె వారివ్యక్తిగత సాదృశ్యమే - వారు సమస్తైశ్వర్యములను భోగభాగ్యములను, భవ్యహర్మ్యములను విడిచిపెట్టి, సన్యాస జీవితము నాలింగనమొనర్చలేదా? - ప్రజల నెక్కుడుగ నాకర్షించెను. ఇదియే మతచిహ్నముగా తీసికొనబడి మత ప్రబోధ ప్రచారమునకు తోడ్పడెను.

మన రాజకీయములలో నీ మతవిజృంభణమేమి? యని నే నొక్కొక్కప్పుడు బాధపడెడివాడను. నా కది యెంతమాత్రము నిష్ప్రము లేదు. మాల్వీలు, మాలానాలు, స్వాములవార్లు మొదలగువారు సభలలో నుపన్యసించెడి విషయములు నాకు చాలవరకు దౌర్భాగ్యములుగా దోచెను. వారు చెప్పెడి చరిత్ర, సాంఘికశాస్త్రము, ఆర్థిక

శాస్త్రములన్నియు నాకు చాలతప్పులుగా కనిపించెను. ప్రతిదానిని మతముతో ముడిపెట్టుచుండుటచే నిర్దుష్టమైన యాలోచనల కెంత మాత్రము వీలులేకుండెను. గాంధీజీ పదప్రయోగములుకూడ 'రామ రాజ్యము' 'కృతయుగము తిరిగి రానున్నది' - యనునట్టివి యొక్కొక్కపుడు నాకు చాల కంటకముగ నుండెడివి. కాని దీనితో జోక్యము కల్పించుకొనగలశక్తి నాకు లేకపోయెను. ప్రజల కాపదములు బాగుగ తెలియుననియు, సర్థమగుననియు, కనుక గాంధీజీ వాని నుపయోగించుకొనుచున్నాడనియు నేను సంతృప్తి పడుచుండెడివాడను. ప్రజల హృదంతరాళములను చూచుకొనుటలో నతని కద్భుత శక్తి కలదు.

ఇంతకు నే నీ విషయములనుగురించి యంతగా బాధపడలేదు. ఉద్యమాభివృద్ధిలోను, యెడతెగని పనిలోను మునిగియుండుటచే నా కిట్టి స్వల్పములనుగూర్చి యోచించుటకు తీరిక లేకయుండెను. ఒక మహోద్యమములో నన్నిరకముల మనుష్యులు నుందురు. ప్రధాన ప్రవాహము సక్రమముగా నున్నంతవరకు, పిల్లకెరటములను, చిన్న గుంటలను మనము లెక్కచేయనక్కరలేదు. ఇక గాంధీజీ యసామాన్యుడు. అతని సర్థముచేసుకొనుట చాలకష్టము. ఒక్కొక్కపుడతని భావ సామాన్య ఆధునికున కర్థముకాదు. అతడు చాల గొప్ప వాడనియు, ససన్యుడనియు, మహోత్తమనాయకుడనియు మే మర్థము చేసికొని యతనియందు సంపూర్ణ విశ్వాసముంచి సమస్తము నతనికే బాహుటంగా విడిచివేసితిమి. తఱచు మేమతని వెట్టులనుగురించి, చిత్రమైనభావములనుగురించి, మాలోమేము చర్చించుకొనుచున్నాము. స్వరాజ్యము వచ్చినతరువాత నీవెట్టులను (కొంత వేళాకోళముతో) ప్రోత్సహింపకూడ దనుకొనెడివారము.

మాలోచాలమంది రాజకీయములలోను ఇతర విషయములలోను నతని పలుకుబడి కెక్కువగా లోబడియుండుటచే మతసాంప్రదాయములో కూడ మేమతనినుండి పూర్తిగా తప్పించుకొనజాలక పోతిమి. ప్రత్యక్షముగా కాకపోయినను పరోక్షముగానై నను వచ్చు

దాడులనుండి మమ్ము మేము రక్షించుకొనజాలకపోతిమి. మతము యొక్క బాహ్యడంబరములు న న్నాకర్షింపలేదు. మతనామధారులు ప్రజలను కొల్లగొనుటను నేను సహింపజాలనైతిని. అయినను నేను దానికి తలయొగ్గితిని. నా బాల్యము లగాయతు నే నెన్నడు నెరుగని మతాభిమానము నాకు 1921 లో కలిగెను. అప్పటికి నేను దాని నెక్కువగా దరిచేరనీయలేదు.

మన యుద్యమముయొక్కయు, సత్యాగ్రహముయొక్కయు, నైతిక, ధార్మికబలమునే నే నెక్కువగా మెచ్చుకొనెడివాడను. దౌర్జన్యరాహిత్యసూత్రము శాశ్వతమని, శిలాశాసనమని నేను భావింపలేదు. నేను దానిని పరమపదముగా శిరసావహింపలేదు. కాని యది నన్నంతకంత కెక్కుడుగ నాకర్షించెను. భారతదేశ పరిస్థితులను బట్టియు, మన సాంప్రదాయములను, చరిత్రనుబట్టియు నదియే మన మవలంబింపదగిన సరియైన నీతి యను విశ్వాసము నాలో నానాటికి ప్రబలెను. రాజకీయముల నాధ్యాత్మ మొనర్చుట నా కొక చక్కని భావముగా తోచెను. యోగ్యమైన పరమావధికి యోగ్యమైన సాధనములే యుండవలెను. అది కేవల నైతికసిద్ధాంతమేకాక యదార్థ రాజకీయముగాగూడ తోచెను. అయోగ్యములైన సాధనములు తఱచుగా పరమావధికి దీసికొనిపోవుటయేగాక క్రొత్త సమస్యలను, క్రొత్త కష్టములను తెచ్చిపెట్టును. అట్టి సాధనములను బూనుట పంకి లావిష్టు లగుట, వ్యక్తి, జాతీయాత్మ గౌరవములకు తగదనియు, వినాశకరమనియు తోచెను. అపవిత్రులము కాకుండ దానినుండి మన మెట్లు తప్పించుకొనగలము? ప్రాకుటవలనను వంగివంగి నడచుటవలనను మన మెట్లు గౌరవముగను, వేగముగను ముందుకు పోగలము?

అప్పటి నా భావము లట్లుండెను. అసహాయోద్యమము నా కోరికను - జాతీయస్వాతంత్ర్యమును, నోరులేని యమాయిక ప్రజాదోషిడి సంతముచేయుటయు, నానైతికభావములను సంతృప్తిపరచి నా కాత్మ స్వేచ్ఛ నొసంగు సాధనమును - ఈడేర్చెను. ఈ యాత్మత్వప్రి

ముందర నపజయమునైనను నేను లెక్కచేయకపోతిని. అట్టి అప
 జయము కేవలము తాత్కాలికము. ప్రతిసాయంకాలము గాంధీజీ
 ఆశ్రమప్రార్థనలలో భగవద్గీతాశ్లోకములు చదువబడుచుండెను. నా
 కందులోని వేదాంత మర్థముకాలేదు. కాని నే నా శ్లోకములను
 ప్రీతితో చదివెడివాడను. అవి మానవు డెట్లుండవలెనో సూచిం
 చెను:—కార్యములయందు తొట్రుపాటులేక శాంతమును, స్థిరత్వ
 మును పొందుము. కర్మయందే నీ కధికారము కలదు. ఫలముకొరకు
 వృధా జిజ్ఞాసపడకుము. అంతశ్శాంతి, సామ్యత లేనివాడనగుటచే
 (బహుశః) నీ యాశయము నాకు మరింత యాదరణీయమయ్యెను.

1921 మొదటి విశ్లేషణము

1921 అద్వితీయ సంవత్సరము. జాతీయత, రాజకీయములు, మతము, కుమతము, విమతము - ఇవన్నియు కలగాపులగమయ్యెను. ఈ యన్నింటివెనుక వ్యాససాయికాందోళనము, పెద్దపెద్ద పట్టణములలో పారిశ్రామిక కూలీ యుద్యమములు నుండెను. జాతీయత బ్రహ్మాండముగా దేశము నావరించిన యొక మహాశయము పరస్పర విరుద్ధములైన యీ యసంతృప్తిని సమన్వయపరచుటకు ప్రయత్నించి చాలవరకు విజయమునొందెను. కాని యీ జాతీయత మిశ్రమముగ నుండెను. దీనివెనుక, హిందూజాతీయత, భారతసరిహద్దులను దాటి చూచు ముస్లింజాతీయత, కాలతత్వమున కెక్కువగా సరిపడిన భారత జాతీయత స్పష్టముగా కాన్పించుచుండెను. అప్పటిమట్టు కవి యన్నియు కలిసి పనిచేసెను. “హిందూముసల్మాను కి జై” యను కేకలే ప్రతిచోట ప్రతిధ్వనించెను. గాంధీజీ యిట్టి నానాకులముల వారిని, నానాగోత్రములవారిని సమన్వయపరచి, యేకతాటిని నడిపింప గలుగుటే మహద్భూతవిషయము. అతడు “ప్రజల యవ్యక్తకోరికలను వ్యక్తీకరించుట కేర్పడిన మూర్తి”

ఈకోరికలు, రాగములుగలిగి తామెదుర్చుచున్న ప్రభుత్వముపై నిసుమంతయైనను ద్వేషములేకపోవుటయే మరింతయద్భుతవిషయము. జాతీయత ముఖ్యముగా వ్యతిరేకభావభూయిష్టము. అది యితరజాతులపై గల క్రోధద్వేషములమీద పెరిగి పెద్దదియగును. ముఖ్యముగా బానిసదేశములో పరప్రభుత్వము దీనికి గురియగును. 1921 లో భారత దేశమున, బ్రిటిషువారిపయి నిట్టి క్రోధద్వేషములు గలవు. కాని యిదే స్థితిలోనున్న యితరదేశములతో పోల్చిచూచినచో నిది యత్యల్పము. గాంధీజీ దౌర్జన్యరాహిత్యము కెక్కువ ప్రాధాన్యతనిచ్చుటయే దీనికి కారణమని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చును. ఉద్యమ మారంభ

మగుటతోడనే సేతుసీతనగ మధ్యదేశమంతయు నొక్కసారిగా, యనుభవించిన యధికార, స్వేచ్ఛాభావములు, త్వరలోనే జయము చేకూరనున్నదను భావముకూడ దీనికి కొంతకారణము. ఇంత జయ ప్రదముగా పనిజరుగుచున్నపుడు జయ మరచేతిలోనున్నపుడు క్రోధ మేల? ద్వేష మెందులకు? మే ముదారతను చూపగలమని, చూప వచ్చునని భావించితిని.

జాతీయోద్యమము నెదిర్చి వ్యతిరేకముగ పనిచేసిన కొద్ది మంది భారతీయులపట్ల మాత్రము మే మట్టియుదారత చూపియుండ లేదు. అట్లని మాకు వారియెడల ద్వేష క్రోధములు లేవు. వారి కెట్టి పలుకుబడియు లేకపోవుటచే మేము వారిని లెక్కసేయ నవసరమే లేదు. కాని వారి దుర్బలత్వమునకు సమయానుకూల తత్వమునకు, జాతీయ గౌరవభంగ ప్రవర్తనకు వారియెడల మా కాంతర్యమున ద్వేష ముండెడిది.

ఈ విధముగా మేము, మాకొక నిర్ణయం లేకపోయినను, జోరుగా పోవుచుంటిమి. కాని మా పరమావధిని గురించి మాకు నిర్దుష్టమైన యాలోచన యెంతమాత్రము లేకుండెను. మన యుద్యమ తత్వభాగమును, నిశ్చల లక్ష్యమును మే మెంత నిర్లక్ష్యము చేసితిమో తలచుకొనిన యిప్పు డాశ్చర్యమగుచున్నది. మే మందరము స్వరాజ్యమును గురించి గంభీరముగ నుపన్యసించెడివారము. కాని దాని కెవరికి తోచిన యర్థము వారు చెప్పెడివారము. యువకులకు చాలమంది కది రాజకీయ స్వాతంత్ర్యమని లేక దానిని పోలినదని ప్రజాస్వామికమని యర్థమయ్యెను. మేము మా యుపన్యాసములలో నట్లే చెప్పెడివారము. రైతులను కూలీలను నలిపివేయుచున్న యనేక బాధలు విధాయకముగా తగ్గునని కూడా మాలో చాలమంది భావించితిమి. కాని నాయకులకు చాలమందికి స్వరాజ్యము స్వాతంత్ర్యముకంటె చాల తక్కువయను భావములున్నట్లు స్పష్టమయ్యెను. గాంధీజీ యీ విషయమై నిర్ధారణ లేక యుండుటయేగాక దీనినిగురించి స్పష్టమైన యాలోచనను ప్రోత్సహింపకండెను, కాని యత డెప్పుడు క్రింది

తరగతివారినిగురించి వివరముగ మాట్లాడుచుండుటచే మేము శాంత పడెడివారము. కాని యతడు పైవారికి గూడ సభయహస్తము నిచ్చు చుండెడివాడు. గాంధీజీ యెప్పుడు నే సమస్యకై నను హేతువాద ప్రాశస్త్యమునుగాక గుణ, శీల, పవిత్రతల ప్రాశస్త్యమునే యిచ్చుచుండెడి వాడు. అతడు భారతప్రజలకు నిర్భయతత్వమును, గుణ, శీల, శక్తులను ప్రసాదించుటలో నద్భుత విజయమును గాంచెను.

ప్రజల యీ యసమాన ధైర్యస్థైర్యములే మా కెక్కడలేని విశ్వాసము కలుగ జేసెను. చిన్నాభిన్నమై చెల్లాచెదరై భ్రష్టులై వెనుకపడియున్న ప్రజలొక్కసారి నడుములుబిగించి తలయెత్తి దేశ మంతటను సమిష్టికార్యములో సుశిక్షిత పాత్రధరించిరి. ఈ కార్య మొక్కటియే ప్రజల కప్రతిహతమైన శక్తినిచ్చునని మేము భావించి తిమి. ఈ కార్యమువెనుక నుండవలసిన భావమును మేము నిర్లక్ష్యము చేసితిమి. ఇదమిద్దమను లక్ష్యము, ప్రయోజనము లేనిదే ప్రజల యుత్సాహశక్తుల చాలవరకు నిర్ధకమగునను సంగతియే మేముమరచి పోతిమి. కొంతవరకు ఉద్యమములోనున్న మతప్రబోధము మమ్ము ముందుకు నడుపుచుండెను. రాజకీయ ఆర్థిక సమస్యలను బాగుచేయు టకు లేక దుర్మార్గమును పోగొట్టుటకు దౌర్జన్యరాహిత్యమును నూతనసందేశమును మనప్రజలు ప్రపంచమునకు ప్రసాదింప నుద్దేశింపబడిరను భావముండెడిది. అన్ని జాతులకు నెవరికివారు తామే నెత్తిమీద దేవతలమని యుండెడి పిచ్చిభ్రమయే మ మ్మావ హించెను. యుద్ధమునకు, దౌర్జన్యయుతమగు నన్ని పోరాటములకు దౌర్జన్యరాహిత్యము నైతిక సామ్యమయ్యెను. అది కేవల మొక నైతిక ప్రతీకారమేకాక శక్తివంతమైయుండెను. యంత్రములను గురించి, ఆధునిక నాగరికతనుగురించి గాంధీజీకున్న పాతభావము లను మే మంగీకరింపలేదు. అవి యాధునిక పరిస్థితులకు వర్తింప వనియు, కేవల గగనకుసుమములవంటివనియు నతడును తలంచెడివా డని మే మనుకొంటిమి. భారత పరిస్థితులకు తగినట్లు కొన్ని మార్పులను చేసికొనుట కవకాశమున్నను ఆధునిక నాగరికత సాధిం

చిన వానిని మాలో చాలమంది తిరస్కరింప సంసిద్ధులము కాము. పెద్ద యంత్రములు హుటాహుటి ప్రయాణములు వ్యక్తిగతముగ నన్నెల్లపుడు నా కర్షించెను. అయినను నిస్సందేహముగ గాంధీజీ తత్వము చాలమందికి పట్టుటచే వారు యంత్రములను తత్ఫలితములను విమర్శించుచుండెడివారు. కనుక కొంతమంది భవిష్యత్తుకు చూచుచుండ మరికొంతమంది వెనుకకు గతమును చూచుచుండిరి. ఉభయులు, చిత్రముగా తా మొనర్చు సమిష్టి కార్యాచరణము భావ్యమే యని తలంచిరి. దీనివలన త్యాగసహన మెక్కువ సుకరమయ్యెను.

నేకు పూర్తిగా నీ యుద్యమములో నైక్యమైపోతిని. అనేక వేలప్రజలు నావలెనేయుండిరి. నేను నా యితరసంబంధములను పాత స్నేహితులు, పుస్తకములు, చివరకు వార్తాపత్రికలు కట్టిపెట్టితిని. అంతవరకు నేను కొన్ని నవీన గ్రంథములను చదువుచు ప్రపంచ వ్యవహారాభివృద్ధిని గమనించుచుంటిని. దీనికి నా కిప్పుడు తీరిక లేకయుండెను. కుటుంబబంధనములు నన్నెంతగా బాధించినను, నేను నా కుటుంబమును, భార్యను, కుమార్తెను కొంచె మించుమించు మరచిపోతిని. నే నారోజులలో వారి కెంతభారముగ, కష్టముగ నుండెడివాడనో, నా భార్య నా యెడల నెంతటి యద్భుతమైన యోర్పు, సహనము చూపెనో చాలకాలము గతించిన తరువాతనే నేను గ్రహింపగలిగితిని. నేను ఆఫీసులలోను, కమిటీ సభలలోను ప్రజాసమాహములలోను జీవించుచుండెడివాడను. “పొండు ! గ్రామములకుపొండు!” అను యుద్ధనినాదము వినిపించుటతోడనే మే మనేక మైళ్ళు పొలములను, చెలకలను, అడ్డము త్రొక్కుకొని పోవుచు, మూలమూలములనున్న గ్రామములను సందర్శించుచు రైతుసభలలో నుపన్యసిం చెడివారము. ప్రజోత్సాహమును ప్రజా వశీకరణశక్తిని నేననుభవించితిని. ప్రజల చిత్తవృత్తిని, పట్టణ ప్రజలకు, రైతుకు గల భేదమును నేనర్థము చేసికొననారంభించితిని. దుమ్ములోను, ధూళిలోను, అసుఖములోను, పెద్దపెద్ద సభలలోని త్రోపుడులలోను, త్రొక్కు

లాటలలోను నేను హుషారుగనే యుండెడివాడను. అప్పటినుండి నే నొక్కొక్కప్పుడు క్రోధపూరితులు, వ్యతిరేకులు నగు ప్రజలను తొక్కనవలసివచ్చెడిది. నా వెనుకటి యనుభవము, దానివలన నాకు గలిగిన విశ్వాసము నా కిప్పుడు ప్రయోజనకారులయ్యెను. నేను తిన్నగా ప్రజలమధ్యకు పోయెడివాడను; వారిని విశ్వసించెడివాడను. అభిప్రాయభేదమున్నను వారెల్లప్పుడు సంతవరకు నాయెడల నాదరణమును మెచ్చుకోలును చూపించిరి. కాని ప్రజలస్థితులు. భవిష్యత్తులో నాకు విపరీతానుభవములే సంభవింపవచ్చును.

నేను ప్రజలను విశ్వసించితిని; ప్రజల నన్ను విశ్వసించెను. కాని వారిమధ్య నన్ను నేను మరచిపోలేదు. నే నెప్పుడు వారికి దూరముగ నున్నట్లే భావించి నా ప్రత్యేక మానసికస్థానమునుండియే నేను వారిని సవిమర్శగా చూచెడివాడను. ఆచారములోను, కోరికలలోను, మానసికాధ్యాత్మిక దృష్టిలోను ప్రతివిషయములోను నన్ను చుట్టి యుండెడి వేలకొలది ప్రజలతో భిన్నుడనైన నేను వారి విశ్వాస ప్రేమల నెట్లు చూచుకొంటినో యని యాశ్చర్యపడెడివాడను. వారు నన్ను సరిగా సర్థము చేసికొనకపోవుటచే నిది సంభవించెనా? నన్ను బాగుగ నెరిగిన తరువాత వారు నన్ను సహించెదరా? అసత్యనటన లచే నేను వారి ప్రేమ నార్జించితినా? నేను వారియెడ నిష్కపటముగ, నిర్మోగమాటముగ నుండుటకే యత్నించితిని. నే నొక్కొక్కప్పుడు కఠినముగా మాట్లాడుచు వారి మూఢవిశ్వాసములను ఆచారములను విమర్శించుచుండినను వారు నన్నెంతయో సహించుచుండెడి వారు. అయినను వారు నా నిజస్వరూపముగాక నన్ను గురించి వారూహించుకొనిన యూహాస్వరూపమునే ప్రేమించిరను భావము నన్ను వీడకుండెను. ఈ హుళక్కి స్వరూప మెంతకాలము నిలువ గలదు? దీని నేల నిలువనీయవలెను? అది నశించి, యదార్థము వారికి గోచరించినపు డేమిజరుగును?

నేను పలువిధముల గర్విష్టిని. కాని యీ నిరాడంబర ప్రజలలో గర్వమనునది మందునకైనను కానరాదు. వారికంటె చాల

ఘనులమని యనుకొను మధ్యతరగతులవారమైన మనవలె వారిలో విజ్ఞప్తిగుటగాని, యసంస్కార ప్రవర్తనగాని లేదు. వారంత బుద్ధి మంతులుగారు; వ్యక్తిగతముగ నాకర్షణశక్తి గలవారును కారు. కాని బాహుళ్యముమీద వారు విచారమును పుట్టించుచు విషాద జ్వాల లతీసమీపములో దగుల్కొనునను భావమును కలిగించెడివారు.

పేరెన్నికగనిన సేవకులమై మేము, మహాసభలలో వేదికల మీద ప్రవర్తించువిధము విపరీతముగా నుండెను. అక్కడ కావలసినంత బుజ్జుతిరుగుడుండెడిది. మా వాగాడంబర యుపన్యాసములలో నసంస్కారమున కెంతమాత్రము లోపముండెడిదికాదు. మా కందరకు కొంత వరకు నీ దోషమే పట్టెను. కాని కొంతమంది ఖిలాపతు పిల్లనాయకు లిందులో మమ్మందరను 'చిత్తుచేసిరి'. వేలకొలది గల సభలలో సహజముగ ప్రవర్తించుట చాల కష్టము. మా కెవరికి బహిరంగ సభల యనుభవములేదు. మేము నాయకులవలె కనపడవలెనని, గాఢాలోచన తత్పరులవలె, శ్రద్ధాసమన్వితులవలె యుండుటకు ప్రయత్నించెడి వారము. మేమునడచునపుడు, మాట్లాడునపుడు, నవ్వునపుడు వేలకొలది కన్ను తెదురుచూచుచున్నవని మే మెరిగియుండుటచే మేము దానికి తగినట్లు ప్రవర్తించుచుండెడివారము. తఱచు మా యుపన్యాసము లతిగంభీరముగ నుండెడివి. అవి యెంత గంభీరముగ నుండెడివో యంత విచిత్రముగ, విషయశూన్యముగ నుండెడివి. ఇతరులు మన లను చూచునట్లు మనము మనలను చూచుకొనుట చాల కష్టము. కనుక నన్ను నేను విమర్శించుకొనజాలక నితరుల ప్రవర్తన నతి జాగ్రత్తగ పరీక్షించుచుండెడివాడను. ఈ వృత్తి నాకు చాల వినోదము కలిగించుచుండెడిది. ఇంతలో నేనుకూడ నితరుల దృష్టిలో నింత హాస్యాస్పదముగనే కాన్పించవచ్చునని భీతి కలుగుచుండెడిది.

1921 లో కాంగ్రెసు వ్యక్తులు మాత్రమే నిర్బంధింపబడి శిక్షింపబడిరి. అప్పుడు ప్రజానిర్బంధములులేవు. భారత సైన్యములో ద్వేషము పురికొల్పిరని ఆలీసోదరులకు దీర్ఘశిక్షలను విధించిరి. వారే ఘదములకొరకు శిక్షింపబడిరో ఆ ఘదములే నూరులకొలది వేదికల

మీద వేలకొలది ప్రజలచే నుచ్చరింపబడెను. నేనిచ్చిన యుపన్యాసములకు నాపై రాజద్రోహము మోపబడునని వేసవిలో వదంతులు చెలరేగెను. కాని యప్పుడట్టిచర్య యేదియు తీసికొనబడలేదు. వత్సరాంతముకు పరిస్థితులు విషమించెను. వేల్పుయువరాజు భారతదేశము రానుండుటచే కాంగ్రెసు వానిరాకసందర్భమున జరుగు యుత్సవములను బహిష్కరించెను. నవంబరు మాసాంతమున బంగాళములో కాంగ్రెసు వాలంటీరుదళము అక్రమసంఘముగా ప్రకటింపబడెను. తోడనే యాయస్త్రము సంయుక్త పరగణాలమీదగూడ ప్రయోగింపబడెను. “నా మణిబంధములపై యినుపబేడీలను నా శరీరముపై యయోమయ శృంఖలాభారమును నే ననుభవించుచున్నాను. అది దాస్యబంధజనితావేదన. భారతదేశమంతయు నొక పెద్దకారాగారము. కాంగ్రెసురథమెంతమాత్ర మాగునదికాదు. నన్ను తీసికొనిపోయిననేమి? మానిననేమి? నేను మృతిచెందిననేమి? జీవించిన నేమి?” అను సందేశమును దేశబంధుదాసు బంగాళమున కొసంగెను. మా రాష్ట్రములో మేమీ సవాలును తీసికొని మావాలంటీరుదళము విరమింపబడదని ప్రకటించుటయేగాక దినపత్రికలలో వాలంటీర్ల పేర్లను ప్రకటించితిమి. మొదటిజాబితాలో మొదటిపేరుమాతండ్రి గారిది. అతడువాలంటీరు కాకపోయినను, ప్రభుత్వయాజ్ఞలను ధిక్కరించుటకే చేరి తనపేరునిచ్చెను. డిశెంబరుప్రారంభములో యువరాజు మా రాష్ట్రముకు వచ్చుటకు కొద్దిరోజులుపూర్వము ప్రజానిర్బంధములు ప్రారంభమయ్యెను.

చివరకు పరిస్థితులు విషమించెనని మేము గుర్తించితిమి. కాంగ్రెసుకు ప్రభుత్వముకు సంఘర్షణ ప్రారంభము కానుండెను. జయిలు యింకను క్రొత్త. జయిలుకుపోవుట యను భావమింకను నూతనము. అలహాబాదు కాంగ్రెసు కార్యాలయములో నొకనాడు నేను వెనుక పడియున్న పనినంతను పూర్తిచేసుకొనవలెనని చాలసేవటివరకు పని చేయుచుంటిని. పోలీసులు సెర్పివారంటు తీసుకొనివచ్చిరనియు, ఆఫీసును చుట్టుముట్టిరనియు నుద్రేకపూరితుడైన యొకగుమస్తా నాతో

చెప్పెను. అదియే నాకు మొదటిసారికనుక నేనును కొంచెముద్రే! పడితిని. కాని పోలీసులరాకపోకలవలన నిసుమంతయు చలింపనివానివలన నుండవలెననుకోరిక హెచ్చుగా నుండుటచే నేనొకగుమాస్తాను పోలీసు యుద్యోగితోకూడనుండమని యాజ్ఞాపించి తక్కినవారిని పోలీసులన లెక్కచేయక తమతమ పనులలోనుండ నియమించితిని; కొంచెము సేపయిన తరువాత ఆఫీసు వెలుపల నిర్బంధింపబడిన యొక స్నేహితుడ నాయొద్ద సెలవుతీసికొనుట కొకపోలీసువానితోకూడ వచ్చెను. ఈ వింత సంభవములను నిత్యకర్మలవలె చూడవలె నను గర్వముతో నేను కటికి వానివలె నా స్నేహితుని చూచితిని. నేను వ్రాసుకొనుచున్న యుత్తరము పూర్తియగువరకు నుండవలసినదని యతనిని, పోలీసువానిని నిర్లక్ష్యముగా చూచితిని. పట్టణములో నింకను నిర్బంధములు జరుగు చున్నవను వార్త లేతెంచుటచే నేనింటికిపోయి యచ్చట నేమి జరుగు చున్నదో చూడవలెనని చివరకు నిశ్చయించుకొంటిని. పోలీసులు మా యింటి నపుడే వెతుకుచుండిరి. వారు తండ్రిగారిని నన్ను నిర్బంధిం చుటకు వచ్చిరని తెలిసికొంటిని.

యువరాజు బహిష్కార మత్యద్భుతముగ పనిచేసెను. అతని నెచ్చటకు గొంపోయిన నచ్చటనే హర్తాశములు, శూన్యవీధులు సిద్ధ మయ్యెను. అతడు వచ్చినపు డలహాబాదు మృతనగరమువలె శ్మశాన వాటికవలె కాన్పించెను. కలకత్తాపట్టణ మొక్కసారిగా తన కార్య కలాపముల నన్నింటిని కట్టివేసెను. అది యువరాజుయెడల కారిత్య తయే యగును. కాని దోష మతనిదికాదు. అతనియెడల నెట్టిద్వేషము చూపింపబడలేదు. కాని ధ్వంసము కావింపబడుచున్న తమగౌరవాధిక్య తలను నిలువజెట్టుకొనుటకు యువరాజును వ్యక్తి నుపయోగించుకొన వలెనని భారతప్రభుత్వమువారు ప్రయత్నించిరి.

నిర్బంధపరంపరలు, శిక్షలు, ముఖ్యముగా బంగాళములోను సంయుక్తపరగణాలలోను చెలరేగెను. ఈ రాష్ట్రములోని ముఖ్య కాంగ్రెసునాయకులందరు నిర్బంధింపబడిరి. మామూలు వాలంటీర్లు వేనకువేలు జయిళ్ళను నింపుచు నేల యానినట్లు వచ్చుచుండిరి.

సంయుక్తపరగణాల రాష్ట్రకాంగ్రెసు కమిటీ సభ్యులందరు (5వ మంది) కమిటీసభ జరుగుచుండగా నిర్బంధింపబడిరి. ఇంతవరకు కాంగ్రెసులో కాని రాజకీయములలోగాని పాల్గొననివారు చాలమందికూడ నీ ప్రవాహములో వచ్చిపడి నిర్బంధింపవలసినదని బలవంతపెట్టుచుండిరి. ప్రభుత్వ గుమాస్తాలెందరో సాయంకాల మాఫీసునుండి తమ యిండ్లకు తిరిగి పోవుచుండ నీ ప్రవాహములో కొట్టుకొనిపోయి తమయిండ్లకు బదులు జయిశ్వలో తేలుచుండెడివారు. యువకులు బాలురు పోలీసులారీలలో నెక్కి కూర్చుని పొమ్మనిను, పోవ నిరాకరించుచుండిరి. ప్రతి సాయంకాలము స్వరాజ్యనినాదములు మిన్నముట్టుచుండ, లారీ తరువాత లారీ జయిలుయావరణలోనికి వచ్చిపడుచుండ జయిలు అధికారు వేమిచేయుటకు తోచక బాధపడుచుండిరి. అప్పుడప్పుడొక పోలీసులారీ, కొంతమంది మనుష్యులను, యెట్టి పేరులు లేకుండ తీసికొనివచ్చెడిది. మరియొక చిత్రమేమన పేర్కొనబడిన సంఖ్యకంటె నెక్కువమంది లారీనుండి దిగెడివారు. ఈ విపరీతపరిస్థితులలో తామెట్లు నడచుకొనవలెనో జయిలుఅధికారులకు తెలిసెడిదికాదు. జయిలు స్మృతిలో దీని కెట్టి యాస్కారము కాన్పించదు.

క్రమముగా ప్రభుత్వమువారు వినక్షతలేని నిర్బంధములను మానివేసి పేరుకలవారిసే పట్టుకొనుచుండెడివారు. ప్రజలలో కూడ క్రమముగా మొట్టమొదటి వీరావేశము తగ్గ నారంభించెను. విశ్వాసార్హులైన నాయకులందరు జయిలులోనుండుటచే నసహాయత అనిశ్చయము ప్రబలెను. కాని యీ మార్పు కేవలము బాహ్యము. రాజకీయాకాశ మింకను మేఘావృతమైయుండి విప్లవసంఘటనల నీనుచుండెను. మొత్తము ముప్పదివేలమంది నిర్బంధింపబడినట్లు 1921 డిసెంబరు 1922 జనవరిలో అంచనావేయబడెను. కొంచె మించుమించు నాయకులందరు జయిలులోనే యున్నను ప్రధాన నాయకుడైన గాంధీమహాత్ము డింకను బయటనుండి యక్రమకార్యముల నిరోధించుచు, సందేశములనిచ్చుచు, కర్తవ్యమును తెలుపుచు, ప్రజల నుద్బోధించుచుండెను. భారతసైన్య మేమగునో, పోలీసు

లేమిచేయుదురో యను భీతాంగముచే ప్రభుత్వమువా రతని నింత వరకు ముట్టలేదు.

హఠాత్తుగా 1922 ఫిబ్రవరిలో రంగమంతయు మారిపోయెను. గాంధీజీ సాత్త్వికనిరోధమును నిలపివేసెననియు, పోరాటములోని యుద్ధసంరంభము నాపివేసెననియు జయిలులోనున్న మే మత్యా శ్చర్యముతో విని నిర్ఘాంతపోతిమి. చౌరీచౌరాదగ్గర కొంతమంది పల్లెటూరి ప్రజలు పోలీసు దౌర్జన్యము నెదిర్చి పోలీసుస్టేషనును పదిపన్నెండుమంది పోలీసులతోసహా తగులపెట్టుటచే నిట్లు చేయ బడెనని వింటిమి. ప్రతిరంగములోను మనదే ముందంజయై బల మప్రతిహతముగా కాన్పించుచున్న సమయమున పోరాటము నిట్లు నిలిపివేయుట మా కెంతయో అగ్రహము కలిగించెను. కాని జయిలు లోని మా ఆశాభంగమువలనను, అగ్రహమువలనను లాభమెవరికి చేకూరనేరదు. సాత్త్వికనిరోధ మాపివేయబడెను. అసహాయోద్యమ మంతరించెను. ప్రభుత్వ మనేక నెలలనుండి పొందుచున్న భయవిహ్వ లతలు తగ్గెను. అది యూపిరి పీల్చుకొన నారంభించి మొదటిసారి మన మీద దుముకుట కవకాశము లభించెను. కొద్దివారములైనతరువాత వారు గాంధీజీని నిర్బంధించి దీర్ఘకాలశిక్ష విధించిరి.

దౌర్జన్యరాహిత్యము - కత్తి తత్త్వము

చౌరీచౌరాయైనతరువాత హఠాత్తుగా యుద్యమము నాపి వేయుట కొక్క గాంధీజీ తప్ప తక్కినవారందరు నైక్యకంఠముతో గర్వించిరి. నా తండ్రి యీ వార్త విని నిర్విణ్ణుడయ్యెను. యువకులు సహజముగ మరింత యాందోళనపడిరి. మా కొండలవంటి యాశ లన్నియు నేలగుాలుటచే నీ మానసిక విపర్యయము సహజము. దీనిని నిలిపివేయుటకు చెప్పబడిన కారణములు, వాటివలన కలిగిన ఫలితములు మాకు మరింత బాధ కలిగించెను. చౌరీచౌరా విషయము చాల విచారకరమైనదే ! అది ముమ్మాటికి విచారమైనదే ! దౌర్జన్య రాహిత్యతత్త్వముకు కేవలము వ్యతిరేకము ! కాని మారుమూల నున్న యొక గ్రామము, దారి తెన్ను లేని గ్రామములోని యుద్రేక పూరితులైన రైతుమూకయు, స్వాతంత్ర్యముకొరకుచేయు జాతీయ పోరాటము నాపివేయవలసినదేనా ? అచ్చటచ్చట క్వచితుగా జరుగు దౌర్జన్యమున కిదియే విధాయిక ఫలితమగుచో, దౌర్జన్యరాహిత్య సంగ్రామ తత్త్వములోను, యీ శాస్త్రములోను నేదోయొక లోప ముండితీరవలయును. ఏలనన నట్టి దురదృష్ట సంభవ మేదియు జరుగకుండ పూచీపడుట యసంభవము. మనము ముందుకుపోవుటకు పూర్వము మూడువందల యిరువైలక్షల భారతీయులకు, దౌర్జన్య రాహిత్య వేదాంతాచరణములందు శిక్షణ నొసంగవలసినదేనా ? అట్లయిన భరింపరాని దౌర్జన్యముచే పోలీసులు మనల నుద్రేక పరచినచో మనలో నెంతమంది సంపూర్ణ శాంతి ప్రదర్శింపగలరు ? మన మొకవేళ నట్లే చేయవచ్చుననుకొనినను దౌర్జన్యముచేయుటకు, నితరులచే చేయించుటకు, మన యుద్యమములోనికి దూరిన లెక్కలేని యేజెంటుల నెవ రేమిచేయగలరు ? దౌర్జన్యరాహిత్యపద్ధతి పనిచేయుట కిదియే ప్రధాన పరతుయైనచో నది యెప్పుడును విఫలమగును.

జయప్రదము కాగలదను విశ్వాసముచేతనే మన మీ పద్ధతి కంగీకరించితిమి. కాంగ్రెసు దీని నీ కారణముచేతనే తన స్వంతము చేసికొనెను. ఇది సరియైన మార్గమనియేకాక మన ప్రయోజనము నొనగూర్చునది యనియే గాంధీజీ దీనిని దేశముకు ప్రసాదించెను. పేరు కిది 'న' కారముతో ప్రారంభమైనను, మంచి శక్తివంతమైన పద్ధతి; నిరంకుశాధికారముకు వినములమై దోసిలొగ్గుటకు కేవల వ్యతిరేకము. ఇది కార్యమునుండి పారిపోవు పిరికిపంద కాశ్రయము కాక, చౌష్ట్యమును, జాతీయదాస్యమును ధిక్కరించు వీరకార్యము. కాక యేకాద్విమందియో - శత్రువులే మిత్రాకారంలో రావచ్చును. తమ సాహసకార్యములచే మన యుద్యమమును తారుమారుచేయ గలిగినచో, నంతమొందింపగలిగినచో, నెంతటి ధైర్యవంతులైన, నెంతటి బలవంతులైన నేమి ప్రయోజనము? గాంధీజీ శాంతి యుతమైన అసహాయోద్యమమును, దౌర్జన్యరాహిత్యమును తన వక్తృత్వముచేతను, యొప్పింపగల యద్భుతశక్తిచేతను సమర్థించెను. అతని భాష నిరాడంబరము, సరళము. అతని కంఠధ్వని, రూపము ఉద్రేక మెంతమాత్రము లేక ప్రశాంతముగ స్పష్టముగ నుండెను. కాని యా బాహ్యహిమాకారమువెనుక రాజుచుండు యగ్నికణముల వేడిమియు ప్రబలమైన యుత్సాహశక్తియు నుండెను. అతడు పలుకు పలుకులు మా మనస్సులను, హృదయకుహరము లను చొచ్చుకొని తీవ్రసంక్షోభము కలుగజేసెడివి. అతడు చూపిన మార్గ మతికఠినముగను, కష్టముగను నుండెను. కాని యది ధైర్యమైనది. స్వాతంత్ర్యభూమికి గొంపోవునదిగ కాన్పించెను. ఆ వాగ్దానము వలననే మనము మన విశ్వాసమును హామియిచ్చి ముందు కురికితిమి. 1920 లో “కత్తియొక్క సిద్ధాంతము” అనువ్యాస ములో నత డిట్లు వ్రాసెను.

“దౌర్జన్యమా లేక పిరికితనమా-యేదియుక్తమను నొకే ప్రశ్న యుదయించినపుడు నేను దౌర్జన్యమునే సిఫార్సుచేసెదనని ముమ్మాటికి విశ్వసించుచున్నాను... అసహాయయై, తన పరాభవాన్ని

చల్లాద్చుకొనలేని పిరికిపందయై పడియుండుటకంటె భారతదేశము తనమానసంరక్షణార్థ ముత్తములను బూనవలెననియే నా కోరిక. కాని దౌర్జన్యరాహిత్యము దౌర్జన్యముకంటె ననేకమడుంగులు గొప్పదని నేను విశ్వసించుచున్నాను. శిక్షించుటకంటె క్షమించుటే వీరలక్షణము. క్షమా వీరస్వభూషణం. క్షమ యోధునకలంకారము. కాని శిక్షింపగలశక్తియుండి యాపనిచేయకుండుటే క్షమ యగును. అసహాయుడు క్షమింతునని నటించు టర్థశూన్యము. పిల్లిచే చీల్చి చెండాడబడు యెలుక పిల్లిని క్షమించుట యనజనదు...

కాని భారతదేశ మట్టియసహాయస్థితిలో నున్నదని నేను విశ్వసింపజాలను. నా మట్టుకు నే ససహాయుడనని విశ్వసింపను...

నన్ను సరిగా నర్థముచేసికొన గోరుచున్నాను. శక్తి శరీర పుష్టిచే కలుగజాలదు. అది యప్రతిహతేచ్ఛ లేక బుద్ధిబలముచేత కలుగును... నేను గాలిమేడలను నిర్మించుకొనువాడనుగాను. నే ననుభవ సహితమైన యాదర్శపురుషుడను. దౌర్జన్యరాహిత్యమతము ఋషులకొరకు యతీశ్వరులకొరకు మాత్రమే యుద్దేశింపబడలేదు. అది మామూలు ప్రజలకుకూడ నుద్దేశింపబడెను. దౌర్జన్యము పశు ధర్మమైనట్లు దౌర్జన్యరాహిత్యము మనజాతి ధర్మము. పశువులలో నాత్మ నిద్రాణమైయుండును. కనుక నది పశుబలధర్మముతప్ప మరి దేనిని యెరుగదు. మానవుని యుత్తమస్థితి యుత్తమధర్మమునకు, ఆత్మ బలముకు, విధేయులము కావలెననియే శాసించుచున్నది.

కనుక ప్రాచీనధర్మమైన స్వార్థత్యాగమునే నేను భారతదేశ ముకు సూచింపసాహించితిని. సత్యాగ్రహము, అసహాయోద్యమము, సాత్వికనిరోధము ఇవన్నియు నా ధర్మముకు క్రొత్త పేరులే కాని పేరుకావు. దౌర్జన్యమధ్యమైన దౌర్జన్యరాహిత్యతత్త్వము కనిపెట్టిన ఋషిపుంగవులు న్యూటనుకంటె గొప్పబుద్ధిమంతులు. వారు వెల్లిండ్డునుకంటె మహాయోధాగ్రేసరులు. అత్త, శత్రు ప్రయోగములందు ప్రావీణ్యులయ్యు వాని నిష్ప్రయోజకతను గుర్తించి

దుఃఖభాజకమైన ప్రపంచమునకు దౌర్జన్యముకాక దౌర్జన్యరాహిత్యమే మోక్షప్రదమని వారు బోధించిరి.

బుద్ధిపూర్వకముగ బాధనొందుటయే సజీవమైన దౌర్జన్య రాహిత్యము. అది దుర్మార్గునియిచ్చుకు చవటపెద్దమ్మలవలె లొంగి పోవుటకాక, నిరంకుశుని నిరంకుశత్వమును ప్రతిఘటించుటకు తన యాత్మబలమునంతను వినియోగించుటే యగును. ఈ మన నిజ ధర్మముక్రింద పనిచేయు నొక్కవ్యక్తి యధర్మసామ్రాజ్యమునంతను నెదిర్చి ధిక్కరించి తనమానమును, తనమతమును, తనయాత్మను రక్షించుకొని యా సామ్రాజ్యపతనమునకు గాని, పునరుద్ధరణకుగాని పునాదులను నిర్మింపవచ్చును. భారతదేశము దుర్బలమైనదిగనుక దౌర్జన్యరాహిత్యము నవలంబింపవలసినదని నేను వాదించుటలేదు. తనశక్తిని, తనబలమును గుర్తెరింగియే బుద్ధిపూర్వకముగ నది దౌర్జన్యరాహిత్యమును చేపట్టవలెనని నేను కోరుచుంటిని... భారత దేశ మవినాశమైన యాత్మను కలిగియున్నదనియు నది యెట్టిశరీర దుర్బలత్వమునైన నవలీలగా జయించి ప్రపంచమంతయు నేకమై యొక్కుమ్మడిగా వచ్చినను, ధిక్కరింపగలదనియు గుర్తించవలె ననియే నా కోరిక. ఈ యసహాయోద్యమమును. సిన్ ఫినిజమునుండి నేను వేరుపరచితిని; ఏలనన దౌర్జన్యమొకవంక నిది యొకవంక పని చేయజాలవు. కాని యీ శాంతియుత పోరాటమును సోదాచేయ వలసినదని నేను దౌర్జన్యవాదులనుకూడ కోరుచున్నాను. దీనిసహజ దుర్బలత్వమువలన నిది విఫలము కాజాలదు. తగినంత ప్రోత్సాహము లేకపోవుటచే నిది విఫలము కావచ్చును. నిజమైన యపాయ మప్పుడే కలుగును. జాతీయపరాభవము నిక నెంతమాత్రము సహింపజాలని యుత్తమ పురుషులు తమక్రోధమును వెలిబుచ్చజూతురు. వారు దౌర్జన్యమును పూనెదరు. నా దృష్టిలో వారు తమ్ము, తమదేశమును దుర్మార్గమునుండి రక్షించుకొనజాలరు. భారతదేశము కత్తిని చేబట్టి నచో తాత్కాలికముగ జయించిన జయింపవచ్చును. నా హృదయ ములో నేనట్టి భారతదేశమును చూచి గర్వింపజాలను. నా సర్వ

స్వము నాకు భారతదేశమే ప్రసాదించెను. కనుక నే నామెను వరించి తిని. ఆమె ప్రపంచముకొక సందేశము నీయగలదని నా పరమ విశ్వాసము. ”

ఈ వాదము మమ్ము కదల్చివేసెను. కాని మాకు, జాతీయ కాంగ్రెసుకు దౌర్జన్యరాహిత్య మొక మతియు లేక వేదవాక్కుకాలేదు; కాజాలదు. అది కొన్ని ఫలితముల నీయగల యొక పద్ధతి, యొక నీతి. ఆ ఫలితములవలననే దానిమంచిచెడుగులను మనము చివర వరకు గుర్తింపవలసియుండును. వ్యక్తులు దానిని మతముగ, నిర్వివాద మైన సిద్ధాంతముగ భావించుకొనవచ్చును. కాని యే రాజకీయ సంస్థయు నదిరాజకీయముగనే యుండునంతవర కట్లుచేయజాలదు.

చౌరీచౌరాయు, తత్ఫలితములు దౌర్జన్యరాహిత్య పద్ధతిని పరీక్షింప నవకాశమిచ్చెను. గాంధీజీ సాత్విక నిరోధము నాపివేయుట కిచ్చిన కారణములే సరియైనవై నచో మన శత్రువు లెప్పుడు పోరాట మును నిలిపివేయుటకు తగిన పరిస్థితులను సృష్టింప శక్తిగలిగియుండు రనియే మేము భావించితిమి. ఇది యసహాయోద్యమ దోషమా? లేక గాంధీజీ దానికిచ్చు నర్థములోనున్న దోషమా? ఇంతకు నతడే యీ యుద్యమప్రదాత, నిర్మాత కనుక నేది దాని స్వరూపమో, యేది కాదో నిర్ణయింపగల యుత్తమ న్యాయాధికారి మరెవరుకలరు? అతడు లేనిదే మన యుద్యమ మెక్కడ? చాల వత్సరములైన తరువాత 1930 శాసనోల్లంఘనోద్యమమునకు కొంచెము ముందు గాంధీజీ యీ విషయమును సృష్టపరచెను. అచ్చటచ్చట క్వచితుగా బయలుదేరు దౌర్జన్యమువలన నుద్యమము నాపివేయకూడదని యతడు చెప్పెను. అట్టి విధిలేని సంభవమువలన నది పనిచేయ జాలనిచో నది యన్నిపరిస్థితులకు తగిన యాదర్శపద్ధతి కాజాలదు. గాంధీజీ దీని సంగీకరింపడు. అతనిదృష్టిలో నీ పద్ధతి సరియైనదగు టచే నన్నిపరిస్థితులకు తగియుండి, వ్యతిరేక వాతావరణములో కూడ తగుస్థాయిలోనైన పనిచేయగలిగి యుండవలెను. దౌర్జన్యరాహిత్య

కలాపము కెక్కువ యవకాశమిచ్చిన యీ యర్థము గాంధీజీ మనః
పరిపాకజనితమో కాదో నేను చెప్పజాలను.

యధార్థముకు చాలమంది యట్లూహించినను, 1922 ఫిబ్ర
వరిలో 'సాత్వికనిరోధము నాపివేయుటకు చౌరీచౌరా యొక్కటియే
కారణముకాదు. దానితో కుండనిండెను. గాంధీజీ తఱచు ఆంతరంగిక
ప్రబోధమునుబట్టియే నడుచుచుండును. ప్రజలతో కలిగిన సన్నిహిత,
చిరపరిచయముచే నతడు ప్రజ లెట్లు భావించురో, యేమిచేతురో,
ఏమిచేయగలరో గ్రహింపగల యొక నూతనశక్తి నార్జించెను. అతడి
యాంతరంగిక ప్రబోధానుసారము తన కర్తవ్యమును నిర్ణయించుకొని
తన నిర్ణయమున కాశ్చర్యచకితులు, క్రోధపూరితులునగు తన తోడి
నాయకుల సంతృప్తికొరకు కారణములను చూపయత్నించును. ఇవి,
చౌరీచౌరా సందర్భములోవలె, యంత తృప్తికరముగా నుండవు. మన
యుద్యమ మా సమయమందు (పైకి యత్సాహశక్తులు దేశమంతటను
వెల్లివిరియుచున్నను) ముక్కముక్క లగుచుండెను. శిక్షణము,
క్రమము నశించుచుండెను. నాయకులందరు జయిలులో నుండిరి;
తమంత తాము నడుపుకొని పోగలశక్తి, శిక్షణలను, ప్రజ లింకను
పొందియుండలేదు. ఊరు పేరు లేనివాడైనను సరే కాంగ్రెసు కమిటీని
వశపరచుకొనవచ్చును. యధార్థము కనేకమంది దుర్మార్గులు,
ప్రభుత్వ ఏజెంటులతోసహా, ముందుకువచ్చి కొన్ని స్థానిక కాంగ్రెసు,
ఖిలాఫతు సంఘములను వశపరచుకొనిరి. వారిని నిరోధించుటకు
మార్గమేమియులేదు.

అట్టిపోరాటములో నిట్టి కథలు కొంతవరకు జరుగకతప్పవు.
జయిలుకు పోవుటలో నాయకులు ముందు నాయకత్వము వహించి
తక్కినవారికి యుద్యమమును విడువక తప్పదు. ఈ పనులను చేయ
వలెననియు, వీనిని చేయరాదనియు, ప్రజలకు శిక్షణనిచ్చుటయే
మనము చేయదగిన పని. 1930 వచ్చుసరికి మనము ప్రజల కనేక
సంవతర్సము లట్టి శిక్షణ నొసంగితిమి. కనుకనే 1930, 32ల లోని
శాసనోల్లంఘనోద్యమము లెక్కుడు క్రమసిద్ధిగను, శక్తి వంతములు

గను నుండెను. 1921, 22 లలో నిది లేకుండెను. ప్రజల యుద్రేక తోతాహముల వెనుక నిదియేమియు లేకుండెను. ఉద్యమ మాపి వేయబడనిచో నచ్చటచ్చట ననేకచోట్ల దౌర్జన్యములు జరిగియుండు ననుటకు సందేహములేదు. ప్రభుత్వము దీనిని రక్తపాతముతో నణచివేసి భయంకర పరిపాలనను స్థాపించెడిది. దానితో ప్రజలలో భీతావహము కలిగి యవినీతి సంభవించెడిది. బహుశః యీ కారణ ములే గాంధీజీ మనస్సులో పనిచేసెను. ఈ విషయములను, దౌర్జన్య రాహిత్య శాస్త్రావశ్యకతను గుర్తించినచో గాంధీజీ నిశ్చయమే సరియైనది. మాలిన్యము నాపివేసి యతడు పునర్నిర్మాణము చేయ వలసి వచ్చెను. కనుక 1921 లో సాత్విక నిరోధము నాపివేయుట యుక్తమే కావచ్చును.

కాని యొక మహోద్యమము నీ విధముగా హఠాత్తుగా కట్టి పెట్టుట దేశములో మరియొక విపాదమునకు సాయపడి యుండవచ్చును. రాజకీయ పోరాటములో నచ్చటచ్చట జరుగు వ్యర్థదౌర్జన్య మాపి వేయబడెను. కాని యణచివేయబడిన దౌర్జన్యమునకు మరియొక మార్గముండవలెను. తరువాత సంవత్సరములలో నిది కులకక్షలకు దోహదమునిచ్చెను. వివిధసంఘములలోని కులకక్ష ప్రేరకులు అసహాయోద్యమముకు, శాసనోల్లంఘనమునకు కలిగిన ప్రజామోద ముచే శవాకారములవలె పడియుండిరి. ఇప్పుడు వారు పైకిలేచిరి. గూఢచారి యేజెంటులు, కులకక్షలను పెంచి ప్రభుత్వమెప్పును బడయదలచినవారు దీనికి పూనిరి. మాస్టా విప్లవము, అసామాన్య క్రూరపద్ధతులచే దాని నణచివేయుట కులకక్ష ప్రేరక పిశాచముల కవకాశము నిచ్చెను. శాసనోల్లంఘన మాపివేయబడక యీ యుద్యమము ప్రభుత్వముచే నణచివేయబడినచో కులద్వేషములు కులపోరాటములు నంత చెలరేగకుండెడివి.

శాసనోల్లంఘన మాపివేయబడక పూర్వము మరియొక విధ మగు ఫలితము నిచ్చినను యిచ్చునట్టి విశేష మొకటి తటస్థించెను. శాసనోల్లంఘనముయొక్క మొదటి డాక ప్రభుత్వమును గజగజ

లాడించెను. అప్పుడే రీడింగుప్రభువు, వైస్రాయి, తాను విభాంతి నొందినట్లు బహిరంగసభలో చెప్పెను. వేల్పు యువరాజు హిందూ దేశములో నుండుటచే ప్రభుత్వబాధ్యత మరింత హెచ్చెను. 1921 డిసెంబరులో ప్రజా నిర్భంధములు ప్రారంభమైన వెంటనే, కాంగ్రెసుతో రాజీచేసుకొనుటకు, ముఖ్యముగా యువరాజు కలకత్తాకు పోవనున్న సందర్భమున, ప్రభుత్వము ప్రయత్నించెను. జయిలులో నున్న దేశబంధుదాసుకు, బంగాళాప్రభుత్వ ప్రతినిధులకు మధ్య కొంత రహస్య సంభాషణ జరిగెను. చిన్న రౌండుటేబిలు సమావేశము కాంగ్రెసు, ప్రభుత్వములమధ్య జరుగవలెనని సూచింపబడెను. కరాచీ జయిలులోనున్న మహమ్మదాలీ యీ కాన్ఫరెన్సులో నుండవలెనని గాంధీజీ పట్టుబట్టుటచే నిది వీగిపోయెను. ప్రభుత్వ మందుల కొప్పుకొనలేదు.

చిత్తరంజనదాసు గాంధీజీ యభిప్రాయముతో నీ విషయములో నేకీభవింపక తాను జయిలునుండి వచ్చినతరువాత గాంధీజీని బహిరంగముగ విమర్శించి యతడు తప్పుచేసెననెను. మాకు, జైలులోనుండుటచే, యదార్థములు తెలియకపోవుటచే మే మెట్టినిర్ణయము చేయజాలక పోతిమి. కాని యా స్థితిలో నట్టి కాన్ఫరెన్సువలన నెట్టిలాభము కలుగ నట్లే కాన్పించెను. యువరాజు కలకత్తాను సందర్శించుకాలము నెట్లో గడపుకొనుటకే ప్రభుత్వ మీ యెత్తు యెత్తెను. ప్రధానసమస్య లట్లే యుండెడివి. తొమ్మిదేండ్లు గడచినతరువాత మనజాతియు, కాంగ్రెసుయు అనేక రెట్లు బలపడినను, యెట్టిఫలితము లేనియట్టి కాన్ఫరెన్సు జరిగెను. దీనిసంగతి యటుండ మహమ్మదాలీ యుండవలెనని గాంధీజీ పట్టుబట్టుట కేవలము సమంజసమనియే నా యభిప్రాయము. కాంగ్రెసు నాయకుడుగనేకాక ఖిలాఫతునాయకుడుగ కూడ నీతనిరాక చాల యవసరము. సహచరుని విడిచివేసెడి యే పద్ధతియు, నీతియు నెప్పుడును క్రమమైనది కానేరదు. అతనిని ప్రభుత్వము జయిలునుండియే విడిచిపెట్టనపు డింక కాన్ఫరెన్సువలన నెట్టి లాభము కలుగజాలదని స్పష్టమగుచునే యుండెను.

మాతండ్రి, నేనూ చెరియారునెలలు వేరువేరు కోర్టులచే శిక్షింపబడితిమి. ఆ విచారణలు కేవలము నాటకములు అయినను మే మందులో పాల్గొనలేదు. మాయుపన్యాసములలోను యితరచర్యలలోను మమ్ము శిక్షించుటకు తగినంతసరుకు లేకపోలేదు. కాని మాపై ప్రయోగింపబడిన నేరములు మాత్రము నవ్వుపుట్టింపక మానవు. తండ్రిగారు కాంగ్రెసు వాలంటీరుదళములో సభ్యుడని, దానిని రుజువుచేయుటకు హిందీసంతకముతోనున్న యొకఫారము దాఖలు చేయబడెను. సంతకము మాతండ్రిదేయైనను, అత డంతకు పూర్వ మెన్నడు హిందీలో సంతకము చేయకపోవుటచే, నతని హిందీ సంతకము నేకొద్దిమంది మాత్రమో యానవాలుపట్టగలరు. ఒక చింకి గుడ్డలవాడు సంతకమును రుజువుచేయుటకువచ్చి (యతనికి పొట్టకోసి నను అక్షరముముక్క రాదు) కాగితమును చేతపుచ్చుకొని పరీక్షించు వానివలె నటించి సంతకమును తిరుగవేసి చూచుచుండెను. నాకుమార్తె (అప్పటికి నాలుగేండ్లు) విచారణకాలమందు తండ్రిగారియొద్దనేయుండి యీ వినోదము చూచుచుండెను.

హర్తాశము చేయవలసినదని నోటీసులు పంచిపెట్టినట్లు నా మీద కేసుతేబడెను. లా ప్రకార మది యప్పట్లో నేరముకాదు. ఇప్పుడు, మనకు డొమినియను పరిపాలన కరతలామలకము చేయబడినది. కనుక నిది నేరమేకావచ్చును. ఎట్లైనను నేను శిక్షింపబడితిని. మూడునెలలయిన తరువాత నేను నా తండ్రితోను తదితర మిత్రులతోను జయిలులోనుండగా నొకడు వచ్చి, శిక్షలను తనిఖీచేయు అధికారి నే నక్రమముగా శిక్షింపబడితిని కనిపెట్టెననియు నాశిక్ష రద్దు చేయబడుటచే నేను వెళ్ళిపోవలసియుండునని చెప్పెను. నా తరపున నెవరును పనిచేయకపోయినను, యిది యట్లు జరిగెనా యని నే నాశ్చర్యపడితిని. శాసనోల్లంఘన మాపివేయబడుటచే తనిఖీచేయుజడ్జిలకు చురుకుపుట్టెను. నా తండ్రిని విడిచివెళ్ళుట నాకు విచారకరము గనే యుండెను. వెంటనే నేను అహమ్మదాబాదు వెళ్ళి గాంధీజీని చూడవలెననుకొంటిని. నే నచ్చటకు వెళ్ళులోపల గాంధీజీ నిర్బంధింప

బడుటచే, నే నతనిని సబర్మతి జయిలులో చూచితిని. అతని విచారణ కాలమందు నేను దగ్గరనే యుంటిని. ఆ విచారణ మా జన్మలో మాకు మఱపుకురాదు. న్యాయమూర్తి ఒక ఆంగ్లేయుడు. అతి మర్యాదగను, సవిచారముగను ప్రవర్తించెను. కోర్టులో గాంధీజీ యిచ్చిన స్టేటుమెంటు అద్భుతముగ నుండెను. మేము భావోద్వేక పూరితులమై తిరిగి వచ్చితిమి.

నేను అలహాబాదు తిరిగివచ్చితిని. కాని స్నేహితులును, సహచరులును, జయిలులోనుండుటచే నొంటరినైతిని. కాంగ్రెసు వ్యవహారములు సక్రమముగా నుండకపోవుటచే నేను దానికి పూనుకొని ముఖ్యముగా విదేశవస్త్ర బహిష్కారమును సాగించితిని. శాసనోల్లంఘనమాగినను యదిమాత్ర మాచరణలోనేయుండెను. అలహాబాదులోని విదేశవస్త్ర వ్యాపారులందరు విదేశబట్టల నిక దిగుమతి చేయమనియు, కొనమనియు ప్రమాణపత్రములను వ్రాసియిచ్చి దీని కొక సంఘము నేర్పరచిరి. సంఘకట్టుబాటులకు వ్యతిరేకముగ నడచి నచో జల్మానా విధింపబడునను సూత్రమున్నను పెద్దపెద్ద వర్తకులు దీనికి భిన్నముగా విదేశబట్టలను దిగుమతి చేయసాగిరి. ప్రమాణమును పాటించువారి కిది కష్టముగ నుండినను వా రెట్టి చర్యను తీసుకొనజాలకుండుటచే మేము పికెటింగుచేయ నిశ్చయించితిమి. పికెటింగు పేరుచెప్పినతోడనే జల్మానాలు చెల్లింపబడి క్రొత్తప్రమాణ పత్రములు తీసుకొనబడెను. జల్మానా లన్నియు బట్టల వర్తక సంఘమునకు జమకట్టబడెను.

రెండుమూడు రోజులయినతరువాత మరికొంతమంది సహచరులతో నేను మరల నరెష్టుకాబడితిని. అక్రమముగా భయపెట్టితిమనియు, నిర్బంధించి డబ్బు తీసుకొంటిమనియు మ్హపై నేరము మోపబడెను. నాపై మరికొన్ని నేరములును, రాజద్రోహము కూడ మోపిరి. నేను వాదించక కోర్టులో నొక పెద్ద స్టేటుమెంటు యిచ్చితిని. చివరకు మూడు నేరములకు మొత్తముమీద యిరువది యొక్క మాసములు శిక్షించిరి. ఇది నా రెండవ శిక్ష. ఆరువారములు యటనుంటినోలేదో, నేను తిరుగ నా జయిలు ఆశ్రమమునకు పోతిని.

ల కోర్ జిల్లా జయిలు

1921 భారతదేశములో రాజకీయ నేరములకు ఖయిదు సంభ విం-చుట క్రొత్త విషయముకాదు. ముఖ్యముగా బంగాళావిభజన మయినతరువాత నిరంతర జన ప్రవాహ మెప్పుడును జయిలుకు పోవుచునేయుండెను. విచారణ లేకుండగనే ప్రవాస శిక్షలు కూడ నుండెను. అప్పటికి భారతనాయక శిఖామణియగు లోకమాన్య తిలకుకు వృద్ధాప్యములో నారువత్సరములు శిక్ష విధింపబడెను. యీ ప్రవాస జయిలు శిక్షావిధానము యుద్ధమువలన మరింత వృద్ధియై యావజ్జీవశిక్షలకు, నురిశిక్షలకు కారణమైన కుట్రనేరములు మరింత తఱచయ్యెను. ఆలీసోదరులు, అబ్దుల్ కలమ్ అజాదుగారలు యుద్ధ కాలపు ప్రవాసితలలో నుండిరి. యుద్ధము ముగియుటతోడనే పంజాబులోని సైనికశాసనము చాలమందిని తన పొట్టబెట్టుకొనెను. కాని రాజకీయ నేరములకు ఖైదుచేయబడుట తరచయినను యింతవర కది బుద్ధి పూర్వకముగ వరింపబడలేదు. అది యొకరు పనిచేయుచుండ నా పని సందర్భముల్లోనో లేక నే గూఢచారి యతనిపై కన్ను వేయుట చేతనో సంభవించుచుండెడిది. దానిని తప్పించుకొనుటకు కోర్టులలో వాదించు కొనెడివారు. దక్షిణాఫ్రికా సత్యాగ్రహోద్యమములో గాంధీజీయు, నతని వేలకొలది యనుచరులు మరియొక మార్గమును చూపించిరి.

అయినను 1921లో కారాగారమగమ్య ప్రదేశముగ నుండెను. క్రొత్త ఖయిదీని కబళించిన యా ఇనుపద్వారముల వెనుక నేమిజరిగె డిదో యెవరికెరుక! అందలి నివాసులందరు మ్రుచ్చులనియు, నుపద్రవ కరులైన నేరస్థులనియు, సాహసికులనియు మే మూహించితిమి. జయి లనిన ఒంటరితనము, అవమానము, బాధ, కష్టములు - ఈయన్నింటిని మించి ముందేమి రానున్నదోయను భయము, 1920 లగాయితు

వేలకువేలు జయిలుకు పోవుచుండుటచే మేము క్రమముగా దాని కలవడి జయిలనిన నప్రయత్నముగా కలుగుచుండు నసహ్యతా ద్వేషములు తగ్గుచుండెను. కాని ముందుగా నెంతటి మానసికసిద్ధి కలిగియున్న వానికైనను యినుప ద్వారములను దాటుటతోడనే మొట్టమొదట కలుగు నుద్రేకము మానదయ్యెను. నాటి లగాయితు నేటివరకు మూడువందల వేలమంది స్త్రీ పురుషులు రాజకీయ నేరముల కా యినుపకవాటములను దాటిరి. ఇందులో వేలకొలది యనేకసార్లు వచ్చుచు పోవుచుండుటచే లోపల నేమిజరుగునదియు బాగుగ గ్రహించియే యుందురు. వారచ్చటి విపరీత జీవితముకు, తిండిలోను, పనిలోను, మార్పు అనున దెంతమాత్రము లేని నిర్జీవ జీవితముకు, సాధ్యమగునంతవర కలవాటుపడిపోవుటకే ప్రయత్నించిరి. అలవాటుపడిరి. అయినను మే మచ్చటకు క్రొత్తగా పోయినపు డెల్ల కొంచె మా ప్రాతయుద్రేకము, పటపటాంగము, నాడీ వేగము నుండకతప్పదు. విశాల ప్రపంచమును, పచ్చికబయిళ్ళను, జనసంఘములను, బండ్లవేగములను, బంధుజనులను, మిత్రబృందమును కడ సారి చూడవలెనని మా నేత్రము లప్రయత్నముగా వెనుకకు తిరిగి చూచును.

నేను మొదటిసారి జయిలులోనున్న కాలము నాకు జయిలు అధికారులకు కూడ నుద్రేకభరితముగ నుండెను. ఈ క్రొత్తరకపు ఖయిదీని చూచుటతోడనే జయిలు అధికారులు సగము స్తంభించి పోయిరి. దినదినాధికమగుచున్న వారి సంఖ్యాబల మపరిమితముగా నుండి పాత జయిలు సాంప్రదాయముల నన్నింటిని తుడిచివేయు మహా ప్రవాహమువలె కాన్పించెను. ఈ క్రొత్త యతిధి మరింత కొరకరానికొయ్య. ఇతడన్ని తరగతులనుండియు వచ్చుచు మధ్య తరగతినుండి హెచ్చుగా వచ్చుచుండెను. వీరందరు మామూలు ఖయిదీలకంటె కేవలము భిన్నమైన వారగుటచే వారిని చూచినట్లు వీరిని చూచుటకు వీలులేదు. దీని నధికారులు గ్రహించిరి. కాని వారి కేమిచేయుటకు తోచకుండెను. ఇతడు సామాన్య ఖయిదీ

సాధువు కాడు; వినయవిధేయతలుకలవాడు కాడు. జయిలులో నున్నను సంఖ్యాబల మతనికి పెట్టనికోటవలె నుండెను. బయట జరుగుచున్న యాందోళనము, లోపల జరుగుచున్న దానిని పరీక్షించుచున్న ప్రజల శ్రద్ధయు దీనికి మరింత దోహదము నిచ్చెను. మా కిట్టి కొద్ది యహంభావదృష్టియున్నను మేము సామాన్యముగా జైలు అధికారులకు తోడ్పడుచునేయుంటిమి. మా సహాయమే లేనిచో జయిలు అధికారుల కష్టములు పెరుమాళ్ళ కే యెఱుక. జయిలరు తఱచు మాదగ్గరకువచ్చి వాలంటీరు లున్నచోటుకు వెళ్ళి వారిని శాంతపరచమని కోరెడివాడు.

మా యంతట మేము జయిలుకు వెళ్ళితిమి, చాలమంది వాలంటీర్లు అనాహూయముగా జయిలులోనికి చొరబడిరి; కనుక తప్పించుకొని పారిపోదురను భయ మెంతమాత్రము లేకుండెను. ఎవనికైనను వెళ్లిపోవలెనని కోరికయున్నచో క్షమార్పణ చెప్పిన చాలును. లేదా ముం దట్టి పనిచేయనని వ్రాతమూలము చాలును. పారిపోవుటకు ప్రయత్నించుటకంటె వేరు యపకీర్తిలేదు. అది రాజ కీయములనుండి తొలగుటయే యగును. లకోన్న జయిలు సూపరింటెం డెంటు దీనిని బాగుగ గ్రహించి జయిలరుతో కాంగ్రెసుఖయిదీలను బయటకుపోవునట్లు చేయగలిగినచో నతనికి ఖానుబహదరు బిరుదము నీయవలసినదని ప్రభుత్వమునకు శిఫార్సుచేసెదనని చెప్పెడివాడు.

జయిలులో, లోపలగాయున్న యొకయావరణలో, పెద్దకొటా రులలో నా సహచరఖయదీలు చాలమంది యుండెడివారు. మాలో పదునెనిమిదిమంది బట్టలనేత నేసెడి యొకపాతపాకలో నుంచబడితిమి. దానిముందొక విశాలస్థలము కలదు. మాతండ్రి, నేను, నా పెత్తండ్రి బిడ్డ లిరువురు-మా నలుగురకు 20 యడుగుల పొడుగు, 16 అడుగుల వెడల్పుగల యొక చిన్న పాక ప్రత్యేకముగ నిచ్చిరి. ఒక కొటారు నుండి మరియొక కొటారునకు పోవుటకు మాకు తగినంత స్వేచ్ఛ యిచ్చిరి. బయటనుండి మమ్ము చూచుటకు వచ్చు బంధువులతో తరుచు మాట్లాడుట కవకాశ మిచ్చిరి. వార్తాపత్రికలు వచ్చుచుండు

టచే, క్రొత్త నిర్బంధములను, ఉద్యమాభివృద్ధిని చదువుచు నుత్సాహ భరితుల మగుచుండెడివారము. వాదోపవాదములు, సంభాషణలు చాలాకాలము పట్టుచుండుటచే నాకు చదువుకొనుటకు, మరే ప్రయోజనమైన పనిచేయుటకు తీరిక యుండెడిదికాదు. నేను ప్రాతఃకాలము లందు మా పాక నతిశుభ్రముగ తుడిచి కడిగివేసెడివాడను. తండ్రి గారి బట్టలను, నా బట్టలను శుభ్రముగా నుతికెడివాడను. తరువాత నూలు వడికెడివాడను. అది శీతకాలము. మొదటి కొలదివారములు మా హాలంటీర్లకు, వారిలో చదువురానివారికి పాఠములను చెప్ప నిచ్చిరి. హిందీ, ఉరుదూ మొదలగు ప్రాథమిక విషయములను బోధించెడివారము. సాయంకాలము చేతిబంతియాట యాడెడివారము. కాని క్రమముగా నిరోధములు హెచ్చజొచ్చెను. మా యావరణ దాటి వాలంటీర్లను చూచుటకు బయటకు పోనిచ్చెడివారుకాదు. పాఠశాలయు తరగతులు నిలచిపోయెను. అప్పుడే నన్ను విడిచిపెట్టిరి.

నేను మార్చి మొదటివారములోవెల్లి తిరిగి ఏప్రిల్ లో వచ్చితిని. నేను వచ్చుసరికి పరిస్థితులన్నియు పూర్తిగా మారిపోయెను. తండ్రి గారిని నై నిటాలు జయిలుకు మార్చిరి. అతడు వెళ్ళుటతోడనే క్రొత్తనియమముల నమలుపరచిరి. నేతశాలలో నుంచబడిన ఖయిదీ లందరు కొటారులలోనికి మార్చబడిరి. ప్రతి కొటారు జయిలులో నొక జయిలువంటిది. కొటారునకు కొటారునకు నెట్టి సంబంధము లేకుండచేసిరి. బంధుదర్శనము ఉత్తరములు నెలకొక్కసారియే జరుగ వలెననిరి. భోజన మతిముక్తసరి చేయబడెను.

నా కొటారులో సుమా రేబదిమంది యుండిరి. మేము క్రిక్కిరిసి యుంటిమి. మా బిచానాలకు మాడునాలుగడుగుల దూరము మాత్రమే యుండెను. నా కొటారులో నున్నవారందరు నాకు పరిచయులు. చాలమంది స్నేహితులు. కాని రాత్రింబవళ్లు 'మరుగు' అనునది లేక యసహ్యముగ నుండెను. అస్తమానము చూచినవారిసే చూచుట, ఒకేమాదిరి చిన్న పేచీలు, గిల్లికజ్జాలు - వీనిని తప్పించు కొనుట కెట్టి ప్రశాంతాగారము లేకపోవుట. మేము బహిరంగము

గనే బట్టల నుతికెడివారము; కసరత్తుకొరకు కొటారుచుట్టు పరు గెత్తెడివారము. సహేతుకముగా మాట్లాడుశక్తి తగ్గువరకు సంభాషించుచు, వాదించుకొనుచుండెడివారము. నిత్యపేలవ సంసారజీవితమే నూరురెట్లు పెంచబడినట్లుండెను. అన్ని తరహాల మనుష్యులము, అన్ని యభిరుచులు కలవారము నచ్చట జేరితిమి. అది మా యందరకు బాధాకరముగనే యుండెను. నే నేకాంతవాసముకొఱకు వాచిపోతిని. తరువాత సంవత్సరములలో జయిళ్ళలో నేకాంతవాస మెక్కువయై బాధపడి మంచి సావాసము కావలెనని కోరెడివాడను. అప్పుడు 1922 నాటి లకోర్నోజిల్లా జయిలుజీవితము జ్ఞాపకము వచ్చెడిది. మొత్తము మీద వ్రాసికొనుటకు, చదువుకొనుటకు నవకాశమున్నచో నేకాంత వాసమునే నేను కోరెడివాడను.

నా సావాసకాండ్రందరు నసాధారణ బుద్ధిమంతులగుటచే నానందముగనే యుండెడిది. కాని యొకేజీవితము విసుగుదలగానుండి మే మేకాంతమును కోరుచుండెడివారము. నేను నా కొటారునువిడిచి పెట్టి బయట యావరణలో నొంటరిగా కూర్చొని మేఘావృతమైన యాకాశమువంక తదేకదృష్టితో చూచుచుండెడివాడను. నే నెండకు, వర్షముకు నోర్చి వీలైనంతవరకు చాలకాల మక్కడనే గడపెడివాడను. నే నాప్రశాంతప్రదేశమున పవళించి, గగనవీధులను, వీనీలనీరదశ్యామమును పరీక్షించుచు, మున్నెన్నడు నెరుంగనట్లాయద్భుత చిత్రవిచిత్ర వర్ణసౌందర్యము నాస్వాదించితిని.

మా కాల మపుడు భోగ్యముకాక భారముగ నుండెడిది. కాని చఱచఱ ముందుకు పోవుచుండు నా యమృత రసభరిత మేఘపంక్తిని చూచి యానందించుటలో గడుపుకాల మతి సంతోషావహముగ స్వేచ్ఛాప్రదముగ నుండెడిది. ఒక క్రొత్త విషయమును కనుకొనుటలో కలిగెడి యానందము, నిర్బంధమునుండి తప్పించుకొంటినను భావము నాకు కలిగెను. ఆ ప్రత్యేక వర్షాకాలమట్లు నన్నేల యాకర్షించెనో చెప్పజాలను. దానికి పూర్వాపరము లట్టియనుభవము నాకు కలుగలేదు. పర్వతాగ్రములనుండియు, సముద్రతీరములనుండియు నే

ననేకసార్లు సూర్యోదయ సూర్యాస్తమయములను వీక్షించి, యా బంగరుతోయముల జలకమాడి, జగత్త్పాణి మాహాత్మ్యమున కచ్చెరువందితిని. కాని యంతటితో నితరకార్యములలో మగ్నుడ నగుచుంటిని. కాని జయిలులో సూర్యోదయ సూర్యాస్తమయములను చూచుటకు మేము నోచుకొనలేదు. ఉదయమున నెప్పుడో ప్రచండ భానుడు మా సంరక్షకులైన జయిలుగోడలను దాటివచ్చును. మా కంటి కెట్టివర్ణములు కానరావు. ఎట్టి యందచందములు లేని యా మట్టిగోడలను, ఆ బారకీచులను చూచుచుండుటచే మా కండ్లు కాయలుకాచి నిస్తేజములయ్యెను. అవి రంగులకొరకు, వెలుతురు, నీడలకొరకు తపించుచుండ ప్రావృట్కాలమేఘరాజి చిత్రవిచిత్ర కారములతో, వర్ణములతో నాట్యమాడుచురాగా నే నత్యాశ్చర్యా నందమగ్న మానసుడనై సమాధిస్థితిని పొందుచుంటిని. ఒక్కొక్కపు డా మేఘములు విచ్చిన్నమగుచుండ వానిమధ్య ననంతనభో భాగమో యనునట్లు లగాధనీలద్యుతి మెఱయుచుండెను.

క్రమముగా మా మీద నిర్బంధము హెచ్చెను. కఠినచట్టము లమలుజరుపబడెను. మన యుద్యమ లోతుపాతులు తెలియుటచే ప్రభుత్వము తమ్మెదిరింప సాహసించినందులకు వారిధాక ననుభవింప వలెననిరి. క్రొత్త చట్టముల నమలుపరచుటలో రాజకీయ ఖైదీలకు జయిలు అధికారులకు సంఘర్షణ మేర్పడెను. చాల నెలలవరకు మేము బంధుసందర్శనము చేయ నిరాకరించితిమి. మాలో నేడుగురను నన్ను, పురుషోత్తమదాసు టాండను, మహదేవ దేశాయి, జార్జిజోసెఫ్, బాలక్రిష్ణశర్మ, దేవదాసుగాంధి మొదలగువార్లను, తక్కిన జయి లుతో సంబంధములేని మారుమూలకు త్రోసివేసిరి.

మమ్మొక చిన్నయావరణలో నుంచిరి. అచ్చట కొన్ని కష్టము లున్నను మొత్తముమీద నాకు బాగుగనేయుండెను. అంత క్రిక్కిరిసి యుండకపోవుటచే నాకు కొంత శాంతి, మరుగు యుండెను. చదువు కొనుటకు నితరపనులు చేసికొనుటకు నవకాశముండెను. మా కితర

ఖయిదీలతోను, యితర ప్రపంచముతో నెట్టిసంబంధము లేకుండెను. రాజకీయఖయిదీల వార్తాప్రతికల నాపివేసిరి.

కాని బయటనుండి యేవో కొన్ని వార్తలు వచ్చుచునే యుండెడివి. నెలనెలకువచ్చు యుత్తరములు, బంధుసందర్శనములు కూడ కొద్దివార్తలను తెచ్చెడివి. బయట యుద్యమము సన్నగిలినట్లు కాన్పించెను. ఆ సంధిసమయము దాటిపోవుటతోడనే విజయ మంత కంతకు వెనుకకుపోయెను. కాంగ్రెసులో రెండు చీలికలేర్పడెను. మార్పు కావలెనను పక్షము, మార్పు కూడదను పక్షము. మొదటి పక్షమునకు చిత్తరంజనదాసు, మాతండ్రి నాయకులై కాంగ్రెసు నూతన రాష్ట్ర, కేంద్రశాసనసభా యెన్నికలకు నిలిచి, సాధ్యమైనచో వానిని పట్టుకొనవలెననిరి. రెండవదానికి సి. రాజగోపాలాచారి నాయకుడై కాంగ్రెసువిధానములో నెట్టిమార్పు యుండరాదనిరి. అప్పుడు గాంధీజీ జయిలులోనుండెను. అధికారముకొరకు ప్రాకు లాడుటచే వచ్చు తగాదాలచేతను; కుట్రలచేతను, మనల నెంతయో ముందుకు గొనిపోయిన మహాత్మా తాశయములు తుడిచివేయ బడుచుండెను. ఉత్సాహోద్రేకములు వెల్లివిరియు కాలములోనే ఘనకార్యములు, సాహసకార్యములు జరుగగలవు. కాని వేడితగ్గినతరువాత జరుగనేరవని మేము గుర్తించితిమి. భవిష్యత్తు అంధకారముగ నుండెను. అది యెట్లు జరుగనున్నను మా జీవితము లలో చాలాభాగము జయిళ్ళలోనే గడుపవలసియుండునని యనుకొంటిమి. ఈవిధముగ మేము మాట్లాడుకొనెడివారము. జార్జిజోసెఫ్ తో జరిగిన సంభాషణలో మే మీ పర్యవసానమునకే వచ్చితిమి. అప్పటినుండి జోసెఫ్ మనకు చాలదూరమగుటయేకాక మనకార్యము లనుకూడ తీవ్రముగ విమర్శింప నారంభించెను. లక్నో జిల్లాజయిలులో సివిలువార్డులో, నొక శరత్కాల సంధ్యాసమయమున జరిగిన యా సంభాషణ మతనికి జ్ఞాపకమున్నదోలేదో నేను చెప్పజాలను; మేము కసరత్తు, దినచర్య మొదలగు వాటి కభ్యాసపడితిమి. కసరత్తునకు మా యావరణచుట్టు పరుగెత్తిడివారము. లేదా మాలో నిద్దరఘు

మా దొడ్డిలోనున్న నూతిలోనుండి యొక పెద్ద తోటబాల్చీతో యెద్దులవలె నీరు లాగెడివారము. ఈవిధముగా మా యావరణలో నున్న యొక చిన్న కూరగాయలతోటకు నీరు పెట్టెడివారము. మాలో చాలమంది ప్రతిదినము కొద్దిగా వడికెడివారు. కాని యధ్యయనమును నేను ప్రధానవృత్తిగా పరిగణించి యెప్పుడు చదువుచుండెడివాడను. సూపరింటెండెంటు యెప్పుడు మమ్ము చూడవచ్చినను నేను చదువుచునే యుండెడివాడను. ఆ దొరగారి కీవిద్యావ్యాసంగము భర్జించలేదు. దానిని విమర్శించుచు నతడొకసారి తనవిద్య పన్నెండవయేటనే సమాప్తమయ్యెనని సెలవిచ్చెను. నిశ్చయముగా నీవిద్యాభావమే యా యాంగ్లసైనికధైర్యరాశి కెట్టికష్టమైన యాలోచనలను రాకుండచేసెను! బహుశః మా రాష్ట్రములోని జయిశ్చయిన్ స్పెక్టరుజనరలు హూదాకుగూడ నితని నదియే తీసికొనిపోయి యుండవచ్చును. శీతకాలదీర్ఘనిశలు, వినీలభారతాకాశము మమ్ము నక్షత్రపంక్తి కాకర్షించెను. కొన్ని పటములసహాయముతో మేము వాటి ప్రదేశములను కనుగొంటిమి. ప్రతిరాత్రి మేము వాటికొరకు వేచియుండి చిరమిత్రులను చూచు నానందముతో వాటికి స్వాగతమిచ్చెడివారము.

మే మిట్లు కాలముగడుపుచుండ దినములు, వారములు, మాసములునయ్యెను; ఒక నిత్యజీవితమునకు మే ములవడితిమి. కాని బయట ప్రపంచములో భారమంతయు తల్లులపయిన, భార్యలపయిన, సోదరీమణులపయిన పడెను. చిరవియోగమువలన వారు విసుగుచెందిరి. వారి ప్రేయులందరు జయిశ్చలోనుండ, వారిస్వేచ్ఛయే వారికొక కళంకముగ తోచెను. మా మొదటి నిర్బంధమయినతోడనే పోలీసులు అలహాబాదులోని మాయింటిని — ఆనందభవనమును తఱచు సందర్శింప నారంభించిరి. నాతండ్రిగారికి, నాకు, విధింపబడిన జల్మానాలను వసూలుచేయుటకు వారు వచ్చెడివారు. జల్మానాలను చెల్లింపరాదని కాంగ్రెసు విధించెను. కనుక పోలీసులు ప్రతిదినమువచ్చి చిన్న చిన్న కర్రసామాగ్రి తీసికొనిపోయెడివారు. ఇందిర నా నాలు

గేండ్లకూతురు, పోలీసుల యీ నిరంతరదాడిని సహింపక తన యన వ్యతను వారికెరిగించెను.

జయలులో రాజకీయ ఖయిదీలు మామూలు ఖయిదీలతో కలియకుండుటకు సర్వవిధముల తంటాలుపడెడివారు. రాజకీయఖయిదీలకు ప్రత్యేకజయిళ్ళ నేర్పాటుచేసెడివారు. కాని పూర్తిగా విడదీయుట యసంభవమయ్యెను. మేము వారితో తఱచు కలిసెడివారము. వారిద్వారా ప్రత్యక్షముగ జయలునిజపరిస్థితులు తెలిసికొనెడివారము. అవినీతి, సాంకర్యము, చౌర్యము - ఇదియే జయలుకథ. భోజన మతి యేహ్యము. నే ననేకసార్లు దానిని తినవలెనని చూచితిని. కాని యది తిన నర్హముగాకుండెను. సాధారణముగా జయలు యుద్యోగులు పూర్తిగా నసమర్థులు. వారికి తక్కువజీతముల నిచ్చెడువారు. కాని ఖయిదీలనుండి, వారిబంధువులనుండి డబ్బు గుంజుకొనుటకు వారి కనేకావకాశములు కలవు. జయలరుకు నతని సహకారులకు, వార్డరులకు ననేకబాధ్యతలు, ధర్మములు నుండుడచే వాని నెవడైనను సమర్థతతోను, ఆత్మశుద్ధిగను నెరవేర్చుట యసంభవమే. మా రాష్ట్రములలోని జయిళ్ళలో జయలు పరిపాలనావిధానమునకు ఖయిదీలను సంస్కరించి, వారికి మంచివృత్తులను నేర్పుటకు నెట్టిసంబంధము లేదు. ఖైదులో పనిచేయించుట ఖయిదీని బాధించుటకే! అతడు భయభ్రాంతుడై యడుగులకు మడుగులొత్తుచుండవలెను. అతడు జయలుపేరువినిన భయభ్రాంతుడై నేరముచేసి తిరిగి జయలుకు రాకుండ నుండవలెననియే దానియుద్దేశ్యము. ఈమధ్య కొద్దిమాపులు రాజకీయ ఖయిదీలు చేసిన యాందోళన వలన జరిగెను. ఆహారము, దుస్తులు కొంచెము నయమయ్యెను. అసహాయోద్యమమువలన వార్డరుల జీతములుకూడ హెచ్చింపబడెను. పిల్లలకు, పిన్నవయసు ఖయిదీలకు వ్రాత, వాచకము నేర్పుటకు కొద్దిపాటి యేర్పాటులు గావింపబడెను. కాని యీ మార్పులు మంచివేయైనను అసలు సమస్య యధాప్రకారము గనే యున్నది. వెనుకటి జయలుతత్త్వముమాత్ర మట్లే నిలిచి

యుండెను. మామూలు ఖయిదీలకొరకేర్పడిన యీ చట్టములను, నియమములను కొంచెమించుమించు రాజకీయఖయిదీలందరు సహింప వలసివచ్చెను. వారికి ప్రత్యేకసౌకర్యములు, ఆదరణ లేవు. కాని వారు తెలివిగలవారగుటచే వారిబత్తెములనుండి డబ్బులాగుట యంత సుఖువుగా జరుగుటకు వీలులేకుండెను. ఈ కారణముచే జయిలు అధికారులకు వీరనిన సహజముగా కన్నెట్టి. ఏ కారణముచేతనైన నెవరైన జయిలునియమముల నుల్లంఘింపవలసివచ్చెనా వానిచావు మూడినదన్నమాటే! అట్టినియమభంగమునకే ఆజాద్ అను పదిహేను పదహారేండ్ల కుఱ్ఱవానికి కొరడాదెబ్బలశిక్ష విధింపబడెను. అతని యొంటిమీది బట్టలన్నియు తీసివేయబడి యతడొక ముక్కోణమునకు కట్టివేయబడెను. ఒక్కొక్కదెబ్బ యతనియొడలు మీదపడి యెట్టుటి తట్టు తేలుచుండ నతడు “మహాత్మా గాంధీకిజై” అని యరచుచుండెను. అతడు స్పృహతప్పి పడిపోవువరకు నతని యొంటిమీద పడిన ప్రతి దెబ్బయు “మహాత్మా గాంధీకిజై” తో మేళవించుచుండెను. తరువాత కొంతకాలమున కా పిల్లవాడే ఉత్తరహిందూదేశములోని ట్రైరర్రిస్టు సంఘముల కొక నాయకుడయ్యెను.

తిరిగి బయటపడితిని

జయిలులో స్త్రీలకంఠధ్వని, పిల్లల నవ్వులు వినరావు. మన కక్కడ వినబడు ధ్వనులు చాల కటువుగ నుండును. కంఠధ్వనులు పరుషముగ భయజనకముగ నుండును. ఇక భాష కేవలము పశు ప్రాయము-చాలవరకు బూతులు. ఒకసారి నాకొక క్రొత్త కొఱత హఠాత్తుగా జ్ఞప్తికి వచ్చెను. లక్ష్మీజయిలులో నేడెనిమిదిమాసము లుండినను నాకు కుక్కలఱపు యెప్పుడు వినిపించలేదు.

1923 జనవరి నెలాఖరున లక్ష్మీజయిలో నున్న రాజకీయ ఖయిదీలనందరిని విడిచివేసిరి. విడుదలను గురించి ముందుగా పుకారు లేమియు లేకపోవుటచే మే మాశ్చర్యపడితిమి. స్థానిక శాసనసభలలో రాజకీయఖయిదీలను విడుదలచేయవలెనను తీర్మానము గావింపబడెను. కాని ప్రభుత్వకార్యనిర్వాహకవర్గ మట్టితీర్మానములను సాధారణ ముగా పెడచెవినిబెట్టుదురు. కాని ప్రభుత్వమువారిదినములు బాగుం డెను. కాంగ్రెసు ప్రభుత్వమునకు వ్యతిరేకముగా నేమియు చేయుట లేదు. కాంగ్రెసువారు తమలోతాము కొట్లాడుకొనుచుండిరి. జయి లులో పెద్దనాయకులెవరు లేరు. కనుక మంచిదేయని వారు మమ్ము విడిచివేసిరి.

జయిలుద్వారములను దాటుటతోడనే కొంతయుల్లాసము, స్వేచ్ఛ యెప్పుడు కలుగుచుండును. మంచిగాలి, విశాలమైదానములు రహదారితో గూడుకొనిన వీధులు, పాతన్నే హితులను కలుసుకొనుట ఇవన్నియు కొంత యుల్లాసము పుట్టించును. మే ముత్సాహముతో పొంగితిమి, కాని యిది యెంతకాలము? కాంగ్రెసు పరిస్థితులేమియు బాగుండలేదు. ఆదర్శములు పోయి పన్నుగడలు వచ్చెను. ఏమాత్ర మాత్మవిచారము గలవారికైన రాజకీయములనిన యేవగింపుకలిగించు మామూలుపద్ధతులచే, కాంగ్రెసును వశపరచుకొనుట కనేకముతాలు ప్రయత్నించుచుండెను.

నేను శాసనసభా ప్రవేశ వ్యతిరేకిని. ఇది చివరకు మన లక్ష్యమును తుడిచివేయునట్లు నాకు కాన్పించెను! కాని దేశములో మరియొక రాజకీయవిధాన మేదియులేదు. మార్పు కూడదనువారు 'నిర్మాణ కార్యక్రమము' ను సమర్థించిరి. అనగా సంఘసంస్కారము. దీనిసుగుణమేమన నిది కాంగ్రెసు సేవకులకు ప్రజాసంబంధము కలిగించును. కాని రాజకీయములు - రాజకీయకర్మ కావలెననువారి నిదెట్లు తృప్తిపరుపగలదు? ప్రత్యక్షపద్ధతి యొకసారి విఫలమైనతరువాత కొంత శాసనసభాట్టహాసముండక తప్పదు. ప్రభుత్వతోడ్పాటుకు, నిర్మాణమునకుగాక ప్రభుత్వమును ప్రతిఘటించుటకు, ఢిక్కరించుటకు దీనిని మాతండ్రి, చిత్తరంజనదాసు నడిపిరి.

జాతీయపోరాటమును సాగింపవలెననియే శాసనసభాప్రవేశము నెప్పుడు చిత్తరంజనదాసు సమర్థించుచుండెను. మాతండ్రికిగూడ కొంచెమించుమించుగ నట్టిభావమే యుండెను. కాని 1920 లో నతడు తన దృక్పథమును గాంధీజీకి లోబరచెను. అతడు యావచ్చుక్తిని పోరాటములో వినియోగింప నెంచెను. అప్పుడు గాంధీజీ సిద్ధాంతమును పూర్తిగ నంగీకరించు టొక్కటియే దానికి మార్గమయ్యెను. సిన్హీనులవలె పార్లమెంటులో ప్రవేశించి కామన్సునభకు హాజరు కాకుండ నుండవలెనని చాలమంది యువకులకుండెను. నేను 1920 వేసవిలో గాంధీజీ నీ పద్ధతి కంగీకరింపమంటిని. కాని యట్టివిషయములలో నతడచలుడు. మహమ్మదాలీకూడ బహిష్కారపద్ధతి కిష్టపడలేదు. ఇతరు లెట్లు భావించిననేమి? చివరకు గాంధీజీవాక్యమే వేదవాక్యము. అతడుద్యమజనకుడు. కనుక చిన్నవివరముల కతనికి తగినంతస్వేచ్ఛ నీయవలెనని మే మనుకొంటిమి. ఓట్ల నీయకుడు, పోలింగులకే వెళ్ళకుడు అను దాని నర్థముచేసికొనునట్లు సిన్హీను పద్ధతిని ప్రజలర్థముచేసికొనజాలరని యతని వాదన. ఎన్నుకొనబడినభలకు పోకుండుట ప్రజలలో గందరగోళముకు కారణమగును. ఒకసారి కాన్సిలులోనికి పోయినతరువాత నది వారినాకర్షించుననియు, వారిక బయటకు రారనియు, వారిని బయటకు రప్పించుటకు మన

యుద్యమములో తగినంతశిక్షణ, బలము లేవనియు, శాసనసభల ద్వారా ననేక ప్రత్యక్షప్రత్యక్షమార్గముల ప్రభుత్వమెప్పులకు హోదాలకు దాసులగుట సంభవింపవచ్చుననియు నతడు చెప్పెను.

ఈ వాదములో బలమెంతయో కలదు. స్వరాజ్యపార్టీ శాసన సభలకు వెళ్లినపు డిందులో చాల ముచ్చట్లు జరిగెను. అయినను 1920 లో కాంగ్రెసు శాసనసభలను పశపరచుకొనుటకు పూను కొనినచో నేమయ్యెడిదో చెప్పజాలము. ఖిలాఫతుకమిటీ బలముకూడ నుండుటచే రాష్ట్రసభలలోను, కేంద్ర అసెంబ్లీలలోను యెన్నుకొన బడు స్టీల్లు కాంగ్రెసుకే చేకూరెడివనుటలో నెట్టి సందేహములేదు. నేడు (ఆగష్టు 1934) అసెంబ్లీకి కాంగ్రెసుసభ్యులను నిలుపుటకొక పార్లమెంటరీబోర్డు స్థాపింపబడెను. కాని 1920 లగాయతు నేటివరకు మన సాంఘిక, రాజకీయచీలికలను పెంచుట కనేక కారణము లేర్పడెను. కనుక రాబోవు యెన్నికలలో కాంగ్రెసు కెట్టివిజయము కలిగినను అది 1920 నాటి విజయముతో సరిపోజాలదు.

నేను జయిలునుండి నచ్చుటతోడనే, రెండుపక్షములవారిమధ్య రాజీకుదుర్చుటకు తోడ్పడితిని. కాని లాభములేకపోయెను. చివర కీ రెండుపక్షముల రాజకీయములతోను నేను విసుగుచెందితిని. రాష్ట్ర కాంగ్రెసుకమిటీ సెక్రటరీనగుటచే నేను కాంగ్రెసుసంస్థను చక్కబెట్ట పూనుకొంటిని. గతసంవత్సరమంతయు తలక్రిందులగుటచే, చేయ వలసినదెంతయో యుండెను. నే నెంత కష్టపడినను లాభము లేక పోయెను. నాకేమియు తోచకుండెను. ఇంతలోనే మరియొక క్రొత్త రంగము తయారయ్యెను. నేను విడుదలయైన కొద్దివారములకే నన్ను అలహాబాదు మున్సిపల్ చైర్మన్ పదవిలోనికి గెంటిరి. ఈ యెన్నిక చాల హఠాత్తుగా జరుగుటచే నిది జరుగుటకు 45 నిమిషములకు పూర్వ మెవరును నా పేరు సూచించి యుండలేదు.

చిత్రముగా నాసంవత్సరమున దేశమంతట ప్రధాన కాంగ్రెసు నాయకులు మున్సిపాలిటీల కధ్యక్షులైరి. చిత్రరంజనదాసు కలకత్తాకు మొదటి మేయరు, విఠల్ భాయిపటేలు బొంబాయి కార్పరేషను

శీలము, ఆశయములు, వాని నమలుపకుపగల శక్తిసామర్థ్యములుకల నీవంటివారే రాష్ట్ర విద్యావిధాత యగుననుకొనుము! నీ వద్భుత కార్యములు చేయజాలవా? తానీమధ్యనే గవర్నరును చూచె ననియు, నా విధానము నమలుజరుపుటకు నాకు సంపూర్ణ స్వేచ్ఛ యివ్వబడుననియు చెప్పెను. అప్పు డతడు చాలదూరము పోవునట్లు గ్రహించి తా నధికారరీత్యాగాక, తనంత తానే యా సూచన చేసినట్లు చెప్పెను.

సర్ గ్రింపుడ్ రాజకీయ, ద్రావిడ ప్రాణాయామసూచన నాకు నవ్వుపుట్టించెను. నేను ప్రభుత్వముతో మంత్రిత్వరీత్యా సంపర్కము కలిగించుకొనుట యనూహ్యమేకాక, నా కేహ్యముగకూడ నుండెను. నిర్మాణ కార్యక్రమముకొరకు నేను పరితపించుచుంటిని. నాశము చేయుట, ఆందోళనచేయుట, నహాయముచేయకుండుట మానవుల సామాన్యధర్మములు కావు. కాని యట్టి నిర్మాణభూమికి చేరుటకు ముందు మనలో చాలామంది మన జీవితములను, శక్తిసామర్థ్యము లను, మన సమస్తమును, యీ జీవిత ఎడారులలో పోరిపోరి, యలసి సొలసి పోగొట్టుకొనవచ్చును; నిర్మాణమును మన బిడ్డలో, మన బిడ్డల బిడ్డలో చేయవలసియుందురు.

ఆ రోజులలో నధమపక్షము సంయుక్తరాష్ట్రములలో, మంత్రు లతిచౌక. అసహాయోద్యమకాలములో పనిజేసిన లిబరలు మంత్రు లిరువురు రాజీనామా యిచ్చిరి. కాంగ్రెసుయుద్యమ మతితీవ్రముగా నున్న రోజులలో ప్రభుత్వమువారు లిబరలుమంత్రులను కాంగ్రెసుపై ధ్వజమెత్తుట కుపయోగించుకొనిరి. వా రప్పుడు ప్రభుత్వ కార్య నిర్వాహకవర్గముచే గౌరవింపబడిరి, పూజింపబడిరి. ప్రభుత్వమును కాంగ్రెసు ఒక్కుమ్మడిగా నెదుర్కొనుటచే నా గండమును కాచు కొనుటకు ప్రభుత్వము తమ కిచ్చిన గౌరవమే యని యనుకొనక, పాప మా మంత్రు లది తమదే యనుకొనిరి; తమ హక్కు యను కొనిరి. ఆ పోరాటము తగ్గుటతోడనే ప్రభుత్వదృష్టిలో మంత్రుల విలువకూడ పడిపోయెను. ప్రభుత్వము మునుపటి గౌరవ, మర్యాద

లను చూపించుట మానివేసెను. దీనివలన మంత్రులకు కోపము వచ్చెను. వారి కోపతాపముల నెవరు లెక్కపెట్టకపోవుటచే వారు రాజీనామా యివ్వవలసివచ్చెను. అప్పుడు క్రొత్త మంత్రులకొరకు వలవేయ నారంభించిరి. ఇది వెంటనే జయప్రదము కాలేదు. శాసన సభలోనున్న కొద్దిమంది లిబరలుసభ్యులను, తమతోడివారి నట్లమా నుషముగా త్రోసివేసిరను సానుభూతిచే నూరకొనిరి తక్కిన వారిలో చాలమంది జమిందారులు, సామాన్యచదువు చదివిన వారుకూడ లేరు. కాంగ్రెసు శాసనసభలను బహిష్కరించుటచే, నానాగోత్రములవారు నందులో చేరిరి.

ఈ ప్రతిఘటనలో కొంత న్యాయమున్నది. రాజకీయములను గురించి, సాంఘికవిషయములను గురించి యెట్టి విశాలదృష్టియు లేక లిబరలు మంత్రులు చాల సంకుచితబుద్ధితో నుండిరి. కాని యది వారి పంథ్యాసిద్ధాంతదోషము. కాని వారు తమ నిత్యకృత్యముల నాత్మ శుద్ధితో నెరవేర్చెడివారు. వారితరువాత నుద్యోగములోనికి వచ్చిన వారిలో కొందరు జమిందారులు. వారి విద్య అత్యల్పము. వారి నక్షరజ్ఞు లనదగును. భారతీయులు కేవలమసమర్థులని చాటుటకే గవర్నరు వీరిని పట్టుకొని యీ యున్నతపదవులలో పెట్టినట్లు కాన్పించును. “లక్ష్మీ కసాధ్యమేదియు లేదని ప్రజలు చెప్పుకొనుటకే యది నిన్ను పైకి తెచ్చెను” అను వాక్యము వీరికి బాగుగ వర్తించును. చదువున్న నేమి, లేకున్న నేమి ! ఈ మంత్రులకు జమిందారీ వోటు కలదు. వారు పెద్దపెద్ద ఉద్యోగస్తులకు విందులు చేయగలరు. మలమలమాడు రైతులనుండి పిండబడిన ధనము కింతకంటె యోగ్యమైన ప్రయోజన మేదికలదు ?

సందేహము - సంఘర్షణ

నన్ను బాధించు సమస్యలను మరుచుటకై నే ననేక కార్యములలో నిమగ్నుడనైతిని. కాని నన్నవి వీడకుండెను. అవి నన్ను బాధించుచుండ వాటికి తగిన సమాధానములు వచ్చెడివికావు. నా సందేహములనుండి తప్పించుకొనుటకే నే నిప్పుడు కార్యాచరణకు గడంగితిని. కాని 1920-21 లలో నిది సంపూర్ణముగ నా యాత్మనే వ్యక్తముచేసెను. నేను నన్ను రక్షించుచుండెడి యావరణలోనుండి బయటకువచ్చి భారతరంగములు, బయట ప్రపంచమును చూచితిని. అంతకుమునుపు నేను గుర్తించని యనేకమార్పులు, క్రొత్త భావములు, క్రొత్త సంఘర్షణలు తలయెత్తెను. నాకు వెలుతురుకన్న అంధకారమెక్కువయ్యెను. గాంధీజీ నాయకత్వముపై నా విశ్వాస మెప్పటివలెనుండెను. కాని నే నతని విధానములోని కొన్ని భాగముల నెక్కువవిమర్శగా పరీక్షింప నారంభించితిని. అతడు జయిలులోనుండుటచే నే నతని సలహా తీసుకొనజాలకపోతిని. కాంగ్రెసు పక్షములు రెంటిలో నేదియు నన్నాకర్షింపలేదు. కొన్నిలుపక్షమువారు సంస్కరణ, చట్టవిధానమంత్రములకు తిరిగిరి. ఇవి యంధకార వీధులలోని కొకగంతు. మార్పుకూడదనువారు మహాత్ముని ప్రియశిష్యులనుకొనబడిరి. కాని చాలమంది గొప్పవారి శిష్యులవలెనే వీరును యుపదేశములోని పదములనే తీసికొని వాటిసారమునకు ప్రాధాన్యత నీయలేదు. వారిలో చైతన్యతలేదు. కొంచె మించుమించు వా రాచరణలో సంఘసంస్కర్తలుకాని స్వరాజ్యపార్టీ పార్లమెంటరీయెత్తులలో మునిగియుండ వీరికి ప్రజలతో సంబంధ ముండెడిది.

నేను జయిలునుండి వచ్చుటతోడనే దేశబంధుదాసు నన్ను స్వరాజ్యపార్టీకి మార్చవలెనని యత్నించెను. నే నతని వాదమునకు లొంగలేదు. నా తండ్రి స్వరాజ్యపార్టీ నాయకుడైనను నన్నెప్పుడు తన మతములోనికి త్రిప్పుకొనవలెనని యత్నింపలేదు. నే నందులో

చేరిన యతడు చాల సంతసించెడివాడు, కాని యత డా విషయము పూర్తిగా నాకే వదలివేసెను.

ఈ కాలములో మా తండ్రికి దాసుగారికి చాలమైత్రి కలిగెను. అది రాజకీయ సహచర్యముకంటె చాల గొప్పది. వారి యన్యోన్యత స్నేహభావము చూచినపుడు నా కాశ్చర్యమువేసెడిది. ఏలనన వయసు ముదిరిన తరువాత పెద్దస్నేహము కుదురుట యరుదు. మా తండ్రికి చాలమంది పరిచయులుండిరి; వారితో కులాసాగా నవ్వుచు సరససల్లాపములు చేయుచుండెడివాడు. కాని స్నేహ విషయమై యతడు జాగ్రతగ నుండుటయేకాక వయసు మీరిన తరువాత స్తనశల్య పరీక్ష చేయుచుండెడివాడు. కాని వీ రిరువుర మధ్య యీ యడ్డంకులన్నియు నశించి యొకరి నొకరు హృదయ పూర్వకముగా ప్రేమించుకొనిరి. నా తండ్రి తొమ్మిదేండ్లు పెద్దవాడైనను యతనికంటె బలిష్ఠుడు, ఆరోగ్యవంతుడు. ఇద్దరు గొప్ప లాయర్లు. చాల పేరు ప్రఖ్యాతులను బడసినవారైనను వారిలో చాల భేదములుండెను. దాసుగారు లాయరేకాక కవి. అతనిలో కవి కుండెడి భావోద్రేకముకలదు. అతడు తనభాషలో చక్కని కవిత్వము వ్రాసెను. అతడు మంచివ్యక్త. మతస్వభావముకలవాడు. మా తండ్రి యొక్కవ యనుభవజ్ఞుడు, ఉద్రేకములేనివాడు. వ్యవహారత, మత వాసన లేనివాడు. అత డెప్పుడు యోధుడు. కొట్టుటకు, పడుటకు సిద్ధము. అత డెవరిని మూర్ఖులని యనుకొనెనో వారిని విడిచిపెట్టడు. వ్యతిరేకము సహింపడు. ఇట్లు మా తండ్రి, దాసుగారు కొన్ని విషయములలో భేదించినను నొక పార్టీని నడుపుటకు చక్కగాకుదిరిరి. ఒకరిలోటుల నొకరు తీర్చివేసిరి. వారి పరస్పరవిశ్వాస మద్భుతము. కనుక వారొకరితో నొకరు ముందుగ నాలోచింప నక్కరలేకుండ నొకరిపేర నొక రెట్టి ప్లేటుమెంటు, లేక ప్రకటననైన నివ్వవచ్చు ననుకొనిరి.

ఈ వ్యక్తిగత సంబంధమే స్వరాజ్యపార్టీకి దేశములో బలమును, పేరుప్రతిష్ఠలను చిరస్థాయిత్వమును కలుగచేయుటకు చాల

వరకు పనిచేసెను. శాసనసభలద్వారా వ్యక్తిగతముగా ముందుకు పోవచ్చునని దూరిన స్వలాభపరు లిందులోనుండుటచే మొట్టమొదట నుండియు చీలుట కిందులో నవకాశములుండెను. ప్రభుత్వముతో సహకారము చేయవలెనను నిజమైన మితవాదులు కొందరుండిరి. ఎన్నిక లగుటతోడనే యీ స్వభావము పై కుబుకుటచే వెంటనే నాయకులు వీరిని గర్హించిరి. మా తండ్రి 'దుష్టాంగమును ఖండించివేసెదను' అని చెప్పి యట్లే చేసెను.

1923 లగాయతు నా కుటుంబములో నా కెక్కుడు శాంతియు, సంతోషము కాన్పించెను. నా కుటుంబ సంబంధములలో నే నదృష్టవంతుడనగుటచే, వారు చిక్కులలోను కష్టకాలములోను, నన్ను శాంతపరచి నా కాశ్రయము నిచ్చెడివారు. నా భార్య యద్భుత ప్రవర్తనకు 1920 లగాయతు నే నామె కెంత ఋణపడియుంటినో నేను గ్రహించితిని. ఆమె యభిమానరాశి, చురుకుపాలు కలది. అయినను నా చేష్టల నన్నింటిని సహించుటచేయేగాక నా కామె సంతోషమును, ఆత్మశాంతిని చేకూర్చుచుండెడిది. 1920 లగాయతు మా జీవితపద్ధతిలో కొంతమార్పు కలిగెను. అది చాల నిరాడంబరముగనుండెను. చాలమంది నౌకరులు తగ్గించబడిరి. అప్పటికి ప్రధాన సుఖముల కేమియుకొరత లేకుండెను. కొంతయనవసరమైన వాటినినదల్చుకొనుటకు, కొంత ప్రస్తుతఖర్చులకు డబ్బుకొరకు, గుఱ్ఱములు, బండ్లు మా క్రొత్త జీవితవిధానము కనవసరమైన గృహసామగ్రి మొదలగు నవెన్నియో అమ్మివేయబడెను. కొంతసామగ్రి పోలీసులు తీసుకొని పోయి యమ్మివేసిరి. తోటమాలీలు, కర్రసామగ్రి లేకపోవుటచే మా తోట పాడయిపోయెను. ఇంటి యందచందములు తగ్గిపోయెను. మూడేండ్లవరకు యింటిని తోటను మేము శ్రద్ధగా చూడలేదు. దండిగ ఖర్చుపెట్టుకొను నలవాటు కలవాడగుటచే తండ్రిగారికి ఖర్చు తగ్గించుట కిష్టములేదు. కనుక నతడు తన తీరికకాలములో కొంతడబ్బు సంపాదింపవలెనని యింటివద్దనే స్నేహితులహా యిచ్చుచుండెడివాడు. అతనికంత తీరిక లేకపోయినను బాగుగనే సంపాదించెడివాడు. ఆర్థిక

ముగా తండ్రిగారిమీద నాధారపడుట నాకు కష్టముగ, ససంతోషిగ నుండెను. నేను ప్రాక్టీసు మానినది లగాయితు స్వంతసొమ్ము నా కేమియు లేకుండెను. నా భార్య, నేను చాల స్వల్పమే ఖర్చుపెట్టెడి వారము. మే మంతకొద్దితో కాలక్షేపము చేయగలుగుట నాకే యాశ్చర్యమయ్యెను. 1921 లో నే నీవిషయము కనుగొని చాల తృప్తి నొందితిని. ఖద్దరుబట్టలకు, మూడవతరగతి రైలుప్రయాణము నకు సంతసొమ్మవసరములేదు. అప్పుడు మేము మాతండ్రియొద్దనే యుండుటచే ననేక యితర గృహఖర్చులున్న సంగతి నే నెరుగనైతిని. ఎట్లైనను డబ్బుండదనుభయము నన్నెప్పుడు బాధించలేదు. అవసర మున్నచో నేను కాలసినంత సంపాదింపగలిగెడివాడను. మేము స్వల్పముతోనే కాలము గడుపగలము.

మేము మా తండ్రి కంత భారముగ నుండెడివారముకాము. అట్టి నూచన వినినచో నతని కెంతయో బాధకలిగెడిది. అయినను నేను నాస్థితో తృప్తిపొందక మూడేండ్ల సమస్యనుగురించి యాలోచించి విఫలుడనైతిని. కావలెనన్న నాకు మంచి లబ్ధిగలకృషి దొరకక పోదు. కాని యట్టి కృషికి బూనినచో నేను చేయుచుండిన దేశసేవ మానివేయవలెను. లేదా కొంతకాలమునైన నందుకు వినియోగింపవలెను. ఇంతవరకు నేను నా కాలమునంతను కాంగ్రెసు, మున్సి పల్ సేవలకే వినియోగించుచుంటిని. డబ్బుచేసికొనుటకు నే నీపనులను మానివేయుట నా కయిష్టముగా నుండెను. పెద్దపెద్ద వర్తక కంపెనీలనుండి వచ్చిన లాభదాయకములగు నవకాశములను త్రోసి వేసితిని. బహుశః వారు నా సమర్థతకుగాక నా పేరు తమ స్వార్థము కొర కుపయోగించుకొనుటకే యంత పెద్దజీతముల నిచ్చెదమనిరి. పెద్ద పరిశ్రమలతో నే నీవిధముగా సంబంధముపెట్టుకొనుట కిచ్చగింప లేదు. ఇక న్యాయవాదవృత్తికి బోవుట యనూహ్యము. దానిని గురించి తలచినకొలదియు నది నా కయిష్టమయ్యెను.

1924 లో కాంగ్రెసు కార్యదర్శులకు జీతముల నీయవలెనను యూచన వచ్చెను. నే నొక కార్యదర్శిని. ఇది నాకు బాగుగనే

కాన్పించెను. పొట్టగడచుటకై నను, యేమియు నివ్వకుండ యెవనిని తనకాలమునంతను సేనచేయవలసినదనుట తప్పిదమని నాకు తోచెను. లేకపోయినచో నితరమార్గములద్వారా డబ్బునచ్చువానిని చూడవలెను. అంత తీరుబడికలవాని నెల్లప్పుడు రాజకీయముగా విశ్వసించుటకు వీలులేదు. పనికి వారిని బాధ్యులనుచేయుటకు వలనుపడదు. కాంగ్రెసు హెచ్చుజీతముల నీయజాలదు. మన జీతములు చాల తక్కువ. పబ్లిక్ నిధులనుండి జీతమును తీసుకొనరాదను దురభిప్రాయ మొకటి భారతదేశములో కలదు. నే నట్లుచేయరాదని మా తండ్రియే తీవ్రముగా ప్రతిఘటించెను. నాతోడి కార్యదర్శి చాల డబ్బునిక్కచ్చిలోనుండి కూడ జీతము తీసికొనుట గౌరవభంగమని తలంచుచుండెను. కాని యెట్టి గౌరవభంగము లేక జీతముతీసికొన సిద్ధముగా నున్న నేనుకూడ జీతములేకుండగనే పనిచేయవలసివచ్చెను. ఒక్కసారియే నేను తండ్రిగారితో నీవిషయము గురించి చెప్పి డబ్బుకొరకతనిమీద నాధారపడుట నా కిష్టములేదంటిని. ప్రజాసేవ చేయకుండ నేను నా కాలమునంతను స్వల్పధనార్జనకొరకు వినియోగించుట కేవలము మూర్ఖత్వమని యతడనెను. నాకు నా భార్యకు నొక్కవత్సరముకు కావలసినదాని నతడు కొద్దిరోజులలో సంపాదించగలననెను. ఈ వాదము బలీయముగనే యున్నను నా కంత తృప్తిగలేకుండెను. అయినను నే నతనిప్రకారమే నడచితిని.

1923 ప్రారంభమునుండి 1925 చివరవరకు కుటుంబవ్యవహారములతోను, డబ్బు చిక్కులతోను మాకు సరిపడెను. ఈలోపల రాజకీయములు మారుచు నా కిష్టములేకపోయినను నే నఖిలభారత కాంగ్రెసులో బాధ్యతగల పదవి వహించితిని. 1923 లో నొకచిత్రమైన స్థితి యేర్పడెను. గత వత్సర గయాకాంగ్రెసుకు చి త్తరంజనదాసు అధ్యక్షుడయ్యెను. కనుక నతడే 1923 లో నఖిలభారత కాంగ్రెసు కమిటీ చైరుమనుగ నుండును. కాని యీ కమిటీలో స్వరాజ్యపార్టీ నీతికి; నతనికి వ్యతిరేకమైనవారికి మెజారిటీ యుండెను. 1923 లో బొంబాయిలో జరిగిన కమిటీ మీటింగులలో పరిస్థితులు

విషమించెను. దాసుగారు చైరుమను పదవికి రాజీనామా యిచ్చెను. రెండుపక్షముల మధ్యనున్న యొక చిన్న మధ్యపక్షము కార్య నిర్వాహకవర్గమయ్యెను. ఈ కార్యనిర్వాహకవర్గముకు కమిటీలో సరియైన బలములేదు. ముఖ్య రెండు పక్షములలో నేదో యొకదానిపై నిది యాధారపడెను. ఒకదానితో కలసినచో నిది మరియొకదాని నోడింప గలదు. డాక్టరు అన్నారీ క్రొత్త అధ్యక్షుడయ్యెను. నేనొక కార్యదర్శిని.

మా కిరుప్రక్కలనుండియు కష్టములే సంభవించెను. నోచేం జర్లకు కోటయై గుజరాతు కేంద్ర కార్యాలయమువారి యాజ్ఞలను కొన్నింటిని తిరస్కరించెను. ఆ వత్సరమే వేసవిలో జాతీయజెండా సత్యాగ్రహము జరుగుచున్న నాగపురములో మరియొక కమిటీ మీటింగు జరిగెను. ఆ దురదృష్ట మధ్యపక్షమునకు చెందిన మా కార్యనిర్వాహకవర్గ మంతటితో సంతరించెను. అది యెవరికి ప్రాతినిధ్యము వహింపక కాంగ్రెసులో నిజమైన పలుకుబడికలవారిపై సభి కారము చెలాయింపవచ్చెను కనుక శాస్తి జరిగెను. గుజరాతుచూపిన యవిధేయతకు దానిమీద విశ్వాసరాహిత్యముకు యత్నింపగా నది విఫలమగుటచే మేము రాజీనామా యిచ్చితిమి. నే నతిసంతోషముతో రాజీనామా యిచ్చి పీడవదలినట్లు భావించితిని. పార్టీ యెత్తులు, జిత్తులు కొద్దికాలపు టనుభవమే - నాకు బాధకలిగించెను. కొంత మంది ప్రధాన కాంగ్రెసునాయకుల పన్నుగడకు నే నాశ్చర్యపడితిని.

ఈ సభలో చిత్తరంజనదాసు నన్ను 'ఉద్రేకశూన్యుడవు' అని నిందించెను. అది యుక్తమే కావచ్చును. అది మనము పోల్చుదాని ప్రమాణమునుబట్టి యుండును. నాస్నేహితులలోను సహచరులలోను చాలమందితో నన్ను పోల్చినచో నేను ఉద్రేకములేని వాడనే. అయినను భావము, ఉద్రేకము, కోపము మొదలగునవి నన్ను ముంచునేమో లేక నేను వానిచే నీడ్వబడుదునేమో యని నే నెప్పుడు భయపడుచునే యుండును. ఉద్రేకములేకుండుటకే నే ననేక వత్సరములు సాధనచేసితిని. నే నిందులో పొందిన జయము కేవలము బాహ్యమనియే నా భయము.

నాభాలో నాకకథ

స్వరాజ్యపక్షమువారికి, నోచేంజర్లకు ద్వంద్వయుద్ధము జరిగి క్రమముగా స్వరాజ్యపక్షము గెలుపొందుచుండెను. 1923 శరత్కాలములో ఢిల్లీలో జరిగిన “ప్రత్యేకకాంగ్రెసు”లో స్వరాజ్యవాదులకు మరికొంత జయము కలిగెను. ఈ కాంగ్రెసు అయిన వెంటనే నాకొక యపూర్వానుభవము తటస్థించెను.

సిక్కులకు, ముఖ్యముగా అకాలీలకు, పంజాబు ప్రభుత్వముతో తఱచు సంఘర్షణ జరుగుచుండెను. గురుద్వారములలో మహాంతుల యవిసీతి హెచ్చుగానుండుటచే మత సంస్కారోద్యమ మొకటి బయలుదేరి, యవిసీతిపరులగు మహాంతులను తీసివేసి గురుద్వారములను పవిత్రపరచి, వాటి యాస్తులను జాగ్రత్త పెట్టుటకు సంకల్పించెను. ఇందులో ప్రభుత్వము జోక్యము కల్పించుకొనుటచే సంఘర్షణ మేర్పడెను. గురుద్వారోద్యమము కొంతవర కసహాయోద్యమ ప్రబోధమువలననే కలిగెను. అకాలీల పద్ధతులుకూడ దౌర్జన్య రాహిత్యతత్వమునే యనుకరించెను. చాల సంఘటనలు సంభవించెను. కాని వాటిలో గురుకాభాగు పోరాటము ముఖ్యమైనది. అందులో వందలకొలది సిక్కులు, చాలమంది సైనికులుగ పనిచేసిన వారు, పల్లెత్తుమాటాడకుండ, చేయి యెత్తకుండ, తమ స్థానమునుండి తమధర్మమునుండి యొక్కయడుగునను కదపకుండ పోలీసులు | పారిని పశువులను మోచునట్లు మోచుచుండ, నగ్ని పరీక్షనిచ్చిరి. ఈ దైర్యస్థైర్యములను, ఈ సాహసమును, పట్టుదలను చూచి భారతదేశము నిర్ఘాంతపోయెను. ప్రభుత్వమువారు గురుద్వార కమిటీ యక్రమ సంఘమని ప్రకటించిరి. ఈ పోరాటము కొన్ని వత్సరములు జరిగి చివరకు సిక్కులకే జయముచేకూరెను. సహజముగా కాంగ్రెసుకు

దీనియందు సానుభూతికలిగి కొంతకాల మీ యుద్యమమును పరీక్షించుట కమృతసరములో నొక ప్రత్యేకోద్యోగినికూడ నుంచెను.

ఇప్పుడు నేను చెప్పబోవు కథకు నీ సిక్కుల ఉద్యమముకు సంబంధము లేకపోయినను యీ యుద్యమ ప్రబోధమువలననే యిది సంభవించెననుటకు సందేహములేదు. పంజాబులోని నాభా, పాటి యాలా మహారాజు లిరువురకు (రెండును సిక్కు సంస్థానములే) పరస్పర విరోధముండి పోరాడుకొనుచుండ భారతప్రభుత్వము నాభా మహారాజును సింహాసనమునుండి తొలగించిరి. నాభాసంస్థానమును పరిపాలించుట కొక బ్రిటిషుయేజెంటును నియమించిరి. సిక్కు లీ కార్యమును గర్హించి నాభాలోను, బయటను ఆందోళనము చేయుచుండిరి. ఈ సందర్భములో నాభాలోనే 'జయిత్' యనుచోట జరుగుచున్న యొక మతయుత్సవమును క్రొత్తపరిపాలకు డాపివేసెను. ఇది న్యాయముకాదని చెప్పటకు నాపివేయబడిన యుత్సవము సాగించుటకు, సిక్కులు జయిత్‌కు, జాతాలను పంప నారంభించిరి. పోలీసు లీ జాతాల నాపి, చావబాది, నిర్బంధించి మారుమూలనున్న దోవ తెన్ను లేని యే యడవిలోనో విడిచిపెట్టి వచ్చెడివారు. ఈ కథ నంతను నేను మొదటనుండియు వినుచుంటిని. ఢిల్లీ ప్రత్యేక కాంగ్రెసు అయినతోడనే మరియొక జాతా పోవుచున్నదనియు నచ్చటకువచ్చి జరుగుచున్నదంతయు చూడవలసినదనియు నన్నాహ్వానించిరి. నే నతిసంతోషముతో నంగీకరించి, గిద్దానీ, సంతానము గార్లతో బయలుదేరితిని. జాతా కాలినడకనే బయలుదేరెను. మే మొకబండిలో బయలుదేరి జాతా జయిత్‌కుజేరు సమయమునకే చేరుకొంటిమి. మేము దూరమునుండి జాతాను పరీక్షించుచుంటిమి. జాతాను పోలీసు లాపివేసిరి. నాభా సంస్థానములో కాలుపెట్టరాదని పెట్టినచో వెనుకకుతిరిగిపోవలసినదని యింగ్లీషు పరిపాలకుని సంతకముతో నా కొక హుకుము జారీచేయబడెను. గిద్దానీ, సంతానము గార్లమీదకూడ నిట్టి నోటీసు జారీచేయబడెను. నాభా ప్రభుత్వముకు వారి పేర్లు తెలియకపోవుటచే పేర్లుదహరింపకుండగనే నోటీ

సుల నిచ్చిరి. మేము జాతాలో పాల్గొనుటకు రాలేదని ప్రేక్షకులముగా వచ్చితిమని నాభా చట్టములను వేటిని మేము భంగము చేయదలచుకొనలేదని చెప్పితిమి. మేమిదివరకే నాభా రాష్ట్రము లోనికి ప్రవేశించుటచే, ప్రవేశింపకూడదను సమస్య కవకాశమేలేదు. మే మకస్మాత్తుగా మాయమైపోగలశక్తి మాకు లేదు. జయితోనుండి బయలుదేరుబండి చాల గంటలకుగాని బయలుదేరదు. కనుక సంత వరకైన మే ముండెదమంటిమి. మమ్ము వెంటనే అరెస్టుచేసి తీసికొని పోయిరి. మమ్ము తీసికొనిపోయిన తరువాత జాతాను మామూలు ప్రకారము సన్మానించిరి.

పగలంతయు నిర్బంధించి సాయంకాలము మమ్ము స్టేషనుకు నడిపించి తీసికొనివెళ్ళిరి. సంతానముగారి యెడమచేతికి, నా కుడిచేతికి కలిపి యినుపబేడీలు తగిలించి వానికొక గొలుసుకట్టి పోలీ సా గొలుసు చేతపుచ్చుకొని మమ్ము నడిపించుచుండెను. గిద్వానీగారినట్లే ప్రత్యేకముగా నడిపించిరి. జయితో వీధులలో మమ్మివిధముగా నడిపించుట గొలుసుకట్టి కుక్కనుతీసికొని వెళ్లువిధమును నాకు జ్ఞప్తికి తెచ్చెను. మొట్టమొదట మేము కొంచె ముద్రదేకపడితిమి. కాని వెంటనే యా హాస్యమును మే మానందించితిమి. మందగమనముతో పోవు క్రిక్కిరిసి యున్న యొక మూడవతరగతి రైలుబండిలో నెక్కి మధ్య నొకసారి మారుచు, కొంతసేపు నాభా జయిలులో గడుపుచు, మే మా రాత్రి నెట్లో గడిపితిమి. ఇంతకాలము, మరునాడు మధ్యాహ్నము నాభాజయిలుకుమమ్ము వప్పగించువరకు నా జంటబేడీలు, బండగొలుసు, మాకు సహచారిగ నుండెను. రెండవవాడు తోడ్పడనిదే మేము కదలుటకు వీలులేదు.

నాభా జయిలులో మా ముగ్గురిని యనారోగ్యము, యపరిశుద్ధము నగుయొక చిన్నగదిలో కుక్కిరి. అది తేమగనుండి పైకప్పు మా చేతి కందుచుండెను. రాత్రి మేము నేలమీదనే పడుకొనగా నొక ఎలుక నా ముఖముమీదనుండి పరుగెత్తుటచే నే నులిక్కిపడి లేచితిని. రెండు మూడురోజులయిన తరువాత మమ్ము కోర్టుకు తీసి

కొనివెళ్ళిరి. అక్కడ తల్లకిందులు విచారణతంతు దినదినము జరుగుచుండెను ! ఆ మేజిస్ట్రేటు లేక జడ్జి యెంతమాత్రము చదువు రానివాడు. అతని కింగ్లీషు రాదు సరికదా కోర్టుభాషయైన ఉర్దూ కూడ వ్రాయజాలడని నాకు సందేహము తోచెను. మే మతని నొక వారము రోజులు పరీక్షించి చూచినను నత డొక పంక్తియైన వ్రాయ డయ్యెను. అతడు వ్రాయనలసినచ్చినచో కోర్టు రీడరును వ్రాయ మనెడివాడు. మేము చిన్న చిన్న దరఖాస్తులను పెట్టితిమి. అతడు మేము చూచుచుండగా వాటిమీద నెట్టి యార్డరులను వేయలేదు. అతడు వాటినట్లేయుంచి మరునాడు వాటిమీద మరియొకరిచే సముజాయిషీ వ్రాయించి పట్టుకొని వచ్చెడివాడు. మే మిదివరలో వాదించుకొనెడివారము కాము; అసహాయోద్యమరోజులలో వాద నను మానివేయుటచే వాదించుకొనుట తప్పగా కాన్పించెను. కాని నేను జరిగిన సంగతులను తెలుపుచు నొక పెద్ద స్టేటుమెంటు, నాభా పద్ధతులను గురించి నా స్వంత యభిప్రాయములను వ్రాసియిచ్చితిని.

మా కేసు చాల చిన్నవిషయమైనను రోజులు గతించిపోవు చుండెను. అకస్మాత్తుగా నొక మార్పు కలిగెను. ఒక మధ్యాహ్నము కోర్టు ముగిసిన తరువాత మమ్మచ్చటనే యుంచి సాయం కాలము యేడుగంటలకు మమ్మొక గదిలోనికి తీసికొనిపోయిరి. అచ్చట నొక బల్లదగ్గర నొక మనిషి కూర్చొనెను; మరికొందరు సమీపములో నుండిరి. మమ్ము జయితోలో నరెస్తుచేసిన పోలీసు ఉద్యోగి లేచి యొక స్టేటుమెంటు యిచ్చుచుండెను. మే మెచ్చట నుంటిమి ? ఏమి జరుగుచున్నది ? అని నే నడిగితిని. అది కోర్టు గది యనియు కుట్రనేరముకు మేము విచారింపబడుచున్నామనియు నాకు బదులుచెప్పిరి. ఇంతవరకు నాభా సరిహద్దులనుదాటి యాజ్ఞోల్లంఘనము చేసినందుకు విచారింపబడితిమి. ఇది వేరుకేసు. మొదటి కేసులో నారుమాసములకంటె నెక్కువ శిక్షకు వీలులేకపోవుటచే నది చాలదని మరియొక నేరము కనిపెట్టుచుండిరి. కుట్రనేరముకు ముగ్గురు చాలరు, కనుక మాతో నెట్టి సంబంధములేని మరియొకని

నరెస్టుచేసి విచారణకు తెచ్చిరి. ఈ దురదృష్టవంతు డొక సిక్కు-మత స్థుడు. ఇతనిని మే మెరుగము. కాని మేము జయితోకు వెళ్ళినపు డితనిని పొలములలో చూచితిమి.

కుట్రనేరము నింత నిర్లక్ష్యముగ విచారణచేయ ప్రారంభించుట లాయరునైన నా కాశ్చర్యము కలిగించెను. కేసు పూర్తిగా నబద్ధపు కేసు. ఏమైనను మర్యాదకైన కొంత తతంగముండవలెను. జడ్జితో మేము మా కేవిధమైన నోటీసులేదనియు, మేము వాదించుట కేర్పాట్లు చేసికొనియుందుమనియు చెప్పితిమి. ఇట్లు చెప్పినను యతనికి చీమకుట్టినట్లయిన లేకుండెను. అది నాభాపద్ధతి! మా కొక లాయరు కావలెనని నేను సూచించితిని. నాభాచట్టముల ప్రకారము దీనికి వీలులేదని యతడనెను. నాభాపద్ధతులు మాకు మరింత యర్థమగుచుండెను. కొంత విసుగుదలతో మేము విచారణలో పాల్గొనమనియు తన యిష్టమువచ్చినట్లు చేయవచ్చుననియు జడ్జితో చెప్పితిమి. కాని నేను వీనిని పూర్తిగా పాలింపజాలకపోతిని. మమ్ము గురించి చెప్పు పచ్చికల్లలను విని యూరుకొనలేక నప్పుడప్పుడు సాక్షులను గురించి మా యభిప్రాయము క్లుప్తముగ విషయముకు సంబంధించి వెలిబుచ్చెడివాడను. జరిగిన విషయములను గురించి వ్రాతమూలకముగా మేముక స్టేటుమెంటు కూడ యిచ్చితిమి. ఈ రెండవ జడ్జి మొదటివానికంటె చదువుకొన్నవాడు, తెలివైనవాడు.

ఈ రెండు కేసులు నీ విధముగా సాగుచుండెను. మేము ప్రతిదినము కోర్టు కెప్పుడు వెడుదుమాయని, జయిలు దుర్గంధమైనను తప్పునని చూచుచుండెడివారము. ఈలోగా నా పరిపాలకుని తరపున జయిలు సూపరింటెండెంటు వచ్చి మేము నాభా వీడిపోయెదమని వ్రాతమూలకముగా క్షమార్పణ యిచ్చినచో మూపై కేసులు తగ్గింపబడునని చెప్పెను. మేము క్షమార్పణ చెప్పుకొనవలసినదేదియు లేదనియు మా కాయనయే క్షమార్పణ నీయవలసియున్నదనియు మే మేమియు వ్రాసి యిచ్చువారము కామనియు చెప్పితిమి. మా అరెస్టు జరిగిన పదిహేను రోజులకు రెండు విచారణలు పూర్తయ్యెను. ఈ

కాలమంతయు మేము వాదింపనేలేదు. కనుక నిది ప్రాసిక్యూషను సాక్ష్యముకే పట్టెను. చాలకాలము, మధ్యమధ్య ఆపివేయుటతో సరిపోయెను. ఏమాత్రము సందేహమువచ్చినను వాయిదావేయుట లేదా, ఈ రంగమువెనుకనున్న యధికారితో బహుశః - ఇంగ్లీషు పరిపాలకునితో - సంప్రదింపులతో సరిపోయెను. ప్రాసిక్యూషను పూర్తియైనతరువాత చివరరోజున మేము మా స్టేటుమెంటులను వ్రాసి యిచ్చితిమి. మొదటికోర్టు లేచి కొద్దికాలములోనే తిరిగివచ్చి ఉర్దూలో వ్రాయబడిన పెద్ద జడ్జిమెంటు కట్టను తీసికొనివచ్చెను. ఈ పెద్ద జడ్జిమెంటు ఆ స్వల్పకాలములో వ్రాయబడజాలదు. మా స్టేటుమెంటుల నీయకపూర్వమే యది తయారుచేయబడెను. జడ్జిమెంటు చదువలేదు. నాభారాష్ట్రమును వీడ నిరాకరించినందు కాకునెలలు వడ్డింపబడెనని ముక్తసరిగా చెప్పిరి. కుట్రకేసులోకూడ ఆ రోజుననే పదునెనిమిదిమాసములో లేక రెండేండ్లలో విధించిరి. మొత్తముమీద మాకు రెండేండ్లలో లేక రెండున్నరయేండ్లలో విధింపబడెను.

మా విచారణకాలమంతట భారతసంస్థానపరిపాలన లేక భారత సంస్థానములోని బ్రిటిషుపరిపాలనలోని యదార్థములనుగురించి కొంత వరకు ప్రకటించు ననేక చిత్రవిచిత్ర సంగతులు జరిగెను. ఆ విధానమంతయు నొక నాటకము కనుకనే కోర్టులోనికి ప్రతికాప్రతినిధులను యితరులను రానీయలేదు. పోలీసులు వారి యిష్టమువచ్చినట్లు చరించెడివారు. వారు తఱచు మేజిస్ట్రేటును లేక జడ్జిని నిర్లక్ష్యము చేయు తేగాక నతనియాజ్ఞలనుల్లంఘించెడివారు. పాపమామేజిస్ట్రేటు దీనిని నోరెత్తకుండ సహించెను. కాని మే మేల సహింపవలెను? చాలసార్లు నేను లేచి పోలీసు లుచితముగా ప్రవర్తింపవలెనని, మేజిస్ట్రేటు ఆజ్ఞలను శిరసావహింపవలసియుండునని గట్టిగా చెప్పవలసి వచ్చెను. ఒక్కొక్కప్పుడు పోలీసు లమర్యాదగా కాగితములను లాగివేయుచుండగా మేజిస్ట్రేటు యేమియు చేయలేక తెల్లబోయి చూచుచుండ, తనకోర్టులో తానే క్రమమును నిలుపుకొనలేక పోవుటచే, నతని పనిని మేము చేయవలసివచ్చెడిది! పాప మా

మేజిస్ట్రేటుస్థితి చాల విచారకరముగ నుండెను. అతడొకవంక పోలీసు లకు భయపడుచుండెను. మరియొకవంక మమ్ముచూచే భయపడు చుండెను. ఏలనన, మా అరెస్టులనుగురించి వార్తాపత్రికలు గగ్గోలు చేసెను. కొంచెమించుమించు ప్రధాన కాంగ్రెసునాయకులలో నెన్న బడు మాబోంట్లగతి యిట్లున్నపు డిక సామాన్యులగతి యెట్లుండును?

ఈ స్వదేశ సంస్థానముల సంగతి మా తండ్రికి తెలియును. కనుక నత డీ యనుకొనని నిర్బంధమున కుద్రదేకపడెను. మేము నిర్బంధింపబడిన సంగతి మాత్రమే తెలిసెను. కాని తక్కిన వివరము లేమియు పత్రికలలో పడలేదు. అత డా వేడిలో వైస్రాయికి నా వార్త తెలియుటలేదని తంతి నిచ్చెను. నాభాలో నన్నతడు చూచు టకు వీలులేదనిరి. చివరకు జయిలులో చూడవచ్చుననిరి. నేను వాదించుకొనుటలేదు. కనుక నతడు మాకు చేయునదేమియు లేక పోవుటచే నే నతనిని వెళ్లిపోవలసినదని బ్రతిమాలితిని. అతడు కపిల దేవ మాలవ్యాను, ఒక మంచివకీలును స్థితిగతులను పరీక్షించుచుండ వలసినదని నియమించి వెడలిపోయెను. నాభాకోర్టుల కొద్ది యనుభ వమువలన కపిలదేవుని న్యాయజ్ఞానమెంతయో యభివృద్ధియై యుండ వలెను. పోలీసు లతనిచేతిలోనున్న కొన్ని కాగితములను బహిరంగముగా కోర్టులో లాగికొన యత్నించిరి.

కొంచెమించుమించు భారతసంస్థానము లన్నియు వెనుకపడి యున్నట్లు జగద్విఖ్యాతమే. అవి సమర్థత, యదారత లేని వ్యక్తిగత నిరంకుశత్వములు. ప్రపంచమునకెప్పుడు తెలియరాని వింతలెన్నియో యచ్చట జరుగుచుండును. అయినను వారియసమర్థతయే కొన్ని విధముల దుర్మార్గమును తగ్గించి ప్రజలదుఃఖభారమును కొంతవరకు తేలికపరచును. ఏలనన ఈ యసమర్థతయే కార్యనిర్వహణములో గూడనుండుటచే నిరంకుశత్వము, అన్యాయముకూడ సంతృప్తివంత ములుగానుండవు. అంతమాత్రముచే నిరంకుశత్వము సహ్యము కానే రదు. కాని యది యంత ప్రబలదు; విస్తరించదు! భారతసంస్థానము ప్రత్యక్ష బ్రిటిషుప్రభుత్వాధికారము క్రిందకే నచ్చినయెడల నీ కాస్త

లాభముకూడా పోవును. రాజ్యాధికారము లెప్పటివలెనే యుండును. నిరంకుశత్వము చెక్కుచెదరదు. పాతచట్టములు పాతవిధానములు పనిచేయుచునే యుండును. వ్యక్తిస్వేచ్ఛ, సభలను జరుపుకొను స్వేచ్ఛ, అభిప్రాయములను వెలిబుచ్చు స్వేచ్ఛ — ఈ యన్నిటిమీద నిర్బంధములన్నియు మామూలుగనే యుండును. ఒక్కమార్పుమాత్రమే చేయబడును. ఈమార్పుతోనే రంగమంతయు మారిపోవుచున్నది. కార్యనిర్వహణము బలీయమై పటుత్వముగా పని చేయుటచే దుర్బలత్వముచే నడలియున్న పైపాశములన్నియు నొక్కసారి బిగియును. కొంతకాలమయినతరువాత బ్రటిషుపాలన కొన్ని పాత యాచారములను, పద్ధతులను మార్చవచ్చును. మార్చెదరు. ఏలనన యట్టివి పటుత్వమైన పరిపాలనకు, వర్తకప్రాబల్యముకు నడ్డంకులు. కాని మొట్టమొదటమాత్రము వారు ప్రజలను లొంగదీసుకొనుటకు వాటి నుపయోగించుకొనెదరు. ప్రజలిప్పుడు సామంతరాజ్యములకు నిరంకుశత్వమునకుతోడు వాటి నతికఠినముగా నమలుపరుపగల కార్యనిర్వాహక వర్గమునుకూడ సహింపవలెను.

నాభాలో నేను కొంతవరకు దీనిని చూడగలిగితిని. ఈ సంస్థాన మొక బ్రటిషు పరిపాలకునికింద నుండెను. ఒక్క భారత ప్రభుత్వముకు తప్ప నత డెవరికి జవాబు చెప్పనక్కరలేని నిరంకుశుడు. అయినను మా కతిసామాన్య హక్కులనుకూడ తిరస్కరించి, మాటిమాటికి నాభాచట్టములక్రింద విధానముక్రింద నది యుక్తమే యని చెప్పుచుండిరి. మే మీ విధముగ నాధునిక నిరంకుశయంత్రము యొక్కయు, సంస్థాన ప్రభుత్వముయొక్కయు, థాక నెమర్కొనవలసి వచ్చెను. మా కా రెంటివలన కలుగవలసిన లాభములు శూన్య మగుచు నష్టములుమాత్రమే సంక్రమించెను. ఈ విధముగా మా విచారణ పూర్తయి మేము శిక్షింపబడితిమి. ఓర్పులో నేము న్నదో మాకు తెలియదు. కాని దీర్ఘశిక్షయను గట్టివిషయము నాకు కొంత శాంతినిచ్చెను. మేము జడ్జిమెంటునకళ్ళ నడుగగా దరఖాస్తు పెట్టుకోవలెననిరి,

ఆ సాయంకాలమే సూపరింటెండెంటు జయిలుకువచ్చి నాభా పరిపాలకుడు క్రిమినలు ప్రొసీజరుకోడ్ క్రింద మా శిక్షల నాపివేసినట్లొక ఆర్డరు చూపించెను. ఎట్టిపరతును కోరబడలేదు. కనుక ఆర్డరు ప్రకారము మా శిక్షలాఖరయ్యెను. ఆ పరిపాలకుడే యిచ్చిన మరయొక ఆర్డరుప్రకారము మేము నాభా వీడిపోయి ప్రత్యేక యనుజ్ఞ లేనిదే తిరిగి రాకూడదనిరి. నేనీ రెండు ఆర్డర్ల నకళ్ళను అడుగగా నిచ్చుటకు వీలులేదనిరి. మమ్మప్పుడు స్టేషనుకు తీసికొనివెళ్లి యచ్చట విడిచిపెట్టిరి. మేము నాభాలో నెవరిని యెరుగము. రాత్రియగుటచే పట్టణద్వారములన్నియు బంధింపబడెను. అంబాలా కొకబండి పోవుచుండగా మేము దానినెక్కితిమి. అచ్చటనుండి నేను ఢిల్లీకి, నలహా బాదుకుపోతిని. ఆ రెండు ఆర్డరులను, రెండుజడ్జిమెంటులను పంపించవలసినదని అలహాబాదునుండి నే నా పరిపాలకునకు వ్రాసితిని. అతడు వాటిని పంపుటకు వీలులేదనెను. నేను అపీలు చేయవలసియుండునని చెప్పిననుకూడ నతడు పెడచెవినిబెట్టెను. ఈ శిక్షలింకను నా మీద నట్లేయుండి నాభాప్రభుత్వముకాని బ్రిటిషుప్రభుత్వముకాని తలచుకొనినపుడు పైకి వచ్చినను రావచ్చును.

మేము ముగ్గురము విడువబడితిమి. కుట్రకేసులో మాతో గుదిగుచ్చబడిన యానాల్గవ సిక్కుముద్దాయిగతి యేమయ్యెనో నాకిప్పటికి తెలియలేదు. బహుశః అతనిని విడిచియుండరు. అతనికి పలుకుబడిగల స్నేహితులు, ప్రజాందోళన లేకపోవుటచే సామాన్యులందరివలెనే యతడు సంస్థానకారాగారవిస్మృతిలో మునిగిపోయెను. మే మతనిని మరచిపోలేదు. మేము చేయగలిగినది చేసితిమి; కాని యది ఎంతయోలేదు. గురుద్వారకమిటీవా రతనికేసులోకూడ శ్రద్ధతీసికొనిరనియే నా విశ్వాసము. అతడు 'కొమగటమారు' లోని వారిలో నొకడనియు చాలాకాలము జయిల్లోనుండి యంతక్రితమే వచ్చెననియు మేము వింటిమి. అట్టివానిని పోలీసులెట్లు విడిచిపెట్టి యూరుకొనగలరు? కనుక వారతనిని మ్హపై జమాయించబడిన కేసులో కుక్కిరి; మేము ముగ్గురము నాభా జయిలునుండి మాతో

తైఘసుక్రిమిని మూటగట్టుకొని వచ్చితిమి. నేను మూడు నాలుగు వారములు మంచము పట్టితిని. తక్కినవారిద్దరు చాలకాలమునకు తీవ్ర జ్వరబాధితులైరి.

ఈ నాభాకథకు మరియొక పిల్లకథకూడ కలదు. గిద్దానీ కాంగ్రెసు ప్రతినిధిగా నమృతసరములోనుండిన సిక్కుగురుద్వార కమిటీతో సంబంధము కలిగియుండెను. కమిటీవారు 500 మందిగల యొక ప్రత్యేకజాతాను జయితోకు పంపిరి. వారితో గిద్దానీ ప్రేక్షకుడుగా వెళ్ళెను. అతడు నాభారాష్ట్రములోనికి ప్రవేశించు నుద్దేశ్యముతో వెళ్ళలేదు. నాభాసరిహద్దు పోలీసులు జాతాపై తుపాకులను పేల్చుటచే ననేకమంది గాయపడిరి. కొంతమంది చనిపోయిరి. దెబ్బలు తినినవారికి సహాయముచేయుటకు గిద్దానీ వెళ్ళగా పోలీసులతనిపై బడి యతనిని తీసికొనిపోయిరి. అతనిపై కోర్టులో నెట్టిచర్యయు తీసికొన బడలేదు. అతని నొక సంవత్సరమువరకు జయిలులోనుంచి యారోగ్య మంతయు పూర్తిగా చెడినతరువాత విడిచిపెట్టిరి.

గిద్దానీ నరెస్తుచేసి యంతకాలముంచుట కార్యనిర్వాహకాధికారమును కేవలము దుర్వినియోగపరచుటగా నాకు దోచెను. నేను పరిపాలకునికి వ్రాసి గిద్దానీ నల్లల నిరోధించిరని యడిగితిని. అనుజ్ఞ లేనిదే నాభారాష్ట్రమును ప్రవేశింపరాదను ఆర్డరు నుల్లంఘించుటచే నతడు నిర్బంధింపబడెనని యతడు వ్రాసెను. నేనిది న్యాయవిరుద్ధమని సవాలుచేసి, దెబ్బలు తినినవారికి సహాయము చేయువానిని నిర్బంధించుట యుచితము గాదనియు, వారి ఆర్డరును నాకు పంపుటకుగాని, ప్రకటించుటగాని చేయవలెననియు కోరితిని. అత డందులకు నిరాకరించెను. నేను నాభా వెళ్ళవలెననుకొంటిని. మిత్రధర్మమిదియేయని నే ననుకొంటిని. కాని చాలమంది స్నేహితుల సలహావేనుక నేను శరణు గొని దుర్బలత్వమును దాచుకొనుటకు వానినొక వ్యాజ్యముగా నుపయోగించితిని. నాభాజయిలుకు తిరిగిపోవుట కిష్టము లేకపోవుట చేతను, దుర్బలత్వముచేతను నే నాగిపోతిని. స్నేహితుని యీ విధముగా విడుచుట నాకెప్పుడును లజ్జాస్పదముగనుండెను. తఱచు మన ఘండరము పరాక్రమముకంటె వివేకమునే యెక్కువగ గణింతుము,

కాకినాడ - మహమ్మదాలీ

1923 డిసెంబరులో కాంగ్రెసు కాకినాడలో జరిగెను. దానికి మహమ్మదాలీ యధ్యక్షుడు. అతడు దీర్ఘోపన్యాసము నిచ్చెను. అది చదువతగినది. అతడు మహమ్మదీయులలోని రాజకీయ భావాభివృద్ధిని, కులతత్వభావాభివృద్ధిని వివరించి, 1908 లో ఆగాఖాను యాధిపత్యమున వైస్రాయివద్దకు వెళ్ళిన ముస్లిం రాయబారము ప్రభుత్వముచేతనే నడుపబడెనని చూపించెను.

నా కిష్టములేకపోయినను, అతని యధ్యక్షకాలములో కార్యదర్శిగా నుండవలసినదని మహమ్మదాలీ నన్ను ప్రోత్సహించెను. భవిష్యద్విధానము నాకు స్పష్టముగా లేనపుడు కార్వనిర్వాహక బాధ్యత వహించుట నాకిష్టములేకుండెను. కాని నే నతనిని నిరాకరింపజాలకపోతిని. మరియొక కార్యదర్శి క్రొత్తయధ్యక్షునితో నావలె సామరస్యముగ పనిచేయజాలక పోవచ్చునని మే మిరువుర మనుకొంటిమి. అతనికి గాఢమైన 'ఇష్టానిష్టములు' కలవు. అదృష్టవశాత్తు అతని 'ఇష్టములు' నావియు నొక్కటియే యయ్యెను. మమ్ము ప్రేమ పాశము పరస్పర శౌరవాతిశయము బంధించెను. అతడు గాఢ మతాభినివేశము కలవాడు. నేను కాను. కాని యతని విశ్వాసము, నపరిమితశక్తి, కుశాగ్రబుద్ధి నన్నాకర్షించెను. అతనిలో మంచిహాస్యమున్నది కాని యొక్కొక్కప్పు డతని వేశాకోశము బాధ కలిగించుచుండుటచే చాలమంది స్నేహితుల నతడు పోగొట్టుకొనెను. ఫలిత మెట్టిదైనను నతడు తెలివియైన యాక్షేపణను దాచుకొనజాలడు.

మాకు స్వల్ప భేదాభిప్రాయములున్నను మేమా వత్సరము బాగుగనే గడపితిమి. అఖిలభారత కాంగ్రెసుకమిటీ ఆఫీసులో నే నొక మాక్సు తెచ్చితిని. అందు సభ్యులపేర్ల చివరనో మొదటనో మహాత్మా, మాలానా, పండిత్, పేక్, సయ్యద్, మున్షీ, మాల్వీ,

(శ్రీ)యుత, (శ్రీ), మిస్టర్, ఎస్కైరు అను బిరుదులు గౌరవపదము లెన్నియో యుండెడివి. వీటిని నేను తీసివేసితిని. మహమ్మదాలీ నా కొక క్రోధపూరిత తంతిపంపి నేను మామూలుపద్ధతి మార్చరాదని ముఖ్యముగా గాంధీజీ నెప్పుడు మహాత్మాయనియే పిలువవలెనని 'ప్రెసిడెంటు' హోదాతో నాజ్ఞాపించెను.

'సర్వశక్తివంతుడు' అను మరియొక విషయమును గురించి తఱచు మాకు వాదము పడుచుండెడిది. కాంగ్రెసు తీర్మానములలో కూడ ప్రార్థన పేరిటనో కృతజ్ఞతను తెలుపుటకో మహమ్మదాలీ భగవంతుని పేరు తెచ్చుచుండెడివాడు. నే నది కూడదనెడివాడను. నేను మతహీనుడనని యతడనెడివాడు. కాని పైకట్లు ప్రవర్తించు చున్నను నేను యదార్థ మతస్వభావము కలవాడనని యతడు తరువాత చెప్పుచుండెడివాడు. అతని స్టేటుమెంటులో నెంతయో సత్యము కలదని నే నాశ్చర్యపడెడివాడను. అది బహుశః మతము, మత విషయము అనువాటి యర్థముపై నాధారపడియుండును.

మతచర్చ మమ్మిద్దరను రెచ్చగొట్టుననియు, నే నతనికి కష్టము కల్గింపవచ్చుననియు నతనితో వాదించెడివాడను కాను. ఏ సిద్ధాంతమునైన గట్టిగా నమ్మినవారితో వాదించుట చాల కష్టమైన విషయము. చాలమంది మహమ్మదీయులతో దీనిని వాదించుట మరింతకష్టము. వారిమార్గము ముక్కుకు సూటియైన సూచీ ముఖమార్గము. విశ్వాసి కుడియెడమలకు తప్పరాదు. హిందువులలో నట్లుకాదు. ఆచరణలో వారు చాల సనాతనులుగ నుండవచ్చును. కాలవిరుద్ధములైన, ఉపద్రవకరమైన, వినాశకరమైన యాచారముల ననుష్ఠింపవచ్చును, అనుష్ఠించుచున్నారు. అయినను సాధారణముగా వారు మతమును గురించి యెట్టి నూతన భావములనైన చర్చించుటకు సంసిద్ధులు. ఆధునిక ఆర్యసమాజికులలో నీ విశాలత లేదని నా యభిప్రాయము. మహమ్మదీయులవలెనే వారును, ముక్కుకు సూటియైన తమ స్వంత సూచీముఖ మార్గమునే యవలంబింతురు. బుద్ధిమంతులైన హిందువులలో కొంతవేదాంత సంప్రదాయ ముండుటచే నది

మతసమస్యను శాస్త్రరీత్యా చర్చించుట కవకాశము నిచ్చుచున్నది. హిందూసంఘములోనికి వచ్చుపరస్పరాచార, అభిప్రాయభేదములే కొంత దీనికి కారణమని నా యభిప్రాయము. హిందూమతము మతమే కాదనికూడ తటచు చెప్పబడుచుండెను. అయినను దానిలో నెంతటి యద్భుతమైన పట్టుదల, జిగికలదు! ఎన్నియవాంతరములనైన దాటి జీవింపగల యెంతటి యద్భుతశక్తికలదు! చార్వాకునివలె నిరీశ్వర వాదియైన వానినికూడ హిందువుకాడని యనుట కెవరును సాహసింపరు. హిందూమతము తనబిడ్డల నాశ్లేషించి యుండును. నేను బ్రాహ్మణుడను కనుక మతమునుగురించి సాంఘికాచారములను గురించి నేనేమి చెప్పిన నేమి యాచరించిననుకూడ బ్రాహ్మణుడనే భారత ప్రపంచముకు నేను 'పండిత' యిత్యాదినే యగుదును. ఒక సారి స్విడ్జర్లండులో నేనొక తురుష్కు పండితుని కలుసుకొంటిని. నన్నతనికి ముందుగ పరిచయపరచు నుత్తరములో పండిత జవహర్లాలు నెహ్రూ' అని యుండెను. నన్ను చూచుటతోడనే యతనికి కొంత యాశ్చర్యము, నాశాభంగము కలిగించెను. 'పండిత' యను శబ్దమువలన నతడొక వయసుమీరిన వృద్ధపండిత శ్రేష్ఠుని చూడబోవు చున్నట్లు భావించెనని నాతో చెప్పెను.

కనుక నేను మహమ్మదాలీ మతమును గురించి చర్చింపలేదు. కాని యతడూరుకొను స్వభావము కలవాడుకాదు. నే నతనిని ఢిల్లీలో చూడబోయినపుడు నన్ను మతమునుగురించి చర్చింప నిర్బంధించెను. 'నేను మతపిచ్చకలవాడనని నీ వనుకొందువు. నే నట్టివాడను కానని రుజువుచేసెదను' అని యతడనెను. మతమునుగురించి యతడు చాల పుస్తకములు నతిశ్రద్ధతో చదివినట్లు చెప్పి యనేకమతపుస్తకముల బీరువాలను చూపించెను. తన యధ్యయన ఫలితముగా కొరానులో నున్నదంతయు నూటికి తొంబదియేడువంతులు పూర్తిగా హేతుబద్ధమైనదని కనుగొనెననియు కొరానుతో సంబంధము లేకుండగనే దీనిని రుజువు చేయవచ్చుననియు నతడు నాతో చెప్పెను. తక్కిన మూడువంతులు నతని హేతువు కంగీకృతము కాకపోయెను.

కాని తొంబదియేడుపాళ్ళు హేతుబద్ధముగనే యున్నకొరాను తక్కిన మూడుపాళ్ళుకూడ యుక్తముగనే యుండి యతని హేతుజ్ఞానమేతప్ప కాగూడదా? చివర కత డా తీర్మానమునకే వచ్చి కొరానును నూటికి నూరుపాళ్ళు అంగీకరించెను.

ఇందలి తర్క మంత తేలికయైనదికాదు. అయినను నేను వాదింపదలచుకొనలేదు. కాని తరువాత కథ నిజముగా నాకాశ్చర్యము కలిగించెను. తెలిసికొనవలెననెడి విశాలబుద్ధితో నెవరైన కొరాను చదివినచో దానిసత్యము నొప్పుకొనక తప్పదని తాను రూఢిగా చెప్పగలనని యతడనెను. బాపు (గాంధీజీ) దానిని శ్రద్ధగా చదివెననియు ఇస్లాంయొక్క సత్యము నతడు గ్రహించియుండక తప్పదనియు నభిమానముచేతనే దానిసతడు ప్రకటించుటలేదనియు నతడు నాతో చెప్పెను. ఈ వత్సరమైత్రి గడచినతరువాత మహమ్మదాలీ కాంగ్రెసునుండి మెల్లగా జారిపోవ నారంభించెను. లేక నతడట్లు కాంగ్రెసే అతనినుండి జారిపోయెను. ఈ విధానము కొంత నెమ్మది గనే జరుగుటచే నతడు చాలవత్సరములు కాంగ్రెసుకు హాజరయి దాని కమిటీమీటింగులలో ప్రధానపాత్ర వహించుచుండెను. కాని; నానాటికి చీలిక పెద్దదగుచు మార్గములు భేదించుచుండెను. దీని కేప్రత్యేకవ్యక్తీ, వ్యక్తులు బాధ్యులుకారు. దేశములోనున్న కొన్ని పరిస్థితులే దీనికి కారణము. కాని యీఫలితము చాల దురదృష్టమైనది. అది మా కందరకు బాధగనేయుండెను. ఏలన, సాంఘిక సమస్యలను గురించి యెట్టి యభిప్రాయ భేదములున్నను, రాజకీయములలో నెట్టి భేదాభిప్రాయములేదు. భారత స్వాతంత్ర్యమున కతడు దోసిల్లాగ్గెను. ఈ సమాన రాజకీయదృష్టియుండుటచే సాంఘికముగగూడ మా కతనితో పరస్పరాంగీకృత సమాధానము కుదిరెడిది. సాంఘిక ప్రయోజన సాధకులమని నటించు యభివృద్ధి వ్యతిరేకులకు నితనికి రాజకీయసామ్య మేమియు లేదు.

1928 వేసవిలో నతడు యూరపు వెళ్ళుట హిందూదేశ దురదృష్టము. సాంఘిక సమస్యను పరిష్కరించుటకపుడు గొప్పప్రయత్నము

జరిగి కొంచెమించుమించు విజయవంత మగుచుండెను. అప్పుడిచ్చట మహమ్మదాలీ యున్నచో పరిస్థితులు మరొకవిధముగ నుండెడివి. అతడు తిరిగివచ్చుసరి కంతయు భిన్నమగుటచే నతడు రెండవ పక్షమునజేరెను. 1930 లో శాసనోల్లంఘన మతితీవ్రముగా నున్నసమయమున వేలకొలది జనులు జయిలులో నుండగా మహమ్మదాలీ కాంగ్రెసు తీర్మానమును నిర్లక్ష్యముచేసి రాండుటేబిలు సభకు హాజరయ్యెను. అది నాకు బాధకలిగించెను. అది యతనిహృదయములో నతనికే యసుఖముగా నున్నట్లు లండనులోని యతని చర్యలవలన ద్యోతకమగుచుండెను. తన యదార్థస్థానము హిందూదేశ పోరాటములో నున్నట్లతడు భావించెను. హిందూదేశము తిరిగి వచ్చియుండినచో నతడు పోరాటములో కురికెడివాడని నా నమ్మకము. చాల వత్సరములనుండి వ్యాధి యతనిని బాధించుచుండెను. తగినంత విశ్రాంతి ఔషధసేవ చేయవలసియుండగా నమోఘఫలితమును సాధించవలెననెడి విచారమే యతని మృత్యువుకు కారణమయ్యెను. నై నీజయిలులో నా కతనిమృత్యువార్త యశనిపాతమువలె వినవచ్చెను.

1929 లాహోరు కాంగ్రెసులో నే నతనిని కడసారి కలుసుకొంటిని. అతడు నా యధ్యక్షోపన్యాసములో కొన్ని భాగములతో తృప్తి చెందక తీవ్రముగా విమర్శించెను. కాంగ్రెసు చాల ముందుకు పోవుచున్నట్లు, రాజకీయముగా ముందంజవేయుచున్నట్లు నతడు కనుగొనెను. అతడు స్వయముగా ముందంజవేయు స్వభావము కలవాడగుటచే తాను వెనుకబడి యితరులు ముందుకు పోవుట కిష్టపడడయ్యెను. “జవహర్, నా భరతవాక్యము వినుము! నీ ప్రస్తుత సహకారులు నిన్ను విడిచిపెట్టుదురు! మంచి విషమసమయమున వారు నీ విధికి నిన్ను విడిచివేతురు. నీ కాంగ్రెసు మనుష్యులే నిన్ను రికంబముల కెక్కింతురు” అని యతడు నన్ను గట్టిగా మందలించెను. ఎంతటి నీళ్ళుకారెడి జ్యోతిషము!

కాకినాడ కాంగ్రెసులో సఖిలభారత సేవాదళ పునాదులు వేయబడెను. అందుకు పూర్వము జయిలుకు పోవుటకు పనిచేయుటకు

తగు సంస్థలు లేకపోలేదు. కాని మంచిశిక్షణ, సంఘీభావము లేకుండెను. కాంగ్రెసుయొక్క సామాన్యాధిపత్యముక్రింద జాతీయసేవచేయు నొక యావద్భారత సుశిక్షితసైన్యము తయారుచేయవలెనని డాక్టరు హార్డికరు భావించెను. అతడు నా తోడ్పాటు కోరుటచే నతినంతోషముతో నే నందుల కొప్పుకొంటిని. కాకినాడలో నిది ప్రారంభింపబడెను. ఈ సేవాదళమునకే కాంగ్రెసునాయకులనుండి వచ్చిన వ్యతిరేక భావములు మా కాశ్చర్యము గొల్పెను. ఇది కాంగ్రెసులో మిలిటరీశాఖ స్థాపించుటయనియు, నుపద్రవకరమైన తప్పుడుత్రోవయనియు కొందరనిరి. మిలిటరీశాఖ నాగరికాధికారమును తలక్రిందులు చేయునేమి ! పైనుండి వచ్చుయాజ్ఞలను శిరసావహించుటొక్కటే వాలంటీర్లకు కావలసిన శిక్షణయని మరికొంతమంది యనిరి. అంతకు మినహా యిక వాలంటీర్లు అడుగుతో నడుగైన వేయనక్కరలేదు. సుశిక్షితులైన వాలంటీర్లను తయారుచేయవలెననెడి భావము కాంగ్రెసు సిద్ధాంతమైన దౌర్జన్యరాహిత్యమునకు వ్యతిరేకమని కొందరి మనస్సులో నుండెను. ఎట్లైనను హార్డికరు యీ పనికి బూనుకొని యనేకవత్సరముల కృషిద్వారా మన సుశిక్షితులైన వాలంటీర్లు యెక్కువ పటుత్వము దౌర్జన్యరాహిత్యము చూపగలరని ప్రదర్శించెను.

నేను కాకినాడనుంచి తిరిగి వచ్చుటతోటనే 1924 జనవరిలో మరొక చిత్రమైన యనుభవము కలిగెను. నేను కేవలము జ్ఞాపకమును బట్టి వ్రాయుచుండుటచే తేదీలు కలగాపులగము కావచ్చును. అలహాబాదులో గంగాతీరమున కుంభమేళ లేక అర్థ కుంభమేళ జరుగుచుండెను. లక్షలకొలది జనులు త్రివేణి - గంగా, యమునా, సరస్వతి కలియుచోట స్నానముచేయుటకు వత్తురు. గంగాగర్భము సుమారొక మైలుకలదు; కాని శీతకాలములో నది లోపలికి పోవుటచే పెద్ద పెద్ద యిసుక తిప్పలు బయటపడి యాత్రీకులకు పాకలు, పంగిళ్ళు వేయుటకు చాల వీలుగా నుండును. ఈ గర్భములోనే గంగ తఱచుతన మార్గమును మార్చుకొనుచుండును. 1924 లో గంగాప్రవాహము, త్రివేణిలో యాత్రీకులు స్నానముచేయుట కుపద్రవకరము

గనే యుండెను. ఒకేసారి స్నానముచేయువారిని నియమించి యుపద్రవమును చాలవరకు తగ్గించవచ్చును.

పర్వదినములలో గంగలో స్నానముచేసి పుణ్యము మూటగట్టుకొనవలెనను నుద్దేశ్యము నా కెప్పుడు లేకపోవుటచే నే నీసమస్యలో నెంతమాత్రము శ్రద్ధతీసికొనలేదు. త్రివేణిలో స్నానము చేయరాదని స్థానికప్రభుత్వము నిషేధించుటచే పండిత మదన మోహన మాలవ్యాకు ప్రభుత్వముకు చర్చ జరుగుచున్నట్లు పత్రికలలో చూచితిని. మతప్రకారము త్రివేణిలో స్నానముచేయవలసి యున్నదని మాలవ్యాజీ దీని కభ్యంతరపెట్టెను. ఉపద్రవములు, జననష్టము లేకుండచేయుట ప్రభుత్వ ధర్మమేకాని యది తన సహజధోరణిలో నా పనిని చాల క్రపడివాటముగ నుద్రేకజనకముగ ప్రారంభించెను.

కుంభదినమున నేను ప్రాతఃకాలముననే, స్నానముచేయుటకు గాక, మేలాను చూచుటకు, నదికివెళ్ళి యచట మాలవ్యాజీ స్నానము చేయుట కనుజ్ఞనీయవలసినదని జిల్లామేజిస్ట్రేటుకు మర్యాదగా వ్రాసి పంపెనని తెలిసికొంటిని. మేజిస్ట్రేటు అనుజ్ఞను నిరాకరించెను. దాని మీద మాలవ్యాజీ సత్యాగ్రహము చేయుటకు నిశ్చయించి రెండు వందలమందితో త్రివేణికి బయలుదేరెను. దీనిని చూచుటకు నేను నా వేడిలో సత్యాగ్రహజట్టులో చేరితిని. ప్రజలు త్రివేణికి పోకుండ మైదానములో నొక పెద్ద యడ్డంకి కల్పింపబడెను. మే మీ యడ్డంకి దగ్గరకు పోవుసరికి పోలీసులు మమ్మాపివేసి మా దగ్గరున్న నిచ్చెనను లాగికొనిరి. దౌర్జన్యరాహిత్య సత్యాగ్రహములము కనుక మే మచ్చట నిసుకలో శాంతముగా కూర్చుంటిమి. ఇట్లు గంట తరువాత గంట గడచిపోవుచుండెను. భాస్కరు డాకసమున ప్రచండ కిరణములతో వెలుగొందుచుండెను. ఇసుకతిన్నెలు చుట్టున మండుచుండెను. మా కడుపులు మాడుచుండెను. ఒకవంక పదాతులు, మరియొక వంక గుట్టపుదళము మమ్ము కాచియుండెను. చివరకు మే మందరము చాల విసిగి యేదో యొకటి చేయవలెననుకొంటిమి. అధికారులుకూడ చాల విసిగి దానిని త్వరితము చేసిరి. గుట్టపుదళము కాజ్ఞ యిచ్చుట

తోడనే వారు గుఱ్ఱముల నెక్కిరి. వారు మాపైకురికి మమ్ము తరిమి వేయవచ్చుచున్నట్లు నాకు తట్టెను. గుఱ్ఱపుదళముచే తరుమగొట్ట బడుట నా కిష్టములేకుండెను. అంతేకాక నచ్చట కూర్చుండుటతో కూడ మేము విసుగుచెందితిమి. కనుక దగ్గరనున్న వారితో గోడలను దాటిపోవుదమని సూచించి నేను పైకెక్కితిని. వెంటనే పదులు యిరువదులు చొప్పున పైకెక్కిరి. కొంతమంది కట్టిన గెడలను నూడబెరికి దోవచేసిరి. ఎవరో నా కొక జాతీయజెండా యిచ్చిరి. దానిని నేను కూర్చొన్నచోట నొక గెడకు కట్టితిని. నేను కొంచె ముద్రోకడి ప్రజలు పైకెక్కుచుండుటను త్రోసుకొని ముందుకు వచ్చుటను, పోలీసులు వారిని త్రోసివేయుచుండుటనుచూచి యానందించుచుంటిని. గుఱ్ఱపుదళము నిరపాయకరముగనే పనిచేసెను. వారు కఱ్ఱలను విసరుచు ప్రజలను వాటితో గెంటుచుండిరి. కాని యెవరికి హానికలుగజేయలేదు.

చివరకు నే నవతలప్రక్కకు దిగి చాల వేడిగా నుండుటచే స్నానముచేయ నిశ్చయించితిని. నేను తిరిగి వచ్చుసరికి మాలవ్యాజీ మొదలగువా రెప్పటివలెనే యచ్చటనే కూర్చొనియుండిరి. కానిగుఱ్ఱపు దళము, పదాతులు కలసి సత్యాగ్రహులకు గోడకు మధ్యనిలచిరి. నేను మరల మాలవ్యాజీవద్దకు వచ్చి కూర్చుంటిని. మరికొంతసేపు మేమట్లు కూర్చుంటిమి. వ్యవహారము స్థంభించెను. మాలవ్యాజీ యాందోళనపడసాగెను. అతడు భావోద్రేకము నణచుకొనుచున్నట్లు కాన్పించెను. హఠాత్తుగా నత డాశ్చర్యముగ పోలీసుల మధ్య నుంచియు గుఱ్ఱములమధ్యనుంచియు దూరివెళ్లెను. అట్లు చేయగలుగుట యాశ్చర్యమే కాని వృద్ధుడై, దుర్బలశరీరుడైన మాలవ్యాజీ యట్లు చేయుట మహాద్భుతవిషయము. మేముకూడ నతని ననుకరించితిమి. మమ్ము వెనుకకు నెట్టివేయుటకు కొంతసేపుయత్నించి పోలీసు లూర కొనిరి. మరికొంతసేపటికి వారు వెళ్లిపోయిరి. ప్రభుత్వము మాపై చర్య తీసికొనెదరని మే మూహించితిమి. కాని యట్టిదేదియు జరుగలేదు. బహుశః ప్రభుత్వము మాలవ్యాజీమీద నెట్టిచర్య తీసికొన నిచ్చగింప లేదు. కనుక నీ చిన్న చేపకూడ దాటిపోయెను.

చూ తండ్రి - గాంధీజీ

1924 లో గాంధీజీకి జయిలులో చాల జబ్బుచేసినట్లు శత్రుము చేసినట్లు హఠాత్తుగా వార్తవేతెంచెను. భారతదేశమంతయు నొక్కసారి విచారసాగరమున మునిగిపోయెను. భయభ్రాంతులమై మేమూపిరి పీల్చుట మాని ముందేమి జరుగునోయని నిరీక్షించుచుంటిమి. కాని గండము దాటెను. తోడనే మూలమూలలనుండి జన ప్రవాహ మతనిని చూచుటకు పూనా బయలుదేరెను. అత డింకను ఆస్పత్రిలో ఖయిదీగ నుండెను. కాని కొంతమంది స్నేహితు లతనిని చూడవచ్చుననిరి. తండ్రిగారు నేను నతనిని ఆస్పత్రిలో చూచితిమి. అప్పటి కతడు తన యాదువత్సరముల శిక్షలో రెండువత్సరముల శిక్ష ననుభవించెను. అతడు వ్యాధినుండి కోల్పోనుచుండుటచే ప్రభుత్వ మతని మిగత శిక్షాకాలమును రద్దుచేసి విడిచివేసిరి. అతడు బొంబాయితీరముననున్న జుహూలో విశ్రాంతి తీసుకొనుటకు వెళ్లెను.

మా కుటుంబముకూడ జుహూవెళ్లి యచ్చట సముద్రతీరమున ఒక చిన్నకుటీరములో బసచేసెను. మేము కొన్నివారము లచ్చట గడిపితిమి. చాలాకాలమునకు నేను మరల నా కత్యంతప్రీతికరమైన యీత, పరుగెత్తుట, స్వారిచేయుట మొదలగు వినోదములతో సముద్రతీరమున విహరించితిని. కాని మేము వినోదముకొఱ కచ్చటకుపోలేదు. తండ్రిగారు గాంధీజీకి స్వరాజ్యపార్టీవారి స్థితిని తెలిపి, ప్రత్యక్షసహాయము కాకపోయిన నతని యాశీర్వాదమునైన పొంద కోరెను. నన్ను బాధించుచున్న కొన్ని సందేహములను తీర్చుకొన వలెనని నే నాతురతతో నుంటిని. అతనిభవిష్యద్విధాన మెట్లుండునో నేను తెలిసికొన గోరితిని.

జుహూ సంభాషణలు, స్వరాజ్యపక్షముకు సంబంధించినంత వరకు గాంధీజీని జయించుటలోగాని, కొంచెమైన నతనికి నచ్చ చెప్పుటలోగాని యెట్టిఫలితము పొందలేదు. ఎంత మిత్రసంభాషణము

యెంతటి మర్యాద ప్రవర్తన యున్నను చివరకు రాజీమాత్రము కుదరలేదు. అట్లు భేదించుటకే యొప్పుకొని వారట్లే ప్రెస్సులకు స్టేటుమెంటుల నిచ్చిరి.

నేనుగూడ కొంచె మాశాభంగముపొంది, జుహూనుండి తిరిగి వచ్చితిని. గాంధీజీ నా సందేహములలో నొక్కదానినైనను తీర్చలేదు. అతడు భవిష్యత్తును చూడ నిరాకరించెను. దూరస్థవ్యాప్తి, గల ప్రోగ్రాము నతడు వేయకుండెను. మే మోర్పుతో ప్రజా 'సేవ' చేయవలెను. కాంగ్రెసు నిర్మాణ కార్యక్రమమును, సంఘసంస్కార విధానమును ఆచరించి తీవ్రకార్యక్రమముకొరకు వేచియుండవలెను. అట్టి సమయ మే తెంచినను చౌరీచౌరావంటి మరియొక యవాంతర మేదైన వచ్చిన మన యుద్యమ మాగిపోదా? అనునదే యదార్థ సమస్య. దానికి గాంధీజీ యప్పుడేమియు సమాధానము చెప్పలేదు. గమ్యస్థానమునుగురించికూడ నతడు నిర్ధారణ లేకయుండెను. కాంగ్రెసు యధావిధిగా దాని నప్పట్లో ప్రకటింప నవసరము లేక పోయినను, మనస్సులలోనైన మనం దేనినిసాధింపగోరుచున్నామో స్పష్టముగ నుండవలెనని మేము కోరితిమి. మనము స్వాతంత్ర్యమును, కొంత సాంఘికమార్పును కోరుచున్నామా లేక మన నాయకు లంత కంటె చాల తక్కువకే రాజీపడెదరా? కొద్ది నెలలకు పూర్వమే నేను మా రాష్ట్ర సభాధ్యక్షోపన్యాసములో స్వాతంత్ర్యమును గురించి నొక్కి చెప్పితిని. నేను నాభానుండి వచ్చినతరువాత 1923 శరత్కాలములో నీ సభ జరిగెను. నేను నాభా జయిలునుండి సంపాదించి తెచ్చిన జ్వరముతో మంచముమీద నుండియే నా యుపన్యాసమును వ్రాసి పంపితిని.

కాంగ్రెసులో స్వాతంత్ర్యసమస్యను గురించి స్పష్టపరుపవలెనని మాలో కొంద రాశించుచుండ, మన లిబరలు మిత్రులు మనల నుండి జారిపోయి సామ్రాజ్యాధికార ప్రతిభావిశేషములో బహిరంగముగ నోలలాడుచుండిరి. శాస్త్రిగారు సామ్రాజ్య రాయబారి యయ్యెను. సర్ తేజిబహదూర్ సప్రూ 1923 లో లండనులో జరి

గిన సామ్రాజ్యసభలో “సామ్రాజ్యమునకు సామ్రాజ్యహోదాను కల్పించినది నాదేశమేయని నేను సగర్వముగా నుడువుచున్నాను” అని బ్రువ్వెను. ఈ లిబరలు నాయకులకు మనకు మహోదధి యడ్డమున్నట్లుండెను. వారి ప్రపంచము వేరు మనప్రపంచము వేరు. వారి భాష వేరు. మన భాష వేరు. మన కలలకు వారి కలలకు సామ్యమే లేదు. ఇట్టిస్థితిలో మన గమ్యస్థానమును గురించి మనము స్పష్టముగ నిర్వివాదముగ నుండనక్కరలేదా ?

కాని యిట్టియాలోచన లప్పుడు కొద్దిమందికే గలవు. చాల మందికి నిర్ధారణయనిన యిష్టములేకుండెను. ముఖ్యముగా జాతీయోద్యమములో కొంత యస్పష్టత, రహస్యములుండెను. 1924 మొదటి నెలలో ప్రజాదృష్టి యంతయు శాసనసభలలోను అసెంబ్లీలలోనుగల స్వరాజ్యపార్టీవారిపై బడెను. “లోపలనుండి ప్రతిఘటించెదము” శాసనసభలను బద్దలుచేసెదము” అని బడాయికొట్టిన యీ బృందము లేమిచేసియున్నవి? కొన్ని శుభచిహ్నములు కాన్పించెను. అసెంబ్లీ సాంవత్సరిక బడ్జెటు త్రోసివేయబడెను. భారత స్వాతంత్ర్య పరతులనుగురించి నిర్ణయించుటకు రాండుటేబిలు చర్చ కావలెనను తీర్మానముకటి చేయబడెను. దేశబంధుదాసు నాయకత్వముక్రింద బెంగాలుశాసనసభలో సప్లయితీర్మాన మోడింపబడెను. వైస్రాయి గవర్నరు రెండుబడ్జెటులను ధృవపరచుటచే నవి చట్టములయ్యెను. శాసన సభలలో కొన్ని యుపన్యాసములు, కొంత యుద్రేకము, స్వరాజ్యవాదులలో తాత్కాలిక విజయోత్సాహము, పత్రికలలో పెద్దపెద్ద శీర్షికల మినహా మరేమియులేదు. వారిక నేమిచేయగలరు? వారీయెత్తులనే తిరిగితిరిగి వేయగలరు. కాని వానిలోని వింత తగ్గిపోయెను. ఉద్రేకము మాయమయ్యెను. బడ్జెటులను వైస్రాయి లేక గవర్నరులు ధృవపరచుచుండ ప్రజాహృదయము దానికలవాటుపడిపోయెను. తరువాతమెట్టు శాసనసభలలోనున్న స్వరాజ్యవాదుల కతీతమైనది. అది శాసనసభల బయటనే జరుగవలెను,

1924 సంవత్సరముమధ్య అహమ్మదాబాదులో అఖిల భారత కాంగ్రెసు కమిటీ మీటింగు జరిగెను. ఈ సభలో గాంధీజీకి స్వరాజ్య వాదులకు నకస్మాత్తుగా నొక సంఘర్షణ జరిగెను. దీనిని గాంధీజీయే ప్రారంభించెను. అతడు కాంగ్రెసు సభ్యత్వపురూల్పు మార్చివేసి, వోటు అర్హతను మార్చి కాంగ్రెసు చట్టములోనే ప్రధానమార్పు చేసెను. ఇంతవరకు కాంగ్రెసు చట్టముయొక్క ప్రధాన సూత్రము నంగీకరించి నాలుగణాలు చెల్లించినవాడు సభ్యుడుకావచ్చును. నాలుగణాలకు బదులు తాను స్వంతముగా వడికిన వడుకునూలు నీయవలె నను పరతును పెట్టవలెనని యతడు చూచెను. వోటుహక్కు నిది చాల సంకుచితపరచుచున్నది. కనుక అ. భా. కాం. కమిటీ దీనిని చేయజాలదు. తన కభ్యంతరముగా కాన్పించినపుడు గాంధీజీ యెప్పుడు చట్టములలోనుండు శబ్దములను లెక్కచేయడు. మన చట్టము నిది భంగపరచుచున్నదని నే ననుకొని నా కార్యదర్శి పదవికి రాజీనామా యిచ్చితిని. కాని మరికొన్ని కారణములచే నేను దాని నుపసంహరించుకొంటిని. అ. భా. కాం. కమిటీలో నీ తీర్మానమును మా తండ్రి, దాసుగారు తీవ్రముగా నెదిరించి తమ యసమ్మతిని తెలుపుటకు వోటింగుముందు తమ యనుచరులతో సభనుండి బయటకు వెళ్ళిపోయిరి. అప్పుడుకూడ తీర్మానము నెదిరించు వారు కొందరు సభలోనే యుండిరి. తీర్మానము నధిక సంఖ్యాకు లామోదించిరి. కాని చివరకది తగ్గించుకొనబడెను. స్వరాజ్యవాదులు వెళ్ళిపోవుటచేతను, మా తండ్రి, దాసుగారు, యీ విషయములో నెంతమాత్రము సడలకపోవుటచేతను గాంధీజీ చాల బాధపడెను.

ఆ తీర్మానము తీవ్రముగా నెదిరిపబడునని తెలిసియు నతడు వడుకునూలు వోటింగు అర్హతనే యంతగా నేల సమర్థించెనో నా కర్థముకాలేదు. బహుశ కాంగ్రెసులో తన భాదీ నిర్మాణ కార్యక్రమమునందు నమ్మకముకలవారిని మాత్రమే యుంచి తక్కినవారిని తరిమివేయవలెనని, లేదా దాని కంగీకరించుచున్నట్లు చేయవలెనని యతడు ననుకొనెను. అధిక సంఖ్యాకు లతనిపక్షముననే యున్నను తన

పట్టుదల తగ్గించుకొని యత డితరులతో రాజీపడెను. ఈ సమస్య సందర్భములో నతడు తరువాత మూడు నాలుగు మాసములలో ననేకసార్లు మారెను. అతడు నే నెక్కడనుంటిని ? నే నెచ్చటకు పోవలెను ? అను స్థితిలోనుండెను. అతని కట్టిస్థితి యెన్నడు నుండదని నే ననుకొనుటచేతనే నాకది యాశ్చర్యము కలిగించెను. ఆ సమస్య యంత గొప్పదికాదు. పనిచేయుట వోటింగు అర్హతగ నుండవలె నను భావము చాల యవసరమే. కాని దాని కా సంకుచితరూపము నిచ్చుటచే దానియర్థము కొంత తగ్గెను.

అపరిచిత విషయములలో నడుచుటచే గాంధీజీకి కష్టములు కలిగెనని నేను నిశ్చయించుకొంటిని. అతడు తన ప్రత్యేక సత్యా గ్రహరంగములో నసమానుడు; అతని బుద్ధివైశద్య మతనిని ధర్మ మార్గముననే నడుపుచుండెను. స్వయముగ తాను పనిచేయుచు నితరులచే ప్రశాంతముగ పనిచేయించు నతడు ప్రజలలో సంఘ సంస్కారమును కలుగజేయగలడు. అతడు యుద్ధముచేయగలడు. లేదా ప్రశాంతముగ నుండగలడు. కాని మధ్యరకపు వ్యవహార మతనికి పనికిరాదు. శాసనసభలలోనుండి పోరాడెదము. ప్రతి ఘటించెదమను స్వరాజ్యపార్టీ విధాన మతనికి చప్పగనుండెను. శాసనసభలలోనికి వెళ్ళదలచినచో ప్రతిఘటించుటగాక మంచి శాసనములను గావించుటకు ప్రభుత్వమునకు తోడ్పడుటకే వెళ్ళవలెను. అట్లు చేయుట కిష్టములేనిచో బయట నుండవలెను. స్వరాజ్యవాదు లీ రెండింటిలో దేనిని చేయరైరి. అట్టివారితో నతడేమి చేయవలెను ?

చివర కతడు వారితో సమాధానపడెను. వెనుకటి పావలా సభ్యత్వమును తీసివేయలేదు. దానికి ప్రత్యామ్నాయముగా వడుకు నూలు యివ్వవచ్చుననిరి. తనమట్టుకు తాను దూరముగనుండి శాసన సభలలో స్వరాజ్యవాదుల కృషి నత డాశీర్వదించెను. అతడు రాజకీయములనుండి విరమించెననిరి. అధికారులు ప్రభుత్వమువారు నతని పలుకుబడి నశించుచున్నదనియు, నతడు తన శక్తి నంతను కోల్పోయెననియు విశ్వసించిరి. దాను, నెహ్రూలు, గాంధీజీని

వెనుకకు తరిమివేసిరనిరి. రాజకీయరంగమును వారాక్రమించినట్లు కాన్పించెను. ఈ పదిహేనువత్సరములలో నిట్టి విమర్శ లనేకసార్లు చేయబడుటయు, భారత ప్రజాహృదయ మెంతమాత్రము మన ప్రభుత్వమునకు తెలియదని ప్రతిసారియు జగద్విదిత మగుటయు మన మెరిగిన విషయమే! భారత రాజకీయరంగమునకు వచ్చినది లగాయతు ప్రజలకు సంబంధించినంతవరకు గాంధీజీ పలుకుబడి యప్రతిహతముగనే యుండెను. ఇంతేకాదు! అతని పలుకుబడి యంతకంతకు హెచ్చుచుండెను. ఇంకను హెచ్చుచున్నది. మానవ స్వభావము దుర్బలమగుటచే వారతని యాశయములను నెరవేర్చ జాలకపోవచ్చును. కాని వారి హృదయము తెప్పుడు నతనిని ప్రేమించుచుండెను. తగినపరిస్థితులు, కారణములు సహాయపడినపుడు వారొక్కసారిగా పైకిలేచెదరు. లేనపుడు వారెచ్చటనో పడియుండెదరు. నాయకుడు ప్రజోద్యమమును గారడవానివలె శూన్యము నుండి సృష్టించుడు. పరిస్థితులేర్పడినపు డతడు వాటి నుపయోగించు కొనును. అట్టి పరిస్థితుల నతడు తయారుచేయవచ్చును. కాని వాటిని సృష్టించజాలడు.

విద్యాధికులలో గాంధీజీ పలుకుబడి తగ్గినమాట నిజము. ముందుకుపోవు వీరావేశముకూ వారతనిని ననుసరింతురు. కాని యుద్యమము వెనుకకు తగ్గినపుడు వారతనిపై కారణములు మిరియములు నూరుదురు. అయినను వారిలో నధికసంఖ్యాకు లతనికి జోహారుల నర్పింతురు. మరియొక పటుతరకార్యవిధాన మేదియు లేకపోవుటయే దీనికి కొంత కారణము. లిబరలుపక్షము, రెస్పాన్సిలివ్లులు మొదలగు వారిని మనము లెక్కింపనక్కరలేదు. ప్రభుత్వమును భయపెట్టుటకు చౌర్యము చేయవలెనని విశ్వసించెడివా రాధునిక ప్రపంచములో హద్దులను మీరినవారు. వారి పద్ధతులు నిష్ప్రయోజనములు, ప్రాచీనములు. సామ్యవాదపద్ధతి యింకను తెలియరాదు; కాంగ్రెసు లోని పైతరగతులవారి కది భయజనకముగ నుండెను.

1924 లో కొద్దికాలము మాతండ్రికి, గాంధీజీకి రాజకీయముగ దూరమైనను, త్వరలోనే వారిమైత్రి మరింత యధికమయ్యెను. వారిలో వారికెట్టి భేదాభిప్రాయములున్నను వా రొండొరుల నెక్కుడుగా ప్రేమించి గౌరవించుకొనెడివారు. వారంతగా దేనిని గౌరవించిరి? గాంధీజీ వ్రాతలనుంచి తీయబడిన “భావతరంగములు” అను చిన్నపుస్తకముకు పీఠిక వ్రాయుచు తండ్రిగారు కొంత సూచననిచ్చిరి.

“ఋషులను గురించియు, మానవాతీతులను గురించియు నేను వింటిని; కాని నేనెన్నడు నట్టివారిని కలుసుకొనలేదు; అట్టివారు నిజముగా నుందురనికూడ విశ్వసింపకపోతిని. నేను మానవులను, మానవవిషయములను విశ్వసించును. ఈ ప్రతిలో కూర్చబడిన ‘భావతరంగములు’ మానవసంభవములు, మానవవిషయములు. అవి విశ్వాసము, శక్తి యను మానవుని రెండు ప్రధానలక్షణములను తెలుపుచున్నవి. “ఇదంతయు మనల నెచ్చటకు గొంపోవుచున్నది” అని విశ్వాసముగాని, శక్తిగాని లేనివారు ప్రశ్నింతురు. “జయలక్ష్మికి లేక మృత్యుసదనముకు” అను సమాధానము వారి కర్థముకాదు. ఈలోపల నొక నిరాడంబరమూర్తి యప్రతిహతమైన విశ్వాసశక్తుల మీద ... నవక్రముగా నిలచి మాతృదేశ పాదారవిందములకడ నాత్మార్పణ మొనర్చుడు, చిత్రవధల ననుభవింపు డను మహత్తర సందేశమును తన ప్రజల కిచ్చుచుండెను. ఆ సందేశము లక్షలకొలది ప్రజల హృదయములలో ప్రతిధ్వనించుచుండెను ... ” “మనలో చక్రవర్తు లెందరులేరు? విషయములను జయించిన విషయాధిపతు లెందరులేరు” అను స్విస్మరను వాక్యములతో నతడు దానిని ముగించెను.

గాంధీజీ మహాత్మునివలె, ఋషివలెగాక నతడు మానివునివలెనే యభినందించెను. స్వయముగ శక్తివంతుడు యితరులకు మోకరించని వాడు నగుటచే నతడు గాంధీజీ యాత్మశక్తిని మెచ్చుకొనెను. ఈ యొడడుగుల మనిషిలో, యీ దుర్బల శరీరునిలో నెంతటి మహాబల సంతతులకైన లొంగని వజ్రశక్తికలదు. గొప్ప ముఖలక్షణములా లేవు!

మొలగుడు, సగ్నశరీరము ! అట్టి యితనిలో ననేకమందిచే హృదయ పూర్వకముగ జోహారు లొనరింపచేయు నమోఘశక్తి కలదు. అతడు బుద్ధిపూర్వకముగ వినముడైనను అత్యంతశక్తివంతుడు, ప్రతిభాశాలి; అది యతనికి తెలియును. ఒక్కొక్కప్పుడత డాజ్ఞలనిచ్చును; అధికారమును చెలాయించును. అవి శిరసావహింపబడును. అతని గంభీర ప్రశాంత నేత్రము లెవనినైనను కదలనీయక నెమ్మదిగ సంతరంగ పరిశోధనచేయును. స్పష్టము, నిర్మలము నగు యతని కంతర్ధ్వని హృదంతరాళముల బ్రవేశించి భావోద్రేకము కలిగించును. సభామంటపమున నొకడున్నను, వేలున్నను, అతని మోహనశక్తి వారిలో ప్రవేశించి ప్రతివాడు నతనితో నైక్యభావము నొందును. బుద్ధిని పూర్తిగ నిర్లక్ష్యము చేయకపోయినను ఈ భావముకు బుద్ధితో సంబంధములేదు. బుద్ధి హేతువులకు నిశ్చయముగా రెండవ స్థాన మీయబడును. ఈ యద్భుత 'మంత్రశక్తి' వక్తృత్వముచేతగాని, లలితపద ప్రయోగముచేతగాని సంభవించినది కాదు. భాష నిరాడంబరముగ విషయబద్ధముగనుండి, పొల్లుపద మొక్కటియు మచ్చుకైన కానరాదు. అతని యనన్యనిష్కాపట్యత, వ్యక్తిత్వము మనలను వశపరచుకొనెను. అతనిలో నద్భుత యంతశక్తులున్నట్లు కాన్పించును. అతనినిగురించి యట్టి సాంప్రదాయముకూడ బయలుదేరుటచే నది మంచి వాతావరణము కలిగించుటకు తోడ్పడుచుండెను. ఈ సాంప్రదాయము నెరుగనట్టియు, తన పరిసరములతో సామరస్యము లేనట్టియు, క్రొత్తవాడి మంత్రముకు కట్టుబడకపోవచ్చును. లేదా అంతగా కట్టుబడకపోవచ్చును. అయినను ప్రతిఘటించువారి నోడించుట లేదా నిరాయుధులనుచేయుట గాంధీజీయొక్క గొప్పశక్తులలో నొకటి.

గాంధీజీ ప్రకృతి సౌందర్యము నానందించినను కర్తృక వస్తువులలో నతనికి సౌందర్యము కానరాదు. తాజమహాలు, అతనికి నిర్బంధ పరిశ్రమ ఫలము కాని యంతకంటె వేరుకాదు. అతనికి యాఘ్రాణశక్తి చాల తక్కువ. అయినను తన స్వంతవిధమున వత

డాక జీవితకళను కనుగొని తన జీవితమునంతను నొక కళగాచేసెను. అతని హావ, భావములన్నియు, తళుకు బెళుకులు లేక యర్థవంతములు, శోభాసమన్వితములు. అతనిలో చిరుబురులు, చికాకు, చిందర వందరలు మొదలగున వేవియులేవు. ఆత్మశాంతి పొందిన వాడై దాని నితరులకు వెదజల్లుచు జీవిత దుస్సహమార్గముల నతడవలీలగా నడచిపోవుచుండును. మా తండ్రికి నితనికి నెంత భేదము కలదు! అతనిలోకూడ నాత్మశక్తి, రాజశీవి లేకపోలేదు. పై స్విస్వరను వాక్యము అతనికిని వర్తించును. అతడున్న యే సభలో నైనను విధాయికముగా కేంద్ర మతడేయగును. పంక్తిలో నతడే మూల కూర్చొనినను చివరకదియే శీర్ష మగును. అతనిలో నమ్రత వినయము లేవు. అతనితో భేదించువాని నతడెంతమాత్రము విడిచి పెట్టడు. బుద్ధిపూర్వకముగా నధికారగర్వము గలిగిన యతడు గొప్ప భక్తిని, తీవ్రవ్యతిరేకమునుకూడ సృష్టించుకొనును. అతనివద్ద తటస్థ భావమునునది పనికిరాదు. అతనిని ప్రేమింపనైన ప్రేమింపవలె లేదా ద్వేషింపవలెను. విశాలమైన నుదురు, బిగింపబడిన పెదవులు, భల్లూకపుపట్టు సూచించు గడ్డము - ఇటలీ వస్తు ప్రదర్శనశాలలలోని రోమనుచక్రవర్తుల విగ్రహములను మఱపించును. మా దగ్గరనున్న యతని చిత్రమును చూచి యిటలీలోని చాలమంది స్నేహితు లీ పోలికను గురించియే శ్లాఘించిరి. చివర సంవత్సరములలో ముఖ్యముగా నతనితల రజిత శిరోజశోభల నీనునపు డతనిలో నొకవింత శోభ, యొక గొప్పదనము కాన్పించెను. నే నతనియెడల పక్షపాతముగ నుండవచ్చును. కాని దుర్బలత్వము, నల్పత్వములతో నిండి యుండిన యీ ప్రపంచములో నా కట్టి యుదార విగ్రహము కాన రాలేదు. అతనికున్న యా గొప్పదనముకొరకు నా యద్భుతశక్తి కొరకు నా చుట్టుప్రక్కల వెదకి వ్యర్థుడనైతిని.

గాంధీజీ 1924 లో స్వరాజ్యపార్టీతో కుస్తీపట్టు సమయమున మా తండ్రి ఫోటో యొకటి నే నతని కిచ్చితిని. అందులో మాతండ్రికి మీసములులేవు. అదివరకు గాంధీజీ మా తండ్రి నెప్పుడు మీసకట్టు

తోనే చూచెను. ఈ ఫోటోను చూచుటతోడనే యతడు తటాలున లేచి దానిని చాలసేపు చూచెను. మీసములు లేకపోవుటచే ముఖము యొక్కయు గడ్డముయొక్కయు కఠిన్యత బయటపడెను. అతడు చిరు నవ్వుతో తాను దేనితో పోరుచున్నదియు నిప్పుడు తెలిసికొంటినని చెప్పెను; అయినను ఆ ముఖము నేత్రయుగ్మముచేతను, నిరంతర మందస్మిత జనిత రేఖా లావణ్యముచేతను మార్దవము నొందెను. అప్పుడప్పుడు కండ్లు ప్రకాశించు చుండెను. తండ్రిగా రసెంబ్లి కార్య క్రమముకు తీపినీటి కెమరెక్కు చేపవలె పూనుకొనిరి. అతని న్యాయ చట్టసంబంధమైన శిక్షణ కిది యెంతయు తగియుండెను. సత్యాగ్రహ మును దాని సంతతి కంటె నత డీక్రీడాసూత్రముల నెరుంగును. అతడు తన పార్టీని కఠిన శిక్షణలో నుంచుటయేగాక నితర వ్యక్తులను బృందములను కూడ తనకు తోడ్పడ పురికొల్పెను! కాని యతడు తనతోడివారితోనే బాధలు పడవలసివచ్చెను. స్వరాజ్యపార్టీ మొదటిరోజులలో నోఁచేంజర్లతో పోరాడవలసి వచ్చి బలము చేకూర్చుకొనుట కనేకమంది యవకతవక మనుష్యులను జేర్చు కొనెను. తరువాత యెన్నికలు వచ్చెను. వీటికి ధనము కావలసి వచ్చెను. అది ధనవంతులనుండి రావలెను. కనుక నీ ధనవంతులను జోకొట్టవలెను. కొంతమందిని స్వరాజ్యపార్టీ అభ్యర్థులుగా నుండ గోరిరి. “ఒకరినుండి యొకరిని కాపాడెదమని వాగ్దానము చేయుచు బీదలనుండి వోటులను, ధనవంతులనుండి ధనమును సంపాదించు సాధువైన కళయే రాజకీయములు” అని యొక యమెరికాసామ్య వాది చెప్పుచున్నాడు.

మొదటినుంచీయు నీ కూటములన్నియు పార్టీని దుర్బలపర చెను. అసెంబ్లీలోను శాసనసభలోను పనిచేయుట కితర మితవాద పక్షములతో రాజీలు నిత్యావసరములయ్యెను. కనుక నితరులపై ధ్వజమెత్తుట యట్టి సూత్రములు పనికిరావయ్యెను. క్రమముగా పార్టీ శిక్షణలోను పార్టీ పటిమలోను బలము తగ్గెను. అందులోని దుర్బలులు సమయానుకూల స్వాహాపరులు చిక్కులను కల్పింప నారంభించిరి.

“లోపలనుండి ప్రతిఘటించెదము” అను నాశయముతో స్వరాజ్యవాదులు శాసనసభపై దాడివెడలిరి. కాని యీక్రీడ కిద్దరుండవలెను. ప్రభుత్వము స్వరాజ్యవాదులలోనే చీలికలను, వ్యతిరేకభావములను కల్పించి తా నిండులో పాల్గొన నిశ్చయించెను. గొప్పయుద్వోగములను, అనేక మోహములను ప్రభుత్వమెప్పులను, దుర్బలసోదరుల ముందర పడవేసిరి. వారు వాటి నెత్తుకొనుటయే చేయవలసినపని. వారి శక్తిసామర్థ్యములు, వారి రాజకార్యదురంధరత్వము పొగడబడుచుండెడివి.

కనుక స్వరాజ్యవాదుల సామాన్యనీతి తగ్గెను. అచ్చటచ్చట వ్యక్తులు వ్యతిరేక పక్షముకు జార నారంభించిరి. మాతండ్రి ‘దుష్టాంగమును ఖండించెదను’ అని యులుముచు, గర్జించుచుండెడివాడు. కాని దీనివలన లాభములేకపోయెను. కొంతమంది స్వరాజ్యవాదులు మంత్రులైరి. కొంతమంది రాష్ట్రములలో యెగ్జిక్యూటివు కాన్సిలర్లయిరి. కొంతమంది ‘రెస్పాన్సివిటీలు’ లేక ‘రెస్పాన్సివు కో ఆపరేటర్లు’ అను ప్రత్యేక బృందముగ నేర్పడిరి. మొట్టమొదట లోక మాన్యతలకు యీపడమును, మరియొక ప్రత్యేక పరిస్థితులలో నుపయోగించెను. ఇప్పుడు దీనిభావము ‘ఒడుపు దొరికెనా నీవొక పద విని స్వీకరించి హాయిగా ననుభవింపుము’ అయ్యెను. ఇట్టివారున్నను స్వరాజ్యపక్షము సాగెను కాని మాతండ్రి దాసుగారు దీనితోవిసిగిరి. దీనికితోడు త్తరహిందూదేశములో హిందూముస్లిము తగాదాలు రెచ్చి తఱచు కొట్లాటలలోనికి దిగెను.

1924 డిసెంబరులో కాంగ్రెసు బెల్గాములో జరిగెను. గాంధీజీ యధ్యక్షత వహించెను. చాలకాలమునుండి శాశ్వతముగ సభ్యత్వాతీతుడైన యతడధ్యక్షుడగుట తలక్రిందులు వ్యాపారముగ నుండెను. అతని యధ్యక్షోపన్యాసము నాకు రుచింపలేదు. అది యెంతమాత్రము నుత్తేజకరముగలేదు. గాంధీజీ ప్రోత్సాహముచే నన్ను తిరిగి అ. భా. కాం. వర్కింగు కార్యదర్శిగా నెన్నుకొనిరి. నాకిష్టములేకపోయినను నేను శాశ్వత కార్యదర్శి నగుచుంటిని.

1925 వేసవిలో మా తండ్రి యుబ్బసముతో బాధపడెను. అతడు హిమాలయములలోని డాల్హాసీకి కుటుంబముతో వెళ్ళెను. నే నచ్చట కొంతకాల ముంటిని. మేము డాల్హాసీనుండి హిమాలయ ములలోనున్న చాంబాకు వెళ్ళితిమి. అక్కడనుండగా నొకనాడు చిత్తరంజనదాసు చనిపోయినట్లు తంతివార్త వచ్చెను. ఆ వార్త వినుటతోటనే దుఃఖాకాంతుడై మా తండ్రి చాలసేపు నోటమాట రాక కూర్చునియుండెను. అది యతనికొక పెద్ద గొడ్డలిపెట్టు. అతని నట్టిస్థితిలో నే నెన్నడు చూడలేదు. అతని కత్యంతమిత్రుడు సహచరుడు నైనవాడు భారమునంతను నతనిపై విడిచి వెళ్ళిపోయెను. ఆ భార మంతకంతకు పెరుగుచుండుటయేగాక వా రిరువురకు విసుగు దల కలిగించెను. దాసుగారి ఫరిదూరు కాంగ్రెసు ఉపన్యాసము విసుగుదల కలిగినవాని యుపన్యాసమును బోలియుండెను. మరునాడే మేము చాంబాదాటి తిరిగి డాల్హాసీకి, యచ్చటనుండి అలహాబాదు కలకత్తాలకు ప్రయాణమైతిమి.

కులతత్వ ప్రాజల్యము

నాభా జయిలునుంచి వచ్చినతరువాత నేను మంచముపట్టితిని. నా కది యొక క్రొత్త యనుభవము. దుర్బలత్వముచే జ్వరముచే నే నెన్నడు మంచము పట్టియుండలేదు. నే నారోగ్యవంతుడనని నాకు కొద్ది గర్వము కూడ కలదు. హిందూదేశములో సాధారణముగా నభినయింపబడు రోగిష్టితనము, రోగిష్టి పద్ధతి యనిన నాకు మంట. నా యశావనము, శరీరపాటవము నా కనుభవయోగ్యమయ్యెను. కాని యీ వ్యాధి తగ్గినతరువాత నేను కొంతకాలము మంచముమీదనే యుండవలసివచ్చెను. ఈ కాలములో నేను నా పరిసరములకు నా నిత్యకార్యములకు నుదాసీనుడనై యుంటిని. నేను చెట్లను వేరుచేసి కట్టను మాత్రమే చూడగలిగినట్లు భావించెడివాడను. నా మనస్సు వెనుకటికంటె నిర్మలముగ, ప్రశాంతముగ నున్నట్లు కాన్పించెను. గొప్పవ్యాధిచే బాధపడినవారందరికి నిది సామాన్యమేయని నా యుద్దేశ్యము. కాని నా కిది యొక యాధ్యాత్మికానుభవమువలెనుండి యెంతయో మంచిచేసెను. నే నుద్రేకపూరిత రాజకీయములనుండి యుత్థితుడనై నన్ను కార్యాచరణకు పురిగొల్పిన లక్ష్యమును, ఆశయములను మరింత స్పష్టముగా చూడగలిగితిని. కాని యిట్లు స్పష్టమయినకొలది మరికొన్ని ప్రశ్నలుదయించుచు నేను వాటికి సరియగు సమాధానముల నీయజాలకపోవుచుంటిని. అప్పటి నా యనుభవమును గురించి నే నంతగా వ్రాయజాలను. ఆ భావమును నేను చులకనగా వ్యక్తముచేయజాలను.

హిందూ ముస్లిము తగాదాలు ముఖ్యముగా నుత్తరహిందూ దేశమున నధికమగుచుండెను. పెద్ద పట్టణములలో చాలచోట్ల నిర్ధాక్షిణ్యముగు కొట్లాటలు జరిగెను. క్రోధము అవిశ్వాసము ప్రబలిన కొలది పోట్లాటలకు మనము మున్నెన్నడు కని విని యెరుగని నూతన కారణములు బయలుదేరుచుండెను. పూర్వము గోవధ తగాదాలకు

కారణమగుచుండెను. మొహరము రామలీలలవంటి పండుగ లొకే సారి వచ్చిపడినపు డట్టితగాదాలు వచ్చుచుండెడివి.

మసీదులవద్ద సంగీతము, వాయిద్యములు యిప్పుడు క్రొత్త తగాదాకు కారణమయ్యెను. తమ ప్రార్థనల కివి యడ్డంకులని ముస్లిములు వీటి కభ్యంతరపెట్టిరి. ప్రతి పట్టణములోను చాల మసీదులున్నవి వారు రోజుకయిదుసార్లు ప్రార్థింతురు. కనుక నుత్సవములకు (శ్రాద్ధ, వివాహాదిక) ధ్వనులకు లోటులేకుండుటను పోట్లాటల కవకాశము లెప్పుడును గలవు; ముఖ్యముగా సాయంకాల ప్రార్థన కాలమున నివి పనికిరావనిరి. ఈ కాలముననే హిందూదేవాలయములలో పూజలుచేయుచు జేగంటలు వాయిండుచుందురు. దీనిని ఆర్తీయందురు. కనుక ఆర్తీ సమాజాయుద్ధము లిప్పుడు ప్రాముఖ్యత వహించెను. పరస్పరభావములపట్ల గౌరవము కొద్దిపాటి సర్దుబాటు చేసికొనిన సమసిపోవలసిన సమస్య నిరంతర ద్వేషమునకు కొట్లాటలకు కారణమగు టాశ్చర్యకరము. కాని మతద్వేషముల కాలోచన, హేతువు, సర్దుపాటు యవసరములేదు. ఇది నొకరిపై నొకరిని పురిగొల్పు అధికారములోనున్న మూడవపక్ష మున్నపు డిది రాజుటయతి సులభము.

కాని యీ కొట్లాటల కనవసర ప్రాముఖ్యత యివ్వబడుచున్నది. చాల పట్టణములు, పల్లెలు నిట్టి కొట్లాటలు లేకుండ సుఖజీవనము చేయుచున్నవి; వార్తాపత్రికలు ప్రతి చిన్న పోట్లాటను గోరంతలు కొండంతలు చేయును. దీనిని పైనున్న కులనాయకులు పెంచుచు తమకులము కెక్కువ రాజకీయ హక్కులు కావలెనని బిగియుచుందురు.

కాంగ్రెసుకు దీనివలన కష్టము తటస్థించెను. చాలమంది కాంగ్రెసువారు జాతీయ బురఖాలోనున్న కులనాయకులు. కాని కాంగ్రెసు యీ కులనాయకుల కెంతమాత్రమూ స్థానమీయలేదు. కనుక నిరుతెగల యతివాదులు కాంగ్రెసును దూషింపనారంభించిరి. గాంధీజీ చిరకాలము క్రిందటనే కులసమస్యను పరిష్కరించుట కొ

ప్రణాళిక నేర్పరచెను. అవి యధికసంఖ్యాకుల యుదారతవలనను; సోదరభావములవలనను తీరగలవని యతని యభిప్రాయము. ముస్లిములు దేని నడిగినను యిచ్చి వేయవలెననియే యతడనెను, వారితో బేరములు వలదనియు వారిని పైవిధమున పూర్తిగా జయింపవలెననియు నతడనెను. తక్కినవారు దేని నిజప్రయోజన మెంత కలదో యావంతయు నెరుగకపోయినను ప్రతిదాని కొనుగోలు ధర తెలిసినవారివలె నంతబేరమే కావలెనని పట్టుబట్టిరి. వస్తుధర వారికి తెలియును. కాని కొనబడిన వస్తు పెట్టిదో వా రెరుగరైరి !

ఇతరులను చులకనగా విమర్శింపవచ్చును; నిందించవచ్చును. మన యభీష్టము లీడేరకపోవుట కేదియో కారణము దొరకవచ్చును. మనము ప్రభుత్వముమీద కులనాయకులమీద నింద వేసెదము. వారు కాంగ్రెసును నిందింతురు. బ్రిటిషుప్రభుత్వ మెప్పుడును మనలో చీలికల నేర్పరచియే పాలించెను, పాలించుచున్నది, పాలించును. సామ్రాజ్యము లెప్పుడు నశ్లేచేయును. మనము దానిని నిందించిన లాభములేదు. దానిని నిర్లక్ష్యముచేసి, దానికి తగిన కట్టుదిట్టములు చేసికొనలేకపోవుట మనలోపముకాని మరియొకరిదికాదు.

మన మీలోపము నెట్లు తీర్చుకొనగలము ? ఇది బేరముల చేత నెంతమాత్రము కుదురునదికాదు. మన మెంత బేరమాడినను మనకంటె నెక్కువకు బేరమాడి, బేరమాడుటయేకాక దానిని కార్యరూపమునబెట్టగల ప్రభుత్వములేదా? ఒక సామాన్య జాతీయదృష్టి సాంఘికదృష్టి లేనిచో సామాన్యశత్రువుపై సమష్టిపోరాట మెట్లుజరుగ గలదు? మనము ప్రస్తుతమున్న రాజకీయ, ఆర్థిక పునాదుల నశ్లేయుంచి యచ్చటచ్చట నతుకులను మెత్తులను పెట్టుట సంస్కరించుట లేక 'భారతీయ పరము చేయుట' వలన లాభమేమి ? మనలక్ష్య మప్పుడు పంపకములలోనికి దిగును. అధికారములోనున్న మూడవ పక్ష మప్పుడు విధాయకముగా ప్రధానపాత్రధరించి తనదత్తపుత్రులకే పరముల నిచ్చును. ప్రస్తుతరాజకీయ, సాంఘిక పునాదులకు కేవల భిన్న

మగు నూతనపునాదులమీదనే మనము స్థిరమైన సమిష్టిపోరాటము నడుపగలము.

కాని కొంచె మించుమించు మన నాయకులందఱు ప్రస్తుత సంకుచిత రాజకీయ సాంఘిక పునాదులలోనే గుడిగుడి గుండా రాగము తిరుగుదురు. వారిదృష్టి యెంతసేపు సంస్కరణయుతముగాని విప్లవయుతముగాదు. కాని హిందూదేశములో రాజకీయ, సాంఘిక, ఆర్థికసమస్య లేవియైనను సంస్కరణ పద్ధతులచే తృప్తికరముగా పరిష్కరింపబడుకాలము గతించెను. అవి విప్లవముచేతనే సాధింపబడవలెను.

మన స్వాతంత్ర్య పోరాటములో స్పష్టమైన లక్ష్యములు, ఆశయములు లేకపోవుటచేతనే కులతత్వములు పెచ్చుపెరిగెను. ప్రజలకు స్వరాజ్య పోరాటముకు తమ నిత్యజీవితములోని బాధలకు స్పష్టమైన సంబంధమేమియు కానరాదు ! తాత్కాలి కోత్సాహములో వారొక్కక్కప్పుడు బాగుగనే పోరాడెడివారు. కాని దానివెనుక తగినంత హేతుబలము లేకపోవుటచే యుద్యమము వెనుకకు తగ్గిన కాలములో కులనాయకులు వారిని మతముపేరిట తమ ప్రయోజనములకొర కుపయోగించుకొనెడివారు. హిందువులలోను మహమ్మదీయులలోను కూడ బూర్జువాతరగతులవారు ప్రజాసామాన్యమునకు చివరకు మధ్యతరగతులలోని క్రింది తరహావారికి కూడ నెంత మాత్రము సంబంధములేని కోరికలకొరకు హక్కులకొరకు పవిత్రమైన మతము పేరిట ప్రజాసానుభూతి బడయుట చోద్యముగ నుండును. ఏ కులముతరపున తీసికొనిరాబడు ప్రతి కులహక్కు, కోరిక మనము పరిశీలించి చూచినను చివర కది యుద్యోగవాంఛతస్ప మరియొకటి కాదు. ఈ యుద్యోగము లభిస్వల్పముగనుండి మధ్యతరగతులలోని పైతరహావారికి పోవును. శాసనసభలలో నెక్కున స్థానములు ప్రత్యేకస్థానములు కావలెనను కోరికకూడ నిట్టిదే. ఇది పెద్ద రాజకీయాధికారము నిచ్చునది యని చెప్పబడును. ఇట్టివి జాతీయాభివృద్ధికి, జాతీయయొక్కతకు భంగకరములు. ఇవి యా యా కులములలోని యే

కొద్దిమంది పైతరగతులవారికో యుపకరించును గాని కులముకంటకు, ప్రజలకందరకు నుపకరించు ననుట వట్టికల్లు. ఈ గొడ్డుపోతు కోరికలను మతోద్రేకముతో లంకెపెట్టి యదార్థమును మరుగుపరుచుచున్నారు.

ఈవిధముగా రాజకీయాభివృద్ధిభంజకులు కులనాయకత్వము పేరిట రాజకీయరంగములో తిరిగి ప్రవేశించిరి. కులాభిమానము కంటె రాజకీయాభివృద్ధి ధ్వంసముచేయుటయే వారిసంకల్పమని వారి నడకలే విశదముచేయగలవు. ఒక్క రాజకీయముగనే వారు మనకడ్డము తగులనచ్చునని మన మనుకొననచ్చును. కాని యీ సందర్భములో వా రెంతదూరమైనను పోవుచుండట కడు విచారకరము. ముస్లిము కులనాయకులు భారతజాతీయతను, భారతస్వాతంత్ర్యమును యెంత మాత్రము లెక్కచేయనట్లే కాన్పింతురు. హిందూ కులనాయకు లెప్పుడు పైకి జాతీయతపేరిటనే మాట్లాడినను ఆచరణలో దాని వంకపోరు! వా రెట్టి ప్రయోజనకరమగు కార్యమును చేయుట కసమర్థులగుటచే ప్రభుత్వమునకు సాగిలబడి చివరకు దానినికూడ వ్యర్థముగనే చేసిరి. ఉభయులు 'సామ్యవాదమును' అట్టి 'యుపద్రవ' యుద్యమములను ఖండింతురు. పెట్టుబడిదారుల ప్రయోజనములకు సంబంధించినంతవర కుభయులు నేకగ్రీవముగనే యుందురు.

కాంగ్రెసులో చాలమంది ముస్లిములు కలరు. భారతదేశమంతట పేరెన్నిక పొందినవారు, సమర్థులు చాలమంది కాంగ్రెసు ముస్లిములు కలసి 'జాతీయ ముస్లిముపక్షము' స్థాపించి ముస్లిముకుల నాయకుల నెదిర్చిరి. మొదట వారికి కొంతజయము చేకూరి చదువు కొనిన ముస్లిములలో చాలమంది వారితరపునయున్నట్లే కాన్పించిరి. కాని వారందరు మధ్యతరగతులలో పైతరహాకు చెందినవారగుటచే వారి వారి యుద్యోగములను వ్యాపారములను చూచుకొని ప్రజాసామాన్యముతో సంబంధము పోగొట్టుకొనిరి. నిజముగా వారు తమ ప్రజలవద్దకు పోనేలేదు. వా రేసభలోనో కూర్చుని వారిలో వారు కొన్ని యేర్పాటులను రాజీలను కుదుర్చుకొను చుండెడివారు.

ఈ యాటలో వారికంటె కులనాయకు లెక్కువ దిట్టలగుటచే వారి నొకచోటునుండి మరియొకచోటుకు తరుముచు చివరకు వా రెట్టి సూత్రములతో బయలుదేరిరో యట్టిసూత్రములనే విడచిపెట్టులాగున చేసిరి. చివరకు వా రొక్క సమిష్టి ఎన్నికలను సూత్రముకు దిగివచ్చి దాన్నినైనను కాపాడుకొనజాలకపోయిరి.

ముస్లిము జాతీయవాదుల పతనము విచారకర కథనము. దానికి చాల వత్సరములుపట్టెను. ఈ వత్సరము (1934) తో దాని చివరయధ్యాయము ముగిసెను. 1923 వత్సరములోను, తరువాతను వారు చాల బలముగనుండి నాయకులను తీవ్రముగ నెదిర్చిరి. చాల సారులు గాంధీజీ ముస్లిముకులనాయకుల కోరికల నంగీకరించుటకు తయారయ్యెను. కాని ముస్లిము జాతీయవాదులే దీనిని వల్లకాదనిరి.

కులసమస్యలను పరస్పరసంభాషణలవలనను, చర్చలవలనను కుదుర్చుకొనుట కనేక ప్రయత్నములు జరుపబడెను. ఈ 'ఐకమత్య సభ'లో ముఖ్యమైనదానిని మహమ్మదాలీ 1924 లో ఢిల్లీలో గాంధీజీ 21 దినము లుపవాసమున్న కాలములో జరిపెను. ఈ సభలకు చాలమంది సదభిప్రాయములతోను, శ్రద్ధాభక్తులతోను వచ్చి సమన్వయముకొరకు చాల పాటుపడిరి. కొన్ని పవిత్ర తీర్మానములు గావింపబడెను. కాని ముఖ్యసమస్య పరిష్కరింపబడలేదు. గొప్ప సమస్యల సాధికసంఖ్యాకుల వోటులతో గాక పవిత్రమైన యైక్యబుద్ధి తోనే సమన్వయపరచవలెను. కాని యన్నిసంఘములలోను అతి వాదులు కలరు. వారిప్రకారము పరిష్కారమనగా నందరు తమ యభిప్రాయములకు లొంగిపోవుటయే. నిజముగా కొంతమంది ముఖ్య కులనాయకుల కెట్టిపరిష్కారము నవసరములేనట్లే తోచును. వారిలో చాలమంది రాజకీయాభివృద్ధికి విముఖులు. కనుక రాజకీయ పరివర్తనము కోరువారికి సమన్వయ మెట్లు సంభవించును?

సిక్కులు తమ హక్కులను కోరుచుండిరి. పంజాబులో నీవిధముగా త్రివిధ సంగ్రామ మేర్పడెను. ఒక సంఘము మరియొక సంఘమును చూచి భయపడుచుండుటచే ద్వేషములు పెరుగుచుండెను.

కొన్ని రాష్ట్రములలో వ్యావసాయక తగాదాలు - వంగదేశములో హిందూ జమీందారులు ముస్లిము రయితాంగం - కులసంబంధమైన బురఖాలో కాన్పించెను. పంజాబు సింధులలో ధనవంతులు వడ్డీ వ్యాపారస్తులు సాధారణముగ హిందువులు. ముస్లిము వ్యవసాయ దారులు ఋణగ్రస్తులు. దారిద్ర్యముచే పీడింపబడు ఈ ఋణగ్రస్తులకు రక్తమును పీల్చెడి ఋణదాతలమీదగల ద్వేషమంతయు కులద్వేషముకు దోహదము నిచ్చుచుండెను. సాధారణముగా ముస్లిములు బీద వారగుటచే కులనాయకులు వారి బీదతనముచే ధనవంతులపై కలిగిన ద్వేషమును కులప్రయోజనములకు వినియోగించుకొనెడివారు. దీని చేతనే ముస్లిము కులనాయకులు కొంత ప్రజాప్రతినిధ్యము కలవారై కొంత బలము సంపాదించగలిగిరి. హిందూకులనాయకులు ధనవంతులైన వడ్డీవ్యాపారస్తులకును, ఉద్యోగస్తులకును ప్రతినిధులైరి. వీరివెనుక హిందూప్రజల బలమంతగాలేదు. కనుక నీ సమస్య యార్థికసమస్యతో మిళితమగుచుండెను. ఇది రానురాను కలవారికి, లేనివారికి పోరాటముగా మారవచ్చును. కాని యంతవరకు అన్ని కులములకు చెందిన ప్రస్తుత కులనాయకులందరు నేకమయి తమ భేదభావములను సమన్వయ పరచికొని లేనివారిపై కొక్కుమ్మడిగా నురుకుదురు. ప్రస్తుత పరిస్థితులలోకూడ మూడవపక్షము లేకపోయినచో రాజకీయ పరిష్కారము కుదురు టంత ఘనకార్యముకాదు.

1924 లో ఢిల్లీ యైకమత్యసభ యైనదో లేదో యప్పుడే అలహాబాదులో హిందూముస్లిము పోరాటములు చెలరేగెను. మేము వెంటనే అలహాబాదు వెళ్ళితిమి. అది యంతతీవ్రముగా పరిణమింపక పోయినను దానితరువాత కలిగిన ద్వేషములు, కోర్టువ్యాపారములు చాలకాల ముండెను. ఆ వత్సరమే రామలీల యత్నవసందర్భములో నచ్చట మరియొక సంఘర్షణ జరిగెను. మసీదులవద్ద వాయిద్యాదులను నిషేధించుటచే నిప్పటి కెనిమిది వత్సరములనుండి అలహాబాదులో రామలీలోత్సవములను జరుపుటయే మానివేసిరి. నా చిన్న తనములో నేను వాటినెంతయో యానందముతో ననుభవించెడిది.

వాడను ! అది హిందూ యుత్సవమైనను బహిరంగమున జరుగుటచే ననేకమంది ముస్లిములుకూడ నందులో పాల్గొనుచుండిరి. ప్రతిచోట సంతోషముతో నిర్విచారము తాండవమాడు చుండెడిది. వర్తకము విజృంభించెడిది. నేను పెద్దవాడనైన తరువాత దీనిని చూచితిని. అప్పటికి నా యభిరుచులన్నియు మారుటచే నా కంత యుత్సాహము లేకపోయెను. కాని ప్రజ లీ యుత్సవములను, తమాషాలను చూచి తమ దుఃఖములను, కష్టములను, శ్రమలను మరచిపోయెడివారు. ఇప్పటి కెనిమిది సంవత్సరములనుండి అలహాబాదులోని బాలబాలిక లీ సంతోషముకు, నీమాత్రపు దైనందిన శ్రమజనిత దుఃఖోపశమన మునకు నోచికొన్నరైరి. ఇదంతయు స్వల్ప పేచీలకొఱకు ! మతము మతతత్త్వము దీని కుత్తరవాది యగుచున్నది. ఆహా ! వా రెంత సంతోషశూన్యులు ! ఎంతటి సంతోషసంహారకులు !

మున్సిపలు కార్యనిర్వహణము

నేను అలహాబాదు మున్సిపలు పని రెండేండ్లు సాగించితిని. నా వైరుమను పదవికి పరిమితి మూడేండ్లు. రెండవయేడు ప్రారంభ మగుటతోడనే నా బాధ్యత తొలగించుకొన జూచుచుంటిని. నా కా పనియందు శ్రద్ధకలిగి నా కాలమును, బుద్ధిని దానికి వినియోగించితిని. నేను దానిని జయప్రదముగ నెరవేర్చి నా సహచరులందరి యామో దము బడసితిని. రాష్ట్రప్రభుత్వముగూడ నాపైనున్న రాజకీయ ద్వేషమును తగ్గించుకొని, నా మున్సిపలు కార్యములను కొన్నింటిని మెచ్చుకొనిరి. అయినను యదార్థప్రయోజనముల నిచ్చెడివాటిని వేటిని చేయకుండ నా చేతులు బంధింపబడెను ; అభ్యంతరములు, నడ్డంకులు కల్పింపబడెను.

అది యొకరు బుద్ధిపూర్వకముగ కల్పించు యభ్యంతరము కాదు. అందరు నాకు మనఃపూర్వకముగ సహకారముచేసిరి. కాని యొకప్రక్క ప్రభుత్వయంత్రము, మరియొకవంక ప్రజలయొక్కయు, మున్సిపలు సభ్యులయొక్కయు నుదాసీనత కలవు. ప్రభుత్వముచే తయారుచేయబడిన మున్సిపలు పరిపాలన యను యుక్కుచట్టము గొప్ప యభివృద్ధిని నూతన మార్పులను చేయనీయదు. మున్సి పాలిటీ యెప్పుడు ప్రభుత్వముమీద నాధారపడునట్టి యార్థిక నీతియే దానికి ప్రసాదింపబడెను. మున్సిపలు చట్టముల ప్రకారము నూతన పన్ను విధానములు సాంఘికాభివృద్ధి పనికిరావు. చట్టము ప్రకారము చేయదగినవాటికి గూడ ప్రభుత్వామోద ముండవలెను. మార్కండే యాయుర్దాయ ముండి, యెడతెగని యొప్పుగలవా డున్నచో నీ యామోదముకొర కెదురు చూచుచుండవచ్చును. జాతీయ సాంఘిక నిర్మాణములకు సంబంధించిన వ్యవహారము వచ్చినపుడు ప్రభుత్వయంత్ర మెంత నెమ్మదిగ, నెంతకష్టముగ, నెంత యసమర్థముగ నడిచెడిదో చూచిన నా కాశ్చర్యము వేసె

డిది. కాని రాజకీయ శత్రువు నణచవలసివచ్చినపుడు మాత్రము వారిలో నా మందగమనము, అసమర్థత మాయమగును.

రాష్ట్రప్రభుత్వములోని స్థానిక స్వపరిపాలనశాఖ కొకమంత్రి యధిష్టానదేవతగానుండును. కాని సాధారణముగా నీ మంత్రిశేఖరు నకు మున్సిపలు వ్యవహారములు మరేయితర ప్రజావ్యవహారములు తెలియవు. నిజమున కతనిలెక్కయేలేదు. శాశ్వతమైన ఐ. సి. యస్. యుద్యోగులచే నడుపబడు యతనిశాఖయే యతనిని నిర్లక్ష్యము చేయును. ప్రభుత్వమనగా ముఖ్యముగా పోలీసు ధర్మము, శిక్షించుట యను గొప్ప భారతోద్యోగుల భావములే వీరికిని పట్టుబడును. అధికార గర్వము, అధికారపెత్తనము వెలిగింపవలెనను భావమే వీరికి కాన్పించును. కాని ప్రజాబాహుళ్యముకు చెందు సాంఘికసేవ చేయవలె ననెడి యవసర మెంతమాత్రము వీరికి కాన్పించదు. ప్రభుత్వ మెప్పుడు మున్సిపాలిటీలకు ఋణదాతలు. కనుక పోలీసు ధర్మమైన తరువాత వారికి ఋణదాత ధర్మమే ముఖ్యము. ఋణ వాయిదాలు సరిగా చెల్లింపబడుచున్నవా? మున్సిపాలిటీలో తగినంత ధనమున్నదా లేదా? అది దివాలాతీయదు కదా! ఈ ప్రశ్న లవసరమైనవే యైనను మున్సిపాలిటీలు విద్య, పారిశుధ్యము నను ప్రయోజనకరములగు ధర్మములను కొన్నింటిని నెరవేర్చవలసి యున్నదనుసంగతి సామాన్యముగా మరచిపోబడుచున్నది. అది రొక్కము తీసికొని తిరిగి వాయిదాలప్రకార మిచ్చివేయుట కేర్పడిన సంస్థకాదు. భారతమున్సిపాలిటీలో సాంఘికసేవావకాశములే చాలతక్కువ; డబ్బునిక్కచ్చి యున్నచోట దీనికిని నాస్తిచెప్పుదురు. అందులో మొదట సాధారణముగా విద్యకే యెక్కువ దెబ్బతగులును. పాలకజాతివారికి మున్సిపలు పాఠశాలలతో సంబంధములేదు. వారిబాలురు మంచెస్థితిలో నుండు ప్రయివేటుబడులకు పోదురు.

భారతదేశ పట్టణములను మనము రెండుభాగములుగా విభజింపవచ్చును. సందులతోను గొందులతోనుకూడి క్రిక్కిరిసియుండు ప్రధాన నగరము. రెండవది విశాలమైన భవనములు, సుందర కుటీ

రములు, తోటలు ప్రాకారములుగల యుద్యోగస్తుల శ్రేణులు. ఈ యుద్యోగ శ్రేణులతోనే ఇంగ్లీషు వ్యాపారస్తులు ఇంగ్లీషు యుద్యోగులు, మధ్యతరగతులలోని పైతరహకు చెందిన భారతీయులు, యితర వృత్తులవారు భారతీయోగస్తులు మొదలగువా రుందురు. మున్సిపాలిటీకి వచ్చు రాబడిలో హెచ్చు మొత్త ముద్యోగస్తుల శ్రేణులనుండిగాక ప్రధాన నగరమునుండియే వచ్చును. కాని ప్రధాన నగరముకంటె నీ శ్రేణులకే యెక్కువమొత్తము వెచ్చింపబడును. విశాలమైన యా శ్రేణుల కెక్కువ రోడ్లు కావలెను. దానితో నెక్కువ మరమ్మతులు, తుడుచుట, నీళ్ళు చల్లుట, దీపములు వెలిగించుట, మురుగుకాలనలు, నీటిసప్లయి, పారిశుధ్యము ఇట్టివనేకములు కావలెను. నగరభాగమెప్పుడు నిర్లక్ష్యము చేయబడును; ఇక పట్టణము లోని బీదప్రాంతములసంగతి చెప్పనక్కరలేదు. వాటికి మంచిరోడ్లు లుండవు. ఇరుకుసందులలోను గొందులలోను దీపములుండవు. సరియైన మురుగుకాలువలు పారిశుధ్యముగా వుండవు. వా రీబాధల నన్నింటిని యనుభవించుదురు. వారికష్టములను చెప్పకొననైన చెప్పకొనరు. చెప్పకొనిరో వినువా రెవరు? 'పెద్దనోరు చిన్ననోరు' గలవారందరు నుద్యోగశ్రేణులలోనే యుందురు.

ఈ భారమును కొంత సమము చేయుటకు కొన్ని యభివృద్ధులను కలిగించుటకు భూముల విలువమీద నే నొకపన్ను వేయనెంచితిని. నే నీ సూచన చేయుటతోడనే జిల్లా మేజిస్ట్రేటు యిది భూమి శిస్తుపద్ధతికి చట్టములకు వ్యతిరేకమనెను. అట్టిపన్ను శ్రేణులలోని భవనముల యజమానులపైననే యెక్కువగా పడియుండెడిది. కాని ప్రభుత్వము బీదలమీదపడు ప్రత్యక్షపన్నులను, వస్తువులపై సుంకములను జంకుగొంకులులేకుండ నామోదించును. అవి ధరలను పెంచును; వర్తకము నణచును; బీదలపై నెక్కువభారము పడును.

ఈవిధముగా మున్సిపలు చైరుమనుగా నే నొకవంక కనబడని పెత్తనము వెలిగించు ప్రభుత్వ యంత్రముతోను (ఇది యజగళము వలె కదలదు. నూతనమార్గములను తొక్కదు) తత్తుల్యముగనే

కదలని నా సహచర సభ్యులతోను మెలగవలసివచ్చెను. ఇందులో కొంతమంది యుత్సాహపరులున్నను మొత్తముమీద వారు మాచ్చుకు, మంచికి యంత సుముఖులుకారు. పాతమార్గములు మంచివేకదా, సంశయాస్పదమగు క్రొత్త యనుభవములేల? చివర కీ యుత్సాహవంతులు నిర్వీర్యమగు దినచర్య కలవాటుపడి క్రమముగా నల్లమందుభాయిలై పోయిరి.

ప్రతివత్సరము వార్తాపత్రికలు ప్రభుత్వోద్యోగులు ప్రభుత్వ తీర్మానములు మున్నిపాలిటీలను స్థానికసంస్థలను విమర్శించుచు వాటి లోటుపాటుల నెత్తిపొడుచును. దీనినుండి భారతదేశముకు ప్రజాస్వామికసంస్థలు పనికిరావను. సారాంశము తీయబడుచున్నది. వారి లోపములు స్పష్టములేయైనను వా రెట్టి సంకుచిత యుక్కుచట్టములో పనిచేయవలసి యున్నారో గమనించువారెవరునులేరు. ఇది నిరంకుశత్వముకాదు. ప్రజాస్వామికముకాదు. ఇది యారెంటియొక్కయు సంకరము. దీని కా రెంటి లోపములు కలవు. కేంద్రప్రభుత్వముకు కొంత యధికారము పెత్తనము నుండవచ్చును. కాని యా కేంద్ర ప్రభుత్వము ప్రజాస్వామికము, ప్రజా యవసరములను గుర్తెరుంగు నది యైనపుడు స్థానిక ప్రజాసంస్థకు సరికాదు. ఇట్లు కానినాడు రెంటికి సంఘర్షణ తప్పదు. లేదా కేంద్రప్రభుత్వముకు లొంగక తప్పదు. ఈ విధముగా కేంద్రాధికారము బాధ్యతాయుత అధికారమును చలాయించును. ఇది చాల యసంతృప్తికరమైనవిషయము. దీనివలన నిజమైన ప్రజాధికారము నశించును. మున్నిపలుబోర్డు సభ్యులుకూడ తమరి నెన్నుకొను ప్రజలవైపుగాక నెక్కువగా కేంద్రప్రభుత్వ ప్రసాదముకొరకే చూచుచుందురు; ప్రజలుకూడ బోర్డును మరచిపోవుదురు. నిజమైన సాంఘికసమస్య లెన్నడు బోర్డుకు రాజాలవు. అవి దానిధర్మముక్రిందకు రాకుండుటయే దీనికి కారణము. పన్ను వసూలు చేయుటయే దాని ప్రధాన ధర్మము.

స్థానిక సంస్థల వోటింగు అర్హతకూడ చాల సంకుచితముగనే యున్నది; దానిని చాలవరకు పెంచి యెక్కువమందికి వోటింగుహక్కు

కలుగచేయవలెను. బొంబాయి కార్పొరేషనువంటి గొప్ప కార్పొరేషనుకూడ చాల సంకుచితమైన వోటింగు పద్ధతిచేతనే యెన్నుకొనబడినదని నేను భావించెదను. కొంతకాలముక్రిందట వోటింగు అర్హత నెక్కువమందికి కలుగచేయవలెనను తీర్మానము కార్పొరేషనులోనే యోడింపబడెను. చాలమంది సభ్యులు తమస్థితితో తృప్తిపడి దానిని మాచ్చుటకు పోగొట్టుకొనుటకు నిష్టపడరైరి.

కారణము లేవియైనను మన స్థానికసంస్థలంత జయప్రదమైనవి సమర్థమైనవికావు. అట్లున్నను వాటిని ప్రజాస్వామిక పరిపాలన యభివృద్ధిలోనున్న దేశములలోని కొన్ని మున్సిపాలిటీలతో పోల్చవచ్చును. సాధారణముగా నవి నీతిభావ్యాములుకావు ; అసమర్థతయే వాటికున్నలోపము ; బంధువుల కుద్యోగము నిచ్చుటయే వాటి కున్న దుర్బలత్వము. వాటిలక్ష్యము లన్నియు సరియైనవికావు. ఇవి యన్నియు సహజములు. ఏలనన ప్రజాస్వామికము జయప్రదము కావలెనన్న దానికెనుక వివేకముగల ప్రజాభిప్రాయము బాధ్యత యుండవలెను. దానిబదులు మన కెక్కడ చూచిన సధికార ప్రాబల్యము, ప్రజాస్వామికముకు కావలసిన సమర్థత లేకపోవుటయు కాననగును. ప్రజాసామాన్యముకు విద్యనిచ్చు పద్ధతి లేదు. వివేకవంతమగు ప్రజాభిప్రాయమును నిర్మించు యత్నములు లేవు. కనుక విధాయకముగా ప్రజాదృష్టి వ్యక్తులమీద కులతత్వముల మీద తదితర స్వల్పసమస్యలమీద పడును.

మున్సిపలు పరిపాలనలో 'రాజకీయములు' లేకుండ చేయుటకే ప్రభుత్వ మందులో ముఖ్యముగా శ్రద్ధతీసికొనును. జాతీయోద్యమముతో సానుభూతిచూపు తీర్మానము చేసినచో ప్రభుత్వము గుడ్డెఱచేయును. జాతీయ వాసనగల పాఠ్యపుస్తకములను మున్సిపలు పాఠశాలలలో పెట్టనీయరు. జాతీయనాయకుల పటములనుకూడ నచ్చట పెట్టనీయరు. జాతీయపతాకము నచ్చటనుండి పీకివేతురు. లేదా మున్సిపాలిటీని రద్దుచేసెదరు. చాల రాష్ట్రప్రభుత్వములు మున్సిపలు సంస్థలనుండియు స్థానికసంస్థలనుండియు కాంగ్రెసువారిని తరిమివేయు

తీవ్రయత్నములు చేసినట్లు కాన్పించును. ముస్సిపలువిద్య మొదలగు శాఖలకు ప్రభుత్వ గ్రాంటుల నీయమని బెదిరించి యొకవిధమగు వత్తిడి కలుగజేసిన వారిపని యీడేరకలదు. కొన్నిచోట్ల ముఖ్యముగా కలకత్తా కార్పొరేషనులో శాసనోల్లంఘనములోగాని ప్రభుత్వ వ్యతిరేకమైన మరేయితర రాజకీయోద్యమములలోగాని జయిలుకు పోయినవారు పనికిరా రను శాసనములుకూడ చేయబడెను. దీని యుద్దేశ్యము కేవలము రాజకీయమే; అసమర్థత కాని యనర్హతకాని దీనికి కారణములుకావు.

మన మునిసిపాలిటీలు స్థానికసంస్థలు నెంతటి స్వాతంత్ర్యము ననుభవించుచున్నవో యవి యెంత ప్రజాస్వామికములో తెలుపుట కీ కొద్దియుదాహరణములే చాలును. అన్ని ముస్సిపలు, స్థానికసంస్థల సేవలలోను రాజకీయ ప్రతికక్షులను లేకుండచేయు యత్నమున కర్థ మేమియో మనము కొంచెము గ్రహింపవలసియున్నది. గత పదునాలుగు సంవత్సరములలోను దఫదఫాలుగా మూడులక్షలు జయిలుకుపోయిన ట్లంచనా వేయబడెను. రాజకీయముల నటుంచి, యీ మూడులక్షలలోను భారతదేశములోని యత్యంత శక్తివంతులు, ఆదర్శపురుషులు, సాంఘిక శ్రేయస్సు నభిలషించువారు, స్వార్థరహితులు కలరనుట నిర్వివాదాంశము. వారు చొరవకలవారు, శక్తివంతులు, ధర్మతత్పరులు, సేవచేయవలెననెడి యాశయముకలవారు. కనుక ప్రజాసంస్థలలోను నితర యుపయుక్తమగు సేవలలోను పని చేయుట కిట్టివారే సర్వవిధముల సమర్థులగుటచే వీరినే సేవకులుగ తీసికొనవలెను. అయినను వీరు వీటిలో ప్రవేశించకుండ ప్రభుత్వము సర్వప్రయత్నములను చేయుటయేగాక శాసనములనుకూడచేసి వారిని వారియెడల సానుభూతిచూపినవారిని శిక్షించెను; అది పెంపుడుకుక్క జాతికి ప్రాధాన్యత నిచ్చును. దానినే ముందుకుత్రోయుచు మన స్థానికసంస్థలు సమర్థతతో పనిచేయుటలేదని ఫిర్యాదుచేయును. రాజకీయములకు స్థానికసంస్థలతో సంబంధములేదని ప్రభుత్వమువారెంత యెలుగెత్తిచాటినను, తమ్ము బలపరచుకొనుటకు రాజకీయము

లలో జోక్యము కల్పించుకొనుటకు ప్రభుత్వము కెట్టి యభ్యంతరము లేదు. గ్రామములలో ప్రభుత్వముతరపున ప్రచారముచేయవలెనని స్థానిక బోర్డులలోని యుపాధ్యాయులు నిర్బంధింపబడిరి. లేనిచో వారి యుద్యోగములకు తర్పణముల నిచ్చుకొనవలెను !

౭౬ గత పదిహేను వత్సరములనుండియు కాంగ్రెసు సేవకు లనేక క్లిష్టపరిస్థితుల నెదుర్కొనవలసివచ్చెను; వారు గొప్ప బాధ్యతలను వహించిరి. శక్తివంతమై యన్ని బలములను చేకూర్చుకొనిన ప్రభుత్వమును కొంత జయప్రదముగ వా రెదిర్చిరి. ఈ కఠిన శిక్షావిధానము వారి కాత్మవిశ్వాసమును, సమర్థతను, చిరకాలము తాళగల శక్తిని ప్రసాదించెను. చాలకాలమునుండి పెత్తనము వెలిగించుచు దేశమును నిర్వీర్య మొనర్చుచుండిన ప్రభుత్వవిధానము భారత ప్రజల కే గుణ గణములు, శక్తి సంపదలు లేకుండచేసెనో వాటి నిది ప్రసాదించెను. ఈ కాంగ్రెసు యుద్యమములోకూడ నన్ని ప్రజాసంబంధ యుద్యమము లలోవలె చాలమంది మూర్ఖులు, అసమర్థులు, అయోగ్యులు, నధములు లేకపోలేదు. అట్టివారింకను ఉన్నారు. కాని యొకేయర్హతలు గలిగిన మరియొకనికంటె సామాన్య కాంగ్రెసు సేవకు డెక్కువ సమర్థుడు, శక్తివంతుడు అని చెప్పటకు నా కెట్టి సందేహములేదు. ఈ సందర్భములో ప్రభుత్వము వారి సలహాదారులు గుర్తించని మరియొక విషయము కలదు. కాంగ్రెసు సేవకుల కెట్టియుద్యోగము యెట్టిసౌకర్య యవకాశము లేకుండచేయు యత్నమును యదార్థమైన విప్లవకారు డాహూయము చేయును. సామాన్యకాంగ్రెసువాది యెంతమాత్రము విప్లవకారుడు కాడు. అతడు కొంతకాల మర్థ-విప్లవ ప్రయత్నము చేసిన తరువాత తన నిత్యజీవితకలాపములోనికి దిగిపోవును. అతడు తన వర్తకములోనో వృత్తిలోనో స్థానిక రాజకీయ గజిబిజిలలోనో జిక్కుకొనిపోవును. అతని దృష్టిలో పెద్ద సమస్యలన్నియు మాసి పోవును; అతనికుండిన విప్లవత్పక్ష నశించును. ఒడలుబరువెక్కును. ఉత్సాహమే సన్నగిలి కడుపులోనీళ్ళు కదలనిస్థితిని వాంఛించును. కనుకనే విప్లవతత్వముగల కాంగ్రెసువాదులు తమతోడివారెన్నడు

శాసన సభలలోనికి స్థానిక బోర్డులలోనికి పోకుండగను నౌకరీలను వాంఛింపకుండగను చేయ యత్నించెదను. ప్రభుత్వమువా రిపు డట్లు చేసి వారి యత్నములకు కొంత సాయపడుచున్నారు. ఏలనన నౌకరీ దొరకకపోయినచో కాంగ్రెసు సేవకుని విప్లవతృష్ణ కొంతయైనను నిలుచును లేదా మరింత యభివృద్ధిచెందును.

ఒక సంవత్సరము మున్సిపలు పనితో నేను విసిగితిని. అచ్చట నేను నా శక్తినంతను చక్కగా వినియోగించినట్లు భావించితిని. నేను చురుకుగ పనిచేయగలిగితిని. కొంత సమర్థత చూపితిని కాని గొప్ప మాపు దేనిని చేయజాలకపోతిని. చివరకు నేను రెండేండ్లు పూర్తి యగుటతోడనే 1925 లో రాజీనామా యిచ్చితిని. ఈ వత్సరమే శరత్కాలములో నా భార్యకు చాల జబ్బుచేసెను. ఆమె యనేక మాసములు లక్ష్నో ఆస్పత్రిలో నుండెను. ఆ వత్సరము కాంగ్రెసు కాన్ఫరెసులో జరిగెను. నేను అలహాబాదు కాన్ఫరెసు లక్ష్నోల మధ్య (నే నింకను కాంగ్రెసు కార్యదర్శిగనే యుంటిని) తఱచు పరుగిడ వలసివచ్చెను. నా భార్యకు స్విట్జర్లాండులో మరికొంత వైద్యము చేయించవలెననిరి. నేను సంతోషించితిని. భారతదేశమును వీడిపోవుట కేదైనను వీలుదొరుకునా యని నేను చూచుచుంటిని. నా మనసు చాల చికాకుగా నుండెను. నాకు నిర్దుష్టమైన మార్గము కాన్పించ కుండెను. నేను భారతదేశమునకు చాల దూరములో నున్నచో నచ్చటినుండి విషయములను నిర్దుష్టముగా చూడగలుగుదునని యను కొంటిని. 1926 మార్చి మొదటివారములో నేను, నా భార్య, కుమార్తె బొంబాయినుండి వెనీసుకు పయనమైతిమి.

యూ ర పు లో

పదమూడు సంవత్సరముల తరువాత నేను తిరిగి యూరపు వెళ్ళితిని. ఈ పదమూడేండ్లు యుద్ధము, విప్లవము, అద్భుతమైన మార్పులతో నిండియుండెను. పాతప్రపంచమంతయు యుద్ధమువలన కలిగిన రక్తస్రావములలోను, భీతాంగములలోను నశించెను. ఒక క్రొత్త ప్రపంచము తయారయ్యెను. మేమచ్చట సంవత్సరము తొమ్మిది మాసము లుంటిమి. నా కచ్చట శరీర మనశ్శాంతులు కుదిరెను. నా చెల్లెండ్రొద్దకు మాతో నుండిరి. నే నప్పడప్పు డితర ప్రాంతములకు పోవుచుండెడివాడను. పర్వత శిఖరములమీద నున్న పుడు నాకు హిందూదేశముకు నైరోబా ప్రపంచమునకుకూడ సంబంధములేకయుండెను. కాని మొత్తముమీద జీవితము నిస్సారముగ నుండెను. నా భార్య యారోగ్యబలములు వృద్ధియయ్యెను. మాకు భారతీయు లంతగా కాన్పించెడివారుకారు. అచ్చటచ్చట భారతదేశమునుండి బహిష్కరింపబడినవారు, పాత విప్లవకారులు కాన్పించెడివారు.

జినీవాలో శ్యామ్జీ క్రిష్ణవర్మ వ్యాధిగ్రస్తురాలైన భార్యతో నొక మేడమీద నుండెడివాడు. ఆ వృద్ధదంపతులు నొకరు లెవరు లేకుండ తమంత తామే కాలక్షేపము చేసెడివారు. అతనియొద్ద చాల ధన మున్నను ఖర్చుచేయక బ్రాముబండి నెక్కుటకు బదులు నడిచిపోయెడివాడు. అతని యిల్లు, నేల, గదులు, బీరువాలు, పుస్తకములు సమస్తము దుమ్ముతోను ధూళితోను నిండియుండెడివి. పుస్తకములు, కాగితములు నేలమీద చిమ్మివేయబడి యుండును.

శ్యామ్జీ విదేశములలో చదువుకొను భారతీయులకొరకు తన ధనము వినియోగింప నెంచి దానికి నన్నొక ధర్మకర్తగా నుండ వలెననెను. నే నట్టి బాధ్యతను పెట్టుకొనుట కిష్టపడలేదు. నే నొక వేళ శ్రద్ధచూపినచో నేనతని ధనము నాశించుచున్నానని యత

డనుమానపడునని నా భయము. అతనివద్ద నే మున్నదియు నెవరికి తెలియదు. భారతదేశమునుండి యప్పుడప్పుడు ప్రధాన భారతీయులే జనీవా వచ్చుచుండిరి. శ్యామ్జీ యధికారవాసన కలవారి నెవరిని సమీపించడు. అనధికారులు వచ్చినప్పు డతడు వారితో చర్చించుచుండును. కాని వారతనితో బహిరంగముగా కలియుటకు మాట్లాడుటకు నిష్టపడక రహస్యముగా క్షమార్పణ చెప్పకొనెడివారు. అతనితోడి సంపర్కము ప్రమాదకరమని తలంపబడుచుండెడిది.

కనుక శ్యామ్జీయు, సతనిభార్యయు, బిడ్డలు బంధువులు, స్నేహితులు, పరిచయులు, తుద కెట్టి మానవసంపర్కములేకుండ నొంటరిగనే జీవించెడివారు. అతడు పూర్వ సంప్రదాయముకు చెందినవాడగుటచే సతని రోజులు గతించెను. కాని యతని నేత్రములలో నింకను పాత యగ్నికణములు కొన్ని లేకపోలేదు. మాయదువురకు సామ్యమెంతమాత్రము లేకపోయినను నాతనియెడల సానుభూతి, శౌరవము కలవు. ఈ వృద్ధ దంపతు లిరువురు నొకరి తరువాత నొక రీమధ్యనే చనిపోయిరని వార్తాపత్రికలు తెలుపుచున్నవి. భారతనారీమణులకు విదేశములలో శిక్ష నొసగుట కతని భార్య చాలధనము నిచ్చెనట.

స్వీట్జర్లండులో నేను రాజామహేంద్రప్రతాపుని చూచితిని. ఇతడు మంచి యుత్సాహపరుడు. ఇత డెప్పుడు యదార్థవిషయములను గమనింపక గాలిమేడలలో నివసించును. ఇత డొక చిత్రమైనమనిషి. ఇతని దుస్తులు, మిలిటరీవేషము, రష్యనుజోళ్ళు, పెద్దపెద్ద జేబులు; ఆ జేబులనిండ కాగితములు, బొమ్మలు, ఉత్తరములు, డాక్యుమెంటులు అన్నియు వింతగా నుండును. ఒకసారి చీనాదేశములో సతని విలువయైన కాగితములపెట్టె పోయెనట. కనుక నప్పటినుంచియు సత డా పెద్దజేబులలోనే సమస్తము తీసికొనిపోవునట! అతడు చీనా జపాను టిబెట్టు ఆఫ్ఘనిస్తానము మొదలగు దేశములలో సంచార మొనర్చెను. అతని సంచారములనుగురించి సాహసకృత్యములను గురించి యనేక చిత్రవిచిత్ర కథల నతడు చెప్పెడివాడు. అతడు 'ఆనందసంఘము'

అను నొక సంఘమును స్థాపించెను. 'ఆనందములో నోలలాడుము' అను నదియే దానిలక్ష్యము. ఈ సంఘమునకు లట్వియా (లేక లిథువేని యా)లో నఖండ విజయము చేకూరెను.

ప్యారిసునగరములో మేము కామాదొరసానిని చూచితిమి. ఆమె చటచట మీదకువచ్చి వ్రేలుచూపుచు, నతితీక్షణముగా చూచుచు హఠాత్తుగా నీ వెవ్వరవని యడుగునపు డతి భయంకరముగ నుండును. తరువాత ఇటలీలో నేను మాల్వీ ఒబేదుల్లాను కలుసుకొంటిని. అతడు తెల్లవైనవాడేకాని, పాతరకపు రాజకీయ యెత్తులలో నారితేరినవాడు. ఆధునిక భావములతో నతని కెట్టి సంపర్కము లేదు. అతడు 'భారత సంయుక్త ప్రజాస్వామికములు' అను నొక ప్రణాళికను వ్రాసెను. అది కులసమస్యలను పరిష్కరించుటకొక యోగ్యమైన యత్నము. బర్కత్లూ మరియొక మాల్వీ అతనిని నేను మొదట బెర్లినులో కలుసుకొంటిని. అత డత్యుత్సాహవంతుడు; ప్రసన్నవదనుడు; వృద్ధుడైనను సంతోషముతో నుప్పొంగువాడు. అతడు నిరాడంబరుడు; అంత తెలివియైనవాడు కాకపోయినను నూతనభావముల నలవర్చుకొనుటకు, నాధునిక ప్రపంచము నర్థము చేసికొనుటకు యత్నించెడివాడు. అతడు 1927 లో స్వేన్ ఫ్రాన్సి స్కోలో చనిపోయెనని విని నేను చాల విచారించితిని.

బెర్లినులో యుద్ధసమయములో భారతీయులందరు కలిసి యొక సంఘముగా నేర్పడిరి. వీరికథ వినదగినది. వీరిలో చాలమంది వివిధ జర్మను విశ్వవిద్యాలయములలో 1914 సంవత్సరములో విద్యార్థులుగా నుండెడివారు. వీరు జర్మను విద్యార్థులతో సమానముగా నాడుకొనుచు, పాడుకొనుచు వారి విజ్ఞానముపట్ల గౌరవ, మర్యాదలను చూపెడివారు. యుద్ధముతో వీరికెట్టి సంబంధము లేకపోయినను జర్మనీలో బయలుదేరిన జాతీయావేశము వీరినికూడ కొంతవరకు కదల్చెను. వారు బ్రిటన్ కు వ్యతిరేకులేకాని జర్మనీకి సుముఖులుకారు. వారి భారతజాతీయతచే బ్రటిషువారి శత్రువులు వారికాపుల్లైరి. బుద్ధిపూర్వకముగా విప్లవకారులైన భారతీయులు కొందరు యుద్ధసమ

యములో స్విట్జర్లండుద్వారా జర్మనీ వచ్చిరి. వీరొక సంఘముగా నేర్పడి యమెరికాలోనున్న హరదయాలును రప్పించిరి. ఇంతలో బ్రిటిషువారికి వ్యతిరేకముగా నున్నవారినందరిని తమవైపునకు త్రిప్పుకొనవలెనను నుద్దేశ్యముతో జర్మను ప్రభుత్వ మీ సంఘముకు ప్రాధాన్యత నిచ్చెను. భారతీయు లీ యంతర్జాతీయ పరిస్థితులను తమ జాతీయ ప్రయోజనములకు వినియోగింప నెంచి జర్మనుప్రభుత్వముతో బేరములు చేయనారంభించిరి; భారతదేశముకు స్వాతంత్ర్యము నిచ్చెదమను నభయహస్తమును ప్రమాణపత్రములను కోరిరి. జయము చేకూరినచో భారతదేశముకు స్వాతంత్ర్యము నిచ్చెదమను షరతుతో జర్మను విదేశ రాజ్యాంగశాఖవారు వీరితో క్రమమైన సంధి చేసికొనినట్లు కాన్పించును. ఈ షరతుతోను, మరికొన్ని చిల్లర షరతులతోను భారతసంఘమువారు యుద్ధములో జర్మనీకి సహాయము చేయుటకొప్పుకొనిరి. ఈ సంఘముపట్ల నన్నివిధములైన యధికార మర్యాదలు చూపబడెను. దీని ప్రతినిధులను విదేశ రాయబారుల వలెనే గౌరవించిరి.

అప్రయత్నముగా మీదపడిన యీ యాకస్మిక ప్రాముఖ్యత వలన వీరిలో కొందరిబుర్రలు తిరిగిపోయెను. చరిత్రాత్మకమైన పాత్రలను ధరించుచున్నట్లు, నూతనశక నిర్మాణ కృషిలో నిమగ్ను లయిపోయినట్లు వీరు భావించెడివారు. వీరిలో చాలమంది యద్భుత సాహసకార్యములను చేసిరి. కొంతమంది మృత్యువువాతనుండి బయట పడిరి. యుద్ధావసానకాలమున వీరి ప్రాముఖ్యత తగ్గిపోయెను. హర దయాలు నీ సంఘమువారు, జర్మను ప్రభుత్వముకూడ విశ్వసింపలేదు.

యుద్ధము ముగిసెను. దానితో బెర్లినులోని భారతసంఘము కూడ సంతమొందెను. వారి యాశలన్నియు నడియాసలగుటచే వారి జీవితములు దుర్భరముగ నుండెను. వారు పెద్దయెత్తులనెత్తి విఫల మనోరధులయిరి. యుద్ధకాలములోని యా సాహసము, ఆ ప్రాముఖ్యత ముందర జీవిత మిప్పుడు పేలవమయ్యెను. కాని, యీ పేలవ జీవిత ముకుకూడ వారు నోచికొనరైరి! వారు భారతదేశమునకా తిరిగి

రా లేకు! యుద్ధములో దెబ్బతినిన జర్మనీలో జీవించుటంత చులకన విషయముకాదు. తరువాత కొద్దిమందిని భారతదేశమునకు రానిచ్చిరి. కాని చాలమంది జర్మనీలోనే యుండవలసివచ్చెను. వారి స్థితి కడు శోచనీయము. వారే రాజ్యముకు చెందని ప్రజలైరి. వారికి క్రమమైన ప్రయాణాటిక్కెట్లు లేవు. వారు జర్మనీ దాటి బయటకు పోజాలరు. జర్మనీలో జీవించుట యమలోకములో జీవించుటవలె నుండెను. వారు స్థానికపోలీసుల దయాధర్మబిచ్చముల పాలైరి. ఒకప్రక్క కష్టములు, రక్షలేకపోవుట, మరియుకవంక నన్నమో రామచంద్రాయని పొట్ట చేతబట్టుకొనిపోవుట ! ఇది వారి స్థితి.

1633 లో నాజీ ప్రభుత్వము వచ్చినతరువాత, నాజీ సిద్ధాంతమును పూర్తిగా సంగీకరించిన నేతప్ప, వారి కష్టములు ద్విగుణమగుచుండెను. జర్మనీలో నాసియాదేశపు విదేశస్థులయెడల నేవగింపు కలదు; సరిగా నున్నంతసేపు వారి నచ్చట నుండనిత్తురు. హిట్లరు హిందూదేశములో బ్రిటిషుసామ్రాజ్య పరిపాలన యుండవలెననియే యనేకసార్లు వచించెను; కనుక బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారి యాగ్రహమునకు గురియైన భారతీయులను హిట్లరు ప్రోత్సహింప నొల్లడు.

చంపాక్రమణ పిళ్ళ యనుసతనిని నేను బెర్లినులో కలుసుకొంటిని. ఇతడు మరియుక ప్రవాసి; ఆడంబరుడు, కనుక భారత విద్యార్థు లితని కమర్యాదయైన బిరుదు నిచ్చిరి. ఇతనికి జాతీయత యొక్కటియే యర్థమగును. ఇత డే సమస్యను సాంఘికముగ, నార్థికముగ గ్రహింపజాలడు. జర్మనుజాతీయవాదులతో నిత డెంతమాత్రము నటమతిక లేక యుండెడివాడు. ఇతడు బెర్లినులో చనిపోయెనని కొద్ది నెలలక్రిందట నేను జయిలులో నుండగా వింటిని.

వీరేంద్రనాథ చటోపాధ్యాయుడు కేవలము భిన్నమైన తరగతికి చెందిన పురుషుడు! ఇతడు భారతదేశములో ప్రసిద్ధికెక్కిన పంశములోనివాడు! ఇతని నందరు చటోయని పిలిచెడివారు. ఇతడు మంచి సమర్థుడు. నిత్యసంతోషి. ఇత డెప్పుడు డబ్బుకు బాధపడెడి

వాడు; బట్టలు చినిగియుండెడివి; తిండి కెప్పుడు తడువుకొనవలసి వచ్చెడిది. అయినను నతని హాస్యము, హుషారు అతని నెన్నడు విడువకుండెను. నేను ఇంగ్లండులో చదువుకొను రోజులలో నా కంటె నతడు కొన్నియేండ్లు పెద్ద. నేను హాలో వెళ్ళినపు డత డాక్సుఫర్డులో నుండెను. నాటినుండి యత డెప్పుడు భారతదేశము రాలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు స్వదేశమునకు పోవలెననెడిబెంగ యతనిని బాధించె డిది; చిరకాలముక్రిందటనే యతడు తన గృహపాశముల నన్నింటిని తెంపివేసెను; హిందూదేశము వచ్చినను అతనికి సంతోషముండ నేరదనుట నిశ్చయము. ఆహా! చాల సంవత్సరములు గడించినను, చాలదేశములు తిరిగినను స్వదేశ గమనోత్కంఠ యెంతటిబలీయమైనది! 'జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ' ఈ వ్యాధి ఈ యాత్మ దాహము (మేజనీ యనినట్లు) యే ప్రవాసికి తప్పెను ?

నేను విదేశములలో కలుసుకొనిన భారతరాజకీయ ప్రవాసుల త్యాగ సాహసములను, దుర్భర బాధలను ప్రస్తుత యదార్థ కష్టము లను పూర్తిగా గ్రహించితిని. అయినను వారిలో చాలమంది నా కంతగా నచ్చలేదు. నేను వారి నెందరనో కలుసుకొనలేదు. వారు ప్రపంచమంతటను చిమ్మబడియున్నారు. పేరు ప్రతిష్ఠ లున్నవారి నే కొద్దిమందినో మన మెరుగుదుము. తక్కినవారు భారతప్రపంచము నుండి మృగ్యమై వారు సేవింపనెంచిన భారతీయులచేతనే విస్మరింప బడిరి. నేను కలుసుకొనిన కొద్దిమందిలోను చటోపాధ్యాయ, యం. యన్. రాయి లిరువురే తమబుద్ధిబలముచే నన్ను మెప్పించిరి. రాయిని నేను మాస్కో-పట్టణములో నొక్కయరగంటసేపు కలుసు కొంటిని. అప్పు డతడు కమ్యూనిష్టు నాయకుడు. ఇప్పు డతని కమ్యూ నిజము సనాతన కామింటరన్ జాతినుండి దిగిపోయెను. చటో, కొంచెము వాసనయున్నను; క్రమమైన కమ్యూనిష్టు కాడు; రాయి యిప్పటికి మూడు వత్సరములకు పైగా భారతదేశ జయిలులో నున్నాడు. మేము చాలమంది యూరపియనులను అమెరికనులను కలుసుకొంటిమి.

విఖ్యాత పురుషుడైన రోమారోలాను చూచుటకు మే మనేక సార్లు జనీవానుండి ప్రశాంతమైన ఆల్గాసీమకు యాత్రలు చేసితిమి. మొదటిసారి గాంధీజీ దగ్గరనుండి పరిచయలేఖను తీసికొని వెళ్ళితిమి. జర్మనీదేశపు యువక కవి, నాటక రచయితయగు ఆర్నష్టు టోలరును మరునజాలను. నాజీ ప్రభుత్వములో నిప్పు డతడు జర్మనుకాడు. న్యూయార్కు-యొక్క నాగరిక సాంతంత్ర్య సంఘముకు చెందిన రోజరు బాల్వినుకూడ స్మరణీయుడు. అమెరికాలో స్థిరపడిన గ్రంథకర్త ధనగోపాల ముఖర్జీతో జనీవాలో స్నేహము చేసికొంటిమి.

యూరపు వెళ్లుటకు ముందు హిందూదేశములో ఆక్సుఫర్డు గ్రూపు - మావ్వెంటుకు చెందిన, ఫ్రాంక్ బుశ్మనును కలుసుకొంటిని. అతడు తన యుద్ధ్యమమును గురించిన సాహిత్యమును కొంత నాకిచ్చెను. నేను దాని నాశ్చర్యముతో చదివితిని. అకస్మాత్తుగా మతమును మార్చుట, తప్పిదముల నొప్పుకొనుట, తిరిగి యుద్ధరింపబడి రనుట; బుద్ధిబల సంపల్లక్షణము కానట్లు నాకు తోచెను. బుద్ధిమంతులుగా కాన్పించు కొందరువ్యక్తు లీ వింతయుద్రేకముల నెట్లనుభవింపగలరో నా కర్థముకాలేదు. నా కుతూహలము హెచ్చెను. జనీవాలో నేను బుశ్మనును తిరిగి కలుసుకొంటిని. అతడు నన్ను తన అంతర్జాతీయ గృహవిందులో నొకదానికి రమ్మనెను. ఇది రొమీనియాలో నెచ్చటనో యుండెను. ఈ నూతన భావోద్రేకమును నేను దగ్గిర నుండి చూడజాలకపోయినందుకు విచారించితిని. నా కుతూహలము శాంతింపదయ్యెను. ఈ ఆక్సుఫర్డు గ్రూపు మావ్వెంటు యొక్క యభివృద్ధినిగురించి నేను చదివినకొలది నా యాశ్చర్య మధికమగు చుండెను.

భారత దేశములో వివాదములు

మేము స్విట్జరులండు చేరుటతోడనే యింగ్లండులో పనివాండ్లందరు సమ్మెకట్టిరి. నాకు చాల యుద్రేకము కలిగెను. నా యభిమాన మంతయు సమ్మెదారులమీదనే యుండెను. కొద్దిరోజులలోనే యీ సమ్మె యంతరించెననువార్త వ్యక్తిగతముగా నాకొక దెబ్బవలె నుండెను. కొన్ని నెలలయిన తరువాత నేను యింగ్లండులో కొద్దిరోజులుంటిని. గనులలో పనిచేయువా రింకను పోరుచుండిరి. రాత్రులందు లండను అంధకార బంధురమయ్యెను. గనులు త్రవ్వప్రాంతముకు నేను వెళ్ళితిని. బక్కపేగులు, లోతుకళ్ళు, బిక్కమొగములు కల స్త్రీలను, పురుషులను, బిడ్డలను నేను చూచితిని.

ఇంకొక యాశ్చర్య మేమన నీ సమ్మెదారులను, వారి భార్యలను స్థానిక కాంట్రీకోర్టులలో విచారణ చేయుచుండిరి. విచారణచేయు మేజిస్ట్రేటు లీ బాగ్గుగనులకు డై రెక్టర్లుగనో లేక మేనేజర్లుగనోయుండిరి, వారు విచారణ సలిపి యత్యవసర శాసనముల క్రింద వీరిని చిన్న చిన్న నేరములకు శిక్షించుచుండిరి. ఒక కేసు, ముఖ్యముగా నా కమిత కోపము కలిగించెను. తమతో సమ్మెకట్టనివారిని వెక్కిరించి రని యొడిలో బిడ్డలుగల ముగ్గురు నలుగురు స్త్రీలను ముద్దాయి బోనులోనికి రప్పించి విచారణచేయ నారంభించిరి. ఆ యువతీమ తల్లులును, (వారి శిశువులును) దుఃఖభాజనులై, తగిన పోషణ లేక యుండిరి. దీర్ఘపోరాటము వారి యారోగ్యమును నాశనముచేసెను. వారు కృశించి, శల్యములవలె నుండిరి. తమ నోటిదగ్గర యన్నము పడగొట్టుచున్నారని సమ్మెకట్టనివారిపై వారికి ద్వేషము హెచ్చుచుండెను. పైతరగతులవారు క్రిందితరగతులవారి కెట్టి న్యాయమును కలిగింతురో మనము తఱచు వినుచునే యుందుము. హిందూ దేశములో నింతకంటె సామాన్యమైనది వేరొకటి యుండబోదు. కాని యింగ్లండులో నిట్టి దారుణము లుండునని నే ననుకొనలేదు. అది నా

కొక యశస్విపాతమువలెనుండెను. ఈ సమ్మేదారులలో కలిగిన భీతి నా కాశ్చర్యము కలిగించెను. పోలీసులు, అధికారులు వారి సమీతముగా భయపెట్టిరి. వారనేక నైశ్యములను నోరెత్తకుండ సహించిరి. చిర పోరాటమువలన వారలసిపోయిరనుటలో సందేహములేదు. వారి యుత్సాహము వెన్నువిరిగియుండెను. వారితో సమ్మేకట్టినయితర సంఘములవారు చాలకాలము క్రిందటనే వారిని విడిచిపెట్టిరి. అయినను భారతదేశములోని దరిద్రకార్మికులకు వీరికి హస్తమిశ్ర కాంతరముకలదు. బ్రిటిషు బొగ్గుగనుల పనివారల కొక కట్టుదిట్టమైన సంఘము కలదు; జాతినంతను, లేక ప్రపంచమునంతను యావరించిన కార్మిక యుద్యమాభిమానము కలదు; ఎప్పటికప్పుడు వార్తలను ప్రకటించు సదుపాయములు కలవు. ఇతరవిధములైన సౌకర్యము లెన్నియో కలవు. భారత కార్మికున కివేమియులేవు. కాని, వారిద్దరిలోను కాన్పించు ఆ బిక్కచూపులో, నా భయవిహ్వలతలో నెంతయో సాదృశ్యము కలదు.

ఆ సంవత్సరము శాసనసభలకు అసెంబ్లీసభకు భారతదేశములో నెన్నికలు జరుగుచుండెను. వాటియందు నా కంత శ్రద్ధలేదు. నేను స్విట్జర్లండులో నుండగా వాటినిగురించి జరుగుచుండిన కొన్ని భయంకర వివాదములు నాకు వినవచ్చెడివి. శాసనసభలలోనున్న స్వరాజ్యపార్టీ లేక క్రమమైన కాంగ్రెసుపార్టీని యెదిరించుటకు పండిత మదన మోహన మాలవ్యా లాలాలజపతిరాయిగార్ల యాధిపత్యమున జాతీయపక్షమను నొక నూతన పక్ష మేర్పడెను. పాత పార్టీకి యీపార్టీకిగల సూత్రభేదములేవియో నా కప్పుడు తెలియకుండెను. నిశ్చయముగా శాసనసభలలోని ప్రస్తుత భారతపార్టీలన్నియు అల్లి బిల్లి పార్టీలేకాని మరియొకటి కాదు; వాటిని భేదించు నిజమైన సూత్రము లేవియులేవు. మొట్టమొదటిసారి స్వరాజ్యపార్టీ శాసన సభలలో తీవ్రతను ప్రవేశపెట్టెను. అది యితరపార్టీలకంటె నెక్కువ తీవ్రరాజనీతి నవలంబించెను. కాని, యిది మోతాదు భేదముగాని తత్వతః భేదముకాదు.

ఈ నూతన జాతీయపార్టీ మరికొంత మితవాదదృష్టి కలిగి స్వరాజ్యపార్టీకంటె నిశ్చయముగా ప్రభుత్వమువైపు మ్రొక్గెను. అది హిందూమహాసభతో నెక్కువగా కలిసి పనిచేయుచున్న పదహారణాల హిందూపార్టీగకూడ నుండెను. మాలవ్యా పండితుడు దానికి నాయకుడగుట యర్థమగుచునే యున్నది. ఏలనన అది కొంచె మించుమించు అతని ప్రజాదృష్టినే వ్యక్తముచేయుచుండెను. అతడు తన పాతస్నేహములచేతనే కాంగ్రెసులో నుండెను. కాని యతనికి లిబరలు లేక మితవాదులకు బుద్ధిభేద మేమియులేదు. అతడు సహాయ నిరాకరణోద్యమమును చేబట్టలేదు. కాంగ్రెసుయొక్క ప్రత్యక్ష కార్యవిధానము నంగీకరింపలేదు. కాంగ్రెసు నీతిని నిరూపించుటలో నతని కెట్టి సంబంధములేదు. నూతన కాంగ్రెసు అతని నెప్పుడును గౌరవించును. ఆహూయము చేయును; కాని, యతడు నిజముగా నందులోనివాడు కాడు. అతడు వర్కింగుకమిటీ సభ్యుడు కాడు. అతడు కాంగ్రెసు ఆజ్ఞలను, ముఖ్యముగా శాసనసభలకు చెందిన వాటిని శిరసావహింపలేదు. అతడు హిందూమహాసభయొక్క సుప్రసిద్ధ నాయకుడు. కులసమస్యలలో నతని నీతికి, కాంగ్రెసు నీతికి భేదము కలదు. అతనికి మొట్టమొదటినుంచీయు కాంగ్రెసుతో సంబంధముండుటచే నా సంస్థలయందుకల మమకారము వీడకుండెను. స్వాతంత్ర్య యుద్ధసమయమున కాంగ్రెసు ఒక్కటే దీనికొర కే కొద్ది ప్రయోజనకర కార్యమునైన చేయుచున్న ట్లతడు గ్రహించెను. భావోద్రేక మతనిని కొంత కాంగ్రెసువైపు లాగును. ఈ విధముగా నతని హృదయము తఱచు కాంగ్రెసు డేరాలలో (ముఖ్యముగా యుద్ధసమయములలో) నుండును. అతనిబుద్ధి యితర-చోట్ల నుండును. విధాయికముగా నీ స్థితి యతనిలో నిరంతర సంఘర్షణను తెచ్చి పెట్టుచుండెను. అప్పుడప్పు డొకేసారి రెండువైపులకుపోవు ప్రయత్న ముండెడిది. ఇది ప్రజలను కలవరపరచుచుండెను. కాని జాతీయత యొక కలగూరగంప. మాలవ్యాజీ కేవల జాతీయవాది. అతనికి సాంఘిక, ఆర్థిక మార్పులతో నెంతమాత్రము సంబంధములేదు.

అతడు ఆర్థిక, సాంఘిక, వైజ్ఞానికములన్నిటిలోను పాత సనాతన క్రమమునే సమర్థించెను; ఇంకను సమర్థించును. భారత రాకుమారులు, తాలూకుదార్లు, పెద్ద జమీందార్లు అతనిని తమ హితము కోరు మిత్రునివలె చూతురు. ఇది యుక్తమే! భారతదేశములో విదేశీయుల యధికార మెంతమాత్రము లేకపోవు టొక్కటియే యతనికి కావలసిన మార్పు. అత డెప్పుడో తన చిన్నతనములో చదువు కొన్నట్టియు, పొందినట్టియు రాజకీయ చదువు, రాజకీయ శిక్షణము నతనిబుద్ధి నింకను పట్టియుండెను. విప్లవయుతము, శక్తివంతము నగు నీ యుద్ధానంతర యిరువదియవ శతాబ్దమున నతడు టి. హెచ్. గ్రీన్, జాన్ స్ట్యూర్ట్ మిల్లు, గ్లాడ్ స్టన్, మోర్లే మొదలగువారి పందొమ్మిదవ శతాబ్దపు టర్థస్థావర దృష్టితోను, మూడు, నాలుగు వేల యేండ్లనాటి పాత హిందూ విజ్ఞాన సాంఘికశాస్త్ర దృష్టితోను చూచును. ఇది పరస్పర విరుద్ధభావముల కలయిక; కాని యీ పరస్పర విరుద్ధముల నన్నింటిని సమన్వయపరచగల తన శక్తియుం దతని కద్భుతవిశ్వాసము కలదు. పిన్నవయసునుండియు ననేకరంగములలో నతడు గావించుచువచ్చిన చిరకాల ప్రజాసేవక చరిత్రయు, కాశీ హిందూ విశ్వవిద్యాలయమువంటి మహాసంస్థను జయప్రదముగ స్థాపించుటయు నతని నిష్కళంక విశ్వాసము, శ్రద్ధ, నిష్కాపట్యత మనోజ్ఞమగు వక్తృత్వము, సాధుస్వభావము, ప్రసన్నరూపరేఖాదులు- ఈ యన్నింటిచే నతడు భారతప్రజలచే, ముఖ్యముగా హిందువులచే ప్రేమింపబడుచున్నాడు. రాజకీయములలో నతనితో నేకీభవింపక పోయినను, లేక ననుసరింపకపోయినను వా రతనిని గౌరవింతురు, ప్రేమింతురు. వయసుచేతను, చిరప్రజాసేవచేతను, అతడు భారత రాజకీయ భీష్ముడు. కాని, యీ భీష్ముడు కొంచెము పూర్వకాలపు మనిషివలె కాన్పించును. ఇతని కాధునిక ప్రపంచముతో నెంత మాత్రము సంబంధములేదు. అతని కంతర్ధ్వని శ్రావ్యముగనుండును. కాని చాలమంది కతని భాష యర్థముకాదు, లేదా వారు దానిని పెడచెవినిబెట్టుదురు.

మాలవ్యాజీ రాజకీయముగ తనకంటె చాల యభివృద్ధిచెంది కాంగ్రెసు నీతికి కట్టుబడగల శిక్షను కోరెడి స్వరాజ్యపార్టీలో చేర జాలకపోవుట సహజము. అతనికి కొంత తక్కువ తీవ్రత గలిగినట్టి దియు, వ్యక్తిగతముగ నెక్కువ స్వేచ్ఛనిచ్చినట్టిదియు నగు పార్టీ కావలెను. నూతన పార్టీలో నతని కివి దొరకెను. దానికతడే విధాత, యతడే నాయకుడు.

లాలా లజపతిరాయ్ కి కొంత మితవాద దృష్టియే. కుల సమస్యలలో కొంత భేదభావమున్నను అత డీ నూతన పార్టీలో నెట్లు చేరెనో తెలిసికొను టంతతేలికకాదు. ఆ వేసవిలో నేను లాలాజీని జిన్సీవాలో కలుసుకొంటిని. మా సంభాషణలవలన నతనికి కాంగ్రెసు పార్టీపై నెదురుతిరుగు యద్వేష్యమున్నట్లు నేను కనుగొననైతిని. ఇది యెట్లు సంభవించెనో నా కిప్పటికీ తెలియదు. కాని యెన్నికలు జరుగుచున్న కాలములో నతడు కొన్ని యన్యక్తమైన నిందల నాఠో పించెను. వీటిద్వారా యతనిమనసు యెట్లు పనిచేయుచున్నదియు మనకు తెలియదు. కాంగ్రెసు నాయకులు భారతేతరులతో కుట్రలు పన్నుచున్నారనియు, కాబూలులో కాంగ్రెసుశాఖను నిర్మించు టిట్టిదేయనియు నతడు నిందించెను. అనేకసారులు కోరినను అతడు తన నిందల నెప్పుడు నిరూపించలేదు. వివరములను తెలు పను లేదు.

లాలాజీ చేసిన నిందలను నేను స్విట్జర్లాండులో ప్రతికద్వారా తెలిసికొని యాశ్చర్యపడితిని. కాంగ్రెసు కార్యదర్శిని కనుక నాకు మా సంస్థసంగతి యంతయు తెలియును. కాబూలుకమిటీని కాంగ్రెసు క్రింద తీసికొనుటకు నేనే కారకుడను. అప్పుడు నా కా నిందలలోని వివరములు తెలియకపోయినను, వాటి స్వభావమునుబట్టి కాంగ్రెసుకు సంబంధించినంతవరకు వాటి కాధారములేవియు లేవని నేను చెప్ప గలను. ఇందులో లాలాజీ యెట్లు మభ్యపడెనో నాకు తెలియదు. అతడనేక వదంతులపై నాధారపడి యుండవలెను. ఈమధ్య నతడు మాల్వీ ఒబేదుల్లాతో చేసిన సంభాషణ దీనికి కారణమగునేమో ;

కాని యా సంభాషణలో నా కసామాన్యమైన దేదియు గోచరించ లేదు. కాని యెన్నికలు అసాధారణ విషయములు. అవి సామాన్య ప్రమాణములను తారుమారు చేయును, బుద్ధులను చెడగొట్టును. నేను వాటిని చూచినకొలది నాకాశ్చర్యము హెచ్చుచున్నది; ఏవ గింపు మెండగుచున్నది.

కాని, వ్యక్తులసంగతి యటుండ, దేశములో కులకక్షలు హెచ్చుచుండుటచే జాతీయపక్షమో, లేక నట్టి మరియొక పక్షమో తప్పనిసరి యయ్యెను. ఒకవంక హిందువుల జనసంఖ్యనుచూచి ముస్లిములు భయపడుచుండిరి. మరియొకవంక ముస్లిములు బెదరించుచున్నారని హిందువులకోపము హెచ్చుచుండెను. ప్రత్యేక హక్కులనిచ్చెదరా? లేక అవతలప్రక్కకు లేచిపోమా?' 'నిలుచున్నవారు నిలుచున్నప్రకారముగనే జవాబు చెప్పవలెను.,' అనువిధమున ముస్లిములు దండనచేసి యడుగుచున్నట్లు చాలమంది హిందువులు భావించిరి. ఈ కారణముచేతనే హిందూ మహాసభకు కొంత ప్రాముఖ్యత వచ్చెను. ఇది హిందూజాతీయతకు, ముస్లిము కులతత్వము నెదిరించు హిందూ కులతత్వముకు ప్రాతినిధ్యము వహించెను. హిందూమహాసభవారి తీవ్ర కార్యక్రమము ముస్లిము కులతత్వమును మరింత రెచ్చగొట్టెను; ఈ విధముగా క్రియ, ప్రతిక్రియల కంతులేకుండెను. ఈ మధనములో దేశములో కులజ్వరము హెచ్చిపోయెను. ముఖ్యముగా నిది దేశములోని యధికసంఖ్యాకులైన వర్గమువారికి నల్ప సంఖ్యాకులలో నెక్కువమందిగల వర్గములవారికి మధ్యగల సమస్య. కాని, చిత్రముగా దేశములోని కొన్నిభాగములలో నిది తారుమారయ్యెను. పంజాబులోను, సింధులోను హిందువులు, సిక్కులు నల్ప సంఖ్యాకులు. ముస్లిము లధికసంఖ్యాకులు. ముస్లిములు భారతదేశమంతటిలో నల్పసంఖ్యాకులమని భయపడుచున్నట్లే యారాప్రములలోని యల్పసంఖ్యాకు లధికసంఖ్యాకులచే నలిపివేయబడుదురని భయపడుచుండిరి. నిజము చెప్పవలెననిన నీ రెండు తెగలలో నుద్యోగములను వాంఛించెడి మధ్యతరగతులవా రొకరినొకరు త్రోసివేయుదురని

భయపడుచుండిరి. గొప్పమార్పులుకలిగిన తమప్రయోజనము తెచ్చట చెడిపోవునోయని పెట్టుబడిదారులు కొంతవరకు భయపడుచుండిరి.

ఈ కులకక్షాభివృద్ధిచేత స్వరాజ్యపార్టీ చెడిపోయెను. దీనిలోని ముస్లిముసభ్యులు కొందరు జారిపోయి కుల సంఘములలో జేరిరి; హిందూసభ్యులు కొందరు జాతీయపక్షములో జేరిరి. హిందూ యెన్నికవర్గముకు సంబంధించినంతవరకు మాలవ్యాజీ, లాలాజీల కలయిక చాల బలీయమైనది. కులకక్షల కాకరమైన పంజాబులో లాలాజీ పలుకుబడి యత్యద్భుతమైనది. స్వరాజ్యపార్టీ తరపున యెన్నికలలో పోరాడవలసిన భారమంతయు మాతండ్రిపై బడెను. అతని భారమును పంచుకొనుటకు చిత్తరంజనదా సచ్చట లేడయ్యెను. అతనికి పోరాటమనిన సరదా! అతడు దానినెప్పుడు విడిచియెరుగడు. ఎదిరి బలము వృద్ధియగుచుండుటచే నతడు తన యావచ్ఛక్తిని యెన్నిక సంగ్రామములో చొప్పించెను. అతడు చావుదెబ్బలు కొట్టెను; తానుతినెను. ఉభయపక్షములవారు నొకరిపైనొకరు దయా దాక్షిణ్యములను చూపలేదు. ఈ యెన్నిక వెనుక ద్వేషకథనములే మిగిలెను.

జాతీయపక్షముకు మంచి విజయము చేకూరెను. కాని యీ విజయము అసెంబ్లీయొక్క రాజకీయ పటుత్వమును నిశ్చయముగా న్యూనతపరచెను. రాజకీయ కేంద్రాకర్షణశక్తి మరింత దక్షిణముఖముపట్టెను. స్వరాజ్యపార్టీయే కాంగ్రెసుయొక్క దక్షిణపక్షము. అది బలము చేకూర్చుకొను యత్నములో ననేకమంది నమ్మిక స్వామిద్రోహాల నందులోనికి దూరనిచ్చెను. కనుక వానిపటుత్వము సన్నగిలెను. జాతీయపక్షముకూడ ఆ నీతినే యవలంబించెను. కనుక నీ బలగములోనికి బిరుదావళులనుధరించినవారు, పెద్దభూఖామందులు, పరిశ్రమ యజమానులు గల చిత్రవిచిత్ర రంగుల కూటమొకటి తయారయ్యెను.

ఒక ఘోరవిస్తాదసంభవము 1926 సంవత్సరాంతము సందకారములో ముంచివేసెను. అది సేతునీతనగమధ్యస్థ భారతదేశమునంతను

భయోత్పాతముచే నిర్విణ్ణముచేసెను. కులద్వేషములు మన ప్రజల నెంతటి నైచ్యమునకు దింపునో యిది విదితముచేయుచున్నది. జ్వరముతో పడియున్న స్వామిశ్రద్ధానందు నెనడోయొక మతోన్మాదుడు కత్తితో పొడిచి చంపెను. ఆహా! ఘూర్ఖా సన్నీల కెదురురొమ్ము నిచ్చుచు, నా దండహ్యమానమగు నగ్నికీలల నాశ్లేషింప చటచట ముందుకుపోయిన శ్రద్ధానందున కెట్టిమృత్యువు! సుమారెనిమిదేండ్లక్రిత మతడు, ఢిల్లీలోని జేముమసీదు సభామంటపమునెక్కి వేలకొలది హిందువులు ముస్లిములు గల సభలో నైకమత్యమును గురించియు భారతస్వాతంత్ర్యమును గురించియు బోధించెను. ఆ మహాసభలోని వారందరు 'హిందూ ముసల్మానుకి జై' యను జయ జయ ధ్వానములు నింగిముట్టునట్లుగా నతని నభినందించిరి. సభల వెలుపల వీధులలో వా రుభయులు నా ధ్వనిని తమ రక్తముతో మేళవింప జేసిరి. తనను స్వర్గమునకు గొంపోవు పుణ్యకార్యము చేయుచున్నట్లు భావించిన తోడిదేశీయునిచే నత డిప్పుడు చంపబడెను. ధర్మకార్యము కొరకు చావుకై నను తెగింపు చూపెడి ఖౌతికధైర్యమును నే నెప్పుడు నభినందించితిని. మనలో చాలమంది యట్లభినందించెద రనియే నా యుద్దేశ్యము. స్వామిశ్రద్ధానందున కట్టి యద్భుత నిర్భయత్వముండెను. కాషాయాంబరములలో నుండిన ఆ యాజాను బాహువు ఆదర్శమైన విగ్రహము! వయోవృద్ధుడైనను నిసుమంతయు నంగని యా శరీరపుష్టి! మెరియుచుండు నేత్రములు; ఇతరుల దుర్బలత్వముకు నొక్కొక్కపుడు ముఖమండలము మీద కాన్పించు విసుగుదల లేక కోపముయొక్క ఛాయ - జీవముతో నుట్టి పడు నా విగ్రహము నా స్మృతిపథమున నెట్లున్నదో? అది మరల మరల నెట్లు తిరిగి ద్యోతకమగుచున్నది!

బ్రెస్సెల్సులో పీడిజాతుల సభ

1926 వత్సరాంతమున నేను బెర్లినులో నుండగా పీడిత జాతుల సభ యొకటి బ్రెస్సెల్సులో జరుగనున్నదని వింటిని. ఆ భావము నాకు నచ్చుటచే భారతజాతీయ కాంగ్రెసుకూడ బ్రెస్సెల్సు కాంగ్రెసులో సధికారరీత్యా పాల్గొనుట మంచిదని నేను స్వదేశముకు వ్రాసితిని. నా సూచన యంగీకరింపబడి, నేనే భారత కాంగ్రెసు ప్రతినిధిగా దీనికొరకు నియోగింపబడితిని.

బ్రెస్సెల్సు సభ 1927 ఫిబ్రవరి మొదటివారములో జరిగెను. దీనికి కారకులెవరో నే నెరుగను. అప్పుడు బెర్లినునగరము రాజకీయ ప్రవాసులను, విప్లవకారులను ప్రపంచమంతటనుండి యాకర్షించు కేంద్రమయ్యెను. అది క్రమముగ నీ సందర్భములో ప్యారిసునగరమును మించుచుండెను. కమ్యూనిష్టు బృందముకూడ నచ్చట బలముగ నుండెను. పీడింపబడు జాతులన్నియు కలిసి అంతర్జాతీయముగ నేదో యొక సమిష్టికార్యము జరుపవలెననియు, వారు కూలీసంఘముయొక్క యెడమ పక్షమువారు కలిసి యొక సమిష్టికార్యము చేయవలెనను సూచన లాకాశమును నింపుచుండెను. స్వాతంత్ర్య సంగ్రామమనిన సామ్రాజ్యతత్త్వమును పిశాచముపై కందరు కలసి యురుకుటయే యను భావ మంతకంతకు హెచ్చుచుండెను. కనుక సమిష్టి యాలోచన నలు, వీలైనచోట సమిష్టికార్యాచరణము కావలె ననుకొనిరి. వలసరాజ్యములు గల యింగ్లండు, ఫ్రాన్సు, ఇటలీ మొదలగునవి సహజముగా నిట్టి యత్నములకు వ్యతిరేకముగా నుండెను. కాని జర్మనీ, యుద్ధానంతరము వలస రాజ్యములు గలదికాదు. కనుక జర్మనుప్రభుత్వ మితర ప్రభుత్వములలోని వలసలలోను, కాలనీల లోను జరుగు నిట్టి యాందోళనాభివృద్ధిని యుదారమగు తటస్థభావ ముతో చూచుచుండెను. బెర్లిను నగరము ప్రపంచములోని యసంతృప్తులకు, విప్లవాభిమానులకు కేంద్రమగుట కిదియొక కారణము.

వీరిలో చీనాలోని క్యూ-మిం-టాంగుకు చెందిన యెడమ పక్షము
 వారు ప్రప్రధానులుగ నుండిరి. ఈ పక్ష మపుడు చీనాదేశము నంతను
 తుడిచివేయుచుండ, నీ జగన్నాథ రథముక్రింద పాత సామంత సంస్థా
 నములన్నియు మ్రగ్గుచున్నట్లుండెను. ఈ నూతన మార్పుల మందర
 సామ్రాజ ప్రభుత్వములుకూడ తమ దుడుకుచేష్టలను, అధికార
 పూరితస్వనమును కోల్పోయిరి. చీనాదేశపు టైకమత్య స్వాతంత్ర్య
 సమస్యల పరిష్కార మరచేతిలో నున్నట్లు కాన్పించెను. క్యూ-మిం
 టాంగు జయభేరి మ్రోగించెను. కాని వారు రానున్న కష్టములను
 గుర్తించి యంతర్జాతీయ ప్రచారముచే మరింత బలము చేకూర్చు
 కొన నెంచిరి. విదేశములలోనున్న కమ్యూనిష్టులతోను, కమ్యూనిష్టు
 లకు చేరికయైనవారితోను కలిసి పనిచేయుచున్న పై పార్టీయొక్క
 యెడమ పక్షమువారే, దేశము వెలుపల, చీనా జాతీయస్థితిని బల
 పర్చుటకు దేశములో తమ స్వంతపార్టీని బలపర్చుటకు నీ ప్రచార
 మనసరమని పట్టుబట్టిరి. అప్పు డీపక్షము బలవద్విరోధములుగల రెండు
 మూడు చీలికలుగా చీలిపోక, పైకి యేకముఖమునే ప్రదర్శించెను.
 కనుక క్యూ-మిం-టాంగుయొక్క యూరపియను ప్రతినితులు పీడిత
 జాతుల సభ జరుగవలెననెడి భావము నాహూయము చేసిరి
 బహుశః మరికొంతమందితోకలసి వారే యీ భావముకు కారకులై
 యుండవచ్చును. మొదటనుంచియు, కొంతమంది కమ్యూనిష్టులు
 వారికి చేరికయైన వారు వెనుకనుండి దీనికి దోహదము నిచ్చుచునే
 యుండిరి. కాని మొత్తముమీద కమ్యూనిష్టులు దూరముగనే యుండిరి.
 ల్యాటిను అమెరికానుండి మంచిసహాయము, బలము చేకూరెను; అమె
 రికా సంయుక్తరాష్ట్రము లార్థికసామ్రాజ్యముపట్ల గుఱ్ఱగానుండెను.
 విప్లవనీతి, యట్టియధ్యక్షుడుగల మెక్సికో నగరము అమెరికాసంయు
 క్తరాష్ట్రములకు వ్యతిరేకముగా ల్యాటిను అమెరికను, బ్లాకులో నాయ
 కత్వము వహింప నుత్సుకతతో నుండెను. కనుక మెక్సికో బ్రెస్సెల్సు
 కాంగ్రెసుయెడల మంచి శ్రద్ధవహించెను. అధికారరీత్యా ప్రభుత్వము

పాల్గొనజాలను. కనుక నదియొక రాజకీయవేత్త నుదారసాక్షిగా చూచుచుండవలెనని పంపించెను.

జావా, ఇండో-చీనా, పాలస్తీను, సిరియా, ఈజిప్టు, ఉత్తర ఆఫ్రికా, యరబ్బులు, ఆఫ్రికాదేశపు నీగ్రోలు - ఈ జాతుల ప్రతినిధులందరు బ్రసెల్సు సభకు వచ్చిరి. కూలీసంస్థల యెడమపక్ష ప్రతినిధులెందరో వచ్చిరి. ఐరోపాదేశపు లేబరు సంగ్రామములలో నొక పురుషాంతరమునుండియు ప్రధానపాత్ర ధరించుచుండిన విఖ్యాత పురుషు లచ్చట నుండిరి. కమ్యూనిష్టులును అచ్చటనుండి కార్యక్రమములో నెక్కువగా పాల్గొనిరి. వారు కమ్యూనిష్టులుగాగాక ట్రేడు యూనియను ప్రతినిధులుగా వచ్చిరి. జార్జి ల్యాన్సుబరీ అధ్యక్షుడుగా నెన్నుకొనబడెను; అతడు గంభీరోపన్యాసము నిచ్చెను. ఆ సభ యంత పిచ్చసభ కాదనుట కదియే తార్కాణము ! దానికి కమ్యూనిజముతో నెట్టి సంబంధములేదు. కాని యా సభ కమ్యూనిష్టులపట్ల మిత్రభావమును వహించెననుటలో సందేహములేదు. కొన్ని విషయములలో వారికి సమాధానము కుదరకపోయినను కలిసి పనిచేయుటకు వారి కనేక సామ్యకారణములు కలవు.

‘సామ్రాజ్య వ్యతిరేకసభ’ యను శాశ్వత సంస్థకుకూడ సభ్యుడుగా నుండుటకు ల్యాన్సుబరీగా రొప్పుకొనిరి. కాని, తరువాత నతడు తొందరపడినందులకు విచారించెను. లేదా బహుశః బ్రిటిషు లేబరుపార్టీ సహచరు లతని ప్రవర్తన నంగీకరించలేదు. అప్పుడు లేబరుపక్షము ‘చక్రవర్తికి ప్రతిపక్షము’. ఇది వెంటనే ‘చక్రవర్తి ప్రభుత్వము’గ మారెను. భవిష్యత్కార్యవర్గ మంత్రీ శేఖరులు సాహసపూరితమైన విప్లవ రాజకీయములలో నెట్లు తగు లొకనగలరు ! ల్యాన్సుబరీ తీరికలేదను నెపముతో తన యధ్యక్ష పదవికి రాజీనామా యిచ్చెను; అతడు లీగుసభ్యత్వమునకుగూడ రాజీనామా యిచ్చెను. రెండుమూడు నెలలక్రిందటనే యతని యుపన్యాసము విని మురిసిపోయిన నా కిది మనోన్యధ కలిగించెను.

అయినను సామ్రాజ్య వ్యతిరేకసభాప్రోత్సాహకులలో చాల మంది విఖ్యాతపురుషులు గలరు. ఈన్స్టీను, సన్యటుసేను భార్య, రోమారోలా మొదలగువారు కలరు. పాలస్తీనులో వచ్చిన అరబ్బీ, యూదుల పోరాటములలో లీగువారు అరబ్బులకు సుముఖమైన నీతిని పాటించిరి. దీని సంగీకరింపక ఈన్స్టీను చాలమాసములైన తరువాత రాజీనామా యిచ్చెను. బ్రెస్సెల్సుకాంగ్రెసు, దాని తరువాత నప్పడప్పు డనేకచోట్ల జరుపబడిన లీగు కమిటీ సభలు కాలనీలలోను, పరాధీనదేశములలోను గల కొన్ని కొన్ని సమస్యల సర్థముచేసికొనుటకు నా కెంతయో తోడ్పడెను. పాశ్చాత్య లేబరు ప్రపంచములోని యంతఃకలహములనుకూడ నేను వాటిద్వారా చూడగలిగితిని. వాటిని గురించి నా కదివరకే కొంత తెలియును. నేను వాటిని గురించి చదివియుంటిని. కాని స్వయముగ చూచియెరు గను. నా కిప్పు డట్టియనుభవము కలిగెను. ఈ యంతఃకలహములకు సంబంధించిన సమస్యలను నే నొక్కొక్కపు డెదుర్కొనవలసి యుండెను. లేబరుప్రపంచములోని రెండవ యింటర్ నేషనల్ కంటె మూడవదానియెడల నాకు సానుభూతి కలదు. యుద్ధమయినతరువాత రెండవ యింటర్ నేషనలు చరిత్రయంతయు నా కేవగింపు కలిగించెను. ఆ సభలో నుద్దండపిండములుగా పనిచేసిన బ్రిటిషు లేబరుపార్టీ వారి పద్ధతులు హిందూదేశములోనున్న మా కందరకు తగినంత స్వానుభవములయ్యెను. కనుక నేను విధిలేక కమ్యూనిజమువైపు తిరిగితిని. దానిదోషము లేవీయైన నది మోసము నెరుగదు; నమ్మిక స్వామిద్రోహము లెరుగదు. సామ్రాజ్యవాసన ఎంతమాత్రము దానికి లేదు. కమ్యూనిజములోని విశేషాంశము లేవియు నాకు తెలియక పోవుటచే నా సంబంధము సిద్ధాంతబద్ధముకాదు. అప్పుడు దాని విశాల లక్షణములతో మాత్రమే నాకు పరిచయముండెను. ఇవి నన్నాక ర్షించెను. రష్యాలో జరుగుచున్న యద్భుత మాధ్వులుకూడ నన్నాక ర్షించెను. కాని కమ్యూనిష్టుల నిరంకుశమార్గములచేతను, నైచ్య పద్ధతులచేతను, తమతో సంగీకరింపని ప్రతివానిని నిందించు స్వభా

వముచేతను నా కాగ్రహము కలిగెను. వారు చెప్పినట్లు నిస్సందేహముగా యీ కోపముకు నా బూర్జునా విద్యయు, శిక్షణయు కారణములు.

సామ్రాజ్య వ్యతిరేకలీగు కమిటీమీటింగులలో చిన్న చిన్న విషయములను గురించి వాదించుటలో నేను సాధారణముగా ఆంగ్లో అమెరికను సభ్యులవైపుననే యుండుట చిత్రముగా నుండెడిది. అధమము పద్ధతిలోనైనా మా కొక సాదృశ్య ముండెడిది. ప్రకటనలవలె కాన్పించు, శబ్దభూయిష్టమగు, కొండవీటిచాంతాడు తీర్మానములకు మే ముభయము సభ్యంతరపెట్టెడివారము. మే మవి నిరాడంబరముగ సూత్రప్రాయముగ నుండవలె నందుము. కాని, యూరపులోని సాంప్రదాయము దీనికి విరుద్ధము. కమ్యూనిష్టులకు, కమ్యూనిష్టులు కానివారికి తటచు యభిప్రాయభేద ముండెడిది. సామాన్యముగా మే మొక రాజీకి వచ్చెడివారము. తరువాత మాలో కొంతమంది యిండ్లకు తిరిగివచ్చుటచే మరెట్టి కమిటీమీటింగులకు పోజాలకపోతిమి.

సామ్రాజ్య ప్రభుత్వములయొక్క కలోనియలు శాఖవారు, విదేశరాజ్యాంగశాఖవారు బ్రహ్మసంహితా కాంగ్రెసును కొంత భయముతో చూచిరి. బ్రిటిషు విదేశ రాజ్యాంగశాఖకు చెందిన 'ఆంగరు' అను విఖ్యాత రచయిత దానినిగురించి కొంచెము దేశపూరితము, పరిహాసాస్పదము నగు చరిత్రను వ్రాసెను. ఆ కాంగ్రెసులోనే అంతర్జాతీయ గూఢచారులు కుప్పలుగ నుండిరి. ప్రతినిధులలోనే చాలమంది గూఢచారులుండిరి. ఒక చిన్న తమాషాకథ జరిగెను. ప్యారిసు నగరములోనున్న నా యమెరికను స్నేహితుని యొకనాడొక ఫ్రెంచిగూఢచారిగ నున్న ఫ్రెంచి స్నేహితుడు చూడవచ్చెను. కొన్ని విషయములనుగురించి యతడు కేవలము తన మిత్రుని సందర్శించుటకే వచ్చెను. అతడు తనపనిని పూర్తిచేసిన తరువాత నా యమెరికనును 'మన మీ మధ్యనే కలుసుకొంటిమికదా! నీవు నన్ను గుర్తించలేదా?' యని యడిగెను. ఆ యమెరికను యెంత గట్టిగా నాలోచించినను యేమియు జ్ఞప్తికిరాక తా నతనిని గుర్తించలేదని చెప్పెను. అప్పు

డా గూఢచారి యేజెంటు తా నతనిని బ్రస్సెల్సు కాంగ్రెసులో కలుసుకొనెననియు, నతడు చేతులు, కాళ్ళు, ముఖము సమస్తము నల్లని మసిపూసుకొని నీగ్రో ప్రతినిధిగా వచ్చెననియు చెప్పెను.

సామ్రాజ్య వ్యతిరేక లీగు కమిటీ మీటింగు కొలోనులో జరిగెను. దానికి నేను వెళ్ళితిని. మీటింగు ముగిసినతరువాత సాకో-వాజ్జెటీ సభకు దగ్గరనున్న డసెల్డాల్ఫుకు పోవలెననిరి. మేము వెళ్ళితిమి. ఆ మీటింగునుండి మేము తిరిగివచ్చుచుండగా పోలీసులు మమ్ము ప్యాసుపోర్టులను చూపించమనిరి; నేను దానిని కొలోను హోటలులోనే విడిచిపెట్టితిని. వెంటనే నన్నొక పోలీసుస్టేషనుకు తీసికొనిపోయిరి. అదృష్టవశాత్తు నావలెనే యొక ఆంగ్లమిధున మీ కష్టములోపడిరి. ఒకగంట గడచినతరువాత, పోలీసు ప్రముఖుడు మమ్ము విడిచివేసెను.

తరువాత నత్సరములలో సామ్రాజ్య వ్యతిరేక లీగు కమ్యూనిజమువైపు యెక్కువగా మ్రొగెను; కాని, నాకు తెలిసినంతవర కది యెప్పుడు తన వ్యక్తిలక్షణములను పోగొట్టుకొనలేదు. ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములద్వారా నాకు దానితో కొంత దూరపుసంబంధము మాత్రమే యుండెను. 1931 లో భారత ప్రభుత్వముకు కాంగ్రెసుకు జరిగిన ఢిల్లీ సంధిలో, నేను భాగస్వామినని దానికి నామీద సమిత్తమైన కోపముగలిగి నన్నొక్క కలము పోటుతో నది బహిష్కరించెను. మరికొంత నిజముచెప్పవలెననిన నది యొకవిధమగు తీర్మానమునుచేసి నన్ను బహిష్కరించెను. దానికి తీవ్రమైనకోపము కలిగినమాట వాస్తవమేకాని, నా స్థితిని తెలుపుటకు నా కది కొంత యవకాశమునిచ్చి యుండవలసినది.

1927 వేసవిలో మాతండ్రి యూరపు వచ్చెను. నే నతనిని వెనీసు పట్టణములో కలిసితిని. తరువాత కొద్దిమాసములును మేము తరుచు కలిసియేయుంటిమి. మే మందరము సోవియటుయొక్క పదవ సాంవత్సరికోత్సవ సందర్భములో నవంబరు నెలలో మాస్కో వెళ్ళితిమి. మేము మాస్కోలో మూడునాలుగు రోజులు మాత్రమే యుండుట

కాఖరునిముషములో నిశ్చయించుకొంటిమి. మే మచ్చటకు వెళ్ళి నందులకు చాల సంతసించితిని. ఆ కొద్దిపాటి వీక్షణముకూడ ఫలప్రదముగ నుండెను. అది నూతన రష్యాను గురించే మాకంతగా బోధించ లేదు. బోధించ జాలకుండెను. కాని యది మేము చదువుకొన గలుగుటకు తగిన పునాదులను వేసెను. మా తండ్రి కట్టి సోవియటు సామాజిక భావములు కేవలము క్రొత్తలు. అతనికున్న శిక్షణయంతయు న్యాయబద్ధము. చట్టబద్ధము. అత డా గుడి దాటి చులకనగా పైకి పోజాలడు. కాని యతడు మాస్కోలో చూచినదానితో చాల సంతృప్తి చెందెను. సైమను కమిషనుగురించి మొట్టమొదట ప్రకటించినపుడు మేము మాస్కోలోనుంటిమి. మాస్కోపత్రికలో మేము దానిని గురించి మొట్టమొదట చదివితిమి. తండ్రిగారు కొద్దిరోజులలోనే ఒక భారతదేశపు అప్పీలులో సర్. జాన్ సైమనుతో తోడివకీలుగా లండను ప్రీవీకౌన్సిలుకు వెళ్ళవలసియుండెను. అదియొక పాత జమిందారీకేసు. అనేక సంవత్సరములకిందట మొట్టమొదటిస్థితిలో నేనును దానిలో పనిచేసితిని. నే నందులో నిక నెట్టిశ్రద్ధయు తీసికొనలేదు.

1927 వ సంవత్సరము గతించుచుండెను. యూరపులో మాయునికి యంతకంతకు పొడిగింపబడుచుండెను. తండ్రిగారు యూరపు చూచుటకు రాకపోయినచో బహుశః మే మంతకాల ముండెడి వారముకాము. మా త్రోవలో మేము కొంతకాలము యూరపు ఆగ్నేయ భాగములోను, టర్కీ, యూజిప్టులలోను నుండవలె ననుకొంటిమి. నేను క్రిష్టమసులో మద్రాసులోనున్న కాంగ్రెసుకు పోవలెనను యాతురతతో నుండుటచే తగిన వ్యవధి లేకుండెను. నేను - నా భార్య, చెల్లెలు, కుమార్తె, మేము డిసెంబరు మొదటి వారములో మార్చెల్సునుండి కొలంబోకు పయనమైతిమి. మా తండ్రి మరియొక మూడుమాసములు యూరపులో నుండెను.

భారత దేశముకు తిరిగివచ్చుట రాజకీయములలో తిరిగిమునుగుట

నేను యూరపునుండి మంచి శరీర మానసికారోగ్యములతో తిరిగి వచ్చితిని. నా భార్యకు పూర్తియారోగ్యము కలుగలేదు. కాని చాలవరకు నయమయ్యెను. కనుక నా కామెనుగురించిన యాందోళన తగ్గెను. నే నినుమడించిన శక్తి సామర్థ్యములతో నుండుటచే పూర్వము నన్ను తఱచు క్రుంగదీయుచుండెడి ఆంతరంగిక సంఘర్షణయూ, ఓటమియు నిప్పుడు పలాయనమయ్యెను. నా దృక్పథము విశాలమయ్యెను. కేవల జాతీయత సంకుచితము, నసంపూర్ణమునగు సిద్ధాంతముగా నాకు కాన్పించెను. రాజకీయస్వేచ్ఛ, స్వతంత్రత ముఖ్యముగా కావలసినవే ! కాని యవి సరియగు మార్గమునకు గొంపోవు సోపానములు మాత్రమే యగును. సాంఘిక స్వేచ్ఛయు సంఘముయొక్కయు, ప్రభుత్వముయొక్కయు, సామ్యవాదపరమగు నిర్మాణము లేనిదే దేశముకాని, వ్యక్తులుకాని యభివృద్ధి నొందజాలరు. ప్రపంచ వ్యవహారములు నాకు కళ్ళకుకట్టినట్లు కాన్పించెడివి. సదా మారుచుండినను, ఆధునిక ప్రపంచముపై నా కెక్కువ పట్టుదొరికెను. వర్తమాన వ్యవహారములను, రాజకీయములను, గురించియేగాక, శాస్త్రము, విజ్ఞానము, మొదలగు విషయములను గురించి నే నెంతయో చదివితిని. యూరపు, అమెరికాలలో జరుగుచుండిన రాజకీయ, ఆర్థిక, వైజ్ఞానికపరివర్తనములే యొక మనోజ్ఞమైన యధ్యయనమని నేను కనుగొంటిని. కొన్ని యసంతృప్తికరములగు విషయములున్నను సోవియటురష్యా నన్నెక్కుడుగా నాకర్షించెను. అదియే ప్రపంచమున కాశను పురిగొల్పు సందేశము నిచ్చుచున్నట్లు కాన్పించెను. యూరపు 1920 ప్రాంతములలో నొకవిధముగా స్థిరపడుటకు ప్రయత్నించుండెను. ఆర్థికదుస్థితి యింకను తొలగకుండెను. ఈ స్థైర్యము కేవలము బాహ్యమే ! యూరపులోను,

ప్రపంచములోను అచిరకాలములోనే పెద్ద రాజకీయ భూకంపములు, గొప్ప పరివర్తనములు రానున్న వను విశ్వాసముతో నేను తిరిగి వచ్చితిని.

ఈ ప్రపంచ సమస్యల నెదుర్కొనుటకు మన ప్రజలను, దేశమును శక్తివంతమేకుండ తయారుచేయుటయే, తగిన శిక్షణను గలపుటయే మనము చేయవలసిన ధర్మముగా నాకు కాన్పించెను. మొట్టమొదట మన రాజకీయ స్వాతంత్ర్య లక్ష్యమునుగురించి యెట్టి సంశయములు నుండరాదు. ఇదియే మన రాజకీయలక్ష్యమనియు, డొమినియను ప్రభుత్వమని యర్థములేకుండ చేయబడు గజిబిజి సంభాషణకంటె యిది కేవలము భిన్నమైనదనియు స్పష్టముగా నెఱుంగవలెను. తరువాత సాంఘికలక్ష్యము కలదు. కాంగ్రెసు యిప్పుడీ విషయములో నెక్కువగా పనిచేయవలె ననుకొనుట మితిమీరిన కోరికయని నేను భావించితిని. కాంగ్రెసు కేవలమొక జాతీయ రాజకీయ సంస్థ. దాని కితరవిధముగ చింతించు నలవాటులేదు. అయినను 'శ్రీరామ' చుట్టవచ్చు ననుకొంటిని. కాంగ్రెసు వెలుపల లేబరు సంఘములోను యువకులలోను యీ భావము నెక్కువగా వ్యాప్తి చేయవచ్చును. దీనికొరకు నేను కాంగ్రెసు ఆఫీసుకు దూరముగా నుండగోరితిని. మూలమూలమున్న గ్రామసీమలలో కొన్ని నెలలుండి వారిపరిస్థితులను గుర్తింపవలెనను కోరిక కూడ నుండెడిది. కాని యిది జరుగదయ్యెను! పరిస్థితులు నన్ను తిరుగ కాంగ్రెసు రాజకీయ కుహరములోని కీడ్చెను.

నేను చెన్నపట్టణము చేరుటతోడనే నన్నీ సుడిగుండము పట్టుకొనెను. నేను స్వాతంత్ర్యము, యుద్ధభయము, సామ్రాజ్యవ్యతిరేకతలగు మొదలగు విషయములను గురించి వర్కింగుకమిటీ కొక తీర్మానగుచ్చుమును పంపితిని. కొంచె మించుమించు అవన్నియు సంగీకరింపబడి వర్కింగుకమిటీ తీర్మానములుగా పరిగణింపబడెను. నేను వాటిని కాంగ్రెసు బహిరంగసభలో నుపపాదించితిని. అవి యన్నియు నేకగ్రీవముగ సంగీకరింపబడుట నా కాశ్చర్యముగాల్పెను.

స్వాతంత్ర్యతీర్మానమును అనుబంధము సలికూడ బలపర్చెను. ఈసర్వాంగీకారము తృప్తికరముగనే యుండెను. కాని యీ తీర్మానములు సరిగా సర్థముచేసికొనబడలేదు. స్వాతంత్ర్య తీర్మానమును గురించి చర్చలు బయలుదేరెను.

ఈ నా తీర్మానములు మామూలు కాంగ్రెసు తీర్మానముల కంటె కొంతభిన్నముగ నుండెను. ఇవి యొక నూతన దృక్పథమును చూపుచుండెను. స్వయం దేహముగ చాలమంది కాంగ్రెసువారి కివి రుచించెను. కొంతమంది కివి యంత రుచింపకపోయినను ప్రతిఘటించుటకు తగినంత యసంతృప్తి లేకుండెను. బహుశః వారు వీటిని వదల్చుకొని ముందుకు మరింత ముఖ్యతీర్మానములకు పోవుటకై వీటి నామోదించుటయే మంచిమార్గమని తలంచుచుందురు. కనుక స్వాతంత్ర్య తీర్మానమప్పుడు కాంగ్రెసు యొక్క ప్రాణప్రదము, అప్రతిహతమునగు సూత్రముకాదు. అది వ్యాప్తి చెందుచు నంతకంతకు వృద్ధిచెంచుచున్న యొక భావము ; వాసన.

గాంధీజీ మద్రాసులో నుండెను. అతడు కాంగ్రెసు సభలకు హాజరయ్యెను. కాని కాంగ్రెసు నీతిని నిరూపించుటలో నత డెట్టి జోక్యము కల్పించుకొనలేదు. వర్కింగుకమిటీలో సభ్యుడైనను నతడా మీటింగులకు హాజరుకాలేదు. స్వరాజ్య పార్టీ ప్రాబల్యము వచ్చినప్పటి నుండి యతడు కాంగ్రెసుపట్ల సాధారణముగా నట్టి రాజకీయ దృక్పథమునే కలిగియుండెను. కాని తఱచుయతనిసలహా తీసికొనబడుచుండెను. అతనికి తెలియకుండ ముఖ్యతీర్మానములు చేయబడలేదు. నా తీర్మానముల నత డెంతగా నామోదించెనో నాకు తెలియదు. అతని కవి రుచింపనట్లే నేను భావించెదను. అవి చెప్పనట్టి విషయములుగాక వాటిసాధారణ ధోరణి, దృక్పథము లతనికి నచ్చియుండవు. అయినను అతడు వాటి నెప్పుడు విమర్శించలేదు.

సైమను కమిషనును నిరసించుచు దానిని బహిష్కరింపవలె నను మరియొక తీర్మానము వచ్చిననపుడా కాంగ్రెసుసభలోనే స్వాతంత్ర్య తీర్మానముయొక్క యదార్థత బయలుపడెను. ఈ తీర్మాన ఫలితముగా

భారతదేశమున కొక రాజ్యాంగప్రణాళికను తయారుచేయుట కొక యఖిలపక్ష సభను పిలువవలెననిరి. మితవాదబృందముల తోడ్పాటు వాంఛింపబడినది. వారు స్వాతంత్ర్యమును గురించి యెన్నడు నూహింప జాలరు. వారంతగా వెళ్ళిన నేదో యొకవిధమగు డొమినియను పరి పాలనవరకు పోగలరు.

నేను మరల కాంగ్రెసు కార్యదర్శినైతిని. దానికి వ్యక్తిగత కారణములు కలవు. ఆ సంవత్సరము కాంగ్రెసు అధ్యక్షుడు డాక్టరు అన్నారీ నా చిర మిత్రుడు. నా తీర్మానములు చాలవర కామో దింపబడుటచే నేను వాటి నాచరణకు బెట్టవలసియుండెను. అఖిల పక్షమహాసభా తీర్మానము కొంతవరకు నా తీర్మానముల సారమును లాగివేసెను. అయినను చేయవలసిన దెంతయో యుండెను. అఖిల పక్షమహాసభా యంత్రద్వారమునగాని, మరే యితర కారణములచేత గాని కాంగ్రెసు మరింత రాజీకి, మరింత మితవాద స్థితికి దిగిపోవు నేమో యను భయమే నేను తిరిగి యుద్యోగము స్వీకరించుటకు యదార్థ కారణము. అది యొకసారి యీ ప్రక్కకు మరొకసారి మరొక ప్రక్కకు నూగిసలాడుచున్నట్లుండెను. అది మితవాదము వైపు దిగకుండ స్వాతంత్ర్యలక్ష్యము నంటిపెట్టుకొని యుండునట్లు నా శక్తికొలది చేయనెంచితిని.

జాతీయ కాంగ్రెసు ప్రతివత్సరము జరుపబడురోజులలో నెప్పుడు ననేక ప్రదర్శనములు జరుపబడుచుండును. మద్రాసులో జరిగిన ప్రదర్శనములలో రిపబ్లికను కాన్ఫరెన్సు ప్రదర్శన మొకటి జరిగెను. అదియే మొదటిసభ. (అదియే ఆఖరుసభ యయ్యెను.) నన్ను అధ్యక్షునిగా నుండమనిరి. నేను రిపబ్లికనును కనుక నా కాభావము నచ్చెను. దీనిని ప్రోత్సహించినవారెవరో నాకు తెలియకపోవుటచే నేను సందేహించుచుంటిని. కుక్కగొడుగులవలె లేచు సంస్థలతో నేను సంబంధము పెట్టుకొననొల్లను. చివరకు నే నధ్యక్షతవహించి తరువాత విచారించితిని. ఈ రిపబ్లికను కాన్ఫరెన్సుకు పురిటిలోనే సంధికొట్టెను. దానిచే గావింపబడిన తీర్మానముల మూలమును సంపాదించుటకు నే

ననేక మానవులు యత్నించి చివరకు విఫలుడనైతిని. మనలో చాలమంది క్రొత్తక్రొత్త విషయములకు పూనుకొనినచ్చి, తోడనే వాటిని వాటికర్మముకు విడిచివేయుచుండుట చాల యాశ్చర్యముగ నుండును. మనము పట్టుదల లేనివారమని కావింపబడు విమర్శలో సత్యమెంతయో కలదు.

కాంగ్రెసుసభ జరిగినతరువాత, మద్రాసు వీడులోపల ఢిల్లీలో హాకీము అద్మల్ ఖాను చనిపోయెను. అతడు వెనుకకాంగ్రెసు అధ్యక్షుడగుటచే కాంగ్రెసు రాజకీయపెద్దలలో నొకడు. అత డంతకంటె నెక్కువ. కాంగ్రెసు నాయకత్వములో నతని కొక ప్రత్యేకస్థానము. కలదు. ఆధునిక సంపర్క మే మాత్రములేని శుద్ధ సనాతనపద్ధతిలో పెరిగి మొగలులనాటి ఢిల్లీ సామ్రాజ్య విజ్ఞానములో మునిగినను అతని లలితప్రవర్తనము, మృదుమధుర కంఠధ్వని, యనార్ద్ర హాస్యము సంతోషదాయకముగ నుండును. అతడు, తనతీరులలో, తన రీతులలో, చూపులలో, నీవిలో పురాతన సాంప్రదాయముకు చెందు రాజదర్జాలోనివాడు. అతని ముఖమున మొగలు చక్రవర్తుల చిత్రములసాదృశ్యము కాన్పించును. అట్టివాడు సాధారణముగా రాజయ ఝంఝామారుతములోనికిరాడు. ఆందోళనపరులైన సనాతన జాతివారు తమ్ము బాధించినపుడు భారతదేశములోని బ్రిటిషువా రిట్టి పురాతన తెగకొరకు తఱచు పరితాపపడుచుండెడివారు. హాకీము సాహేబ్ తన చిన్నతనములో రాజకీయములవంక పోలేదు. ప్రఖ్యాతి చెందిన వైద్య కుటుంబ యాజమాన్యమును వహించుచు నతడు గొప్పప్రాక్టీసు కలిగియుండెను. యుద్ధపరిస్థితులు, చిరస్నేహితుడు, సహచరుడు నగు డాక్టరు అన్నారీయొక్క పలుకుబడి యతనిని కాంగ్రెసువైపు త్రిప్పెను. తరువాత సంభవించిన పంజాబు సైనిక శాసనములు, ఖలాఫతు సమస్య యతనిని తీవ్రముగా సంచలించ చేసెను. అత డసహాయోద్యమము నామోదించెను. అతడు కాంగ్రెసు కొక వరప్రదాత. అతడు పాతసాంప్రదాయమువారికి క్రొత్త సాంప్రదాయమువారికి సఖ్యత కుదుర్చు సంధానకరణిగనుండి,

పాత సాంప్రదాయము వారిబలమును కాంగ్రెసుకు కలుగజేసెను. అతడు హిందువులను ముస్లిములను చాల దగ్గరకు తెచ్చెను. ఉభయులు నతనిని గౌరవించి, యతని సాదృశ్యములకు సుముఖులగుచుండిరి. గాంధీజీ కతడు విశ్వాసపాత్రుడగు మిత్రుడు. హిందూ మహమ్మదీయ విషయములలో గాంధీజీ కతనిమాటయే శాసనము. మా తండ్రియు నతడు సహజముగా నొండొరులను ప్రేమించుకొనిరి.

హిందూ మహాసభా నాయకులు కొందరు లోపభూయిష్టమగు నా విద్యచేతను, 'పరిష్యను' విజ్ఞానము నాకు సమానపునాదియగుట చేతను నేను హిందూసాంప్రదాయములను, వాసనలను యెరుగనివాడ నని నిందించిరి. నా కెట్టివిజ్ఞానముకలదో, అసలు విజ్ఞానముకలదో లేదో చెప్పుట నాకు కష్టసాధ్యమైనపని. పరిష్యనుభాష నాకు రానే రాదు కాని, మా తండ్రి హిందూ - పరిష్యను విజ్ఞానవాతావరణములో పెరిగినమాట సత్యము. అది యుత్తర హిందూదేశమునకు పురాతన ఢిల్లీ కోర్టు ప్రసాదించిన పైతృకధనము. దాని కీ పతిత దినములలోకూడ ఢిల్లీ, లక్నోలు రెండును ప్రధానకేంద్రములు. కాశ్మీర బ్రాహ్మణులలో పరిస్థితులకు తగినట్లు మారు గొప్ప శక్తి కలదు. వారు భారత మైదానభూములకు దిగివచ్చినప్పు డీ హిందూ పరిష్యను విజ్ఞాన మచ్చట ప్రబలముగ నుండుటను గాంచి, దీనిని స్వీకరించి, పరిష్యను, ఉర్దూలలో చాలమంది విఖ్యాతపండితుల నుద్భవింపజేసిరి. తరువాత మారిపోవుచున్న సాంప్రదాయములను గుర్తించి వా రట్టివేగముతోనే యాంగ్లభాషావిజ్ఞానమును సాధించిరి. ఇప్పటికి హిందూదేశములో పరిష్యనుభాషలో విఖ్యాతపండితులైన కాశ్మీరులెందరో కలరు. సర్. తేజబహదరుసప్రూ, రాజా నరేంద్ర నాథు లట్టివారే !

కనుక హాకీము సాహేబుకు, మా తండ్రికి సామ్య మెంతయో యుండెను. వారు పాత కుటుంబ సంబంధములనుకూడ గుర్తించిరి. వారిరువురు చాల మిత్రులై యొకరినొకరు భాయీసాహబు అని పిలుచుకొనుచుండెడివారు, వారికిగల యనేక బంధములలో రాజ

కీయము లాఖరున వచ్చును. ఇంటివద్ద యాచారములలో హాకీమ్జీ చాల సనాతనుడు. అతడు నతని కుటుంబమువారు పాతయాచారములను వీడజాలకపోయిరి. అతని కుటుంబములోని కఠిన ఘోషాపద్ధతిని నే నెచ్చటను చూచియుండలేదు. అయినను స్త్రీలు స్వేచ్ఛ వడసినగాని యేదేశము, యేజాతియు వృద్ధిపొందజాలదని హాకీమ్జీ పూర్తిగా విశ్వసించెను. దీనినిగురించి యతడు నాకు నచ్చచెప్పుచు తుర్కీదేశపు స్త్రీలు తమ స్వాతంత్ర్యపోరాటములో తీసికొనిన పాత్రను తా నెంతయో మెచ్చుకొంటినని నాకు చెప్పుచుండెడివాడు. కెమల్ పాషా ముఖ్యముగా నీ తుర్కీదేశపు స్త్రీలవలననే స్వాతంత్ర్యంబడసెనని యతడు చెప్పెను.

హాకీము అజ్మల్ ఖానుయొక్క మృత్యువు కాంగ్రెసుకు గొప్ప నష్టము. దాని గొప్పయండయొకటి కూలిపోయినట్లయ్యెను నాటినుండి మా కందరకు ఢిల్లీని సందర్శించునపుడెల్ల నొక లోపము కాన్పించుచుండును. ఏలనన ఢిల్లీ యన హాకీమ్జీ బిల్లిమరనులోనున్న యతని భవనమునయ్యెను. 1928 సంవత్సరము రాజకీయముగా చేతినిండ పనికలిగిన సంవత్సరము. దేశమంతయు సంచలనముతో నిండి యుండెను. ప్రజల నొక క్రొత్తయావేశము ముందుకు పొడుచుచున్నట్లుండెను. ఈ నూతన సంచలన మన్ని వర్గములలోను సమానముగ నున్నట్లు కాన్పించెను. బహుశః యీ మార్పు నేను దేశమును వీడి నప్పటినుండియు క్రమముగ జరుగుచుండెను. నేను తిరిగి వచ్చుసరికిది నాకు గొప్పదిగ కాన్పించెను. 1926 లో హిందూదేశమింకను నెమ్మదిగ, స్తబ్ధముగనుండెను. బహుశః అది 1919-1922 నాటి ప్రయత్నమునుండి యింకను పూర్తిగా కోల్పోనలేదు. 1928 లో సది నూతనత్వము, చురుకు, హుషారు, నిగూఢశక్తి గలిగియుండెను. పారిశ్రామిక కార్మికులలోను, రచయితలలోను, మధ్యతరగతి యువకులలోను, సాధారణముగా విద్యాధికులలోను అన్ని చోట్ల నిది ప్రత్యక్షమగుచునే యుండెను.

ప్రేడుయూనియను ఉద్యమము చాల యభివృద్ధి యయ్యెను. ఏడేమిదేండ్ల క్రితము స్థాపింపబడిన అఖిలభారత ప్రేడుయూనియను కాంగ్రెసు బలీయమైన సంస్థయయ్యెను. అది సంఖ్యాబలము చేతను చక్కని కట్టుబాట్లచేతను వృద్ధియగుటయేగాక దాని భావములు, యాశయములు శక్తివంతములుగను, అతివాద ధోరణిలోనుండెను. సమ్మెలు తఱచయ్యెను. తరగతులలో నాత్మవిశ్వాసము వృద్ధియగుచుండెను. వస్త్రపారిశ్రామికులు, రైల్వేలవారు మంచి న్యవస్థలను కలిగియుండిరి. పీఠిలో బొంబాయిలోని గిన్నీ కార్మిక సంఘము, జి. ఐ. పి. రైల్వే సంఘము చాలబలీయమై, మంచి యభివృద్ధిలో నుండెను. లేబరున్యవస్థ లభివృద్ధి జెందుటతోడనే అంతఃకలహ బీజములు, చీలికలు పశ్చిమము నుండి దిగుమతియయ్యెను. ఇండియను ప్రేడుయూనియను మూవ్మెంటు స్థాపింపబడినతోడనే పరస్పర విరుద్ధపక్షము లేర్పడెను. కొంతమంది రెండవ యింటర్నేషనలును బలపరచిరి. మరికొంతమంది మూడవ యింటర్నేషనలు నభిమానించిరి. కొంతమంది సంస్కరణవాదులు, కొంతమంది గొప్ప మార్పులు కలుగవలెనను విప్లవవాదులు. ఈ యుభయులమధ్య సనేకరంగుల, అనేక డిగ్రీల యభిప్రాయములవాదున్నారు. సమయానుకూల తత్పరులును (అన్ని ప్రజాయుద్యమములలోను యిది తప్పదు) కలరు.

రయితాంగములో కూడ కలకలము బయలుదేరెను. ఇది సంయుక్తపరగణాలలో, ముఖ్యముగా, అయోధ్యలో కాననగుచుండెను. అచ్చట నన్యాయములను ప్రతిఘటించు పెద్దపెద్ద రయితు సభలు సామాన్యమయ్యెను. నూతన అయోధ్య టెనెన్సీ చట్టము బీదరయితు దుస్థితి నెంతమాత్రము మార్చలేదు. ప్రభుత్వమువారు పన్నులను హెచ్చించుటకు ప్రయత్నించుటచే గుజరాతులో రయితులకు, ప్రభుత్వముకు పెద్దపోరాటము సంభవించెను. గుజరాతులో ప్రభుత్వముకు రయితులతో ప్రత్యక్ష సంబంధము కలదు. ఈ పోరాటమే సర్దారు వల్లభాయిపటేలు నడిపిన బార్డోలీ సత్యాగ్రహము. భారత దేశమంతయు జయజయ ధ్వానములను మ్రోగించుచుండ

నీ పోరాటము తుములమయ్యెను. బార్డోలీ రయితలుకు ఘనవిజయము చేకూరెను. కాని యది యావద్భారత దేశములోనున్న రయితాంగములో కలిగించిన సంచలనమే నిజమైన విజయము. ఆశకు, శక్తికి, విజయమునకు భారతరయితకు బార్డోలీ యొక చిహ్నము; ఒకగుర్తు; ఒక యుదాహరణము.

1928 నాటి భారతదేశముయొక్క మరియొక ప్రధానలక్షణము యువజనోద్యమము. ప్రతిచోట యువజనసంఘములు స్థాపింపబడెను. యువజనసభలు జరుపబడుచుండును. ఇందులో మత సంఘములు మొదలు విప్లవభావములను, విప్లవశాస్త్రమును చర్చించు సంఘముల వరకు నుండెను. వాటికి కారణము లేవియైన, నవి వేటిపేర జరుపబడినను, అట్టి యువజన సభలలో నెప్పుడు దేశము నానరించి యున్న ప్రధాన సాంఘిక, ఆర్థిక సమస్యలు కూలంకషముగ చర్చింపబడుచుండెడివి. సాధారణముగా సమూహమైన మార్పులనే యవి సమర్థించుచుండెను.

కేవల రాజకీయ దృష్టితో చూచినచో నీ వత్సరము సైమను కమిషను బహిష్కరణముకును అఖిలపక్ష సభకును ప్రసిద్ధిచెందెను. ఈ బహిష్కరణలో మితవాదులు కాంగ్రెసుకు తోడ్పడిరి. అది యఖండవిజయము నొందెను. సైమనుకమిషను యెచ్చటకు వెళ్ళినను 'సైమను గో బాక్' యను శాత్రువనినాదములే ప్రతిధ్వనించెను. ఈ విధముగా భారత ప్రజల కొక్క సైమనుపేరు మాత్రమే కాక ఇంగ్లీషుభాషలోని మరిరెండు పదములుకూడ వచ్చెను. ఇవి రెండే వారికి తెలిసిన పదములు. సైమను కమిషను సభ్యుల నీ పదములు దయ్యములవలె వెంటాడించెను. క్రొత్త ఢిల్లీలోని వెస్టరనుహాస్టలులో నొకనాటి రాత్రి ఈ సభ్యులు నివసించియుండగా నిశీధమందు చీకటిని చొరుచుకొని యీ సంగీతమే వారికి వినవచ్చెనని యొక కేథ చెప్పబడుచున్నది. యదార్థమేమనగా వారిని మేల్కొల్పిన యాయవినయధ్వని సామ్రాజ్య రాజధాని శిథిలసీమల నావహించి యుండు శృగాలగానమే !

రాజ్యాంగ ప్రణాళిక ప్రధానసూత్రములను స్థిరపరచుటలో సఖిలపక్ష సభ కెట్టి కష్టములేదు. అవి ప్రజాస్వామిక పార్లమెంటరీ జాతికి చెందినవిగ నుండవలెను. వాటి నెవడైనను వ్రాయవచ్చును. కులసమస్య లేక మైనారిటీసమస్యలోనే నిజమైన కష్టము, ఒక్కటే కష్టమువచ్చెను. ఆ కాన్ఫరెన్సులోనే నన్ని కులములలోని యతి వాదులు నుండుటచే సంగీకారము కుదురుట యసంభవమయ్యెను. అది వెనుకటి యైకమత్యసభలవలెనే నిష్ఫలమయ్యెను. యూరపు నుండి వసంతకాలములో తిరిగివచ్చిన మాతండ్రి యీ కాన్ఫరెన్సులో నెక్కువ శ్రద్ధతీసికొనెను. చివరకు కడసారిప్రయత్నముగా మా తండ్రి యాధిపత్యమున ప్రణాళికను తయారుచేయుటకు కులసమస్యను గురించి పూర్తియైన నివేదికను ప్రకటించుటకు నొక చిన్న కమిటీ యేర్పరచిరి. ఈ కమిటీ నైహూకమిటీయని పిలువబడెను. తరువాత నీ నివేదిక నైహూనివేదిక యయ్యెను. సర్ తేజబహదరు సప్రూ కూడ నిందులో నొక సభ్యుడు. నివేదికలోని కొంతభాగమున కతడు బాధ్యుడు.

నే నీ కమిటీ సభ్యుడనుకాను. కాని కాంగ్రెసు కార్యదర్శి నగుటచే నాకు దానితో నెక్కువ జోక్యముండెను. నా స్థితి యకటా వికటముగ నుండెను. ఏలనన అధికార సంపాదన యదార్థసమస్యయై యుండగా 'కాగితచట్టములను' తయారుచేయుట వృథయని నేను భావించితిని. మన లక్ష్యమని చెప్పబడిన డొమినియను పరిపాలన కీ మిశ్రమ కమిటీలవలన విధాయకముగా నేర్పడు యడ్డంకులు నన్ను మరింత బాధించెను. నా కీ కమిటీయొక్క నిజమైన ప్రాముఖ్యత కులప్రతిష్టంభనలనుండి బయటబడుట కది యేదైన మార్గము కను గొనవచ్చునను నదియే! ఏదోయొక యంగీకారమువలన లేక సంధి వలన నీ సమస్యకు పరిష్కార మేర్పడునని నే ననుకొనలేదు. మనశ్రద్ధను సాంఘిక ఆర్థిక సమస్యలమీదకు మఱలించినపుడే మన కది సాధ్యమగును. కాని తగినంతమంది యొప్పుకొనినచో తాత్కాలిక సంధియైనను కొంత కష్టమును తొలగించి తద్వారా దృష్టిని

యితర సమస్యలమీదకు మఱలింపవచ్చుననుకొంటిని. కనుక నేను కమిటీయొక్కపని కభ్యంతరముకల్గింపక చేయగలిగినసహాయముచేసితిని.

జయము కరతలామలకమైనట్లే కాన్పించెను. ఒకటి రెండు విషయములుమాత్రమే మిగిలెను. ఇందులో నిజముగా ముఖ్యమైనది పంజాబు. ఇచ్చట హిందూ, ముస్లిము, సిక్కు సమస్యకలదు. కమిటీ వారు పంజాబుసమస్యను తమనివేదికలో నొకనూతనదృక్పథమునుండి వీక్షించి తమ సూచనలను కులములకు సంబంధించిన లెక్కలద్వారా సమర్థించిరి. కాని యిది యంతయు వృధయయ్యెను. భయము, అవిశ్వాసము యుభయపక్షములవారిని యావరించెను. ఆ స్వల్పదూరమును తరించుటకు కావలసిన యా చిన్ని యడుగే పడదయ్యెను.

అఖిలపక్ష సభ తమకమిటీయొక్క నివేదికను చర్చించుటకు లక్నోలో సమావేశమయెను. తిరిగి మాలో కొంతమందికి సందిగ్ధావస్థవచ్చెను. కులపరిష్కారమునకు మే మడ్డము తగులువారము కాము. కాని స్వాతంత్ర్య సమస్యమీద మే మెంతమాత్రము లొంగదలచుకొనలేదు. ఈ సమస్య విడిచివేయవలసినదని మేము కోరితిమి. దీనివలన కాంగ్రెసు తన స్వాతంత్ర్య తీర్మానమును విడనాడనక్కరలేదు. మితవాదులు తమ డొమినియను పరిపాలననే ప్రేమించుకొనవచ్చును. కాని మా తండ్రి నివేదికను పూర్తిచేయవలెనని కూర్చొనెను. అతడు లొంగలేదు. బహుశః ఆ పరిస్థితులలో సత డింకొకలాగున చేయజాలడు. అప్పుడు కాన్పరెన్సులోని స్వాతంత్ర్యపక్షము వారు దానితరపున నన్ను స్వాతంత్ర్యలక్ష్యము తగ్గించు దేనితోనైనను మా కెట్టి సంబంధము లేదను స్టేటుమెంటు నీయమనిరి. కాని మేము వారి కాటంకమువచ్చువారముకామని స్పష్టపరచితిమి. మేము కులతత్త్వములకు సంబంధించిన స్టేటుమెంటు కడ్డము పోదలచుకొనలేదు. అంత పెద్దసమస్య సందర్భముల మే మవలంబించిన మార్గ మంత పటుత్వమైనదికాదు. అది వ్యతిరేక భావసూచకము. ఆ రోజుననే మేము భారతస్వాతంత్ర్యమును స్థాపించే మాదృక్పథము కొక కార్యరూపము నిచ్చితిమి.

[14] భారతదేశముకు తిరిగివచ్చుట-రాజకీయములలో తిరిగి మునుగుట

అఖిలపక్ష సమావేశము నాకు మరియొక యాశ్చర్యము కలిగించెను. అది, అయోధ్య తాలూకుదార్ల ప్రోత్సాహమువలన, నూతన చట్టములోని ప్రధాన హక్కులకు మరియొకషరతు జేర్చెను. దాని ప్రకారము తాలూకుదారుల తాలూకాలలో వారికన్న సంపూర్ణాధికారములకు పూచీ యివ్వబడెను. ఆ చట్టమంతయు స్వంత ఆస్తుల పునాదులమీదనే నిలుపబడెననుమాట వాస్తవమే! కాని పెద్దపెద్ద సంస్థానములకు సంబంధించిన యాస్తిహక్కులలో చట్టములోనుండి యెన్నటికి తీసివేయకూడని రాజ్యాంగ చట్ట పునాదులు వేయుట నాకు దౌర్జన్యముగా కాన్పించెను. కాంగ్రెసు నాయకులు సంతకంటె నెక్కువగా కాంగ్రెసువారు కానివారు తమ స్వజనములోని వారైన సామ్యవాదులనుగాక, జమీందారుల 'కంపెనీ'నే ప్రోత్సహించుచున్నట్టిది విదితము చేయుచున్నది. చాలమంది నాయకులకు మాకు మధ్య చాలదూరమున్నట్లు స్పష్టమయ్యెను. ఇట్టి పరిస్థితులలో నేను కాంగ్రెసు కార్యదర్శిగానుండుట చాల వికృతముగానుండెను. భారతస్వాతంత్ర్య సంఘమును స్థాపించినవారిలో నొకడనను మిషన్ నేను రాజీనామా యిచ్చితిని. వర్కింగు కమిటీ దీనికొప్పుకొనక కాంగ్రెసు నీతితో నెట్టి సంఘర్షణములేకుండ మా సంఘము కార్యములను నెరవేర్చు కొనవచ్చునని నాకును సుభాష్ చంద్రబోసుకును (అతడు కూడ రాజీనామా దాఖలు చేసెను) చెప్పిరి. కాంగ్రెసు యిదివరకే స్వాతంత్ర్యముకొరకు ప్రకటించెననుట వాస్తవము. తిరిగి నేను దీని కంగీకరించితిని. నా రాజీనామా నుపసంహరించుకొనుటకు నన్ను బుట్టలోవేయు టెంత సులభమో! యాశ్చర్యమగును! ఇది చాల సార్లు జరిగెను. ఉభయులలో నెవరును త్రెంచివేసికొనుటకు నిజముగా నిష్టపడక పోవుటచే, నట్లుజరుగకుండు ప్రతి సాకును మే మాశ్లేషించుచుంటిమి.

గాంధీజీ యీ అఖిలపక్ష సభలోగాని, కమిటీ మీటింగులలో గాని పాల్గొనలేదు. అతడు లక్నో కాన్ఫరెన్సుకు రానైన రాలేదు. ఈ లోపల "తిరిగి పొండు" అను కేకలతో గూడిన గుంపులు నల్ల

జెండాలు వెంట తరుముచుండ సై మను కమిషను సంచారము సాగించు చుండెను. అచ్చటచ్చట పోలీసులకు గుంపులకు చిన్న చిన్న కలహములు కలుగుచుండెను. లాహూరులో పరిస్థితులు విషమించెను. అకస్మాత్తుగా దేశమంతట క్రోధానల మలముకొనెను. లాలాజీపతిరాయి సై మను కమిషను ప్రతికూల ప్రదర్శనములో నాయకత్వము వహించెను. వేలకొలది ప్రజలముందర నతడు రోడ్డు ప్రక్క నిలిచియుండగా నొక యాంగ్ల యువకపోలీసుయుద్యోగి వానిపై బడి, వాని వక్షస్థలము మీద కమిషీతో మోదెను. ప్రజలుకాని, లాలాజీకాని దౌర్జన్యపద్ధతుల నవలంబించుట కెట్టిప్రయత్నము చేయలేదు. అట్లు ప్రశాంతముగ నతడచ్చట నిలిచియుండగా సతనిని, యతని సహచరులు ననేకమందిని పోలీసు వారు చావబాదిరి. ఈ వీధులలోని ప్రదర్శనములలో పాల్గొను వారెవరైనను పోలీసులతో సంఘర్షణ నచ్చునను సంగతి గుర్తెరుగవలెను. మన ప్రదర్శనము లెప్పుడును ప్రశాంతములైనవే యైనను లాలాజీ సంగతి తెలిసి యతడు మనఃపూర్వకముగనే దీని ననుభవించెను. అయినను, ఆ నిర్హేతుకమైనదాడియు, నందులో చూపబడిన యనవసర పశుత్వము భారతప్రజల కొక యశనిపాతమువలె నుండెను. అవి మేము పోలీసు లాశీప్రయోగముల కలవడని రోజులు. అనవసర పశుత్వమువలన మా యభిమానము మొద్దుబారిపోయి యుండలేదు. మా నాయకరత్నము, పంజాబుకేసరి యట్లుచూడబడుట ఘోరముగా కాన్పించెను. దేశమంతట ముఖ్యముగా నుత్తర హిందూ దేశములో నిర్వీర్యమగు క్రోధము ప్రబలెను. ఆహా ! మే మెంత యసహాయులము! మా నాయక శిఖామణుల యభిమానధనమును రక్షింపనైన రక్షింప జాలని మే మెట్టి నీచులము !

వక్షస్థలముమీద తగులుటచే లాలాజీకి తగిలిన శరీర గాయములు తీవ్రముగనే యుండెను. అతడు చాల కాలమునుండి హృద్రోగముచే బాధపడుచుండెను. బహుశః మంచి యారోగ్యముగల యువకున కవి యంతప్రమాదము కాకపోవచ్చును. లాలాజీ యువకుడుకాడు. ఆరోగ్యవంతుడు కాడు. కొద్ది వారములకే సంభవించిన యతని

భారతదేశముకు తిరిగివచ్చుట - రాజకీయములలో తిరిగిమునుగుట 223

మృత్యువుకు నీ శరీర గాయముల కెట్టిసంబంధము కలదో నిశ్చితముగా చెప్పట కష్టమే. అతని డాక్టర్లు మృత్యువు నీ గాయములు త్వరితము చేసెనను సభిప్రాయ మిచ్చిరి. కాని యీ శరీర గాయముల వెనుక నున్న మానసికాందోళనమే లాలాజీ నెక్కువగా బాధించెననుటలో నా కెట్టి సందేహము కాన్పించదు. అతడు తనకు కలిగిన పరాభవము కుగాక తనను కొట్టుటలో భారతజాతికంతకు కలిగిన పరాభవాన్ని కే కుమిలిపోయెను.

ఈ జాతీయ పరాభవాన్నియే భారత హృదయమును దహించుచుండెను. లాలాజీయొక్క మృత్యువు వెంటనే సంభవించుటచే దానికి విధాయికముగా పోలీసు డౌర్జన్యమే కారణమనిరి. విచారము కోపమునకును, క్రోధమునకును తావిచ్చెను. ఈ విషయమును మనము బాగుగా గుర్తించవలెను. తరువాత జరిగిన సంభవములను కొంతవరకైన మన మప్పుడే యర్థముచేసికొనగలము. భగత్సింగు కథయు నుత్తర హిందూదేశములో నతని కకస్మాత్తుగా వచ్చిన యద్భుత పేరుప్రఖ్యాతులును మనకు దీనివలననే యర్థముకాగలవు. వ్యక్తులను, కార్యములను; కార్యముల నుద్భవింపజేసిన మూలములను వాని వెనుకనున్న కారణములను నర్థముచేసికొనకుండ గర్హించుట సులభము, మౌర్ఖ్యము. ఇంతకుపూర్వము భగత్సింగు పేరు ప్రఖ్యాతులుకలవాడు కాడు. డౌర్జన్యము చేసినందువలనగాని; భయ పెట్టుటవలనగాని యతని కాపేరుకలుగలేదు! హిందూదేశములో ట్రైరరిష్టు లప్పుడప్పుడు గత ముప్పది సంవత్సరములనుండియు, కాన్పించుచునేయుండిరి. వంగదేశములో నెప్పుడో, మొట్టమొదటి రోజులలో తప్ప; వారిలో నొక్కనికిని భగత్సింగుకు కలిగిన పేరుప్రఖ్యాతులలో నొక్క శతాంశమైనను లేదు. ఈ యదార్థము నెవరును కాదనజాలరు. దీని నొప్పుకొని తీరవలెను. మరియొక విషయమేమన ట్రైరరిజము అప్పుడప్పుడు బుకుచుండినను భారతయువకులకు దాని యందు యదార్థమైన ప్రేమలేదు. పదిహేను సంవత్సరముల నిరంతర డౌర్జన్యరాహిత్య ప్రచారము భారతదేశ పునాదులను మార్చి

వేసెను. ప్రజల నది టెర్రరిజముపట్ల మరింత యుదాసీనులను, విముఖులను చేసెను. టెర్రరిష్టులు సాధారణముగా వచ్చుచుండు మధ్యతరగతులలోని క్రింది తరహావారును, విద్యాధికులును దౌర్జన్య పద్ధతులకు వ్యతిరేకమైన కాంగ్రెసు ప్రచారమువలన పూర్తిగా మారిపోయిరి. విప్లవము కావలెనని కోరువారిలోని యుత్సాహవంతులు, ఆలస్యము నొల్లనివారు విప్లవము టెర్రరిజమువలన రాదనియు, నది పాతగిలిన వ్యర్థప్రయత్నమనియు, నది యధార్థమైన విప్లవకార్యముల కడ్డుతగులుననియు గ్రహించిరి. భారతదేశములోని యితరచోట్లను టెర్రరిజము నశించుచున్నది. అది ప్రభుత్వ వత్తిడిచేతగాక (అది దానిని యణచవచ్చును, బిరడా వేయవచ్చును. కాని, నశింపు చేయజాలదు) దానిలోనున్న మూలకారణములచేతను, ప్రపంచ పరిస్థితులచేతను నశించును. టెర్రరిజము సాధారణముగా దేశము లోని విప్లవోద్వేగ శైశవ సూచకము. ఆ యంతరువు దాటును. దానితో టెర్రరిజముకూడ నొక ప్రధాన విధానముగ సంతరించును. స్థానిక కారణములచేత వ్యక్తుల నణచుటచేత నది యప్పుడప్పుడు పొక్కవచ్చును. నిశ్చయముగా భారతదేశ మీ యంతరువును దాటును. ఈ మధ్యేమధ్యే సంభవములుకూడ క్రమముగా నశించును. భారతదేశ ప్రజలందరు దౌర్జన్యపద్ధతులను విశ్వసించుట మానివేసిరని దీని యర్థముకాదు. వారు చాలవరకు వ్యక్తిగత దౌర్జన్యమును, టెర్రరిజమును విశ్వసించుట మానివేసిరి. ఇతరదేశము లన్నింటిలో నవసరమైనట్లే యిచ్చటను స్వాతంత్ర్య సంపాదనకొరకు సక్రమమైన దౌర్జన్యపద్ధతు లవసరమగుకాలము వచ్చునని విశ్వసించువారు చాలమంది లేకపోలేదు. అది యిప్పు డప్రస్తుత సమస్య. కాలమే దానిని పరీక్షింపగలదు. దానికి టెర్రరిష్టు పద్ధతులతో సంబంధములేదు.

కనుక భగత్సింగుకు టెర్రరిష్టు కార్యముచే పేరు కలుగలేదు. అతడు తాత్కాలికముగ లాలాలజపతిరాయయొక్కయు, తద్వారా జాతి యొక్కయు గౌరవమును రక్షింపవచ్చినట్లుండెను. అత డొక చిహ్న

మయ్యెను; కార్యము మరునబడెను. చిహ్నముమాత్రమే మిగిలెను. కొద్ది నెలలలో పంజాబులోని ప్రతిగ్రామము తక్కువ స్థాయిలో నుత్తర హిందూస్థానమంతయు నతని నామముతో మారుమోగెను. అతనిని గురించి యసంఖ్యాకమగు గీతములు బయలుదేరెను. అతడు సాధించిన పేరు ప్రఖ్యాతు లద్భుతములు.

సైమను కమిషను ప్రహరణమయిన కొద్ది రోజులకు లజపతి రాయి ఢిల్లీలో జరిగిన అ. భా. కాం. కమిటీకి హాజరయ్యెను. అతనియొంటిమీద గాయము లింకను కాన్పించుచుండెను. అతడింకను దెబ్బల ఫలితముగా బాధపడుచుండెను. ఆ సభ లోన్న అఖిలపక్ష సభ తరువాత జరిగెను. స్వాతంత్ర్య సమస్య ఏదో యొక రూపమున చర్చకు వచ్చెను. సందర్భ మెట్టిదో నాకు జ్ఞప్తిలేదు. కాని కాంగ్రెసు రాజకీయ సాంఘిక నిర్మాణములలో తీవ్రమైన మార్పులను తెచ్చెడి విప్లవ దృక్పథమునో లేక సంస్కరణ విధాన మను లక్ష్యమునో - రెంటిలో దేనినో యొకదానిని నిశ్చయించుకొన వలసిన సమయము వచ్చినదని నేను విపులముగ మాట్లాడితిని. ఆ నా యుపన్యాసమునకు ప్రాముఖ్యతలేదు. లాలాజీ కమిటీలో దానికి ప్రత్యుత్తరమిచ్చుచు దానిలో కొంతభాగమును విమర్శింపకపోయినచో నేను దానిని మరచియుండెడివాడను. బ్రిటిషు లేబరుపార్టీ నుండి మనమేమియు నాశింపరాదని యతడు మందలించెను. నాకు సంబంధించినంతవర కా మందలింపుయవసరము. ఏలనన నేను బ్రిటిషు అధికార లేబరునాయకత్వమునుచూచి పొంగువాడను కాను.

లాహోరు తిరిగి వెళ్ళుటతోడనే లాలాజీ అ. భా. కాం. కమిటీలో నేనిచ్చిన యుపన్యాసముకు, మరల దానికి సంబంధించిన యనేక సమస్యలనుగురించి తన వారపత్రికయైన 'ప్రజ'లో వ్రాయ దొడగెను. మొదటి వ్యాసముమాత్రమేవచ్చెను. రెండవ వ్యాసము తరువాత వారములో వచ్చులోపల నతడు చనిపోయెను. అసంపూర్ణమైన యతని యా మొదటి వ్యాసము (బహుశః అదియే నతడు ప్రచురణకిచ్చిన కడసారి వ్రాత) నన్ను విచారమున ముంచెను.

లారీచార్జీల యనుభవము

లాలా లజపతిరాయి దెబ్బలతో చనిపోవుటచే సైమనుకమిషను బహిష్కరణము మరింత తీవ్రమయ్యెను. లక్నో కాంగ్రెసు కమిటీ దాని నాహ్వానించుటకు గొప్పప్రయత్నములను చేసిరి. చాల రోజులుముందుగనే ప్రచారముకొరకు ననలు ప్రదర్శనముకు సంసిద్ధం చేయుటకు బ్రహ్మాండమైన యుత్సవములు, సభలు, ప్రదర్శనములు చేయబడుచుండెను. నేను లక్నో వెళ్ళి వీటిలోకొన్నింటిని చూచితిని. చాల సక్రమముగ, ప్రశాంతముగ, జయప్రదముగ జరుగుచున్న ఈ ప్రదర్శనములచే ప్రభుత్వముకు కళ్ళుకుట్టి వారు వీటి కభ్యంతరములను కల్పింప నారంభించి, కొన్ని ప్రాంతములలో నుత్సవములను జరుపగూడదని నిషేధించిరి. ఈ సందర్భములోనే నా కొక క్రొత్త యనుభవముకలిగెను. నా శరీరము పోలీసు కమిటీదెబ్బలను, లారీ ప్రహరణములను చవిజూచెను.

రహదారి కడ్డమను నెపమున యుత్సవములను నిషేధించిరి. అట్టిదోషము కలుగకుండుటకు మేము పదునారుమంది చొప్పున విడివిడిగా విజనముగానుండు వీధులనుండి సభాప్రదేశమునకు పోవ నిశ్చయించితిమి. శాస్త్రరీత్యా యిది యాజ్ఞోల్లంఘనమే యగును. వీలనన జెండాయు, పదునారుమంది జనము నొక యుత్సవమగును. నే నిట్టి పదునారుమందిగల యొక యుత్సవము నడిపితిని. తరువాత గోవిందవల్లభపంతు యాధిపత్యమున మరి పదునారుమంది వచ్చిరి. మా యుభయులకు చాల యెడముండెను. మేము రెండునందల గజములు దూరము వెళ్ళితిమో లేదో మా వెనుక గుఱ్ఱపుడెక్కల మ్రోత వినిపించెను. ఆ రోడ్డున జనములేరు. మేము వెనుకకు తిరిగి చూచుసరికి కొంతమంది యశ్వారూఢులైన పోలీసులు వాయువేగమున మాపైకి వచ్చుచుండిరి. వారు క్షణికములో మాపైకి వచ్చుటచే నా దాడికి పదునారుమందిగల మా చిన్నదళము విడిపోయెను.

వెంటనే పోలీసులు పెద్ద కమిషీనల్తో మా వాలంటీర్లను మోదనారం
 భించిరి. సహజముగా వారు ప్రక్కతోవల శరణుజొచ్చిరి. కొందరు
 చిన్న చిన్న దుకాణములలో ప్రవేశించిరి. పోలీసులు వారిని వెంబ
 డించి చావమోసిరి. గుఱ్ఱములు మాపై బడవచ్చినపుడు నా బుద్ధి
 గూడ సహజముగా రక్షణ నన్వేషించెను. ఆ దృశ్యము కడు దీన
 మైనది. కాని, మరియొక యాహా న న్నచ్చోట నుండి కదలనీయలేదు.
 నే నా మొదటదాడికి నిలువగలిగితిని. రోడ్డుమధ్య నే నొక్కడనే
 యున్నట్లు నే నకస్మాత్తుగా తెలిసికొంటిని. నాకు కొద్ది గజములదూర
 ములో సన్నివైపులను పోలీసులు వాలంటీర్లను కొట్టుచుండిరి.
 పోలీసుల కంతగా కాన్పించకుండుటకు నే నప్రయత్నముగా రోడ్డు
 ప్రక్కకు మెల్లగా జారనారంభించితిని. కాని తిరిగి నాలో నేను
 తర్కించుకొని యీ విధముగా జారిపోవుట నాకు తగదని నిశ్చయించు
 కొంటిని. ఈ తర్కముకంతకు కొద్ది సెకనులుపట్టెను. కాని నాలో
 జరిగిన ఆ యాంతరంగిక పోరాటము, ఆ నిశ్చయము కళ్ళకు కట్టినట్లు
 నా స్మృతిపథమున నిలిచియుండెను. నేను భీరువునలె ప్రవర్తించుట
 సహింపజాలని నా యభిమానధనము చేతనే యానిశ్చయము కలిగెను.
 అయినను భీరధీరత్వములమధ్య నెంతయో యెడములేక పోవుటచే నే
 నటు వాలినను వాలి యుండెడివాడను. నే నట్లు నిశ్చయించితినో
 లేదో యప్పుడే యొక యశ్వారాధుడైన పోలీసు తన పొడుగైన
 క్రొత్త కమిషీని విసురుకొనుచు చటచట నామీదకువచ్చెను. నే నతనిని
 ముందుకు పొమ్మని నా తలను తప్పించుకొంటిని. తలను ముఖమును
 రక్షించుకొనుట కిది మరియొక ప్రయత్నము. అతడు నా వీపుమీద
 'ఛెళ్ళుము' రెండు దెబ్బలను తగిలించెను. నాకు రిమ్మెత్తెను. శరీర
 మంతయు కంపించెను. కాని నే నింకను నా కాశ్చర్యము, తృప్తియు
 కలుగునట్లు నిలిచియే యుంటిని. తరువాత పోలీసుదళమును మా మార్గ
 మున కడ్డముగా నిలబెట్టిరి. వాలంటీర్లు తిరిగి కలుసుకొనిరి. వారి
 శరీరము రక్త సిక్తమయ్యెను. కొంతమంది బుర్రలు పగిలెను. గోవింద
 వల్లభవంతు తన పరివారముతో మమ్ము కలుసుకొనెను. వారికికూడ

ప్రహరణములు తగిలెను. మే మందరము పోలీసుల యెదుట నేలమీద కూర్చుంటిమి. మే మట్లు చీకటిపడువరకు కూర్చుంటిమి. ఒక ప్రక్క గొప్ప గొప్ప ప్రభుత్వోద్యోగులు కూడిరి. మరియొకవంక వార్తలు ప్రబలినకొలది ప్రజలు గుంపులుగూడ నారంభించిరి. చివర కధికారులు మమ్ము మామూలు మార్గమున పోవుటకంగీకరించిరి. మూపై దాడి వెడలి మమ్ముబాదిన పోలీసులు ముందు అంగరక్షకులుగ నడచుచుండ మే మా మార్గముననే వెళ్ళితిమి.

దీనివలన నెక్కుడు ఫలితము కలుగుటచే నీ నీ చిన్నవిషయమునుగురించి యింతవివరముగా వ్రాసితిని. లాశీ దెబ్బల కాగగలిగితి నను యుత్సాహములో నేను నా శరీరబాధను పూర్తి గామరచి పోతిని. ఈ కథ యంతయు జరుగుచుండగా, నా మనస్సు అతి నిర్మలముగా నుండుటయు, నా భావములను నేను బుద్ధి పూర్వకముగ పరీక్షించుకొనుచుండుటయు, నా కాశ్చర్యముగ నుండెను. మరునాటి యగ్నిపరీక్ష కీ నాందీయుత్సవము నా కెంతయో తోడ్పడెను. మరునాడే సైమను కమిషను రావలసిన దినము; మా ప్రదర్శనము జరుగుదినము.

అప్పుడు మా తండ్రి అలహాబాదులోనుండెను. నాపై పోలీసులు దాడివెడలినవార్త వినినచో నతడు మాకుటుంబము చిరాకుపడుదురను భయము నాకుండెను. కనుక నే నంతయు బాగుగ నేయున్నదనియు, నతడు విచారపడనవసరములేదనియు రాత్రి టెలిఫోనులో చెప్పితిని. కాని యతడు చికాకుపడి, నిద్రపట్టక, రాత్రి పన్నెండుగంటలకు లగ్నో వచ్చుటకు నిశ్చయించుకొనెను. ఆఖరురైలు దాటిపోవుటచే నతడు మోటారులో పయనమయ్యెను. త్రోవలో నతనికొక యవాంతరము కూడ తటస్థించెను. చివర కత డలసి సొలసి నూట నలుబదియారు మైళ్ళు ప్రయాణముచేసి లగ్నోకు ప్రాతఃకాల మయిదుగంటలకు చేరుకొనెను. మే మప్పుడే యుత్సవములో పాల్గొనుటకు స్టేషనుకు బయలు దేరుచుంటిమి. మేముచేసిన ప్రయత్నములకంటె గత సాయంకాలపు సంభవములే లగ్నోనంతను మేల్కొలిపెను. సూర్యోదయము కాక

పూర్వమే వేలకొలదిజనము స్టేషనుకు చేరిరి. పట్టణములోని వివిధ భాగములనుండి యసంఖ్యాకమగు చిన్న చిన్న యుత్సవములు బయలు దేరెను. కాంగ్రెసుఆఫీసునుండి యనేకవేలమంది నలుగురు చొప్పున బారులు తీరి పోవు ప్రధానయుత్సవము బయలుదేరెను. మే మీ ప్రధాన యుత్సవములో నుంటిమి. మేము స్టేషనుకు వెళ్ళుటతోడనే పోలీసులు మమ్మాపివేసిరి. స్టేషనుముందర చతురపుమైలుదూరము విశాలమైన బహిరంగప్రదేశముండెను. మే మీ మైదానమునకొక వైపున బారులుతీరి నిలిచితిమి. ముందుకు త్రోసికొనిపోవు యత్న మేమియులేక నచ్చటనే మా యుత్సవ మాగిపోయెను. ఆ ప్రదేశము మామూలు పోలీసులతోను, గుఱ్ఱపు పోలీసులతోను, మిలిటరీతోను నిండియుండెను. ఆ యుత్సవము చూడవచ్చిన యభిమానుల సంఖ్య యంతకంతకు హెచ్చెను. వీరిలోచాలమంది యిద్దరు ముగ్గురు చొప్పున మైదానములో నద్దకొనిరి. దూరములో నడుచుచున్న సమూహ మొకటి మా కకస్మాత్తుగా కాన్పించెను. అది యా ప్రదేశమునంతను కప్పివేయుచుండిన రెండుమూడు శ్రేణుల యాశ్వికదళము. వారు మాపై బడుటకు దౌడుమీదవచ్చుచు, మైదానములో నచ్చటచ్చట చెల్లాచెదరుగానున్న వారిని మోదుచు, గుఱ్ఱములతో త్రొక్కు కొనుచు వచ్చుచుండిరి. స్వారిచేయుచువచ్చిన యాశ్వికుల దాడి చూచుట కందముగనే యుండెను. కాని త్రోవలో నిరపరాధులు, యుత్సవమును చూచుటకువచ్చినవారు గుఱ్ఱపు డెక్కలక్రిందబడి నలుగుచుండిరి. దాడిచేసిన యీ దళముల వెనుక నీ ప్రజలు నేల మీద పడియుండిరి. కొందరు లేనలేనిస్థితిలోను, కొందరు బాధచే మూల్గుచు మైదానమంతయు నొక యుద్ధరంగమవలె నుండెను. ఆశ్వికులు క్షణికములో మాపైకి వచ్చిరి. మొదటి దళ మప్పుడే యుత్సవములోపాల్గొను జనసమూహముపైబడెను. మేము కదలలేదు; మాస్థలములను వీడలేదు. కనుక గుఱ్ఱములు చివర నిముసమున తటాలున ఆగి వెనుక కాళ్ళపై నిలిచి ముందరి డెక్కలనెత్తి గాలిలో మా శిరములపై తాండవమాడుచుండెను. తరువాత నాశ్వికులు మామూలు

పోలీసులుకూడా మమ్ము లాకీలతోను, పొడుగుపాటి కమిచీలతోను మోద నారంభించిరి. అది శివతాండవమువలె నుండెను. గతసాయం కాలముండిన యా నిర్మలదృష్టి నాకు లేకపోయెను. నే నున్నచోట నుండి యొక్క యంగుళమైనను ముందువెనుకలకు పోరాదనిమాత్రమే గ్రహించితిని. ఆ దెబ్బలచే నేను సగము గ్రుడ్డివాడనైతిని. ఒక్కొక్కప్పుడు కొద్దికోపము దెబ్బకుదెబ్బ తీయవలెననుకోరిక నన్నానహించుచుండెను. నా యెదుటనున్న పోలీసుయుద్యోగిని గుర్రముమీదనుండి పీకివేసి నే నా గుర్రమునెక్కుట యొక ఘనకార్యము కాదనుకొంటిని. కాని యొక న్యాయమునకు కట్టుబడుటయు, చిరశిక్షణయు నన్ను మందలించెను. ముఖముమీద దెబ్బపడకుండ తప్పించుకొనుటకుతప్ప నేను చేయెనను యెత్తలేదు. ఇంతేగాక మే మేమాత్రము దౌర్జన్యమునకు గడంగినను మాలో నసంఖ్యాకులను కాల్చుటయు పేల్చుటయు జరుగునని నే నెరుగుదును.

యుగములవలె కాన్పించిన యీ కొద్దినిముషములై నతరువాత మా పంక్తి నెమ్మదిగా నడు గడుగు చొప్పున విడిపోకుండగనే త్రోవయిచ్చుచుండెను. దీనిమూలమున నేను కొంత యొంటరినైతిని. మరింత దెబ్బల వర్షము కురియ నారంభించెను. అకస్మాత్తుగా వెనుకనుండి నన్నెవరో పట్టుకొని మోసికొనిపోయిరి. నా సహచరులలో కొందరు యువకులు నాపై గోప్పదాడి రానున్నదని భావించి నన్నీ సూక్ష్మమార్గమున రక్షింప నిశ్చయించిరి.

యుత్సవములలో పాల్గొనుచున్నవారు తిరిగి మా మొదటి పంక్తికి నూరడుగుల దూరములో నిలువబడిరి. పోలీసులుకూడ వెనుకకుతగ్గి మాకు ధ్యేబదియడుగులదూరములో నుండిరి. ఈ కష్టముకు కారణమైన సైమనుకమిషను అరమైలుపైగానున్న స్టేషనునుండి రహస్యముగా జారిపోవు సమయమున మే మీవిధముగా నుంటిమి. అయినను వారికి నల్లజెండాలు తప్పవయ్యెను. తరువాత మేము పెద్ద యుత్సవముతో కాంగ్రెసుఆఫీసుకువచ్చి యచ్చటనుంచి విడిపోతిమి. నేను నాకొర కాతురతతో నున్న తండ్రిగారియొద్దకు వెళ్ళితిని. తాత్కాలికావేశము తగ్గిపోవుటచే నాశరీరమంతయు బాధింపనారం

భించి యలసట హెచ్చుచుండెను. నా శరీరములో నొప్పిపెట్టని భాగమేదియు కాన్పించదయ్యెను. ఒడలునిండ గాయములు, కవుకు దెబ్బలు మొదలగువాని చిహ్నములుండెను. అదృష్టవశాత్తు నాకు మర్మస్థానములలో మాత్రము దెబ్బలు తగులలేదు. నా స్నేహితులు చాలమంది కంతటి యదృష్టము పట్టలేదు. వారికి చాల గాయములు తగిలెను. నా ప్రక్కనిలిచిన గోవిందవల్లభపంతు ఆరడుగుల చిల్లర మనిషియగుటచే దెబ్బలకు మరింత గురియయ్యెను. అప్పుడు తగిలిన గాయములచే నతడు చాలకాలము వరకు నడుము యెత్త లేక, నే పనియు చేయజాలకయుండెను. నా శరీరస్థితియు, సహనశక్తియు బాగుండెనను మరింతగర్వముతో నేను బయటపడితిని. కాని దెబ్బల కంటె మ్మాపై దాడి వెడలిన యా పోలీసులయొక్క, ముఖ్యముగా నుద్యోగస్థులయొక్క ముఖములను నేనెన్నటికిని మరువజాలను. నిజమైన దెబ్బలను చాలవరకు యూరపియను సార్జంటులే కొట్టిరి. భారత పోలీసులు నుద్యోగస్థులు కొంచెము తేలికపద్ధతుల నవలంబించిరి. ఆహా ! ఆ ముఖములు ద్వేషముతో, రక్తపిపాసతో నిండి, యావంతయైన సానుభూతికి మానవలక్షణములు లేక కొంచె మించుమించు పిచ్చి యెత్తినట్లుండెను. బహుశః ఆ సమయమున మా ముఖములును చూచుటకంత ద్వేషపూరితముగనే యుండవచ్చును. తటస్థముగా నుండి సంతమాత్రమున మేము మా శత్రువులపట్ల ప్రేమపూరితులమై యుండలేదు. మా తాటస్థ్యము మా ముఖముల యందచందములను నృద్ధిచేయలేదు. అయినను మాలో క్రోధములేదు ; వ్యక్తిగతమైన పోరాటముకాని, ద్వేషముకాని లేదు ; రెండు బలీయమైన వింత శక్తులకు మే మా సమయమున ప్రతినిధులమైతిమి. అవి మా బుద్ధులను, మా హృదయములను జయించి మా కోరికలను, రాగములను ఉద్రేకపరచి మమ్ము గ్రుడ్డియుపకరణములుగా చేసికొనెను. మే మెందుకు పోరాడుచుంటిమో, మే మెచ్చటకు పోవుచుంటిమో తెలియకుండగనే గ్రుడ్డిగా పోరితిమి. కార్యోద్రేకము మమ్ముల బంధించెను. కాని, యదిగతించుటతోడనే యిదియంతయు దేనికొరకు ? దేనికొరకు ? యను ప్రశ్న యుదయించెను.

బ్రేడు యూనియను కాంగ్రెసు

ఆ వత్సరము సైమనుకమిషను బహిష్కరణము, అఖిలపక్ష శాసనసభ దేశములో రాజకీయముగ ప్రసిద్ధిచెందెను. కాని నా ప్రత్యేకశ్రద్ధ, కార్యాసక్తి యితరత్రయుండెను. కాంగ్రెసు కార్యదర్శి నగుటచే నే నా సంస్థను పరీక్షించుచు దానిని బలపరచుట కెక్కుడుగా పనిచేయుచుంటిని. ప్రజల దృష్టిని సాంఘిక, ఆర్థిక మార్పుల వైపు మరలించుటయే నా ప్రధానాశయము. స్వాతంత్ర్యమును గురించి మద్రాసులో మే మార్జించిన స్థానము కట్టుదిట్టము చేసికొన వలసియుండెను. ముఖ్యముగా నఖిలపక్షసభ మమ్ము వెనుకకు లాగు చుండుటచే నిది మరింత యవసరమయ్యెను. ఈ లక్ష్యముతో నేను చాలవరకు తిరిగి యనేక ప్రధానసభలలో నుపన్యసించితిని. 1928 లో నేను నాలుగు రాష్ట్రసభలలో—పంజాబు, దక్షిణమున మలబారు, ఢిల్లీ, సంయుక్తపరగణాలలో నధ్యక్షత వహించితిని. వంగ, బాంబాయిలలో ననేక యవజనసభలకు, విద్యార్థుల సభలకు కూడ నధ్యక్షత వహించితిని. అప్పుడప్పుడు సంయుక్తపరగణాలలో గ్రామ సీమలకు వెళ్ళితిని. తఱచు పారిశ్రామిక కూలీలకుకూడ నుపన్యసించుచుంటిని. స్థానికపరిస్థితులనుబట్టి రూపము భేదించుచుండినను, సభలలో నున్న సభ్యులనుబట్టి ప్రాముఖ్యత హెచ్చింపబడుచున్నను మొత్తము మీద నా యుపన్యాసముల సారాంశ మొక్కటిగనే యుండెను. ప్రతి చోట నేను రాజకీయ స్వాతంత్ర్యమునుగురించి, సాంఘిక స్వాతంత్ర్యమునుగురించి చెప్పుచు మొదటిది రెండవదానిని సాధించుట కొక సోపానమని చెప్పుచుంటిని. నేను సామ్యవాదభావములను వ్యాప్తి చేయ కోరితిని. జాతికి వెన్నెముకవంటివారైన కాంగ్రెసు సేవకులు, విద్యాధికులు సతి సంకుచిత జాతీయభావములనే కలిగియుండుటచే ముఖ్యముగ వారిలోనే యీ భావములను వ్యాప్తి చేయకోరితిని. వారి యుపన్యాసములు ప్రాచీన యశాన్నత్యమును పొగడుచుండెను. పర

ప్రభుత్వముచే మనకు దాపరించిన ఆర్థిక, ఆధ్యాత్మిక కష్టములను మన ప్రజల వివిధబాధలను పరప్రభుత్వమువలన కలుగు నవమానములను, జాతీయగౌరవ స్వాతంత్ర్యవాంఛ, మాతృ పాదారవిందముల కడ నాత్మార్పణ మొనరింపవలసిన యావశ్యకత మొదలగు విషయములనుగురించి చెప్పుచుండెను. ఆవిషయము లందరకు సుబోధకములైన ప్రతి భారతహృదయము నట్టి భావములతోనే స్పందించుచుండెను. నాలోనున్న జాతీయభావముకూడ నుద్దీపితమయ్యెను. కాని వాటిలోని సత్యమున కెట్టిభంగము కలుగకపోయినను నిరంతర మా పాటనేపాడుచుండుటచే నవిపేలవమగుచు నితరసమస్యలను గురించియు మనపోరాటములోని ప్రధానాంశములను గురించియు యోచించుట కడ్డు తగులుచుండెను. అవి కేవల ముద్రేకమును పెంచుచుండేనేకాని యాలోచనను వృద్ధిచేయుచుండుటలేదు.

భారతదేశమునకు సామ్యవాదమును తెచ్చుటలో నేను ప్రథముడనుగాను. నిజముగా నేను వెనుకపడియుండి, యనేకమంది యీ సందేశమును నాకంటె ముందు ఘోషించియుండ నెమ్మదిగా యడుగడుగుచొప్పుననే బాధతో ముందుకు నడచితిని. పనివాండ్ర శ్రేణు యూనియను ఉద్యమాశయములలో నిశ్చయముగా సామ్యవాద పరముగ నేయుండెను. యువజనసంఘములు చాలవరకు నట్లేయుండెను. నేను యూరపునుండి 1927 డిసెంబరులో తిరిగి వచ్చునరి కస్పష్టముగ జిబిజిగనుండిన సామ్యవాదము భారతదేశ వాతావరణములో నొకభాగమైపోయెను. అంతకుముందును చాలమంది సామ్యవాదులు చెల్లాచెదురుగనుండిరి. వారు చాలవరకు గాలిమేడలను కట్టుచుండిరి. మార్క్సుసిద్ధాంతము వారి సంతకంత కాకర్షించుచుండెను. కొద్దిమంది నూటికి నూరువంతులు మార్క్సు శిష్యుల మనుకొనిరి. అమెరికా, యూరపులలోవలెనే యిచ్చట సోవియటు యూనియనులో జరిగిన యభివృద్ధిలవలన, ముఖ్యముగా నయిదు సంవత్సరముల ప్లానువలన నీభావము బలీయమయ్యెను.

ప్రధాన కాంగ్రెసు ఆఫీసులు చేతిలోనున్న కాంగ్రెసుముఖ్యులలో నొకడనగుటయే నేను సామ్యవాది నగుటలో నున్న ప్రాముఖ్యత. ఈవిధముగనే యోచింప నారంభించిన కాంగ్రెసు ముఖ్యులింకను కలరు. సంయుక్తపరగణాల రాష్ట్రకాంగ్రెసు కమిటీలలో నిది బాగుగ విదితమయ్యెను. ఈ కమిటీలలో మేము 1926 లోనే తేలికయైన సామ్యవాద ప్రోగ్రాము నొకదానిని వేయుటకు యత్నించితిమి. మారాష్ట్రము జమిందారులయొక్కయు, తాలూకుదారులయొక్కయు రాష్ట్రము. మేము మొట్టమొదట భూమిసమస్య నెదుర్కొనవలసియుండెను. వర్తమాన భూపద్ధతి పోవలెననియు ప్రభుత్వము వ్యవసాయదారులకు మధ్య నెవరునుండరాదనియు మేము ప్రకటించితిమి. వాతావరణమింకను నట్టిభావముల కలవడకపోవుటచే మేము కొంత జాగ్రత్తగనే పోవలసియుండెను.

మరుసంవత్సరము, 1929 మా కాంగ్రెసుకమిటీ మరెయొక యడుగు ముందుకుపోయి సామ్యవాదపద్ధతిమీద అ. భా. కాం. కమిటీకొక సూచనచేసెను. ఈ రెండవ కమిటీ ఆ సంవత్సర వేసవిలో బొంబాయిలో కలుసుకొని మా రాష్ట్రకమిటీ తీర్మాన పీఠిక నవలంబించి మొత్తము తీర్మానము వెనుకనున్న సామ్యవాద సూత్రము సంగీకరించెను. మా రాష్ట్ర తీర్మానములోని వివరమైన ప్రణాళిక నాలోచించుటకు మరెయొక తేదీకి వాయిదావేసిరి. చాలమంది అ. భా. కాం. కమిటీలోను మా రాష్ట్ర కమిటీలోను అంగీకరింపబడిన ఈ తీర్మానములను మరచి సామ్యవాద విషయము గత సంవత్సర కాంగ్రెసులో నకస్మాత్తుగా వచ్చినట్లుాహించుచుందురు. కాని అ. భా. కాం. కమిటీ ఆ తీర్మానమును బాగుగ యోచించకుండ నామోదించిరనుట సత్యము. బహుశః చాలమంది సభ్యులు వా రేమిచేయుచుండిరో గుర్తింపలేరు. భారత స్వాతంత్ర్య లీగు యొక్క మా రాష్ట్రశాఖ స్పష్టముగా సామ్యవాదపరముగనుండ మిశ్రమ సంస్థయైన కాంగ్రెసు కమిటీకంటె మరికొంతముందుకు వెళ్ళెను. స్వాతంత్ర్యసంఘులక్ష్యములలో నొకటి సాంఘిక స్వేచ్ఛ

యనుట సత్యము. మేము భారతదేశమంతట ఈ లీగును బలీయమైన సంస్థగాచేసి తద్వారా స్వాతంత్ర్య, సామ్యవాద ప్రచారములను చేయ నెంచితిమి. దురదృష్టవశాత్తు, నా కాశాభంగము కలుగునట్లు, ఈ లీగు మా రాష్ట్రములో కొంతవరకుతప్ప యెప్పుడు వృద్ధిచెందలేదు. దేశములో దీనికి తగినబలము లేకపోయెను. మాలో చాలమంది కాంగ్రెసులోకూడ చాల ప్రధానులము, కాంగ్రెసు సిద్ధాంతములో నైనను, స్వాతంత్ర్య తీర్మానము నవలంబించుటచేతను, వారెల్లప్పుడు కాంగ్రెసుసంస్థ ద్వారముననే పనిచేయగలరు. లీగును మొట్టమొదట స్థాపించినవారిలో కొందరికి దానినొక గొప్పసంస్థగా చేయవలెనను శ్రద్ధలేదు. వారు దానిని కాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహకవర్గము మీద నొత్తిడి కలుగజేయు నొక పరికరముగను, కాంగ్రెసు వర్కింగు కమిటీ యెన్నికలలో నుపయోగించుకొను పరికరముగను చూచిరి. కనుక స్వాతంత్ర్యలీగు కృశించెను. కాంగ్రెసు తీవ్రరూపమును దాల్చిన కొలది యది శక్తివంతులనందరను తనలోనికి లాగుకొనుటచే లీగు దుర్బలమయ్యెను. 1930 లో శాసనోల్లంఘనము వచ్చుటతోడనే లీగు కాంగ్రెసులో కలసిపోయి యంతరించెను.

1928, 1929 లలో నా అరెస్టు వదంతులు బయలుదేరెను. పత్రికల సూచనలలోను స్నేహితుల రహస్యమందలింపులలోను యెంతసత్యమున్నదో నాకు తెలియదు. కాని యీ మందలింపుల వలన నా కది సమీపించుచున్నట్లే తోచెడిది. నేను దీనిని లెక్క చేయలేదు. ఎప్పుడు అరెస్టు వచ్చినను నేను దానిని సామాన్య విషయమువలెనే చూచితిని. కనుక నరెస్టు వదంతులవలన లాభములు లేకపోలేదు. అవి నా నిత్య జీవితమునకు కొంత యుద్దేశము, పట్టు సమకూర్చెను. 1928-1929 సం॥లలోనే నాకు చాల సావకాశము దొరికెను. 1930 ఏప్రిల్ వరకు నా అరెస్టు రాలేదు. తరువాత ఖయిదు వెలుపలనున్న నా స్వల్పకాలములో స్థిరత్వము లేకపోయెను. నేను మాయింట్ కొద్ది కాలము చూచిపోవుటకు వచ్చినయొక క్రొత్త వానివలె మెలిగెడివాడను ; లేదా, రేపేమి రానున్నదో యను

సంజేహ మనస్కుడనై తిరుగుచు జయిలు పిలుపుకొర కెప్పుడు నెదురు చూచుచుండెడివాడను.

1928 అంతమున కలకత్తా కాంగ్రెసు సమీపించుచుండెను. మా తండ్రి దానికధ్యక్షుడు. అత డఖిలపక్ష సభా న్యవహారములలో నిమగ్నుడై దానికొరకు తన నివేదికను తయారుచేసి కాంగ్రెసుచే నామోదింప జేయగోరెను. ఇది నా కిష్టము లేదని యతడెరుగును. స్వాతంత్ర్యసమస్యమీద రాజీపడుటకు నే నంగీకరించువాడను కాను. ఇది యతని కోపకారణము. మే మీ విషయమునుగురించి యంతగా చర్చించుకొ నెడివారము కాము. కాని మాలో మానసిక పోరాటము చెరియొకవైపు లాగవలెనను* ప్రయత్నము ఉండెడిది. అభిప్రాయ భేదములు మా కింతకుపూర్వము తఱచు కలుగుచుండెను. అవి ప్రధానమైనవే యగుటచే మేము వేరు వేరు రాజకీయ కక్షలలో నుండెడివారము. కాని యింతటి తీవ్రత యెన్నడు కలుగలేదు. ఇది మా ఇద్దరకు విచారముగనే యుండెను. కలకత్తాలో పరిస్థితులు విషమించెను. కాంగ్రెసులో తనమాట నెగ్గనిచో ననగా అఖిలపక్ష నివేదికయొక్క తీర్మానమునకు మెజారిటీ లేకపోయినచో తాను కాంగ్రెసు అధ్యక్షతను వహింపనని మాతండ్రి తెలిపెను. అదిచాల సహేతుకము, చట్టబద్ధము. అయినను యెదిరిపక్షములో చాలమంది కిది విషాదజనకముగ నుండెను. ఈ విషయము నింతతీవ్రస్థితికి తెచ్చుటకు వారికిష్టములేదు. విమర్శించుట, గర్హించుటయేగాని బాధ్యతను వహించుటకు వెనుకకు తగ్గుట తఱచుగా నొక యభ్యాస మయ్యెను. నావను నడుపవలసిన భారము మనపై వేసికొనకుండ విమర్శవలన నెదుటిపక్షము మనకు లాభకరమగు విధమున తన పద్ధతిని మార్చుకొనుననుయాశ యెప్పుడు నుండును. ప్రస్తుత భారత ప్రభుత్వమువలె మనకు బాధ్యులు కాకుండ, కదల్చుటకు వీలులేని బాధ్యతారహితమైన కార్యనిర్వాకవర్గ మున్నప్పుడు మనము చేయగలిగినది విమర్శయే ! ఆ విమర్శ ఖండనరూపముననే యుండి తీరును. అయినప్పటికి వ్యతిరేక విమర్శ పటుతరముగ నుండవలెనని

దానివెనుక సవకాశము వచ్చుచో సంపూర్ణాధికారము, బాధ్యత వహింపగల మానసిక యత్నము, సంసిద్ధత యుండవలెను. ఆ యధికారము ప్రభుత్వముకు సంబంధించిన నాగరిక, సైనిక, ఆంతరంగిక, నైదేశిక శాఖ లన్నిటిమీద నుండవలెను. లిబరలుపక్షమువారి వలె సైన్యములో కొంత బాధ్యతయే కావలెనని కోరుట మన యసామర్థ్యము నొప్పుకొనుటయే యగును; విమర్శలోని సారమును తీసి వేసినట్లే యగును.

ఇట్టివిమర్శలు, గర్హించుటలు, వానివలన సహజముగా సంభవించు ఫలితములకు వెనుకాడుటలు గాంధీజీ విమర్శకులలో తఱచు జరుగుచుండెను. అతని యనేకచర్యలందు హితవులేనివారు కాంగ్రెసులో ననేకులుగలరు. వారు వానిని తీవ్రముగ ఖండింతురు. కాని వారతనిని కాంగ్రెసునుండి తరిమివేయ సంసిద్ధులుకారు. దీని నర్థము చేసికొనుట సులభమే కాని యిది యేపక్షమునకు యోగ్యముకాదు. కలకత్తాకాంగ్రెసులో నిట్టికష్టములే సంభవించెను. ఉభయపక్షముల మధ్య రాయబారములు జరిగెను. ఒక రాజీనామాత్రము కుదిరెనని ప్రకటించిరి. కాని చివర కిది హుళ్యక్రియయ్యెను. అదంతయు గందరగోళముగ నవిసీతికరముగ నుండెను. చివరకు కాంగ్రెసుయొక్క ప్రధానతీర్మానము అఖిలపక్ష సభయొక్క నివేదిక నామోదించుచు, బ్రిటిషు ప్రభుత్వము సంవత్సరములోగా దాని కంగీకరింపనిచో స్వాతంత్ర్య తీర్మానమునకు మరలునని తెలియచేసెను. ఈ తీర్మానము స్వాతంత్ర్య ఆదర్శమునుండి క్రిందకు దిగినమాట సత్యము. ఏలనన అఖిలపక్షనివేదిక పూర్తియైన డొమినియను పరిపాలననైనను కోరలేదు. అయినను అది యోగ్యమైన తీర్మానము. ఏలనన నది చీలిక లేకుండ చేసి 1930 లో ప్రారంభమైన పోరాటమునకు కాంగ్రెసు నేకీముఖముచేసెను. బ్రిటిషుప్రభుత్వ మొక సంవత్సరములో అఖిలపక్ష సభాచట్టము నామోదించరనుమాట నిశ్చయము. ఇక పోరాటము తప్పనిసరి. దేశ పరిస్థితులనుబట్టి గాంధీజీ నాయకత్వము లేనిదే యెట్టిపోరాటము సఫలము కాజాలదు.

నేను బహిరంగ కాంగ్రెసులో, నిండు హృదయముతో కాక పోయినను, తీర్మానము నెదిరించితిని. అయినను నన్నే తిరిగి కార్య దర్శిగా నెన్నుకొనిరి. ఏమిజరిగినను సరే నేను కార్యదర్శిపదవి నంటి పెట్టుకొనియుంటిని. కాంగ్రెసు ప్రపంచములో నేను సుప్రసిద్ధ 'ప్రే' పట్టణ బిషప్పువలె నుంటిని. కాంగ్రెసుసింహాసనముపై నే యధ్యక్షుడు కూర్చొనినను కాంగ్రెసు సంస్థ కంతకు నేనే కార్యదర్శిగా నుంటిని.

కలకత్తా కాంగ్రెసుకు కొద్దిరోజులు పూర్వము బొగ్గుగనుల కేంద్రమయిన జారియాలో అఖిలభారత ట్రేడ్ యూనియను కాంగ్రెసు జరిగెను. నేను మొదట రెండురోజులు దానిలో పాల్గొని తరువాత కలకత్తా వెళ్ళిపోతిని. అదియే నా మొదటి ట్రేడు యూనియను కాంగ్రెసు. వ్యవసాయకులలోను, పనివాండ్రలోను నేను కల్పించుకొనిన జోక్యములే నాకు ప్రజలలో కొంతపలుకుబడి కలిగించినను కేవలము పైవాడను. సంస్కరణవాదులకు నతివాదులకు గల పాత పోరాటము జరుగుచునేయుండెను. ప్రధానహంశము లేవియన నేదో నొక యింటరునేషనలుకు సామ్రాజ్య వ్యతిరేక లీగుకు నఖిల ఫసిఫిక్ యూనియనుకు దీనినొక యంగముగా జేర్చించుట; జినీవాలో జరుగు ఇంటర్నేషనల్ లేబరు ఆఫీసు కాన్ఫరెన్సుకు ప్రతినిధులను పంపుట. ఈ సమస్యలకంటె ముఖ్యమైనది యీ కాంగ్రెసులోని రెండు పక్షములవారికి దృక్పథములోగల గొప్ప భేదము. పాత ట్రేడు యూనియను గ్రూపువారు రాజకీయములలో మితవాదులు. పారిశ్రామిక విషయములలో రాజకీయముల జోక్యమును వారు విశ్వసించరు. వారు పారిశ్రామిక కార్యములనే విశ్వసించురు. అవికూడ జాగ్రత్తగ జరుగవలె నందురు. పనివాండ్ర పరిస్థితులు క్రమముగ మెల్లగ బాగుపడుటయే వారి లక్ష్యము. ఈ గ్రూపునాయకుడు యన్. యమ్. జోషి. ఇతడే తఱచు జినీవాకు భారత లేబరుప్రతినిధిగా వెళ్లెడివాడు. రెండవ గ్రూపు యింతకంటె నతివాదులు. రాజకీయ కార్యములను వారు విశ్వసించురు. వారు బహిరంగముగ తమ విప్లవదృక్పథమును తెలిపిరి.

ఎట్టి అధికారము లేకపోయినను దానిపై కొందరు కమ్యూనిస్టులకు, కమ్యూనిజముకు చేరికయైనవారికి పలుకుబడి కలదు. ఈ గ్రూపువారు బొంబాయిలోని నేత పారిశ్రామిక పనివాండ్రను పట్టుకొనిరి. వీరి నాయకత్వము క్రిందనే బొంబాయిలో నేతపనివాండ్ర గొప్పసమ్మె కొంతవరకు జయప్రదముగ జరిగెను. బొంబాయిలో గిర్నీ కామ్మెన్సుర్ యూనియను అను నొక శక్తివంతమైన నేతపనివాండ్ర క్రొత్త యూనియను బయలుదేరి లేబరుపరిస్థితుల కాధిపత్యము వహించెను. ఈ విప్లవ గ్రూపువారి పలుకుబడిక్రిందనున్న మరియొక బలీయమైన యూనియను జి. ఐ. పి. రైల్వే యూనియను. త్రేడు యూనియను కాంగ్రెసు పుట్టినదిలగాయతు దాని కార్యనిర్వాహకత్వము, ఆఫీసు జోషీ చేతిలోను అతని సహచరుల చేతులలో నుండెను. ఈ యుద్యమమును లేవదీయుటకు జోషీయే బాధ్యుడు. విప్లవ పక్షమువారికి సామాన్యులందరిమీద నెక్కువ పలుకుబడియున్నను పయినుండి నీతిని మార్చుటకు తగిన సావకాశము లేవియు లేవు. ఈ స్థితి యసంతృప్తిగనుండెను. ఇది నిజపరిస్థితులను తెలుపకుండెను. అసంతృప్తియు, సంఘర్షణము బయలుదేరెను. త్రేడు యూనియను కాంగ్రెసులో నధికారమును లాగుకొనవలెనను కోరిక విప్లవపక్షము వారికి కలిగెను. చీలిక కలుగునేమో యను భయముచే విషయములను విషమ పరిస్థితికి తీసుకొనుపోవుట కిష్టములేకుండెను. హిందూదేశములో త్రేడుయూనియను యుద్యమ మింకను బాల్యావస్థలోనుండెను. అది దుర్బలముగనుండి చాలవరకు పనివాండ్రుకాని నాయకులచే నడుప బడుచుండెను. అట్టిపరిస్థితులలో నెప్పుడును పయివారికి పనివాండ్రను కొల్లగొట్టు స్వభావముండును. ఇది భారత త్రేడు యూనియను కాంగ్రెసులో విదితమయ్యెను. కాని జోషీ సంవత్సరముల తరబడి పనిచేసి మంచి శ్రద్ధగలిగిన త్రేడుయూనియనిస్టు అని రుజువయ్యెను. అతనిని రాజకీయముగ మితవాది, వెనుకబడినవాడు అని యనువారు కూడ భారత లేబరు యుద్యమము కతడు చేసినసేవను గుర్తించెదరు.

మితవాదులలోగాని, యతివాదులలోగాని, యెవరిని గురించియు మన మిట్లు చెప్పటకు వీలులేదు.

జరియూలో నా వ్యక్తిగత సానుభూతి విప్లవపక్షము వైపుననే యుండెను. కాని క్రొత్తవాడనగుటచే ప్రే. యూ. కాంగ్రెసు యొక్క యీ గృహకల్లోలములకు దూరముగ నుండవలెనని నిశ్చయించు కొంటిని. నేను జరియూ వీడినతరువాత ప్రేడు యూనియన్ కాంగ్రెసు సాంవత్సర యెన్నికలు జరిగెను. మరు వత్సరముకు నన్ను అధ్యక్షునిగా నెన్నుకొనిరి. విప్లవపక్ష చుభ్యర్థి నోడించుటకు బహుశః నా కెక్కువ సావకాశము లున్నవని యనుకొని మితవాదపక్షమువారు నన్ను పెట్టియుందురు. ఎన్నిక తేదీని నేను జరియూలోనే యుండినచో విధాయకముగా పనివాండ్రలో నొకడైన చుభ్యర్థి కనుకూలముగా నా పేరు నుపసంహరించుకొనెడివాడను. క్రొత్తవానిని, పనివాండ్ర తెగకు చెందనివానిని అకస్మాత్తుగా సభ్యక్షపదవిలోనికి త్రోయుట నా కయుక్తముగా కాన్పించెను. భారతదేశములో ప్రేడు యూనియను యుద్యమము శైశవావస్థలో నున్నదనుట కిదియే చాలును.

1928 లేబరు తగాదాలతోను, సమ్మెలతోను నిండియుండెను. 1929 కూడ సట్లే వెళ్ళెను. ఈ సమ్మెలలో తీవ్రవాదులు, బొంబాయి నేతపనివాండ్రు నాయకత్వము వహించిరి. వంగదేశపు నారమిల్లులలో పెద్ద సమ్మె జరిగెను. జెమ్మడ్ పురపు యినుపపనులలోను, రైల్వేలలోను కూడ సమ్మెలు జరిగెను. జెమ్మడ్ పురపు తగరపు పనులలో ననేకమాసము లొక ధైర్యమైన దీర్ఘపోరాటము జరిగెను. గొప్ప ప్రజా సానుభూతి యున్నను శక్తివంతమైన యా కంపెనీ పనివాండ్రు నిలిపివేసెను.

మొత్తముమీద రెండు సంవత్సరములును పారిశ్రామిక యసంతృప్తితో నిండియుండి లేబరుపరిస్థితు లధ్వాన్న మగుచుండెను. యుద్ధానంతర వత్సరములు హిందూదేశములో పరిశ్రమలకు పర్వదినములు. అమితమగు లాభములు సంపాదించబడెను. అయిదారు సంవత్సరములవరకు నారమిల్లులు లేక ప్రత్తిమిల్లులలో సాంవత్సరిక డివి

డెండులు నూటికి నూరు నూటయేబదికూడ మించిపోయెను. గొప్ప లాభములన్నియు యజమానులకు, వాటాదారులకు వెళ్ళెను. పని వాండ్లు యథాప్రకారముగ నేయుండిరి. సాధారణముగ కూలి యేమాత్రము హెచ్చినను ధరవరలలోను ఆ హెచ్చుయుండుటచే వారికది యథాప్రకారమే యయ్యెను. తృటికాలములో లక్షలకు లక్షలు లాభములు చేసికొనబడుచుండు యీ రోజులలోకూడ చాలమంది పని వాండ్లదిదరిద్రమగు గుడిసెలలో నివసించుచుండిరి. వారి స్త్రీలకు కట్ట వస్త్రములైనను లేకయుండెను. బొంబాయిలోని పరిస్థితులు దీనముగ నుండెను. కాని కలకత్తాలోని మహాసాధాంతరసీమల కొక గంట ప్రయాణములోనున్న నారపనివాండ్లస్థితి మరింత యధ్వాన్నముగ నుండెను. అర్థనగ్న శరీరులైన స్త్రీలు, యెట్టి సంస్కారము లేనివారు గ్లాస్టో, డండీలకు, భారతదేశములోని కొద్దిమంది కోటీశ్వరులకు నిరంతర ధనప్రవాహము పంపుటకే తృప్తితముకే పని చేయుచుండిరి.

పనివాండ్లు దుస్థితిలోనేయుండి లాభమేమియు ననుభవింపక యున్నను లాభసాటి సంవత్సరములలో పరిశ్రమ కెంతమాత్రము లోటులేకుండెను. కాని యా మంచిదినములు పోయి పెద్దలాభములను చేసికొనుట కంత సులభముకానపుడు భారమంతయు పనివాండ్ల మీదనే పడెను. వెనుకటి లాభములను మరచిపోయిరి. అవి తిని వేయబడెను. ఇప్పుడు లాభములు తగినంత రాకపోయినచో పరిశ్రమ లెట్లు సాగగలవు? కనుక పారిశ్రామిక యసంతృప్తి, లేబరు కష్టములు ప్రభుత్వమును, యజమానులనుకూడ భయపెట్టిన బొంబాయిలోని యఖిండ సమ్మెలు, లక్ష్యములలోను, సంఘటనములలోను లేబరు యుద్యమము స్వశక్తిని గ్రహించుచు, తీవ్రము, యుపద్రవకరము నగు రూపములను దాల్చుచుండెను. రాజకీయోద్యమముకూడ తీవ్రముగా నభివృద్ధిచెందుచుండెను. ఈ రెండును సంబంధములేక ప్రత్యేకములే యైనను యివి కొంతవరకు జోడింపబడుచుండును. ప్రభుత్వ భవిష్యత్తు తృప్తికరముగ కాన్పించలేదు.

1929 మార్చి మాసములో ప్రభుత్వము విప్లవపక్ష ప్రధానులను నిర్బంధించి సక్రమమైన లేబరుసంస్థపై అకస్మాత్తుగాపడెను. బొంబాయి గిర్మీ కామెఘర్ యూనియను నాయకులను, వంగ, పంజాబు, సంయుక్తపరగణాలలోని నాయకులను నిర్బంధించిరి. వీరిలో కొందరు కమ్యూనిస్టులు, కొందరు వారికి చేరికయైనవారు, కొందరు కేవలము శ్రేణుయూనియనిస్టులు, నాలుగున్నర సంవత్సరములవరకు సాగింపబడిన ప్రఖ్యాత మీరటుకుట్రకేసు కిదియే ప్రారంభము.

మీరటుకేసు ముద్దాయిలతరపున మాతండ్రి యాధిపత్యమున నొక డిఫెన్సు కమిటీ యేర్పడెను. అందు డాక్టరు అన్నారీ మొదలగు కొంతమంది సభ్యులముగ నుంటిమి. మాపై కఠినమైనభారముపడెను. డబ్బు పోగుచేయు టంతసులభమైన పనికాదు. ధనవంతులకు సామ్యవాదులయెడల, కమ్యూనిస్టుల యెడల, లేబరు ఆందోళనపరులందు నెక్కువ సానుభూతిలేదు. లాయర్లు తమసేవకొర కెవరిరక్తమునో యొకరి రక్తమును పిండకతప్పదు. మా కమిటీలో కొందరు గొప్ప లాయర్లు మా తండ్రి మొదలగువారు కలరు. సలహా చెప్పుటకు, మామూలుగా మార్గముచూపుటకు వారెప్పుడును సిద్ధముగ నేయుండిరి. దానివలన మా కంత ఖర్చులేదు. కాని, వారు మీరటులో నెలల కొలది యొకేసారి కూర్చొనజాలరు. మేము కలిసికొనిన యితర లాయర్లు యీ కేసును వీలున్నంతవరకు డబ్బుసంపాదించుట, కొక సాధనగా చూచుకొనిరి.

మీరటుకేసుకాక యం.యస్. రాయి మొదలగువారి డిఫెన్సు కమిటీలతోకూడ నాకు సంబంధముండెను. ప్రతినందర్భములో నేను నా స్వంతవృత్తికి చెందినవారి ధనపిపాస కాశ్చర్యపడితిని. 1919 లోని మార్షల్ లా రోజులలో మొట్టమొదట నాకిట్టియాశ్చర్యము కలిగెను. తనవృత్తిలో గొప్ప పేరుపొందిన లాయరొకడు సైనిక శాసనమున కాహుతియైనవారియొద్ద పూర్తిఫీజుకావలెనిని రొక్కించెను. అది చాల హెచ్చుమొత్తము. వారిలో నొక తోడి లాయరుకూడ నుండెను. అతనికి ఫీజుచెల్లించుటకు వీరిలో చాలమంది యస్పృచేయవలసినచ్చెను.

లేదా ఆస్తి నమ్మివేసిరి. నా తరువాత యనుభవములు మరింత బాధ కరముగనుండెను. మే మతిదరిద్రులైన పనివాండ్రనుండి డబ్బుడబ్బు చొప్పున వసూలుచేసి లాయర్లకు పెద్దపెద్ద చెక్కులను చెల్లించితిమి. అది నా కయిష్టముగనుండెను. ఇంతకు చేసిన పనియంతయు వ్యర్థముగ కాన్పించెను. రాజకీయనేరము, లేబరునేరము మనము వాదించినను, వాదించకున్నను ఫలిత మొక్కటియే. మీరటు కేసు వంటి కేసులో ననేకసందర్భములనుబట్టి వాదము కావలెననుటలో సం దేహములేదు.

మీరటు డిఫెన్సు కమిటీకి ముద్దాయిలతో ననేకచిక్కులు తటస్థించెను. వీరిలో ననేకరకముల మనుష్యులుండిరి; డిఫెన్సువిధానములో ననేకరకములుండెను. వీరిలో సామరస్యమనునది యెంత మాత్రము లేకుండెను. కొన్ని నెలలయినతరువాత మేము క్రమమైన కమిటీని కట్టిపెట్టి వ్యక్తిగతముగా సహాయము చేయుచుండెడివారము; రాజకీయపరిస్థితులు మా దృష్టి నెక్కుడుగా నాకర్షించుచుండెను. 1930 లో మే మందరము జయిలులో నుంటిమి.

అకాశములో నులుములు

1929 కాంగ్రెసు లాహోరులో జరుగనుండెను. పదివత్సరము లయినతరువాత నది తిరిగి పంజాబుకు వచ్చెను. ప్రజల మనస్సులు పదివత్సరములపూర్వపు 1919 నాటి సంభవములవైపు తిరిగెను. జలియనువాలాబాగు, అవమానభరితమైన సైనికశాసనము, అమృతసరపు కాంగ్రెసు, అసహాయోద్యమ ప్రారంభము - ఈ పది వత్సరములలో ననేకములు జరిగి, భారతదేశ వైఖరి మారిపోయెను. రాజకీయతీవ్రత హెచ్చుచుండెను. సంగ్రామవాతావరణము త్వరితముగా నభివృద్ధిగాంచుచుండెను. రాబోవు సంగ్రామఛాయలు దేశముపై బడెను. ఏ కొద్దిమందికోతప్ప అసెంబ్లీసభ, రాష్ట్రసభలు రుచింపకుండెను. నిరంకుశము, అధికారయుతము నగు ప్రభుత్వమున కొక వేషమువలెనుండి, యవి 'నిత్యవిధులను' జరుపుచుండెను. కొంతమంది కిది భారతదేశపు 'పార్లమెంటు' సభ్యుల అలవెన్సులని చెప్పుకొనుట కొక సాకుగనుండెను. 1928 లో సైమనుకమిషను బహిష్కరణ తీర్మానమును చేయుటతో నసెంబ్లీసభ తుదిసారి ప్రజల నాకర్షించెను.

తరువాతకూడ ప్రభుత్వమునకు, నధ్యక్షునకు నొక పోరాటము జరిగెను. అసెంబ్లీ స్వరాజ్యపార్టీ యధ్యక్షుడైన విరల్బాయిపటేలు స్వతంత్రుడగుటచే కోమల ప్రభుత్వగాత్రమున కొకముల్లువలెనుండెను. అతని రెక్కలను ఛేదించుటకు యత్నములు జరిగెను. ఇట్టి సంభవము లప్పుడప్పు డాకర్షించుచుండినను ప్రజాహృదయము బయటజరుగు విషయములపై కేంద్రీకరింపబడెను. మాతండ్రికి కాన్సిలుపనితో పూర్తిగా ముఖముమొత్తెను. శాసనసభలవలన నాస్థితిలో నంతకంటె నెక్కువేమియు లభింపజాలదను తన యభిప్రాయము నత డనేకసారులు వెల్లడించెను. అవకాశము దొరికినచో వాటినుండి బయటపడవలెనని యత డనుకొనుచుండెను. అతని బుద్ధి చట్టబద్ధము. అతడు న్యాయ

పద్ధతులకు, విధానమునకు నలవడెను. కాని భారతదేశములో చట్ట బద్ధమగు పద్ధతులనబడునట్టివి వ్యర్థములనియు నిరుపయోగములనియు నతడు పరిస్థితుల ప్రాబల్యముచే కనుగొనెను. భారతదేశములో చట్టమే లేదనియు, ఆర్థినెన్నులు మొదలగువాని రూపములో నొక వ్యక్తి యిచ్చానుసారముగనో లేక నొక నిరంకుశవర్గము యిచ్చ ననుసరించియో, న్యాయము లకస్మాత్తుగా గారడివాని టోపీలోనుండి యూడిపడు యెముకలవలె పుట్టుచుండునపుడు న్యాయపరిపాలనయే లేదనియు నతడు తన న్యాయబుద్ధికి నచ్చ చెప్పుకొనుచుండును. ఆచారములచేత, స్వభావముచేత నతడు విప్లవకారు డెంతమాత్రము కాడు. మధ్యతరగతి ప్రజాస్వామిక మనునది యున్నచో నతడు విధాయికముగా నట్టిచట్టమునకు మూలవిరాట్టువలె నుండెడివాడు. కాని పరిస్థితులనుబట్టి భారతదేశములో బూటకపు పార్లమెంటు నాటకముతో చట్టబద్ధమగు నాందోళన జరిపెదమను భాష యతని కంతకంతకు కోపము కలిగించుచుండెను.

కలకత్తాకాంగ్రెసులో వహించిన పాత్రకుమినహా గాంధీజీ రాజకీయములకు దూరముగనేయుండెను. కాని పరిస్థితు లతని కెప్పటి కప్పుడు ద్యోతకమగుచునేయుండెను. కాంగ్రెసునాయకు లతనిసలహా తఱచు తీసికొనుచునేయుండిరి. కొన్ని వత్సరములనుండి యతనిప్రధాన కార్యక్రమము ఖాదీప్రచారము. ఈ లక్ష్యముతో నతడు యావద్భారతము విశేషసంచారము గావించెను. అతడు నరుసగా ప్రతిరాష్ట్రమునకు పోయి ప్రతిజిల్లాను, యేమాత్రమైనను పేరుగల ప్రతిపట్టణమును, మారుమూలనున్న గ్రామసీమలను చూచెను. ప్రతిచోట వేలు, లక్షలు జనము నత డాకర్షించెను. అతనిప్రణాళికను నడుపుటకు ముందుగా ననేకమంది పనిచేయవలసివచ్చెను. ఈవిధముగా నత డనేకసారులు భారతదేశమును తిరిగి దక్షిణమున కన్యకుమారి మొదలు యుత్తరమున హిమాచలమువరకు, తూర్పుకనుమలు మొదలు పశ్చిమ సముద్రమువరకు గల విశాల భారతదేశమున ప్రతి

చిన్న ప్రాంతమును చూచెను. అతనివలె భారతదేశమును మానవ మాతృదేవడు తిరిగియుండలేదని నా యభిప్రాయము.

పూర్వకాలమున దిమ్మరీడులగు యాత్రీకులు నిరంతరము ప్రయాణము చేయుచుండెడివారు. కానివారి ప్రయాణసాధనము లతి మందములగుటచే యావజ్జీవముచేసిన ప్రయాణములు రైలుమీద, మోటారుమీద చేయు నొక సంవత్సర ప్రయాణముకు సరికావు. గాంధీజీ రైలుమీద, మోటారుమీద వెళ్ళుటయేగాక కాలినడక గూడ సాగించెను. ఈ విధముగా నతడు భారతదేశముయొక్క నసమాన జ్ఞానము సంపాదించెను. కోట్లకొలది ప్రజలతనిని చూచి యతనితో స్వయముగా సంపర్కము కలిగించుకొనిరి.

1928 మండువేసవిలో నతడు సంయుక్తపరగణాలకు ఖాదీ ప్రచారమునకు వచ్చి యనేక వారము లచ్చట సంచారముచేసెను. నే నతనితో నప్పుడప్పుడు కొద్దిరోజులు వెళ్ళెడివాడను. ఇదినరకు నా కనుభవమున్నను నే నత డాకర్నించు మానవసముద్రమును చూచి యాశ్చర్యపడెడివాడను. గోరకూర్పునంటి తూర్పుజిల్లాలలో నిది మరింత యద్భుతమయ్యెను. ఆ జనసమూహము మిడుతల దండు వలె నుండును. మేము గ్రామసీమలలో తిరుగునపుడు ప్రతి కొద్ది మైళ్ళకు పదివేలు, పాతిక వేలు జేరుచుండెడివారు. ఆ రోజులలోని ప్రధానసభకు లక్షమందిపైగా వచ్చెడివారు. ఏ కొద్ది పట్టణముల లోనోతప్ప దూరశ్రవణ యంత్రములు లేవు. ఇంతమందికి వినిపించుట సాధ్యము. బహుశః వారేమియు వినుటకు రాలేదు. 'మహాత్ముని' చూచుటతో వారు సంతోషించెదరు. గాంధీజీ సాధారణ ముగ అనవసర శ్రమలేకుండ కొద్దిగనే మాట్లాడెడివాడు. లేనిచో గంటలకొలది రోజులకొలది నీ పద్ధతిని నడుపుట దుస్సాధ్యము.

యు. పి. ప్రచారమంతట నే నతనితో నుండలేదు. నావలన నతనికి ప్రత్యేక ప్రయోజన మేమియు లేదు. నేను ప్రయాణము చేయు పార్టీసంఖ్యను పెంచుటలో నర్థములేదు. సమూహములలో నుండుటకు నా కభ్యంతరములేదు. కాని త్రోపులను పడుటకు,

రాపుడు ననుభవించుటకు, కాళ్లు నలుగగొట్టించుకొనుటకు, తగినంత యుత్సాహము కాన్పించదు. నాకు చేయవలసిన యితరపని యెంతయో యుండెను. అది రాజకీయపరిస్థితులు విషమించుచున్న సమయము. వానితో పోల్చిన నాకు స్వల్పవిషయముగా కాన్పించిన ఖాదీకి బంధింపబడియుండుట నా కిష్టములేదు. కొంతవరకు నేను గాంధీజీయొక్క, రాజకీయములకు సంబంధించిన మధ్యే మధ్యే వ్యాపారములకు, కోపము వెలిబుచ్చెడి వాడను. అతనియాలోచన వెనుక నున్న పునాది నా కెన్నటికి నర్థముకాలేదు. ఆ రోజులలో నతడు ఖాదీపనికొరకు ధనము వసూలు చేయుచుండెను. దరిద్రనారాయణులు కొరకు 'దరిద్రులయొక్క నారాయణుడని' లేక 'దరిద్రులలో నివసించెడి నారాయణుని' కొరకు డబ్బు కావలెనని యతడు తరచు చెప్పుచుండెడివాడు. దానిని గృహపరిశ్రమలకు వినియోగించి బీదలకు పనికల్పించుట కతడుద్దేశించెను. కాని యా పదమువెనుక దారిద్ర్యమును కీర్తించు భావము కాన్పించును. భగవంతుడు ప్రత్యేకముగ దరిద్రులకు ప్రభువు. వారతని ముద్దుబిడ్డలు. ప్రతిచోట సాధారణముగ నుండు మతదృష్టి యిదియే యని నేను భావించెదను. నేను దీనిని మెచ్చుకొనజాలను. నాదృష్టిలో దారిద్ర్య మసహ్యమైనది. దానితో పోరి దానిని చీల్చి చెండాడవలసినదేకాని దాని నెంత మాత్రము ప్రోత్సహింపరాదు. ఈ దృష్టి విధాయకముగ దారిద్ర్యమును సహించి దాని నుత్పత్తి చేసిన పద్ధతిపై దాడితీయును. దీనికి సిద్ధపడినవా రేదోవిధముగ దానిని సమర్థించ జూతురు. వారు లేమిని దారిద్ర్యమును చూడగలుగుదురు. కాని జీవితావసరములలో పుష్కలముగా నిండియుండు ప్రపంచచిత్రమును చూడజాలరు. బహుశః వారి ప్రకారము బీదసాద లెప్పుడు మనలో నుందురు.

గాంధీతో దీనిని గురించి నే నెప్పుడు చర్చించినను అతడు ధనవంతులు తమధనమును ప్రజల ధర్మవిధిగా భావింపవలెననును. ఇది యెప్పుడో తాతలనాటి దృష్టి. దీనిని మనము తరచుగా హిందూదేశములోను మధ్యయుగపు యూరపులోను చూచెదము.

ఇట్లు జరుగుట సంభవమని, సాంఘిక సమస్యను పరిష్కరించుట కిదియే విధమని సహేతుకముగా మనమెట్లు భావింపగలమో నా కెంత మాత్రము నర్థముకాలేదు. అసెంబ్లీసభ నేను పైన చెప్పినట్లు నిద్ర మత్తు వ్యాపారమగుచుండెను. దాని నిప్పచ్చర వ్యాపారములో నెవరును శ్రద్ధవహించుట లేదు. భగవత్సింగు, బి. కె. దత్తులు ప్రేక్షకుల గేలరీలనుండి రెండు బాంబులను అసెంబ్లీహాలు నేలమీదకు విసిరినపుడది యొకనాడు దద్దరిల్లెను. ఎవరికి గట్టిదెబ్బలు తగులలేదు. బహుశః ముద్దాయిలు తరువాత చెప్పినట్లు, ఆ బాంబుల చప్పుడు చేయుటకు, కదలిక కలిగించుటకు నుద్దేశింపబడెను, కాని బాధించుట కుద్దేశింపబడలేదు.

అట్లే అసెంబ్లీలోను బయటకు వారు కదలికను కలిగించిరి. టెర్రరిష్టుల యితరచర్య లింత నిరుద్రవకరముగలేవు. లాలాలజపతి రాయని కొట్టిన యింగ్లీషు పోలీసుఆఫీసరును లాహోరులో పేల్చి చంపిరి. వంగదేశములోను, ఇతరచోట్లను టెర్రరిష్టుచర్యలు తిరిగి తలయెత్తినట్లు కాన్పించెను. కుట్రనేరము లనేకులపై మోపబడెను. డెటెన్యూలసంఖ్య త్వరలో హెచ్చిపోయెను. లాహోరు కుట్రకేసులో కోర్టులో పోలీసులచే నసాధారణ రంగములు ప్రదర్శింపబడెను. దీని వలన నీ కేసు ప్రజాహృదయమును చాలవర కాకర్షించెను. కోర్టు లోను, ఖయిదులోను తమయెడల చూపబడిన యమానుషములను నిరసించుటకు చాలమంది ఖయిదీలు నిరశనదీక్షబూనిరి. అది యెట్లు ప్రారంభమయ్యెనో నాకు జ్ఞప్తిలేదు; కాని చివర కీ సమస్య ఖయిదీలపట్ల ముఖ్యముగా, రాజకీయఖయిదీలపట్ల చూపబడు యమానుష సమస్యగా తేలెను. ఈ నిరశనదీక్ష వారములకొలది సాగుచు దేశములో నుద్రేకము కలిగించెను. ముద్దాయిల శరీరదుర్బలతచే వారిని కోర్టుకుతీసికొనిపోవుటకు వీలులేకుండెను. విచారణలకు తఱచు వాయిదాలుపడుచుండెను. అందుచే భారతప్రభుత్వము ముద్దాయిలు, వారి తరపు స్త్రీడర్లు యక్కరలేకుండగనే కోర్టువిచారణ జరుపవచ్చునను

శాసనమును ప్రవేశపెట్టెను. ఖయిదులో చూపబడవలసిన విధానమునుకూడ వారే యోచించవలెను.

నిరశనదీక్ష మాసము జరిగెను. నేను లాహోరులో నుండుట సంభవించెను. ఖయిదులోనున్న కొంతమందిని చూచుటకు నా కనుజ్ఞ యిచ్చుటచే నే నా యనకాశము వినియోగించుకొంటిని. నేను భగత్సింగును చూచుట కదియే మొదటి పర్యాయము. జతీన్ దాసు మొదలగువారిని చూచితిని. వారందరు చాల దుర్బలముగనుండి మంచము పట్టిరి. వారితో నెక్కువగా మాట్లాడుటకు వీలులేకుండెను. భగత్సింగు ముఖకమల మతిప్రసన్నముగ, బుద్ధివై శద్యము ప్రకటించునదిగ, నతి నిర్మలముగ, ప్రశాంతముగ నుండెను. అందులో క్రోధ మెంతమాత్రము కాన్పించుటలేదు. అత డతిసాధువు. అతి సాధువుగ మాట్లాడెను. కాని నెలరోజులనుండి యుపవసించువా డాధ్యాత్మికముగ, శాంతముగ కాన్పించు ననుకొనెదను. జతీన్ దాసు మరింత శాంతముగ, సుకుమారబాలికవలె మార్దవముగ, సాధువుగ కాన్పించెను. నేను చూచినపు డత డమిత బాధపడుచుండెను. తరువాత నతడు యుపవాసఫలితముగ నరువదియొకటవ దినమున దివంగతుడయ్యెను. 1907 లో లాలాలజపతిరాయితో ప్రవాసమున కంపబడిన తన పినతండ్రియగు సర్దారు అజిత్సింగును చూడవలెనని లేదాయతని వార్తనైన వినవలెనని భగత్సింగు తపించుచున్నట్లు కాన్పించును. అనేక వత్సరము లతడు విదేశములలో ప్రవాసిగా నుండెను. అతడు దక్షిణమెరికాలో స్థిరవాసర మేర్పరచు కొనినట్లు స్పష్టముగు రిపోర్టులుకలవు. కాని యతనినిగురించి నిజమేదియు తెలియునని నే ననుకొనను. అతడు జీవించినది లేనిది కూడ తెలియదు.

జతీన్ దాసు మృత్యువు దేశమంతట నుద్రేకము కలుగజేసెను. అది రాజకీయ ఖయిదీల నెట్లుచూడవలెనను సమస్యను ముందుకు తీసికొనివచ్చెను. ఈ విషయమునుగురించి యోచించుట కొక కమిటీ ప్రభుత్వముచే నియమింపబడెను. ఈ కమిటీచర్చల ఫలితముగా ఖయిదీలను మూడు తరగతులుగా విభజించు క్రొత్తసూత్రములు సృజింపబడెను. స్థితిగతులను చక్కబరచుట కేర్పడిన యీ క్రొత్తసూత్ర

ముల వలన లాభమేమియు లేకపోయెను. స్థితిగతు లెప్పటివలెనే యత్యంత యసంతృప్తిగ నుండెను.

గ్రీష్మ, వర్షఋతువులు క్రమముగ నాకురాలుకాలములోనికి జొరబడినతోడనే రాష్ట్రకాంగ్రెసు కమిటీలు లాహోరుకాంగ్రెసు ప్రెసిడెంటు నెన్నుకొను సన్నాహములో నుండెను. ఈ యెన్నిక దీర్ఘ కాలము పట్టుచు ఆగష్టు లగాయతు అక్టోబరువరకు జరుగుచుండెను. 1929 లో గాంధీజీ ఐక్యకంఠముతో నధ్యక్షుడుగా నెన్నుకొనబడెను. రెండవసారి యతనిని కాంగ్రెసు అధ్యక్షునిగా నుంచుటలో కాంగ్రెసు యధికారపరంపరలలో నతనికి మరింతయాన్నత్యమేదియు గలుగదు. చాలవత్సరములనుండి యత డధ్యక్షాతీతుడుగ నుండెను. పోరాటము సన్నిహితముగా నుండుటచే దాని నతడు నడిపింపక తప్పదు. కనుక నీ సమయమున కాంగ్రెసు కతడే యధ్యక్షుడుగా నుండుట మంచిదని సాధారణముగా భావింపబడెను. ఇంతేగాక నధ్యక్షతకు తగినంత పేరుప్రఖ్యాతులు కలవాడు మరియొకడు లేడు.

కనుక రాష్ట్రకమిటీలు గాంధీజీని యధ్యక్షునిగా సూచించెను. కాని యతడు దానిని తిరస్కరించెను. అతడు గట్టిగా వలదని చెప్పి నను అతనితో వాదించి యొప్పించవచ్చునను యాశ కాన్పించెను. తుదిపరిష్కారము చేయుటకు లక్నోలో అ. భా. కాం. కమిటీసభ జరిగెను. చివరనిమిషమువరకు నత డొప్పుకొనుననియే మే మందరము భావించితిమి. అత డెంతమాత్రము నిచ్చగింపక చివరనిమిషములో నా పేరు సూచించెను. అతని తుదితిరస్కారమునకు అ. భా. కాం. కమిటీ తెల్లబోయి యిట్టిచిక్కుస్థితికి తేబడినందుకు కొంత యాగ్రహము పొందెను. ఎవరు దొరకనందున వైరాగ్యము చెంది చివరకు నన్నే యెన్నుకొనిరి.

ఆ యెన్నికచే నాకు కలిగిన చికాకు, హైన్యభావము నా కెన్నడు కలుగలేదు. నాకు గలిగిన శౌరవమును నేనుగుర్తింపకపోలేదు. అది యసామాన్య శౌరవము. మామూలు పద్ధతిగా నెన్నుకొనబడినచో నే నానందించెడివాడను. నేను సింహద్వారమున రాలేదు. ప్రక్క గుమ్మమునై ననురాలేదు. అకస్మాత్తుగా నే నొక

దిడ్డివాకిలినుండి యూడిపడి సభ్యులు నివ్వెరపడి యొప్పుకొనునట్లు చేసితిని. వారు గంభీరవదనముతో దానిని కప్పిపుచ్చి తప్పనిసరియగు మాత్రవలె నన్ను దిగమింగిరి. నా యభిమానమున కిదియొక చురక వలెనుండి నేనీ గౌరవమును తిరిగి యిచ్చివేయవలె ననుకొంటిని. అదృష్టవశాత్తు నే నట్లు వెలితికాకుండ నిరోధించుకొని విచార హృదయముతో మెల్లగా జారితిని.

బహుశః యీ నిశ్చయమునకు మా తండ్రి పరమానంద భరితుడయ్యెను. నా రాజకీయము లతనికి పూర్తిగా గిట్టవు. కాని యతడు నన్నెక్కుడుగ ప్రేమించుటచే నా కేమంచి సంభవించిన నత డానందపడుచుండును. తఱచుగా నతడు నన్ను విమర్శించుచు నాతో కొంచెము కటువుగా మాట్లాడును. కాని మర్యాద దక్కించుకొన దలచువాడెవడు నతనిసమక్షమున నన్ను దూషింపజాలడు.

నా యెన్నిక నా కొక గొప్ప గౌరవమును, గొప్ప బాధ్యతను తెచ్చిపెట్టెను. తండ్రివెనుకనే కుమారు డధ్యక్షపీఠమునకు వచ్చుట సామాన్యవిషయము. కాంగ్రెసు అధ్యక్షులలో నే నందరికంటె పిన్నవయస్కుడనని తఱచు చెప్పబడుచుండెను. ఇది నిజముకాదు. గోక్లేకును నదియే వయస్సని నే ననుకొనెదను. మాలానా అబుల్ కలాం అజాదు నలుబది వత్సరములలోపుననే యధ్యక్షుడయ్యెను. గోక్లే ముప్పది వత్సరములు నిండినతోడనే పెద్ద రాజకీయవేత్తలలో నొకడుగా పరిగణింపబడెను. అబుల్ కలాం అజాదు తనవిశేషపాండిత్యం నుగ్గడించుటకు తగిన పూజ్యవయోదృష్టిని సాధించెను. రాజకీయ విశారదత్వము నా గుణములలో నొకటిగా నెప్పుడు పరిగణింపబడలేదు. విశేషపాండిత్యము కలదని నన్నెవరు దూషింపలేదు. కనుక నాతల నెరసినను, దృష్టిదోషమబ్బినను వయసుమీరినవాడనను నింద నాకు తప్పిపోయెను.

లాహోరు కాంగ్రెసు సమీపించెను. ఈ లోపల పరిస్థితులు వానిలోనున్న యంతశ్శక్తులచే ప్రచలితమగుచు క్రమముగా ముందుకు పరుగిడుచుండెను. వ్యక్తులు తా మెంత పటాటోపము బూనినను చాల యల్పమైన పాత్రనే వహింపగలరు. నిర్దాక్షిణ్యముగ చఱచఱ

ముందుకుబోవు మహాయంత్రములో మన మొక యల్పభాగ మను భావము తోచుచుండెను. విధిప్రేరితమగు నిట్టి ప్రవాహభివృద్ధి సరికట్ట తలంచి ప్రభుత్వమువా రొకయడుగు ముందుకువేసిరి. వైస్రాయియైన ఇర్విన్ ప్రభువు, రాండుటేబిలు సమావేశము జరుగనున్నదను నొక ప్రకటన గావించెను. ఆ ప్రకటన వలలో పడవేయుటకు దగిన పదజాల ముతో నిండియుండెను. దానికెంత యర్థమునై నను చెప్పకొనవచ్చును. లేదా యది శుష్కముగావచ్చును. రెండవ యర్థమే ఖాయమని మాలో చాలమంది యనుకొంటిమి. ఒకవేళ దానిలో నేదియైన యున్నను అది మనము కోరుదానికి దగ్గరకాదు. వైస్రాయి ప్రకటన జరిగినదో, లేదో యప్పుడే 'కొంపమునిగిపోయినట్లు' ఢిల్లీలో 'నాయకులసభ' యొకటి యేర్పాటు గావింపబడెను. అన్నివర్గముల మనుష్యులకు యాహ్వానము లంపబడెను. గాంధీజీ, మాతండ్రి, విరల్ భాయి పటేల్ (యింకను అసెంబ్లీ యధ్యక్షుడు) గార్లును, తేజబహదరు సప్రూపంటి మితవాద నాయకులు మొదలగు నితరులు నచ్చట నుండిరి. కొన్ని షరతులకు లోబడి వైస్రాయిప్రకటన నంగీకరించుట కొక సమిష్టి తీర్మానము గావించుకొనబడెను. ఇవి చాల ప్రధానమైన వనియు ముఖ్యముగా నెరవేర్పబడవలయు ననియు జెప్పబడెను. ప్రభుత్వ మీ షరతుల కొప్పుకొననిచో తోడ్పాటుగావింపబడుననిరి. ఈషరతులు * చాలగట్టివి. వీటివలన నెంతయో భేదము కలిగెడిది.

మితవాద యతివాద పక్ష ప్రతినిధులందరు నిట్టి తీర్మానమున కంగీకరించు టొకవిజయము. కాంగ్రెసు కిది యొకపతనము. సామా

* ఈ షరతు లేవియనిన :

1. జరుగబోవు కాన్ఫరెన్సులో జరుపబడు చర్చలన్నియు భారతదేశ మునకు సంపూర్ణ దౌమినియను పరిపాలన వునాదిమీదనే యుండవలెను.
2. కాన్ఫరెన్సులో కాంగ్రెసువారి ప్రాతినిధ్య మెక్కువగా నుండవలెను.
3. రాజకీయ ఖయదీల నందరిని విడిచిపెట్టవలెను.
4. ప్రస్తుత పరిస్థితులలో సాధ్యమగునంతవరకు నిప్పటినుండియు భారత ప్రభుత్వము దౌమినియను ప్రభుత్వ పద్ధతులమీదనే నిర్వహింపబడవలెను.

న్యాయగీకార ప్రమాణదృష్టిలో నిది ఘనమైనది. కాని యిందులో నొకయుచ్చు అమర్పబడినది. ఈ షరతు లధమము రెండు దృక్పథములతో చూడబడెను. కాంగ్రెసువారు వీనిని ప్రధానముగా నెంచిరి. ఇవి నెరవేరనిచో తోడ్పాటు యసంభవమనిరి. వారి కవి కనీసప్రకోరికలు; తరువాత జరిగిన కాంగ్రెసువర్కింగుకమిటీ మీటింగులో నిది స్పష్టము చేయబడెను. అందులో నిదియైనను ముందు కాంగ్రెసు జరుగబోవు తేదీలోపల జరుగవలెననిరి. మిత వాదులకవి గరిష్టప్రకోరికలు. వారు వాటి నట్లుప్రకటించెదరేకాని యవి ప్రసాదింపబడనిచో తోడ్పాటు నిరాకరింతుమనుపట్టుదల లేదు. ప్రధానములని చెప్పబడుచున్నను వారిషరతులు నిజముగా షర తులుకావు.

కనుకనే తరువాత మేమందరము జయిశ్వలో నుండగా, నీ షరతులలో నేదియు నెరవేర్చకపోయినను, మమ్ముల ననేకమందిని జయిశ్వలో నింపియుంచినను, మా జయిలగుకు మన మితవాద, రెస్పాన్సిబిల్టీమిత్రులు సంపూర్ణ సహకారము గావించిరి.

ఇట్లుజరుగునని మాలో చాలమందిమి యనుకొంటిమి. కాని యీ సమిష్టికార్యమునలన కాంగ్రెసువారెట్లు కొంతవరకు నిరోధము చూపగలిగిరో యట్లే లిబరలుపక్షమువారు తదితరులు నెట్టిపరిస్థితుల లోనైనను విచక్షణరహితముగా ప్రభుత్వముకుచేయు సహకారతత్వ మును కొంతవరకు మార్చుకొనెదరనునాశ కొంతయుండెడిది. ఈ రాజీ తీర్మానమున కెంతమాత్రము నిష్పవడని మాలో కొందరము మా కాంగ్రెసులో నెట్టిచీలికలు కలుగకుండుటకే దీని కంగీకరించితిమి. మహాసంగ్రామమురానున్న తరుణమున కాంగ్రెసులో చీలికలను ప్రోత్స హింపజాలము. ప్రభుత్వము మనషరతుల కొప్పుకొనరనుసంగతి సువిదితం కనుక నిది మనస్థితిని బలపరచి మనలోని కుడిపక్షమువారిని మనవైపు త్రిప్పుకొనుట కతిసులభమైనపద్ధతి. కొద్దివారములలో నంతయు తేలి పోవనున్నది. డిసెంబరుమాసము, లాహోరు కాంగ్రెసు సమీపించెను.

అయినను మాలో కొంతమంది కా సమిష్టిప్రకటన చేసు
మాత్రనలే నుండెను. స్వాతంత్ర్యవాంఛను భావములోనైన కొంచెము
సేపైన విరమించుట పొరబాటు, యుపద్రవకరము. అనగా నది యుక్తికి
సంబంధించినది. అది బేరమాడదగినదిగా తలంపబడెనుగాని ప్రధాన
మైనది యనియు నదిలేనిదే మన మెప్పుడు తృప్తినొందజాలమనియు
తలంపబడలేదు. కనుక నేను సందేహించి ప్రకటనమీద సంతకము
చేయలేదు. (సుబాసుబోసు చేయనని ఖండితముగా చెప్పెను) కాని
నేను మెత్తపడితిని. ఐనను నేను చాల బాధతో నచ్చి మరునాడే నా
కాంగ్రెసుయధ్యక్షులకు రాజీనామా యివ్వ సంకల్పించితిని. నే నీ
సంగతి గాంధీజీకి తెల్పితిని. గాంధీజీయొక్క యోదార్పు యుత్తరము
మూడుదినముల తీవ్రయోచన నన్ను శాంతపరచెను.

లాహోరుకాంగ్రెసుకు కొంచెముముందు ప్రభుత్వముకు
కాంగ్రెసుకుమధ్య సమాధానముకు కడపటి యత్నము జరిగెను.
వైస్రాయి ఇర్విను ప్రభువుతో సమావేశ మేర్పాటుచేయబడెను. ఈ
సమావేశకారకులెవరో నాకు తెలియదు, కాని విఠల్ భాయిపటేలు
ప్రధానకారకుడని నే నూహించెదను. కాంగ్రెసు దృక్పథమును
తెల్పుటకు గాంధీజీ, మా తండ్రి యుండిరి. జిన్నా, సర్ తేజబహ
దరుసప్రూ, విఠల్ భాయిపటేలుగార్లు కూడ నుండిరి. చివరకు సమా
వేశమువలన నేమియు జరుగలేదు. వారికి సామ్యమెచ్చట లేకుండెను.
ప్రధానపక్షములైన కాంగ్రెసు ప్రభుత్వములమధ్య నెంతయో దూర
ముండెను. కనుక కాంగ్రెసు కిక ముందుకుపోవుటొక్కటే మార్గము.
కలకత్తాలో నిచ్చిన సంవత్సరగడువు గతింపచుండెను. కాంగ్రెసు
లక్ష్యము స్వాతంత్ర్యమని శాశ్వతముగా ప్రకటింపవలెను. దానిని
సాధించుటకు తగుపోరాటయత్నములను గావింపవలెను.

లాహోరుకాంగ్రెసుకుముందు తుదివారములో మరియొక
రంగములో నేనొక ముఖ్యవిధిని నెరవేర్చవలసి యుండెను. అఖిల
భారత ప్రేమ యూనియను కాంగ్రెసు నాగపురములో జరుగు

చుండెను; నేను దాని కధ్యక్షతవహింపవలసియుండెను. ఒకేవ్యక్తి కొద్దివారముల గడవులో జాతీయకాంగ్రెసుకు, ప్రేడు యూనియను కాంగ్రెసుకు నధ్యక్షతవహించుట యసాధారణ విషయము. నే నీ రెండుసంస్థలకు మధ్య సంధానకర్తగనుండి యొకరి నొకరిదరి జేర్చ వలెనని యాశించితిని. జాతీయకాంగ్రెసును మరింత సామ్యవాదపర ముగ, మరింత బీదలపరము, సక్రమమైన కట్టుదిట్టములుగల లేబరును జాతీయపోరాటములో జేరునట్లు చేయవలెనని యాశించితిని. బహుశః యియాస యడియాస. జాతీయత జాతీయతగా నుండుట మానవుడే సామ్యవాదపరముగ బీదలపరముగ నుండగలదు. కాని జాతీయ కాంగ్రెసుయొక్క దృక్పథ మెంత ధనాఘ్యులపరముగనున్నను దేశములో విప్లవశక్తి చూపగల పటుత్వపక్ష మది యొక్కటియేయని నేను గ్రహించితిని. కనుక లేబరు దానికి తోడ్పడవలెను. అది తన వ్యక్తిత్వమును, యాశయములను స్పష్టముగ కట్టుదిట్టముగ నుంచు కొని కాంగ్రెసుతో సహకార మొనర్చి దానిపై పలుకుబడి సంపాదించవలెను. పరిస్థితులు, ప్రత్యక్షకార్యములో పాల్గొనుట విధాయిక ముగ కాంగ్రెసునే మరింత విప్లవయాశయములకు, సాంఘిక, ఆర్థిక సమస్యలకు తరుమునని నే నాశించితిని. ఈమధ్య కొద్దివత్సరముల నుండి కాంగ్రెసు రైతుకు గ్రామమునకు సుముఖముగా వృద్ధిచెందు చుండెను. ఈ యభివృద్ధియే సాగుచుండినయెడల నది కొంతకాల ములో గొప్ప రైతుసంస్థ కాగలదు. లేదా రైతులప్రాబల్యముగల యొక సంస్థ కాగలదు. మా యు. పి. జిల్లా కాంగ్రెసుకమిటీలలో నాయకత్వము మధ్యతరగతి విద్యాధికులచేతులలోనున్నను నిది వరకే రైతు ప్రాతినిధ్యము బలీయముగ నుండెను.

ఈవిధముగా గ్రామమునకు పట్టణమునకు నిరంతర పోరాట మున కవకాశముండెను. జాతీయకాంగ్రెసుకు ప్రే. యూ. కాంగ్రె సుకు గల సంబంధ మీ పోరాటముపై నాధారపడియుండును. కాని యిది యిప్పటిసంగతికాదు. ప్రస్తుతము జాతీయకాంగ్రెసు మధ్య

తరుగతులవారిచే నడుపబడుచు పట్టణముల నశములో నుండెను. భారతస్వాతంత్ర్యసమస్య తేలసంతవరకు దానిని జాతీయతయే రాజ్యముచేయును. జాతీయభావమే దేశములో నత్యంత శక్తివంతమైనది కాగలదు. అయినను కాంగ్రెసును క్రమశిక్షణగల లేబరుసమీపముకు తెచ్చుట యావశ్యకముగా నాకు తోచెను. యు. పి. లో మేము రాష్ట్ర ప్రే. యూ. కాం. శాఖనుండి రాష్ట్ర కాంగ్రెసుకమిటీకి ప్రతినిధులనుకూడా నాహ్వానించితిమి. చాలమంది కాంగ్రెసునాయకులు లేబరువ్యవహారములలో ముఖ్యపాత్రవహించిరి. కాని లేబరులోని యతివాదులు జాతీయ కాంగ్రెసుపట్ల విముఖముగ నుండిరి. వారు దానినాయకులను నమ్మకుండిరి. దాని యాశయములు ధనాధ్యులవనియు, నభివృద్ధి సరికట్టునననియు వారు భావించిరి. కాంగ్రెసు జాతీయసంస్థ.

1929 లో భారతదేశములోని ప్రేడుయూనియనులు విట్లీకమిషను యను లేబరు రాయల్ కమిషనుసమస్యమీద నాందోళనపడసాగెను. ఎడమపక్షమువారు దానిని బహిష్కరింపనలెననిరి. కుడిపక్షమువారు సహకారముచేయనలెననిరి. కుడిపక్షములోని నాయకులకు కొందర కందులో సభ్యత్వమునిచ్చుటచే స్వార్థము పనిచేసెను. ఈ విషయములో, యనేక యితర విషయములలోనలె, నా సానుభూతి యెడమపక్షమువైపున యుండెను. మనము ప్రత్యక్షపోరాటమును జరుపుచున్న సమయమున లేక జరుపనున్న సమయమున ప్రభుత్వ కమిషనులతో సహకారముచేయుట విరుద్ధముగ కాన్పించెను.

నాగపుర ప్రే. యూ. కాంగ్రెసులో విట్లీకమిషను బహిష్కరణసమస్యయే ప్రధానసమస్య. దీనిలోను, వివాదములోనున్న యితరవిషయములలోను యెడమపక్షమువారికే విజయము కలిగెను. ఈ కాంగ్రెసులో నేను చాల యప్రధానుడను. లేబరురంగములోనికి క్రొత్తగా వచ్చినవాడనగుటచే నేను తడవుకొనుచు సందేహించుచుంటిని. సాధారణముగా నే నతివాదులకు సుముఖముగనే

నా యభిప్రాయములను ప్రకటించితిని. కాని నే నెవరితోను కలిసి పోకుండ నిష్పక్షపాతమైన యుపన్యాసకునివలె నుంటిని. కాని శాసించు యధ్యక్షునివలె నుండలేదు. ప్రే. యూ. కాం. విభజనమును, క్రొత్త మితవాదసంస్థను నిర్మించుటను నే నొక ప్రేక్షకునివలె చూచుచుంటిని. కుడిపక్షములవారు విడిపోవుట యుక్తముకాదని నేను భావించితిని. యెడమపక్షనాయకులు కొందరు వారిని త్వరితపరచి విడిచిపోవుట కన్ని సాకులకు నాస్కారమిచ్చిరి. ఈ రెండుపక్షములకు మధ్య నొకపెద్ద మధ్యపక్ష మసహాయముగ నుండెను. బహుశః సరియైన నాయకత్వ మున్నచో వా రీ యిరుపక్షములవారిని నిరోధించి ప్రే. యూ. కాం. విడిపోకుండ చేయగలిగెడివారు. ఒకవేళ విడిపోవుటయే తటస్థించినను యంతటి దుష్ఫలితము లుండెడివికావు.

కనుక భారతదేశములో ప్రేడుయూనియను యుద్యమమునకు గొప్ప నష్టము సంభవించి యది యిప్పటికిని కోల్పోనలేదు. ప్రభుత్వ మిదినరకే లేబరుయుద్యమములోని యతివాదపక్షముల మీద ధ్వజమెత్తెను. దానిప్రథమఫలితమే మీరటుకేసు. ఇది సాగుచునే యుండెను. యజమానులు కూడ తమ లాభములకొరకు పోరుట కిదియే సమయమనుకొనిరి. 1929-30 శీతాకాలములో ప్రపంచ ఆర్థికమాంద్యము ప్రవేశించెను. ఒకవంక దీనిచే బాధ పడుచు, నన్నివైపులనుండియు పోట్లుపడుచు, ప్రేడుయూనియను అతిదీనస్థితిలోనుండ, భారతపనివాండ్రస్థితి చాల దుర్భరముగ నుండెను. వారిస్థితి నానాటికి దిగజారుచుండ, చేయునదిలేక వారసహాయులై చూచుచుండిరి. ప్రే. యూ. కాం. లో మరియొకటి రెండువత్సరములలో మరియొకచీలిక బయలుదేరెను. ఈవిధముగా హిందూదేశములో సిద్ధాంతరీత్యా మితవాదబృందము, ప్రధాన ప్రే. యూ. కాం. కమ్యూనిష్టుపక్షము అను మూడు ప్రేడు యూనియను ఫెడరేషను లేర్పడెను. ఆచరణలో నివియన్నియు దుర్బలముగ నిర్వీర్యముగనుండెను. వాటి పరస్పరపోరాటములు పనివాండ్ర

కందరకు కంటకముగనుండెను. 1930 లగాయతు నేను తమ
 జయిలులోనుండుటచే నాకు దీనితో సంబంధము లేకపోయెను. నే
 నప్పుడప్పుడు కొద్దికాలము వెలుపలనున్నప్పుడు సంఘీభావప్రయత్న
 ములు జరుగుచుండెనని వినుచుంటిని. అవి జయప్రదముకాలేదు.
 రైల్వేపనివాండ్రు తమవైపుననుండుటచే మితవాదవర్గమునకు బలము
 చేకూరెను. ప్రభుత్వము వారిని గుర్తించి, జిన్సీవాలోని లేబరు కాన్ఫరెన్సుకు
 వారుచేసిన సూచనల నామోదించుటచే వారి కితరగ్రూపుల
 వారికంటె సౌకర్యమొకటి చేకూరెను. జిన్సీవాను సందర్శించవలె
 ననెడి యుబలాటము కొంతమంది లేబరునాయకుల నటు లాగివేసెను.
 వారు తమతో తమయూనియనులను తీసికొనివెళ్ళిరి.

స్వాతంత్ర్యము - తరువాత

లాహోరుకాంగ్రెసు నా స్మృతిపథమున నెప్పుడు నవనవలాడుచుండును. నే నందులో ప్రధానపాత్రధారి నగుటచే నది సహజము. కొంచెముసేపు నే నా రంగస్థలకేంద్రము నాక్రమించితిని. ఆ దినములలో నాలో నుత్పన్నమైన యుత్తరంగభావముల నొక్కొక్కప్పుడు నేను తలచుకొన నుత్సహింతును. లాహోరు ప్రజలు నా కొసగిన యాహ్వానమును నే నెన్నడు మరువజాలను. ఆ యపరిమితోత్సాహము నా వ్యక్తికొరకుగాక నొక యాశయము, నొక చిహ్నము కొరకని నే నెరుగుదును. అయినను, అనేకవేలమంది దృష్టిలోను, హృదయములలోను, కొద్దికాలమైనను, నొక డట్టి చిహ్నమగుట స్వల్పవిషయముకాదు. నే నపరిమితానందభరితుడనై, నా శరీరమును మరచినట్లయ్యెను. కాని నా స్వవిషయము లంత ముఖ్యములుకావు. గొప్పసమస్యలు పరిష్కరింపబడనున్నవి. ఆ వాతావరణమంతయు నుత్సాహపూరితముగ, శ్రద్ధాభరితముగనుండెను. మా నిశ్చయములు కేవల విమర్శలు, వ్యతిరేకాభిప్రాయ ప్రకటనలుగాక దేశము నొక్కసారిగా కదల్చివేసి యనేక లక్షలమంది జీవితములను మార్చివేయు కార్యాచరణ కాహ్వానములగుచుండెను.

మనకు, మనదేశమునకు దూరభవిష్యత్తులో నేమిరానున్నదో యెవరును జోస్యము చెప్పజాలరు. కాని సమీపభవిష్యత్తుమాత్రము స్పష్టముగనే యుండెను. అది మనకు, మనప్రియజనులకు పోరాటము, బాధ సమర్పించుచున్నది. ఈ భావము మా యుత్సాహములను శాంతపరచి మా బాధ్యతల నెక్కువగా గుర్తుకుదెచ్చెను. మే మిచ్చు ప్రతి వోటు సుఖమునకు, భోగములకు, గృహసౌఖ్యములకు, స్నేహితులకు తుది సందేశము. అది యేకాకులైపోవుటకు శరీరమానసిక బాధలకు నాహ్వానము.

స్వాతంత్ర్యమునుగురించిన ప్రధానతీర్మానము, స్వాతంత్ర్య పోరాటముకొరకు చేయవలసిన కార్యక్రమములను నేకశ్రీనముగ నామోదింపబడెను. సవరణరూపమున నిచ్చిన యొక చిన్నసమస్య మీద నిజమైన వోటింగు జరిగెను. ఈ సవరణ యోడింపబడెను. వోటింగు లెక్కలు ప్రకటింపబడెను. ప్రధానతీర్మాన మామోదింప బడెనని డిసెంబరు 31వ తేదీ రాత్రి 12వ గంట మ్రోగుచుండ, పాతసంవత్సరముపోయి కొత్తసంవత్సర ముదయించువేళ ప్రకటింప బడెను. ఈవిధముగా కలకత్తా కాంగ్రెసులో నీచుబడిన సంవత్సర గడువు గడచినతోడనే కొత్తనిశ్చయము గావింపబడి, సంగ్రామ సన్నాహములు ప్రారంభమయ్యెను. చక్రములు చలనములో పెట్ట బడెను. కాని మే మెట్లు ప్రారంభింపవలెనో, ఎప్పుడు ప్రారంభింప వలెనో తెలియక సంధికారములో పడియుంటిమి. వ్యూహమును పన్నుటకు, నిర్వహించుటకు అ. భా. కాం. కమిటీవారి కధికార మిచ్చిరి. కాని నిజనిశ్చయము గాంధీజీ చేతిలోనే యుండెనని యందరకు తెలియును.

లాహోరు కాంగ్రెసుకు సమీపసరిహద్దురాష్ట్రములనుండి యనేకమంది ప్రజలు వచ్చిరి. ఈ రాష్ట్రమునుండి కాంగ్రెసుసభలకు వ్యక్తిగతముగా ప్రతినిధు లెప్పుడు వచ్చుచునేయుండిరి. కొన్నిసంవత్సరములనుండి ఖాన్ అబ్దుల్ గఫర్ ఖాన్ హాజరగుచు మా చర్చలలో పాల్గొనుచుండెను. శ్రద్ధాన్వితులగు యువకులనేకమంది మొదటిసారి లాహోరులో నఖిలభారత రాజకీయతరంగసంపర్కము సనుభవించుటకు సరిహద్దులనుండి వచ్చిరి. వారి యకల్మషహృదయము లాకర్షింపబడెను. వారు స్వాతంత్ర్యపోరాటములో భారతదేశమంతటిలో నైక్యమైతిమను భావముతో మరలినెళ్ళి దానికొర కుత్సాహప్రపూరితులయి యుండిరి. వారు నిరాడంబరులు; కాని కార్యశూరులు; భారతదేశములోని తదితర రాష్ట్రములవారందరికంటె తక్కువ జల్పముతులు; వృధావాగ్వాదము చేయరు. వారు తమప్రజల నైక్యము చేయు నారంభించి నూతనభావములను నెదజల్లుచుండిరి. వారికి

జయము చేకూరెను. భారతపోరాటములో చిట్టచివరచేరిన సరిహద్దు రాష్ట్ర స్త్రీపురుషులు 1930 లగాయతు ప్రధానపాత్ర ధరించిరి.

లాహోరుకాంగ్రెసు యాజ్ఞలప్రకారము మాతండ్రి అసెంబ్లీ లోను శాసనసభలలోను గల కాంగ్రెసుసభ్యులను తమ స్థానములకు రాజీనామా యాయవలసినదని తెలిపెను. వారిలో చాలమంది మొత్తముగా లేచివచ్చిరి. కొద్దిమంది యట్లుచేయుటకు తిరస్కరించిరి. ఇంకను భవిష్యత్తు మా కస్పష్టముగనే యుండెను. కాంగ్రెసుసభలలో జూపబడిన యుత్సాహమెంతయున్నను కార్యక్రమములోనికి దిగి నపుడు దేశమెంతవరకు తోడ్పడునో యెవరికెరుక? మే మొక నిశ్చయమునకు వచ్చితిమి. వెనుకకు మరలుట యసంభవము. దేశము యొక్కనాడి మాకింకను తెలియకుండెను. మా యుద్యమము నారంభించుటకు కొంతవరకు దేశయుత్సాహమును పరీక్షించుటకు జనవరి 26 వ తేదీ స్వాతంత్ర్య ప్రమాణములను తీసికొన నిశ్చయింపబడెను.

కనుక, మా విధానమును గురించి సందేహములు బాధించుచుండ యుత్సాహముచేతను, జయప్రదమగు నేదోయొక్క కార్యము నాచరింపవలెనను కోరికచేతను మేముపరిస్థితులకొరకు వేచియుంటిమి. జనవరి మొదటివారములో నేను అలహాబాదులోనుంటిని. మా తండ్రి చాలవరకు నితరప్రాంతములలోనే యుండెను. అవి మాఘమేలా దినములు. బహుశః అది ప్రత్యేక నుంభసంవత్సరమయియుండుటచే లక్షల కొలది యాత్రికులు అలహాబాదు, లేక పవిత్ర ప్రయాగతీర్థమునకు నిరంతరప్రవాహమువలె వచ్చుచుండిరి. వారిలో రయితులు, కూలివాండ్లు, దుకాణదార్లు, చేతిపనివాండ్లు, వర్తకులు, వ్యాపారస్తులు, యితరవృత్తులలోనివారు, వీరువారసనేల యన్ని బాపతులవారు నుండిరి. నిజముగా నది హిందూ దేశముయొక్క యొక ప్రధానలక్షణము. నదికిపోవుచు వచ్చుచుండు యీ నిరంతర జనప్రవాహమును, గుంపులను పరీక్షించునపుడు సత్యాగ్రహమునకు, ప్రశాంతమగు ప్రత్యక్ష కార్యాచరణకు పిలుపువచ్చినపుడు వీ రెట్లు ప్రవర్తించురా

యని నేనాశ్చర్యపడుచుండెడివాడను. వీరిలో నెంతమందికి లాహోరు నిశ్చయములు తెలియును? ఎంతమంది వానిని లక్ష్యముచేతురు? భారతదేశములోని మూలమూలములనుండియు ననేకవేల సంవత్సరముల నుండి వారిని, వారివారిని పవిత్రగంగాతోయములలో స్నానము చేయ తీసికొనివచ్చిన యావిశ్వాస మెంత యద్భుత శక్తివంతముగ నుండెను! ఈ యద్భుతశక్తిలో కొంత వారు తమదుస్థితిని పోగొట్టుకొనుటకు రాజకీయ, ఆర్థిక కార్యాచరణవైపు త్రిప్పజాలరా? లేక వారిమనస్సులు మతసాంప్రదాయములతో, మత సింగారములతో నిండి యితరయాలోచనలను చొరనీయవా? ఈ యితరయాలోచన లిదివరకే యచ్చటనుండి యుగయుగములనాటి స్థబ్ధత్వమును కదల్చుచుండెనని నే నెరుగుదును. ప్రజల యస్పష్టకోరికలలోనియు, యాశయములలోనియు నీ చలనమే గత పది పన్నెండువత్సరముల ప్రబోధములకు కారణమై భారతదేశముఖమునంతను మార్చివేసెను. ఆ కోరిక లచ్చటనున్న సంగతియు, వాటివెనుక బ్రహ్మాండమైన శక్తి యున్న సంగతియు నిస్సంశయము. అయినను సందేహము వచ్చుచుండెను. ప్రశ్నలుడయించుచుండెను. వీటికి సమాధానము వెంటనే రాకుండెను. ఈ భావము లెంతవరకు వ్యాపించెను? వాటివెనుక నెంత బలముకలదు? సక్రమమైన పని జరుగుటకు, చిరసహనమునకు శక్తి యెంత కలదు?

మా యింటికి యాత్రీకులెందరో గుంపులు గుంపులుగా వచ్చుచుండిరి. అదియొక యాత్రాస్థలమగు భారద్వాజమనుచోట నుండెను. అచ్చట పూర్వకాలమున నొక ప్రాచీన విశ్వవిద్యాలయ ముండెడిది. పర్వదినములలో ప్రాతఃకాలము మొదలు సాయంత్రమువరకు నెడతెరపి లేకుండ ప్రేక్షకులు మమ్ముచూడవత్తురు. వారిలో చాలమంది వేడుకకొరకు వత్తురనుకొనెదను. వారు వినిన ప్రఖ్యాతపురుషులను ముఖ్యముగా, మాతండ్రిని చూడవలెననుకోరిక యొకటి యుండెను. కాని వచ్చినవారిలో చాలమందికి రాజకీయపరిజ్ఞానము కలదు. కాంగ్రెసు యేమిచేయుచున్నది? యేమి నిశ్చయించినది? ముందేమి

జరుగనున్నది ? యను ప్రశ్నలను వారడుగజొచ్చిరి. తమ నిజాయార్థిక కష్టములు వారిని వేధించుచునే యుండుటచేత వాటినిగురించి తా మేమిచేయవలెనో వారు తెలిసికొనగోరిరి. మన రాజకీయ కేకలు వారికి బాగుగా తెలియును. కనుక దినమంతయు మా యిల్లు వారి కేకలతో ప్రతిధ్వనించుచుండెను. నేను యిరవైమంది, యేబదిమంది, నూరుమంది యొక్కొక్క గుంపుగా వచ్చినపుడు వారి కేదియోచెప్పి పంప నారంభించితిని. కాని చివరకిది యసాధ్యమగుటచే నొక్క నమస్కారముచేసి పంపుచుంటిని. దీనికిని యొకయంత ముండవలెను. నేను దాగుటకు ప్రయత్నించితిని. అది నిష్ఫలమయ్యెను. కేకలు అంతకంత కధికమై మిన్నుముట్టుచుండెను. ఇంటి వరండాలన్నియు మమ్ముచూడవచ్చిన ప్రేక్షకులతో నిండిపోయెను. ప్రతి తలుపుదగ్గర ప్రతి కిటికీదగ్గర మమ్మన్వేషించు నేత్రపుంజములు గుమిగూడెను. పని చేసికొనుటకు, మాట్లాడుటకు, తినుటకు, మరేది చేయుటకు నసాధ్యమయ్యెను. ఏమిచేయుటకు తోచక చికాకు, కోపము వచ్చు చుండెను. కాని తరతరములనుండి గర్భదారిద్యమును, బాధలను అనుభవించుచు, సహచరభావము, సానుభూతి తప్ప మరేమియు కోరక కృతజ్ఞతను, ప్రేమను మనపై ప్రవహింపజేయ వచ్చినవారిని తిరస్కరించుటెట్లు ? వారుచూపు యపరిమితశక్తి, ప్రేమలముందర వినములము, భయకంపితులము గాకుండనుండుట యసాధ్యమయ్యెను.

అప్పుడు మాయింట మాతో నొక ప్రియస్నేహితురా లుండెను. ఆమెతో నెట్టి సంభాషణయైనను జరుపుట తఱచు కష్టమగుచుండెను. బయట జేరుగుంపుల కే కొద్దియో చెప్పినచ్చుటకు నేను ప్రతియెదు నిమిషములకు పయికిరావలసివచ్చుచుండెను. ఈ మధ్య కేకలు, చప్పుట్లు వినవచ్చుచుండెను. నా దుస్థితి యామెకు వినోదము కలిగించెను. ఆమె ప్రజలలో నాకుగల పలుకుబడికి కొంచె మాశ్చర్య పడెను. ఆమె యకస్మాత్తుగా నావైపు తిరిగి నేనీ వీరపూజ నెట్లు భావించెదనని ప్రశ్నించెను. నేను దానికి గర్వింపలేదా; నేను బహు చెప్పుటకుముందు కొంచెము సందేహించితిని. నన్ను చాల వ్యక్తిగత

మైన ప్రశ్న వేసి కంగారుపెట్టిన ట్లామె దీనివలనగ్రహించి యమార్పణ కోరెను. ఆమె నన్నెంతమాత్రము కంగారుపెట్టలేదు. కాని నా కది కఠినప్రశ్నగా కాన్పించెను. నా మనస్సు చెదిరిపోయి నా భావములను చేష్టలను విమర్శించుకొన నారంభించితిని. అవి చాల మిశ్రమములై యుండెను.

నాకు ప్రజలలో సామాన్యపలుకుబడి గలమాట సత్యము. విద్యాధికులు నన్ను మెచ్చుకొనెదరు. యువకులకు, యువతులకు నే నొక చిన్న వీరుడను. వారిదృష్టిలో పూర్వగాథలనాటి కీర్తిపుంజములు నాచుట్టు నలముకొనెను. నన్ను గురించి యనేకగీతములు వ్రాయబడెను. అసంభవములు, పరిహాసాస్పదములునగు ననేక కథలు బయలుదేరెను. నా శత్రువులుకూడ నన్ను గురించి మంచివాక్యములను చెప్పుచు సమర్థతతో విశ్వాసముతో నేను కొఱవడనని మెహార్బానీగా యెప్పుకొనుచుండిరి.

ఎట్టి చలనము, నెట్టివికారముపొందకుండ పై పొగడ్తలనన్నిటిని దాటగల వాడొక ఋషికావలెను; లేదా మానవాధముడైన రాక్షసుడు కావలెను. నేనీ రెండు జాతులకు చెందనివాడను. అవి నా తలకెక్కి కొంచెము మత్తుగలుగచేసి నాకు శక్తిని, విశ్వాసమును కలుగచేసెను. నా పద్ధతులలో నేడు కొంచెము నిరంకుశుడనైతిని. ఒక ఛాయ డిక్టేటరునైతిని. అయినను నా యహంకారమంత మితి మీరినదని నే ననుకొనను. నా శక్తి సామర్థ్యములనుగురించి యుక్తజ్ఞానము కల్గియుండి నేను వాటినిగురించి వినమ్రుడనుగా నుండలేదు. కాని వాటిలో నద్భుతమేమియులేదని నేను బాగుగ నెరుగుదును. నా లోటుపాటులు నాకు బాగుగ తెలియును. ఆత్మపరీక్ష చేసికొను నా యభ్యాసము నే నెట్టితొట్రుపాటుపడకుండ కాపాడి నాకు సంబంధించిన సంభవముల నుదాసీనతతో చూడగలుగుటకు తోడ్పడెను. పేరుప్రఖ్యాతులు తఱచుగా యవినీతిపరుల చెలికత్తెలని పల్లికు జీవితానుభవమువలన నాకు తెలిసెను. అవి సుగుణసంపత్తికి బుద్ధి విశేషముకు విధాయిక చిహ్నములుకావు. కనుక నాకు కలిగినప్రఖ్యాతి

నా తప్పిదములకా? లేక నా శక్తిసంపదలకా! నే నెందుకు ప్రఖ్యాతి కెక్కితిని? బుద్ధివిశేషమునకుగాదు. ఏలనన నది యసాధారణమైనది కాదు. అధవా కీర్తిని సాధించునంతటిది కాదు. త్యాగములనిపిలువబడు వానికినిగాదు. ఏలనన భారతదేశములో మనయెదుటనే వందలు, వేలు యింతకంటె సనంతమగు బాధల ననుభవించి చివరకు ప్రాణ త్యాగముకూడ చేసిరి. నేను వీరుడననుకీర్తి కేవలము కల్పితము. వీరుడనను భావము నా కెంతమాత్రములేదు. సాధారణముగా వీర దృక్పథములేని నాటకాభినయము నాకు మూర్ఖముగా కాన్పించును. అద్భుతగాధల సందర్భములో నే నందరికంటె శూన్యుడనగు మానవు డను. నాకు కొంత శరీర మానసిక ధైర్యశైర్యములున్నమాట వాస్తవము! బహుశః అభిమానమే, గర్వమే దానికి పునాది. అదినాకును, నా గ్రూపునకును, నా జాతికిని చెంది దేనికిని లొంగనిచ్చగింపని యభిమానము.

నా ప్రశ్నకు తృప్తియైన సమాధానములేదు. నే నపుడు మరి యొకవిధమగు పరిశోధన నారంభించితిని. మాతండ్రి నేను భారత దేశమునుండి ప్రతివారము మా దుస్తులను ప్యారిసు లాండ్రీకి పంపి యిస్త్రీ చేయించుకొందుమను నొక యభూతగాధ కల్పింపబడెను. మే మనేక సార్లు దీనిని ఖండించినను యీ గాధ పెరుగుచునే యుండెను. ఇంతకంటె వికృతము మూర్ఖము నగుదానిని నే నూహింపజాలను. ఇట్టి వ్యర్థవేషభాషలలో మరియు మూర్ఖుడున్నచో మూర్ఖశిరోమణి బహుమతికి నానామమే ప్రత్యేకముగ నుదహరింపదగియుండును. వేల్పుయనరాజుతో నేను పాఠశాలలో చదివితి నను మరియొక చిత్రగాధ, యెన్నిసార్లు కాదనినను, చెప్పబడుచుండును. యువ రాజు 1921 లో హిందూదేశము వచ్చినపుడు నన్ను గురించి యడిగె నని యాకథ చెప్పును. నే నప్పుడు జయిలులో నుంటిని. యదార్థముకు నే నతనితో పాఠశాలలో చదివియుండలేదు. నే నింతవర కప్పుడు నతనిని కలిసికొనలేదు. అతనితో సంభాషించి యుండలేదు.

ఈ గాధలమీద, నిటువంటి గాధలమీద నా పలుకుబడి లేక పేరు ప్రఖ్యాతులు నాధారపడియుండెనని నా యభిప్రాయము కాదు. వాటి కింతకంటె గట్టివునాదులే యుండవచ్చును. కాని, యీ కథల వలన విశేషమైనట్లు పైకట్టడము మాత్ర మిట్టియాడంబర వర్ణనలతో నలంకరింపబడెననుటకు సందేహములేదు. అధమము గొప్ప గొప్ప వారితో తిరుగుచు, భాగ్యభోగముల ననుభవించుచు తరువాత దానినంతను సన్యసించిరనుభావము కలదు. సన్యాస మెప్పుడు భారత హృదయము నాకర్షించెను. కీర్తి కిదియొక పునాదియగుట నా కెంత మాత్రము సచ్చదు.

నేను క్రియారహిత సుగుణ సంపత్తికంటె కార్యచరణతో గూడిన సుగుణసంపత్తినే యభినందించెదను. త్యాగముకొరకే చేయ బడు త్యాగ, సన్యాసములను నే నంగీకరింపజాలను. మరియొక దృష్టిలో మానసిక, ఆధ్యాత్మికశిక్షణయనుదృష్టిలో - నేను వాటిని గౌరవించెదను. యోగ్యమైన శరీరారోగ్యములను కలిగియుండవలె ననిన క్రమజీవితము, నిరాడంబర జీవితము ముఖ్యవసరములు. గొప్ప గొప్ప సాహసకార్యములను నిర్వహింపబూనినవారికి కష్టసహిష్ణుత, పట్టుదలయుండు టత్యవసరము. కాని సన్యాసజీవితముపట్ల జీవితమునే తిరస్కరించుపట్టున నాకు ప్రీతి, మోహములేదు. నేను నిజముగా గౌరవించినదానిని దేనిని బుద్ధిపూర్వకముగ విడిచిపెట్టలేదు. కాని గౌరవములు మారుచుండును. నా స్నేహితురాలు నన్నడిగిన ప్రశ్న కింకను ప్రత్యుత్తరము రానేలేదు. ప్రజల యీ వీరపూజవలన నేను గర్వముచెందలేదా? నాకది యెంతమాత్రము నిష్ప్రములేక దానినుండి పారిపోగోరితిని. కాని నేను దానికలవాటుపడవలసివచ్చెను. అది యెంతమాత్రము లేనప్పుడు నాకు కొఱతగనే యుండెడిది. కాని, మొత్తముమీద ప్రజలు నా యాంతరంగిక కోరికను దేనినో తీర్చెడి వారు. నేను వారి నొప్పించి కార్యరంగములోనికి దింపగలనను భావము నాకు వారి మనోహృదయములపై నొక యధికారభావ మును కలిగించెను. ఇది కొంతవరకు నా యధికారేచ్ఛను తృప్తిపర

చెను. వారిమట్టుకు వారు నాపై, కనపడని నిరంకుశత్వమును చెలాయించెడివారు. ఏలనన వారి విశ్వాస ప్రేమలు నా యంతరంగమును కదల్చి భానతరంగముల నుద్రేకింపచేసెడివి. నే నెంత వ్యక్తిత్వమును నమ్మువాడనైనను యొక్కొక్కప్పుడు వ్యక్తిత్వపుహద్దులు నశించినట్లు కాన్పించి, యొంటరిగా నన్ను నేను రక్షించుకొనుట కంటె నీ దుఃఖభాగులగు ప్రజలతో నిడుమల గుడుచుచుండుటయే మంచిదని భావించెడివాడను. కాని, యీ హద్దు లంత చులకనగా నశించునవికావు. నేను వాటిపై నెక్కి నా కర్థముకాని యీ స్థితి నాశ్చర్యచకిత నేత్రములతో తొంగిచూచెడివాడను.

గర్వము శరీరముమీద క్రొవ్వువలె కాన్పించకుండ పొర మీద పొర పెరుగుచుండును. కాని, ఈ నిత్యాభివృద్ధిని దీనిని పొందు వ్యక్తి గుర్తించనేరడు. అదృష్టవశాత్తు ఈ పిచ్చిప్రపంచంలో సంభవించు కఠినసంఘర్షణలు దాని యధృతమును తగ్గించును. లేక దానిని పూర్తిగా నాశన మొనరించును. గత కొద్ది సంవత్సరములనుండి హిందూదేశములో మన కట్టి కఠినసంఘర్షణలకు లోటులేకుండెను. మనకు జీవితమును పాఠశాల కష్టసముద్రమయ్యెను. బాధలవంటి కఠినపాఠము వేరొకటి యుండజాలదు. మరియొకవిధముగ గూడ నే నదృష్టవంతుడను. నా కుటుంబము, నా బంధువులు, స్నేహితులు, సహచరులు—అందరు మానసికముగ నేనెట్టి తొట్రుపాటు పొందకుండ, యశాచిత్త్యము వీడకుండచేసి నా కెంతయో తోడ్పడిరి. ముస్లి పాలిటీలు, స్థానికసంస్థలు యిచ్చు వినతిపత్రములు, యుత్సవములు, యూరేగింగులు మొదలగునవి నా సరములకలసటను కలిగించి నాలోని హాస్యరసమును, సత్యసంధతను పరీక్షించుచుండెను. ఉత్పేక్ష పూరితము, నలంకారపదభూయిష్టము నగు భాష యుపయోగింపబడుచుండెను. వారి వినయవిధేయతలను, భయభక్తులను చూచునపుడు నే నా మహాసభలోనివారిని కంగారుపరచి వారి ముఖలక్షణములలోని మార్పులను వీక్షింపవలెననెడి కుతూహలముతో నవ్వవలెననియో, నాలుక చాపి వెక్కిరింపవలెననియో, లేక తల్ల

క్రిందులుగా నిలువవలెననియో యవశ్యముగా నొక బుద్ధి పుట్టుచుండెడిది. అదృష్టవశాత్తు నా కీర్తికి భంగము కలుగుకుండ, భారత దేశములో ప్రజాసేవయెడలగల యుచితమర్యాద చెడకుండ, నేనిట్టి పిచ్చికోరికను అణచివేసి, సాధారణముగ నుచిత మర్యాదతోనే మెలగెడివాడను. కాని యెల్లపుడు నిట్లు జరుగలేదు. అసాధారణముగ విసిగించిన యుత్సవములలోనో, లేక జనసమూహముగల సభలలోనో కొంతప్రదర్శనము చేసెడివాడను. మమ్మాహ్వానించుటకు చేయబడిన యుత్సవమును నే నకస్మాత్తుగా వీడి, నా భార్యనో లేక మరియొకరినో యుత్సవములో, నే మోటురుమీదనో, గుట్టపు బండిమీదనో కూర్చుండబెట్టి గుంపులో కలసిపోయెడివాడను.

ఈ విధముగా భావముల నణచుకొని బహిరంగములో యుక్తముగా ప్రవర్తించుటకు చేయు నిరంతరప్రయత్నము విసుగుకలిగింపక మానదు. దీనిసామాన్య ఫలిత మేమనిన బహిరంగయుత్సవములలో నిది మూతిబిగింపుకు, విచారకలుషితమగు దృష్టికి కారణమగును. బహుశః యీ కారణముచేతనే యొక హిందీమానప్రతికలోని యొక వ్యాసములో నేను హిందూవితంతువునలె నుందునని వర్ణింపబడినది. నాకు పూర్వఫక్కి హిందూవితంతువులనిన యెంత యభిమానమున్నను యిదియొక వజ్రపాతమువలె నుండెను. నిశ్చయముగా వ్యాసకర్త నాకున్నవని యతడనుకొనిన సాధుసంపత్తితో గూడిన వైరాగ్యతత్త్వము, సన్యాసము, ముఖమున చిరునవ్వెనను యెరుగని కార్యతత్పరత సుగుణములను పొగడ నెంచెను. నాకు కార్యరూపమును, తీవ్రమును నగు సుగుణసంపత్తియు మందహాస, హాస్యరసములును కలవని నే నాశించితిని. గాంధీజీ యొకసారి తనలో హాస్యరసమే లేనిచో నాత్మహత్య చేసికొనెడివాడనని యొక పత్రికా ప్రతినిధితో చెప్పియుండెను. నే నంతదూరము పోజాలనుగాని హాస్యము, వినోదము లేనిచో జీవితము నాకు దుర్భరముగా నుండెడిది.

నా కీర్తియు, లలితపదభూయిష్టము, నుత్పేక్షసమన్వితము నగు వినతిప్రతములు మా బంధుజనులలోను, మా మిత్రగణములోను

నిండలకు కారణమగుచుండెను. జాతీయోద్యమములో ప్రధానులైన వారియెడల సాధారణముగ నుపయోగింపబడు బిరుదులు, పెద్దపెద్ద సమాసపదములు, యుత్పేక్షలు మొదలగువానిని నా భార్య నా చెల్లెండు, తదితరులు యేరి యగౌరవముగా నాపై విసురుచుండెడి వారు. నన్ను 'భారతభూషణ' అనగా 'భారతరత్నము' 'త్యాగమూర్తి' అనగా 'మూర్తిభవించిన యో త్యాగదేవత' యని సంబోధించెడి వారు. వారి యీ వేళాకోళము నాకు కొంత శాంతినిచ్చెడిది. నేనెచ్చట నతియోగ్యముగా మెలగవలెనో యట్టిబహిరంగసభలలోని జగి క్రమముగా సడల నారంభించెను. నా చిన్న కూతురుకూడ నీ వినోద ములో జేరెడిది. మా తల్లి మాత్రమే నాయెడల నిష్కపటముగానుండి తన ప్రియపుత్రునిపైన నెన రెట్టి వేళాకోళము, నింద మోపినను యొప్పు కొనెడిదికాదు. తండ్రిగారి కిది వినోదముగనుండెను. అతడు తన సానుభూతిని యర్థజ్ఞానమును అతిశాంతముగ న్యక్తముచేసెడివాడు. కాని, యీ మూకలకేకలు, విసుగు జనింపక చేసెడి బహిరంగ తంతులు, అంతులేనితర్కములు, రాజకీయ దుమారము, నన్ను బాహ్యముగనే స్పృశించుచుండెను; నా నిజసంఘర్షణ నా యంత రంగముననే యుండెను. నాలో సంతర్గర్భితముగానున్న యాశయ ములు, కోరికలు, భక్తితాత్పర్యములు వెలుపలిపరిస్థితులతో తలపడు చుండెను. నా యాంతరంగికతృప్తి చల్లారలేదు. నేను వివిధశక్తులు తమతమ యాధిపత్యములకొరకు పోరాడు రంగస్థలమునైతిని. నేను దీనినుండి తప్పించుకొన జూచితిని. నేను సామరస్యమును, సమన్వయ మును పొంద యత్నించితిని. ఈ యత్నములోనే నేను కార్యోన్ముఖుడ నగుచుంటిని. అది నాకు కొంతశాంతిని సమకూర్చెడిది. బాహ్యసంగ్రా మము ఆంతరంగిక సంగ్రామజనిత శ్రమను పోగొట్టెడిది.

నే నిచ్చట జయిలులో కూర్చొని దీనినంతను యెందులకు వ్రాయుచున్నాను? జయిలోనున్నను బయటనున్నను యిదియే పరిశోధన. నాకు కొంతశాంతిని, యాత్మతృప్తిని ప్రసాదించునను యుద్దేశ్యముతో నేను నా భూతభావములను అనుభవములను వ్రాయుచుందును.

శాసనోల్లంఘన ప్రారంభము

1930 జనవరి 26; స్వాతంత్ర్యదినము. అది తటిల్లతవలె దేశముయొక్క యపరిమితోత్సాహవిశ్వాసముల మనకు వెలిబుచ్చెను. ఎట్టియుపన్యాసములు, యెట్టిప్రోత్సాహములు లేకుండగనే ప్రతిచోట వేనకువేలు సభలుజరిగి శాంతముగ, పవిత్రభావప్రపూరితముగ స్వాతంత్ర్యప్రమాణములు గైకొనబడెను. ఆ మహాసభలలో నొకవిధమగు భావప్రకోపము ద్యోతకమగుచుండెను. ఈ యుత్సవము గాంధీజీకి తగినప్రోత్సాహము నిచ్చెను. ప్రజానాడిని గుర్తెరింగిన యతడు కార్యాచరణకు కాలము పండెనని గ్రహించెను.

తరువాత నొకటితరువాత నొకటిగ ననేక సంఘటనలు, తుది యంకమునకు గొనిపోవు నాటకమువలె సంభవించెను. శాసనోల్లంఘనము సమీపించి వాతావరణమంతయు నుత్సాహపూరితమగుచుండ మా భావములు 1921-22 నాటి యుద్యమమువైపు వెనుకకు తరలెను. చౌరీచౌరా యైనతరువాత నది యకస్మాత్తుగా నాపివేయబడిన విధానము జ్ఞప్తికివచ్చెను. దేశ మిప్పుడు యెక్కువ శిక్షణము నొందెను. సంగ్రామస్వభావ మతిస్పష్టముగ గుర్తింపబడెను. యుద్ధశాస్త్రము కొంతవరకు తెలిసిపోయెను. గాంధీజీ దౌర్జన్యరాహిత్యము విషయమై యశిశ్రద్ధగ నున్నట్లందరకు విదితము. బహుశః పదిసంవత్సరముల క్రితము కొంతమంది మనస్సులలో నున్నట్లిప్పుడు దీనినిగురించి యెట్టి సం దేహము లేదు. ఇది యంతయు నిజమేయైనను దౌర్జన్యమెచ్చటను జరుగకుండు నుండునని మన మెట్లు నిశ్చయముగ చెప్పగలము? అట్టి దేదియైన సంభవించినచో మనశాసనోల్లంఘనోద్యమముపై దానికెట్టి సంబంధముండును? వెనుకటివలె నది యకస్మాత్తుగా నిలిపివేయబడునా? ఈ ప్రశ్న చాలబాధకరముగ నుండెను.

గాంధీజీకూడ యీ ప్రశ్నను గురించి తన నిజధోరణిలో యోచించుచునే యుండెను. అతనిని బాధించుచుండిన సమస్య మరి

యొకవిధముగనుండెనని నేను మా పరస్పర సంభాషణలవలన తెలిసికొంటిని.

మంచిమాట్లు, శ్రేయస్సుకలుగజేయుటకు దౌర్జన్యరాహిత్యపద్ధతి యొక్కటే యితనికి మంచిపద్ధతి. దానిని యుచితముగా నడిపినచో నది యెన్నటికిని వ్యర్థముకానేరదు. అదిపనిచేయుటకు, జయించుటకు ప్రత్యేక ప్రసన్న పరిస్థితులుండవలెననియు, బాహ్యపరిస్థితులు దానికి సరిపడనిచో దాని నుపయోగింపకూడదనియు, వేరుగ చెప్పవలెనా? అనగా దౌర్జన్యరాహిత్యపద్ధతి యన్ని పరిస్థితులకు పనికిరాదని సర్వకాల సర్వావస్థలయందు నుపయోగించునది ప్రమాదరహితమైనది కాదని సారాంశము. గాంధీజీ యీ సారాంశమును సహింపజాలడు; అది ప్రమాద రహితమని, విశ్వముకంతకు వర్తించు పద్ధతియని గాంధీజీ దృఢవిశ్వాసము. కనుక బాహ్యపరిస్థితులు ప్రసన్నముగనుండక పోయినను దౌర్జన్యమధ్యమునను అది విధాయకముగ పనిచేసితీరవలెను. పరిస్థితులు మారుచుండిన యెడల దానికనుగుణముగ పనిచేయు విధానమును మార్చుకొనవచ్చును. కాని దాని నాపి వేయుటకు యీ పద్ధతియే వ్యర్థమని యొప్పుకొనినట్లగును.

బహుశః యతని మనస్సు యీ విధమున యోచించెను. కాని యతనిభావములను నేను చెప్పజాలను. అతని దృష్టిలో నేదియో కొంత మార్పు కలిగినట్లు, శాసనోల్లంఘనము అచ్చటచ్చట బయలుదేరు దౌర్జన్యములచే నాపివేయబడ నక్కరలేదనియు నతడు మాకు కొంత నూచనచేసెను. దౌర్జన్యము యుద్యమములో నొకభాగమే యైనచో నది శాంతియుత శాసనోల్లంఘనము కాజాలదు. అప్పుడు దానిని విరమించవలసి యుండును. ఈ సందేహవిచ్ఛేదము మాలో చాలమందికి తృప్తి కరముగనుండెను. దీనినెట్లు ప్రారంభించవలెను? అను పెద్ద సమస్య మమ్మిప్పుడు బాధింపదొడగెను. జయప్రదముగ నుండుటకు మే మెట్టి విధమగు శాసనోల్లంఘనము ప్రారంభింపవలెను? పరిస్థితుల కేది తగియుండును? ప్రజలకేది యంగీకారముగ యుండును? అప్పుడు 'మహాత్ముడు' మార్గమును చూపెను.

ఉప్పు అకస్మాత్తుగా మహామంత్రమయ్యెను. దాని కద్భుతశక్తి కలిగెను. ఉప్పుపన్నుపై ధ్వజమెత్తవలెననిరి. ఉప్పు చట్టములను ముక్కలు చేయవలెను. మే మాశ్చర్యపడితిమి. ఎక్కడిజాతీయ సంగ్రామము ! ఎక్కడిమామూలు ఉప్పు ! ఈ రెంటికి నెక్కడి సంబంధము ! మరియొక యాశ్చర్యకరమగు విషయమేమన గాంధీజీ తన ' పదకొండు పరతులను ' ప్రకటించెను. మనము స్వాతంత్ర్యమును గురించి మాట్లాడుచుండ నొకరాజకీయ సాంఘిక సంస్కరణల జాబితాను తయారుచేయుటలో నర్థమేమున్నది ? గాంధీజీ యీపదము నుపయోగించునపుడు మనము దీని నుపయోగించిన యర్థములోనే యుపయోగించెనా ? లేక మేము వేరువేరు భాషమాట్లాడుకొంటిమా ? పరిస్థితులు ముంచుకొనివచ్చుచుండుటచే మాకు వాదించుకొనుటకు కాలము లేకపోయెను. భారతదేశములో నవి రోజురోజు మా కండ్లముందర రాజకీయముగ పరుగెత్తుచు భయంకరమగు నార్థికమాంద్యము దాని సలముకొనెను; ధరలు పడిపోవుచుండెను. నగరవాసులు దీనికి సంతసించిరి. కాని వ్యవసాయదారు, కవులుదారు యీదృశ్యమును భయోత్పాతముతో గమనించుచుండెను.

తరువాత గాంధీజీ వైస్రాయితో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుపుటయు, సబర్మతి యాశ్రమమునుండి దండయాత్రను ప్రారంభించుటకు సంభవించెను. ప్రజలీయాత్రచేయు యాత్రికుల యదృష్టము లను దినదినము వినుచుండినకొలది దేశములో నుద్రేకము హెచ్చుచుండెను. మా మీదకు వచ్చుచున్న సంగ్రామమునకు తుది సన్నాహములుచేయుటకు అహమ్మదాబాదులో అ. భా. కాం. కమిటీ మీటింగు జరుపబడెను. సంగ్రామనాయకు డచ్చటలేడు. అతడప్పుడే తనయాత్రీకులదండుతో సముద్ర తీరమునకు చఱచఱ నడచిపోవుచుండెను. వెనుక ముఖము పెట్టుట కతడు తిరస్కరించెను. నిర్బంధములు వచ్చుచో నేమిచేయవలెనను విషయమై అ. భా. కాం. కమిటీవారు నిశ్చయించిరి. కమిటీ సమావేశమగుటకు వీలులేనిచో దాని తరపున పనిచేయుట కధ్యక్షున కెక్కుడు యధికారముల నిచ్చిరి. అతడు

నిర్బంధింపబడిన కమిటీసభ్యుల స్థానములకు క్రొత్తవారిని పేర్కొనవచ్చును. తన తరువాత తన స్థానమునకు అతడే యొకనిని నియమింపవచ్చును. ఇట్టి యధికారములనే స్థానిక రాష్ట్రకాంగ్రెసు కమిటీలు తమ యధ్యక్షుల కిచ్చెను.

ఈ విధముగ 'డిక్టేటరు'లనబడువారు వర్ధిల్లి, కాంగ్రెసుపక్షమున సంగ్రామ మారంభమయ్యెను. భారతదేశ శక్రటరీలు, వైస్రాయిలు, గవర్నరులు మొదలగువా రాశ్చర్యముతో చేతులుచాచుచు "అయ్యో యికనేమున్నది! కాంగ్రెసుకు చేతుకాలము దాపురించినది! ఎంత క్రూరమైనది! చాటనారంభించిరి. ఏలనన కాంగ్రెసు డిక్టేటరు పదవులను విశ్వసించెనట! అప్పుడప్పుడు భారతదేశ మితవాద ప్రతికారాజములుకూడ మాకు ప్రజాస్వామిక సుగుణసంపత్తులనుపదేశించుచుండెను. మేము దీనినంతను మానముగ వినుచుంటిమి. ఇంతకంటె మొండికెత్తిన మోసము వేరొండు యుండబోదు. ఆర్డినెన్సు చట్టములచే ప్రతి నాగరికధర్మము నణచివేసి భారతదేశమును బలవంతముగ నిరంకుశత్వముతో పాలించు ప్రభుత్వమువారిట్లు ప్రజాస్వామికనుగురించి కపటభక్తితో బ్రువ్వుచుందురు. మామూలు పరిస్థితులలోనైనను హిందూదేశములో ప్రజాస్వామిక ఛాయ యెచ్చటనున్నది? బ్రిటిషుప్రభుత్వము తన యధికారమును, భారతదేశములో తమకున్న ప్రయోజనములను రక్షించుకొనుజూచుట సహజమే యనుటకు సందేహములేదు. తన యధికారమును ధిక్కరించినవారిని యణచివేయవచ్చును. కాని ఇదియంతయు ప్రజాస్వామిక పద్ధతియని యదిచేయుసమర్థన చరిత్రాత్మకమై భవిష్యత్సంతతిచే పరీక్షింపబడుగాక!

తన ధర్మములను మామూలుగ నెరవేర్చుకొనుట కసాధ్యమగు స్థితిని కాంగ్రెసు యెదుర్కొనవలసియుండెను. దాని నక్రమ సంఘముగ ప్రకటించిరి. సలహాలకు, కార్యాచరణకు దానికమిటీలు కలుసుకొనుటకు వీలులేకుండ చేయబడెను. మా పోరాటమును సుతరాము బహిరంగముగ నుంచదలచితిమి, మేము రహస్యమును ప్రోత్స

హింపలేదు. కేంద్రములలోను, రాష్ట్రములలోను, స్థానికముగను నున్న నాయకులు నిర్బంధింపబడుట నిశ్చయము. అప్పుడు నడుపువారెవరు ? మా కొక్కటే మార్గముండెను. యుద్ధముచేయుచున్న సైన్యములో, దెబ్బలుతిన్న సేనాధిపతులకు బదులు క్రొత్తవారి నేర్పరచునట్లు, మేమును క్రొత్తసేనాధిపతుల నేర్పరచుటకు సన్నాహము చేసితిమి. యుద్ధరంగ మధ్యమున కూర్చొని మేము కమిటీసభలను జరుపజాలము. నిశ్చయముగా మే మొక్కొక్కపు డట్లే చేసితిమి. కాని దాని యుద్దేశ్యమును, విధాయిక ఫలితమును, కమిటీయంతయును నిర్బంధింపబడుటయే యైయుండెను. యుద్ధరంగము వెనుక భద్రముగా కూర్చొను సామాన్య యుద్ధోగ లెవరును మాకు లేరు. ఇంకను దూరమున మరింత భద్రముగ కూర్చొను నాగరికమంత్రివర్గమును లేదు. మా సామాన్య యుద్ధోగులు, మంత్రివర్గములు మా సంగ్రామ తత్త్వమునుబట్టి గుండుదెబ్బల కెదురు నిలువవలెను. వారందరు మొట్టమొదటనే నిర్బంధింపబడిరి. ఇంతకు మేము మా 'డ్విక్టేరు'ల కిచ్చిన యధికారమెట్టిది ! సంగ్రామమును నిర్వహించు జాతీయ చిహ్నములుగా నియమింపబడుట వారికొక గౌరవము. కాని వారికి గల యదార్థాధికారము తమ్ముతాము జయిలుకు 'శాసించుకొనుటయే' తాము ప్రాతినిధ్యమునహించు కమిటీ బలవంత శాసనములచే పని చేయుటకు వీలులేనపుడే వారు పనిచేయగలరు. ఎప్పుడు, యెచ్చట నీ కమిటీ సమావేశముకలిగినను దానితో 'డ్విక్టేరు' తనకున్న వ్యక్తిగత యధికారము కోల్పోవును; అతడు లేక నామె యేప్రధాన సమన్వయ, సూత్రములను స్పృశింపజాలరు. ఉద్యమములోని చిన్న చిన్నవియు బాహ్యములునగు హంశములను 'డ్విక్టేరు' మార్చగలడు. కాంగ్రెసు "డ్విక్టేరుపదవులు" నిజముగా జయిలు సోపానములు. దినదినము యీ విధానము సాగుచుండెను. క్రొత్తవారు దెబ్బలుతినినవారి స్థానము నలంకరించెడివారు.

కనుక మేము, మా తుదిసన్నాహములను గావించుకొని అహమ్మదాబాదులో అ. భా. కాం. కమిటీ సభ్యులవద్ద సెలవుతీసికొని

టిమి. ఏలనన మేమెప్పుడు కలుసుకొనెదమో యెట్లు కలుసుకొనెదమో అసలు కలుసుకొనెదమో లేదో యెవరికీ తెలియదు. అ. భా. కాం. కమిటీయొక్క క్రొత్త యాదేశములప్రకారము స్థానిక ఏర్పాటులకు తుదిసంస్కారముల నిచ్చుటకు మేము మా మా తావులకు పోతిమి. సరోజినీదేవి చెప్పినట్లు జయిలుయాత్రకు దంతధావన సామగ్రి వగైరాలను మూటగట్టితిమి. త్రోవలో మేము - మాతండ్రి నేను, గాంధీజీని చూడబోతిమి. అతడు తన యాత్రీకుల దండుతో జంబుసరములో నుండెను. మే మతనితో కొద్దిగంటలకాలము గడిపితిమి. తరువాత నతడు లవణ సముద్రయాత్రలోని ముందుమజిలీకి తన సైన్యముతో చటచట బయలుదేరెను. చేత దండముబూని తన యనుచరుల కగ్రేసరుడై, నిశ్చయమగు నడకతో, ప్రశాంతము, నిర్భయమునగు దృష్టితో నడచుచుండ నతనిని నేను కడసారి చూచితిని. ఆ దృశ్య మద్భుతము. భావోద్రేకపూరితము.

జంబుసరములో గాంధీజీ సలహాతో మాతండ్రి అలహాబాదులో నున్న తన భవనమును దేశమునకిచ్చివేయుటకు నిశ్చయించి దానికి “స్వరాజ్యభవనము” అను నూతన నామకరణము చేసెను. అతడు అలహాబాదు చేరుటతోడనే యీ ప్రకటన గావించి వెంటనే దానిని కాంగ్రెసువారికిచ్చివేసెను. ఆ పెద్దభవనములో నొకభాగము ఆస్పత్రిగా మార్చబడెను. అప్పుడు న్యాయవిధానములను జరుపుటకు తగిన సావకాశములేకపోవుటచే సంవత్సరము ఆరుమాసములై నతరువాత నతనియిష్టానుసారము నే నా యాస్తి కొక ధర్మకర్తృత్వము నేర్పాటుచేసితిని.

ఏప్రిల్ మాసము వచ్చెను. గాంధీజీ సముద్రతీరము జేరెను. ఉప్పుచట్టములపై దాడివెడలి శాసనోల్లంఘనమును ప్రారంభించుట కాజ్ఞలకొరకు మేము వేచియుంటిమి. కొన్ని నెలలనుండి మేము మా వాలంటీర్లకు శిక్షణ గఱపుచుంటిమి. కమలయు, కృష్ణయు (నాభార్యయు చెల్లెలు) వారిలోజేరి, దీనికొరకు పురుషవేషము వేసికొనిరి. వాలంటీర్లకు ఆయుధములు, చివరకు కర్రలులేవు. వారు తమపని నెక్కువ

సమర్థతతో నెరవేర్చుటకు, జనసమూహమును నియమించుటకు తగి
యుండుటకే శిక్షింపబడుచుండిరి. ఆరవ ఏప్రిల్ జాతీయవారములో
మొదటిదినము. అది ప్రతిసంవత్సరము 1919 లో జరిగిన సంభవముల
జ్ఞాపకార్థము సత్యాగ్రహదినము లగాయతు జలియనువాలాబాగు
దినమునరకు జరుపబడుచుండెను. ఆదినమున గాంధీజీ దండి సమద్రతీర
మున ఉప్పుచట్టములను భంగముచేయు నారంభించెను. మూడునాలుగు
రోజులైనతరువాత నన్ని కాంగ్రెసు సంఘములు నట్లుచేసి తమ ప్రాంత
ములో శాసనోల్లంఘన మారంభింపవచ్చునను యనుజ్ఞ యియ్యబడెను.

అకస్మాత్తుగా నొక జలాశయము వెల్లునయైనట్లు కాన్పించెను.
దేశమంతట నుప్పుపంటయే ప్రధానవిషయమయ్యెను. ఉప్పుతయారు
చేయుట కనేక వింతపద్ధతు లవలంబింపబడెను. మాకు దానినిగురించి
యేమియు తెలియదు. కనుక మాకవకాశము కలిగినంతవరకు మేము
దానినిగురించి చదివితీమి. దానిని తయారుచేయు కరపత్రములను వేసి
తిమి. మేము కొన్ని కుండలను, మూకుళ్ళను పోగుచేసి చివరకు కొంత
యుప్పునెడి పదార్థమును తయారుచేసితిమి. గొప్పవిజయము బడసి
నట్లు మేము దీనితో నూరేగి తఱుచు చాల విపరీతధరల కమ్మివేసెడి
వారము. పదార్థము మంచిదా చెడ్డదాయను ప్రశ్నయేలేదు. దుష్ట
మగు నుప్పుచట్టమును భంగపరచుటయే ప్రధానవిషయము. మే
మిందులో తయారుచేసినయుప్పు నికృష్టమైనదేయైనను విజయముబడసి
తిమి. ప్రజల యపరిమితోత్సాహమును దవాసలమునలె విజృంభించు
చున్న యుప్పుచేయువిధమును చూచినను గాంధీజీ మొదటనూచించి
నపుడు సందేహించిన మేము చాల సిగ్గుపడితిమి. ప్రజలనుద్రేక
పరచి వారిని సక్రమముగ ప్రసర్తింపచేయగల యతని యన్యుతేశక్తికి
మే మాశ్చర్యపడితిమి.

నేను మధ్యపరగణాలలోని రాయపూరులో నొక కాన్ఫరె
న్సుకు బయలుదేరి వెళ్ళుచుండగా ఏప్రిల్ 14 న తేదీని నిర్బంధింప
బడితిని. ఆ రోజుననే నాకేసు విచారించి ఉప్పుచట్టముక్రింద నా కారు
మాసములు విధించిరి. నేను నిర్బంధింపబడవచ్చునని ముందు

గనే నాస్థానే గాంధీజీని కాంగ్రెసు ప్రెసిడెంటుగ పేర్కొంటిని. కాని యతడు దానిని తిరస్కరించునేమోయను భయముచే రెండవ పేరు మా తండ్రిది, సూచించితిని. నే ననుకొనినట్టే గాంధీజీ యంగీకరింప లేదు. కనుక తండ్రిగారే తాత్కాలికాధ్యక్షులైరి. అతడు చాల యనారోగ్యముగనుండెను. ఆయినను అతడత్యుత్సాహముతో నుద్యమము లోనికురికెను. ఆ మొదటి మాసములలో నతని పటుతరమగు నేతృత్వము, క్రమశిక్షణను పాలించుట యుద్యమమున కెంతయో లాభదాయకమయ్యెను. ఉద్యమము చాల వృద్ధిపొందెను. కాని యతనికున్న యారోగ్యము శరీరదార్థ్యము కృంగిపోయెను.

ఆ రోజు లుద్రేకము పుట్టించు వార్తలతో నిండియుండెను. ఉత్సవములు, లాకీచార్జీలు, కాల్పులు నిరంతర హర్తాళములు పెషావరుదినము, గహర్వాలీదినము, మొదలగు ప్రత్యేక యుత్సవములు ప్రళయముగా నుండెడివి. తాత్కాలికముగ విదేశనస్త్రబహిష్కరణము, సమస్త బ్రిటిషు వస్తువులబహిష్కరణము పూర్తియయ్యెను. వృద్ధురాలగు నా మాత, నా చెల్లెండ్రు, యుద్యమములోని కురికి ప్రచండమార్తాండ మధ్యందినమున తీవ్రకరోష్ణములో, విదేశ వస్త్ర దుకాణములవద్ద నిలచి పికెటింగు చేయుచున్నారను వార్త నన్ను కలచివేసెను. కమలకూడ నట్లే చేసెను. కాని యామె యంతటితో నూరుకొనలేదు. అనేకవత్సరములనుండి యామెను బాగుగ నెరుగుదు ననుకొనిన నాకు మహదాశ్చర్యము కలుగునట్టి యుత్సాహముతోను కృతనిశ్చయముతోను ఆమె అలహాబాదు పట్టణము లోను, జిల్లాలోను, పనిచేయ నారంభించెను. ఆమె తన యనారోగ్యమును మరచిపోయి పగలంతయు సూర్యరశ్మిలో పనిచేయుచు నద్భుత కార్యశూరత్వమును చూపెను. నేను దీనిని గురించి జయిలులో ముఖావముగ వింటిని. తరువాత మా తండ్రి నన్నచ్చట కలుసుకొనినపుడు కమలకృషినిగురించి యత ండెంతమెచ్చుకొను నదియు, ముఖ్యముగ నామెయొక్క కార్యశూరత్వమును గురించియు నాకు స్వయముగా తెలిపెను. నా తల్లియు చిన్నపిల్లలు నెండలో

పనిచేయుట కతడెంతమాత్రము యిష్టపడెడివాడుకాదు. కాని యెప్పుడైనను కొంచెము మందలించుటతప్ప యతడు వారితో నెట్టి జోక్యము కల్పించుకొనలేదు. ఆ మొదటిరోజులలో మాకుచేరినవార్తలన్నిటికంటె గొప్పవార్త పెషావరులో యేప్రిల్ 23 వ తేదీన జరిగిన సంభవములు. తరువాత నిట్టివే సరిహద్దు రాష్ట్రముంతట జరిగెను. భారతదేశములో మరెచ్చటనైనను మరఫిరంగుల జాజ్వల్యమాన దవానలము ముందర సత్యదృఢతముగా ప్రదర్శింపబడిన యా ప్రశాంతము, శిక్షాయుతధైర్యసాహసములు దేశమునంతను కంపించియుండెడివి. సరిహద్దురాష్ట్రములలో దానికి మరియొక ప్రాముఖ్యత కలదు. ధైర్య సాహసములకు పేరెన్నికపొందిన పఠానులు శాంతస్వభావులు కాదు. వారి కట్టి పేరు లేదు. ఈ పఠానులు భారతదేశములో ననమాన యుదాహరణము చూపిరి. సరిహద్దు రాష్ట్రములలోనే గహర్వాలు సైనికులు నాగరిక ప్రజలపై తుపాకులను కాల్చవలసినదను యాజ్ఞలను తిరస్కరించిరి. నిరాయుధులగు ప్రజలపై కాల్పుటకు సైనికునికుండు సహజమగు నయిష్టతచేతను, నిస్సందేహముగ ప్రజల యెడల గల సానుభూతిచేతను వారు కాల్పుటకు తిరస్కరించిరి. కాని తన యధికారుల యాజ్ఞలను ధిక్కరించుటకు సైనికున కొక్క సానుభూతి మాత్రమే చాలదు. దానిఫలిత మతనికి తెలియును. బహుశః గహర్వాలీలు బ్రిటిషుప్రభుత్వము కూలిపోవుచున్న దను దుర్భ్రమచేత నిట్లుచేసియుందురు. అట్టిభావ ముత్పన్నమైనప్పుడే సైనికుడు తన సానుభూతి ప్రకారము యభిరుచుల ప్రకారము చేయ సాహించును.

ఆ రోజులలో ననేక వింతవిషయములు జరుగుచుండెను. కాని, జాతీయోద్యమములో స్త్రీలు తీసికొనినభాగము నిస్సందేహముగ నదృఢముగ వారు తమ గృహాంతరసీమల నుండి యసంఖ్యాకముగ తరలివచ్చి, సంగ్రామరంగ మధ్యమున కురికిరి. విదేశవస్త్ర దుకాణములవద్ద, కల్లుదుకాణములవద్ద పికెటింగుచేయుట వారిప్రత్యేక హక్కు. అన్నిపట్టణములలోను కేవలము స్త్రీలు మాత్రమే గల బ్రహ్మాండమగు

యుత్సవములు జరుపబడెను. సాధారణముగ పురుషులపట్టుదలకంటె స్త్రీలపట్టుదలయే నిర్వక్రమముగనుండెను. రాష్ట్రములలోను స్థానిక ప్రాంతములలోను తఱచు వారే “డ్విక్టేరు” లగుచుండిరి.

ఉప్పుచట్టమును పగులగొట్టుట యొకకార్యము మాత్రమే. శాసనోల్లంఘన మితరరంగములకు ప్రాకెను. వైస్రాయి వివిధ ఆర్థి నెన్నులను జమాయించి, యనేక కార్యములను నిషేధించుటచే నిది మరింత సుకరమయ్యెను. ఈ ఆర్థి నెన్నును, నిషేధములు పెరిగినకొలది వాటిని భంగపరుచుట కవకాశములు వృద్ధియగుచుండెను. ఆర్థి నెన్నులు వేటిని ఆపివేయ తలపెట్టెనో వాటిని చేయుటయే సాత్త్వికనిరోధము. ప్రజలు కాంగ్రెసు ఆరంభము చేయుటయే తడవు, ప్రభుత్వదృష్టిలో నొక ఆర్థి నెన్ను పనిచేయుచున్న వైస్రాయి క్రొత్తఆర్థి నెన్నులను తయారుచేయును. కాంగ్రెసు వర్కింగుకమిటీసభ్యులు చాలమంది నిర్బంధింపబడిరి. కాని క్రొత్తసభ్యులను జేర్చుకొనుచు వృద్ధి నిరంతరాయముగా పనిచేయుచునే యుండెను. ప్రతి ప్రభుత్వఆర్థి నెన్నుకు వర్కింగుకమిటీయొక్క బదిలీతీర్మానము, దాని నెదుర్కొనుటకు తగినయాదేశములతో చేయబడుచుండెను. ఒక్కమినహాయింపుతప్ప యీ యాదేశములన్నియు భారతభూమియందంత నదృతమగు నైక్యబుద్ధితో నిర్వహింపబడెను. ఆ మినహాయింపు పత్రికాప్రచురణముకు సంబంధించినదై యుండెను. ముద్రణ ఆర్థి నెన్నును జారీచేసి, పత్రికలయొద్ద జామీనుకోరినపుడు వర్కింగుకమిటీవారు జాతీయపత్రికల నట్టిజామీను యీయవలదనియు దానికిబదులు పత్రికలనాపివేయవలసినదనియు నాదేశించిరి. పత్రికాధికారుల కిది యొక గుటకదిగని మాత్రమయ్యెను. ఏలనన యప్పుడే ప్రజలలో వార్తలకెక్కువ తృప్తి బయలుదేరెను. అయినను పత్రికలలో నత్యధికసంఖ్య—కొన్ని మితవాదపత్రికలుతప్ప—ప్రచురణ నాపివేసెను. దీనివలన ననేక వదంతులు బయలుదేరెను. కాని వారట్లు చాలకాలముండజాలక పోయిరి, మితవాదపత్రికలు వ్యాపారమును లాగి వేయుటచూడ వారికి

కోపము కలుగుచుండెను. కనుక చాలమంది తిరిగి ప్రచురణ నారంభించిరి.

గాంధీజీ మే 5 వ తేదీని నిర్బంధింపబడెను. అతని నిర్బంధ మైన తరువాత పశ్చిమతీరముననున్న యుప్పకొర్రులములపై గొప్ప గొప్ప దాడులు బయలుదేరెను. ఈ దాడులనందర్భములో పోలీసుల యత్యాచారములు హృదయవిదారకముగనుండెను. అద్భుతమగు హర్తాళములు, వృత్సనములు, లాతీచార్జీలు-వీటితో గూడిన బొంబాయి నగర మప్పుడు రంగస్థలమయ్యెను. లాతీచార్జీలలో దెబ్బలుతినిన వారికి సేవచేయుట కత్యవసరమగు ఆస్పత్రులు స్థాపింపబడెను. అద్భుతవిశేషము లనేకములు బొంబాయిలో సంభవించెను. మహా పట్టణమగుటచే ప్రచురణ కనేక సౌకర్యము లచ్చట నుండెను. అట్టి ప్రాముఖ్యతయేగల సంభవము లనేకములు చిన్నపట్టణములలోను జరిగెను.

జూను మాసాంతమున మా తండ్రి బొంబాయి వెళ్ళెను. అతనితో మా తల్లి, కమల వెళ్ళిరి. వారి కద్భుతమగు నాహ్వానము లొసంగబడెను. వారచ్చటనుండగా భయంకర లాతీచార్జీలు జరిగెను. బొంబాయిలో నివి యతిసామాన్యములు. పదిహేనురోజు లయిన తరువాత నచ్చట నొక యసామాన్యమగు నగ్నిపరీక్ష భళ్ళున తెల్ల వారునరకు జరిగెను. వేలకొలది జనసమూహము, వర్కింగుకమిటీ సభ్యులు, మాలవ్యాజీ మొదలగువారు మార్గము కడ్డముగానిలచిన పోలీసులకెదుట రాత్రియంతయు గడిపిరి. బొంబాయినుండి తిరిగి నచ్చునపుడు తండ్రిగారిని జూను 30 వ తేదీని నిర్బంధించిరి. అతనితో సయ్యదు మహమ్మదుకూడ నుండెను. వారు వర్కింగు కమిటీయొక్క తాత్కాలికాధ్యక్షుడు, శక్రటరీ లగుటచే నిర్బంధింపబడి చెరి యారుమాసములు శిక్షింపబడిరి. నాగరికజనులను కాలచలనదని పోలీసులు, సైనికులు నాజ్ఞాపింపబడినపుడు వారు చేయనలసిన ధర్మములనుగురించి మాతండ్రి జారీచేసిన స్టేటుమెంటుకే యతడు నిర్బంధింపబడెను. స్టేటుమెంటు న్యాయశాస్త్రమునకు సంబంధించిన విష

యము. ఈ హంశమునుగురించి ప్రస్తుత బ్రిటిషు యిండియను లా యెల్లున్నదో యది వివరించెను. అయినప్పటికి నది యుద్రేకకర్తమైన దని యుపద్రవకర్తమైనదని తలంపబడును.

బొంబాయి పోవుటవలన తండ్రిగారికి చాల శ్రమకలిగెను. ప్రాతఃకాలముమొదలు రాత్రి చాల ప్రొద్దుపోవువరకు నతడు పని చేయుచు నేయుండెను. ప్రతిముఖ్యనిశ్చయమునకు నతడు బాధ్యత నహించవలసి యుండెను. అతడు చాలకాలమునుండి యస్వస్థతగ నుండెను. కాని యిప్పుడతడు శ్రమచెంది తనడాక్టర్ల ప్రత్యేకసలహా వలన తక్షణమే సంపూర్ణ విశ్రాంతిని తీసికొనవలెనని నిశ్చయించెను. అతడు ముసోరీ వెళ్ళుట కేర్పాటుచేసికొని ప్రయాణసన్నాహములు గావించెను. కాని ముసోరీ వెళ్ళవలెననుకొనిన తేదీ కొకరోజుముందర నతడు నైసీ సెంట్రలు జయిలులో మా కొఠారము ముందర ప్రత్యక్షమయ్యెను.

నై నీ జై లు లో

యేడు వత్సరముల తరువాత తిరిగి జయిలుకు వెళ్లుటచే జయిలు జీవితానుభవములను నేను కొంతవరకు మరచిపోతిని. నేను రాష్ట్రములోని పెద్దజయిళ్ళలో నొకటియగు నై నీ సెంట్రల్ జయిలులో నుంటిని. ఒంటరిగా నన్నొక్కనినే యుంచుట నాకు క్రొత్త అనుభవము. 2200 లేక 2300 మంది ఖయిదీలుగల పెద్దయావరణకు సంబంధములేకుండ నే నొక 100 అడుగుల కైవారముగల యావరణలో నుంచబడితిని. దానిచుట్టు యెత్తుగల గుండ్రనిగోడ యుండెను. దానిమధ్య నాలుగుగదులుగల యందచందములులేని కొంపయొకటి యుండెను. అందులో నాకు రెండు వరుసగదుల నిచ్చిరి. ఒకటి స్నానమునకు పాకీదొడ్డికి, రెండవది నా యునికికి. తక్కిన రెండును కొంతకాలము కాళీగనే యుంచబడెను.

బయట నే సతీయుద్రదేకపూరితము, విరామరహితము నగు జీవితమును గడిపినతరువాత నిపుడు కొంత యెంటరితనమును, స్వాస్థ్యమును అనుభవించితిని. నేను బాగుగ నలసిపోవుటచే రెండు మూడు రోజులు మస్తుగ నిద్రించితిని. వేడిగాడ్పు లప్పుడే ప్రారంభ మగుటచే నాగదికి పెద్ద యావరణకు మధ్యగల చిన్న సందులో రాత్రి లంచు నన్ను ఆరుబయట పరుండనిచ్చిరి. నేను దాని నెత్తుకొనిపోదు ననియో లేక బహుశః దానినొక నిచ్చెనక్రింద నుపయోగించి గోడనెక్కి పోవుదుననియో నా పరువును గట్టిగా గొలుసులతో కట్టి వేసిరి. రాత్రి సంతయు వింతధ్వనులతో మ్రోగుచుండెడిది. ఖయిదీలవరుశీర్లు ప్రధానగోడలను కాపాడుచు తరుచు నొకరికొకరు వివిధస్థాయిలలో నటించుచు నొక్కొక్కప్పుడు దూరమున నుండివచ్చు గాలిహోరువంటి ప్రతిధ్వనిని కలుగచేసెడివారు. రాత్రి కాపలాదార్లు కొఠారములలో తమయొద్దీలోనున్న ఖయిదీలను పైకి బిగ్గరగా లెక్కించుచు సంతయు బాగుగనేయున్నది యను కేకలను

వేయుచుండెడివారు. - రాత్రియనేకసారు లేజయిలు యధికారియో గస్తీతిరుగుచు మా యావరణకువచ్చి డ్యూటీలోనున్న వార్డును కేకలు వేయుచు పరిశోధించుచుండెడివాడు. నా యావరణ తక్కిన వాటికి కొంతదూరములో నుండుటచే నీ ధ్వను లస్పష్టముగనుండి మొట్టమొదట నా కా గోల యర్థమయ్యెడిదికాదు. ఒక్కొక్కప్పుడు నేనొక యరణ్యసమీపమున నున్నట్లు, మృగములు తమ పొలముల లోనికి రాకుండ రయితలఱచుచున్నట్లు భావించెడివాడను. ఒక్కొక్కప్పుడరణ్యము సక్తంచరమృగజాలము నిశీధతాండవము చేయు చున్నట్లు తోచెడిది.

చతురస్రమగు గోడలకంటె వక్రమగుగోడ నిర్బంధము నెక్కు డుగ జ్ఞప్తికి తెచ్చుట యధార్థమా లేక నా యూహయా? యను నాశ్చర్యము కలిగెడిది. మూలలు కోణములు లేకపోవుట నిర్బంధ భావము నధికము చేయుచుండెను. పగలు ఆగోడ గగనసీమను గూడ నాక్రమించి దానిలో నొక చిన్నతునకను మాకు ప్రదర్శించు చుండెను. “ఖయిదీలు గగనమని పిలుచు యా చిన్ని వినీలసీమను రాజితకాంతుల నీను తెఱచాపలతో పరుగులెత్తు మేఘపంక్తిని” నేను కాయలుకాచిన నేత్రములతో చూచుచుండెడివాడను. రాత్రులందు ఆ గోడ నన్ను మరింత యావరించుటచే నే నొక నూతియడుగున పడిపోయినట్లుండెడిది లేదా నేను చూచిన సక్షత్రకాంతిచే రాజిల్లెడి యా యాకాశభాగము యదార్థమై కృత్రిమ గ్రహసందోహములో నొక భాగమువలె కాన్పించెడిది.

నా కొఠారుకు, యావరణకు జయిలులో (కుత్తాఘర్) కుక్క యిల్లు అను ప్రసిద్ధనామము కలదు. ఇది దానికిగల పాత పేరేకాని నాకు సంబంధించినదికాదు. ఈ చిన్నికొఠారము మొట్టమొదట, తక్కిన వాటితో జోక్యములేకుండ, ప్రత్యేకముగ నుపద్రవకరులైన ఖయిదీల నితరులతో నెట్టి సంబంధములేకుండ నుంచుటకై నిర్మింపబడెను. తరు వాత నిదిరాజకీయ ఖయిదీలకొరకు, డెటిన్యూలకొరకు ప్రత్యేకింప బడెను. ఈ యావరణముకు ముందర కొంతదూరములో, నొక కట్టడ

ముండెను. నాకొట్టులోనుండి నేను దానిని మొట్ట మొదట చూచి
సపుడు నా కాశ్చర్యము కలిగెను. అదియొక పెద్ద పంజరమువలె
నుండెను. దానిలో జనము గిరగిర తిరుగుచుండిరి. అది మనుష్యులచే
నడుపబడు నీటికుళ్ళాయి యని నేను తరువాత తెలిసికొంటిని. ఒక్కొక్క
సారి పదునారుమంది దానికి పనిచేయవలెను. మనము ప్రతిదానికి
నలవడునట్లే నేను దానికలవడితిని. కాని మానవశక్తి నీవిధముగ నుప
యోగించుట యతిమాత్యము, నవనాగరికము. నేను దానిని సమీపించి
సపుడెల్ల నాకు జంతుప్రదర్శనశాల జ్ఞప్తికివచ్చును.

కొన్ని రోజులవరకు నన్ను నా యావరణముదాటి పైకి
పోనిచ్చెడివారుకాదు. తరువాత కొంతను చీకటియుండగనే ప్రాతః
కాలమున నొక అరగంటసేపు ప్రధానగోడక్రింద నడచుటకు, పరు
గెత్తుటకు నా కనుమతి నిచ్చిరి. తక్కిన ఖయిదీలెవరు నన్ను కలుసు
కొనుటకు, చూచుటకు వీలులేకుండుటకే నా ప్రాతఃకాల సమయము
నిర్ణయింపబడెను. నా కా విహారము ప్రీతికరముగనుండి నా శ్రమను
పోగొట్టుచుండెడిది. నాకు దొరికిన యా కొద్దికాలములో సాధ్యమైనంత
బహిరంగ వ్యాయామమును పొందవలెనని పరుగెత్తనారంభించి క్రమ
ముగ రోజుకు రెండుమైళ్ళువరకు పరుగెత్తెడివాడను.

నేను ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలమున నాలుగుగంటలకు, మూడు
న్నరగంటలకుకూడ లేచుచుండెడివాడను. రాత్రి చాలసేపు చదువు
కొనుటకు తగినదీపము లేకుండుటచే నేను పెందలకడనే నిద్రించెడి
వాడను. నేను నక్షత్రములను ప్రీతితో పరీక్షించుచుండెడివాడను.
బాగుగా తెలిసిన యొక్కొక్క నక్షత్రస్థానమునుబట్టి నాకు సరిగా
ప్రార్థన తెలియుచుండెడిది. నేను పరుండిన చోటునుండి గోడమీద
నుండి తొంగిచూచు ధృవనక్షత్రమును చూడగలిగెడివాడను. అది
యెప్పుడు నచ్చటనే యుండుటచే నా కమితానందదాయకముగ
నుండెడిది.

నెలవరకు నా కితరస్నేహితు లెవరు లేకుండిరి. కాని నే
నొంటరిగ లేను. నాతో నొకవార్డరు, ఖయిదీ ఓవరుశీర్లు, వంటచేసి

పెట్టుఖయిదీ, తుడుచువాడు నా యావరణలోనుండిరి. అప్పుడప్పుడు యేదో పనిమీద నితరఖయిదీలు, చాలమంది ఖయిదీ ఓవరుసీర్లు— సి. ఓ. లు. దీర్ఘశిక్షల సనుభవించువారు - వచ్చేడివారు. యావజ్జీవ ఖయిదీలు సామాన్యముగ నుండేడివారు. సాధారణముగా యావ జ్జీవశిక్ష యిరువదినంవత్సరములతో లేక నెంకను తక్కువకాలముతో సంతమయ్యేడిది. కాని యిరువది సంవత్సరములుపైగా జయిలులో నున్న వారనేకులు గలరు. నై నీలో నే నొక యద్భుత హంశమును చూచితిని. ఖయిదీల దుస్తులమీద భుజములసమీపమున చిన్నకర్ర బిళ్ళలు తగిలించబడియుండెను. అవి వారి శిక్షలనుగురించి, విడుదల తేదీని గురించి తెలుపును. ఒక ఖయిదీయొక్క బిళ్ళమీద సతడు 1996 లో విడుదలయగునని నేను చదివితిని. అతడు 1930 నాటి కప్పుడే యనేక సంవత్సరములు జయిలులో గడిపెను. అత డప్పుడు సడివయస్సులో నుండెను. బహుశః యతని కనేకశిక్షలు విధింపబడి యవియన్నియు కూడబడెను. మొత్తము డెబ్బదియైదు సంవత్సరము లయ్యెను.

ఈ “యావజ్జీవఖయిదీల”లో చాలమంది వత్సరములకొలది యొక్క శిశువునుగాని, స్త్రీనిగాని, చివరకు మృగములనుగాని చూడరు. బాహ్యప్రపంచముతో వారికెట్టి సంపర్కములేక మానస సంబంధము లన్నియు నశించును. భయము పగదీర్చుకొనుట ద్వేషము మొదలగు క్రోధపూరితభావములు వారి నావరించి యుండును. వారు ప్రపంచములో మంచిని, దయను, సంతోషమును మరచిపోదురు. చెడుగులోనే మునిగి తేలుచు క్రమముగ ద్వేషము యొక్క తీవ్రతగూడ నశించి జీవితము నిర్వీర్యమయి, చుంత్రము వంటి గాడిదమోతమాత్రమే వారికి మిగులును. చుంత్రములవలెనే వారు దినములను యీడ్చుచు నెట్టిభావములు లేక నుండెదరు. అప్పు డప్పుడు ఖయిదీలశరీరములను తూచుచు లెక్కవేయుచుందురు. కాని భయంకరమగు యీ నిర్బంధవాతావరణములోపడి శుష్కించి యెదుగుబొదుగులులేక కృశించిపోవు మనస్సును, ఆత్మను తూచు

తెట్లు ? మరణదండనము పనికిరాదని ప్రజలు వాదించుచుందురు. వారి వాదములు నాకెంతయు సమ్మతమేకాని జయిలులో నా జీవాంతము దుర్భరబాధ ననుభవించుటను నేను చూచునపుడు వ్యక్తిని నెమ్మదిగా ముక్కముక్కలుగా చంపుటకంటె మరణశిక్ష విధించుటయే మంచిదని నేను భావించును. ఈ 'యావజ్జీవఖయిదీ'లలో నొకడు నాయొద్దకువచ్చి "యావజ్జీవఖయిదీలమైన మాగతి యేమగును ? స్వరాజ్యము మమ్మీ సరకమునుండి తప్పించునా ?" యని ప్రశ్నించెను.

ఈ యావజ్జీవ ఖయిదీలెవరు ? వీరిలో చాలమంది మూకుమ్మడి కేసులలో యేబదిమంది నూరుమంది చొప్పున శిక్షింపబడియుందురు. వీరిలో కొంతమంది బహుశః దోషులుందరు. కాని శిక్షింపబడిన వారిలో నెక్కువమంది నిజముగా దోషులని నేను తలంపను. ఇట్టి కేసులలో ప్రజల నిరికించుట చాల సులభము. క్రొనుతరపున సాక్ష్యము చెప్పువాడును, కొద్ది యానవాలుపట్టుటయు నుండిన చాలును. ఈ రోజులలో దోషిడిలు హెచ్చుచుండుటచే ఖయిదీలు సాలీనా వృద్ధి యగుచున్నారు. ప్రజలు కడుపుమంటచే మాడునపుడు వారిక నేమి చేయగలరు ? జడ్జిలు, మేజిస్ట్రేటులు నేరములు వృద్ధియగుచున్నవని గర్జింపనచ్చును. కాని వాటికి మూలములగు నార్థిక కారణములయెడల వారంధ్రప్రాయులుగ నున్నారు.

ఏ భూమితగాదా మూలమునో గ్రామములోని రయితాంగములో నొకకొట్లాట బయలుదేరును. లాఠీలు గిరగిర తిరుగును. ఎవడో యొకడు చనిపోవును. ఫలితము, చాలమంది జీవితపర్యంతము లేక చాలకాలము జయిలులోనుండురు. తఱచు యీ విధముగా నొక కుటుంబములోని పురుషులందరు జయిలులోనుండుట తటస్థించి స్త్రీలు వారికర్మముకు విడిచిపెట్టబడుదురు. ఇందులో నొక్కటియు నేరముచేయు జాతికాదు. సాధారణముగ వారు శారీరకముగ, మానసికము సామాన్యగ్రామవాసికంటె నుత్తములైన యువకులు. కొద్ది

శిక్షయు, యితరవిషయముల మీదను, వృత్తులమీదను కొంత శ్రద్ధయు నున్నచో వీరు దేశమున కలంకారములుగ నుండెడివారు.

భారతదేశఖయిదులలో సంఘముకు చేటు తెచ్చెడివారు, జాతికి యుపద్రవకారులును నైన నేరస్థులు లేకపోలేదు. కాని నిస్సం దేహముగ విశ్వసింపదగిన యనేకమంది పిల్లలను, యువకులను నేను జయిలులోచూచి యాశ్చర్యపడితిని. నిజమైన నేరస్థులు నూటి కెందరుకలరో నేరములు చేయుజాతికి చెందనివారెందరుకలరో నాకు తెలియదు. జయిలుశాఖలోనివారెవరు, యీ భేదమునుగురించి యూహించునైన యూహించి యుండరు. ఈ విషయమునుగురించి న్యాయాక్తులోని సింగుసింగు జయిలువార్డెనుఅయిన లూయీయి లాస్ అనునతడు కొన్ని చక్కనియంకెలను తెలియజేసెను. అతడు తనజయిలుజనాభాలో తా నెరిగినంతవరకు నూటికి యేబదిమంది యెంతమాత్రము నేరముచేయునలెనను చింతలేని వారనియు, పాతికమంది పరిస్థితులవలన, వాతావరణమువలన యీడ్వ బడినవారనియు, మిగత పాతికమందిలోను సగముమందిమాత్రమే తీవ్రమగు సాంఘిక యాతతాయులనియు లెక్క తేల్చెను. యదార్థమైన నేరస్వభావ మెట్టియభివృద్ధియులేని పల్లెలందుగాక నాధునిక నాగరిక రంగస్థలములగు పట్టణములయందే యెక్కువ విజృంభించుచున్నసంగతి మనకందరకు తెలిసినవిషయమే. అమెరికనుదేశపు దోపిడిలు జగద్విఖ్యాతిగాంచెను. సింగుసింగుజయిలుకు యధమాధములగు నేరస్థులు వత్తురని ప్రసిద్ధి. అయినను దానివార్డెనుయొక్క లెక్క పకారము ఖయిదీలలో నూటికి 12½ మంది మాత్రమే నిజముగ చెడ్డవారు. హిందూదేశపుజయిళ్ళలో నీసంఖ్య యింతకంటె చాల తక్కువయని నిరాక్షేపణగ చెప్పవచ్చును. మరింత యర్థజ్ఞానముగల అర్థికనీతి, యెక్కువవిద్య, యెక్కువవృత్తులు త్వరలో మన జయిళ్ళను కాళీచేయగలవు. కాని, దీనిని జయప్రదముగ చేయవలెనని మన సాంఘిక నిర్మాణమునకంతకు చెందిన ప్రధానమార్పు లెన్నియో కావలెను. అది జరుగనపుడు బ్రిటిషుప్రభుత్వ మిప్పుడుచేయునది

యొక్కటియే జరుగుచుండును. పోలీసుబలమును వృద్ధిచేయుచుండుట భారతదేశములోని జయిశ్చను పెద్దవిచేయుచుండుట. భారతదేశములో జయిశ్చకు పంపబడువారిసంఖ్య భయంకరముగ నుండును. అఖిలభారత ఖయిదీలసహాయకసంఘం కార్యదర్శి యీమధ్య ప్రకటించిన రిపోర్టులో నొక్క బొంబాయిరాష్ట్రములోనే 1933 లో 1,28,000 మంది జయిశ్చకు పంపబడిరని వ్రాసెను. వంగరాష్ట్రములో నా సంవత్సరములోనే 1,24,000 మంది పంపబడిరి. అన్ని రాష్ట్రములలోని యంకెలు నాకు తెలియవు. కాని రెండు రాష్ట్రములలోనే 2,50,000 మించినపుడు మొత్తము అఖిలభారతసంఖ్య పదిలక్ష లగుటలో నాశ్చర్యముండదు. ఇది శాశ్వత జయిలుజనాభాకాదు. చాలమందికి కొద్దికొద్ది శిక్షలే యుండును. శాశ్వతజనాభా యంతకంటె చాలతక్కువగనే యుండినను నది చాల గొప్పసంఖ్యయే యగును. భారతదేశములోని కొన్ని పెద్దరాష్ట్రములు ప్రపంచములోనికెల్ల పెద్దజయిలు పరిపాలనకు ప్రసిద్ధిచెందెను. ఈ సందేహస్పదగౌరవము పొందువాటిలో యు. పి. కూడ కలదు. ఇది వెనుకబడిన లేక నభివృద్ధి భంగకరమగు ప్రభుత్వములలో నొకటి. ఖయిదీ యొకవ్యక్తియని, మానవుడని భావించుటకు, నతనిమనస్సు నభివృద్ధిచేయుటకు, కాపాడుటకు నీషణ్మాత్రప్రయత్నము గావింపబడదు. యు. పి. ప్రభుత్వము తమ ఖయిదీలను భద్రపరచుటకుమాత్రమే ప్రసిద్ధికెక్కెను. పారిపోవు ప్రయత్నములే చాలస్వల్పము. వేయిమంది కొక్కడయిన పారిపోగలుగుచున్నాడని నే ననుకొనను.

జయిశ్చలోనున్న మరియొక విచారకరవిషయ మేమనిన వాటిలో పదిహేనుసంవత్సరములు దాటిన పిల్లలనేకమంది కలరు. వారిలో చాలమంది బుద్ధిమంతులు. వారి కవకాశమే యున్నచో సులభముగ యోగ్యులయ్యెడివారు. వారికి చదువను, వ్రాయను నేర్పుటకు కొంత ప్రారంభము, చాలకాలముగడచినతరువాత చేయబడెను. కాని యిది యెంతమాత్రమును చాలదు. మరియు నిందులో పటుత్వములేదు. ఆటపాటలకు యవకాశములు లేవు. ఏవిధమగు

వార్తాప్రతికలు యిచ్చురు. పుస్తకములను చదువనీయరు. పన్నెండు గంటలకుపైగా ఖయిదీలందరు తమ కొఠారములలోనో లేక గదులలోనో తీరికగల దీర్ఘసాయం సమయములందు నిర్బంధింపబడుదురు.

మూడు నెలలకొకసారి మాత్రమే బంధువులు దర్శింపవచ్చును. అట్లే యుత్తరములను వ్రాయవచ్చును. ఎంతవికృతమగువ్యవధి? అయినను చాలమంది కీలాభముకూడ చేకూరదు. వారికి చదువు రానిచో (చాలమంది చదువురానివారే) వా రే జయిలు అధికారి దయాధర్మము మీదనో యాధారపడవలెను. అతడు తనకిదివరకే యున్నపనిని పెంచుకొనుటకిష్టము లేక సాధారణముగ దీని నెగురగొట్టును. ఒకవేళయుత్తరమును వ్రాయుచో, చిరునామా సరిగనీయబడకపోవుటచే నది చావు ఉత్తరముల ఆఫీసుకు చేరును. బంధుదర్శనములు మరింత కష్టతరము. తప్పనిసరిగ నేజయిలు అధికారిని తృప్తిపరచినగాని, సాధారణముగ నివి సంభవింపవు. తఱచు ఖయిదీలను వివిధజయిళ్ళకు బదిలీచేయచుందురు. అప్పుడు బంధువులు వారి నానవాలు పట్టజాలరు. తమ బంధువులతో సంవత్సరములకొలది యెట్టి సంబంధములేని ఖయిదీల ననేకమందిని నేను చూచితిని. మూడు నెలలు దాటినతరువాత జరిగెడి బంధుదర్శనములు చాల యసాధారణముగ నుండెడివి. కొంతమంది ఖయిదీలు వారిబంధువులు నొకగోడ కిరువంకల నుందురు. వారందరు నొక్కసారిగ మాట్లాడయత్నించెదరు. బంధుదర్శనమువలన కలగవలసిన కొద్దిపాటి మానవస్వర్గ, కేకలుచేతను, అఱపులచేతను పూర్తిగా నశించిపోవును. చాలకొద్దిమంది ఖయిదీలకు, వేయింటి కే యొక్కనికో, మంచియాహారములను యెక్కువ యుత్తరములను యెక్కువ బంధుదర్శనముల రూపమున నెక్కువ సౌకర్యములను కలుగ చేసెడివారు. గొప్పరాజకీయ సాత్త్వికనిరోధోద్యమసమయమున వేల కొలది జనులు జయిళ్ళను నింపినపుడు ప్రత్యేకతరగతి ఖయిదీల సంఖ్య కొద్దిగ పెరిగెడిది. అప్పటికి నిది చాలతక్కువ. రాజకీయఖయిదీలలో

నూటికి 95 మంది స్త్రీపురుషులు, మామూలువిధముననే చూడబడుదురు. వారి కీ సౌకర్యములుకూడ నుండవు.

కొందరువ్యక్తులు, విప్లవకార్యములకు యావజ్జీవము లేక దీర్ఘ కాలము శిక్షింపబడినవారు దఱచు చాలకాలమువరకు నొంటరిగా నుంచబడుదురు. యు. పి. లో నిట్టివారినందరిని ఆచారవత్తుగా నొంటరికొట్టులలో పారవేయుచుండును. మామూలుగా నీ యొంటరి కొట్టులు జయిలులో చేసిన నేరములకు ప్రత్యేకశిక్షకొరకు నియమింపబడును. కాని యీ వ్యక్తుల సందర్భములో సాధారణముగా చిన్న పిల్లలు - జయిలు వారినడక మార్గదర్శకముగ నుండినను-యొంటరిగ నుంచబడుదురు. కోర్టువారి శిక్షకుతోడు జయిలుశాఖవారు యెట్టి కారణములను లేకుండ మరియొక భయంకరశిక్ష వేతురు. ఇది చాల యసాధారణము, న్యాయవిరుద్ధము. కొద్దికాలమైనను యొంటరినిర్బంధము ననుభవించుట దుర్భరము. దానిని సంవత్సరములకొలది పెంచుట భయంకరమైన విషయము. మనస్సును నెమ్మదిగ, నిరంతరాయముగ పిచ్చి పట్టువరకు పాడుచేయుటయే దీనిఫలము. వెట్టిచూపు, భయ పెట్టబడిన జంతువాలకము తయారగును. అది యాత్మను డిగ్రీ డిగ్రీ చొప్పున చంపుట, దానిని నెమ్మదిగా చెక్క-చెక్కలుగా కోయుట, ఒకవేళ యట్టిమనిషి జీవించియున్నను, వికృతమానవుడై యీ ప్రపంచములో నుండతగనివాడగును. ఈ మనిషి యే నేరమైనను, యే దోషకార్యమునైనను చేసెనా? యను ప్రశ్న యెప్పుడు కలుగుచునేయుండెను. హిందూదేశములోని పోలీసుపద్ధతులు చిరకాలము నుండి సందేహాస్పదములు, రాజకీయ విషయములలో నివి మరింత యధికము. ద్విగుణము. యూరపియను లేక యురేషియను ఖయదీలు వారి దోషము లెట్టివై నను, వారిబ్రతుకు యెట్టిదై నను, సరాసరి పెద్ద తరగతులలో నుంచబడుదురు. వారికిమృష్టాన్నము, తేలికపని, యెక్కువ యుత్తరములు, బంధుమిత్ర సందర్శనములు మొదలగునవి చేకూరును. వారము వారము ఫౌదరీనచ్చుచుండుటచే నతనికి బాహ్య ప్రపంచముతో సంపర్కముండదు. అతడు మంచిమంచి చిత్రములుగలవిదేశ

పత్రికలను, నవ్యపుట్టించెడు పత్రికలను చదువుచు నవసరమైనపుడు వారి కుటుంబములతో నుత్తర ప్రత్యుత్తరములను జరుపును.

ఈ యూరపియను ఖయిదీల కిట్టిసౌకర్యము లున్నందుల కెవరును దుఃఖించుటలేదు. ఏలనన నవి తక్కువగ నేయున్నవి. కాని యితరుల సందర్భములో - స్త్రీలేమి, పురుషులేమి నెట్టిమానవ ప్రమాణము నెంతమాత్రమును పరిగణింపకపోవుట కొంచెము బాధకరముగనే యుండును. ఖయిదీ యొక మానవుడుగ భావింపబడక పోవుటచే నతనికి లేక యామె కెన్నడు నెట్టిమర్యాద చూపింపబడదు. ప్రభుత్వనిర్బంధ విధానముయొక్క యమానుష ప్రదర్శనము జయిలులో మనకు కాన్పించును. అది యనాలోచితముగ, నిర్లక్ష్యముగ పనిచేయుచు దానిచేతికి చిక్కు ప్రతిదానిని నలిపివేయు దయాశూన్యమగు యంత్రము. ఈ యంత్రమును ప్రస్ఫుటము చేయుటకే జయిలుచట్టము లుద్దేశపూర్వకముగ నిర్మింపబడెను. అభిమానమున్న స్త్రీ పురుషులకు ప్రాప్తమయినపు డీ యాత్మశూన్య పరిపాలన బుద్ధి జాడ్యమును, మనోవ్యధను కలిగించును. దీర్ఘకాల శిక్ష ననుభవించు వారొక్కొక్కప్పుడు తమ వ్యర్థజీవితమునకు భగ్నహృదయములై, చిన్న పిల్లలవలె వెక్కివెక్కి యేడ్చుటను నేను కండ్లారజూచితిని. ఆ వాతావరణములో మచ్చుకైనను కానరాని యొక సానుభూతివాక్యము, ఒక్క ధైర్యవచనము వారి ముఖమండలము నకస్మాత్తుగా సంతోషకృతజ్ఞతతో నింపివేసెడిది.

అయినను ఖయిదీలలోనే భూతదయాళుత్వ సౌహార్ద్రములకు సంబంధించి గుండెను కరగించునిట్టి కథనములు సంభవములు నెన్నియో కలవు. ఒకసారి జయిలు కలవాలుపడిన యొక గ్రుడ్డి ఖయిదీ పదమూడు సంవత్సరములైన తరువాత విడువబడెను. ఇంత దీర్ఘకాలము గతించిన తరువాత నతడు యెట్టియాస్కారము లేకుండ నమిత్రమగు ప్రపంచములోనికి బోవుచుండెను. అతనితోడి ఖయిదీలతోనికి కొంత సహాయము చేయగోరిరి. కాని వారంతగా చేయజాలక పోయిరి. జయిలు ఆఫీసులో ధాచుకొనబడిన తనషర్టు నొకడు

యిచ్చెను. మరియొక డింకొక నస్త్రము నిచ్చెను. మూడవ ఖయిదీ కొకనికి యొక క్రొత్త చెప్పలజోడు ఆ యుదయముననే వచ్చెను. అతడు సగౌరవముగా దానిని నాకు చూపించెను. జయిలులో నది యొక గొప్పసొత్తు. కాని చాలకాలమతని సహచరుడుగానున్న యీ గ్రుడ్డిఖయిదీ కాలిజోడు లేకుండా వెళ్ళుట నతడుచూచి తన సరిక్రొత్త జోడు నతనికి హృదయపూర్వకముగ నిచ్చివేసెను. బయటకంటె జయిలులోనే యెక్కువ దయకలదని నే నప్పుడనుకొంటిని.

ఆ వత్సరము 1930 అద్భుతమగు రంగములతో నుత్తేజకరములగు సంభవములతో నిండియుండెను. జాలినంతను మేల్కొలిపి యుత్సాహపూరితులను చేయగలుగు గాంధీజీ యద్భుతశక్తి యాశ్చర్యజనకముగనుండెను. దానిలో నేదో కొంత మంత్రశక్తి యున్నట్లుండెను. 'అతడు మట్టిముద్దలనుండి వీరాగ్రేసకుల నుద్భవింపజేయగల శక్తి కలవాడు' అని గాంధీజీనిగురించి గోక్లే యుపయోగించిన పదములు మా కందరకు జ్ఞప్తికివచ్చెను. శాంతియుతశాసనోల్లంఘనము జాతీయపరమావధిని సాధింపగల కార్యక్రమమే యని రుజువగుచున్నట్లు కాన్పించెను. మనము జయమును పొందబోవుచున్నారమును యచంచల విశాసము దేశములో బయలుదేరెను. మన మిత్రులు శత్రువులు కూడ నిశ్లేతలంచిరి. ఉద్యమములో నుత్సాహముతో పనిచేయుచున్నవారిలో నొక నూతనోద్రేకము బయలుదేరి, యిది కొంతజయిలులోనికి గూడ ప్రాకెను. మామూలు ఖయిదీలు "స్వరాజ్యము నచ్చుచున్నది" అని చెప్పుచు దానిచే తమకు కొంత లాభము చేకూరగలదను స్వార్థచింతతో దానికొర కాతురతతో నెమరుచూచుచుండిరి. జయిలువార్తలు, బజారులలోని సంభాషణల నన్నింటిని వినుచు స్వరాజ్యము సమీపస్థమయినట్లే భావించుచుండిరి. చిన్నచిన్న జయిలు ఉద్యోగులు కొంచెము భయపడసాగిరి. జయిలులో మాకు దినపత్రికలులేవు. ఒక హిందీవారపత్రిక మాకు కొన్ని వార్తల విచ్చుచుండెడిది. ఈ వార్తలే తమ మాయాహులను రగుల్కొలుపుచుండెడివి. నిత్యలాశీచార్జీలు, అప్పుడప్పుడు కాల్పులు,

ఊలాపూరు సైనిక శాసనము, జాతీయజెండాకు పదేసి వత్సరములు శిక్షలు. మన ప్రజలను ముఖ్యముగా స్త్రీలనుచూచి మేము గర్వించెడి వారము. నాతల్లి, భార్య, చెల్లెండ్రు, బంధునర్థములోనివారు, స్నేహితు రాండ్రు మొదలగువారి కార్యోత్సాహముచే నాకు ప్రత్యేకానందము కలుగుచుండెడిది. నేను జయిలులోనుండి వారికి దూరముగ నున్నను ఒక మహోద్యమములో సహచరులమైతిమను నూతన భావముచే మేము మగింత స్నేహితులమైతిమి. మాకుటుంబము మరింత పెద్ద బృందములో కలిసిపోయినట్లు కాన్పించెను. అయినను దాని పాతవాస నలు స్నేహము, బాంధవ్యము చెక్కుచెదరక నిలిచియుండెను; కమల యొక్క శక్తి, యుత్సాహము, శరీరమర్బలత్వమును జయింప గలుగుట నా కాశ్చర్యముగనుండెను. నిరంతరము పనిచేయుచుండినను కొంతకాల మైన యామె స్వస్థముగనుండెను.

బయట సనేకమంది యుపద్రవములను బాధలను పొందుచుండ జయిలులో వారికంటె నే నెక్కువసుఖముగ కాలక్షేపము చేయు చున్నానను భావము నన్ను బాధింపదొడగెను; నేను బయటకు పో గోరితిని. కాని యది యసంభవమగుటచే నే నెప్పుడును పనిచేయుచు నా జయిలు జీవితమును కఠినమొనర్చుకొంటిని. నా స్వంతరాట్నము మీద నేను రోజుకు మూడునాలుగు గంటలు వడికెడివాడను. మరి రెండు మూడుగంటలు జయిలు అధికారులను ప్రత్యేకముగ నడిగి నేను నవారునేత నేసెడివాడను. నా కీ పనులు చాల ప్రీతిగ నుండెడివి. ఎక్కువ శ్రద్ధ యుక్తరలేకుండ శ్రమనీయకుండ నవి నాకు పనికల్పించె డివి. అవి నా మనస్తాపమును చల్లార్చుచుండెడివి. నే నెక్కువగా చదువు చుండెడివాడను. తక్కిన కాలములో యిల్లు శుభ్రపరచుకొనుట బట్ట లుతుకుకొనుట మొదలగు పనులలో నుండెడివాడను. 'నాకువిడిఖయిదు' అగుటచే నేను పై పనులను స్వంతముగా కోరుకొని చేయుచుండెడి వాడను.

జయిలులోని నా నిత్యకృత్యములతోను, పై నజరుగుచున్న సంభవములను గురించిన యోచనలతోను నై నీ జయిలులో నేను నా

రోజులను వెళ్ళబుచ్చుచుంటిని. భారతదేశ జయిలు నిర్వహణ విధానమును పరిశీలించినపుడు నా కది భారతదేశములోని బ్రిటిషు ప్రభుత్వముకు తగియున్నట్లే కాన్పించెను; ప్రభుత్వపరికరములలో గొప్ప పటుత్వమున్నది. ఇది దేశములోని మానవసంపద నెంతమాత్రమును లక్ష్యముచేయక దేశముమీద ప్రభుత్వాధికారమును మాత్రము నృద్ధి చేయును. బయటకు జయిలు సమర్థతతో పరిపాలింపబడుచున్నట్లు కాన్పించవలెను. కొంతవరకు నిది సత్యమే ! కాని యచ్చటకువచ్చిన దురదృష్ట మానవుల నభివృద్ధిపరచి వారికి సహాయము చేయుటయే జయిలుయొక్క ప్రధానోద్దేశ్యమును సంగతి నెవరును గుర్తించినట్లు కాన్పించదు. వారిని ఛేదించుడు ! వేధించుడు ! ఇదియే యాశయము. వారు జయిలును విడిచివెళ్ళుసరికి వారిలో నావంతయు యుత్సాహములేకుండ నుండవలెను. జయిలు యెట్లు నియమింపబడుచున్నది ? ఖయిదీ లెట్లు అదుపులో నుంచబడి శిక్షింపబడుచున్నారు ? చాల వరకు ఖయిదీల సహాయము తోడనే యిది జరుగుచున్నది. వారిలో కొంతమంది ఖయిదీవార్డర్లు (సి. డబ్ల్యూలు) లేక ఖయిదీ ఓవరు సీర్లు (సి. ఒ. లు) గ చేయబడుదురు. భయముచేతను బహుమతులును, ప్రత్యేక తగ్గింపులును (వారిశిక్షలో) దొరుకునను నాశతో వీ రిట్లు చేయుదురు. జీతములు తీసికొని పనిచేయు ఖయిదీలుకాని వార్డర్లు తక్కువగనుందురు. జయిలులో జరుగు కాపలా చాలవరకు ఖయిదీ వార్డర్లచేతను సి. ఒ. ల చేతను జరుపబడును. ఖయిదులో గూఢచారితనము ప్రబలముగనుండును. ఖయిదీలే గూఢచారులుగ నుండ ప్రోత్సహింపబడుదురు. ఖయిదీలలో నెట్టికలయిక సమిష్టి కార్యము జరుగనీయరు. ఇది సులభగ్రాహ్యము. ఏలనన వారిని చీల్చియుంచుటచేతనే వా రదుపులో నుంచబడుచున్నారు. బయట, మన దేశపరిపాలనలోగూడ నీ పద్ధతియే పయికంతగా కాన్పించక పోయినను, మరింత పెద్దయెత్తుమీద నడచుచున్నది. కాని యచ్చట నున్న సి. డబ్ల్యూలేక సి. ఒ. లు వేరు విధమున నుందురు. వారికిగొప్ప గొప్పబిరుదులుండును. వారియుద్యోగదుస్తులు యెక్కువ పటాటోప

ముగ నుండును. వారివెనుక జయిలులోవలెనే, రక్షకభటులు విచ్చు కత్తులతో నెప్పుడు సిద్ధముగ నుందురు.

ఆధునిక ప్రభుత్వముకు జయిలెంత ముఖ్యమైనది, యెంత యన సరమైనది! అధమము ఖయిదీ యిట్లు భావింప మొదలిడును. జయిలు లోని ప్రధానధర్మములు, పోలీసు, సైన్యములముందర ప్రభుత్వము యొక్క వివిధపరిపాలనాధర్మములు నిమిత్తమాత్రములుగ కాన్పించును. ప్రభుత్వమును గుప్పిటలో నుంచుకొనువర్గమువారి యిచ్చను చలాయించు నిర్బంధపరికరమే నిజముగ ప్రభుత్వమగుచున్నదను మార్కును యను సిద్ధాంతము జయిలులోనున్నవారికి బాగుగ నర్థము కాగలదు. ఒకనెలవరకు నేను నా కొఠారములో నొంటిగనుంటిని. తరువాత నర్మద ప్రసాదసింగు వచ్చెను. అతనిరాక నాకు ముదావహముగ నుండెను. తరువాత రెండున్నరనెలలకు 1930 జూను ఆఖరు రోజున మా చిన్నయావరణ మసాధరణమగు నుద్రేకమున కాకర మయ్యెను. తలననితలంపుగా మా తండ్రీయు, డాక్టరు సయ్యదుమహమ్మదుగార్లు సచ్చటకు ప్రాతఃకాలముననే వచ్చిరి. వా రాయుదయముననే నిద్రించుచుండ నానందభవనములో నిర్బంధింపబడిరి.

ఎఱవాడలో రాయబారము

మా తండ్రిని నిర్బంధించుటతో లేక కొంచెము ముందుగ కాంగ్రెసు వర్కింగుకమిటీ యక్రమసంఘముగ ప్రకటింపబడెను. దీనివలన బయట నొక నూతనపరిస్థితి యేర్పడెను. సభ జరుగుచుండ గనే కమిటీయంతయు నొక్కసారిగ నిర్బంధింపబడును. తాత్కాలికాధ్యక్షుల కిచ్చిన యధికారముక్రింద వెంటనే క్రొత్తసభ్యులు జేర్చబడుచుందురు. ఈవిధముగ ననేకమంది స్త్రీలు తాత్కాలిక సభ్యురాలై యిరి. కమల వారిలో నొక తె.

తండ్రిగారు జయిలుకు వచ్చుసరికి చాలా యనారోగ్యముగ నుండిరి. అచ్చటనున్న పరిస్థితు లతని కెంతమాత్రము సరిపడలేదు. ప్రభుత్వమువారు వీనిని బుద్ధిపూర్వకముగ కల్పించలేదు. అతనికి కలుగు నసౌఖ్యములను తగ్గించుటకు వారు చేయగలిగినదంతయు చేయుటకు సిద్ధముగనే యుండిరి. కాని నైసీజయిలులో వారంతగా చేయజాలకపోయిరి. నా కొఠాదులోని నాలుగు చిన్నగదులలోను యిప్పుడు మమ్ము నలుగురను క్రుక్కిరి. తండ్రిగారిని వేరొకచోట మరింత విశాలమైనప్రదేశములో నుంచెదనని జయిలు సూపరింటెండెంటు సూచించెను. కాని మాలో కొంతమంది యతనికి స్వయముగ సేవచేయుటకు వీలుగానుండుటకు మే మొకచోటనే యుండగోరితిమి.

వర్ష కాలమప్పుడే ప్రారంభమగుచుండెను. పై కప్పులోనుండి వర్ష ముచ్చటచ్చట కురియుచుండుటచే గదులలోకూడ పూర్తిగ పొడిగ నుండుట యసంభవముగనుండెను. రాత్రివేళ నతనిప్రక్క నెచ్చటవేయుట యనున దొక నిరంతరసమస్య యగుచుండెను. ఒక్కొక్కప్పు డతనికి జ్వరము వచ్చెడిది. చివరకు మా గదిదగ్గర మరియొక విశాలమగు వరండా నిర్మింపబడెను. ఈ వరండా బాగుగనే యుండెను. కాని

యిది తయారయిన వెంటనే మాతండ్రి విడిచివేయబడెను. మేము దీనిలాభమును బాగుగపొందితిమి.

జూలై మాసాంతమున ప్రభుత్వముకు, కాంగ్రెసుకు మధ్య సర్. తేజబహుదూర్ సప్రూ, యం. ఆర్. జయకరుగార్లు రాయ భారములను నడుపుచున్నట్లు వదంతులు బయలుదేరెను. తండ్రిగారికి ప్రత్యేక ప్రసాదముగా పంపబడుచుండెడి యొక వార్తాపత్రికలో మే మీ విషయములను చదివితిమి. వైస్రాయియైన యిర్విను ప్రభువు కును, సప్రూ, జయకరులకును మధ్యజరిగిన యుత్తర ప్రత్యుత్తరము లను కూడ నీ పత్రికలో చదివితిమి. తరువాత నీ 'సంధిచేయువారు' గాంధీజీని సందర్శించిరని వింటిమి. ఇట్లు పూనుకొని వచ్చుటకు వారి నేదిప్రోత్సహించెనో, లేక వారు దేనికొరకు ప్రయత్నించు చుండిరో మా కిసుమంతయు తెలియదు. తండ్రిగారు తమనిర్బంధము నకు కొద్దిరోజులుపూర్వము బొంబాయిలో నిచ్చిన యొక చిన్న స్టేట్ మెంటు తమ కిట్టిప్రోత్సాహము నిచ్చెనని తరువాత వారు మాకు చెప్పిరి. మాతండ్రిగారితో సంప్రదించినమీదట స్లొకోంబు గారు దీనిని వ్రాసిరి. మాతండ్రి దీనినామోదించెను. ప్రభుత్వము కొన్ని షరతుల కంగీకరించినచో కాంగ్రెసు శాసనోల్లంఘనమును ఆపి వేయుట కవకాశము లుండునని ఈ స్టేటుమెంటు భావించెను. అది నిర్దిష్టములేని తాత్కాలిక వ్యవహారము. తండ్రిగారు గాంధీజీని, నన్ను సంప్రదించుట కవకాశమున్న గాని ఈ నిర్దిష్టములేని షరతు యోచింపబడనేరదని యది స్పష్టపరచెను. ఆ వత్సరము నేను కాంగ్రెసుపెసిడెంటు నగుటచే నాపేరుకూడ జేరెను. తండ్రిగారు నిర్బంధింపబడిన తరువాత, నై నీజయిలులో నా కీ సంగతిచెప్పిరి. తొందరలో తానట్టి యనిర్దిష్ట స్టేటుమెంటు నిచ్చిననియు, దాని కపార్థములు కల్పింపబడవచ్చుననియు నతడు సవిచారముగ తెల్పిన సంగతి నాకు జ్ఞప్తియుండెను. దీనికి నిజముగా నపార్థము కల్పింప బడెను.

గాంధీజీయొద్ద చీటితీసికొని సప్రూ, జయకర్లు జూలై యిరు వదియేడవతేదీ హఠాత్తుగా మా జయిలులో వ్రాలిరి. ఆ దినము మరునాడు మేము వారితో దీర్ఘసంభాషణలను జరిపితిమి. తండ్రిగారప్పుడు జ్వరముతో నుండుటచే నివి చాల యలసట కలిగించెను. మా సంభాషణలు, వాగ్వాదములు తిలఘాతకురాలి చక్రభ్రమణము వలె తల తోక లేకుండ నొకరికొకరి కర్థముకాని భావములను, భాష లను జరిగెను. రాజకీయదృష్టిలో మా కంతగొప్ప భేదముండెను. ప్రభుత్వముకు, కాంగ్రెసుకు మధ్య సంధిజరుగుట కావంతయు నవ కాశములేదని మాకు విశదమయ్యెను. వర్కింగుకమిటీ సహచరులతో ముఖ్యముగా గాంధీజీతో, మొదట సంప్రదించకుండ మేమెట్టిసూచ నను చేయనిరాకరించితిమి. గాంధీకికూడ నీయర్థమునచ్చునట్లే వ్రాసిపంపితిమి.

పదకొండురోజులయిన తరువాత ఆగష్టు యెనిమిదవ తేదీని డాక్టరు సప్రూ వైస్రాయి ప్రభుత్వరముతో మమ్ముచూచుటకు తిరిగివచ్చిరి. మేము యరవాడ వెళ్ళుటకు వైస్రాయి కభ్యంతరము లేదు. కాని బయటనుండి ప్రభుత్వముతో నింకను తీవ్రముగ పోరు సల్పుచున్న నల్లభాయిపటేలు, అబ్దుల్ కలాం అజాదు మొదలగు వర్కింగుకమిటీ సభ్యులను కలుసుకొనుటకు వైస్రాయియు, సతని కొన్నిసభ్యులును అంగీకరింపజాలరని చెప్పి, యీ పరిస్థితులలో యరవాడ వెళ్ళుట కిచ్చగింతురా యని సప్రూగారు మమ్మడిగిరి. గాంధీజీ నెప్పుడైనను చూడబోవుటకు మాకెట్టి యభ్యంతరములే దనియు నుండజాలదనియు మే మితరసహచరులను కలుసుకొనుటకు వీలులేకపోవుటచే మేమెట్టి తుదినిర్ణయము చేయజాలమనియు నత నితో చెప్పితిమి.

ఆనాటి పత్రికయే (లేక పూర్వపురోజుపత్రిక) బొంబాయిలో భయంకరమగు లాఠీచార్జీ జరిగెనని నల్లభాయిపటేలు, మాలవ్యాజీ, సదక్ షెర్వానీ మొదలగువారు వర్కింగుకమిటీయొక్క తాత్కాలిక సభ్యులుగనో, శాశ్వత సభ్యులుగనో, నిర్బంధింపబడిరని తెలిపెను.

దీనివలన పరిస్థితులేమియు చక్కబడలేదనియు నీ స్థితిని వైస్రాయికి స్పష్టముగ నెరింగింపవలసినదనియు మేము సప్రూగారితో చెప్పితిమి. ఏది ఎట్లున్నను గాంధీజీని నాధ్యమైనంత త్వరలో కలుసుకొనుటలో నుపద్రవమేదియు లేదని సప్రూగారనిరి. మేము యరవాడ వెళ్ళవలసి వచ్చినచో నై నీ జయిలులోనున్న డాక్టరు సయ్యదు మహమ్మదు, కాంగ్రెసు శక్రటరీ యగుటచే మాతో కూడ రావలసియుండునని మే మిదివరకే సప్రూగారితో చెప్పియుంటిమి. రెండు రోజులయినతరువాత మేము ముగ్గురము ఆగష్టు పదియవతేదీని ప్రత్యేకరైలుబండిలో నై నీ నుండి పూనా తీసికొనిపోబడితిమి. మారైలు పెద్దస్టేషనులవద్ద ఆగక ప్రక్కనున్న చిన్నచిన్న స్టేషనులవద్ద ఆగుచుండెను. అయినను ఈవార్త వాయువేగమున ప్రసరించి జనులు గుంపులు గుంపులుగ ప్రతి స్టేషనుకు మా బండి యాగినను, ఆగకపోయినను రాదొడగిరి. పద కొండవ తేది రాత్రి ప్రొద్దుపోయినతరువాత పూనా సమీపమున నున్న కిర్రీ చేరితిమి.

గాంధీజీయున్న కొఠారములోనే మమ్ముంచెదరనియు లేదా యతనిని వెంటనే చూతుమనియు మే మనుకొంటిమి. యరవాడ జయిలు సూపరింటెండెంటు యిట్టియేర్పాటు చేసెను. కాని నై నీనుండి మాతో వచ్చిన పోలీసు యుద్యోగి తెచ్చిన సందేశము ప్రకార మతడు చివరనిమిషములో తనయేర్పాటులను మార్చుకొనెను. సూపరింటెండెంటు కలనల్ మార్బినుగారు రహస్యమును దాచిపెట్టిరి. కాని తండ్రిగారు వేసిన యుక్తి ప్రశ్నలవలన మేము మొట్టమొదట సప్రూ జయకరుల సమక్షముననే గాంధీజీని కలుసుకొనవలెననుభావము స్పష్ట మయ్యెను. మేము మందుగా కలుసుకొనినచో మా దృష్టి మరింత బిరబిగియుననియు లేదా మేమంతకు మునుపటికంటె గట్టిపడుదు మనియు వారు భయపడిరి. కనుక నా రాత్రియు మరుసటి రాత్రింబవళ్ళును మమ్ము వేరొక ప్రత్యేక కొట్టులోనుంచిరి. తండ్రిగారి కిది చాల కంపరముగనుండెను. నై నీ నుండి యింతదూరము నతడెవరిని కలుసుకొనుటకు వచ్చెనో యట్టిగాంధీజీని కలుసుకొననీయక యాశాభంగ

మొనరించుట మనోవ్యధగ నుండెను. పదమూడవ తేదీ యుదయము సప్తమా జయకర్ణ వచ్చిరనియు, గాంధీజీ జయిలు ఆఫీసులో వారిని కలుసుకొనెననియు మ మృచ్ఛటకు రాగోరిరనియు వర్తమానము వచ్చెను. తండ్రిగారు వెళ్ళుటకు నిరాకరించి, యనేక సమాధానములు త్షమార్పణలు చెప్పినమీదట మొదట గాంధీజీ నొక్కనినే చూచు పరతుమీద దీని కంగీకరించెను. తరువాత మా యందరికోరికపయి నన్ను యరవాడకు తీసికొనిరాబడిన వల్ల భాయిపటేలు, జయరామదాసు డౌలత్ రామ్ గార్లను, యెదుట స్త్రీల జయిలులో నుంచబడిన సరోజినీ దేవిని, మా కాన్ఫరెన్సులో కలియనిచ్చిరి. ఆ సాయంత్రము మా తండ్రిని, నన్ను, సయ్యదు మహమ్మదును గాంధీజీ యావరణలోనికి మార్చిరి. తరువాత మేము యరవాడలో నున్నంతకాలము అచ్చటనే యుంటిమి. వల్లభాయిపటేల్ జయరామ్ దాస్ డౌలత్ రామ్ గార్లు కూడ నచ్చటనే, యా కొద్దిరోజుల సలహా సంప్రదింపుల కొరకు నుంచబడిరి.

సప్తమా జయకర్ణులతో మా కాన్ఫరెన్సులు మూడురోజులు జరిగెను. మా యభిప్రాయములను వెల్లడించుచు శాసనోల్లంఘన మాపి వేసి, ప్రభుత్వముతో సహకార మొనర్చుటకు మా కనీసపు పరతులను తెలుపు యుత్తరములను మార్చుకొంటిమి. ఈ యుత్తరములు తరువాత పత్రికలలో ప్రకటింపబడెను ♦

ఈ కాన్ఫరెన్సుల పరిశ్రమవలన తండ్రిగారికి హఠాత్తుగా 16వ తేదీన చాల హెచ్చు జ్వరము తగిలెను. దీనిచే మా ప్రయాణ మాలస్యమయ్యెను. మేము 19వ తేదీరాత్రి తిరిగి ప్రత్యేక రైలులో నైనీ పయనమైతిమి. బొంబాయి ప్రభుత్వమువారు తండ్రిగారి సుఖ ప్రయాణమున కన్ని యేర్పాటులను గావించిరి. యరవాడలోనున్న కొద్ది రోజులలోకూడ నతని సౌఖ్యములనుగురించి ప్రత్యేక శ్రద్ధ తీసికొన బడెను. యరవాడలో మేము దిగిన నాటిరాత్రి జరిగిన యొక చిన్న వినోద విషయము నాకు జ్ఞాపకమున్నది. సూపరింటెండెంటు అగు

♦ కనీసపు పరతులను తెల్పు యుత్తరములు రెండవ అనుబంధములో కలవు.

9.)

కల్నల్ మార్బిన్ గారు మా తండ్రిగారి కెట్టియాహారము ప్రీతిగ నుండునో ప్రశ్నించెను. తండ్రిగారు తనకు సరసమైన తేలిక యాహారము కావలెనని చెప్పుచు ప్రాతఃకాలము ప్రక్కనుండి లేచుట తోడనే తీసికొను తేనీరు లగాయతు రాత్రి భోజనమువరకు నతనికి కావలసిన వివిధోపహారములను వివరించిచెప్పెను. తండ్రిగా రతినిరాడంబరముగ నమాయికముగ నిచ్చిన జాబితాలో తేలికయైన యాహారములే యున్నమాట నిశ్చయము. కాని యది దర్పముగనుండెను. తండ్రిగారు విశ్వసించినట్లే సెవాయిహోటలులోగాని, రీట్లులోగాని యది నిరాడంబరము, సామాన్యమైన యాహారముగనే భావింపబడును. కాని యటవాడజయిలులో నిది వింతగ, ననుచితముగ, దూరవిషయముగ కాన్పించెను. తండ్రిగారు తన యాహారముకొరకు కావలసిన విలువయైన వివిధవస్తువులను వివరించుచుండ కల్నల్ మార్బిన్ గారి ముఖలక్షణములను నేను, మహమ్మదు వినోదముగ పరిశీలించుచుంటిమి. అతడు భారతనాయకులలో నత్యుత్తముడు, కీర్తివంతుడు నగువానిని చాలకాలమునుండి తనరక్షణలో నుంచుకొనెను. అతనికి కావలసిన యాహారమంతయు మేకపాలు, ఖద్దూరపు కాయలు, బహుశః అప్పుడప్పుడు నారింజకాయలు. ఇప్పు డతని యొద్దకువచ్చిన క్రొత్తజాతి నాయకుడు విడ్డూరమైనవాడు.

మేము పూనానుండి నైసీ తిరిగి వెళ్ళునపుడు మరల పెద్ద స్టేషనులలో నాగకుండ మూలమూలప్రదేశములలో నాగుచుంటిమి. గుంపులు వెనుకటికంటె సధికమయి ప్లాటుఫారములను నింపుచు, రైల్వేలైను పొడుగునను, ముఖ్యముగా వార్ధా, ఇటార్సీ, సాహన్పూరులలో, తేనెపట్టులవలె మూగుచుండిరి. అవాయములు కొంచెములో దాటిపోవుచుండెను. తండ్రిగారిస్థితి యంతకంత కద్వాన్న మగుచుండెను. అతని స్వంతడాక్టర్లు, రాష్ట్రప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన డాక్టర్లు ననేకమంది యతనిని పరీక్షించిరి. అతనికి జయిలు అధమాధమగు ప్రదేశమని స్పష్టమయ్యెను. అచ్చట నతనికి యుచిత మగు వైద్యసహాయము లభింపదు. అయినను ప్రతికలలో నొక

స్నేహితుడు అనారోగ్యకారణముచే నతనిని విడిచిపెట్టవలెనని సూచించినపు డతనికి కోపము కలిగెను. తాను చేసినట్లే ప్రజలు భావించురని యతని భయము. ప్రత్యేక పక్షపాతదృష్టితో తనను విడిచిపెట్టవలదనికూడ నతడు ఇర్వినుప్రభువుకు తంతిపంపెను. కాని, యతనిస్థితి దినదినము పాడగుచుండెను. అతిత్వరితముగ నతనిబరువు తగ్గుచు నతనియాకారము మిగిలెను. సెప్టెంబరు 8 వ తేదీని సరిగా పదివారములు జయిలు జీవితమయినతరువాత నతనిని వెడచిపెట్టిరి.

అతడు వెళ్ళిపోవుటతోడనే మాకొఠారము నిస్తేజము, నిర్జీవము నగు ప్రదేశమయ్యెను. అతడు మాతో నుండునపుడు మా కెంతయో పనియుండెడిది. అతనిసౌఖ్యమును పెంచుటకు మే మందరము నర్మదాప్రసాదు, మహమ్మదు, నేను-చిన్న సేవలను చేయుచు మాదిన ముల నీ సంతోషావహమగు సేవతో నింపెడివారము. నేను నవారునేత మానివేసితిని. కొద్దిగా నూలు నడికెడివాడను. పుస్తకములను చదువు టకు నా కంతతీరికయుండెడిదికాదు. ఇప్పు డతడు వెళ్ళిపోవుటతోడనే మేము తిరిగి అయిష్టముగను, సంతోషశూన్యముగను మామూలునిత్య కృత్యములకు దిగితిమి. తండ్రిగారి విడుదలతో దినప్రతికకూడ నాపి వేయబడెను. నాలుగైదు రోజులయినతరువాత మా బావమఱది రంజిత యస్. పండిట్ నిర్బంధింపబడి మా కొఠారముకే పంపబడెను. ఒక నెల యయినతరువాత, అక్టోబరు 11 వ తేదీని, నా యారు మాసముల శిక్షాకాలము పూర్తియగుటచే నన్ను విడిచిరి. సంగ్రామ మింకను జరుగుచుండుటచేతను, తీవ్రతరమగుచుండుటచేతను నా కంత స్వేచ్ఛయుండదని నే నెరుగుదును. 'సంధికారకుల' ప్రయత్నములు వ్యర్థమయ్యెను. నన్ను విడిచిపెట్టినరోజుననే మరయొకటి రెండు ఆర్థి నెన్నులను విడిచిపెట్టిరి. నేను బయటపడుటకు సంతోషించి నాకు దొరకు కొద్దిగడువులోనే గట్టికృషి చేయుట కాతురపడుచుంటిని.

కమల యప్పుడు యలహాబాదులో కాంగ్రెసుసేవలో మగ్ను రాలైయుండెను. తండ్రిగారు ముస్సోరిలో నాపథసేవ చేయు చుండిరి. నాతల్లియు చెల్లెండు ఆయనతో నుండిరి. నేను అలహా

బాదులో నొకటిన్నర రోజులు చకచకపనిచేసి కమలతో ముసోరి వెళ్ళితిని. గ్రామసీమలలో పన్నుల నిరాకరణోద్యమమును ప్రారంభింప వచ్చునా కూడదా యను గొప్పసమస్య మమ్మెదుర్కొనెను. శిస్తులను పన్నులను చెల్లింపవలసిన సమయమాసన్నమయ్యెను. వ్యవసాయ దినుసుల ధరలన్నియు విపరీతముగా పడిపోవుటచే నెట్టైనను పన్నులు చెల్లుట చాలకష్టతరముగనుండెను. ప్రపంచ ఆర్థిక మాంద్య మిప్పుడు హిందూదేశములో స్పష్టముగ కాన్పించుచుండెను.

శాసనోల్లంఘనములో నొకభాగమును, స్వతంత్రముగ దాని నిజపరిస్థితినిబట్టియు పన్నుల నిరాకరణము ప్రారంభించుట కది దివ్య మైన శుభముహూర్తము. భూఖామందులు సేద్యముచేయు వ్యావ సాయకులుగూడ నా సంవత్సరాదాయమునుండి పూర్తి పన్నులు చెల్లించుట యసాధ్యముగ నుండెను. దాచుకొనినదేమైననున్నచో వారు దానిని కక్కవలెను లేదా ఋణముచేయవలెను. జమిందారులకు సాధారణముగ వెనుక నేదోకొంతయుండును. లేదా వారెక్కువసుల భముగా నప్పచేయగలరు. ఎప్పుడు దరిద్రము, కరవుచేత బాధపడు వ్యవసాయదారు వెనుక నేమియునుండదు. అట్టిపరిస్థితులలో ప్రజాస్వామిక దేశములో లేక వ్యవసాయదారులకు క్రమమైన సంస్థలు మంచి పలుకుబడి యున్నచోట వారిదగ్గర నెక్కువగా వసూలు చేయగలుగుట కేవల మసాధ్యము. హిందూదేశములో వారి పలుకుబడి, దేశములో కొన్నిచోట్ల కాంగ్రెసువారి కండగానున్నచోట్లతప్ప, యత్యల్పము. పరిస్థితులు దుర్భరమగుచో వ్యావసాయక తిరుగుబాటు కలుగునను నిరంతరభయము మాత్రము కలదు. కాని వారనేక పురుషాంతరములనుండి చెప్పకొనకుండ నెట్టిమస్థితి నైన దిగమింగుచుండుట కలవాటుపడిరి. ఆ సమయములో గుజరాతులోను, మరెక్కొన్ని ప్రాంతములలోను పన్నుల నిరాకరణోద్యమ మభివృద్ధిలో నుండెను. కాని యవియన్నియు శాసనోల్లంఘనములోని భాగములు; కేవల రాజకీయోద్యమములు. ఇవి రైతువారీపద్ధతిగలప్రాంతములు; రైతులే ప్రత్యక్షముగ ప్రభుత్వముతో సంబంధము కలిగియుందురు. వారి

పన్నులనిరాకరణము వెంటనే ప్రభుత్వమునకు సప్తము కలిగించెను. సంయుక్తపరగణాలసంగతి వేరు. మాది జమీందారీ తాలూకుదారీ ప్రాంతము. వ్యవసాయదారులకు, ప్రభుత్వముకు మధ్యనిచ్చటమధ్యమనిషి మరియొకడుండును. వ్యవసాయదారులు శిస్తులను చెల్లించుట మాని వేసినచో జమీందారులకు దెబ్బతగులును. ఈ విధముగ తరగతులకు చెందినసమస్యకూడ బయలుదేరెను. కాంగ్రెసు మొత్తము మీద, కేవలము జాతీయసంస్థ. ఇందులో చాలమంది మధ్యరకము జమీందారులు, కొద్దిమంది పెద్దజమీందారులు కలరు. తరగతుల మధ్య పోరాటము జమీందారులకు కోపము కల్గించు విషయమును పురస్కరించుకొని వచ్చుటకు దానినాయకు లత్యంతభయపడుచుండిరి. కనుక వారు శాసనోల్లంఘనమారంభమైన మొదటి యారుమాసములలోను, పరిస్థితులు దీనికెంతయు ననుకూలముగనున్నట్లు నాకు కాన్పించినను గ్రామములలో పన్నుల నిరాకరణోద్యమము ప్రోత్సహింపరైరి. ఈ విధముగగాని మరేవిధముగగాని తరగతులలోని సమస్యలను లేవదీయుటకు నేను వెరువలేదు. కాని కాంగ్రెసు, దానిస్థితినిబట్టి, తరగతులమధ్య పోరాటమును ప్రోత్సహింపజాలదని నేను గుర్తించితిని. అయినప్పటికీ, యది జమీందారులను రయితులనుగూడ పన్నుల నీయవలదని ప్రోత్సహింపవచ్చును. సామాన్యజమీందారు ప్రభుత్వము కీయవలసిన కట్టుబడిని బహుశః చెల్లింపవచ్చును. కాని యది యతని దోషమేయగును.

అట్టోబరులో నేను జయిలునుండి బయటకు వచ్చుసరికి రాజకీయ ఆర్థికపరిస్థితులు రెండు గ్రామములలో పన్నుల నిరాకరణమును నాంధించుచున్నట్లే నాకు కాన్పించెను, వ్యవసాయదారుల ఆర్థిక కష్టములు తేటతెల్లముగ నేయుండును. రాజకీయముగ, మన శాసనోల్లంఘన కార్యక్రమమింకను ప్రతిచోట విజృంభించుచున్నను, కొంచెము చప్పుబడుచుండెను. జనులు కొద్దికొద్దిగ, నొక్కొక్కప్పుడు గుంపులుగ, జయిలుకు వెళ్ళుచునేయుండిరి. కాని వాతావరణములోని వేడిచల్లారెను. హర్తాలములతోను, యుత్సవములతోను, పట్టణములు, మధ్యతరగతులవారు కొద్దిపాటివిసిగిరి. ఉత్తర జముకలిగించున దేదియో

యొక్కటియుండవలెను. క్రొత్తరక్తము పొంగవలెను. రయితులనుండి కాక నిది మరెచ్చడనుండిరాగలదు ? అచ్చట మనకు కావలసినంత జనస్తోమతకలదు. మరియునది ప్రజాసామాన్య ప్రయోజనములకు చెందిన ప్రజల యుద్యమము. నా దృష్టిలో నతిముఖ్యమైన సాంఘికసమస్యలను లేవదీయవలెను.

అలహాబాదులోనున్న రోజున్నరలో నా సహచరులు, నేను వీనినిగురించి చర్చించితిమి. స్వల్పగడువులో మే మచ్చట మా రాష్ట్ర కాంగ్రెసుసర్కింగుకమిటీ సభనుజరిపి, చాలాకాలము తర్జనభర్జనచేసిన తరువాత శాసనోల్లంఘనమున కనుజ్ఞయిచ్చుటకు నిశ్చయించి యేజిల్లా యయినను దానిని నడిపించుకొనుట కధికారమిచ్చితిమి. రాష్ట్రములో నెచ్చటను మేమే దానిని ప్రకటంపలేదు. తరగతులమధ్య పోరాటమును లేకుండచేయుటకు కార్యనిర్వహకవర్గమువారు దీనిని జమీందారులకు రయితులకుగూడ వర్తింపజేసిరి. ప్రధానమగు సమాధానము రయితులనుండియే వచ్చునని మే మెరుగుదుము.

ముందడుగువేయుట కిట్టి యనుజ్ఞ బడసినతరువాత మా అలహాబాదు జిల్లా యే మొట్టమొదటియడుగు వేయగోరెను. యీ నూతనోద్యమమున కొకవికాసము కలుగజేయుటకు వారమురోజులయిన తరువాత బాధ్యతగల రయితు మహాసభ నొకదానిని జరుపుటకు మేము నిశ్చయించితిమి. జయిలునుంచి వచ్చిన ప్రథమదినముననే నేను తృప్తి కరమగు పనిచేసితినిని భావించితిని. దీనికితోడు అలహాబాదు పట్టణములో నే నొక పెద్ద బహిరంగసభలో దీర్ఘముగ నుపన్యసించితిని. ఈ యుపన్యాసములకే తరువాత నేను తిరిగి శిక్షింపబడితిని.

తరువాత అక్టోబరు పదమూడవతేదీని కమల నేను తండ్రి గారితో మూడురోజులుగడుపుటకు ముస్సోరీవెళ్ళితిమి. అతడు కొంచె మారోగ్యముగనున్నట్లు కాన్పించెను. సుగుణముగనుండెనని వ్యాధి తగ్గుచున్నదని భావించి నే నందుకు సంతసించితిని. ప్రశాంతమును, సంతోషప్రదమునగు ఆ మూడుదినములు నా కెప్పుడు జ్ఞప్తియందుండును. స్వగృహ మెంత సౌఖ్యదాయకము ! నా కుమార్తె ఇందిర, నా చెల్లెల్లు - ముగ్గురు ఆడుబిడ్డలు నచ్చటనేయుండిరి. నేను పిల్ల

లతో నాడుకొనెడివాడను. ఒక్కొక్కప్పుడు మే మందరమును యింటిచుట్టు సతిదర్పముగా నొక పెద్ద యుత్సవము జరిపెడివారము. అందరిలో చిన్నదియగు మూడు నాలుగేండ్లబిడ్డ మా జెండాకీర్తన యగు, 'జెండా డొంచా రహే హమారా' (మా జెండా గగనమార్గ మున నెగురును గాక) యను కీర్తనమును పాడుకొనుచు యుత్సవ మును సడుపుచుండెడిది. మృత్యుదంష్ట్రాకరాశములను తెఱచుకొని వచ్చిన యా వ్యాధి మా తండ్రిని నాయొద్దనుండి యపహరించుటకు ముందు నే సతనితో నా మూడుదినముల నే గడిపితిని. నేను వెంటనే నిర్బంధింపబడుచునని పసిగట్టి, బహుశః నన్నింకను మరికొంచెము చూడనెంచి, మా తండ్రి యలహాబాదు తీరిగినచ్చుటకు హఠాత్తుగా నిశ్చయించుకొనెను. 19 వ తేదీన అలహాబాదులో జరుగనున్న రయితు మహాజనసభ కందుకొనుటకు కమల నేను పదిహేడవతేదీని ముస్సోరినుండి దిగితిమి. తండ్రిగారు, తక్కినవారితో, మరునాడు వచ్చుట కేర్పాటు గావించుకొనిరి.

మా గృహోన్ముఖప్రయాణము కొంత యుద్రేకజనకముగ నుండెను. నేను డేరాడోను విడుచుచుండగా 144 వ శ్లెక్కును నాపై న నమలుజరుపబడెను. లక్నోలోకూడ నాపై మరియొక ఆర్డరు 144 వ శ్లెక్కును క్రింద బనాయొంపబడెనని వింటిని. వేలకొలది జనము మూగు టచే పోలీసుఆఫీసరు దానిని నా కందజేయజాలక పోయెను. ముస్లిపా లిటీవారు నా కొక వినతిప్రతము సమర్పించిరి. తరువాత మోటారు లలో మేము అలహాబాదు వెళ్ళితిమి. త్రోవలో ననేకమంది రయితు మహాజనుల కుపస్యసించుటకు అనేకచోట్ల నాగుచు 18 వ తేదీ రాత్రికి అలహాబాదు చేరుకొంటిమి.

19 వ తేదీ యుదయము నాపై మరియొక ఆర్డరు (144 వ శ్లెక్కును క్రింద) సిద్ధమయ్యెను. ప్రభుత్వమువారు నన్ను వెంటాడించుచున్నారను సంగతి విదితమగుచునే యుండెను. నే నిక కొన్నిగంటలలో నుంటిని. నేను తిరిగి నిర్బంధింబడులోపల కిసాను సభకు హాజరు కావలెనను నుత్కంఠతో నుంటిని. మేము దీనిని ప్రతినిధుల రహస్య

సమావేశమేయని ప్రకటించి యత్నే పరాయివారి నెవరిని దానిలోనికి రానీయలేదు. అది యలహాబాదు జిల్లాకు కూలంకషమైన ప్రాతినిధ్యమును వహించెను. నాకు జ్ఞప్తియున్నంతరవర కందులో 1600 మంది ప్రతినిధులుండిరి. జిల్లాలో పన్నుల నిరాకరణమును ప్రారంభించుట కత్యుత్సాహముతో సభలో తీర్మానింపబడెను. మా ప్రధాన నాయకులలో మాత్రము కొంత సందేహముండెను. ఇట్టి సాహసకార్యము జయప్రదమగునా యను సందేహము. ఏలనన పెద్దజమీందారుల పలుకుబడి, యధికారము ప్రజలను భయోత్పాతములో ముంచివేయునంత యధికముగా నుండెను. ప్రభుత్వమువారు వారి కండగనుండిరి. రయితులు యీ ధాక కాగగలరా? కాని హాజరయిన పదునారు వందలమంది రైతుప్రతినిధులలోను సందేహము సంశయము యానంతయులేదు. అథమము అది పయికి కాన్పించలేదు. ఆ సభలో మాట్లాడినవారిలో నేనొకడను. దీనివలన బహిరంగసభలో మాట్లాడ కూడదని నాపై జారీచేయబడిన 144 వ సెక్షనును ధిక్కరించితి నో లేదో నాకు తెలియదు.

తరువాత నేను నా తండ్రిని తక్కిన కుటుంబమును తీసుకొని వచ్చుటకు స్టేషనుకు వెళ్ళితిని ఆనాడు బండి యాలస్యమయ్యెను. వారు వచ్చుటతోడనే రయితులకు పట్టణవాసులకు సంబంధించిన యొక సభలో నుపన్యసించుటకు నేను వారిని విడిచి వెళ్ళితిని. కమలయు నేనును చాల డస్సిపోయి యా సభనుండి రాత్రి యెనిమిదిగంటలకు తిరిగి వచ్చుచుంటిమి. నేను తండ్రిగారితో మాట్లాడవలెనని కుతూహలపడుచుంటిని. అతడు తిరిగివచ్చినతరువాత మేము తిన్నగా మాట్లాడుకొనకపోవుటచే నతడు నా కొర కెదురు చూచుచుండునని నే నెరుగుదును త్రోవలో మా మోటరు మా యింటికి కనుచూపు మేరలో నావివేయబడెను. నన్ను నిర్బంధించి యమునాతరంగిణిని దాటించి నై నీలో నా మామూలుబసకు తీసికొనిపోయిరి. మా కొర కెదురు చూచుచున్న కుటుంబమున కీ క్రొత్త సమాచారము తెల్పుటకు కమలయొక్క తెయే ఆనందభవనమునకు వెళ్ళెను. సరిగా 9 గం.లు కొట్టుసరికి నేను నై నీజయిలు సింహద్వారమును తిరిగి ప్రవేశించితిని.

సంయుక్త రాష్ట్రములలో పన్నుల నిరాకరణము

ఎనిమిదిరోజుల తరువాత నేను తిరిగి నై నీజయిలులో నా యెప్పటి పాతకొకారులో సయ్యదు మహమ్మదు, నర్మదా ప్రసాదు, రంజిత్ వండిట్ గార్లను కలుసుకొంటిని. కొన్నిరోజులయిన తరువాత నేను విడువబడిన మరునాడు అలహాబాదులో నే నిచ్చిన యువన్యాసములోని యనేకభాగముల కనేకచార్జీలు తయారుచేసి జయిలులోనే నన్ను విచారణచేసిరి. నేను వాదించుకొనక కోర్టులో నొక చిన్న ప్లేటుమెంటు నిచ్చితిని. 124 ఎ సెక్షన్సుక్రింద రాజద్రోహమునకు నాకు 18 మాసములు కఠినవరకము 500 రూపాయలు జుల్మానా విధించిరి. 1882 లోని యుప్పుచట్టముక్రింద నారుమాసములు 100 లు విధించిరి. 1930 లోని యారవ ఆర్డినెన్సుక్రిందకూడ నారుమాసములు, 100 రూపాయలు విధించిరి. చివర రెంటిని యేకకాలమందే అనుభవింపవలెను. కనుక మొత్తము రెండుసంవత్సరములు కఠినవరకము, జుల్మానాలు చెల్లింపనందుకు మరియైదుమాసములు అనుభవింపవలెను. ఇది నా కయిదవపర్యాయము. అయిదవశిక్ష.

పన్ను తిరిగి నిర్బంధించుటయు, శిక్షించుటయు శాసనోల్లంఘనోద్యమ స్వభావమును తాత్కాలికముగా కొంత మార్చగలిగెను. అది మరికొంత యుత్సాహమును, శక్తిని బ్రదర్శించెను. దీనికి చాల వరకు తండ్రిగారే కారకులు. నా నిర్బంధమునుగురించి కమల చెప్పినపు డతనికి కొంచెము విచారముకలిగెను. వెంటనే యతడు కోలుకొని తన ముందరనున్న బల్ల గుద్ది తానిక వ్యాధిగ్రస్తుడుగ నుండ జాలవని గర్జించెను. అతడారోగ్యవంతుడుగనుండి వ్యాధికి లొంగక మీరకార్యమును చేయబోవుచుండెను. అది ధైర్యమైన నిశ్చయమే, కాని లోపలనుండి యతనిని తినివేయుచున్న యీ విషవ్యాధిని జయించి సశింపుచేయుట కెట్టి యిచ్చాశక్తియు చాలదయ్యెను. కాని యతనిని చూచినవారాశ్చర్యపడునట్లు కొద్దిరోజు లతనిలో గొప్ప

మార్పు కలిగెను. అతడు యజమాణులలోనున్నదిలగాయిత, కొన్ని మాసములనుండి యుమ్మిలో రక్తము కక్కుచుండెను. అతడిట్లు నిశ్చయించిన వెంటనే యకస్మాత్తుగా రక్తముపడుట మానివేసెను. కొన్ని రోజులవరకు నది మరల కాన్పించలేదు. దానికతడు చాల సంతసించి పన్నుచూచుటకు జయిలుకు వచ్చినపు డీవిషయము సగర్వముగా నా కెరిగించెను. కాని దురదృష్టవశాత్తు అది కొద్ది కాలమే యట్లుండి తరువాత రక్తము మరింత జోరుగా పడనారంభించెను. వ్యాధి తిరిగి తలయెత్తెను. ఈ మధ్యకాలములో నతడు తన వెనుకటిశక్తితో పని చేసి దేశమంతట శాసనోల్లంఘనమునకు కొంత వికాసము కలిగించెను. వివిధప్రాంతములనుండి వచ్చినవారితో నతడు సంప్రదించి వారికి వివరములగు నా దేశములనిచ్చి పంపించెను. దేశమంతట జరుపగలందుల కత డొక యుత్సవ దినమును నిశ్చయించెను. ఆరోజున నాసేతుహిమాచల పర్యంతము బహిరంగసభలలో నేనిచ్చిన యుపన్యాసములలోని నేరములని యెంచబడిన భాగములు చదువబడెను. ఆ దినమున ననేక లాశీ ఛార్జీలు, యుత్సవములను, సభలను బలవంతముగా తరిమివేయుట మొదలగునవి జరిగెను. ఆ యొక్క రోజున దేశమంతట నయిదువేల మంది నిర్బంధింపబడినట్లు మదింపు వేయబడెను. అదియెంత యసామాన్యమగు జన్మదినోత్సవము !

వ్యాధిగ్రస్తుడై ఈ బాధ్యతను వహించుటయు, తనశక్తిని ధారపోయుటయు తండ్రిగారి కనర్థదాయకముగ నుండెను. పరిపూర్ణ విశ్రాంతి తీసికొనవలసినదని నే నాయనను ప్రార్థించితిని. అతని కట్టి విశ్రాంతి హిందూదేశములో కలుగుట యసంభవమనియు, నతని మనసు యెప్పుడును, సంగ్రామముమీదనే లగ్నమయి యుండుననియు, విధాయికముగ ప్రజలు సలహాకొర కతనియొద్దకు వెళ్ళుచుండురనియు నే నే గుర్తించితిని. కనుక రంగూను, సింగపూరు, డచ్చియిండిసు వైపు కొద్దికాలము సముద్రయానము చేయవలసిదని నేను సూచించితిని. అతనికిది బాగుగనే కాన్పించెను. ప్రయాణములో నతనితో నొక డాక్టరు స్నేహితుడుకూడ నుండుట కేర్పాటు

గావింపబడెను. ఈ యుద్దేశ్యముతోనే నతడు కలకత్తా వెళ్ళెను. కాని యతఃస్థితి దిగజారుచుండుటచే నత డిక ముందుకు పోజాలక కలకత్తా సమీపమున యేడువారములుండెను. కమలతప్ప తక్కిన కుటుంబము యావత్తు అతనిని కలుసుకొనెను. కమల చాలకాల మలహాబాదులోనే యుండి కాంగ్రెసుసేన చేయుచుండెను.

పన్నుల నిరాకరణోద్యమముతో గల సంబంధమునుబట్టియే బహుశః నా పునర్నిర్బంధ మంతర్వర్తితము చేయబడెను. నిజమునకు రయితప్రతినిధులింకను అలహాబాదులో నుండగనే, కాన్పరెన్సు అయిన వెంటనే, నన్ను ఆరోజుననే నిర్బంధించుటకంటె మరేదియు నా యుద్యమమున కంతటిశుభము చేకూర్పజాలకపోయెడిది. దీని వలన వారియత్సాహ మినుమడించెను. వారు కాన్పరెన్సులోని తీర్మానములను జిల్లాలోని గ్రామగ్రామమునకు తీసికొనిపోయిరి. పన్నుల నిరాకరణము ప్రారంభించినట్లు రెండురోజులలో జిల్లా యంతయు ప్రాకిపోయెను. ప్రతిచోట ప్రజలు దీనియెడల నుత్సాహ పూరితులై యుండిరి.

ఆ రోజులలో వార్తల సందచేయుట మాకున్న కష్టములలో ప్రధానకష్టము. మే మేమిచేయుచుంటిమో, ప్రజ లేమిచేయగోరుచుంటిరో వారికి తెలుపుట కష్టముగనుండెను, జల్మానాలను వేయుదురనియు, నణచివేయుదురనియు భయపడి వార్తాపత్రికలు మా వార్తలను ప్రకటింపకుండెను. అచ్చుఆఫీసులు మా కరపత్రములను, నోటీసులను ముద్రింపవు. ఉత్తరములు, తెలిగ్రాములు పరీక్షింపబడుచు తరుచు ఆపివేయబడుచుండెను. స్వయముగ వార్తల సందచేయువారికి కట్టలనిచ్చి పంపించుటొక్కటే సమ్యక్మైన పద్ధతి. వీరి నప్పుడప్పుడు నిర్బంధించుచుండెడివారు. ఇది చాల వ్యయ కరము. దీనికెక్కువ క్రమశిక్షణ కావలసియుండెను. మొత్తముమీద నిది కొంతజయప్రదముగనే సాగింపబడెను. రాష్ట్ర కేంద్రములతోనే నిరంతర సంబంధముండెడిది, పట్టణములలోనే నెట్టి వార్తలనైనను వ్యాపింపజేయుట యంతకష్టమైన పని కాదు. ఈ యక్రమవార్తాపత్రి

కలుగను వచ్చుచుండెడివి. ప్రజలు వాటికొరకెప్పుడు నెమరుచూచుచుండెడివారు. పట్టణములలో టముకువేయుట యొకవిధము. సాధారణముగా దీనివలన టముకువేయువాడు నిర్బంధింపబడుచుండెను. ప్రతివాడు అరెస్టు అగుటకు సంసిద్ధముగా నుండుటచే దీని నెవరును లక్ష్యముచేయలేదు. ఈ పద్ధతులన్నియు పట్టణములకు సరిపడెను. కాని గ్రామములలో నివి యంత సులభముగా పనిచేయవు. వార్తల సందించువారిమూలమునను, పైక్లొస్టెలు నోటీసులమూలమునను ముఖ్యమైన గ్రామకేంద్రములతో కొంతసంబంధముండెను. కాని యది తృప్తి కరముగలేదు. దూరగ్రామములకు మా సందేశములు చేరుటకు చాలకాలము పట్టెడిది.

అలహాబాదులోని కిసాను కాన్ఫరెన్సు కీ కష్టము తొలగిపోయెను. జిల్లాలోని ప్రతి ముఖ్య గ్రామమునుండియు దానికి ప్రతినిధులు వచ్చిరి. వారు తమతమ గ్రామములకు తిరిగి వెళ్ళునపుడు నా నిర్బంధమును గురించి కాన్ఫరెన్సులోని క్రొత్త తీర్మానములను గురించి వార్తలను ప్రజలకందజేసిరి. ఆ పదునారువందలమందియు పన్నులనిరాకరణమును బోధించు యుత్సాహపూరిత ప్రచారకులయిరి. కనుక నీ విధముగ నుద్యమప్రారంభవిజయము నిశ్చయమయ్యెను. ఆ ప్రాంతములోని రయితులందరు మొత్తంమీద ప్రారంభములో పన్నులను చెల్లింపరనుట కెట్టి సందేహములేదు. తగినంత భయమును కలిగించినగాని వారసలే చెల్లింపరు. ప్రభుత్వ, జమీందారీ డార్జన్య, భయోత్పాతములముందర, వా రెంతవరకు నిలువగలరో యెవరును చెప్పజాలరు.

మేము జమీందారులను, రయితులనుకూడ చెల్లింపవలదంటిమి. సిద్ధాంతరీత్యా ఇది యొక తరగతికి సంబంధించిన సందేశము కాదు. ఆచరణసచ్చసరికి చాలమంది జమీందార్లు తమ రెవిన్యూ చెల్లించిరి. జాతీయపోరాటముయెడ సానుభూతికలవారుకూడ కొందరు చెల్లించిరి. వారిమీద నెక్కువ వత్తిడిచేయబడెను. వా రెక్కువ

నష్టము పొందుదును. అయినను వ్యవసాయదారులు చలింపక పన్నుల నీయలేదు. కనుక మా ఉద్యమము ఆచరణలో శిస్తులనిరాకరణ గోద్యమ మయ్యెను. అది అలహాబాదుజిల్లానుండి రాష్ట్రములోని మరి కొన్ని జిల్లాలకు ప్రాకిపోయెను. చాలజిల్లాలలో దానిని శాస్త్రీయముగ నమలుపరుపలేదు. లేక ప్రకటింపలేదు. కాని రయితులు శిస్తులను చెల్లింపలేదు. లేక చాలమంది ధర లమితముగా పడిపోవుటచే యెంత మాత్రము చెల్లింపజాలకుండిరి. ప్రభుత్వము పెద్ద జమీందారులు చాల నెలలవరకు తిరుగుబాటుచేసిన రయితాంగమును భయపెట్టుట కెట్టి తీవ్రచర్యను తీసికొనలేదు. శాసనోల్లంఘనముతో గూడిన రాజ కీయసంగ్రామ మొకవంక, వ్యావసాయకదుర్భిక్షము తెచ్చిపెట్టిన యార్థికమాంద్య మొకవంక నుండుటచే వారికి మనస్థైర్యము చిక్క లేదు. ఈ రెండు నొకదానిలో నొకటి కలిసిపోయెను. ప్రభుత్వమెప్పుడు రయితాంగ తిరుగుబాటుకు భయపడుచుండెను. లండనులో రాండు టేబులు కాన్ఫరెన్సు జరుగునమయమున హిందూదేశములో తమ కష్టములను పెంచుకొనుటకు, మరింత యద్భుత 'బల' ప్రదర్శనము చేయుటకు ప్రభుత్వము పూనుకొనలేదు.

యు. పి. లోని పన్నుల నిరాకరణోద్యమమువలన యు. పి. కి. సంబంధించినంతవర కొక సుగుణము కలిగెను. అది మన సంగ్రామ మునకు నూతనోత్తేజము చేకూరుటయేగాక దానికి మరింతవిశాలము, శాశ్వతమునగు పునాదియేర్పడెను. మన పట్టణప్రజలకు అలసట, విసుగు దల జనించినను, మధ్యతరగతి ప్రచారకుడు చప్పబడినను యు. పి. లో నీ యుద్యమ మెప్పటివలె బలముగనుండెను, దానికి మున్నెన్నడు కలుగని బలముకూడ కలిగెనని చెప్పవచ్చును. ఇతరరాష్ట్రములలో నిచ్చట జరిగినంతమార్పు జరుగకపోవుటచే, పట్టణములే వీనిని నడుపుచు మధ్యతరగతులవారి యలసటచే నుద్యమ మంతకంతకు క్షీణించుచుండెను. ఉద్యమములో మొదటినుండియు ప్రధానపాత్ర వహించిన బొంబాయివంటి మహానగరముకూడ కొంచెము చప్పబడుచుండెను.

అచ్చట, మరియుతరచోట్ల నధికారధిక్కారము, నిర్బంధములు సాగుచునేయుండెను. కాని యిదియంతయు కొంతకృత్రిమముగ కాన్పించెను. ఉత్సాహశక్తి నశించెను. ఇదియంతయు సహజము. ఏలనన నొక విప్లవస్థాయిలో ప్రజలను చిరకాలముంచుట యసాధ్యము. సాధారణముగా నిది కొన్నిరోజులుమాత్రమే సాధ్యమగును. కాని శాసనోల్లంఘనములో దీనిని నెలలవరకుసాగించు యద్భుతశక్తికలదు. తరువాతకూడ కొంచెము తక్కువస్థాయిలో నది దీని నెంతకాల మునునను నడుపగలదు.

ప్రభుత్వ నిర్బంధము లధికమయ్యెను. ఇంతవరకు నాశ్చర్యముగా పనిచేసిన స్థానిక కాంగ్రెసుకమిటీలు, యువజనసంఘములు నక్రమ సంఘములుగ ప్రకటింపబడి యణచివేయబడెను. జయిశ్వలోని రాజకీయ ఖయదీల యాదరణ యధ్వాన్నముగనుండెను. జయిలునుండి విడుదలయగుటతోడనే ప్రజలు తిరిగి రెండవశిక్ష ననుభవించుటకు జయిలుకు సిద్ధమగుచుండుట ప్రభుత్వమునకు మరింత కన్నెత్తిగా నుండెను. శిక్షింపబడినను మోకరించని యీ ధిక్కారము పాలకులనైతికాధిక్యతకు భంగము కలిగించెను. జయిలునియమముల నుల్లంఘించి రనుకారణమున నవంబరు లేక డిశంబరు ప్రథమవారములో (1930) యు. పి. జయిశ్వలో కొందరిని కొరడాలతో మోదిరి. ఈ వార్త నైసీజయిలులో మాకుచేరి మమ్ము కొంత కలతపెట్టెను. అప్పటి నుండియు దీనికి మే మలవడిపోతిమి. అధమాధముడగు మొండి కెత్తిన నేరస్తుని విషయములోగూడ కొరడాదెబ్బలు అనవసర శిక్ష యనియే నా యభిప్రాయము. యువకులు, అభిమానధనులు అగు వారికి, నియమముల నుల్లంఘించిరను సాంకేతిక నేరముల కీ శిక్ష కేవలము క్రౌర్యము. మా బారకాసులో నలుగురము దీనినిగురించి ప్రభుత్వముకు వ్రాసితిమి. రెండువారములవరకు మా కెట్టి సమాధానము రాకపోవుటచే నీ క్రౌర్యమునకు గురియైన వారియెడల సానుభూతి మాపుటకు, కొరడాదెబ్బలశిక్షను నిరసించుటకు మే మొక మార్గము త్రొక్కనిశ్చయించి మూడు శుష్కపవాసములను 72 గంటలు చేయ

సంకల్పించితిమి; ఉపవాసములు చేయుట కిదియొక లెక్కకాదు. కాని మాలో నెవరము నుపవాసముల కలవాటుపడ లేదు. మే మీ పరీక్ష కాగగలమో లేదో మాకే తెలియదు. నే నిరువదినాలుగుగంటలకు మించి యుపవాసము చేసి యెరుగను.

ఎట్టికష్టము లేకుండగనే మే మా యుపవాసము నిర్వహించితిమి. అది నేను భయపడినంతటి యగ్నిపరీక్షకాదని, ఆ యుపవాస కాలములో పరుగెత్తుట, గంతులిడుట మొదలగువానిని నే నతిమూర్ఖముగ నడిపితిని. అది నా కంత మంచిచేసినట్లు తోచదు. ఆ మూడు కోజులలోను మే మందరము నే డెడిమిది పానులబరువు తగ్గితిమి. ఇది, నై నీజయిలులో గతమాసములో మే మందరము కోల్పోయిన పదిహేనులగాయిత యిరువదియారుపానులమీద కొనరు. మా యుపవాసములతో సంబంధములేకుండా కొరడాశిక్షలపై తీసిన వ్యతిరేకాందోళన బయటపరుగుచుండెను. తరువాత యు. పి. ప్రభుత్వమిక ముందెన్నడు నట్టికొరడాశిక్షల నీయవలదని జయిలుశాఖ నాజ్ఞాపించిరని విశ్వసించెదను. కాని యీ యాజ్ఞలు చిరస్థాయిగా నుండునవి కావు; అట్లుండలేదు. సంచత్సరములతరువాత యు. పి. జయిళ్ళలోను యితర రాష్ట్రములలోను కొరడాశిక్షల కెట్టికొడువ లేకుండెను.

అప్పుడప్పుడు కలుగుచుండు యిట్టివిపత్తులు తప్ప మేము జయిలులో ప్రశాంత జీవితము గడిపితిమి; వాతావరణము మనోజ్ఞముగ నుండెను; అలహాబాదులో శీతకాల మతిసుఖదాయకము. రంజిత పండిట్ మా బార్క్సుకొక మేరువువంటివాడు. అతడు తోటలను పెంచుటలో నారితేరెను. ఆ మా బోడి యావరణమంతయు వెంటనే పుష్పభరితమై రంగులతో నేత్రపర్వ మొనర్చుచుండెను. అతడా చిన్నపీలికలోనే కొద్దిలో గోల్పుబంతి త్రోవ నేర్పాటు చేసెను.

మేము నై నీజయిలులోనుండగా నెత్తిమీదినుండి పోవు వాయువిమానములు మాకొక వినోదముగనుండెను. ప్రాకృశ్చిమ

ములకుపోవు మహావాయుమార్గములకులహాబాదు రేవుస్థలం ఆప్టేలియా జానా. ఫ్రెంచిఇండోచైనా మొదలగు చోట్లకుపోవు పెద్ద పెద్ద విమానములన్నియు నై నీయొద్ద సరిగా మా తలలపైనుండి పోవుచుండును. బటువియానుండి వచ్చి పోవుచుండెడి డచ్చిదేశపు లై నరులన్నిటికంటె గొప్పవి. ఒక్కొక్కప్పుడు మేమదృష్టనంతలమైనచో, నింకను చీకటియుండి నక్షత్రములు కాన్పించుచుండగనే యా శీతకాల ప్రభాత సమయములయం దే విమానమో మాకు కాన్పించుచుండెడిది, అది దీపములతో దేదీప్యమానముగ ప్రకాశించుచుండెడిది, రెండుకొనలను రెండు రక్తాఘాదీపము లుండెడివి. ఉపశకాల విసీలాకాశవీధి నది పయనమగునపు డాదృశ్య మతిమనోహరముగ నుండెడిది!

మరియొక జయిలు నుండి పండిత మదనమోహనమాలవ్యా కూడ నై నీజయిలుకు మార్చబడెను. అతనిని ప్రత్యేకముగ నుంచిరి. కాని మే మతనిని నిత్యము చూచుచుండెడివారము. బహుశః నేను బయటనున్నపుడుకంటె జయిలులోనే యతని నెక్కువగ చూచితిని. అత డతియుత్సాహవంతుడైన చెలికాడు. చైతన్యభరితుడు. యాన నోత్సాహముతో ప్రతి విషయమందు శ్రద్ధతీసికొనువాడు. రంజితు సహాయముతో నతడు జర్మనుభాష నేర్చుకొన నారంభించెను. అత డద్భుతమగు జ్ఞాపకశక్తి చూపెను. కొరడాదెబ్బల వార్త వచ్చినపు డతడు నై నీజయిలులోనే యుండెను. అతనియొడలు జలదరించెను. అతడు వెంటనే రాష్ట్రతాత్కాలిక గవర్నరుకు వ్రాసెను. తరువాత నతనికి జబ్బుచేసెను. జయిలులో నతడు చలిని భరించలేకపోయెను. అతనివ్యాధి ముదిరెను. అతనిని పట్టణములోనున్న ఆస్పత్రికి మార్చి శిక్ష పూర్తి కాకమునుపే విడిచిపెట్టిరి. అదృష్టవశమున నతనికాస్పత్రిలో స్వస్థత చేకూరెను.

1931-జనవరి యొకటవ తేదీ-ఇంగ్లీషు సంవత్సరాది వండుగ- కముల నిర్బంధము. నేను సంతోషించితిని. ఏలలన యామె తన చెలి కత్తెలతో జయిలుకు పోవలెనని తహతహలాడుచుండెను. ఆమె, నా

చెల్లెలు, మరియు నేకమంది స్త్రీలు పురుషులేయైనచో చిరకాలము క్రిందటనే నిర్బంధింపబడి యుండెడివారు. కాని యాసమయమున ప్రభుత్వము సాధ్యమైనంతవరకు స్త్రీలను నిర్బంధించుట కిష్టపడకపోవుటచే వారింతకాలము మిగిలియుండిరి. ఇప్పటికి యామెకోర్కె నెరవేరెను! దీని కామె యెంతయో యానందించియుండునని నేననుకొంటిని కాని యామె యనారోగ్యస్థితికి నేను భయపడుచుంటిని. జయిలు పరిస్థితులకామెకు మరింతబాధ కలిగింపవచ్చునని నా భయము. ఆమె నిర్బంధింపబడినపు డొక ప్రతికా ప్రతినిధి యామె సందేశమునర్థించెను. ఆ వేడిలో నామె యనారోగితముగ తన నిజస్వభావమును తెలుపు నొక చిన్న సందేశమునిచ్చెను. 'నా కిప్పు డపారమగు సంతోషము కలుగుచున్నది. నా భర్త పదకంబముల ననుసరించినందులకు నే నెంతయు గర్వించుచున్నాను. ప్రజలు మన జెండా నెగురవేసియుంచెదరని నే నాశించెదను.' బహుశః ఆమెకొంచెము యోచించినచో నావిధముగ చెప్పియుండెడిదికాదు. ఏలనన నామె స్త్రీల హక్కుల కొరకు పురుషుల నిరంకుశత్వము నెదుర్చు యోధగా భావించుకొను చుండెడిది. కాని యా నిమిషముదాభారతసతీత్వము పై కుబుకుటచే పురుషుని నిరంకుశత్వము మఱచిపోబడెను.

మా తండ్రి కలకత్తాలో నుండెను. అతని కెంతమాత్రము స్వస్థత చేకూరలేదు. కాని కమల నిర్బంధము, శిక్ష వినుటతోడనే యాతడు కంపించి యలహాబాదు తిరిగివచ్చుటకు నిశ్చయించెను. మా చెల్లెలు కృష్ణను వెంటనే యలహాబాదు పంపించి కొద్దిరోజులయిన తరువాత నతడు తక్కిన కుటుంబముతో వచ్చెను. జనవరి 12 న తేదీ యతడు నన్ను చూచుటకు వచ్చెను. అతనిని చూచి నాకు కలిగిన విచార మతనికి తెలియనట్లే కాన్పించెను. కలకత్తాలో నున్నప్పటికంటె తా నిపుడారోగ్యముగ నున్నట్లతడు నాకుచెప్పెను. అతనిముఖ ముబ్బియుండెను. ఇది తాత్కాలిక కారణజనితమని యతనిభావము.

అతని యా ముఖము నన్ను విడిచి పెట్టలేదు. అందరిపోలికయే లేదు. అతని కపాయము రానున్నదనుభయము నాలో తొలిసారి ప్రవేశించెను. ఆరోగ్య, బలము అతనిసొత్తులని నే నెప్పుడు భావించుచుండెడివాడను. అతనికి, మృత్యువుచచ్చునని నేను చింతింపజాలకుంటిని. అత డెప్పుడు మృత్యుభావమును నిర్లక్ష్యముచేయుచు, దానిని పరిహాసముచేయుచు చిరకాలము జీవింపదలచుకొంటినని చెప్పుచుండెడివాడు. తరువాత నతని బాల్యస్నేహితుడెవడైన చనిపోయినచో నత డొంటరిగనున్నట్లు, తా నొక్కడే క్రొత్తవారిమధ్య విడువబడినట్లు భావించుట నేను కనిపెట్టితిని. మృత్యుసూచనకూడ కాన్పించెడిది. కాని సాధారణముగ నీ కలుషభావము మాయమయి పొంగి పొరలుచుండు నతనియత్సాహసంపద విజృంభించుచుండెడిది. అతనికుటుంబములోని మే మందరము మూర్తిభవించిన యతని గుణ గణములచేతను, విశాలప్రేమచేతను, బంధింపబడితిమి. అతడులేని ప్రపంచము నూహించుట మాకు దుర్బటముగనుండెను.

అవి మొదటి రౌండు టేబిలుకాన్ఫరెన్సు తుదిదినములు. చివర చేసిన సూచనలు, ప్రగల్భములు మాకు కొంచెము వినోదముగనే యుండెను. ఆ యువన్యాసములు, ఆ శ్రీరంగనీతులు, ఆ చర్చలు అసత్యములుగ వ్యర్థములుగ కాన్పించెను. కాని యొక్కసత్యము మాత్ర మాచంద్రాదర్శమునిలబడెను. మన భరతమాత దుర్భరాగ్ని పరీక్ష కాహుతియగుచున్న సమయమున, మన పురుషులు, నారీ రత్నములు సత్యదృఢతముగ ప్రవర్తించినపుడుకూడ మనపోరాటమును నిర్లక్ష్యముచేసి, తమ నైతికబలము నెదిరిపక్షమున కర్పించు దేశస్థులు కొందరున్నారనుసంగతి విదితమయ్యెను. జాతీయత యను మోస భూయిష్టముగు నాచ్ఛాదనక్రింద పరస్పరవిరుద్ధములగు నార్థిక ప్రయోజనము లెట్లుపనిచేయుచున్నదియు, నీ జాతీయత పేరనే పెట్టుబడిదారులైనవారు వీటిని భవిష్యత్తుకుకూడ దాచియుంచుకొనుట కెట్లుయత్నించుచున్నదియు, మునుపెన్నడు విశదము కాన ట్లిప్పుడు స్పష్టమయ్యెను. రౌండు టేబిలుసభ యా పెట్టుబడి

దారుల సమూహము. వారిలో చాలమంద పోరాటము నెదిర్చిరి. కొంతమంది కిక్కురుమనుకుండ చూచుచుండిరి. అయినప్పటికి వారప్పుడప్పుడు “కళ్ళప్పగించి యూరకచూచువాడుకూడ ప్రేరకులే” యను నామెత జ్ఞప్తికి తెచ్చుచుండిరి. కాని లండను కనుసైగచేయుట తోడనే యీ నిరీక్షణ హఠాత్తుగా పలాయనమయ్యెను. వారు తమ తమ ప్రత్యేకప్రయోజనములను భీమాచేయించుకొనుటకు, యింకను లభ్యమగు దొశ్యదోపుడు బేరములో పంచుకొనుటకు గుభాలున బయలుదేరిరి. కాంగ్రెసు అంతకంత కెడమకుపోవుచున్నదని ప్రజలకు దానిపై పలుకుబడి యంతకంతకు హెచ్చుచున్నదని గుర్తించి మరింత త్వరితముగ నీ పటాలాలు లండనులో భారులుతీరెను. హిందూదేశములో పెద్ద రాజకీయమార్పు కలిగినచో సనేకవిధములగు ప్రజల ధి కారమునకు వత్తురనియు వారికి ప్రాధాన్యత కలుగుననియు, వారు విధిగ విప్లవకర సాంఘికమార్పులను ప్రోత్సహించెదరనియు, తమ ప్రయోజనముల కది యరిష్టమనియు భావింపబడెను. హిందూదేశము లోని స్వలాభపరులుకూడ నీ యనకాశమునుండి వెనుకకుజారిరి. ప్రస్తుత సాంఘికనిర్మాణమును పెట్టుబడిదారులను రక్షించుటకు బ్రిటిషువారిచ్చట నుండవలెననియే వారికోరిక. డొమినియనుపరిపాలన కావలెనని పట్టుబట్టుటలోనున్న భావార్థమిదియే. గ్రేటుబ్రిటనుతో రాజీకి ప్రధానభాగముగా హిందూదేశమునుండి వెంటనే యాంగ్ల సైన్యము వెడలిపోవలెననియు, భారతసైన్యము భారతప్రజాస్వామిక వశములో నుండవలెననియు నేను నొక్కిచెప్పినప్పుడొక సుప్రసిద్ధ భారతలిబరలునాయకుడు నాపై మండిపడి, బ్రిటిషుప్రభుత్వము దీక్షాకొప్పకొనిననుకూడ తాను తన శక్తికొలది దీని నెదిర్చెదనని సెలవిచ్చెను. ఎట్టిజాతీయస్వాతంత్ర్యమునకైనను ప్రధానమగు నీ ప్రాతి పదిక యవసరమని తాను తలంచెనుగనుక సతడు దాని నెదిర్చెను. విదేశీయులు దాడివత్తురనుభయము దీనికి కొంతకారణమనియు బ్రిటిషు సైన్యము మసల నట్టిదాడినుండి కాపాడవలెనని యతడు కోరుచున్నాడనియు ననుకొనవచ్చును. దాడివచ్చుగాక! రాకపోవుగాక! మగతన

మున్న యేభారతీయునికైన బయటవాని రక్షణకోరుట యనుభావము హేయముగనుండును. కాని భారతదేశములో బ్రటిషువారుండనలెనని కోరుటకు యదార్థకారణ మిదియని నేను తలంపను. భారతీయులకు వ్యతిరేకముగా నిష్కళంకమైన భారతప్రజాస్వామికమునకు వ్యతిరేకముగా, ప్రజలయభివృద్ధికి వ్యతిరేకముగా భారత పెట్టుబడిదారుల ప్రయోజనములను కాపాడుటకే బ్రటిషువారు కోరబడుచుండిరి. కనుక రౌండుటేబిలు సభలోని భారతప్రతినిధులలోని నభివృద్ధి నిరోధకులు, కులతత్త్వవాదులు మాత్రమేకాక నభివృద్ధివాదులు జాతీయవాదులు అని పిలుచుకొనువారుకూడ తమకు బ్రటిషు ప్రభుత్వమునకు మధ్య చాలసామ్యమున్నదని కనుగొనిరి. స్వాతంత్ర్యపోరాటములో జయిలుకు వెళ్ళినమమ్ము; మమ్ము బంధించినవారితో చేతులుకలిపి బాదులుతీరి నీతులు సెలవిచ్చువారినికూడ జాతీయత యముడ్చుకొనునెడల నట్టి జాతీయతక్రిందకురానిదేముండును ! ఇంకొకరకపు జాతీయధీరులున్నారు. వీరిపలుకు గంగాప్రవాహము. వీరన్నివిధముల స్వదేశీని ప్రోత్సహింతురు. స్వరాజ్యసార మచ్చటనేయున్నది. త్యాగముచేసియైనను దీనిని సాధించ వలెను. అదృష్టవశాత్తు యీ యుద్యమములో వీరికెట్టి త్యాగములేదు. అది వారివ్యాపారములను వృద్ధిచేసెను. వేలకొలది జయిళ్ళకు పోయినపుడు లాఠీకి గురియైనపుడు వీరుతమఖజానా పెట్టెలయొద్ద తాపీగా సొమ్ములెక్కించుకొనుచుండిరి. తరువాత తీవ్ర జాతీయత కొంచెము సాహసముగా కాన్పించినపుడు వీరు తమ యుపన్యాసముల లోని జోరుతగ్గించి యతివాదులను నిరసింపనారంభించి, యెదిరిపక్షముతో నొడంబడికలు సంధులు చేసికొనిరి.

రౌండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సును మేము నిజముగా గుర్తింపలేదు; లక్ష్యముచేయలేదు. పోరాటమంతయు నిచ్చటనే మన పట్టణము లందు, పల్లెలందు కలదు. మా పోరాటము త్వరలోనేయంతమగు నను భ్రమకూడ మాకు లేదు; ముందురానున్న యుపద్రవముల భీతియులేదు. 1930 నాటిసంభవములు జాతీయశక్తి సంపదలందు ధైర్య

స్థైర్యములందు మాకు దగినవిశ్వాసముకలిగించెను. ఆ విశ్వాసముతో నే
మేము భవిష్యత్తు నెదుర్కొంటిమి.

డిసెంబరు లేక జనవరి ప్రారంభములో జరిగిన యొకవిష
యము మాకు చాలబాధ కలిగించెను. శ్రీనివాసశాస్త్రిగారు ఎడింబ
రోలో నుపన్యసించుచు భారతదేశ శాసనోల్లంఘనములో జయిలుకు
పోవువారిని దూషణగా మాట్లాడెను. ఆ యుపన్యాసము ముఖ్యముగా
నాసమయము మమ్ము చాలబాధించెను. మాకు, శ్రీనివాసశాస్త్రి
గారికి రాజకీయములలో చాల వ్యత్యాసమున్నను మే మాయనను
గౌరవించితిమి.

రామ్మోమాళ్లొనాల్లు తన మామూలు సాభాత్వత్వపు పలుకు
లతో కాండుటేబిలుసభ ముగించెను. తన దుష్టపద్ధతులను మాను
కొని యా యానందకూటములో జేరనలెనని కాంగ్రెసును హెచ్చ
రించుభావ మందులో ద్యోతకమగుచుండెను. సరిగా నా సమయము
ననే 1931 జనవరి 15వ తేదీ ప్రాంతమున- అలహాబాదులో కాంగ్రెసు
వర్కింగుకమిటీ సమావేశమయ్యెను. ఇతర విషయములతో పాటు ఈ
యుపన్యాసము హెచ్చరిక చర్చింపబడెను. నే నప్పడు నై నీజయి
లులోనుంటిని. నేను విడుదలయైనతరువాత నీ విషయము తెలుసు
కొంటిని. తండ్రిగారు కలకత్తానుండి యప్పుడే తిరిగివచ్చిరి. అతనికి
చాల ముస్తిగానున్నను సభ్యులందరు తనప్రక్కచుట్టు చేరి యీ విష
యము నచ్చటనే చర్చింపవలెనని యతడు పట్టుపట్టెను. శాసనోల్లం
ఘనమును విరమించి మాళ్లొనాల్లు కొక సూచన యాయవలసినదని
యొకరనిరి. తండ్రిగారికి దీనివలన చాల యుద్దేశముకలిగెను. అతడు
తటాలునలేచి ప్రక్కమీద కూర్చుని జాతీయలక్ష్యము చేకూరు
వరకు తాను రాజీపడజాలననియు, తానొక్కడే మిగిలియున్నను
పోరాటము నడిపెదననియు గర్జించెను. ఈ యుద్దేశ మతనికి చాల

హాకరముయ్యెను. జ్వరము వెంటనే పొంగుటచే డాక్టర్లచ్చటనున్న వారందరిని పంపివేసి యతని నొక్కనిని విడిచిపెట్టిరి.

చాలవర కతనిపట్టుదలచేతనే వర్కింగుకమిటీవా రెట్టిరాజీలేని యొక తీర్మాము చేసిరి. ఇది ప్రకటింపబడక పూర్వము సర్ తేజ్ బహదరుసప్రూ, శ్రీనివాసశాస్త్రిగార్లయొద్దనుండి తండ్రిగారి కొక కేబిలు వచ్చెను. వారిరువురువచ్చి చర్చించువరకు నెట్టినిశ్చయము చేయవలదని తండ్రిగారిద్వారా వారు కాంగ్రెసును కోరిరి. వారప్పుడే మార్గములోనుండిరి. వర్కింగుకమిటీ తీర్మాన మొకటి యదివరకే చేయబడెననియు, కాని సప్రూ శాస్త్రిగార్లువచ్చి చర్చించువరకు నది ప్రకటింపడదనియు జవాబు యివ్వబడెను.

జయిలులోనున్న మా కీ విషయములేవియు తెలియవు. కాని యేదోకొంత 'కుంభకోణము' జరుగుచున్నదని తెలిసి మేము బాధ పడితిమి ! జనవరి 26 వ తేదీ ! స్వాతంత్ర్య ప్రథమవార్షికదినము ! ఈ యుత్సవ మెట్లు జరుపబడును ! అను భావములే మమ్మావ హించెను. ఈ యుత్సవము జరుపబడెననియు, దేశమంతట బహిరంగ సభలు జరుపబడెననియు, నా సభలో స్వాతంత్ర్యతీర్మాన మామో దింపబడెననియు వింటిమి. ఈ యుత్సవ మతిచమత్కారముగ జరుప బడెను. వార్తాపత్రికలు, అచ్చుఆఫీసులు లభ్యము కావయ్యెను. తెలి గ్రాములు, పోస్టుఉత్తరములు చేరకుండెను. అయినను దేశమంతట నన్ని రాష్ట్రభాషలలోను నొకే యర్థమిచ్చు తీర్మానము పట్టణముల లోను, పల్లెలలోను, నేకకాలమందు చేయబడెను. ఈ సభలన్నియు చాలవరకు శాసనమును ధిక్కరించియే జరుపబడి పోలీసులచే బలవంత ముగా తరిమివేయబడెను.

భూతభవిష్యద్వత్సరములను గురించి చింతించుచు నైనీజయి లులో నుండగా జనవరి 26 వచ్చెను. మా తండ్రిగారిస్థితి చాల కష్ట ముగా నున్నదనియు నే నింటికి వెళ్ళనలెననియు నకస్మాత్తుగా నా

కా ప్రాతఃకాలమున నెవరో చెప్పిరి. నన్ను విడిచిపెట్టనున్నట్లు తెలిసి
కొంటిని. నాతో రంజితుకూడ వచ్చెను.

ఆ సాయంత్రమే భారతదేశ వివిధ జయిశ్వనుండి యనేకమంది
విడుదలైరి. వీరందరు కాంగ్రెసువర్కింగుకమిటీ సభ్యులు. వాగి
స్థానీయులు. మే మందరము కలుసుకొని పరిస్థితులను యోచించుటకు
ప్రభుత్వము మా కొక యవకాశము నిచ్చుచున్నది. ఆ సాయంకాల
మొట్టయినను నన్ను విడిచెడివారే. తండ్రిగారిస్థితివలన నేను మరికొన్ని
గంటలు ముందు విడువబడితిని ! 26 రోజులు జయిలుజీవిత మనుభ
వించినతరువాత కమలకూడ యా దినమే లగ్నో జయిలునుండి విడువ
బడెను. ఆమెకూడ వర్కింగుకమిటీ సభ్యురాలు.

తండ్రి గారి విర్యాణము

నేను తండ్రిగారిని రెండువారములైన తరువాత కలుసుకొంటిని. జనవరి 12 వ తేదీని ఆయన నన్ను నైసీలో కలుసుకొనినపు డతని రూపము నాకు భయంకరముగనుండెను. ఇప్పుడది మరింత చెడి పోయెను. ముఖము మరింతయుబిచ్చిపోయెను. మాటాడుటకూడ కొంత కష్టముగ నేయుండెను. అతడు మనసులోనున్నది చెప్పలేకపోవుచుండెను. కాని యతని వెనుకటి యిచ్చాశక్తిమాత్రము కొరవడలేదు. ఇదియే మనశ్శరీరములను రెంటిని పట్టియుంచి పనిచేయించుచుండెను. అతడు రంజితును, నన్ను చూచి సంతోషించెను. ఒకటిరెండు రోజులయిన తరువాత రంజితును నైసీజయిలుకు తీసికొనిపోయిరి. ఇది తండ్రిగారికి కష్టముగనుండెను. అతడు నిరంతరము రంజితుకొరకు ప్రశ్నించుచుండెను. భారతదేశములోని యనేక చోట్లనుండి తన్ను చూచుట కనేకమంది వచ్చుచుండగా తనయల్లుని యేలదూరము చేయవలెనని యతడనుచుండెడివాడు. ఈ పలవరింపలన డాక్టర్లకు విసుగు కలుగుచుండెను. దానివలన నతని కేసుగుణము కలుగుట యునులేదు. డాక్టర్ల సూచనలచే మూడునాలుగు రోజులయిన తరువాత యు. పి. ప్రభుత్వమువారు రంజితును విడిచిపెట్టిరి.

జనవరి 26 వ తేదీన, నన్ను విడిచిపెట్టినరోజుననే, గాంధీజీని కూడ విడిచిపెట్టిరి. అతనిని అలహాబాదులో నుంచవలెనని నే నాతుర పడుచుంటిని. అతని విడుదలనుగురించి నేను తండ్రిగారికి చెప్పినపు డతడుకూడ గాంధీజీని చూడగోరెను. మరునాడే గాంధీజీ బొంబాయి నుండి బయలుదేరి రాత్రి ప్రొద్దుపోయినతరువాత అలహాబాదు చేరెను. తండ్రిగా రతనికొరకెదురుచూచుచు మేల్కొనియేయుండిరి. అతనిసమక్షము, కొద్దిమాటలు తండ్రిగారి కద్భుత మనశ్శాంతి కలిగించెను. అతనిరాకవలన మా తల్లికికూడ నూరట, శాంతి చేకూరెను.

విడిచిపెట్టబడిన వర్కింగుకమిటీ సభ్యులందరు, సభయొక్క యాదేశముల కెదురుచూచుచుండిరి. వారిలో చాలమంది తండ్రిగారి కొర కావేదనపడుచు అలహాబాదు రావలెననుకొనుచుండిరి. కనుక అలహాబాదులోనే వెంటనే సభకావింప నిశ్చయింపబడెను. రెండు రోజులయినతరువాత ముప్పది, నలుబదిమంది వచ్చిరి. వారిసభలు స్వరాజ్యభవనములో జరిగెను. ఆ సభలకు నే నప్పడప్పుడు వెళ్ళుచుంటిని. కాని నేను వాటిలో నెట్టిముఖ్యభాగము తీసికొనజాలక పోతిని. అచ్చట జరిగిన తీర్మానములుకూడ నా కిప్పుడెంతమాత్రము జ్ఞాపకములేవు. అవి శాసనోల్లంఘనమును విరమింపరాదనియే తీర్మానించెనని నేననుకొనెదను.

వచ్చినపాతస్నేహితులు సహచరులు చాలమంది క్రొత్తగా జయిలునుంచి వచ్చి మరల వెంటనేపోవుటకు సిద్ధపడుచున్నవారు తండ్రిగారిని చూడగోరిరి. వా రాఖరిచూపుచూచి, కడసారి సెలవు గైకొనవచ్చిరి. వా రిద్దరుముగ్గురుచొప్పున యుదయ, సాయంకాలముల యందు వచ్చుచుండిరి. తన పాతసహచరులను గౌరవించుటకు పడక కుర్చీలో కూర్చొనెదనని తండ్రిగారు పట్టుబట్టిరి. అతడందులో నొక ముద్దవలె, నోటమాట లేకుండ కూర్చొనెను. ముఖముమీద కాన్పించిన యుబ్బువలన నెక్కువమాట్లాడుట కవకాశములేకుండెను. కాని యొక పాతస్నేహితుని తరువాత మరియొకడు, నొకసహచరుని తరువాత మరియొకడు వచ్చివెళ్ళుచుండ నతనినేత్రములు ప్రకాశించుచు వారిని గుర్తించుచుండెను. అతని శిరము కొంచెము వంగెడిది. చేతులు సమ స్కారపూర్వకముగ కలుసుకొనెడివి. అతడంతగా మాట్లాడ లేకపోయినను కొద్దిమాటలు చెప్పెడివాడు. అప్పుడుకూడ నతని పూర్వపు హాస్యము ద్యోతక మగుచుండెను. అతడక్కడ మృత్యుఘాతము నొంది, శరీరబలముడిగిన యొక వృద్ధమృగరాజమువలె కూర్చొనెను. కాని యతని రాజతీవి, రాజదర్పము తరుగలేదు. నే నతనిని పరీక్షించిచూచునపు డతనిలో నేమిభావములు కలుగుచున్నవో కదా? యిది యాశ్చర్యపడెడివాడను. అతనికి మన కార్యక్రమములో

నుత్సాహము నశించెనా ? అతడు తటచు తనలోతానే పోరుచుండెను. అతనివశమునుండి జారిపోవనుంకించుచున్న విషయముల నతడు జయింప చుత్సించుచుండెను. చివరకు నీ పోరాటము జరుగుచునే యుండెను. అతడు తన పట్టువీడలేదు. అప్పుడప్పుడు మాత్రో నతడతి స్పష్టముగ మాట్లాడుచుండెడివాడు. గొంతుబాధచే నతడు చెప్పు పది మన కర్థముకాకుండినపుడుకూడ కాగితములమీదవ్రాసి తన భావములను వెల్లడించెడివాడు.

అతడు తన యింటిప్రక్కనే జరుగుచుండిన వర్కింగుకమిటీ సభ లో నెట్టిశ్రద్ధ తీసికొనలేదు. పదిహేనురోజుల క్రిత మవి యతని కుద్రే కము కలిగించెను. ఇప్పుడు తాను వాటికి చాలదూరములో నున్నట్లు భావించుచుండెను. “మహాత్మాజీ ! నేను త్వరలో వెళ్ళిపోవుచు న్నాను. స్వరాజ్యము చూచుటకు నే నిచ్చట నుండజాలను. కాని నీవు దానిని జయింతువని నే నెరుగుదును. త్వరలోనే నీ కది హస్త గతమవును” అని యతడు గాంధీజీతో ననెను.

ఇతరపట్టణములనుండి రాష్ట్రములనుండి వచ్చినవారు చాల మంది వెడలిపోయిరి. గాంధీజీ, దగ్గరబంధువులు, కొద్దిమంది ప్రియ మిత్రులు, నతని చిరమిత్రులు, సుప్రసిద్ధడాక్టరునైన డాక్టరు అన్నారీ, బిధానుచంద్రరాయి, జీవరాజమెహతాగార్లు మిగిలిరి. ఫిబ్రవరి నాల్గవ తేదీ యుదయ మతనికి కొంచెము సుఖపుగనున్నట్లు కాన్పించెను. ఈ యవకాశము గైకొని యతనిని లక్నో తీసుకొనివెళ్ళుటకు నిశ్చయించిరి. అలహాబాదులో లేని ఎక్సురేచికిత్స కక్కడ అవకాశము లుండెను. ఆ రోజుననే మోటారులో నతనిని తీసికొనివెళ్ళితిమి. గాంధీజీ మొదలగువారు చాలమంది మాత్రోకూడ వచ్చిరి. మేము చాల నెమ్మదిగనే వెళ్ళినను అతని కలసట కలిగెను. మరునా డలసట తగ్గుచున్నట్లు కాన్పించెను. అయినను కొన్ని యశుభలక్షణము లుండెను. మరునాడు ప్రాతఃకాలమున, ఫిబ్రవరి యారవతేదీని, నే నతని ప్రక్కనుండి పరిశీలించుచుంటిని. రాత్రి యతడు చాలబాధపడ

విశ్రాంతి లేకయుండెను. అతని ముఖము శాంతి నొందినట్లు, పోరాట చిహ్నము లేవియు లేనట్లు నే నకస్మాత్తుగా కనుగొంటిని. అతడు నిద్రించెనని నే ననుకొని దానికి సంతసించితిని. కాని మా తల్లిచూపులు నిశితములగుటచే నామె కెవ్వన కేకవేసెను. నే నామె వైపు తిరిగి, అతడు నిద్రించెను కనుక నిశ్శబ్దముగ నుండమని బ్రతిమాలుకొంటిని. కాని యా నిద్ర యతని చిరనిద్ర, దానినుండి లేచుట యనునది యికనుండజాలదు.

ఆ రోజుననే మే మతని శవమును మోటారులో నలహాబాదు తీసుకొనివచ్చితిమి. నే నందులో కూర్చుంటిని. రంజితు దానిని నడిపించెను. తండ్రిగారికిష్టుడగు హరియను స్వంతనౌకరుకూడ నుండెను. మా వెనుక మా తల్లి, గాంధీజీ, కమల గల మరియొక మోటారు వచ్చెను. తరువాత తక్కిన కారులు వచ్చెను. ఆ రోజంతయు తుదిన్ముగానుండి యేమి జరుగుచుండెనో నాకు తెలియకుండెను. వరుసగా జరుగుచుండిన సంభవములును, పెద్దగుంపులు నాలోచనకు వీలులేకుండ చేసెను. కొద్దికాలములో లక్నోలో వేలకొలది జేరిరి. శవముప్రక్కన కూర్చుని అలహాబాదు పరుగులో జేరుకొంటిమి. శవము జాతీయపతాకముతో చుట్టబెట్టబడెను. పైన యొక జాతీయపతాకము యెగురుచుండ నలహాబాదు చేరితిమి. మైశ్వకొలది బారులుతీరి జనులతనిని స్మరింపవచ్చిరి. ఇంటియొద్ద కొన్ని శ్రాద్ధవిధులుండెను. తరువాత పెద్ద జనప్రవాహముతో గంగానదికి ప్రయాణమైతిమి. నదియొడ్డున ఆ శీతాకాలదినము, నగ్నిజ్వాలలు పై కెగయుచు నతని దగ్గరబంధువులమైన మాకు హిందూదేశములోని కోట్లకు ప్రിയతమమైన యా శరీరమును దహించివేసెను. గాంధీజీ జనసమూహమునకు కంటతడిపెట్టు కొద్దివాక్యములను చెప్పెను. తరువాత మే మందఱము నిండ్లకుపోతిమి. మే మొంటరిగా విచారగ్రస్తులమై తిరిగి వచ్చుసరికి నక్షత్రములు గగనవీధి కెగ్రబాకి ప్రకాశమానముగ వెలుగుండుచుండెను.

మా తల్లికి నాకు వేలకొలది సానుభూతియుత్తరములువచ్చెను. ఇద్దఱు దంపతులుకూడ మా తల్లికి యుదారసందేశము పంపిరి. ఈ యద్భుతమగు సానుభూతి ప్రేమ మా బాధ కొంత తగ్గించెను. కాని దుఃఖములను, విచారములను నద్భుతముగ పోగొట్టగల గాంధీజీ సమక్షమే యన్నిటికంటె నెక్కువగా మాతల్లిని, కుటుంబమును మా జీవితములలోని యీ విషమావస్థలోనుండి తరింపజేసెను. మా తండ్రి గతించెనని గుర్తించుట నాకు కష్టముగనే యుండెను. మూడు మాసములై నతరువాత నేను నా భార్యతోను, కుమార్తెతోను సింహళములో నుంటిని. మేము నువరావలియా యనుచోట ప్రశాంతము, విశ్రాంతియుతము నగు కొద్దిరోజులు గడుపుచుంటిమి. ఆ ప్రదేశము నా కెంతయు నాస్థాదకరముగనుండెను. అది తండ్రిగారికి చాల బాగుగ నుండునని నా కకస్మాత్తుగాతట్టెను. అతనికొర కెందుకు పంపకూడదు; అతడు చాలయలసియుండును. కనుక విశ్రాంతియతనికి శ్రేయస్కరము. నే నతని కలహాబాదు తెలిగ్రాము యిచ్చుటకుకూడ సిద్ధమైతిని.

థీ వ్రీ స ం థి

మా తండ్రిపోయిన గంటలోనే రాండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సు యొక్క భారతసభ్యుల గుంపు బొంబాయి రేవులో కాలుపెట్టెను. శ్రీనివాసశాస్త్రి, సప్రూ మరికొందరు సరాసరి అలహాబాదు వచ్చిరి. గాంధీజీ కొంతమంది నర్సింగుకమిటీ సభ్యులు నదివరకే యచ్చట నుండిరి. మా యింటివద్ద కొన్ని ప్రయివేటుసభలు జరిగెను. వాటిలో గుండుబల్లసభ-చరిత్ర వినిపింపబడెను. ప్రారంభములోనే యొకచిన్న విషయము జరిగెను. శాస్త్రిగారయాచితముగ తనంతటతానే యెడింబ రోలో తాను చెప్పినదానికి విచారము వెలిబుచ్చుచు నతడెప్పుడు తన పరిసరములకు లోబడిపోవుననికూడ చెప్పెను. అతనితో నతని యత్యధిక పదగుంభనముకూడ పరుగెత్తుచుండును.

రాండుటేబిలుప్రతినిధులు సభనుగురించి మే మె రిగినదానికంటె నెక్కువేమియు మాకు తెలుపలేదు. తెరచాటు కుట్రలనుగురించి వా రేమేమియో వెళ్ళబుచ్చిరి. ఫలానప్రభువుగా రిట్లుచెప్పిరి. లేక యొక “సర్”గారు రహస్యముగా నట్లుచేసిరి. భారతదేశ లిబరలు మిత్రులు సిద్ధాంతములకు యదార్థములకు ప్రాముఖ్యత నీయక పెద్ద యుద్యోగస్తులకును వారితో నల్పు రహస్యసంభాషణలకు, గుసగుసలకు నెక్కువప్రాధాన్యతయిత్తురు. లిబరలునాయకులతోడి మాయిష్టాగోష్టి వలన నెట్టిఫలితము కలుగ లేదు. ఆర్.టి.సి. తీర్మానముల కావంతయు విలువలేదని స్థిరపడిపోయెను. గాంధీజీవైప్రాయని దర్శించుట కంగీకరించెను. దానివలన ఫలితము నతడపేక్షించెనని నే ననుకొనను. అయినను, అతడు తనమార్గమును వీడి శత్రువును కలుసుకొని యతనితో దేనివై నను చర్చించుటకెల్లప్పుడు సిద్ధపడును. తన సత్యమునుగురించి పరిపూర్ణవిశ్వాసము కలవాడై యతడు యెదరపార్టీవాని నొప్పింపకొరును. అతడెప్పుడు నాధ్యాత్మికపరిణామమునే కోరుచు క్రోధము, అవిశ్వాసము మొదలగునడ్డంకులను నాశనముచేసి యెదుటివాని ప్రేమను

మృదుభావములను చూపగొనజూచును. ఈ మార్పుకలిగినచో విశ్వా
నము కుదురుట సులభమని యతడెరుగును. లేక విశ్వానము కలుగక
పోయినను శతృత్వములోయున్న తీవ్రత యణగిపోవును. పోరాటములోని
ద్వేషము నశించును. శత్రువులతో తన స్వంతవ్యాపారములలో నత
డనేకవిజయములను బడసెను. కేసలము వశీకరణశక్తిచేతనే యతడు
తన శత్రువును జయించుచుండుటాశ్చర్యము. అనేకమందివిమర్శకులు
దూషకులు నతనియాక్షరణశక్తిచే మోహితులయి యతనిని భూషించు
చుండిరి. ఒక వేళ విమర్శవిరమింపబడకపోయినను అందులో నవహాస్యము
మచ్చునకైన కాన్పించెడిదికాదు.

ఈ శక్తి నెరిగిన గాంధీజీ యెప్పుడు తనతో భేదించువారిని కలుసు
కొన నుత్సహించును. కాని స్వవిషయములలో చిన్నవిషయములలో
వ్యక్తులతో వ్యవహరించుటవేరు. జయభేరిమోగించు సామ్రాజ్య
తత్వప్రతినిధియగు బ్రిటిషుప్రభుత్వమువంటి యవ్యక్తరూపముతో
వ్యవహరించుటవేరు. దీనిని గుర్తించి గాంధీజీ పెద్దయాశలను పెట్టుకొన
కుండగనే వెళ్ళెను. శాసనోల్లంఘనోద్యమమింకను జరుగుచు నేయుండెను.
ప్రభుత్వముతో సంభాషణలు జరుగుచుండుటచే దాని తీవ్రతమాత్రము
తగ్గెను. వెంటనేదర్శనమున కేర్పాట్లుగావింపబడెను. కొద్దిరోజులయిన
తరువాత మమ్మందరను ఢిల్లీరమ్మనిరి. మే మచ్చట మూడువారము
లుండి ప్రతిరోజు కలుసుకొనుచు నలసటవచ్చునరకు చర్చించుచుంటిమి.
గాంధీజీ ఇర్విన్ ప్రభువుతో తఱచు మాట్లాడుచుండెను. కాని
యొక్కొక్కప్పుడు మూడునాలుగురోజు లెడముండెడిది. భారతప్రభు
త్వము యిండియాఆఫీసుతో సంప్రదించుచుండుటచే నీ యాలస్యము
బరిగెడిది. ఒక్కొక్కప్పుడు చిన్నవిషయము, కొన్ని మాటలుకూడ
వ్యవహారమున కడ్డమువచ్చుచుండెడివి. శాసనోల్లంఘనమును 'నిలుపు
కేయుట' అను పదము వాటిలో నొకటి. గాంధీజీ మొదటినుండి చివర
వరకు శాసనోల్లంఘనము శాశ్వతముగా నాపివేయబడజాలదని,
యదియొక్కటే ప్రజలకున్న యాయుధమని స్పష్టపరచుచుండెను.
అయినను అది కొంతకాలము నిలుపుచేయబడవచ్చును. ఇర్విన్ ప్రభు

వీ పదము కభ్యంతరము చెప్పి యిది శాశ్వతము కావలెననెను. గాంధీజీ దీని గొప్పగొనలేదు. చివరకు 'విరమింపబడెను' అనుపదము ప్రయోగింపబడెను. కల్లుదుకాణములవద్ద, విదేశవస్త్ర దుకాణముల వద్ద పికెటింగును గురించి చాల రాద్ధాంతసిద్ధాంతములు జరిగెను. మా కాలము చాలవరకు సంధిగొరకు కావలసిన తాత్కాలిక ఏర్పాటులను చర్చించుటకే వినియోగింపబడెను. ప్రధానవిషయములను మూలకు త్రోసిరి. తాత్కాలికసంధి చేకూరి, యనుదినము జరుగుచుండిన పోరాటము విరమింపబడిన తరువాత, ప్రసన్నపరిస్థితులలో నీ ప్రధానవిషయములను గురించి యోచింపవచ్చుననుకొనిరి. ఈ సంభాషణలు శాంతిని చేకూర్చుననియు, దానితరువాత ప్రధానవిషయములనుగురించి సంప్రదింపులు జరుగుననియు మేమునుకొంటిమి.

ఆ రోజులలో ఢిల్లీ నానారకములవారి నాకర్షించుచుండెను. విదేశ ప్రతికారచయితలు, ముఖ్యముగా అమెరికావారు, చాలమంది యుండిరి. మే మేమియు చెప్పకుండుటచే వారికి మాపయి విసుగు జనించెను. గాంధీ, ఇర్విన్ సంభాషణలనుగురించి మాయొద్దకంటె క్రొత్త ఢిల్లీ శైక్ర టేరియటు ఆఫీసునుంచియే వారి కెక్కువవార్తలు వచ్చెడివని వారు మాతో చెప్పుచుండెడివారు. ఇదిసత్యము. గొప్పగొప్ప హోదాల లోనివారెందరో గాంధీకి నమస్కరింప త్వరపడుచుండిరి. ఏలనన గాంధీజీనక్షత్ర మిప్పు డత్యుచ్చదశలో లేదా? గాంధీజీకి, కాంగ్రెసుకు నింతవరకు చాలదూరమునుండి తరచు వానిని నిందించిన వారిపుడు క్షమార్పణగొరకు త్వరపడుచుండిరి. కాంగ్రెసురోజులు బాగున్నట్లు కాన్పించెను. ఏమో! ముందేమి రానున్నదో! కాంగ్రెసుతోను దాని నాయకులతోను చెలిమిచేసుకొనుటయే మంచిది. సంవత్సరములో వారిలో మరియొక మార్పుకలిగెను. వారు కాంగ్రెసును దానిపనులను నోటినిండ తిట్టనారంభించి దానితో తమకెట్టి సంబంధము లేదనిరి.

కులతత్వవాదులుకూడ పరిస్థితులవలన గడబిడపడసాగిరి. రాజోవుపరిపాలనలో వెనుకపడిపోదురేమో యని గుంజాటనపడ

సాగిరి. కనుక చాలమంది 'మహాత్మా' దగ్గరకువచ్చి, కులసమస్య మీద రాజీపడుటకు తమ కెట్టియభ్యంతరము లేదనియు సతడు పూను కొనుచో సమాధానమున కెట్టి కష్టము నుండజాలదనియు సెలవిచ్చిరి. గాంధీజీ మేమునినసించు డాక్టరు అన్నారీయింటికి నిరంతర జనప్రవాహము పెద్దహోదాలవారు కొద్దితరహాలవారు రాదొడంగిరి. మా తీరిక కాలములో మేము వారిని శ్రద్ధతో పరీక్షించుచుంటిమి. కొన్ని వత్సరములనుండి గ్రామ, పట్టణములలో కల బీదలతోను, జయిళ్ళ లోను, బయటగలవారితోను మాకు సంబంధములేర్పడెను. గాంధీజీని చూడవచ్చిన శ్రీమంతులు మానవస్వభావ ద్వితీయపక్షమును ప్రదర్శించిరి. ఇది చులకనగా మారిపోవు పక్షము. అధికార విజయములను వా రెచ్చటనైన పసిగట్టుచో తటాలునవచ్చి వ్రాలెదరు. వారు తమ ముందస్మితములతో దాని నాహూయము చేతురు. వారిలో చాలమంది బ్రిటిషుప్రభుత్వ ప్రధాన స్తంభములు. భారతదేశములో నే ప్రభుత్వము రాజ్యమునకు వచ్చినను వీరు వారికి కూడ తత్తుల్యముగనే ప్రధాన స్తంభములుగ నుందురు.

ఆ రోజులలో కొత్త ఢిల్లీలో గాంధీజీతో నేను తరుచు ప్రాతర్విహారములలో జేసుచుండెడివాడను. సాధారణముగ సతనితో మాట్లాడుట కదియే సమయము. పగటిభాగమంతయు విభజింపబడి ప్రతినిమిషము నొక్కొక్క వ్యక్తికో, లేక పనికో వినియోగింపబడును. ఒక్కొక్కప్పుడీ ప్రాతర్విహారముకూడ దూరమునుండివచ్చిన యే దర్శనాభిలాషికో, లేక స్వవిషయములో నాలోచింపవచ్చిన యే స్నేహితునికో యిచ్చి వేయబడును. మేము భూత, భవిష్యత్, వర్తమానములను గురించి మాట్లాడితిమి. కాంగ్రెసు భవిష్యత్తును గురించిన యతని యభిప్రాయ మొకటి నా కాశ్చర్యము కలిగించెను. స్వాతంత్ర్యము లభించుటతోడనే కాంగ్రెసు దానంతటది యాగి పోవునని నే నూహించితిని. కాంగ్రెసు సభ్యులు ప్రభుత్వము క్రింద నెట్టితీరభత్యములను తీసికొనునుద్యోగము చేయరాదను చట్టము నది యామోదింపవలెనని యతడనెను. అట్టి యధికారము కోరునతడు

కాంగ్రెసునుండి వెడలిపోవలెను. అతడు దీని నెట్లు సమర్థించెనో నా కీపుడు జ్ఞాపకములేదు. ఇది చాల యసాధారణభావము. దీనిని నే సర్వము చేసికొనుట కష్టసాధ్యము. దీనివలన నసంఖ్యాకములగు కష్టములు సంభవించును. అట్టిసభను యే పెట్టుబడిదారులో తమస్వార్థములకొరకు కొల్లగొనేదరు. సంభవాసంభవములసంగతి యటుంచి సచో దీనివలన గాంధీజీ భావముల వెనుకనున్న యాంతర్యము మన కర్థము కాగలదు. కొన్నియుద్దేశ్యములను పురస్కరించుకొని రాజకీయ, ఆర్థిక నిర్మాణములను పునస్సృష్టి చేయవలెనను భావములతో రాజకీయాధికారమును పొందవలెననెడి యాధునిక పార్టీ సిద్ధాంతముల కిది కేవలము వ్యతిరేకము.

గాంధీజీ ప్రజాస్వామికభావము నిస్సంశయముగ నాధ్యాత్మికమైనది. దానికి మామూలుగ వాడబడుసంఖ్యతోను, మెజారిటీతోను ప్రాతినిధ్యముతోను సంబంధములేదు. అది త్యాగముమీద, సేవ మీద నిర్మింపబడును. అది నైతికశక్తి నే యుపయోగించును. ఈ మధ్య నొక ప్లేటుమెంటులో † ప్రజాస్వామ్యవాది నతడు నిర్వచించెను. ‘పుట్టుకచేత నేను ప్రజాస్వామ్యవాదిన’ అని యతడనును. “మానవజాతిలోని గర్భదరిద్రులతో పూర్తిగ నైక్యముగుట, వారికంటె నెక్కుడుగా జీవింపవలెనను కోరిక లేకపోవుట, దానికి తగినట్లు బుద్ధిపూర్వకముగా నాస్థితిని పొందుటకు శక్తికొలది పనిచేయుట ఇవి ప్రజాస్వామ్యవాదికి లక్షణములైనచో నే నట్టివాడనే” ప్రజాస్వామ్యమును గురించి యతడింకను యిట్లు చెప్పెను.

“కాంగ్రెసుకు కలిగిన ప్రజాస్వామ్యలక్షణము, పలుకుబడి ప్రతి ఎత్సరము కాంగ్రెసు సభలకు వచ్చు ప్రతినిధులసంఖ్యచేత ప్రేక్షకుల సంఖ్యచేత నేర్పడలేదని యది నిరంతరాభివృద్ధిగా చేసిన సేవ చేతనే యేర్పడెనని మనము గుర్తించెదముగాక! పాశ్చాత్య ప్రజాస్వామికము, యిదివరకే వ్యర్థమయ్యెనని రుజువుకానిచో, నిప్పుడు పంచాగ్ని హోత్రములమధ్య నున్నది భారతపుణ్యభూమియే, ప్రత్యక్ష

యదాహరణ పూర్వకముగ దాని విజయమునుచూసి, యదార్థ ప్రజాస్వామ్యశాస్త్రమును వెలుగొందచేయుగాక ! అవినీతి, మోసము ప్రజాస్వామిక ఫలితములు కాకూడదు. నేడవి నిస్సందేహముగ ప్రస్ఫుటమగుచున్నవి. సంఖ్యయే ప్రజాస్వామికముకు నిజమైన పరీక్ష కాదు. ఏకొద్దిమందియో తాము ప్రాతినిధ్యము వహించు ప్రజ యొక్క యాంతర్యమును, కోరికను యాశయములను ప్రతిబింబింప చేయుట యదార్థ ప్రజాస్వామికముకు వ్యతిరేకముకాదు. దౌర్జన్య పద్ధతులచే ప్రజాస్వామ్యము పరిణామమును పొందజాలదని నేను చెప్ప గలను. ప్రజాస్వామ్యతత్త్వమును బాహ్యమునుండి యెక్కించుటకు వీలులేదు; అది యంతరంగ జనితము.”

అతడు చెప్పినట్లు నిశ్చయముగా నిది పాశ్చాత్య ప్రజాస్వామి కముకాదు. కాని దీనికి కమ్యూనిష్టుల ప్రజాస్వామిక భావములకు కొంతపోలికకలదు. ఏలనన అందులోకూడ కొంత యాధ్యాత్మిక వాసన కలదు. కొద్దిమంది కమ్యూనిష్టులు ప్రజల యదార్థావసరములకు, కోరికలకు ప్రతినిధులమని చెప్పెదరు. ప్రజ వారిదృష్టిలో నొక యాధ్యాత్మిక భావమగును. దీనికే ప్రతినిధులమని వారుచెప్పుదురు. అయినను యీ పోలిక చాలస్వల్పము. ఇది చాలదూరము పోజాలదు. దృష్టిలోను, విషయగ్రహణములోను, ముఖ్యముగా పద్ధతులలోను, దౌర్జన్యము లోను, వారికి గొప్ప భేదములు కలవు.

గాంధీజీ ప్రజాస్వామ్యవాది యైనను కాకపోయినను భారత వ్యావసాయిక ప్రజకు ప్రతినిధియగుట నిస్సంశయము. ఆ కోట్లకొలది ప్రజలవ్యక్తావ్యక్త కోరిక లతనిలో మూర్తీ భవించెను. అది ప్రాతినిధ్యముకంటె కొంచెమధిక మేయగును. అతడు సామాన్య వ్యవసాయ కుడుకాడు. అతనిశితమైన కుశాగ్రబుద్ధి, మృదులములై నభావములు, పరిష్కర సంస్కారము, విశాలదృష్టి, దయాళుత్వముకలవాడు. అయినను ముఖ్యముగా సన్యాసి. అతడు తనరాగములను, ఉద్రేకములను అణచివేసి, వానిని పునీతమొనర్చి యాధ్యాత్మిక పీఠులకు త్రిప్పెను. సూదంటురాయివలె నతడు మనుష్యులనాకర్షించును. అతడు భయ

భక్తులను వినయ విధేయులను స్నేహములను పురిగొల్పును. ఇది యంతయు వ్యవసాయకుల కతీతమైనది. అతనితో పోలిక లేనది. అయినను అతడు పెద్దరయితే. రయితులవలెనే యతడు విషయములను చూచును. రయితులవలెనే జీవితములోని కొన్ని యంశములపట్ల సంధుడుగ నుండును. కాని భారతదేశము రయితులదేశము కనుక సతడు తనభారతదేశమును బాగుగ నెరుగును. దాని యెంత చిన్నకదలిక నైన సతడు బాగుగ పసికట్టును. అత డెట్టి స్థితి నైన సతినూటిగ స్వభావసిద్ధముగ గ్రహించి మంచి యననుదొరికిన సమయములో పనిచేయును.

ఆహా! బ్రిటిషుప్రభుత్వముకేగాక తనప్రజలకు సతి సన్నిహిత సహచరులకుగూడ సతడెంతయగ్రాహ్యుడు! బహుశః ప్రతిదేశములో సత డింజులలో వింతనస్తువగును. భారతదేశమింకను అతనినిగ్రహించి నట్లు కాన్పించదు. లేదా పాపమును, మోక్షమును, దౌర్జన్యరాహిత్యమునుగురించి మాట్లాడు మతక్రమ క్తనది యభినందించును. అపార త్యాగములచేతను, కఠిన తపస్సుచేతను 'పుణ్యపర్వతమును' సృజించి కొంతమంది చిన్న దేవతలరాజ్యములను భయపెట్టి పాత్రకొనిన పరిపాలననుకూలత్రోసిన సన్యాసులకథలనేకములు భారతపురాణములలో కలవు. ఒకయనంతయాధ్యాత్మిక ప్రాదమునుండి వెల్లివిరియు గాంధీజీ యాత్మశక్తిని నేను వీక్షించునపు డీపురాణకథలు తరచు నా మనస్సులోనికి వచ్చుచుండెడివి. నిశ్చయముగా సతడు ప్రపంచసామాన్య టంకసాలలో తయారైనవాడు కాదు. అతడు వేటొకయసాధారణ జాతిలో ముద్రింపబడెను. తరచు అతని కన్నులనుండి మ మ్మగ్రాహ్యమైన దేదియో చూచుచుండెడిది.

హిందూదేశము, పట్టణ, నూతనపారిశ్రామిక హిందూదేశము కూడ వ్యవసాయపోకడలను కలిగియుండెను. కనుక నది తన యీ కుమారుని తనవలెనేయుండి తనవలెనుండనివానిని, మహానాయకునిగ చేయుటెంతయు సహజము. అతడు పురాణస్మరణములను సగము మరచిపోబడినవాటిని త్రవ్వివైకతీసి యామెకు తన నిజాత్మయొక్క

తఘకులను కనపరచెను. వర్తమాన యంధకారబంధురమగు దుఃఖములో నలిగి యామె నిరర్థక భూత, భవిష్యత్కళలతో శాంతినొందుటకు బ్రయత్నించెను. కాని యత డామెమనస్సున కాశను, పూర్తిగ చిత్తుకకొట్టుబడిన శరీరముకు బలమును, శక్తిని ప్రసాదించెను. భవిష్యత్తు మోహజనకముగ కాన్పించెను. జానన్వలె నది రెండు ముఖములతో భూత భవిష్యత్తులను చూడ నారంభించి రెంటిని మిళితము చేయజూచెను. జోడింపజూచెను.

మాలో చాలమంది యీ న్యవసాయకదృష్టితో సంబంధము క్రైంచుకొంటిమి. పూర్వకాలపుభావములు, ఆచారములు, మతములు మాకు విదేశీయములయ్యెను. మే మాధునికులమను నామకరణము పెట్టుకొంటిమి. అభివృద్ధి, పారిశ్రామికమయముచేయుట, జీవితప్రమాణము నున్నతిచేయుట, సామ్యముచేయుట మొదలగు భావములతో మేము భావించుచుండుము. న్యవసాయకుని దృష్టి యరిష్టదాయకమని మేము భావించితిమి. కొంతమంది సామ్యవాదమును, కమ్యూనిజమును అభిమానించితిమి. రాజకీయముగ మేము గాంధీజీతో నెట్లు సంవర్కము పెట్టుకొనగలిగితిమి ? చాలమంది యతని ప్రియశిష్యుల మెట్లయితిమి ? ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానమిచ్చుట చాలకష్టము. గాంధీజీనెరుగనివాని కే సమాధానము తృప్తికరముగ నుండజాలను. వ్యక్తిత్వమనిర్వచనీయమైనది. అది మనుష్యులయాత్మల నాకర్షించు వొక వింతశక్తి. అతనిలో నిది యపారముగకలదు. అతనిదగ్గరకు పోవు ప్రతివానికి తటచుగా నతడు వివిధదృక్కులలో కాన్పించును. అతడు ప్రజల నాకర్షించును. కాని తుదకు మానసిక విశ్వాసమువారి నతనియొద్దకు తెచ్చికట్టివేయును. అతని జీవిత వేదాంతముతో వారేకీభవింపరు. అతని యనేకాదర్శములతో కూడ వారేకీభవింపరు. తరచుతడు వారికగ్రాహ్యుడు. కానియతడు సూచించిన కార్యము నేత్రగోచరమైనది. దానిని బుద్ధిచే గ్రహింపవచ్చును. గుర్తింపవచ్చును. శుష్కరాజకీయములు దోహదముచేసిన నిర్జీవసాంప్రదాయానంతర మేకార్యముకై నను స్వాగతముండెడిది. ధైర్యోపే

తము, జయప్రదము, నైతికశక్తివిరాజితము సగుకార్యమును త్రోసి వేయుట కెవరితరము? బుద్ధి, భావప్రసంగములుకూడ నది ముంచి వేసెను, క్రమక్రమముగా నతడు తన కార్యపటుత్వమునుగురించి మ మ్మొప్పించెను. అతని వేదాంతమును మే మంగీకరింపకపోయినను మే మతని ననుసరించితిమి. కార్యమును, దానివెనుక నున్న భావమును విడదీయుట బహుశః సరియైనపద్ధతికాదు. ఇది తరువాత మానసిక పోరాటమును చిక్కులను తెచ్చిపెట్టెను. గాంధీజీ, ప్రధానముగా కర్మ వీరుడు. మార్పుచెందుపరిస్థితుల సతిసూక్ష్మముగాగ్రహించువాడు కనుక మాకు యుక్తమని తోచినమార్గమున నడుచునని మే మన్యక్తముగ నాశించితిమి. ఏమయిన నతడు నడుచుబాట యింతవరకు సక్రమముగ నుండెను. ముందెప్పుడో విడిపోవలసినచ్చునని దాని నిప్పుడే తల పెట్టుట యుక్తము; అన్యక్తము.

ఇదంతయు మాకు మనోనిశ్చయము, అకలంకత, యేర్పడలేదని తెలుపును. మే మెక్కువ తార్కికులము కావచ్చును. కాని గాంధీజీ మాకంటె భారతదేశము నెక్కువగ నెరుగునని మే మెప్పుడును భావించెడివారిము. అట్టి యర్హత భక్తి విశ్వాసములను చూడగొనిన వానిలో ప్రజల యభీష్టాశయములను నెరవేర్చునదేదియో యుండ వలెను. మేముతని నొప్పింపగలిగినచో నీ ప్రజలనందరను త్రిప్పివేయవచ్చు నని భావించితిమి. అతని నొప్పించుట సాధ్యముగనే కనిపించెను. ఏలనన అతనిదృష్టి న్యవసాయక దృష్టియేయైన జన్మతః తిరుగుబాటుదారు, గొప్పమార్కులను తెచ్చిపెట్టు విప్లవకారుడు. జయాపజయముల కత డెంతమాత్రము లక్ష్యముచేయడు.

స్థబ్దులు. నీతిదూరులు నయిన మనప్రజల నత డెంతయాశ్చర్య ముగ శిక్షించెను. చార్జ్స్యముచేతను, ద్రవ్యముచేతను నాశపెట్టి యత డట్లు చేయలేదు. అతని సాధుదృష్టి, మృదువచనము నంత కంటె నతని నిజోదాహరణముయివియే యతని పరిశువేది. 1918 నాటి సత్యాగ్రహదినములలో బొంబాయినివాసియగు ఉమరసాభాని యతనికి ప్రియమైన 'బానిసబోధకుడు' అని పేరిడుట నాకు జ్ఞాపక

మున్నది. తరువాత గడచిన పన్నెండు సంవత్సరములలో నెంతయో జరిగెను. ఈ మార్పులు చూచునరకు మరి జీవించలేదు. కాని యెక్కువ యశృష్టవంతులమయిన మేము 1931 వ సంవత్సరములోని మొదటి నెలలనుంచి సంతోషోత్సాహ తరంగములతో వెనుకకు చూచితిమి. 1939 మా కొక వింత సంవత్సరము ! గాంధీజీ తన మోహనాశ్రమముచే మనదేశము నొక్కసారిగా మార్చివేసినట్లు కాన్పించెను. బ్రిటిషు ప్రభుత్వమును జయించితిమనుకొనిన మూర్ఖు లెవరును లేరు. మన యుత్సాహభావమునకు ప్రభుత్వముతో నెట్టి సంబంధమును లేదు. మనము మన ప్రజలు నారీమణులు మనయువకులు మనబాలుగు యుద్యమములో చూపిన ధైర్యసాహసములకు గర్వించి తిమి. అదియొక యాధ్యాత్మిక విజయము. అది సర్వులకు సర్వకాల మందు సమూల్యమైనది. కాని పరాధీనులను, అణగద్రొక్కబడిన వారము నగు మనకది మరింత యమూల్యమైనది. దీనిని పోగొట్టున దేదియు జరుగకూడదని మే నూతురపడితిమి.

స్వయముగ నాయెడల గాంధీజీ యెప్పుడు నసాధారణ దయ గౌరవము చూపెను. మా తండ్రినిర్యాణ మతనిని నాకు మరింత సామీప్యమునకు తెచ్చెను. నేను చెప్పినదాని నత డెప్పుడు నతి యోర్పుతో విని నా కోర్కెలను తీర్చుట కన్నియత్నములనుచేసెను. నేను మరికొంతమంది సహచరులముకలసి యతనిని సామ్యవాద మార్గములోనికి మార్చగలుగుదుమని నే ననుకొంటిని. అతని కది వచ్చినచో క్రమముగా మారెదనని యతడేయనెను. ప్రస్తుత పరి పాలన క్రమములోని దౌర్జన్యము, అన్యాయము, వ్రయము, దుఃఖము మొదలగు వాటినుండి తప్పించుకొనుటకు నాకు వేరు మార్గము కాన్పించకపోవుటచే నతడు విధాయకముగ సామ్యవాద మూలసూత్రము సంగీకరించునట్లు కాన్పించెను. అతడు పద్ధతులలో భేదింపవచ్చును. కాని యాదర్శముతో భేదింపడని నే నప్పు డను కొంటిని. కాని గాంధీజీ యాదర్శములకు సామ్యవాదలక్ష్యమునకు ప్రధానభేదములే యున్నట్లు నే నప్పుడు గ్రహించితిని.

1931 ఫిబ్రవరి ఢిల్లీ కథకు వత్తము. గాంధీయిర్విన్ సంభాషణలు కొంతవరకు నడిచినడిచి హఠాత్తుగా నాగిపోయెను. చాలరోజులవరకు వైస్రాయి గాంధీజీకొరకు కబురుపంపలేను. మా కంతయు భగ్నమయి నట్లేతోచెను. వర్కింగుకమిటీ మొంబర్లు తమతమ రాష్ట్రములకు వెళ్ళుటకు సిద్ధమయిరి. విడిపోవుటకు పూర్వము ముందు కార్యక్రమమును గురించియు, శాసనోల్లంఘనముగురించియు మేము సంప్రదించితిమి. భగ్నమయినసంగతి నిశ్చయమయినతోడనే తిరిగి కలుసుకొనుటకు, సంప్రతించుటకు నవకాశముండదని మేము భావించితిమి. నిర్బంధములు చెలరేగునని ప్రభుత్వము కాంగ్రెసుపై తీవ్రముగ దాడి నలుపునని యది మే మింతవరకు చవిచూచిన దానికంటె ఘోరమగు నని యనుకొంటిమి. ఆఖరుసభ యనుకొనినసభలో మేము కలుసుకొంటిమి. ఉద్యమమును నడుపుట కనేక తీర్మానములు చేసితిమి. ఒక తీర్మానమునకు కొంత ప్రాధాన్యతకలదు. ఇంతవరకు ప్రతి తాత్కాలికాధ్యక్షుడు తాను నిర్బంధింపబడినచో తన స్థానము కొకనిని పేర్కొనుచుండెను. కాళీయయిన స్థానములలో వర్కింగుకమిటీ సభ్యులను పేర్కొనుచుండెను. స్థానీయముగ వచ్చిన వర్కింగుకమిటీలు పనిచేయుచుండెను. అవి యే విషయములోను క్రొత్తగా జోక్యము తీసికొనజాలవు. వారు జయిలుకుమాత్రమే పోగలరు. ఇట్లు నిరంతరము స్థానీయులను పెట్టుచుండుపద్ధతి సాహసమైనది. ఇది కాంగ్రెసును తప్పుమార్గములో పెట్టవచ్చును. దానివలన కొని యుపద్రవములున్నవి. కనుక ఢిల్లీలోని వర్కింగుకమిటీలో తాత్కాలికాధ్యక్షులను పేర్కొనుట, స్థానీయసభ్యులను పేర్కొనుట పనికిరాదని తీర్మానింపబడెను. మొదటి కమిటీలోని మొంబరు, మొంబర్లు పయినున్నంతసేపు వారే పూర్తికమిటీవలె పనిచేతురు. వారందరు జయిలులోనుండుచో పనిచేయు కమిటీయే యుండదు. కాని మే మప్పుడు వర్కింగుకమిటీ యధికారములు దేశములోని ప్రతిమనిషిలోను స్త్రీలోను నిలిచి యుంచునని గంభీరముగా చెప్పి పోరాటము నప్రతిహతముగ సాగింపవలసినదని హెచ్చరించితిమి.

ఈ తీర్మానము యుద్ధమును సాగించుట కొక ధైర్యమైన శ్రోవ. ఇందులో రాజకేంతమాత్రము చోటులేదు. కాంగ్రెసు యొక్క ముఖ్యస్థానములో కూర్చొని దేశమంతటితోను సంపర్కము కలిగియుండుట నిరంతర సందేశములనుపంపించుట దుర్ఘటమగుచున్న దను సంగతికూడ యిది గుర్తించెను. ఇది తప్పనిసరి. మన సేవకు లో చాలమంది పేరు ప్రఖ్యాతులుగల స్త్రీలు, పురుషులు గలరు. వారు బహిరంగముగనే పనిచేతురు. వా రెల్లప్పుడు నిర్బంధింపబడ వచ్చును. 1930 వ సంవత్సరములో సందేశములను తీసికొనివెళ్ళుటకు నివేదికలను పట్టుకొనివచ్చుటకు తనిఖీచేయుటకు రహస్యవార్తా ప్రచారశాఖయొకటి నిర్మింపబడెను. ఇది బాగుగనే పనిచేసెను. రహస్యవార్తలను తెచ్చుశాఖను జయప్రదముగ నడిపింపగలమని యిది రుజువుచేసెను. కాని కొంతవరకిది మన బహిరంగయుద్ధమముకు సరి పడలేదు. గాంధీజీ దీనికి వ్యతిరేకి. ప్రధానస్థానమునుండి సందేశములు రానప్పుడు పనినినిర్వహించుబాధ్యత స్థానికప్రజలమీద పెట్టకతప్పదు. లేనిచో వారు పైనుండి యాదేశము వచ్చునని యసహాయులై చూచుచు మారకొనెదరు. సాధ్యమైనపు డాదేశములు పంపబడుచుండెను.

కనుక మే మీ తీర్మానమును, యితరతీర్మానములను నామో దించి వెళ్ళిపోవుటకు మాటలుకట్టితిమి. అప్పుడే యిర్విన్ ప్రభువువద్ద నుండి మరియొక పిలుపువచ్చెను. సంభాషణలు తిరిగి ప్రారంభ మయ్యెను. మార్చి 4 వ తేదీ రాత్రి రెండుజాములవరకు మేము వైస్రాయి యింటివద్దనుంచి రానలసిన గాంధీజీకొరకు వేచియుంటిమి. అతడు రెండుగంటలకు తిరిగివచ్చి మమ్ము నిద్రనుండిలేపి సమా ధానము కుదిరెనని చెప్పెను. మేము ముషాయిదా చూచితిమి. నేను చాలవరకు మగతుల నెరుగుదును. అవి యనేకసారులు చర్చింప బడెను. కాని మొట్టమొదటనేయున్న రెండవమరతు, రక్షణలు మొదలగువాటికి సంబంధించినది, నా కాశ్చర్యము కలిగించెను. నేను దాని కేంతమాత్రము సుముఖుడనుకాను. నే నప్పుడేమియు చెప్పలేదు. మే మందరము నిద్రించితిమి. చెప్పనలసిన దేదియునులేదు.

జరగవలసినపని జరిగిపోయెను. మన నాయకుడు మాటయిచ్చెను. మన మతంతో నేకీభవింపకపోయినను మన మేమి చేయగలము? అతనిని త్రోసివేయవలెనా? అతనితో తెంచుకొనవలయునా? మన అభిప్రాయభేదమును ప్రకటింపవలెనా? అది యొకవ్యక్తికి కొంత యాత్మత్వప్రీతీయవచ్చును. కాని తుదిశ్చయము నదియేమియు చేయజాలదు. తాత్కాలికముగనైనను శాసనోల్లంఘనము సమాప్తమయ్యెను. ప్రభుత్వము గాంధీజీయొక్క సమాధానమున కిదివరకేయంగీకరించెనని ప్రకటింపగలిగినపుడు వర్కింగుకమిటీకూడ నిప్పుడు దానిని నడిపింపజాలదు. మా యితర సహచరులనలెనే నేనును శాసనోల్లంఘనము నాపివేసి ప్రభుత్వముతో తాత్కాలిక సంధిచేసికొనుటకు సంపూర్ణముగా నిచ్చగించుచుంటిని. మా సహచరులను తిరిగి జయిలుకు పంపించుట మా కెవరికి సులభవిషయముకాదు. ఇదివరకే జయిలులో నున్న యనేకవేలమంది నచ్చటనేయుంచుటకు మేము కారకులము కాజాలము. మాలో చాలమంది జయిలులోనుండుటకు తగుశిక్ష పొంది, యచ్చట జరుపవలసిన నిత్యవిధులనుగురించి పరిహాసముగా మాట్లాడినను జయిలు రాత్రిందివములు గడుపుటకు సంతోషప్రదమైన ప్రదేశముకాదు. ఇదిగాక మూడువారముల గాంధీజీ యిర్విన్ సంభాషణలవలన సమాధానము చేకూరునని దేశము భావించుచుండెను. చివరికది భగ్నమగుట ప్రజలకాశాభంగమగును. కనుక వర్కింగుకమిటీలోని మే మందరము మా ప్రధానస్థితికి భంగము గలుగకుండు పద్ధతిని, తాత్కాలిక సమాధానమునకు ప్రసన్నముగనే యుంటిమి.

గొప్పవాదముకు తావిచ్చిన యనేకాంశములతో నా కంత ప్రసక్తిలేదు. అన్నిటికంటె రెండువిషయములలో నా కెక్కున శ్రద్ధయుండెను. ఒకటి మన స్వాతంత్ర్యలక్ష్య మెప్పుడు నేవిధముగను చెక్కుచెదరకుండవలెను. రెండవది యు.పి.లో నున్న వ్యవసాయ దారులస్థితి నీ సమాధానము బాధించకూడదు. మా పన్నుల నిరాక

రణము. లేక శిస్తులనిరాకరణ మింతవరకు చాల జయప్రదముగనుండును. కొన్నిప్రాంతములలో చిల్లిగవ్వ టింగునబోణీకాలేదు. రయితులందరు నుత్సాహభరితులైయుండిరి. ప్రపంచవ్యవసాయ పరిస్థితులు, ధరలు మునుపటికంటె నధ్వాన్నముగ నుండెను. మా పన్నుల నిరాకరణము రాజకీయము నార్థికముకూడ నై యుండెను. ప్రభుత్వముతో తాత్కాలిక సమాధానము కుదురుచో శాసనోల్లంఘనము విరమింపబడును. పన్నుల నిరాకరణమునకు రాజకీయకారణము తగ్గిపోవును. కాని యార్థికసమస్య యేమగును? విపరీతమగు ధరలవ్యత్యాస మేమగును? ప్రభుత్వ డిమాండును చాలమంది రయితులు చెల్లింపజాలరు. గాంధీజీ యీ విషయమును యిర్విన్ ప్రభువుకు సృష్టపరిచెను. పన్నుల నిరాకరణము విరమింపబడును. కాని వారిశక్తికిమించి చెల్లింపవలసినదని మేము రయితులకు చెప్పజాలమని యతడు నిష్కర్షగా చెప్పెను. ఈ విషయము రాష్ట్రమునకు చెందినది కనుక భారత ప్రభుత్వముతో వివరముగా చర్చించుటకు వీలులేకపోయెను. రాష్ట్రప్రభుత్వ మీ విషయమును గురించి మాతో సంప్రశించెదరని, రయితుల దుఃఖములను బాపుటకు వారి యధికారములోనున్నంతయు చేసెదరని మా కభయ హస్తమిచ్చిరి. అది యస్పష్టమైనబాస. కాని యీ పరిస్థితులలో నంతకంటె నిశ్చయమైన వాగ్దానమును పొందుట కష్టము కనుక నీ విషయమిట్లు తాత్కాలికముగ పరిష్కారమయ్యెను. ఇక మనలక్ష్యమునకు చెందిన ప్రధానసమస్య మిగిలెను. సమాధానములోని రెండవపరతులో నిదికూడ భగ్గుముగావింపబడినట్లు నాకు కొన్పించెను. దీని కొరకేనా మనప్రజ లొకవత్సర మంత ధైర్యస్థైర్యములతో పోరాడిరి? మన ధైర్యవచనములు, క్రియలు దీనితో సమాప్తము చెందవలెనా? ఈ విధముగ నా మార్చి రాత్రియంతయు దీర్ఘాలోచనా తత్పరుడనయి యుంటిని. అమూల్యమయిన దేదియో పోయినట్లు నదియిక పునర్లభ్యము కానట్లు నా హృదయములో నొక శూన్యత యేర్పడెను.

క రా చీ కాం గ్రె సు

నా జిజ్ఞాస గాంధీజీ కెట్లో తెలిసెను. మరునాడు ప్రాతఃకాలమున నన్నతడు తనతో షికారురమ్మ నెను. మేము చాలసేపు మాట్లాడితిమి. ప్రధానమైనదేదియు పోలేదనియు నెట్టి సిద్ధాంతమును జారవిడువలేదనియు నన్నత డొప్పింపయత్నించెను. సమాధానములోని రెండవపరతు కతడు మన స్వాతంత్ర్యకోరికకు సరిపడునట్లొక చిత్రమైన యర్థము తీసెను. అందులోని “భారత ప్రయోజనముల కొరకు” అను మాటలమీద నతడెక్కువగా నాధారపడెను. ఆయర్థము నాకు ‘బలవంత బ్రాహ్మణార్థముగా’ కాన్పించెను. అది నాకు నచ్చలేదు. కాని యతని సంభాషణ నాకు కొంత యుపశాంతిగా నుండెను. అగ్రిమెంటు గుణావగుణములటుండ మ మ్మాశ్చర్యచకితులనుచేయు నతని విధానము నాకు భయంకరముగ నున్నదని నే నతనితో చెప్పితిని. అతనిలో నగ్రాహ్యమయిన దేదియోయుండెను. పదునాలుగు సంవత్సరము లతని కత్యంత సన్నిహితుడనై యుండినను కా కది యిసుమంతయు నర్థముకాలేదు. అదియే నాకు భయము కొల్పుచుండెను. తనలో నగ్రాహ్యమయిన దేదియో యున్నదని యతడే యొప్పుకొని దానికి తానేమియు చెప్పజాలననియు నది యెచ్చటకు తీసికొనిపోవునో జోస్యము చెప్పజాలననియు చెప్పెను.

ఒకటి రెండురోజు లేమిచేయుటకుతోచక నేను మనశ్శాంతి లేక యిటువటు తిరిగితిని. అప్పు డా యగ్రిమెంటు నెదిరించవలెనని, అడ్డుపెట్టవలెనని నాకులేదు. ఆ స్థితి దాటిపోయెను. నేను చేయగలిగిన దంతయు వ్యవహారములో దాని నంగీకరించుచు నామకః దానతో సంబంధములేదని యనుకొనుటయే! అది నా వ్యక్తిగత యహంకారమునే తృప్తిపరచుచుగాని పెద్దపవస్య నెట్లు చక్కబరచగలదు? చేసినదాని సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరించి గాంధీజీవలెనే దాని

కత్యంత ప్రసన్నమగు యర్థమునే యేల చెప్పకొనగూడదు? అగ్రి మెంటు జరిగిన వెంటనే ప్రతికాప్రతినిధుల కత డీ యర్థమునే స్పష్ట పరచి మేము పూర్తిగా స్వాతంత్ర్యమునే సమర్థించుచున్నామని చెప్పెను. అత డెట్టిమరభిప్రాయములు కలుగకుండ నీ హంశమును యిర్విన్ కు స్పష్టపరచెను. కాంగ్రెసు తరపున ఆర్. టి. సి. కి ప్రతి నిధిని పంపలసియున్నచో నీ పరతులమీదమాత్రమే పంపెదమనియు, నీ హక్కుకొరకు వాదించెదమనియు నతడతనితో చెప్పెను. ఇర్విన్ ప్రభు వీ యధికారము నంగీకరింపడు. కాని కాంగ్రెసుకు దానినిగురించి వాదించుటకు హక్కు కలదని గుర్తించెను.

కనుక నేను మానసిక పోరాటముతోను, శరీర బాధతోను అగ్రిమెంటు కంగీకరించుటకు, హృదయపూర్వకముగ పనిచేయుటకు నిశ్చయించితిని. నాకు మరియొక మధ్యమార్గమేమియు కాన్పించ లేదు.

గాంధీజీ యిర్విన్ ప్రభువుతో సగ్రిమెంటుకు రాకముందు తరు వాత శాసనోల్లంఘన ఖయిదీలనేగాక తదితర రాజకీయ ఖయి దీలనుకూడ విడుదలచేయవలసినదని కోరెను. మొదటివారు అగ్రి మెంటు పరతుప్రకారము విడుదల యగుదురు. కాని విచారణ చేసినతరువాత శిక్షింపబడినవారు, విచారణచార్జీ, శిక్ష లేకుండగ నె యుంచబడినవారు వేలకొలదికలరు. ఈ డెటెన్యూలలో చాలమంది యనేక సంవత్సరము లీవిధముగనే యుంచబడుటచే భారతదేశ మంతట ముఖ్యముగా దీనిచే నెక్కువగా బాధపడుచున్న నంగదేశ ములో, విచారణలేకుండ ఖయిదుచేయుపద్ధతిపై కల్లోలము హెచ్చు చుండెను. పెంగ్విన్ ద్వీప్రధానివలె భారతప్రభుత్వము రుజువు లేనియు నుత్తమరుజువులు కాజాలవని విశ్వసించిరి. డెటెన్యూలు చార్జీవ్యయతమగు తిరుగుబాటుదారులు లేదా దాని కుద్యుక్తులైన వారు గాంధీజీ, అగ్రిమెంటుపరతుగాగాక, నంగదేశములోని రాజ కీయ యుద్రేకమును తగ్గించి యెక్కువసుముఖవాతావరణమును గలిగించుటకు వారిని విడుదలచేయవలసినదని కోరెను. కాని ప్రభు త్వమువారు దీని కొప్పకొనలేదు. భగస్సింగు మరణశిక్షను మార్చు

వలసినదని గాంధీజీ చేసిన వాదననుకూడ ప్రభుత్వ మంగీకరింపలేదు. దీనికి అగ్రిమెంటుకు సంబంధమేమియులేదు. భారతదేశమంతయు నీ విషయమై గగ్గోలుగానుండుటచే నతడు దీనిని ప్రత్యేకముగా కోరెను. అతనికోరిక వ్యర్థమయ్యెను.

భారతదేశ ఔరరిష్టుసంఘ చిత్తవృత్తిని తెలుపుహంశమొకటి నాకు జ్ఞాపకమున్నది. ఇది నా విడుదలయైనవెంటనే జరిగెను. ఒక క్రొత్తవ్యక్తి నన్ను చూచుటకువచ్చెను. అతడు తనపేరు చంద్ర శేఖర అబదు అని చెప్పెను. నే నతని నెప్పుడు చూడలేదు. కాని, పది సంవత్సరములక్రిత మతడు పాతశాలనుండి విరమించి యన్. సి. ఒ. లో జయిలుకు వెళ్ళినట్లు వింటిని. అతడప్పుడు పదిహేను సంవత్సరములవాడు. జయిలు నియమము నుల్లఘించెనని యతనిని కొరడాలతో బాదిరి. తరువాత నతడు ఔరరిష్టుగా మారి యుత్తర హిందూదేశములో నొక నాయకుడయ్యెను. ఈ చరిత్ర నేను కర్ణా కర్ణిగ వింటిని. నే నీ వదంతులలో నెట్టిశ్రద్ధ తీసికొనలేదు. నే నతనిని చూచి యాశ్చర్యపడితిని. కాంగ్రెసుకు ప్రభుత్వమునకు రాయబారము జరుగునను వదంతులు విని యితడు నన్ను చూడవచ్చెను. సమా ధానము కుదిరిన తమసంఘము కేమైన శాంతిచేకూరునా? యని యడుగుట కతడువచ్చెను. వారింకను న్యాయబాహ్యులుగనే భావింప బడి యట్టి యాదరణనే పొందుదురా? తలదాచుకొనుటకు చోటు లేకుండ తరుమగొట్టబడుదురా? ఉరికంబము లెప్పుడు వారికొరకెదురు చూడవలసినదేనా? లేక ప్రశాంతమగు వృత్తుల నవలంబించుటకు సావకాశములున్నవా? కేవల ఔరరిష్టు పద్ధతులవలన లాభములేదని, వాటివలన నెట్టిమంచి చేకూరలేదని గ్రహించితిమని యతడుచెప్పెను. అయినను భారతదేశము కేవలము శాంతిపద్ధతులచేతనే స్వాతంత్ర్య మును బడయగలదనునమ్మక మతనికిలేదు. భవిష్యత్తులో నెప్పుడో యొకప్పుడు దౌర్జన్యము రావచ్చుననియు, కాని యది ఔరరిజము కాదనియు నతడుచెప్పెను. కనుక నతడు భారతస్వాతంత్ర్యముకు సంబంధించినంతవరకు ప్రస్తుత ఔరరిజము పనికిరాదనెను. కాని

ప్రశాంతముగా నివసించుటకెట్టి యవకాశము కలుగజేయుకుండ
“వన్నెల్లప్పుడు తరుమగొట్టుచున్నప్పుడు నేనేమిచేయవలెను” అని
యతడడిగెను. ఈ మధ్య జరిగిన ట్రెరరిస్టుచర్యలు చాలనర కాత్మ
రక్షణకొరకు చేయబడినవే యని యతడు చెప్పెను.

ట్రెరరిజములో విశ్వాసము నశించుచున్నదని అజదు ద్వారా
మీ నేను చాలసంతోషించితిని. ఈ విషయములో నాకు తరువాత
మరింత సమ్మతము చిక్కెను. అది యొకసంఘముయొక్క భావముగా
మనుభవములో నంతరించెను. అచ్చటచ్చట న్యక్తులకు సంబంధించి
యేదో యొక ప్రత్యేకకారణముచేత ప్రతీకారముకొర కవి జరుగు
చుండును. అసగా పాతట్రెరరిస్టులు వారి నూతన సహాధ్యాయులు,
కార్జన్యరాహిత్యతత్త్వమును స్వీకరించిరని, బ్రిటిషుపరిపాలన సభినం
దించువారైరని దీని యర్థముకాదు. వారు ట్రెరరిజము నిదినరకు
వలె భావించుటలేదు. చాలమందికి ఫ్యాసిజము వాసనలున్నట్లు నాకు
కాన్పించెను.

నేను చంద్రశేఖర అజదుకు నా రాజకీయతత్త్వము బోధించి,
నా దృక్పథముకు మార్పుకొన చూచితిని. కాని “నేనిప్పుడేమి చేయ
వలెను” అని యతడడిగిన ప్రధానప్రశ్నకు నేను నిరుత్తుడనైతిని.
అతనికి అతనివారికి శాంతియుండు సూచనలులేవు. భవిష్యత్తులో
ట్రెరరిస్టు చర్యలు జరుగకుండ తనపలుకుబడిని వినియోగించవలసిన
దని, వాటినలన పెద్దసమస్యకు తనసంఘముకుకూడ సహకారము కలుగు
నని నేను చెప్పితిని. రెండుమూడు వారములై నతరువాత గాంధీయిర్విన్
సంభాషణలు జరుగుచుండగా, చంద్రశేఖరఅజదును అలహాబాదు
పోలీసులు కాల్చి చంపివేసిరని నేను ఢిల్లీలో వింటిని. ఒక మైదాన
ములో పగటివేళ నతడు గుర్తింపబడి పెద్ద పోలీసుదళముచే చుట్టి
వేయబడెను. ఒక చెట్టుచాటునుండి యతడు తన్ను రక్షించుకొన
జూచెను. ఇరుపక్షముల తుపాకీకాల్పులు చెలరేగెను. అతడు చంప
బడులోపల నొకరిద్దరు పోలీసులను గాయపరచెను.

తాత్కాలికసమాధానము కుదురుటతోడనే నేను ఢిల్లీవీడి లక్ష్మీ వెళ్ళితిని. దేశమంతట శాసనోల్లంఘనమాపివేయుటకు కొన్ని యేర్పాటులను వెంటనే చేసితిమి. కాంగ్రెసుసంస్థలన్నియు మా నూతన సందేశముల నమలుజరిపెను. మా సైన్యములో చాల యశు తృప్తి చెందినవారు 'కాలుదువ్వు' వారు చాలమంది కలరు. వారి పాతఛర్యాలను మానివేయునట్లు బలవంతపరచుటకు మా కెట్టిసాధన ములు లేవు. కాని యెంతమంది విమర్శించినను నాకు తెలిసినంతవ కొక్క మినహాయింపుకూడ లేకుండ ఆ గొప్పసంస్థ యాచరణలో నీ నూతనవిధానము ననలంబించెను. మా రాష్ట్రములో కొన్నిప్రాంత ములలో పన్నులనిరాకరణ తీవ్రముగ జరుగుచుండుటచే నచ్చట నేమి జరుగునామని నేను ప్రత్యేకదృష్టితో చూచుచుంటిని. శాసనోల్లంఘనఖయిదీల విడుదల మేము మొట్టమొదట చూడవలెను. ప్రతి నిత్యము వీరు వేలకొలది విడువబడిరి. కొన్ని రోజులయినతరువాత పేదీ లుగల కొద్దిమందిమాత్రమే జయిలులోనుండిరి. తమతమ గ్రామము లకు, పట్టణములకు పోయినపుడు ప్రజలు వీరిని సహజముగ బహూక రించిరి. తఱచు అలంకారములు, విందులు, యుత్సవములు. యూరే గింపులు, సభలు, యుపన్యాసములు, వినతిప్రత్రములు కోలాహలముగ జరుపబడెను. ఇదియంతయు సహజముగ జరుగునని యనుకొనవలసి నదే. కాని పోలీసులూఠీ చెలరేగి మీటింగులను, యుత్సవములను బల వంతముగా చెదరగొట్టిన భీభత్సమునుండి యిదియొక ఆకస్మికమార్పు. పోలీసువారికిది కొంత కన్నెర్రగానుండెను. బహుశః జయిలులో నుంచి వచ్చినవారిలో చాలమంది విజయోత్సాహముతోనుండిరి. విజయమునొందితి మనుకొనుట కెట్టికారణములేదు. కాని జయిలు నుండి బయటపడుట యెప్పుడు నుత్సాహోద్రేకమును పుట్టించును. అందులో సంఘమంతయు నొక్కసారి విడుదలయైనపు డిక యుత్సాహ మునకు మేరయుండదు.

నే నీ విషయము నిచ్చట చెప్పవలసినచ్చెను. ఏలనన తరు వాత కొన్ని నెలలకు ప్రభుత్వమువారి 'విజయోత్సాహ' పాపమునకు

తప్పపట్టుకొని దీనిని మనపై నొకచార్జిగా బనాయించిరి ! అధికార పూరిత వాతావరణములో పెరిగి, యెప్పుడు నందులోనే నివసించుచు ప్రభుత్వమనిన సైన్యమే యనుభావములోనుండి, ప్రజలలో నెట్టి ప్రేమ యాధారములు లేనివారికి తమ గౌరవమని తాము భావించు నది సన్నగిలుటకంటె బాధకరమగునది వేరొందుయుండబోదు. నే నెరిగి సంతవరకు మే మెవరము యీ విషయము నావంతయు భావింపలేదు. సిన్హాపర్వతములలోనున్న ప్రభుత్వాధికారులు లగాయకు క్రింద మైదానములలోనున్న వారివరకు ప్రజల యీ తిరస్కార భావమునకు కోపముతోను, గర్వభంగమైనదను భావముతోను కుతకుతలాడు చున్నారను సంగతి మే మాశ్చర్యముతో వింటిమి. ప్రభుత్వాభి ప్రాయములను వ్యక్తపరచు పత్రికల కిప్పటికి నాదృష్టి పోలేదు.

కాంగ్రెసు నాయకులకు బ్రిటిషు ప్రభుత్వమును 'ఓడించితి'మను భావములేదు. కాని ప్రజల త్యాగములకు, ధైర్యసాహసములకు మాలో విజయోత్సాహముండెను. 1930 లో దేశము చేసినదానికి మాకు కొంత గర్వముండెను. అది మా యాత్మగౌరవము సభివృద్ధి చేసి మాకు విశ్వాసము చేకూర్చెను. మా చిట్టి వాలంటీరుకూడ భావ ప్రపూర్ణుడై యొడలువిరిచి శిరము పైకెత్తెను. ప్రపంచదృష్టి నాకర్షించిన యీ మహాప్రయత్నము బ్రిటిషు ప్రభుత్వముపై చాల యొత్తిడి కలిగించెననియు, మమ్ము మా గమ్యస్థానము తీసికొనివెళ్ళుననియు కూడ మేము భావించితిమి. దీనికి, ప్రభుత్వము నోడించుటకు సంబంధ మేమియు లేదు. మాలో చాలమంది ఢిల్లీ సంధివలన ప్రభుత్వముదే వయిచేయియైనట్లు పూర్తిగా గ్రహించితిమి.

యు. పి. లో మేము వ్యావసాయక సమస్య నెదుర్కొనవలసి యుండెను. బ్రిటిషు ప్రభుత్వముతో సాధ్యమైనంతవరకు తోడ్పడుటయే మన ప్రస్తుతనీతి. కనుక మేము వెంటనే యు. పి. రాష్ట్ర ప్రభుత్వముతో సంవర్కము పెట్టుకొంటిమి. వన్నెండుసంవత్సరముల నుండి మనకు వారితో నెట్టి యధికార సంబంధములేదు. వ్యావసాయక సమస్యను చర్చించుటకు నేను రాష్ట్రాధికారులను చూచితిని.

ఈ విషయము గురించి నేను దీర్ఘ యుత్తరప్రత్యుత్తరములను జరిపితిమి. మా రాష్ట్ర కాంగ్రెసుకమిటీ మా ముఖ్యనాయకులలో నొకడైన గోవిందవల్లభ పంతును రాష్ట్రప్రభుత్వముతో సంపర్కముకలిగి యుండు ప్రత్యేకోద్యోగిని నియమించెను. వ్యవసాయక దుస్థితిలోని సత్యములును, వ్యవసాయ దినుసులధర లద్భుతముగా పడిపోవుటయు, సామాన్యరయుతు చెల్లింపవలసిన పన్ను చెల్లింపలేని దుస్థితిలోనుండు టయు సంగీకరింపబడెను. ఎంతరెమిషను యివ్వవలె ననునదియే సమస్య. ఈ విషయములో రాష్ట్రప్రభుత్వమే దారిచూపవలెను. సామాన్యముగ ప్రభుత్వమువారు భూఖామందులతోనే వ్యవహరించుచుండిరి. వారి రైతులతో ప్రభుత్వము కెట్టి ప్రత్యక్ష సంబంధములేదు. భూఖామందులే పన్నులను తగ్గించుటో, కొట్టివేయుటో చేయవలెను. కాని ప్రభుత్వము తమకు రావలసిన రెవిన్యూలో కొంత తగ్గించుకొనినగాని జమిందారులేమియు తగ్గించమనిరి. సాధారణముగా వారు తమ రయుతుల కెట్టి రెమిషనులను యిచ్చుటకు శ్రద్ధవహించరు.

రాష్ట్రకాంగ్రెసుకమిటీవారు రయుతులతో పన్నుల నిరాకరణ మాపివేయబడినదని, వారు చెల్లింపగలిగినంతవరకు పన్ను చెల్లింపవలెనని చెప్పిరి. కాని వారి ప్రతినిధులుగా వారితరపున కమిటీవారెక్కువ రిమిషనులను కోరిరి. చాలకాలమునరకు ప్రభుత్వమువారెట్టి చర్యను తీసికొనలేదు. బహుశః గవర్నరు సర్. మాలాము హైలీ సెలవుమీదనో లేక ప్రత్యేకపనిమీదనో యుండుటచే నీ యాలస్యము జరిగియుండవచ్చును. చురుకుదనము, దూరదృష్టిగలచర్య యత్యవసరమయి యుండెను. తాత్కాలిక గవర్నరు, అతని సహాయులు మాటయిచ్చుటకు సందేహించి వేసవిలో సర్. మాలాము హైలీ వచ్చువరకు దీని నాపుచేయ నిశ్చయించిరి.

ఈ నిశ్చయము, ఆలస్యము, కష్టస్థితిని మరింత యధ్వాన్నమొనర్చెను. దీనివలన రయుతులబాధ ద్విగుణమయ్యెను.

ఢిల్లీసంధి యగుటతోడనే నాయారోగ్యముచెడెను. జైలులో కూడ నేను అస్వస్థతగనే యుంటిని. తరువాత తండ్రిగారి మరణమువలన కలిగిన విచారము, పెంటనే ఢిల్లీరాచబారములో కలిగిన పరిశ్రమ నా శరీరారోగ్యమును కృంగదీసెను. కరాచీ కాంగ్రెసునాటికి నేను కొంచెము తేరుకొంటిని.

కరాచీ హిందూదేశముకు పశ్చిమోత్తరముగా చాలదూరములోనున్నది. అది తక్కినదేశముతో కొంతవరకెడారిప్రదేశమువలన వేరుచేయబడుచున్నది. కాని యది భారతదేశములోని వివిధప్రాంతములనుండి యనేకవేలమందిని నాకర్షించి దేశములోని యప్పటి యుద్దేశమును యదార్థముగ వెలిబుచ్చెను. భారతదేశములో జాతీయోద్యమము దినదినాభివృద్ధియగుచున్నదను తృప్తియొకటి కలిగెను. ఇంతవరకు తన కెట్టి దుర్భరకష్టములువచ్చినను వాటిని యథాయోగ్యముగ తరించి, యుక్తమైన త్యాగముచే తనయునికిని ధన్యముగావించుకొనిన కాంగ్రెసుసంస్థయందు గౌరవము, ప్రజలయందు విశ్వాసము, హద్దులనుమీరని యుత్సాహము ద్యోతకమగుచుండెను. కాని ముందున్న భయంకర సమస్యలపట్ల నుపద్రవములపట్ల విపరీతమగు బాధ్యత కలదనుభావముకూడ వీడించుచునేయున్నది—మన మాటలు, తీర్మానములు జాతీయప్రయాణములో జరుపవలసినచర్యలకుపోడ్డాతములు. కనుక వాటిని తేలికగనుచ్చరించుటకు తీర్మానించుటకు వీలులేదు. ఢిల్లీసంధి యంత యామోదకరముగలేదు. అది మనల ననేకరకములైన రాజీలకు దింపునేమో యను భయముకూడ కలదు. అది యొకవిధముగ దేశసమస్యలలోని స్పష్టతను తీసివేసినట్లు కాన్పించెను. కాంగ్రెసుజరుగుసమయముననే మరియొక విషాదము—భగత్సింగుయొక్క యురి - సంభవించెను. ఈ భావము ముఖ్యముగా నుత్తరహిందూదేశములో నుండెను. కరాచీ, యుత్తరమున నుండుటచే, పంజాబునుండి యనేకమందిప్రజల నాకర్షించెను.

వెనుకటి కాంగ్రెసులకంటె కరాచీకాంగ్రెసు గాంధీజీకి వ్యక్తిగత విజయమని చెప్పకతప్పదు. గుజరాత్తులో జయభేరి మ్రోగించిన

నాయకు డను బిరుదుగాంచి, భారతదేశములో పేరెన్నికపొందిన వారిలో నొకడు మహాశక్తివంతుడునగు సర్దారు నల్లభాయిపటేలు అధ్యక్షుడైనను మహాత్ముడే యారంగమును పాలించెను. అబ్దుల్ గఫర్ఖాన్ యాధిపత్యమున సరిహద్దునుండి కాంగ్రెసుకు 'యర్రచొక్కాల' పటాలమొకటి వచ్చెను. ఈ 'యర్రచొక్కాల' వారి కీర్తి దేశమంతట ప్రాకుటచే వా రెచ్చటకు పోయినను అభినందింప బడుచుండిరి. 1930 ఏప్రిల్ లగాయితు, యెంత ప్రకోపింపబడినను, వా రసాధారణము శాంతియుతమునగు ధైర్య, సాహసములను ప్రదర్శించుటచే హిందూదేశమంతయు వారిసాహసమును వేనోళ్ళ కొని యాడెను. 'యర్రచొక్కాలు' అనుపేరుచే కొంతమంది యన్యాయముగా, వారు కమ్యూనిస్టులనయు, లేక లేబరుపార్టీలో నెడమపక్షము వారనియు భ్రమించుచుండును. నిజమునకు వారిపేరు "ఖుదాయా ఖద్మత్ గార్". ఈ సంస్థ కాంగ్రెసులోచేరెను. తరువాత 1931 లో నది కాంగ్రెసులో నొకభాగమయ్యెను. వారు ధరించు పూర్వకాలపు యర్రటిదుస్తులచే వారిని యర్రచొక్కాలవారందురు. వారి ప్రణాళికలో నార్థికనీతి యేమియులేదు. అది జాతీయ, సంఘసంస్కారములకు సంబంధించి యుండెను.

కరాచీలోని ప్రధానతీర్మానము ఢిల్లీసంధికి, రాండు టేబిలు కాన్ఫరెన్సుకు సంబంధించినది. నేను దానిని వర్కింగుకమిటీలో నామోదించితిని. కాని గాంధీజీ నన్ను దానిని బహిరంగకాంగ్రెసులో ప్రతిపాదించమనినపుడు సందేహించితిని. అది నా కసాధ్యమయ్యెను. మొదట నేను తిరస్కరించితిని కాని యిది దుర్బలము నసంతృప్తి కరము నైనస్థితి. నేను దానికి వ్యతిరేకిని కావలెను. లేదా దానిని సమర్థించవలెను. ఊగిసలాడుటయు, ప్రజలను సందేహ మనస్కుల చేయుటయు యుక్తముకాదు. చివరనిమిషములో బహిరంగ కాంగ్రెసులో తీర్మానము నిక ప్రవేశపెట్టుటకు సిద్ధముగానున్న సమయములో నేను దానిని ప్రతిపాదించుటకు నిశ్చయించుకొంటిని. నా యువ న్యాయములో నామహాశుభలో నేను నాభావముల నతినిర్మోగమాటముగ

విశదీకరింప యత్నించితిని. నేను దానిని మనఃపూర్వకముగ సంగీకరించుటకుగల కారణములను చెప్పి, వారినికూడ దాని కంగీకరింపవలసినదని కోరితిని. ఆ క్షణములో నిచ్చిన యా యుపన్యాసము హృదయకుహరమునుండివచ్చి, యెట్టియలంకారములు, లలితపదజాలము లేక జాగ్రతగ తయారుచేయబడిన నా యితర యుపన్యాసములకంటె యెక్కువ విజయము బడసెను.

నే నితర తీర్మానములమీదగూడ, ముఖ్యముగ భగత్సింగు తీర్మానముమీద, ప్రధానహక్కులను గురించిన తీర్మానముమీద, ఆర్థికనీతిమీద మాట్లాడితిని. ముఖ్యముగా చివర తీర్మానమందు నా కెక్కుడు శ్రద్ధకలిగెను. ఇంతవరకు కాంగ్రెసు, గృహపరిశ్రమలకు, సామాన్యముగ 'స్వదేశీ'కి సంబంధించినంతవరకుతప్ప, కేవల జాతీయపద్ధతులను యోచించెనుగాని యార్థికసమస్యలను తలపెట్టలేదు. కరాచీ తీర్మానములో నది సామ్యవాదమువైపు కొకయడుగు, చాలచిన్నయడుగు, ముందుకువేసెను. అది ప్రధానపరిశ్రమలను, సేవలను జాతీయపరము చేయవలెననెను. బీదలమీద భారముతగ్గించి ధనవంతులమీద దానిని హెచ్చించు ననేక యితర విధానములను సూచించెను. ఇది యెంతమాత్రము సామ్యవాదముకాదు. పెట్టుబడిదారుల ప్రభుత్వ మీ తీర్మానములోనున్న ప్రతిదానిని సులభముగా సంగీకరింపవచ్చును.

అతిమాంద్యము, పేలవమునగు నీ తీర్మానమే భారతప్రభుత్వ పెద్దలను గుడ్డెట్టజేయునట్లు చేసెను. బహుశః వారు, దొంగతనముగా కరాచీ వచ్చి కాంగ్రెసు నాయకులను పాడుచేసిన బోల్షివిక్కుల 'యర్ర బంగారమును'గూడ వర్ణించియుందురు. ఒక విధమగు రాజకీయ యంతఃపురములో జీవించుచు, బాహ్యప్రపంచముతో నెట్టి సంబంధములేక, రహస్యవాతావరణముచే చుట్టివేయబడిన వారి గ్రహణబుద్ధి యద్భుత కథలను, కట్టుచరిత్రలను వినుటకు కుతూహలపడును. తరువాత నీ కథలు, వారి భక్తగణములో చేరిన వార్తాపత్రికలలో రహస్యరీతిని చిన్నచిన్న వార్తలుగావచ్చుచు తెరతీసివేసినచో

సంకను అనేకములు విశదముకాగలవను సూచనకూడ చేయబడును. కరాచీ తీర్మానములోని ప్రధానమాక్కులు మొదలగువాటికి సంబంధించిన విషయములను గురించి కొన్ని కథలు సృష్టింపబడెను. ఈ తీర్మానమునుగురించిన ప్రభుత్వాభిప్రాయ మిదియే. ఒక రహస్యవ్యక్తి, కమ్యూనిస్టుసంబంధి, యీ తీర్మానమును వ్రాసెనని, దాని నతడు కరాచీలో నామీద పారవేసెనని దానిమీద 'నీ తీర్మానము సంగీకరించవలెను లేదా ఢిల్లీ సంధిసమస్యమీద నేను ఢీకొనెదనని, నేను గాంధీజీ కొక సంగ్రామసందేశమును బంపితిని యీ కథ బ్రువ్వెను. గాంధీజీ లంచముగా దీని సంగీకరించి యదివరకే విసిగియున్న విషయ నిర్ణయసభచేతను, చివరరోజున బహిరంగ కాంగ్రెసుచేతను బలవంతముగా దీనికొప్పించెనట.

ఆ 'రహస్యవ్యక్తి' యెవరో యింతవరకు నెచ్చటను నుదహరింపబడలేదు. కాని యీ వ్యక్తి యెవరో స్పష్టముగా గ్రహించు సూచన అనేకములు చేయబడెను. రహస్యపద్ధతులు, ద్రావిడప్రాణాయామపద్ధతి నాకు చేతగావు. కనుక నీవ్యక్తి యం. యన్. రాయవలె కాన్పించునని నేను నిర్మాగమాటముగ చెప్పవచ్చును. కాని యం. యన్. రాయగాని 'కమ్యూనిస్టువాసన' గల మరేవ్యక్తిగాని నిరపరాధమైన యీ కరాచీ తీర్మానమును గురించి యెట్లు భావించునో తెలిసికొనుట సిల్లూ, ఢిల్లీలలోని యీ పెద్దల కొక పాఠముగ వినసాంపుగ నుండగలదు. అట్టి వాని దృష్టిలో యీ తీర్మాన మతి హేయముగ నుండునని వినుట వీరి కాశ్చర్యముగ నుండవచ్చును.

గాంధీగారితో గత పదిహేడు వత్సరములనుండి నా కత్యంత పరిచయము కలదు. నే నతనికి సందేశములను పంపుట లేక నతనితో బేరములాడుట యనుభావము దురూహ్యము. మేము పరస్పరము సమాధానపడవచ్చును. లేదా యొక సమస్యమీద విడిపోవచ్చును. కాని మా పరస్పరసంబంధములలో బేరములకెన్నడు నాస్కారముండదు.

కాంగ్రెసు కీ తీర్మానము కొత్తగాదు. యు. పి. రాష్ట్ర కాంగ్రెసుకమిటీ యీవిషయమై యాందోళన చేయుచునేయుండెను,

అది అ. భా. కాం. కమిటీచేత సామ్యవాదతీర్మానము సంగీకరింప చేయుటకు యత్నించుచుండెను. 1929 లో అ. భా. కాం. కమిటీ యీ సూత్రము సంగీకరించునట్లుది కొంతవరకు చేయగలిగెను. తరువాత శాసనోల్లంఘనము వచ్చెను. 1931 ఫిబ్రవరి, మార్చి మాసము లలో నేను గాంధీజీతో ఢిల్లీలో నీ విషయమును కదిపితిని. ఆర్థిక విషయ తీర్మానముండవలెననుభావము నత డాహూయము చేసెను. ఈ విషయమును కరాచీలో తీసికొనిరావలసినదనియు, దీనికి సంబంధించిన తీర్మానము వ్రాసి తన కచ్చట చూపవలసినదనియు నతడు చెప్పెను. కరాచీలో నే నట్లుచేసితిని. అత డనేకమార్పులు, సూచనలుచేసెను. వర్కింగుకమిటీలో పెట్టుటకు పూర్వము మే ముభయము దానిలోని పదముల కంగీకరింపవలెనని యతడనెను. నే ననేక చిత్తులను వ్రాయవలసివచ్చుటచే కొద్దిరోజు లాలస్యమయ్యెను. మా కనేక యితరవిషయములుకూడ నుండెను. చివరకు మే మిరువురము నొక ముషాయిదా సంగీకరించి దానిని వర్కింగుకమిటీ ముందరను విషయనిర్ణయసభలోను తెచ్చితిమి. విషయనిర్ణయ కమిటీ కది క్రొత్త విషయ మనుసంగతి పూర్తిగా నిజము. కొంతమంది సభ్యుల కది యాశ్చర్యము కలిగించెను. అయినను అది కమిటీలోను కాంగ్రెసు లోనుకూడ సులభముగనే యామోదింపబడెను. అందులో నుదహరింపబడిన సూత్రముల ప్రకారము దానిని స్పష్టపరచి విపులము చేయుట కది అ. భా. కాం. కమిటీవారు కీయబడెను. నే నీ తీర్మానమును వ్రాయునపుడు నా డేరాలోనికి నన్ను చూడవచ్చిన యనేక మందితో దీనిగురించి చర్చించితిని. కాని యం. యన్. రాయి కీ తీర్మానముతో నెట్టిసంబంధములేదు. అతడు దీనిని నిరసించుననియు, పరిహాసము చేయుననియు నాకు బాగుగ తెలియును.

కరాచీ వచ్చుటకు కొద్దిరోజులు పూర్వము అలహాబాదులో నేను యం. యన్. రాయిని కలుసుకొంటిని. అతడొక సాయంకాల మకస్మాత్తుగా మా యింటికి వచ్చెను. అతడు భారతదేశములో నున్నాడను భావము నాకు లేకపోయినను, 1927 లో నే నతనిని

మాస్కోలో చూచుటచే వెంటనే యానవాలుపట్టితిని. అతడు నన్ను కరాచీలోకూడా చూచెను. కాని మే మయిదునిముషములకంటె నెక్కువగ కలిసియుండలేదు. గత కొద్దిసంవత్సరములనుండి రాయి నన్ను రాజకీయముగ నిరసించుచు నెంతయో వ్రాసెను. అత డనేకసారులు నాకు కొంచెము బాధకలిగించెను; మా కిద్దరకు గొప్ప భేదముకలదు. కాని ఇంతడు నన్నాకర్షించెను. తరువాత సతడు నిర్బంధింపబడి చిక్కులలో పడినపుడు నేను చేయగలిగిన సహాయము చేసితిని. అతని యద్యుతబుద్ధివిశేషము నన్నాకర్షించెను. అత డందరిచే విడిచిపెట్టబడి యేకాకియగుటచేకూడ నా మనసు ద్రవించెను. బ్రిటిషు ప్రభుత్వము సహజముగ సతనిని వెన్నంటుచుండిరి. జాతీయభారతదేశము కతని యందుమోహములేదు. భారతదేశములో కమ్యూనిష్టులనబడువా రతనిని ద్రోహియని నిరసించిరి. అనేకవత్సరములు రష్యాలో జీవించి కోమింటర్నులతో చిరసహకారము సలిపి అతడు వారిని విడిచిపెట్టెను. బహుశః విడిచిపెట్టునట్లు చేయబడెను. ఇది యెందుచేత జరిగెనో నాకు తెలియదు. అతని ప్రస్తుతాభిప్రాయములెవ్వయో, సనాతన కమ్యూనిష్టులతో సతనికిగల భేదాభిప్రాయము లెవ్వయో నా కిప్పటికి తెలియవు. కాని యట్టివ్యక్తిని ప్రతివాడు విడిచి వేయుటకు నాకు బాధకలిగించుటచే, నేను నా యలవాటుకు వ్యతిరేకముగ డిఫెన్సుకమిటీలో చేరితిని. 1931 లోని వేసవి లగాయతు నేటి వరకు (మూడేండ్ల కుపై న) సతడస్వస్థుడై జయిలులో నొంటికొట్టులో నున్నాడు. కరాచీ సభ ముగియులోపల క్రొత్త వర్కింగుకమిటీని యెన్నుకొనవలసియుండెను. దీనిని అ. భా. కాం. కమిటీవారు ఎన్నుకొనెదరు. కాని యా వత్సర అధ్యక్షుడు సూచించు పేరులనే అ. భా. కాం. కమిటీవారంగీకరించు యాచార మొకటి యేర్పడెను. కరాచీలో జరిగిన వర్కింగుకమిటీయెన్నికవలన మే మెవరము నూహింపని కష్ట మొకటి యేర్పడెను. అ. భా. కాం. కమిటీలోని కొందరు ముస్లిము సభ్యులు యీ యెన్నిక కభ్యంతరపెట్టిరి. బహుశః వారు తమవర్గములోనివారి నెవరిని యెన్నుకొనకపోవుటచే చిన్నబుచ్చుకొని యుండ

వచ్చును. పదిహేనుగురు సభ్యులుగల అఖిలభారతకమిటీలో నన్నితర హక్కుప్రాతినిధ్యము కుదురుట యసంభవము. అసలుతగాదా పంజాబుకు సంబంధించిన స్థానికపేచీ. ఫలితమేమనగా నెన్నికను నిరసించిన వర్గమువారు క్రమముగా పంజాబులోని కాంగ్రెసుపార్టీనుండి చీలి 'అహారుపార్టీ'లో చేరిరి. పంజాబులో చాల పలుకుబడి యుత్సాహము కల కొందఱు కాంగ్రెసుముస్లిములు దీనిలో చేరిరి. ఇది చాల మంది పంజాబు ముస్లిముల నాకర్షించెను. ఇది ముఖ్యముగా, మధ్య తరగతులలోని క్రిందితరహాకు చెందినవారికి ప్రాతినిధ్యము వహించెను. దీనికి ముస్లిము ప్రజలతో ననేక సంబంధములుండెను. పయితరగతులవారికి చెంది కూలిపోవుచున్న ముస్లిము కులతత్వప్రధానమైన సంస్థలకంటె నది చాల బలవత్తరమైన సంస్థ. అహారులు కులతత్వమువైపు మొగ్గనారంభించిరి. కాని ముస్లిము ప్రజలతో వారికి సంబంధముండుటచే నది సజీవమగు సంఘమయి యస్పష్టమయిన యార్థికదృష్టి కలిగియుండెను. వారు తరువాత భారతసంస్థానములలో ముఖ్యముగా కాశ్మీరములో, ముస్లిము ఆందోళనలో ప్రధానస్థానము వహించిరి. ఇచ్చట ఆర్థిక యనర్థములు, కులతత్వములు కలగాపుల గము చేయబడెను. కాంగ్రెసునుండి అహారు పార్టీ నాయకులు కొందఱు జారిపోవుట పంజాబులోని కాంగ్రెసుకు తీరనినష్టమయ్యెను. కాని కరాచీలో మా కీసంగతి తెలియదయ్యెను. ఈ జ్ఞానము క్రమముగా సంకురించెను. వర్కింగు కమిటీ యెన్నికవలన కలిగిన కోపముచేతనే వారు జారిపోలేదు. అది వాయుగతిని తెలుపు నొక తృణము. యదార్థకారము లంతర్గర్భితముగ నుండెను.

కరాచీలో నుండగనే కాన్పూరు హిందూముస్లిము కలహ వార్తలు మాకు చేరెను. ఉద్రేకపూరితులగు ప్రజలు తమకు సహాయముచేయ యత్నించుచుండిన గణేశశంకర విద్యార్థిని చంపివేసి రను వార్తకూడ వెంటనేవచ్చెను. భయంకరము, పశుప్రాయము నగు ఆ కలహములు దేశారిష్టములు. గణేశజీయొక్క మృత్యువే, మరేదియు చేయజాలనట్లు, దీనిని రుజువుచేయుచున్నది. ఆ కాంగ్రెసు మకా

ములోనున్న వేలకొలదిప్రజ లతని నెరుగుదురు. యు. పి. నివాసుల మగు మా కందరకు నతడు ప్రియతమమైన మిత్రరత్నము, సహచరుడు. మొక్కలోని ధైర్యసాహసము, దూరదృష్టి జ్ఞానప్రపూర్ణమగు నాలోచన, నిరంతరోత్సాహము, ఉద్యోగమును, కీర్తిని, ప్రకటనను నిరసించుచు ప్రశాంతముగ పనిచేయు కర్మవీరత్వము. ఆహ యెన్ని గుణములు ! తా నమితముగా ప్రేమించి, సేవించిన యుద్యమముకొర కతడు తన యావ్వనగర్వములో తన యసువుల నర్పించెను. పాపిష్టిచేతు లతనిని చంపివేసెను. కాన్పూరు పట్టణము, రాష్ట్రము సప్రతిమానశోభతో వెలిగిన యొక రత్నమును పోగొట్టుకొనెను. ఈ వార్తవినబడుటతోడనే కరాచీలోని యు. పి గుడారము లంధకారబంధురములయ్యెను. ఒక తేజస్సు గతించినట్లు కాన్పించెను. అయినను మృత్యువు నతినిర్భయముగా నెదుర్కొని యశఃకాంతులతో చనిపోయిన గర్వ మతనికుండెను.

దక్షిణ దేశ సంచారము

డాక్టర్లు నన్ను విశ్రాంతి తీసికొనవలసినదని బలవంతపరచుటచే నేను సింహళములో నొకమాసము గడుప నిశ్చయించితిని. భారతదేశ మొంత విశాలమైనదైనను నాకు నిజమైనమాపుకు మానసిక విశ్రాంతికి తగినయవకాశము లిచ్చటలేవు. ఏలనన నే నెచ్చటకు వెళ్ళినను రాజకీయ సహాధ్యాయులు నన్ను కలుసుకొందురు. దానితో మామూలు సమస్యలన్నియు నన్ను వేధించును. సింహళము హిందూ దేశమున కందుబాటులోనున్న యతిసమీపదేశము. కనుక కమలయు నిందిరయు, నేనును సింహళము వెళ్ళితిమి. 1927 యూరపునుండి తిరిగివచ్చినతరువాత నే ననుభవించిన మొదటిసెలవుదిన మిదియే. నా భార్య, నా కుమార్తె నేను కలసి యెట్టివిచారములేకుండ ప్రశాంతముగ గడుపుట కదియే ప్రథమము. ఈ యనుభవమును నేను తిరిగి యనుభవించలేదు. ఇట్టిదెన్నడైనను తిరిగి కలుగునా యని నే నొక్కొక్కప్పు డాశ్చర్యపడుచుందును,

అయినను నునరాఎలియా యనుచోట రెండువారములుతప్ప సింహళములో నిజముగా మాకెక్కువ విశ్రాంతిలేకుండెను. అచ్చట నన్నితరగతులవారు మా కపారమైన యాతిధ్యమునిచ్చిరి. మా యెడల సుహృద్భావముజూపిరి. ఇంతప్రేమ చూపగలుగుట మా కానందముగనేయుండెను. కాని యది తఱచు బాధాకరముగకూడ నుండెడిది. నునరాఎలియాలో కూలీజట్టులు, తేయాకుతోటలలోని పనివాండ్లు ఇతరులు ప్రతిదినము ననేకమైళ్ళ దూరమునుండి వచ్చుచు తమతో నడివిపువ్వులు, కూరగాయలు, యిండ్లలో తయారుచేయబడిన వెన్న మొదలగు బహుమతులను తెచ్చుచుండెడివారు. మేము సాధారణముగా సంభాషించుటకై నను వీలుండెడిది కాదు. మే మొకరినొకరము చూచి నవ్వుకొనుచుండెడివారము. వారు దారిద్ర్యములోనుండి మాకు తెచ్చియిచ్చుచుండెడి యీ

యమూర్య బహుమతులతో మా గృహము నిండుచుండెను. మేము వాటిని యచ్చటనున్న ఆస్పత్రికి, యనాథశరణాలయములకు పంపుచుండెడివారము.

మే మా ద్వీపములోని యనేక సుప్రసిద్ధ దృశ్యములను, చరిత్రాత్మక శిథిలములను, బౌద్ధబుద్ధికులములను, సుందరారణ్యసీమలను చూచితిమి. అనురద్ధపురములోని బుద్ధవిగ్రహము మనోహరముగ నుండెను. ఒకసంవత్సర మయినతరువాత, నేను డేరాడూను జియిలులోనుండగా సింహళములోని యొకస్నేహితుడు నా కీ విగ్రహ చిత్రము నొకదానిని పంపెను. నేను దానిని నా గదిలో నొక చిన్న బల్లమీద పెట్టితిని. అది నాకొక విలువైన స్నేహితుడయ్యెను. ఈ విగ్రహముయొక్క శక్తిసమన్విత ప్రశాంతముఖలక్షణములు నన్ను శాంతపరచి, నాకు శక్తినిచ్చి నా మనోవ్యాకులతను పోగొట్టుచుండెను.

బుద్ధుడు నన్నెప్పుడు నాకర్షించెను. ఈ యాకర్షణమునకు కారణములను నేను చెప్పజాలను. అది మతసంబంధమైనది మాత్రము కాదు. బౌద్ధమతముచుట్టు పెరిగిన సిద్ధాంతములతో నాకు ప్రసక్తి లేదు. అతని వ్యక్తియే నన్నాకర్షించెను. అట్లే జీససు వ్యక్తికూడ నన్నెక్కువగ నాకర్షించెను. బౌద్ధమతములలో పూజింపబడు బౌద్ధ భిక్షువులను నే నెందరినో చూచితిని. వాదందరి ప్రధానలక్షణము శాంతి. యాత్మశాంతి, ప్రపంచ విచారములందసక్తత. సాధారణముగా వారిముఖములందు బుద్ధివికాసము భయంకర మానసిక సంగ్రామచిహ్నములు కాన్పించవు. వారికీ జీవితము మహాబ్ధిని జేరుటకు ప్రశాంతముగా మందగమనముతో ప్రవహించు నొక నదినలె నుండెను. నేను వారిని కొద్ది యూర్ష్యతో చూచితిని. ఒక యాశ్రమమునకు జేరవలెననెడి కనవడని కోరిక నాలో కలిగెను. కాని నా జాతక మట్టిదికాదు. దానిని తుపానుల మధ్య ఝంఝామారుతములమధ్య గడపవలెను. నాకెట్టి యాశ్రయములేదు. నాకు బయట తుపాను లెంత భీభత్సముగనుండెనో

యాంతరంగిక ప్రభంజనుడుకూడ నట్లేయుండెను. భయంకర వీచికల నుండి నన్ను కాపాడుయాశ్రయ మొకవేళ దొరికినను నే నచ్చట శాంతిని, సుఖమును పొందియుండగలనా ?

కొంచెము కాల మా యాశ్రయము మనోజ్ఞముగ నుండెను; సుఖముగ పడుకొని, కలలనుగనుచు ప్రాణదాయకములగు నుష్ణదేశ వాయుప్రసారముల ననుభవింపవచ్చును. అప్పటి నాభావములకు సింహాళ దేశమొంతయు తగియుండెను. ద్వీపసౌందర్యము నా కానందము కలిగించుచుండెను. మా విహారదినమును త్వరలోనే పరుగెత్తెను. విచారముతో నేను సెలవుతీసుకొంటిమి. ఆ దేశము, ఆ ప్రజలు నా కనేకసారులు స్మరణకువత్తురు. జయిలులోని శూన్య దినములలో నా కవి సహవాసముగనుండెను.

సింహాళమునుండి మేము సరాసరి కన్యాకుమారి దక్షిణాగ్రము చేరితిమి. అచ్చట చాల ప్రశాంతముగ నుండెను. తరువాత తిరువాన్కూరు, కొచ్చిన్, మలబారు, మైసూరు, హైదరాబాదు మొదలగు స్వదేశసంస్థానములను చూచితిమి. ఇందులోకొన్ని చాల యభివృద్ధి నొందెను. కొన్ని చాల వెనుకబడియుండెను. తిరువాన్కూరు, కొచ్చిన్ సంస్థానములు విద్యావిషయములో బ్రటిషుయిండియాకంటె చాల యభివృద్ధిలోనున్నవి. మైసూరు బహుశః పారిశ్రామికముగ నభివృద్ధిలో నుండెను. హైదరాబాదు పూర్తిగా పురాతన ఘోషము రాజ్యచిహ్నము. మాకు ప్రతిచోట ప్రజలు, అధికారులు కూడ నాదరాభిమానములను చూపిరి. కాని మారాఠవలన ప్రజలుపద్రవ కరములగు నాలోచనలను చేతురేమోయను భయ మధికారుల కుండెను. మైసూరు, తిరువాన్కూరు లాసమయములో కొంత పౌర సత్వస్వేచ్ఛను, రాజకీయ కృషికి కొన్ని సావకాశములను కలిగించు నట్లు కాన్పించెను. హైదరాబాదులో నీమాత్రముకూడ పూర్తిగా శూన్యము. మాకెంతయాదరణ చూపబడినను నా కుక్కిరిబిక్కిరి యైనట్లే యుండెను. తరువాత మైసూరు, తిరువాన్కూరు తా మది వరకు కలుగజేసిన కొద్ది సావకాశములను లాగివేసిరి.

మైసూరు సంస్థానములోని బెంగుళూరులో నొక మహాసభ జరిగెను. అప్పుడు నేనొక యినుప స్తంభముమీద జాతీయజెండా లేప దీసితిని. నేను వెళ్ళిన కొద్దికాలముకే యీ స్తంభము ముక్క-ముక్కలుగ విరుగగొట్టబడెను. మైసూరు ప్రభుత్వమువారు జెండాను చూపుట నేరమని ప్రకటించిరి. నేను యెత్తినజెండా నీవిధముగ నిరాదరించి నిరసించుట నాకు బాధకరముగ నుండెను.

నేను తిరువాన్కూరులో కాంగ్రెసుకూడ అక్రమ సంఘమయ్యెను. శాసనోల్లంఘన మాపివేయబడిన తరువాత బ్రిటిషు ఇండియాలో నది సక్రమ సంఘమేయైనను అచ్చట నెవరును దానికి నామాన్య సభ్యులనుకూడ జేర్చించకూడదు. ఈవిధముగ మైసూరు తిరువాన్కూరులు మామూలు రాజకీయకృషిని నలిపివేయుచు తామిదివరకిచ్చిన కొద్దిసావకాశములను తిరిగి తీసికొనిరి. అవి వెనుక ముఖముపట్టెను.

హైదరాబాదుకు వెనుకకు వెళ్ళవలసిన యవసరము, యిచ్చినవి తీసికొనవలసినవి యేమియులేవు. అదెప్పుడు ముందుకు పోలేదు. అట్టి యవకాశముల నెన్నడు కలుగచేయలేదు. హైదరాబాదులో రాజకీయసభల నెన్నడు నెరుగరు. సాంఘిక మతవిషయిక సభలను కూడ ననుమానముతో చూచెదరు. వాటికొరకు ప్రత్యేక యనుమతి పొందవలెను. పేరుప్రఖ్యాతులుగల వార్తాపత్రిక లేవియు నచ్చటలేవు. బయటనుండి దుర్మార్గక్రియ లేవియు దేశములోనికి రాకుండుటకు భారతదేశములో నితరచోట్ల ప్రకటింపబడు యనేకపత్రికల నచ్చటకు రానీయరు. ఈ బహిష్కార మతికతినమైనదగుటచే మితవాదపత్రికలు కూడ బహిష్కరింపబడును.

కొచ్చిన్ లో మేము 'తెల్లయాదులు' అనబడువారుండు ప్రదేశము చూచితిమి. ఈచిన్న సంఘ మతిపురాతనమైనది. యసామాన్యమైనది. దానిసంఖ్య నానాటికి క్షీణించుచున్నది. కొచ్చిన్ లో వారుండుస్థానము పురాతన తెరూసెలమును బోలియుండునని మాకు చెప్పిరి. నిశ్చయముగ దానికి పురాతనరూపముండెను.

మేము మలబారుతీరము పొడుగునను సిరియను క్రైస్తవులుండు
వట్టణములనుగూడ చూచితిమి. క్రీస్తుతరువాత మొదటిశతాబ్దములోనే
క్రైస్తవమతము హిందూ దేశమునకు వచ్చెనను సంగతి యెవరును
గ్రహించను. యూరపు దానిని స్వీకరించుటకు చాల పూర్వమే యది
దక్షిణహిందూదేశములో స్థిరవాస మేర్పరచుకొనెను. ఈ క్రైస్తవుల
మతప్రధాని ఆంటియాకులోనో, సిరియాలో నెచ్చటనో యున్నను
వారి క్రైస్తవమతము పూర్తిగా దేశీయము. దానికి బాహ్యసంబం
ధము లేవియులేవు.

దక్షిణమున నెస్టోరియనుల సంఘముచూచి నే నాశ్చర్యపడి
తిని. వారు పదివేలమంది కలరని వారి మతగురువు నాకు చెప్పెను.
నెస్టోరియనులు చాలకాలముక్రిందటనే యితరజాతులతో కలిసిపోయి
రను నుద్దేశ్యముతో నే నుంటిని. వారు హిందూదేశములో నుండిరను
సంగతి నాకు తెలియనేతెలియదు. కాని వారి కొక కాలమందు
హిందూదేశములో చాలమంది శిష్యులుండిరనియు, వారు తరమున
కాశీవరకు వ్యాపించిరనియు మాకు చెప్పిరి.

మేము హైదరాబాదు ముఖ్యముగా సరోజినీదేవిని, యామె
కుమార్తెలైన పద్మజ, లీలామణులను చూచుటకే వెళ్ళితిమి.
మే మచ్చట నుండగా వారియింటివద్ద ఘోషాస్త్రీల సభ జరిగెను.
వారు కమలను చూచుటకు వచ్చిరి. ఆమె వారికొక యుపన్యాసము
నిచ్చెను. అందులో నామె పురుషుడు తయారుచేసిన చట్టములు,
ఆచారములు మొదలగువాటినుండి స్త్రీలు స్వేచ్ఛను బడయవలసిన
యావశ్యకతను గురించి చెప్పియుండును. ఇది జరిగిన రెండుమూడు
వారములైన తరువాత నొక చిన్నవిషయము జరిగెను. హైదరా
బాదునుండి యొక భయవిహ్వలుడైన భర్త కమల కొక జాబు
వ్రాయుచు నామె యచ్చటకు వచ్చినదిలగాయిత తన భార్య విష
రీతిముగా ప్రవర్తించుచున్నదనియు, తాను చెప్పినట్లు వినుచు తన
యడుగులకు మడుగులోగ్గుటలేదనియు, వాదముచేయుచు నెదిరించు
చున్నదనియు వాపోయెను.

బొంబాయినుండి సింహళమునకు వెళ్ళిన యేడువారములైన తరువాత నేను తిరిగి బొంబాయి చేరితిని. వెంటనే నేను కాంగ్రెసు రాజకీయ సుడిగుండములలోని కురికితిని. ప్రధానవిషయములను చర్చించుటకు వర్కింగుకమిటీసభ జరుగుచుండెను. హిందూదేశములో పరిస్థితు లతిత్వరితముగ మారిపోవుచుండెను. యు. పి. వ్యావసాయక పరిస్థితులు స్తంభించెను. సరిహద్దు రాష్ట్రములలో ఖాన్ అబ్దుల్ గఫార్ నాయకత్వముక్రింద యెట్టిచొక్కాల వారి యుద్యమ మత్యంత ప్రబలమగుచుండెను. వంగదేశములో సత్యంత యుద్రేకము, అణచివేయబడిన క్రోధము, అశాంతి హెచ్చుచుండెను. నిత్యపంట యైన కులకలహములు, కాంగ్రెసు ప్రభుత్వముకు ననేక సమస్యలపై స్థానిక పేచీలు, దానితో ఢిల్లీసంధిని భంగపరచిరను పరస్పరాపవాద ములు బయలుదేరెను. తరువాత చర్చితచర్చణమైనప్రశ్న; రెండవ రాండుటేబిలు సభలో కాంగ్రెసు ప్రాతినిధ్యము వహింపవలెనా? మహాత్మాగాంధీ యచ్చటకు వెళ్ళవలెనా?

సంధికాలమున సంఘర్షణము

గాంధీజీ రాండుటేబిలు సభకు లండను పోవలెనా యక్కర లేదా? యను ప్రశ్న పదేపదే వచ్చుచుండెను. దీనికిమమిద్దమగు ప్రత్యుత్తరము రాకుండెను. చివరనిమిషమువరకు వర్కింగు కమిటీకి, చివరకు గాంధీజీకి యేమియు తెలియదు. దీనికి జవాబనేకవిషయములమీద నాధారపడియుండెను. క్రొత్తసంభవములు పరిస్థితులలో నెల్లప్పుడు క్రొత్తమార్పులను తేచ్చుచుండెను. ఆ ప్రశ్నకు జవాబుకు నిజమైన క్లిష్టసమస్యలుండెను.

రాండుటేబిలుసభ యిదివరకే చట్టస్వరూపము నేర్పాటుచేసెననియు, చిత్రముయొక్క ప్రధానలేఖలన్నియు చిత్రింపబడినవనియు నిక యీ చిత్రమును పూరించుటయే మిగిలియున్నదనియు బ్రిటిషు ప్రభుత్వముతరపున, వారి స్నేహితులతరపున మా కనేకసారులు చెప్పబడుచుండెను. కాని కాంగ్రెసు అట్లు చేయదలంచలేదు. దానికి సంబంధించినంతవర కీ చిత్రమంతయు మొట్టమొదటినుండియు క్రొత్త జవనిక మీదనే వ్రాయబడవలెను. లేక చిత్రింపబడవలెను. ఢిల్లీ సంధిప్రకారము ఫెడరలు విధానము, రక్షణలు కానలెనను భావ మామోదింపబడెననుట నిజము. భారతచట్టనిర్మాణసమస్యకు ఫెడరలు విధానమే చాల మంచితరుణోపాయమను విషయము మాలో చాలమందికి చాలకాలముక్రితమే తట్టెను. ఈ భావముకు నే మంగీకరించుటయన మొదటి రాండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సులో తయారుచేయబడిన ప్రత్యేక ఫెడరలు విధానమునే యంగీకరించుట కానేరదు. ఫెడరేషనుకు రాజకీయస్వాతంత్ర్యముతోను, సాంఘిక పరివర్తనముతోను విరోధమెంతమాత్రములేదు. రక్షణలను భావము నిందుతో జతపరచుట చాల క్లిష్టవిషయము. సాధారణముగ నవి యధికారమును చాలవరకుతగ్గించు నర్థమునే యిచ్చును. కాని 'భారతదేశ ప్రయోజనములకొరకు' అను విశేషణవాక్యము, మా కీ

కష్టమును కొంతవరకు పోగొట్టెను. కరాచీకాంగ్రెసు మన కంగీకార మగు చట్టనిర్మాణమునుగురించి స్పష్టపరచెను, అది దేశ సంరక్షణ మీదను, విదేశవ్యవహారములమీదను, ద్రవ్యనీతిమీదను. ఆర్థిక నీతిమీదను పరిపూర్ణాధికారము కోరెను. భారతదేశ ఋణములను కట్టుకొనుటకుపూర్వము విదేశఋణ సమస్యలు కూలంకషముగ పరిక్షింపవలెను. ప్రధానహక్కులకు సంబంధించిన తీర్మానములు కొన్ని రాజకీయ, ఆర్థికమార్పులనుకూడ సూచించెను. ఇదియంతయు రాండుటేబిలుకాన్ఫరెన్సులో చేయబడిన చాలతీర్మానములకు, ప్రస్తుత భారతప్రభుత్వపరిపాలనా చట్టమునకు విరుద్ధము.

కాంగ్రెసు దృక్పథముకు, బ్రిటిషుప్రభుత్వ దృక్పథమునకు చాలవ్యత్యాసముకలదు. అది యిప్పటిస్థితిలో తొలగిపోవు నను కొనుట కల్ల. రాండుటేబిలుసభలో ప్రభుత్వముకు, కాంగ్రెసుకు సమాధానముకుదురునని కొద్దిమంది కాంగ్రెసువారు భావించిరి. నిరంత రోత్సాహియైన గాంధీజీకూడ నెట్టివిశేషమునాశించలేదు. కాని యాత డెప్పుడు నిరాశచేసికొనక చివరవరకు ప్రయత్నించుటకు నిశ్చయించు కొనెను. మే మందరము జయముచేకూరినను చేకూరకపోయినను ఢిల్లీయగ్రిమెంటు ననుసరించి యత్నము సాగించవలసినదే యని భావించితిమి. కాని మేము రాండుటేబిలులో పాల్గొనుటకు రెండు విషయములు మమ్మెదుఱ్ఱొనుచుండెను. రాండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సులో మేము మాదృక్పథమును నిరాటంకముగ వాదించుట కవకాశములుండవలెను. భారతదేశ పరిస్థితులు రాండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సుకు పోకుండ మా కాటంకములను కల్పించవచ్చును. ప్రభుత్వముతో సంఘర్షణ కలిగించుస్థితి రావచ్చును; లేక మేము తీవ్రనిర్బంధములకు గురికావలసిన పరిస్థితులేర్పడవచ్చును. హిందూదేశములో నిట్టిస్థితి యేర్పడి మా కొంపకే నిప్పంటుకొనినపుడు మా ప్రతినిధి యెవడైన నీయగ్నిహోత్రజ్వాలలను నిర్లక్ష్యముచేసి లండనులో చట్ట నిర్మాణము మొదలగు విషయములను గురించి శుష్కవాదములను చేయుట కేవల మప్రస్తుతమగును.

ఈ స్థితి వంగదేశములోను, యు. పి. లోను, సరిహద్దు రాష్ట్రములలోను ప్రధానముగ దేశమంతట నొకమోస్తరుగ కాన్పించెను. వంగదేశములో ఢిల్లీ అగ్రిమెంటువలన నెట్టిలాభము చేకూరలేదు. అచ్చట నుద్రదేశము మరింత హెచ్చగుచుండెను. శాసనోల్లంఘన ఖయిదీలు కొందఱు విడువబడిరి. కాని శాస్త్రరీత్యా శాసనోల్లంఘన ఖయిదీలుకాని రాజకీయఖయిదీలు వేలకొలది జయిశ్వలో నుండిరి. డెటిన్యూలుకూడ జయిశ్వలోను, లేక డెటిన్యూ మకాము లోను నుండిరి. 'రాజద్రోహకరములగు' ఉపన్యాసములకు తదితర రాజకీయకృషికి క్రొత్తనిర్బంధములు జరుగుచునే యుండుటచే ప్రభుత్వదాడి యెంతమాత్రము సడలకుండ సాగుచునేయున్నదను భావము సామాన్యమయ్యెను. టెర్రరిజమువలన వంగదేశసమస్య కాంగ్రెసు కఠికకష్టము కలిగించెను.

మామూలు కాంగ్రెసుకార్యక్రమముతోను, శాసనోల్లంఘనముతోను పోల్చి చూచినచో టెర్రరిస్టుకార్యములు వ్యాప్తిలోను, ప్రాధాన్యతలోను నతిస్వల్పములు. కాని యవి పెద్ద గందరగోళము కలుగచేయుచు దృష్టి నాకర్షించుచుండెను. కాంగ్రెసు యితరరాష్ట్రములలో పనిచేసినట్టిచ్చట పనిచేయుట కివియాటంకములుగనుండెను. ఏలనన టెర్రరిజము శాంతియుతమగు ప్రత్యక్ష కార్యములకు వ్యతిరేక వాతావరణము సృష్టించుచుండెను. ఇది ప్రభుత్వనిర్బంధముల నాహ్వానించుచుండెను. కాని యివి టెర్రరిస్టులమీద, టెర్రరిస్టులు కానివారిమీదకూడ నిష్పక్షపాతముగ పడుచుండెను.

టెర్రరిస్టుల కొర కుద్దేశింపబడిన ప్రత్యేకచట్టములను, ఆర్డినెన్సులను పోలీసులు స్థానికకార్యనిర్వహణాధికారులు, కాంగ్రెసు వారిపట్ల, లేబరు వ్యవసాయక ప్రచారకులపట్ల, వారామోదింపజాలని పనులనుచేయు నితరులపట్ల వినియోగింపకుండుట దుస్సాధ్యమగుచుండెను. కనుక చార్జీ, విచారణ, శిక్ష లేకుండ ననేకవత్సరములుంచబడిన యనేకమంది డెటిన్యూల యదార్థనేరములు టెర్రరిజముకు సంబంధించక నితర రాజకీయకృషికి సంబంధించినవిగ

నుంచుట కవకాశములుకలవు. ఋజువుచేయుటకు, కుజువుగాదని నిరూపించుటకు, వారి కెట్టియవకాశములు నీయబడలేదు. చివరకు వారు చేసిన పాపములేవియో వారికి తెలుపబడలేదు. బహుశః శిక్షవేయుటకు తగినంతసాక్ష్యము పోలీసువారినద్ద లేకపోవుటచేతనే వారు కోర్టులో విచారణచేయబడలేదు. నేరస్థుడనబడిన వానిని తఱచు కోర్టువారు నేరములేదని విడిచివేయుచుండుటయు, వెంటనే వానిని పోలీసువారుపట్టుకొని డెటెన్యూక్రింద నుంచుటయు జరుగుచునే యుండును.

వంగదేశములోని చిక్కుసమస్య కాంగ్రెసువర్కింగుకమిటీ వారి సహాయములను చేయుచుండెను. అది వారిని నిరంతరము వేధించుచుండెను. ఏదో యొకరూపమున వంగదేశవిషయ మెప్పుడు వర్కింగు కమిటీముందర నచ్చుచునేయుండును. వారు దానిని తమ శక్తివంచన లేకుండ సాధింప యత్నించుచుండిరి. కాని వారాసమస్యను నిజముగా పరిష్కరించుటలేదనుసంగతి వారికి తెలియును. కనుక వారు దుర్బలత్వముచే నచ్చటివిషయములను వాటికర్మము నకు విడిచివేసిరి. అట్టి పరిస్థితులలో వారిక నేమిచేయగలరో చెప్పుటయు కష్టముగనే యుండెను. వర్కింగుకమిటీవారి యీ యుదాసీనత వంగదేశములో తీవ్రముగ నిరసింపబడెను. కాంగ్రెసు కార్య నిర్వాహకవర్గమువారును, యితరరాష్ట్రములవారును తమ్ము నిర్లక్ష్యము చేయుచున్నారను భావము వంగదేశములో బయలుదేరెను. కష్టకాలములో వంగదేశము విడిచివేయబడినట్లు కాన్పించెను. ఈ యభిప్రాయము కేవలము నిరాధారము. వంగదేశప్రజలపై భారతదేశమునకంతకు పరిపూర్ణాభిమానము కలదు. కాని యీ అభిమానమును యదార్థసహాయముగా మార్చుటెట్లో దానికి తెలియకుండెను. ఇంతేకాక భారతదేశములోని ప్రతిభాగము తనకున్న కష్టములతోనే బాధపడుచుండెను.

యు. పి. లో వ్యవసాయపరిస్థితు లధ్వాన్నమగుచుండెను. రాష్ట్రప్రభుత్వమువారి సమస్యనుగురించి జాప్యముచేయుచు పన్ను,

రివిన్యూరిమిషనులను గురించిన నిశ్చయము నాలస్యముచేసి బలవంతముగా పన్ను వసూలుచేయ నారంభించిరి. వేలకొలది జప్తులు, భూములనుండి రయితులను గెంటివేయుట మొదలగునవి జరుగుచుండెను. మేము సింహళములోనుండగనే బలవంతముగ పన్నులను వసూలుచేయ ప్రయత్నించినపుడు రెండుమూడు వ్యవసాయక కలహములు జరిగెను. అవి చిన్నవేయైనను దురదృష్టవశాత్తు భూభామందో లేక వారి ఏజంట్లతో చనిపోవుట తటస్థించెను. యు. పి. గవర్నరయిన సర్. మార్లామ్ హైలీతో వ్యవసాయపరిస్థితులను గురించి చర్చించుటకు గాంధీజీ నైట్‌టాలు వెళ్ళెను. దీనివలన మంచి ఫలితమేమియు కలుగలేదు. ప్రభుత్వమువారు రిమిషనులను ప్రకటించిరి. అవి అనుకొనినవాటికంటె చాల తక్కువగ నుండెను. పల్లెటి ప్రాంతములవారిగోల నిరంతరాయముగా హెచ్చిపోవుచుండెను. భూభామందు, ప్రభుత్వమువారు కలిసి రయితు నెక్కువగ బాధించిరి. వేలకొలది రయితులు తమ వ్యవసాయభూములనుండి గెంటివేయబడిరి. వారికున్న కొద్దియాస్తులు లాగుకొనబడెను. దీని కితరదేశములలో గొప్ప రయితువిప్లవము సంభవించెడిది. కాంగ్రెస్‌వారి యత్నములచేతనే ప్రజలు దౌర్జన్యకార్యములకు గడంగకుండిరని నా యభిప్రాయము. కాని ప్రజలమీద మాత్రము కావలసినంత దౌర్జన్యము చూపబడెను.

ఈ రయితాంగ తిరుగుబాటులోను, కష్టములలోను, నొకసంతోషవిషయము కలదు. వ్యవసాయ ధర లమితముగా పడిపోవుటచే బీద తరగతివారికందరికి రయితులతోసహా తత్సూర్యముకంటె తినుట కెక్కువ యాహారముండెను.

వంగదేశములోనలెనే సరిహద్దురాష్ట్రములలోను ఢిల్లీసంధివలన శాంతిచేకూరలేదు. అచ్చట నుద్రేకము శాశ్వతమైపోయెను. ప్రత్యేక శాసనములు, ఆర్థి నెన్నులుగలిగి చిన్న చిన్న నేరములకుగూడ పెద్ద పెద్ద శిక్షలను వడ్డించుచు ప్రభుత్వ మచ్చట నొక పైనిక వ్యాపార మయ్యెను. ఈ పరిస్థితుల నెదుర్కొనుటకు అబ్దుల్ గఫార్‌గౌప్ప

యాందోళన లేనదీసెను. అతడు ప్రభుత్వమువారి కొక బూచినలె నుండెను. ఆరడుగుల మూడంగుళముల యా జాతానుపీరుడు గ్రామ గ్రామము కాలినడకను పోవుచు 'యట్టిచొక్కాల' కేంద్రములను స్థాపించుచుండెను. అతడు, అతనిప్రధానులు వెళ్ళినచోట్లనెల్ల 'యట్టి చొక్కాల' చిహ్నములతో రాష్ట్రమునంతను 'ఖుదాయాఖిద్ మత్ గార్'ల శాఖలతో నింపివేసెను. వారు పరమశాంతులు అర్థములేని నిందారోపణలుతప్ప వారిపై నొక్క దౌర్జన్యనేరమైనను స్థాపింపబడ లేదు. వారు శాంతమూర్తులైనను కాకపోయినను, వారివెనుక యుద్ధ సాంప్రదాయములు, దౌర్జన్యసాంప్రదాయములు కలవు. వారు కలహ మునకు కాలుదువ్వు సరిహద్దుల ప్రాంతమున నివసించుచున్నారు. భారతజాతీయోద్యమముతో సన్నిహితసంబంధముకలిగి సుశిక్షితమైన యీ యుద్యమాభివృద్ధి ప్రభుత్వమునకు కన్నెరగానుండెను. అది దౌర్జన్యరహితము, శాంతియుతమునగు యుద్యమమని ప్రభుత్వ మెప్పుడు విశ్వసింపలేదని నే ననుకొనెదను. ఒకవేళ వారట్లుభావించి నను వారు దానిని భయముతోను, విసుగుదలతోను చూచి యుండె దు. అది యత్యంత శక్తిసమన్వితమైనదిగ నుండుటచే వారు దానిని ప్రశాంతచిత్తముతో చూడజాలరు.

అబ్దుల్ గఫార్ఖాన్ యీ మహోద్యమముకు నిర్వివాద నాయకుడు. అతడు 'పఠానుల మానధనము' 'సరిహద్దుగాంధీ' యని పిలువబడ దొడగెను. ఎట్టికష్టములకు, ప్రభుత్వచర్యలకు వెరువక, ప్రశాంతముగను, భల్లూకపుష్పట్టుతోను చేయు నిరంతరకృషివలననే సరిహద్దురాష్ట్రములలో సతని కద్భుతమైన పలుకుబడి కలిగెను. అతడు రాజకీయవేత్తలనబడువారినంటి రాజకీయవేత్తకాడు. రాజకీయములలోని యుక్తులు, జిత్తులు సతనికి చేతగావు. అజానుబాహువు; మానసికముగ, శారీరకముగ స్థైర్యమైనవ్యక్తి, జల్పమును గడబిడను నిరసించువాడు, భారతస్వాతంత్ర్య చట్టముతోనే తన సరిహద్దురాష్ట్ర ప్రజల స్వేచ్ఛకొరకు నిరీక్షించువాడు. చట్టనిర్మాణములు, న్యాయ శాస్త్ర సంబంధమైన ప్రగల్భములు మొదలగువానియందు శ్రద్ధలేని

వాడు. దేనిని సాధించుటకై నను కార్యసూరత్య ముండవలెను. మహాత్మాగాంధీ శాంతియుతమగు యద్భుత కార్యక్రమము నొక దానిని బోధించెను. అది యతని నాకర్షించెను. కార్యమును సాగించుటకు సుశిక్షణము, కట్టుదిట్టమైన యేర్పాటులు కావలెను. కనుక నిక నెట్టివాదనయును, తాను చేయవలసిన యేర్పాటులకు సంబంధించిన చాదస్తపు సూత్రములను వ్రాయుటయు సక్కరలేకుండగనే యత డద్భుతవిజయముతో కార్యక్రమమును ప్రారంభించెను.

గాంధీజీయనిన యతని కత్యంతప్రేమ. మొట్టమొదట నతని మొగమాటము వెనుకనుండవలెనను కోరికయు నతనిని గాంధీజీ దగ్గరకు పోకుండచేసెను. తరువాత వారనేక విషయములను చర్చించుటకు కలుసుకొనవలసివలసివచ్చెను. వారి సంబంధములు వృద్ధియయ్యెను. ఈ పతాను దౌర్జన్యరాహిత్యమును సిద్ధాంతములో నెట్లొప్పుకొనునా యనునది యాశ్చర్యముగ నుండును. దాని నతడు విశ్వసించెను. కనుక నే యెంతటియుదేకము కలిగింపబడినను శాంతమును వీడకూడదను భావము నతడు తనప్రజలలో నాటును. సరిహద్దురాష్ట్రప్రజలిక నెన్నటికి దౌర్జన్యమును సుతరాము అవలంబించరని చెప్పట మూర్ఖత్వము. సామాన్యముగ ప్రతిరాష్ట్ర ప్రజలకు నిదియే వర్తించును. ప్రజలు దేకతరంగములచే రేగుచుందురు. అట్లు రేగిననాడు వారెట్లు ప్రవర్తించెదరో యెవరును జోస్యము చెప్పజాలరు. కాని 1930 లోను తరువాతను సరిహద్దురాష్ట్రప్రజలు చూపిన యాత్మనిగ్రహ మత్యద్భుతము.

అబ్దుల్ గఫార్ ఖాన్ పేరు వినుటకు పూర్వము చాలాకాలము క్రితమే నే నతనిసోదరుడగు డాక్టరు ఖానుసాహెబును బాగుగ నెరుగుదును. నేను కేంబ్రిడ్జిలోనుండగా నతడు లండను సెంటుథాన్ ఆస్పత్రిలో విద్యార్థి. తరువాత బారిస్టరు విడుదల నొరగించుచున్నప్పుడు మే మత్యంతమిత్రులమైతిమి. లండనులోనుండగా మే మిరువురము కలుసుకొనని దిన మొక్కటియు నుండెడిదికాదు. నే నతనిని యింగ్లండులో విడచి పెట్టి హిందూదేశము వచ్చితిని. చాల

కాల మతడు ఇంగ్లండులోనేయుండి యుద్ధసమయములో డాక్టరుగా పనిచేసెను. తరువాత నే నతనిని నైసీజయిలులో చూచితిని.

సరిహద్దు “యజ్జు-చొక్కాల” వారు కాంగ్రెసుతో సహా కారము చేసిరి. కాని వారిసంస్థ ప్రత్యేకసంస్థ. అదియొక వింతస్థితి. అబ్దుల్ గఫర్ ఖాన్ యీ రెంటికి సంధానకర్త. 1931 సంవత్సరం వేసవిలో నీసమస్యను వర్కింగుకమిటీవారు సరిహద్దురాష్ట్ర నాయకులతో కలసి కూలంకషముగ చర్చించి “యజ్జు-చొక్కాల”ను కాంగ్రెసులో మిళితముచేయుటకు నిశ్చయించిరి. ఈవిధముగ “యజ్జు-చొక్కాల” యుద్ధసమయము కాంగ్రెసులో నొకభాగమైపోయెను.

కరాచీకాంగ్రెసు యగుటతోడనే గాంధీజీ సరిహద్దురాష్ట్రముకు పోగోరెను. కాని ప్రభుత్వమువారు దీని నెంతమాత్రము ప్రోత్సహింపలేదు. తరువాత నెలలలో ప్రభుత్వాధికారులు ‘యజ్జు-చొక్కాల’ వారి చేష్టలనుగురించి పదేపదే ఫిర్యాదులుచేసినప్పుడు గాంధీజీ తాను స్వయముగ వెళ్ళి పరిస్థితులను చూడగోరెను. కాని ప్రభుత్వము దీని కొప్పుకొనలేదు. నేను వెళ్ళుటకుకూడ వీలులేదనిరి. ఢిల్లీయగ్రిమెంటు నిలిచియుండుటచే ప్రభుత్వోరికకు న్యతిరేకముగా సరిహద్దురాష్ట్రము పోవుట యుక్తముకాదని మే మనుకొంటిమి.

వర్కింగుకమిటీముందు మరియొకసమస్య కులసమస్య. ఇందులో క్రొత్తయేమియులేదు. అది క్రొత్తగూపములతో, వింతవేషములతో మాత్రము తలయెత్తుచుండును. ఆ సమయమున రాండు టేబిలు కాన్ఫరెన్సువలన దానికి లేనిపోని యాధిక్యత వచ్చెను. బ్రిటిషుప్రభుత్వము తక్కిన సమస్యలనన్నిటిని వెనుకబెట్టి యీ శిఖండిని ముందుకుత్రోయు ననుసంగతి తేటతెల్లము. కాన్ఫరెన్సు సభ్యులందరు కులప్రయోజనములకు నాయా తెగల ప్రయోజనములకు, ప్రాముఖ్యతనిచ్చుటకు, ప్రజలందరకు సంబంధించిన సామాన్యవిషయములను విడిచిపెట్టి యీ పెడత్రోవలను పట్టుటకు ప్రధానముగా నియోగింపబడిరి. జాతీయముస్లిము నాయకులలో నెవనిని పేర్కొనుటకు ప్రభుత్వ మంగీకరింపలేదు. కాన్ఫరెన్సు మొట్టమొదటలోనే, బ్రిటిషుప్రభుత్వ ప్రోత్సాహ

ముతో, కులసమస్యలలో చిక్కుకొనినచో యదార్థమైన రాజకీయ ఆర్థికసమస్యలను యుక్తముగా యోచించుటకు వీలుండదని గాంధీజీ భావించెను. ఈ పరిస్థితులలో నతడు కాన్పరెన్నకు పోవుటయే వ్యర్థము. కనుక నతడు కులసమస్యలమీద ముందుగా నొక సమాధానము వారిలో వారికి కుదిరిననే లండను పోయెదనని వర్కింగుకమిటీ కైదుకపరచెను. అతని సహజజ్ఞానము చాలన్యాయముగ నేయుండెను. కాని వర్కింగుకమిటీవా రతనిని త్రోసివేసి మనము కులసమస్యను పరిష్కరింపజాలకపోతిమను కారణముచేతనే యతడు సభకుపోవ నిరాకరింపరాదని తీర్మానించిరి. వివిధకులముల ప్రతినిధులతో సంప్రదించి యొక పరిష్కారముచేయుటకు వర్కింగుకమిటీవారు యత్నించిరి. ఇది యంతవిజయవంతము కాలేదు.

1931 వేసవిలో ననేక సమస్యలకుతోడు యీ పెద్దసమస్య లనుకూడ మేము యోచింపవలసి వచ్చెను. స్థానికాధికారులు ఢిల్లీ సంధిని భంగపరచుచున్నారను ఫిర్యాదులు మాకు వచ్చుచుండెను. వీటిలో నతిముఖ్యమైనవాటిని మేము ప్రభుత్వమునకు పంపితిమి. కాంగ్రెసువారు సంధిని భంగపరచుచున్నారని ప్రభుత్వము నేరారోపణలనుచేసెను. ఇట్లు చార్జీలు కొంటరుచార్జీలు చేయబడెను. తరువాత నివి ప్రతికలలో ప్రకటింపబడెను. దీనివలన కాంగ్రెసుకు ప్రభుత్వముకు గల సంబంధము చక్కబడలేదని వేరుగ చెప్పనక్కరలేదు.

అయినను స్వల్పవిషయములమీద బయలుదేరిన యీ సంఘర్షణకెక్కువ ప్రాధాన్యతలేదు. అతిప్రధానమైన పోరాటము రానున్నదని తెలుపుటయే దీని ప్రాముఖ్యత. ఈ పోరాటము వ్యక్తులమీద నాధారపడక మనజాతీయసంగ్రామ ప్రకృతినుండియు, వ్యవసాయముకు సంబంధించిన ఆర్థికస్థైర్యభావమునుండియు బయలుదేరెను. అసలు పునాదులలోనే మార్పులేనిదే యది తీరునదికాదు, రాజీ పడునదికాదు.

మధ్యతరగతులలోని పెద్దతరహాకుచెందినవా రాత్మాభివృద్ధిని ఆత్మపకటనమును కోరుటచేతనే మొట్టమొదట మనజాతీయోద్య

మము ప్రారంభమయ్యెను. దానివెనుక రాజకీయ, ఆర్థిక పిపాస యుండెను. అది క్రమముగా మధ్యతరగతులలోని కిందితరహావరకుప్రాకి, దేశములో నొకగొప్పశక్తిగా పరిణమించెను. తరువాత నదిగ్రామప్రజల నాందోళనపరచసాగెను. వారు దుఃఖమయము, జీవితప్రమాణములో నధమాధమమునగు జీవితమునుగడుపుటగూడ కష్టతరమగుచుండెను. ప్రాచీన గ్రామ ఆర్థికవిధానము సర్వతోముఖ గ్రామ సౌభాగ్యము చేకూర్చెను. అది చాలకాలముక్రిందట నశించిపోయెను. వ్యవసాయ మునకు చేదోడువాదోడుగానుండెడి గృహోపపరిశ్రమలు కొంతవకు ప్రభుత్వనీతిచేతను, యెక్కువగ విజృంభించుచున్న యంత్రపరిశ్రమల పోటీకి తాళలేకపోవుటచేతను నశించెను. భూమిమీదభారము దిన దినాభివృద్ధి యగుచుండెను. భారతపరిశ్రమ లతిమందగమనము చేయుచు నీలోటు కూడదీయజాలకుండెను. ఎట్టిపరికరములులేక, నేమరుపాటుగనుండి, యమితభారముచే కృంగిన గ్రామము ప్రపంచ పర్యాయములోనికి విసరివేయబడి యిటునటు గిజగిజకొట్టుకొనెను. అది యసమానపరిస్థితులతో పోటీచేయవలెను. దానియుత్పత్తి విధానములు చాల వెనుకబడియుండెను. దానిభూవిభాగపద్ధతి, సేద్య భూమియొక్క పరిమితుల సంతకంతకుచీల్చివేయుచు, గొప్పయభివృద్ధి సాధ్యముకాకుండచేసెను. కనుక వ్యవసాయజాతులు, భూఖామందులు రయితులుకూడ ధరలు హెచ్చుగానున్న కొద్దికాలములలోతప్ప క్రిందకు దిగజారుచుండిరి. భూఖామందులు తమభారమును రయితుల మీద రుద్దవలెనని యత్నించిరి. రయితాంగము చిన్నచిన్న భూస్వాములు, వ్యవసాయముచేయు సేద్యగాండు జాతీయోద్యమములోనికి దిగిరి. గ్రామములోనున్న భూములులేని వ్యవసాయ కూలీలు వేలకొలది యిందులోప్రవేశించిరి. ఈ గ్రామములలోనున్న జాతులందరికి 'జాతీయత' లేక 'స్వరాజ్యము' భూవిభాగపద్ధతిలో ప్రధానమార్పు అను నర్థమునే కలుగజేసెను. అదియే వారిభారములను లేకుండచేయును లేదా తగ్గించును. భూమిలేనివారికి భూమి

నిచ్చును. రయితలు జాతీయోద్యమములోని మధ్యతరగతి నాయకులు నీ కోరికలను స్పష్టముగ ప్రకటింపజాలరైరి.

1930 శాసనోల్లంఘనోద్యమము, దానినాయకులకు తెలియకుండగనే ప్రపంచవ్యవసాయ, పారిశ్రామిక వస్తువులధరల మాంద్యముతో ప్రారంభమయ్యెను. గ్రామప్రజలీమార్పునలన తహతహలాడి కాంగ్రెసులోను, శాసనోల్లంఘనములోను చేరిరి. వారికి లండనులోను, లేక మరియొకచోటను తయారుచేయబడిన చట్టనిర్మాణముకాక భూవిభాగపద్ధతిలో, ముఖ్యముగా జమిందారీప్రాంతములలో, ప్రధానముగా మార్పులేకావలెను. నిశ్చయముగా జమిందారీపద్ధతి దానికాలము చెల్లినను జీవించుచున్నది. దానిలో స్థైర్య మెంతమాత్రము లేదు. బ్రిటిషుప్రభుత్వ మీ భూవిభాగపద్ధతిలో గొప్పమార్పులను చేయుటకు సాహసింపదు. అది 'రాయల్ అగ్రికల్చరల్ కమిషన్'ను యేర్పాటుచేసినపుడుకూడ కమిషన్ భూయాజమాన్యమునుగురించి భూమిపన్నుపద్ధతినిగురించి చర్చింపకూడదని నిషేధించెను. ఈ విధముగా సంఘర్షణ మప్పుడు హిందూదేశపరిస్థితుల ప్రకృతిలోనేయుండెను. దానిని రాజీలతోను, పదజాలముతో ముగించి మాయముచేయుటకు వలనుపడదు. అది యత్యంత ప్రధాన సమస్యయైన భూమిసమస్యయొక్క పరిష్కారమువలననే యంతరింపగలదు. బ్రిటిషుప్రభుత్వ సహాయముతో నీ పరిష్కారము జరుగుట యసంభవము. తాత్కాలికపద్ధతులవలన నీ దుఃఖముకొద్దికాల ముపశమింపవచ్చును. తీవ్రనిర్బంధములు దీనిని బహిరంగముగ వ్యక్తము చేయుకుండ భయపెట్టవచ్చును, ఆపివేయవచ్చును. కాని యంత మాత్రముచే నీ సమస్య తీరునదికాదు.

బ్రిటిషుప్రభుత్వము భారతదేశములోని చిక్కులు చాలవరకు 'ఆందోళనపరులవలననే కలుగుచున్నవని భావించిరి. ఇదియొకపిచ్చి యూహ. గత పదిహేనుసంవత్సరములనుండి భారతదేశ మొక మహా

నాయకుని కలిగియుండెను. లక్షలకొలదిప్రజల కతనియెడల ప్రేమ, పూజ్యభావముకూడ నుండెను. అతడనేకవిధముల తనభావములనే ప్రజలమీద చొప్పించుచున్నట్లు కాన్పించెను. అతడు భారతదేశ నవీనచరిత్రలో చాలప్రధానపాత్ర ధరించెను. అయినను అతని యాజ్ఞల సంధప్రాయముగ శిరసావహించినట్లు కాన్పించిన ప్రజలే యతనికంటె ముఖ్యమైనవారు. ప్రజలు ప్రధాననటులు. వారిమెనుక వారిని ముందుకు త్రోయుచు, వారిని సన్నద్ధముచేయుచు, వారి నాయకుని శంభారావముల నాకర్షించుటకు తయారుచేసిన గొప్ప చారిత్రక కారణములుండెను. ఈ చారిత్రక రంగమును, ఆర్థిక కారణములును లేనిదే యెట్టినాయకులు, నాందోళనపరులు వారిని కార్య రంగములోనికి దింపజాలరు. నాయకుడైన గాంధీజీ ప్రజానాడిని తన యాత్మ ప్రబోధముచే గ్రహింపగలడు. విజృంభించుటకు కార్యరంగ ములోని కురుకుటకు పరిస్థితిలేవుడు పరిపక్వముగనుండునో గ్రహింప గలడు. ఇవి గాంధీజీకిగల ప్రధాన లక్షణములు.

1930 లో భారతదేశ జాతీయోద్యమము దేశములో విజృంభించుచున్న సాంఘికశక్తులకు సరిపడియుండెను. ఈ కారణముచే దానికొక గొప్పశక్తికలిగెను. అది క్రమముగ చరిత్రలో నభివృద్ధి చెందుచు దానికొక సత్యత్వముకలిగెను. కాంగ్రెసు ఆ జాతీయోద్యమ మును వ్యక్తముచేసెను. ఈ శక్తియు నీ బలమును కాంగ్రెసుయొక్క గౌరవాతిశయమును పెంపొందించెను. ఇది పైకి కన్పించునదికాదు. దీనిని లెక్కించుటకు, నిర్వచించుటకు వలనుపడదు. అయినను యిది యెక్కువగనుండెను. నిశ్చయముగ రయితాంగము కాంగ్రెసువైపు మ్రొగెను. అది తన నిజశక్తిని దానికిచ్చెను. మధ్యతరగతులలోని క్రిందితరహావా రీ పోరాటములోని సైన్యమునకు వెన్నెముకయైరి. ఈ వాతావరణముచే తుభితులై పైతరగతి బూర్జువాలుకూడ కాంగ్రెసుతో స్నేహముచేసికొనుటయే తమకు భద్రమనుకొనిరి. భారతదేశములోని బట్టలమిల్లులలో సత్యధికసంఖ్య కాంగ్రెసు విధిం

చిన ప్రమాణపత్రములను వ్రాసియిచ్చిరి. కాంగ్రెసుకు తమ్మపె కోపము తెప్పించుపనులను చేయుటకవి భయపడుచుండెను. లండన్ లో మొదటి ఆర్. టి. సి. లో కూర్చుని పెద్దలు సునిశితమగు న్యాయ విషయములను తర్కించుచుండగా నిజమైన యధికారమంతయు నెమ్మదిగ, పైకికాన్పించకుండ, ప్రజాప్రతినిధియైన కాంగ్రెసుపరమగు చుండెను. ఈ భ్రాంతి ఢిల్లీ సంధియైన తరువాతకూడ 1930 లోను తరువాతను జరిగిన విషయములనుబట్టి పెరిగెను. నిశ్చయముగ ముందున్న కష్టములను, యుపద్రవములను యెక్కువగ గుర్తించిన వారు కాంగ్రెసునాయకులే. వారు వాటి నెంతమాత్రము తృణీకరింప కుండుట కెంతయో జాగ్రత్తపడిరి.

దేశములో రెండు ప్రభుత్వములు వర్ధిల్లుచున్న వనుభావము సహజముగ ప్రభుత్వముకు కోపము కలిగించుచుండెను. యదార్థముకు దీనికెట్టి యాస్కారములేదు. పశుబలము పూర్తిగా ప్రభుత్వముకే యుండెను. కాని రెండుప్రభుత్వములున్నట్లు మానసికముగ భావింప బడెను. అధికారధూర్వహ ప్రభుత్వ మీస్థితిని భరింపజాలదు. వారు తరువాత ఫిర్యాదుచేసినట్లు గ్రామములలోని వాతావరణమే వారిని నిజముగా కలవరపెట్టెను. కనుక సంఘర్షణము తప్పనిసరియైనట్లు కాన్పించెను. ఏలనన కాంగ్రెసు విచ్ఛిన్నముగ నాత్మహత్య చేసుకొన నేరదు. ప్రభుత్వ మీ ద్వంద్వవాతావరణమును భరింపజాలదు. కనుక వారు కాంగ్రెసును సలిపివేయ సమకట్టిరి. రెండవరౌండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సు మూలమున నీ పోరాట మాపుచేయబడెను. ఏ కారణము చేతనో బ్రిటిషుప్రభుత్వము గాంధీజీ లండను కాన్ఫరెన్సులో నుండ వలెనని గట్టిగ కోరుచుండిరి. కనుక దీనికడ్డంకులువచ్చు పనులను చేయకుండిరి.

అయినను సంఘర్షణభావము పెరుగుచుండెను. ప్రభుత్వ కాశన్యతను మేము గుర్తింపగలిగితిమి. ఢిల్లీసంధియైన వెంటనే ఇర్విన్ భారతదేశమును వీడెను. అతనిస్థానమున విల్లింగ్డను వైస్రాయిగా వచ్చెను. కొత్తవైస్రాయి చాలకఠినుడు, దయాదాక్షిణ్యములు లేని

వాడు. వెనుకటివానివలె రాజీల కంత సుముఖముగా నుండడనియు నొక కథ బయలుదేరెను. మన రాజకీయవేత్తలు చాలమంది రాజకీయములను సిద్ధాంతములరీత్యాగాక వ్యక్తులరీత్యా యోజించుచుండు 'లిబరలు' యాచారమున కలవాటుపడిరి. బ్రిటిషుప్రభుత్వ సామ్రాజ్య నీతి వైస్రాయిలయొక్క వ్యక్తిగతాభిప్రాయములపై నాధారపడి యుండదని వీరు గ్రహింపరు. కనుక వైస్రాయిలుమారుటవలన నెట్టి భేదము కలుగలేదు, కలుగజాలదు. కానిపరిస్థితులు వృద్ధిచెందు చుండుటచే ప్రభుత్వనీతి క్రమముగా మారెను. సివిలు సర్వీసు వీరస్థులు సంధులను, కాంగ్రెసుతో వ్యవహరించుటకు అంగీకరింపలేదు. వారు పొందినశిక్షణ, ప్రభుత్వమన యధికారము చెలాయించుటయని వారికిగల భావములు దీనికి వ్యతిరేకము. సమానహోదాతో గాంధీజీ వ్యవహరించుట కాంగ్రెసు పలుకుబడిని, గాంధీజీ గౌరవమును వృద్ధి పరచెననుభావము వారికుండెను. కనుక నతనిగర్వము నణచివేయ వలెను. ఇది చాల యవివేకమయిన భావము. కాని భారతదేశ సివిలుసర్వీసువారిభావములలో నవనీత మేమియులేదు. కారణమేది యైనను ప్రభుత్వమువారు వెన్నువిరిచి, పిడికిలిబిగించి యొకప్రాచీన ప్రవక్తమాటలలో నిట్లు చెప్పుచున్నట్లు కాన్పించెను. 'నా చిన్న వ్రేలు నా తండ్రి నడుముకంటె దళసరియైనది, అతడు మిమ్ము కొరడాలతో మోదుచో నేను మీకు తేళ్ళను పట్టించెదను.'

కాని యాసమయ మింకను రాలేదు. వీలున్నచో కాంగ్రెసు రెండవ రాండుటేబిలుసభలో ప్రాతినిధ్యము వహింపవలసియుండెను. వైస్రాయితోను, యితరఅధికారులతోను దీర్ఘసంభాషణలను జరుపుటకు గాంధీజీ సిమ్లా రెండుసార్లు వెళ్లెను. వారనేకహంశములను ముఖ్యముగా సరిహద్దులోని 'యట్టచొక్కాల' యుద్యమము, యు. పి. లోని వ్యావసాయికోద్యమమును గురించి చర్చించిరి. పంగదేశ విషయముకాక ప్రభుత్వము నెక్కువగా నీ రెండుసమస్యలు బాధించెను.

సిమ్లానుండి గాంధీజీ నాకొరకు పంపెను. నేను భారతప్రభుత్వాధికారులలో కొంతమందిని చూచితిని. నేను యు. పి. ని గురిం

వాడు. వెనుకటివానివలె రాజీల కంత సుముఖముగా నుండదనియు నొక కథ బయలుదేరెను. మన రాజకీయవేత్తలు చాలమంది రాజకీయములను సిద్ధాంతములరీత్యాగాక వ్యక్తులరీత్యా యోచించుచుండు 'లిబరలు' యాచారమున కలవాటుపడిరి. బ్రిటిషుప్రభుత్వ సామ్రాజ్య నీతి వైస్రాయిలయొక్క వ్యక్తిగతాభిప్రాయములపై నాధారపడి యుండదని వీరు గ్రహింపరు. కనుక వైస్రాయిలుమారుటవలన నెట్టి భేదము కలుగలేదు, కలుగజాలదు. కానిపరిస్థితులు వృద్ధిచెందు చుండుటచే ప్రభుత్వనీతి క్రమముగా మారెను. సివిలు సర్వీసు పీఠ స్థులు సంఘులను, కాంగ్రెసుతో వ్యవహరించుటకు అంగీకరింపలేదు. వారు పొందినశిక్షణ, ప్రభుత్వమన యధికారము చెలాయించుటయని వారికిగల భావములు దీనికి వ్యతిరేకము. సమానహోదాతో గాంధీజీ వ్యవహరించుట కాంగ్రెసు పలుకుబడిని, గాంధీజీ గౌరవమును వృద్ధి పరచెననుభావము వారికుండెను. కనుక సతనిగర్వము సణచివేయ వలెను. ఇది చాల యవివేకమయిన భావము. కాని భారతదేశ సివిలుసర్వీసువారిభావములలో సవనీత మేమియులేదు. కారణమేమి యైనను ప్రభుత్వమువారు వెన్నువిరిచి, పిడికిలిబిగించి యొకప్రాచీన ప్రవక్తమాటలలో నిట్లు చెప్పుచున్నట్లు కాన్పించెను. 'నా చిన్న వ్రేలు నా తండ్రి సడుముకంటె దళసరియైనది, అతడు మిమ్ము కొరడాలతో మోచుచో నేను మీకు తేళ్ళను పట్టించెదను.'

కాని యాసమయ మింకను రాలేదు. వీలున్నచో కాంగ్రెసు రెండవ రాండుటేబిలుసభలో ప్రాతినిధ్యము వహింపవలసియుండెను. వైస్రాయితోను, యితరఅధికారులతోను దీర్ఘసంభాషణలను జరుపుటకు గాంధీజీ సిమ్లా రెండుసార్లు వెళ్లెను. వారనేకహంశములను ముఖ్యముగా సరిహద్దులోని 'యట్టుచోక్కాల' యుద్యమము, యు. పి. లోని వ్యావసాయికోద్యమమును గురించి చర్చించిరి. వంగదేశ విమయముకాక ప్రభుత్వము నెక్కువగా నీ రెండుసమస్యలు బాధించెను.

సిమ్లానుండి గాంధీజీ నాకొరకు పంపెను. నేను భారతప్రభుత్వాధికారులలో కొంతమందిని చూచితిని. నేను యు. పి. ని గురి

చియే మాట్లాడితిని. మేము చాల నిర్మోగమాటముగ మాట్లాడుకొంటిమి. మా పరస్పరాభియోగముల వెనుకనున్న యదార్థస్వరూపమును గురించి చర్చించితిమి. 1931 ఫిబ్రవరిలో ప్రభుత్వము శాసనోల్లంఘనోద్యమమును మూడుమాసములలోనే ఘట్టముగా నలిపివేయగలిగెనని చెప్పుదురు. వారు తమ నిర్బంధయంత్రమును పూర్తిచేసిరి. దానినొకత్రోపుత్రోసిన చాలును; ఒక బొత్తము నొక్కినచాలును. బలవంతముగా నొప్పించుటకంటె, వీలైనచో సంగీకారముతో గూడిన సమాధానమే మంచిదని వారు తలంచి, పరస్పరసంభాషణలను చేయ సంకల్పించిరి. అది చివరకు ఢిల్లీసంధిగా పరిణమించెను. సమాధానము కుదరనిచో బొత్తము సిద్ధముగ నుండనేయున్నది. మేము తిన్నగా నడచుకొనకపోయినచో సనతికాలములోనే యీ బొత్తము నొక్కివేయబడునను సూచనకూడ చేయబడెను. ఇది యంతయు సమర్థాదగ, నిర్మోగమాటముగ చెప్పబడెను. మే మేమి చేసినను, యేమిచెప్పినను, మా సంబంధము లేకయే స్పర్శ విధాయకముగ సంభవించునని మా యుభయులకు తెలియును.

మరియొక గొప్పయధికారి కాంగ్రెసును పొగడెను. మేమపుడు రాజకీయములకు సంబంధించిన విశాలసమస్యలను చర్చించుచుంటిమి. రాజకీయముల నటించినచో కాంగ్రెసు దేశమునకు గొప్పసేవచేసినని యతడనెను. భారతీయులు మంచినంఘటకులు కారని సామాన్యముగా నొక యపవాదముకలదు. కాని 1930 లో విపరీతమైన కష్టములు, వ్యతిరేకతయున్నను, కాంగ్రెస్ అద్భుత సంఘటనశక్తి ప్రదర్శించెను.

గాంధీజీ మొదటి సిమ్లాప్రయాణము వలన రాండుటేబిలు సభకు ప్రోత్సహయమేమియు లేలేదు. అతడు ఆగష్టుఆఖరున తిరిగి సిమ్లా వెళ్లెను. అటోయిటో తుది నిర్ణయము చేయవలసియుండెను. భారతదేశము వీడుట కతడు నిశ్చయము చేసుకొనుట కష్టతరముగ నుండెను. వంగదేశములోను, సరిహద్దురాష్ట్రములోను, యు. పి. లోను కష్టములు రానున్నట్లతడు గ్రహించెను. భారతదేశములో కాంతియుండునను ధైర్యము చిక్కినకాని యతడు వెళ్ళదలచుకొన

లేదు. చిట్టచివరకు ప్రభుత్వముతో నొక సమాధానము కుదిరెను. అది యొకవాడ్మాలములోను, కొన్ని యుత్తరములలోను పొందు పరుపబడెను. ఆర్. టి. సి. ప్రతినిధులను తీసుకొనిపోవు స్త్రీమరులో నతడుకూడ వెళ్ళుటకు చివరనిమిషములో, నీపని జరుపబడెను. ఒక విధముగా చివరనిమిషము దాటిపోయిన తరువాతనే యిది జరిగెను. సిమ్లానుండి కాల్కావరకు నొకప్రత్యేక రైలుబండి యేర్పాటు చేయబడెను. ఈ బండి సరాసరిపోవుటకు తక్కిన బండ్లన్నియు నాపి వేయబడెను. నే నతనితో సిమ్లానుండి బొంబాయివరకు వెళ్ళితిని. అచ్చట ఆగష్టు మాసాంతమున నితడు రత్నాకర పశ్చిమతీరములకు పయనమగుచుండ నొక సుప్రభాతమున నే నతనియొద్ద సెలవు తీసి కొంటిని. రెండుపత్నీరములవరకు నా కదియే యతని తుది సందర్శనము.

రౌండుటేబిలుకాన్ఫరెన్సు

హిందూదేశములోను, రౌండుటేబిలుకాన్ఫరెన్సులోను గాంధీ గారినెక్కువగా చూచితిని చెప్పకొను నొక ఆంగ్లప్రతికారచయిత యిట్లు వ్రాయుచున్నాడు. “ముల్తాను స్టీమరు” లోనున్న నాయకు లందరు కాంగ్రెసువర్కింగుకమిటీలో గాంధీగారిపై కుట్రలేవతీయ బడుచున్నదను సంగతి బాగుగ నెరుగుదురు. కాలము పక్వమైనపుడు కాంగ్రెసు అతనిని తరిమివేయునని వారెరుగుదురు. కాని కాంగ్రెసు గాంధీజీని తరిమివేయుటవలన బహుశః దానిలోని సగముమంది సభ్యులను తరిమివేయును. సర్. తేజబహదరు సప్రూ, జయకరుగార్ల సగముమందినే లిబరలు ఉద్యమమున జేర్చుకొన గోరుచున్నారు. వారిభాషలో నతడు ‘పిచ్చియై తినవాడు’ అను విషయము వారెన్నడు దాచిపెట్టలేదు. తనతోపాటు పదిలక్షలమంది ‘పిచ్చివాండ్రను’ తీసికొని రాగల ‘పిచ్చివానిని జయించుట లాభదాయకము.’

1931 లో లండను వెళ్ళిన సర్. తేజబహదరు సప్రూ, జయ కరు, యితర ఆర్. టి. సి. సభ్యులు మొదలగువారి యభిప్రాయముల నిది యంతవరకు తెలుపుచున్నదో నాకు తెలియదు. కాని భారత దేశ రాజకీయములలో నే కొద్దిపరిచయముకలవాడయినను, ప్రతికార చయిత యగుగాక లేక ‘నాయకుడు’ అగుగాక, నిట్టి వాజ్మూలము నిచ్చుట నా కాశ్చర్య విషయముగ తోచుచున్నది. నేను దీనిని చదివి దిగ్భ్రమచెందితిని. నేనును దానినిగురించి యంతకుపూర్వము మాచనగనైనను విని యుండలేదు.

ఈ కుట్రదారులెవరు? వా రేమిజేయబూనిరి? అధ్యక్షులైన వల్లభాయీపటేలు నేను వర్కింగుకమిటీలో నతివాదులలోని వార మని యప్పుడప్పుడు చెప్పబడెను. కనుక నీకుట్రచేయు నాయకులలో మమ్ము తప్పక లెక్కవేసియుందురని నే ననుకొనెదను. బహుశః భారతదేశమంతట వల్లభాయీకంటె ఎక్కువభక్తుడైన సహచరుడు

గాంధీజీకి వేరొకడులేడు. అత డతిశక్తివంతుడు. తన పనిలో భీష్మ ప్రశిష్ట కలవాడు. అయినను గాంధీజీపట్ల స్వయముగ నాతని యాదర్శముల యెడలను, నీతి యెడలను భక్తి కలవాడు. అతనివలె నేనీ యాదర్శముల నంగీకరించితి నని చెప్పకొనజాలను. కాని నేను గాంధీజీతో నత్యంత సన్నిహిత సంబంధముగలిగి పనిచేసితిని. ఏ విధముగనైనను నతనిపై కుట్రచేయుట యనుభావము నాకు కంపరముగనుండును. ఇదియే వర్కింగుకమిటీకంతకు నన్వయించును. ఆ కమిటీ నిజముగ నితనిచేతనే సృజింపబడెను. కొద్దిమంది సహకారులతో నాలోచించి యతడు కమిటీని పేర్కొనెను. ఎన్నిక యొక ఆచారవ్యవహారము. ఆ కమిటీలో సనేక వత్సరములు పనిచేసినవారే వానికి వెన్నెముకవలె నుండిరి. వారు దాని శాశ్వతసభ్యులుగనే భావింపబడుదురు. స్వభావములోను, దృష్టిలోను, వారిలో రాజకీయ భేదాభిప్రాయములు కలవు. కాని వత్సరముకొలది సాంగత్యమును, సమిష్టిగ భారములను వహించుటయు, సమానయుషద్రవముల నెదుర్కొనుటయు వారి నైక్యముచేసెను. వారిమధ్య స్నేహము, సహవాసము, పరస్పర గౌరవము వద్దిపోందెను. వారి కలయిక బాహ్యమైనదికాదు. వారి కాంతరంగిక యైక్యతకలదు. ఒకరిపైనొకరు కుట్రపన్నుట యనుభావము నెవడును యూహింపజాలడు. గాంధీజీ మా కమిటీకధి నాయకుడు. ప్రతివాడు త్రోవచూపుమని యతనికొర కెదురుచూచుచుందురు. చాల వత్సరములనుండి యిది యట్లేయుండెను. 1930 లో మా కఖండవిజయము చేకూరినతరువాత 1931 లో నిది మరింత స్పష్టమయ్యెను.

వర్కింగుకమిటీలోని 'యతివాదులు' అతనిని 'తరిమివేయుటకు, ప్రయత్నించుటెందులకు ? అతడు చాల రాజీపడు స్వభావముకలవాడనియు, కనుక సస్థికమైనవాడనియు భావింపబడి యుండనచ్చును. కాని యతడులేనిదే పోరాటమెక్కడిది? శాసనోల్లంఘనము సత్యాగ్రహము యెక్కడివి? సజీవమగు నా యుద్యమములో నతడొక భాగము. నిశ్చయముగ నతడే యా యుద్యమము. ఆ పోరాటముకు

సంబంధించినంతవరకు సర్వము నతనిమీద నేయాధారపడియుండెను. జాతీయపోరాటము నిశ్చయముగ నతని సృష్టిగాదు. అది యేవ్యక్తి పైన నాధారపడలేదు. దానిమూలము లతిగంభీరములు. శాసనోల్లంఘనము చిహ్నముగగల పోరాటములోని యాప్రత్యేకత స్వరూపము ముఖ్యముగ నతనిమీదనే యాధారపడియుండెను. అతనిని వీడుట యసగా నా యుద్యమమును విడిచి క్రొత్త పునాదులమీద నూతనసృష్టిచేయుట. అట్టి విషయమెప్పుడైనను చాల కఠినమైనది. 1931 లో దానినిగురించి యోచించుటకే వీలులేదు.

అతనికొక చిన్న సూచనచేసిన చాలియుండగా మేము కుట్ర పన్నవలసిన యగత్యమేమి? అతడు తప్పుకొనెదనని యొక చిన్న సూచన చేసినంతమాత్రమున వర్కింగుకమిటీయు, దేశమంతయు నెప్పుడును దద్దరిల్లుచుండెను. అతడు మా పోరాటములో నొక భాగమగుటచే మమ్ము విడువవచ్చుననుభావమే మాకు దుర్భరముగ నుండెను. అతనిని లండను పంపుటకే మేము సందేహించితిమి. ఏలనన నతని భావములో భారతదేశ భారమంతయు మాపయి బడును. ఈస్థితిని మే మభిలషింపకుంటిమి. భారము నతనిమీద పడ వేయుటకే మే ములవడితిమి. వర్కింగుకమిటీలోను బయటనుగల మాలో చాలామందికిని గాంధీజీకిని యత్యంతానుబంధ ముండుటచే మే మతడులేని తాత్కాలిక విజయముకంటె నతనితోడి యపజయమునే వాంఛించుచుంటిమి. గాంధీజీ 'పిచ్చివాడో' కాడో మన లిబరలు మిత్రులే నిశ్చయించెదరు గాక! అతని రాజకీయము లొక్కొక్కప్పుడు చాల యాధ్యాత్మికముగ గ్రహించుటకు కష్టముగ నుండుననుట కెట్టి సందేహము లేదు. కాని యతడు కార్యవీరుడని, అద్భుత ధైర్యము కలవాడని, తరుణోపాయము చూపగలవాడని మజావుచేసెను. 'పిచ్చితన'మిట్టియనుభవ యోగ్యమగు ఫలితముల నిచ్చుచో బహుశః అది చదువుతోనే ప్రారంభమయి చదువుతోనే సమాప్తముచెందు నొక ప్రత్యేకకూటమితో నంతరించు 'అనుభవరాజకీయముల' కెంతమాత్రము తీసిపోవు

నదికాదు. లక్షలకొలది యరిస యనుచుబుకుడ 'పిచ్చియెత్తి' వారే. వారికి రాజకీయములు చట్టనిర్మాణశాస్త్రము తెలియవు. ఆహారము, తలదాచుకొనుటకు కొంప, కట్టుకొనుటకు బట్ట, దున్ను కొనుటకు భూమి మొదలగు మానవావసరములనుగురించి మాత్రమే వారు యోచింపగలరు. మానవనైజమును పరిశోధించుటలో శిక్షను గజచిన ప్రఖ్యాత విదేశపత్రికారచయితలు భారతదేశములో విపరీత బుద్ధులగుదురు. వ్రాచ్యదేశము కేవలము భిన్నమైనదనియు, దానిని మామూలు ప్రమాణములతో విమర్శించుటకు వీలు లేదనియు బాల్యమందే వారికి పట్టింపబడిన భావముల ఫలితమా యిది? లేక, ఇంగ్లీషువారి సందర్భములో, వారిదృష్టిని నిరోధించి, వారి యభిప్రాయములను తికమకచేయుచది సామ్రాజ్యానుబంధమా?

1931 లో గాంధీజీ యూరపు పయనమయిననాడే విభ్యాత ప్యారిసు పత్రికారచయిత వ్రాసినవ్యాసము చదివితినని. ఆ వ్యాసము హిందూదేశమునకు సంబంధించినది. అందులో నతడు 1921 నాటి అసహాయోద్యమదినములలో వేల్పుయువరాజు హిందూదేశమును దర్శించినపుడు జరిగిన యొక విషయము నుదహరించెను. మహాత్మా గాంధీ యొకచోట యెట్టిప్రకటనయు లేకుండ యువరాజు మందిరమునకు హాకాత్తుగ నాటకములోని పాత్రధారివలెవచ్చి, మోకరించి యువరాజు పాదములుపట్టుకొని వెక్కివెక్కియేడ్చుచు నీడారాభ్యగ్యదేశమునకు శాంతిని ప్రసాదింపమని యతనిని ప్రార్థించెననియు నందులో వ్రాయబడెను. ఈ యద్భుతకథను మే మెవరమును, గాంధీజీకూడ వినియుండలేదు. ఈ సంగతి నే నా పత్రికారచయితకు వ్రాసితినని. అతడు విచారము తెలిపెను. కాని తన కది నమ్మదగిన చోటునుండి వచ్చెనని వ్రాసెను. కేవలమసంభవమని దానిముఖము మీదనే వ్రాసిపెట్టబడియున్న యీ కథను పరిశోధించుట యెట్టి యత్నముచేయకయే యతడు విశ్వసించుట నా కాశ్చర్యముగ తోచెను. గాంధీజీని, కాంగ్రెసును, భారతదేశమును గురించి యే మాత్రము తెలిసినవాడు దీనిని విశ్వసింపజాలడు. ఈకథ యవిశ్వస

నీయము, పరిహాసాస్పదము. ఇది తలక్రిందులుగా నిలిచి యాహ్వాన పూర్వకముగా గాలిలో కాళ్ళనుగూడించుచున్న ముసోలిసీదగ్గఱకువచ్చి క్యాంటర్బరీఆర్చ్బిషప్ (మతగురువు) యేడ్చెనను మూర్ఖ కథను బోలియున్నది.

ఒక వార్తాపత్రిక మరియొకజాతికథను తెల్పుచున్నది. గాంధీజీ యొద్ద లక్షలకొలదిపౌనుల ధనరాసులున్నవనియు, వానినతడు రహస్యముగా స్నేహితులవద్దదాచెననియు, కాంగ్రెసుయీధనముకొరకు వ్రాసులాడుచున్నదనియు నీ కథ చెప్పుచున్నది. గాంధీజీ కాంగ్రెస్ సభ్యుడుగానుండుట మానివేసినచో నీ ధనరాసులుపోవునేమోయని భయపడుచున్నదట. ఈకథకూడనొకయభూతకల్పన. గాంధీజీయెప్పుడును స్వయముగగాని, రహస్యముగగాని తనయొద్ద ధనము నుంచుకొనడు. అతడువసూలుచేసినదంతయు నెప్రజాసంస్థకోయిచ్చి వేయును. అతనివైశ్యప్రకృతిచేనతడు లెక్కలనతిజాగ్రతగనుంచును. అతడుచేయు వసూళ్ళన్నియు బహిరంగముగతనిభీచేయబడును. ఈవదంతిబహుశః 1921 లో వసూలుచేయబడిన కొటిరూపాయలకథమీద నాధారపడియుండెను. ఘనముగాకాన్పించు యీ మొత్తము భారతదేశమంతట పంచిపెట్టబడినచో నతిస్వల్పమేయగును. ఇది జాతీయ విశ్వవిద్యాలయములకు, పాఠశాలలకు, గృహపరిశ్రమలకు, (ముఖ్యముగా ఖద్దరు) అస్పృశ్యతానివారణకు, ననేక యితర నిర్మాణకార్యములకు వినియోగింపబడెను. ఇందులో చాలభాగము ప్రత్యేక కార్యముల కేర్పడెను. అవి యిప్పటికి నాయీ పనులకు వినియోగింపబడుచున్నవి. వసూళ్ళలో మిగతసొమ్ము స్థానికకమిటీల కీయబడెను. అది కాంగ్రెసుసంస్థల నిర్మాణమునకు, రాజకీయప్రచారమునకు, ఖర్చుపెట్టబడెను. అసహాయోద్యమము తరువాత కొద్దిసంవత్సరములవరకు, కాంగ్రెసుప్రచారము దానివలననే నడుపబడెను. గాంధీజీ, దేశదారిద్ర్యముకూడ మన రాజకీయోద్యమము నత్యంతస్వల్పముతోనే నిర్వహించుకొనుటను బోధించెను. మానేవచాలవరకు పూర్తిగానెచ్చికమైనది. జీతములనిచ్చినచోట నది కేవలము కడుపుచిచ్చు చల్లాల్సినది.

నదిగ నుండెను. మాలో నుత్తములైన సేవకులకు కుటుంబములుగల విద్యవిద్యాలయ బి. ఏ. లకు యింగ్లండులోనిసిద్యోగులకిచ్చు అల వెన్నుకంటె తక్కువ యివ్వబడెను. గత పదిహేను సంవత్సరముల నుండియు కాంగ్రెసు యుద్యమము నడుపబడినంత తక్కువ మొత్తముతో నెచ్చటను రాజకీయోద్యమము, లేబరుయుద్యమము పెద్ద యెత్తున నడుపబడెనని సేవనుకొనను. ప్రతివత్సరమునన్ని కాంగ్రెసు నిధులు, లెక్కలు బహిరంగముగ తనిఖీచేయబడెను. కాంగ్రెసు అక్రమసంఘముగా ప్రకటింపబడిన శాసనోల్లంఘనదినములలోతప్ప యీ సొమ్ములో నేదియు రహస్యముగ నుంచబడలేదు.

గాంధీజీ కాంగ్రెసుయొక్క మేకైక ప్రతినిధిగా కాండు టేబిలు కాన్ఫరెన్సుకు లండను వెళ్ళెను. చాలకాలము చర్చించిన తరువాత నిక నెవరిని ప్రతినిధిగ బంపకుండుటకే నిశ్చయించితిమి. భారతదేశములో నతి విషమసమయమున, విషయముల నతిజాగ్రతగ చేపట్టవలసిన యగత్యముకలిగినపుడు, మాలోని శ్రేష్ఠులందరు నిచ్చటనుండవలెనను కోరికయే దీనికి కొంతకారణము. ఆర్.టి.సి. లండనులో జరుగుచుండినను కేంద్రాకర్షకస్థానము భారతదేశమని మేము భావించితిమి. భారతదేశపరిస్థితులే విధాయకముగలండనులో ప్రతిబింబించుచుండెను. మే మనర్థములు జరుగకుండ మామ కొనుచు మాసంస్థ నుచితస్థితిలో నుంచుకొనగోరితిమి. అయినప్పటికి నొక్కప్రతినిధినే పంపుట కిదే యదార్థకారణముకాదు. మేము చట్ట విర్మాణములోని చిన్నచిన్న వివరముల సంతరములేకుండ చర్చించుటకే కాండు టేబిలు సభలో జేరలేదు. ఆస్థితిలో మా కట్టివివరములతోపనిలేదు. బ్రిటిషుప్రభుత్వముతో ప్రధానవిషయములలోసమాధానము కుదిరినపుడే వాటినిగురించి యోచింపవలసియుండును. ప్రజాస్వామిక భారతదేశమున కెంతయధికారమునీయవలెను? యనునదియే సరియైన ప్రశ్న. తరువాత నే చిన్నస్త్రీ డరయినను, ముషాయిదాను, వివరములను తయారుచేయవచ్చును. ఈ ప్రధాన విషయములను గురించి కాంగ్రెసు అభివ్రాయములు తేటతెల్లముగనే యున్నవి.

అందులో తర్కమున కెంతమాత్రము సావకాశములేదు. మానాయకు డొక్కడేవెళ్ళి యా భావములను విశదముచేయుటయే గౌరవపడతి. అతడు వాటికిగల ముఖ్యకారణములను, విధాయకతను చూసి, వీలై నచో, బ్రటిషుప్రభుత్వమువాటికొప్పుకొనునట్లుచేయయత్నించును. అది చాలకష్టమనుసంగతి, దుస్సాధ్యమనుసంగతి అప్పటిపరిస్థితులను బట్టి మే మెరుగుదుము. కాని మాకప్పుడిక మరియొకమార్గ మేమియు లేకుండెను. మే మాస్థితి నతిగాఢముగా నిశ్చయించి బాసచేసిన మా యాదర్శములను, సిద్ధాంతములను వీడజాలకుంటిమి. ఆప్రధానసూత్ర ములమీద నాధారపడిన సమాధానమేదియైన యదృష్టవశమునకను గొనబడినచో తక్కినదంతయు సులభముగనే దాని ననుసరించును. అట్టి సమాధానమే కుదిరినచో గాంధీజీ కొందరినిగాని, వర్కింగు కమిటీ సభ్యులందరినిగాని లండను పిలిపించుటకు మాలో మే మేర్పాటుచేసికొంటిమి. అప్పుడు మేమందరము సమాధాన వివర ములలో పాల్గొననచ్చును. ఆ పిలుపుకు మేము సిద్ధముగనుండవలెను. అవసరమైనచో వాయుయానముకూడ చేయవలెను. ఈ విధముగ మేము పిలుపునచ్చిన పదిరోజులలో నతనితో నుండగలము. మొదట ప్రధానవిషయములలో సమాధానమే కుదరనిచో తక్కిన సంధివివర ముల సమస్యయే యుండనేరదు. ఆర్. టి. సి. కి కాంగ్రెసు ప్రతినిధు లదనముగా వెళ్ళవలసిన యవసరముండదు. కనుకనే మేము గాంధీజీ నొక్కనిని పంపుటకే నిశ్చయించితిమి. వర్కింగుకమిటీ సభ్యురాలగు సరోజినీదేవికూడ ఆర్. టి. సి. కి వెళ్ళెను. కాని యామె దానికి కాంగ్రెసు ప్రతినిధిగా వెళ్ళలేదు. భారతస్త్రీల తరపున ప్రతినిధిగా నామె యాహ్వానింపబడెను. ఆమె యట్లు వెళ్ళుటకు వర్కింగుకమిటీవారనుమతించిరి.

కాని బ్రటిషుప్రభుత్వమునకు మాయభీష్టములతో నేకీభవింప వలెనను యుద్దేశ్య మెంతమాత్రములేదు. ప్రధానసమస్యల విచారణ కాలయాపనచేయుటయే వారినీతి. వారు స్వల్ప నిరర్థకవిషయము లతో కాన్సరెన్సును విసిగింపదలచిరి. పెద్ద విషయములు యోచింప

బడినపుడుకూడ ప్రభుత్వమువా రాగవలసినదనిరి. వా రేమాట నీయక పూర్ణాలోచన చేసినతరువాత తమయభిప్రాయము తెలిపెద మని వాగ్దానముచేసిరి. వారొకటేపాట పాడిరి. ఒకేయాట నాడిరి! కులసమస్యయే వారి తురుపుముక్క. వారు దాని నెంతవరకుపయో గింపవలెనో యంతవరకు నుపయోగించిరి. కాన్ఫరెన్సులో నదియే రాజ్యముచేసెను.

కాన్ఫరెన్సులోని భారతసభ్యులలో నధికసంఖ్యాకులు, చాల మంది యిష్టముగను, కొద్దిమంది యిష్టముగను, యీ యధికార మంత్రాంగములో పడిపోయిరి. అది యొక నానాగోత్ర సంఘము. వారు తమకుతప్ప మరెవరికి ప్రతినిధులుకాదు. కొంతమందిసమర్థులు, పూజ్యులు. చాలమంది యితరులవిషయమై యీ మాట చెప్ప జాలము. మొత్తముమీద వారు రాజకీయముగ, సాంఘికముగ, భారతదేశాభ్యుదయ భంగకరులగు ప్రతినిధులు భారతదేశములో నతిజాగ్రతపరులును, మితవాదులునైన భారత లిబరలు పక్షీయు వీ బృందము ముంద రభివృద్ధివాదులుగ ప్రకాశించిరి. వారు భారతదేశ పెట్టుబడిదారుల ప్రతినిధులు. వారు బ్రిటిషు సామ్రాజ్యమునకు బంధింపబడి స్వాభివృద్ధికొరకు లేక రక్షణకొరకు వారివైపు చూచు చుందురు. కులసమస్యమీద 'మైనారిటీ' 'మెజారిటీ' సంఘములనుండి యతిప్రాముఖ్యమైన ప్రాతినిధ్యమువచ్చెను. వీరు పయితరగతులకు చెందిన మొండిపట్టుకలవారు. వీరిలోవీరికి సమాధానమెన్నడుకుదర దను సంగతి జగద్విఖ్యాతము. రాజకీయముగ వీరు పూర్తిగానభివృద్ధి భంగకారులు. తమ కులాభివృద్ధి యొక్కటే వారి ప్రయోజనము. తమ కులాభీష్టములు నెరవేరువరకు తా మెట్టి యధిక రాజకీయ స్వాతంత్ర్యము నంగీకరింపజాలమని వారుచాటిరి. అది చాల యాశ్చర్యకర దృశ్యము. పరప్రభుత్వములోనున్న ప్రజలెంత యథఃపతితు లగుదురో యది సవిషాదముగ స్పష్టముచేయుచున్నది. సామ్రాజ్య తంత్రములో నా రెట్టిసాచికలగుదురో యది విశదముచేయుచున్నది. మహారాజరాజశ్రీలు, ప్రభువులు, వీరాధివీర బిరుదాంకితులు, యితర

పెద్దపెద్ద బిరుదులుగల యా మూక భారతప్రజలకు ప్రాతినిధ్యము వహింపజాలదనుట సత్యము. కాండుటేబిలు కాన్సరెన్సు సభ్యులు బ్రిటిషుప్రభుత్వముచే పేర్కొనబడిరి. ప్రభుత్వమునకు సంబంధించి సంతవరకు నీ యెన్నిక బాగుగనే చేయబడెను. కాని బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు మనలనట్లుపయోగించుకొని కొల్లగొట్టుకొనగలవిషయ మొక్కటే మన దుర్బలత్వమును చాటుచున్నది; పెడమార్గమున బడి, యొకరి ప్రయత్నముల నొకరు భంగముచేయుట కెట్టి వింత సౌకర్యములున్నో యది విదితము చేయుచున్నది. మన పయితరగతులవారింకను మనసామ్రాజ్యపాలకులలక్ష్యములోనేచుట్టుకొని పోయి వారిపాటనే పాడుదును. దానిలోనుండి చూడలేకపోవుటచే వారట్లుచేయుచున్నారా? లేక దాని నిజభావమును గ్రహించియే భారతదేశ స్వేచ్ఛకు, ప్రజాస్వామికమునకు భయపడి, వారు దానిని బుద్ధిపూర్వకముగ స్వీకరించిరా?

ఈ స్వార్థపరుల సంఘమునకు-సామ్రాజ్యవాది, ఫ్యాడలిస్టు, ధనికుడు, పారిశ్రామికుడు, మతతత్పరుడు, కులాభిమాని-యగు ఆగాభాన్, బ్రిటిషు యిండియా ప్రతినిధుల తరపున నాయకుడగుట యెంతయు సమంజసముగ నున్నది. స్వయముగా కొంతవర కతనిలో నీ యన్ని ప్రయోజనములు మూర్తీభవించినవి. ఒకపురుషాంతరము నుండి బ్రిటిషుసామ్రాజ్యముతోను, బ్రిటిషుపరిపాలకులతోను సంపర్కముకలిగి, ప్రధానముగ యింగ్లండులోనే నివసించుచుండు యీ పురుషుడు మన నాయకుల ప్రయోజనములను, దృక్పథమును చక్కగా గ్రహించగలడు. వాటికొరకు వాదించగలడు. కాండుటేబిలు కాన్సరెన్సులో వతడు యింగ్లీషు సామ్రాజ్యము తరపున సమర్థుడైన ప్రతినిధిగ నుండెడివాడు.

ఆ కాన్సరెన్సులో మొగ్గుదల మనకు చాల వ్యతిరేకముగ నుండెను. మేము దానివలన నేమియు నాశించకపోయినను ఆ తంతు నాశ్చర్యముతోను, నసహ్యముతోను పరీక్షించుచుంటిమి. ఆర్థిక, హత్యసమస్యలను పయిపయిన గోకుటకుచేసిన విచారభరిత, నిరర్థక

ప్రయత్నములను చూచితిమి. సంధులు, పన్నాగములు, తంత్రాంగములు, మనదేశస్థులే కొంతమంది బ్రిటిషు కన్సర్వేటివ్ పార్టీతోని యత్యంత యభివృద్ధిభంగకారులై నవారితో చేతులుకలుపుట, చిన్న సమస్యలమీది ననంతముగా భాషించుట, కావలసినదానిని బుద్ధి పూర్వకముగ త్రోసి వేయుట, పెద్దపెద్ద స్వప్రయోజనములుగల వారిచేతులలో కీలుబొమ్మలవలె నాడుచుండుట, పరస్పరజగడములు, మధ్యమధ్య విందులు, పరస్పరస్తోత్రములు మొదలగు నాటకమునంతను-మేము చూచితిమి. అదంతయు నుద్యోగములకొరకు ప్రాకులాడుట-పెద్దయుద్యోగములు, చిన్న యుద్యోగములు, హిందువులకు, ముస్లిములకు, సిక్కులకు, నాంగ్లోయిండియనులకును, యూరపియనులకును యుద్యోగములు, స్థానములు-కాని యన్ని యుద్యోగములును పయితరగతులకే. ప్రజలను చూచువా రెవరును లేరు. కొంగజపములు మెండుగనుండెను. వివిధబృందములవారు ఆకొన్నతోడేళ్ళవలె, క్రొత్త చట్టనిర్మాణములో కొల్లగొట్టబడు యామిషముకొరకు, పొంచి తిరుగాడుచుండినట్లు కాన్పించిరి. స్వేచ్ఛాభావమే పెద్దయెత్తున యుద్యోగవేటగా మారెను. అది 'భారతీయుల వశముచేయుట' యని పిలువబడెను; సైన్యము, సివిలుసర్వీసు మొదలగువాటిలో భారతీయుల కెక్కువ నుద్యోగము లిచ్చుటను గురించియు స్వాతంత్ర్యమును గురించియు యదార్థమైన స్వేచ్ఛను గురించియు, ప్రజాస్వామికమైన భారతదేశమునకు అధికారము నిచ్చి వేయుటను గురించియు, భారతప్రజల నెదుర్కొనిన యత్యవసరము, ప్రధానమునగు నే యార్థిక సమస్య పరిష్కారమును గురించియు నొక్కడును యోచింపలేదు. భారతదేశమంత వీరసంగ్రామము జరిపినది దీనికొరకేనా? త్యాగతత్త్వములచే పవిత్రమైన నాతావరణమును యీ దుమ్ము ధూళులతో నిండిన గాలికి బలివేయవలసినదేనా?

తళతళ ప్రకాశించుచు, జనాకీర్ణమైయున్న యా మందిరములో గాంధీజీ యేకాకియై కూర్చొనెను. అతని వేషము, లేక

వేషములేకపోవుట, తక్కిన యందరనుండియు నతనిని వేరుచేయుచుండెను. కాని యతని భావములకు, దృష్టికి నతనిచుట్టునున్న వేషధారుల భావములకు, దృష్టికి నంతకంటె నెక్కువ భేదముండెను. ఆ కాన్పరెన్సులో నతనిస్థితి యసామాన్యమైనది. అతడు దాని నెట్లు భరింపగలిగెనా యని మేము దూరము నుండియే యాశ్చర్యపడుచుంటిమి. కాని యత డద్భుతమైన యోర్పుతో దానిని సహించి సమాధానమున కేదోయొకమార్గము కనుగొనుటకు విడువకుండ ననేక ప్రయత్నములను చేసెను. అతడొక మాచన చేసెను. కులతత్వము రాజకీయపురోభివృద్ధితో తలపడునను నిజము యెట్లుకప్పబడుచున్నదో యది వెంటనే బహిర్గతము చేసెను. కాన్పరెన్సులోని ముస్లింప్రతినిధులవలన చేయబడిన యనేక కులసంబంధములగు కోరిక లతనికిష్టములేదు. ఇందులో కొన్ని కోరికలు స్వాతంత్ర్యమునకు ప్రజాస్వామికమునకు నాటంకములని యతడు భావించెను. అతనియొక్క ముస్లిముజాతీయ సహచరులుకూడ నట్లే భావించిరి. అయినను, అచ్చటజేరిన ముస్లిం ప్రతినిధులందరు రాజకీయసమస్య (అనగా స్వాతంత్ర్యతీర్మానము) మీద తనతోను కాంగ్రెసుతోను కలిసివచ్చుచో నతడువాటినన్నిటిని, యెట్టివాదము, ప్రశ్నలేకుండగనే, యొప్పుకొనెదనని వాగ్దానముచేసెను.

అతడుచేసినవాగ్దానమును స్వంతజవాబుదారీమీదనేచేసెను. ఏలనన కాంగ్రెసు నతడు బంధింపజాలడు. కాని దాని నొప్పుకొనవలెనని తాను కాంగ్రెసును ప్రోత్సహించెదనని యతడు వాగ్దానముచేసెను. కాంగ్రెసులో నతనికిగల పలుకుబడి వెరిగినవారెవరు కాంగ్రెసుచే నతడు దీనికొప్పించజాలడని సందేహింపడు. అయినప్పటికి నీవాగ్దాన మంగీకరింపబడలేదు. నిశ్చయముగ ఆగాఖాను భారత స్వాతంత్ర్యముకొరకునిలుచునని యూహించుట కొంచెము కష్టమైన విషయము. నిజమైనకష్టము కులసంబంధమైనది కాదని యిదిస్పష్టము చేయుచున్నది. కాని కాన్పరెన్సులో కులసమస్యయే పెద్దదిచేయబడెను. రాజకీయాభివృద్ధి నాటంకపరచువాడు కులసమస్యలచాటున

దాగొనిరి. బ్రిటిషుప్రభుత్వము కాన్ఫరెన్సుకు మనుష్యులను జాగ్రతగ నెన్నుకొని యీ యభివృద్ధిని భంగపరచువారిని ప్రోగుచేసెను. సభలో జరుగవలసిన విధానమును తమవశము నందుంచుకొని వారు కులసమస్యను ప్రధానసమస్యగ చేసిరి. ఈ సమస్యమీద నచ్చట జేరినవారిలో సమాధానము కలుగ నేరదని స్పష్టమగుచు నేయున్నది.

బ్రిటిషుప్రభుత్వము తనయత్నములో విజయమునొంది తన సామ్రాజ్యమును నిలుపుకొనుటకు తగినశరీరబలమునేగాక, సామ్రాజ్యసాంప్రదాయమును మరికొంతకాలము నిర్వహించుటకు తగినరాజనీతిని, యుక్తినికూడ కలిగియున్నదని ప్రకటనచేసెను. కాండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సు తమకు ప్రాతినిధ్యము వహింపకపోయినను, అది వారి శక్తికొక ప్రమాణముకాకపోయినను, భారతదేశప్రజలు విఫలులై రనియే చెప్పవలెను. దేనికొరకుపోరుచున్నారో దానినిగురించి వారి కొకలక్ష్యశుద్ధి లేకపోవుటచేతనే వారు విఫలులైరి. వారినితప్పు త్రోవనుపెట్టి పెడమార్గముపట్టించుటతిసులభము. తమయభివృద్ధి నాటంకపరచు స్వప్రయోజకులను త్రోసి వేయుటకు తగినంతశక్తి కలవారమని తలంపకపోవుటచేతనే వారు విఫలులైరి. ఎక్కువ మత పిచ్చయుండుటచేతను, కులద్వేషములను సులభముగ రగుల్కొల్పుటకు వీలుండుటచేతను వారు విఫలులైరి. మొత్తముమీద విజయము పొందుటకు తగినంతశక్తి, యభివృద్ధి కలిగియుండకపోవుటచేతనే వారు విఫలులైరి.

ఈ కాండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సులో జయించితిమూలేదాయను ప్రశ్న లేదు. దానివలన నేమియు నాశింపబడలేదు. అయినను దీనికొక ప్రాముఖ్యతకలదు. తత్పూర్వపుకాన్ఫరెన్సు హిందూదేశములోగాని మరెచ్చటగాని యెవరిదృష్టినియాకర్షింపలేదు. అప్పుడు శాసనోల్లంఘనము ప్రపంచము నాకర్షించెను. ప్రభుత్వనియామకులై 1930 కాన్ఫరెన్సుకు వెళ్లినసభ్యులు నల్లజండాలు, వ్యతిరేక కేకలు, వెంటాడుచుండ సభలకు వెళ్ళుచుండెడివారు. 1931 లో నిదియంతయు మారిపోయెను. కాంగ్రెసుప్రతినిధిగ గాంధీజీ లక్షలకొలదియనుచరులకు నాయకుడుగ

వెళ్ళుటచేతనే యీ మాక్కుజరిగెను. ఇది యీ కాన్సరెన్సుకు గౌరవము నిచ్చెను. హిందూదేశము దీనిచరిత్ర నెక్కువశ్రద్ధతో వీక్షించెను. కారణమేమయిన నపజయము భారతదేశమునకపక్తిరిని తెచ్చెను. గాంధీజీ దానిలో పాల్గొనవలెనని బ్రిటిషుప్రభుత్వమంత యాసక్తి నేలచూపెనో మే ముప్పు డర్థముచేసికొంటిమి.

పన్నాగములు, సమయానుకూల స్వాహాపరత్వము, వ్యర్థమగు వంకరటింకర తిరుగుబొమ్మగల యీ కాన్సరెన్సు భారతదేశముయొక్క యపజయము కానేరదు. అది విఫలమగుటకే నిర్దిష్టపబడెను. దాని విఫలతకు భారతదేశప్రజలు బాధ్యులు కాజాలరు. కాని యది భారతదేశ నిజసమస్యలనుండి ప్రపంచదృష్టిని మరలించుటలో జయము గాంచెను. హిందూదేశములో నదిభ్రమను తొలగించెను. వ్యాకుల తను, అవమానమును కలిగించెను. అభివృద్ధినాటంకపరచువాడు తల యెత్తుట కది యాస్కారమయ్యెను. భారతదేశములో జరుగు పనుల వలననే ప్రజలకుజయాపజయములు కలుగగలవు. ఆరువేలమైళ్లదూరమున లండనులో జరుగు మంత్రాంగములవలన శక్తివంతమగు జాతీయోద్యమ మంతరింపజాలదు. జాతీయత మధ్యతరగతులవారి యొక్కయు రయితులయొక్కయు నిజావశ్యకతను తెలుపుచున్నది. వారు తద్వారా తమసమస్యలను పరిష్కరించుకొనజూచిరి. ఈయుద్యమము జయించి, తనధర్మమును నెరవేర్చి ప్రజల నభివృద్ధి, స్వేచ్ఛా మార్గముల నింకను ముందుకు గొంపోగల మరియొక యుద్యమము నకు సావకాశము నీయవచ్చును. లేక నిది కొంతకాలము బలవంతముగ నణచివేయబడవచ్చును. ఆ పోరాటము హిందూదేశములో తరువాత వెంటనే రావలసియుండును. అది కొద్దికాలము బలహీనతను తెచ్చిపెట్టవచ్చును. రెండవ కాండుటేబిలుకాన్సరెన్సు యీ పోరాటము నంతగా బాధించలేదు. కాని యది దానికి కొంతయనర్థదాయకమగు వాతావరణమును సృష్టించెను.

సంయుక్త రాష్ట్రములలో వ్యావసాయిక కష్టములు

వర్కింగుకమిటీ సభ్యుడను, కాంగ్రెసు కార్యదర్శులలో నొకడను నగుటచే నఖిలభారతరాజకీయములతో నాకుసంబంధముండెను. నేను సాధ్యమైనంతవరకు తప్పించుకొనుచుండినను అప్పుడప్పుడు కొంచెము తిరుగుచుండవలసి నచ్చెడిది. మా భారములు, బాధ్యతలు హెచ్చినకొలది వర్కింగుకమిటీ మీటింగులు దీర్ఘములగుచు చివర కవి రెండువారములవరకు వరుసగ సాగుచుండెను. కేవల విమర్శ పూర్వక తీర్మానములనుచేయు రోజులు గతించెను. విస్తృతమై, యనేకసమస్యలతోగూడిన సంస్థయొక్క యనేక వివిధ నిర్మాణ కార్యములను పాలించవలెను. దినదినము కష్టమైన సమస్యలను యోచించవలసి నచ్చెడిది.

అయినను యు. పి. నా ప్రధాన కార్యరంగము. అచ్చటి వ్యావసాయిక పరిస్థితులు కాంగ్రెసుదృష్టి నాకర్షించెను. యు. పి. రాష్ట్ర కాంగ్రెసుకమిటీసభ్యులు నూటయేబదినుంది. వారు ప్రతి రెండుమూడు మాసములకు కలుసుకొనెడివారు. దాని కార్యనిర్వాహకవర్గము తఱచుకలుసుకొని వ్యావసాయిక శాఖను చూచెడివారు.

1931 సంవత్సర రెండవభాగములో కార్యనిర్వాహకవర్గము ప్రత్యేక వ్యావసాయికకమిటీ నేర్పరచిరి. అనేకమంది జమీందారులు కార్యనిర్వాహకవర్గముతోను, యీకమిటీతోను మొదటినుండి చివర వరకు సంబంధము కలిగియుండిరి. వారియూ మోదముతోనే అన్ని చర్యలు జరుపబడెను. మా రాష్ట్రకమిటీయధ్యక్షుడు ఆసంవత్సరము సయ్యద్ అహమ్మదుఖాన్ షెర్వానీ. అతడొక సుప్రసిద్ధజమీందారీ కుటుంబమునకు చెందినవాడు. సాధారణ కార్యదర్శి శ్రీ ప్రకాష్ గారును కార్యనిర్వాహకవర్గములోని ముఖ్యసభ్యులుకూడ జమీందారులు, లేక జమీందారీ కుటుంబములోనివారు. తక్కిన సభ్యులు వృత్తులతోనున్న మధ్యతరగతివారు. మా రాష్ట్ర కార్యనిర్వాహక

వర్గములో సేద్యగానియొక్క, బీద రయితయొక్క, ప్రతినిధి యొక్కడు లేడు. జిల్లాకమిటీలలో రయితలు గలరు. కాని రాష్ట్ర కార్యనిర్వాహకవర్గములోనికి వచ్చుటకు పూర్వము జరుగవలసిన యెన్నికల నన్నిటిని వారు దాటి పైకి రాజాలకపోవుచుండిరి. కనుక నా వర్గమును మధ్యతరగతులలో చేరువకొన్నవారు బలమైన జమీందారులు పూర్తిగ నాక్రమించిరి. కనుక దానిని యతివాద సంఘమని యే యర్థములోను చెప్పటకు వీలులేదు. నిశ్చయముగా వ్యావసాయిక సమస్యలో నసలే చెప్పటకు వీలులేదు.

మా రాష్ట్రములో నేను కార్యనిర్వాహకవర్గములోను వ్యావసాయిక కమిటీలోను సభ్యుడను. నాకంతకంటె నెక్కువస్థానములేదు. మా సలహా సంప్రదింపులలోను యితరపనులలోను నే నెక్కువశ్రద్ధ తీసికొనెడివాడను. కాని నే నేవిధముగను నాయకత్వము వహింప లేదు. మా రాష్ట్రములో నెవడును నాయకపాత్రను వహించెనని చెప్పటకు వీలులేదు. మేము చాలకాలమునుండి సమిష్టిగ, సంఘ పరముగ పనిచేయుట కలవడితిమి. ఎప్పుడు సంఘమున కే ప్రాధాన్యత యివ్వబడెను. కాని వ్యక్తికీయబడలేదు. ఆ సంవత్సరాధ్యక్షుడే మాకు తాత్కాలిక ప్రధాని యగుచుండెను. అతడు మా ప్రతినిధి. కాని యతనికికూడ ప్రత్యేకాధికార మేమియులేదు.

నేను స్థానికముగ అలహాబాదు జిల్లాకాంగ్రెసు సభ్యునిగగూడ పనిచేసితిని. ఈ కమిటీ దీని యధ్యక్షుడయిన పురుషోత్తమదాసు టాండనుయొక్క నాయకత్వముక్రింద వ్యావసాయికస్థితి నభివృద్ధి పరచుటలో ముఖ్యపాత్రతీసికొనెను. 1930లో రాష్ట్రములోపన్నుల విరాకరగోద్యమమును ప్రారంభించుటలో నిది నాయకత్వము వహించెను. వ్యవసాయ ధరలు పడిపోవుటవలన అలహాబాదుజిల్లా కెక్కువ దెబ్బతగిలెను. అయోధ్యలోని తాలూకుదారీజిల్లాలు మరింత యధ్వాన్నముగ నుండెను. కాని అలహాబాదు జిల్లాలో మంచి యేర్పాటులు యెక్కువ రాజకీయచైతన్యమునుండెను. అలహాబాదు పట్టణము రాజకీయ కృషి.కంతకు కేంద్రమగుటయు, చాలమంది

ప్రధాన సేవకులు చుట్టుప్రక్క గ్రామములకు తరచు వెళ్ళుచుంటు
టయు దీనికి కారణములు.

1931 మార్చిలో ఢిల్లీ సంచి జరిగిన వెంటనే మేము ప్రచారకు
లను, నోటీసులను గ్రామసీమలకు పంపి, శాసనోల్లంఘనము, యీ
యుద్యమము ఆగిపోయెనని రయితులకు తెలియజేసితిమి. పన్ను చెల్లిం
చుటకు రాజకీయముగ నాటంకములేదని చెప్పి చెల్లింపవలసినదనియే
మేము వారికి సలహానిచ్చితిమి. కాని ధరలద్భుతముగా పడిపోవుటచే
వారికి హెచ్చరిమిషనుల నీయవలెనని మా యభిప్రాయమనియు,
వాటికొరకు కలిసి పనిచేయవచ్చుననియు మేము సూచించితిమి.
మామూలు రోజులతోకూడ పన్ను తరచు దుర్భరముగ నుండెను.
ధరలు పడిపోవుటచే పూర్తి పన్ను లేక తత్తుల్యమైనదానిని చెల్లించుట
యసాధ్యముగ నుండెను. మేము రయితుప్రతినిధులతో సభలను జరిపి
సాధారణముగ నూటి కేబది వంతులను, కొన్ని సందర్భములలో నంత
కంటె నెక్కువగ రిమిషనులుండవలెనను తాత్కాలిక సూచన చేసితిమి.

వ్యవసాయక సమస్యను సాధారణ శాసనోల్లంఘనముతో
పూర్తిగ వేరుచేయుటకు మేము ప్రయత్నించితిమి. 1931 లో మేము
దానిని రాజకీయములనుండి వేరుచేసి, ఆర్థికదృష్టితోనే యోచింప
గోరితిమి. కాని యీ రెంటికి నెక్కువ సన్నిహిత సంబంధముండుటచే
నిది చాల కష్టముగ నుండెను. గతములో నీ రెండును యెక్కువగ
కలిసిపోయెను. మాకు కాంగ్రెసు సంస్థరీత్యా, స్పష్టముగ రాజకీయ
వాసనకూడకలదు. తాత్కాలికముగ మేము కవిధమగు రయితుసంఘ
ముగ పనిచేయ యత్నించితిమి. కాని మేము మా రాజకీయస్వభావ
మును వీడలేదు. వీడజాలకుంటిమి. మేముచేసిన ప్రతిదానిని ప్రభు
త్వము రాజకీయముగనే చూచెను. భవిష్యత్ శాసనోల్లంఘన
ఛాయలుకూడ మా ముందరనుండెను. ఇది నిజరూపమును దాల్చి
నచో రాజకీయమును, ఆర్థికములు చేయిచేయికలిపి నడుచుననుట
కెట్లసందేహము లేదు.

ఈ యన్నియాటంకములను లక్ష్యముచేయక ఢిల్లీసంధియైనది లగాయకు వ్యావసాయికసమస్యను రాజకీయపోరాటముతో వేరు చేయుటకే మేము మొదటినుండియు యత్నించితిమి. ఢిల్లీసంధి దీనిని సమాప్తముచేయకపోవుటయే దీనికి నిజమైన కారణము. మేమివిషయమును ప్రభుత్వమునకు, ప్రజలకుకూడ స్పష్టముగ విశదము చేయ గోరితిమి. ఢిల్లీసంభాషణలు జరుగుచుండగా గాంధీజీ తాను కాండు టేబిలుకాన్ఫరెన్సుకు వెళ్ళకపోయిననుకూడ కాన్ఫరెన్సు జరుగుకాలములో శాసనోల్లంఘనము తిరిగిప్రారంభింపవని యిర్విన్ ప్రభువుకు వాగ్దానమునిచ్చెనని నేను విశ్వసించెదను. అతడు కాన్ఫరెన్సు కన్నియవకాశములను యివ్వవలెననియు, తత్ఫలితములకొరకు వేచియుండవలెననియు కాంగ్రెసుకు సలహాచెప్పెను. అప్పుడుకూడ గాంధీజీ యీ వాగ్దానము, స్థానికముగ మామైచొప్పింపబడగల, అర్థికపోరాటమునకు వర్తింపదని స్పష్టముగ చెప్పెను. యు. పి. వ్యావసాయికసమస్య యప్పుడు మా యందరికిని కాన్పించుచునే యుండెను. యదార్థమునకు భారతదేశములోనున్న రయితులందరకు నిట్టికష్టమే కలిగెను. సిల్హా సంభాషణలలో గాంధీజీ ఈ హంశమును పునశ్చరణ చేసెను.

యూరపునకు పయనమై వెళ్ళుచినముననే కాండు టేబిలు కాన్ఫరెన్సుకు, రాజకీయసమస్యలకు సంబంధములేకుండ నార్థిక పోరాటములో ప్రజలయొక్క, ముఖ్యముగా రయితాంగముయొక్క, హక్కులను కాపాడవలసిన యగత్యము కాంగ్రెసుకు కలుగవచ్చునని యతడు స్పష్టపరచెను. అట్టిపోరాటములో దిగవలెనను కోరిక యతనికిలేదు. అతడు దానిని తప్పించుటకే యభిలషించెను. కాని యది తప్పనిసరియైనపుడు దానిని పూనకతప్పదు. మేము ప్రజలను విడిచిపెట్టజాలకుంటిమి. సామాన్య శాసనోల్లంఘనమునకును, రాజకీయ శాసనోల్లంఘనమునకు ననువర్తించు ఢిల్లీసంధి దీనిని నిషేధింప జాలదని యతడు స్పష్టపరచెను.

యు. పి. రాష్ట్ర) కాంగ్రెసుకమిటీవారు, దాని నాయకులు పన్నులనిరాకరణమును తిరిగి ప్రారంభించి ఢిల్లీసంధిని భంగపరచిరను సపవాదము పడేపడే వేయబడుచుండుటచే నే నీ విషయము నుదహరింపవలసినచ్చెను. ఈ యపవాదమును తెచ్చినవారు వారికిసుకరముగ నుండునటుల దీనికి సమాధానము చెప్పగలవారందరు జయిలులో నున్నపుడును, వార్తాపత్రికలును, ముద్రణాలయములును తీవ్రమగు నిర్బంధములకు పాల్పడినపుడు దీనిని తెచ్చిరి. 1931 లో యు. పి. కమిటీవారు పన్నులనిరాకరణోద్యమము నెప్పుడు సాగింపలేదు. శాసనోల్లంఘనముతో సంబంధములేకుండ నార్థికప్రయోజనములకొరకట్టి దానిని సాగించిన నది ఢిల్లీసంధినిభంగపరచుట కా నేరదు. గుణమును బట్టి యది యుక్తమా అయుక్తమా యనునది వేరొకవిషయము. ఆర్థికకారణములకు శ్యాక్తరీకూలీలు సమ్మెకట్టుట కెంతహక్కుకలదో రైతులకు నంత హక్కుకలదు.

క్రమముగ నధ్వాన్నమగుస్థితిని వ్యావసాయికధరలమాండ్యం మరింత యధోగతికి తీసికొనిపోయెను. చాలవత్సరములనుండి వ్యావసాయికధరలు పెరుగుచుండెను. ప్రపంచపర్యారంగముతో సంబంధముగల భారతదేశ వ్యవసాయ మిల్లబిని పొందెను. ప్రపంచమంతట పరిశ్రమాభివృద్ధికి, వ్యవసాయాభివృద్ధికి నత్యమితతారతమ్యముండుటచే నిది ప్రతిచోట వ్యావసాయికధరలను పెంచెను. భారతదేశములో నీ ధరలు పెరుగుటతోడనే ప్రభుత్వమువారి రివిన్యూ, జమీందారులకీయవలసిన పన్నులుకూడ పెరిగెను. కనుక నిజముగా వ్యవసాయముచేయు రయితో దీనివలన నెట్టిలబ్ధి పొందలేదు. మొత్తముమీద రయితలు క్షీణించిరి. యు. పి. లో రివిన్యూకంటే జమీందారుల కీయవలసినపన్ను వడిగా హెచ్చిపోయెను. ఈ శత్రుత్వములో మొదటి ముప్పదిసంవత్సరములలోను మొదటిదానికంటే రెండవది యైదురెట్లుయెక్కువయ్యెను. ఈ విధముగ ప్రభుత్వాదాయము చాలినంత హెచ్చుగ పెరిగియుండ, భూఖానుందు రాబడి మరింత హెచ్చెను. రయితమాత్ర మెప్పటివలె నాకలిబాధతో

మాడుచుండెను. ధరలుపడిపోయినచోట స్థానికముగ ప్రకృతిసంబంధమైన దుఃఖములు-అనావృష్టి, నరదలు, మిడతలు వడగండ్లు మొదలగునవి-తటస్థించినచోట రివిన్యూ, జమీందారీ పన్నులు రెండు యథాప్రకారముగానే యుండెడివి. కొద్ది రిమిషనులు ఆ ఋతువుకు మాత్రమే జంకుచు జంకుచు యివ్వబడుచుండెడివి. అతి మంచిరోజులలోనే పన్నులభారము చాల యధికముగ నుండెను. ఇతర సమయములలో వడ్డీవ్యాపారస్తునివద్దకు వెళ్ళకుండ పన్ను చెల్లించుట దుర్భరమయ్యెను. వ్యవసాయదారు ఋణము హెచ్చిపోయెను.

వ్యావసాయిక తరగతులన్నియు - భూభామందులు, స్వంత సొలము వ్యవసాయముచేసికొనువారు, కవులుదాన్లు-వడ్డీవ్యాపారస్తునికి బానిసలైరి. ఆమిషములైరి. ప్రాచీనగ్రామ ఆర్థికములలో వడ్డీవ్యాపారస్తు డిట్టిపరిస్థితులలో తన విధాయికధర్మమును నెరవేర్చెడివాడు. తన ధర్మమును కేవలము స్వప్రయోజనముకొరకే కొల్లగొనెను. ఇతడు భూమిని, భూమికిసంబంధించినవారిని నులిమివేయుచుండ వారించున దేనియులేదు. న్యాయచట్ట మతనికిసహాయము చేసెను. అతడు తాను వ్రాసియుంచుకొనిన పత్రముప్రకార మక్షరాల జరుగవలెనని పట్టుబట్టెను. అట్లే రొక్కించి పుస్తెపూసలను వడికి వేసెను. క్రమముగ చిన్నచిన్న భూభామందులనుండియు, స్వంత వ్యవసాయదారులనుండియు భూమి తరలిపోయెను. వడ్డీవ్యాపారస్తుడు పెద్దప్రాప్రయిటకు, పెద్దజమీందారు, భూమిగల పెద్దమనిషిగ పెరిగిపోయెను. సేద్యముచేసికొనిన స్వంతవ్యవసాయదారు బనియాజమీందారు లేక సాహుకారులకు బానిసయయ్యెను. కవులు దారుస్థితి యింత కంటే నధ్వాన్నము. అతడుకూడ సాహుకారుబానిస లేక భూమి నుండి తరిమివేయబడుటచే పెరుగు భూమిలేని దరిద్ర ప్రజానైన్యములో చేరిపోయెను. ఈవిధముగ భూభామందయిన వడ్డీవ్యాపారస్తునికి భూమితో కవులుదారుతో నెట్టి సన్నిహిత సంపర్కము లేకుండెను. అతడు సాధారణముగ పట్టణవాసి. అతడు తనవడ్డీవ్యాపారము నచ్చటనుండి సాగించుచు, పన్నువసూలుచేయుటకు గ్రామముల

లోనికి తనయేజంటులను సంపును. ఏమి దయాదాక్షిణ్యములు లేకుండ నిర్లక్ష్యముగ యంత్రములవలె పనిచేయును.

భూమిపన్నుపద్ధతియొక్క యస్థిరత్వమును, అయోగ్యతను చాటుట కంతకంత కభివృద్ధిచెందుచున్న న్యవసాయమునామేచాలును. ప్రజలలో సత్యనికసంభ్యాకులకుభౌతికముగగాని, యైశ్వర్యరీత్యాగాని వెనుక యాధారమేమియులేదు. వారాకలిగుంటున్నోనేయుండెడివారు. దుఃఖప్రదములగు ససాధారణ సంభవములకువారునిలువజాలకుండిరి. ఏజాడ్యమైనను లక్షలకొలది జనులను తుడిచివేయుచుండెను. ప్రభుత్వముచే నియమింపబడిన రాష్ట్ర బ్యాంకింగ్ యంక్వైరీ కమిటీవారు 1929-1930లో హిందూ దేశములోని (బర్మాతోసహా) న్యాయసాయిక ఋణము 860 కోట్ల రూపాయలని యంచనా వేసిరి. ఈ ఋణములో జమిందారుల యొక్కయు, స్వంతన్యవసాయము చేసుకొనువారి యొక్కయు, కవులదారులయొక్కయు ఋణములుకలవు. కాని ప్రధానముగా నిది నిజముగా న్యవసాయము చేసికొనువారి ఋణము. ప్రభుత్వమువారి కరెన్సిపద్ధతి పూర్తిగ ఋణదాతల తరగతులకే సహాయపడెను. ఇది ఋణభారమును మరింత హెచ్చించెను. భారతీయులందఱు తీవ్రముగ ప్రతిఘటించుచున్నను రూపాయకి 16 పెన్నీలనుగాక, 18 పెన్నీలను స్థిరపరచుటచే న్యాయసాయికఋణమునూటికి 12 1/2 వొప్పన అనగా 107 కోట్లు హెచ్చెను. యుద్ధమయినతరువాత పెరిగిన ధరలు క్రమముగ, తగ్గనారంభించి న్యవసాయపరిస్థితు లధ్వాన్నమయ్యెను. గోరుచుట్టుమీద రోకటిపోటువలె 1939 లో యార్థిక దురవస్థ సంప్రాప్తమయ్యెను.

యు. పి. లో 1931 లో ధరవరలనుబట్టి పన్నులుండవలెనని మేము వాదించితిమి. అనగా 1931 లోని ధరలవంటి ధరలేయున్న వెనుకటిరోజులలో పన్ను లెట్లుండెనో యిప్పుడు నట్లేయుండవలెనని మేముంటిమి. ముప్పదిసంవత్సరములక్రిందట 1901 లో సరిగా ధర లిట్లుండెను. ఇదియొక సిసలై నపరీక్ష కాదు. కవులదారులలో — కవులుదారుక్రింద కవులుదారు, సేద్యహక్కుగలవాడు, సేద్యహక్కు

లేనివాడు - మొదలగువాడుంటుంటే దీనినాచరణలో పెట్టుట సుఖపు కాదు. అంతరికంఠ క్రిందనున్న కవులుదారే యెక్కువభాధలననుభవించువాడు. ఇకనొక పరీక్షమాత్రమే కలదు. నిస్సందేహము విదియే యుత్తమ పరీక్ష. కవులుదారుకు పంటపండించుట కగుఖర్చులను, జీవించుటకు తగినకూలినీ తీసినమీదటనే యతనికుండు శక్తిని బట్టియే పన్ను వేయవలయును. కానియీతుదిపరీక్ష ప్రకారము జీవించుటకెంత తక్కువ ఖర్చులను లెక్కవేసినను, హిందూదేశములో సేద్యముచేయబడు భూపరిమితులలో చిధికసంఖ్య పూర్తిగ నిరర్థకములు. 1931 లో యు. పి. లో మేము చూపిన యుదాహరణములనుబట్టి చాలమంది యాస్తిని అమ్ముకొనకుండగను, యెక్కువ వడ్డీ కప్పుతేకుండ పన్ను చెల్లింపజాలరు.

మా యు. పి. కాంగ్రెసు కమిటీ సేద్యహక్కుగల కవులుదారుకు నూటికి యేబదివంతునను, అంతకంటె మస్థితిలోనున్నవానికి మరింత హెచ్చరిమిషను యివ్వనలెనని మొట్టమొదట నొకసూచన చేసెను. 1931 మే నెలలో గాంధీజీ యు. పి. గవర్నరైన సర్. మాలాకంహైలీ కలిసినపుడు వారిరువురకు భేదాభిప్రాయము కలుగుటచే వారికి సమాధానము కుదరలేదు. తరువాత వెంటనే గాంధీజీ యు. పి. జమీందారులకు, కవులుదారులకు సందేశములను బంపెను. చివర సందేశములో నతడు కవులుదారులను వారు చెల్లింపగలిగినంత చెల్లింపవలెనని ప్రోత్సహించుచు తానొకయంకె సూచించెను. ఇది మేముదివరకు సూచించినదానికంటె కొంచెము హెచ్చు. మా రాష్ట్రకమిటీ గాంధీజీసూచన కంగీకరించిరి. కాని ప్రభుత్వము దాని కంగీకరింపకపోవుటచే విషయములు చక్కబడలేదు.

రాష్ట్రప్రభుత్వస్థితి కష్టముగనుండెను. భూమిపన్ను వారిరాబడిలో ప్రధానమైనది. ఇది లేకపోయినచో లేక బాగుగ తగ్గింపబడినచో వారుదివాలాతీయవలయును. కాని వ్యావసాయక తిరుగుబాటు కలుగునేమో యనుభీతి హెచ్చుగనుండుటచే సాధ్యమైనంత వరకు తగినరిమిషనులనిచ్చి వ్యావసాయదారుల నోదార్చవలెనని వారి

కుండాను. రెండుచు జరుగుట సులభమైన పనికాదు. ప్రభుత్వముకు వ్యవసాయదారుకు మధ్య జమిందారుకులకు. ఆర్థికదృష్టితో చూచిన యెడల నీజాతి నిరర్థకము, అశవసరము, అజాగ్రత్తనము. ఈ జాతికి స్వస్తి చెప్పినచో మిగులుదానితో ప్రభుత్వము వ్యవసాయదారుకూడ రక్షించుకొనుటకును, సాయము చేసికొనుటకును విలుగా నుండెడిది. కాని బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారు, తమస్థితినిబట్టి తమ్ముంటి పెట్టుకొని యున్న యీ చిన్న సంఘమును, రాజకీయకారణములచే, విడువజాల కుండిరి.

చిట్టచివరకు రాష్ట్రప్రభుత్వము జమిందారుకు వ్యవసాయ దారుకుకూడ రిమిషనులనిచ్చిరి. ఈ రిమిషనులపద్ధతి సులభగ్రాహ్య ముగ లేక చిక్కులతో కూడియుండెను. మొట్టమొదట దాని నర్థము చేసికొనుట కష్టమయ్యెను. మొత్తముమీద నవి యెంతమాత్రము చాలకుండెను. పైగా అవి వర్తమానఫసలీకి సంబంధించియుండెను. వ్యవసాయదారుల బకాయిలనుగురించి ఋణములనుగురించి యది యేమియు నుదహరించలేదు. వ్యవసాయదారు జరుగుచున్న యర్థ సంవత్సరమున కే పన్ను చెల్లించుకొనలేనపుడు వెనుకటిసంవత్సరముల బకాయిలను ఋణములను చెల్లించుకొనజాలడనిస్పష్టముగ నర్థమగు చునేయుండెను. జమిందారు సాధారణముగ తన కిచ్చిన జమల నన్నింటిని పాతబకాయిలక్రింద కట్టుచుండుట యాచారము. వ్యవ సాయదారుదృష్టిలో నిది చాల యుపద్రవకరమైనపద్ధతి. ఏలనన అత డీయవలసిన యే కొంతభాగమునకో యతనిమీద నెప్పుడును చర్యతీసికొని యతనిని భూమినుండి వెడలగొట్టవచ్చును.

రాష్ట్రకాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహకవర్గముక సాధారణకష్టపరిస్థితి యేర్పడెను. వ్యవసాయదారులకు చాల అక్రమము జరుగుచున్నదని మేము దృఢముగ విశ్వసించితిమి. కాని మేమీ విషయములలో నసహాయులమైతిమి. వ్యవసాయదారులను పన్ను చెల్లింపవలదను బాధ్యత మాపై పెట్టుకొనుటకు మే మిష్టపడలేదు. నారెంత చెల్లింప గలరో యంతయు చెల్లించితీరవలయునని మేము నిరంతరము చాటు

చుంటిమి. వారి కష్టములయెడల, దౌర్భాగ్యముపట్ల మేము సానుభూతి చూపుచు వారికి ధైర్యము చెప్పటకు యత్నించుచుంటిమి. రిమిషనులు వీసి వేసినను చెల్లింపవలసిన పన్ను హెచ్చుగనే యుండెను.

నిర్బంధయంత్రముకడలనారంభించెను. వేలకొలదివ్యవసాయ దారులను భూమినుండి వెడలగొట్టు దావాలు తీసికొనిరాబడెను. వాటితో ఆవులను, ఎద్దులను, స్వంత ఆస్తిని యధేచ్ఛగ జప్తులుచేయ నారంభించిరి. జమీందారు యేకైర్లు వ్యవసాయదారులను కొట్టు చుండిరి. అధికసంఖ్యాకులైన వ్యవసాయదారులు పన్ను మొత్తములో కొంతభాగము చెల్లించిరి. వారంతవరకే చెల్లింపగలిగిరి. బహుశః కొంతమంది మరికొంత చెల్లింపగలిగి యుండవచ్చును. కాని తక్కిన యధికసంఖ్యాకుల కందరికి చాలభారముగనుండెను. కొంత భాగము చెల్లించు యీ పద్ధతినలన వారి కెట్టి రక్షణ కలుగలేదు. నాయ్యశాస్త్రమనునొక పెద్దఆవిరిబండదయా దాక్షిణ్యములు లేకుండ దానిక్రింద పడినవారి నందరిని మార్ణముచేసికొనుచు పోవుచుండెను. కొంతభాగము చెల్లింపబడినను భూమినుండి లేనగొట్టు దావాలు డిక్రీచేయబడెను. జప్తులు, పశువులు, స్వంత ఆస్తిని అమ్మి వేయుట, నిరంతరాయముగ సాగింపబడుచుండెను. వ్యవసాయదారు లసలు చెల్లింపకపోయినను యింతకంటె వధోగతిలోనుండెడివారు కారు. నిశ్చయముగ వారింతకంటె కొంత బాగుగ నేయుండెడివారు. ఏలనన వారి కా సామర్థ్యమునను మిగిలెడిది.

వారు తండ్రి పతండ్లములుగ మావద్దకువచ్చుచు “మీ సలహాల ననుసరించి మే మివ్వగలిగినదంతయు నిచ్చితిమి. ఇదియే దానిఫలితము” అని మమ్ము తీవ్రముగ నిందించుచుండిరి. ఒక్క అలహాబాదు జిల్లాలోనే అనేక వేల రైతులను భూములనుండి తరిమి వేసిరి. అనేక వేలమందిపయి నేదోయొక చర్య తీసికొనబడెను. జిల్లా కాంగ్రెసుకమిటీఆఫీసు పగలంతయు దుఃఖాక్రాంతసమూహములచే ముట్టడి వేయబడుచుండెను. దానితోపాటు నాయుంటివికూడ ముట్టడి వేయబడినారు; ఈ ముస్లిములనుండి తప్పించుకొనుటకు తరచు నే నెచ్చటి

కైన పోవలెనని యేమూలనైనదాగొనవలెననియనుకొనెడివాడను. మా దగ్గరకువచ్చిన వ్యవసాయదారుల యొంటినిండ గాయములు కాన్పించెడివి. జమీందారుల యేజంటులు వారిని కొట్టిరి. మేము ఆస్పత్రిలో వారికి చికిత్స చేయించెడివారము. వారేమిచేయగలరు? మేమేమిచేయగలిగితిమి? మేము యు.పి. ప్రభుత్వమునకు పెద్దపెద్ద యుత్తరములను వ్రాసితిమి. మా కమిటీ గోవిందవల్లభ పంతును నైనిటాలు లేక లక్నోలోని యు. పి. ప్రభుత్వముతో నుత్తర ప్రత్యుత్తరములను జరుపు కాంగ్రెసు ఆఫీసరుగ నియమించెను. అతడెప్పుడు ప్రభుత్వమును వ్రాయుచు నేయుండెను. మా రాష్ట్రాధ్యక్షుడు షెర్వానీకూడ అప్పుడప్పుడు వ్రాయుచుండెను. అట్లే నేనును వ్రాసితిని.

జూను, జులై నెలలలో వర్షాకాలము ప్రారంభమగుటతోడనే మరియొక కష్టము దాపురించెను. అది దున్నుట, విత్తుట మొదలగు పనులు చేసికొనవలసిన ఋతువు. భూములనుండి వెడలగొట్టబడిన వారు సోమరులుగనుండి వారికండ్లయెదుట వారిపొలములు బీడులయి పడియుండ మాచుచు నూరకుండవలసినదేనా? వ్యవసాయదారు దీనిని చూడలేదు. అది యతని స్వభావమునకు విరుద్ధము. భూములను లాగుకొనుట న్యాయసాంప్రదాయ తంతులతో జరిగెను కోర్టు డిక్రీ లములు జరిగెను. తరువాత నేమియు జరుగలేదు. వారిపు డాభూములనుదున్ని అక్రమప్రవేశ నేరమును చేయవలసినదేనా? తాను దున్నిన పొలము నితరులు దున్నుచుండ రైతు మాచుచు సహింప జాలడు. వారు సలహాకు మా దగ్గరకు వచ్చిరి. మేమేమి సలహా యివ్వగలము?

వేసవిలో నే నాసంవత్సరము గాంధీజీతో సిమ్లా వెళ్ళినపుడు భారతప్రభుత్వఉన్నతోద్యోగి కీ కష్టము తెలిపి యతడే మా సిద్ధిలో నున్నచో తానేమిసలహానిచ్చెడివాడో చెప్పమంటిని. అతని ప్రత్యుత్తర మాశ్చర్యజనకమగు సత్యమును తెలుపునట్లుండెను. భూమి నుండి తరిమి వేయబడిన వ్యవసాయదారు వచ్చి తన నిట్లడిగినచో ప్రత్యుత్తరమునీయ నిరాకరింతునని యతడు సెలవిచ్చెను. న్యాయ

విధానము ప్రకారము భూమినుండి వెడలగొట్టబడినవాని సతతదైనను భూమిని మన్నకూడదని యొక్కమాటలో చెప్పజాలకుండెను. నిర్జీవ నుగు సంకెలతో చెరలాటమాడు కాగితములమీద నాజ్జలను వేయుట సిమ్లాపర్వతశీమలపై కులుకు నాయుద్యోగికి సుఖవైన విషయమే యగును. అతనికి, నైనిటాలులోనున్న రాష్ట్రాధిపతులకు మానవ సంపర్కమేమియు లేదు అనుభవింపబడుచున్న మానవదుఃఖము వారు చూచి యెరుగరు.

వ్యవసాయదారులకు మే మొక్కటే సలహా చెప్పవలెనని సిమ్లాలో హితబోధచేయబడెను. వారు పన్ను యావత్తు చెల్లింప వలెను. లేదా చెల్లింపగలిగినంత చెల్లింపవలెను. అనగా మేము జమీందారుయేజంటులవలె పనిచేయవలెను. వారు చెల్లింపగలిగినంత చెల్లించవలసినదని చెప్పినపుడు మే మట్లే చేసితిమి. వారు పశువుల నమ్మివేయరాదనియు కొత్తగా ఋణము చేయరాదనియు కూడా మేము చెప్పినమాట సత్యము. దాని ఫలితము మేము చూచితిమి.

ఆ వేసవి మాకందరకు చాల భయంకరముగ నుండెను. అది మాకెక్కువ యలసట కలిగించెను. భారతరయుతుకు దుఃఖముల ననుభవించుట కద్భుతశక్తి కలదు. అతని కెప్పుడు కఱపులు, వరదలు, వ్యాధులు మార్గముచేయు నిరంతర దారిద్ర్యము, సంభవించుచునే యుండెను. అతడు వీటిని భరించలేనపుడు నోరెత్తి చెప్పుకొనకుండ వేలు లక్షలు చనిపోవుచుండును. అదియే తప్పించుకొనుట కతనికి గల మార్గము. అప్పు డప్పు డతనిని వేధించుచుండు గొప్ప దుఃఖములవంటి వేవియు నతనికి 1931 లో సంభవించలేదు. కాని 1931 లో సంభవించిన దుర్గత అతనికి ప్రకృతిసిద్ధములుగా కాన్పించలేదు. కనుక వాటి నత డొప్పుతో సహింపలేకపోయెను. అవి మానవకృతములని యతడు భావించి వానిని ప్రతిఘటించెను. అతనికి గలిగిన నూతన రాజకీయ విద్య ఫలించెను. 1931 లోని గూర్త్రోత్సంఘటనలు వారు

కూడ ప్రత్యేకముగ బాధకరముగనుండెను. ఏలనన మేము వీటికి కొంతబాధ్యులమైతిమి. వ్యవసాయదారు లీ విషయములో చాలవరకు మా సలహాల ననుసరించలేదా? మా నిరంతర సహాయము లేనిచో వ్యవసాయదారులస్థితి మరింతయధ్వాన్నమయ్యెడిదని నా దృఢవిశ్వాసము. మేము వారిలో నైకమత్యము కలిగించుటచే వారికి శక్తి చేకూరెను. దీనిచేతనే వారికి యెక్కువ రిమిషనులువచ్చెను. వారి యెడల చూపబడిన నిర్బంధములు, యమానుషచర్యలుకూడ చెడ్డవే యైనను యీ దురదృష్టవంతుల కసాధారణములుకావు. సాధారణముగ గ్రామములో జమిందారుయేజంటు వ్యవసాయదారు నవమానపరచుట, బాధించుట సామాన్యము. అందరకు తెలిసినవిషయము. ఇట్లు బాధింపబడువ్యక్తి చనిపోయినపుడుగాని పైవారికి వేమియు తెలియవు. మేము చేసిన కట్టుబాటులవలనను, వ్యవసాయదారులలో కలిగిన నూతన జ్ఞానోదయమువలనను యీ పరిస్థితులు మారెను. వ్యవసాయదారులందఱు నిపుడు కట్టకట్టుకొని యురికంబముల నాలింగనమొనర్తురు; తమ దుఃఖముల నన్నింటిని కాంగ్రెసు ఆఫీసుకు తెలియపరచెదరు.

వేసవి ముదిరినకొలదిద్వారన్యముగ పన్నులను వసూలుచేయు యత్నములు సన్నగిలెను. నిర్బంధవిధానము తగ్గెను. భూమినుండి వెడలగొట్టబడిన యనేకమంది వ్యవసాయదారుల సమస్యయే మమ్మిపుడు బాధింపదొడగెను. వారి కేమి సదుపాయముచేయవలెను? వారి పోలములను వారి కిచ్చి వేయవలసినదని మేముప్రభుత్వముపైయొత్తిడి కలిగించుచుంటిమి. ఇవి చాలవరకు కాలీగనే యుంచును. భవిష్యత్సమస్యయే మరింత ముఖ్యమయ్యెను. ఇంతవరకివ్వబడినరిమిషనులు గత ఋతువుకు మాత్రమే చెందును. భవిష్యత్తు నిశ్చయింపబడలేదు. అక్టోబరు లగాయతు ముందు వసూళ్లుప్రారంభమగును. అప్పుడేమి జరుగును? తిరిగి యీ భయంకర చక్రమే మనకు ప్రాప్తమగునా? రాష్ట్రప్రభుత్వము తమ యధికారులతోను, స్థానిక శాసనసభలోని కొందఱు జమిందారుసభ్యులతోనుకూడిన యొక కమిటీనినియమించి

యీ విషయము నాలోచింపమనిరి. వ్యవసాయదారు ప్రతినిధి యొక్కడు నందులోలేడు. చివరనిమిషములో, కమిటీవారు పనిని ప్రారంభించిన తరువాత, మా తరపున కమిటీలో జేరవలసినదని ప్రభుత్వముగోవిందవల్ల భపంతు నాహ్వానముచేసెను. ముఖ్యతీర్మానములన్నియు నదివరకే చేయబడినతరువాత నా తుదిగంటలో కమిటీలో చేరుటవలన ప్రయోజనమేమియులేదని యతడు తలచెను.

యు. పి. రాష్ట్రకాంగ్రెసు కమిటీకూడ నొక చిన్న కమిటీ నేర్పాటుచేసి వారిని భూత, వర్తమాన వ్యావసాయిక లెక్కలను తయారుచేసి ప్రస్తుతస్థితినిగురించి యొక నివేదిక తయారుచేయమని నియమించెను. ఈ కమిటీ యు. పి. లోని వ్యావసాయిక పరిస్థితులను గురించి నర్థమగు పరిశోధనతోకూడిన యొక దీర్ఘ నివేదిక తయారు చేసెను. వ్యావసాయిక ధరలు పడిపోవుటవలన కలిగిన నష్టము బాపతువారీగా విడదీసి చూపబడెను. వారి సిఫార్సులు చాల విరివిగ నుండెను. పుస్తకరూపములో ప్రకటింపబడిన యీ నివేదికమీద గోవిందల్లభ పంతు, రఫీ అహమ్మదు కిద్వాయి, వెంకటేశ నారాయణతివారీగార్ల సంతకములు కలవు.

ఈ నివేదికకు పూర్వ మే గాంధీజీ శాండుటేబిలుకాన్ఫరెన్సుకు వెళ్ళెను. అతడు చాలసందేహముతో వెళ్ళెను. యు. పి. వ్యావసాయిక స్థితి యీ సందేహమునకొక కారణము. అతడు శాండుటేబిలుకాన్ఫరెన్సుకు పోకపోయినచో యు. పి. లోనే యుండి యీ క్లిష్టసమస్య కొఱకు తన కాలము వినియోగింపనిశ్చయించెను. తుది సిల్లూసంభాషణ తిరరవిషయములతోపాటు యు. పి. ని గురించి జరిగెను. అతడు లండను వెళ్ళినతరువాత జరిగిన పరిస్థితులెప్పటికప్పుడతనికి పూర్తిగ తెలుపబడుచుండెను. మొదటి యొకటి రెండుమాసములు నే నతనికి వారమువారము మామూలు టపాలోను, విమానటపాలోను వ్రాయుచుండెడినాడను. తరువాతరోజులలో నత డెప్పటికప్పుడే వచ్చునను యుద్దేశముతో నే నంతగా వ్రాయలేదు. అతడు మూడుమాసముల కంటె నెక్కువకాలముచ్చట నుండనని మాతోచెప్పెను. ఈలోపల

భారతదేశములో నెట్టివిషమస్థితియు నేర్పడదని మే మాశించితిమి. అతడు లేనికాలములో ప్రభుత్వముతో నెట్టిపోరాటమునైనను తప్పించుకొనవలెననియే మేము వాంఛించితిమి. కాని యతనిరాక చాల యాలస్యమయ్యెను. ఇచ్చట వ్యావసాయిక పరిస్థితులు ముంచుకొనినచ్చెను. ఇచ్చట విషమస్థితిని గురించి మేమతని కొక పెద్దతంతి పంపి మాచేతులు బంధింపబడుచున్నవని సూచించితిమి. ఈ విషయములలో తానాసమయమున నేమిచేయుటకు నసహాయుడననియు మా బుద్ధి కుచితమని తోచినవిధమున ముందుకు పోవలసినదనియు మాకు తిరిగి తంతి యిచ్చెను.

రాష్ట్ర కాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహకవర్గమువారు వర్కింగు కమిటీకి గూడ పరిస్థితుల నెప్పటికప్పుడు పూర్తిగ తెలుపుచుండిరి. నే నెప్పుడు నచ్చటినుండి వారికియదార్థవిషయముల నెప్పటికప్పుడు తెలుపుచుంటిని. పరిస్థితులు ముదురుచుండుటచే కమిటీవారు రాష్ట్రాధ్యక్షుడైన షెర్వానీతోను, అలహాబాదుజిల్లా యధ్యక్షుడైన పురుషోత్తమదాసు టాండనుతోను ఆలోచనలను సలిపిరి.

ప్రభుత్వ వ్యావసాయిక కమిటీవా రొకని వేదికను తయారు చేసి దానిలో కొన్ని శిఫారసులను చేసిరి. అవి యస్పష్టముగ నసంబద్ధముగనుండి చాలనరకు స్థానికాధికారుల యిష్టమునకు విడిచివేయబడెను. మొత్తముమీద గతముతువులో నిచ్చినవాని కంటె నెక్కువ రిమిషనులే యివ్వబడెను. కాని యవి మాకు చాల నట్లు కాన్పించెను. ఆ శిఫార్సుల వెనుకనున్న సిద్ధాంతములకు, వాటినివ రింపచేయువిధములకు మే మభ్యంతర పెట్టితిమి. ఇంతేగాక నా నివేదిక భవిష్యత్తునుగురించి మాత్రమే తెలిపి గతబకాయిలను, ఋణములను, భూములనుండి వెడలగొట్టబడిన యసంఖ్యాకమగు వ్యవసాయదారులను నిర్లక్ష్యముచేసెను. మే మేమి చేయవలెను? గత వసంత, గ్రీష్మయుతువులలో మేము చెప్పినట్లే వ్యవసాయదారులను చెల్లింపగలిగినంత చెల్లించి వెనుకటి బాధలనే యనుభవింపమని సలహా చెప్పవలెనా? ఆ సలహా యతి మూర్ఖమైనదని మేము

కండ్లార్ల తెలిసికొనుటచే తిరిగి దానినే యీయజాలము. వ్యవసాయ దారులు శతవిధముల తంటాలుపడి యీ క్రొత్తడిమాండు సంతను, వా రేవిధముగనైన చెల్లింపకలిగినచో, పూర్తిగ చెల్లించవలెను. లేదా వారు ప్రస్తుతమేమియు చెల్లింపక పరిస్థితులనవలోకించుచుండ వలెను. డిమాండులోని కొంతభాగము చెల్లించుట రెంటికి చెడిన రేవడిచంద మగును. వ్యవసాయదారుకున్న కొద్దిపాటి మూలధనము వ్రయమగును. దానితోపాటు భూములుకూడ పోవును.

మా రాష్ట్రకాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహకవర్గమువారీస్థితిని గురించి దీర్ఘ కాల చుత్తిశ్రద్ధగ యోచించిరి. ఈ రిమిషను పేసవిలో నిచ్చినవాటికంటె నెక్కువగానున్నను సంగీకరించుటకు యోగ్య ముగలేదని వారు నిశ్చయించిరి. వ్యవసాయదారునకు లాభకరముగ నుండునట్లు వానిని మాన్పుట కింకను సావకాశముండెను. మేము ప్రభుత్వము నట్లు చేయవలసినదని పట్టుబట్టితిమి. కాని మా కాశ లేనట్లు కాన్పించెను. మేము తప్పించుకొన యత్నించిన పోరాటము మాపయి బడుచుండెను. కాంగ్రెసుపట్ల రాష్ట్రప్రభుత్వ భారత ప్రభుత్వములవైఖరి క్రమముగ మారిపోవుచు సంతకంతకు కఠినమగుచుండెను. మా పెద్ద పెద్ద యుత్తరములకు “స్థానికాధికారులను చూడుడు” అను ముభావమగు ప్రత్యుత్తరము వచ్చెడిది మా కెట్టి ప్రోత్సాహము నీయకపోవుటయే ప్రభుత్వ నీతి యని విశదమయ్యెను. వ్యవసాయదారులకు రిమిషను యివ్వ బడినయెడల కాంగ్రెసు ప్రతిష్ట హెచ్చవచ్చునని ప్రభుత్వమునకు బాధగనుండెను. చిరకాలాభ్యాసమువల్ల ప్రభుత్వమునకు ప్రతిష్ట దృష్టితప్ప వేరొకటిలేదు. ప్రజ లీ రిమిషనులకు కాంగ్రెసు కీర్తింప వచ్చునను భావము ప్రభుత్వమునకు కన్నెట్టగా నుండెను. కనుక ప్రభుత్వము సాధ్యమైనంతవరకు దీనిని లేకుండ చేయగోరిరి. ప్రభుత్వము కాంగ్రెసు యుద్యమముపై తీవ్రముగ విజృంభింప నున్నారనువారై లోపుగ ఢిల్లీ మొదలైన ప్రదేశములనుండి మాకు వినవచ్చెను. ఆ ‘చిన్నవేలి’ పుడు మరింత జోరుగ తన

ధర్మమును నెరవేర్చుచుండెను. తేభ్యమమ్ముశిక్షింపవచ్చుచున్నవి. జరుగబోవుపనిని గురించిన యనేకవివరములుగూడ మాకు తెలుపబడెను. మే మదివరలో వినిన వదంతులన్నియు యదార్థములే యను సందేశము నొకదానిని నవంబరునెలలో నాకు డాక్టరు అన్నాగారి పంపెను. అందులో సరిహద్దురాష్ట్రములలోను, యు. పి. లోను అమలుజరుపనున్న ఆర్డి నెన్సులనుగురించినవివరములుగూడ నుండెను. ఒక క్రొత్త ఆర్డి నెన్సు వంగదేశమున కప్పుడే ప్రసాదింపబడెను. చాల వారములైనతరువాత క్రొత్త పరిస్థితుల నెదుర్కొనుటకో యనునట్లు ప్రారంభింపబడిన క్రొత్త ఆర్డి నెన్సులు డాక్టరు అన్నాగారి పూర్వ సందేశమును వివరములతో సహా భాయముచేసెను. కాండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సు యొక్క నకాలము పొడిగింపబడుటచే ప్రభుత్వమువారు తాము తీసుకొనదలచిన చర్యలను కొంతకాల మాపివేసిరనిరి. కాండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సు సభ్యులు తీసిమాటల నొకరి చెవులలో నొకరూదుకొను కాలమున ప్రభుత్వము హిందూదేశములో పెద్ద నిర్బంధములను ప్రవేశపెట్టుట నాపియుంచిరి.

కనుక తీవ్రత హెచ్చనారంభించెను. మా ప్రేక్ష్యములేకుండ పరిస్థితులు పరుగెత్తుచున్నవనియు, ముందుగానే నిర్ణయింపబడినవాటి గతి నెవరు నాపజాలరనియు మేము భావించతిమి. వాటి నెదుర్కొనుటకు తగిన సంసిద్ధత జూపుటయేమావిధి. ఈ జీవిత నాటకములో, బహుశః విషాదాంత నాటకము మేము న్యక్తిగతముగ, సమిష్టిగ మామా పాత్రలను ధరింపవలెను. ఈ రెండుసైన్యములు తలపడుటకు పూర్వము గాంధీజీ వచ్చుననియు, యుద్ధమునకు. శాంతికి బాధ్యత నతడే వహించుననియు మేమింకను తలంచుచుంటిమి. అతడు లేనపుడు మేమెవరము నా బాధ్యతవహించుటకుసంసిద్ధులముగలేము.

యు. పి లో ప్రభుత్వము మరియొకయడుగుముందుకు వేసెను. ఇది గ్రామసీమలలో నలజడి కలిగించెను. వ్యవసాయదారులకు రిమిషను చీటీలను పంచిపెట్టి వారి కెంత రిమిషను ఇవ్వబడెనో తెలుపుచు, నొక మాసమురోజులలో నప్పటికున్న బకాయిలను చెల్లింప

నిచో నిచ్చిన విషయములు రద్దుచేయబడుననియు పూర్తిమొత్త మంతయు చట్టముద్వారా, అనగా భూమినుండి వెడలగొట్టబడుట ఆస్తిని జప్తుచేయుట మొదలగువానిద్వారా రాబట్టుకొనబడుననియు భయపెట్టిరి. మామూలు వత్సరములలో వ్యవసాయదారులు తమ పన్నులను దఫదఫాలుగ రెండు మాస మాసములలో చెల్లించు చుండిరి. ఇప్పుడీ మామూలుగ నిచ్చు కాలపరిమితిగూడ నాస్తి యయ్యెను. గ్రామప్రాంతములన్నియు హక్కుగ నీ విషయస్థితి నెదుర్కొనవలసివచ్చెను. చేతులలో చీటీలను పుచ్చుకొని నిరసించుచు, ఫిర్యాదుచేయుచు, సలహా యడుగుచు వ్యవసాయదారు లిటునటు పరుగిడ నారంభించిరి. స్థానికాధికారులు, ప్రభుత్వమునాకు కలుగజేసిన యా భయము మాత్రమైనదని చెప్పకతప్పదు. అట్లు చేయుతలంపులేదని మాకు తరువాత తెలిసెను. కాని యది శాంతి యుత సమాధానావకాశాలను తగ్గించి క్రమముగ పోరాటమునకు దారిచూపెను. వ్యవసాయదారులు, కాంగ్రెసు, యిపుడు వెంటనే యొక నిశ్చయమునకు రావలెను. గాంధీజీ తిరిగివచ్చువరకు మేము మానిశ్చయమును నిలిపియుంచుటకువీలులేదు. మేమేమిచేయవలెను? ఏమిసలహాచెప్పవలెను? చాలమంది తమకీయబడిన కొద్ది గడువులో దానిని చెల్లింపలేరని మే మెరిగియున్నను చెల్లించవలసినదని సహేతుకముగ మేమెట్లు చెప్పగలము? వారీయవలసిన బకాయిల సంగతి యేమిచేయవలెను? డిమాండులోని చాలభాగము నిచ్చివేసినను లేక పూర్తిగ నిచ్చివేసినను దానిని పాతబాకీక్రింద జమకట్టినచో భూమినుండి వెడలగొట్టబడు దుర్గతి వారికి తప్పనా?

ఏక్కువమంది వ్యవసాయదారులు గల అలహాబాదు జిల్లా కాంగ్రెసుకమిటీ పోరాటముతప్పదనెను. వ్యవసాయదారులనుపన్ను చెల్లింపవలసినదనినాకుసలహాచెప్పజాలరైరి. అయిననురాష్ట్రకార్య నిర్వాహకవర్గ, అ.భా. వర్కింగుకమిటీలయంగీకారములేనిదే యది యెట్టి తీవ్రకార్యముచేయుటకు నీలులేదని తెలుపబడెను. కనుక నీ విషయము వర్కింగుకమిటీకివిడిచిపెట్టబడెను. షెర్వానీ,టాండనుగా

ర్లి కువుకు రాష్ట్రముతరపునను జిల్లా తరపునను యీ హంశమునచ్చట ప్రవేశపెట్టిరి. మాముందరనున్న సమస్య అలహాబాదుజిల్లాకు సంబంధించెను. అది కేవల మార్థికసమస్య. కాని యప్పుడున్న రాజకీయ బింకమునుబట్టి దీనికి విపరీతఫలితములు కలుగగలవని మేము గుర్తించితిమి. జరుగనున్న రాయబారములు ముగియువరకు, మంచి షరతులు చేకూరువరకు వ్యవసాయదారులు పన్ను చెల్లించుట నాపి వేయవలసినదని సలహాయిచ్చుటకు అలహాబాదుజిల్లాకమిటీ కనుజ్ఞ నీయవలెనా? ఉన్నసంకుచితసమస్య యదియే! మేము దానికే కట్టు బడదలంచితిమి. కాని మే మట్లుచేయగలిగితిమా? గాంధీజీ రాక పూర్వము ప్రభుత్వముతో నెట్టి విరోధము పెట్టుకొనకుండుటకు వర్కింగుకమిటీవారు శతవిధముల యత్నింపగోరిరి. ముఖ్యముగా వారు వర్గపోరాటముగ పరిణమించగల ఆర్థికసమస్యమొద నిది కలుగ కుండ చేయగోరిరి. ఈ కమిటీ రాజకీయముగ చాల యభివృద్ధి చెందినను సాంఘికముగ నట్టియభివృద్ధిని పొందలేదు. అది జమీందారులకు వ్యతిరేకముగ వ్యవసాయదారుల సమస్యను లేవదీయుట కిష్టపడలేదు.

నేను సామ్యవాది నగుటచే నార్థిక, సాంఘిక విషయములలో సలహాయిచ్చుటకు తగుసామ్యతలేనివాడనని భావింపబడెను. తమ కెంతయిష్టములేకపోయినను మనలోనున్న యెక్కువ మితవాద తత్త్వము కల సభ్యులు, కుడిపక్షసభ్యులుకూడ యు. పి. పరిస్థితులవలన కార్యరంగములోని కీడ్వబడుచుండిరి. మా రాష్ట్రమునుండి షెర్వానీ మొదలగువారు వర్కింగుకమిటీ మీటింగుకు హాజరుకావలెననియే నేనుకోరితిని. ఏలనన షెర్వానీ (మా రాష్ట్రాధ్యక్షుడు) యెంత మాత్రము ఉద్రేకికాదు. స్వభావముచే నతడు కాంగ్రెసులో రాజకీయముగను, సాంఘికముగనుకూడ కుడిపక్షమువాడు. ఆతడు వత్సరారంభములో యు. పి. కాంగ్రెసుకమిటీయొక్క వ్యవసాయక నీతి యెడల విముఖుడుగనే యుండెను. కాని యతడే ఆ కమిటీఅధ్యక్షుడై యీ భారమును వహింపవలసినచ్చినపు డంతకంటె గత్యంతరము

లేదని గుర్తించెను. తరువాత రాష్ట్రకమిటీ తీసికొనిన ప్రతిచర్యయు వతని సన్నిహిత సహకారముతోడను, వతని యభ్యక్షతక్రిందను తీసికొనబడెను.

కనుక ఎక్కంగుకమిటీలో నేను వాదించుటవలన కలుగుదాని కంటే షెర్వానీ వాదించుటవలన ఎక్కువ ఫలితము కలిగెను. కమిటీ వారు జంతువు, కాని దానిని తిరస్కరించ వీలులేదని భావించుచు, యే ప్రాంతముకై వను రివిన్యూశిస్తులను చెల్లించకుండుట కనుజనీయ వచ్చునని యు. పి. కమిటీకధికారమిచ్చిరి. కాని వారు యు. పి. ప్రజలను శక్యమగుచో నీ చర్యకు గడంగుటమాని రాష్ట్ర ప్రభుత్వముతో రాయబారములను జరుపవలెనని బలవంత పెట్టిరి.

ఈ రాయబారములు కొద్దికాలము జరిగెను. కాని ఫలితము రహస్యము. అలహాబాదుజిల్లాలోని రిమిషను అంకెలలో కొంత మార్పుజరిగెనని నేను భావించెదను. మామూలు పరిస్థితులలోనై నచో సమాధానము కుదిరియుండెడిది. అధమము బహిరంగపోరాట మైన తప్పియుండెడిది. భేదములు తగ్గిపోవుచుండెను. కాని పరిస్థితులు చాలయసామాన్యములయ్యెను. ప్రభుత్వ కాంగ్రెసుపక్షములు సమీపములోనే పోరాటము తప్పదనుకొనుచుండిరి. ఇరుపక్షములవారు తీసికొను ప్రతిచర్యయు సమయముకొరకు వేయుచున్న యెత్తును సూచించుకోరికవలె కాన్పించెను. ఇందుకు ప్రభుత్వసన్నాహమంతయు రహస్యముగ జరుగగలదు. నిజమునకది యట్లేజరిగి పూర్ణత నొందెను. మనబలము కేవలము ప్రజలనీతిమీదనే యాధారపడెను. ఇది రహస్యకార్యములచే సిద్ధముచేయబడునది కాదు. రహస్య కార్యములచే నుత్థితమగునదికాదు. మాలోకొంతమంది అట్టిపాపము చేసినవారిలో నేనొకడను. మా బహిరంగోపన్యాసములలో మన స్వాతంత్ర్యపోరాట మింకను ముగియలేదనియు, నతి త్వరలోనే మన మనేకపరీక్షలను, కష్టములను నెదుర్కొనవలసియుండుననియు ననేక సార్లు వక్కాణించితిమి. వాటికొరకు సంసిద్ధులుగ నుండవలసినదని మేము మా ప్రజలను హెచ్చరించితిమి. ఈ కారణముచేత యుద్ధ

మునకు కాలుదువ్వచున్నామని మమ్ము విమర్శించిరి. యదార్థము నకు మా మధ్యతరగతి కాంగ్రెసువర్కరులకు నిజస్థితి నెదుర్కొనుట కెంతమాత్రము నిష్పములేకుండెను. ఏదో యొక విధముగ పోరాటము తప్పిపోవునని వారాశించుచుండిరి. వార్తాపత్రికలు చదువు తరగతి వారిదృష్టి లండనులోనున్న గాంధీజీపయినుండెను. విద్యాధికు లీవిధముగ స్థబులుగనున్నను ముఖ్యముగ వంగదేశములోను, సరిహద్దు రాష్ట్రములోను, యు. పి. లోను పరిస్థితులు ముదురుచుండెను. విషమావస్థ ఏర్పడినందున వివేకోదయము నవంబకు మానములో చాలవందికి కలిగెను.

యు. పి. రాష్ట్ర కాంగ్రెసుకమిటీ పరిస్థితు లెటులుండి యెటువచ్చునోయని పోరాటమునచ్చుచోజరుగవలసినకొన్నిస్థానికయేర్పాటులను చేసిరి. అలహాబాదుజిల్లాకాంగ్రెసుకమిటీరయితకాన్సరెన్సు జరిపెను. మంచిషరతులు ప్రాప్తించనియెడల రయితలను పన్నులు శిస్తులు చెల్లింపవలదని సలహా యివ్వవలసియుండునను సక్రమమైన తీర్మానమందులో గావింపబడెను. ఈతీర్మానము రాష్ట్రప్రభుత్వకోపముకు గురియయ్యెను. దీనినొక సాకుగాదీసికొని వారు మాతో నిక నెట్టిసంబంధము పెట్టుకొనజాలమనిరి. వారి వైఖరిచూచి రాష్ట్ర కాంగ్రెసు దానినొక సంగ్రామచిహ్నముగా నర్థముచేసికొని తాము కూడ తగిన సన్నాహములను చేసికొనిరి. అలహాబాదులో మరియొక రయిత కాన్సరెన్సు జరిగెను. రాయబారములు, షరతులు కుదురువరకు పన్నులనీయరాదను స్పష్టమగుతీర్మాన మందులో గావింపబడెను. అప్పుడయినను మేము 'సరసమగుపన్ను' లుండవలెనను దృష్టిలో నుంటిమిగాని 'పన్నుల నీయరాదు' అను యుద్యమము నెప్పుడు తలపెట్టలేదు. రెండవపక్షము మూతి ముడుచుకొనునట్లు కాన్పించుచున్నను మేము సమాధానముకొరకు యత్నించుచునే యుంటిమి. అలహాబాదుతీర్మానము జమీందారుకు, వ్యవసాయదారుకుకూడ సమముగనే వర్తించును. కాని యది ఫలితములో

రయితరులకు కొద్దిమంది చిన్నజమీందారులకుమాత్రమే వర్తించునని మే మెరుగుదుము.

1931 నవంబరుచివర డిశంబరు ప్రారంభమున యు. పి. లో పరిస్థితులిట్లుండెను. ఈలోపున వంగదేశములోను సరిహద్దురాష్ట్రము లోను వ్యవహారములు శ్చేతిమించెను. వంగదేశములో సర్వమును మ్రింగు నూతన ఆర్డినెన్సు ప్రయోగింపబడెను. ఇవన్నియు సంగ్రామ చిహ్నములుగానిశాంతిమార్గములుగావు. గాంధీజీయెప్పుడువచ్చును? ప్రభుత్వము చాలకాలమునుండి సన్నాహముచేయుచున్న తీవ్రచర్య ప్రారంభమగులోపల గాంధీజీ హిందూదేశముచేసినా? లేక నతని సహకారులు చాలచుండి జయిశ్చకు పంపబడి పోరాటము ప్రారంభింపబడినతరువాత నతడువచ్చునా? అతడు పయనమయ్యెనని, డిశంబరు చివరవారములో బొంబాయి చేరనున్నాడని మేము వింటిమి. మేమందరము నతడువచ్చువరకు నాపోరాటము రాకుండనుండవలె ననియే కోరితిమి. పోరాటముకొరకైనను మేమతనిని కలుసుకొని యతనిసలహా, యాజ్ఞలను తీసికొనుటవసరము. ఈపందెములో మే మిసహాయులమైతిమి. బ్రిటిషు ప్రభుత్వమే నూతనాధ్యాయముకు గడంగెను.

శాంతియస్తమిం చె ను

యు. పి. లో నాకున్న పనియటులుండ చాలకాలమునుండి నేను రాజకీయముపాను కేంద్రములయిన తదితర రెండురాష్ట్రములను (వంగ, సరిహద్దురాష్ట్రములు) చూడవలెనని యాదుర్దాపడుచు నచ్చటి పరిస్థితులను కండ్లార చూడగోరితిని. నేను రెండుసంవత్సరములనుండి చూడని యనేకపాతసహచరులనుకూడ చూడగోరితిని. ముఖ్యముగ నా రాష్ట్రములలోని ప్రజలయుత్సాహమునకు, ధైర్యసాహసములకు, జాతీయపోరాటములో వారియఖండత్యాగములకు నేను నా కృతజ్ఞతాభివందనముల వర్పింపగోరితిని. సరిహద్దురాష్ట్రమునకు పోవుటకు వీలులేకుండెను. భారతప్రభుత్వము ప్రధానకాంగ్రెసు వారెవరు నచ్చటకు పోరాదని నిషేదించుటచే నేమచ్చటకు వెళ్ళి తద్వారా యెట్టిప్రతిష్టంభన కలుగజేయదలంచలేదు.

వంగదేశములో స్థితిగతులు పాడగుచుండెను. అచ్చటకు వెళ్ళవలెనని నే నెంత యావేశపడుచున్నను వెళ్ళుటకుముందే సందేహించితిని. నే నచ్చట నేమియుచేయజాలననియు నసహాయుడ నగుదుననియు గుర్తించితిని. చిరకాలమునుండి రెండు కాంగ్రెసువర్గముల మధ్య నచ్చట జరుగుచున్న శోచనీయమగు వివాదముచే పయిరాష్ట్రములోనున్న కాంగ్రెసువాదులెవరు నచ్చటకు వెళ్ళుటకు భయపడుచుండిరి. అచ్చటకు వెళ్ళినచో నే పక్షములోనైనను చిక్కుకొనిపోవచ్చునని వారు భయపడుచుండిరి. ఇది చాలదుర్బలమైన యుష్మపక్షీనీతివలెనున్నది. ఇది వంగదేశమును శాంతిపరచుటకు, దాని సమస్యలను తీర్చుటకు తోడ్పడకుండెను. గాంధీజీ లండను వెళ్ళిన కొంతకాలమునకు రెండువిషయములు భారతదృష్టిని వంగదేశపరిస్థితులపై కేంద్రీకరింపజేసెను. ఈ రెండు హిజిరీ, చిటగాంగులలో జరిగెను.

హిజలీ డెటిన్యాలకు ప్రత్యేక జయిలు, ఈ జయిలులో దొమ్మి జరిగెనని, డెటిన్యాల దోష్టగస్తులపై బడిరని వారు విధిలేక తుపాకులను పేల్చునలసివచ్చెనని యొక అధికారప్రకటన గావింపబడెను. ఈ కాల్పులవలన నొక డిటిన్యా మరణించెను. చాలమందికి గాయములు తగిలెను. వెంటనే యొక స్థానికయధికారవిచారణ జరుపబడెను. ఈ కాల్పులకు, తత్ఫలితములకు నధికారులెంతమాత్రము దోషులుకారని యది సమర్థించెను. కాని యనేకచిత్రలక్షణములందు చూపట్టెను. అధికారుల వ్రాతలతో సరిపడని యనేకయదార్థములు బయల్పడెను. సమగ్రవిచారణ జరుపబడవలెనని యాందోళనబయలుదేరెను. హిందూ దేశయాచారమునకు భిన్నముగా వంగప్రభుత్వము గొప్పగొప్ప న్యాయమూర్తులుగల యొక విచారణకమిటీ నియమించిరి. అది కేవలమధికారులకమిటీ, కాని యది సాక్ష్యములనుతీసికొని విషయమునంతను పూర్తిగ విమర్శించెను. దానితీర్పు జయిలు అధికారులకు వ్యతిరేకముగ నుండెను. తప్ప చాలవరకు జయిలు అధికారులదే యని యది సమర్థించెను. కాల్పులన్యాయమని స్పష్టపరచెను. ప్రభుత్వమువారిచే నదివరకు ప్రకటింపబడిన యధికారపత్రములు కేవల మసత్యములని మజువుచేయబడెను.

హిజలీసంభవములలో నసామాన్యమైన దేదియులేదు. భారతభూమిలో నిట్టిసంభవములకు లేక ప్రమాదములకు కొడువలేదు. “జయిలుదొమ్ములాటలు” జయిలులో నసహాయులై నిరాయుధులై యున్న ఖయిదీలనుసాయుధులగు వార్డులు మొదలగువారితిధైర్యసాహసములతో నణచివేయుట మొదలగువారలను మనము తటచువిందుము. హిజలీ యొకవిధముగ నసామాన్యమయ్యెను. ప్రభుత్వపక్షపాతబుద్ధిని, అట్టిసంఘటనలమీద వారు ప్రకటించు ప్రకటనలలోని బూటకమును అధికారులచేతనే బయటపెట్టించెను. ఇదివరలో నిట్టి ప్రకటనల నెవడును విశ్వసించెడువాడుకాదు. కాని యిప్పుడు వాటిపస కనుగొనబడెను. హిజలీవ్యవహారమైనతరువాత నొక్కొక్కప్పుడు కాల్పులును, ఒక్కొక్కప్పు డితర దౌర్జన్యపద్ధతులు నవ

లంబింపబడిన జయలు “సంభవములు” భారతదేశమంతట ననేక చోట్ల జరిగెను. ఈ జయలుగొమ్మలలో ఖయదీలొక్కరే గాయపడుచుండు తొకవింత. ప్రతిసారితప్పకుండ వివిధ మహార్యములను చేసిరని ఖయదీలను నిందించుచు నుద్యోగస్తులు నిర్దోషులని ప్రకటించుచు నొక యధికారపత్రము వెలుపడుచుండును. అతియరుదుగ జయలు ఉద్యోగస్తులకు డిపార్టుమెంటుద్వారా కొద్దిశిక్షలు ప్రసాదింపబడును. పూర్తియైన విచారణ నలుపవలెనను కోరికలన్నియు నిరాకరింపబడెను. డిపార్టుమెంటు చేయు విచారణయే చాలునని తలంపబడెను. హిజలీ ప్రభుత్వముకొక గుణపాఠమునేర్పెను. ఉచితమగు నిష్పక్షపాతవిచారణలలో తమకు భద్రతలేదని వారు కనుగొనిరి. ముద్దాయియే యుత్తమమగు న్యాయమూర్తి. ప్రభుత్వపత్రములు యదార్థముగజరుగు సంగతులుగాక ప్రభుత్వము ప్రజలనేమి విశ్వసింపనలెనని కోరునో దానినే తెలుపునను హిజలీపాఠమును ప్రజలుకూడ నేర్చుకొనవలెననుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది?

చిటగాంగు వ్యవహారము మరింత యుపద్రవమైనది. ఒక ట్రెరరిష్టు ఒక ముస్లిము వోలీసుయిన స్పెక్టరును కాల్చిచంపివేసెను. దీనివెంటనే హిందూ-ముస్లిము కలహముజరిగెను. కానియదియంతకంటె నెక్కువయైన దేదియోయని పయికి కాన్పించుచునేయుండెను. అది మామూలు కులకలహముకంటె భిన్నమైనది. ట్రెరరిష్టుచర్యకు కులకక్షతో సంబంధములేదు. హిందువు, ముస్లిము అను ప్రశ్న లేకుండ నదియొక వోలీసుయద్యోగిపైతీసుకొనబడినచర్య. కాని తరువాత కొంత హిందూ ముస్లిము కలహములు జరిగినసంగతి నిజము. మంచి బాధ్యతగల ప్రజాహితైషులే యెంత తీవ్రనేరారోపణలను చేసినను యిది యెట్లు ప్రారంభింపబడెనో దీనికి కారణమేమి కలదో స్పష్టపరుపలేదు. ఈ కలహములోని మరియొక లక్షణ మేమనిన ఆంగ్లోయిండియనులు, ముఖ్యముగా రైల్వేనొకర్లు యితర ప్రభుత్వనొకర్లు యందులో కలుగజేసుకొనిరి. వీరు యధేచ్ఛగజనబాహుళ్యముమీద ప్రగడ్చుకొనిరి. చిటగాంగు సంభవములనుగుంచి నేనుగూడ మొద

అగు విభ్యాత వంగదేశ నాయకు లిదమిద్దమను నేరములను మోసి, విచారణ చేయవలసినదని లేదా పరువునష్టపుదావా చేయవలసినదని నవాలుచేసిరి. కాని ప్రభుత్వ మదేదియు చేయక యూరకుండెను.

కొంత యసాధారణములగు యీ చిటగాంగుసంభవములు రెండు యుపద్రవములవైపు దృష్టి నాకర్షించెను. అనేక కారణముల చేత ఔరంగజము ఖండింపబడెను. ఆధునికవిప్లవ శాస్త్రముకూడ దానిని ఖండించెను. దానివలన కలుగు ఫలితములలో నొకటి ముఖ్యముగా నా కెప్పుడు భయము కలిగించుచుండెను. దానివలన హిందూ దేశములో నచ్చటచ్చట కులకలహములు న్యాయించు నుపద్రవము కలదు. నేను దౌర్జన్యమునకు వెలుచునంతటి 'పిరికి హిందువు'ను కాను. కాని హిందూ దేశములో విఘాతములను కల్పించు శక్తులింకను బలవత్తరముగ నున్నవని నేను భావించెదను. అచ్చటచ్చట బయలు దేరు దౌర్జన్యములు నిశ్చయముగ వాటికి మరింతబలము చేకూర్చును. సుశీక్షణ, జాతీయైక్యత నిర్మించువిధానము నది మరింత కష్టతరము చేయును. మతము పేరట లేక స్వర్ణముకొరకు ప్రజలు హత్యలలనడిచుచో నట్టివారిని ఔరంగజ్జు దౌర్జన్యముల కలవాటుచేయుట చాల యుపద్రవకర విషయము. రాజకీయ హత్యయే చెడ్డది. అయినను రాజకీయ ఔరంగజ్జును త్రిప్పవచ్చును. ఏలనన అతడు ప్రపంచ ప్రయోజనముకొరకు యత్నించుచున్నాడు. స్వార్థముకొరకుగాక జాతికొరకు పాటుపడుచున్నాడు. మతహత్య యచర్థమైనది. ఏలనన అది యితరప్రపంచమునకు సంబంధించినది. అట్టివిషయములను గురించి సహేతుక చర్చ కెవడును యత్నమునైనను చేయజాలడు. ఒక్కొక్కప్పు డీ రెంటిని విడదీయు లేఖ యనుమానాస్పదమై కొంచె మించుమించు నూయమగును.

చిటగాంగుహత్య, తత్ఫలితములు ఔరంగజ్జు చర్యలవలన కలుగు నుపద్రవములను కండ్లకుకట్టినట్లు స్పష్టపరచెను. అది భారత స్వాతంత్ర్యమునకు, ఐక్యతకు విపరీతనష్టము కలిగింపగలదని విదిత మయ్యెను. దానివెంటనే తీసికొనబడిన ప్రతీకారచర్యలు భారతదేశ

ములో ఘాసిస్తుపద్ధతులు ప్రారంభమైనట్లు తెలుపుచుండెను. అప్పటి నుంచి యిట్టి ప్రతీకారములు, ముఖ్యముగ వంగదేశములో, ననేకములు కలిగెను. యూరపియనులలోను, ఆంగ్లోఇండియనులలోను నిస్సందేహముగ ఘాసిస్తుసిద్ధాంతము వ్యాప్తిచెందెను. బ్రిటిషు సామ్రాజ్యతత్వము నాశ్రయించుకొని జీవించు కొందఱు భారతీయులకుగూడ నిదియబ్బెను. టెర్రరిస్టులకుగూడ యీ ఘాసిస్తుదృష్టికలదు. కాని దానిదృష్టి వేరు. వారి జాతీయఘాసిజము యూరపియనుల యొక్కయు ఆంగ్లోయిండియనులయొక్కయు, కొంతమంది పైతరగుతులలోని భారతీయులయొక్కయు సామ్రాజ్యపరమగు ఘాసిజము నెదుర్కొనును.

1931 నవంబరులో కొద్దిరోజులు నేను కలకత్తాలోనుంటిని. నా కూపిరి తిరుగని ప్రోగ్రాముండెను. వ్యక్తులను, సంఘములను యిష్టాగోష్టిగకలుసుకొనుచు నేననేక బహిరంగసభలలోను పన్యసించితిని. ఈ యన్నిసభలలోను నేను టెర్రరిజమునుగురించి చర్చించి యదితప్పని వ్యర్థమని భారతస్వాతంత్ర్యమునకు హానికరమనిచూపయత్నించితిని. నేను టెర్రరిస్టులను తిట్టలేదు. తమ జీవితములో నెన్నడు ధైర్య సాహసకార్యములనుచేసిన పాపమునకుపోని మన 'యోధుల'వలెనేను వారిని 'పిరికివారని, పందలని' నామకరణము చేయలేదు. తనజీవితమును నిరంతరము నొడ్డుచున్న పురుషుని స్త్రీని పిరికివారని పిలుచుట నా కెప్పుడు మాత్రముగ కాన్పించును.

నేను కలకత్తాలో స్టేషనుకు పయనమగుచుండ నిద్దఱు యువకులు నన్ను చూడవచ్చిరి. వారిరువదియేండ్ల తరుణవయస్కులు. ముఖములు పాలిపోయి యా వేళపడుచున్నట్లుండెను. కండ్లు ప్రకాశమానముగ నుండెను. వారెనరో నే నెరుగను. కాని వారు వచ్చినపని నాకు వెంటనే తెలిసిపోయెను. టెర్రరిస్టుల దౌర్జన్యముకు వ్యతిరేకముగ నేను చేసిన ప్రచారముకు వారికి నాపై గోపముగలిగెను. అది యువకులపై చెడుఫలితములను కలుగచేయుచున్నదని, నే

నిట్లభ్యంతరములను కలిగించుట సహింపజాలనుని వారనిరి. మేము కొద్దివాదనకు దిగితిమి. నేను వెళ్ళవలసినసమయ మానన్న మగుటచే నది తొందరగ ముగిపబడెను. మా కంకములు, మా యావేశములు హెచ్చుచుండెనని నేను భయపడితిని. నేను వారికి కొన్ని కఠిన మాటలను చెప్పితిని. వారిని వీడి వెళ్ళిపోవుచు డికముందు తిన్నగా నడుచుకొనకపోయినచో నితరులకు మాపబడిన మర్యాదయేనాకును మాపబడునని వారు నన్ను కడపారి నుండలించిరి.

నేను కలకత్తా వీడితిని; రైలులో రాత్రి పడుకొనియుండగా నా యిద్దరిబాలుర యుద్రేకపూరిత ముఖములు చాలసేపు నన్ను వెంటాడించెను. చైతన్యము, శక్తి, మూర్తీభవించినట్లుండెను. యుక్తమార్గములో పనిచేసినచో నా రెంతటి యమూల్యరత్నములు! వారినంత తొందరగ మోటుగ పంపివేసితినే! నేను వారితో దీర్ఘ సంభాషణ జరుపకొరికితిని. భారతదేశమును, దాని స్వేచ్ఛను సేవించు విధమున తమ కీర్తివంతములగు మౌనచరితముల వర్పించునట్లు బహుశః నేను వారి నొప్పించగలిగి యుండెడివాడను.

అది డిసెంబరు మాసము. రెండవ రైతుసభ అలహాబాదులో జరిగెను. తమనాత హిందుస్థాన సేవాదళాధిపతియైన డాక్టరు యన్. యన్. హార్డికరుకు నేను చేసిన చిరవాగ్దానమును నెరవేర్చుటకు కర్నాటకమునకు పరుగెత్తితిని. జాతీయోద్యమ యైచ్ఛికభటశాఖ యైన సేవాదళము, ఆ సంస్థ ప్రత్యేకము వేరుగ నున్నను, మొదటి నుండియు కాంగ్రెసు సహాయసంస్థగ నే యుండెను. అయినను 1931 వేసవిలో వర్కింగుకమిటీ దానిని పూర్తిగ కాంగ్రెసుసంస్థలోకలుపు కొనుటకు నిశ్చయించెను. దానిని కాంగ్రెసు వాలంటీరు శాఖగ చేయకొరికి. వారట్లుచేసి హార్డికరును నన్ను దాని కధికారులను చేసిరి. ఈ దళముయొక్క ప్రధానస్థానము హుబ్లీలో యుంచబడెను. హార్డికరు నన్నాప్రదేశమును సందర్శింపప్రోత్సహించెను. కర్నాటక ములో కొద్దిరోజులు యాత్రచేసితిని. ప్రతిచోట ప్రజల యద్భుతో

తాహమునకు నే నాశ్చర్య చకితుడనైతిని. నేను తిరిగివచ్చునపుడు త్రోవలో సైనికశాసనకీర్తి నార్జించిన షోళాపురమును దర్శించితిని.

కర్నాటకయాత్ర నాకు వీడ్కోలు యాత్ర యయ్యెను. నా యుపన్యాసములు కటువుగ గానరసములేకయున్నను మృత్యుగానము వలె నుండెను. యు.పి.నుండి నిశ్చయవార్తలే తెంచెను. ప్రభుత్వము జేగంట మ్రోగించిరి. అలహాబాదునుండి కర్నాటకము పోవునపుడు నేను కమలనుతీసికొనిబొంబాయి వెళ్ళితిని. ఆ మెకుతిరిగిజబ్బుచేసెను. బొంబాయిలో నేనామె చికిత్స కేర్పాట్లు చేసితిని. మేముఅలహాబాదు వీడివచ్చిన వెంట నేభారతప్రభుత్వమువారు యు.పి.కిప్రత్యేకఆర్డి నెన్సు ప్రసాదించిరని బొంబాయిలో వింటిమి. గాంధీజీ యిదివరకే సముద్ర ప్రయాణముచేయుచు త్వరలో బొంబాయి రానున్నను వారతని రాకకొఱకు వేచియుండదలచుకొనలేదు. ఆయూర్ది నెన్సువ్యావసాయి కాందోళన నెదుర్కొనుటకేయుద్దేశింపబడినట్లు చెప్పబడెను. కాని యది దిగంత విశ్రాంతమై యన్నింటిని యానరించి యెట్టిరాజకీయ, లేక ప్రజాకార్యములనుకూడ సాధ్యము కాకుండచేసెను. అదిబిడ్డలు, పెద్దల యొద్దీలోనుండు పిల్లలుచేయు పాపములకు తల్లిదండ్రులను, సంరక్షకులనుకూడ శిక్షించుటకేర్పాట్లుచేసెను. ఇది పురాతన బైబిలు లోని యాచారమునకు తల్లకిందులు.

నేను కర్నాటక యాత్రను కట్టిపెట్టి అలహాబాదు తిరిగివెళ్లుట కాతురపడుచుంటిని. యు. పి. లో నా సహచరులతో నుండుటయే నాధర్మమని నేనుభావించితిని. నారాష్ట్రములో కొంపలు కూలిపోవు చుండ నెచ్చటనో దూరములోనుండుట యగ్నిపరీక్షవలె నుండెను. అయినను నేనుకర్నాటకప్రోగ్రాముకు బద్ధుడనగుటకేనిశ్చయించెతిని. నేను బొంబాయితిరిగివచ్చుసరికి కొందరున్నే హితులు గాంధీజీవచ్చు వరకు నన్నచ్చటనే యుండమనిరి. అతడుసరిగా నొక్కవారములో రానైయుండెను, కాని యిది యసంభవమయ్యెను. పురుషోత్తమదాసు టాండను మొదలగువారు నిర్బంధింపబడిన వార్తలు అలహాబాదు నుండి వచ్చెను. పయిగా మా రాష్ట్రకాన్ఫరెన్సు యిటావాలో నా

వారములో జరుగనుండెను. కనుక నేను అలహాబాదు వెళ్లుటకు నిశ్చయించి యాదురోజు లెనతెరువాత, నేను స్వేచ్ఛగనుంచుచో, గాంధీజీని కలుసుకొనుటకు, వర్కింగుకమిటీ మీటింగుకు హాజరగుటకు బాంబాయి తిరిగి పోవలెననుకొంటిని.

నే నలహాబాదు చేరకమునుపే, చియోకీ స్టేషనువద్ద త్రొత్త అర్థి నెన్నుక్రింద నాపయి నొక ఆర్థ రమలు జరుపబడెను. అలహాబాదు స్టేషనులో ఆ ఆర్థ రమియొక్క కూర్చి కేటు నాపయి నమలు జరుపుటకు మరియొక ప్రయత్నము జరిగెను; నా యింటివద్ద మరియొక న్యక్తి మూడవ యత్నముచేసెను. నే నెట్టిసాహసములకు దిగలేను. ఆ యార్థ రమ నన్ను అలహాబాదు ముస్లింలు సరిహద్దులలోనుండవలెనని విధించెను. నే నెట్టి బహిరంగసభలకు, సుత్సవములకు హాజరు కాగూడదనియు, బహిరంగసభలలో నుపన్యసించగూడదనియు వార్తా పత్రికలలో గాని, కరపత్రములలో గాని యేమియు వ్రాయగూడదనియు నాకు చెప్పిరి. ఇంక ననేక నిర్బంధములుండెను. నా సహోద్యోగుల నేకమందిపయి నిట్టి ఆర్థ రే యమలు జరుపబడెను. వీరిలో షెర్వానీ కూడ నుండెను. మునుపాడు ప్రాతఃకాలమున నేడు జిల్లామేజిస్ట్రేటుకు (ఆర్థ రమ అమలు జరిపించినచానికి) వ్రాయుచు దాని నందుకొంటి నని తెలుపుచు నే నేమి చేయవలెనో, యేమి చేయరాదో యను సందర్భములో నేనతనినుండి మాజ్జలను తీసికొనజాలనని తెలిపితిని. నేను నా మామూలుపనిని మామూలు విధముగ చేసికొందును. ఈ పని చేసుకొను సందర్భములో నేను గాంధీజీని చూచుటకు బాంబాయి త్వరలోనే తిరిగి వెళ్ళదలచుకొంటిని. వర్కింగుకమిటీ [దానికి నేను కార్యదర్శిని] మీటింగులో పాల్గొనదలచితిని.

మ మొక్క కొత్త సమస్య యెదుర్కొనెను. మాయు.పి. రాష్ట్ర కాన్ఫరెన్సు ఆ వారములో యిటావాలో జరుగనుండెను. గాంధీజీ రాకయు నిదియు నేకకాలమునందు జరుగనుండుటచే నేను దీనిని మార్చవలెనను సూచనచేయు నుద్దేశ్యముతో, ప్రభుత్వముతో సంఘర్షణ లేకుండ చేయునుద్దేశ్యముతో బాంబాయినుండి వచ్చితిని.

కాని నేను అలహాబాదు చేరకమునుపే మాయధ్యక్షుడైన షెర్వానీకి యు. పి. ప్రభుత్వమునుండి ఖండితమైన సందేశ మొకటి వచ్చెను. అది మా కాన్ఫరెన్సు వ్యావసాయిక సమస్యను చర్చించునాయని ప్రశ్నించెను. అది యట్లుచేయుచో ప్రభుత్వము వారా కాన్ఫరెన్సునే నిషేధించెదరు. రాష్ట్రమునంతను ఆందోళనపరచుచున్న వ్యావసాయిక సమస్యను చర్చించుటయే కాన్ఫరెన్సుయొక్క ప్రధానప్రయోజనమని విదితమగుచున్నది. సభ జరిపి దానిని గురించి చర్చింపకుండుటకంటె మా శ్యము వేరులేదు. అది మనకు మనమే మూఘలమని చెప్పకొనుటయగును. ఏది యెట్లున్నను, మన యధ్యక్షునకు లేక మరెవరికి కాన్ఫరెన్సును బంధించుట కెట్టి యధికారములేదు. ప్రభుత్వమువారి జడిపింపులతో సంబంధము లేకుండగనే కాన్ఫరెన్సు మరియొకతేదీకి మార్చవలెనని మాలో కొందర ముద్దేశించుచుంటిమి. కాని యీజడిపింపు కొంతయలజడికి కారణమయ్యెను. ఇట్టివిషయములలో [మాలో చాలమంది పెంకితల కాయలము గలము] ప్రభుత్వముచే శాసింపబడుట యనుభావము వెగటుగనుండెను. చాలకాలము చర్చించినతరువాత మేము మాయభిమానమును దిగమ్రొంగుటకు నిశ్చయించుకొని కాన్ఫరెన్సును మరియొకతేదీకి మార్చితిమి. ఏమి జరిగినను జరుగుగాక! గాంధీజీ వచ్చువరకు పోరాటము లేకుండ [అదియిదినరకే ప్రారంభింపబడెను] చేయుటకే మేమట్లు చేసితిమి. రాయబారము జరుపుట కశక్యమగు పరిస్థితులలో నతనినిపెట్టుటకు మాకిష్టములేకుండెను. మేము రాష్ట్ర కాన్ఫరెన్సునాపి వేసినను యిటవా-గో పోలీసు, మిలటరీ బ్రహ్మాండ మగు ప్రదర్శనమునుజరిపెను. కొంతమంది తెలియకవచ్చిన ప్రతి నిధులు అరెస్టుచేయబడిరి. అచ్చటనున్న స్వదేశీ ప్రదర్శనశాలను మిలటరీవారు జయప్రదముగ పట్టుకొనిరి.

షెర్వానీ నేను డిసెంబరు 26 న తేదీ యుదయము అలహాబాదు వీడి బొంబాయి వెళ్ళుటకు నిశ్చయించితిమి. యు. పి. పరిస్థితులను గురించి చర్చింపుటకు షెర్వానీ, నర్సింగుకమిటీ మీటింగుకు

ప్రత్యేకముగ నాహ్వానింపబడెను. అలహాబాదు పట్టణము నీడకూడ దని మాయీకువురపై నను ఆర్థి నెన్నుకొండ ఆర్థు అమలుజరుప బడెను. అలహాబాదుజిల్లాయొక్క గ్రామప్రాంతములలోను, మరి కొన్ని యు.పి. జిల్లాలలోను పన్నులను చెల్లింపకుండు చర్యల నెదుర్కొనుటకే ఆర్థి నెన్ను యుద్దేశింపబడినదని చెప్పబడెను. ఈ గ్రామ ప్రాంతములకు పోకుండు ప్రభుత్వమువారు మమ్మడ్డు పెట్టుట యర్థము చేసికొనుట సులభము. కాని యీ న్యాయసాయి కాందోశనమును మేము బొంబాయి మహాపట్టణములో నిర్వహింపజాలమనుట సువిదితము. ఆర్థి నెన్ను నిజముగా నొక్క న్యాయసాయిక పరిస్థితులకొరకే యుద్దేశింపబడినచో, రాష్ట్రమునుండి వెళ్ళిపోవుచున్నందులకు మమ్మభి నందింపవలసియుండెను. ఆర్థి నెన్ను ప్రకటింపబడినది లగాయతు స్వరక్షణయే మా సాధారణనితిగ నుండెను. అచ్చటచ్చటవ్యక్తులు ఆర్థులను ధిక్కరించినను మేము దానితో తలపడుట కిచ్చగింపలేదు.

యు.పి. కాంగ్రెసువారుకూడ ప్రభుత్వముతో పోరాటము లేకుండనుండనలెనని లేక ప్రస్తుతమయిన నాపివేయనలెనని కోరుచుండిరి. గాంధీజీ వర్కింగుకమిటీ యీ విషయములను గురించి చర్చింపచున్న బొంబాయిపట్టణమునకు షెర్వానీ, నేను వెళ్ళుచుంటిమి. వారి యంత్య నిర్ణయము లెట్లుండునో - నిశ్చయముగా నా కేమియుగూడ తెలియదు.

ఈ యన్ని కారణములచే మేము బొంబాయి వెళ్ళుట కభ్యంతరముండదని నేను భావించితిని. ప్రవాసమును విధించిన ఆర్థును పాంకేతికముగ నుల్లంఘించినందులకు ప్రభుత్వమువారు తాత్కాలికముగ నైనను సహించెదరనుకొంటిని అయినను నాయంతరాత్మ మరియొకవిధముగ చెప్పుచుండెను.

మేము రై లెక్కుటతోడనే ప్రాతఃకాలపత్రికలలో సరిహద్దు రాష్ట్రకొత్త ఆర్థి నెన్నుచుగురించియు, అబ్దుల్ గఫార్ ను, డాక్టరుభాను సాహెబు మొదలగువారియ రెస్టులనుగురించియు చదివితిమి. ఇంతలోనే మాబండి బొంబాయిమెయిలు, ఇరదల్ గంజియను నొకమారు

మూల స్తేషనులో నకస్మాత్తుగా నిలిచిపోయెను. ఇదిసాధారణముగ మెయిలు ఆగు ప్రదేశముకాదు. ఇంతలో పోలీసు అధికారులు మమ్మరెస్టుచేయుటకు వచ్చిరి. రైల్వేలైనుప్రక్కనొక బ్లెక్ మేరియా మా కొరకు వేచియుండెను. షెర్వానియు, నేనును కట్టుదిట్టముగ మూసి వేయబడిన యీ ఖయిదీలబండిలో నెక్కగానే యదిమమ్మ నై నీలో దింపి వేసెను. క్రిష్ణమసు బహుమానములనిచ్చు యా రోజు ప్రాంతకాలమున నుమ్మరెస్టుచేసిన పోలీసుసూపరింటెండెంటు, ఒక ఆంగ్లేయుడు, గుఱ్ఱగను విచారముగను కాన్పించెను. పాపము మే మతని క్రిష్ణమసు పండుగను పాడుచేసితిమను కొనెను !

తిరిగి ఖయిదుకు సిద్ధము !

అరెస్టులు, ఆర్డినెన్సులు, నిషేధములు

మా అరెస్టులు జరిగిన రెండురోజులకు గాంధీజీ బొంబాయి చేరెను. చిట్టచివరజరిగిన విపరీతములన్నియు నతని కప్పుడే తెలిసెను. అతడు వంగదేశపు ఆర్డినెన్సునుగురించి లండనులోనే విని తెల్లబోయెను. ఇప్పుడతనికి యు.పి., సరిహద్దురాష్ట్రముల ఆర్డినెన్సులు నూతనక్రిస్టమసుప్రసాదము. ఈ రెండురాష్ట్రములలో నతనియత్యంత సన్నిహిత సహోద్యోగులు కొందరు నిర్బంధింపబడిరి. కథ ప్రారంభమయ్యెను. శాంతికుదురునను యాశలన్నియు నడుగంటెను. అయిన నా దుస్థితినుండిబయటపడుమార్గముకొక కతడొకయత్నముచేసెను. వైస్రాయి విల్లింగ్డును ప్రభువును చూడకోరెను. యతనికి కొన్ని షరతులు తెలియజేయబడెను. వంగ, యు.పి., సరిహద్దు రాష్ట్రములలో జరిగిన సంగతులుగురించి క్రొత్త ఆర్డినెన్సులు వాటికింద జరిగిన అరెస్టులనుగురించి యతడు చర్చింపకూడదట. భారతప్రభుత్వము కాంగ్రెసును పూర్తిగా మార్గముచేయ నిశ్చయించిన ట్లిప్పు డద్దము కట్టినట్లుకాన్పించుచుండెను. కాంగ్రెసుతో వా రెట్టిసంబంధము పెట్టుకొనదలంచలేదు. వర్కింగుకమిటీకి శాసనోల్లంఘనముతప్ప మరే మార్గము కాన్పించలేదు. వా రేనిమిషమందైన నరెస్టు కావచ్చునని భావించి బలవంతముగా నీడ్చుకొనిపోబడుటకు పూర్వము, దేశమున కొక త్రోవచూపగోరి శాసనోల్లంఘనతీర్మానము నామోదించిరి. వైస్రాయినిచూచుటకు గాంధీజీ మరియొక యత్నముచేసెను. ఎట్టి షరతులులేకుండ దర్శన మిప్పించవలసినదని యతడు వైస్రాయికి రెండవ టెలిగ్రాము పంపెను. దీనికి గాంధీజీ కాంగ్రెసు అధ్యక్షుల అరెస్టే ప్రభుత్వజవాబు. దేశమునంతను ముంచివేయు భయంకర నిర్బంధకీలకమును నొక్కుటయే దీనికియబడిన ప్రత్యుత్తరము, ఇతరులెవరు పోరాటము కోరినను కోరకపోయినను ప్రభుత్వముదాని కాతురపడుచు సర్వసిద్ధముగ నున్నట్లు విదితమగుచున్నది.

మేము జయిలులోనుంటిమి. ఈ వార్తలు మా కస్పష్టముగ నసంబద్ధముగ నచ్చుచుండెడివి. మా విచారణ నూతన వత్సరము నకు వాయిదా వేయబడెను. విచారణలోనున్న ఖయిదీలము కనుక శిక్షింపబడిన వారికంటె మా కెక్కువ బంధుదర్శన భాగ్యము లభించుచుండెను. వైస్రాయి దర్శనమియ నంగీకరింపవలెనా కూడదా యని జరుగు రాద్ధాంతసిద్ధాంతములను మేము వినుచుంటిమి. ఈ దర్శనసమస్యయే తదితర విషయముల నన్నింటిని కప్పివేయు చుండెను. ఇర్విన్ ప్రభువు దీనికంగీకరించెడివాడనియు నతడు గాంధీ జీని కలుసుకొనినచో నంతయు చక్కబడియుండెడిదనియు చెప్పబడు చుండెడిది. భారతపత్రికలు యదార్థములను నిర్లక్ష్యముచేసి, పరిస్థితుల నతిస్థూలదృష్టితో చూచుచుండుట నా కాశ్చర్యము కలిగించెను. భారతజాతీయతకు బ్రిటిషుసామ్రాజ్యతత్వమునకుగల విధాయిక సంగ్రామము-బాగుగతర్కించి చూచినచో రెండు పరస్పర విరుద్ధతత్వములు-వ్యక్తులు యిష్టాయిష్టములకు జోహారు చేయునా? రెండు చారిత్రకశక్తులపోరాటము మందహాసములచేతను, పరస్పర మర్యాదలచేతను తీరిపోగలదా? గాంధీజీ బలవంతముగా నొకమార్గము త్రొక్కవలసివచ్చెను. భారతజాతీయత ఆత్మహత్యచేసికొనజాలదు. లేక ప్రధానవిషయములలో నది బుద్ధిపూర్వకముగ విదేశీయులచే శాసింపబడ నిచ్చగింపదు. ఈ జాతీయసవాలు నెదుర్కొని, బ్రిటిషు ప్రయోజనములను కాపాడ యత్నించుటకు హిందూదేశ వైస్రాయి మరియొకవిధముగ సంచరింపవలెను. ఆ సమయమున వైస్రాయి యెవరైన నేమి! ఇర్విన్ ప్రభువు సరిగా తూచా తప్పకుండ విల్లింగ్డు ప్రభువుచేసినట్లే చేసియుండెడివాడు. వారిరువురు సామ్రాజ్య నీతి కుపకరణములే. ఇర్విను ప్రభువు తరువాత బ్రిటిషుప్రభుత్వములో నొకసభ్యుడయ్యెను. అతడు భారతదేశములో ప్రభుత్వముతీసికొనిన చర్యలతో సంపూర్ణముగ నేకమయ్యెను. భారతదేశ బ్రిటిషునీతికి వ్యక్తులైన వైస్రాయిలను నిందించుట లేక భూషించుట చాల యప్రయోజకమైనపని, యదార్థసమస్యలు మనకు తెలియకపోవుటచేతను

లేక బుద్ధిపూర్వకముగ మనము వాటిని తప్పించుకొనుట చేతను మనమిట్టి వినోదమున కలవడితిమి.

1932 జనవరి నాల్గవ తేదీ స్మరణీయమైన దినము. అది చర్చలను వాదమును కట్టిపెట్టించెను. ఆరోజు వ్రాతకాలమున గాంధీజీ, కాంగ్రెసు అధ్యక్షుడైన వల్లభాయీపటేలు అరెస్టుచేయబడిడి పెన్సూలుగ నుంచబడిరి. మేజిస్ట్రేటులకు పోలీసు యుద్వ్యోగులకు చాల యధికారములనిచ్చు నాలుగు ప్రొత్త ఆర్డి నెన్సులు సృష్టింపబడెను. పౌర సత్వములు సశించెను అధికారులు మనిషిని ఆస్తిని పట్టుకొనవచ్చును. అది భారతదేశమంతయు ముట్టడింపబడిన ప్రకటనవలె నుండెను. దానితీవ్రత, వ్యాప్తి స్థానికాధికారుల వివేకమునకు విడిచి వేయబడెను.

జనవరి నాల్గవ తేదీనే యు. పి. ఎమ్. రెన్సీపవర్స్ ఆర్డి నెన్సు క్రింద మా విచారణ నై నీజయిలుతోనే జరిగెను. షెర్వానీ కాసు మాసములు కఠినశిక్ష, 150 రూపాయలు జుల్మానా. నాకు రెండేండ్ల కఠినశిక్ష 500 రూపాయలు జుల్మానా. మే మొకేనేరము చేసితిమి. అలహాబాదు పట్టణములో నుండవలెనను నొకే ప్రవాస ఆజ్ఞ మా పయి నమలుజరిపిరి.

మే మిరువురము వాటి నొకేమాదిరిగ నుల్లంఘించితిమి. మమ్ము ఒకేసెక్షనుక్రింద అరెస్టు, విచారణచేసిరి. అయినను మా శిక్షలుమాత్రము వివిధములుగనుండెను. ఒక భేదముమాత్రముండెను. ఆజ్ఞ నుల్లంఘించి బొంబాయి వెళ్ళు యుద్దేశ్యముతోనున్నానని నేను జిల్లా మేజిస్ట్రేటుకు వ్రాసితిని. షెర్వానీ అట్టిలాంఛనము దేనిని జరుపలేదు. కాని యతనిప్రయాణముకూడ నందరికీ తెలిసిన విషయమే. అది పేపరులలోకూడ తెలుపబడెను. శిక్షవిధించుట తోడనే షెర్వానీ, విచారణచేసిన మేజిస్ట్రేటును తన కట్టి తక్కువ శిక్ష విధించుట కులగౌరవముచేతనా యని ప్రశ్నింప మేజిస్ట్రేటు కంగారుపడెను. అచ్చటనున్న తదితరుల కది వినోదముగ నుండెను.

మర్దిన్ మైన యూ జననరీ నాల్గవ కేదేని భారత దేశ మంతట ననేక ఘోరములు జరిగెను. మా కఠినమీపములోనున్న అలహాబాదు పట్టణములోనే ప్రజాసమాహములకు పోలీసులతోను, మిలిటరీతోను సంఘర్షణమేర్పడెను. మరణములతోను, యితర శరీర నైకల్యములతోను గూడిన మామూలు లాకీచార్జీలు జరిగెను. జయిళ్ళు శాసనోల్లంఘన ఖయదీలతో నిండనారంభించెను. ప్రారంభములో నీ ఖయదీలు జిల్లా జయిళ్ళకు వెళ్ళిరి. అవి పూర్తిగానిండి పోయిన తరువాత నై నీ మొదలగు పెద్ద సెంట్రలు జయిళ్ళు నింపబడుచుండెను. తరువాత వన్ని జయిళ్ళు నిండిపోవుటచే తాత్కాలిక క్యాంపు జయిళ్ళు స్థాపింపబడెను.

నై నీలోనున్న మా చిన్న యావరణలోనికి చాల తక్కువ మంది వచ్చెడినారు. నా పాత స్నేహితుడు, నర్మదా ప్రసాద్, మమ్ము కలుసుకొనెను. రంజిత పండితుడు మా పెత్తండ్రి కుమారుడు మోహనలాలు నెహ్రూ మాతోనుండిరి. ఆరవ నెంబరు కోర్టిలోనున్న మా చిన్న సోదరమండలిలోనికి మరియొక క్రొత్త సభ్యుడు వచ్చి మా కాశ్చర్యము కలిగించెను. బెర్నార్డ్ ఆల్ విహేర్ సింహ శమునుంచి వచ్చిన తరుణవయస్కుడు. అతడు బారిష్టరు పరీక్ష పూర్తిచేసి యింగ్లండునుండి యప్పుడే వచ్చెను. మా యుత్సవములలో చేరవలదని నా సోదరి యతనితో చెప్పెను. కాని యుత్సాహము పట్టజాలక సత డొక కాంగ్రెసు యుత్సవములో పాల్గొనెను. వెంటనే యతడు మా వద్దకు తీసుకొనిరాబడెను.

కాంగ్రెసు అక్రమ సంఘముని ప్రకటింపబడెను. పయినున్న వర్కింగు కమిటీ, రాష్ట్ర కమిటీలు, అసంఖ్యాకములగు స్థానిక కమిటీలు అన్నియు నక్రమ సంఘములయ్యెను. కాంగ్రెసుతో పాటు - కిసాను సభలు, రయితు యూనియనులు, యవజన సంఘములు, విద్యార్థుల సంఘములు, అభివృద్ధిలోనున్న రాజకీయ సంస్థలు, జాతీయ విశ్వ విద్యాలయములు, పాఠశాలలు, ఆస్పత్రులు, స్వదేశీ వ్యాపారములు, లైబ్రరీలు - మొదలగు కాంగ్రెసు అభిమానము కలిగినట్టి, లేక ముందంజ

వేయుచున్నట్టి య నేకసంస్థలు అక్రమసంఘము లయ్యెను. విశ్వయముగ నీ లిస్టులు చాల హెచ్చుగనుండి ప్రతి పెద్దరాష్ట్రములోను వందలకొలది పేర్లు కలిగియుండెను. భారతదేశ మొత్తపుసంఖ్య కొన్ని వేలమీద నుండవలెను. అక్రమములుగ ప్రకటింపబడిన యీ సంస్థలసంఖ్యయే కాంగ్రెసుయొక్కయు, జాతీయోద్యమముయొక్కయు ఘనతను చాటుచున్నవి.

నా భార్య వ్యాధిగ్రస్థురాలై మంచముపట్టి శాసనోల్లంఘనోద్యమములో నురకజాలనందులకు భేదపడుచు బొంబాయిలో పడియుండెను. నా తల్లియు, నిరువురు చెల్లెండ్రు యావచ్చక్రితో నుద్యమములోనికురికిరి. తోడనే నా చెల్లెండ్రువురు నొక్కొక్క వత్సర శిక్షతో జయిలులో ప్రవేశించిరి. జయిలుకు క్రొత్తగావచ్చిన వారివలన మాకు చిన్న చిన్న వార్తలు తెలియుచుండెను. మా కొసంగబడిన స్థానికవారపత్రికవలనకూడ కొన్ని వార్తలు తెలియుచుండెను. వార్తలు కఠినముగ నరికట్టబడుచుండుటచే మేము జరిగినవాటినిగురించి యెక్కువగ నూహింపవలసి యుండెను. వార్తాపత్రికలు, ఏజన్సీలు పెద్ద పెద్ద జిల్లానాల కెప్పుడు భయపడుచుండవలెను. భయపడుచుండెను. కొన్ని రాష్ట్రములలో నిర్బంధింపబడినవానిపేరు లేక శిక్షింపబడినవానిపేరు నుదహరించుట కూడ నేరమయ్యెను.

కనుక మేము బాహ్యపోరాటమునకు దూకులమై నైసీ జయిలులో కూర్చుంటిమి; అయినను శతవిధముల వానినిగురించి తలపోయుచుంటిమి. నూలువడుకుట, పుస్తకములను చదువుకొనుట, యితరపనులు చేయుచుండుట; ఒక్కొక్క పుడితరవిషయములనుగురించి మాట్లాడుకొనుట, కాని యెల్లప్పుడును జయిలుగోడ వెలుపల జరుగుచుండుదానిని గురించి యోచించుట-యిట్లు కాలమును పుచ్చుచుంటిమి. మేము యుద్యమము వెలువలనున్నను అందులోనే యుంటిమి. ఒక్కొక్కప్పుడు ఫలానిది జరుగునని యనుకొనుటవలన నెక్కువయలసటకలిగెడిది; లేక యేదో తప్పు జరుపబడెనని కోపము

కలిగెడిది; దుర్బలత్వముపట్ల లేక నైచ్యముపట్ల విసుగుజనించెడిది. ఒక్కక్కప్పుడు మే మతియుదాసీనులమైయుండి రంగమును ప్రశాంతముగ నుద్రేకరహితముగ చూడగలిగెడివారము. బ్రహ్మాండమైన శక్తులుపనిచేయుచున్నపుడు, దైవయంత్రములు మనుష్యులను పిండిచేయుచున్నపుడు చిన్న చిన్న వ్యక్తిగతప్రమాదములను, దుర్బలత్వమును మన మంతగా లెక్కచేయరాదని మేము భావించెడివారము. పోరాటమునుగురించి, ధైర్యోపేతమగు యుత్సాహమును గురించి, క్రూరమగు నిర్బంధములనుగురించి, విషాదకరమగు పిరికితనమును గురించి, రేపేమి విననచ్చునోయని మే మాశ్చర్యపడెడివారము. ఇదియంతయు నెచ్చటకు గొంపోవనున్నది? మన మెచ్చటకు పోవనున్నారము? భవిష్యత్తు తెరమరగున నున్నది. అది యట్లుండుట మంచిది. మాకు సంబంధించినంతవరకు వర్తమానముకూడ కొంతవరకు తెరమరగున నేయుండెను. కాని పోరాటము, బాధ, త్యాగము తప్పవను సంగతి మాత్రము మాకు తెలియును.

అధికారుల హంకారములు

1942 తొలిమాసములు బ్రిటిషుఅధికారుల హంకారప్రదర్శనములకు ప్రఖ్యాతివడసెను. పెద్దయధికారులు, చిన్నయధికారులు కూడ తాము నిర్దోషులుగ శాంతులుగ నుండిరనియు కాంగ్రెసుపోరాటమునకు దిగెననియు, పాపముచేసెననియు చాటనారంభించిరి. వారు ప్రజాస్వామికమును సమర్థించుచుండ కాంగ్రెసు డిక్టేటరుల సభిమానించుచుండెను. దానియధ్యక్షుడు డిక్టేటరని పిలువబడుటలేదా? తమ పవిత్ర కార్యోత్సాహములో ఆర్డినెసులు, అన్నివిములగు స్వేచ్ఛలను అరికట్టుట, వార్తాపత్రికల ముద్రణాలయముల మూతులనుకట్టివేయుట, విచారణలేకుండగనే ప్రజలను ఖయిదుచేయుట, ఆస్తులను ధనమును లాగుకొనుట - ప్రతిదినము జరుగు నట్టి యనేక 'స్వల్ప హంశము'లను వారు మొరచిపోయిరి. వారు భారతదేశములోని బ్రిటిషుప్రభుత్వ ప్రధానలక్షణముకూడ మరచిపోయిరి. ప్రభుత్వ మంత్రులు (మన దేశీయులే) నెల కేకొద్దివేల గూపాయల స్వల్పజీతములతోనో ప్రజాహితముకొరకు పడజాలనిపాట్లు పడుచుండ కాంగ్రెసువారు 'కత్తులను నూచుచున్నారు'-జయిశ్వలో-అని చాటుచుండిరి. క్రిందికారు మేజిస్ట్రేటులు మాకు పెద్దపెద్ద శిక్షలను విధించుటకాక తా మట్లు చేయుసందర్భంలో మా కుపన్యాసముల నిచ్చెడివారు. ఒక్కొక్కప్పుడు కాంగ్రెసును, దానికి సంబంధించిన వ్యక్తులను దూషించెడివారు. సర్. సామ్యూల్ హోరు కూట, తన యత్యున్నత భారతదేశకార్యదర్శిపదవియొక్క చలింపని యాన్నత్యమునుండి 'కుక్కలు మొరగుచున్నను మారథము సాగుచునే యున్నది' యని ప్రకటించెను. అతడా నిమిషమున కుక్కలు జయిలులోనున్నవనియు, నవి యచ్చట సులభముగా మొరగజాలవనియు, బయటనున్నవాని మూతులు గట్టిగా బిగింపబడెననియు మరచిపోయెను.

అన్నిటికంటె చిత్రమేమన కాన్పూరులో జరిగిన కులకలహములు కాంగ్రెసువలననే జరిగినవనిరి. భయంకరమైన యీ కలహములలోని భయోత్పాతమంతయు వెల్లడిచేయబడి కాంగ్రెసు దీని

కంతకు బాధ్యురాలని పదేపదే చెప్పబడెను. యదార్థమునకు కాంగ్రెస్ సొక్కటే ఈ సందర్భములో యోగ్యముగా ప్రవర్తించెను. తన యుత్తమోత్తమపుత్రులలో నొకని నామె ఇందులో బలియొనర్చెను. కాన్పూరులోని ప్రతిసంఘము, కులము నతనికొఱకు పరితపించెను. ఈ కలహముగురించి వినుటతోడనే కరాచీకాంగ్రెసు సభ యొక విచారణ కమిటీని నియమించెను. ఈ కమిటీ సమగ్రవిచారణ సలిపెను. అనేక నెలలు కష్టించి పనిచేసినతరువాత నదియొక పెద్దనివేదికను ప్రకటించెను. ప్రభుత్వము దీనిని తోడనే విషేధించెను. అచ్చు ప్రతులుపట్టుకొనబడి తగులపెట్టబడెను. ఒక పరిశోధనయొక్క ఫలితముల నణచివేయుటకు చేయబడిన యీ ప్రయత్నము అధికారవిమర్శకులును, బ్రిటిషు యాజమాన్యముక్రిందనున్న పత్రికలును కాంగ్రెసువలననే యీ కలహములు కలిగెనని మాటిమాటికి చేయు నిందలను వారింపవయ్యెను. నిశ్చయముగ నీ విషయములోను, యితరవిషయములలోనుభూదకు నిజమేజయింపగలదు. కానియొక్కొక్కప్పుడసత్యము చిరకాలము జీవించును. 'అసత్యముచేయవలసిన పనిసంతయు చేసినతరువాత నశించును. సత్యము అమోఘమైనది. గొప్పది. అది జయించును. దాని జయాపజయములకొర కెవడును చూడనినా డది జయించును.'

హిందూదేశములో బ్రిటిషుయాజమాన్యమున నున్న ఆంగ్లోయిండియను వార్తాపత్రికలుకూడ నీహుంకారువేటలో నత్యుత్సాహముతోచేరియనిచాలకాలమునుండిదోహదముచేసుకొనుచు, రహస్యముగనణచియుంచుకొనిన, యనేకభావములను వెల్లడించెను. మామూలుగ నవి యేదేని చెప్పునపుడు కొంచెము జాగ్రత్తగ చెప్పవలెను. ఏలనన వాటిపాఠకులలో చాలమంది భారతీయులు కలరు. కాని హిందూదేశములోని విషమస్థితి యీ నిగ్రహములన్నింటిని తుడిచిపెట్టి యందరిహృదయములను బహిర్గత మొనరించెను. భారతదేశములో ఆంగ్లోయిండియను పత్రికలు చాల తక్కువ; ఒకటి తరువాత నొకటిగ నవి పడిపోయెను. మిగిలినవాటిలో చాలపత్రికలు, అవి యిచ్చువార్తలలోనేమి, సాధారణ రూపలావణ్యములలోనేమి

యు తన జాతికి చెందిన పత్రికలు, ప్రపంచవ్యాప్త హుంకారములను గురించిన వాటి ప్రధాన వ్యాసము లెప్పుడును కన్న ర్వేటి వు దృష్టిలో నేయున్నను, సమర్థములై, జ్ఞానమును గ్రహణశక్తిని వెల్లడిచేయును. నిర్బంధమాముగ వార్తాపత్రికల దృష్టిలో నవి భారతదేశములో నత్యుత్తమమైనవి. కాని భారతదేశ రాజకీయ సమస్యలలో నవి యకస్మాత్తుగ పడిపోవును. వాటి నవి యాశ్చర్యకరముగ పక్షపాతబుద్ధితో చూచును; ఒడుదుడుకు సమయములలో నీ పక్షపాతబుద్ధి తఱచు పిచ్చి క్రిందను, తిట్లక్రిందను మారిపోవును. అవి భారతప్రభుత్వమున కతి విశ్వాసముగ ప్రాతినిధ్యమునహించెను. ప్రభుత్వముకొఱ కవిచేయు నిరంతరప్రచారము పిలువని పోరంటమువలె నుండును.

ఈ కొద్ది ఆంగ్లోయిండియను వార్తాపత్రికలతో పోల్చిచూచినచో భారతవార్తాపత్రికలు సాధారణముగ పేలవములు. వాటికి తగినంత ద్రవ్యముండదు. వాటియజమానులకు వానినభివృద్ధి చేయవలె ననెడిబుద్ధి, యత్నము వుండదు. వాటినిత్యజీవితమే కష్టతరము. దురదృష్టవంతులగు సంపాదకీయ శాఖకు శాంతియుండదు. వాటియంద చందములుగూడ దరిద్రముగ నే యుండును. తఱచు వాటిలో చేయబడు యడ్వకుటైజు మెంటులు చాలనిషిద్ధముగ నుండును. జీవితములపట్ల రాజకీయములపట్ల వాటిసాధారణదృష్టి భావోద్రేకముగ, వెర్రిగ నుండును. మనము భావోద్రేకముగల జాతియగుటయే దీనికి కొంత కారణమని నే ననుకొనెదను. మనము వ్రాయుభాష (ఇంగ్లీషు వార్తాపత్రికల సంగతి) విదేశభాషయగుటచే సరళముగ శక్తివంతముగా వ్రాయుట సులభముకాదు. కాని యదార్థకారణ మేనున చిరదాస్యముచేతను, నిర్బంధములచేతను మన మనేక నిమ్నోన్నతభావములచే బాధ పడుచున్నారము. కనుక నేమాత్రము సావకాశము చిక్కిననుభావోద్రేకము పొందుచుండును.

భారతీయుల యాజమాన్యములోనున్న ఇంగ్లీషు వార్తాపత్రికలలో హిందూపత్రిక బహుశః నన్నింటికంటె నుత్తమమైనది. అది నాకెప్పుడు మర్యాదకు నొచిత్యములకు మూర్తియగు వృద్ధకన్యకను జప్పికి నెచ్చును. ఆమెయెదుట నెవరోని యొక్క కఠినపదము నుప

యోగించుచో నది యామెకు వజ్రపాతమువలె నుండును. అది ముఖ్యముగా బూర్జువాజాతికి చెందిన పత్రిక. దానిజీవితము సుస్థిరమయ్యెను. జీవితములోని దుఃఖమయయనుభవము, జీవితపోరాటము కష్టపరంపరలు దానికేమియులేవు. మితవాదదృష్టికల యనేక యితర పత్రికలకును 'యీవృద్ధకన్యా' ప్రమాణముకలదు. అవి హిందూ పత్రికకున్న యాధిక్యతలేకుండ దానిని సాధించును. తత్ఫలితముగ నవి యన్నివిధముల చాల చప్పగనుండును.

ప్రభుత్వమువారు చాలకాలముక్రిందనే తమపిడికిలిని సిద్ధము చేసికొనియుంచిరి. వారుగుక్కత్తిప్పకొనుటకు వీలులేనట్లు వారిముష్టి నుపయోగింపగోరిరి. 1930 లో నది యెల్లప్పుడు క్రొత్తఆర్డి నెన్సుల ద్వారా యంతకంత కద్వాన్న మగుచుండినస్థితినిరికట్టుటకుయత్నించుచుండెను. అప్పుడు కాంగ్రెసే ముందుకుకుచుండెను. 1932 పద్ధతులన్నియు వేరు. ప్రభుత్వమే కార్యరంగమునకు దిగెను. అఖిలభారత దేశమునకు, రాష్ట్రములకు చెందిన ఆర్డి నెన్సుల గుదిక్రిందయూహింపదగిన ప్రతిఅధికారము ప్రసాదింపబడెను; తీసుకొనబడెను. సంస్థలు అక్రమసంస్థలుగ ప్రకటింపబడెను. భవనములు, ఆస్తులు, మోటారులు బ్యాంకింగ్ అకౌంటులుపట్టుకొనబడెను. బహిరంగసభలు, ఉత్సవములు నిషేధింపబడెను. వార్తాపత్రికలు, ముద్రణాలయములు పూర్తిగా అదుపులో నుంచబడెను. 1930 లో నలెగాక గాంధీజీ యిప్పుడుశాసనోల్లంఘనమును తప్పించవలెననియే నిశ్చయముగ వాంఛించుచుండెను. వర్కింగుకమిటీ సభ్యులు చాలమంది యట్లే భావించుచుండిరి. వారిలో కొందరు, నాతోసహా, మాకెంత యిష్టము లేక పోయినను; పోరాటము తప్పదనియు, కనుకదానికి సిద్ధపడవలెననియు భావించితిమి. యు. పి. లోను సరిహద్దురాష్ట్రములోను యుద్రేకము హెచ్చుచుండుటచే ప్రజాహృదయము రానున్న పోరాటముపైకి మఱలెను. కాని మొత్తముమీద మధ్యతరగతులవారు, విద్యాధికులు పోరాటమునుగురించి యోచించుటలేదు. గాంధీజీ వచ్చుటతోడనే యేదోవిధముగ నీ పోరాటము తప్పింపబడునని వారాశించిరి. వారి కోరికయే వారి కాభావములను కలిగించెను.

ఈవిధముగ 1932 లో ప్రభుత్వమే పోరాటము ప్రారంభము చేసెను. కాంగ్రెసు యెప్పుడు నాత్మరక్షణ చేసికొనుచుండెను. చాలచోట్ల స్థానిక కాంగ్రెసునాయకులు ఆర్డినెన్సులను, శాసనోల్లంఘనము తెచ్చిపెట్టిన శీఘ్రపరిణామములచే ముట్టడింప బడినట్లయిరి. అయినప్పటికి కాంగ్రెసుపిలుపున కమ్మతమగు సమాధానమువచ్చెను. శాసనోల్లంఘనము చేయువారికి కొంతయే తేకుండెను. నిశ్చయముగ 1932 లో బ్రిటిషు ప్రభుత్వముతో చేసిన శాసనోల్లంఘనము 1930 లో చేసిన దానికంటె గొప్పది యనుట కెట్టిసందేహము లేదని నేను భావించెదను. 1932 లో, ప్రజలెక్కువ సహనము జూపినను, వారత్యంత శాంతముగనున్నను ప్రారంభములోకలిగిన ప్రబోధ వేగము 1930 కంటె చాలతక్కువగ నుండెను. మే మయిష్టముగ యుద్ధములోనికి దిగినట్లుండెను. 1930లో నొకవిధమగు కీర్తియుండెను. రెండేండ్లయిన తరువాత నది కొంచెము సన్నగిలెను. ప్రభుత్వము తనకున్న సర్వశక్తులతో కాంగ్రెసుపై బడెను. భారతదేశము కొంచెమింపుమింపు సైనిక శాసనముక్రింద జీవించెను. కాంగ్రెసుకు నిజముగా నేకార్యముచేయుటకు స్వేచ్ఛ, పట్టుదొరక నేలేదు. మొట్టమొదటిదెబ్బలేదానిని దానికిప్రధానపోషకులుగనున్న బూర్జువాజాతీయభిమానులను నిశ్చేష్టులను చేసెను. వారి బొక్కసములకు దెబ్బతగిలెను. శాసనోల్లంఘనములో జేరినవారు దాని కెట్టిసహాయము చేసిన వారు, స్వేచ్ఛను వారియావదాస్తిని పోగొట్టుకొనుట తథ్యమయ్యెను. యు. పి. లో నిది మాకంత బాధ కరముగ కాన్పించలేదు. అచ్చట కాంగ్రెసు బీదవాని కాంగ్రెసు. కాని బొంబాయి మొదలగు మహాపట్టణములో నిది చాలవ్యత్యాసమును కలిగించెను. వర్తకజాతి కిది పూర్తియైన వినాశము. వృత్తులలోనున్నవారికి గొప్పదెబ్బ. కేవల మీ భయమే పట్టణములలో నున్న యీధనికతరగనులవారిని సంభింపజేయుచుండెను. రాజకీయ సంబంధములేని యొక ధనవంతుడైన పిరికివర్తకుని సంగతి తరువాత వింటిని. దీర్ఘ కాలశిక్ష, యెదులక్షలగూసాయిల జల్మానా విధించెద మని పోలీసువారతనిని భయపెట్టిరి. అట్టి జడివింపులు చాలసామాన్య

మయ్యెను. అవి కేవలము శుష్కవాక్యములుగావు. ఏలనన పోలీసు లప్పుడు సర్వాధికారులు. జడిపింపులు కార్యరూపమునుదాల్చు సాదృశ్యములు, నిత్యము సంభవించుచునేయుండును.

ప్రభుత్వపద్ధతి కభ్యంతరము చెప్పటకు ప్రతికాంగ్రెసువానికి హక్కుగలదని నేను భావించను. కాని యత్యంత దౌర్జన్యరహిత మైన యుద్యమమునై ప్రభుత్వము ప్రయోగించిన దౌర్జన్యము, జబరదస్తీ క్రియలు నెట్టి నాగరికప్రమాణమునుబట్టి చూచినను నిశ్చయముగ దూష్యములేయగును. మనము విప్లవచర్యకు గడంగి నపు డది యెంత దౌర్జన్యరహితమైనను ప్రతీకారముండి తీరును. మనము పడకటిండ్లలో కూర్చొని విప్లవము కలుగచేయజాలము. కాని చాలమంది యుభయలాభములను కావలెనందురు. విప్లవపద్ధతు లలో దిగదలచుకొనువారు తమసమస్తము పోగొట్టుకొనుటకు సిద్ధపడ వలెను. కనుక ధనవంతులు, నైశ్వర్యవంతులు చాల యరుగుగ విప్లవకారులగుదురు.

మోటారులు, బ్యాంకింగు అక్కౌంటులు, పట్టుకొనుటకు తగినయితరఆస్తులు లేని ప్రజలసందర్భములో నితరపద్ధతుల ననలం బించవలసియుండెను. పోరాటముయొక్క నిజభారమంతయు వీరి మీదనే కలదు. ప్రభుత్వమువాను అన్ని విధములగు క్రూరపద్ధతుల ననలంబిలచుటవలన కలిగిన ప్రయోజనకరమైన యొక ఫలితమేమనిన 'గవర్న మెంటేరియనులు' అని పిలువబడు జాతివారు వీటివలన కార్యమునకు పురికొల్పబడిరి. వారిలో కొంతమంది నూతనముగ కాంగ్రెసుతో స్నేహముచేసికొన నారంభించిరి. పాపము భవిష్య తును వారు గురింపజాలకపోయిరి. కాని ప్రభుత్వము దీనిని సహింపజాలకపోయెను. వారికి తాటస్థ్య రాజభక్తి చాలకుండెను. 1857 నాటి మ్యూటినిని గురించివ్రాసిన ఫ్రెడరిక్ కూపరుచెప్పినట్లు ప్రభుత్వమువారు "పరిపూర్ణ కార్యరూపమును దాల్చిన, చురుకైన రాజభక్తికి వీసమంత తక్కువకూడ సహింపజాలరు. ప్రభుత్వము తన ప్రజల నైతికబలముమీద జీవించునట్టి యమర్యాదకార్యము కొడి గట్టజాలదు." ఒక వత్సరముక్రితము లాయడ్ జార్జి జాతీయప్రభుత్వ

ముతో కలిసిన తన ప్రాతసహోద్యోగులై క బ్రతిములిబరలుపాక్తి నాయకులనుగురించి "తమవాతావరణమునకుసరిపడు రంగులనుధరించు మాకుచెందు జంతువుల నమూనా" యని వర్ణించెను. భారతదేశము లోని త్రొత్త వాతావరణము తాటర్థ్యమును సహింపజాలదు. కనుక మనదేశస్థులు కొంతమంది ప్రకాశమావయై రంగులను ధరించి, గీతవాయిద్యములతోను, విందులతోను తమ రాజభక్తిని విన్నవించు కొనిరి. ఆర్డినెన్సులవలనను, అసంఖ్యాకములగు నిషేధములవలనను రాత్రి, సాయంతాలశాసనములవలనను నేటివలనను వారికి భయపడ వలసిన యగత్యములేదు. ఏలనన నిదియంతయు రాజద్రోహులకు నవిధేయులకు వర్తించును. రాజభక్తిగలవారికెట్టి భయకారణములేదని యధికారులే ప్రకటింపలేదా? కనుక వారు తమ చుట్టుపట్లనున్న సంగ్రామమును, కష్టములను నెక్కువప్రశాంతచిత్తముతో వీక్షింప వచ్చును. 'ఏలనన నొక భయకారణమునుండి నేను ముక్తిపొందితిని. నేనే యిష్టపడుచున్నప్పుడు బలాత్కారమెందులకు?' అను ప్రేమ గాధను వీరంగీకరించిరి.

కాంగ్రెసు యీ సంగ్రామముతో జయిశ్శను స్త్రీలతో నింపి వారి నెక్కువగా తన స్వార్థముకొఱకు వినియోగింప చూచుచున్న దనుభావమెట్లొ ప్రభుత్వమువారి తలకెక్కెను. స్త్రీలను మర్యాదగా చూతురనియు, వారికి తేలికశిక్షలు విధింతురనియు నది యాశించెనట! అది కేవలము వెర్రియూహ. తమ స్త్రీలను వెర్రిగా జయిలులోనికి త్రోయగోగువారెవరుందురు? సామాన్యముగ బాలికలు, స్త్రీలు తమతండ్రులు సోదరులు, భర్తలయొక్కయు ప్రేరణ లేకుండగనే తమంతతాము పనిచేసిరి. అధమము వారి హృదయ పూర్వకమైన తోడ్పాటు వారికుండియుండదు. కాని ప్రభుత్వము వారు దీర్ఘశిక్షలతోను, జయిశ్శలో నమర్యాదగ చూచుటచేతను స్త్రీలను నిరుత్సాహపరుపనిశ్చయించిరి నాచెల్లెండ్రు శిక్షింపబడుట తోడనే కొంతమంది బాలికలు వారు చేయగల కార్యమునుగురించి చర్చించుట కలహాబాదుతో సమావేశమైరి! వారికెట్టి యనుభవము లేదు. వారయ్యుత్సాహముగనుండి, సలహాకొఱకు చూచుచుండిరి.

వారొకయింట సమావేశమగుచుండ నిర్బంధింపబడి యొక్కొక్కరు రెండేసినత్పరములు కఠినవరకములబడసిరి. ఇది యొక చిన్న విషయము. ఇట్టివి భారతదేశమంతట ప్రతిదినము జరుగుచునేయుండెను. శిక్షింపబడిన బాలికలు, స్త్రీలు చాలమంది జయిశ్వల్ ననేకబాధలనుభవించిరి. వారు పురుషులకంటె నెక్కువ బాధలనే యనుభవించిరి. నేను బాధకరములగు ననేక విషయములను గురించి వింటిని. కాని బొంబాయి జయిలుల్ నితర శాసనోల్లంఘన ఖయదీలతోపాటు తాననుభవించిన యనుభవములను గురించి మీరాబాయి తెలిపిన కథన మతిదారుణముగ నుండెను.

యు. పి. లో మా పోరాటము గ్రామములలో కేంద్రీకరింపబడెను. కాంగ్రెసువలన కలిగిన నిరంతర యొత్తిడివలన యెక్కువ రిమిషనులను, అవి చాలవని మేము భావించినను, వాగ్దానముచేసిరి. మా నిర్బంధములు జరుగుటతోడనే యధిక రిమిషనులను ప్రకటించిరి. ఈ ప్రకటన ముందుగా చేయబడకపోవుటక వింత. దానివలన పరిస్థితులలో చాల వ్యత్యాసముకలిగెడిది. అనాలోచితముగ మేము వాటినితిరస్కరించుటచాలకష్టమయ్యెడిది. కాని యీ రిమిషనులకీర్తి కాంగ్రెసుకు దక్కకూడదని ప్రభుత్వమువా రాతురపడుచుండిరి. కనుక వారొకవంక కాంగ్రెసును పొడుముచేసి వ్యవసాయదారులను శాంతపరచుటకు సాధ్యమైనంత యెక్కువ రిమిషను యివ్వగోరిరి. కాంగ్రెసు వత్తిడి యెచ్చట హెచ్చుగనుండెనో యెచ్చట నెక్కువ రిమిషనులు ముట్టెనను విషయము గమనింపదగియున్నది.

ఈ రిమిషనులు వ్యవసాయకసమస్యలను పరిష్కరించలేదు. కానియవి పరిస్థితుల నెక్కువసులభముచేసెను. అవి వ్యవసాయదారుల ప్రతిఘటనలోనున్న తీవ్రతను తగ్గించెను. మా పెద్ద పోరాటముకు సంబంధించినంతవరకవిమర్శాసమయమునదుర్బలపరచెను. ఆపోరాటము యు. పి. లో వేలకొలది వ్యవసాయదారుల కనేకబాధలను కలిగించెను. చాలమంది దానివలన పూర్తిగధ్వంసమైపోయిరి. కాని యీ పోరాటముయొక్క యొత్తిడివలననే లక్షలకొలది రైతులకు వర్తమానపద్ధతిలో రాబట్టుటకు వీలైనంత హెచ్చురిమిషను సంపా

దింపబడి వారిచేత విధములగు బాధలనుండి రక్షించెను. తాత్కాలికముగ సంభవించు యీ కొద్దిలాభములు వ్యవసాయదారుల కంత ఘనమైనవి కాకపోయినను, ఆ కొద్దియైనను వ్యవసాయదారుల పక్షమున యు. పి. కాంగ్రెసుకమిటీ చేసిన నిరంతర యత్నముల వలననే సమకూరెననుట కెట్టి సందేహములేదు. వ్యవసాయదారులు తాత్కాలికముగ లబ్ధిపొందిరి. కాని వారిలో నత్యంత ధైర్యవంతులైన వారు మా సంగ్రామములో చనించిపోయిరి. 1931 డిసెంబరులో ప్రత్యేక యు. పి. ఆర్డినెన్సు ప్రకటింపబడినపుడు దాని యావశ్యకతను బోధపరచు నొక స్టేటుమెంటుకూడ వెలువడెను. ఈ స్టేటుమెంటులోను యితర ఆర్డినెన్సులతో వెలువడిన తదితర స్టేటుమెంటులలోను ప్రచారముకొని పుట్టెడింపబడిన అనేక యసత్యములు కలవు. అది యంతయు వారి ప్రారంభ హుంకారములలో నొకభాగము. వాటికి సమాధానమిచ్చుటకు వాటిలోనున్న ఘోర తప్పిదములను ఖండించుటకు మా కనకాశములేదు. మెర్యాసీపయి నొక యసత్యము నంటగట్టుటకు చేయబడిన యత్నము నతడు జయిలుకు పోవులోపల సవరించెను. ఈ స్టేటుమెంటులు, ప్రభుత్వ సమాధానములు చదువుటకు వినోదముగ నుండును. అవి ప్రభుత్వ మెంత గడగడలాడెనో, దాసిబల మెంత క్షీణించెనో విశదముచేసెను. స్పెయిను దేశపు రాజయిన మూడవ ఫ్రాన్సిస్ తన రాజ్యమునుండి జెనూటులను వెడల నంపినపుడు ప్రకటించిన డిక్రీని నేనొకనాడు చదువుచుండగా బ్రిటిషు ప్రభుత్వము హిందూ దేశములో నమలుపరచిన డిక్రీలు, ఆర్డినెన్సులు, వాటి యావశ్యకతను గురించి చెప్పబడిన కారణములు నా కమాంతముగా జ్ఞప్తికి వచ్చెను. 1767 ఫిబ్రవరిలో నిచ్చిన యీ డిక్రీలో రాజు తన చర్యకు “నా ప్రజలలో వినయవిధేయతలను, శాంతిని, న్యాయమును నిర్వహింపవలసిన నాధర్మముకు సంబంధించిన యత్యంత గంభీర కారణములు. నేను నా సార్వభౌమహృదయాంతరాశములో నిగూఢముగా దాచిపెట్టుకొనిన ముఖ్యములు, యుక్తములు నవసరములు నవసరమగు నితర కారణములు” గలవని సమర్థించెను.

కనుక ఆర్థి నెన్నులకుగల యదార్థకారణములు వైస్రాయి హృదయకుహరములోనో లేక వారి మంత్రీవర్గ సామ్రాజ్యపరమగు హృదయసిమలోనో తాళము వేయబడియుండెను. కాని యవి స్పష్టములే. అధికార కారణములు బ్రటిషుప్రభుత్వము హిందూదేశములో పూర్ణముచేయుప్రచారముయొక్క నూతన సాంప్రదాయము నర్థముచేసికొనుటకు తోడ్పడుచున్నవి. అనేకయశత్యములతోనిండిన యర్థప్రభుత్వ కరపత్రములు గ్రామములలో, విరివిగా పంచిపెట్టబడినట్లు మేము వింటిమి. వాటిలో కాంగ్రెసు వ్యవసాయవస్తువుల ధరలను పడగొట్టెననియు కనుక వ్యవసాయదారుల కన్నికష్టములను తెచ్చిపెట్టెననియు నొక సూచనచేయబడెను. ప్రపంచఆర్థికమాంద్యమును తేగలిగిన కాంగ్రెసుయొక్క శక్తికింతకంటె వేరుపొగడయేమియు చననరములేదు? కాని యీ యశత్యముదీనినలనకాంగ్రెసు గౌరవము నశించునను నాశతో విధివిరామములేకుండ వ్యాపిచేయబడుచుండెను.

దీనినంతను లక్ష్యముచేయక యు.పి. లో కొన్నిప్రధానజిల్లాలలోని వ్యవసాయదారులు శాసనోల్లంఘన శంఖారావమును వినుట తోడనేదానిననుగమించిరి. అది 1930యుద్యమమునుమించి యెక్కువ శిక్షణగలది. ప్రథమములో నిందు మంచిహాస్యరసముకూడ నుండెను. మే మొక వింతకథవింటిమి. రై బెరిల్లీజిల్లాలో బలియా యనుగ్రామమునుపోలీసుపార్టీ యొకటిసందర్శించెను. పన్ను చెల్లింపనందులకువాడు సామానులను జప్తుచేయుటకు వెళ్ళిరి. ఆగ్రామము కొంతయైశ్వర్యవంతమయినది. ఆగ్రామవాసులు కొంతయుత్సాహముకలవారు. వారు పోలీసుయుద్యోగులను, రివిన్యూయుద్యోగులను మర్యాదతో సత్కరించి యిండ్లతలుపులను తెరిచి మంచి యుద్యోగులను వారియిష్టము వచ్చిన చోటుకు వెళ్ళవలసినదని యాహ్వానించిరి. పశువులు మొదలగునవి కొన్ని జప్తుచేయబడెను. తరువాత గ్రామస్తులు రివిన్యూ యుద్యోగులకు, పోలీసుయుద్యోగులకుతమలపాలకులు, వక్కలుయిచ్చి తాంబూల చర్వణము చేయుమనిరి. వారుసిగ్గుపడి చిన్నబుచ్చుకొని

వెడలిపోయిరి. కాని యిది యొక యసాధారణచర్య. త్వరలోనే హాస్యము, ధర్మము, దయాదాక్షిణ్యములు వశించెను. వాప మా బకు లియాగ్రామవాసుల హాస్యము వారెయుత్సాహమునకు శిక్ష నను భవింపకుండ చేయజాలదయ్యెను!

ఈ జిల్లాలలో చాల నెలలవరకు వ్యవసాయదారులు పన్నులు చెల్లింపలేదు. బహుశః వేసవి ప్రారంభమునుంచిమాత్రమే వసూళ్లు క్వచితుగా వచ్చుచుండెను. అనేకమంది యరెప్పుకావింపబడిరి. కాని యిది ప్రభుత్వసీతక భిన్నముగ జరిగెను. సాధారణముగ వరెప్పులు గ్రామనాయకులకు ప్రత్యేకవర్కరులకు భద్రపరచి తక్కినవారిని చావగొట్టిరి. ఖయిదుకంటె, కాల్చుటకంటె తన్నుటయే ఘనమైన దని గ్రహించి యవసరమైనపుడెల్ల దానిని ప్రయోగించిరి. మారు మూలలోనున్న గ్రామములలో జరుగుటచేత నవి పయిమానవుల కంటబడవు. అది యంతఃపాంతఃలేకుండ పెరిగిపోవు ఖయిదీల సంఖ్య తగ్గించును. జప్తులు, ఆస్తిసమ్మూట, పశువుల నమ్మూట, భూమినుండి వెడలగొట్టుట మొదలగునవి జరిగెను. తమకున్న కొద్దియాస్తిలాగు కొని స్వల్పధరల కమ్మివేయుచుండ వ్యవసాయదారులు దారుణమగు బాధతో చూచుచు నూరకుండెడివారు.

దేశమంతట పట్టుకొనబడిన యసంఖ్యాకములగు భవనముల వలెనే స్వరాజ్యభవనముకూడ తీసికొనబడి యందలి కాంగ్రెసుఆస్పత్రుకిచెందు విలువైనవస్తువులు, పరికరములుకూడ పట్టుకొనబడెను. కొద్దిరోజులవరకు ఆస్పత్రి పూర్తిగ పనిచేయుటయే మానివేసెను. కాని తరువాత దగ్గరనున్న యొక పార్కులో నారుబయట నొక డిస్పెన్సరీ పెట్టబడెను. తరువాత నీ ఆస్పత్రి లేక డిస్పెన్సరీ స్వరాజ్య భవనమునకు చేరియున్న యొక చిన్నయింటిలోనికి మార్చబడి యచ్చట సుమారు రెండున్నరసంవత్సరములు పనిచేసెను.

నేను చాలపొచ్చుగనున్న రాబడిపన్ను చెల్లింప నిరాకరించుటచే మా నివాసమగు ఆనందభవనమును ప్రభుత్వమువారు తీసికొనెదరను వదంతులు బయలుదేరెను. ఈ పన్ను తప్పిడిగారి యాదాయముమీద 1930లో విధింపబడెను. శాసనోల్లంఘనముందు

టచే నతడా వత్సర మీపన్ను చెల్లింపలేదు. 1931 లో ఢిల్లీ సర్కి
యొన తరువాత దానినిగురించి రాబడిపన్ను విధించు అధికారులతో
నేను కొంత వాదముచేసితిని. కాని చివరకు నేను చెల్లించుట కంగీక
రించి యొక వాయిదా చెల్లించితిని. అప్పుడే ఆర్డినెన్సులు వచ్చుటచే
నే నీక చెల్లింపరాదని నిశ్చయించుకొంటిని. పన్నులు, శిస్తు
యీయవలదని వ్యవసాయదారులకు బోధించుచు నేనే రాబడిపన్ను
చెల్లించుట కేవలము తప్పు, నీతిబాహ్యము. కనుక ప్రభుత్వమువారు
మా యింటిని జప్తుచేయుదురనియే నే ననుకొంటిని. కాని దీనివలన
మా తల్లియింటినుండి వెడలగొట్టబడును. కనుక నాకీతలంపు చాల
వెగటుగ నుండెను. వ్యక్తిగతముగ మే మెంతయో ప్రేమించు
యమూల్యములగు పుస్తకములు, పత్రములు వస్తువులు, పశువులు,
ఇంక ననేకవస్తువులు యితరుల చేతులలోపడి నష్టమైపోవును. మన
జాతీయజెండా లాగి వేయబడి దానిచోట యూనియన్ జాక్ యెత్త
బడును. కాని యానమయమున నే యిల్లుపోవుట యనుభవముకూడ
నన్నాకర్షించెను. ఆస్తులన్నియు లాగి వేయబడుచున్న వ్యవసాయ
దారుల కిది నన్ను చేరికచేసి, వారి కుత్సాహము కలిగించును. మా
యుద్యమదృష్టిలో చూచినచో నిది నిశ్చయముగ జరుగవలసిన
విషయమే. కాని ప్రభుత్వమువారు న్యాయాతలంచి మాయింటినిముట్టు
కొనలేదు. బహుశఃమాతల్లి యెడలదయచేతను, శాసనోల్లంఘనోద్య
మమున కది మరింత ప్రోత్సాహమునిచ్చుననుయోచనచేతను వారట్లు
చేసియుండవచ్చును. చాల నెలలయినతర్వాత నారైల్వేవాటాలు
కొన్ని రాబడిపన్ను చెల్లింపనందులకుజప్తుచేయబడెను. మోటారులు
జప్తుచేయబడి యమ్మివేయబడెను.

ఈ ప్రారంభమాసములలోని యొకలక్షణము నన్నెక్కువగ
బాధించెను. అనేక మునిసిపాలిటీలు, పబ్లికుసంస్థలు ముఖ్యముగా
కాంగ్రెసు మెజారిటీకలదని చెప్పబడినకలకత్తాకార్పొరేషనేజాతీయ
జెండాలను లాగివేసెను. జెండాలను లాగివేయనిచో తీవ్రచర్య తీసి
కొనెదమని పోలీసువారు, ప్రభుత్వమువారు భయపెట్టుటచే నవి తీసి
వేయబడెను. ఈ చర్య మునిసిపాలిటీని రద్దుచేయుట లేక దాని సభ్యు

లను శిక్షించుటయైయుండెడిది స్వప్రయోజనములతో గూడుకొనిన సంస్థలు సహజముగ పిరికివి. ఒహుశః విధిలేక నా రట్లు చేసిరి. అయినను అది చచ్చు బాధించెను. దెండా మన మెక్కువగా ప్రేమించుదాని కొక చిహ్నము. దానినీడను నిలిచి దానిగౌరవమును రక్షించెదమని మన మనేకప్రమాణములను చేసితిమి. దానిని మన చేతులతో నేలాగి వేయుట లేదా మనయాజ్ఞలప్రకారము లాగి వేయించుట ప్రతిజ్ఞాభంగమే. పాతకమునలెకూడ కాన్పించెను. అది మన యాత్మనుచంపుకొనుట, సత్యమును నాశన మొనర్చుటయగును. బలీయమైన పశుశక్తిముందర యసత్యమును ధృవపరచుట. ఈ విధముగ లొంగిపోయినవారు జాతీయనీతిని భంగపరచిరి. దాని యాత్మ గౌరవమునకు హానికలిగించిరి.

వారు వీరులనలె ప్రవర్తించి యగ్ని హోత్రములలోని కుటుకవలె ననికాదు. ముందుకుదుముక లేదని ఖయిదుకురా లేదని యితరనష్టములను బాధలను పొందలేదని దూషించుట తప్పు, మూర్ఖము. ప్రతి వాడు ననేకధర్మములను బాధ్యతలను నిర్వహింపవలసి యున్నాడు. అతనిమీద న్యాయవిమర్శచేయుట కితరుని కెవనికి హక్కులేదు. వెనుక కూర్చొనుట లేక వెనుకనుండిపనిచేయుట వేరు. సత్యమునులేక తాను సత్యమనుకొనుదానిని నిరసించుట గర్హ్యమైన విషయము. జాతీయ ప్రయోజనములకు వ్యతిరేకముగ దేనినైన చేయవలసివచ్చినచో మునిసిపల్ సభ్యులు తమస్థానములకురాజీనామాయివ్యవచ్చును. కాని సాధారణముగ వారాస్థానములనీకుటకీష్టపడరు. “తేనెటీగలు పుష్పములపై వ్రాలుటతోడనే ఝంకారములను కట్టిపెట్టును. పదవుల నాక్రమించుటతోడనే విగ్గులు మూకీభావము వహింతురు.

అసహాయుడై విషమపరిస్థితులలోనున్నవాని ప్రవర్తనను విమర్శించుటన్యాయముకాదు. ప్రపంచయుద్ధ మనేకసార్లు విశదముచేసినట్లొక్కొక్కపుడత్యంతధైర్యశాలిధైర్యముకూడచెదరిపోవును. అంతకు పూర్వము 1912లో టిటానికు యోడ మునిగిపోయిన సందర్భములో నతిప్రతిభావంతులైనవారు, పిరికివారనదగనివారు, నావికులకు లంచమిచ్చి యాత్మరక్షణము చేసికొనిరి. ఈమధ్య మోరోకోటగులపడి

నపుడు సిగ్గుకరమగు విషయములు బయల్పడెను. హేతువును, నిగ్రహ శక్తిని నాశముచేయు జంతుస్వభావములుండు సంకటావస్థలో నెట్లు ప్రవర్తించునో యెనడును చెప్పజాలడు. కనుక మనముదాషింపరాదు.

అనగా ఋజుప్రవర్తనమునుండి జారిపోవుటనుగురింపరాదని యర్థముకాదు. అత్యవసరసమయములలో వణకు నంధ్యాజీవులపై జాతీయ నౌకానిర్విహణ నికముందు పెట్టమని యర్థముకాదు. ఇట్టి ధర్మచ్యుతిసమర్థులందు యత్నముకుయుక్తమనిపిలుచుటమరింతయశ్రమము. నిశ్చయముగా నిక యాధర్మచ్యుతికంటెగూడ గొప్పనేరము.

విరుద్ధశక్తుల మధ్యజరుగుచోరాటము నీతిమీరధైర్యసైర్యముల

మీద నాధారపడియుండును. అత్యంత రక్తసిక్తమగు యుద్ధముకూడ వీనిమీదనే యాధారపడును. “తుది రంగములో యుద్ధములు ధైర్యసైర్యములచేతనే గలుపొందుచుండును.” అని మార్షల్ పోక్ చెప్పెను.

చార్జ్యరహితపోరాటములో నీతి, ధైర్యస్థిర్యములు మరింతయవసరము. ఎవడు తన ప్రవర్తనచే నట్టి నీతిని భంగపరచి, జాతిస్థిర్యమును కూలద్రోయునో వాడు యుద్ధమమునకు మహాపరాధము చేసినవాడగును.

శుభాశుభవార్తలతో మానములు గడిచిపోవుచుండెను. మేము మా మా జయిశ్శలో పేలవములగు నిత్యకర్మల కలవడి పోలిమి. జాతీయవారము ఏప్రిల్ 6 లగాయితు 13 వరకు వచ్చెను. ఇది యనేక యసాధారణ యుదంతములను తెచ్చునని మే మెరుగుదుము. కాని యొక యుదంతముందర నాకు తక్కినవన్నియు పేలవముగనుండెను. అలహాబాదులో నాతల్లి యొక యుత్సవములో నుండెను. పోలీసు లాయుత్సవమునాపి లాఠీచార్జిచేసిరి. ఉత్సవమాపి వేయబడిన తరువాత నెవరో యామెకొక కుర్చీ తెచ్చి వేసిరి. ఆమె యుత్సవముముందర రోడ్డుమీద కుర్చీలో కూర్చొనెను. ఆమె కొరకు ప్రత్యేకముగ చూచుచున్న కొంతమంది, నాకార్యదర్శితో సహా, అరెస్టుచేయబడి తీసికొనిపోబడిరి. తరువాత పోలీసు లాఠీచార్జి ప్రారంభమయ్యెను. నాతల్లి కుర్చీలోనుండిపడగొట్టబడెను. తరువాత

విడువకుండ నామెతలమీద బెత్తములతో మోదిరి. తలమీద తగిలిన గాయమునుండి రక్తము స్రవించెను. ఆమె స్మృతితప్పి రోడ్డు ప్రక్కన పడియుండెను. అప్పటికి రోడ్డుమీదనున్న ప్రజలు, యుత్సవములో పాల్గొనినవారు తరిమి వేయబడి రోడ్డు విజనముగ నుండెను. కొంతకాలమయినపిదప నామెను లేవనెత్తి యొకపోలీసు ఆఫీసరు తన మోటారులో ఆనందభవనమునకు చేర్చెను. నాతల్లి చనిపోయెనని యారాత్రి యలహాబాద్ లో నొక యశత్యవదంతివ్యాపించెను. క్రోధపూరితులగు ప్రజలు సమాహములుగ జేరిరి. వారు శాంతిని, దౌర్జన్యరాహిత్యమును మరచిపోయి పోలీసులను ముట్టడించిరి. పోలీసులు తుపాకులను కాల్చిరి. కొంతమంది హతులయిరి.

ఈ యుదంతము జరిగిన కొన్ని రోజులయినతరువాత నాకీ వార్త తెలిసెను. మర్బల శరీర, వృద్ధురాలును నైన నాతల్లి ధూళి ధూసరిత మార్గములో రక్తస్రావముతో పడియుండెనను భావము హృదయవిదారకముగ నుండెను. అచ్చటనేయున్న యెడల నేనెట్లు ప్రవర్తించెడివాడనో యని నేనాశ్చర్యపడితిని. నా దౌర్జన్యరాహిత్య మెంతవరకు నిలిచియుండెడిదో ! అది కొంతవరకే నన్ను తీసికొని పోయెడిదని నేననుకొందును. ఏలనన యాదృశ్యము పన్నెండు వత్సరములనుండియు నేర్చుకొనుటకు యత్నించిన పాతమును మరచిపోవు నట్లు చేసియుండెడిది. దానివలన నాకు నాజాతికి కలుగుఫలితములకు నే నంత లెక్కపెట్టి యుండెడివాడనుకాను.

ఆమె నెమ్మదిగా కోల్కెనెను. ఆమె మరుసటి నెల రై బెరిల్లి జియిలుకు నన్ను చూచుటకువచ్చినపుడింకను తలకు కట్టు కట్టుకొనుచుండెను. కాని మా వాలంటీరు బాలురతోను, బాలికలతోను బెత్తపుదెబ్బలను, లాతీదెబ్బలను పంచుకొనగల భాగ్యము కలిగినందుల కామె యుత్సాహ గర్వములతో నుండెను. అయినను, ఆమె స్వస్థత బాహ్యమయినదికాని యదార్థముకాదు. ఆ వయసులో నామెయనుభవించిన యా యా వేదన యామెశరీరావస్థను పూర్తిగా తారుమారుచేసి శాశ్వతకష్టములను తెచ్చిపెట్టెను. ఇవి యొక వత్సరమైన తరువాత నుప్రదవకరముగ పరిణమించెను.

బెరిల్లీ, ఢేరా డూను జయిళ్ళలో

నైసీజయిలులో ఆరువారములున్న తరువాత నన్ను బెరిల్లీ జిల్లా జయిలుకు మార్చిరి. తిరిగి నా యాలోగ్యము కొంతచెడెను. ప్రతి రోజు నాకు జ్వరము తగులుచుండెను. బెరిల్లీలో నాలుగుమాసములు గడిపిన తరువాత, వేసవికాలపు టెండ్ర ప్రచండతరమయినపుడు, హిమాలయపాదముదగ్గరనున్న ఢేరా డూనుజైలుకు నన్ను మార్చిరి. అచ్చట నేనుపదునాల్గుమాసముల పదిహేనురోజులు, రమారమినా రెండు సంవత్సరముల శిక్ష పూర్తియగువరకు నుంటిని. ఉత్తరములు, బంధు మిత్రదర్శనములు, నడవోయబడిన వార్తాపత్రికలమూలమున నాకు వార్తలు చేరుచుండెను. కాని బయటజరుగు దానిలో చాల వరకు నాకెంతమాత్రము తెలియకుండెను. ప్రధానయుదంతములను గురించి నా కస్పష్టభావములు మాత్రమే కలవు.

నన్ను విడిచిపెట్టినపుడు నేను స్వంత వ్యాపారములతోను, అప్పటి రాజకీయపరిస్థితులతోను తీరిక లేకయుండెడివాడను, అయిదు మాసములకు కొంచముపయిగా స్వేచ్ఛననుభవించిన తరువాత నన్ను తిరిగి జయిలుకు తీసికొనివచ్చిరి. నేనింకను యిచ్చటనే యున్నాను. ఈవిధముగ గతమూడుసంవత్సరములలో నేను చాల భాగము జయిలులోనేయుండి బయటజరిగిన విషయములతో సంబంధములేకయుంటిని. ఈ కాలములో జరిగినపరిస్థితులను వివరముగ తెలిసికొనుటకు నాకు సావకాశము లేకపోయెను. గాంధీజీహాజరయిన రెండవకొండుటేబిలు సభ తొరచాటున నేమిజరిగెనో నాకింకను సరిగా తెలియదు. ఈ విషయమునుగురించి నే నతనితో మాట్లాడుటకు నా కెంతవరకు సమయము దొరకలేదు.

1932, 1933 వత్సరముల జాతీయపోరాట పరిణామమును చిత్రించుటకు నా కంతగా నేమియు తెలియదు. కాని నేనారంగమును దాని వెనుకనున్న చరిత్రను, నటులనుకూడ బాగుగ నెరుగుదును.

అప్పుడు జరిగిన య నేక చిన్న విషయములను సహజముగ నర్థము చేసి కొని పోరాటముయొక్క సాధారణ గతిని గురించి తగిన భావము కలిగి యుంటిని. మొదటి నాలుగు మాసములు శాసనోల్లంఘనము తీవ్రముగ శక్తివంతముగ పనిచేసెను. తరువాత నది క్రమముగా, మధ్యమధ్య పొంగుచు, క్షీణించెను. ప్రత్యక్ష చర్యతో కూడిన పోరాట మెప్పుడు విప్లవస్థాయిలో కొద్దికాల మేనిలువగలదు. అది స్థానికముగ నుండజాలదు. అది విజృంభించనై చ విజృంభింపనలెను. లేదా పడిపోవలెను. మొదటి విజృంభణమైన తరువాత శాసనోల్లంఘనము నెమ్మదిగ దిగజాలెను. కాని తక్కువ స్థాయిలో నది ఎక్కువ కాలము నిర్వహింపబడగలదు. అఖిలభారత కాంగ్రెసు సంస్థ అక్రమ సంస్థగా ప్రకటింపబడినను జయ ప్రదముగ పని సాగించుచు నెయుండెను. అది తన రాష్ట్ర వర్క్కులతో సంపర్కము కలిగియుండి, యాజ్ఞలను పంపుచు నివేదికలను ముఖొనుచు, మధ్యమధ్య ధన సహాయము చేయుచుండెను.

రాష్ట్ర సంస్థలు కూడ నించు మించు జయ ప్రదముగా నేపనిచేసెను. నేను జయిలులో నున్న వత్సరములలో నా కితర రాష్ట్రముల సంగతి తెలియదు. కాని నేను విడుదలయైన తరువాత యు. పి. రాష్ట్రములో జరిగిన చర్యలను గురించి కొంత సమాచారము పొగుచేసితిని. యు. పి. కాంగ్రెసు ఆఫీసు 1932 సంవత్సరముంతయు క్రమముగ పనిచేసెను. అది గాంధీజీ సలహామీద నప్పటి కాంగ్రెసు ప్రెసి డెంటుచే శాసనోల్లంఘన మాపివేయబడువరకు అనగా 1933 మధ్య వరకు పనిచేసెను. ఈ కాలములో జిల్లాలకు తటచు సందేశములు పంప బడుచుండెను. అచ్చు కరపత్రములు, సైకో సైలు కరపత్రములు సక్రమముగ ప్రకటింపబడుచుండెను. అప్పుడప్పుడు జిల్లాలో జరుగు చుండినవని తనిఖీచేయబడుచుండెను. మన జాతీయ సేవకు సంబంధించిన వర్క్కులకు బత్తెములీయబడుచుండెను. ఈ పని చాలవరకు, అవసరమునుబట్టి, రహస్యముగనే జరిగెను. కాని రాష్ట్ర కమిటీ కార్యదర్శి ఆఫీసు పనులను చూచుకొనుచు తన ధర్మమును బహిరంగ

ముగనే నెల వేర్చుచుండెను. అతడు నిర్బంధింపబడినపుడు మరియొక డా స్థానము నాక్రమించెడివాడు.

1930, 1932 సంవత్సరముల యనుభవము భారతదేశమంతట రహస్యవార్తావిధానము నేర్పరచుట నులభమేయనుసంగతి విశదము చేసెను. ఎక్కువ యత్నమక్కరలేకుండ, కోన్ని యవాంతరములు సంభవించినను, మంచిఫలితమేకలిగెను. కాని శాసనోల్లంఘన తత్వముతో రహస్యవిధానముకు సరిపడదని మేము భావించితిమి. ప్రజాప్రబోధము దానివలన మందగించెను. పెద్దబహిరంగమైన ప్రబోధ్యమముతో నొక చిన్న భాగముగ నది యుపయోగకరముగనుండెను. కాని యొక్కయుపద్రవమెప్పుడుకలదు. నిష్ఫలములగుకోన్ని రహస్యక్రియలే యుద్యమస్థానము నాక్రమింపనచ్చును. 1933 జూలైలో గాంధీజీ రహస్య మెంతమాత్రము పనికిరాదని నిరసించెను.

యు. పి. తో సంబంధములేకుండ గుజరాతు, కర్ణాటకములలో కొంతకాలము వ్యవసాయపన్నుల నిరాకరణోద్యమములుజయప్రదముగ సాగింపబడెను. రెండురాష్ట్రములలోను వ్యవసాయప్రాప్రయిటరులు ప్రభుత్వముకు పన్ను జెల్లింపనిరాకరించిరి. దీనివలన వారు చాలకష్టముల ననుభవించిరి. ఈ బాధితులకు సహాయముచేయుటకు, భూమినుండి వెడలగొట్టబడుటవలన; ఆస్తులనులాగుకొనుటవలనకలిగిన దుఃఖములనుపశమింపజేయుటకు కాంగ్రెసుకొన్నిప్రయత్నములుచేసెను. యు. పి. లో రాష్ట్రకాంగ్రెసువారు ఆస్తులను పోగొట్టుకొనినరై తాంగమున కీవిధముగ తోడ్పడుట కెట్టియత్నమునుచేయలేదు. ఇచ్చట సమస్య (కొలుదాల్లు వ్యవసాయ ప్రాప్రయిటర్లకంటె నత్యధికముగ నున్నాడు) యతిపెద్దసమస్య. భూవై శాల్యమా చాలహెచ్చు! రాష్ట్రనిధి చాలస్వల్పము. ఈ యుద్యమమువలన బాధపడిన వేన వేలకు సహాయముచేయుట మాకసాధ్యమైనపని. వారిని, యెప్పుడును ఆకలి బాధచే మాడుచున్న యసంఖ్యాకులయిన తదితరులను, వేరుచేయుట కూడ మాకసాధ్యముగ నేయుండెను. కొద్దిమంది కేసహాయముచేయుట క్రోధ ద్వేషములను పుట్టించును. కనుక మేము ధనసహాయము చేయ

జాలనుని నిశ్చయించి, మొట్టమొదటనే ఈ విషయమును బహిరంగ పరచితిమి. వ్యవసాయదారులు మాస్థితిని చక్కగా గ్రహింపగలిగిరి. సణగకుండ ఫిర్యాదు చేయకుండ వారెంతసహింపగలిగిరో యాశ్చర్య కరముగ నుండును. మేము జేయగలిగిన చోట కొంతమంది వ్యక్తులకు ముఖ్యముగా జయిలుకు వెళ్ళినవారి భార్యాబిడ్డలకు; సహాయము చేయుటకు యత్నించితిమి. ఈ దురదృష్ట దేశదౌర్భాగ్యమెట్టిదో! నెల కొక్కరూపాయికూడ దేవతా ప్రసాదముగ భావింపబడును.

ఈ కాలములో మొదటినుండియు యు. పి. రాష్ట్రకమిటీవారు (ఈ సంఘముని పేనింపబడెను.) తమ జీతగాండ్రకు స్వల్పజీతములనిచ్చుచు నేయుండిరి. వారు జయిశ్మకు వెళ్ళినపుడు వారి కుటుంబములను పోషించిరి. వారిబడ్డెట్లులో నిది పెద్ద మొత్తము. తమవార కరపత్రములను, నోటీసులను, బులెటినులను అచ్చువేయించు ఖర్చులు వచ్చెను. ఇవి కూడ చాల హెచ్చుగ నేయుండెను. ప్రయాణఖర్చులు మరియొక ప్రధానవిషయము. తక్కువభాగ్యవంతమైన జిల్లాలకు కొన్ని గ్రాంటుల నీయవలసియుండెను. అతిశక్తివంతమైన వేళ్ళు పాతుకొనియున్న ప్రభుత్వముతో తీవ్రప్రజాసంగ్రామము జరిగిన యీ కాలములో పై ఖర్చులు తదితరఖర్చులు యెన్నియో చేయబడినను యు. పి. రాష్ట్రకమిటీవారు 1932 జనవరి లగాయతు 1933 ఆగష్టువరకు యిరువది మాసములలో మొత్తము 63000 రూపాయలు అనగా నెలకు 3140 రూపాయలు ఖర్చుపెట్టిరి. (ఈ మొత్తములో అలహాబాదు, ఆగ్రా, కాన్పూరు, లక్నోలవంటి యెక్కువధన, బలములు కలిగిన జిల్లాకమిటీల ప్రత్యేక ఖర్చులు లేవు.) 1932, 1933 పోరాటములో యు. పి. రాష్ట్రమన్నిటికంటె ముందంజ వేసెను. పొందిన ఫలితములనుబట్టి చూడ నది చాల తక్కువఖర్చు చేసెననియే నేననుకొనెదను. శాసనోల్లంఘనము నణచుటకు రాష్ట్రప్రభుత్వము చేసిన ప్రత్యేక ఖర్చులను ఈ యల్పసంఖ్యతో పోల్చి చూచుట చాలా ప్రయోజనకరము. తక్కిన పెద్దరాష్ట్రములు కొన్ని ఇంతకంటె నెక్కువఖర్చు చేసెనని నేనూహించెదను. కాని బీహారు, కాంగ్రెసు దృష్టిలో, దాని సరి

హద్దురాష్ట్రమయిన యు. పి. కంటే చాల బీదది. అయినను పోరాట ములో నది యద్భుతముగ పనిచేసెను.

క్రమముగ శాసనోల్లంఘనోద్యమము క్షీణించెను. కాని యది జలగసాగినట్లు సాగుచు నేయుండెను. అంతకంత కది బాహుళ్యము మీద జరుగుట తగ్గిపోయెను. ప్రభుత్వముచారి తీవ్రనిర్బంధ విధాన ముల్లుండ !932 సెప్టెంబరులో గాంధీజీ హరిజన సమస్యమీద మొదట యుపవాసముచేసినపుడు దానికి మొట్టమొదట గట్టిదెబ్బ తగిలెను. ఆ యుపవాసము ప్రజాప్రబోధము కలిగించెను. కాని యది దానిని మరియొకవైపు మరలించెను. 1933 మే మాసములో శాసనోల్లంఘన మాపివేయుటచే చివరకది యాచరణలో చంపివేయబడెను. తరువాత నది యాచరణలోగాక సిద్ధాంతములోనుండెను. అది యట్లాపుచేయబడకపోయినను క్రమముగ నశించియుండెడిది. నిర్బంధములలోని కారిన్యతచేతను, దౌర్జన్యముచేతను భారతదేశము సొమ్మసిలిపోయెను. జాతియొక్క ధైర్యస్థైర్యములు తాత్కాలికముగ డస్సిపోయెను. అవి తిరిగి ప్రతిష్ఠింపబడలేదు. శాసనోల్లంఘనమును వ్యక్తిగతముగ సాగింపగలవారింకను అనేకమంది కలరు. కాని వారు కొంత కృత్రిమవాతావరణములో పనిచేసిరి.

ఒక మహోద్యమ మీ విధముగ నెమ్మదిగనశించినదనువార్త మాకు సంతోషకరముగలేదు. అయినను గొప్పవిజయముకలుగునని మాలో నెవరు భావించియుండలేదు. ప్రజలలో నణచివేయబడజాలని ప్రబోధముకలిగినచో నద్భుతమయిన దేదిమో సంభవించుట కొకవైరియవకాశ మెప్పుడును ఉండెను. కాని దానిమీద నాధార పడుటకు వీలులేదు. కనుక మేము నిమోన్నతములతోను, మధ్య మధ్య ననేక 'ఆటకట్టులతోను గూడిన దీర్ఘ పోరాటముకొరకే యెదురుచూచితిమి. ప్రజలకుశిక్షణలోను, సమిష్టికార్యాచరణలోను లక్ష్యశుద్ధిలోను అత్యధిక బలము చేకూరునని యాశించితిమి. ఒక్కొక్కప్పుడు 1932 మొదటిదినములలో శీఘ్రముగ నేదేనియొకబాహ్య విజయము కలుగునేమోయని భయపడెడివాడను; ఏలనన నిది విధా

యికముగ నొక రాజీకి దారితీసి గవర్నమెంటేరియనులను, 'సమ
యానుకూలస్వాహాపకులను' మన నెత్తిమీద కెక్కించుచున్న కాన్పిం
చెను. 1981 నాటి యనుభవము కండ్లకు కాన్పించుచు నే యుండెను.
ప్రజలు లాభము పొందుటకు తగిన నిర్దుష్టభావములు పటుతరభావ
ములు కలిగియున్నపుడే విజయమురావలెను. తేనిచో ప్రజలు పోరా
టము పలిపెదరు; త్యాగములు చేపెదరు; చివర నిమిషములలో
నితరులు పెండ్లికొనుకులనల్పవచ్చి లాభములనుప్రొగుచేసికొందురు.
ఇట్టి యుపద్రవమెంతయోకలదు. ఏలనన కాంగ్రెసులోనే యెన్నియో
యసంబద్ధ యాలోచనలు కలవు. మన కెట్టిప్రభుత్వపద్ధతి కావలెను?
ఎట్టిసాంఘికపద్ధతి కావలెను? అనువిషయములను గురించి కచ్చిత
మైన భావములు లేకుండెను. నిశ్చయముగ కొందరు కాంగ్రెసువారు
ప్రస్తుత ప్రభుత్వపద్ధతి వంతగా మార్చవలెనని తలంచలేదు.
అందులోనున్న బ్రిటిషువారిని లేక విజాతీయులను తీసివేసి 'స్వదేశీ'
సిబ్బందిని పెట్టిన చాలునని వారెనుతము.

శుద్ధ 'గవర్నమెంటేరియనుల' విషయము వేరు. ఏలనన ప్రభు
త్వాధికారమునకు దాసులగుటయే వారి విశ్వాసము. కాని లిబరలు
పక్షమువారు, రెస్పాన్సివిట్టులుకూడ రమారమి బ్రిటిషుప్రభుత్వ
లక్ష్యమునే సంపూర్ణముగవంగీకరించిరి. వారప్పుడప్పుడుచేయువిమర్శ
నిరర్థకము, నిష్ఫలము. కొండవిరిగి మీదపడిననుసరే! వారు చట్టము
లనే యుపాసించెదరు కనుక వారు శాసనోల్లంఘనము నాహూయము
చేయకపోగా ముందుకుపోయి ప్రభుత్వపక్షమున నిలిచిరి. అన్నివిధము
లగు నాగరిక స్వాతంత్ర్యములు పూర్తిగ నణచివేయబడినపుడువారు
మనముద్రవహించి లేక భయభ్రాంతులై చూచుచుండిరి. ప్రభు
త్వమునా రొక్క శాసనోల్లంఘనమును మాత్రమే యెదుర్కొని
దానినే యణచివేయలేదు. రాజకీయ జీవితమంతయు, ప్రజాహితైక
కార్యములన్నియు నరికట్టబడెను. దీనికంతకు వ్యతిరేకముగ నొక్క
కంతమైనను లేవలేదు. ఈ స్వాతంత్ర్యములకొరకు సాధారణముగ
నిలిచిన వారందరు సంగ్రామములోనే చిక్కుకొనియుండిరి. వారు

ప్రభుత్వనిర్బంధములకు మోకరింప నిరాకరించి శిక్షలను స్వీకరించిరి. తక్కినవారు పూర్తిగ నణచివేయబడి నోరెత్తి విమర్శయైనను చేయ జాలకుండిరి. ఎప్పుడైనను నిర్వీర్యమైన విమర్శజరిగినయెడల నదిహీన స్వరముతో, ఊమార్పణధోరణిలో నుండెడిది. దానిని వెంటనే కాంగ్రెసుపోరాటమును జరుపుచున్నవారు తీవ్రముగ ఖండించెడివారు.

పాశ్చాత్యదేశములలో పౌరహక్కులను సమర్థించు బలీయ మైన ప్రజాభిప్రాయము నిర్మింపబడెను. వాటి కేమాత్రము భంగము కలిగినను ప్రతిఘటన, ఆందోళన బయలుదేరెను. అచ్చట వాక్కు, వ్రాత, సభలు, సంస్థలు, ముద్రణాలయములు, వ్యక్తులు, - ఈ యన్నింటి స్వాతంత్ర్యములయెడల తగినంత శ్రద్ధతీసుకొనువార నేకులుకలరు. వారు నిరంతరము వాటికొఱ కాందోళన చేయుచు వాటి నాక్రమింపజూచు ప్రభుత్వ స్వభావము నరికట్టుటకు తోడ్పడుచుందురు. భారతలిబరలు పక్షమువారు బ్రిటిషు లిబరలుపక్ష సాంప్రదాయములను (పేరుతప్ప వారితో వీరికెట్టి సామ్యము లేకపోయినను, కొంతవరకు నిర్వహింతు మని చెప్పెదరు. ఈనాగరికసత్త్వముల నణచివేయునపుడు వీరు తమ బుద్ధ్యా కొంతన్యతి రేకముచూపెదరని యనుకొందుము. ఏలనన దీని వలన తాముకూడ బాధపడిరి. కాని వా రట్టిపాపము చేయలేదు! నోల్ టేయరు మహాశయునినలె “మీరు చెప్పుదానితో నే నెంత మాత్రము నంగీకరింపజాలను. కాని నా కంతములో ప్రాణమున్నంత వరకట్లు చెప్పు మీ హక్కును నేను కాపాడెదను” అని వీరనజాలరు.

దీనికి వీరినిదూషించుట యుక్తముకాదు. ఏలనన వీ రెన్నడు ప్రజాస్వామికమును, స్వేచ్ఛను, కాపాడుటకు నిలిచినవారుకారు. మా నెఫ్ఛరుగార్డియన్ పత్రికా కరస్పాండెంటు చెప్పినట్లు “నిర్బంధము శాస్త్రయుక్తముగ ప్రయోగింపబడుచున్నది” అనువిషయమునకువారు సంతృప్తులగుచుండుటప్పుడప్పుడు విదితమగుచుండెను. ఈమధ్య బ్రిటిష్ జాతీయప్రభుత్వము రాజద్రోహబిల్లు నొకదానిని చేయుటకు ప్రయత్నించిరి. దానిమీద బ్రహ్మాండమైన విమర్శముఖ్యముగా లిబరలు పక్షమునుండి లేబరుపక్షమునుండి బయలుదేరెను. ఆబిల్లువాక్వాతం

త్ర్యము నరికట్టునని, సెర్పివారంటులనిచ్చుటకు మేజిస్ట్రేటుల కధి
కారమునిచ్చుననియువిమర్శింపబడెను. ఈవిమర్శననువినినపుడెల్లనాకు
దానియందభిమానము కలిగెడిది. అప్పుడే నాకు భారతచిత్రముకూడ
కాన్పించెడిది. ఇచ్చట చట్టములు బ్రిటిషురాజద్రోహ బిల్లుకంటె
నూరురెట్లధమముగావున్నవి. ఇంగ్లండులో నటులనేననియుచ్చుకొన
లేని బ్రిటిషువారు హిందూదేశములో కిష్టపడునకుండ లొబ్బెట్టను
కూడ నెట్లు దిగమ్రొంగగలరో నా కాశ్చర్యము. తమ భౌతిక ప్రయో
జనముల కవసరమైనట్లు తమ నైతిక ప్రమాణములను మార్పుకొనగల
బ్రిటిషుప్రజల యదృతయు కి నాకెప్పుడు నాశ్చర్యమును, మెప్పును
కలిగించెడిది. వారిసామ్రాజ్యయెత్తుటకు ద్రోహదమునిచ్చు ప్రతిదాని
యందు వారికి సుగుణము కాన్పించును. స్వేచ్ఛను, ప్రజాస్వామిక
మును ముట్టడించుచున్నారను విశ్వాసముతో, ఆధ్యాత్మికాగ్రహ
ముతో వారు హిట్లరు, ముస్సోలినీలను ఖండింతురు. అట్టివిశ్వాసము
తోనే హిందూదేశములో నట్టివాడులును, స్వాతంత్ర్యము నూడ
బెరుగుటయు నవసరమని వారు భావింతురు. తమ ప్రయోజనరహిత
మైన యదార్థప్రవర్తనమే పేని యావశ్యకతను కొడుచున్నదని
చూపుటకు వారత్యుత్తమ నైతిక కారణములను తెలిపెదను.

హిందూదేశము నంతను దవానల మావరించెయుండ
పురుషు లగ్నిపరీక్షకు గురియగుచుండ వేలకొలది మైశ్మదూరములో
లండనులో హిందూదేశమునకు చట్టములను తయారుచేయుటకు
కొందఱు 'దేవతలు'నమకూడిరి. 1932 లో మూడవ కాండు టేబిలు
సభ, కమిటీసభలు జరిగెను. ఆసెంబ్లీలోని చాలమంది సభ్యులు యీ
కమిటీసభలలో సభ్యత్వముకొరకు గేలమువేసుకొని కూర్చొనిరి.
వారీ విధముగ ప్రజాధర్మనిర్వహణమును, వ్యక్తిగతానందమును
మిళితముచేయజూచిరి. ప్రజలఖర్చుమీద నొకతండా బయలుదేరి
వెళ్ళెను. తరువాత 1933లో భారతఅస్సెసరులతోగూడినజాయింటు
కమిటీవచ్చెను. సాకులకు యదావప్రభుత్వము యచితటిక్కెట్లు
నిచ్చిరి. హిందూమాతను సేవించుట కతిశ్రద్ధాశువులై ప్రజలఖర్చుల

మీద తిరిగి చాలమంది సముద్రములను దాటిరి. కొంతమంది యెక్కువదారిఖర్చులు రావలెననికూడ బేరములాడిరట!

హిందూదేశ ప్రజోద్యమములకు భయపడి స్వప్రయోజన ప్రతినిధులుబ్రిటిషుసామ్రాజ్యాధిపత్యముక్రింద లండనులోసమావేశ మగుటలో నాశ్చర్యములేదు. దేశమాత జీవించుటమా నశించుటమా యను సంకుల సంగ్రామములోనుండ నే భారతీయుడైన నిట్లు ప్రవర్తించుట మా జాతీయతను పొడిచినట్లయ్యెను. ఒక దృష్టిలో మాలోచాలమంది కది మంచిదిగనే కాన్పించెను. అది భారతదేశ ములోనున్న యభివృద్ధికోరువర్గమువారిని యభివృద్ధినరికట్టువారిని శాశ్వతముగ వేరుపరచెనని యనుకొంటిమి. ఈ వడపోత ప్రజలకు రాజకీయ ప్రబోధము కలిగించుట కెంతయో సహాయపడును. ఒక్క స్వాతంత్ర్యము మూలముననే మనము సాంఘికసమస్యల నెదుర్కొన గలమనియు ప్రజల భారములను తగ్గింపగలమనియు నిది మరింత స్పష్టము చేయగలదు.

కాని వీరు భారతప్రజలకు తమ నిత్యజీవితములలోనేగాక నైతికముగ, మానసికముగ నెంతదూరమయిరోకనుగొనుటయాశ్చర్య కరము. వీరికి వారితో నెట్టి సంబంధములులేవు. త్యాగములకు, బాధలకు ప్రోత్సహించువారి యాంతరంగిక ప్రబోధమా వీ రర్థము చేసుకొనలేదు! పేరెన్నికగనిన యీ రాజకీయ దురంధనులకు సత్య మంతయు నొక్కచోట మూర్తిభవించి యుండును. బ్రిటిషు సామ్రాజ్యశక్తి నెవరును జయప్రదముగ నెదుర్కొనజాలరు. కనుక దానివిప్లవమైనను, అయిప్లవమైనను అంగీకరింపక తప్పదు. ఇదియే వారి వేదాంతము. సత్యముల భారతసమస్యను పరిష్కరించుట జీవ చట్టనిర్మాణము ప్రజలయీ మోదము లేనిదే యసంభవ మనుసంగతి వారికి తట్టినట్లు కాన్పించదు. స్పెండరుగారు 'మనకాలపు క్లుప్త చరిత్ర' అను పుస్తకములో చట్టసంబంధమైన విషమస్థితి నంత మొందించుటకు 1910లో జరిగిన విరిషుజాయింటు కాన్ఫరెన్సుయొక్కవిధి లతనుగురించి యుదహరించెను. విషమసమయమధ్యమున చట్టమును

నిర్మించుటకు యత్నించు రాజకీయనాయకశిఖామణులు తగులబడు చున్న కొంపను భీమాచేయించుటకు యత్నించు యోధులనంటివారని యతడనెను. 1932, 1933 లలో భారతదేశములో బయలుదేరిన నవాబలము 1910 లో విగ్లండులో రేగిన దానికంటె చాలగొప్పది; జ్వాలలారిపోయినను మండుచుండునిప్పులు భారతస్వాతంత్ర్యేచ్ఛ మాపమున చల్లారుట కశక్యముగా విరళాల మట్టేయుండును.

భారతాధికారులలో చార్జన్యతత్వ మద్భుతముగ పెరిగెను. ఈ సంప్రదాయము పురాతనమైనది. బ్రిటిషునా రీదేశమును ప్రధానముగ పోలీసురాజ్యముగనే పాలించుచుండిరి. నాగరిక పరిపాలకునియొక్క అధికారపూరితదృష్టికూడ సైనికదృష్టియే. శత్రు సైన్యము, జయింపబడిన శత్రుభూమిని ఆక్రమించుకొనునట్టి వాసన యెప్పుడును కలదు. ప్రస్తుత ప్రభుత్వవిధానమును సవాలుచేయుటచే నీమానసికస్థితి వర్ధిల్లెను. వంగదేశములోను, తదితరచోట్లను అప్పు డప్పుడుజరుగు తెర్రరిస్తుచర్య లీయధికార చార్జన్యమునకు దోహదము నిచ్చెను. అవి యధికారచర్యలలో కొంత న్యాయము కలదనుకొనుటకు కారణమయ్యెను. వివిధఆర్థి నెన్నులు, ప్రభుత్వనితి కార్య నిర్వాహకవర్గమువారికి, పోలీసులకు నద్భుతమైన యధికారము నిచ్చుటచేత భారతదేశము పోలీసురాజ్యమయ్యెను. దీనిని మందలించు వారెవరునులేరు.

హెచ్చుతగ్గుస్థాయిలలో భారతదేశములోని రాష్ట్రము లన్నియు నీ భయంకర నిర్బంధాన్ని ననుభవించెను. కావి సరిహద్దు, వంగదేశము లెక్కువగా బాధపడెను. సరిహద్దురాష్ట్రమెప్పుడుప్రధానముగా సైనికప్రాంతముగనేయుండి యర్ధసైనిక రెగ్యులేషనులక్రింద పాలింపబడుచుండెను. దాని స్థితి రాజకీయముగముఖ్యమైనది. 'యర్రచొక్కాల' యుద్యమము ప్రభుత్వమువారిని పూర్తిగ తానుమారు చేసెను. రాష్ట్రమును 'శాంతపరచుటకు' 'తిరుగబడినగ్రామముల' నణచుటకు సైనికదళములు విరివిగనుపయోగింపబడెను. హిందూదేశ మంతట గ్రామములమధ్య అప్పుడప్పుడు (వంగదేశములో) పట్ట

ఇములమీద సాముదాయక జల్మానాలు సామాన్యమయ్యెను. తఱచుశిక్షార్థముపోలీసులను పెట్టుచుండెడివారు. పెద్ద పెద్దయధికారము లీయబడి, పయిమందలింపులు లేనపుడు పోలీసులు మితిమీరివరించుట విధాయకము. లా ఆర్డుల పేరిటనే యవి భంగపరుపబడిన చక్కని యుదాహరణములెన్నియో కలవు.

వంగదేశములో కొన్ని భాగము లసామాన్యదృశ్యమును ప్రదర్శించెను. ప్రభుత్వమునారు ప్రజలను శతృవులవలెజూచిరి. పన్నెండు సంవత్సరములు లగాయితు యగువదియై దేండ్లవరకుగల బాల, బాలికలందఱు తమ చెహరాలను తెలుపుకొద్దలనుంచుకొనవలెను. ఒక చోటునుండి బయటకుపోకూడదు. బయటనుండి యొకచోటుకు రాకూడదు. దుస్తులను ధరించుటలో నియమముల నేర్పరచిరి. పాఠశాలలకు నియమముల నేర్పరచిరి. లేదా మూసివేసిరి. సైకిళ్ళు పనికిరావనిరి. పోలీసువారికి రాకపోకలను తెలుపవలెననిరి. రాత్రి చట్టము, సాయంకాలచట్టము సైన్యములను నడపుట, ప్యూనిటివ్ పోలీసులు జల్మానాలు యింక ననేకనియమములు స్థాపింపబడెను. పెద్ద పెద్ద ప్రాంతములు నిరంతర ముట్టడిలోనున్నట్లు కాన్పించెను. ఇవి యవసరములా? ఇవి యవసరము కానియెడల పెద్ద పెద్ద ప్రాంతములలోనున్న ప్రజలందరిని బాధపెట్టి యవమానపరచి, గొప్ప నష్టములను కలిగించినందుల కా ప్రభుత్వము విపరీత నేరము చేసినట్లు భావింపబడవలెను. అవి యవసరమే యైనచో నిశ్చయముగ భారతదేశబ్రటిషుపరిపాలనమీద నదియే తుదితీర్పుగాగలదు.

దౌర్జన్యము జయిశ్శలోకూడ ప్రజలను వెంటనంటెను. ఖయిదీలను తరగతులుగ విభజించు టొక బూటకము. అది తరచు పైతరగతులలో నుంచబడినవారికి కంటకముగ నుండెడిది. చాలకొద్దిమంది యీపై తరగతులలో నుండెడివారు. అభిమానధనులైన స్త్రీ, పురుషులు నిరంతర కంటకపరిస్థితులకు లొంగవలసియుండెను. నూమూలు ఖయిదీలస్థితికంటె రాజకీయభైదీలస్థితిని యధమాధమ మొనరించుటకు ప్రభుత్వముబుద్ధిపూర్వకముగతలపెట్టినట్లుకాన్పింప

చెను. జయిశ్చ యిశ్చెన్పెక్టరు జనరలుగారొకరు శాసనోల్లంఘన ఖయిదీలను “క్రూరముగా చూడవలెను.” అనునొక రహస్యసమ్మె లు అన్ని జయిశ్చను పంపించెను. కొరడాదెబ్బలు జయిలుశిక్షలలో తఱచుగా జరుగు నొకశిక్ష. 1933 ఏప్రిల్ 27 న తేదీని భారతదేశ సహాయకార్యదర్శి కామన్సునభ లో మాట్లాడుచు “1932లో శాస నోల్లంఘన నేరములకు భారతదేశములో 500 మందికిపయిగా కొరడా దెబ్బలు విధింపబడెనుసంగతి సర్. సామ్యూల్ హోరుగా రెసుగు దురు.” అని చెప్పెను. జయిలునియమములనుల్లంఘించిననుకారణమున జయిలులోవిధింపబడినయ నేకకొరడాశిక్ష లీసంఖ్యలో జేర్చబడినవో లేదో స్పష్టపరుపబడలేదు. 1932 లో జయిలులోనున్నపుడు కొరడా దెబ్బలశిక్షలు తఱచు వినబడుచుండగా 1930 డిశెంబరులో జరిగిన యొకటిరెండు కొరడాశిక్షలను మేము నిరసించుట మూడుదినము లుపవసించుట నాకు జ్ఞప్తికివచ్చెను. నే నప్పుడు దానిపశుత్వమునకు నిర్విణ్ణుడనై లోపల నొకవిధమగు బాధననుభవించితిని. కాని దానిని నిరసింపవలెనని నేను తిరిగి యుపవసింపవలెనని నాకు తట్టలేదు. ఈ విషయములో నేను మరింత యసహాయుడ ననుకొంటిని. కాలము గడచుటతోడనే మనస్సు మొద్దుబారి పశుత్వమును సహించును. చెడ్డవస్తువుప్రపంచములోకొంతకాలమునిలిచినచాలును. ప్రపంచము దాని కలవడిపోవును. జైశ్చలో పురుషుల కతికఠినమైన పనియంత్ర ములు, నూ నెగానుగలు మొదలగునవి యివ్వబడెను. ప్రభుత్వమునకు క్షమార్పణ చెప్పుకొని, విడుదలయగునట్లు వారిస్థితి యతిదుర్భరముగ చేయబడెను. జయిలుఅధికారుల కది యొక గొప్పవిజయము.

ఈ జయిలుశిక్షలు చాలవర కవమానములను నిర్బంధములను సహింప తిరస్కరించినబాలురమీద, యువకులమీద పడెను. వారం దు నత్యంతాహవంతులైన బాలురు. ఆత్మగౌరవము, సాహసము పటుత్వముగలవారు. ఇట్టివారింగ్లండులో బహిరంగపాతశాలలలోను విశ్వవిద్యాలయములలోను అత్యంత ప్రోత్సాహము, మెప్పు పొంది యుండెడివారు. ఇచ్చట హిందూదేశములో వారి యావనాదర్శ

ములు, అభిమానధనము వారికి సంకెలలను, ఏకాంతవాసములను, కొరడా దెబ్బలను తెచ్చిపెట్టును.

జయిశ్వలోని మన స్త్రీలస్థితి యతికఠినము. చింతించినకొలది బాధకరము. వారు చాలవరకు మధ్యతరగతివారు. ఇంటిపట్టుననుండుట కలవడిన వారు. స్వలాభముకొరకు పురుషునిచేపరిపాలింపబడుసంఘము చేత సృష్టింపబడిన యనేక నిర్బంధములనుండి యాచారములనుండి వారు బాధపడుచుండిరి. స్వాతంత్ర్య యాహ్వానములు వా రెప్పుడు రెండువిధముల నర్థముచేసికొందురు. సంగ్రామములో వారుచూపిన యుత్సాహము, శక్తి యపారము. ఏటివెనుక నస్పష్టముగ నిద్రాణ ముగనున్నను, గృహదాస్యమునుండి విముక్తులుకావలెనను శీవ్రమైన కోరికగలదు. కొద్దిమంది తప్ప ఏరందరు మామూలు ఖయిదీల తరగతిలో నీతిబాహ్యులైన ఖయిదీలమధ్య భయంకర పరిస్థితులలో నుంచబడిరి. ఒకసారి నేను స్త్రీల యావరణ ప్రక్కనున్న యొక కొటాకులోనుంటిని. ఒక గోడ మాకడ్డము. ఆయావరణములో నితర ఖయిదీలమధ్య కొందరు స్త్రీరాజకీయఖయిదీలు కలరు. వారిలో నా కొకసారి యాతిధ్యము నిచ్చిన స్త్రీ యుండెను. ఒక పెద్దగోడ మాకడ్డముగానున్నను స్త్రీ ఖయిదీ వార్డులు మన స్నేహితురాండ్రపయి నుపయోగించుచున్న భాష, తిట్టులు నాకు కర్ణకఠోరముగ వినిపించుచుండెను.

1932-1933 లలో రాజకీయ ఖయిదీల యావరణ రెండువత్సరముల క్రిందట 1930 లో చూపబడిన దానికంటె నధమముగా నుండెను. ఇది కేవలమధికారుల వ్యక్తిగత యిష్టాన్నిష్టములచేత సంభవించినదికాదు. ఇది ప్రభుత్వము బుద్ధిపూర్వకముగ ననలంబించిన నీతి. రాజకీయఖయిదీలవిషయమట్లుండ ఆ రోజులలో యు. పి. రాష్ట్రజయిలు శాఖ దయారసవాసననైనను భరింపజాలదనుకీ రిగడించెను. ఈ సందర్భములో ననిర్వాదమైన తావునుండి మనకొక చక్కని యుదాహరణమూ కలదు. జయిశ్వను సందర్శించు గొప్ప హోదాగల ప్రేక్షకుడొకడు 'ఏర' బిరుదాంకితుడు ప్రభుత్వముచే

సతిప్రీతితో గౌరవింపబడినవాడు జయిలులో మిమ్మొకసారి చూడ వచ్చెను. కొన్ని నెలలు క్రిందట సతకు మరయొక జయిలునుచూచి తననివేదికలో దాని జయిలుకు “దయగలిగిన క్రమపాలనా దళుడు” అని వ్రాసెనట! ఆ జయిలుకు తన దయారసమును గురించి ఏమియు నుదహరింపనలదనియతనిని బ్రతిమాలుకొనెనట. అధికా కలదృష్టితో దయకు స్థానములేదని యతడు చెప్పెనట. వర్ణనవలన సతని కెట్టియప కారము కలుగజాలదని భావించుటచేత నా ‘వీరుడు’ అనియుండవలెనని పట్టుపట్టెను. ఫలితము నెంటనే యా జయిలరెచ్చటనో మారుమూల నున్నయొక జయిలుకు విసరి వేయబడెను. అది యతనిదయ కొకశిక్ష.

భయంకరమే పనిచేయుటకు వెనువెనివాగు చగు కొందఱు జయిలులకు బిరుదులు, ప్రమోషనులు, అక్రమముగా నితరులసొత్తు కొట్టివేయుట జయిలులో సర్వసాధారణము. వీనిని చేయనివారతి స్వల్పము. కాని నా స్వంతయనుభవము, నా స్నేహితుల యనుభవము కూడ నియమములను కఠినముగ పాలించునట్లు నటించువారే యీ విషయములో సధమాధములగు దోషులని చూపుచున్నవి.

లోపలబయటగూడ నే నదృష్టవంతుడను. నా తో సంపర్కము కలిగిన ప్రతివాడు చన్ను గౌరవమర్యాదలతో చూచెను. జయిలులో నొక్కవిషయముమాత్రము నాకు, మా బంధుజనులకు చాలకష్టము కలిగించెను. మా తల్లియు, కమలయు, కుమార్తె ఇందిరయు నలహా బాదుజయిలులో మా బావమరిది రంజిత పండితుని చూడవెళ్ళిరి. వా రెట్టితప్పుచేయకపోయినను జయిలుకు వారి సగౌరవపరచి పైకి గెంటివేసెను. నే నీ విషయమును వినినపుడు చాల విచారించితిని. ఈ సందర్భములో రాష్ట్రప్రభుత్వమువారిచర్య నా కాశ్చర్యముకలిగించెను. జయిలు ఆఫీసులు మా తల్లి నవమానపరపకుండ నేను బంధు దర్శనములను మాని వేయ నిశ్చయించితిని. థేరాడూను జయిలులో నేడుమాసములవరకు నేను నా బంధువుల నెవరిని చూడలేదు.

జయలు లోని వివిధ భావములు

గోవిందవల్లభపంతును, నన్ను బెరిల్లి జిల్లాజయలునుండి డేరాఢూను మార్చి బెరిల్లిలో రై లెక్కించుట మానివేసి యేబది మైళ్ళదూరములోనున్న మాకుమూలస్తేషనుకు రాత్రి రహస్యముగా నొకమోటారులో తీసికొనివెళ్ళిరి. నెలలకొలది యేకాంతవాసములోనున్న మాకా రాత్రిపయనము హాయిగొల్పెను.

మేము బెరిల్లిజయలువీడుటకు పూర్వ మొకవిశేషము జరిగెను. అది నా కింకను జ్ఞప్తికివచ్చుచుండును. బెరిల్లిలో పోలీసుసూపరింటెండెంటు ఒక ఆంగ్లేయుడు. అతడు నేనుమోటారులో నెక్కుచుండ కొంచెముసిగ్గుతో బొమ్మలుగల పాతజర్మనుమేగజైనులకట్ట నొకదానిని నాకిచ్చెను. నే నతని సంతకుమునుపెన్నడుకలుసుకొనలేదు. దీని తరువాత తిరిగి యతనినిచూడలేదు. నేను జర్మనుభాష నేర్చుకొనుచున్నానని విని యతడు నాకొరకు వీటిని పట్టుకొనివచ్చితిని చెప్పెను. ఐచ్ఛికముగ చతడు చూపినమర్యాదయు దానిని ప్రోత్సహించిన దయార్ద్రభావమునకు నే చతనియెడల కృతజ్ఞుడనైతిని.

ఆ నిశీధ దీర్ఘప్రయాణములో నే నాంగ్లేయులకు భారతీయులకు, పాలకులకు, పాలితులకు, నధికారులకు, ననధికారులకు, నాజ్ఞలను శిరసావహింపవలసినవారికి గల సంబంధమునుగురించి యోచింపవారంభించితిని. ఈ రెండుజాతులమధ్య నెంతయంతరువుగలదు? ఉభయులమధ్య నెంత యవిశ్వాసము, అప్రేమ కలవు! అవిశ్వాస అప్రేమలకంటె నొండొరులను గురించిన యజ్ఞాన మెక్కుడుగ నుండెను. ఈ కారణముచే వారొకరిని చూచి యొకరుభయపడుచు నొకరిసమక్షమున నొకరు జాగరూకులుగ మెలగుచుందురు. ఒకరి కొకరు కంటకులుగ ప్రేమరహితులుగ కాన్పించుచుందురు. ఈ తెలిమటుగున నౌచిత్యము దయ యున్నసంగతి యిరువురుగు రింపరైరి. తగినంత మేతవేయగల పాలకుడగుటచే నాంగ్లేయు లుద్యోగముల

కొఱ కతినీచముగ వేటాడువారిని, సమయానుకూల స్వాహాపరులను చాలమంది నాకర్పించిరి.

ఈ యసహ్యకర సాదృశ్యములనుబట్టి వారు హిందూదేశ మిట్టిదేయని నిర్ణయింతురు. భారతీయు డింగ్లీషువారిని యుద్యోగిగ మాత్రమే చూచును. నిజభావప్రేరితుడై వ్యక్తిగతముగ పనిచేయు నపుడుండు ప్రవర్తనకు నొకయధికారిగనో లేక సైన్యములో నొక యంగముగనో పనిచేయునపుడుండుప్రవర్తనకు నెంత భేదముకలదు !

‘తయార్’ అను కేక వినవచ్చుటతోడనే బిర్రబిగిసి సైనికుడు తనయాదరమును జారవిడచి యంత్రమువలె పనిచేయుచు నిరపరాధులు నిరుపద్రవకరులునైన ప్రజలను కాల్చిచంపివేయును. అట్లే యే వ్యక్తికి నపకారముచేయ సందేహించు పోలీసు యుద్యోగి, మరునాడు, నిరపరాధులగు ప్రజలపై లాతీచార్జీచేయ నాజ్ఞాపించును. అప్పుడతడు తన నొకవ్యక్తిగ తలంపడు. తాను లాతీచార్జీచేయు లేక కాల్చు ప్రజ వ్యక్తులని తలంపడు.

మనము రెండవపక్షము నొకమూకక్రింద గుంపుక్రింద భావింప మొదలిడుటతోడనే మాననసంబంధము తెగిపోవును. గుంపుకూడ ప్రేమ, ద్వేష, బాధలనుభవించు స్త్రీలు, పురుషులు, బిడ్డలు అను సంగతి మనము మఱచిపోదుము. నిష్కపటియగు సామాన్యజాతియుదు చక్కనిభారతీయుల నెరుగుదునని యొప్పుకొనును. కాని వారు తప్పబుట్టినవారు. మొత్తముమీద భారతీయులందఱు గర్హింపదగిన మూక. సామాన్యభారతీయుడు జాతియులు కొందరు యోగ్యులని యొప్పుకొనును. కాని యీ కొద్దిమందిని మినహాయించినచో తక్కిన యాంశ్యయులందఱు నధికార ధూర్వహులు, క్రూరులు, చాలచెడ్డ వారు. ప్రతివాడు నితరజాతిని తా నెరిగిన వ్యక్తులనుబట్టిగాక తా నెంతమాత్రము నెరుగనివారినబట్టి విమర్శించుట చాల చోద్యము.

నా కనేక సౌకర్యములున్న ను జయిలు జయిలుగ నేయుండెను. ఒక్కొక్కప్పుడు భారతీయులను నా నాతావరణము దుర్భరముగ నుండెడిది. అచ్చటి వాయువే దార్జన్య, నైచ్య, అసత్య, అక్రమ

సంపాదనతో నిండియుండును. తిట్లకు కొఱతయుండదు. ఏమాత్రమభి
మానమున్నవాడైనను నిరంతరోద్రేకస్థితితో నుండకతప్పదు. స్వల్ప
సంభవములు మనుష్యులను తారుమారుచేయుచుండును. ఒకయు త
రములోని చెడువార్త వార్తాపత్రికలోని యొక విషయము కొంత
కాలము క్రోధమునకు లేక విచారమునకు కారణమగును. బాహ్య
ప్రపంచమున కార్యనిమగ్నతలో నెప్పుడు సుఖముకలదు? అనేక
విధములగు కార్యములు ప్రయోజనములు శారీరక మానసిక
స్వాస్థ్యము, శాంతిచేకూర్చును, జయిలులో బయటకుపోవుమార్గము
లేవియు నుండకపోవుటచే నీసాలోబిగింపబడినట్లు నిర్బంధింపబడినట్లు
భావింపబడును. ఇట్టిస్థితిలో విధాయకముగ పాక్షికబుద్ధి, విషయము
లను వికటముగ నర్థముచేసికొనుట సంభవించును. జయిలులో
వ్యాధిగ్రస్తుడగుటకంటె కంటకము వేరొండు యుండబోదు.

అయినను జయిలులోని నిత్యకర్మలకు నేను చక్కగ నలవడి
తిని. నేను శరీర వ్యాయామ మానసికపరిశ్రమలచే స్వస్థచిత్తుడ
నైతిని. వ్యాయామమునకు పనిపాటలకు బయట నెట్టివిలువయున్నను
జయిలులో నవి చాల యవసరము. అవి లేనిచో కొంచెమించుమించు
మతిపోవును. నేనొక కఠినమగు కాలపట్టిక ననుసరించెడివాడను.
దానిని తప్పకుండుటకు నేను నా మామూలు యాచారములను.
నిత్య కురకర్మవంటివాటిని, చాలవరకు జరుపుకొనెడివాడను. నేనీ
స్వల్పవిషయము నుదహరింపవలసివచ్చెను. ఏలనన మనవారు దీనిని
మానివేసి దీనితో నితరవిషయముల యెడలగూడ మాంద్యులగు
చుండిరి. పగలంతయు పాటుపడిపనిచేయుటచే రాత్రి నాకు హాయిగ
నిద్రపట్టెడిది.

ఇట్లు రోజులు, వారములు, నెలలు గడచిపోవుచుండెను. కాని
యొక్కొక్కప్పు డొకమాసము పెనుభూతమువలెనుండి చప్పున
గడవదు. ఒక్కొక్కప్పుడు నాకు విసుగు, వేసరిపాటు కలుగును.
నా కందరియెడల నన్నింటియెడల, జయిలులోనున్న నా యెడల,
పహచరులయెడల, జయిలు అధికారులయెడల, బయటనున్న ప్రజ

శాక పనిని చేయలేదనియో, చేసిరనియో వారియెడల, బ్రతిషు సామ్రాజ్యముయెడల, సందరికంతును నాయెడల కోపముకలుగు చుండెడిది. నేను జయిలు జీవితముచే కలుగు వివిధభావోద్రేకములకు తావిచ్చు యుద్రేకముల ప్రోవునగుదును. అద్భుతవశమున నే నీయుద్రేకములనుండి త్వరితముగ స్వస్థతనొందెడివాడను.

జయిలులో బంధుమిత్రదర్శన దినములు సుఖావహములైనవి. దినములను లెక్కించుకొనుచు వాటికొరకు మే మెట్లు వేచియుండెడి వారము! ఆ బంధుదర్శనోద్రేకము చల్లారినతోడనే తిరిగి యంతయు చప్పబడెడిది. మామూలుబంటరితనము, శూన్యత తప్పెడివికావు. ఒక్కొక్కప్పుడు తటస్థించునట్లది జయప్రదముగ నుండనిచో తరువాత నేను దుఃఖపడెడివాడను. ఈ సమయములో జయిలు అధికారులుండెడివారు. కాని బెర్లిన్లో రెండుమూడుసార్లు వీరికితోడు రహస్యశాఖకు చెందినవాడొకడు కాగితము పెన్సిలుపుచ్చుకొని మేము మాట్లాడు ప్రతియక్షరము వ్రాసికొనుచుండును. ఇది నాకు చాల కోపము కలిగించుటచే నివి పూర్తిగ చెడిపోయెను.

అలహాబాదుజయిలులో నన్ను చూడవచ్చినపుడు, తరువాత ప్రభుత్వము నాతల్లి యెడలను భార్యయెడలను చూపిన యమర్యాద ప్రవర్తనచే నేను వీటిని మానివేసితిని. సుమా రేడు నెలలవరకు నేనెవరిని దర్శించలేదు. ఆ కాలము నాకుసంతోషరహితముగ కాన్పించెను.

నేను తిరిగి బంధుదర్శనము చేయుటకు నిశ్చయించినతరువాత మా బంధువులు నన్ను చూడవచ్చినపుడు నా కమితాసందము కలిగెను. నా చెల్లెలి చిన్నబిడ్డలుకూడ నన్ను చూడవచ్చిరి. వారిలో కడగొట్టుబిడ్డ నాభుజములమీద కెక్కగోరినపుడు నేనుద్రేకమును పట్టజాలకపోతిని. మానవస్వర్ణానందము నభిలషించుచుండిన నా కా గృహజీవిత స్వర్ణ సుఖదుఃఖములను కలిగించెను.

బంధుదర్శనములను మాని వేసినపుడు యింటివద్దనుండియు నితర జయిలునుండియు వచ్చు పాక్షికలేఖలత్రిప్రియములగుచుండెను. మేము వాటికొర కాతురతతో నెదురుచూచుచుండెడివారము. అనుకొనిన

రోజున యు తరమురానిచో నేను చాల బాధపడెడివాడను. అయినను అది వచ్చినయెడల దానిని విప్పటకు సందేహించెడివాడను. ధృవమగు నానందముతో చెఱలాటమాడునట్లు నేను దానితో నాడెడివాడను. ఆ యు తరములో నాకు విచారముకలిగించువార, విషయములుండు నేమో యను భయముకూడ నుండెడిది. ఉ తరములను వ్రాయుట యు తరములను తీసికొనుట జయిలులోని ప్రశాంతజీవితముకు నిశ్చల స్థితికి భంగకరము. అవి స్వాస్థ్యమును చెదరగొట్టు భావోద్రేకము కలిగించెడివి. తరువాత నొకటిరెండు రోజులవరకు మనస్సు చెదరి పోవుచు నిత్యకృత్యములమీద ధ్యాసముంచుట కష్టమయ్యెడిది.

నై నీ, బెరిల్లి లలో నాకు చాలమంది సహచరులుండెడివారు. ఢేరాఢూనులో మొట్టమొదట గోవిందవల్ల భపంతు, కున్వరఆనంద సింగు, నేను యుండెడివారము. కాని రెండునెలలయిన తరువాత పంతుజీ యతనిశిక్షాకాలము పూర్తియగుటతోడనే విడిచిపెట్టబడెను. తరువాత మమ్ము మరిద్దరు కలుసుకొనిరి.

1933 జనవరిప్రారంభములో నా స్నేహితులందరు వెడలిపోవుటచే నేనొక్కడినే మిగిలితిని. సుమారెనిమిది నెలలవరకు, ఆగష్టు మాసాంతమున నేను విడుదలయగువరకు ఢేరాఢూనుజయిలులో నేనొక్కడనే యుంటివి. జయిలుఅధికారులు రోజు కేకొలదినిమిషములో మాట్లాడుటతప్ప యిక నాతో మాటలాడువారెవరు నుండెడివారుకారు. ఇది పేరు కేకాంతవాసము కాదు. కాని దానికి చాల చేరికయైనది. ఇది నాకు దుఃఖమయమగుకాలము. అదృష్టవశాత్తునేను నాబంధుదర్శనములనుతిరిగిప్రారంభించుటచే నాకుకొంతయుసశాంతి కలుగుచుండెను. నేనుబయటనుండి పువ్వులను, కొద్దిపటములను తెప్పించుకొనవచ్చుననిరి. అవి నాకెంతయో యానందము చేకూర్చెడివి. మామూలుగ పటములను, పువ్వులను లోపలకు రాసీయరు. అనేక సారులు నాకొరకు పంసబడిన పువ్వులను నాకిచ్చుటకు నిరాకరించిరి. మాగదులనలంకరించుకొనుటకుచేయుప్రయత్నముల నెంతమాత్రము ప్రోత్సహించెడివారుకారు. నా ప్రక్కగదిలోనున్న నా సహచరు

దొకడు తనయలంకార సామగ్రి నొక క్రమములో నుంచుకొనగా జయిలు సూపరింటెండెంటు దాని కభ్యంతరము చెప్పెను. తనగది నాకర్షవంతముగ, “భోగయోగ్యము”గ చేయరాదని యతడు వారింప బడెను. ఆ విలాసవస్తువు లేవియనిన పండ్లుతోముకొను బ్రష్, పండ్ల పొడి, ఫాంటెన్ కలము, దానికికావలసిన సిరా, తలనూ నెసీసా. దువ్వెన, తలను సింగారించుకొను బ్రష్, మరియొకటి రెండు చిన్నవస్తువులు.

జీవితములోని చిన్నవస్తువులవిలువ జయిలులో బాగుగ గుర్తింపబడును. అచ్చట మనకుండువస్తువు లతిస్వల్పము. వాటికిమరి కొన్నిటిని జేర్చుకొనుట, బదిలీగా తెచ్చుకొనుట సులభవిషయము గాదు. బయటప్రపంచములో మనము పారవేయుచుండు చిన్నవస్తువులనచ్చట ప్రాణప్రదముగ చూచుకొనెదము. విలువవస్తువుల నుంచు కొనుటకు వీలులేనిచోటగూడ ఆ స్థియుండవలెననుభావము మనలను ఏడకుండును.

ఒక్కొక్కప్పుడు శరీరసుఖము, హాయిగొల్పు పరిసరములు, మిత్రబృందము, ప్రయోజనకరసంభాషణ, పిల్లలతోనాడుకొనుట... వీటికొరకు శరీర మా వేదనపడును. ఒకపటము లేక వార్తాపత్రికలోని యొక పేరా యశావన పర్వదినములను కండ్లకుకట్టినట్లు జ్ఞప్తికి తెచ్చును. తోడనే యింటిమీద దృష్టిపాటును. ఆ దినమంతయు చిరాకుగనుండి గడుపుట గగనమగును.

నేను ప్రతిదినము కొద్దిగ వడికెడివాడను. దీనివలన నాకు సుఖ మగు శరీరకష్టముకొంతప్రాప్తిం చెడిది; మానసిక పరిశ్రమకు కొంత విరామముగనుండెడిది. కాని వ్రాసికొనుట, చదువుకొనుట నాప్రధాన వృత్తి. నిర్బంధములు, తగిళిచేయుటయుండుటచే నాకుకావలసిన పుస్తకములు లభించెడివికావు. తగిళిచేయుట కెల్లప్పుడు సమర్థులుండెడివారు కారు. శీర్షిక ఉపద్రవకరముగ రాజద్రోహకరముగనున్నదని స్పెంజ్లరు యొక్క “సాశ్చాత్యుల పతనము” అను పుస్తకము నావివేసిరి. మొత్తముమీద నా కనేకరకముల పుస్తకములీయబడుటచే నే నెట్టి ఫిర్యాదుచేయరాదు. నాయెడల ప్రత్యేకాభిమానము చూపబడినట్లు

కాన్పించును. నా సహచరులు చాలమందికి ("ఎ"తరగతిఖయిదీలు) వర్తమాన పరిస్థితులనుగురించిన పుస్తకములు దొరకుట దుర్లభమయ్యెడిది. బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారి చట్టసంబంధమైన మాక్కులను సూచించు అధికార శ్వేతపత్రములుగూడ కాశీజయిలులో నిరాశరింపబడెనని చెప్పిరి. మత పుస్తకములను లేక నవలలను మాత్రమే ప్రభుత్వ అధికారులు హృదయపూర్వకముగ శిఫారసు చేసెడివారు. మతము బ్రిటిషుప్రభుత్వహృదయమున కెంతప్రియమైనది ! అది యెంత నిష్పాక్షికముగ మతముద్రగలసమస్తమును ప్రోత్సహించును!

భారత దేశములో సామాన్యపౌరస్వత్వములే త్రుంచి వేయబడుచుండ ఖయిదీలహక్కులనుగురించి మాట్లాడుట యసమంజసమగును. అయినను యీవిషయము యోచింపదగినది. కోర్టువారిచే శిక్షింపబడినంతమాత్రముచే నొకనిశరీరమేగాక మనస్సుకూడ నిర్బంధింపబడినవలెనను న్యాయ మెచ్చటకలదు? ఖయిదీలశరీరములు నిర్బంధింపబడినను వారిమనస్సులు స్వేచ్ఛగనుండగూడదా? భారత జయిలుపరిచాలనాధుకారు లట్టిప్రశ్నను వినినపుడు నిర్ఘాంతపోయెదరు. ఏలనన నూతనభావములను యోగ్యమగు యోచనలను చేయుటకు వారిశక్తి యత్యల్పము. పుస్తకములను తణిఖీచేయుపద్ధతి యేకకాలమందు మంచిదికాదు. అది పక్షపాతముగను బుద్ధిహీనముగను నుండును. భారతదేశములో నది మన కాధునికసాహిత్యమును, పురోభివృద్ధిలో నున్న పత్రికలను, జర్నలులను లేకుండచేయును. నిషేధింపబడిన పుస్తకములసంఖ్య విస్తారముగ నుండుటయేగాక నది నిత్యాభివృద్ధియగుచుండును. ఏటికి తోడు ఖయిదీకి రెండవతణిఖీ (ప్రత్యేకతణిఖీ) యుండుటచే నతడు బయట న్యాయముగ కొని చదువుకొనుట కవకాశముగల యనేక పుస్తకములను వార్తాపత్రికలను చదువుకొనుటకు వీలుండదు.

న్యూయార్కులోని సింగుసింగు జయిలులో కొంతకాలము క్రిందట కొన్ని కమ్యూనిష్టు పత్రికలను నిషేధించుటచే నీసమస్య చర్చకు వచ్చెను. అమెరికాలోని పాలకజాతులలో కమ్యూనిష్టులపై

వ్యతిరేకభావ మతితీవ్రముగ నుండెను. అయినప్పటికి జయిలులో నున్నవారు తమకు కావలసిన యే పుస్తకమునైనను కమ్యానిస్టు వార్తాపత్రికలు మేగజినులుసహా తెప్పించుకొనుటకు జయిలు అధికారు లొప్పుకొనిరి. జయిలు వార్తానుద్రేకములను కలిగించునని తలంచి కావ్యులు మాత్రమే పనికిరావ నెను.

అధికసంఖ్యాకులగు ఖయిదీల కెట్టివార్తాపత్రికలు వ్రాతసౌకర్యములు కలుగనీయని భారతదేశములో ఖయిదీలకు మానసిక స్వాతంత్ర్యముండవలెనను సమస్య చచ్చించుట కొంచెము పరిహాసాస్పదముగనుండును. ఇది సంపూర్ణ నిరాకరణముగాని తణిఖికాదు. ఒక్క 'ఎ' క్లాసుఖయిదీ (నంగదేశములో 1వడివిజను)కి వ్రాత సౌకర్యములను కలిగింతురు. వీరందరికైనను దినపత్రికల నీయరు. ఇవ్వబడు పత్రిక ప్రభుత్వము కిష్టమైన దినపత్రిక. 'బి' 'సి' తరగతుల ఖయిదీలకు, రాజకీయఖయిదీలకైనను, తదితరులకైనను, వ్రాత సౌకర్యములుండవు. ఒక్కొక్కప్పుడు వీరిలో మొతటివారి కివి ప్రత్యేకసౌకర్యములుగ ప్రసాదింపబడి తమకు లాగివేయబడుచుండును. వేయింటికొక్క 'ఎ' తరగతి ఖయిదీ. భారతదేశఖయిదీల దుస్థితినిగురించి యోచించునపుడు వీరిని మినహాయించవచ్చును. కాని యట్లభిమానింపబడు 'ఎ' తరగతి ఖయిదీకి పుస్తకములు వార్తాపత్రిక సౌకర్యములు నాగరికదేశములో సామాన్యఖయిదీల కీయబడు వాటికంటె చాలతక్కువ.

వేయింట తక్కిన 999 మంది తడవకు రెండుమూడు పుస్తకముల నుంచుకొనవచ్చును. కాని వారి సౌకర్యము నెల్లప్పుడు పొందజాలని షరతులుండును. వ్రాసికొనుట చదివిన పుస్తకముల నుండి నోట్సు తీసికొనుట యుపద్రవకర విచోదములు. వా రట్టి భోగములలో మునుగరాదు, మానసికాభివృద్ధి నీవిధముగ బుద్ధి పూర్వకముగ నిరుత్సాహపరచుట చోద్యము. ఇది యదార్థమును విదితముచేయుచు నేయున్నది. ఖయిదీని సంస్కరించుటకు, నతనిని యోగ్యునిగా నాగరికుని చేయుటకు, నతని మనస్సును

గ్రహించవలెను. దానిని సరియగు మార్గముకు త్రిప్పవలెను. అతనికి చదువుచెప్పి యేదో యొకవృత్తి నేర్పవలెను. కాని భారతదేశములో జయిలుఅధికారుల కీవిషయము, యీ దృష్టి బహుశః గోచరించదు. యు.పి. రాష్ట్రములో నిశ్చయముగ నిట్టిదేదియకానరాదు. జయిలులోనున్న పిల్లలకు యువకులకు చదువును వ్రాయను నేర్పుటకు నవీనముగ కొన్నియత్నములు చేయబడెను. కాని యివిపూర్తిగ నిర్లక్ష్యములు. ఆపనికి నియోగించబడినవా రసమర్థులు. ఖయిదీలకు చదువు కొనుట యనిన గిట్టదట. కాని నాయనుభవము దీనికి కేవలము వ్యతిరేకము. దీనికొకచాలమంది నాదగ్గరకువచ్చుచుండిరి. చదువుకొనుటకు, వ్రాసికొనుటకు వారిలో సంపూర్ణ యుత్సాహముకాన్పించెడిది. మాదగ్గరకువచ్చిన ఖయిదీలకు మేము చదువుచెప్పెడివారము. వారు కష్టపడి పనిచేసెడివారు. ఒక్కొక్కప్పుడు నేను నిశీధమందు మేల్కొంచినపుడు వారిలోనొకరిద్దరు తమ కొటారులో నొక గ్రుడ్డి లాంతరుదగ్గర కూర్చుని చదువుకొనుట చూచి యాశ్చర్యపడెడివాడను. వారు మరునాటి పాఠముకు తయారగుచుండెడివారు.

నేను నాపుస్తకములలో మునిగియుండి రకరకములపుస్తకముల చదువుచుండెడివాడను. కాని మామూలుగ 'కఠిన' పుస్తకములనే చదువుచుండెడివాడను. నవలలుమానసికమాంద్యముకలుగచేయును. నేను వాటి నెక్కువ చదువలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడెక్కువగ చదువుటచే నేనువిసుగుచెందివ్రాయుటప్రారంభించెడివాడను. నాకుమార్తెను వ్రాసిన చారిత్రకలేఖలు నా రెండుసంవత్సరముల శిక్షాకాలమునకు నాకు సరిపడిన పనికలిగించి, నామానసికస్వాస్థ్యముకెంతయోతోడ్పడెను. నేను వ్రాయుచుండినభూతకాలచరిత్రలో కొంతవరకు జీవించు నేను నా జయిలుపరిసరములను కొంచెమించుమించు మరచిపోతిని.

పురాణయాత్రీకుల గ్రంథములు-హూనిటాంగు, మార్కోపోలో, ఇబన్బటూట మొదలగువారి గ్రంథములను, ఆధునికులగు స్వెన్ హెడెన్, రోరికు మొదలగువారి గ్రంథములు సత్కరింపబడుచుండెను. చిత్రములుగల పుస్తకములుకూడ, ముఖ్యముగ పర్వత

ములు, మంచుదిబ్బలు, యెడారులుగలవి, యాహ్వనింపబడుచుండెను. ఏలనన జయిలులో విశాలసీమలకొఱకు. సముద్రముల కొఱకు, పర్వతములకొఱకు పరితపించుచుందుము. నావద్ద ఆల్పుని, జ్ఞాంకు, హిమాలయపర్వతముల సుందరచిత్రములుగల పుస్తకములు కొన్ని యుండెడివి. నాగదియొక్క యుష్ణత 115 ఫారెన్ హీట్ యన్నపుడు నేను తఱచు యీ పటములనుతీసి మంచుదిబ్బలను తదేకదృష్టితో చూచుచుండెడివాడను. అట్లాను (దేశములనుచూపు చిత్రములుగల పుస్తకము) మంచి హుషారు పుట్టించెడిది. అది యన్నివిధముల భూతకాలచరిత్ర జ్ఞప్తికి తెచ్చుచుండెడిది. మేముచూచిన దేశములను గురించిన కలలు, చూడదలచుకొనిన ప్రాంతముల కలలు వచ్చుచుండెడివి. వెనుక తిరిగిన ప్రదేశములను చూడవలెనను కోరిక - గొప్పగొప్ప పట్టణములను సూచించు నితరమార్కులను, చుక్కలను, పర్వతములను సూచించు రంగులుగల ప్రాంతములను, సముద్రములను సూచించు పచ్చనిసీమలను, ప్రపంచములోని శృంగార విశేషములను, నిరంతరము మారు మానవలోక పోరాటములను, సంఘర్షణలను పరీక్షింపవలెననుకోరిక లుద్భవించి మమ్మావహించెడివి. ఇంతలో మేము తొందరగ, విచారముతో అట్లాను ముడిచివేసి, మమ్మావరించియుండిన మా మామూలుగోడలకు దైనందిన రసహీన నిత్యకర్మలకు బూనుకొనెడివారము.

జ యి లు జ ం తు వు లు

నేను ధేరాఢూనుజయిలులో నాగదిలో పనునాలుగున్నర మాసములు నివసించుటచే కొంచెమించుమించు దానిలో నొకభాగ మయినట్లు భావింపనారంభించితిని. అందులోనున్న ప్రతిభాగముతో నాకు పరిచయముకలిగెను. వెల్ల వేయబడిన యాగోడలమీద, నునుపు లేని నేలమీదగల ప్రతిచిహ్నము, మిట్టపల్లములు, చెద తినివేసిన దూలములతోనున్న పయికప్పుభాగము నాకు బాగుగా తెలియును. బయటనున్న చిన్నదొడ్డిలోగల చిన్నచిన్నపచ్చికసీమలను, అందము కొరకమర్చబడిన రాతిముక్కలను నేను ప్రాతస్నేహితులవలెచూచు కొనుచుండెడివాడను. నాగదిలో నేనొక్కడినేగాక నాతోకందిరీగలు, తుమ్మెదగుంపుల నేకములుండెను. దూలములవెనుక ననేకబల్లులు నివసించుచు సాయంత్ర మాహారముకొరకు బయటకు వచ్చుచుండెడివి. ఆలోచనలు, భావములు భౌతిక పరిసరములమీద తమచిహ్నములను విడిచిపెట్టునెడల నాగదిలోని వాయువుకూడ వాటిచే పూరింపబడి యుండును. అవి యా ప్రదేశములోనున్న ప్రతివస్తువుకూడ పట్టుకొని యుండును.

ఇతరజయిశ్చలో నాకు మంచిగదులే యుండెడివి. కాని ధేరాఢూనులో నాకోక యమూల్య సౌకర్యముండెడిది. ప్రధానజయిలు భాగము చాలచిన్నది. జయిలు వెలుపలనున్న యొక పాతకొట్టులో (జయిలు ఆవరణలోనే) వ:మ్ముపెట్టిరి. మే మందులో తిరుగుట కెంత మాత్రము చోటులేకపోవుటచే నుదయ సాయంత్రములయందు గుమ్మముముందరనొకవందగజములదూరముమమ్ము నడువనిచ్చెదరు. మేము జయిలుకాంపాండులో నేయున్నను గోడలనుదాటి బయటకు వచ్చుటచేకొంతదూరములోనున్న పర్వతములను, పొలములను, బహిరంగరోడ్డు చూడగలిగెడివారము. ఇది నాకొసంగబడిన ప్రత్యేకసౌకర్యముకాదు. ధేరాఢూనుజయిలులోనుంచబడు 'ఎ' 'బి' తరగతి ఖయిదీలందఱకు నిది సమముగనుండెను. కాంపాండులోనే జయిలుగోడల

బయట యూరపియనులనుంచు మరియొక చిన్నభవనముకలదు. దీని చుట్టు ప్రత్యేకగోడలేను, కనుక గదిలోనున్న మనిషి సుందర పర్వత దృశ్యములను, బాహ్యజీవితములను అనుభవింపవచ్చును. ఇచ్చటనుంచ బడు యూరపియనుఖయిదీలు తదితరులుకూడ జయిలుగుమ్మముముందర ప్రతి యుదయ:సాయంత్రములయందు నడువవచ్చును.

చిరకాల మెత్తైనగోడలవెనుక బంధింపబడినఖయిదీయో యీ విహారములయొక్కయునీబహిరంగదృశ్యములయొక్కయునసామాన్య యాధ్యాత్మికవిలువ గ్రహింపగలదు. ఈ విహారములను నేనెంతయో ప్రేమించుటచే వర్ష కాలములోకూడ, నిరంతర ఫారాపోతమున్నను, చీలమడమలోతునీళ్ళలో నేనునడచిపోవుచుండెడివాడను. ఇట్టివిహారములను నేనెచ్చటనైనను యనుభవించెడివాడను. కాని ప్రక్కనున్న మహా తరమగు హిమాలయపర్వతదృశ్యము నాసంతోషమును ద్విగుణముచేసి జయిలుభేదము వపనయించుటయు చాలవరకు తోడ్పడెను. ఎట్టి బంధుదర్శనము లేక నొంటరిగనున్న యాదీర్ఘ కాలములో నే నెక్కువగా ప్రేమించిన ఈపర్వతములను ఏక్షించుచుండగలుగుట నాభాగ్యము. నాగదిలోనుండి నేను వాటినిచూడజాలను. కాని నా హృదయము వాటిచేనిండియుండెను. అవి సమీపమున నున్నసంగతి నాకెప్పుడు జ్ఞప్తియందుండి మామధ్య నొకరహస్యపరిచయ మభివృద్ధి యగుచున్నట్లుండెను.

“దూరమున గగనమార్గమున భేచరపంక్తులెగిరిపోవుచుండెను. ఒక యేకైకనీలనీరద్రశేణికూడయాత్రచేయుచుచటచటజరిగిపోయెను. వెనుకనున్న మహాన్నతచింగుటింగుళిఖరముతో నేనొంటరిగకూర్చు నెదను. మేమెన్నడును (ఆ పర్వతము, నేను) పరస్పరము విసుగుచెంది యెరుగము” అని లీతైపో యనునొకకవివ్రాసెను. అతనివలె పర్వతముతో నెప్పుడు విసుగుచెందలేదని నేనుచెప్పుజాలను. కానియాయనుభవ మసామాన్యమైనది. దానిసాన్నిధ్యము నా కానందము కలుగ చేసెను. దానినిశ్చలత, దానిస్థైర్యము లక్షలకొలదివత్సరముల యను

భవజ్ఞానముతో నన్ను తిలకించుచు నా చంచలభావముల నెగతాళి చేయుచు నా కేశపూరితమనస్సు నుపశమింప జేయుచుండెను.

ధేరాడూనులో వసంతకాల మతిముదావహముగ నుండును. క్రిందమైదానములలో నుండుదానికంటె నది యిచ్చట హెచ్చుకాల ముండును. శీతకాలము చెట్లయాకులన్నింటిని రాల్చి వేసి మోడులను చేసెను. జయిలుద్వారమునుండరనున్న నాలుగుమహోన్నతయశ్వత్థ వృక్షములుకూడ కొంచెమించుమించు యాకుల నన్నింటిని రాల్చి వేయుట నా కెంతయో యాశ్చర్యము కలిగించెను. అవి బక్కచిక్కి, సంతోషముదక్కి వసంతకాల ప్రాణవాయువులు తిరిగి వాటికుత్సా హముగొల్పి, వాటియంతర్నాడులకు జీవితసందేశమును పంపువరకు నట్లేనిలిచియుండెను. అకస్మాత్తుగా నారావులలోను, తదితర చెట్లలోను చైతన్యముద్భవించెను. తేరమటగున జరుగు రహస్యక్రియావిశేషములవలె వానినొకరహస్యవాతావరణమావరించెను. వాని యన్ని భాగములనుండియు పచ్చదనము తొంగిచూచుచుండుటను చూచి నే నాశ్చర్యచకితుడనై తిని. ఆదృశ్యము సంతోషోత్సాహ జనకముగ నుండెను. ఇంతలోనతి వేగముగ లక్షలుపదిలక్షలుకొలదిగ లేతయాకులు సూర్యరశ్మిలో తళతళ ప్రకాశించుపిల్ల వాయువులతో కేళి సల్పుచుండును. చిగురు, వర్ణములోపల కలుగు నకస్మాత్ పరిణామ మెంత యద్భుతమైనది !

లేమావిచిగురు కాశ్మీరుపర్వతములమీద శరత్కాలవర్ణముల వలె చెంగావి వర్ణము కలిగియుండునని నే నంతకుమునుపెన్నడు గ్రహించియుండలేదు. కాని వెంటనే రంగుమారి యది పచ్చబడును.

వేసవికాల తాపమును చల్లార్చునుగనుక ప్రావృట్టాల వర్ణము లెప్పుడును హాయిగొల్పును. కాని యవి యెందును పనికిరావు. ధేరాడూను వరుణదేవునకు ప్రియమైన ప్రదేశము. వర్ష ఋతువు ప్రారంభమైన మొదటి యైదారువారములలో నేది లేక నరువది యంగుళముల వర్షముకురియును. కిటికీలనుండియు, పైకప్పులనుండియు, పదు వర్ష భారలను తప్పించుకొనుటకు కాళ్ళుముడిచికొని యేమూలనో

కూర్చొనియుండుట సంతోషప్రదమైన విషయము కా నేరదు.

శరత్కాలముకూడ సుఖముగనుండును. శీతాకాలముకూడ, వర్షము లేనిచో వర్షేయుండును. ఉరుములు, వర్షము, గడగడలాడించు చలిగాలులు వెలువడునప్పుడు చక్కనిభవనము, సుఖము, తగిన యుష్ణత యుండవలెనను కోరికపుట్టును. అప్పుడప్పుడు గోళీలకంటె పెద్దవియగు వడగండ్లు రేకుకప్పులమీద దబడదిబడ పడుచు ఫిరంగి మ్రోతవలె నట్టహాసముచేయును.

ముఖ్యముగా నాకొక్కదినము జ్ఞప్తియందున్నది; అది 1932 డిసెంబరు యిరువదినాలుగవతేదీ. ఆ దినమంతయు వడగండ్లవర్షము. వర్షముకురియుచు చలి మిక్కుటముగ నుండెను. నేను జయిలులో గడపిన దినములలో నది దుర్దినమని చెప్పవలెను. సాయంకాలమక స్నాతుగ తెరిపియిచ్చెను. దగ్గరనున్న పర్వతములు, గుట్టలు దట్ట మగు మంచుతోకప్పబడిన దృశ్యమును చూచినపుడు నా విచార మంతయు పలాయనమయ్యెను. మరునాడు క్రిష్ణమసు పండుగ. నిర్మలముగ నానందదాయకముగను నుండెను.

మా మామూలువిధులను నెరవేర్చుకొనుట కాటంకము కలుగుటచే మేము ప్రకృతిరహస్యముల నెక్కువగ పరీక్షించుచుంటిమి. మేము మాకు కాన్పించువివిధజంతువులను పురుగులనుకూడ పరిశీలించుచుండెడివారము. నేను పరీక్షించుచుండినకొలది నాగదిలోను, బయటనున్న చిన్నదొడ్డిలోను అనేకరకములగు కటకములను చూచుచుండెడివాడను. ఒంటరితనమును గురించి నేను ఫిర్యాదుచేయుచుండినను శూన్యముగను యెడారివలెను కాన్పించిన యాదొడ్డి జీవరాసులతో నిండియున్నట్లు నేను కనుగొంటిని. ప్రాకునట్టి లేక నెగురునట్టి యీ కీటకములన్నియు నన్నెంతమాత్రము బాధింపక తమ జీవితమును గడుపుకొనుచుండ నేనుకూడ వాటిజోలికిపోవుట యు కముకాదనుకొంటిని. కాని నల్లులకు, దోమలకు, కొంతవరకు నీగలకు నాకు మధ్య నిరంతరపోరాటము జరుగుచుండెడిది. నాగదిలో వందలకొలదిగనున్న కందిరీగలను తుమ్మెదలను నేను సహించితిని.

ఒక కందిరీగ నన్ను పట్టినపుడు మా కొక చిన్నసంగ్రామము జరిగెను, ఆకోపములో నే నాజాతీయంతను నాశనముచేయ యత్నించితిని. కాని యవి తమ తాత్కాలికాశ్రయమును కాపాడుకొనుటకు చెలరేగి ఘోరసంగ్రామము సలిపెను. నేను తగ్గిపోయి యవి యిక నా జోలికి రాకపోయినచో వానిని సుఖముగ జీవింపనీయవచ్చునని నిశ్చయించుకొంటిని. తరువాత నేనచ్చట సుమా రొక వత్సరము కందిరీగలతోడను, తుమ్మెదలతోడను నివసించితిని. అవి నా జోలికెన్నడురా లేదు. మేము పరస్పరము గౌరవించుకొనెడివారము.

గబ్బిలములనిన నా కసహ్యము. అయినను నేను వానినిసహింప వలసివచ్చెను. సంజచీకటిలో నవి నిశ్శబ్దముగ నెగురుచు వినీలాకాశము లోనికి పోవుట చూచెడివాడను. అవి భూమితో సంబంధములేని జంతువులు. అవియనిన నా కుభయము. అవి సరిగా ముఖమునకొకయంగుళముదూరమునుండి రంయిమని యెగిరిపోవుచుండును. అవి నా ముఖమును గీరునేమోయని నేనెప్పుడు భయపడెడివాడను. పెద్ద గబ్బిలములు చాల యెత్తున వాయువులో పోవుచుండెడివి.

నేను చీమలను చెదను యితరకీటకములను గంటలకొలది పరీక్షించుచుండెడివాడను. సాయంకాలము బల్లులు మెల్లగా ప్రాకివచ్చి యాహారముకొఱకు కీటకములను వేటాడుచు తోకల నొక వింతవిధముగ నాడించుచు నొండొరులను తరుముకొనుచుండెను. సామాన్యముగ నవి కందిరీగలజోలికిపోకుండెను. కాని యవి వాటి నతిజాగ్రతతో వేటాడి ముందునుంచి పట్టుకొనుట నేను రెండుసార్లు చూచితిని. పట్టుబడకుండుట కవి యట్లు బుద్ధిపూర్వకముగ చేయునో లేక నవి యాగంతుక సంభవములో నేను చెప్పజాలను.

ఉడుతలు చెట్లుదగ్గరున్న చో గుంపులుగుంపులుగ నుండెడివి. అవి చాలసాహసమునుచూపుచు మాసమీపమునకువచ్చుచుండెడివి. లక్ష్మోజయిలులో నేను కదలకుండకూర్చుని చాలసేపు చదువుకొనుచుండ నొకయుడుత చటచట నా కాలుమీదకెక్కి నామోకాలు మీద కూర్చుని సింహావలోకము చేయును. తరువాత నది నా కండ్ల

కేసిచూచి నేను చెట్టును కాదనిగ్రహించెడిది. అప్పుడు భయమాన హించుటచే నది పారిపోవును. ఒక్కొక్కప్పుడు యుడుతపిల్లలు చెట్ల మీదనుండి క్రిందపడిపోవుచుండును. వెంటనే తల్లి పరుగెత్తుకొనివచ్చి వాటినియుండక్రిందచుట్టి తీసికొనిపోవును. అప్పుడప్పుడు పిల్లలు తప్పిపోవుచుండును. నా స్నేహితుడొకడు తప్పిపోయిన పిల్లలను మాటిని పట్టుకొని పోషించెను. అవి చాల చిన్నవి. వాటిని పోషించుట మాకొక సమస్య యయ్యెను. చివర కొక చక్కని మార్గము దొరకెను. ఊటకలములో సిరాపోసికొను గాజుగొట్టముతో వాటి కాహారము నిచ్చుట కేర్పాటుచేయబడెను.

నేను వెళ్ళిన యన్ని జయిళ్ళలోను, ఒక్క ఆల్మోరాలోతప్ప, పిచ్చుక లసంఖ్యాకములుగ నుండెడివి. అవి వేలకొలదియుండిసాయం కాలమగుసరికి యాకసమును కప్పిచేయుచుండెను. ఒక్కొక్కప్పుడు జయిలు అధికారులు వాటిని తుపాకులతోకాల్చి చంపి యాహారముగ చేసికొనెడివారు. గోరువంకలు ప్రతిచోటనుండెడివి. ఢేరాడూనులో నాగదిగుమ్మముపై నొకదంపతి గూడుకట్టుకొని నివసించుచుండెను. నేను వాటికాహారము పెట్టెడివాడను. అవిచాలమచ్చికపడెను. ఉదయ సాయంకాలములయందు వాటియాహారమున కేమాత్రము ప్రౌద్ధ పోయినను యవి నాదగ్గరకూర్చుని బిగ్గరగా కేకలువేయును. అవి చేయు సంజ్ఞలను పరీక్షించుచుండుటయు తాల్మితేని వానియరపులను వినుటయు వినోదకరముగ నుండును

నై నీలో వేలకొలది రామచిలుకలుండెను. నాకొటారుయొక్క గోడలలోని కన్నములలో నవి తెగలక్రింద నివసించుచుండెను. వాని యుపసర్పణ విధానము, ప్రణయచేష్టలు సదా మనోజ్ఞముగనుండును. ఒక్కొక్కప్పుడొక యాడుచిలుకకొఱకు రెండు మగచిలుకలు ఘోర సంగ్రామము గావించుచుండ నాయాడుచిలుక ప్రక్క నతిశాంతమున కూర్చుని యుద్ధములో జయించినదానిపై తన ప్రేమరసమును చిమ్ముటకు సన్నాహపడుచుండును.

ధేరాడూను జయిలులో వివిధరకముల పక్షులు గలవు. వాటి కలకలములు, కిలకిలలు, కూజితములు, కేకలు, కోయిలలగానములు- వినసాంపగుచుండును. వర్షకాలములో తీతువపిట్ట (బుద్ధిజాడ్యముగల పక్షి) వచ్చుచుండెడిది. దానికట్టి పేరెందుకు కలిగెనో నేను వెంటనే గ్రహించితిని. అది రాత్రింబవళ్ళు వర్షించుచున్నను, తీవ్రముగా నెండ కాయుచున్నను, విరామములేకుండా నొక్కపాటనే పాడుచుండును. సాధారణముగ మేమిపక్షులను చూడజాలకుంటిమి. వాటిధ్వనులను మాత్రమే మేము వినగలిగెడివారము. కాని గ్రద్దలు, గరుడపక్షులు గగనమార్గమున నతియొయ్యారముగ నెగిరిపోవుచుండ నేను వీక్షించు చుండెడివాడను. అవి యొక్కొక్కప్పుడు తటాలన క్రిందకువ్రాలుచు తిరిగి పైకెగిరిపోవుచుండును. తఱచు యడవిపక్షుల గుంపు మా తల మీదనుండి యెగిరిపోవుచుండును.

బెరిల్లి జయిలులో నొక పెద్ద కోతులదండు కలదు. ఇక నవి చేయు చేష్టలకు హద్దులేదు. ఒక కథ నామనస్సుకు బాగుగ పట్టెను. ఒక చిన్నకోతిపిల్ల నా కొట్టుగల యావరణలోని కెట్లోవచ్చి తిరిగి యాగోడ నెక్కి పోజాలకుండెను. జయిలువార్డు, కొంతమందిఖయిదీ ఓవరుసీర్లు దానిని పట్టుకొని మెడకొక త్రాడుగట్టిరి. దాని తలి దండ్రులు యెఱ్ఱైన యా ప్రాకారముపయినుండి యీ కథనంతను చూచుచుండెను. వాటికి హద్దులేని కోపము కలిగెను. అకస్మాత్తుగా వానిలో నొక పెద్దకోతి క్రిందకురికి యా పిల్ల చుట్టూమూగిన మూక నెదుర్కొని యసామాన్యమైన ధైర్యమునుచూపెను. ఏలనన వార్డు, ఖయిదీ ఓవరుసీర్లు కర్రలను-లాశీలనుపుచ్చుకొనిగిరగిరత్రిప్పుచుండిరి. చివరకు దాని ధైర్యసాహసములే దిగ్విజయమొందెను. భయ భ్రాంతులై కర్రలను వెనుక పారవేసి యా మానవమూక పిక్క బలము చూపెను. కోతిపిల్ల స్వజనమును చేరుకొనెను.

మే మెంతమాత్రము నాహ్వానింపజాలని జంతుప్రేక్షకగణము మమ్ము తఱచు చూడవచ్చుచుండెను. మాగదులలో వృశ్చికములకు కొదువలేదు. ముఖ్యముగ వర్ష ముపడినతరువాత నవి చెలరేగుచుండె

డివి. కాని నన్నెప్పుడు నవి కుట్టుకుండుటాశ్చర్యము. వానికి ఏలులేని చోట్ల మేము తారసించుట సంభవించెడిది. నా పరువుమీదనో లేక పుస్తకముమీదనో యని జేచుచుండును. నే నొకసారి యొక నల్లటి విషపుతేలును కొంతకాల మొక సీసాలోనుంచి చిన్న చిన్న యీగల నాహారముగ నిడెడివాడను. తరువాత దాని కొక త్రాడుకట్టి యొక గోడకు వ్రేలాడగట్టగా నది యెటో పారిపోయెను. అది తిరిగి విచ్చల విడిగా తిరుగునేమో యను భయముచే నేను నా గదివంతను శుభ్రముగా తుడిచి దానికొకకెంత వేటాడినను నా కది దొరకలేదు.

నా గదులలోను సమీపమునను నాకు రెండు మూడు పాములు కూడ కాన్పించెను. ఒక పామునుగురించిన వార్త పయికిపొక్కెను. తోడనే యది పత్రికాశీర్షికలలో గాన్పించెను. ఈ వినోదమును నే నానందించితిని. జయిలుజీవితము నిస్సారముగనుండును గనుక దీనిని చేదించున దేదియైనను సంతోషదాయకముగ నుండెడిది. పాములను నేను మెచ్చుకొనెదనని వానిని నే నాహూయము చేసెదనని దీని యర్థముకాదు నేను వాటిని చూచి భయపడను. వాటికాటుకు నేను భయపడి పామును చూచినచో నన్ను రక్షించుకొనజూచుట నిజము. కాని పామనిన యేహ్యత, విపరీతభీతి నాకులేవు. పురికొనపురుగునిన నాకింతకంటె నెక్కువ భయము. అదియనిన భయముకంటె సహజ మగు యేవగింపు యెక్కువ. కలకత్తాలోని ఆలిపూరుజయిలులో నర్ధరాత్రివేళ లేచి నా కాలుమీద నేదియో ప్రాకుచున్నట్లు తెలిసి కొంటిని. నాదగ్గరనున్న టార్చిలైటును నొక్కిచూడగా నా పరువు మీద నొకపురికొస కాన్పించెను. అప్రయత్నముగ నే నదృశ్యరయమున యాపరువుమీదనుండి గదిగోడకుతగులునట్లు రివ్యవస్థాపితిని.

ఢేరాఢూనులో నేనొక క్రొత్తజంతువును చూచితిని, లేక నానుట్టుకది క్రొత్త. నేను జయిలుద్వారమువద్ద నిలచి జయిలకుతో మాట్లాడుచుండ బయట నొకమనిషి యొకక్రొత్తజంతువునుతీసికొని వెళ్ళుచుండెను. జయిలకు వానిని పిలిపించెను. అప్పుడు నేనతనిచేతిలో బల్లికి మొసలికి మధ్యరకములోనున్న రెండడుగుల జంతువునుచూచితిని. దాని యొడలునిండ పొలునులు, కాళ్ళకుపంజాలు గలవు. బ్రతికి

యున్న యీ వికారపుజంతువు గుండ్రముగ నొకవింతచుట్టనలె చుట్ట బడెను. దానియజమాని దానిచుట్టగుండ నొక కర్రనుపోనిచ్చి దాని నతిహుసారుగ మోసుకొనిపోవుచుండెను. అతడు దానిని “బో” యని పిలచెను. జయిలకు ‘దానిని నీవేమిచేతు’నని ప్రశ్నించ నపు డతడు పకపక నవ్వుచు ‘బజ్జ’ చేసికొ నెదనని బదులు చెప్పెను. అత డొక మాటవికుడు. తరువాత నేనని యడుమని తెలిసికొంటిని.

ఖయిదీలు, ముఖ్యముగా దీర్ఘకాలశిక్ష ననుభవించు వా రేవినోదములులేక బాధపడుచుందురు. తఱచు వా రే పెంపుడుజంతు వునో చేరదీసి దానితో చెఱలాటమాడుచు కొంతయుపశాంతి పొందుచుందురు. మామూలు ఖయిదీల కెట్టి సావకాశము లేదుకాని, ఖయిదీలవరుసీర్లకు కొంతస్వేచ్ఛగలదు. సామాన్యముగ జయిలు అధికారులు వారికభ్యంతరము చెప్పరు. ఉడుతల నతిసామాన్యముగ పెంచుచుందురు. ముంగిస మరియొక పెంపుడుజంతువు. జయిలులో కుక్కలను రానీయరు కాని పిల్లులను ప్రోత్సహింతురు? ఒకసారి యొక పిల్లిపిల్ల నాతో చెలిమిచేసికొ నెను. అది యొక జయిలుఅధికారిదగుటచే నతడు బదిలీయగుటతోడనే యదికూడ లేకపోయెను. అదిలేకపోవుట నాకు కొరతగనుండెను. కుక్కలకు తావులేకపోయి నను డేరాడూను జయిలులో నాకు కొన్ని కుక్కలతో తలవనితలంపుగ సంబంధముకలిగెను. ఒక జయిలుఅధికారి యొక ఆడకుక్కను తెచ్చెను. అతడు బదిలీయైనపుడు దానిని విడిచి వెడలిపోయెను. పాపము దానికొక నివాసము, యిల్లువాకిలి లేక తూములక్రింద నివసించుచు వార్డులు పారవేయు రొట్టెముక్కలను తినుచు తిరుగుచుండెను; అది సామాన్యముగ తిండిలేక మాడుచుండెను. నన్ను ప్రధానజయిలుబయట నున్న కొట్టులో నుంచుటచే నది తిండికొరకు నాదగ్గరకు వచ్చెడిది. నేను దానికి విడువకుండ తిండిపెట్టెడివాడను. అదియొక తూముక్రింద కొన్ని కూసలను పెట్టెను. వీనిలోకొన్నిటి నెవరో తీసికొనిపోయిరి. మూడుమాత్రము మిగిలెను; నేను వాటికి తిండి పెట్టెడివాడను. అందులోనొకదానికి చాలజబ్బుచేసి వెరికోప

ముతో కొట్టుకొనుచుండెను. నేను దానితో చాల బాధపడితిని. నేను దాని కతి జాగ్రతతో సేవచేయుచు నొక్కొక్కపుడు రాత్రి పదిపన్నెండుసార్లు తీసి దానిని చూచుచుండెడివాడను. చివర కది బ్రతుకుటచే నా చికిత్సనలన నది తేరుకొ నెనని నేను సంతోషించితిని.

బయట నున్నప్పటికంటె జయిలులోనుండగనే నాకు జంతువులతో నెక్కువసంబంధము. కుక్కలనిన నాకెప్పుడును ప్రీతి. నేను కొన్నిటిని పెంచెడివాడను. కాని నాకితరపనులుండుటచే వానినితగు శ్రద్ధతో చూచుటకు వీలులేకపోయెడిది. జయిలులో వాటిసావాసముకు నేనెంతయు కృతజ్ఞుడనైతిని. సాధారణముగ హిందువులు తమ యిండ్లలో జంతువులను పెంచుటకొప్పుకొనరు. భూతదయ కలిగి యుండవలెనని వారి వేదాంత మెంత బోధించుచుండినను తఱచు వారతి నిర్లక్ష్యముగను, జంతువులయెడల క్రూరముగను నుండురు. చాలమంది హిందువులచే నతిఘనముగ చూడబడుచు పూజింపబడు గోవుకూడ (కొట్లాటలకు తరచు యిదియే కారణమగుచున్నది) దయతో చూడబడుటలేదు. దయయు పూజచేయుటయు నెల్లపుడు కలిసియుండ నేరవు.

తమతృష్ణను, లేక ప్రవర్తనను తెలుపుచిహ్నములుగవివిధదేశములు వివిధజంతుచిహ్నముల నామోదించును. ఆమెరికాసంయుక్తరాష్ట్రములకు, జర్మనీకిగరుత్మంతుడు; ఇంగ్లండుకుసింహము, వేటకుక్క; ఫ్రాన్సుకుకోడిపుంజు, పాతరష్యాదేశమునకు యెలుగుగొడ్డు. ఈయభిమాన మృగములు జాతీయశీలము నెంతవరకు పోతపోయును? ఇవి చాలవరకు ధూర్తస్వభావముకలవి. జగడమునకు కాలు దువ్వనవి. మృగములను వేటాడి తినునట్టి భూతములు. ఈ సాదృశ్యములను ఆదర్శముగనుంచుకొని పెరుగుమనుష్యులను బుద్ధిపూర్వకముగ నారీతుల నవలంబించి, ధూర్తస్వభావమును మాపుటలోను, సింహగర్జనలను చేయుటలోను, యితరులను భక్షించుటలోను ఆశ్చర్యమేమున్నది? హిందూదేశస్థుడు శాంతముగ దౌర్జన్యరహితముగనుండుటలో నాశ్చర్యములేదు; ఏలనన గోవు అతని యభిమానమృగము.

పోరాటము

బయట పోరాటము సాగుచునేయుండెను. సమీపములో జయము కాన్పించకపోయినను ధైర్యసాహసములుగల స్త్రీ పురుషుల నేకమంది వేళ్ళుపాతుకొని, యతిశక్తివంతముగనున్న ప్రభుత్వమును శాంతముగ ధిక్కరించుచునేయుండిరి. విరామము లేకుండ దినాదినాభివృద్ధియగుచున్న నిర్బంధపరంపరలు భారత దేశములో బ్రిటిషు ప్రభుత్వ పునాదులు దేనిమీద నిర్మింపబడెనో విదితము చేయుచుండెను. ఇప్పుడివిషయములో నెట్టివంచనయును లేకపోవుట చేనిదిమాకుకొంతత్మస్థినిచ్చెను. తుపాకులు, సన్నీలు విజయవంతములయ్యెను. కాని యొక గొప్పయోధుడొకసారి “నీవు తుపాకులతో, సన్నీలతో నేమి చేసినను చేయవచ్చును కాని, వానిమీదమాత్రము కూర్చొనరాదు” అని చెప్పెను. మా యాత్మల నమ్ముకొని యాధ్యాత్మిక వ్యభిచారమున కొడబడుటకంటె మేమివిధముగ పాలింపబడుటయే మంచిదనుకొంటిమి. జయిశ్శలో మేము భౌతికముగ నసహాయములము. కాని మేమచ్చటకూడ మాయుద్యమమునే సేవించినట్లు భావించితిమి. బయటనున్న చాలమందికంటె బాగుగ దానిని సేవించితిమి. మాదుర్బలత్వముచే మమ్ము రక్షించుకొను నుద్దేశ్యముతో భారతదేశ భవిష్యత్తును నాశము చేయవలసినదేనా? మానవశక్తిసంపదలు, మానవబలము పరిమితిగలవి యను సంగతి నిజమే! చాలమంది వికలాంగులైరి. చాలమంది చనిపోయిరి. చాలమంది వెనుకకు తగ్గిరి. అనేకమంది యుద్యమమునకు ద్రోహముకూడ చేసిరి. కాని యెన్ని యనాంతరములు కలిగినను యుద్యమము సాగుచునేయుండెను. ఆదర్శములు మలినము కాక స్పష్టముగనుండి, యత్సాహము మొక్కనోకున్నచో నపజయము కలుగజాలదు. మన సూత్రమును సిద్ధాంతమును విడిచిపెట్టుటయు, మన హక్కులను జారవిడుచుటయు, నవమానమునకు మర్యాదహీనముగ లొంగిపోవుటయు నిజమైన యపజయము. శతృవు కలుగచేయుగాయములకంటె స్వయంకృతములగు గాయములు కుదురుట కెక్కువకాలము పట్టును.

తఱచు మానుర్బలత్వముపట్ల, తప్పమార్గమున పోవుచున్న ప్రపంచముపట్ల కొంతవిసుగుదల కలిగెడిది. అయినను మేముసాధింప గలిగినదానికి కొంతగర్వముకూడ నుండెడిది. ఏలనన మాప్రజలు ఏకులవలె ప్రవర్తించిరి; వీరగణములో మనముకూడ సభ్యులమని భావించుకొనుట యుత్తమలక్షణము.

ఆ శాసనోల్లంఘన దినములలో బహిరంగ కాంగ్రెసుసభలను జరుపుటకొకసారి ఢిల్లీలోను, మరియొకసారి కలకత్తాలోను రెండుయత్నములుజరిగెను. ఒకయక్రమసంస్థ, నిరాటంకముగ, ప్రశాంతముగ కలుసుకొనజాలదని విదితమగుచునే యున్నది. అట్టి ప్రయత్నము విధాయకముగ పోలీసులతో జగడము తెచ్చిపెట్టెను. పోలీసు లాసభలను లాశీల సహాయముతో బలవంతముగ చెదరగొట్టి, యనేకమంది ప్రజలనునిర్బంధించిరి. ఈయక్రమసభలకుభారతదేశమంతటనుండియు వేలకొలది జనులు ప్రతినిధులుగవచ్చుట యొక యసాధారణవిషయము. ఈ రెండు సభలలోను యు.పి. రాష్ట్రములోనిప్రజలు ప్రధానభాగమునహించిరని విని నేను సంతసించితిని. 1933 మార్చి మాసాంతమున మాతల్లికూడ కలకత్తాసభలకు వెళ్ళేదనని పట్టుపట్టెను. ఆమె కలకత్తాకుపోవుచుండ మార్గమధ్యమున మాలవ్యాజీతోను తదితరులతోను నిర్బంధింపబడి అసన్ సోలుజయిలులో కొద్దిరోజులుంచబడెను. దుర్బలముగనుండి బాధపడుచున్నను యామెచూపినయత్నాహతకులకు నేనెంతయు నాశ్చర్యపడితిని. జయిలనిన యామె కొక లెక్కగాదు. ఆమె యంతకంటె నెక్కువ యగ్నిపరీక్షనిచ్చెను. ఆమె యేకైకపుత్రుడు, కుమార్తెలిద్దరు ఆమె ప్రేమించిన యితరులు జయిళ్ళలో దీర్ఘ కాలశిక్షలననుభవించుచుండ నామెనివసించు యాతూన్యభవన మామెకు గుండెదిగులు కలిగించుచుండెను.

మాయుద్యమముతగ్గి తక్కువస్థాయిలో నెమ్మదిగా పాగుచు (మధ్యమధ్య నెప్పుడోతప్ప) నెట్టియుద్రేకము లేకయుండెను. నాభావములు యెక్కువగ వితర దేశములమీదికు పోవుచుండెను. జయిలులో నాకవతాశమున్నంతవరకు నార్థికమాంద్యగ్రస్తమైన ప్రపంచదృష్టిని

నేనుపీక్షించుచు నవగాహనము చేసికొనుచుంటిని. ఆ విషయమును గురించి నాకు దొరికిన పుస్తకములన్నింటిని చదివితిని. చదివినకొలది నాకు దానియందు కుతూహలము హెచ్చగుచుండెను. తనసమస్యలు తనపోరాటములుగల హిందూదేశము జాతీయముగ సంతరాజీయముగ రాజకీయముగనార్థికముగసర్వత్రజగుగుతున్న పోరాటములలో, నద్భుతజగన్నాటకములలో, నొకచిన్న భాగమయ్యెను. ఆ పోరాటములో నాయభిమానమంతకంత కెక్కువగ కమ్యూనిష్టులవైపు మ్రొక్కుచుండెను.

చిరకాలము క్రిందట నేసామ్యవాదకమ్యూనిజములునన్నాకర్షించెను. రష్యాయెడల నా కభిమానము. సోవియటురష్యాలోన నేకవిషయములు-వ్యతిరేకాభిప్రాయమును నిర్దాక్షిణ్యముగ నులిమివేయుట, దేశమునంతను సైన్యమయముచేయుట, వివిధ పోలీసులను నిర్వహించుటకు చేయబడిన యనవసర ఛార్జన్యము-ఈయన్నింటిని నేనంగీకరింపజాలను. కాని పెట్టుబడిదారులప్రపంచములో ఛార్జన్యమునకునిర్బంధములకు కొరతలేదు. ఛార్జన్యమే ధనార్జనచేయు సంఘముయొక్కయు ఆస్తియొక్కయు మూలము, పునాదియని నేనంతకంతకు గ్రహించితిని. ఛార్జన్యము లేనిదే యది యనేకరోజులు నిలువజాలదు. ఆకలిచిచ్చు ప్రతిచోట ప్రజాబాహుళ్యమును సదా కొద్దిమంది (వారిలాభముల కొరకును, వైభవాదుల కొరకును) యిచ్చకు లొంగదీయుచున్న పుడు రాజకీయస్వాతంత్ర్యమునలన ప్రయోజనమేమియు నుండదు.

రెండుచోట్ల ఛార్జన్యము సమముగనే యుండెను. కాని పెట్టుబడిదారుల ఛార్జన్య మావిధానమునకు స్వతస్సిద్ధమైనట్లు కాన్పించును. రష్యా ఛార్జన్యము చెడ్డదేయైనను, పరస్పర సహకారము మీదను శాంతిమీదను ఆధారపడు నొకచక్కనిక్రమమును, ప్రజాసామాన్యమునకు నిజమైన స్వేచ్ఛ నిచ్చుటయు దానిలక్ష్యము. సోవియటురష్యా యెన్నితప్పులుచేసినను, యసంఖ్యాకములగు కష్టములను తరించి యీ క్రొత్తక్రమమువైపు చాలయడుగులను వేసెను. తక్కినప్రపంచమంతయు నార్థికమాంద్యముచే నలిగిపోవుచు ననేక విధముల వెనుకకు పోవుచుండ, సోవియటుదేశములో మన కండ్ల

యెదుటనే యొక మహాద్భుత సవీనప్రపంచమునిర్మింపబడుచుండెను. అనినుమహాశయుని యనుసరించుచు రష్యా భావికాలముకొఱకు చూచుచు నిక ముందుండవలసిన క్రమమునుగురించిమాత్రమే యోచించుచుండెను. ఇతర దేశములు నిర్వీర్యమైన భూతకాల క్రమముక్రింద చేష్టలుదక్కియుండ, గతకాలమునాటి నిరర్థక నిష్ప యోజక శిథిలసంస్థలను రక్షించుటకు తమ శక్తులన్నింటిని వ్యయము చేయుచుండెను. ప్రధానముగ, మధ్యఆసియాలో చాల వెనుకబడి యున్న ప్రాంతములు సోవియటు ప్రభుత్వముక్రింద పొందిన గొప్ప యభివృద్ధినిగురించిన నివేదికలు వన్నెంతయో మెప్పించెను. కనుక నీ తూకములో నేను పూర్తిగ రష్యాదేశము సభిమానించితిని. అంధ కారబంధురము, విషాదపూరితమునగు ప్రపంచములో సోవియటుల యునికియు, సాదృశ్యమును సంతోషకాంతులను ప్రసరింపజేయు చుండెను.

సోవియటురష్యా విజయముగాంచినను, విఫలమయిన నుకమ్మ్య నిస్తుసిద్ధాంత మాహాత్మ్యమున కది కళంకము కాజాలదు. జాతీయ కారణములచేత, యంతర్జాతీయ కారణములచేత బోల్షివిక్కులు తప్పిదములను చేయవచ్చును; లేక విఫలతనొందినను పొందవచ్చును. అయినను కమ్మ్యనిస్తుసిద్ధాంతము సరియైనదే కావచ్చును. ఆ సిద్ధాంత మును బట్టియే రష్యాలో జరిగినదానిని గ్రుడ్డిగాననుకరించుట మూర్ఖత్వమగును. ఏలనన దానిని వర్తింపజేయు విధము ఆయాదేశ ములలోని ప్రత్యేక పరిస్థితులమీద, వాని చారిత్రకాభివృద్ధిమీద నాధారపడియుండును. మరియు, హిందూ దేశముగాని, మరేదేశము గాని బోల్షివిక్కుల విజయములనుబట్టియు, వారు విధాయకముగ నొనర్చు తప్పులను బట్టియు గుణపాఠము నేర్చుకొనవచ్చును. చుట్టు శత్రుప్రపంచమావరించుకొని యుండుటచే బయటనుండి తమకు యొత్తిడికలుగవచ్చునను భయముచే బోల్షివిక్కులు యెక్కువవేగ ముగ పోవుటకు ప్రయత్నించిరి; వారు తీవ్రతను కొంతతగ్గించిన యెడల గ్రామప్రాంతములవారికి సంభవించినదుఃఖము చాలవరకు

లేకుండ పోయెడిది. కాని పరివర్తన వేగము తగ్గించినచో నిజమైన గొప్పఫలితములు చేకూరగలవా? యను ప్రశ్నయుదయించెను. మూల నిర్మాణమునే మార్పుచేయవలసిన క్లిష్టసమయ మానవ మయినపుడు సంస్కారపద్ధతి యే ప్రధానసమస్యను పరిష్కరింప జాలదు. తరువాత యభివృద్ధి యెంత నెమ్మదిగ జరిగినను ప్రాతిపది కలోమాత్రము ప్రస్తుత క్రమమును పూర్తిగ ఛేదింపవలెను.

భారతదేశములో పరస్పరసంబంధముగల భూసమస్యను, పారిశ్రామికసమస్యను కొంచెమించుమించు తదితరప్రధాన సమస్యలను విప్లవమార్గ మొక్కటియే సాధింపగలదు. లాయడ్ జార్జి తన 'యుద్ధస్మరణములు' అనుపుస్తకములో వ్రాసినట్లు "అగాధమును రెండుదాటులలో దాటెదమనుటకంటె గొప్పతప్పిదము మరియొకటి యుండబోదు."

రష్యాసంగతి విడిచిపెట్టి మార్క్సుసిద్ధాంతము, వేదాంతము నాహృదయములోనున్న యనేకాంధకారకోణములను ప్రకాశమాన మొనర్చెను. చరిత్రలోనాకొకనూతనయర్థముద్యోతకమగుచుండెను. మార్క్సు వ్యాఖ్యానము దానిపయి నొక యద్భుతకాంక్షి ప్రసరింప జేసెను. అది యంతయు దానివెనుక నొకప్రయోజనమును, క్రమమునుగల తెరవిడిపోయిన నాటకమయ్యెను. భూత, వర్తమానముల నాశము దుఃఖము, మనలనెంత నిర్ఘాంతపరచునవియైనను భవిష్యత్తు యాశాపూరితముగ నుండెను. మార్క్సుసిద్ధాంతములోని శాస్త్రీయ దృష్టియు, నిరంకుశాభిప్రాయములకు విశ్వాసములకు కట్టుబడవలెనని నిర్బంధ మెంతమాత్రము లేకపోవుటయు, నన్నాకర్షించెను. రష్యాలోను, తదితర చోట్లను అధికారసమ్మతమగు కమ్యునిజములో నెంతయో యభిప్రాయ నిరంకుశత్వమున్నమాట నిజము; తఱచు దానికి వ్యతిరేకులైనవారు వేటాడబడిరి. సోవియటు దేశములోనద్భుత మగుమార్పు యతి వేగముగ జరుగుచుండ తీవ్రమగు వ్యతిరేకము దీనిసంతను నాశనముచేయవచ్చునని గ్రహించుట కష్టముకాకపోయినను యది శోచనీయముగ కాన్పించెను.

ప్రపంచము నావరించిన యార్థిక మాంద్యము, విషనుస్థితి మార్కున హేతువాదమును సమర్థించుచున్నట్లు కాన్పించెను. తక్కిన యన్ని పద్ధతులు, సిద్ధాంతములునంధకారములోపడికొట్టుకొనుచుండ మార్కుసిద్ధాంతమొక్కటే కొంచె మించుమించు తృప్తికరముగ దీని కర్థముచెప్పి నిజమైన తరుగోపాయము ప్రసాదించెను.

ఈ నా విశ్వాస మభివృద్ధియైనకొలది నా లో నూతనభావము లుద్భవించెను. శాసనోల్లంఘనము విజయమునొందలేదను విచారము తరుగ నారంభించెను. ప్రపంచ మతిత్వరితముగ నభిలషింపబడిన గమ్యస్థానమునకు చేరుటలేదా? యుద్ధములు విపరీత నష్టములు సంభవింపవచ్చునను భయోత్పాతము కలదు. అయినను మనము ముందుకుపోవుచున్నారము. ఇచ్చట స్తబ్ధత్వములేదు. ఈ మహా ప్రస్థానములో మన జాతీయ సంగ్రామ మొక యంతకుచ్చ, ఒకమజలీ, నిర్బంధములు, బాధలు మన ప్రజలను భవిష్యత్సంగ్రామములకు తయారుచేయుచు, ప్రపంచము నుట్టుతలూగించుచున్న నూతనభావ ములనుగురించి యోచించునట్లు బలవంతపరచుచున్నవి. దుర్బలులు తప్పకొనినకొలది మన మంతకంతకు బలము, శిక్ష, కష్టసహిష్ణుత గలవారమగుదుము. కాలము మనకు ప్రసన్నముగనుండెను.

కనుక నేను రష్యా, జర్మనీ, యింగ్లాండు, అమెరికా, జపాను, చీనా, ఫ్రాన్సు, స్పెయిను, యిటలీ, మధ్యయూరపులలో జరుగు చరిత్రనుగురించి యతిజాగ్రతగచదివి న రమానవ్యవహారములవిషమ గ్రంథుల నర్థముచేసికొన యత్నించితిని. మహాసంక్షోభము నెదుర్కొనుటకు ప్రతిదేశము సల్పిన యత్నములను విడివిడిగను సమగ్రముగను నే నెక్కువ యాస క్రితో ఏక్షించితిని. రాజకీయ ఆర్థిక దుస్థితులను పరిష్కరించుటకు నాయుధములను, యుద్ధపరికరములను తగ్గించు సమస్యను చర్చించుటకు, జరుపబడిన యంతర్జాతీయసభల యనేకాపజయములు నాకు మన కులసమస్యను బలవంతముగ జ్ఞప్తికితెచ్చెను. ప్రపంచము దీనికెంతసుముఖముగనున్న ను మనమీసమస్య నింతవరకు పరిష్కరింప జాలకపోతిమి. ఈసందర్భములో నపజయము ప్రపంచవినాశమును,

తెచ్చి పెట్టునను నెంత వ్యాప్తి నొందిన విశ్వాసమున్నను యూరపు అమెరికాల రాజకీయ ధురంధరులందఱు సమన్వయమునకు రాజాలక పోయిరి. దీనిని తీర్చవలసిన పెద్దలు న్యాయమార్గమున పోవసాహసింపడు.

ప్రపంచదుఃఖములను, పోరాటములను గురించి యోచించుటలో కొంతనరకు నేను నాస్వంతకష్టములను, జాతీయ కష్టములను మరచి పోతిని. ప్రపంచచరిత్రలోని యీ మహావిప్లవయుగములో జీవించుచుంటినని నే నొక్కొక్కప్పుడు తాహాభరితుడ నగుచుందును. బహుశః రాబోవుగొప్పమాపుల సందర్భములో ప్రపంచములోని నా చిన్న సీమలో నేనుకూడ కొద్దిభాగము తీసికొనవలసియుండును. మరి యొకప్పుడు పోరాటము, దౌర్జన్యములతో నిండియున్న ప్రపంచవాతావరణము నన్ను కృంగదీయును. మానవుడ ధఃపతితుడై బానిసయగుట కలవడుటచే బాధను, దారిద్ర్యమును, క్రూరత్వమును ధిక్కరింపజాల నంతటి మొద్దుబారిన మనస్సులుగల విద్యాధికులైన స్త్రీపురుషుల దృశ్యము మరింత శోచనీయమైనది. సత్పురుషులు మానవంతులైయుండ నీతిబాహ్యమైన యీవాతావరణములో బోకరింపగల నీచులు నారి తేరిన మోసగాండ్లు వృద్ధిచెందిరి. హిట్లరు విజయము, దానిననుసరించిన బ్రౌను టెర్రరు వజ్రపాతమువలెనుండెను. అయినను నది తాత్కాలికమే యని నన్ను నేనోదాహుకొంటిని. మానవప్రయత్నము, పోరుషము, వృధయ నెడుభావము కొంచెమించుమించు కలిగెడిది. యంత్రము గ్రుడ్డిగా నడిచిపోవుచుండ దానిలోనున్న యొకచిన్న భాగము, యొక సీల, యేమిచేయగలదు?

అయినప్పటికి, జీవితమునకు సంబంధించిన కమ్యూనిష్టు వేదాంతము నా కాశను, సుఖమును ప్రసాదించెను. దానిని భారతదేశమున నెట్లుప్రవర్తింపజేయవలెను? రాజకీయస్వాతంత్ర్యసమన్వయమునకు మింకను సాధించుకొనలేదు. మా మనస్సులు జాతీయదృష్టితో నిండియుండెను. ఏకకాలమందే మే మార్థికస్వాతంత్ర్యముకుకూడ దుముకవలెనా? లేక వాని నొకటి తరువాత నొకటిగ తీసికొనవలెనా? ప్రపంచ పరిస్థితులు, భారతదేశములో జరుగుచున్న విషయములు

కూడ సాంఘిక సమస్యను బలవంతముగ ముందుకు తెచ్చుచున్నవి; రాజకీయస్వాతంత్ర్యము నిక నెంతమాత్రము దానినుండి వేరుజేయుటకు వీలులేనట్లు కాన్పించెను.

భారత దేశములో బ్రిటిషుప్రభుత్వము నీతి సాంఘికాభివృద్ధిని భంగపరచుతెగలు రాజకీయస్వాతంత్ర్యము నెదుర్కొనునట్లుచేసెను. ఇది జరుగక తప్పదు. భారత దేశములో వివిధతరగతులు, వర్గములు, స్పష్టముగ నిరూపింపబడవలెననియే నేనుకోరుచుంటిని. కాని యితరు లీవిషయము నామోదించిరా? చాలమంది యట్లు చేయలేదు. కొన్ని పెద్దపట్టణములలో కొద్దిమందిసనాతనకమ్యూనిస్టులున్నసంగతినెజము. నాకు జాతీయోద్యమమునకు వ్యతిరేకులయి దానిని తీవ్రముగ విమర్శించుచుండిరి. మంచికట్టుబాటులతో నేర్పడిన లేబరు యుద్యమములుకూడ గట్టితనములేని సామ్యవాదమునే కలిగియుండెను. కాని యవిచిన్నచిన్నముక్కలయి యార్థికమాంద్యముచేబాధపడుచుండెను. విద్యాధికులలో, మంచి వివేకముగల ప్రభుత్వాధికారులతో గూడ, కమ్యూనిజముకు, సామ్యవాదముకు సంబంధించిన యస్పష్టభావములు న్యూన్యై చెందెను. ప్రజాస్వామికములను గురించిన బ్రెన్ గ్రంథములను, మోర్లే, కీత్, మేజీన్ గ్రంథములను చదువుచుండిన కాంగ్రెసు యువతీ, యువకులు దొరికినపుడెల్ల సామ్యవాదము, కమ్యూనిజము, రష్యాలను గురించి యిప్పుడు చదువుచుండిరి.

మీరటు కుట్రకేసు ప్రజల హృదయముల నీనూతనభావముల వైపు మరలించుటకు చాల తోడ్పడెను. ప్రపంచము నావరించినవిషమావస్థ దృష్టి నరికట్టుచుండెను. ప్రతిచోట నొక నూతన పరిశోధనోత్సాహముప్రబలెను. వర్తమాన సంస్థలను ప్రశ్నించుట, సవాలు చేయుట, విమర్శించుట ప్రారంభమయ్యెను. మానసిక వాయుప్రసారగతి తెల్లమగుచున్నను నది యాత్మవిశ్వాసములేని మృదువచనము. కొంతమంది ఫాసిస్టు భావములను ప్రేరేపించిరి. నిర్దుష్టమైన నిర్వచనముగల లక్ష్యము లేకుండెను. జాతీయతయే యింకను ప్రధాన భావముగనుండెను.

కొంత రాజకీయ స్వాతంత్ర్యము సాధింపబడువరకు జాతీయ తయే ప్రధానశక్తిగనుండునని నాకు స్పష్టమయ్యెను. ఇందుచేతనే భారతదేశములో కాంగ్రెసు యన్నిటికంటె ముందంజ వేసిన సంస్థ. ఇప్పటికి నది యట్లేయున్నది అది యతిశక్తివంతమైనసంస్థ. గాంధీజీ నాయకత్వముక్రింద గత పదమూడు వత్సరములలో నది ప్రజలలో నద్భుతప్రబోధము కలిగించెను. దానిలక్ష్య మస్పష్టమైన బూర్జువా లక్ష్యమేయైనను అది యొక విప్లవప్రయోజనము సాధించెను. దాని యుపయోగ మింకను తఱగిపోలేదు. జాతీయదృష్టి సాంఘికదృష్టికి తావిచ్చువరకు నది యట్లే యుండును. కనుక భావియభివృద్ధి కాంగ్రెసు ద్వారముననే జరుగవలెను. కనుక నేను కాంగ్రెసును వీడుట, జాతిని నడుపు ప్రధానశక్తినుండి సంబంధము త్రెంచుకొనుట వలె కాన్పించెను. అది మనచేతిలోనున్న దివ్యాత్మమును వ్యర్థము చేసికొనుటయగును. అది నిష్ప్రయోజకమగు సాహసకృత్యములలో శక్తిని వమ్ముచేసికొనుట యగును. అయినను కాంగ్రెసు, దాని ప్రస్తుత నిర్మాణమునుబట్టి యదార్థప్రయోజనముగల సాంఘిక పరిష్కారము నెప్పటికైన నామోదించునా? దానిముందర నట్టి సమస్యను తెచ్చినచో నది కాంగ్రెసును రెండుమూడు చీలికలక్రింద చీల్చి వేయుటగ పరిణమించును. అధమము చాలమంది దానినుండి తరిమి వేయబడుదురు. సారాంశములు చక్కగ స్పష్టపరుపబడి సమ్యక్బద్ధమైనవర్గ మొకటి సార్థకమగు సాంఘికవిధానముకోటకునిలుచు నెడలపై చీలికలనుమనమభిలషింపనచ్చును ఆ హూయముచేయవచ్చును.

కాని ప్రస్తుతము కాంగ్రెసనగా గాంధీజీ. అతడేమిచేయును? భావములలో నత డొక్కొక్కప్పుడద్భుతముగ వెనుకబడియుండును. ఆచరణలో నతడు నవీనభారతయగములో ననన్యవిప్లవకారుడు, అసాధారణవ్యక్తి. అతనిని మామూలు ప్రమాణములచే విమర్శించుట దుస్సాధ్యము. సాధారణ తార్కికసూత్రములనుకూడ నతని యెడల వర్తింపజేయు టసంభవము. కాని యతడు హృదయాంతరాళమున విప్లవకారుడగుటచేతను, భారత రాజకీయస్వాతంత్ర్యమునకు బద్ధకంకణుడగుటచేతను, దానినిసాధించువరకు వెనుదిరుగని పాత్రను

వహించితీరును. ఈ విధానములోనే యత డద్భుతమగు ప్రజాశక్తుల నుద్రేకింప జేయును. అతనుకూడ క్రమక్రమముగ సాంఘికపరమావధి వైపు సాగిపోవునని నేను సగ మాశపడితిని.

భారతదేశములోను, బయటనుగల శుద్ధకమ్యూనిస్టులు చాల వత్సరములనుండి గాంధీజీని, కాంగ్రెసును తీవ్రముగ నెదుర్కొనుచునే యుండిరి. వారు కాంగ్రెసునాయకుల కనేక నీహోద్దేశ్యముల నాపాదించిరి. కాంగ్రెసు లక్ష్యమునుగురించిన సిద్ధాంతసంబంధ విమర్శలు చాలవరకు సమర్థములు, శక్తినంతములు, విషయబద్ధములు. తరువాత సంభవించినవిషయములు కొంతవరకు వాటిలోనున్న న్యాయమును మజువుచేసెను. సామాన్య భారత రాజకీయపరిస్థితులను విడివిడిగా పరీక్షించి విమర్శించినచో మొదటి కమ్యూనిస్టు విమర్శలు కొన్ని 'తు' 'చ' తప్పకుండ యదార్థములయ్యెను. కాని వారు తమ సామాన్యసూత్రములను విడిచిపెట్టి వివరములోనికి దిగుటతోడనే తప్పుమార్గమున పడిపోవుచుందురు. సంఖ్యలోను, పలుకుబడిలోను కమ్యూనిస్టులు భారతదేశములో చాల దుర్బలులగుటకు కారణమేమనిన వారు కమ్యూనిజమునుగురించి శాస్త్రీయజ్ఞానమును వెదజల్లి ప్రజాహృదయమును త్రిప్పుకొనుటకు బదు లితరులను తిట్టుటయందే తమశక్తినంతను వినియోగించిరి. ఇది యెదురుతిరిగి వారికే యెక్కువ యపకారము చేసెను. వారిలో చాలమంది లేబరులో పనిచేసెడి వారు. అచ్చట నే కొద్దికేకలో పనివాండ్రను తమవైపు త్రిప్పు కొనుటకు సరిపోయెడివి. కాని విద్యాధికులకు వట్టికేకలు చాలవు. ఇప్పుడు భారతదేశములో మధ్యతరగతికిచెందిన విద్యాధికుడే విప్లవ కారుడనుసంగతి వారు గుర్తింపరైరి! శుద్ధకమ్యూనిస్టుల సంబంధము లేకుండగనే చాలమందివిద్యాధికులను కమ్యూనిజము ఆకర్షించెను. అయినను వారిమధ్య నెంతయో యంతరువుకలదు.

ప్రభుత్వముపయి విశేషయొత్తిడి కలిగించి భారత పెట్టుబడిదారులకు, జమీందారులకు పారిశ్రామిక, వర్తక హక్కులను సంపాదించి పెట్టుటయే కాంగ్రెసునాయకులలక్ష్యమనికమ్యూనిస్టులయభిప్రాయము.

“కాంగ్రెసు వ్యవసాయదారుల యొక్కయు మధ్యతరగతికి చెందిన క్రిందితరహావానియొక్కయు, పారిశ్రామికపనివాండ్రయొక్కయు రాజకీయ, ఆర్థిక యసంతృప్తిని బొంబాయి, అహమ్మదాబాదు, కలకత్తా లోని యంత్ర యజమానులయొక్కయు లక్షాధికారుల యొక్కయు రథములకు కట్టివేయజూచును.” భారతదేశ పెట్టుబడిదారులు తేరమఱుగున కూర్చొని ప్రజోద్యమము నారంభింపవలసినదని మొదట కాంగ్రెసు వర్కింగుకమిటీవారి నాజ్ఞాపింతురు. తరువాత నది చాల గొప్పదియై, యుపద్రవకరమైనపుడు దాని నాపివేయమనియో లేక పెడత్రోవబట్టించమనియో నాజ్ఞాపింతురు. మరియు బ్రిటిషువారు పోవలెనని కాంగ్రెసునాయకులు నిజముగాకోరరు. ఏలనన నాకలితో మాడుచున్న ప్రజలను నిరోధించుటకు, కొల్లగొనుటకు వారియవసరమెంతయోకలదు. భారతదేశ మధ్యతరగతులవారు తమంతతామి పనిచేయుటకసమర్థులమనిభావించి బ్రిటిషువారిసహాయమ పేక్షింతురు.

సమర్థులైన కమ్యూనిస్టులే యిట్టిపిచ్చివ్రాతలను విశ్వసించుచుండుటాశ్చర్యకరము. ఇట్టివిశ్వాసములుండుటచేతనేవారుభారతదేశములో నెక్కువ యపజయమునొందిరి. భారతజాతీయోద్యమమును యూరపులోని లేబరు ప్రమాణములనుబట్టి విమర్శించుటయే వారు చేసిన ముఖ్యప్రమాదము. లేబరునాయకులు తఱచు లేబరుయద్యమమునకు ద్రోహముచేయుండుట వీరికి చాలయనుభవము. కనుక వీరా సాదృశ్యమునే హిందూదేశమునకును వర్తింపజేతురు. భారతజాతీయోద్యమము లేబరుయద్యమము, బీదలయద్యమము కాదని విదితమగుచునేయున్నది. అది బూర్జువాయద్యమమని దాని పేరే విశదము చేయుచున్నది. దానిలక్ష్యమింతవరకు రాజకీయ స్వాతంత్ర్యముగాని సాంఘిక క్రమమును మార్చుటగాదు. ఈ లక్ష్యము గొప్పదికాదని, చాలదని విమర్శింపవచ్చును. వర్తమాన యుగమునకు పనికిరాదని జాతీయతనే ఖండింపవచ్చును. కాని యద్యమపునాదుల నంగీకరించు భూమిపద్ధతిని, పెట్టుబడిదారులపద్ధతిని కూలద్రోయుటకు యత్నింపక కాంగ్రెసునాయకులు ప్రజలను ద్రోహము

చేసిరని చెప్పట మూర్ఖత్వము. అట్లుచేసెదమని వారెన్నడు చెప్పి యుండలేదు. కాంగ్రెసులో కొందఱు భూమిపద్ధతిని పెట్టుబడి పద్ధతిని మార్చవలెనని కోరుచున్నారు. కాని వారు కాంగ్రెసుపేరిట నట్లు మాట్లాడజాలరు.

జాతీయోద్యమమువలన బ్రిటిషువస్తువులను తదితర విదేశ వస్తువులను బహిష్కరించుటచేతను స్వదేశీని ప్రోత్సహించుటచేతను భారతదేశ పెట్టుబడిదారుల చాల లబ్ధిపొందినమాట సత్యము. ఇది విధాయకము. ప్రతిజాతీయోద్యమము బహిష్కారమునుబోధించి స్వదేశీ పరిశ్రమలను ప్రోత్సహించును. శాసనోల్లంఘనము జరుగు చున్నకాలములో మేము బ్రిటిషువస్తుబహిష్కారమును బోధించు చున్నపుడుమాడ బొంబాయి మిల్లుపరిశ్రమ యజమానులందఱు నొక సంఘముగా లాంకమైకుతో నొడంబడికచేసికొన సాహసించిరి. కాంగ్రెసుదృష్టిలో నిది జాతీయోద్యమముపట్ల పరమద్రోహము. అది దానినట్లే ప్రకటించెను. అసెంబ్లీలోని బొంబాయిమిల్లు యజమానుల ప్రతినిధికూడ మాలోచాలమంది జయిలులోనుండగా కాంగ్రెసును “అతివాదులను” పదేపదే దూషించెను.

కాంగ్రెసు జాతీయదృష్టులనుండి చూచినను గతకొద్దిసంవత్సరము లలో భారతదేశములో చాలమంది పెట్టుబడిదారులు తీసికొనినపాత్ర నీతిబాహ్యమైనది. ఒటావావలన తాత్కాలికముగ కొన్ని చిన్నవర్గములకు లాభము కలిగియుండవచ్చును. కాని యదిభారతదేశపరిశ్రమ కంతకు చెడ్డచేసెను. దానివలన నాపరిశ్రమ బ్రిటిషుపెట్టుబడికి, పరిశ్రమకు మరింతబానిసయ య్యెను. అది ప్రజలకుహానికరము. మాపోరాట మింకను జరుగుచుండ వేలకొలది జయిళ్ళలో మ్రగ్గుచుండ నీరాయ బారము జరుపబడెను. ప్రతి వలసదేశము యింగ్లండునుండి యతికఠిన షరతులనుపిండుకొ నెను. హిందూదేశమే దానికొకవరము ప్రసాదింప గలిగెను. గత కొద్దివత్సరములలో బ్రిటిషుపెట్టుబడిదారులు భారతదేశమును నష్టముకలిగించు వెండిబంగారువర్తకము సాగించిరి.

పెద్దజమిందారులు తాలూకాదార్లు రౌండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సులో కాంగ్రెసును పూర్తిగా వ్యతిరేకించిరి. శాసనోల్లంఘనకాలములో వారు ప్రభుత్వపక్షముననున్నట్లు బహిరంగ ప్రకటనచేసిరి. వారి సహాయముతోడనే ప్రభుత్వము వివిధ రాష్ట్రములలో ఆర్డినెన్సు రూపములో నిర్బంధశాసనములనుచేసిరి. యు. పి. రాష్ట్రశాసనసభలో జమిందారు సభ్యులలో సభికసంఖ్యాకులు శాసనోల్లంఘన ఖయిదీల విడుదలకు వ్యతిరేకముగ నోటుచేసిరి.

1921, 1930లలో ప్రజయొత్తిడివలన గాంధీజీ తీవ్రయుద్యమములను ప్రారంభించెననుభావము శుద్ధపారపాటు. కాని రెండుసార్లు గాంధీజీయే నడకను త్వరితముచేసెను. 1921లో కొంచెమించుమించునతడొక్కడే కాంగ్రెసును సడిపించెను. దానిసహాయోద్యమములోనికి దింపెను. 1930లో నతడేవిధముగ నడ్డుపెట్టినను యెట్టితీవ్ర ప్రత్యక్ష కార్యవిధానము సాధ్యమయ్యెడిదికాదు. యదార్థవిషయజ్ఞానములేని వ్యక్తిగత మాధ్యవిమర్శలనుచేయుట దౌర్భాగ్యమైనపని. ఇట్టివి నిజసమస్యలనుండి దృష్టిని మరల్చును. గాంధీజీ సత్యసంధతను నిజాయితీని ఢిక్కరించినవాడు తనకు, తన యుద్యమమునకు తీరని నష్టము కలిగించినవాడగును. భారతదేశములో కోట్లకొలది ప్రజల కతడు సత్యదేవత. అతని నేమాత్రము గ్రహించినవాడైనను న్యాయముకొర కత డెంత యాతురత చూపునో గ్రహింపగలడు.

హిందూదేశ కమ్యూనిష్టులు పెద్దపట్టణములలోని పారిశ్రామిక పనివాండ్లతో సంబంధముకలిగియుండిరి. పల్లెటిప్రాంతములతో వారి కెట్టి సంపర్కములేదు. వాటినిగురించి వారి కేమియు తెలియదు. వారి శ్రామిక పనివాండ్లు వ్యవసాయదారుల తరువాతనే పరిగణింపబడవలెను. ఏలసన నేడు భారతదేశములోనున్న సమస్య వ్యవసాయదారులసమస్యయే. కాంగ్రెసు సేవకులు గ్రామసీమలన్నిటిలో వ్యాపించి యున్నారు. మామూలువ్యవహారములో కాంగ్రెసు గొప్ప వ్యవసాయకస్థంఘ. తమ యత్యవసర మనోరథమిడేరినతోడనే వ్యవసాయదారుల క్వచితుగ విప్లవకారులగుదురు. భవిష్యత్తులో నెప్పుడో

యొకప్పుడు పట్టణమునకు, గ్రామమునకు పారిశ్రామిక పనివానికి, వ్యవసాయదారుకు గల మామూలు సమస్య భారతదేశములోకూడ తలయెత్తగలదు.

అనేకమంది కాంగ్రెసునాయకులతోను వర్క్మనులతోనునాకతి సన్నిహిత పరిచయముగలదు. వారికంటె యోగ్యులైన స్త్రీ పురుషులను నేను వాంఛింపజాలను. అయినను ప్రధానసారాంశములనుగురించి నాకు వారికి భేదాభిప్రాయములు కలుగుచుండెను. నాకతి స్పష్టముగ కాన్పించు విషయము వారి కర్థముకాకపోవుట లేక వారు గుర్తింపక పోవుట తరచు నాకు విసుకుదలగనుండెడిది. బుద్ధివిశేషము కొరవడుట దానికి కారణముకాదు. ఎందుచేతనో మేము వివిధ లక్ష్యములమధ్య తిరుగుచుంటిమి. ఈ హద్దుల నకస్మాత్తుగ తిరించుట చాల కష్టమని నేను గుర్తించితిని. అవి జీవితమునకు సంబంధించిన వివిధ వేదాంతములు. మనము క్రమముగ సప్రయత్నముగ నా పరిణామమును పొందుదుము, ఇతరపక్షమును నిందించుట నిరర్థకము. సామ్యవాదమనగా జీవితమును దాని సమస్యలను నొక విధమగు మానసికదృష్టితో చూచుటయనియర్థము. అది వట్టి తర్కముకాదు. దానికంటె నెక్కువది. సాంప్రదాయములమీదను శిక్షణ పోషణల మీదను, భూతవర్తమాన పరిసరముల యదృశ్యప్రభావములమీదను నాధారపడు యితర దృక్పథములుకూడ నట్టివే. కఠినపాఠమును బోధించు జీవిత మొక్కటియే మనలను మాతనమార్గములగుండ నడిపించును. చివర కది మనలను మరొక విధముగ యోచించునట్లు (ఇది చాల కష్టమైనపని) చేయును. బహుశః మన మీ విధానములో కొద్దిగ సహాయభూతులము కావచ్చును.

మ త మ న నే మి ?

1932 సెప్టెంబరు రెండవవారములో ప్రశాంతము విసుగు పుట్టించునదియగు మాజయిలుజీవిత మకస్మాత్తుగ నొకబాంబుమోత వలన దద్దరిల్లెను. సిమ్నజాతులకు రాష్ట్రేమాక్టోనాల్డు ప్రసాదించిన 'కమ్యూనల్ అవార్డు' ఫలితమైన ప్రత్యేకనియోజకవర్గపద్ధతిని నిగసించుటకు గాంధీజీ "చనిపోవునరకు నువసింప" నిశ్చయించెనను వార్త లేతెంచెను. ఆహా! ప్రజలను హడలగొట్టుటకతనికెట్టి శక్తి కలదు! అకస్మాత్తుగా నా తలలోని కనేకవిధభావములు చొరుచుకొనివచ్చెను. అనేక విధ సంభవములు, ఘటనలు జరుగవచ్చునను తలంపు నన్నావేశించి నాశాంతిని భంగముచేసెను. రెండురోజులవరకు నాకెట్టి దోష తెన్ను కానరాక నే నంధకారములోనుంటిని. గాంధీజీచర్యవలన జరుగు కొన్ని ఫలితములను తలచుకొనినపుడునాహృదయముకృంగిపోయెడిది. వ్యక్తి గతమగు భావము భరింపనశక్యముగనుండెను. నేనతని నిక నీ లోకములో తిరిగి చూడజాలకపోవచ్చునని దిగులుపడితిని. ఎత్సర క్రిత మింగ్లండు వెళ్ళుచుండగ నే నతనిని కడసారి చూచితిని. అదియే నా కతని తుది సందర్శనము కాబోవుచున్నదా !

తరువాత తన తుదియాత్మార్పణ కీటి చిన్న సమస్యను నియోజకవర్గముకు సంబంధించిన చిన్న సమస్య - నతడు తీసికొనినందులకు నేను బాధపడితిని. ఇది మన స్వాతంత్ర్యోద్యమమున కెట్టి ఫలితము నిచ్చును? దీనివలన తాత్కాలికముగనైన ప్రధానసమస్యలు మరుగు పడిపోవా? అతడు తన యత్యవసర లక్ష్యమును సాధింపగలిగినచో దానివలన నొక ప్రతిక్రియ పుట్టదా? ఒకటి సాధించితిమి. కొంత కాలమువరకు మన మిప్పు డేమియు చేయనక్కరలేదను భావము జనింపదా?

అతనిచర్య కమ్యూనల్ అవార్డును, ప్రభుత్వముచే తయారు చేయబడిన సామాన్యరాజకీయస్కీమును గుర్తించికొంతవర కామోదించినట్లుగుటలేదా? ఇది యసహాయోద్యమముతో శాసనోల్లంఘ

నముతో సమన్వయమగునా ? బ్రహ్మాండమగుత్యాగము ధైర్యసాహసోపేతములగు యత్నములు చేసినతరువాత మనయుద్యమ మిట్టి నామరూపములులేని విషయముతో తోకముడుపవలసినదేనా ? ఒక రాజకీయ సమస్య నతడు మతవిషయికముగ హేతువిరుద్ధముగచూచుటయు నీ సందర్భములో నతడు తరచు భగవంతుని యుదహరించుచుండుటయు నా కతనియెడల కోపముకలిగించెను. ఉపనసింపవలసిన దినమును భగవంతుడే నిర్దేశించునట్లతడు సూచించెను. ఇదియెంత భయంకర యుదాహరణము.

బాపూజీ చనిపోయినచో భారతదేశ మపుడెట్లుండును ? దాని రాజకీయము లెట్లు ప్రవహించును ? భవిష్యత్తు దుఃఖమయ్యముగ తూన్యముగ కాన్పించెను. దానిని తలచినపుడు నిరాశనాహృదయము నావరించెడిది. నేనిట్లు యోచింపగా యోచింపగా నా బుద్ధి వికలమగుచుండెడిది. కోపము, నిరాశ యీ ప్రబోధమునకంతకు జనకుడైనవానియెడల ప్రేమ ముప్పిరిగొని యుండెడివి. ఏమిచేయుటకు నాకు తోచకుండెను. కనుక నేను ప్రతివానియెడల (ముఖ్యముగా నాయెడలనే) చిరుబురుగుగ ముక్కువిగ నుండెడివాడను.

తరువాత నొకచిత్రము జరిగెను. నే నుద్రేకముల రాశినైతిని. అట్లు కొంతసేపుంటిని. ఆస్థితి గతించినతరువాత నా మనస్సు శాంతించెను. భవిష్యత్తు అంత యంధకారముగ కాన్పించలేదు. బాపూజీ పరిపక్వసమయము కనిపెట్టి యుక్తకార్యముచేయు చిత్ర యుక్తిగల వ్యక్తి. అతనిచర్య గొప్పఫలితముల నీయవచ్చును. బాపూజీ చనిపోయినను మన స్వాతంత్ర్యపోరాటము సాగుచునే యుండును. కనుక నేమిజరిగినను మనము దానికి సిద్ధముగ తయారుగ నుండవలెను. గాఢింజీమరణమునుగూడ నిర్విచారముగ నెదుర్కొనుటకు నిశ్చయించుకొని నేను శాంతినొంది, యుద్రేకము వణచుకొని ప్రసంచమును, అది ప్రసాదించు సమస్తమును నెదుర్కొనుటకు సిద్ధముగనున్నట్లు భావించితిని.

తరువాత దేశమంతట నద్భుతమగు ప్రబోధము కలిగినట్లు హిందూసంఘములో నొక వింతయుత్సాహతరంగ ముప్పటిల్లినట్లు వార్తలేతెంచెను. అస్పృశ్యత కంఠ్యకాలమువచ్చినట్లు కాన్పించెను. ఎరవాడజయిలులో కూర్చొనిన యీ బక్కమనిషి, యీ చిన్నవ్యక్తి యెంతటి గారడీడు! ప్రజాహృదయములను కదల్చు తంత్రుల నెట్లు మీటవలెనో బాగుగ గ్రహించిన యెంతటి చతురుడు! అతనివద్ద నుండి నాకొక తంతివచ్చెను. నేను శిక్షింపబడినతరువాత నతనివద్ద నుండి నాకువచ్చిన మొదటిసందేశమిదియే. అంత దీర్ఘకాలమయిన తరువాత నే నతనిని గురించి వినుట నా కాహ్లాదకరముగనుండెను. ఈ తంతిలో నత డిట్లు వ్రాసెను.

“ఈ యన్ని మహాసంక్షోభదినములలోను నీవు నా మనోనేత్రమున నుంటివి. నీ యభిప్రాయము తెలిసికొనుటకు నే నత్యాతురపడు చుంటిని. నీ యభిప్రాయము నాకెంత యమూల్యమో నీకేతెలియును. ఇందు కుమారుని, సరూపబిడ్డలను చూచితిని. ఇందుకులాసాగానున్నది ఆమె యొడలు పెంచుచున్నది. నేను చాలయారోగ్యముగనున్నాను. తంతిద్వారా ప్రత్యుత్తరము నిమ్ము. ప్రేమ”

ఉపవాసశ్రమ ననుభవించుచున్నను, అనేక కార్యములలో నిమగ్నుడయినను నా కుమార్తెయు, నా చెల్లెలు బిడ్డలు నతనినిదర్శింప వచ్చిన సంగతి, యిందిర యొడలుచేయుచున్నదను సంగతికూడ నుదహరించుట యసాధారణ విషయము. అయిన నది యతనితెన్ను స్వభావము. అతడు జీవితములో నతిస్వల్పముగ కాన్పించు విషయములనుగూడ (నిజముగవాటికి చాలవిలువగలదు) నెప్పుడును మరచి పోజాలడు. నియోజకవర్గము విషయమైన యొకయొడింబడిక జరిగెనని కూడా నాకప్పుడే వార్త వచ్చెను. గాంధిజీకి ప్రత్యుత్తరమిచ్చుటకు నా జయిలు అధికారి యంగీకరించుటచే నతని కీ క్రింది తంతినంపితిని.

“మీతంతియు, నొక యొడంబడిక కుదిరెనను క్లుప్తవార్తయు నా కానంద, శాంతులను చేకూర్చెను. మీరువవసిగచుటకు నిశ్చయించిరను మొదటివార్త మానసికసంక్షోభమును, చిత్తవైకల్యమును

కలిగించెను. కాని తుద కుత్సాహము ప్రజ్వరిల్లెను. నేను చిత్తశాంతి పొందితిని. అణగద్రొక్కబడి, వీడింపబడువారికొరకు చేయు త్యాగ మెంతైనను చాలదు. అత్యధమస్థితిలోనున్న వారి స్వాతంత్ర్యమును బట్టియే దేశస్వాతంత్ర్యము పరీక్షింపబడవలెను. కాని మన యేకైక లక్ష్యము నితరసమస్యలు మరగుపరచునని భయపడుచున్నాను. మత దృష్టినుండి విమర్శించుట కశక్తుడను. ఇతరులు మీ పద్ధతులను కొల్ల గొట్టవచ్చునను భయము కలదు. కాని నేనొక యెంద్రబాలికునకు సలహా చెప్పట కెట్లుసాహసింపగలను? ప్రేమ.”

పూనాలో సమావేశమైనవారందఱు నొక 'యొడంబడిక' మీద సంతకముచేసిరి. బ్రిటిషుప్రధానమంత్రి యెన్నడు నెరుగని వేగ ముతో నాయొడంబడిక సంగీకరించి తన వెనుకటి 'అవ్వాదు' దాని ప్రకారము మార్చివేసెను. ఉపవాసము సమాప్తమయ్యెను. అట్టి యొడంబడికలు, అగ్రిమెంటులు నాకు గిట్టవు. కాని పూనాయొడం బడికను, నే నామోదించితిని.

ఉద్రేకము చల్లబడెను. మేము మాజయిలు కృత్యములకుమర లితిమి. హరిజనోద్యమమును గురించి, జయిలునుంచి గాంధీజీ జరుపు చర్యలనుగురించి మాకు వార్తలువచ్చుచుండెను. అవి నాకంత సుఖ కరముగలేవు. అశ్వశ్యత నంత మొందించి దురదృష్టవంతులైనన్ని జాతుల నుద్ధరించు యుద్యమమున కద్భుత వ్యాప్తికలిగెను. ఇది యొడంబడిక వలనగాక దేశములో చెలరేగిన చెడుగునుతోలగింపవలె ననెడి సంగ్రామోత్సాహమువలననే జరిగెను. ఇదియంతయునవసరమే. కాని శాసనోల్లంఘనముకు నష్టము కలిగెను. దేశదృష్టి యితరవిషయ ములమీదకు మరలెను. చాలమంది కాంగ్రెసు వర్కరులు హరిజ నోద్యమముకు బూనుకొనిరి. బహుశః వీరిలో చాలమంది చల్లనివను లలో నిగుతుకొనుట కవకాశములను చూచుకొనుచుండిరి. అది సహ జము. లక్షలకొలది వర్కరు లెల్లప్పుడు తీవ్రబాధలకు, గృహ విచ్ఛే దములకు సిద్ధముగనుండవలెనని కోరుట న్యాయముకాదు. కాని మన మహోద్యమము నెమ్మదిగ నశించుటను వీక్షించుట బాధకరముగ

నుండెను. అయినను శాసనోల్లంఘన మింకను సాగుచునేయుండెను. అప్పడప్పుడు 1933 మార్చి ఏప్రిల్ లోని కలకత్తా కాంగ్రెసుపంటి జనసముద్రముతో గూడిన యత్నములు జరుగుచుండెను. గాంధీజీ యరవాడజయిలులో నుండెను. కాని వ్యక్తులను కలుసుకొనుటకు హరిజనోద్యమ సందేశములకు నతనికి కొన్ని సౌకర్యములు కలిగింప బడెను, ఇందువలన నతడు జయిలులో నుండెనను వ్యధ లేకుండెను. ఇదియంతయు నన్ను నిరుత్సాహపరచెను.

చాలనెలలయినతరువాత, 1933 మే మొదటివారములో గాంధీజీ యేకవింశదినోపవాసము ప్రారంభించెను. దీని ప్రథమవార తిరిగి నా కొక గుండుదెబ్బవలె తగిలెను, కాని యిదియొక విధిధర్మ మని నేను దీనిని స్వీకరించి యీ పాఠమున కలవడిపోతిని. అతడునిశ్చయించుకొని ప్రకటనచేసినతరువాత దానిని మానవలసినదని కొందఱు ప్రోత్సహించుట నాకు కోపముకలిగించెడెది. నామట్లు కుపవాస మగ్రాహ్యమైనది, నిశ్చయముచేసికొనుటకు పూర్వము నన్నడిగియుండినచో తప్పకుండ నేను దానికి గట్టి వ్యతిరేకము చెప్పియుండెడివాడను. కాని నేను గాంధీజీమాటల కెక్కువ విలువనిచ్చితిని. దానిని భంగముచేయ యత్నించువారుతప్పచేయుచున్నట్లు నాకుకాన్పించెను అది యతనికి సంబంధించిన వ్యక్తిగత విషయము. కనుక, నా కెంత యసుఖముగనున్నను నేను దానిని సహించితిని.

ఉపవాసము ప్రారంభించుటకు కొద్దిరోజులుపూర్వ మతడునా కొక యుత్తరము వ్రాసెను. అది నన్నెంతయో కదల్చివేసెను. అతడు జవాబు కోరుటచే నేనీ క్రింది తంతి పంపితిని. “మీ యుత్తరము చేరినది. నా కర్థముకాని విషయములనుగురించి నేనేమి చెప్పగలను? మీరొక్కరే తరచు మార్గముచూపు దిక్కుగనున్న యొక వింత దేశమున నుంటిని. అంధకారములోనే నేను నా మార్గమును తడుము కొనుటకు యత్నించుచున్నాను. కాని నేను బోకారుచున్నాను. ఏమి సంభవించినను నా యోచనలు, ప్రేమ మీ మీదనే యుండును.”

అతని చర్యయెడల నా కసమ్మతి; అతనికి కష్టము కలిగింప రాదనుకొరిక ఈ రెంటిమధ్య నేను నలిగితిని. నేనతనికుత్సాహకరమైన వార్త పంపలేదని భావించితిని. ఇప్పు డతడు భయంకారాగ్ని పరీక్షకు నిలువనెంచెను. కనుక నేను నాశ క్రికొలది యతనికుత్సాహముకలిగింప వలెను. చిన్న విషయములే మానసికముగ పెద్దవియగును. అతడిపరీక్ష దాటి జీవించుటకు శక్తివంతమినియోగించవలెను. ఏమిసంభవించినా నతనికి మృత్యువే నచ్చినను, మనము దానిని ధైర్యముగ స్వీకరింప వలెనని నేను భావించితిని. కనుక నేనతనికి మరియొక తంతి నిచ్చితిని.

“మీ రిప్పుడు మీ యద్భుత సాహసమును ప్రారంభించిరి. కనుక నేను నా ప్రేమను అభినందనములను మీకు తిరిగి పంపగోరు చున్నాను. ఏమి సంభవించిననుమంచిదే! ఏమిసంభవించినను జయము మీదే! యని నేనిపుడెక్కువ స్పష్టముగ భావించుచున్నానని నమ్మ గోరుచున్నాను.” అతడుపవాసమునుండి బయటపడెను. దానిని ప్రారంభించిన మొదటిదినముననే యతనిని విడిచివేసిరి. అతని సలహాపై శాసనోల్లంఘన మాకువారములు విరమింపబడెను.

ఉపవాసకాలమున దేశములో బయలుదేరిన యుద్దేశక పూరిత ప్రబోధమును నేను తిరిగి పరీక్షించితిని. ఇదిరాజకీయములలోసరియగు మార్గమేనా యను నాశ్చర్యము నా కంతకంతకు హెచ్చుచుండెను. కేవల మతోత్సాహము తిరిగితలయై తినట్లు నాకుకాన్పించెను. భారత దేశమంతయు ‘మహాత్మా’ వైపు పూజ్యభావముతో తేరిబారి చూచుచు నత డద్భుతము వెంబడి యద్భుతములనుచేసి, యస్పృశ్య తను రూపుమాపి, స్వరాజ్యము మొదలగువానిని తెచ్చి పెట్టునని యనుకొనుచు తానేమియుచేయక నూరికుండెను. తమకు తామాలో చన చేసుకొనవలెనని గాంధీజీ యితరులను ప్రోత్సాహముచేయలేదు. త్యాగము, పవిత్రతయను నీరెంటినే యతడుపదేపదేవక్కాణించును. నాతనియెడల నెంత ప్రేమానుబంధమున్నను మానసికముగ నేనంత కంత కతనికి దూరమగుచున్నట్లు భావించితిని. అనేకసారు లతడుతన రాజకీయ క్రియాకలాపములో ప్రమాదరహితమగునాత్మప్రబోధముచే

నడువబడుచుండెను. కార్యచరణయం దతని కమోఘశక్తి కలదు. కాని జాతికి తగిన శిక్షణనిచ్చుటకు విశ్వాసమే సరియైన మార్గమా? దానివలన కొద్దికాలము లభికలుగవచ్చును. కాని తుదకేమగును?

దౌర్జన్యముమీద, సంఘర్షణమీద నిర్మింపబడిన ప్రస్తుత సాంఘిక క్రమము నతడెట్లంగీకరింపగలడో నేనుగ్రహింపజాలకుంటిని. నాలోకూడ స్వంఘర్షణ రేగెను. రెండు విరుద్ధవిశ్వాసములు నన్ను చీల్చుచుండెను. బలవంతముగా నాకుసమకూడినజయిలురక్షణపోవుట తోడనే నన్ను కష్టము లెదుర్కొనునని నేనెరుగుదును. నేను ఇల్లు వాకిలి లేనివానివలె, నేకాకినైనట్లు భావించితిని. నేను ప్రేమించిన భారతము, నేను సేవించిన భారతమునాకొకవింతదేశముగ, నాశ్చర్య కరమగుదేశముగ కాన్పించెను. నా దేశస్థు లేమిభావించుచున్నారో, ఎట్లుభావించుచున్నారో గ్రహింపజాలకపోవుట నాదోషమా? నాకతి సన్నిహితులైనవారికి నాకు మధ్యనొక కనపడనిగోడ యున్నట్లు నేను భావించితిని. దీనిని తరించుటకశక్తుడనగుటకు విచారపడుచు నాలోనికి నేనణగిపోవుచుండెడివాడను. ప్రాచీనప్రపంచము వారి నావరించినట్లు నాకు కాన్పించును. నూతనప్రపంచమింకను చాలదూరముననుండెను.

“రెండు ప్రపంచముల మధ్య (ఒకటి నశించినదియు, రెండవది జన్మించుట కశక్తమైయున్నదియు) అది భ్రమించుచు తన తల దాచు కొనుట కింకను చోటులేక యుండెను.”

హిందూదేశ మన్నివిషయములకంటె నెక్కువగ మతప్రసక్తి కలదేశమనిభావింపబడుచున్నది. హిందువులు, సిక్కులు, ముస్లిములు, తదితరులు తమతమ విశ్వాసములకు గర్వపడుచుతలలనుపగలగొట్టుట వలన తమవిశ్వాసములలోనిసత్యములను రుజువుచేయుచున్నారు. హిందూదేశములోను తదితరచోట్లనుకూడ మతమని పిలువబడు దాని ప్రదర్శనము నన్ను భయముతో ముంచివేసెను. తరచు నేను దానిని ఖండించితిని. నేను దానిని పూర్తిగ తుడిచిపెట్టగోరితిని. అదికొంచె మించుమించు యెప్పుడును గ్రుడ్డివిశ్వాసము, వెనుకముఖము, విడివాదము, మొండిపట్టు, విచ్చినమ్మకము, యితరులను పీడించుట, స్వార్థ

ప్రయోజనములను కాపాడుట ఈయన్నింటిని సమర్థించును అయినను అందులో నింతకంటె భిన్నమైనది, మానవుల యంతరంగికాక్రోశమును తీర్చునది, మరియొకటేరియో కలదని నేనెరుగుదును. లేని యెడల నది యట్టియద్భుతశక్తి యెట్లుకాగలిగెను? అసంఖ్యాకములగు దుఃఖతాత్ముల కది శాంతిని, సుఖమును యెట్లుచేకూర్చగలిగెను? ఆ శాంతి గ్రుడ్డివిశ్వాసమునకు ప్రశ్నింపజాలని చేతకానితనమునకు కేవల మొక యాశ్రయమా? ఆ శాంతి సముద్రతరంగ సంహతులనుండి రక్షించు సముద్రదాశయమున దాగొనుటచే కలిగినశాంతిమా? లేక నది యింతకంటె నధికమైనదా? కొందరి సందర్భములలో నిశ్చయముగ నది యింతకంటె నధికమైనదే !

కాని విరోధములతోగూడిన మతము (గతకాలములో నది యెల్లుండినను) నేడు చాలవరకు జీవముపోయిన మృతక శేఖరము వంటిది. జి. కె. ఛెస్టర్ థానిని (తనకు చెందిన ప్రత్యేకమతముద్రను కాదు. ఇతరములను) భాగర్థ జంతువుల బాహ్య రూపములతో పోల్చెను. దీనిలోనుండు నాత్మపదార్థము సంపూర్ణముగ మాయమయ్యెను. కాని దానికి కేవల భిన్నమగు నితరపదార్థముతో నది నింపబడుటచే దానియాకారము మిగిలెను. ఒకవేళ: విలువగల దేది యైన కొంతమిగిలినచో నది యితర యుపద్రవకర వస్తువులచే నావరింపబడెను.

మన ప్రాచ్యమతములకు పాశ్చాత్యమతములకు గూడ నిట్టి స్థితియే సంభవించినట్లు కాన్పించును. నిజమైన యర్థములో నేకోశమందు మతముకాని ఇంగ్లీషుచర్చి మతమే యిందుకు ప్రబలవిదర్శనము. కొంతవరకు నిది నిబంధన రూపములోనున్న ప్రోటెస్టెంటు మతముకంతకు వర్తించును. కాని ఇంగ్లండు చర్చి చాలకాలమునుండి ప్రభుత్వవ్యవసాయశాఖయగుటచేబహుశః మరికొంతముందుకువెళ్లెను.

దాని భక్తులు చాలమంది నిస్సందేహముగ నుత్తమోత్తమ శీలము కలవారు. కానియాచర్చి బ్రటిషు సామ్రాజ్య ప్రయోజనముల నద్భుతముగ సేవించెను. అది సామ్రాజ్య తత్వమునకు, పెట్టుబడి దారులతత్వమునకు నైతికము, క్రైస్తవమత సంబంధమునగు రక్షణ

నిచ్చెను. అది ఆసియా, ఆఫ్రికాలలోని బ్రిటిషు దోపిడీనీతి వత్తు
తమ నైతిక ప్రమాణములద్వారా సమర్థింప యత్నించెను. ఎప్పు
డును న్యాయముగనే యిండిరను నసాధారణమును, నసూయపడ
దగినదియు నగుభావమును నది వారికి కలిగించెను. సుఖదాయకమగు
నీ పవిత్రభావమును కలుగజేయుటకు చర్చిసహాయపడెనో లేక నదియే
దానిని పుట్టించెనో నేను చెప్పజాలను. యూరపు అమెరికా ఖండ
ములలోని యింతకంటె తక్కువ యదృష్టవంతమైన దేశములు
తమకు ఇంగ్లీషువారిని మోసగాండ్రని నిందింతురు. “ఇంగ్లీషువారి
నమ్మిక స్వామిద్రోహము” అనునది యొక దెప్పిపోలుమాట. కాని
యీ నింద బహుశః ఇంగ్లీషువారిజయమున కసూయచే కలిగినది.
నిశ్చయముగ, నే యితర సామ్రాజ్యప్రభుత్వము ఇంగ్లండుపై రాళ్ళు
వినరజాలదు. వలనన దాని చరిత్రకూడ తత్తుల్యమైనదే. బుద్ధి
పూర్వకముగ మోసముచేయు నే జాతికే బ్రిటిషువారు నిరంతరము
ప్రదర్శించుచుండిన శక్తిసంపత్తులు లేవు. వారనలంబించిన ‘మతముద్ర’
వారి స్వప్రయోజనములకు సంబంధించినచోట పరినైతికజ్ఞానమును
మొద్దుపరచి వారి కిందులో సహాయముచేసెను. ఇతర ప్రజలు,
జాతులు బ్రిటిషువారికంటె నతియధమముగ ప్రవర్తించిరి. కాని
తమకు లాభించినదాని నొక పుణ్యకార్యముగజేయుటలో వారెరికిని
యింతటిజయము చేకూరలేదు. మన కందరకు నెదుటవాని దోష
ములు నలుసులైనను కాన్పించును. మనదోషములు గుమ్మడికాయ
లంతయైనను కానరావు. కాని బ్రిటిషువారి విద్యలో నందరిని
చితుచేసెదరు.

ప్రొటెస్టెంటు మతము నూతనపరిస్థితులకు సరిపడియుండుటకు
యత్నించెను. అది రెండులోకముల యుత్తమభోగములను అనుభవించ
గోరెను. ఈ ప్రపంచముకు సంబంధించినంతవరకు విజయము
నొందెను. కాని మతదృష్టిలో (నిబంధనలతో గూడిన మతమయి)
నది రెంటికి చెడ్డ రేపడినలె చెడిపోయెను. మతము క్రమముగ హేతు
శూన్యమగు నుద్దేశమునకు పెద్దవర్తకమునకు దావిచ్చెను. పాతమార్గ
మునే యంటిపెట్టుకొని యుండుటచే రోమనుక్యాథలిక్ మతము

స్థితితప్పెను. ఆ మార్గము సరిగా నున్నంతవర కది వృద్ధిచెందును. శాశ్వత్యదేశములలో నే డది యొక్కట సచేతనమైనమతముగ (దానిరంకుచితార్థములో) కాన్పించును. ఒకరోమనుక్యాథలిక్ స్నేహితుడు నాకు జయలులోనికి కెథాలిసిజమునుగురించినయ నేకపుస్తకములను పోపుగారి యుత్తరములను వంపించెను. నేను వానిని శ్రద్ధతో చదివితని. వానిని చదివిన తరువాత నామతమున కనేకమంది ప్రజలపైగల పలుకుబడిని నేను గ్రహింపగలిగితిని. ఇస్లాముమతము జనసామాన్యమునకు చెందు హిందూమతమువలెనే (యదిసందేహాస్పదము) మానసిక సంఘర్షణములేనట్టి యొక భద్రమగు వాత్రయమును ప్రసాదించెను. ఈ జీవితములోని దోషములను కూడగట్టగల భవిష్యజీవితము నది భీమాచేసిపెట్టును !

ఈ విధముగ తలదాచుకొనజూచుటనాకసంభమువగనుండెను. తుపానులతోను అలలతోను నిండియుండు సముద్రమునే నేను వాంఛింతును. చనిపోయిన తరువాత జరుగు విషయములందు, పరమునందు నా కంతయభిరుచిలేదు. ఈ జీవితసమస్యలే నామనస్సును నింపునంతటి యాకర్షవంతముగ కాన్పించును. ప్రధానముగ నైతికమయినదేయైనను మతవిరుద్ధము లేక మతమును సందేహించునట్టిది యెవను? చీనాదేశస్థుల సాంప్రదాయకకృషి దానిని జీవితముకు వర్తింప చేయుటలో నె సంగీకరింపకపోవచ్చును. నన్నాకర్షించును. మనమనురంజనలసిన మార్గము మనము జీవించవలసిన విధము నాకు ప్రధానములు. జీవితమును తిరస్కరించుట దానినర్థముచేసికొనుట కాజాలదు, దానినిస్వీకరింపవలెను. దానికితగిన సన్నాహముచేసికొని దానినిచక్కపరచవలెను, కానిమామూలు మతదృష్టి కీ ప్రపంచముతో సంబంధములేదు. అదినిద్దృష్ట భావముః కుశలతృప్తవలెకాన్పించును. ఏలనన నది స్థిరములు మార్చకూడని సిద్ధాంతములు ధర్మవన్నములను నిరాటంకముగ సంగీకరించుపురాదులమీద నిర్మింపబడుటయేగాక నుద్రేకము, ద్వేషము, రాగము అను పునాదులనుగూడ సంగీకరించెను. ఆత్మకుసంబంధించినయాధ్యాత్మికములను నా భావన కదియ నేకమైశ్చ దూరము, అంతకుపూర్వము భావించబడిన భావములకు సత్యము సరి

పడకపోవచ్చుననుభయముచే నది బుద్ధిపూర్వకముగ లేదా యబుద్ధి పూర్వకముగ పత్యముపట్ల కండ్లుమూసికొనును. అది సంకుచితమయి నది. ఇతరభావములను యితర యభిప్రాయములను అది యెంత మాత్రము సహింపనేరదు. అది తనకేంద్రమునుదాటక అహంకార పూరితమయియుండును, స్వార్థపరులచేతను సమయానుకూల స్వాక్ష పరులచేతను అది తఱచు కొల్లగొట్టబడును.

మతతత్పరులతో తరచు నుత్తమోత్తమ నైతిక, యాధ్యాత్మిక వ్యక్తులుండలేదని, యిప్పుడులేరని దీనియర్థముకాదు. నీతిని, యాధ్యాత్మికములను పరముకు చెందు ప్రమాణమునుబట్టిగాక నిహప్రమాణ మునుబట్టి విమర్శింపవలసినచో మతద్వష్టి యొక జాతియొక్కయు ప్రతి యొక్కయునైతిక, యాధ్యాత్మికాభివృద్ధికిసహాయపడకపోవుటయేగాక దాని కభ్యంతరముగగూడ నుండునని దీనిభావము. సాధారణముగ మతము సంఘమున కతీతమైనభగవంతుని లేక పరబ్రహ్మమునుచూచు యత్నమగుచున్నది. మతాభిలాషికి సాంఘిక శ్రేయస్సుగాక తన ముక్తియే కావలెను. యోగి స్వార్థనాశముచేయ యత్నించుచు నా విధానములో సాధారణముగ తానును చిక్కుకొనును. నైతిక ప్రమాణములకు సాంఘికావసరములతో సంబంధములేదు. కాని యవి సాప మను నత్యంత మానసిక సిద్ధాంతముపై నిర్మింపబడెను. నిరోధము లతో నున్నమతము విధాయకముగ స్వప్రయోజనపరత్వమగును. కనుక నది తప్పనిసరిగ మాపును. అభివృద్ధిని యెదుర్కొను శక్తియే యగును.

మొదటిదినములలో క్రైస్తవచర్చి, తమ సాంఘికశక్తిని చక్కబరచుకొను బానిసలకు సహాయపడలేదనుసంగతి సువిదితము. ఆర్థిక పరిస్థితులవలన బానిసలు యూరపుయొక్క మధ్యయుగములో సామంతుల కమ్ముడుపోయిన నౌకరులైరి. రెండువందలేండ్ల క్రితము గర్చి కెట్టి దృష్టియుండెనో లండన్ బిషప్ అమెరికా దక్షిణకాలనీ లోని బానిసల యజమానులకు (1727లో) వ్రాసిన యొక యుత్తరము వలన తెలియుచున్నది.

“కైస్తవమతము జీససుబోధలను స్వీకరించుట- ఇది నాగరిక సంబంధమైన యేధర్మములో గాని, ఆస్థిలోగాని యెట్టి కనీసపు మార్పునుచేయవు. కాని యీ యన్ని విషయములలో నవియేస్థితిలో నున్న మనిషి నాస్థితిలో నేయుంచును. కైస్తవ మతము పాపబంధము నుండియు, సైతానునుండియు మానవుల లోభ, మోహ, మాత్సర్యాదులనుండియు మోక్షము నిచ్చును. కాని వారిబాహ్యపరిస్థితివిషయమై-యది యంతకుమును పెట్టిదియైనను-బానిసత్వమైనను, స్వాతంత్ర్యమైనను, వారు కైస్తవులగుటవల్లను, ‘మంత్రోదకము’ తీసికొనుటవల్లను వారిలో నెట్టిమార్పును కలుగజాలదు” అని యా బిషప్ వ్రాసెను.

నేడు నిబంధనలతోనున్న యేమతమును దాపరికము లేకుండ నిట్లు వ్యక్తపరచెడు. కాని ప్రస్తుత సాంఘిక క్రమమును గురించియు, ఆస్థితిని గురించియు దాని దృష్టి ముఖ్యముగ నిక్లేయుచున్నది.

శబ్దము, భావమును తెలుపు యసంపూర్తి సాధనమని మన మెరుగుదుము తరచు అవి యనేక విధముల నర్థము చేసికొనబడుచున్నవి. ‘రెలిజియన్’ అను పదమువలె (లేక నీ యర్థమిచ్చు యితర భాషలలోని పదములవలె) బహుళః యే భాషలలోని యే శబ్దమును కూడ ననేక ప్రజలచేత ననేకవిధముల నర్థముచేసికొనబడదు. ఈ శబ్దమును వినుటవలనగాని, చదువుటవలనగాని బహుళః యే యిద్దరు మనుష్యులకు నొకేభావములు, రూపములు యుత్పన్నముకాజాలవు. ఆ భావములలోను, రూపములలోను, పూజలు పునస్కారములు, కర్మకాండ, వేదములు, పవిత్రగ్రంథములు, నీతులు, సిద్ధాంతములు, భక్తి, ప్రేమ, భయము, ద్వేషము, దయ, త్యాగము, సన్యాసము, ఉపవాసము, విందులు, ప్రార్థన, ప్రాచీనచరిత్ర, వివాహము, మృత్యువు, పరము, కొట్లాటలు, బుర్రలు పగులగొట్టుట యిత్యాదులన్నియో యుంధవచ్చును. ఇన్ని విధములైన రూపములు, అర్థములు నుండుటచే కలుగు గందరగోళముసంగతి యటుండ, యుద్దేశ రహితభావము నసంభవము చేయునట్టి బలమైన యుద్దేశ మెప్పుడును యుండితీరును. ‘మతము’ అనుపదము సరియైన యర్థమును కోల్పోయి.

కేవల గందరగోళము మాత్రమే చేయుచున్నది. తఱచు దాని కనేక విరుద్ధార్థములుంటుంటే నది యంతఃపొంతలేని వాదనకు, చర్చకు సావకాశ మిచ్చుచున్నది. మనము దాని నుపయోగించుట పూర్తిగా మానివేసి యంతకంటె స్వల్పమైన యర్థములుగల వేదాంతము ఆధ్యాత్మికములు, నీతులు, మనఃశాస్త్రము ధర్మము పూజాపుక స్కారములు, దివ్యశాస్త్రము మొదలగునట్టివాని నుపయోగించి చాలబాగుండును. ఈ పదములుకూడ సస్పష్టమైనవేకాని 'మతము' కంటె వీనికున్న వ్యాప్తి చాల తక్కువ. ఒక గొప్పలాభమేమనగా 'మతము' అను పదము నావరించు భావములు, ఉద్దేశములు యీ పదముల కంతగా కల్పింపబడలేదు.

కనుక మతమన నేమి? బహుశః అది వ్యక్తియొక్క యాంతరంగికాభివృద్ధి శ్రేయస్కరమని తలంపబడిన మార్గమున నతనిబుద్ధి వికశించుటయు కావచ్చును. ఆ మార్గమునుగురించి మరల తర్కము బయలుదేరును. కాని మతమునుగురించి నాకు తెలిసినంతవరకది యీ యాంతరంగికమార్పు కావలెననియే చెప్పును. బాహ్యపరివర్తన మీ యాంతరంగికాభివృద్ధి బాహ్యపరిసరముల నత్యంత శక్తితో చక్కబరచుననుటలో నెట్టి సందేహములేదు. కాని బాహ్యపరిసర మ్మాంతరంగికాభివృద్ధికి మిక్కిలి తోడ్పడును. అవి యొకటి కొకటి తోడ్పడును. ఆధునిక పారిశ్రామిక పాశ్చాత్యఖండములలో బాహ్యభివృద్ధి యాంతరంగికాభివృద్ధి నెక్కువగ దిగదొక్కి వేసెననుట సామాన్యమాట యయ్యెను. కాని మనము పారిశ్రామికముగ వెనుక బడియున్నాము. మానబాహ్యభివృద్ధి మందముగనున్నది. కనుక మన యాంతరంగిక పరిణామము గొప్పదియను యర్థము కనేరదు. ఇట్టిపిచ్చిత్రులతో మనల నోదార్చుకొన యత్నించుచు మనము తక్కువవారమను భావమును పోగొట్టుకొన యత్నించుచున్నాము. వ్యక్తులు కొందఱు పరిస్థితులను, పరిసరములను తరించిగొప్ప యాంతరంగికోన్నతిని పొందవచ్చును. కాని సంఘములకు జాతులకు నాంతరంగికపరిణామము కలుగుటకు పూర్వము కొంత బాహ్యభివృద్ధి

యవసరము. ఆర్థికపరిస్థితులకు దానుజ్ఞ జీవితసంరంధముచేసలిగిపోవు
వా కెట్టి యుతము యాంతరంగికజ్ఞానమును సాధింపజాలడు. అట్టివా
రతి క్వచితు. రాజకీయముగ, నార్థికముగ, నితరజాతికి బానిసయై
నిర్బంధింపబడి, కొల్లగొట్టబడి, సలిగిపోవుజాతి యాంతరంగికాభివృద్ధి
నెన్నటికి సాధింపజాలదు. ఆంతరంగికాభివృద్ధికి బాహ్యస్వేచ్ఛ, తగిన
పరిసరములు సవసరమగుచున్నవి. బాహ్యస్వేచ్ఛను సంపాదించుటకు
సాంతరంగికాభివృద్ధి నాటంకపరచు పరిసరములను మార్పుటకు సవ
లంభింపబడు విధానము మన నిజలక్ష్యమునకే హానిచేయగూడదు.
మన లక్ష్యముకంటె మన మవలంబించు సాధనమే యెక్కువ ముఖ్య
మైనదని గాంధీజీ చెప్పనప్పు డతనిదృష్టిలో నిట్టిభావమే యుండెనని
నే ననుకొనెదను. కాని యా సాధన మన లక్ష్యమునకు తీసుకొనిపోవు
నదిగ నుండనలెను. లేనిచో నదియంతయు వ్యర్థప్రయత్నమగును.
అది మరింత బాహ్యభ్యంతర యధఃపతనమును గారణముకావచ్చును

“మతము లేకుండ నెవడు జీవింపజాలడు” అని గాంధీజీ యొక
చోట వ్రాసెను. “హేతువాదాహంభావముచేత మతముతో తమకెట్టి
సంబంధములేదని ప్రకటించువారు కొందఱుకలరు. కానియది “నేను
గాలిని పీల్చుచున్నాను కాని నాకు ముక్కులేదు,” అనునట్లుండును.
మరియొక చోట నతడిట్లనెను. “సత్యముపట్ల నాకుగల భక్తియే నన్ను
రాజకీయరంగములోనికి దింపెను. మతమునకు రాజకీయములతో నెట్టి
సంబంధములేదని చెప్పవారికి మతమున కర్థము తెలియదని నే నెట్టి
సందేహములేకుండ చెప్పగలను.” మతమును రాజకీయములనుండియు,
జీవితమునుండియు బహిష్కరింపగోరువారిలో చాలనుంది ‘మతము’
అను పదమున కతడు చెప్పు యర్థముగాక వేరొక విపరీతార్థమునిచ్చు
చున్నారని యతడు చెప్పిన యెడల బహుశః మరింత యొప్పుగనుండ
డిది. అతడుదానిని మతమును విమర్శించునా? యర్థమునకు భిన్నమైన
బహుశః అన్ని భావములకంటె నెక్కువగ నైతిక భావములో—
యర్థములో నుపయోగించుచున్నాడని స్పష్టమగుచు నేయున్నది. ఒకే
పదమును వివిధార్థములలో నుపయోగించుటచే పరస్పరసమన్వయము
మరింత కష్టమగుచున్నది.

మతమునకు జాన్‌డ్యూయీ పండితు డాధునిక నిర్వచనము చేసెను. అతని ప్రకారము “వివిధములు, మారునవియగు జీవిత విషయములలో, యదార్థ మానసికదృష్టిని ప్రవేశపెట్టు నదేదియైనను మతమనబడును. లేక “ఒక యాదర్శపూర్వక లక్ష్యముకొఱ కెన్ని యాటంకములనైనను యెంతటి వ్యక్తిగత నష్టమునైనను భరించుచు చేయబడు నే కార్యమైనను వస్తుతః మతమే” ఇది మతమైనచో నిశ్చయముగ దీనిపట్ల నెవనికి నెట్టి యభ్యంతరము నుండజాలదు.

రోమారోలాకూడ నిబంధనలతో గూడిన సనాతన మతస్థులకు భయముగొల్పునట్లు మతముకు విశేషార్థము చెప్పెను. అతడు తాను రచించిన ‘రామకృష్ణుని జీవితము’లో నిట్లు చెప్పెను.

“పెట్టిమత విశ్వాసమునకు కట్టుబడని చాలమంది లేక కట్టు బడుటలేదని విశ్వసించువారు దానిని సామ్యవాదము, కమ్యూనిజము, భూతదయాభుత్వము, జాతీయత, చివరకు హేతువాదము, అని యందురు. ఒక భావముయొక్క మూలమును నిశ్చయించునది దాని గుణము కాని లక్ష్యముకాదు. ఆ భావము మతమునుండి బయలు దేరుచున్నదా లేదా యనునది దాని గుణమునుబట్టి నిర్ణయింపబడ వలెనేగాని దాని లక్ష్యమునుబట్టి నిర్ణయింపబడరాదు. అది నిర్భయముగ సత్యాన్వేషణమున కెట్టి కష్టములనైన నెదుర్కొని, యే కైక దీక్షతో నెట్టి త్యాగమున కైనను సంసిద్ధతను చూపినచో నేనుదానిని మతసంబంధమైన దనియెనెదను. ఏలనన నది బ్రస్తుతసాంఘికజీవితము కంటె, సమగ్ర మానవ లోకమంతటికంటె నుత్తమమైనదే. పునః పార్థ లక్ష్యమును విశ్వాసమును తెలుపుచున్నది నిరీశ్వరవాదము కూడ, తత్వాన్వేషణాతత్పరతగల శీవప్రకృతులనుండి బయలు దేరు నపుడు మత సంబంధమైన ‘ఆత్మ’ యొక్క మహా సైన్య ప్రస్థానము లోనే జేరుచున్నది.

రోమారోలా షరతులను నిర్వహింపగలననినను చెప్పజాలను కాని ఈ షరతులమీద నా మహాసైన్యము యొక్క విధేయత గల సైనికునివలెనుండుటకు నేను సంసిద్ధుడనైయుంటిని.

బ్రిటిషు ప్రభుత్వ "ద్వంద్వనీతి"

ఎరవాడ జయిలునుండియు, తరువార బయటనుండియు గాంధీజీ యాదేశానుసారము మాజీ జనోద్యమమునడిపింపబడుచుండెను. దేవాలయప్రవేశమునకు గల యాటంకములను తొలగింపవలెనను గొప్ప యాందోళన బయలుదేరెను. అసెంబ్లీ సభలో నట్టి బిల్లు ప్రవేశపెట్టబడెను. అప్పడొక విఖ్యాత కాంగ్రెసునాయకుడు ఢిల్లీలో నిల్లిలు తిరుగుచు, అసెంబ్లీసభ్యుల నందరిని దర్శించుచు, నీదేవాలయ ప్రవేశబిల్లుకొరకు వోటులను ఖైదీంచునద్యుత ప్రదర్శనముజరిగెను. గాంధీజీ స్వయముగ వతనిద్వారా అసెంబ్లీసభ్యులకొక వార్తపంపెను. అప్పటికింకను శాసనోల్లంఘనము జరుగుచునే యున్నది. ప్రజలు జయిశ్చకు పోవుచునేయున్నారు. కాంగ్రెసు అసెంబ్లీని బహిష్కరించెను! మన అసెంబ్లీ సభ్యులందఱు దానిని ఏడివచ్చిరి. మిగిలిన మొండిముక్కయు, కాచిలను భక్తివేసినవారు కలిసి యావిషమ సమయములో కాంగ్రెసు నెదిరించుచు, ప్రభుత్వమునుబలపరచుచు తమ ఘనతను చాటుకొనిరి వారిలో సభిక సంఖ్యాకులు ఆర్డినెన్సుల యనాధారగాధికారములకు కొంత స్థిరత్వము ప్రసాదించు నిర్బంధ చట్టములను చేయుటలో ప్రభుత్వమునకు తోడ్పడిరి. వారు ఒటావా సంధిని దిగమ్రుంగిరి. వారు ఢిల్లీ సిల్లా, లండనులోనున్న ఘనములతో భోజనభోజనములను చేసిరి. విందులను గుడిచిరి. భారతదేశములోని బ్రిటిషు ప్రభుత్వముకు జేజేలుకొట్టుటలో జేరిరి. భారతదేశములోని "ద్వంద్వనీతి" యని పిలువబడుదాని విజయముకొరకు ప్రార్థించిరి.

అప్పుడున్న పరిస్థితులలో గాంధీజీ చూపిన ప్రాధేయతకు నే నాశ్చర్యపడితిని. కొద్దివారములక్రితమే తాత్కాలికాత్యుడుగ పని చేసిన రాజగోపాలాచారిగారి భగీరథ యత్నములకంతకంటే నెక్కువగ నాశ్చర్యపడితిని. ఈ చర్యమలన శాసనోల్లంఘనము నప్తపడెను.

కాని దీనితోనున్న నైతికపతనమే నా కెక్కువ బాధ కలిగించెను. గాంధీజీగాని, మరేకాంగ్రెసునాయకుడుగాని యిట్టిచర్యలను ప్రోత్సహించుట యపిసీగను, జయిశ్వలోనున్న యసంఖ్యాకులయెడలను, పోరాటమును సాగించుచున్న వారియెడలను కొంచె మించుమించు నమ్మిక స్వామిద్రోహముగను నాకు కాన్పించెను. కాని యతడు దానిని మరియొక విధముగ చూచునని నేనెరుగుదును.

ఈ దేవాలయ ప్రవేశబిల్లు సందర్భములో ప్రభుత్వవైఖరి [యష్నడును, తరువాతను] సత్యమును వెల్లడించెను. దానిని ప్రోత్సహించినవారి మార్గమున కది కల్పింపగలిగినన్ని కష్టములను గల్పించెను. వాయిదావెంబడి వాయిదాలను వేసెను. దానికి వ్యతిరేకమును ప్రోత్సహించెను. తరువాత తుదకు తానే వ్యతిరేకముగ నున్నట్లు ప్రకటించి దానిని చంపి వేసెను. భారతదేశములోని యన్ని సంఘసంస్కారోద్యమములపట్లను (హెచ్చుతగ్గుస్థాయిలో) దానివైఖరి యట్లేయిండెను మతముతో జోక్యము కలిగించుకొనము అనుమిషమీద నది సాంఘికాభివృద్ధి నాటంకపరచెను. కాని మన సాంఘిక దోషములను విమర్శించుటకు యితరుల నట్లుచేయ ప్రోత్సహించుటకు నిది వారికెట్టి యాటంకము కలిగింపదని వేరుగ చెప్పనక్కరలేదు. అదృష్టవశాత్తు శారదా శిశువివాహ నిర్బంధ బిల్లు చట్టమయ్యెను. కాని ప్రభుత్వమిట్టి చట్టముల నమలుపరచుట కెంత యయిష్టముగనుండెనో యీ దురదృష్ట చట్టముయొక్క తరువాత చరిత్ర [మరేదియు చూపజాలనట్లు] విశేషముచేయుచున్నది. వింత నేరములను సృష్టించుచు, నొకరికొకరు మరియొకనిని శిక్షించుటకు తగిన బందోబస్తులను చేసికొనుచు, నిశీధమందు ఆర్డినెన్సులను సృష్టించగల ప్రభుత్వము; వాని నుల్లంఘించినందులకు లక్షలకొలదిజనమును జయిశ్వకువంపగలిగిన ప్రభుత్వము శారదా చట్టమువంటి క్రమచట్టము నమలుపరచుటకు జంకెను కాబోలు! ఈ ఆక్టయొక్క మొదటిఫలిత మేమనిన నిది యే దోషమును డీకొనుట కుద్దేశింపబడెనో యది యద్భుతముగ పెరిగిపోయెను. ఈ ఆక్ట అతితెలివి తక్కువగా నిచ్చిన

యారుమాసముల సావకాశమును తీసుకొనుటకు ప్రజలు త్వరపడిరి, తరువాత నీ ఆర్టు కొంచెమించుమించుగ నొకవరిజూసనుని కనుగొన బడెను. ప్రభుత్వమెట్టిచర్య తీసుకొనకుండ దీనినిచులకనగనిర్లక్ష్యము చేయవచ్చునని ప్రజలు గ్రహించిరి. అధికారరీత్యా ప్రచారము చేయుటకు ప్రయత్న లేశమైనను గావింపబడలేదు. గ్రామములలో చాలవఁదికీ ఆర్టురంగతియే తెలియదు. వారు హిందూ, ముస్లిం గ్రామ పురోహితులవలన దీని యవకతవక కథను వినిరి. యదార్థ విషయము లా పురోహితులకే తెలియవు.

హిందూదేశములో బ్రిటిషుప్రభుత్వముసాంఘికదోషములపట్ల చూపు అసాధారణసహనము వానియెడలగల పక్షపాతబుద్ధిచే కలిగి నదికాదు. వానిని రూపుమాపుటకు వారంతగా లెక్కచేయరనుట సత్యము. ఏలనన యీ దోషములు వారు హిందూదేశమును పరిపాలించుటకుగాని, దాని నిధులను కొల్లగొనుటకుగాని యడ్డమురావు సాంఘిక సంస్కరణమువలన ప్రజలకు కోపముకలిగించు యుపద్రవ మెప్పుడును కలదు. రాజకీయరంగములో కావలసినంతకోపమునదు కొనవలసియుండుటచే బ్రిటిషుప్రభుత్వములేమ కష్టములకు క్రొత్త వాసిని చేర్చుకొన నిచ్చగింపకుండెను. కాని సంఘసంస్కారము చేయగోరువాని దృష్టిలో నిప్పటిస్థితిగను లభ్యాన్నముగనుండెను. బ్రిటిషువారంతకంతకీ సాంఘికదోషములకు పైకికాన్పించని రక్షణ నిచ్చుచున్నారు. భారతదేశాభివృద్ధి కత్యంత భంగకారకులైనవారి నన్నిహితసంపర్కముచేతనే వారిట్లు తయారైరి. వారి పరిపాలనకు వ్యతిరేకము హెచ్చినకొలదివారు క్రొత్తస్నేహితులను చూచుకొను చుండవలెను. నేడు భారతదేశములో కులతత్వవాదులలో పతి వాదులు, జ్ఞానము, సంస్కారము వలదనువారు బ్రిటిషుప్రభుత్వము కంచల మూలస్తంభములు, ముస్లింకులసంస్థలు ప్రతి విషయము లోను-రాజకీయ, ఆర్థిక, సాంఘికము లన్నింటిలోను యభివృద్ధిభంగ కరములని ప్రసిద్ధిచెందెను. వానికి హిందూమహాసభ పోటీ. కాని ఈ వెనుకకు పరుగెత్తు పందెములో వారితాతలు మరిమొకరున్నారు.

వారు సనాతనులు. వారు మత సంబంధముగ నెట్టి యభివృద్ధియు కూడదనుటలో నతివాదులేగాక బ్రిటిషుపరిపాలనయెడల గొప్పరాజభక్తి[అధమును వా రట్లు బిగ్గరగా చెప్పకొందురు]. కలవాడు.

శారదాచట్టమును ప్రజలకు తెలుపుటకు నమలుపరచుటకు బ్రిటిషుప్రభుత్వము మిన్నకయుండి యెట్టి చర్యయు తీసుకొనకపోయినను కాంగ్రెసు, తదితర యనధికారసంస్థలు దాని తరుపున యేల ప్రచారముచేయలేదు? బ్రిటిషువిమర్శకులు, నితర విదేశవిమర్శకులు తరిచు యీ ప్రశ్న వేయుచుండిరి. కాంగ్రెసు గత పదిహేను సంవత్సరములనుండి [ముఖ్యముగ 1930 లగాయత] జాతీయ స్వాతంత్ర్యముకొరకు బ్రిటిషు ప్రభుత్వముతో పోరాటములోమునిగి యుండెను. యితర సంస్థలకు నిజమైనబలముగాని ప్రజలతో నెట్టి సంబంధముగాని లేదు. ఆదర్శములును నైతికబలమును, ప్రజా సామాన్యములో పలుకుబడియు గల, స్త్రీపురుషులు కాంగ్రెసులోని కీడ్వబడి తమ జీవితములో చాలభాగము బ్రిటిషుజయిళ్ళలో గడుపుచుండిరి.

తక్కిన సంస్థలు ప్రజాసంపర్కమునకు భయపడు కొద్దిమంది చేయు తీర్మానములను దాటి వయికిపోజాలకుండెను. అవి "పెద్దమనిషి తరహాగా పనిచేసెను. అఖిలభారత స్త్రీసమాజమువలె పనిచేసెను. వారికి తీవ్రమైన ప్రచారముచేయు సత్తువలేదు. అదిగాక ఆర్డినెన్సులు వానివెనుకవచ్చిన చట్టములను అన్ని ప్రజాహితకార్యములను భయంకరముగ నణచివేయుచుండుటచే వారుగూడా నిర్విణ్ణులై, సైనిక శాసనము విప్లవచర్యల నణచివేయవచ్చును. కాని యవి దానితోపాటు నాగరికతను పౌరక కార్యములనుగూడ నిర్వీర్య మొనర్చును.

కాంగ్రెసు, తదితరయధికారేతర సంస్థలు సంఘసంస్కారము కెక్కువగ పనిచేయుజాలకపోవుటకు గల కారణమింతకంటె గంభీరమైనది. జాతీయతయనువ్యాధి మనలను బాధించుచున్నది. అది మన దృష్టిసంతను మ్రుంగివేయుచున్నది. మనకు రాజకీయస్వాతంత్ర్యము

వచ్చువరకు నది యట్లే చేయును. బెర్నార్డుసా చెప్పినట్లు 'జయింప బడిన జాతి రాచపుండుగల మనిషివంటిది. వాడు మరిదేనిని గురించియు యోచింపజాలడు. జాతికి జాతియోద్యమముకంటె గొప్ప శత్రువు వేరొకటిలేదు. అది యణచివేయబడిన యొక సహజధర్మము యొక్క బాధను తెలుపు చిహ్నముమాత్రమే యగుచున్నది. జయింప బడిన జేతములు ప్రపంచస్థానములో తమస్థానమునుకోల్పోవుచున్నవి. ఎందుచేతనన అవి జాతీయస్వాతంత్ర్యమును సంపాదించి తద్వారా జాతీయోద్యమములను వదిలించుకొను యత్నముకంటె వేరేమియు చేయజాలవు"

మంత్రులకు కొన్ని శాఖలు బదిలీచేయబడినను ప్రస్తుత పరిస్థితులలో మన మెట్టి సాంఘికాభివృద్ధిని చేయజాలమని గత యనుభవము తెలుపుచున్నది. ప్రభుత్వ స్తబ్ధత్వము కన్నక్వేటివుల కెప్పుడు సహాయకారిగనుండును. అనేకతరములనుండి బ్రిటిషు ప్రభుత్వము వారు స్వతంత్రత కిని చంపివేసి నిరంకుశముగ లేక వారే చెప్పినట్లు మన సంరక్షకులుగ పాలించిరి అధికారేతరులుచేయు నెట్టి గొప్ప యత్నమునైన నది యామోదింపజాలదు. అది దానికి గూఢార్థములను కల్పించును. హరిజనోద్యమముకు (దాని స్థాపకులన్ని విధములైన జాగ్రతలను తీసికొనినను) అప్పుడప్పుడు ప్రభుత్వాధికారులతో సంఘర్షణవచ్చుచుండెను. కాంగ్రెసు సబ్బావాడవలెనని ప్రచారము జేతమున ప్రారంభము చేసినచో ననేకవిధముల ప్రభుత్వముతో సంఘర్షణ సంభవించునని నేను రూదిగ చెప్పగలను.

ప్రభుత్వము తలచుకొననిచో ప్రజలను సంఘసంస్కారములు ఖులనుచేయుట కష్టమైనవనికాదు, కాని విదేశ పరిపాలకు లెప్పుడు సందేహించుచు మార్పుచేయు విధానములో దూరముపోజాలరు. విజాతీయ సంపర్కము తీసివేసి యార్థికపరివర్తనలకు ప్రాముఖ్యత నిచ్చినచో సమర్థతగల పరిపాలన గొప్ప సాంఘిక సంస్కారములను చులకనగా ప్రవేశపెట్టవచ్చును.

కాని జయిలులో మామనస్సులుసంఘసంస్కారము, కారదా చట్టము, హరిజనోద్యమములతో (కాననోల్లంఘనమున కడ్డమువచ్చె

నది హరిజనోద్యమమువల్ల నాకు కొంచెము కోపము కలుగుటవల్ల నిండియుండలేదు, 1933 మే మొదటివారములో శాసనోల్లంఘన మారువారము లాపివేయబడెను. తరువాత నేమియగునో యని మే మాతంత్రతో చూచుచుంటిమి ఆవిరామమే యుద్యమమునకు తుది సరిఘాతమయ్యెను. జాతీయపోరాటమును మనము మన యిష్టము వచ్చినప్పుడు బిగించుచు విడిచిపెట్టుచు చెరలాట మాడజాలము. దానిని విరమించుటకు పూర్వమే యుద్యమమును నడిపించిన నాయకత్వము దుర్భలముగ నిర్వీర్యముగ నుండెను. చిన్నచిన్న కాన్సరెన్సులు సనేక వదంతులు చెలరేగుచు చురుకైనపని మొందివడుచుండెను. కొంతమంది తాత్కాలికాధ్యక్షులు చాల గౌరవనీయులు. కాని తీవ్రమైన యుద్యమమున కట్టివారిని సేనాధిపతులుగ నియమించుట వారియెడల క్రూరత్వమే యగును, వారలసిపోయిరి. క్రిష్ణస్థితనుండి తప్పుకొనవలెనని వారికి కోరిక యున్నట్లనేక సూచనలు కాన్పించుచుండెను. పెద్దవారి యూగిసలాటయు, అనిశ్చయము ససంతృప్తి కలిగించెను. కాని కాంగ్రెసు సంఘములన్నియు సక్రమ సంఘములగుటచే దీనిని సక్రమముగ వ్యక్తముచేయుట యసంభవమయ్యెను.

అప్పుడు గాంధీజీ యేకవింశతి దినోపవాసము, జయిలునుండి విడువబడుట, ఆరువారములు శాసనోల్లంఘనమును విరమించుట - సంభవించెను. ఉపవాసము పూరియైనతరువాత నతడు నెమ్మదిగ కోల్పోనెను. జూన్ నెలమధ్య శాసనోల్లంఘన విరామము మరి యారువారములు హెచ్చింపబడెను. ఈ లోపున ప్రభుత్వశీతవిధాన మెంతమాత్రము సడలలేదు. అండమాను ద్వీపములలో రాజకీయ ఖయిదీలను (ఐంగదేశములో విప్లవదౌర్జన్యచర్యలకు శిక్షింపబడిన వారచ్చటకు బంపబడిరి.) తిన్నగ చూడకపోవుటచే నిరశనప్రతిమ ప్రారంభమయ్యెను. అందులో నొక రిద్దరు (చనిపోవువరకు నుపవసించి) చనిపోయిరి. ఇతరులు చనిపోవనుండిరి. అండమానులలో జరుగుచున్న దానిని నిరసించుటకు భారతదేశములో జరుపబడు పథ

లలో నువన్యసించువారు నిర్భంధింపబడి శిక్షింపబడిరి. కాథపడ వలసియుండుటయే గాక, ఖయిదీలు నిరసనదీక్షయను భయంక రాష్ట్ర పరీక్ష కాహుతియగుచుండ (నిరసనచూపుటకు ముందుక మార్గము లేక) నోరెత్తి చెప్పకొనుటకు కూడ మేము నోచుకొనలేదు. కొన్ని నెలలైనతరువాత 1933 సెప్టెంబరులో (నేను జయిలు వెలుపల నున్న పుదు) రవీంద్రనాథటాగూరు, సి. యక్ష్. ఆంధ్రమాను మొదలగు ననేకమంది విభ్యాతపురుషుల సంతకములతో నొక అప్పీలు చేయ బడెను. ఏరికి కాంగ్రెసుతో నెట్టి సంబంధములేదు. ఆంధ్రమాను దీవులలోనున్న ఖయిదీల నెక్కువభూతదయతో చూడవలసినదనియు, వారిని భారతజయిశ్చకు మార్చవలసినదనియు వారు కోరిరి. భారత ప్రభుత్వ హోమ్స్ మెంబరు యీ ప్లేటుమెంటుపట్ల తన తీవ్రయసమ్మతిని వెలిబుచ్చుచు ఖయిదీలయెడల సానుభూతి చూపుచు సంతకములను చేసినవారిని కఠినముగ విమర్శించెను. తరువాత నాకు జ్ఞాపకమున్నంతవరకు నెట్టి సానుభూతి వెలిబుచ్చుట పంగదేశములో నొక శిక్షార్హమైన నేరమయ్యెను.

కాననోల్లంఘన విరామముయొక్క రెండవవాయిదా పరిమితి ముగియులోపల గాంధీజీ పూనాలో నొక యిష్టాగోష్టి సభ జరుప నుండెనను వార్తడేరాడూను జయిలుకు వచ్చెను. అచ్చట రెండు మూడువందలనుంది జేరిరి. గాంధీజీరలహామీద సమష్టి కాననోల్లంఘన మాపి వేయబడెను. కాని వ్యక్తిగత కాననోల్లంఘనము చేయవచ్చుననిరి. రహస్యపద్ధతులన్నియు బహిష్కరింపబడెను. ఈ తీర్మానము లెక్కువ ప్రబోధజనకముగలేవు. కాని వారికిసంబంధించి నంతవరకు నే నెట్టి ప్రత్యేకాభ్యంతరము చెప్పలేదు. సమిష్టి కాననోల్లంఘనము నాపుటయనగా దానిని మానుటయే! నిజమున కప్పుడు సమిష్టియుద్యమము లేదు. రహస్యకృత్యములు పనిచేయు చున్నామని చెప్పకొనుట కొక పాకుగమాత్రమే యుండెను. మాయుద్యమగౌరవమునుబట్టి చూచినచో నది తరచు యవినీతి తెచ్చి పెట్టును. ఆదేశములను పంపుటకు పరస్పర సంబంధము కలిగి

యుందుటకు కొంతవర కిది యవసరము. కాని శాసనోల్లంఘనము రహస్యముగ నుండరాదు.

వ రమానస్థితిని గురించి, మాలత్యములనుగురించి పూనాలో నెట్టి, నిజమొకచర్చయు జరుగకపోవుట నా కాశ్చర్యవిషాదములను కలిగించెను. రెండుసంవత్సరముల భయంకరపోరాటము, నిర్భంధములు జరిగినతరువాత కాంగ్రెసుసేవకు లొకచోట కలుసుకొనిరి. ఈ లోపలహిందూదేశమున, బయటప్రపంచమునచాలసంగతులుజరిగెను. బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారి చట్టసంస్కార సూచనలుగల శ్వేతపత్రము ప్రకటింపబడెను. ఈ కాలములో మేము బలవంతముగ మానము వహింపవలసియుండెను. రెండవపక్షమున విషయములను మరుగు పుచ్చు నిరంతర యసత్యప్రచారము జరుగుచుండెను. ప్రభుత్వమును బలపరుచునాచేగాక లిబరలుపక్షమునాను, తదితరులుగూడ కాంగ్రెసు తన స్వాతంత్ర్యలక్ష్యమును విరమించుకొనెనని తరచు చెప్పుచుండిరి. కనీసము మా రాజకీయలక్ష్యమును పునశ్చరణచేసి, తిరిగి స్పష్టపరచి వీలైనచో దానికి సాంఘిక, ఆర్థిక లక్ష్యములను జేర్చియుండవలసినదని నేననుకొంటిని. దీనికిబదులు చర్చయంతయు సమిష్టి శాసనోల్లంఘనమునకు, వ్యక్తిశాసనోల్లంఘనమునకు సంబంధించిన మంచి చెడుగులకు, రహస్య మవసరమా కాదా యనుదానికిబంధింపబడినట్లుస్పష్టముగ కాన్పించును. ప్రభుత్వముతో 'సంధి' యను కొంత వింత సంభాషణకూడ జరిగెను. గాంధీజీ (నాకు జ్ఞాపకమున్నంతవరకు) సందర్భన మీయవలసినదని వైస్రాయికి తంతియిచ్చెను. వైస్రాయి దానికి 'నాస్తి' యను ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. గాంధీజీ 'గౌరవమైన సంధి'ని గురించి కొంత యుదహరించుచు రెండవతంతి యిచ్చెను. ప్రభుత్వము విజయోత్సాహముతో జాతి నన్నివిధముల నలిపివేయుటకు యత్నించుచుండ, అండమానులలో ప్రజలువహాసములుచేసి చచ్చిపోవుచుండ, వేటాడబడుచున్న మృగతృప్తవంటి యీ శాంతి ఎక్కడిది? కాని, యేమి జరిగినను, యెల్లప్పుడు సంధికోరుటయే గాంధీజీస్వభావమని నే నెరుగుదును.

నిర్బంధములు జోరుగా సాగుచుండెను. బహిరంగ చర్యల నణచి వేయు ప్రత్యేక శాసనములన్నియు నాచరణలోనుండెను. 1938 ఫిబ్రవరిలో మాతండ్రి మరణించిననాటి సాంవత్సరికదినమున జరుగు స్మారకసభకూడ పోలీసు లాపివేసిరి. అది కాంగ్రెసుకు సంబంధించని సభ. సర్ తేజబహదూరు సప్రమావంటి స్వచ్ఛమైన మితవాది దీని కధ్యక్షతనహింసపలసియుండినను దీనికిగతి పట్టెను. ఇకముందు రానున్న ప్రసాదములకు నమూనాగా మనకు శ్వేతవస్త్రము ప్రసాదించబడెను.

ఇదియొక చిత్రమైన వస్త్రము. క్షీనినొకసారి చదివినవానికి నిట్టూర్పు పుట్టును. భారతదేశ మొక ద్వేష్యమానమగు భారతప్రభుత్వముగ మార్పుచెందవలసి యుండెను. ఈ ఛెడలేషనులో వివిధ సంస్థానముల ఫ్యూడల్ ప్రతినిధులకు విశేషాధికారముండును. కాని యీ సంస్థానములలో పయివారెవరు జోక్యము కల్పించుకొనరాదు. అట్టిది సహింపబడదు. అచ్చట కలితీలేని శుద్ధ నిరంకుశత్వమే రాజ్యముచేయును. యదార్థమైన సామ్రాజ్యపాశములు, ఋణశృంఖలములు, మనలను శశ్వతముగ లండను మహానగరమునకు కట్టి వేయును. డిజర్వశ్యాంకుద్వారా యింగ్లండుఖ్యాంకు కలెన్సి నీతిని, ద్రవ్యనీతిని వశమునందుంచుకొనును. ఇదివరకెవరి కేహక్కులుగలవో యవన్నియు వశేద్యముగ కాపాడబడును. అదనముగనూతనహక్కులు కూడ నిర్మింపబడనున్నవి. ఈ స్థాపింపబడిన హక్కుల క్షేమస్థైర్యములకొరకు మన యాదాయములన్నియు చాలవరకు హామీ యివ్వబడెను. మే మతిగాఢముగా ప్రేమించు సామ్రాజ్యపదవులు ముట్టబడకుండ, శాసింపబడకుండ సాగుచుండును. అవి మనలను మరి కొన్ని స్వపరిపాలనా మోతాదులకు తయారుచేయును. మాకురాష్ట్ర స్వపరిపాలన ప్రసాదించబడనున్నది. కాని గవర్నరుమాత్రమునర్యాధికారములను చలాయించు నుదార నిరంకుశుడయి మనలను క్రమము తప్పకుండనుంచును. వైశ్రామ్య, నిరంకుశ శిరోమణి, సర్వాధికారి. యుంజరిపెనను కూర్చొనును. తన యిష్టమువచ్చినట్లు చేయుటకు, తాను కోరినపుడు శాసించుటకే వతనికి సర్వాధికారములు నుండును.

నిశ్చయముగ కలఁనియల్ ప్రభుత్వ నిర్మాణమందు బ్రిటిషుపాలిక
జాతుల బుద్ధికుశలత మున్నెన్నడు నింతస్పష్టముకాలేదు. హిట్లరులు
ముస్సోలినీలు వారి నెక్కువగ మెచ్చుకొనెదరుగాక! వారు భారత
వైశ్వాని చూచి యసూయపడెదరుగాక!

భారత దేశముయొక్క కాశ్యపు చేతులను బంధించిన యొక
చట్టమును తమారుచేయుటయేగాక 'ప్రత్యేకభాధ్యతలు' రక్షణలు
అను మరికొన్ని సంకెటలుగూడ వానికి జేర్చబడెను. వీనితో నీ దుర
దృష్టదేశము కదలమెదలజాలని ఖయిదీగ చేయబడెను నెవిల్లి చాంబ
లేను చెప్పినట్లు "చేయబడిన సూచనలన్నింటిని మానవబుద్ధి సృజింప
గల లక్షణ లన్నింటితోను కాపాడుటకు వారు చేయగలిగినదంతయు
చేసిరి."

మరియు నీ వరములను ప్రసాదించినందులకు మనమెక్కువ
సుంకమును చెల్లించుకొనవలెననిరి. ప్రప్రథమములో కొద్ది కొట్లు
మొత్తముగను తరువాత వార్షికముగను చెల్లింపవలెను. చాలినంత
సోము చెల్లింపనిదే, 'రక్షణ' లేనిదే మనముస్వరాజ్యమును పొంద
జాలము. భారతదేశము దారిద్ర్యముచే పీడింపబడుచున్నదను
భ్రమలో పేముంటిమి. అది యదివరకే యెక్కువ ఋణభారముతో
కృంగియుండుటచే మేము దానిని తేలికచేయుటకొరకుస్వాతంత్ర్యము
నాశించితిమి. స్వాతంత్ర్యమును వాంఛించుటకు ప్రజలను ప్రోత్స
హించిన దీ శక్తియే కాని యిప్పుడీ భారము మరింత యధికమగు
నట్లు కాన్పించెను.

భారత సమస్యయొక్క యీ యకటావికటపు పరిష్కారము
బ్రిటిషు దయారసముచే ప్రసాదించబడెను. మన పాలకులు చాల
యుదారులని మనకు చెప్పబడుచుండును ఇదివరకెన్నడు నే
సామ్రాజ్యప్రభుత్వము తనంత తానెచ్చికముగ నిట్టి యధికార
మును, అవకాశములును తన పాలనలోనున్న ప్రజల కిచ్చియుండ
లేదు. ఈ వరములకు ప్రసాదించిన దాతలకు నిట్టియుదారతకాశ్చర్య
పడి వీని కభ్యంతరపెట్టినవారికి నింగ్లండులో గొప్ప చర్య జరుగు

జేరెను. ఇంగ్లండు హిందూదేశముల మధ్య మూడు వత్సరముల దీర్ఘ కాలములో ననేకమంది రాకపోకలయొక్కయు, మూడురెండు టేబిలు కాన్ఫరెన్సుల యొక్కయు, నసంఖ్యాకములగు కమిటీల యొక్కయు, సలహాలయొక్కయు ఫలితమిదియే.

కాని ఇంగ్లండును సందర్శించుట లింకను పూర్తికాలేదు, శ్వేతపత్రమును విమర్శించుటకు బ్రిటిషు పార్లమెంటుయొక్క జాయింటు సెలెక్షన్ కమిటీ యొకటియుండెను భారతీయులు దీనియందు సాక్ష్యమిచ్చుటకు అస్సెసర్లుగ వెళ్ళిరి. లండనులో ననేక యితర కమిటీలుకూడ సమావేశమగుచుండెను. యేదో యొక కమిటీలో సభ్యత్వము సంపాదించుటకు తెరచాటున గౌరవహీనమగు పోరాటములు జరిగెను ఈ సభ్యత్వమువలన సామ్రాజ్యరాజధానికి యుచిత ప్రయోజనము, నచ్చటనుండుట ప్రాప్తించును. శ్వేతపత్రములోని నల్లరాళ్ళవంటి చట్టములకు జంకని ధైర్యశాలరు సముద్రయాన యువప్రదనములను, వాయుయాన కష్టములను, అంతకంటె నెక్కువగ లండనునగర నివాసకష్టములను నెదుర్కొని తమ వ్యక్తత్వధాటి చేతను, యెదుటవాని నొప్పింపగల శక్తిచేతను శ్వేతపత్రములోని చట్టములను మార్పుచేయ యత్నించుటకు టూనుకొనిరి. కాము టూనినకార్యము సక్యముకానిదని వారికి తెలియును. వారట్లేచెప్పిరి. కాని వారు విడిచిపెట్టువారు కాదు. వారు చెప్పనది వినువారు లేకపోయినను చెప్పవలసినది చెప్పుచునేయుందురు. వారిలో నొకడు రెస్పాన్సివిష్టు నాయకడు, తక్కినవారందరు విడిచివెళ్ళిపోయినను బహుశః లండనున్న యధికారులను దర్శించుచు విందులు గుడుచుచు తానెట్టి రాజకీయమార్పులను గోరుచున్నాడోవారిహృదయములకు గట్టిగా వట్టించుటకు చివరవరకునుతమువేసికొని కూర్చొని యుండెను. చిట్టచివరకు తన జన్మభూమికి వచ్చినపుడతడు తనకృషిని విరమింపక తాను చెప్పవలసినదని చెప్పవరకు లండనులో నాగిపోయినట్లు గంపెడాశతోనున్న ప్రజలకు చెప్పెను.

నా తండ్రి రెస్పాన్సివిష్టు మిత్రులలో హాస్యరసము లేదని తరచు ఫిర్యాదుచేయుచుండుట నాకుజ్ఞాపకము అతడు పరిహాసముగా

చేయు రిమార్కులవలన (వారు వానినెంతమాత్రమును గుర్తించలేకుండు) వారితో చిక్కులు తటస్థించుచుండెడివి. తరువాత నతడు వారికి నచ్చచెప్పి శాంతింపజేయుచుండెడివాడు. మహారాష్ట్ర యద్భుత సంగ్రామాత్సాహము మొక్కనోని ధైర్యముగల లింగ మహాశయుని నే నపుడు తలంచితిని.

లింగులుపక్షమువారు స్వేతపత్రము నెంతమాత్రము నామోదింపలేదు. భారతదేశములో దినదినము జరుగుచున్న నిర్బంధములకు గూడ వా రిష్టపడలేదు. అప్పుడప్పు డతి యరుదుగ వారు వానిని విరసించుచుండిరి. కాని వారు కాంగ్రెసును, అది చేయు నన్ని పనులను ఖండించుచుండిరి. వా రప్పుడప్పుడు కొంతమంది ప్రధాన కాంగ్రెసువాదులను జయిలునుండి విడిచిపెట్టవలసినదని ప్రభుత్వము నూచించుచుందురు. వారు తా మెరిగిన కొంతమంది వ్యక్తుల వరముగ మాత్రమే యోచింపగలరు, లింగులుపక్షమువారును, రెస్సాన్సివిట్టులునుగూడి నిక ప్రజాశాంతి కెట్టి యుపద్రవము కలుగదు గనుక ఫలానవానిని విడిచిపెట్టవలెనని చెప్పుచుందురు. తరువాత నతడు యుక్తముగ ప్రవర్తింపనిచో ప్రభుత్వమువారిని నెప్పుడు పట్టుకొనినను పట్టుకొనవచ్చును. ఈ సారి ప్రభుత్వమువారి రెక్కువ న్యాయముగగూడ నట్లుచేయవచ్చును ఇంగ్లాండులోగూడ కొంతమంది వ్యక్తులు కొంతమంది వర్కింగుకమిటీసభ్యులను, లేక ప్రత్యేక వ్యక్తులను పై వాదముల ననుసరించియే విడిచిపెట్టవచ్చునని దయతో వాదించెడివారు. మేము జయిలులోనుండగా మమ్ముగురించి శ్రద్ధతోని కొనినవారియెడల మేము కృతజ్ఞులముగ నుండకతప్పదు. కాని మే మొక్కొక్కప్పుడు మా శ్రేయస్సు నుద్దేశించిన యీ స్నేహితుల నుండి రక్షింపబడిన బాగుండెడిదని భావించెడివారము. వారిసద్బుద్ధిత్యములపట్ల మా కెట్టిసందేహములేదు. కాని వారు సంపూర్ణముగ బ్రటిషుప్రభుత్వ లక్ష్యమునే కలిగియున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. మా యుభయులమధ్య గొప్ప యగాధముగలదు.

లింగులు పక్షమువారు భారతదేశములో సంభవించువానిని చాలవరకామోదింపలేదు. దానికి వారెంతయు వగచుచుండిరి, అయి

నను వా కేమిచేయవలెను? ప్రభుత్వముపై వా రెట్టి పటుత్వముగల చర్యనైనను తీసుకొనుట దురూహ్యము వారు కేవలము తమొక్క ప్రత్యేకసంఘముగ రక్షించుకొనుటకు ప్రజా సామాన్యమునుండియు, ప్రజలలో చైతన్యముగల వ్యక్తులనుండియు సంతకంతకు దూరముగ పోవుచు దక్షిణముఖము పట్టి ప్రభుత్వలక్ష్యమునుండి వేరుచేయుటకు పీలులేని లక్ష్యము నిబంధించును. వారీకసంఖ్యాబలమాలేదు! ప్రజలలో పలుకుబడియా పూజ్యము! కనుక వారివలన ప్రజాసంగ్రామమున కెట్టి యుపద్రవములేదు. కాని వారిలో నాధిక్యత సంపాదించిన వారు, వేరు పొందినవారు, వ్యక్తిగతముగ గౌరవింపబడువారు కొందరుగలరు. ఈ నాయకులు, లిబరలు రెస్పాన్సివిస్టు బృందములు మొత్తము మీదను బ్రిటిషు ప్రభుత్వ నైతికప్రకారములోనున్న సమయములో ప్రభుత్వనీతికి తమ నైతికబలము నిచ్చి వారి కిమూల్య సేవచేసిరి. పటుత్వమైన విసుర్పలేకపోవుటచేతను, లిబరలు పక్షమునా రప్ప డవ్వకు సమ్మతించి, ఆమోదమును చూపుటచేతను, ప్రభుత్వనిర్బంధ ములకు, న్యాయసూన్యతకుగూడ లాభముకలిగెను. ఈ విధముగ లిబరలుపక్షమునాగు, రెస్పాన్సివిస్టులు దేశములో జరుగుచున్న భయంకరమైన, మున్నెన్నడును కని విని యెరుగని నిర్బంధమునకు నైతికాధికారము నిచ్చిరి.

స్వేతవస్త్రము చెడ్డది, చాలా చెడ్డది అని లిబరలు నాయకులు చెప్పిరి. దానినిగురించి యేమిచేయవలెను? 1933 ఏప్రిల్ మాస ములో కలకత్తాలో జరుపబడిన లిబరలు ఫెడరేషను సభలో శ్రీని వాసశాస్త్రిగారు, లిబరలు నాయకశిఖామణి, చట్టసంబంధమైన మార్పులెంత యసంతృప్తికరములైనను, వానినాచరణలో పెట్ట వలెనని వాదించిరి. "మిన్నక విషయములను జారవిచుట కిది సమ యముకాదు" అని యతడు చెప్పెను. ఇచ్చినదానిని తీసుకొని దాని నాచరణలో పెట్టుటకు ప్రయత్నించుట యొక్కటే యతదూహింప గలిగిన కార్యము. ఇదికానినాడు మరియొకవని యేమియు చేయక నూరకుండుటయే! మరియు "మనకు జ్ఞానము అనుభవము, మితము,

ఒప్పించగలశక్తి, నిర్మలమగుపలుకుబడి, యదార్థమైన సామర్థ్యములు. మనకీ సుగుణములేయున్నచో తానిని పరిపూర్ణమైనబలముతో ప్రకటించుట కీడియే సమయము" అని యతడు చెప్పెను. ఈవదగుంథనతోనిండినపిలుపునుగురించి కలకత్తాలోని స్టేట్సుమన్ ప్రతిక ప్రకాశమానమగు శబ్దజాలము" అని వ్యాఖ్యానము చేసెను.

శాస్త్రీగా రెప్పుడు శబ్దజాలమును జోరుగ నుపయోగించుచుందురు లలితపదములయెడలను, వానిమధుర ప్రయోగమునందును వక్తకుండునట్టిప్రేమ యాయనకు గలదు. కాని యాయన తన యుత్సాహములో కొట్టుకొనిపోవును. అతడు స్పష్టించు శబ్దయైద్రజాల మతనిభావము సితరులకు మరుగుపరచును. బహుశః యతనికి యట్లేయగును. అతడు 1933 ఏప్రిల్ లో శాసనోల్లంఘనమింకను జరుగుచుండగా కలకత్తాలోచేసిన యాపిలుపును పరీక్షించుట ప్రయోజనకరముగ నుండును. మూలసూత్రములను, లక్ష్యములను నటులుంచినచో మనము రెండు విషయములను గమనింపవలసియుండును. మొదటిది యేమిజరిగినను, బ్రిటిషుప్రభుత్వముచే మనమెంతగా నగౌరవింపబడినను, సలిపివేయబడినను, అవమానింపబడినను, కొల్లకొట్టబడినను మనము దానికి దాసులముకావలెను మనమీహద్దు దాటిపోగూడదను పంక్తి యెన్నటికిని ప్రియబడజాలదు. ఒకక్రిమి మారవచ్చును. కాని శాస్త్రీగారి సలహావినినచో భారతప్రజలు మారజాలరు. అతనిప్రకారము వేరొక మార్గములేదు. అనగా బ్రిటిషుప్రభుత్వ విశ్చయమాలకు తలయొగ్గుటయు, తానినంగీకరించుటయు శాంతి మతముతో సమానము, మనకిష్టమున్నను లేకపోయినను మన మందరము, నీకర్మకు [కిస్మతు] దాసులము కావలెను.

అతడొక వినిశ్చయమైన, యిదమిద్దమనుస్థితిని గురించినసలహా ముచ్చటలేదని గమనింపవలసి యున్నది. "చట్టసంబంధమైన మాపులు" (అని చాల చెడ్డవిగనుండునను స్పష్టమైన భావముమన నున్నను) యింకను తయారగుచున్నవి. శ్వేతపత్రములోని మాపులు చెడ్డవిగనున్నను పరిస్థితులనన్నింటిని గమనించి, యవి శాసనములు

గావింపబడినచో, వాని నాచరించుటకు నేను సుముఖుడనని యతడు చెప్పియుండినచో నతనిసలహా గొంచి దైనను చెడ్డ దైనను యదార్థము లకు సంబంధించి యుండెడిది. శాస్త్రీగా రింకను చాలదూరమునెల్ల చట్టసంబంధమైన మార్పు లెంత యసంతృప్తిగనుండినను తనసలహా చెల్లవలెననెను. జాతీయదృష్టిలో నతిముఖ్యమైనవిషయమున నతడు బ్రిటిషు ప్రభుత్వమునకు సంపూర్ణాధికార మిచ్చుటకు సిద్ధముగ నుండెను. ఏవ్యక్తిగాని, వర్గముగాని, పార్టీగాని యగోచరమగు భవిష్యత్తుసందర్భములో నిట్టియంగీకారము నెట్టియగలరో నా కర్థము గాకున్నది. దానికేసిద్ధాంతములుగాని, యెట్టి నైతిక రాజకీయప్రమాణములుగాని లేక పాలకులయొద్దలకు విధాయకముగ తలయొగ్గుటే దానిసిద్ధాంతము, నీతియైనచో నిట్టి యంగీకారము నీయవచ్చును.

నాకుతట్టు రెండవవిషయము కేవలము రాజకీయయెత్తుకు యుక్తికి సంబంధించినది క్రొత్తసంస్కరణలను చట్టముగాచేయుదీర్ఘ ప్రస్థానములో శ్వేతవ్రత మొకమజిలీ. ప్రభుత్వదృష్టిలో నదియొక ప్రధానమైన మజిలీ కాని యింకను చాల మజిలీలను చేయవలసి యున్నది. ఈ తరువాత ప్రయాణములో దీనిని మంచికో చెడ్డకో మార్చినను మార్పుటకవకాశముగలదు. ఈ మార్పులన్నియు వివిధ ప్రయోజనములుగలవారు బ్రిటిషు ప్రభుత్వమీదను, పార్లమెంటు మీదను కలిగించు యెత్తిడిపయి నాధారపడియుండును. ఈ గుంజ లాటలో భారతదేశ లిబరలుపక్షమువారిని తనువైపు త్రిప్పుకొనవలె ననుకోరిక ప్రభుత్వమువయి పనిచేసి, చట్టములనుసదిరించుటకు ప్రోత్సహింపవచ్చును. లేక సభిముము ఆక్రమణలనైనను ఆపివేసెడిది. కాని క్రొత్తసంస్కరణల వంగీకరించుటయూ, త్రోసివేయుటయూ, యాచరింపకుంటయూ యనుసనుస్య బయలుదేరుటకు చాలముందు గనే శాస్త్రీగారుచేసిన గంభీరవ్రకటన భారతలిబరలు పక్షమువారిని సంపూర్ణముగ నిర్లక్ష్యము చేయవచ్చునని ప్రభుత్వముకు విశదము చేసెను, వారిని త్రిప్పుకొనవలెనను సమస్యయేలేదు. గొటివేయ బడినను వారు ప్రభుత్వమును వీడువారుకారు. ఈ లిబరలుపక్షము

వారి దృష్టినుండి నేను [చూడగలిగినంతవరకు] యీ విషయము చూచినను కలకత్తాలోని శాస్త్రీగారి యుపన్యాస మసాధారణమగు చెడయెత్తుగను, లిబరలుపక్షయుద్యమము కపకారిగను కాన్పించెను.

శాస్త్రీగారి పాతయుపన్యాసమునుగురించి నేను చాలవరకు వ్రాయ సాహసించుటకు కారణమందులోనున్న సహజ ప్రాముఖ్యత గాని లిబరలు ఫెడరేషనుకున్న ప్రాముఖ్యతగాని కాదు. లిబరలు నాయకుల మానసిక ప్రవృత్తిని, చిత్తవృత్తిని గ్రహింపవలెనను కోరికయే నన్నిందులకు ప్రోత్సహించెను. వారు సమర్థులు, గౌరవ నీయులు అయినను యెంత సహృదయుముతో చూచినను వారట్లు ప్రవర్తించిరో నేనెంతమాత్రము గుర్తింపలేకపోతిని. 1933 జూన్లో శాస్త్రీగారిచ్చిన మరెయొక యుపన్యాసము నన్ను బాధించెను. తాను 1927 వరకు నిధ్యమిడుగానుండిన భారత సేవక పంఘములో నెరిడుపన్యసించుచుండెను. బ్రిటిషుపరిపాలన హఠాత్తుగా పోయినచో భారతదేశమునకు కలుగు యుపద్రవముల నెరిడుపేర్కొనెనట. రాజకీయోద్యమములలో తీవ్రమైన ద్వేషముతో నిండి యొకపార్టీమరి యొకపార్టీని హింసించును, అణచివేయును. మొట్టమొదటనుండియు సహనమే బ్రిటిషు రాజకీయ జీవితలక్షణము, కనుక భారతభవిష్యత్తు బ్రిటనుయొక్క సహకారముతో నెంత యొక్కువగా జరుపబడిన భారతదేశములో నగత యొక్కువ సహనముందుట కవకాశమున్నది. కలకత్తా స్టేట్సుమను పత్రిక యిచ్చిన శాస్త్రీగారి యుపన్యాస సంగ్రహముమీదనే నాధారపడవలసియుండెను. “అని సంతోషకరమైన సిద్ధాంతము. డాక్టరుముంజీకూడా నీభావముతో నే మాట్లాడుచున్నట్లు మేము గమనించుచున్నాము” అనికూడ స్టేట్సుమన్ వ్రాసెను. శాస్త్రీగారు రష్యా, ఇటలీ, జర్మనీలలో స్వచ్ఛయణచి వేయబడు చున్నదనియు, నచ్చట పశుత్వము, యమానుషములు జరుపబడు చున్నవనియు నుదహరించెనట!

నేను దీనిని చదివినపుడు బ్రిటను భారతదేశములకు సంబంధించిన శాస్త్రీగారి దృష్టి “డెహార్డు” బ్రిటిషుకన్ఫరెన్సేటిచ్చు దృష్టి నెంత

యనాధారణముగ పోలియున్నదో నాకు తట్టెను. వివరములలో భేదములున్నమాట సత్యము. కాని ప్రభావముగ నొక్కటే లక్ష్యము విస్తృతము చర్చిల్ తన విశ్వాసముల కెట్టి మువకృతియు చేయనక్కరలేకుండ నిదేధోరణిలో, నిదే భాషలో తన భావమును వెల్లడించి యుండెడివాడు అయినను శాస్త్రీగారు లిబరలుపార్టీలో వామపక్షమును చెందును. అతడు దాని నాయుపలలో నత్యంత సమర్థుడు.

శాస్త్రీగారి చారిత్రకాభిప్రాయములను, ప్రపంచవ్యవహారములనుగురించిన భావములను నే నెంతమాత్రము సంగీకరింపజాలను. అహుతిః ఆంగ్లేయేతరవిదేశీయుడు ఏనిసంగీకరింపడు విశాలభావములు గల చాలమంది యింగ్లీషువారే యతనితో నేకీభవింపకపోవచ్చును. ప్రపంచమును, నిజదేశమును బ్రిటిషుపాలకజాతి రంగులకంటిజోడుతో చూడగలవరప్రసాద మతనికి గలను. అయినప్పటికి భారతదేశములో గత పనునెనిమిది మాసములనుండియు దివదీసము జరుగునట్టియు, నతడు పర్యవేక్షించుకాలమున జరుగుచున్నట్టియు ససాధారణ చర్యల నతడు నిర్లక్ష్యముచేయుట గనునింపదగినవిషయము. అతడు రష్యా, యిటలీ, జర్మనీల నుదహరించెనేగాని తన దేశములో నన్ని స్వతంత్రములు తూన్యమగుట, అణచివేయబడుట నుదహరింపడు. వారలరికట్ట ఒడుచుం టచే సరిహద్దురాష్ట్రములోను వంగదేశములోను (రాజేంద్రబాబు తన కాంగ్రెసు అభ్యుదయవాదములో దానిని 'వంగదేశ మానభంగము' అని పిలిచెను) ధయంకరసంఘవముల నన్నింటిని యత డెరుగకపోవచ్చును. కాని యతడు భారతదేశము పడుచున్న యపరిమితబాధలను, తన ప్రజలు స్వేచ్ఛకొరకు, జీవితముకొరకు తత్త్వవంతముగ ప్రభుత్వముతో వేయుచున్న పోరాటమును యెరుగడా? ప్రాంతప్రాంతమున నమలుజరుపబడిన పోలిసు రాజ్యమును, సైనిక శాసనమును పోలిన పరిస్థితుల నతడెరుగడా? అర్థి నెమ్మలనతడెరుగడా? జయిశ్వలోని నిరశనప్రతములు మొదలగు నితరబాధల నతడెరుగడా? బ్రిటిష్ దేశము నతడే సహనముకొరకు నే స్వాతంత్ర్యముకొరకు పోగడనో యని భారతదేశములో బ్రిటనువలననే నిలిపివేయబడెనను సంగతి నతడు గుర్తించలేడా?

అతడు కాంగ్రెసుతో సంగీకరింపవచ్చు, అంగీకరింపకపోవచ్చును కాంగ్రెసునీతిని విమర్శించుటకు, ఖండించుటకు నతనికి స్వేచ్ఛకలదు. కాని తనదేశ స్త్రీపురుషులు చూపిన యద్భుత ధైర్యసాహసముల యెడల, నాత్మార్పణయెడల గౌరవీయుడు, స్వేచ్ఛాదేవి నారాధించువాడు, గ్రహణశక్తికలవాడు నగు తా నెట్లు ప్రవర్తించెను? మన పాలకులు భారతహృదయముపై గొడ్డలితో చెరలాలమాడినపు డతడెట్టి బాధనున్యధనుపొందలేదా? లక్షలకొలది జనులొక మహాసామాజ్యవశుశక్తికి మోకరింపనిరాకరించుట, ఆత్మదాస్యముకంటె శరీరమారణము ప్రాణసమములగు గృహములు విచ్ఛిన్నమగుట, ప్రేమాస్పదులందరు వెతలనొందుట-శ్రేయస్కరమని ప్రకటించిన ఈ యాత్మనికసనమునంతను నతడు శూన్యమనియే తలచెనా? జయిలులో బయట మేమెప్పుడు ధైర్యమునే ప్రకటించిమందహాసములతో నవ్వుముఖములతో నుంటిమి. కాని తఱచు మా మందహాస మానందబాష్పముగు చుండెడిది.. మా నవ్వు లొక్కక్కప్పుడేడ్పుచు సమీపించెడివి.

ధైర్యవంతుడు, నుదామడగు వెర్రియర్ యెల్విస్ అను నొక యాంగ్లేయుడు 1930 ని గురించి యిటు చెప్పెను. “ఒక జాతీయంతయు తన మానసిక దాస్యసంకెలలను త్రోసిపుచ్చి తన నిజగౌరవప్రస్థానమును సాగించుటొక యద్భుతము. సత్యాగ్రహపోరాటములో చాలమంది కాంగ్రెసు వాలంటీర్లు ప్రదర్శించిన యద్భుతశిక్షణము రాష్ట్రగవర్నరులలో నొక డుదార ధృవపత్రము నిచ్చిన శిక్షణము...”

శ్రీనివాసశాస్త్రిగారు సమర్థుడు, గ్రహణశక్తికలవాడు. తన దేశీయులచే నెక్కువగ గౌరవింపబడువాడు. అతడు కూడ పైయనుభవమునే కలిగియుండవలెను. అట్టిపోరాటములో తన దేశీయులకొరకు బాధపడియుండవలెను. ప్రభుత్వము పౌరసత్వములను, ప్రజాహితకార్యములను, అణచివేయుచుండుట నతడు ఖండించుననుకొందును. అతడు, నతనిసహోద్యోగులు దుర్భర బాధలనొందుచున్న రెండురాష్ట్రములనువంగ దేశము, సరిహద్దురాష్ట్రము-స్వయముగసందర్శించియుండవలెననికాంగ్రెసుకును, శాసనోల్లంఘనమునకును సహాయముచేయుటకు

గాక సభిక్షారులయొక్కయు, పోలీసులయొక్కయు నత్యాచారములను బయటపెట్టి ఈరీతిగ వారించుటకు యనుకొందురు పౌరసత్వములను స్వేచ్ఛను ప్రేమించువా రితర దేశములో నిట్లు సామాన్యముగ చేయుచుందురు. కాని యత డట్లు ప్రవర్తించుటకు బదులు ధృవప్రతము నిచ్చెను. అతడు వారికి తననైతికసహాయమునిచ్చి తద్వారానిర్బంధ విధానమున కుత్సాహ ప్రోత్సాహములను కలిగించెను.

అతడిట్లు భావించియుండడని, తన చర్యయొక్క ఫలితములను గుర్తించలేదని నేరు దృఢముగ చెప్పగలను. కాని యతని యుపన్యాసమున కిట్టిఫలితము గలదనుట నిస్సందేహము అయినచో అతడినిధముగ నేల యోచింపవలెను? ఏల యాచరించవలెను?

లిబరలు నాయకులు స్వదేశీయులకు నాధునిక భావములకు దూకులై రనుటకంటె నా కీప్రశ్నకు వేరొక సమాధానము దొరకలేదు వారు చదివెడు బూజుపట్టిన పుస్తకములు నారి దృష్టినుండి భారతదేశప్రజలను తరిమివేసెను. వారొకవిధముగ తమ్ముతామే ప్రేమించుకొను విద్య నభివృద్ధిచేసికొనిరి. మేము జయిశ్శకుపోయితిమి. మా శరీరములు గదులలో బంధింపబడెను. కాని మా మనస్సులు స్వేచ్ఛగ ప్రవంచ విహారము చేయుచుండెను. మా యుత్సాహ మినుమడించెను. కాని లిబరలుసోదరులు స్వయంకృత మానసిక కారాగారములను నిర్మించుకొని వానిచుట్టు గిరగిర తిరుగుదురు. వారికి బయటకుపో మార్గము దొరకదయ్యెను! వారు నేత్రగోచరమగు 'వస్తుదైవతమును' పూజించిరి. వస్తువులు మారినపుడు (ఈనశ్వరప్రపంచంలో నవి యెప్పుడును మారుచుండును) వారు చుక్కాని, దిగ్గర్భిని యంత్రము లేనివారై శారీరక మానసికవికాసములేక, యాదర్శములు, నైతికప్రమాణములు లేనివారై యుందురు. మనమందరము ముందుకు పోవలెను. లేదా ముందుకు త్రోయబడుదుము. నిత్యపరివర్తనచెందు ప్రపంచములో మనము స్థావరముగ నిలిచిపోజాలము. కదలుటకు, మార్పుచెందుటకు, భయపడి లిబరలు పక్షమువారు తమ్మావరించిన యుంఘామానుతమునకు భయభాంతు

తైరి. దుర్బలగాత్రులగుటచే తడబడుకాళ్ళతో వారు ముందుకు పోజాలక తమకుదొరికిన ప్రతిత్పణమును బట్టుకొనుచు నిటునటుకొట్టుకొనుచు “ద్విష్టాలోచనచే పాలిపోయి వ్యాధినొంది” యెప్పుడు సంజేహించుచు, జంకుచు, నిశ్చయహీనులగుచు వారు భారతరాజకీయములలో షేక్స్పియరు మహాకవి నాటకములో హామెటులయిరి.

లిబరలు వారప్రతికయైన ‘సర్వెంటు ఆఫ్ ఇండియా’ జయిలుకు వెళ్ళునరకు చిందులు త్రొక్కెదరనియు వెళ్ళినతరువాత బయటకు రావలెనని తహతహలాడెదరనియు శాసనోల్లంఘన చివరిరోజులలో కాంగ్రెసును నిందించెను. కాంగ్రెసుయొక్క సమగ్ర నీతి యదియేయని యది కొంతయు దేశముతో వ్రాసెను. దానికి లిబరలు పక్షమువారి ప్రత్యామ్నాయనీతి, బ్రిటిషుమంత్రులతో రాయబారము, ఇంగ్లీషుప్రభుత్వములో మాధుకలుగవలెనని ప్రార్థించుట.

ఆర్డినెన్సుచట్టములను, తక్కిన నిర్బంధచట్టములను ధక్కరించుటయే కాంగ్రెసునీతియనుట, కొంతవరకు నిజము. దీనివలన జయిలు ప్రాప్తించును. దీర్ఘ పోరాటానంతరము కాంగ్రెసుజాతి యలసిపోయి ప్రభుత్వముపై తగిన యొత్తిడి కలిగింపలేక పోవుటగూడ నిజము కానియొక వాస్తవిక నైతిక ఫలితముకలదు.

భారతదేశ మనుభవించుచుండినట్టి నిర్బంధము, పాలకుల కతివ్యయకరమైనది, వారికిగూడ నది బాధకరమై నరములబిగిని సడలింప చేయు నొక కఠినపరీక్ష. తుదకది తమ పునాదులను దుర్బలపరచునని వారికి బాగుగ తెలియును. అది వారి పరిపాలనానిజస్వభావమునుపీడింప బడు ప్రజలకు విశాలప్రపంచమునకు నిరంతరము బహిరంగపరచును. వారు తమ యినుపముష్టి దాచుటకు ముఖమల్ తొడుగు ధరించుట కెంతయో యుత్సహించెదరు. ఎట్టి ఫలీతములు సంభవించినను తమ యిచ్చకు లొంగని ప్రజలతో వ్యవహరించుటకంటె సేప్రభుత్వముకు నెక్కువకోపము కలిగించునది (చిట్టచివరకు) యుపద్రవకరమైనది వేరొకటి యుండనేరదు. కనుక సచ్చటచ్చట జరుగు నిర్బంధవిధాన ధిక్కారమునకుగూడ విలువయున్నది. అది ప్రజలకు శక్తినిచ్చును. ప్రభుత్వ నీతిని నాశనము చేయును.

నైతిక ఫలితము మరింత ప్రచారమైనది. ఖోరోకవిల్లు చెప్పెను. "శ్రీ పురుషుల క్రమముగ నిర్బంధింపబడుకాలమున జయిలే యోగ్యమైన శ్రీ పురుషుల కుత్తమస్థానము". ఈ సలహా లిబరలు సోదరులకు తదితరులకు కటువుగ నుండవచ్చును. కాని శాసనోల్లంఘనముతో సంబంధము లేకపోయినను, మన నమాచరులు చాలమంది యెవ్వరును జయిలులో నుండుచున్నప్పుడు, ప్రభుత్వముయొక్క నిర్బంధ సాధనసామాగ్రి మనలను నిరంతరము నణచివేయుచు, నగౌరవ పరచుచు, మన ప్రజలను కొల్లగొందుటకు సహాయపడుచుండ - నిట్టి పరిస్థితులలో నైతికజీవిత మసంభవమని మాలో చాలామంది తలచు భావించెడివారము. మన స్థితిలోనే మన మనుమానింపబడువారి వలె సంచరించెదము. పోలీసులు వెంటనంటి వరీక్షించుచుందురు. మా మాటలు, సర్వంతర్యామియైన రాజద్రోహ చట్టమును భంగము చేయునేమోయని వ్రాసికొనబడును. మా యుత్తర ప్రత్యుత్తరములను విప్పి చూచెదరు. ఏదోయొక బహిష్కారము లేక ఆరెస్టు మాకొరకెప్పుడు నెదురుచూచుచుండును. మా కొక్కటేగతి. ప్రభుత్వాధికారము కఠినీచముగ తలయొగ్గవలెను. ఆధ్యాత్మికాధిపతీనమునొండవలెను మాలోనున్న సత్యమును నిరాకరింపవలెను. మేము నీచమనితలంచు కార్యములకు నైతికవ్యభిచారమునకు నొడబడవలెను. లేదా ప్రతిఘటించి తత్ఫలితము ననుభవింపవలెను. జయిలుకు వెళ్ళవలెనని కష్టముల నాహ్వానింపవలెనని కోరు వెల్లరులెవరు నుండరు. కాని రెండవ దౌర్భాగ్యస్థితికంటె జయిలే వాంఛనీయము. బెర్నార్డుషా చెప్పినట్లు "నీచప్రయోజనములకు స్వార్థపరులచేతిలో కీలుబొమ్మయగు లొక్కటియే జీవితవిషాదము."

దీర్ఘ శిక్ష యంతరించెను

నా విడుదలకాలము సమీపించుచుండెను. 'సత్ప్రవర్తనకు' మామూలు రిమిషను ఇవ్వబడెను. దీనివలననా రెండేడ్ల శిక్షలో మూడున్నరమాసములు తగ్గిపోయెను. విడుదలబడుచున్న భావముచే జనించు యుద్దేశమువలన నామనశ్శాంతిలేక, జయిలు కలుగజేయు సాధారణ మానసికమాంద్యమంతరించెను. బయట నేనేమిచేయవలెను? ఇదియొక కష్టమైన ప్రశ్న. దీనికి సమాధానమిచ్చుటకు కలుగు సందేహము విడుదలవలనగల యానందమును మింగి వేయుచుండెను. కాని యాభావం కూడ తాత్కాలికము. చిరకాలమణచి వేయబడిన నాయుత్సాహశ్చ యుబుకుచుండుటచే నేను బయటకుపోవలెనని యాతురతపడుచుంటిని.

1933 జూలై మాసాంతమున నొక విషాదవార్త వచ్చెను. సేనుగుప్త హతాత్తుగ చనిపోయెను. మేము కాంగ్రెసువర్కింగు కమిటీలో చాలవత్సరములు సన్నిహితసహోద్యోగులమేగాక నాబాల్యంపు కేంబ్రిడ్జి దినములనాటినుండి మాకు సంబంధముండెను. మేము మొట్టమొదట కేంబ్రిడ్జిలో కలుసుకొంటిమి. నేనప్పుడు నూతనముగ ప్రవేశించితిని. అతడప్పుడే పట్టభద్రుడయ్యెను.

సేనుగుప్త డిటెన్షనులో చనిపోయెను. 1932 ప్రారంభములో నతడు యూరపునుండి పచ్చుటతోడనే ప్రభుత్వ ఖయిదీగ నరెస్టు చేయబడెను. అప్పటినుండియు నతడు ఖయిదీ లేక డిటిన్యూ. అతని యారోగ్యము ధ్వంసమయ్యెను. ప్రభుత్వ మతనికి వివిధసౌకర్యములను కలిగించిరి. కాని ప్రయోజనములేకపోయెను. కలకత్తాలో నతని యంత్యక్రియలనాడు ప్రజలు బ్రహ్మాండమగు నుత్సవము జరిపి యతనిని గౌరవించిరి. చిరబంధనముచే నవయుచున్న వంగాత్మ కొద్దికాలమయినను ప్రస్ఫుటించినట్లు కాన్పించెను.

ఇట్లు సేనుగుప్త నిర్గమించెను. వత్సరములతరబడి ప్రవాసము, జయిలులో నుండుటచే నారోగ్యముచెడిన ముఖానుభూతి చికిత్సకై

యూరపువెళ్లుటకు ప్రభుత్వముచే చిట్టచివర కనుమరింపబడెను. మా భీష్ముడు విఠల్ భాయివశేలుకూడ, రోగగ్రస్తుడయి యూరపు లోనే యుండెను. జనులుజీవితముయొక్క శరీరకష్టముకు, బయట నున్న నిరంతరకృషివలన కలుగు శ్రమకు తాళలేక నింక నెంతమంది యారోగ్యములు ధ్వంసమయ్యెనో! ఎంతమంది చనిపోయిరి! తమ యసాధారణ జీవితములచే నెంతమంది మానసిక భ్రష్టుత్వము, విపరీత భావములను పొందెరి!

దేశమంతట జరుగు భయంకర, నిఘాఢ బాధ సేనుగు ప్రభుత్వపువలన నా కండ్లకుకట్టిపట్లు ద్యోతకమయ్యెను. నాకు కొంత నిరాశ, విసుగు జనించెను. ఇదియంతయు నే పరమావధికొరకు? దేవికొరకు? నా యారోగ్యవిషయమున నే నదృష్టవంతుడను. నా కాంగ్రెసుకృషివలన నెంతయొత్తిడి, శ్రమరహిత జీవితము నే ననుభవింపవలసివచ్చినను మొత్తముమీద, నే నారోగ్యముగ నుంటిని. బహుశః కొంతవరకు నా తలిదండ్రులనుండి సంక్రమించిన పటుత్వ గాత్రము, కొంతవరకు శరీరవిషయమై నేను తీసికొనిన శ్రద్ధదీనికి కారణములు కావచ్చును. వ్యాధి, దుర్బలత, స్థూల్యము నా కేవల గింపుగనుండును. వ్యాయామము, కావలసినంత చక్కనిగాలి, సంతాపహారముల తోడ్పాటుతో నే నవిలేకుండ చేసికొంటిని. భారతదేశములో మధ్యతరగతులవారికి కలుగు వ్యాధులు చాలవరకు తిండి దోషమువలన కలుగుచున్నవని నా స్వంతయనుభవము చెప్పుచున్నది. అవివేకురాలగు తల్లి బిడ్డలకు మికాయలు, యితర చిరుతిండ్లు మిక్కుటముగ పెట్టి యావజీవాజీర రోగమునకు స్థిరపునాదులను వేయును. బిడ్డ నెక్కువ గుడ్డలతో కప్పివేయుచుండును భారతదేశములో నింగ్లీషువారుకూడ మిక్కుటముగ మెక్కువట్లు కాన్పింతురు. బహుశః వారు వెనుకటి తరమువారికంటె కొంతనయము. వెనుకటి వారు బలమైన తిండి వేడివేడి 'పెద్దపెద్ద పట్టు' వట్టడివారు.

నా కాహారముపట్ల నెట్టి వైరులులేవు. మితముమీరి తినక పోవుట, జీర్ణముకాని యాహారములను మానివేయుట; ఈ రెండు నా

నియమములు కొంచెమించుమించు కాళ్ళేర బ్రాహ్మణులందరివలెనే
ప్రేము మాంసాహారులము. శాల్యమునుండి నేను మాంసాహరిని.
కాని నాకు దానియందంత యెక్కువ యభిరుచిలేదు. 1920 లో
సహాయనిరాకరణము వచ్చుటతోడనే నేనుమాంసాహారమును మాని
వేసి శాకాహరినైతిని. నే నాదుసంవత్సరముల తరువాత యూరపు
వెళ్ళువరకు శాకాహారిగనేయుండి యచ్చట తిరిగి మాంసాహరినై
హిందూదేశము తిరిగివచ్చుటతోడనే తిరిగి శాకాహరినైతిని. నాడు
లగాయితు నేను శాకాహారిగనే యుంటిని. మాంసాహారము నాకు
చక్కగ సరిపడునట్లుతోచును. కాని నాకు దానియెడల నొకవిధమగు
విముఖత్వము కలిగెను. నాకిందులోకొంత మోటుతనముకాన్పించెను.

చాలనెలలవరకునాకు ప్రతిదినము జ్వరముతగులుచుండినపుడు
(చాలయాలోగ్యవంతుడనను గర్వమునకవి యపకృతినొనరించుటచే)
విసుగుదల కోపము కలిగెడిది. నే నిదివరలో నెప్పుడును చూపెడి
యుత్సాహము, శక్తి, చైతన్యత కాన్పించకపోవుటకిదియేప్రధమము.
వినాశ, ఔణ్య, వికారరూపమొకటినాయెదుటకాన్పించి భయసూచక
మయ్యెను. నేను మృత్యువుకు భయపడితినిని యనుకొనను కాని
శారీరక మానసికకార్యము వేరొకవిషయము.

ఎట్లయిననేమి నాభయము లుత్పేక్షలని రుజువయ్యెను. నేను
నా వ్యాధిని వదలించుకొని, నాశరీరమును వశములోనికి తెచ్చుకొన
గలిగితిని, శీతకాలములో చాలకాలము సూర్యాతప స్నానములు
చేయుటచే నాకు స్వాస్థ్యము చేకూరెను. నాతోడివారు జయిశ్యలో
కోటులతోను, శాలువలతోను గడగడ వణకుచుండ నేను వస్త్రములు
లేకుండ సూర్యరశ్మితో శరీరమును హాయిగకాచుకొనుచు కూర్చొ
నెడివాడను. ఇది శీతకాలములో నొక్కయుత్తర హిందూదేశము
లోనే సాధ్యమగును. తక్కినచోట్ల సాధా ముగ సూర్యు డతితీవ
ముగ నుండును.

నా వ్యాయామములలో నొకటినాకుప్రత్యేకముగ నానందము
చేకూర్చెడిది. అది శీర్షాసనము. అరచేతులను నేలమీదనుంచి,

ప్రేశ్యను ప్రేశ్యతో చక్కగబంధించి తలవెనుక భాగమును, మోచేతులను నేలమీద నానుకొని శరీరమునుకరవలె తలక్రిందుగ నిలువబెట్టవలెను. శరీరరీత్యా యీ యాసనము చాల మంచిదని నాయభిప్రాయము. దానివలన కలిగిన మానసిక ఫలితమువలన నాకు దానియందు మరింత యెక్కువయభిమానము. కొంచెము హాస్యముగ నుండు యీ తలక్రిందులుస్థితి నాలోనున్న హాస్యమును పెంచి జీవితచావల్యములదెడల మరీకొంత సహనమును కలిగించెను.

నా సాధారణ యారోగ్యస్థితి, నుఖముగ నుంటినను శరీరజ్ఞానము జయిలులో తప్పనిసరియగు నిరుత్సాహ సమయములను తరించుటయందు నా కేంతయో సహాయపడెను. జయిలులోను, బయటను మారుమందు పరిస్థితులకు తగియుండుటకు గూడ నాకవిసహాయపడెను. నన్నా సమయమున పడద్రోయునట్లు కాన్పించిన కష్టములు నాకనేకములు కలిగెను. కాని నాకే యాశ్చర్యమగునట్లు వానినుండి నే ననుకొనిన కాలముకంటె త్వరితముగ కోల్పోనుచుంటిని. నేను ప్రధానముగ మితముగలవాడను. యుచితజ్ఞుడను. నే నెప్పుడు తలనొప్పి యెట్టిదో యెరుగకపోవుటయే దీనికొక మజువు అని నేననుకొనెదను. నే నెప్పుడు నిద్రలేకపోవుటచే బాధపడి యెరుగను. నాగరికత యొక్క యీ సామాన్యవ్యాధులనుండియు, చదువులోను వ్రాతలోను నాకండ్లను ఒక్కొక్కప్పుడు జయిలులో గ్రుడ్డివెలుతురులోను) విపరీతముగ నుపయోగించినను, కంటిజబ్బునుండినేను తప్పించుకొంటిని. ఒక ప్రత్యేక కంటివైద్యుడు నా మంచి కంటిదృష్టిని గత వత్సరము చూచి యాశ్చర్యపడెను ఎనిమిదేండ్ల క్రితమతడు నే నొకటి రెండు వత్సరములలో కండ్లతోడు నుపయోగింపవలసియుండునని హాస్యము చెప్పెను. అతడు చాల పొరబడెను. అవితేకుండి నేనింకను జయప్రదముగనే గడుపుచున్నాను. ఈవిషయములు నేను మితముగలవాడను, యుచితజ్ఞుడను, అను నాపేరును స్థాపింపగలిగినను యెట్టివిమర్శ, మూర్ఖుని న్నెరిమితమును, యుచితజ్ఞుత పొందించువాడనని నాకు భయము.

జయిలునుండివిడుదలయగుటకు నేనెదురుచూచుచుండ బయలు
క్రొత్తరకపు వ్యక్తిశాసనోల్లంఘనము పారంభమగుచుండెను. గాంధీజీ
మార్గదర్శకుడగుటకు నిశ్చయించి ప్రభుత్వమువారికి పూర్తియగు
నోటీసు యిచ్చి గుజరాతు వ్యవసాయదారులకు శాసనోల్లంఘనమును
బోధించుటకు ఆగష్టు మొదటితేదీని బయలుదేరెను అతనిని వెంటనే
ఆరెస్టుచేసి, యొకసంవత్సరము శిక్ష విధించి యరవాడ జయిలులో
నతని మామూలు గదికి తిరిగి పంపించిరి. అతడు తిరిగి వెళ్ళినందు
లకు నేను సంకోషించితిని. కాని వెంటనే యొక క్రొత్తచిక్కు తట
స్థించెను. అతడు జయిలునుండి హరిజన ప్రచారము చేసికొనుటకు
వెనుక తనకున్న యశకాశములే యిప్పుడుండనలెననెను. ప్రభుత్వము
వారట్లుచేయ తిరస్కరించిరి. ఈ సమస్యపై గాంధీజీ యుపవసించెనని
మేముకస్మాత్తుగ వింటిమి. అట్టి యుపద్రవకరమైన చర్య తీసికొనుటకు
మా కది చాల స్వల్పవిషయముగ కాన్పించెను. అతడు ప్రభుత్వ
ముతో సల్పిన వాదము పూర్తిగ యుక్తమైనదేయైనను అతని నిశ్చ
యమును నే సర్థముచేసికొనుట బొత్తిగ దుస్సాధ్యమయ్యెను.
మే మేమియు చేయజాలక తెల్లబోయి చూచుచుంటిమి.

ఉపవాసమువారమురోజులుజరిగినతరువాత నతనిస్థితి వేగముగ
పాడగుచుండెను. అతని నొక ఆస్పత్రికి మార్చిరి. అయినను అత
డింకను ఖయిదీయే యగుటచే ప్రభుత్వమువారికి హరిజనరమ
స్యకు సాకర్యముల నీయలేదు. జీవింపవలెనను యిచ్చ యిప్పుడు లేక
పోవుటచే నతడు కృంగిపోవుచుండెను. మృత్యువాసన్నమగునట్లు
కాన్పించెను. అతడు సెలవుతీసికొనెను. తనవద్దనున్న కొద్ది స్వంత
సామగ్రిని పంచిపెట్టెను. కొన్నిటిని ఆస్పత్రినర్సుల కిచ్చివేసెను.
కాని ప్రభుత్వమువారి కతడు తమ చేతులలో చనిపోవుట కిష్టము
లేక నకస్మాత్తుగా నా సాయంకాలమే విడిచివేసిరి. అతనిని రక్షిం
చుట కదియే సరియైనసమయము. ఒక్కరోజు గతించినాబహుశః
యతడు దక్కెడివాడు కాదు. బహుశః యతనిని రక్షించినకీరి చాల

వరకు సి. య్య. ఆంధ్రాసుకు చెందును. గాంధీజీ వలదనినను వతడు హిందూదేశములో రివ్వున వ్రాలెను.

ఈ లోపల నన్ను ఆగష్టు 23 వ తేదీన జేరామాను జయిలు నుండి మార్చిరి. పదునెనిమిదిమాసము లితర జయిళ్ళలో గడిపిన తరువాత నైజీజయిలుకు నేను తిరిగివచ్చితిని నా తల్లికి జబ్బుచేసి నట్లు, ఆస్పత్రికి తీసికొనిపోబడినట్లు వార్తవచ్చెను. మా తల్లి స్థితి చాల యుష్కద్రవకరముగ నున్నదని భావింపబడుటచే 1933 ఆగష్టు 30 వ తేదీ నేను విడువబడితిని. మామూలుగ సెప్టెంబరు 12 వ తేదీని నా శిక్ష పూర్తియగుటతోడనే నేను విడువబడెడివాడను కనుక రాష్ట్రప్రభుత్వము నాకు పనిహేనురోజులెక్కువ రిమిషను యిచ్చెను.

గాంధీ జీవిత రీతి చిత్రం

నేను విడుదలయ్యగల తోడనే మంచమువట్టిన మా తల్లివద్దకు లక్ష్మీవెళ్ళి కొన్నిదినము లచ్చటనేయుంటిని. చాలకాలము జయిలులో గడిపినతరువాత బయటకు వచ్చుటచే నేను సంగములేని వానివలె, పరిస్థితులతో స్పర్శలేనివానివలె నుంటిని. నేను జయిలులో నట్టి మాపులేక యుండగా ప్రపంచము త్వరితముగ కదలుచు మాపుచెందుచు పోవుచున్న ట్లాశ్చర్యముతో గుర్తించితిని. బిడ్డలు, బాలుకు, బాలికలు పెద్దవాండ్రగుచుండుట; పెండ్లిండ్లు, పుట్టుకలు, చావులు, ప్రేమ, ద్వేషము, కృషి, క్రీడ, విషాదము, వినోదము, జీవితములో నూతన ప్రయోజనములు, సంభాషణకు నూతన విషయములు, నేను చూచినదానిలోను, వినుదానిలోను సదా ఏదో యొక వింతవిషయము ఉండెడిది, నన్ను వెనుకకు దిగదొక్కి జీవితము పరుగిడినట్లు కాన్పించెను. అది నాకు తృప్తికరముగ లేదు. నేను వెంటనే నా పరిసరములకు సరిపెట్టుకొని యుండెడివాడను. కాని నాకట్టి కోరిక కలుగలేదు స్వల్పకాలము జయిలు వెలుపల విహారము చేయుటకు వచ్చినట్లు, కొద్దికాలములోనే తిరిగి వెళ్ళిపోవలసియుండునట్లు నేను గుర్తించితిని. కనుక కొలదికాలములోనే వీడనున్న పరిస్థితులకు సరిపెట్టుకొని యుండవలెనని నేనేల శాధపడవలెను?

రాజకీయముగ హిందూ దేశము శాంతముగ నుండెను. ప్రభుత్వము వారు బహిరంగచర్యల నణచివేసిరి, వశపరచుకొనిరి. అప్పుడప్పుడరెస్టులు జరుగుచుండెను. కాని యప్పటి భారత మానమున కెంతయో యర్థముగలదు. అది భయంకరనిర్భంధము చాలకాల మనుభవించిన తరువాత నలసటచేకలుగు చెడునూచనగల మానము! అది చాల గంభీరమైన మానము! కాని నిర్భంధములనే యెరుగు ప్రభుత్వముల కది గోచరముకాదు. భారతప్రభుత్వ మాదర్శపూర్వకమైన పోలీసు ప్రభుత్వము. పోలీసు చిత్తవృత్తి ప్రభుత్వశాఖలన్నిం

టిని మట్టబెట్టెను తిరుగుబాటు బాహ్యముగ సగాచివేయబడెను. దేశమునంతను వేగులవాండ్రయొక్కయు, గూఢచారులయొక్కయు మహాసైన్యము కప్పివేసెను. ప్రజలలో నైతికదుర్బలత్వము, సర్వత్ర వ్యాపించిన భయము కలిగెను. ఎట్టిరాజకీయకృషియైనను, ముఖ్యముగ గ్రామప్రాంతములలో వెంటనే యణచివేయబడెను. వివిధ రాష్ట్రప్రభుత్వములచాగు కాంగ్రెసువారిని మున్సిపాలిటీలనుండి స్థానిక సంస్థలనుండి తరిమివేయ బ్రయత్నించుచుండిరి. ప్రభుత్వ దృష్టిలో శాసనోల్లంఘనములో జయిలుకు వెళ్ళిన ప్రతివాడు మున్సిపాలు పాఠశాలలో బోధించుటకు, మున్సిపాలిటీలో నెట్టిసేవ చేయుటకు పనికిరాడు. మున్సిపాలిటీలు మొదలగునానిమీద నెక్కువ వత్తిడి కలిగింపబడెను. దోషులైన కాంగ్రెసువారిని యుద్యోగముల నుండి తొలగింపనియెడల ప్రభుత్వగ్రాంటులీయబడవని భయపెట్టిరి. ఇట్టినిర్భంధ యుదాహరణములలో కలకత్తా కాల్పోరేషను విశేషము పేరువడసెను. చివరకు రాజకీయ నేరములకు శిక్షింపబడినవారికి కాల్పోరేషనులో నుద్యోగములనీయరాదని వంగప్రభుత్వముయొక చట్టముచేసిరని నేనువిశ్వసించెదను

నాజీల యత్యాచార చరిత్రలు బ్రిటిషు ప్రభుత్వాధికారుల వయినను వారి పత్రికలపయినను నొక చిత్రఫలితమును కలిగించెను. తాము హిందూదేశములో జరిగినవన్నియు యుక్తమేయుని యవి వారికి మద్దతునిచ్చెను. నాజీలే మనతో వ్యవహారింపవలసినదైన యెడల నెంత యధ్యాన్నముగ నుండెడిదో! యని మాకు బోధింప బడుచుండెడిది! నాజీలు నూతన ప్రమాణములను నూతన చరిత్రను సాపించిరి నిశ్చయముగ వారితో పోటీచేయుట సులభవిషయము కాదు. బహుశః మా స్థితి యధమముగనే యుండియుండెడిది, గత యయిదు సంవత్సరములలోను హిందూదేశమంతట వివిధప్రాంతములలో జరిగిన సంభవములను గురించిన హంశములన్నియు నా యొద్ద లేకపోవుటచే నేను తీర్పుచెప్పట కష్టమైన విషయము. హిందూదేశములోనున్న బ్రిటిషుప్రభుత్వము "నీయెడమగొయిచేయు దానము

నీకుడిచేతికి తెలియకుండునుగాత” అను గుప్తదానమును విశ్వసించును. కనుక నది నిష్పక్షపాతమైన పరిశోధనను జరుపవలెననెడి ప్రతిపూచనను నిరాకరించెను. సామాన్యయాంగ్లేయుడు పశుత్వమును ద్వేషించునను సంగతి నిజమేయని నేను భావించెదను. నాజీలవలె యింగ్లీషువాడు బహిరంగముగ “బ్రూటాలిటీటు” (లేక నీయగ్రమువచ్చు యింగ్లీషుపదము) పశుకృత్యములో బహిరంగముగ నోలలాడుటయు నాపదము నతిప్రీతితో నుచ్చరించుటయు చేయగలరని నేనూహించ జాలను. ఒక వేళ వారాకృత్యము నాచరించినను దానికి కొంచెము సిగ్గుపడుదురు. మనము జర్మనులమైనను, యింగ్లీషువారమైనను, భారతీయులమైనను మననాగరిక ప్రవర్తనకవచము చాల పలుచనగ నుండును. రాగద్వేషములు ప్రకోపించినపు డది తొలగిపోయి యసహ్యమయిన దానిని బహిరగ్రత మొనరించును. ప్రపంచయుద్ధము మానవలోకమును భయంకర పశుప్రాయ మొనరించెను. దీని ఫలితమును మనము సంధియైన తరువాతగూడ జర్మనీ కాహారపదార్థములను పోకుండ నలువైపులను ముట్టడించిన భయంకర రూపమున చూచియేయుంటిమి-దీనికొక యింగ్లీషు గ్రంథకర్త “ఏ జాతీయు నెన్నడు గావింపని యత్యంత బుద్ధిహీనమైన, పశుప్రాయమైన భయంకరమైన క్రూర్యము” అని వర్ణించెను. 1857, 1858 సంవత్సరములను భారతదేశము మరచిపోలేదు. మనప్రయోజనములకే ధాక తగిలినపుడు, “యెరరు” వచ్చునప్పుడు మనముమనశుభలక్షణములను సంఘనీతిని మరచిపోదుము; అసత్యము “ప్రచారము” అగును, పశుత్వము శాస్త్రీయమైన నిర్బంధము “న్యాయ, క్రమముల” నుద్ధరించుట యగును.

అది వ్యక్తులయొక్క లేక ప్రత్యేక ప్రజలయొక్క దోషము కాజాలదు. ప్రతివాడు నట్టిపరిస్థితులలో నట్లే ప్రవర్తించును. హిందూ దేశములోను, విదేశపాలనలోనున్న ప్రతిదేశములోను, పాలకుల మీద నంతర్నితముగ నొకసవాలు యెప్పుడు నుండును. అదినానాటికి మరింత స్పష్టము, భయోత్పాతజనకము నగును. ఈసవాలు పాలక

వర్గముయొక్క సైనిక సుగుణములను, అవగుణములను సదా యధి
వృద్ధిచేయును. మాసవాలు శ కివంతము, వీర్యవంతము నైనదగుటచే
గత కొలది వత్సరములలో భారతదేశమున మే మీ సైనికగుణము
లను, అవగుణములను విశేషముగ చూచితిమి. కానిభారతదేశములో
కొంతవరకు మే మెప్పుడు సైనిక హృదయమును సహింపవలసి
యుండెను. ఇదిసామ్రాజ్యభయములలోనొకటి. ఇది దీనితో సంబంధ
మున్న రెండుపక్షములవారినికూడ భ్రష్టులను చేయును. భారతీయుల
భ్రష్టత్వము తగినంత స్పష్టముగనే యున్నది. కాని రెండవవారి
భ్రష్టత్వమింతకంటె నెక్కువ నూత్నమైనది. కాని యది విషమ
సమయములలో బహిర్గతమగుచుండును. తరువాత మూడవ పక్ష
మొకటియుండెను. పాపము దీని కీ రెండురకముల భ్రష్టత్వములను
పంచుకొను దౌర్భాగ్యము వట్టెను

ఉన్నతోద్యోగుల యువన్యాసములను, అసెంబ్లీలోను,
కాన్సిల్లోలోను వారి సమాధానములను, ప్రభుత్వ వాఙ్మూలములను
చదువుటకు జయిల్లో నాకు తగినంత సావకాశముండెను. గత
మూడువత్సరములలో వానిలో కొంత మార్పునలిగినట్లు నే నను
కొంటిని. ఈమార్పు యంతకంతకు స్పష్టముగ విశదమగుచుండెను.
వారియువన్యాసము లధికార పురస్కారముగ, భయజనకముగనుండెను.
అవి గొప్ప సైనికాధికారి తన సైనికులను సంబోధించు భాషలో
నుండెను. వంగదేశములోని మిడ్నపూరు డివిజను కమిషనరు 1933వ
వసంబరు లేక డిసెంబరులో నిచ్చిన యువన్యాసము దీనికొక చక్కని
యుదాహరణము. పరాజితులు దుఃఖభాగులని యతని సూత్రము.
అధికారేతర యూరపియనులు (ముఖ్యముగ వంగదేశములో)వాక్క్రి
యలలో శుద్ధ భాసిస్తు స్వభావమును చూపిరి.

సింధులో శిక్షింపబడిన కొంతమంది నేరస్తులనుధ్య బహిరంగ
ముగ నురితీయుట, పశుత్వమును తెలుపు మరియొకయుదాహరణము.
సింధులో నేరములు హెచ్చిపోవుచున్నవి కనుక నచ్చటి యధికారు
లీ నేరస్తులను బహిరంగముగ నురిదీయ నిశ్చయించిరి. ఇది యితరుల

కొక నుండలింపు. ఈ ఘోరమైన దృశ్యమును జూచుటకు ప్రజల కనేక సాకర్యములు గావింపబడెను. అనేక వేలనుంది హాజరయిరని కూడ చెప్పబడెను.

కనుక నేను జయిలునుండి విడుదలయగుటతోడనే భారతదేశ రాజకీయ, ఆర్థిక పరిస్థితులను పరీక్షించితిని. అవి చాల నిరుత్సాహ కరముగనుండెను. నా సహచరులు చాలనుంది జయిళ్ళలోనుండిరి. కొత్త ఆరెస్టులు జరుగుచునేయుండెను. ఆర్థిక నెన్సులన్నియు నమలు లోనే యుండెను తణిఖపద్ధతి ముద్రణయంత్రముల మూతులను బిగించెను; మా యుత్తరప్రత్యుత్తరములను తారుమారు చేసెను. తన యుత్తరముల సర్ధములేకుండు తణిఖచేయుటచే నా మిత్రుడు, రఫీ అహమ్మదు కిద్వాయికి చాల కోపముకలిగెను. ఉత్తరము లాపివేయబడుచు చాల యాలస్యముగ వచ్చుచుండెడివి, కొన్ని పోవుచుండెడివి. దీనిచే నతని యేర్పాటులు భగ్గుమగుచుండెను. తన యుద్యోగమును మరికొంత జాగ్రత్తగ నిర్వహింపవలసినదని యతడు తణిఖదారునకు వ్రాయగోరెను. కాని యడెవరికి వ్రాయవలెను? ఈ తణిఖదారు బహిరంగయుద్యోగికాడు. అతడు రహస్యముగ వనిచేయుచుండునొక సి.ఐ.డి యుద్యోగి. ఇతనికృషియు నునికియు బహిరంగముగ గుర్తింపబడవు. రఫీఅహ్మదు దీనినిగురించి తణిఖచేయు అధికారి కొక యుత్తరము వ్రాసి పము కవరుమీద తనచిరునామానే వ్రాసియొకప్తమును పరిష్కారముచేసెను. సరిగా యీ యుత్తరము వెళ్ళవలసినచోటుకు వెళ్ళెను. తరువాత నతని యుత్తర ప్రత్యుత్తర వ్యవహారము కొంత చక్కబడెను.

నాకు తిరిగిజయిలుకు వెళ్ళవలెననుకోరిక లేకుండెను. నేనుదానిని పూర్తిగ చవిచూచితిని. కాని నేను నా రాజకీయ కృషినంతను మానుకొన నిశ్చయించినగాని వర్తమానపరిస్థితులలో దీనిని తప్పించుకొను టెట్లా నాకు తెలియలేదు. నాకట్టి యుద్దేశ్యములేదు. ప్రభుత్వముతో సంఘర్షణ తప్పదని భావించుచుంటిని. ఒకవనిని చెయవలెననియో లేక చెయరాదనియో యే నిమిషమందయిన పైగా నొక

ఫర్మానా జారీచేయబడవచ్చును. 'నీవిట్లునడువవలెను' అనుబలవంతమునకు నా స్వభావ మశేషము తిరుగబడును. భారతప్రజల నణచి వేయుటకు లొంగదీయుటకు నొకప్రయత్నము జరుపబడుచుండెను. విశాలరంగములో పనిచేయుటకు నే నసహాయుడను. నే నేమియు చేయజాలకుంటిని. కాని యధముము స్వయముగ నామట్టుకు నేను తిరస్కరింపగలను.

నేను తిరిగి జయిలుకు వెళ్ళుటకుపూర్వము కొన్ని పనులను నిర్వహించుకొనవలసియుండెను. ముందు నేను మాతల్లి వ్యాధివిషయమై చూచుకొనవలసియుండెను. ఆమె చాల నెమ్మదిగ స్వస్థత చెందుచు నొక సంవత్సరమువరకు మంచముమీదనే యుండెను. తన తుది యువవాసమునుండి కోల్పోవుచున్న గాంధీజీని చూచుటకునే నాతురపడుచుంటిని. రెండువత్సరములుపయిగ నే నతనిని కలుసుకొనలేదు. నేను రాష్ట్రసహచరులనుగూడ చూడగలిగినంతవరకుచూచి భారతదేశ ప్రస్తుత రాజకీయపరిస్థితులచేగాక ప్రపంచ పరిస్థితులను, నా మనస్సులోనున్న భావములను వారితో చర్చింపగోరితిని. ఈ ప్రపంచము త్వరలోనే యొక రాజకీయ ఆర్థికయుత్పాతము ననుభవింపనున్నదని నే నప్పుడు భావించితిని. మా జాతీయప్రోగ్రామును తియారుచేయుటలో మేము దీనిని గుర్తింపవలసియుండెను. నాగృహ పరిస్థితులనుగూడ నేను చూచుకొనవలసి యుండెను. నేను వానినింత వరకు నిర్లక్ష్యముచేసితిని. మా తండ్రిచనిపోయినప్పటినుండియు నే నతని కాగితములను, దస్తావేజులను పరిశీలించియుండలేదు. మేము మా ఖర్చులను చాలవరకు తగ్గించితిమి. అవి యొకను భరింపజాలనంతగ నుండెను మేమా భవనములో నున్నంతకాలము వానిని తగ్గించుట దుస్సాధ్యము శక్తిలేక మేము మోటారుకారు పెట్టుకొనలేదు. అంతేగాక వ్రాధుత్వము దాని నే ఊహింపను జపుచేయవచ్చును. ఆర్థికచిక్కులలోపడి మేము బాధపడుచుండ ద్రవ్యసహాయముచేయవలసినదని వచ్చు యుత్తరముల కట్టలనుచూచి నేను వినోదపడెడివాడను. తనిఖీయుద్యోగి యీ గుట్టును నిరభ్యంతరముగ పంపెడి

వాడు) నేను చాల ధనవంతుడనని సాధారణముగ నొక దురభిప్రాయము కలదు.

నేను విడుదలగుటతోడనే నా కడసారి చెల్లెలు కృష్ణకుమారి! వినాహముచేయవలసియుండెను. నేను తిరిగి వారిని బలవంతముగ విడవలసియుండులోపలనే యీ వినాహము జరుపవలెనను నాతురతతో నుంటిని. కృష్ణకూడ నొక వత్సరము శిక్ష ననుభవించి కొద్ది మాసములక్రితమే జయిలునుండి బయటకు వచ్చెను.

నాతల్లి యారోగ్యము చూచుకొని గాంధీజీనిదర్శించుటకు నేను పూనా వెళ్ళితిని అతనిదర్శనభాగ్యము తిరిగినాకు లభించినందులకు నేను సంతోషించితిని. అతడుకొంచెమునీరసముగనున్న నుత్పత్తితముగకోల్చానుచుండెను. మేము దీర్ఘపంభాషణలను జరిపితిమి జీవితమునుగురించి రాజకీయమునుగురించి, ఆర్థికములనుగురించి మాదృష్టులలో చాల వ్యత్యాసముండెను. నాదృష్టి నవగతముచేసుకొని దానిని సమీపించుట కతడు సల్పిన మనఃపూర్వక ప్రయత్నములకు నే నతని కెంతయు కృతజ్ఞుడను. మా యుత్తరప్రత్యుత్తరములు నా హృదయమునునింపిన విశాల సారాంశములలోని కొన్నింటిని కలిగియుండెను. వానికిసంబంధించినభాష కొంత యదృష్టముగనున్నను సాధారణ తాత్పర్యము సుస్పష్టము నుస్థాపిత ప్రయోజనముల నూడబెరుకవలెనని యతనుచేసిన ప్రకటన నాకు సంతసముకలిగించెను. అతన్నిపవరనవిధానములుకొన్ని (నాదృష్టిలో) మృదుత్వముతోను, మర్యాదతోను గూడిన బలవంతవిధానము కంతదూరముకాకపోవుటచే నా కంత భేదము కాన్పించలేదు. అదృష్టసిద్ధాంతములను విచారణచేయుట కత డిష్టపడడని భావించినను సత్యమనుతర్కము, ప్రధాన సాంఘిక పరివరనములు అవసరములను స్థితి కతనిని క్రమక్రమముగ గొంపోవునని నేను భావించితిని అతడొక యద్భుతవ్యక్తి-చెర్రీయరు యెల్విను చెప్పిన ట్లతను మధ్యయుగపు క్యాథలికుముషి-అయినను భారతకృషీపల హృదయము నాకళింపుచేసుకొనిన కార్యదక్షతగల నాయకుడు. విషమపరిస్థితులెదుర్కొనినపుడతడేమిచేయునో, యెట్లుతిరు

గునో చెప్పబాలము. కాని యత డెట్లుతిరిగిన నావైపే బలమగును. మన యాలోచనలప్రకార మతడు తప్పమార్గమునేబట్టినను అది యెప్పుడును సరళమార్గమేయగును. అతనితో పనిచేయుట శుభ ప్రదము: కాని యవసరమైనచో వేరుమార్గముతొక్కవలసియుండును.

ప్రస్తుత మీ సమస్యకు తావులేదని నేను భావించితిని. మేము మా జతీయ సమరరంగమధ్యముననుంటిమి. శాసనోల్లంఘనమింకను కాంగ్రెసు కార్యక్రమముగనుండెను. మేము యధాప్రకారము మా కార్యము నిర్వహించుచు ప్రజలలో సామ్యవాదమును వ్యాప్తి చేయబయత్నింపవలెను. ఇట్లుచేసి మేము ఎ. సతిని ప్రకటింపవలసిన మరియొక తరుణమాసన్నమయినపుడు తగిన యభివృద్ధికి సిద్ధముగనుండుము. ఈ లోపల కాంగ్రెసు అక్రమసంస్థగ నుండెను. ప్రభుత్వమువారు దానిని నలిపివేయుటకు ప్రయత్నించుచుండిరి. మేమా దాడి నెగుర్కొనవలసియుండెను.

గాంధీజీ ప్రధానసమస్య వ్యక్తిగతముగ నుండెను. అతనిమట్టు కతడేమిచేయవలెననునది చిక్కుసమస్య. అతడు తిరిగి జయిలుకు వెళ్లినచో హరిజనోద్యమ సౌకర్యముల ప్రశ్న తిరిగి యుదయించును. బహుశః ప్రభుత్వమువారు లొంగకపోవచ్చును; అతడు తిరిగియుపవసించును. ఈ చర్చితచర్చణము జరగవలసినదేనా? అతడిట్టిమార్జాల మూషికనీతి కొప్పకొనక తాను తిరిగి ఈసౌకర్యములకొరకుపవసంపవలసివచ్చినచో తాను విడుదలయైనను ఉపశాసము విరమింపబడదని చెప్పెను. అనగా చనిపోవువరకు నుపవసించును.

అతడిక చేయగల రెండవపని యేమన తన సంవత్సర శిక్షా కాలములో జయిలుకుపోక దానిని హరిజనోద్యమముకు వినియోగింపవలెను. అయినను అతడు కాంగ్రెసు వర్కరులను కలుసుకొని యవసరమైనపుడు వారికి సలహా యిచ్చుచుండును.

అతడు మూడవమార్గమును నూచించెను. కొంతకాలమతడు కాంగ్రెసునుండి పూర్తిగవిరమించి దానిని “యువకుల” హస్తగతము చేసేయనెను.

మొదటి పద్ధతివలన నతడుపవసించి చనిపోవుటతప్పదు. కనుక నేమివరిము దానినిసిఫార్సుచేయలేదు. కాంగ్రెసు అక్రమసంఘముగ నున్నపుడు మూడవపద్ధతి నవలంబించు టెంత మాత్రము వాంఛనీయముకాదు. ఇది శాసనోల్లంఘనమును, అన్నివిధ ప్రత్యక్షకార్యములను వెంటనే విరమించి తిరిగిన్యాయవిధానములకు, చట్టబద్ధచర్యలకు దిగుటగ పరిణమించును. లేదా యిప్పుడు గాంధీజీచేత కూడ బహిష్కరింపబడి, వేరుచేయబడి ప్రభుత్వముచే మరింతనలిసివేయబడు కాంగ్రెసుగ పరిణమించును. యితేగాక నొకచోట కలుసుకొనుటకు నొకనీతిని చర్చించుకొనుటకు వీలులేని యక్రమసంస్థ నే వ్యము వారును చేబట్టుటకవగాళములేదు. కనుక నతడుసూచించిన వానిలో రెండవపద్ధతికి నేమంగీకరించితిమి. మాలో చాలమంది కది ఇష్టము లేదు, చావగా మిగిలిన శాసనోల్లంఘన కార్యక్రమమున కిది యొక పెద్ద గొడ్డలి దెబ్బయని నేమెరుగుదుము. నాయకుడే సమరరంగము నుండి విరమించినయెడల ననేకమంది యుత్సాహవంతులగు కాంగ్రెసు వర్కరు లీ యగ్నిలోనికి దుముకజాలరు. కాని యీ చిక్కులోనుండి బయటపడుటకు మరియొక తెన్ను కానరాదయ్యెను. కనుక గాంధీజీ పయివిధముగనే ప్రకటించెను.

గాంధీజీ నేను శాసనోల్లంఘనమును విరమింపరాదనియు, దానిని సన్నసన్నగా నైనను సడుపవలెననియు నొప్పుకొంటిమి. ఇక నేను ప్రజాదృష్టిని నామ్యవాద సిద్ధాంతములమీదకు, ప్రపంచ పరిస్థితులమీదకు త్రిప్పగోరితిని.

నే నింటికి తిరిగివచ్చినపుడు బొంబాయిలో కొద్దిదినములుంటిని. నే నచ్చట యదయశంకరుని సృత్యకశను గ్రోలితిని. ఇది నాకు తలవని తలంపుగ చేకూరుటచే నేను దీని నాస్యాయముగ వనుభవించితిని. నాటకములు, గానము, సినిమాలు, టాకీలు, రేడియో, దూరద్రవణము యిత్యాదులు చాల వత్సరములనుండి నాకననుభూతములు. ఏలనన నాకు స్వేచ్ఛయచ్చిన మధ్యకాలములలో గూడ నే నితరవనులలో నెక్కువగ మునిగియుండెడివాడను. నేనింతవర

కొక్కిరియేటాకీ పోగలిగితిని. సినీమా ప్రపంచములో ప్రసిద్ధి చెందినవారి నామములు నాకు నామమాత్రముగనుండెను. ముఖ్యముగా నాకు నాటకములతో సంబంధము లేకుండెను. విదేశములలో రచింపబడు నూతన నాటకములను నే ననూయతో చదువుచుండెడివాడను. ఉత్తరహిందూదేశములో మంచి నాటకములను చూచుట కవకాశములు లేకుండెను. మాసమీపములో నట్టివేవియు లేకుండెను.

వంగ, మహారాష్ట్ర, గుజరాతీ నాటకములలో గొప్పయభివృద్ధికలిగెనని నేను విశ్వసించెదను. హిందూస్థానీ నాటకరంగ మట్లుగాక మిక్కిలి సంస్కార శూన్యముగ, కళావిహీనముగ నున్నది; భారతదేశములోని స్త్రీలు చాలవరకు (టాకీలును మాట్లాడని స్త్రీలును కూడ) కళోపాసనచేయు దోషమున కొడిగట్టవని నేను వింటిని. అవి సాధారణముగ ప్రాచీన భారతదేశ చిత్రముండియో, పురాణగాథలుండియో తీసికొనబడు విషయముకు చెందిన సంగీత మిశ్రిత కథలు, పుక్కిటిపురాణములు.

అవి నగరవాసులవాంఛను సప్లయిచేయునని నేననుకొనెదను. సంస్కార రహితములు, బాధకరములు నగు యీ ప్రదర్శన కళకును యింకను నిలిచియున్న పీఠినాటకములు, బాబ్బిలికథలు, నృత్యము మొదలగు కళకును గల వ్యత్యాస మెంతయో గలదు. వంగదేశము, గుజరాతు, దక్షిణహిందూదేశములోని గ్రామప్రజలు ప్రధానముగ సంతకళాభిజ్ఞులలో మన మొక్కొక్కప్పుడత్యాశ్చర్యముతో కనుగొనగలము మధ్యతరగతులవారట్లుగాక తమ మూలములను పోగొట్టుకొనినట్లు కాన్పింతురు. వారుపాసించునట్టి కళాసాంప్రదాయమేదియు లేదు. వారు జర్మనీ, ఆస్ట్రీయాలలో గుట్టులుగ తియ్యరుచేయుబదు అందవికారమగు చౌకరకపుప్రింటులతో మురియుచు నొక్కొక్కపుడు రవివర్ణ చిత్రములనుగూడ గుర్తించుచుందురు. హార్మోనియము వారి యభిమానజంత్రము (స్వరాజ్యప్రభుత్వ మీవికారయంత్రమును తన ప్రవృద్ధి చట్టములచే నిషేధించుననుగంపెడాశతో నేను జీవించుచున్నాను.) కాని లక్నోలోనుత్తరచోట్లనుగల పెద్దతాలూకుదార్ల

భవనములలో నతి పమాదకరమగు నసంగతకళయు, కళాసిద్ధాంతముల నన్నిటిని భంగపరచుటయు గాననగును. ఖర్చు పెట్టుటకు వారి కుప్పతిప్పలుగ ద్రవ్యముకలదు. ఘనశ్రు ప్రకటించుకొనవలెనను నిచ్చగలదు! కనుక వా రట్లేల చేయరాదు! వారిని దర్శింపబోవు ప్రజలు వారి యీ య వ్యసిద్ధిని కండ్లారజూచు విచారకలుషిత ద్రవ్య లగుదురు.

సుప్రసిద్ధ టాగూరువంశ మొక కథాప్రబోధమును నవీనముగ కలిగించెను. భారతదేశమంతట దానిప్రతిభ యప్పుడే ప్రసరించెను. కాని, దేశములోని ప్రజ లడుగడుగునకు నిర్బంధింపబడుచు, వారింప బడుచు, నణచివేయబడుచు భయభాంతమగు వాతావరణంలో జీవించుచుండ నే కళగాని విరివిగా నెట్లభివృద్ధి చెందగలదు ?

బొంబాయిలో నేన నేక మంది స్నేహితులను, సహచరులనుకలుసు కొంటిని. వారిలో కొందఱు కొద్దికాలము క్రిందటనే జయిలునుండి బయటపడిరి. అచ్చట సామ్యవాదము బలముగనుండెను కాంగ్రెసు లోని పయితరగతులతో నవీనముగ సంభవించిన మార్పుపట్ల తిరస్కారము హెచ్చుగనుండెను. తన యాధ్యాత్మికదృష్టిని రాజకీయములకు వ రింపజేసినందులకు గాంధీజీ తీవ్రముగ విమర్శింపబడెను. ఆ విమర్శతో చాలవరకు నే నేకీభవించితిని. కాని, పరిస్థితులనుబట్టి మనకు వేరుగత్యంతరము లేదనియు, నుద్యమమును సాగింపక తప్పదనియు నేను స్పష్టముగ గ్రహించితిని. శాసనోల్లంఘనమునువిరమించు యత్న మేదియు మనకు శాంతిని ప్రసాదింపజాలదు. ఏలనన ప్రభుత్వ నిర్బంధవిధానముసాగింపబడుచునేయుండును మనకృషివిధాయకముగ జయిలుకే మార్గమగును. మన జాతీయోద్యమము ప్రభుత్వముచే నణచివేయబడవలెను. లేదా ప్రభుత్వముపై తన యిచ్చను చలాయించవలెను. దీనికి మరియొక మార్గములేదు. అనగా జాతీయోద్యమ మెప్పుడు ప్రభుత్వముచే నక్రమసంఘముగ ప్రకటింపబడుస్థితికి వచ్చెను శాసనోల్లంఘనము విరమింపబడినను యీ యుద్యమము నెనుకకు మరలజాలదు. శాసనోల్లంఘనమును సాగించుటవలన నాచ

రంగలో నెక్కువభేదములేదు. కాని యానైతిక తిరస్కారమునకొక ప్రయోజనముకలదు. పోరాటమును కట్టిపెట్టినపు డవిసీతి ప్రబలము. అప్పుడు నూతనభావములను వ్యాపింపజూచుటకంటె సమరకాలము లోనే వాటిని వ్యాపింపజేయుట సుకరము. పోరాటమును విరమించి వచో మనము చేయగలిగిన దొక్కటియే, కలదు, మనము బిడిమ ప్రభుత్వముతో రాజీపడి శాసనసభలలోని చట్టబద్ధ కార్యకలాపము నకు దిగవలెను

అది యొకకఠినమైనస్థితి! దీనికంగీకరించుటంత సులభవిషయముకాదు. నేను నాసహచరుల మానసిక సంఘర్షణలను గురించితిని. ఏలనన నేనే యట్టివాని నొకప్పు డెదుర్కొనవలసియుండెను. కాని సామ్యవాదసిద్ధాంతమును కార్యసూత్యతొక యాశ్రయముగ చేయగోరినవారిని కొందరిని కనుగొంటిని. తమంతతామురవంత కార్యము నైనను చేయరానివారు సంఘామాతీతులుగనున్నప్పుడు కార్యభారము నంతను వహించిన యితరులను నభివృద్ధిభంజకులని విమర్శించుట కొంచెము క్రోధోద్దీపితముగ నుండకమానదు. ఈ పడకగది సామ్యవాదులు గాంధీజీ నతికఠినముగ వచ్చి రియాక్షనరీయనినిందించిరి. వారు తర్కమునకెంతమాత్రముకొరతపడని వాదనలను కుప్పించిరి. కాని ఈ 'రియాక్షనరీ' భారతదేశము నెరిగినవాడు. గ్రహించినవాడు. అతడే కృషీవల భారతదేశము విప్లవకారుడనబడువా డెవడు కదల్చినట్లతడు భారతదేశమును కదల్చివేసెనను విషయ మాచంద్రాధ్యక్షము నిలిచిపోగలదు. అతని నవీనహరిజనోద్యమముకూడ సనాతనహిందూ మతమును నెమ్మదిగ త్రవ్వి దానిని పునాదులవరకు కదల్చివేసెను. సనాతనబృందమంతయు నొక్కపెట్టున నతనిపై యెదురుతిరిగిరి. అతడు వారినెంత యుదారముగ, మర్యాదగ, సన్మానించినను వారతనిని ప్రబలశత్రువుగ పరిగణించిరి. చిత్రముగ నతడు ప్రబలశత్రులనువిడిచి పెట్టుచుండును, ప్రయోగించుచుండును. అవి నీటిమీద యలలవలె విస్తరించుచు కోట్లకొలది ప్రజలను చేరుచుండును, వారినినిమిషములో మార్చివేయుచుండును. 'రియాక్షనరీ' యగుగాక విప్లవకారుడగుగాక!

అతడు భారతముఖమునంతను మార్చివేసెను. దాసానదాసులె యవి నీతిపరులై పసియున్న ప్రజల కతడు యభిమానధనమును, శీలసంపత్తును ప్రసాదించెను. ప్రజలలో నొకశక్తిని, ప్రబోధమును నిర్మించెను. భారతసమస్యను ప్రపంచసమస్యగ చేసెను. ద్వారన్యరహితసహాయ నిరాకరణము లేక సాత్వికనిరోధము భారతదేశమునకు, ప్రపంచము నకు నతడు ప్రసాదించిన యనన్యవరము. అది భారతదేశపరిస్థితుల కతిచిత్రముగ సరిపడెననుటకు సందేహ మొత్తమాత్రములేదు.

సవిమర్శయుక్తము మనసమస్యలనుగురించిసాధ్యమైనంతబహిరంగచర్చ కవకాశమియవలెను. గాంధీజీయొక్క యనన్యస్థానమీ చర్చకు కొంతమూటంకము కలిగించుట దురదృష్టము. అతనిపైనాధారపడుట, నిశ్చయము నతనికేవిడిచివేయుట పరిపాటియయ్యెను. ఇది చాల పొరపాటు, లక్ష్యములను, పద్ధతులను హేతుబద్ధముగ నంగీకరింపవలెను. దానిపై నాధారపడు సహకార, శిక్షణలచేతనే జాతీయభివృద్ధి చెందగలదు. ఎంతగొప్పవాడైనను విమర్శ కత్తితుడుగనుండరాదు. కాని విమర్శ కేవలము కార్యకారి కానిచో దానిలో నేదో యొక దోషముండును. సామ్యవాదు లిట్టివానికి పాల్పడిన ప్రజలచే గర్హింపబడుటతప్పదు. ప్రజలు కార్యములనుబట్టియే విమర్శించుచుండును. “భవిష్యత్తుకుచెందు సుకుమారకార్యములనుగురించి కలలను గనుచు నేటికతినకార్యములను త్రోసిపుచ్చువాడు వంచకుడగును” అని లెనినుమహాశయుడు వచించెను. అనగా నది వా సమీక జీవితాభివృద్ధిపయి నాధారపడుటకు తిరస్కరించుటయగును. కలల పేరిట అభివృద్ధిమార్గమును పోనాడుటయగును.

భారతదేశ సామ్యవాదులు, కమ్యునిష్టులు చాలవరకు పారిశ్రామిక బీదజనులకు సంబంధించిన సాహిత్యముమీదనే పెరిగిరి. బొంబాయి, కలకత్తా మొదలగు కొన్ని ప్రత్యేకప్రాంతములలోనే చాలనుంది ఘోష్టరీ కూలివాండు, పనివాండుకలరు. తక్కినభారతదేశమంతయు వ్యావసాయక దేశము కనుక పారిశ్రామిక పనివాండ్రరీత్యాభారతసమస్యను యధోచితముగ పరిష్కరించుటకు వీలులేదు.

జాతీయత, గ్రామఆర్థికము లిచ్చుటప్రధానములు, ప్రాశాస్త్ర్యసామ్య వాదమునకు వీనితో నెట్టిసంపర్కములేదు యుద్ధమునకు పూర్వము రష్యాదేశ పరిస్థితులు హిందూదేశమును పోలియేయుండెను. కాని యచ్చటసాధారణములు, సామాన్యములు నగు సంభవములు తటస్థించెను. అట్టివే యెచ్చటనైననుజరుగుననియనుకొనుటమూర్ఖత్వము. ప్రస్తుతపరిస్థితులనుగ్రహించుటకు, సన్దయించుకొనుటకు కమ్యూనిస్టు వేదాంతము సహాయపడునని నా విశ్వాసము. మరియు నది భవిష్య దభివృద్ధిమార్గము సూచించును కాని యదార్థములను, పరిస్థితులను యుక్తముగ గుర్తింపకుండ గ్రుడ్డిగ నీ వేదాంతమును వర్తింపజేయుట దీనియెడల సపచారము, దౌర్జన్యము చేయుటయే యగును.

ఎట్లైనను జీవితమంత సుఖవైన విషయముకాదు. జీవితములో నున్న పోరాటములు, పరస్పరసంఘర్షణలుఒక్కొక్కప్పుడుకొంతనిరాశను కలిగించును భేదాభిప్రాయములుండుటలో నాశ్చర్యమేమియు లేదు. సమస్యలవల్ల సమానాన్వయమును పొందిన సహచరులు వివిధ సారాంశములను కలిగియుండుటలోగూడ నాశ్చర్యమేమియు లేదు. కాని తను నిజమర్బలత్వము నుదాత్తపదజాలముతోను, ఉదార సిద్ధాంతములతోను కప్పిపుచ్చజూచు వ్యక్తివట్టుబడకమానడు ప్రభుత్వమునకు వ్రాతమూలముల నిచ్చియు, హామీల నిచ్చియు జయిలు నుండి దప్పించుకొన ప్రయత్నించువ్యక్తి, లేక సందేహస్పదమగు నితర ప్రవర్తనగల వ్యక్తి, యితరులను విమర్శించుటకు సాహసించి నచో తానుబూనిన యుద్యమమునకే ఘాతచేసినవాడగును.

బొంబాయి పట్టణరాజమగుటచే నన్నిరకముల మనుష్యుల కాకరము. అయినను ఒక విఖ్యాతనగరవాసి తన రాజకీయ 'ఆర్థిక' సాంఘిక మతవిషయకదృష్టిలో చిత్రమగు, సనన్యసాధ్యమగు, 'నుదారత'ను ప్రదర్శించెను. కూలీల నాయకుడయి యతను సామ్యవాది యయ్యెను. రాజకీయములలో సాధారణముగ నతడు ప్రజాప్రభుత్వ వాదియని పిలుచుకొనెడినాడు. అతడు 'హిందూసభ'యొక్క గారాలు వట్టి ప్రాచీనమత, సాంఘికాచారములను కాపాడుటకు, వాటితో

జోక్యము కలిగించుకొనకుండ శాసనసభలను వారించుటకు నతడు వాగ్దానముచేసెను. అన్ని కసమయములూ నతడు సనాతనవక్షయభ్యర్థి, ఇట్టి వినోదకరమగు చాచా జీవితముతో తృప్తిపొందక నతడు వ్యర్థముగపోవు తనశక్తిని కాంగ్రెసును విమర్శించుటయందు, గాంధీజీని 'రియాక్షనరీ' యని నిందించుటయందు సద్వినియోగము చేసెను. మరికొందరితో కలసి యతడు కాంగ్రెసుకు ప్రజాస్వామికవక్ష మనుదానిని లేవదీసెను. దీనికి నస్తుతః ప్రజాస్వామికముతో నెట్టి సంబంధములేదు. దీనికి కాంగ్రెసుతోగల సంబంధము ఆ మహాసభపై దాడి వెడలుట యొక్కటియే! క్రొత్తసీమలను జయింపవలెనని గాలము వేసి పరిశోధించుచు లేబరుప్రతినిధిగ నతడు జినీవా లేబరుకాన్ఫరెన్సుకు తయారయ్యెను. ఇంగ్లీషువారిమాదిరి 'జాతీయ' ప్రభుత్వ ప్రధానమంత్రిత్వమున కతడర్హతనుసృష్టించుకొనుచుండెనని మనము యోచించుకొనవచ్చును.

కొద్దిమందికి మాత్రమే యిట్టి చాచా దృష్టియు, చేష్టలు లభింపగలవు. అయినను కాంగ్రెసును విమర్శించువారిలో వివిధ రంగములను చూచినవారు చాలమందికలరు. అన్ని వాయిద్యములను వాయించినవారును కలరు. వీరిలో కొద్దిమంది సామ్యవాదులని తమ్ము, పిలుచుకొనిరి. వీరు సామ్యవాదమునకు చెడ్డపేరు తెచ్చిరి.

లి బ ర లు దృ ష్టి

గాంధీజీని చూచుటకు పూనా వెళ్ళినపు డొకనాటిసాయంకాలము నే నతనితోకలసి 'భారతసేవకసంఘ' భవనమునుచూచుటకు వెళ్ళితిని. ఆ సంఘసభ్యులతనిని సుమా లొక గంటసేపు రాచకీయ ప్రశ్నలడిగిరి. అతడు వానికి సమాధానములను చెప్పెను. ఆ సంఘాధ్యక్షుడైన శ్రీనివాసశాస్త్రిగా రచ్చటలేరు. తక్కిన సభ్యులందరిలో నతిసమర్థుడైన పండిత హృదయనాథకుంజ్రాగారుకూడ నచ్చటలేరు. కాని కొందరు సీనియరుసభ్యులుండిరి. ఆ సమయమున నచ్చటనున్న మేము కొందర మా ప్రశ్నల నాశ్చర్యముతో వినుచుంటిమి వారతిస్వల్పసంభవములనుగురించి పృచ్ఛించిరి. అవిచాలవరకు గాంధీజీ వైశ్రామిని దర్శనమియ్యవలెనని కోరుట, వైశ్రామి దానిని తిరస్కరించుట మొదలగువానితో గూడియుండెను. పలువిధ సమస్యభరితమయిన ప్రపంచములో వారు భావింపగలిగిన ముఖ్యవిషయ మిదియేనా? స్వాతంత్ర్యముకొరకు తమమాతృభూమి ఘోరసంగ్రామము సలుపుచున్నపుడు, వందలకొలది సంస్థలక్రమసంఘములుగ ప్రకటింపబడినపు డడుగవలసిన ప్రశ్నలివియేనా? వ్యావసాయక దుస్థితి, విపరీత నిరుద్యోగమును దాపరింపజేసి పారిశ్రామిక మాంద్యము, వంగ, సరిహద్దు రాష్ట్రములలోను, తదితర ప్రాంతములలోనుజరువబడినఘోర కృత్యములు, ఉపన్యాసములు, వ్రాతలు, సభలు, భావములు మొదలగువాని స్వాతంత్ర్యములనణచివేయుట, అనేక జాతీయ, అంతర్జాతీయ సమస్యలు—ఇన్నియుండగా నెట్టిప్రశ్నలు దొరకెను !

బహిష్కరప్రపంచముతో నెట్టిసంవర్కములేని యొక మతములో నడుగుపెట్టినట్లు నాకుతో చెను. అయినను మనమితృలుహుషారయిన రాచకీయ దురంధులు, సమర్థులు, త్యాగము, చిరప్రజాసేవకచరిత్ర కలవారు. మరికొద్దిమందితోకలసి వారు లిబరలుపక్ష మేరుదండివలెనుండిరి. ఈపక్షములోని తక్కుంగలవా రూరుపేరులేని నిరర్థకమూక,

రాజకీయకృషితో సంబంధమున్నట్లప్పుడప్పుడు తృప్తిపడగోరువారు, వీరులోకొందరు ప్రభుత్వాధికారులనుండి వేరుజేయుటకువీలులేనివారు.

ఒక దేశము వేయప్రశ్నలే యాదేశ రాజకీయాభివృద్ధికి ప్రమాణములు సరియైన ప్రశ్న వేసికొనక పోవుటయే దేశవిఫలతకు కారణమగుచుండును మన కాలమును, శక్తిని, బుద్ధులను శాసనసభాస్థానములను కులమువారీగా పంపకముల చేయుటయందు వ్యర్థముచేయుటయు లేక కమ్యూనిటీ అవార్డు సమస్యమీద పక్షములను సృష్టించి, దానిని గురించి వ్యర్థవాగ్వివాదాలతో ప్రద్దుపుచ్చుటయు, మన రాజకీయ దుస్థితికి ప్రమాణములు. అదేవిధమున భారత సేవక సంఘమువారి మందిరమున నాడు వేయబడిన ప్రశ్నలా సంఘముయొక్క, లిబరలు పక్షముయొక్క వింతమానసికస్థితిని ప్రతిబింబించుచుండెను. వారికి రాజకీయ లేక ఆర్థిక సిద్ధాంతములున్నట్లు కాన్పించదు. విశాల దృష్టియులేదు. వారి రాజకీయములన్న అధికారు లేమిచేతురు? లేక నేమిచేయకుందురు? అను పడకగది లేక కాఫీహోటలు రాజకీయములుగ కాన్పించెను.

'లిబరలుపక్షము' అనునామక రణము మోసమున కాస్పదము కావచ్చును. ఇతరచోట్ల నాపదమొక యార్థికనీతిని-స్వేచ్ఛావాణిజ్యము మొదలగుదానిని-వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యము, పౌరసత్వహక్కులు అనునొక లక్ష్యమును నిరూపించును. ఆంగ్లదేశపు లిబరలు సాంప్రదాయ మార్థిక పునాదులపై నిర్మింపబడెను. వర్తకములో స్వాతంత్ర్యముండవలెనను నభిలాష, రాజయొక్క గుత్తపద్ధతినుండి, నిరంకుశ మంకముల విధానమునుండి స్వేచ్ఛబడయవలెననుకోరిక రాజకీయ స్వాతంత్ర్యేచ్ఛకు మార్గముచూపెను. భారతదేశ లిబరలుపక్షము వారి కట్టి పునాదియేదియులేదు స్వేచ్ఛాన ర్తకములో వారికి నమ్మిక లేదు. వారందరు రక్షణకావలెననియే కోరెదరు. పౌరసత్వములకు వారెక్కువ ప్రాముఖ్యత నీయరని యీమధ్యజరిగిన సంభవముల వలన విదితమగుచున్నది. నిరంకుశ ప్రభుత్వములు, అర్ధప్రభుత్వములు, ప్రభుత్వములు, ప్రజాస్వామిక ప్రాతిపదికలు, వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యము

కూడ లేనట్టియు నగు భారతసంస్థానములతో వారికెక్కువసంపర్కము, సహాయములుకలవు. యారోపియను లిబరలులకు వీరికినీవివక్షములలో పోలికయేలేదు. నిశ్చయముగ భారతదేశ లిబరలు లెంతమాత్రము లిబరలులు (అనగా ఉదారులు) కాకు వారెవరో కరిగా చెప్పగలుగుట కష్టసాధ్యము. వారి కీదమిదమను స్థిరభావనిర్మాణ మేదియు లేదు. వారల్పసంఖ్యాకులేయైనను నొకరితో నొకరికి సరిపడదు. ఒక్క 'న' కారములోనే (అనగా న్యతిరేకించుటలోనే) వారు దిట్టలు. వారికి సర్వత్ర ప్రమాదమే కాన్పించును. కనుక దానినుండి తప్పుకొన యత్నింతురు. అట్లుచేయుటలో సత్యము ద్యోతకమగునని వారాశింతురు. నిశ్చయముగ వారి సత్యమెప్పుడు రెండు చివరల మధ్య నుండును. అతి యనుకొనునట్టి ప్రతిదానిని విమర్శించుటచే వారు మితము, పవిత్రత, మంచితనము గలవారమనెడి భావముననుభవింతురు. బాధకరము, కష్టలరమునగు విచారసాగరమునుండి నిర్మాణ భావములనుండి తప్పించుకొనుటకు వారి కీ వద్దతి తోడ్పడును. పెట్టుబడిదారుల విధానము యూరపులో పూర్తిగ జయింపలేదనియు, నది చిక్కులపాలయ్యెననియు వారిలో కొంద రస్పష్టముగ భావింతురు. ఇక సామ్యవాదము స్వార్థప్రయోజనములపై దాడివెడలును గనుక చెడ్డది. బహుశః భవిష్యత్తులో నేదోయొక యద్భుత పరిష్కారము, యొక మధ్యేమార్గగ్రహము కనుగొనబడును. ఈ లోపల స్వార్థప్రయోజనములు రక్షింపబడవలెను భూమి గుండ్రముగనున్నదా లేక బల్ల పరపుగనున్నదా యనువాదమొకటి బయలుదేరినచో వారి యతివాదభావములను ఖండించి యది చతురముగనో లేక కోడిగుడ్డువలెనో యుండవచ్చునని తాత్కాలికముగ నూచి చెదరు.

అప్రధానములను, అల్పవిషయములనుగురించి వారతి యుదేకపడెదరు. అవ్వాహాలును చప్పట్లును అత్యద్భుతముగ చెలరేగును. వారు బుద్ధిపూర్వకముగను, భావముచేతనిగూడ ప్రధాన సకల్యలను చేబట్ట నొల్లరు. ఏలనన నట్టి సమస్యలకు మూలచికిత్సలు భావ,

క్రియలలో ధైర్యసాహసములునుండవలెను. కనుక లిబరలుల జయవ జయము లర్ధరహితములు. వారి కే సిద్ధాంతముతోను సంబంధము లేను. ఆపార్టీయొక్క ప్రధానలక్షణము, ప్రత్యేకచిహ్నము, (అట్లు భావింపతగినయెడల) ప్రతిదానియందు, మంచికాని చెడుకాని, మితము, మితి, అదియొక జీవితపంథ. బహుశః పాతపేరైన మిత వాదపదమే వీరికెక్కువ దగియుండెడిది.

కాని మితి, యెంతమంచిదైనను గొప్పగుణము. ప్రకాశించు గుణముకానేరదు. అది మాంధ్యమునుకలిగించును కనుక భారతలిబరలులు దురదృష్టవశమున “మందగొడిసైన్యము” అయిరి. వారిచూపులు మందముగను, విరసముగను, వ్రాతలు, సంభాషణలు నిర్వీర్యముగను రసవిహీనముగను నుండును దీనికి మినహాయింపులు లేకపోలేదు. సర్ తేజబహదరు సప్రూ వీరిలో నతివిఖ్యాతపురుషుడు. అతడు నిశ్చయముగ మోంద్యుడుకాడు. అతనిలో సరసముకు కొదువలేదు, అతడు తనమీద ప్రయోగింపబడిన వేళాకోళమునైనను సంశోషముతో స్వీకరింపగలడు. కాని మొత్తముమీద లిబరలువర్గ మసలితబూర్జువా ప్రాతినిధ్యము వహించును. లిబరలువక్షమువారి ప్రధాన వార్తాపత్రిక యైన “రీడరు” పత్రిక గతవత్సరము తమ తత్త్వమును తెలుపు ప్రధాన వ్యాసమును వ్రాసెను. గొప్పవారు, అసామాన్యపురుషులు ప్రపంచమున కెప్పుడు ముప్పు తెచ్చిపెట్టరనియు, కనుకనది సామాన్యవ్యక్తికి నిత్యప్రత్యక్షమగు వ్యక్తికి, యెక్కువ ప్రాధాన్యత నిచ్చువనియు నచించెను. అది చక్కని సూచనను నిర్మోగమాలముగచేసి తన జెండాను సాధారణస్థితికి కట్టివేసెను.

మితవ్యాపారము, చలనములేకుండుట, సాహసములు, హాత్యరివర్తనములు లేకుండవలెననుకోరిక మొదలైనవి వృద్ధాప్య లక్షణములు. అవి యువకులకు తగినవికావు. కాని మనదేశ మతి ప్రాచీనమైనది. ఒక్కొక్కప్పుడామెబిడ్డలు శ్రమతోను, వినుగుదలతోను జనించునట్లు కాన్పింతురు. కాంతితటగు వృద్ధలక్షణములు వారి యందు కాన్పించును. కాని యిప్పుడి ప్రాచీన దేశముమాడ విప్లవ

శక్తులతో రేకెత్తుచున్నది మితవాదదృష్టి తెల్లబోవుచున్నది. పాత ప్రపంచము సరించుచున్నది. లిబరలుల తియ్యని హేతువాద సంభాషణలను లాభమేమియులేదు. ఇంతకంటే వారే తుపానుతోనో, వరదతోనో, భూకంపముతోనో వాదించుకొనిన బాగుండెడిది. వారి ప్రాతయూహలు నిష్ఫలములగుచున్నవి. నూతనభావములను, కార్యములను, అలవరచుకొనుటకు వారు సాహసింపని యూరపియను సాంప్రదాయమునుగురించి మాట్లాడుచు డాక్టరు యే. యస్. వైటు హెడ్ గారిట్లు చెప్పిరి. ప్రతి పురుషాంతరము తన శంకులనాటికాల పరిస్థితులలోనే సంపూర్ణముగ జీవించునని, తన బిడ్డలజీవితముల నట్టి శక్తితోనే పోతపోయుట కా పరిస్థితులనే రవాణా చేయవలెనను సిద్ధి యాహతో నీ సాంప్రదాయమంతయు నెల్లకొనబడియున్నది. మన మనత్యభావముతోనున్న మానవచరిత్రయొక్క మొదటియుగములో జీవించుచున్నాము.” డాక్టరు వైటు హెడ్డు తన విమర్శలో మితవాదము నవలంబించి ప్రమాదమునకు లోనయ్యెను. ఏలనన ఆయాహయెప్పుడు నిజము కానేరదు. యూరపియను సాంప్రదాయమే చలనహీనమైనయెడల మనసాంప్రదాయమునుగురించి వేరుగ చెప్పవలెనా? కాని విప్లవసమయ మానవమయినపుడు చారిత్రక నడక యీ సాంప్రదాయములను లెక్కచేయదు. మనమనకోయులనలె నిరీక్షించి చూచుచు మన ప్రయత్నములు భగ్నమగుట కితరులనునిందింతుము. గిర్రాల్డు హార్డుగారు సూచించినట్లు “మన ప్రయత్నములు భగ్నమగుటకు మన భావములలోనున్న లోపములేవియో కారణములుగాక నితరులెవరో బుద్ధిపూర్వకముగ వానిని భగ్నపరచిరని విశ్వసించు భావ మతి ప్రమాదకరమైన భ్రాంతి.

మనమందర మిట్టి భయంకర భ్రాంతిచే బాధపడుదుము. గాంధీజీ దానినుండిము క్షిణందలేదని నేనొక్కొక్కప్పుడు భావించుచుందును. కాని మన మధమము పన్నినెననుచేసి జీవితముతో సంపర్కము నుంచుకొన యత్నింతుము. ప్రయత్నించుచు నొక్కొక్కప్పుడు పడుచు నీ భ్రాంతియొక్క శక్తిని నిర్వీర్యమొనర్చుచు నెమ్మ

దిగ ముందుకు పోదుము. కాని లిబరలులు విశేష బాధపడుదురు. తప్ప చేయదు రేమోయను భయముచే వారు పనినేచేయరు. పడిపోవుదు రేమోయను భయముచే వారు నడువనే నడువరు. ప్రజాసామాన్యముతో వారెట్టి యుక్తసంపర్కము కలిగించుకొనక తమ మానసిక కుహరములలో జపించుకొనుచు స్వీయ గారడీవిద్యతో కూర్చొనెదరు. శ్రీనివాస శాస్త్రిగారు పదునెనిమిది మాసముల కిందట తనతోడి లిబరలులను “ఊరిక చూచుచు విషయములను జారవిడువరాదని” మందలించెను. ఆ మందలింపులో సతడు గుర్తించిన దానికంటె నెక్కువ సత్యమున్నది. ఎల్లప్పుడు ప్రభుత్వమే చేయుచుండునాయని యోచించుచుండుటచే సతడు వివిధ ప్రభుత్వ కమిటీలు పొదుగు చట్టబద్ధమైన మార్పులను గురించి యుదహరించుచుండెను. కాని లిబరలుల దురదృష్టవేనునిన తమ ప్రజలే ముందుకు నడచిపోవుచుండ వారూరక నిలచి విషయములను జారవిడచిరి. వారు తమ ప్రజలనే గూచి భయపడిరి. పాలకులతో పాత్రుచెడగొట్టుకొనుటకంటె వారి ప్రజలతో సంబంధము విడగొట్టుకొనుటయే యోగ్యమనుకొనిరి. తమ నిజభూమిలోనే వారు విదేశస్థులయిరనుటలో నాశ్చర్యమేమికలదు? మిన్నకుండువారినివీడి జీవితము పరుగెత్తుననుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది? తమ దేశస్థులు ప్రాణములకొరకు స్వాతంత్ర్యముకొరకు ఘోరసంగ్రామములను జరిపినపుడు లిబరలుధీరులు శత్రువులనరికట్టు గోడకేవైపున నిలచిరో వేరుగ నడుగనక్కరలేదు. వారుగోడకనతలవైపున నిలచి మాకు గుంచి సలహానిచ్చిరి. వారనేక ధర్మవన్నములను వల్లించి, రాండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సులలోను, కమిటీలలోను వారు బ్రిటిషు ప్రభుత్వముకు చేసిన సహకారము ప్రభుత్వముకు గొప్ప నైతికబలము. వారు దానిని నిరాకరించినచో పరిస్థితులలో నెంతయో బేధముండెడిది. ఈ కాన్ఫరెన్సులలో నొకదానికి బ్రిటిషు లేబరుపార్టీకూడ హాజరుకాకుండుట గమనించనలసిన విషయము. మన లిబరలు లట్టిపాపము చేయలేదు. అట్లుపోవలదని కొంతమంది బ్రిటిషువారు ప్రార్థించినను వారు వెళ్ళుట మానలేదు.

మనమందరము వివిధ ప్రయోజనములకొరకు హెచ్చుతగ్గు స్థాయిలలో మితవాదులమో లేకనతివాదులమోయగుదుము మనము దేనికొరకై తగినంత శ్రద్ధతీసికొందుమో దానినిగురించి గట్టిగభావించుము దానినిగురించి యతివాదులమగుదుము. లేనియెడల మనముదారమగు సహనమును, వేదాంతపరమగు మితిని చూపవచ్చును. దేశములో స్వప్రయోజనములు తుడిచివేయబడవలెనని నూచింపబడినప్పుడతి సాత్వికమితవాదికూడ నెక్కువగ నుద్రేకించుట, అతివాదియగుట నేనేరుగుదును. మన లీబరలుమిత్రులు కొంతవరకు ధనికులకు కలవారికి ప్రతినిధులు. వారు స్వరాజ్యమువచ్చువరకు వేచియుండగలరు. దానినిగురించి వారంతగా నుద్రేకపడ నవసరములేదు కాని గొప్ప సాంఘిక మార్పు కేనూచనయైన చేయబడినచో వారు లిక్కివడుదురు. అప్పుడు వారి మితవాదము పలాయనమగును. తియ్యని హేతువచనములు సెలవుతీసికొనును. వారి మితవాదమంతయు బ్రటిషు ప్రభుత్వపట్టుననే కాననగును. తాము తగినంత గౌరవప్రదముగ, రాజబుద్ధితోను నుండునెడల తమమాటలు మన్నింపబడునని వారాశింతురు. బ్రటిషువారి యుద్దేశ్యములను వారువిధాయకముగనొప్పుకొనిరవలెను. బ్లూపుస్తకములు (ఇంగ్లీషుపార్లమెంటుకు సంబంధించినవి) వారికి వేదగ్రంథములు. ఎర్స్కిన్ మేగారి పార్లమెంటరీ యాచారమను గ్రంథము, అట్టి పుస్తకములు వారి కుపాస్యములు. ఒక క్రొత్త ప్రభుత్వనివేదిక యుద్రేకమనకు, గాలిమేడలకు, కారణమగును. ఇంగ్లండునుంచి తిరిగివచ్చు లిబరలు నాయకులు వైటు హోలులో నివసించు గొప్పపారికృత్యములను గురించి యద్భుత స్టేటు మెంటులను చేయుచుందురు. ఏలనన లిబరలులకు, రెస్పాన్సివిస్టులకు నట్టి యితరవర్గములవారికి వైటుహోలు యింద్రభవనము. పూర్వకాలములో పుణ్యాత్ములగు అమెరికనులు చనిపోవునపుడు ప్యారిసు వెళ్లుచుండెడివారట! పుణ్యాత్ములగు లిబరలులయాత్మ లొక్కక్కప్పుడు వైటుహోలు ఆపరణలో తిరుగుచుండవచ్చును.

నేను లిబరలునుగురించి వ్రాసితిని. కాని, యిది కాంగ్రెసులోనున్న చాలమందికిగూడ వర్తించును. మితవాదములో లిబరలులను జయించిన రెస్పాన్సిబిలిటీ కిది మరింత యెక్కువ వర్తించును. సామాన్య లిబరలుకు, సామాన్య కాంగ్రెసువారికి నెక్కువ వ్యత్యాసము కలదు. అయినను వారినిభేదించు రేఖ స్పష్టముగ, కచ్చితముగ లేదు. అభివృద్ధిచెందిన లిబరలులకు మితవాదియైన కాంగ్రెసువానికి భేదమంతగాలేదు. కాని, గాంధీజీధర్మమాయని ప్రతికాంగ్రెసువానికి దేశముతో, ప్రజలతో కొంతసంబంధము కలిగెను. అతడు క్రియచేసి చూపించెను. కనుకనే యతడు శుష్కమై, దోషభూయిష్టమైయుండు తత్త్వమునలన సంభవించు కొన్ని ఫలితములను తప్పించుకొనగలిగెను. లిబరలులట్లుకాక చాతవారితోనుక్రొత్తవారితోనుకూడ సంబంధముల కోల్పోయిరి. ఆ వర్గము క్షీణించిపోవు తెగయొక్క ప్రతినిధి.

మనలోచాలమంది ఛాందసభావమును పోగొట్టుకొంటిమి. కాని నూతన యాత్మదృష్టి నార్జింపలేదు “సముద్రమునుండి మెనాకుడు పుట్టెను.” ఇట్లుండెవడో దేవదుందుభిని ప్రమాదించెను.” అనునవి మనకు తృప్తిసీయవు. “ఇసుక రేణువులో ప్రపంచమును చూచుట; అడవిపువ్వులో స్వర్గమునుచూచుట; అనంతమును కరతలామలకము చేసికొనుట; గంటలో ననంతకాలము నిముడ్చుకొనుట; ఇట్టియదృష్టవంతులు మనలో మందుకు కానరాదు.

“దేశభక్తి కాంగ్రెసువారిముల్లెకాదు” అని యాగ్రహముతో నుడువబడుచుండును. ఈవాక్యమే పదేపదే పాటక్రింద పాడుచుండుట విచారకరము. ఏ కాంగ్రెసువాది యిట్టిదురహంకారము బూనియుండడని నేను తలంచెదను అది కాంగ్రెసువారి గుత్తయని నిశ్చయముగ నేను తలంపను. కోరినవారికి దానిని బహుమతిచేయుటకు నేనెంతయో సంతసించెదను. అది మోసగాండ్రకు జీవితముకొరకు పొంచియుండు వారలకు నాశ్రయమగును. అందరి యభిరుచులకు నన్ని ప్రయోజనములకు, నన్ని తరగతులకు సరిపడునట్లు దానిలో ననేకరకములున్నవి. నేడు జూడాను (గురుదోహి) జీవించియున్న యెడల నిస్సందేహముగ

దీనిపేర పనిచేసిడినాడు. ఈ రోజులలో దేశభక్తి చాలదు. మనకింత కంటే నుత్తనుమైనది, విశాలమైనది, యుదారమైనది కావలెను.

కేసల మితవాదము చాలదు. నియమము మంచిది. అది మన విజ్ఞాన ప్రమాణము కాని యానియమము వెనుక దానినిపట్టియుంచున దేదో యొకటియుండవలెను. వంచభూతములను వశపరచుకొనుట: ఇంద్రధ్వజము నారోహించుట, దవానలమును తరలుకొనిపచ్చు జల ప్రవాహమును తన ప్రయోజనముకొరకు లొంగతీసుకొనుట-ఇవివిధి నిర్మితములైన మానవహక్కులు. కాని తనను దగ్గించు రాగద్వేషము లను నియమించుట, పట్టియుంచుట యన్నిటికంటే కష్టసాధ్యమైనపని. అతడు వానిని వశపరచుకొననంతవరకు తన మానవసంపదము పూర్తిగ ననుభవింపజాలడు. కాని మనము కదలనికాళ్ళను, గ్రంభించి పోయిన చేతులను నిరోధింపవలెనా?

లిబరలుమిత్రులు సర్వోత్కృష్టమగు నసిధారాపథమును తా మనుసరింతుమనియు, కాంగ్రెసుయొక్కయు, ప్రభుత్వము యొక్కయు సతినాడములమధ్య తాము మెళుకువగ సంచరింతుమనియు చెప్పుదురు. వారితరులదోషములను నిరూపించు స్వయంనిర్మిత న్యాయాధికారులు ఆదోషములనుండి తాము విముక్తులైనట్లు వారే యభినందించుకొనెదరు. వారు తూకము చూచుటకు యత్నింతురు. న్యాయవిగ్రహమువలె వారు కండ్లను మూసికొనెదరు. లేక నేత్ర పట్టము కట్టుకొనెదరు. “పండితోత్తములారా!.....గుడ్డి నేతలారా నలుసులను మీరేరెదరు. గుమ్మడికాయలను గుభాలున దిగ్రమింగె దరు!”

దౌమినియను ప్రభుత్వము - స్వాతంత్ర్యము

గత పదిహేడువత్సరముల కాంగ్రెసునీతినినిర్ణయించినవారిలో చాలమంది మధ్యతరగతులవారు. లిబరలు కాంగ్రెసువాది యొకతర గతినుండియే వచ్చి, యొక వాతావరణములోనే వృద్ధిచెందిరి. వారి సాంఘికజీవితము, సంబంధములు, స్నేహములు ఒకమాదిరిగనే యుండెను, మొట్టమొదట వారియుభయులకు గల రెండురకముల బూర్జువాత్వత్వములలో భేదమంతగా లేదు: స్వభావమనసిక భేదములు వారిని వేరుచేయనారంభించెను. వారు వేరువేరు దిశలకు చూడ నారంభించిరి. ఒకరు ప్రభుత్వమువైపు, ధనికులవైపు, మధ్యతరగతులలో పైతరహకు చెందినవారివైపుచూడ నారంభించిరి. రెండవవారు మధ్యతరగతిలోని క్రిందితరహావారివైపు చూచి, వారితత్వమింకను నొకటిగనే యుండెను. లక్ష్యములు మారలేదు. కాని రెండవవర్గము వారి వెనుక వర్తకులనుండి తక్కువపృథులనుండి నిరుద్యోగులైన విద్యాధికులనుండి వచ్చినవారి సంఖ్యాబలముయొక్క యుత్సాహముండెను. వారి స్వరము మారెను ఇప్పడందులో పూజ్యభావము, వినయవిధేయతలు లేవు. కాని తీవ్రత, చురుకుపాలు హెచ్చెను. కార్యసూరత్వము చూపుటకు తగినంతబలము లేకపోవుటచే ఘాటైన భాషద్వారా కొంత యువశాంతి కలుగుచుండెడిది. ఈనూతన సంచలనమును చూచి భయపడి మితవాదప్రభృతులు జారిపోయి, యేకాంతమున సురక్షితముగ నుండగోరిరి. అయినను కాంగ్రెసులో చిన్న బూర్జువాలసంఖ్య యత్యధికముగనున్నను, మధ్యతరగతిలోని పైతరహావారి కేగట్టిప్రాతినిద్యముండెను. జాతీయపోరాటములోజయము చేకూరవలెనను కోరికచేతనేగాక నాపోరాటములోనొకయాంతరంగిక తృప్తినిగోరి వారందులో కురికిరి. తద్వారావారు తాముకోల్పోయిన మానధిసమును, ఆత్మగౌరవమును తిరిగి సంపాదించుగొనగోరిరి: శిథిలమైన తమ యాస్యత్వమును నిలుపుకొన గోరిరి. అది మామూలు.

జాతీయావేశము. ఇది యందరకు సామాన్యమేయైనను యిచ్చటనే మితవాదికి నతివాదికిగల స్వభావజన్య భేదములు పొడనూపెను. క్రమముగ మధ్యతరగతిలోని క్రిందితరహావారు కాంగ్రెసు నాక్రమించిరి. తరువాత కృషీవలులు పలుకుబడిని సంపాదించిరి

కాంగ్రెసు అంతకంతకు గ్రామప్రజల ప్రతినిధియైనకొలది లిబరలులకు దానికి మధ్యయంతకు వధికమయ్యెను. కాంగ్రెసు దృక్పథమును గ్రహించుట లేక గుర్తించుట లిబరలంబ కనాధ్యమయ్యెను. పెతరగతి చిన్న యాసుటింటిని, మట్టిగుడిసెను అర్థముచేసికొనుట తేలిక కాదు అయినను, యాభేదములున్నను, ఈ రెండు తత్వములు జాతీయములు, బూర్జువాతత్వములు. ఈ తేడా తరహాకు చెందినది కాని జాతికి చెందినదికాదు. లిబరలువర్గములో నతికులాసాగానుండగలవారు చాలమంది కాంగ్రెసులో చివరవరకు నుండిరి.

చాలకాలము వరకు బ్రిటిషువారు హిందూదేశమును తమ గ్రామమందిరమువలె చూచిరి. వా రాభవనములోని సుందర భాగముల నాక్రమించుకొనిన యజమానులు, పెద్దలు భారతీయులు నౌకరుల హాలులోను, ఆహారపదార్థశాలలోను వంటశాలలోను కుములు చుందురు. సరియైనప్రతిగ్రామభవనములోను ఆ క్రిందిప్రపంచములో బట్లరు యిల్లుచక్క బెట్టునది, వంటలవాడు, డలాయతు, దాసీది, భృత్యుడు యిత్యాది-న్యూనవర్గముండును. వారిలోవరుసగ కఠినమగు న్యూనాధిక్యతలుండును. కాని యీ భవనములోని పై ప్రపంచము వారికి, క్రిందిప్రపంచమువారికి సాంఘికముగ రాజకీయముగ నభేద్యమగుగోడ యుండును. బ్రిటిషుప్రభుత్వ మీ యేర్పాటులను మనపై చొప్పించుటలో నాశ్చర్యమేమియులేదు. కాని మనము లేక మనలో చాలమంది మనజీవితములు, విధి యీ విధముగ నేర్పరింపబడుట సహజమని, విధాయకమని యంగీకరించుటయే యాశ్చర్యకర విషయము మనము నమ్ముమైన గ్రామ మందిర నౌకరుబుద్ధి నలవర్చుకొంటిమి. ఒకప్పుడు మన కఖండమర్యాద చూపబడును. మనకు ప్రేక్షకాగారములో నౌక చిప్పెడు తేయాకు ప్రసాదించబడును.

కౌరవముగ చూడబడుట, వ్యక్తిగతముగ పై ప్రపంచములోని గొంపోబడుట మన మహత్తరకోరిక, సైనిక విజయముకంటె రాజకీయ విజయముకంటె హిందూదేశములో బిటిషు ప్రభుత్వమువారి యీ మానసికవిజయము చాల గొప్పది బానిస బానిసవలెనే యోచింప ప్రారంభించెను.

కాలముమారెను. ఇప్పుడింగ్లండులోను హిందూదేశములోను గ్రామమందిర నాగరికతమాదిరి బుద్ధిపూర్వకముగ నొప్పుకొనబడుట లేదు. కాని మనలో నింకను నౌకదులహాలుల నంటిపెట్టుకొనియుండ వలెనను కోరికగలవారు, నౌకరీదుస్తులు. డలాయతు బిళ్ళలు చూచి మురియువారు, గర్వించువారు కలరు. లిబరలులవంటి యితరు లా గ్రామమందిరమును మొత్తముగ నంగీకరింతురు. దాని పనితనమును, అ నిర్మాణమునంతను మెచ్చుకొనుచు యజమానుల స్థానములో క్రమక్రమముగ తాము బ్రవేశింపజూతురు, దీనిని వారు భారత పరముచేయుట యని పిలుతురు. పరిపాలకుల వర్గమును మార్చుటయే వారి సమస్య హెచ్చుగ వెళ్ళినచో నూతన పాలక వర్గమును వాంఛింతురు. వారెన్నడు నూతన ప్రభుత్వ విధానమును గురించి యోచింపరు. వారికి స్వరాజ్యమనగా సమస్తముయధావకారముగనే సాగుట. కొంచెము వన్నె నల్లబడినచాలును, వారు లేక వారివంటి వారు ప్రధానపాత్ర వహించునట్టియు, నున్నత యాంగ్లాధికారుల స్థానముల నాక్రమించునట్టియు భవిష్యత్తునే చూడగలరు. అదేమాదిరి యుద్యోగము, ప్రభుత్వశాఖలు, శాసన సభలు, వర్తకము, పరిశ్రమలు-తమ పదవులలోనుండు ఐ. సి. యస్, లు; అప్పుడప్పుడు తమకు బెళుకు దుస్తులతో కాన్పించుచు, తమ ప్రజల నొప్పించుటకు సమస్తాభరణములతో మెరయుచు సాధనీమలలోనుండు రాజకుమారులు. తమరైతులను బాధించు ప్రత్యేకాధికారములను కోరు భూభామందులు. ధనసంచులను చేతబుచ్చుకొని జమీందారులను, రైతులనుగూడ బాధించు వడ్డీవ్యాపారస్తుడు; ఫీజుగుంజుకొను లాయరు, స్వర్గములోనుండు భగవంతుడు.

వారిదృష్టి (ప్రధానముగ) ఉన్నతస్థితిని సంరక్షించుటమీదనే యాధారపడియున్నది. వారుకోరు మార్పులన్నియు వ్యక్తిగతములైనవని చెప్పవచ్చును. ఈమార్పులను వారు బ్రటిషువారి ప్రసాదమువలన నెమ్మది నెమ్మదిగ చుక్కచుక్క చొప్పున సాధింపచూతురు. వారి రాజకీయములయొక్కయు, నార్థికములయొక్కయు పునాది యావత్తు బ్రటిషుసామ్రాజ్యస్థిరత్వముమీద సాగుదలమీద నిలిచియున్నది. ఈ సామ్రాజ్య మచంచలమని భావించి వారు దానికి సరిపెట్టుకొనెదరు. వారు దాని రాజకీయ, ఆర్థికత్వమునే గాక దాని నైతిక ప్రమాణములకూడ సంగీకరింతురు. అవియన్నియు బ్రటిషు అధికారిమును భద్రముగ సాగించుటకే నిర్మింపబడెను.

కాంగ్రెసుదృష్టి యింతకంటె భిన్నమైనది. అది కేవలము మరియొక పరిపాలకులనుగాకనొకనూతనప్రభుత్వమునుసృష్టించజూచుచున్నది. ఈనూతన ప్రభుత్వరూపమెట్లుండునో, సామాన్యకాంగ్రెసువారికే యెక్కువస్పష్టముకాకపోవచ్చును దానినిగురించేయభిప్రాయములు భేదింపవచ్చును. కాని వర్తమానపరిస్థితులు, పద్ధతులు నిక నెంతమాత్రము సాగకూడదు, సాగరాదు అనునది కాంగ్రెసులో సామాన్యవిషయము ప్రధానమార్పు లత్యవసరము. దౌమినియను ప్రభుత్వమునకు స్వాతంత్ర్యమునకు భేద మిచ్చటనేకలదు. మొదటిది మనలను బ్రటిషు ఆర్థిక పద్ధతి కనేక ప్రత్యక్ష ప్రత్యక్ష పాశములచే బంధించు వెనుకటి నిర్మాణమునే సూచించును. రెండవది మనపరిస్థితులకు సరిపడు నూతన నిర్మాణమును నిర్మించుకొనుటకు మనకు స్వేచ్ఛనిచ్చును.

అనగా యింగ్లండుపట్ల యింగ్లీషుప్రజలపట్ల తిరుగులేని, రాజీలేని శతృత్వమని యర్థముకాదు. ఏమిసంభవించిననువరే వారితో త్రెంచుకొనవలెనను కోరికయుకాదు. ఇంత 'గ్రంథము' జరిగినమీదట భారతదేశమునకు యింగ్లండునకు మధ్య ద్వేషభావములుండుట సహజము. "అధికారమత్తత సున్నితమగు తాళముచెవిని చెడగొట్టి గొడ్డలి నుపయోగించును" అని టాగూరు వదించెను. మన

హృదయములను తెఱచు యశముచెవి చాలకాలము క్రిందటనే నాశనముచేయబడెను. గొడ్డలి మనపై తనివిరీర యుపయోగింపబడి నను మనము బ్రటిషుజారియడల వక్షపాతము వహించునట్లు చేయ జాలకపోయెను మనము భారతదేశముయొక్కయు, మానవలోకము యొక్కయు విశాలధర్మమును సేవించితిమని యనుకొనుటచే మన తాత్కాలికాహంకారముచే మత్తులముకాము. ఒకవేళ మనమట్లు జారినను పదిహేనుపంపత్సరములనుండి గాంధీజీప్రసాదించిన కఠిన శిక్ష మనల నట్లు చేయనీయదు. నేను బ్రటిషుజాయిలులో కూర్చుని దీనిని వ్రాయుచున్నాను. అనేక నెలలనుండి నామనస్సు విచారగ్రస్త మైయుండెను. జాయిలులో నేను మునుపెన్నడు బాధపడనట్లే యేకాంతవాసములో నెక్కువబాధపడితిని. అనేక సంభవములచే నా మనస్సు క్రోధ, రోషపూరిత మయ్యెను. అయినను నే నిచ్చట కూర్చొని నాహృదయమును, మనస్సును గంభీరముగ పరీక్షించి చూచుకొనునపుడు నాకు ఇంగ్లండు యెడల నింగ్లీషువారియెడల నెట్టి కోపము కానరాదు నేను బ్రటిషు సామ్రాజ్య తత్త్వమును ప్రేమింపను. దానిని భారతదేశముపై రుద్దుటకొవ్వకొనను. క్యాపిటలిష్టు పద్ధతి నాకంగీకారముకాదు. బ్రటిషు పాలకతరగతులవారు భారత దేశమును కొల్లగొట్టువిధమును నేనెంతమాత్రము ప్రేమింపను: దానిని నేను నిరసించును. కాని దీనికి యింగ్లండు. యింగ్లీషు ప్రజలందఱు బాధ్యులని నేను భావింపను. ఒకవేళ నేనెట్లు భావించినను అందులో సంతవ్యత్యాస వేమియు నుండదు. వీలనన ఒక దేశపుప్రజల సంద రను గర్హించుట లేక వారిపట్ల కోపము వహించుట మూర్ఖత్వ మగును. మనవలెనే వారును పరిస్థితులకు దానులయిరి.

వ్యక్తిగతముగ నామానసికపరిణతికినేను యింగ్లండుకెంతయో ఋణపడియుండుటచే దానికెన్నడు కేవలవ్యతిరేకముగ భావింప జాలను. నే నేదిచేసినను యింగ్లండులో పాతశాలలలోను, కాశాశాల లోను అలవర్చుకొనిన మానసికభావములను, యితరదేశములను, జీవితమును విమర్శించు ప్రమాణములను, పద్ధతులను వీడజాలను.

రాజకీయరంగము మినహా నాయభిమానమంతయు యింగ్లండుమీద యింగ్లీషుప్రజలమీద నుండును. నేను హిందూదేశములోని బ్రిటిషు పరిపాలనకు రాజీనామాని శతృవునైనచో దానికినేను కారకుడనుకాను.

ఆ పరిపాలనకు, నధికారమునకు మే మధ్యంతరపెట్టెదము. దానితో బుద్ధిపూర్వకముగ రాజీపడము. ఇంగ్లీషువారితోను తదితర దేశములతోను మనకత్యంతసన్నిహితసంపర్కములుండుగాక! భారత దేశంలో మాకకలంక వాయుప్రసారము అకలంకములు, ప్రాణప్రదములునగు భావములు, సాభాగ్యప్రదమగు సహకారము కావలెను. మేము యుగములతో చాల బూజుపట్టినవారిమైతిమి. కానియింగ్లీషు వారు వ్యాఘ్రాకారములో వచ్చునెడల మాస్నేహభావము, సహకారము నాశింపరాదు. సామ్రాజ్యతత్త్వమును వ్యాఘ్రమునకుభయంకరితమవ్యతిరేకముతప్పదు. నేడు మాదేశ మా భూమినకజంతువు నెదుర్కొనవలసియున్నది ఆటవిక, క్రూర వ్యాఘ్రమునుమచ్చిక చేయుట సాధ్యముకావచ్చును. దాని సహజక్రూర్యమును మంత్రించి వేయవచ్చును. కాని, క్యాపిటలిజము, సామ్రాజ్యతత్త్వముకలసియొక దురదృష్టదేశముపై కురుకునపుడు దానిని మచ్చికచేయుట సాధ్యము

తాను తనదేశమును రాజీపడరని చెప్పట మార్భ్యము. ఏలనన జ్ఞాత మెప్పుడు రాజీపరచుటకు మనలను బలవంతపరచుచున్నది. దానిని మరియొక దేశమునకు లేక ప్రజలకు వర్తింపజేయుటలో సత్యముకలదు. అప్పుడు దానిని సాధించుటకు మానవశక్తిచాలదు. భారతస్వేచ్ఛ, బ్రిటిషు సామ్రాజ్యతత్త్వము పరస్పర విరుద్ధములు సైనిక శాసనము, ప్రపంచములోనున్న తీసిమాత్రలు దాని పరస్పర వైరుధ్యమును పోగొట్టజాలవు. దరిజేర్పజలవు. భారతదేశమునుండి బ్రిటిషు సామ్రాజ్యతత్త్వముకు స్వస్తి చెప్పబడినప్పుడే యదార్థ హిందూ బ్రిటిషు సహకారముకు తగిన పరిస్థితు లేర్పడును.

ఆధునిక ప్రపంచములో స్వాతంత్ర్యము సంకుచిత సిద్ధాంత మని మనకు నీతులు గలవబడుచుండును. ప్రపంచ మంతకంత కన్యోన్య్యాశ్రయమగుచున్నది. కనుక స్వాతంత్ర్యము కోరుటలో మనము

గడియారమును వెనుకకు త్రిప్పుటకు యత్నించుచున్నాము! బ్రతుకు లోనున్న లిబరలులు, శాంతిని గోరువారు, సామ్యవాదులనబడువాడు ఈవాదమునేచేయుచు సంకుచిత జాతీయతకు మనలను మందలించును. పరిపూర్ణ జాతీయ జీవితమునకు మార్గము “బ్రిటిషు కామన్వెల్తు” ద్వారా కలదని మనకు సూచించును. ఇంగ్లండులోనన్నిమార్గములు లిబరలిజము, సోషలిజము, ఫాసిజము మొదలైనవి-సామ్రాజ్యమును సంరక్షించుటకే తోవచూపుట విచిత్రము తాను గొల్లగొనిన ధనమును కాపాడుకొనుటకొరకు జయించినజాతి “శాంతి” “శాంతి” యను వాక్యము లుచ్చరించును. పరిపాలక జాతి తనస్థితిని సంరక్షించు కొనుటకు “జాతీయత” కంటె నుత్తమమైనదిగా సింగారిండుకొను చుండును. ఈవిధముగకే గాంధీయెదుట మాడ్చుకొనాల్గు అంతర్జాతీయ వాదిగ కబుర్లు చెప్పును” అని ట్రాక్స్కీ వచించెను.

రాజకీయ స్వాతంత్ర్యము వచ్చినతరువాత భారతమెట్లు యున్నదో యేమిచేయునో నేను చెప్పజాలను. కాని జాతీయ స్వాతంత్ర్యము కోరు భారతీయు లతివిశాలమైన అంతర్జాతీయతను కూడ కోరుదురని చెప్పగలను. సామ్యవాదికి జాతీయత వర్థములేదు. కాని కాంగ్రెసు ప్రధనుశ్రేణిలోనున్న యనేకమంది సామ్యవాదులుకానివా రారితేరిన అంతర్జాతీయవాదులు. ప్రపంచముతో సంబంధములేని స్వాతంత్ర్యమును మేము కోరుటలేదు. ఇతర దేశములతోబాటు యదార్థమైన అంతర్జాతీయ క్రమముకొరకు మా స్వాతంత్ర్యములో నొక భాగము నిచ్చివేయుటకు మేముసంపూర్ణముగనంగీకరించుచున్నాము, ఏ సామ్రాజ్యపద్ధతియైనను, దాని కెట్టి ఘనమైన నామకరణ మిడినను, అట్టి అక్రమమునకు శత్రువుగాక తప్పదు. అట్టి పద్ధతిచే ప్రపంచ సహకారము లేక ప్రపంచశాంతి చేకూరజాలదు

వివిధ సామ్రాజ్యపద్ధతు లెట్లు నిరంకుశత్వమువలనను, ఆర్థిక సామ్రాజ్య పద్ధతివలనను తమకు తాము వేరగుచున్నవో ప్రపంచ సంధివములు తెలుపుచునేయున్నవి. అంతర్జాతీయభివృద్ధికి బదులు దాని తల్లకిందులు మతమునే మనము చూచుచున్నాము. దీనికారణ

ములను తెలిసికొనుట ఘనకార్యముకాదు. అవి ప్రస్తుత ఆర్థికశక్తి ముర్బలత్వమును సూచించును. దీనిఫలితమేమనిన నిరంకుశ ప్రాంతము లలో తక్కిన ప్రపంచమునుండి దానిని వేరుచేయుచున్నది. భారత దేశములో నది, ఒటావా మొదలగు తీర్మానములద్వారా, మనకితర దేశములతోగల సంబంధ బాంధవ్యముల సభిముగ తగ్గించెను. మనము మునుపటికంటె నెక్కువగ బ్రటిషువరిశ్రమలపై నాధారపడు బానిసలమైతిమి. అనేకవిధముల యీ నీతివలన కలిగిన నష్టము నటుంచినను దీని యపకారములు సువిదితములు. ఈ విధముగ జొమిని యనుప్రభుత్వము విశాల అంతర్జాతీయ సంబంధములకు బదులు ఒంటెత్తుతనమునకే మార్గమునునట్లు కాన్పించును.

అయినను భారత లిబరలు మిత్రులు ప్రపంచమును, మరింత ప్రత్యేకముగ తమ దేశమును తను బ్రటిషు కండ్లజోళ్ళద్వారా చూచుబుద్ధి సంపాదించిరి. కాంగ్రెసు యేమి చెప్పుచున్నదో, యెందుల కిట్లు చెప్పుచున్నదో గ్రహింపయత్నింపకుండకనే వారు స్వాతంత్ర్యము జొమినియను ప్రభుత్వముకంటె సంఘచితము, తక్కువ యాజ్ఞోన్నతీకరమను పురాతన బ్రటిషువాదమునే చిలకపలు కులవలె నప్పగింతురు. అంతర్జాతీయతయనగా వారికి వైటుహాలు. ఏల నన వారికితర దేశముల విషయమై బొత్తిగా తెలియదు భాషలు రాక పోవుట దీనికి కొంతకారణమైనను వారు వానిని నిష్క్రమ్యము చేయుటతో తృప్తిపొందెదరు. హిందూదేశములో వారెట్టి ప్రత్యక్ష చర్యను, యెట్టి తీవ్ర రాజకీయములను అంగీకరింపరు. కాని వారి నాయకులలో కొందర కట్టిపడ్డారు లితర దేశములలో నవలంబించ బడుట కెట్టియభ్యంతరము కానరాదు. వారు వానిని దూరమునుండి గుర్తింపగలరు, మెచ్చుకొనగలరు. వాళ్ళాత్యదేశ యాధునిక డిక్టేటరులు కొందరు వారిచే మానసికముగ నారాధింపబడుదురు.

పేరులు సాధారణముగ పెడమార్గమును త్రొక్కింపవచ్చును కాని మనము నూతన ప్రభుత్వమును వాంఛించుచున్నామా? లేక నూతనపాలకవర్గము మాత్రమే కోరుచున్నామా? అనునదే హిందూ

దేశ యదార్థసమస్య. లిబరలుల సమాధానము స్పష్టమే! వారికి రెండవది తప్ప మరేమియు నవసరములేదు. అది కూడ క్రమక్రమముగ సాధింపదగిన దూర లక్ష్యము. 'డొమినియను ప్రభుత్వము' అను పదములు వదేపదే వాడబడును. కాని తాత్కాలికమైన వాటి నిజవిషయము "కేంద్రములో బాధ్యత" అను నైంద్రజాలిక పదములచే వ్యక్తీకరింపబడుచున్నది. అధికారము, స్వాతంత్ర్యము, స్వేచ్ఛ, మోక్షము అను కడుపునిండుమాటలను వారు నోటినిండ నుచ్చరింపజాలరు. అవి యపద్రవముగ ధ్వనించును. ప్రజాసమూహమునకు చప్పగనున్నను లాయరుభాష, దృష్టి వారికి నచ్చును. విశ్వాసముకొరకు, స్వాతంత్ర్యముకొరకు నుపద్రవముల నెదుర్కొని ప్రాణములనొడ్డిన వ్యక్తులు, వర్గములు అసంఖ్యాకములుగలవు. "కేంద్రములోని బాధ్యత" కొరకు మరియొక లీగలు పదముకు యెవడైనను బుద్ధివ్యార్థకముగ నొకపూట తిండి మానుకొనుట లేక ముఖముగ నిద్రింపకుండుట సంశయాస్పదమైన విషయము.

కనుక నిదియే వారిలక్ష్యము. దీనిని వారు ప్రత్యక్ష కార్యక్రమము వలనగాక శ్రీనివాసశాస్త్రిగారు సెలవిచ్చినట్లు "పరిష్కారము, అనుభవము, మితము, ఒప్పింపగలనేర్పు, ప్రశాంతమగు పలుకుబడి, యదార్థ సమర్థత"-ఇన్నింటిని ప్రదర్శించి సాధింపగోరుదురు. పభుత్వ మధికారమును మన కొప్పజెప్పినట్లు సత్ప్రవర్తన చేతను సుకర్మచేతను మనము వారిని బుజ్జగింపవలెను. అనగా మన దుడుకుతనమువలన కలిగిన కోపముచేత లేక మనశక్తిసామర్థ్యములను శంకించుటచేత లేక నీ రెండుకారణములచేత ప్రభుత్వమువారు మనల విపుడు తిరస్కరించుచున్నారు. ఇది ప్రస్తుతస్థితియొక్కయు ఇంప్రీరియలిజముయొక్కయు చిత్రమయిన విమర్శ. సోపానక్రమముగ పాలక జాతుల సహకాగముతో నధికారమును సంపాదించవలెనను భావమును గురించి ప్రొఫెసరు "టానీ" యను ఇంగ్లీషురచయిత యొక యధ్యాయమును వ్రాసెను. అతడు బ్రిటిషులేబరుపార్టీ నిగురించి యుదహరించెను. కాని అతని మాటలు హిందూదేశమునకు మరింత

యెక్కువగ వర్తించును. ఏలనన ఇంగ్లండులో సభమును ప్రజాస్వామిక సంస్థలైనను కలవు. అచ్చట సిద్ధాంతములో అధికసంఖ్యాకుల యిచ్చ మన్నింపబడగలదు. ప్రాచీనమటానీ యిట్లు వ్రాసెను:

“ఉల్లిపాయలను పొరపొరగా తినవచ్చును. కాని జీవించి యున్న పెద్దపులిని క్రమశః చర్మము నొలుచుట నీతరము కాదు. జంతువులను చంపుట దానివృత్తి అది మొదట చర్మము నొలుచును.....”

“హక్కులుగల తరగతులలో నవివేకులున్న దేశమేదైన యున్నచో నది ఇంగ్లీషుదేశముకాదని నిశ్చయముగ చెప్పవచ్చును. ఒక ఆస్తియొక్క క్రియదనావేజులుగల బుద్ధిమంతుడైన లాయరు నా యాస్తినుండి తరిమివేయుటకు బోకరించు టెంతవ్యర్థమో లేబరుపార్టీయొక్క హక్కులను కోరుటలో యుక్తి, సరసత, వాడిని మోసము చేయగలవని భావించుటయు నంతవ్యర్థము. సరసవర్తనులు, మేధావులు శక్తివంతులు, ఆత్మవిశ్వాసముకలవారు, దేనికిని వెరువనివారు ధనిక ప్రభుత్వములో నుందురు. వారు తమ రొట్టె కేవైపున నేయి వ్రాయబడినదియు బాగుగ నెరుగుదురు ఆ నేయి తలుగకుండునట్లు వారు చూచుకొనెదరు... వారి యనికికి గట్టిభయము కలిగినయెడల వారివశములోనున్న ఆర్థిక, రాజకీయ పాచికలన్నింటిని ప్రభువులసభ, చక్రవర్తి ముద్రణాలయము, సైన్యములో ససంతృప్తి, ద్రవ్యకాలకము, అంతర్జాతీయ కష్టములు (1931లో పాండు సమస్యమీద వార్తాపత్రికల దాడుల విశదముచేసినట్లు) ఎమిగ్రేయను వానివలె - స్వంతజేబులను రక్షించుకొనుటకు స్వదేశమునకే హానిజేయు యుక్తి కూడ వారుపయోగింతురు.

బ్రిటిషు లేబరుపార్టీ మంచిశక్తిగలసంస్థ. చందాలను చెల్లించు లక్షలకొలది సభ్యులుగల ప్రేడుయూనియనులు, మంచియభివృద్ధిలో నున్న పరపతిసంఘసంస్థలు, వృత్తులలోనున్న తరగతులలోని సభ్యులు, అభిమానులు దానికి గొప్పయండలు వయసువచ్చినవారికి నోటుహక్కుగల ప్రజాస్వామిక పార్లమెంటరీసంస్థలు పౌరసత్వము

లకు సంబంధించిన చిరచరిత్ర బ్రతుకులో కలవు. ఇన్ని సావకాశములున్నను మందహాసముచేతను బోధనలచేతను లేబరుపార్టీవారు యదార్థాధికారమును సంపాదించజాలరు అని టానీ చెప్పుచున్నాడు. లేబరుపార్టీవారికి కౌమన్యుతభలో మెజారిటీయున్నను అది యెట్టి గొప్పమాక్కులను చేయజాలదు. రాజకీయ, సాంఘిక, ఆర్థిక, ద్రవ్య సంబంధ, సైనికకోటలెన్నియో తమ వశమునందున్న హక్కులుగల తంగతుల వ్యతిరేకముముందర నది నిర్వీర్యమగును. హిందూదేశ వర్జితులు కేవలము భిన్నములని వేరుగ చెప్పనక్కరలేదు. ఇచ్చట ప్రజాస్వామికసంస్థలు సాంప్రదాయములు లేవు. వానికి బదులు మనకు సుస్థాపితమైన ఆర్థి నెన్సుల యాచారము, డిక్టేటరు ప్రభుత్వము వ్యక్తి, వాక్కు, సభ, వాత, ముద్రణాదుల స్వాతంత్ర్యము నణచి వేయటయిత్యాదులుకలవు. లిబరలుల వెనుకగూడ నెట్టి బలియమైన కట్టడములేదు. వారు తమ మందహాసములమీదనే యాధారపడవలెను.

లిబరలులు 'అశాస్త్రీయము' లేక 'న్యాయవిరుద్ధము' నగు నే చర్యకై నను శుద్ధవ్యతిరేకులు. ప్రజాస్వామిక చట్టములుగల దేశములలో 'చట్టరంబంధమైన' యను పదమునకు విశాలమైన యర్థము కలదు. అది న్యాయములను నియమించును. స్వేచ్ఛలను రక్షించును. అది కార్యనిర్వాహకుల నడుపులోనుంచును అది రాజకీయ, ఆర్థిక నిర్మాణములో మార్పులను చేయుటకు ప్రజాస్వామిక పద్ధతులను కల్పించును. కాని హిందూదేశములో నట్టి చట్టమేదియు లేదు. ఆ పదమున కట్టియర్థములేదు. దాని నిచ్చట నుపయోగించుట హిందూదేశములో స్థానములేని యొక భావమును ప్రవేశపెట్టుటయగును. 'శాస్త్రీయమైన' యను పద మిచ్చట కార్యనిర్వాహకుల నిరంకుశ చర్యలను సమర్థించుటకే వినియోగింపబడునని చెప్పుట వింతగ నుండును. లేక అది 'లీగల్' అను నర్థములో నుపయోగింపబడును. 'లీగల్' లేక 'ఇల్లీగల్' అను పదములనే మనము వాడుటయుక్తము.

ఒక నూతనలర్ది నెన్ను లేక నూతన "లా" నూతన నేరములను సృష్టించును. ఒక బహిరంగసభకు పోవుట నేరము కావచ్చును. అట్లే సైకిలుమీద పోవుట, ఒక రకపునుస్తులను ధరించుట, సాయంకాలముగు సరికింటనుండక పోవుట, ప్రతిదినము పోలీసుకు తననుగురించినివేదించు కొనక పోవుట ఇనన్నియు మరియు నేక చర్యలు - నేడు హిందూ దేశములో నేభాగముననో యొక చోట నేరములగుచున్నవి. ఒక చర్య దేశములో నొక భాగములో నేరము కావచ్చును. మరియు భాగములో నేరము కాక పోవచ్చును. బాధ్యతలేని ప్రభుత్వము క్షణములో నిట్టి న్యాయములను సృష్టింపగలుగునపుడు 'లీగల్' అనుపదమున కా కార్య నిర్వాహకుల యిచ్చయనియోయర్థము దానికి నేకుయర్థముండజాలదు సాధారణముగ ఆ యిచ్చకు తలయొగ్గబడుచున్నది. ఏలనననిధేయత వలన కలుగు ఫలితములు సుఖదాయకములుకావు. కాని దాని నెల్లప్పుడు శిరసావహించునని చెప్పట బాధ్యతలేని ప్రభుత్వమునకు, లేక నిరంకుశత్వమునకు తుచ్చమైన దాస్యమగును. అది యాత్మను చంపుకొనుట. తన కార్యములపట్ల నిక నెన్నటికి స్వేచ్ఛను సంపాదించజాలక పోవుట యగును.

తమవశములోనున్న చట్టమును యంత్రములద్వారా మామూలు పద్ధతిలో గొప్పఆర్థిక మార్పులు సాధ్యమగునా? యను వాద మిప్పుడు ప్రతి ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వములో జరుగుచున్నది. ఇది యసాధ్యమని చాలనుంది తమయభిప్రాయములను వెల్లడించి యేదోయొక యసామాన్య విప్లవపద్ధతి యవలంబింపబడవలెననిరి. భారతదేశములో మన కీవాదములోనున్న విషయము ప్రధానముకాదు. ఏలనన మనకు కావలసిన మార్పులను తెలిసికొనుటకు మన కెట్టి చట్టసంబంధమైన సాధనములు లేవు. శ్వేతపత్రము యట్టిదే. మరియు టిళాసనమైనచో ననేకవిధములగు చట్టసంబంధమైన యభివృద్ధి పూర్తిగానిలిచిపోవును. విప్లవము లేక న్యాయవిరుద్ధకార్యములేవ్పడినికి నేకుమార్గములేదు. కనుక మన మేమి చేయవలెను? మార్పురంగతి యెంతమాత్రము తలచెట్టక మనవిధికి నమస్కరింపవలెనా?

నేడు భారతదేశస్థితి మరింత యసాధారణముగ నున్నది. కార్య నిర్వాహకు లన్ని బహిరంగకృషులను ఆపగలరు. నియమింపగలరు. ఆపుచున్నారు. నియమించుచున్నారు. తమయభిప్రాయములో తమ కుప్రద్రవకరమైన ప్రతిచర్యను వారు నిషేధింతురు. ఈవిధముగ నుపయోగకరమైన ప్రజాహితకృషియంతయు (గతమూడువత్సరములలో వలె) నాపివేయబడగలదు. దీనికి లొంగుటయనగా ప్రజాహితకార్యములన్నింటిని మానుకొనుటయని యర్థము. ఇది యసాధ్యమైనస్థితి. ఎల్లప్పుడు “చట్టము” ప్రకారము నడచెదనని యెవరును చెప్పజాలదు. ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వములోకూడ తద్వ్యతిరేకముగ నుండవలెనని యంతరాత్మచే నిర్బంధింపబడు సమయముగలుగవచ్చును. నిరంకుశముగ లేక యధేచ్ఛగ పరిపాలింపబడు దేశములో నట్టియవకాశము లతితరచుగకలుగుట తప్పదు. నిశ్చయముగ నట్టిదేశములో ‘న్యాయముకు’ నైతిక బలమేమియు నుండజాలదు.

“ప్రత్యక్షకార్యము నిరంకుశత్వమునకు సంబంధించినది కాని, ప్రజాస్వామికమునకు సంబంధించినదికాదు. ప్రజాస్వామికమునకు విజయము చేకూర్చునుత్పహించువారు ప్రత్యక్షకార్యమును వీడవలెను” అని లిబరలులు చెప్పుదురు. ఇది ధ్రువజనితము. ఈరచనసందిగ్ధరచన. ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రత్యక్షకార్యము - కూలీలసమ్మె - న్యాయబద్ధము కూడ కావచ్చును. కాని, బహుశః రాజకీయకార్యమని వారి భావము కాబోలును! నేడు జగ్మనీలో హిట్లరుహయాముక్రింద నెట్టి విధమగుచర్య సాధ్యమగును? తుచ్చమైన విధేయత లేక న్యాయ విరుద్ధమైన విప్లవచర్య అచ్చట ప్రజాస్వామ్యమును నేవించుటెట్లు?

భారతలిబరలులు, తమచు ప్రజాస్వామికమును స్మరించుచుందురు. కాని, వారిలో చాలమందికి దానిదరికి జేరవలెనను కోరిక లేదు లిబరలు నాయకులలోనతిముఖ్యులలో నొకడైన సర్ పి. యన్. శివస్వామిఅయ్యరు 1934 మే నెలలో నిట్లుచెప్పెను “కాన్స్టిట్యూయంటు అసెంబ్లీసమావేశము జరుగవలెనని వాదించుటలో కాంగ్రెసు ప్రజాసమూహ పరిజ్ఞానముమీద నెక్కువ విశ్వాసముంచుచున్నది

వివిధకాండుటేబులు సభలలో పాత్రవహించిన వారి శక్తిసామర్థ్యములపట్ల నిజాయితీపట్ల న్యాయమాను చూపలేదు. కాన్ స్టిట్యూయంటు అసెంబ్లీ యంతకంటె నెక్కువచేయునని నె ననుకొనను కనుక సర్ శివస్వామిగారి ప్రజాస్వామికభావము 'ప్రజాసమూహముకు దూరవిషయము. అది బ్రిటిషుప్రభుత్వముచే పేర్కొనబడిన 'నిజాయితీ' సమర్థతగల వ్యక్తులగుంపు కెక్కువ సరిపడును. మరియు నతడు శ్వేతపత్రము నాశీర్వాదించెను. దానితో "పూర్తిగ తృప్తి పడకపోయినను దేశము దానిని సంపూర్ణముగ తిరస్కరించుట తెలివితక్కువ యని యతడు భావించెను. బ్రిటిషుప్రభుత్వముకు సర్ పి యన్ శివస్వామిఅయ్యుకు మధ్య సంపూర్ణసహకార మేల యుండకూడదో కారణము కానరాకున్నది.

కాంగ్రెసు శాసనోల్లంఘమును విరమించెను. లిబరలులు సహజముగ దీని నామోదించురు. ఈ "వివేకహీనము, దుర్బుద్ధి ప్రేరితమగుయుద్యమముకు" దూరముగనుండగల తమ బుద్ధివిశేషము నకు నా రానందించుకొనుట యాశ్చర్యమకాదు. మే మట్లు "చెప్పి యుండలేదా" అని వారడిగిరి. అది చిత్రమైనవాదము. మనము తీవ్రపోరాటము సల్పినపుడు పడగొట్టబడితిమి. కనుక పోరాడుటే చెడ్డయట ప్రాకుట సర్వోత్తమము. భద్రతమమైనది. ఆ సాష్టాంగ స్థితినుండి పడగొట్టబడుట, పడుట యసంభవము.

బ్రిటిషు పరిపాలనా చరిత్ర

భారతదేశములో బ్రిటిషుపరిపాలకుల చరత్రయెట్టిది? భారతీయుడుగాని, ఆంగ్లేయుడుగాని దీనిగురించి నిష్పక్షపాత దృష్టికలిగి యుండుట సాధ్యమని నే ననుకొనను. ఇది సాధ్యమేయైనను ఆధ్యాత్మికాది భౌతికాంశములను తూచుట కొలుచుట మరింత కష్టసాధ్యమైనది బ్రిటిషుపరిపాలన “భారతదేశము శతాబ్దములుగా నెరుగని దానిని, ఆ ఖండములో నే భాగమందు తన యధికారమును ప్రశ్నింపని యొక ప్రభుత్వము ప్రసాదించెను” అని మనకు చెప్పుదురు. * అది “చట్ట” సంబంధమైన పరిపాలనను స్థాపించెను. యుక్తము, సమృద్ధిమునకు ప్రభుత్వమును ప్రసాదించెను. అది భారతదేశమునకు పాశ్చాత్య పార్లమెంటరీ ప్రభుత్వమును, వ్యక్తిస్వేచ్ఛను తెచ్చి పెట్టెను. “బ్రిటిషు ఇండియాను యేకైక ప్రభుత్వముగ మార్చి వేయుటచే నది భారతీయులలో రాజకీయయైక్యత యనుభావమును కలుగజేసి” యీ విధముగ జాతీయతయొక్క ప్రథమావస్థను దోహదము చేసెను ఇది బ్రిటిషువారి వాదము. “చట్ట” పరిపాలన, వ్యక్తిస్వేచ్ఛ అనునవి చాల ఎత్తరములనుండి కానరానిన్నను యిందులో చాల సత్యము కలదు.

ఈ కాలమునుగురించిన భారతీయులపరిశోధన అనేకయితరాల కములకు ప్రాధాన్యత నిచ్చుచు విదేశప్రభుత్వముకలుగజేసిన భౌతిక యాధ్యాత్మిక కావకాంశములను నూచించును. ఉభయుల దృష్టులలోను భేదమొలయెకలదు. బ్రిటిషువారిచే పొగడబడునది యొక్కొక్కపుడు భారతీయులచే గర్హింపబడును. డాక్టరు ఆనందకుమార స్వామి వ్రాయునట్లు “భారతప్రజలపై గావింపబడిన మహాపచార

* ఈ యుదాహరణవాక్యములు భారతచట్టముల సంస్కరణములకు (1934) సంబంధించిన జాయింట్ పార్లమెంటరీ కమిటీ రిపోర్టులోనివి.

ములో బ్రిటిషువ్యక్తి తప్పచేసినయెడల నది వానిదికాని యావదతిది కాదు. కాని, భారతదేశములోని యాంగ్లపరిపాలననుగురించిన విమర్శకగ్రంథములు, అంశములు విష్ణవప్రయోజనము తలిగించి, మన జాతీయతకు రాజకీయఆర్థికపునాదులను ప్రసాదించెను. దాదాభాయి నౌరోజీయొక్క 'దాదిద్యము, భారతదేశములో బ్రిటిష్వ్యతిరేకపరిపాలన', రమేష్ చంద్రదత్తు, నిలియండిగ్నీ తదితరులు-వ్రాసిన పుస్తకములు-మన జాతీయభావాభివృద్ధిలో గొప్పపరివర్తనము కలగించెను. ప్రాచీనభారతచరిత్రయొక్క మరికొన్ని పరిశోధనలు ప్రాచీనకాలము నాటి జ్ఞానవిజ్ఞాన యుగములను బహిర్గతమొనరించెను ఏనిని మనము విశేషాదరముతో చదివితమి. హిందూదేశ బ్రిటిషుచరిత్ర వారి హిస్టరీపుస్తకములలో వ్రాసినదానికంటె భిన్నమైనదను విషయము గూడ మనము కనుగొంటమి.

బ్రిటిషువారుచెప్పు చారిత్రక, ఆర్థిక పరిపాలక కథలకు మన సవాలు హెచ్చుచుండెను. అయినను మనమింకను వారి యావగణలోనే పనిసాగించుచుంటమి. శతాబ్దాంతమగుసరికి భారతజాతీయత యీ స్థితిలో నుండెను.

పందొమ్మిదవ శతాబ్ద భారతవిధ్యాధికులు బ్రిటిషు తత్త్వమునకు విధేయులగుటలో నాశ్చర్యములేదు. ఇరువదియవ శతాబ్దములో జరిగిన కల్లోలానంతరముగూడ కొంతమంది యీ భ్రమచే బాధపడుచుండుట యాశ్చర్యము. పందొమ్మిదవ శతాబ్దములో బ్రిటిషుపాలక జాతు లైశ్వర్య, విజయాధికారములతో నెగడిప్రపంచనిరంకుశులైరి. ఈచిరచరిత్ర, శిక్ష నిరంకుశత్యములోని కొన్ని గుణావగుణములను వారికిప్రసాదించెను. గత నూటదెబ్బదియైదుసంవత్సరములలోనున్నతస్థితికి రాగలుగుటకు తగిన సాధనములను, శిక్షణను మనకు సంపూర్ణముగ ప్రాసాదించితిమని వారు సంతోషించుకొనవచ్చును. వారు - అనేక దేశములు, జాతులు తలంచినట్లే భగవంతుని పెద్దకొడుకులమని తమసామ్రాజ్యము భూతలస్వర్గమని భావించనారంభించిరి. వారి ప్రత్యేకస్థితి గుర్తింపబడి, వారి యాధిక్యత శంకింపబడకుండినయెడల,

వారి కపకారము జరుగనంతవరకు, వారుదారులు, నమ్ములు. కాని వారి నెదిరించుటయన వారిదృష్టిలో దివ్యక్రమము నెదిరించుటయే! కనుక నది మహాపాపము: దానిని పాతిపెట్టవలెను.

తదితర ప్రపంచమునుగురించికూడ బ్రటిషువారి సామాన్య దృష్టి యిదియేయైనపుడు హిందూదేశములో నిది మరింత ప్రస్ఫుటించెను. బ్రటిష్ వారు హిందూదేశ సమస్యను వీక్షించు దృష్టిలో మోహ మేదియో కలదు. సదా ధర్మవధముననే యుండమను చల్లని యభయము, మహాభారమును న్యాయముగ వహించితిమనుమాటలు తమజాతి ధర్మమనందు తమ సామ్రాజ్యముద్రయందు విశ్వాసము. తమ విశ్వాసపునాడులను సవాలుచేసిన యవిశ్వాసకులయెడల, పాపుల యెడల ద్వేష, క్రోధముగల దృష్టిలో మత స్వభావమేదియో యుండెను. పాపులను రక్షించిన నెనుకటి “ఇంక్విజిటరు”ల వలె మనకోరిక లేకుండగనే వారు మనలను రక్షింప బూనుకొనిరి. ఈ పాపరక్షణ పుణ్యవర్తకములో వా రయోచిత లాభములను పొందిరి. దేశమును సామ్రాజ్యప్రణాళికకు సరిపడునట్లు నడుపుట బ్రటిషు ముద్రప్రకారము కొంతమంది పురుషులను తయారుచేయుట భారతాభివృద్ధియని పిలువబడెను. మనము బ్రటిషు లక్ష్యములను, భావములను యెంతయెక్కువగ నంగీకరించిన సంతయెక్కువగ “స్వీయప్రభుత్వము”నకు తగియుందుము స్వేచ్ఛను బ్రటిషువారికోరికల ప్రకారమే యువయోగించెదమని ప్రదర్శించి యట్లు భిమాయిచ్చిన వెంటనే స్వేచ్ఛ మనదియగును: మనకీయబడును.

భారతదేశ బ్రటిషు పరిపాలన చరిత్రనుగురించి భారతీయులకు నాంగ్లేయులకు భేదాభిప్రాయములుండును. అది బహుశః సహజము. కాని యున్నతి ప్రభుత్వాధికారులు: భారతదేశం సెక్రటరీలుసహా, విపరీతచిత్రములను చిత్రించి యదార్థములమీద నాధారపడిన స్టేటు మెంటులను చేయుచుండుట చోద్యము. కొంతమంది నిపుణులు, యితరులుతప్ప యింగ్లీషువ్రజలు భారతదేశము నావంతయు నెరుగక పాపుల యసాధారణవిషయము. సామాన్యవిషయములే వారికి మరు

గైనదెడల భారతాత్మ వారికెంతదూరములో నుండునో వేరుగ చెప్పవలెనా? వా రామె శరీరమును తను యధీనములో నుంచుకొనిరి. కాని యది బలత్కారకర్మ. వా రామెను తెలిసికొనలేదు. తెలిసికొనుటకు ప్రయత్నించలేదు. వా రెన్నడు నామె కండ్ల కేరి చూడలేదు. ఏలనన వారికండ్లు విముఖముగనుండెను. అవమానము చేత, సిగ్గుచేత నామెకండ్లు అవనతమయ్యెను. శతాబ్దముల సంపర్క వంతరము వారు పరస్పర ద్వేషపూరిత దృక్కులతో నొకరినొకరు చూచుకొనెదరు.

భారతదేశము గర్భదారిద్ర్యముచేత నవమానముచేత కుందు చున్నను ఆమెలో నొకవింతయుదారత, యుత్కృష్టత కలవు. ప్రాచీన సాంప్రదాయములు, ప్రస్తుత దుఃఖములు నామె కెంతభారముగ నున్నను, కనురెప్ప లలగుటచే నెంత మూతలుపడుచున్నను ఆమెలో “క్రొత్తభావములచేతను, వింతకళలచేతను, మనోజ్ఞ రాగములచేతను అంతరంగమునుండి శరీరోపరిభాగమునకు ప్రస్ఫుటించు శోభకలదు.” చిన్నాభిన్నమైన యామె శరీరబాహ్యంతరములలో మనమింకను నొక యాత్మాభిమానము చూడగలము. ఆమె యనేక యుగ ప్రస్థానములగావించి, పరిజ్ఞానమును సంపాదించెను. విదేశస్థులతోనర్తకము చేసి వారిని తన విశాలకుటుంబములో కలుపుకొనెను. మహద్వైర్యము, దౌర్భాగ్యము ననుభవించెను అవమానములను, భయంకర దుఃఖములను భరించెను అనేక వింతదృశ్యములనుచవిచూచెను. కాని ఈ మహాప్రస్తానమంతట తన యనాది విజ్ఞానము నాశ్లేషించి యుండెను. దానినుండి శక్తిని, వీర్యమును లాగుకొని దాని నితరదేశములకు యధేచ్ఛగ పంచిపెట్టెను. తూగుటుయ్యలవలె నామె నిమ్నోన్నతములలో నూగెను. తపవిశేష భావనాశక్తి సాహసములచే స్వర్గమునుచేరి, వాని రహస్యములను బయటపెట్టి సాహసిం చెను; సరకకూపముయొక్క యసహ్యనుభవములనుకూడ నామె యనుభవించెను. దుఃఖప్రదములగు పిచ్చి నమ్మకములు, కృంగదీయ దురాచారములుపెరిగి యామెను కూలద్రోసినను చార్మికభాస్కరోదయ

మగునాడు మహా మేధావులగు తన ముద్దుబిడ్డ లుపనిషత్తులలో ప్రసాదించిన ప్రబోధము నామె యెన్నడు పూరిగ విస్మరించియుండలేదు. ఎన్నడును విశ్రాంతి నెరుగక నెల్లప్పుడూ యక్ష్మించుచు, పరిశోధించుచుండు నిశితములగు వారి మనస్సులు స్రుడ్డిశిద్ధాంతముల వెనుక కగలుపొందలేదు. జీవరహితములగురూపములను, కర్మకాండదులను నిత్యానుష్ఠానము చేయుటయందు వారు తృప్తులు కాలేదు వారు వర్తమాన దుఃఖములనుండివ్యక్తిగత శాంతి కోరలేదు. రాజావు స్వర్గములో స్థానమును కోరలేదు. వారుతేజస్సును, జ్ఞానమునుకోరి “అసత్తునుండి నన్ను సత్తునకు గొంపొమ్ము; అంధకారమునుండి వెలుతురుకు గొంపొమ్ము; మృత్యువునుండి నన్ను యమరత్వమునకు గొంపొమ్ము” † నేడుకూడ లక్షలకొలది ప్రజలచే నిత్యము జపింపబడు “గాయత్రి మంత్రములో” “జ్ఞానము” “వెలుతురు” ఆహ్వానింపబడుచున్నవి.

రాజకీయముగ తఱచు విచ్చిన్నమగుచున్నను భారతాత్మ ఎల్లప్పుడు నొక సామాన్య పైతృకధనమును సంరక్షించుచుండెను. ఆమెయొక్క భిన్నత్వములో నద్భుతమగుయేకత్వముండెడిది. ప్రాచీన దేశములన్నిటిలోవలెనే యిచ్చటను మంచిచెడ్డలు రెండును కలవు. కాని మంచి కప్పివేయబడుటచే దాని కొఱకు వెతకవలసియుండెను. చెడ్డవాసనకు దాపరికములేదు నిర్దయాత్మడగు భారత చండభాస్కరుడు దానిని బహిరత మొనర్చుచుండెను.

హిందూదేశమునకు యిటలీకి కొంత పోలికగలదు. రెండును చిర విజ్ఞాన సాంప్రదాయముగల ప్రాచీన దేశములు. హిందూదేశముతో పోల్చినపుడు ఇటలీ నవీనమైనది హిందూదేశము దానికంటె నతి విశాలమైనది రాజకీయముగ రెండును ముక్కలక్రిందచీల్చబడెను. అయినను హిందూదేశములోవలెనే ఇటాలియా యను భావమెన్నడు నశించిపోలేదు. ఆ భిన్నత్వములో నేకత్వము ప్రధానముగ నుండెడిది. ఇటలీలోని యేకత్వము చాలవరకు రోమునగరమునకుసంబంధించినది.

ఆ మహావట్టణము దేశమునంతను పాలించెను. అది యోకత్యమునకు మూలము, చిహ్నమునైయుండెను కాశీ హిందూదేశమునకే గాక ప్రాచ్య ఆసియాకుకూడ ప్రాచ్య అమరనగరమని పిలువబడినది హిందూదేశములో నట్టి యేకైక కేంద్ర మేదియును లేదు. కాశీ సామ్రాజ్యములో గాని భౌతికాధికార స్థాపనలో గాని యెన్నడు జోక్యము కలిగించుకొనలేదు. భారత విజ్ఞానము భారతదేశమంతట వివిధ పెదజల్లబడుటచే దేశములో నేభాగమును అవిచ్ఛిన్న కేంద్రమని చెప్పటకు పిలువేదు. కన్యాకుమారి మొదలు హిమాలయములలోని అమర్ నాథ్ బదరీనాథ్ లవరకు, ద్వారకావతి మొదలు జగన్నాథము వరకు నొకేభావములు ప్రవహించెను. ఒకచోట భావసంఘర్షణ కలిగినచో దానిధ్వని దేశములోనున్న మూలమూలకు చేరెడిది.

ఇటలీ పశ్చిమయూరపు ఖండమునకు మత విజ్ఞానములను ప్రసాదించినట్లే భారతదేశము ప్రాచ్య ఆసియాకు ప్రసాదించెను. రాజకీయముగ ఇటలీ సాగలబడి యున్నప్పుడుకూడ నామె జీవితము యూరపునాశములగుండ ప్రవహించుచుండెను.

మెటర్నిక్ అనునతడు ఇటలీని “భూగోళములో నొక ప్రత్యేక భాగము” అని వదించెను. మెటర్నిక్ కులు కాబోవునారు చాలకుండు యావదమును భారతదేశమునకు గూడ నుపయోగించిరి. చిత్రముగ భూగోళస్థితినిబట్టికూడ రెండు ఖండములలోను వాటిస్థితిలో పోలిక కలదు. ఇంగ్లండును ఆస్ట్రేలియాతో పోల్చుట గమనింపదగిన విషయము. ఏలనన నిరువదియవ శతాబ్దములోనున్న ఇంగ్లండు పండొమ్మిదవ శతాబ్దమునాటి ఆస్ట్రేలియాతో పోల్చబడెను. ఆస్ట్రేలియా యవ్వడింకను గర్వము పొగరుబోతుతనము గొప్పతనములతో విరచి గుచుండెను; కాని దానికి శక్తిన ప్రసాదించినవేళ్ళు శుష్కించుచుండెను. వినాశము ఆ మహావృక్షమును దొలుచుచుండెను.

తన దేశమును మానవరూపములో వర్ణించు స్వభావము నాత్రు కొనజాలకుండుట చిత్రము బాల్యసంబంధములు, ఆచారబలము చాలగట్టివి. భారతదేశము “భారతమాత” అందమైన స్త్రీ; అతివృద్ధు

కాతెనను, ఆకారములో నెప్పుడు యావనవంతుకాలు, విచారభరిత
 నేత్ర. అసహాయురాలు. విద్వేషస్తులచేత, పరాయివారిచేత కూర
 ముగ చూడబడుచు తనను రక్షింపరమ్మని తల్లి బిడ్డల నాక్రోశించు
 చున్నది. ఇట్టి చిత్రములక్షలకొలది జనులయుద్దేశములను రగుల్కొ
 లిపి వారిని కార్యోత్సాహులను, త్యాగులనుచేయును. అయినను
 భారతదేశము ప్రధానముగ బక్కపేగులు, బీదరయితు, బిక్కమొగ
 ములు, కూలిజనము, చూచుటకందచందములు లేనివారు. ఏలనన
 దారిద్ర్యములో నందములేదు. మనము కలలనుగను యందమైన స్త్రీ,
 కటగుడలేక తిన తిండిలేక నడుములు నంగిపోయి పొలములలోను,
 ఫ్యాక్టరీలలోను పని చేయువారి ప్రతినిధియేనా? లేక యుగముల
 నుండి ప్రజలను నలపి, వారిని కొల్లగొని వారిపై కూరమగు నాచా
 రములను రుద్ది వారిలోచాలమంది సస్పృశ్యులను చేసిన స్వల్పవర్గము
 వారి ప్రతినిధియే? మనము మన యాహాలచే సృష్టింపబడిన
 వానితో సత్యమును కప్పివేయయత్నించి దానినుండియూహాప్రపంచ
 మునకు పారిపోవ జూతుము.

వివిధతరగతులు, పరస్పర పోరాటములు నున్నను భారతదేశ
 ములో వీరి నందరిని నైక్యముచేసిన సామాన్యబంధ మొకటి
 యుండెను. దానిజిగి, పట్టుదల, దేనికె నను నిలువగలశక్తి యాశ్చ
 ర్యము ఈశక్తికి కారణమేమి? ఇది కేవలము జడత్వ సాంప్రదాయ
 ముల యుదాసీనతవలన కలుగు శక్తిసామర్థ్యమా? ఇదియొక క్రియా
 రూపముగల, రక్షణశక్తిగల నూత్రము. ఇది బలీయమైన బాహ్య
 శక్తులను జయప్రదముగ నెదిర్చెను. దాని నెదిర్కొన బయలుదేరిన
 దేశములోని శక్తులను తనలో నిముడ్చుకొనెను. ఎంతశక్తికలదియై
 నను యిది రాజకీయ స్వాతంత్ర్యమును కాపాడజాలకపోయెను. రాజ
 కీయ యైక్యతను సాధింప యత్నింపజాలకపోయెను. ఈ రెండును
 కష్టింపదగినంత యోగ్యములుగావని తలంపబడెను; ఏని ప్రాముఖ్యత
 యత్యవివేకముగ నిర్లక్ష్యముచేయబడెను. దీనికి మనము బాధపడి
 తిమి. చరిత్రయందంతట ప్రాచీనభారతలక్ష్యము రాజకీయ, పైనిక

విజయమును కీర్తింపలేదు; అది ద్రవ్యమును, ధనార్జన వృత్తులతోని వారిని నీచముగ చూచెను. ఐశ్వర్యము గౌరవము దాంపత్యము వహింపలేదు! సంఘమునకు ద్రవ్యరూపములో సేవ చేసినవారి గౌరవము కలదనిరి.

ప్రాచీన విజ్ఞాన మనేక భయంకర ఘంటామారుతములను, తుపానులను దాటగలిగెను. కాని యది దాని బాహ్యరూపమును సంరక్షించుకొనినను దాని నిజసారము కోల్పోయెను. నేడది మరి యొక సర్వశక్తివంతమైన నూతనశతృవును పాశ్చాత్య 'బలియా' విజ్ఞానమును మానముగను, నిస్పృహతోను పోరుచున్నది. అదియీ నూతనదాడికిలొంకిపోవును ఏలనన పాశ్చాత్యవిజ్ఞానమును శాస్త్రమును తెచ్చును. శాస్త్రమన్నాతుకులైన లక్షల కాహారమునిచ్చును కాని పశ్చిమదేశములు యీ గొంతుకను పినుకువిజ్ఞానములోనున్న దోషముల కొక చింతామణిని గూడ-నామ్యతాదనూత్రములు, పరపతి సూత్రములు అందరిశ్రేయస్సుకొరకు సంఘసేవచేయుట-ప్రసాదించును ఇది ప్రాచీన బ్రాహ్మణసేవాలక్ష్యమున కంతదూరము కాదు. కాని యిది అన్ని తరగతులను. వర్గములను బ్రాహ్మణులను జేసి తరగతులలోని భేదములను రద్దుచేయును. భారతదేశము తన నూతన దుస్తులను ధరించినపు డి మాదిరిలో తయారుచేయించుకొన వలసియుండును. ఇది ప్రస్తుతపరిస్థితులకు నామె ప్రాచీన భావమునకు సరిపోవును. ఈమె స్వీకరించు భావము లా దేశగంధమును కలిగి యుండవలెను

భారతము . ప్రాచీనము, నవీనము

భారతజాతీయత పరప్రభుత్వమునొల్లకపోవుట సహజము. విధాయకము. అయినను పందొమ్మిదవ శతాబ్దాంతమువరకు మన విద్యాధికులలో నధిక సంఖ్యాకులు బ్రిటిషుసామ్రాజ్యలక్ష్యమును బుద్ధి పూర్వకముగ లేక నబుద్ధిపూర్వకముగ నంగీకరిండుట చోద్యము. దీనిమీద వారు తమస్వంతవాదనలను నిర్మించుకొని దానిబాహ్య చిహ్నములను మాత్రమే విమర్శింపసాహసించెడివారు. పాఠశాలలలోను, కళాశాలలలోను బోధింపబడెడిచరిత్ర, ఆర్థికశాస్త్రము, తదితరవిషయములు-అన్నియు పూర్తిగ బ్రిటిషుసామ్రాజ్యదృష్టితోనే న్రాయబడెను. అవి మనయ నేకభూత, వర్తమానదోషములనుబ్రిటిషువారిసుగుణములను. ఉత్కృష్టతను చాటుచుండెను. కొంతవరకు మన మియవకతవక కథనమును స్వీకరించితిమి. మనము సహజముగ దానిని తిరస్కరించినపుడుగూడ మనపై దానికెక్కువ పలుకుబడి యుండెడిది మొట్టమొదట మనము దానినుండి మానసికముగ తప్పించుకొనలేకపోతిమి. ఏలనన మనకితరవిషయములూ, వాదనలు తెలియవు కనుక మనము మతసంబంధమైన జాతీయతయందు శరణు జొచ్చితిమి. అధమము మనవేదాంతములలో మన మే యితరప్రజలకు తీసిపోవువారము కామను భావమునందు శరణుజొచ్చితిమి. పాశ్చాత్యుల బాహ్యడంబరములు, తమకుబెగుకులు మనకులేకపోయినను అంతకంటె నమూల్యము, యోగ్యము నగు నాంతరంగిక తత్వమును కలిగియున్నారమని మనదౌర్భాగ్యమందు, అధఃపతనము నందు ఓదార్పు పొందెడివారము.

మన భూతవర్తమాన పరిస్థితులనుగురించి బ్రిటిషువారుచేసిన స్టేటుమెంటులను క్రమముగ సం దేహింపనారంభించితిమి. కాని మన మింకను బ్రిటిషుతత్వమును పంజరమునుండియే భావించుచు పనిచేసితిమి చెడ్డయంతయు 'బ్రిటిషేతము' అనెడివారము. హిందూ దేశ

ముల కాశీర్వాచనములవంటి బాహ్యకారములుండుట భారతదేశ బ్రిటిషువరిపాలనయొక్క ప్రధానలక్షణము "

యదార్థమునకు భారతదేశములో గత నూటయేబది వత్సరములనుండి జరుగుచుండినమార్పులు ప్రాచ్యపాశ్చాత్యములలో సమానముగ జరిగిన ప్రపంచమార్పులు. పశ్చిమ యూరపులోను, ప్రపంచమంతట నభివృద్ధియైన 'ఇండస్ట్రియలిజము' యంత్రాభివృద్ధి దానితో జాతీయతను, శక్తిగల కేంద్రప్రభుత్వపద్ధతిని సర్వత్ర తెచ్చి పెట్టెను. బ్రిటిషువారు భారత కవాలమును పశ్చిమాభిముఖముగ తెరచి యామెకు పాశ్చాత్య యంత్రములను, శాస్త్రమును ప్రసాదించినందుల కభివందనీయులు. కాని వా రట్లుచేసి దేశపారిశ్రామిక పురోభివృద్ధిని నులిమివేసిరి. భారతదేశ మిదివరకే పశ్చిమాసియా విజ్ఞానమైన యిస్లాముయొక్కయు, ప్రాచ్యమునకంతకు వ్యాపించిన ప్రాచ్యవిజ్ఞానముయొక్కయు సంగమస్థానమయ్యెను. ఇవ్వడింకను పశ్చిమమునుండి మరింత శక్తివంతమైన మూడవ వచ్చెను. భారతదేశము వివిధ ప్రాచీన నవీనభావముల సమరరంగము, కేంద్రస్థానము, ఈ మూడవశక్తిజయించి భారతదేశ ప్రాచీనసమశ్యలను పరిష్కరించి యుండెడిదనుటను సందేహములేదు. కాని దీనిని తెచ్చుటకు తమంతలామే సహాయపడిన బ్రిటిషువారు దీనిపురోభివృద్ధినరికట్టయత్నించిరి వారు మనపారిశ్రామికాభివృద్ధి నరికట్టి తద్వారా రాజకీయాభివృద్ధి నాలస్యముచేసిరి. దేశములోవారు హృదయ ప్రభుత్వములను, యితర శిథిలసంస్థలను కాపాడిరి మార్పుచెందుచు, కొంతవర కభివృద్ధిచెందుచున్న చట్టములను, ఆచారములను వారువచ్చినవ్వెదున్న స్థితిలో గడకట్టుకొనివచ్చునట్లుకూడ చేసి యా సంకెలనుండి తప్పించుకొనుట కష్టసాధ్యముచేసిరి. భారతదేశ బూర్జునాలు వారి యాశీర్వాదముచేత, సహాయముచేత పెరిగినవారు కాదు. రైల్వేలను యితర పారిశ్రామికోత్పత్తులను ప్రవేశపెట్టినతరువాత పరివర్తనచక్రమును వా రావజాలకపోయిరి. వారు దాని నడ్డగించి, దానిగతిని మాంద్యపరచగలిగిరి. దీనిని వారు స్పష్టముగ తమ లాభముకొరకే చేసిరి.

“ఈగట్టిపునాదిమీద మహాత్మాజీ భారతప్రభుత్వసాధము నిలిచియున్నది. ఈస్టుయిండియాకంపెనీయధీనములో నున్న రాష్ట్రములన్నింటిని చక్రవర్తియధీనములోనికి తీసుకొనిన తరువాత, 1858 లగాయతు, భారతదేశముపొందిన యైశ్వర్య, విద్యాభివృద్ధులు మున్నెన్నడు తన చరిత్రలో నేయుగములోను కనివినియెరిగిన వాని కంటె గొప్పవియని నిస్సందేహముగ చాటవచ్చును.”* ఈ స్టేటు మెంటులో పైకికాన్పించునంతట యదార్థములేదు. బ్రిటిషుప్రభుత్వము వచ్చుటతోడనే విద్య యదార్థముగ తగ్గిపోయెనని తరచు చెప్పబడుచుండెను. కాని యీ స్టేటుమెంటు సంపూర్ణముగ యధార్థమేయెనను యిది యాధునిక పారిశ్రామికయుగమును పాతయుగములతో పోల్చినట్లుగను. ప్రపంచములో ప్రతిదేశములోను గతతాబ్దమున, శాస్త్రము, యంత్రాభివృద్ధి, యైశ్వర్య విద్యాభివృద్ధులు అద్భుతముగనుండెను. ఇట్లేదేశమును గురించియైన నిట్టి యభివృద్ధి “మున్నెన్నడు తన చరిత్రలో నేయుగములోను కని విని యెరిగిన దానికంటె గొప్పదియని నిస్సందేహముగ చాటవచ్చును.”

బహుశః ఆదేశచరిత్ర హిందూదేశ చరిత్రయంతటి పురాతనమైనది కాకపోవచ్చును. ఇట్టి సాంకేతికాభివృద్ధి యీ పారిశ్రామికయుగములో మన కేవిధముగ నెనను, బ్రిటిషుప్రభుత్వములేకపోయినను అబ్బియుండెడిదనిసూచించు టతిశయోక్తికాదు. నిశ్చయముగ మనము మనస్థితి ననేక యితరదేశములతో పోల్చిచూచినచో మనకింతకంటె నెక్కువయభివృద్ధియే చేకూరియుండెడిదని యాహించుట దోషము కానేరదు. బ్రిటిషువారే యీయభివృద్ధిని నులిమివేయుటచే మనము పోరనలసివచ్చెను. రైల్వేలు, టెలిగ్రాఫులు, టెలిఫోనులు, నైరైసు యంత్రాదులు బ్రిటిషుప్రభుత్వముయొక్క మంచితనమునకు, యదార్థతకు పరీక్షలు కాజాలవు. అవి యవసరములు, ఆహ్వానింపదగినది, వానిని మొట్టమొదట మనకు తీసుకొనివచ్చిన యేజెంటులు బ్రిటిషువారు కనుక మనము వారికి కృతజ్ఞులము. కాని యీ పారిశ్రామిక

* జాంయిటు పార్లమెంటు కమిటీ రిపోర్టు (1934)

నాందీ ప్రవేశముకూడ ముఖ్యముగ బ్రిటిషుప్రభుత్వమును బలపరచుటకే జరిగెను. పైవి జాతియొక్క రక్షణాశములు. వానిగుండ జాతీయరక్తము ప్రవహించి, దానివర్తకము నభివృద్ధిపరచి, యత్పతులను తీసికొనిపోవుచు, దానిలక్షలకొలది ప్రజల కైశ్వర్యమును, నూతనోత్తేజమును ప్రసాదింపవలసియుండెను. చివర కట్టి ఫలితము చేకూరుననుట సత్యము. కాని యనిమరి యొక ప్రయోజనము కొరకు - బ్రిటిషువస్తు పుణ్యస్థలముల కొరకు, నామ్రాన్యాధికారిమును బలపరచుకొనుటకు నుద్దేశింపబడి యందుకే పుచ్చేసెను. పరిశ్రమమయము చేయుటకు, నవీన ప్రయాణసౌకర్యములకు నేనెంతయో సుముఖుడను, కాని నేను భారతమైదానములగుండపోయినపుడొక్కొక్కప్పుడును, రైల్వే-ప్రాణమునిచ్చునది-హిందూ దేశమును బంధించి, ఖయిదుచేయు యినుపబంధనముగ నాకు తోచుచుండెను.

ప్రభుత్వము పోలీసుపని చేయవలెనను భావమే బ్రిటిషువారి కుండెను. ప్రభుత్వమును రక్షించుటయే పాలకులనని. తక్కినదాని నితరులు చేసుకొనవలెను. వారి 'పబ్లికు సైనాన్సు' సైనికవ్యయము, పోలీసు, సిపిలుపరివాలన, ఋణములమీదవడ్డీ - మీవిషయములకే సంబంధించును. పౌరుల యార్థికావసరములు బ్రిటిషు ప్రయోజనములకు బలిచేయబడెను. ప్రజలయొక్క విజానాదీయవనరములు బొత్తిగ నిర్లక్ష్యముచేయబడెను. పబ్లికు సైన్సు, యితరదేశములలో నందరకు నుచితవిద్య, ప్రజల 'యూరోగ్యాభివృద్ధి, బీదలయొక్కయు, దుర్బల మనస్కులయొక్కయు జాగ్రత, వ్యాధి, వృద్ధాప్యము, నిరుద్యోగము మొదలగువానినుండి పనిచేయువారలను రక్షించు శీమా-ఈయన్నింటిని ప్రసాదించెను. ఇవి యిచ్చట ప్రభుత్వబుద్ధికి కేవల మగ్రాహ్యములు. ఇది ధనవ్యయముగు యీకార్యములలో జోక్యము కల్పించుకొనజాలక పోయెను. ఏలనన దానిపన్నుల పద్ధతిలో నభివృద్ధి లేదు. అది పెద్దరాబడులమీదకంటె తక్కువ రాబడులమీద నెక్కువ మొత్తములను వసూలుచేయును. దానిసంరక్షణ ఖర్చులు,

పరిపాలనఖర్చులు విపరీతముగనుండి యాదాయమును చాలవరకు మ్రింగివేసెను.

తమ రాజకీయ ఆర్థికాధికారమును బలపరచు ప్రతిదానిమీద కేంద్రీకరించుటే బ్రిటిషుపరిపాలన ప్రధానలక్షణము. తక్కినదంతయు నసంగతము. వారు శక్తివంతమగు కేంద్రప్రభుత్వమును, సమర్థతగల పోలీసుదళమును సృష్టించినందులకు తమ పిజయమునకు తామే మెచ్చుకొనవలెను. కాని భారతప్రజలు దానికి తమ్ము తమభినందించుకొనజాలరు. ఐక్యము శుభ్రమైనదే. కాని దాస్యములోని యైక్యము గర్వింపదగినదికాదు. ఒక నిరంకుశ ప్రభుత్వముయొక్క బలమే ప్రజల కెక్కువభారము కావచ్చును. అనేక విధముల నుపయోగకారియగు పోలీసుదళము తాను రక్షించుట కుద్దేశింపబడిన ప్రజలకు వ్యతిరేకముగ నుపయోగింపబడవచ్చును. అది యట్లేచేయబడెను. ఆధునిక నాగరికతను ప్రాచీనగ్రీసుదేశపు నాగరికతతో పోల్చుచు బెర్ట్రండు రస్సెలు “మనదానితోపోల్చిన గ్రీసుదేశపు నాగరికతలోగల యాధిక్యత యేదియన పోలీసుల యసమర్థత. ఇది చాలమంది సత్పురుషులు తప్పించుకొనుట కవకాశమిచ్చెను.” అని వ్రాసెను

భారతదేశములో బ్రిటిషువారి యాధిక్యత మనకు శాంతినిచ్చెను. మొగలుసామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైన తరువాత సంభవించిన కష్టములు, దురదృష్టములు గతించినవెనుక భారతదేశము శాంతిని గోరుచుండెను శాంతి యెట్టి యభివృద్ధికైనను నవరసరము, యమూల్యము, అది సంభవించినపుడు దాని నాహూయముచేతుము. కానిశాంతినికూడ మనము భరింపరానివెలకు కొనగలము. మనము శ్మశానశాంతిని పొందవచ్చును. పంజరము లేక ఖయిదు యిచ్చు సంపూర్ణభద్రత ననుభవింపవచ్చును. లేక శాంతి తమ బాగు కనమర్చులెనవారి వెర్రినిస్పృహ గావచ్చును. విదేశవిజేతలచే బలత్కారముగ నొసంగబడు శాంతి కందులోనుండనలసిన నుఖవిశ్రాంతులను కలుగజేయు సుగుణములుండవు. యుద్ధము భయంకరమైనది. మాన

తగినది. కాని; యది కొన్ని సుగుణములను ప్రోత్సహించును. అవి మనస్తత్వవేదియగు విలియం జేమ్స్ ప్రకారము, విశ్వాసము, పట్టుదల, కలయిక, శౌర్యము, తెలివి, విద్య, శ్రోత వస్తువులను కనిపెట్టుబుద్ధి, పొదుపు, శరీరబలము, చురుకుదనము ఈ కారణములచే జేమ్స్ యుద్ధమువలన కలుగు భీభత్సమునినా జాతికీగుణములు ప్రసాదించగల నైతికసామ్యముకొఱకు యత్నించెను అసహాయోద్యమమును గురించియు, శాసనోల్లంఘనమునుగురించియు నతడు వినియుండినచో బహుశః యతని యభీష్ట మీజేరెడిది.

చరిత్రలో 'అయితే' 'ఏమిజరిగెడిదో' యనుచర్చ వ్యర్థ ప్రసంగము. శాస్త్ర, పారిశ్రామిక; వశ్చిమప్రపంచసంబంధము భారతదేశమునకు కళ్యాణకరమనియే నేను భావించెదను. శాస్త్రము పాశ్చాత్యులు మనకిచ్చిన గొప్పవరము. భారతదేశమునకిది కొఱతయయ్యెను. ఇది లేనిచో నది నశింపక తప్పదు. మన సంబంధముల వద్దతి దురదృష్టమైనది. అయినను, బహుశః యీ సంఘాత పరంపరలు మాత్రమే మనలను కుంభకర్ణనిద్రనుండి మేల్కొల్పుగలిగెను. ఈదృష్టితోచూచిన ప్రొటెస్టంటులు, 'యెవరికివారే' యనువారు, అంగ్లోసాగనులునగు ఇంగ్లిషువారు దీనికర్హులు. ఇతర పాశ్చాత్యులందరికంటె పీరికి మరకు నెక్కువ భేదములు కలవు. కనుక మన కెక్కువ గొప్పదెబ్బలను వడ్డించగలరు.

వారు మనకు రాజకీయయైక్యతనిచ్చిరి. అదియవసరమే కాని, మనకీయైక్యత యున్నను లేకపోయినను భారతజాతీయత యభివృద్ధిచెంది దానిని కోరియుండెడిది. నేడు అరబ్బులోక మనేక ప్రత్యేక ప్రభుత్వముల క్రిందస్వతంత్రములు, రక్షింపబడునవి, మాండేటరీలు మొదలగునవిగ చీల్చబడినది. కాని యరబ్బీలైక్యము కావలెనని యవన్నియు కోరుచున్నవి. పాశ్చాత్య సామ్రాజ్యాధికారము లడ్డము రానియెడల అరబ్బుజాతీయత యీ యైక్యతను చాలవరకు సాధించి యుండెడిదనుట కెట్టిసందేహములేదు. కాని హిందూదేశములో ఎలెనే భేదభావములను ప్రోత్సహించి మైనారిటీసమస్యలను సృష్టించుట యీ

యధికారములపనియై యున్నది. ఈ సమస్యలు జాతీయ ప్రేరణను దుర్బలపరచి కొంతవరకు దానిశక్తిని ప్రతిఘటించును. సామ్రాజ్యాధికారము నిలిచియుండుటకు, నిష్పక్షపాత మధ్యస్తునివలె నటించుటకు నిది యొకసాకు.

భారతరాజకీయ యైక్యత సామ్రాజ్యాభివృద్ధిలో కొనకు భాగము. తరువాత వత్సరములలో భేదములను, కులసమస్యలను బుద్ధిపూర్వకముగ హెచ్చరించుట మనము కండ్లార చూచియుంటిమి. అవి మన భవిష్యదభివృద్ధికి ప్రబల శత్రువులు.

బ్రిటిషువారిచ్చటకువచ్చి చిరకాలమైనది! వారధికారమునకు వచ్చినతరువాత నూటడెబ్బది సంవత్సరములు గతించెను. నిరంకుశ ప్రభుత్వములన్నింటికి నలెనే వారికి సర్వస్వేచ్ఛయుండెను వారి కోరికల ననుసరించి భారతదేశమును తయారుచేయుట కసమానమైన యవకాశము చిక్కెను ఈ సంవత్సరములలో ప్రపంచమంతయు, ఇంగ్లండు, అమెరికా, యూరపు, జపాను-గుర్తించుటకు వీలులేనట్లు మారిపోయెను. 18వ శతాబ్దములో అట్లాంటికు నంటిపెట్టుకొని యుండిన నామరూపములులేని అమెరికను కాలనీలు నేడు ప్రపంచములో సమానవైభవము, సత్యంతశక్తి, శాస్త్రములో విశేషాభివృద్ధిగల జాతీయయ్యెను. జపాను తృటికాలములో నద్భుతమగు మార్పులను పొందెను. నిన్న మొన్నటివరకు నిర్జీవమైన జారుప్రభుత్వ హస్తముచే నభివృద్ధియంతయు నణచివేయబడి, నులిమివేయబడిన విశాలమగు యు. యస్. యస్. ఆర్. రాష్ట్రములు నేడు నూతన జీవితముతో నుద్దీపితమగుచు మనకండ్లయెదుట నొక నూతన ప్రపంచమును నిర్మించెను, భారతదేశములో గూడ గొప్ప మార్పులు కలిగెను. అది 18వ శతాబ్దముకంటె నిపుడు చాల భిన్నముగ నున్నది. రైల్వేలు, నీటిపారుదల పనులు, ఫ్యాక్టరీలు, పాఠశాలలు, కళాశాలలు, పెద్దపెద్ద ప్రభుత్వ భవనములు యిత్యాదులు వచ్చెను.

అయినను, యన్ని మార్పులు కలిగినప్పటికి నేడు భారతదేశ మెట్లున్నది? వేలకొలదిమైళ్ళ దూరముననున్న విదేశీయులచే పాలింప

బడుచు, దాని దివ్యశక్తియంతయు పంజరబద్ధమై, స్వేచ్ఛగ నూపిరి పీల్చుకొనుటకై నను సాహసింపలేక పడియున్న బానిసదేశము. ఆమె ప్రజ లెవరితో పోల్చుటకు వీలులేని గర్భదర్శిదులు. అచిరజీవులు. ఆధివ్యాధులను జాడ్యముల నెదుర్కొన నసమర్థులు. అజ్ఞానము ప్రబలము. విశాల ప్రాంతములలో నెట్టి పారిశుధ్యము, వైద్య సహాయము కానరావు. మధ్యతరగతులలోను, ప్రజాసామాన్యము లోను నిరుద్యోగము విపరీతప్రమాణములోనున్నది. స్వేచ్ఛ, ప్రజాస్వామికము, నామ్యవాదము, కమ్యూనిజములు అర ధవశూన్యలగు లక్ష్యవాదులయొక్కయు, సిద్ధాంతములయొక్కయు, లేక దొంగల యొక్కయు నెత్రికేకలని చెప్పబడుచుండును. ప్రజలందఱు మొత్తము మీద సుఖపడుటయే నిజపరీక్ష. నిశ్చయముగ నిది ప్రధానమైన పరీక్ష. ఈ పరీక్షనుబట్టియే నేడు హిందూదేశము భయంకర దరిద్ర ప్రదర్శనము చేయుచున్నది. ఇతర దేశములలో నిరుద్యోగ సమస్యలను, దుఃఖనివారణకు సంబంధించిన గొప్ప స్త్రీములను గురించి విందుము. లక్షలకొలది నిరుద్యోగులైనవారియొక్కయు, విశాల వ్యాప్తిచేంది, శాశ్వతమైపోయినట్టియు మన దుఃఖముసంగతి ఏమి కావలెను? ఇతరచోట్ల జరుగుచున్న ఇండ్ల స్త్రీములనుగురించికూడ మనము చదువుచుండుము. మట్టిగుడిసెలలో నివసించు లేక నే యిండ్లులేక నల్లాడు మన లక్షలకొలది ప్రజల గృహము లెచ్చట నున్నవి? మేమున్నచోటనేయండి లేక కాబేలునడక వతికష్టము మీద నడచుచుండ, నితర దేశములలో వైద్య, పారిశుధ్యము, వైద్య సహాయము, విజ్ఞానసౌకర్యములు, ఉత్పత్తి దినదినాభివృద్ధియగు చుండుటనుచూచి యనూయపడకూడదా? పన్నెండు సంవత్సరముల స్వల్పకాల ప్రయత్నముచే రష్యాదేశము తన విశాల రాష్ట్రములలో విజ్ఞానమును రిమారమి నశింపుచేసి, ప్రజాజీవితముతో సుఖాంధము గల యొక చక్కని యాధునిక విద్యావిధానమును వృద్ధిచేసెను. వెనుకబడియున్న టర్కీకూడ ముస్తఫా కెమాల్ పాషా నాయకత్వము ప్రకరింప వైద్య విశేషాభివృద్ధిని గాంచెను. ఫాసిస్టు యుట్టికత్తెన యిది కారమును ప్రారంభించుటతోడనే, విద్యావిహీనతపై దాడినెడలెను.

విద్యానుంత్రియైన జెంటిలు “యజ్ఞానమును ముందరనుండి యెదుర్కొనవలెను. మన రాజకీయశరీరమును తినివేయుచున్న యా రాచపుండు నెఱ్ఱని యినుపకడ్డితో కాల్చివేయవలెను” అని యాజ్ఞాపించెను. ఇవి ప్రేక్షకాగారమునకు తగని పరుషవాక్యములు. కాని యివి యాభానమువెనుకనున్న విశ్వాసమును, శక్తిని విశదముచేయును. మనమిచ్చట నెక్కున పెద్దమనిషితరహా చూపుచు విశేషలలితపదజాలము నుపయోగింతుము మన మతిజాగ్రత్తగ సంచరించుచు మన శక్తులను కమిషనులలోను, కమిటీలలోను వ్యయపరచెదము.

భారతీయులు మాటల ప్రోగులనియు, కార్యశూన్యులనియు నొక యపవాదముకలదు ఇది యుక్తమైన నేరము. కాని కమిటీలకు కమిషనులకు బ్రిటిషువారికేగల యనంతశక్తికి మన మాశ్చర్యము వెలిబుచ్చగూడదా? ప్రతికమిషను చాలకాలము కష్టించిన తరువాత నొక ప్రతిభావంతమగు నివేదికను “ఒక గొప్ప ప్రభుత్వప్రతమును” తయారుచేయును. ఇది సక్రమముగ సుతింపబడి భద్రముగ నే గూటిలోనో దాచబడును. కనుక మనము ముందుకుపోవుచున్నట్లు అభివృద్ధి చెందుచున్నట్లు భావించుము. అయినచు మనమున్న చోటనే యున్నారము. ‘గొప్పతనము’ తృప్తినొందుచున్నది. ఉన్నప్రయోజనములు చలనమలేకుండ నిలిచిపోవుచున్నవి మనము చాలవేగముగ పోవుదుమను భయముతో వారణములు, బ్రేకులు, రక్షణలు మొదలగు వానిని గురించి చర్చింతుము.

“మొగలు పరిపాలననాటి సామ్రాజ్యవైభవమే ప్రజలదారిద్ర్యమునకు ప్రమాణము” అని 1934 జూయింటు పార్లమెంటరీ కమిటీ చెప్పుచున్నది. అది యుక్తమైన విమర్శ, పరీక్ష. కాని యా ప్రమాణమునే మనము నేడును వర్తింపజేయగూడదా? వైస్రాయిగారివైభవప్రదర్శనములతో గూడిన నేటి నూతన ఢిల్లీ సంగతియేమిటి? ఆశ్చర్యకరమగు గర్భదారిద్ర్యమొకప్రక్క వేధించుచుండ నీ యాడంబరమా! ఈ వ్యత్యాసము బాధకరముగ నుండును. హృదయముగల వ్యక్తులు దీని నెట్లు సహింపగలరో యోచించుట దురూహ్యము. పైకి

కాన్పించు సామ్రాజ్యవైభవముల వెనుకనున్న భారతదేశము దరిద్ర భూయిష్టము దుఃఖపూరితము, ఇదియంతయు నతుకులపని. మెరుగు పూతలు. వీరివెనుక నాధునికవస్థితులచే నంతకంతకు కృంగిపోవుచున్న చిన్న బూర్జువాలు కలరు. ఇంకను వెనుక వచ్చిదరిద్రముతో దుఃఖమయజీవితములనుగడుపు పనివాండుకలరు. తరువాత “అసంతయంధకారముకొరకుపుట్టిన” బీదవ్యవసాయదారు కలడు.

“శతాబ్దములభారముచే కృంగి యతడు తన తొల్లికపై నాధారపడి భూమివైపు తేరిబారిచూచును అతనిముఖమున యుగములనాటి శూన్యత తాండవించును; ఏపుఁ ప్రపంచభారము గోచరమగును.

“.....ఈ భయంకరాకారముగుండ బాధపడిన యుగములు వీక్షించును. వంగిన యా నడుము కాలవిషాదచరిత్రను తెలుపును దోచుకొనబడిన, ద్రోహముచేయబడిన, యాస్తిలాగుకొనబడిన మానవలోక మీ భయంకరరూపముద్వారా ప్రపంచమును సృష్టించిన శక్తులను తమ నిరసనను వెలిబుచ్చును. ఈ నిరసనమే జ్యోతిషముకూడ నగును.”

భారతదేశములోనున్న దోషములన్నింటిని బ్రిటిషువారిపయి రుద్దుట మూర్ఖత్వము ఆ బాధ్యతను. మనము వహించవలెను. మనము దానినుండి తప్పించుకొనుటకు ఏలులేదు. మనవిజదుర్బలత్వముచే సంభవించిన ఫలితముల కితరులను నిందించట యుక్తముకాదు. అధికారధూర్వహ ప్రభుత్వపద్ధతి, ముఖ్యముగ విదేశప్రభుత్వము, విధేయతను దోహదముచేయు చిత్తవృత్తినే ప్రోత్సహించవలెను. ప్రజలమానసిక దృష్టిని, యానరణు తగ్గించుటకు యత్నము చేయవలెను. అదియువకులలోనున్న శుభావహాలక్షణములనన్నింటిని-యూత్సాహము, ధైర్య సాహసములు క్రియాశక్తి ‘వీర్యము’-నలిపివేయవలెను. నైచ్యము, బల్లినలె నంటిపెట్టుకొని యండుట, యజమానుల నాశ్రయించుట, సంతోష పెట్టుట మొదలగుభావములనే ప్రోత్సహించవలెను. అట్టిపద్ధతి నిజమైన సేవచేయవలెననెడి చిత్తవృత్తిని, ప్రజాసేవయెడల భక్తిని త్తురిగొల్పుజాలదు. అదిప్రజాసేవయందెంతమాత్రమునుత్సాహములే

నేదోవిధముగ పొట్టపోసికొను నాశయముగలవారినే తీసికొనును. భారతదేశములో బ్రిటిషువా రెట్టితరగతిమనుష్యులను చేరదీసెదరో మనము చూచుచునే యున్నాము. వారిలో కొందరు బుద్ధిబలము కలిగి మంచివనిచేయగల సమర్థులు కలరు. వారి కితరత్ర నెట్టియవ కాశము లేకపోవుటచే ప్రభుత్వసేవకో లేక అర్థప్రభుత్వసేవకోయొడం బడుదురు. క్రమముగ వారి చురుకుపాలు తగ్గి వారి మనస్సులు సారములేని నిత్య కర్మబద్ధమై యా పెద్దయంత్రములో భాగములుగ నిమిడిపోయెదరు వారు నిరంకుశత్వముకు కావలసిన గుణములను “గుమాస్తాపదవికి తగినజ్ఞానమును ఆఫీసు నడపగల రాచకీయకళను” వృద్ధిచేయుదురు క్వచిత్తుగ ప్రజ సేవయందు మానసిక భక్తి యుండి వచ్చును. ప్రజ్వలించునట్టి యుత్సాహముండదు. ఉండజాలదు. విదేశప్రభుత్వముక్రింద నిది సాధ్యముకాదు.

వీరుమినహా. చిన్నయధికారులలో చాలమంది యెవ్వదగిన వారుకారు. వారు తమ పైయధికారుల నాశ్రయించుట. క్రిందవారిని బాధించుట మాత్రమే యెరుగుదురు. ఈ దోషము వారిదికాదు. అది యీపద్ధతివలన కలుగు శిక్షలోనున్నది. మనదేశములో తఱచు కాన్పించుమాత్రయింపుజీవితములోను, బంధువులకుద్యోగములసేచ్చు పక్షపాత యాచారములోను నాశ్చర్యమేమియున్నది? సేవజేయుటకు వారికెట్టియాదర్శములులేవు నిరుద్యోగ పిశాచము, తత్ఫలితమగు నాకలిబాధ వారిని వీక్షకుండుచు. కనుకయుద్యోగముల కంటిపెట్టుకొని యుండుటయు. వారిబంధువులకు స్నేహితులకు పదవులనిప్పించుటయు వారిప్రధాన తాపత్రయము. గూఢచారి వేసడములువెంటాడు ప్రజలలో మనోజ్ఞములగుసుగుణములనువృద్ధిచేయుటసులభమైన పనికాదు.

ఈ మధ్య జరిగిన మార్పులవలన ప్రజాసేవయందభిరతి, హృదయముకలవాడు ప్రభుత్వసేవలో జేరుట మరింత కఠినమయ్యెను. ప్రభుత్వము కట్టివా రవసరములేదు. ఆర్థికముగ తప్పనిసరియైనగాని వారు ప్రభుత్వసంపర్కము నంగీకరింపరు.

కాని సామ్రాజ్యభారమును నల్ల వారుకాక తెల్ల వారు భరించు చున్నట్లు ప్రపంచమంతయు నెరుగును. సామ్రాజ్య సాంప్రదాయ

మును నిర్వహించుటకు మనకు వివిధ సామ్రాజ్య శాఖలుగలవు. వాటి ప్రత్యేక హక్కులను, కాపాడుట కనేక సంరక్షణలు కలవు. ఈ శాఖల ప్రయోజనములతోను, అభివృద్ధితోను, భారత కళ్యాణము ముడిపట్టబడును. ఐ. సి. యస్. యొక్క ప్రత్యేక హక్కు, పెద్దపదవి తీసివేయు బడినచో వ్యవస్థిత, యవినీతి ప్రబలునని చెప్పదురు ఐ. యం. యస్. కొరకు ప్రత్యేకింపబడిన పదవులను తగ్గించినచో "భారతదేశ యారోగ్యమును భంగముగలుగును." సైన్యములోని బ్రిటిషు యుద్ధోగ్యులను ముట్టితిమా మనల నానావిధములకు భయంకర ఉపద్రవములు ముట్టడించును!

ఇందులో కొంత సత్యమున్నది. పై పెద్దయధికారులు హఠాత్తుగా నెళ్ళిపోయి తమ శాఖలను క్రిందివారికి విడిచివేసిన యెడల సమర్థత తగ్గిపోవును. కాని యీపద్ధతియే దీనికి కారణము క్రింది యధికారు లెంతమాత్రము శ్రేష్ఠులునాకు బాధ్యత వహించుటకు వారి కెట్టియనకాశములు నీయబడలేదు. భారతదేశములో గొప్ప బుద్ధిబలసంపన్నులు కానలసినంతమంది యున్నారని నేను విశ్వసించెదను. తగుదీక్ష తీసికొనినచో వా రనతికాలములోనే యవయోగింతురు, తయారగుదురు కాని దానికి ప్రభుత్వ, సాంఘిక పరివర్తనము కలుగవలెను. అనగా నొకనూతనప్రభుత్వ మేర్పడవలెను.

ప్రస్తుతము చట్టములలో నెట్టిమార్పులువచ్చినను మనలను రక్షించి, మనకు నీడనిచ్చు పెద్దయుద్ధోగ్యములనెడి 'యుక్కుచట్టము' మామూలాగనే సాగుచుండునట! పవిత్రప్రభుత్వ రహస్య సంరక్షక మతాధిపతులకు ఏ రా గర్భగుడిని కాపాడుచు నీచుల నా పవిత్ర యావరణములోనికి రాకుండ వారించెదరు మనకీయబడిన హక్కుల కర్తులనుని మనము ఋజువుచేసినచో క్రమముగా వా రొక్కొక్క తెరతీసివేయుచు చివర కెప్పుడో భవిష్యమ్యుగములో నాశ్చర్యచకితి ములు, భక్తిపురస్కరములు నగు మన నయనముల కా యత్యంత పవిత్రపదార్థము బహిర్గతమగునట!

ఈ సామ్రాజ్య శాఖలన్నింటిలోను ఐ. సి. యస్. కు అగ్రస్థాన మీయబడెను. ప్రభుత్వము భారతదేశములో నడుచుటయిగల

కీర్త్యపకీర్తులు వీరికే ముట్టవలెను. ఈ శాఖయొక్క గుణగణములను గురించి మన కనేక నాల్గు చెప్పబడెను. సామ్రాజ్యస్థితిములో దాని యుత్కృష్టత యొక సామెతయయ్యెను. భారతదేశములో దానికున్న యప్రతిహతాధికారపదవి యిది ప్రసాదించు నిరంకుశాధికారము, దీనినిగురించి చేయబడు విశేష పొగడ్తులు నెట్టి వ్యక్తి, వర్గముల మానసిక స్వాస్థ్యమునకును శ్రేయస్కరములు కాజాలవు ఈ శాఖ యెడల నాకెంతయభిమానమున్నను యిది వ్యక్తగతముగ, మొత్తము మీద నాత్మస్తుతి యను వ్యాధికి లొంగిపోయెనని చెప్పక తప్పదు. ఐ.సి.యస్. వారి సుగుణములను మరచిపోనీయరు. కాని యాశాఖను గురించి శుష్కపన్యాసములు గావింపబడెను యొకను కావింపబడు చున్నవి కనుక నీ జోరును తగ్గించునట్లు చేయుట యవసరమని నే నొక్కొక్కప్పుడు భావించుచుందును. వెల్లెను అను అమెరికాదేశపు యార్థిక శాస్త్రవేత్త హక్కులుగల తరగతులను “ఉంపుడుతరగతులు” అని పిలిచెను. ఐ సి యస్ ను, యితర సామ్రాజ్యశాఖలను “ఉంపుడుశాఖలు” అని పిలుచుటలోగూడ నంత సత్యముగలదని నేను భావించెదను. అవి చాల వ్యయకర విభవములు, పోగములు.

మేజరు డి గ్రహంపోలు భారతదేశ వ్యవహారములలో నెక్కువ శ్రద్ధతీసుకొనుచుండెడివాడు. అతడు కొంతకాలముక్రిందట మోడరన్ రివ్యూ ప్రతిక కిట్లు వ్రాసెను. “ఐ సి యస్. శాఖ చాల సమర్థమైనది, పటుత్వమైనది అను సంశయ నెవరును కాదనుట కెన్నడు యత్నించి యుండలేదు” ఇట్టి స్టేటుమెంటులే యింగ్లండులో తలచు చేయబడుచు విశ్వసింపబడుచుండుటచే దీనిని వరీక్రించుట ప్రయోజనకరము. ఇట్టి స్టేటుమెంటులను చేయుట భద్రముకాదు ఈ విషయము నిరాకరింపబడలేదని మేజరు గ్రహంపోలు భావించుట చాల పొరపాటు. చాలకాలముక్రిందటనే గోఖలేగారుగూడ ఐ.సి.యస్. ను గురించి చాల కఠినవిషయములను చెప్పెను. సామాన్యభారతీయుడు కాంగ్రెసువాది యైనను కాకపోయినను - మేజరు గ్రహంపోలుతో డిశానగలడు డిశానును. అయినను వారుభయులు కొంతవరకు యుక్తముగనేనుండి వివిధయర్హతలను గురించి యోచించుకొను

చుండవచ్చును. శక్తి సమరతలు జేవికొరకు ? బ్రిటిషు సామ్రాజ్యమును హిందూదేశములో బలపర్చుటకు, దేశమును కొల్లకొట్టి దానికి సహాయముచేయుటకు నైనయెడల నిశ్చయముగ ఎ.సి.యన్. బాగుగనే పనిచేసెను. కాని భారతప్రజలు శాభాగ్యము నిజమైన పరీక్షయైనయెడల వారు పూర్తిగ విఫలులైరి ఏ ప్రజలనుండి హెచ్చుజీతములు వచ్చుచున్నవో యట్టిప్రజలను ఏకి రాబడిచేతను, జీవిత ప్రమాణముచేతను గల దూరమును చూచినచో నీ విసఫలత మరింత స్పష్టము కాగలదు

ఈ శాఖ మొత్తముమీద నొకవిధమగు ప్రమాణమును నిలిపె ననుట పూర్తిగ యదార్థము. అప్పుడప్పుడది యసాధారణ ప్రజ్ఞగల వారినిచ్చుచుండెను. ఇట్టి యే శాఖనుండియైనను నింతకంటె నెక్కువ యాసింపరాదు. బ్రిటిషు పబ్లికు స్కూలుయొక్క తత్త్వము నిది ప్రధానముగ యలవర్చుకొనెను. ఇది యొక మంచి ప్రమాణమును నిలిపినను యీమాదిరిని దాటివెళ్ళుట కంగీకరింపదు. ప్రత్యేకవ్యక్తుల ప్రత్యేకశక్తిసామర్థ్యములు దైనికనిర్జీవతంత్రులలో నాశనమగుచుండెను; పెద్దమనిషితరహిత శ్రద్ధకలవాడు, సేవను గ్రహించినవాడు చాలనుండి కలరు. కాని యీ సేవ సామ్రాజ్యసేవ. భారతదేశము దానితరువాత విధిలేక వచ్చును వారికీయబడిన శిక్షనుబట్టి వారుండు పరిస్థితులను బట్టి వారట్లే ప్రవర్తింపగలరు. వారు స్వల్పసంఖ్యాకులు, విజాతీయులు. తఱచు మిత్రులుకాని ప్రజలమధ్య నుండు కనుక నేకీ భావముకలిగి యొక విధమగు ప్రమాణమును నిలిపిరి. తమ జాతి యొక్కయు, పదవియొక్కయు గౌరవమును నిలుపుకొనుట కిది యవసరము, వారికి నిరంకుశాధికారములు కలవు. కనుక విమర్శను నిరాకరించి దానిని మహాపాపముగ భావించి, యంతకంతకు సహనమును కోల్పోయి, బెత్తమును ఘుళిపించు బడిపంతుళ్ళు, భాధ్యతలేని పరిపాలకులకుండుదోషముకలవడిపోయిరి. పరిష్కర్తనముచెందు ప్రపంచములో వారాత్మత్వప్రిగల సంకుచితములై యభివృద్ధి చెందుచున్న వాతావరణమున కెంతమాత్రము తగనివారైరి. తమకంటె సమర్థులు నవసరములను గుర్తించి నడవగలవారు భారత సమస్యలను

చేబట్టినపుడు నీకు కోపించిరి. వారిని నిందించి, యణచివేసి, వారి కనేక యడ్డంకులను కల్పించిరి. యుద్ధానంతర పరివ రసముల పూర్వ పరిస్థితులను తెచ్చిపెట్టినప్పుడు వారు వాటితో తూగలేక కర్తవ్య విమూఢులైరి. అల్పానధిగలది, అతిని. నమైనది యగు వారివిద్య నూతన పరిస్థితులకు, నవసరములకు తగినట్లు వారిని తయారుచేయ లేదు. చిరకాల బాధ్యతవలన వారు చెడిపోయిరి మొత్తముమీద వారికి సంపూర్ణాధికారము కలదు. “అధికార మవినీతిని కలిగించును” అని ఆక్షనుప్రభువు చెప్పెను. “సంపూర్ణాధికారము మరింత యవినీతిని కలిగించును.”

వృద్ధియగుచున్న తీవ్ర జాతీయోద్యమము నెదుర్కొనుటకు వారు ధౌర్జన్యము నవలంబించిరి. సామ్రాజ్యములు దానిమీదనే నిలుచుచున్నవి. ప్రతిపక్షము నెదుర్కొనుటకు వారి కింకొకమార్గము చూపబడలేదు. అనవరత, అత్యధిక ధౌర్జన్యము నుపయోగించుటే పరిస్థితులను వారిచేతిలోనుండి బారిపోవునట్లు విశదము చేసెను. మామూలు పరిస్థితులలో వారి కుండునట్లు కాన్పించిన నిగ్రహము, ఆత్మసంయమము వారిపుడు కోల్పోయిరి. వారినాడులు నడలి పోయెను; వారి బహిరంగ ఉపన్యాసములలో గూడ హిస్టరీయా చిహ్నము కాన్పించెడిది గత కాలమునాటి ప్రశాంత విశ్వాసము గతించెను. సందిగ్ధసమయము నిర్దాక్షిణ్యముగ మనల నందరను బహిరగత మొనర్చి మన యత్యంతాంతరంగిక దుర్బలత్వమును ప్రదర్శించును. శాసనోల్లంఘన మట్టి సమయము; అట్టి పరీక్ష. చాల కొద్దిమంది (యిరుపక్షములోను - కాంగ్రెసు, ప్రభుత్వము) మాత్రమే యీ పరీక్షకు పూర్తిగ నిలువగలిగిరి. యదార్థ ప్రతిభావిశేషములు కలవారు కొద్దిమందియే యందురని సందిగ్ధసమయములో కనుగొన బడునని లాయిడ్ జార్జ్ చెప్పుచున్నాడు తిక్కనవారు సందిగ్ధసమయములలో లెక్కకు రాదు. ప్రశాంత సమయములో గుట్టలవలె కాన్పించు యిసుకతిన్నెలు, గొప్ప వరద వచ్చునపుడు మునిగిపోయి నీటిపయినందు యున్నత శిఖరములు మాత్రమే కాన్పించును,

వి. సి. యస్ వారు విద్యచేతను భావములచేతను దేశములో సంభవించినదానికి తమారుగనుండలేదు వారి కీయబడిన యుగలు శిక్ష సాహిత్యవిద్య. అదివారికొకవిధమగు విజ్ఞానమును, శోధనయిచ్చును. అది విక్టోరియా రాణి కాలమునకు తగినపాతప్రపంచ సాంప్రదాయము అది యాధునికపరిస్థితుల కెంతమా తము పనికిరాదు. వారు సంకుచిత మైనను తమ స్వంతప్రపంచములో-ఆంగ్లోయిండియను-యిదిహిందూ దేశముకాదు, యింగ్లండుకాదు-జీవించును. సమకాలిక సంఘములో పనిచేయు శక్తులను వారు గుర్తింపజాలరు భారత ప్రజల ధర్మకర్తలు సంరక్షకులు అను వినోదకరమగు నధికారము చలాయించుచున్నను వారు వారినిగురించి యేమియు నెరుగరు. కాలుదువ్వు నూతన బూర్జు వాల వంతకంటె యెరుగరు. వారు తమచుట్టు ఉద్యోగములకొరకు నిచ్చకములకొరకు మూగువారినిబట్టి భారతీయులను విమర్శించును; తక్కినవారి నాందోళనకారులని దొంగలని త్రోసివేతును. యుద్ధా సంతరము ప్రపంచమంతటను జరిగిన పరివర్తనములనుగురించి ముఖ్యముగ నార్థికప్రపంచమునుగురించి వారి జ్ఞాన మతిస్వల్పము. వారు తాముపోవు రథచక్రమార్గములో నిరుకుకొనిపోయి నూర్పుచెందు పరిస్థితులకు తగినట్లు లేవజాలకున్నారు. తాము ప్రాతినిధ్యము వహించు పీఠ మాధునిక పరిస్థితులకు తగియుండలేదని వారంతకంతకు టి. యస్. యిలియట్లు 'శూన్యమానవులు' అను పుస్తకములో వర్ణించిన మాదిరిని జేరుచున్నారని గుర్తింపజైరి.

అయినను బ్రిటిషు సామ్రాజ్యము సాగునంతకాల మీపీఠము సాగుచునేయుండును. ఇది యింకను శక్తివంతముగనున్నది. సమర్థులు ప్రతిభకలవారు నగు నాయకులను కలిగియున్నది. భారతదేశములో బ్రిటిషు ప్రభుత్వము గుల్లబారిపోయిన దంతమునలెనుండి బాధ పొచ్చుగ నున్నను మిలభముగ పీకుటకు ఏలులేనట్లున్నది. దానిని పీకివేయువరకు లేక దానంతటది పడిపోవువరకు నాబాధ తగ్గకమరిత యధ్యాన్నము కావచ్చును.

ఐ. సి. యన్. వారిలో యింగ్లీషువారు, భారతీయులు చాల మంది యుత్తములు కలరు. కాని ప్రస్తుత పద్ధతి నడచునంతకాలము వారి యోగ్యత భారత ప్రజల కుపయోగింపని విషయములకే విని యోగింపబడును. ఈ శాఖలోని కొండలు భారతసభ్యులీ పబ్లిక్ స్కూలు తత్వముతో తన్మయత్వముజెంది రాజభక్తిలో నసమాను లగుదురు తన గొప్పను పొగడుకొను యొక యత్సాహనంతుడగు భారత ఐ. సి. యన్. సభ్యుని నేనొకసారి కలుసుకొంటిని. అతడు తన శాఖ సుగుణములను నర్ణించి వర్ణించి బ్రిటిషు సామ్రాజ్యమును సమర్థించుచు అది రోమును సామ్రాజ్యముకంటె, చెంఘీజుఖాను, టైమురుల సామ్రాజ్యములకంటె శ్రేష్ఠమైనది కాదా? యను ప్రత్యుత్తర మక్కరలేని వాదముతో ముగించెను.

తమ ధర్మముల నతి సమర్థతతో నిర్వహించుచున్నారని, కనుక తమ హక్కులను నొక్కి వక్కాణించుట యోగ్యమేయని ఐ. సి. యన్. శాఖవారితలంపు. హిందూదేశ బీదతనమునకు సాంఘి కాచారములు, బనియాలు, వడ్డీవ్యాపారస్థులు, అన్నిటికంటె నసంఖ్యాకులగు ప్రజలు కారకులు. అందరికంటె గొప్ప బనియాయగు బ్రిటిషు ప్రభుత్వముసంగతి చల్లగ జారవిడువబడును. వారి ప్రజలనుగురించి యేమిచేయగోరుదురో నే నెరుగను. ఏలనన కఠవులు, జాడ్యములు, సాధారణముగ నెక్కువ మరణములు మొదలగునవి విశేషసహాయము చేసిననుగూడ జనాభా విస్తరించుచున్నది. జనన నిరోధము నూచింపబడెను దీనిని సమర్థించువారలలో నేనొకడను. కాని యీ పద్ధతుల నుపయోగించుటకే ప్రజల జీవిత ప్రమాణము చాల హెచ్చుగ నుండవలెను. కొంత సామాన్యవిద్య యుండవలెను. దేశమంతట నసంఖ్యాకులగు వైద్యులుండవలెను, ప్రస్తుతపరిస్థితులలో జనన నిరోధపద్ధతులు ప్రజల కెంతమాత్రము నందుబాటులో లేవు. మధ్యతరగతులవారి లాభము పొందవచ్చును. వారట్లు చేయుచున్నారని నేను విశ్వసించెదను.

జనాభా విస్తారముగ పెరిగిపోవుచున్నదను వాదమును మరి కొంచెము తర్కించవలసియున్నది. నేడు ప్రపంచమంతటగల సమస్య యాహారము, తదితర ముఖ్యపదార్థములు లేకపోవుట కాదు. తిను వారులేరు. అనగా ఆహారము మొదలగువానిని కొనగలకై యన్నా తుకులకు లేదు. ప్రత్యేకముగ హిందూదేశమునుగురించి యోచించినను అన్నలోపము లేదు. ప్రవాభివృద్ధియైనను, యాహార సరఫరాకూడ పెరిగెను. జనాభా పెరిగిపోయింది యది యంతకంటె నెక్కువగ పెరిగ గలదు. భారతదేశములో జనమమితముగ పెరిగిపోవుచున్నారని పెద్ద గోల చేయబడును. చాల పాశ్చాత్యదేశములలో పోల్చిచూచిన యెడల నిది చాల తక్కువ. భవిష్యత్తులో నెక్కువ భేదముండునను సంగతి యదార్థము. జనాభివృద్ధి నరికట్టుటకు లేక నాపివేయుటకు కూడ పాశ్చాత్యదేశములలో వివిధశక్తులు పనిచేయుచున్నవి హిందూదేశములోకూడ దానిని తగ్గించు శక్తులు వృద్ధియగు నూచ నలు గలవు.

హిందూదేశము స్వాతంత్ర్యము సంపాదించినతోడనే, తన నూతన జీవితమును తన యిష్టప్రకారము నిర్మించుకొనగల శక్తి కలు గుటతోడనే, యది విధాయకముగ తన పుత్ర పుత్రికారత్నముల నీ పనికి వినియోగించును. శ్రేష్టమానవసృష్టి యెల్లప్పుడు స్వల్పముగనే యుండును. బ్రిటిషు ప్రభుత్వముక్రింద హిందూదేశములో నది మరింత స్వల్పము మన పబ్లిక్ కార్యములకు చెందిన యనేక శాఖలకు మనకు చాలమంది విదేశ నిపుణుల సహాయ మవసరము. ప్రత్యేక సాంకేతిక శాస్త్రీయజ్ఞాన మవసరమైన శాఖల కత్యవసరము. ఐ. సి. యస్. లోను యితర సామ్రాజ్యశాఖలలోను పనిచేసినవారిలో చాలమంది యీ నూతన క్రమమున కవసరము; వా రాహూయము చేయబడుదురు. కాని ఐ. సి. యస్. తత్త్వము మన పాలకవర్గము లోను, మన పబ్లిక్ శాఖలలోను జీర్ణించియుండునంతకాలము భారత దేశములోనే నూతనక్రమము నిర్మింపబడజాలదని నేను దృఢముగ చెప్పగలను. అధికార ధూర్యహతత్త్వము సామ్రాజ్యతత్త్వమునకు

తోడునీడ; స్వాతంత్ర్యముండుచోట నది యుండజాలదు. అది స్వాతంత్ర్యమునైనను సలిపివేయును. లేదా యదియే తుడిచివేయబడును అది ఘోషిస్తుప్రభుత్వమునకే సరిపడగలదు. కనుక మనము నూతనక్రమముక్రింద పని ప్రారంభించుటకుపూర్వము ఐ.సి.యస్. వంటి శాఖలు (ప్రస్తుతమున్న రూపములో) పూర్తిగా మాయమగుట యత్యవసరమని నాకు తోచును. ఈశాఖలకుచెందిన వ్యక్తులు వారికిష్టముండి. వారు సమర్థులైనయెడల, నూతన పరతుల కొప్పుకొను పద్ధతిమీద యాహ్వానింపబడుదురు. నేడు వారికియబడు విపరీత జీతములు, అలవెన్సులు యివ్వబడునని కలలోనైన తలంపరాదు. తాము సేవించు ధర్మమువట్ల పరిపూర్ణ విశ్వాసము దానిని సాధింపవలెననెడి పూనికగలిగి, గొప్పజీతములయందలి మోహముచేతగాక దానిలోనున్న యానందముకొరకు, దాని ప్రఖ్యాతికొరకు శ్రద్ధ సమర్థతగలిగి పనిచేయు సేవకులే నూతనభారతమును సేవింపనర్హులు. ద్రవ్యాపేక్ష చాల తక్కువకు దిగవలెను. విదేశస్తుల యనసరము యోచింపబడును కాని సాంకేతికజానములేని సివిలువాలకు లందరికంటె తక్కువ వాంఛనీయులు. భారతదేశములో నట్టివారికి కొరతలేదు.

భారత లిబరలులు నట్టి యితరనర్గములు భారతపరిపాలనను గురించి బ్రిటిషుత్త్వము నామోదించినసంగతి నే నిదివరలో చెప్పియుంటిని. ఈ సర్వీసులసందర్భములో నిది ముఖ్యముగ కాన్పించును. ఏలనన వారు వీనిని 'భారతీయులవరము' చేయవలయుననియే గోలచేసెదరు. ఈ శాఖలు, ప్రభుత్వనిర్మాణ మూలప్రకృతి, తత్త్వము పూర్తిగా మార్పుచెందవలెనని కోరదు. చాల ప్రధానమగు నీవిషయములో నెంతమాత్రము సడలుటకు వీలులేదు. బ్రిటిషు సైన్యములు, శాఖలు తగ్గినంతమాత్రముచే భారతస్వాతంత్ర్యము చేకూరనేరదు. వాని వెనుకనున్న యధికారతత్త్వము పోవలెను. వారి జీతములు, హక్కులు చాల తగ్గిపోవలెను. చట్టనిర్మాణము జరుగు యీ దినములలో రక్షణలనుగురించి పెద్దకబుర్లు విసబడుచున్నవి. ఈ రక్షణలు భారత ప్రయోజనములకొరకే యైనయెడల ఐ. సి. యస్., యితర

శాఖలు అంతరింపనలెనని శాసింపబడవలెను. నూతనచట్టముతో
వీని కెట్టి సంబంధము నుండరాదు.

రక్షణశాఖలనబడునవి మరింత క్షీణంతములు, రహస్యములు
నైన విషయములు. వానిని గురించి మనము వినుస్కింపరాదు! నోకెత్తి
మాట్లాడరాదు! ఏలనన నట్టియద్భుతవిషయములను గురించి మన కేమి
తెలియును? సగాగుట, గొణుగుట కట్టిపెట్టి చాల మోచు మొత్తము
లను చెల్లించుటాక్కడే మనము చేయవలసినవని! 1934 సెప్టెంబరులో
భారత చీఫ్ కమాండర్ సర్ ఫిలిప్ ఛెట్లోడు సిమ్లాలో స్టేటుకౌన్సి
లులో మాట్లాడుచు తమవని యేదియో చూచుకొనవలసినదనియు,
నతని పనితో జోక్యముకల్పించుకొనరాదనియు ఘాటైన మిలిటరీ
భాషలో భారత రాజకీయవేత్తలను మందలించెను. ఒక ప్రాపాజిష
నుకు సవరణ నుపపాదించిన వాని నుదహరించుచు నత డిట్లు చెప్పెను.
“కత్తితో సామ్రాజ్యమును సంపాదించి తదారభ్య దానిని కత్తితోనే
నిలుపుగొని యుద్ధములో మునిగితేలుచు, యుద్ధసావిత్యమును సంపా
దించిన బ్రిటిషుజాతియొక్క సాంగ్రామిక పరిజ్ఞానము పడకకుర్చీ
విమర్శకుల మాటలచే తరిమివేయబడునని యతడు, యతని స్నేహి
తులు భావించురా?” అతడింకను వినసాగిన యనేక రిమార్కులు
చేసెను. అతడు తన యుపర్యాయమునంతను వ్రాసుకొనివచ్చిన వ్రాత
ప్రతినుండియే చదివెను.

సైనిక విషయములను గురించి తెలియని సామాన్యమానవుడు
చీఫ్ కమాండరుతో వాదించు అసంగతము అయినను పడకకుర్చీ
విమర్శకుడుకూడ కౌన్సిలుభిప్రాయములను వెలిబుచ్చుచున్నాడు.
సామ్రాజ్యమును కత్తితో పరిపాలించువారి ప్రయోజనములు, తమ
తిరములపై తళతళ మెరయు నీ యాయుధ మెప్పుడు వ్రేలాడుచుండు
ప్రజల ప్రయోజనములు భేదింపవచ్చును. భారత సైన్యము భారత
ప్రయోజనములను, సామ్రాజ్య ప్రయోజనములను సేవింపవచ్చును.
ఈ రెంటికి భేదముండవచ్చును. లేదా సంఘర్షణమే యుండవచ్చును.
తమవనిలో జోక్యము కల్గించుకొనరాదను గొప్పసేనాధిపతుల కోరి

కలు యుక్తములో, కావో ప్రపంచ యుద్ధానుభవములనుబట్టి రాజ కీయవేత్త, పడకకుర్చీవిమర్శకుడు యోచింపవచ్చును. వారి కప్పుడు చాలనరకు స్వేచ్ఛయేయుండును అన్నిచరిత్రలనుబట్టి చూచిన యెడల ప్రతిసైన్యములోను - బ్రిటిషు, ఫ్రెంచి, జర్మన్, ఆస్ట్రియన్ ఇటాలియన్, రషియన్ వారు ప్రతివిషయములోను విపరీత గంధక గోళము చేసిరి. విఖ్యాతిగాంచిన బ్రిటిషు సైనిక చరిత్రకారుడు, తంత్ర వేత్తయగు కెప్టెన్ లిడెలుహార్టు యుద్ధముజరుగుచున్న యొక స్థితిలో బ్రిటిషు సోల్జరులు శత్రువుతో పోరుచుండ బ్రిటిషు సేనాధిపతులు తమలో తామె పోరాచుండిరని తన 'ప్రపంచయుద్ధచరిత్ర' యను పుస్తకములో వ్రాసెను. జాతీయోపద్రవము వారిభావములలోగాని, ప్రయత్నములలోగాని యైక్యమును కలిగింపలేదు; మరియు నతడు 'యుద్ధము' విగ్రహములలోనున్న మన పిశ్వాసమును నాశనము చేసెను; గొప్పవారు సామాన్యమానవులకంటె భిన్నపదార్థముతో చేయబడిరను మన వీరారాధన ముక్కలుచేసెను. నాయకుల యవ సరమింకను కలదు; బహుశః యెక్కువగకలదు. కానివారుసామాన్య మానవజాతివారేయని మన కిప్పుడు కలిగిన ప్రబోధము వారినుండి విపరీతమైనదాని నాశింపరాదనియు, లేక వారిని విపరీతముగ నమ్మ రాదనియు మనలను గుర్తింపజేయుచున్నది" అని వ్రాసెను.

రాజకీయధురంధరుడగు డి లాయడ్ జార్జి 'యుద్ధస్మరణములు' అను తన పుస్తకములో ప్రపంచయుద్ధములోని సేనాధిపతుల యొక్కయు, సేనానులయొక్కయు తప్పులను, దోషములను గురించి భయంకర చిత్రములను చిత్రించెను. ఈ దోషములు లక్షలకొలది జనుల ప్రాణములను తీసివేసెను. ఇంగ్లండు, ఆమె మిత్రులు యుద్ధములో జయించిరి. కాని యది "రక్తముతో నుక్కిరి బిక్కిరియైన విజయము" ఉన్నతోద్యోగులు మనుష్యులను, అవకాశములను నిర్లక్ష్యముగ, తెలివితక్కువగ చేబట్టి ఇంగ్లండును కొంచెమించుమించు మృత్యుసదనమునకు గొంపోయిరి. ఆమెయు. నామెమిత్రులు వారి శత్రువుల ప్రమాదమువలననే రక్షింపబడిరి. ఇంగ్లండుయొక్క

గొప్ప యుద్ధమంతరి ఈపథముగ వ్రాయుచు బెలికొప్రభువు తలలోనికి భావముల నెక్కించుటకు శస్త్రచికిత్స చేయవలసినచ్చెనని విశదపరచెను. శక్తినుదోబ్బింపునట్టి నిశ్చలముఖలక్షణములను కలిగి యుండుటయే శ్రేంచి సేవాధిపతియైన జోఫ్రీ యొక్క ముఖ్యసుగుణమని యతడు భావించునట్లు కాన్పించును, “కష్టములోనున్న ప్రజలు సహజముగ దానికొక కేచూచెదరు. గడ్డము వివేకస్థానమును దురభిప్రాయము వారికుండును.”

కాని లాయడ్ బార్జి కమాండ్రన్ ఛీఫ్, ఫీల్డుమార్షల్ హేన్ మీదనే ప్రధానదోషము నారోపించెను. హేన్ అసాధారణామాంకారముగలిగి రాజకీయవేత్తలు, యితరులు చెప్పినదానిని వినకపోవుటయేగాక ముఖ్యవిషయములను బ్రిటిషు సుంత్రివర్గమువారికి కూడ తెలియపర్చక ఫ్రాన్సులోనున్న బ్రిటిషు సైన్యమును మహోపద్రవములోనికి దింపెను. అపజయ మతని నెదుర్కొనినను అతడు పశాండలీకేంద్రీయను భయంకరమైన కొంపిగ్ధలములో వనేకమాసములవరకు తన తెలినితక్కువ పోరాటమును సాగించెను. అచ్చట ఆఫీసరులొక్కరే 17,000 మంది చనిపోయిరి నాలుగులక్షలమంది ధైర్యవంతులైన బ్రిటిషు సోల్దాదులు ‘చావుసంఖ్యకు వచ్చిరి. చనిపోయిన తరువాత ‘నా యజ్ఞాతసోల్దాదు’ గౌరవింపబడుట మంచివని, అతని జీవిత మతిచాకగా నుండెను. జీవించియుండగా సతినెల్లక్క యేమియు లేకపోయెను.

ఇతరులవలె రాజకీయవేత్తలను తఱచు ప్రమాదములకు లోనగుచుందురు. కాని ప్రజాస్వామిక రాజకీయవేత్తలు ప్రజలను, విషయములను గురించి, బాధ్యతతో మెలగవలెను. సాధారణముగ వారు తమతప్పును గుర్తించి సవరించుకొన బ్రయత్నింతురు. అధికార రాజ్యముచేయుచు విమర్శకు స్థానములేనిచోట సైనికుడు వేరువిధమగు వాతావరణములో తయారగును అతడితరులసలహా పాటించడు. అతడు తప్పుచేసినప్పుడు పూర్తిగ చేయుచు తప్పు దిద్దుకొనమనినను దిద్దుకొనడు.

సైన్యములో 'భారతీయులను ప్రవేశపెట్టు' విధానము జరుగుచున్నదనియు, మరి ముప్పదిసంవత్సరములలో నొక భారతసేనాధిపతి కూడ భారతరంగములో కాన్పించవచ్చుననియు చెప్పబడుచున్నది. నూరు సంవత్సరములకు యెక్కువకాలము మించకుండ భారతీయుల వశముచేయుపద్ధతి చాలవర కభివృద్ధి కావచ్చును. మంచితరుణములో యింగ్లండు ఒకటిరెండు సంవత్సరములలో నే లక్షలకొలదిగ మహా సైన్యము నెల్లు నిర్మింపగలిగెనో యాశ్చర్యముగ నుండును. మనకు సలహా చెప్పు సలహాదారులే దానికున్నయెడల నది యెక్కువ జాగ్రతగను, భద్రముగను నడిచియుండెడిది. కట్టుదిట్టమైన శిక్షణ గల యీ సైన్యము తయారగుటకు చాల పూర్వమే నిశ్చయముగ యుద్ధము ముగిసియుండెడిది. రష్యన్ సోవియటు సైన్యములుకు డ రమారమి శూన్యమునుండియే ప్రారంభమై యనేకమంది శత్రువుల నెదుర్కొని విజయముగాంచుటకూడ మనము చూచుచున్నారము. నేడు ప్రపంచములో నవి యత్యంతసమర్థమైన సైన్యములలో నొకటిగనున్నవి యుద్ధములో మునిగి తేలుచు 'యుద్ధ ప్రావీణ్యతను' సంపాదించిన సేనాధిపతులెవరు వారికి సలహాయిచ్చినట్లు తోచదు.

థేరామానులో నుద్యోగస్తులబిడ్డల నాశిసరులుగ తయారు చేయుటకొరకై సైనికశిబిరము కలదు. వారు కనాతుచేయుటలో నతిచురుకుగనుండురట! వారు నిస్సందేహముగ గొప్ప ఆఫీసులు కావచ్చును. సాంకేతిక శిక్షణ లేనిదే యిట్టి శిక్షణనలన ప్రయోజనమేమియని నే నొక్కొక్కప్పు డాశ్చర్యపడుచుండును. పూర్వకాలపు గోమనుపటాలమువలన నేడెంత ప్రయోజనముండునో కల్పలము, గుర్రపుదళమువలనను నంతియే ప్రయోజనముండును. వాయు యుద్ధము, వాయుబాంబులు, టాంకులు శక్తివంతమైన మరఫిరంగులు గల యీ రోజులలో బాణము, విల్లుకంటె తుపాకి కొంచెము శ్రేష్టమైనది; వారిశిక్షకులు, సలహాదారులు ఈ సంగతి గుర్తింపకపోలేదు.

భారతదేశములో బ్రిటిషు పరిపాలనా చరిత్ర యెట్టిది ? దాని దోషములు మన తప్పులఫలితములే యైనపుడు ఫిర్యాదు చేయుటకు మన మెవరము? పరివర్తనమును ప్రవాహముతో సంవర్కమునువీడి మురుగుగుంటలలో ప్రవేశించి మనతో మనము తృప్తిచెందుచు, నుష్ప్రశక్తివలె బయటజరుగుచున్నదానిని నిర్లక్ష్యముచేయుచో మన నాశనమునునమే తెచ్చుపెట్టుకొనెదము. ప్రపంచములో బయలుదేరిన యొక నూతన భారతగంగ శిఖరముమీద బ్రిటిషువారు మన దేశము వచ్చి శక్తివంతమైన చారిత్రకశక్తులకు ప్రాతినిధ్యము వహించిరి. మనము మనల నెగురగొట్టుచు నిలునటు పడివేయు గాలి వానను గురించి ఫిర్యాదుచేతుమా? లేక మనలను గజగజ నడికించు చలిగాలిని గురించి చేతుమా? గతమును గత కలహములను చాలించి మనము భవిష్యత్తు నెదుర్కొననలెను. శాస్త్రమును వీర్యవంతమయిన తత్సంతతిని మనకు ప్రసాదించిన బ్రిటిషువారికి మనము కృతజ్ఞులము. అయినను బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారు భారతదేశములో చీలిక, మత పిచ్చి, అభివృద్ధిభంగము, కులకక్షలు, మోసము మొదలగు స్వభావములను ప్రోత్సహించుటకు చేసిన యత్నములను మరచిపోవుట లేక ప్రశాంతచిత్తముతో వీక్షించుట కష్టసాధ్యము బహుశః యదికూడ మన కవసరమైన యొకపరీక్ష, యొకపవాలు. సన్యభారత ముత్పన్నమగు లోపల దుర్బలత్వమును, సవవివ్రతతను, అనినీతిని ప్రోద్బలియగ్నితప్తముచేయవలెను.

సి వి ల్ వి వా హ ము - లి పి స మ స్య

1933 సెప్టెంబరులో నొకవారము పూనా బొంబాయిలలో గడపిన తరువాత నేను లక్నో తిరిగివచ్చితిని. నా తల్లి యచ్చట నింకను ఆస్పత్రిలోనేయుండి చాల నెమ్మదిగ కోల్పోనుచుండెను. కమలకూడ లక్నోలోనుండి యామె కువచారముచేయుచుండెను వారము వారము నాచెల్లెండు అలహాబాదునుండి వచ్చుచుండిరి. నే నచ్చట రెండుమూడు వారములుంటిని. అలహాబాదులోకంటె నా కిచ్చటనే యెక్కువ తీరిక దొరికెను. నిత్యము ఆస్పత్రికిరెండుసార్లు పోవుచుండుటయే నా ప్రధానకార్యము. తీరికగలగంటలలో నేను పత్రికలకు కొన్ని వ్యాసములు ప్రాసెడివాడను ఇవి దేశమంతట ప్రచురింపబడుచుండెను. “భారతమా ! యెచ్చటకు ?” అను నొక వ్యాసవరంవర ప్రబాదృష్టి నాకర్పించెను. ఈ వ్యాసములు టెహరాన్ కాబూలులలో పరిషియనుభాషలోనికి తర్జుమాచేయబడెనని నేను తెలుసుకొంటిని నవీనాభివృద్ధితోను. ఆధునిక శాస్త్రాత్మకభావము తోను సంపర్కముగలవారి కీ వ్యాసములలో గ్రోత్తదనము, స్వకపోల కల్పితము లేవియునుండవు. కాని, హిందూ దేశములో మన ప్రజలు గృహచ్ఛిద్రములలో మునిగియుండుటచే నితరచోట్ల జరుగు విషయ ముల నవలోకించుట కంత వీలులేకుండెను. నా వ్యాసముపట్ల చూప బడిన యాదరణయు, ననేక యితర సూచనలను ప్రజలు విశాల భావముల నభివృద్ధిచేయుచున్నారని విశేషము చేసెను.

ఆస్పత్రిలోనుండుట మా తల్లి కతి విసుగుగ నుండుటచే మే మామె నలహాబాదు తీసికోనిపోవనిశ్చయించితిమి. నా సోదరి కృష్ణ కుమారియొక్క వివాహముకూడ దీనికొక కారణము. హతాత్తుగ నన్ను తిరిగి జయిలుకు తీసికొనిపోవులోపల నీ వివాహము జరిపించు టకు మేము వేగిరవడుచుంటిమి. శాసనోల్లంఘన మింకను కాంగ్రెసు కార్యక్రమములో నుండ కాంగ్రెసు సంస్థయు, ననేక యితర సంస్థలు

నక్రమసంఘములుగా నుండు నన్ను బయట నంతకాలముండనిచ్చెదరో నాకు తెలియకండను.

మేము అక్టోబరు మూడవవారములో వివాహము జరుప నంచితిమి. దానినొకతాకికక్రియగజరుపదలంచితిమి. యదార్థమునకు మాకు మరియొక మార్గములేక పోయినను, నేను దీనికి సంతసించితిని ఈ వివాహము రెండువర్గముల వ్యధ్య [బ్రాహ్మణ, బ్రాహ్మణేతరుల వ్యధ్య] జరుగనుండెను. ప్రస్తుత బ్రిటిషుయిండియను చట్టము ప్రకారము మేమతము నిట్టి వివాహమున కంగీకరింపదు. అప్పవశమున మౌతనముగ నామోదింపబడిన యొక సివిల్ వివాహచట్టము మాకు కరణ్యమయ్యెను. ఇట్టివి రెండుచట్టములుండెను నాచెల్లగినివాహము జరిగిన రెండవచట్టముక్రింద హిందువులు, తత్సన్నిహిత బౌద్ధ, జైన, సిక్కుమతస్తులు మాత్రమే వివాహము చేసికొనవచ్చును పుట్టుకచేత లేక మారుటచేత వధూవరు లీమతములలో నొకదానికి చెందకపోయినచో నీ రెండవచట్టము వారికి వర్తింపదు. వారికి మొదటి చట్టము వర్తించును. దీనిప్రకారము వారుభయమును ప్రదానమతములను నిరసింపవలెను. లేదా వారు వాటికి చెందనట్లొక వాఙ్మూలమునైన యివ్వవలెను. కేవల మవసరమగు యీ నిరసన యొక పెద్దయల్లరి, ఎట్టి మతేచ్ఛ లేనివారైనను చాలనుంది యీ వాఙ్మూలమున కంగీకరింపనిచో యీ చట్టమునలన లబ్ధిపొందజాలరు. వివిధ మతములకు చెందు శిష్టాచార సంపన్నులంతిర్వివాహములకు సౌకర్యమిచ్చు మార్పులను తిరస్కరింతురు ఫలిత మిమన ప్రజలిట్టి నిరసన వాఙ్మూలమునిచ్చునట్లు బలాత్కరింపబడుదురు. లేదా చట్టముక్రిందకువచ్చుటకు నామక మార్పుచుందురు వ్యక్తిగతముగ నే నంతర్వివాహములను ప్రోత్సహింపగోరెదను మనము ప్రోత్సహించినను మానినను, అట్లుచేసికొనుట కంగీకరించు సామాన్య సివిల్ వివాహచట్ట మొకటి యత్యవసరము మతమును మార్పుకొనుట లేక నిరసించుట యవసరము లేకుండగనే యది యన్ని మతస్తులవారు వివాహముచేసికొనుట కనుమతింపవలెను.

నా చెల్లెలు వివాహమునుగురించి మే మెట్టి యట్టహాసము చేయలేదు. అది చాల నిరాడంబరముగ జరిగెను. సాధారణముగ భారత వివాహములలో జరుపబడు నట్టహాసము నాకు గిట్టదు. నా తల్లి వ్యాధిగ్రస్తురాలై యుండుటచే, సంతకంటె నెక్కువగ శాసనోల్లంఘన మింకను జరుగుచు మన సహచరులు చాలమంది జయి శ్శలోనుండుటచేత నెట్టి యాడంబరమునకు తావు లేకుండెను. కొద్దిమంది బంధువులు స్థానిక స్నేహితులు నాహ్వనింపబడిరి ఇది నా తండ్రిగారి పాతస్నేహితులకు చాలమందికి కష్టము కలిగించెను. నేను వారిని బుద్ధిపూర్వకముగ నిర్లక్ష్యముచేసినని యనుకొనిరి.

వివాహోహ్వనపత్రిక ల్యాటిను లిపిలో హిందూస్థానీ భాష వ్రాయబడెను ఇదియొక నూతనవిషయము. ఇట్టి యాహ్వనము తెప్పడు నాగరిలిపిలోగాని పరిష్కృత లిపిలోగానియుండును. హిందూ స్థానీభాషను ల్యాటిను లిపిలో వ్రాయుట సైనిక మిషనరీ సంఘము లలో తప్ప మరెవరికీ తెలియదు. ప్రజలు దీని నెట్లు భావించురో నేను చూడగోరితిని. ఇది యంత బాగుగ నాదరింపబడలేదు. ఇవి తక్కువమందికే పంపబడెను. విరివిగ పంపియుండినచో మరింత యెక్కువ యనాదరణ పుట్టెడిది. గాంధీజీ నేను చేసినదాని కంగీకరింపలేదు.

నేను ల్యాటినుభాషను వరించుటచే దాని నుపయోగింపలేకుటర్కీలోను, మధ్య ఆసియాలోను దానికే గలిగిన విజయము నన్ను మెప్పించెను. దానినభిమానించుటకుబలవ తర కారణములే యుండెను. అయినను నేను : శ్వసింపలేదు. విశ్వసించినను ప్రస్తుత పరిస్థితులలో భారతదేశమున నది యుపయోగింపబడుటకు రవంత యాస్కారమును లేదని నే నెరుగుదును దాని కన్నిప్రక్కలనుండియు, జాతీయ వాదులు-మతము, హిందువులు, ముస్లిములు, సవీనులు, ప్రాచీనులు తీవ్రమైన వ్యతిరేకులు ఈ వ్యతిరేకము కేవల ముద్రదేశముమీద నాధారపడదని నేను భావించెదను. గొప్పసంస్కారము. చరిత్ర గల యేభాషయైనను తనలిపిని మార్చుకొనుట సామాన్యవిషయము కాదు. ఏలనన లిపి సాహిత్యములో నొకయత్యంతసన్నిహితభాగము.

లిపిని మార్చినచో భిన్నశబ్దచిత్రములు, భిన్నధ్వనులు, భిన్నభావములు నుత్పన్నమగును. క్రొత్తసాహిత్యమునకు, పాతసాహిత్యమునకు మధ్య దాటకల్యముకాని గోడయొకటి నిర్మింపబడును; రెండవది నకించి కొంచెమించుమించు విదేశభాషయగును. సంరక్షించుకొనుటకుదగిన సాహిత్యములేనిచోట విప్లవావాసము చేయవలెను. భారతదేశములో నే నిట్టిమార్పు భావింపజాలను. ఏలనన మనసాహిత్యము సారవంతమైనది. యమూల్యమైనది. అది మన చరిత్రతోను, భావములతోను బద్ధమైయున్నది. అది మన ప్రజల జీవితములతో సన్నిహిత సంబంధము కలిగియున్నది. అట్టి మార్పును బలవంతముగ దెచ్చుట క్రౌర్యము, హత్యయగును. ఇది మన ప్రజాసామాన్య విద్యాభివృద్ధి నరికట్టును.

కాని యీ సమస్య భారతదేశములో నేడు తర్కింపవలసినది కూడకాదు సంస్కృతభాషనుండి పుట్టిన-హిందీ, బెంగాలీ, మరాఠీ, గుజరాతీల కొక సామాన్యలిపి సృష్టించుటచే మనమిపుడు చేయవలసినది లిపిసంస్కారమని నాకు తోచుచున్నది. ఉన్నస్థితిలో వాటిలిపు లొకేమూలమునుండి బయలుదేరి యెక్కువ భేదములులేక యుండుటచే నొక సామాన్యలిపిని కనుగొనుట కష్టముకాదు. దీనివలన నీ నాలుగు నేకగర్భజనితభాషలు మరింత సామీప్యము పొందగలవు.

ఇంగ్లీషుప్రభుత్వము భారతదేశములో వందలకొలది భాషలు గలవను నొక కథ ప్రపంచముకు సతతము చాటుచుండెను. రుజువుకు జనాభాలెక్కలు కలవు. వీటి నొకతరగతికి జేర్చి 'వర్నాక్యులర్లు' అనగా బానిసల భాషలు అనిపిలుతురు. (ల్యాటిన్ లో 'వర్ణా' అనగా యింటపుట్టిన బానిసయని అర్థము) మనవారు చాలమంది, యీ యర్థము నెరుగక దీనిని స్వీకరించిరి. ఇంగ్లీషువారు భారతదేశములో నొకజీవితకాలము గడుపుచు భాషను బాగుగ నేర్చుకొనుట కెంతమాత్రము కష్టపడకపోవుట యాశ్చర్యము. వారియొద్ద నుండు 'భాస్ సామా' (వంటలవాండ్రు, సేవకులు) సహాయముతో వారొకవిధమగు వసాధారణ పిచ్చిభాషను, పచ్చిపులుసు హిందుస్థానీ తయారుచేసి యదియే నిజమైన వస్తువని యూహింతురు భారత జీవి

తమును గురించిన విషయములను తమ కిందివారినుండి, యిచ్చకము లాడువారినుండి గ్రహించునట్లే వారు హిందూస్థానీని గురించిన భావములను తమయింట నొక కులముండి తీరినాడను, నొకరులు తమ 'సాహిబ్ లోగ్' (యజమానులు)కు మరేమియు వర్తముకాదను భయముచే పచ్చిపులుసు హిందూస్థానీలోనే మాట్లాడవలెనను నియమము పెట్టుకొనెడిది. హిందూస్థానీభాషకు నితర భారత భాషలకు నుత్తమ సాహిత్యమున్న సంగతి వారి కెంతమాత్రము తెలియనట్లు కానివించును.

భారతదేశములో రెండు మూడువందల భాషలున్నట్లు జనాభా లెక్కలు చెప్పనట్లే జర్మనీలో దేబది కేక అయిది భాషలున్నట్లు చెప్పచున్నది జర్మనీలోని చీలికలకు, వ్యత్యాసములకు నివి కారణములని యెవడును చెప్పినట్లు నాకు భావకములేదు. యదార్థముకు జనాభా లెక్క అన్నివిధములగు చిన్న చిన్న భాషలను (బిక్కిలక్కవ్వదే కొద్దివేలమందియో మట్లాడుభాషకూడ ఉహరించును తమ భాషాభేదములుకూడ శాస్త్రపరిశోధకంకొరకు) వేరు వేరు భాషలక్రింద జేర్చబడును. వైశాల్యమునుబట్టి చూచినచో భారతదేశములో సతితక్కువ భాషలున్నట్లు నాకు కాన్పించును. యూరపులోని సమానవైశాల్యముగల ప్రాంతములతో పోల్చినచో భాషసందర్భములో నిచ్చుల నెక్కువ సన్నిహిత బాంధవ్యమున్నది. కాని చదువు బొత్తిగాలేకపోవుటచే సామాన్య ప్రమాణములు లేక భాషాభేదము లేబడెను. భారతదేశములో నున్న ప్రధాన భాషలు హిందూస్థానీ, (హిందీ, ఉరుదు రెండు రకములును) బెంగాలీ, గుజరాతీ, మరాఠీ, తమిళము, తెలుగు, మళయాళము, కన్నడము, వీనికి అస్సామీభాష ఉరియా, సింధి, పుస్తూ, పంజాబీలను కలిపినచో (కొద్దిమంది యాబుగలు, కొండజాతులవచ్చు) దేశమంతయుపూర్తియగును, వీనిలో నుత్తర, మధ్య, పశ్చిమ భారతములో వ్యాపించు యిండ్లో ఆర్యనుభాషల కెక్కువ సంబంధము కలదు. దక్షిణమున నున్న ద్రావిడభాషలు, భిన్నములైనను, సంస్కృతభాషాప్రభావమునకు లొంగి సంస్కృతపదములతో నిండియున్నవి.

పైనుదహరింపబడిన యెనిమిది ప్రధానభాషలకు యమాత్య ప్రాచీనసాహిత్యములుకలవు. వానిలో ప్రతిభాషయునేడుకాలప్రాంతములలో మాట్లాడబడును. ఆ ప్రాంతములు స్పష్టముగ, నిశ్చందేహముగ వేరుచేయబడియే యున్నవి. ఈ భాషలనుమాట్లాడువారిసంఖ్యలనుబట్టి చూచినచో నివి పపంచములోనున్న పెద్దభాషలలోచేరును అయిదుకోట్లమంది బెంగాలీభాష మాట్లాడుదురు. హిందూస్థానీ భారతదేశములో పదునాలుగుకోట్లమంది మాట్లాడుదురని నే నూహించెదను. అది భారతదేశమంతట చాలమందిచే కొంతవర కర్థము చేసుకొనబడుచున్నది. అట్టిభాషకు విశేషావకాశములు కలవు. అది బలీయవైస సంస్కృతభాషాపునాదిపైనిర్మింపబడి పరిష్యనుతో సన్నిహిత సంబంధము కలిగియున్నది. ఈ విధముగ నది రెండు సారవంతములైన నిధులనుండి శక్తిని గ్రహింపగలదు. నిశ్చయముగ నీమధ్య సంవత్సరములలో నది యింగ్లీషుభాషనుండికూడ బలము సంపాదించెను. దక్షిణముననున్న ద్రావిడదేశ మొక్కచోటనే హిందూస్థానీ రమారమి విదేశభాషవలెనుండును. కాని, యచ్చటిప్రజలు దానిని, నేర్చుకొనుటకు విశేషప్రయత్నములను చేయుచున్నారు. రెండు సంవత్సరములక్రిందట (1932 లో) దక్షిణమున హిందీ ప్రచారము చేయుచున్న యొక యైచ్చిక ప్రయివేటుసంఘముయొక్క లెక్కలను నేను చూచితిని. గతపదునాలువత్సరములలోను దాని ప్రయత్నములవలన నొక్క మద్రాసురాష్ట్రములోనే 550,000 మంది హిందీ చదివినట్లు చెప్పబడెను ప్రభుత్వముచే నేవిధముగను బలపడుపబడని యైచ్చికయుద్యమమున కిది సామాన్య విషయముకాదు. హిందీ చదువుకొనినవారిలో చాలమంది తమంత తామే యీ యుద్యమ ప్రచారకు లగుచున్నారు.

హిందూస్థానీ భారతదేశములో సామాన్యభాష కాగలదనుటకు నా కెట్టి సందేహము లేదు. మామూలు పనులకు నే దదియట్లే యున్నది. లిపి నాగరలిపి యుండవలెనా పరిష్యనులిపి యుండవలెనా యను మూర్ఖవాదములవలన దాని యభివృద్ధియరికట్టబడెను. ఎక్కువ సంస్కృత పదముల నుపయోగింపవలెనని యొకకక్ష, పరిష్యను పద

పైనుదహరింపబడిన యెనిమిది ప్రధానభాషలకు యమూల్య ప్రాచీనసాహిత్యములుకలవు. వానిలో ప్రతిభాషయునేడుపితృప్రాంతములలో మాట్లాడబడును. ఆ ప్రాంతములు స్పష్టముగ, నిస్సందేహముగ వేరుచేయబడియే యున్నవి. ఈ భాషలనుమాట్లాడువారిసంఖ్యలనుబట్టి చూచినచో నివి పపంచములోనున్న పెద్దభాషలలోచేరును. అరుదుకోట్లమందె బెంగాలీభాష మాట్లాడుదురు. హిందూస్థానీ భారతదేశములో పదునాల్గుకోట్లమంది మాట్లాడుదురని నే నూహించెదను. అది భారతదేశమంతట చాలమందిచే కొంతవర కర్ణము చేసుకొనబడుచున్నది. అట్టిభాషకు విశేషావకాశములు కలవు. అది బలీయవైస సంస్కృతభాషాపునాదిపైనిర్మింపబడి పరిష్యనుతో నన్ని హిత సంబంధము కలిగియున్నది. ఈ విధముగ నది కెండు సారవంతములైన నిధులనుండి శక్తిని గ్రహింపగలదు. నిశ్చయముగ నీమధ్య సంవత్సరములలో నది యింగ్లీషుభాషనుండికూడ బలము సంపాదించెను. దక్షిణముననున్న ద్రావిడదేశ మొక్కచోటనే హిందూస్థానీ రమారమి విదేశభాషవలెనుండును. కాని, యచ్చటిప్రజలు దానిని, నేర్చుకొనుటకు విశేషప్రయత్నములను చేయుచున్నారు. కెండు సంవత్సరములకిందట (1932 లో) దక్షిణమున హిందీ ప్రచారము చేయుచున్న యొక యైచ్చిక ప్రయివేటుసంఘముయొక్క లెక్కలను నేను చూచితిని. గతపదునాల్గువత్సరములలోను దాని ప్రయత్నమువలన నొక్క మద్రాసురాష్ట్రములోనే 550,000 మంది హిందీ చదివినట్లు చెప్పబడెను ప్రభుత్వముచే నేవిధముగను బలపరుపబడని యైచ్చికయుద్యమమున కిది సామాన్య విషయముకాదు. హిందీ చదువుకొనినవారిలో చాలమంది తమంత తామే యీ యుద్యమ ప్రచారకు లగుచున్నారు.

హిందూస్థానీ భారతదేశములో సామాన్యభాష కాగలదనుటకు నా కెట్టి సందేహము లేదు. మామూలు పనులకు నే దదియట్లే యున్నది. లిపి నాగరలిపి యుండవలెనా పరిష్యనులిపి యుండవలెనా యను మూర్ఖవాదములవలన దాని యభివృద్ధియరికట్టబడెను. ఎక్కువ సంస్కృత పదముల నుపయోగింపవలెనని యొకకక్ష, పరిష్యను పద

ముల నుపయోగింపవలెనని యొకకక్షా దానిని దిగలాగెను. రెండు లిపులనుకూడ నధికారతీత్యా యంగీకరించుట తప్ప దానికి జేరొక మార్గములేదు. ప్రజలు వారి యిష్టమునచ్చిన లిపి నుపయోగింప వలెను. కాని రెండు కొనలకు తీసికొనిపోవు స్వభావములను నిరుత్సాహపరచి సామాన్యోపయోగముతో నున్న వాడుక భాషమీద నాధారపడు మధ్యరఃపు సాహిత్యభాష నభివృద్ధిచేయుటకు ప్రయత్నము జరుగవలెను. జనసామాన్యములో విద్య యభివృద్ధియైన కొలది యిది విధాయకముగ జరుగగలదు. ప్రస్తుతము సాహిత్యాభివృద్ధికి, శైలికి మధ్యనర్తులనుకొనబడు చిన్నమధ్యతరగతి వరముల వారతీసంకుచిత మనస్కులు, ఛాందసులు, తమ ప్రజలతోను, ప్రపంచ సాహిత్యముతోను సంపర్కములేక, చైతన్యమనునదియే లేని ప్రాచీన రూపములకు వారంటిపెట్టుకొనియుందురు.

హిందూస్థానీ భాషాభివృద్ధియు, వ్యాప్తి భారతదేశములోని యితర గొప్ప భాషలైన-బెంగాలీ, గుజరాతీ, మరాఠీ, ఉరియా, దక్షిణదేశ ద్రావిడభాషల యధోచితోపయోగముతోను, సంపదభివృద్ధులతోను తలపడరాదు, తలపడవు. ఏనిలో కొన్ని హిందూస్థానీ కంటే నిదివరకే యెక్కువ మెలకువను, బుద్ధిపాటవమును కలిగి యున్నవి. ఆయా ప్రాంతములలో విద్య గఱపుటకు, నితర వ్యవహారములకు నవియే యధికారసమ్మతములైన భాషలు వానిద్వారా ప్రజాసామాన్యములో విద్య, విజ్ఞానము ఎక్కువ త్వరితముగ వ్యాప్తినొందగలవు.

ఇంగ్లీషు భారతదేశములో సామాన్యభాష కాగలదని కొందరు భావింతురు. ఏ కొద్దిమంది పైతరగతుల విద్యాధికుల విషయములోనో తప్ప నా కిది పిచ్చియూహవలె కాన్పించును ప్రజాసామాన్యముయొక్క విద్యా విజ్ఞాన సమస్యకు దీనికి సంబంధ మేమియు లేదు. ఇంగ్లీషు అంతకంత కెక్కువగా సాంకేతిక, శాస్త్ర వ్యవహార విషయములలో నుత్తర ప్రత్యుత్తరములను జరుపుకొను భాషగ నుండవచ్చును. మనలో చాలమంది విదేశ భాషలను ప్రపంచభాషములను, చర్యలను తెలిసికొనుచుండుటకు తెలిసికొను

టల్కనసరము. మన విశ్వవిద్యాలయములు యింగ్లీషుతోపాటు, ఫ్రెంచి, జర్మన్, రష్యన్, స్పానిషు, ఇటాలియను భాషలనుకూడ ప్రోత్సహింప కోరెదను. ఇంగ్లీషును నిర్లక్ష్యము చేయవలెనని దీని యర్థముకాదు. ప్రపంచమును గురించి సమదృష్టి కలిగియుంచ వలెననిన మన మొక్క యింగ్లీషు నులోచనములనే ధరింపరాదు. ఒక్క భాషయు, ఒక్క లక్ష్యముమీదనే కేంద్రీకరించుటచేత మన మిదివర కేమానసికముగ కావలసినంత యంగవైకల్యము పొందితిమి. మన జాతీయవాదులలో నతిపిచ్చియై తినవారుకూడ భారతదేశము నకు సంబంధించిన బ్రిటిషుదృష్టిచే తా మెంత నిర్బంధింపబడిరో గుర్తింపజాలకున్నారు.

ఇతర విదేశభాషలను మనమెంత ప్రోత్సహించినను, ఇంగ్లీషు భాషయే మనలను బయటి ప్రపంచముతో కలుపు ప్రధానసంధాన కరణిగ నుండకతప్పదు. అది తప్పనిసరి. గతకొన్ని పురుషాంతరముల నుండి మన మాంగ్లము నభ్యసించుటకు యత్నించుచుంటిమి. ఈ యత్నములో మనము కొంత మంచి విజయమును గాంచితిమి. ఈచిర శిక్షవలన కలిగిన లబ్ధిపొందక మన మిప్పుడు దీనినంతను తుడిచి వేయుట మూర్ఖత్వ మగును నేడు యింగ్లీషుకూడ చాల వికాల వ్యాప్తిని పొందిన ప్రపంచభాష యనుటకు సందేహము లేదు. అది యితరభాషలను వేగముగ దిగద్రొక్కుచున్నది. 'అమెరికను' భాష దాని స్థానము నాక్రమించిన తప్ప యదియే యంతర్జాతీయ వ్యవహారములకు, లేడియోద్వారా వార్తాప్రసారమునకు తగు భాష కాగల నూచనలు కలవు. కనుక మనమాంగ్ల భాషాజ్ఞానమును సాగించు చునే యుండవలెను. దానిని సాధ్యమెనంతివరకు నేర్చుకొనుటయే యుక్తము; కాని యిప్పుడు మనలో కొంతమంది చేయునట్లు యా భాషలోనున్న యందచందములను గ్రహించుట కెక్కువ తక్కిని, కాలమును వినియోగించుట ప్రయోజనహీనమని నా యభిప్రాయము. వ్యక్తు లట్లు చేయవచ్చును. కాని యనేక సంఖ్యాకులకు దానిని లక్ష్య

ముగానుంచుట వారిపై ననవసర భారమును వేయుట యగును; వారి
యితర యభివృద్ధి కది యాటంక మగుచు.

ఈమధ్య 'సామాన్య ఆంగ్లము' న న్నెక్కువగ నాకర్షించెను.
ఇంగ్లీషును యింత యత్యధికముగ సాళముచేయుట గొప్ప పురోభి
వృద్ధినూచకము 'ప్రమాణ ఇంగ్లీషు' భాషకంటె మనము సామాన్య
భాషను వివిధ సన్నిచుట యుక్తము. మొదటిదానిని పండితులకు,
ప్రత్యేక విద్యార్థులకు విడిచివేయవచ్చును,

హిందూస్తానీ యింగ్లీషునుండియు నితర విదేశభాషలనుండియు
సనేక పదములను తీసికొని తనలో లీనముచేసికొనుటను నేను వ్యక్తి
గతముగ ప్రోత్సహింపగోరెదను. మనకు నవీనపదములు లేవు. కనుక
నిది యవసరము. సంస్కృతమునుండియు, అరబ్బీనుండియు నూతన
ముగ కష్టమైన పదజాలమును సృష్టించుటకంటె భాగుగ తెలిసిన
పదములను వాడుటయే శ్రేష్ఠము. విదేశపదముల నుపయోగించిన
భాష మైలపడిపోవునని కొంద రందురు. ఇది చాల పొరపాటు. మన
భాషను సాగునట్లుచేసి, ఇతరభాషలోని పదములను, భాషములను
తనలో నిముడ్చుకొను శక్తిగలిగి పెరుగునట్లు చేసినప్పుడే భాష
వృద్ధిపొందును

నా చెల్లెలు వివాహ మగుటతోడనే నా సహచరుడు, పాత
స్నేహితుడు, సంవత్సరమువయిగా న్యాధిగ్రస్తుడునైయున్న శివ
ప్రసాదగుప్తను చూచుటకు నేను కాశీ వెళ్ళితిని. లక్నోజయిలులో
నుండగా సతనికి హఠాత్తుగ పక్షవాతము వచ్చెను. అప్పటినుండి
యతడు నెమ్మదిగ కోల్పోకుచుండెను నేను కాశీలోనుండగ నొక
చిన్న హిందీసాహిత్యసంఘము నాకు స్వాగతవత్తము విచ్చెను.
దాని సభ్యులతో నేను చక్కని యిష్టాగోష్ఠి సలిపితిని. నా కతిస్వల్ప
ముగా తెలియు విషయములనుగురించి పండితులముందర మాట్లాడు
టకు సందేహించుచుంటిని నేను చెప్పితిని. అయినను నేను కొన్ని
సూచనలు చేసితిని. సమాసములతోను, అలంకారములతోను,
కృత్రిమ సంస్కృతపదములతోను, ప్రాచీనరూపములతోను వ్రాయ

బడు హిందీని నేను విమర్శించితిని. కొద్దిమంది సభ్యులకే యుద్దేశించ బడు యీరాజభాషను విడిచిపెట్టవలెననిసూచించితిని. హిందీర చయి తలు బుద్ధిపూర్వకముగ ప్రజలకొంతు, ప్రజల కర్థమగు భాషలోనే వ్రాయవలెనని చెప్పితిని. ప్రజాసంబంధమువలన భాషకు నూతన వికాసము, సరళత చేకూరును. హిందీగ్రంథక రలు పాశ్చాత్యభాష ములవల్ల, సాహిత్యమువల్ల నెక్కువ శ్రద్ధఃహించినచో దాసీవలన నెక్కువలబ్ధి పొందగలరని నేను సూచించితిని. యారాపియనుభాషల యుత్తమకావ్యములనుండియు. నాధునిక భాషములనుగురించి వ్రాయు పుస్తకములనుండియు, తమమాలనుచేయుట చాల యవసరము. ఆధునిక బెంగాలీ, గుజరాతీ, మరాఠీలు, యీ సందర్భములలో నాధునిక హిందీకంటె నెక్కువ ముభిష్యద్ధిలో నున్నవికూడ నేను చెప్పితిని. నిశ్చయముగ హిందీకంటె బెంగాలీలో నీమధ్య నెక్కువ కల్పనాశక్తికి ప్రదర్శింపబడెను ఈ విషయములనుగురించి మిత్ర సంభాషణలను జరిపినతరువాత నేను వచ్చివేసితిని. నా విమర్శలు వ్యక్తికలకు వంపబడునని నేను భావించలేదు. ఆచ్చటనున్న వారెవరో హిందీపత్రికల కొక రిపోర్టు వంపిరి.

అప్పుడు హిందీపత్రికలు నన్నుగురించి గగ్గోలుపెట్టి నేను హిందీని విమర్శించుచు నది బెంగాలీ, గుజరాతీ, మరాఠీలకుతీసిపోవు చున్నదని చెప్పనావాసించితి నని యల్లరిచేసెను నే నేమియు తెలియనివాడ నని; నన్ను అణచివేయుటకు మందలించుటకు ననేక పనుష పదము లుపయోగింపబడెను. ఆ చర్చను గమనించుటకు నాకు తీరిక లేకపోయెను అది నేను తిరిగి జయిలుకు పోవువరకు సాగుచునే యుండెనట!

ఈ విషయము నాకు కనువిప్పయ్యెను. అది హిందీపండితుల యొక్కయు, పత్రికార చయితల యొక్కయు ససాధారణ సహనశూన్యతను, తమ బాగుకోరికనారి చేచేయబడిన యొక చిన్న నిష్కవటవిమర్శను భరించుటపట్ల వారి నిరాకరణమును తెలుపుచుండెను. తమకునార ముపించుకొనుటయా? యను భాషము పనిచేసెను. ఆత్మవిమర్శయను

నది యెంతమాత్రము లేదు. విమర్శక ప్రమాణములు హీనముగ నుండెను. గ్రంథకర్తయు విమర్శకుడు పోరుపెట్టుకొని వ్యక్తిగత యుద్దేశ్యములు గలవని యొకరినొకరు నిందించుకొనుట యసామాన్య విషయముగాదు. వారి దృష్టియంతయు సంకుచితము. బూర్జువావాసన కలది. ప్రాంతీయాభిమానము. గ్రంథకర్తలు, పత్రికారచయితలు విస్తారమైన ప్రజాసామాన్యమును, వారిప్రయోజనములను నిర్లక్ష్యము చేసి యొకరికొర కొక లొకచిన్న కూటముకొరకు ప్రవాసికొనుచుండు నట్లు కన్పించును. అతివిశాలము, నాకర్షణీయమునగు రంగస్థల ముండగ నిట్లుచేయుట విచారము, దురదృష్టము, శక్తినిపాడుచేయుట.

హిందీసాహిత్య భూతచరిత్రగొప్పది; కాని యదియెల్లకాలము దానిమీదనే జీవింపజాలదు. దానికి గొప్ప భావికలదనియు, నీదేశములో హిందీపత్రిక లద్భుతశక్తివంతములగుననియు నే నెరుగుదును. కాని, ఈరెండును సంకుచితయాచారములను త్రోసివేసి ధైర్యముగ ప్రజల నుద్దేశించి వ్రాయువరకు నెక్కువ యభివృద్ధి నొందజాలవు.

కులతత్వము - తిరోగమవము

వికల్పాయి పటేలు యూరపులో మరణించెనని నా చెల్లెలి వివాహములో వింటిమి. అతడు చాలకాలమునుండి బాధపడుచు ననారోగ్యకారణముచేతనే భారతదేశ జయిలునుండి విడువబడెను. అతని మరణము మాకు పిడుగుపడినట్లుండెను. సంగ్రామముశ్యమున మా నాయకశ్రేష్ఠు లిట్లాకరితువాత నొకరు మమ్మువీడుచుండిరను భావ మసాధారణ మనకిభేదమును కలిగించుచుండెను. వికల్పాయి యనేక మెవ్వలను బడసెను. అతని ఆసెంట్లీయధ్యక్షత, పార్లమెంటరీశక్తి ప్రభ్యాతిబడసెను. ఇది పూర్తిగా సత్యము. కాని దీనిని పడేవదే పున శ్చిరణచేయుట నాకు కోపము కలిగించెడిది. హిందూదేశములో మంచి పార్లమెంటేరియనులను లేక సభానాయకస్థానము నలంకరింప గలవారికి నెప్పుడైనను కొంతయున్నదా? మన న్యాయవాదగీతి మనల నాపనికే యుక్తులచేసెను. వికల్పాయి యంతకంటె చాల గొప్పవాడు. అతడు భారతస్వాతంత్ర్యముకొరకు పోరాట యవ్రతిహత వీరశిఖామణి.

నవంబరులోనే నేను కాశీ వెళ్ళినపుడు హిందూవిశ్వవిద్యాలయ విద్యార్థుల కుపన్యసింపగోరిరి. నేను దీనికంగీకరించి వైనుభాష్యులకు మదనమోహనమాలవ్యాగారి యధ్యక్షతక్రింద నొక పెద్దసభలో నుపన్యసించితిని. నా యుపన్యాసములో నేను కులతత్వమునుగురించి యెక్కువగ చెప్పవలసివచ్చెను. నేను దానిని తీవ్రభాషలో— ముఖ్యముగ హిందూమహాసభాచర్యులను గర్హించితిని. నేనుముందుగ భావించుకొని యీ పని చేయలేదు కాని కులతత్వవాదుల పురోధి వృద్ధి సరికట్టు ప్రయత్నముపయి నాకు చాలకాలమునుండి యపరిమిత కోప ముండెను. నేనా విషయము నందుకొనుసరి కీ కోపము కొంత పెక్కుబడినది. హిందూకులతత్వవాదుల తిరోభావముగురించి నేను బుద్ధిపూర్వకముగనే నొక్కి చెప్పితిని. ఏలనన హిందూమహాసభకు

చాలకాల మొక స్తంభముగానుండిన మాలవ్యాజీ యధ్యక్షతవహించిన సభలో హిందూమహాసభను విమర్శించుటంత సభ్యమైనవని కాదని, నాకాశమయమున తోచలేదు. ఇటీవల నతనికి దానితో నంత సంబంధములేకపోవుటచే నాకది తోచలేదు. మహాసభయొక్కనూతన నాయకులతనిని రమారమి గెంటివేసినట్లు కాన్పించెను. అతడు నాయకులలో నొకడుగా నున్నంతకాలము హిందూమహాసభ రాజకీయముగ తిరోగమనము నహింసలేదు. అయినను నతని యాహ్వానముమీద వెళ్ళి యతనిని పరిహాసస్థితిలోనుంచు విమర్శనలుచేయుట తగదని నేను తమవాత గ్రహించితిని. నేను దీనికి చాల చింతించితిని.

నేను మరియొక ప్రమాదమునకుకూడ విచారించితిని. అజమీరులో నొక హిందూయువజనసంఘముచే నూతనముగ నామోదింపబడిన తీర్మానపునకలు మాకు టపాద్వారా పంపబడెను. ఈ తీర్మానము చాల యధ్యంతరమైనది. నేను దీనిని నా కాశీ యుపన్యాసములో నుదహరించితిని. నిజమున టిట్టి తీర్మానమేదియు నెట్టిసంఘముచేతను గావింపబడలేదు. మే మొక మోసములో పడిపోతిమి.

నా కాశీయుపన్యాసము గగ్గోలుపుట్టించెను. అట్టికేకలకు నే నలవడినను హిందూమహాసభనాయకుల దాడిలోనున్న తీవ్రతకు నే నెంతయో యాశ్చర్యపడితిని ఈదాడులు చాలవరకు వ్యక్తిగతముగ నుండి సారాంశమునకుకావలసినవిషయమునుముట్టకుండెను. వారు వెళ్ళవలసినంతవరకు వెళ్ళిరి చివరకు నా కవకాశము చిక్కెను. నేను నెలలకొలది (జనులులోనున్న పృథుకూడ)వారికి సమాధానమిచ్చుట కాతురపడుచుంటిని. కాని దానినెల్లు చేవట్టవలెనో తెలియకుండెను. అదియంతయు నొక కందిరీగల గూడు. నేను కందిరీగల కలవడిన వాడనేయైనను బూతులకింద పరిణమించిన చర్చలోనికి దిగుట ముదావహము కాదు. కాని, యది నాకు తప్పనిసరియయ్యెను. నేను హిందూ, ముస్లిము కులతత్త్వములనుగురించి నాకు సహేతుకముగ కన్పించిన యొక వ్యాసమును వ్రాసితిని. ఈ రెండును నమ్మతగిన కులతత్త్వములు కావని, వానివెనుక దాగియున్న సాంఘిక, రాజకీయ తిరోభావములనియు నేను రుజువుచేసితిని. కులనాయకుల యువ

న్యాసములయొక్కయు, నాజ్ఞానములయొక్కయు వారాపత్రిక లనుండి తీసినముక్కలు నాయొద్దనుండెను. నాయొద్ద కావలసినంత విషయ ముండుటచే దానినంతను నొక వారాపత్రిక న్యాసములో నిక్షిప్తముల చాల దుర్ఘటముగ నుండెను.

ఈ నా న్యాసము భారతపత్రిక లన్నింటిలోను ప్రకటింప బడెను దానిలో నే నుభయములనుగురించియు నెంతయో వ్రాసినను వారు మిన్నకుండుట వింతగ నుండెను నన్ను తీవ్రముగ విసుర్పించిన హిందూమహాసభానాయకు లసలే నోరెత్తలేదు. ముస్లిములతిరస్కరణ సర్వమహమ్మదు ఇళ్ళలుగాను రెండవ కాండ కుసెయి కాస్సరెన్నుకు సంబంధించిన కొన్ని యంశములను సవరించుటకు ప్రయత్నించెను. అదిమినహా నా వాదమునుగురించి యత డేమియు మాట్లాడలేదు. నే నతనికిచ్చిన సమాధానములో రాజకీయ, కుల సమర్థులను రెంటిని కూడ కాన్స్టిట్యూయంటు అసెంబ్లీనిర్ధారణచేయవలెనని నూచించితిని. తరువాత కులత త్వమునుగురించి నేను మరి యొకటి, రెండు న్యాసములను వ్రాసితిని. ఈ న్యాసము లాదరింపబడుటయేగాక యోచనచేయువారిపయి నుంచి ఫలితము కలుగజేసినందులకు నే నవరిమతోత్సాహము పొందితిని కులత త్వము వెనుకనున్న రాగ ద్వేషములను మర్చివేయగలనని నే నూహింపలేదు. కులనాయకులు భారతదేశములోను, యింగ్లండులోనుగల యత్యంత తిరోగ్ధావవాదులకు జ్యేష్ఠభ్రాతలని చూపుటయే నాయుద్దేశ్యము. నిజమునకు వారు రాజకీయాభివృద్ధికి సాంఘికాభివృద్ధికి శత్రువులు. వారి కోరికలకు ప్రజలతో నెట్టి సంబంధము లేదు. వైనున్న చిన్న బృందములవారికి కొంత యభివృద్ధి కలుగజేయుటకే యవి యుద్దేశింపబడెను. 'హిందూ ముస్లిము యొక్కము' అని తరుచు నేయబడు కేక (నిర్బంధహముగ నుపయోగకరమై యైనను) యైకమత్యరాహిత్య కారణములను తెలిసికొనినగాని నిష్ఫలమని నాకు కాన్పించెను. అయినను యీ గారడీమర్తమును తరచు జపించినచో నైక మత్యము చివరకూడివడునని కొందరు భావించుచున్నట్లుకాన్పించును.

1857 విప్లవము లగాయతు కులసమస్యపట్ల బ్రిటిషునీతి యెట్లుండెను? ఈచరిత్ర వినదగినది. హిందువులు, ముస్లిములు ఏకమై పనిచేయుట కభ్యంతరములను కల్పించి యొకరిపయి నొకరినాడించుట వారి నీతియైయుండెను. 1857 తరువాత ప్రభుత్వము హిందువులకంటె మహమ్మదీయులనే కన్నెరగచూచెను. ముస్లిములెక్కువకాలుదువ్వు నురని, భారతదేశములో మొన్నటివరకు పరిపాలకులమను స్మృతి వారి కుండునని, వా రుపద్రవకరులని ప్రభుత్వము భావించెను. ముస్లిములు నూతనవిద్యకు దూకుటె ప్రభుత్వముకేంద కొద్దియుద్యోగములను మాత్రమే ఇలిగియుండిరి. ఇదియంతయు సందేహమునకు కారణ మయ్యెను. హిందువులు ఇంగ్లీషుభాష నతిసుకరముగ నవలంబించి గుమాస్తాపదవులను గుత్తగొనిరి. వారు చాలసాధువులుగకాన్పించిరి.

అప్పుడు నూతనజాతీయత-పైరుండి ఇంగ్లీషుచదువుకొనిన పై తరగతివిద్యార్థికులనుండి యభివృద్ధిమయ్యెను. ఇది సహజముగ హిందువులలోనేయుండెను. ముస్లిములు విద్యలో వెనుకబడియుండిరి. ఈ జాతీయత యతిసాధుభాషలో, హీనస్వరముతో మాట్లాడెను. అయినను బ్రిటిషుప్రభుత్వమునకిది రుచించలేదు. కనుక వారు ముస్లిములను ప్రోత్సహించుచు వారిని జాతీయ వేదికనుండి వేరుచేయగోరిరి. ఇంగ్లీషువిద్య లేకపోవుటొక్కటే ముస్లిముల కాటంకముగనుండెను. కాని యిది క్రమముగ తొలగిపోకతప్పదు. దూరదృష్టితో బ్రిటిషు వారు భవిష్యత్తుకు పునాదులను వేసుకొనిరి. ఈ కృషిలో వారికిగొప్ప వ్యక్తియగు సర్ సయ్యద్ అహ్మదుఖాను సాయపడెను.

సర్ సయ్యారు తనజాతి దుస్థితికి (ముఖ్యముగ విద్యలో) విచార పడెను. బ్రిటిషుప్రభుత్వ దృష్టిలో తనజాతిపట్ల నాదరాభిమానములు లేవని భేదపడెను. తన సమకాలికులు చాలమందివలెనే యతడు బ్రిటిషువారి నెక్కువగ మెచ్చుకొనెడివాడు. అతని యూరపు సందర్భన మతనిపైగొప్పఫలితమును కలుగచేసెను. 19వ శతాబ్దముభ్యమున నున్న యూరపు, లేక పశ్చిమయూరపు తన విజ్ఞానశిఖరము నధిరోహించి, ప్రపంచమునకప్రతిహతరాణియై, తన యాధిక్యతకు

కారణములగు గుణసంపత్తుతో మెరయుచుండెను. పె తరగతుల యాస్తులతిభద్రముగనుండి గొప్పమాపులు కలుగునను వీతిలేక దిన దినాభివృద్ధిచెందుచుండెను. అవి స్వేచ్ఛ యభివృద్ధియగుచున్న దినములు. జగత్కళ్యాణము జరుగునను నమ్మకముగలదినములు. అచ్చటకు వెళ్ళిన భారతీయు లీ గంభీరదృశ్యముచే నాకర్షింపబడుటలో నాశ్చర్యమేమియులేదు. మొట్టమొదట హిందువులెక్కువమంది వెళ్ళిరి. వారు యారపును, యింగ్లండును మెచ్చుకొనుచు తిరిగి వచ్చిరి. క్రమముగ వారాకాంతికి, భ్రాంతికి నలవడుటచే మొదటి యాశ్చర్యము తొలగిపోయెను. కాని సర్ సయ్యదుగారి విషయములో మొదటి యాశ్చర్యము, నూహము చాల ప్రస్ఫుటముగ నుండెను. 1869 లో యింగ్లండును దర్శించి యతిడు తన యభిప్రాయముల నింటికి వ్రాసెను. ఒకయుత్తరములో నతడిట్లు వ్రాసెను. భారతదేశములోనున్న యింగ్లీషువారు ఆ దేశప్రజలను పశువులవలెను, హేయముగను, అమర్యాదగను చూతురను నేరమునుండి వారిని నేను విడుజాలకపోయినను వారు మనల సర్థముచేసికొన జాలకపోవుటచేతనే యట్లు చేయుచున్నారని భావించెదను. మనలను గురించిన తమ యభిప్రాయములలో వారంతదోషులు కారనిగూడ నేనొప్పుకొనకతప్పదు. ఇంగ్లీషువారిని పొగడకుండగనే భారతదేశములోనున్న ప్రజలు, యెక్కువవారును, తక్కువవారును, పెద్దవర్తకులును, చిన్నదుకాణదారులును, విద్యాధికులును, విద్యలేనివారును యింగ్లీషువారితో పోల్చి చూచినచో విద్యలోను, నడకలోను నిజాయితీలోను, సమర్థుడగు, స్ఫురద్రూపియైనవానిముందర నందవికారముగు జంతువెట్లుండునో యట్లుండెదను. హిందూదేశములోనున్న మనలను నిర్వీర్యమైన పశువులని విశ్వసించుట కాంగ్లేయులకు కారణముగలదు... నేను చూచినది, నిత్యమును చూచుచుండునది భారతీయుని యూహ కెంతమాత్రము నందని విషయములు... ఆధ్యాత్మికముగ, లౌకికముగ మానవున కుండవలసిన సద్విషయములన్నియు భగవంతునిచే యారపునకు, ముఖ్యముగ యింగ్లండునకు ప్రసాదింపబడెను.

బ్రిటిషువారిని, యూరపును ఇంతకంటె నెక్కువగ నెవడుపొగ
డగలడు? సర్ సయ్యదు కత్యద్భుతమైన యభిప్రాయముకలిగినట్లువిశద
మగుచున్నది. బహుశఃయితడు తన నిజప్రజనునిద్రనుండి మేల్కొల్పు
టకు ముందంజవేయునట్లుప్రోత్సహించుటకు ఘాతైనభాష నుపయో
గించి, వ్యత్యాసములనుప్రేక్షించెను. పాశ్చాత్యవిద్యనభ్యసించుటయే
యీ ముందంజ యని యతడు విశ్వసించెను. ఆ విద్యలేనిదే యతని
సంఘ మంతకంతకు వెనుకకు పోవును, నిర్వీర్యమగును. ఇంగ్లీషువిద్య
యనగా ప్రభుత్వోద్యోగములు, భద్రత, పలుకుబడి గౌరవము కనుక
నీ విద్యపట్ల నతడు తన శక్తినంతను వినియోగించి తన ప్రజలను తన
పాలనే యోచించునట్లు చేయ ప్రయత్నించెను. అతడు వారి బుద్ధి
యితర విషయములమీదకు బోకుండచూడగోరెను. ముస్లిముల స్వ
త్వమును, సందేహములను భేదించుట కష్టసాధ్యము. హిందూబూర్జు
వాలచేత ప్రతిపాదించబడు నూతన జాతీయారంభము వారి బుద్ధిని
చెడగొట్టుదానివలె నతనికి గాన్పించెను. కనుక నతడు దాని నేది
రెచ్చెను. పాశ్చాత్యవిద్యలో నర్థశతాబ్దముముందంజ వేసినహిందువులు
ప్రభుత్వమును విమర్శించు వినోదములో క్రీడింపవచ్చును. తనవిద్యా
విషయిక ప్రయత్నములలో నతడా ప్రభుత్వసహాయమును పూర్తిగ
నపేక్షించెను. కనుక ననాలోచితకార్యములచే నతడు దీనినిపోగొట్టు
కొన నిష్పవడక జాతీయకాంగ్రెసుపట్ల విముఖుడయ్యెను. బ్రిటిషు
ప్రభుత్వమిట్టి దృక్పథమునుప్రోత్సహించుట తువ్వీళ్ళూరు చుండెను.

ముస్లిములకొరకు పాశ్చాత్యవిద్యమీద కేంద్రీకరింపవలెననెడి
సర్ సయ్యదు నిశ్చయము యుక్తమైనదే. అది లేకుండ వారు యీ
క్రొత్తరకపు జాతీయ నిర్మాణములో నుచితపాత్ర వహింపజాలరు.
వారు తమకంటె నెక్కువ విద్య, యార్థికపరిస్థితులు గలిగిన హిందు
వుల వెనుక నుండవలసిన గతి పట్టియుండెడిది. చరిత్రచేతను లక్ష్యము
చేతను ముస్లిము లపుడు బూర్జువా జాతీయోద్యమమునకు సిద్ధముగ
లేరు. వారిలో హిందువులలోవలె బూర్జువాలు లేరు, కనుక సర్
సయ్యదు కృషి పైకి చాల మితివాదపరముగనే కాన్పించి
నను నిజమైన విప్లవదశలోనుండెను. ముస్లిము లింకనుప్రజాస్వామిక

వ్యతిరేకమైనఫ్యూడల్ లక్ష్యములోనే మునిగియుండిరి. కాని హిందువులలోని మధ్యతరగతినారు యూరపియను లిబరలుల స్థాయిలో నాలోచింప నారంభించిరి. ఉభయులు పూర్తిగ మితశాదులు. బ్రిటిషు ప్రభుత్వముపై నాధారపడినవారు. సర్ సయ్యదుగారి మితవాదము, కొద్దిమంది ధనవంతులగు ముస్లిము భూభామందుల మితవాదము. హిందూమితవాదము వృత్తిలోను, వర్తకములోను అతిజాగ్రత్తగ సంచరించుచు పరిశ్రమలకు, పెట్టుబడికి మార్గము వెదుకుచుండువాని మితవాదము. ఈ హిందూ రాజకీయవేత్త లింగ్లీషు లిబరలిజముయొక్క ప్రకాశమానమగు కాంతులైన గ్లాండ్స్టన్, బైల్ యిత్యాదులవైపు చూచుచుండును. ముస్లిము లట్లు చేసిరని నేననుకొనను బహుశః వారుటోరీలను, యింగ్లండులోని భూములున్న తరగతులను మెచ్చుకొనిరి. ఆర్యనిరూలో జరిగిన హత్యలను, టర్కీని గాడ్స్టన్ పదేపదే గర్హించుటచే వారికి బూచినలె నుండెను. డిస్రాలీటర్కీయెడల నెక్కువస్నేహముగ నున్నట్లుకాన్పించెను; కనుక వారతనియెడల కొంచెము పక్షపాతము వహించిరి.

సర్ సయ్యదు యువన్యాసములు కొన్ని నేడు వింతగనుండును. 1887 డిశంబరులో లక్నోలో నతడిచ్చిన యువన్యాసములో నాసమయములోనే జరుగుచున్న జాతీయ కాంగ్రెసుయొక్క యతి మితవాదకోరికలను విమర్శించి గర్హించెను. సర్ సయ్యద్ “ప్రభుత్వమువారాఫ్ఫనిస్థానముతో పోరినను లేక బర్మాజయించిననువారిసీతిని విమర్శించుటమనవనికాదు... చట్టములనుచేయుటకు ప్రభుత్వ మొక కొన్నియును నిర్మించెను... ఈకొన్నియు కది యన్ని రాష్ట్రములనుండి ప్రజల పరిస్థితులతోను, పరిపాలనతోను గొప్పపరిచయముకలవారి నెన్నుకొనెను. మరియుసంఘములోను తమస్థానము నాక్రమించుటచే ఆయసంబ్లిలో స్థానమునకర్హులగువారిని కొందరి నెన్నుకొనును. సమర్థతకుబదులుసంఘస్థితినిబట్టి వారి నేల యెన్నుకొనవలెను? అని కొందరడుగవచ్చును. తక్కువజాతివాడు లేక పేరుప్రఖ్యాతులులేని వంశమువాడు బి. ఏ. లేక యం. ఏ యై కావలసిన సమర్థతకలిగియున్నచో నతడు తమపై యధికారము వహించి, తమజీవితములను, ఆస్థిని మార్పుచట్టములనుచేయు

పదవిలోనుండుటకు మన యుత్తమజాతులొప్పుకొనునా? యని నేను మిమ్ముల నడుగుచున్నాను. ఎన్నటికి యొప్పుకొనరు...వైసాయి సద్వంశ సంజాతునితప్ప మరెవరిని తనసహోద్యోగిక్రిందతీసికొని, తన సోదరునివలెభావించి, ప్రభువులు, డ్యూకులు మొదలగువారితో మెక్కవలసిన విందుల కాహ్వానింపజాలడు...ప్రభుత్వము శాసనములనుచేయుట కవలంబించిన పద్ధతులలో ప్రజాభిప్రాయములను మన్నించుటలేదని మనము చెప్పకలమా? చట్టములను చేయుటలో మనకు భాగములేదని మనము చెప్పగలమా? నిశ్చయముగ నట్లు చెప్పజాలము.”

భారతదేశములోని ‘ఇస్లాముప్రజాస్వామికము’ యొక్క ప్రతి నిధియు నాయకుడు నీవిధముగ మాట్లాడెను. అయోధ్యతాలూకు దార్లు, ఆగ్రా, బీహారు, బెంగాలురాష్ట్రములలోని భూభామందులు నేడు ఈ సరళిలో మాట్లాడుటకు నావాసింతురని నే ననుకొనను. అయినను సర్ సయ్యదు ఈ విషయములో ననన్యుడుకాడు. అనేక కాంగ్రెసుయువన్యాసములుకూడ నేడింత వింతగనేకాన్పించును. కాని యప్పటి హిందూ ముస్లిము సమస్యయొక్క రాజకీయ, ఆర్థికస్థితి యిటుండెను. పైకిలేచుచున్నట్టియు, నార్థికముగ మంచి స్థితిలోనున్నట్టియు మధ్యతరగతి [హిందువులు] ఘ్యాడలు భూస్వాములతరగతిచే (ముస్లిములు) కొంతవరకు నెదుర్కొనబడి, యడ్డగింపబడెను. హిందూ భూభామందులు తరచు తమబూర్జువాలతో సన్నిహిత సంబంధము కలిగియుండి మధ్యతరగతులవారి కోరికలపట్ల తటస్థముగను, లేక సానుభూతితోనుకూడ నుండెడివారు. బ్రిటిషువారెప్పుడు ఘ్యాడలు సంఘమును బలపర్చెడివారు. ప్రజాసామాన్యమును, మధ్యతరగతులలోని క్రిందితరహావారును [ఇరువంకలవారును] ఈ చిత్రములో బాత్రిగ కాన్పించరు.

శక్తినంతము, నధికారసమన్వితమునగు సర్ సయ్యద్ రూఫము భారతముస్లిముల నాకర్షించెను. అలీఘురు కళాశాల యతనికోరికల యొక్క స్థూలాకారము. మార్పులువచ్చు కాలములో నొక యభివృద్ధిదాయకభావము త్వరలోనే తనపని నిర్వర్తించినదై, కాలముతీరి

యాటంకకారిగ నుండవచ్చును. భారత లిఖకులులే దీనిని చక్కని సాక్ష్యము. వారు ప్రాచీనకాంగ్రెసుసాంప్రదాయనిజసంతతివారనియు తరువాతవచ్చిన మనము మధ్యగావచ్చినవారమనియు తరచుఁజ్ఞాపకముచేయుదురు. నిశ్చయము. కాని ప్రపంచము మారుచుండునని పాతకాంగ్రెసు సాంప్రదాయము గతవత్సర హిమముతో మాయమగునని యదియొక జ్ఞప్తిగమిగిలెనని వారుమరచిపోయిరి. అట్లే సర్ సయ్యదు సందేశ మా కాలమునకు తగియుండెను. ఆవసరమయ్యెను. కాని యది యభివృద్ధిచెందుసంఘముయొక్క తుదిలక్ష్యము కాజాలదు. అత డింకొక పురుషాంతరము జీవించియున్నచో నతడే తన సందేశమునకు మరియొకరూపకల్పన చేసియుండుడివాడు. లేక నితరనాయకులతని పాతసందేశమునకు నూతన యర్థముచెప్పి దానినిమారుచున్న పరిస్థితుల కన్వయింపగలిగెడువారు. కాని, సర్ సయ్యదుకు కలిగిన విజయము నతని స్మరణయెడలగల పూజ్యభావముచే పాతవిశ్వాసము వీడుట కష్టసాధ్యమయ్యెను. దురదృష్టవశమున భారతదేశములోని ముస్లిములకు నూతనమార్గము చూపించు విశేష ప్రతిభగలసమర్థులు కొంతగనున్నారు. అలీఘు కళాశాల చక్కనిపని చేసెను అనేకమంది సమర్థులను తయారుచేసెను; ముస్లిమువిద్యాధికుల దృష్టినింతను మార్చి వేసెను. అయినను అది తన గూడుదాటి బయటకుపోజాలకుండును. పూర్వాయతత్త్వము దానిపై రాజ్యముచేసెను. సామాన్య విద్యార్థి లక్ష్య మెప్పుడు ప్రభుత్వనొకరిమీద నుండును. నక్షత్ర పరిశోధన, యాత్మ సాహసము మచ్చునకైన నతనిలో గావరావు. ఒక డిప్యూటీ కలెక్టరు పదవి వచ్చుచో నత డవరిమితానందభరితుడగును ఇస్లాము ప్రజాస్వామికములో తా నొక గభ్యుడనై నొనుటతో నతని గర్వ మువశమించును. ఈ సాభాత్యత్వమునకు దాఖలాగా టర్కిషుఫెజ్ అనబడు నొక యర్రటోపి నతడు గోటుగ తలపయి ధరించును. దీనిని తురుమ్కులే త్వరలో విడిచివేసిరి. ఈ విధముగ ప్రజాస్వామికమునకు తన శాశ్వతాధికారమును స్థిరపరచుకొనిన తరువాత భారతదేశములో రాజకీయ ప్రజాస్వామికమున్నదా లేదా యను విచారము నతడు పెట్టుకొనడు.

ఈ సంకుచితదృష్టి ప్రభుత్వ నౌకరీలకొరకు దేవురించుట అలీ ఘరు లేక నితరచోట్ల గల ముస్లిము విద్యార్థులకొక్కరికే నియమింప బడలేదు. సహజముగ నెట్టి సాహసము లేని హిందూవిద్యార్థులలో నిది తత్తుల్యముగనే ప్రదర్శింపడుచున్నది. కాని పరిస్థితులు చాల మంది నీ బాటనుండి తరిమెను. వీరసంఖ్యాకముగ నుండిరి. వీరందరిః చాలినన్ని నౌకరీలు లేవు, కనుక వీరు జాతీయ విప్లవోద్యమమునకు వెన్నెముకయైన విద్యాధిక కులబాహులైరి.

సర్ సయ్యదుగారి రాజకీయసందేశ సంకుచిత ఫలితమునుండి భారత ముస్లిము లింకను పూర్తిగ కోల్పోనకమునుపేయిరువదియవ శతాబ్దారంభమున జరిగిన విషయములు వారికిని జాతీయోద్యమము నకును గల భేదమును పెంపుచేయుటకు బ్రటిషుప్రభుత్వమునకు సహాయపడెను. సర్ వలెన్ టిన్ షిరాల్ తన 'భారతదేశ' యసం తృప్తి' యను పుస్తకములో నిట్లు వ్రాసిరి. "నేడు భారతదేశ మహమ్మదీయు లొక్కమ్మడిగా తమ ప్రయోజనమాలను, యాశయము లను బ్రటిషు పరిపాలనాస్థాపనతోను, స్థిరత్వముతోను యైక్యముచేసి కొనినట్లు మున్నెన్నడు చేసియుండలేదని ధైర్యముగ నొక్కి వక్కాణింపవచ్చును." రాజకీయ జోష్యములు చాల యుపద్రవకరములు. సర్ వలెన్ టిన్ వ్రాసిన ఐదేండ్లలోనే ముస్లిము విద్యాధికులు తమ బంధనములను త్రెంచుకొని క్రాంగ్రెసుతో చేయి కలుపుటకు గట్టి ప్రయత్నము చేయుచుండిరి. పదేండ్లలో భారత ముస్లిములు క్రాంగ్రెసును మించినట్లు కాన్పించిరి. వారు క్రాంగ్రెసుకే దారి చూపుచుండిరి. కాని యీ పదేండ్లుచాలముఖ్యమైనవి మహాసంగ్రామము వచ్చి ఛిన్నభిన్నమైన ప్రపంచమును మరణకాల యాస్థిగా మనకర్పించెను.

అయినను సర్ వలెన్ టిన్ యట్టి పర్యవసానమునకు వచ్చుటకు బాహ్యముగ ననేక కారణములు గలవు. ఆగాఖాను ముగ్లిము నాయకుడయ్యెను. వారింకను ఫ్యూడల్ సాంప్రదాయముల కంటి పెట్టుకొని యుండిరనుట కా విషయమేచాలు. ఆగాఖాను బూర్జువా నాయకుడు కాడు. అతడు చాల డబ్బుగల రాకుమారుడు; ఒక మత

కాఖకు నాయకుడు; బ్రిటిషువారిదృష్టిలో, బ్రిటిషుపాలకజాతులలో నతనికి సన్నిహిత సంబంధముండుటచే, నతడు గొప్పపురుషుడు. అతనికి విశేషవిజ్ఞానము కలదు. గొప్పయింగ్లీషుభూస్వామి జీవితము నంటి జీవితమును, వేటాడుజీవితమును, యెక్కువగ యూరపులోనే జీవించెను. ఈ విధముగ వ్యక్తిగతముగ నతనికి సంకుచిత కులవిషయములు, సంఘవిషయములు లేవు. అతడు భూస్వాములైన ముస్లిములను, వృద్ధిచెందుచున్న బూర్జువాలను బ్రిటిషు ప్రభుత్వముతో జోడించుటకే ముస్లిము నాయకత్వము వహించెను. కులసమస్య నిజముగ రెండవది; ప్రధానలక్ష్యముకొరకే దానికి ప్రాముఖ్యత యివ్వబడును. ఆగాఖాను వైస్రాయి మింటో ప్రభువుకు “బంగాళా విభజనవలన కలిగిన రాజకీయస్థితిని గురించి మహమ్మదీయుల యభిప్రాయములను తెలిపెను. లేనిచో తొండరపడి హిందువుల కెక్కువరాజకీయహక్కులివ్వబడవచ్చును. దీనివలన నధికసంఖ్యాకులైనహిందువుల ప్రభ యెక్కువగుటచే నది బ్రిటిషుపరిపాలనా స్థైర్యమునకు నిర్దివాద రాజభక్తిగల యల్పసంఖ్యాక మహమ్మదీయుల ప్రయోజనములకు నుపద్రవకరముగ నుండును” అని నచ్చ చెప్పినని షిరాజ్ చెప్పుచున్నాడు.

కాని భాష్యముగ బ్రిటిషుప్రభుత్వముతోనున్నను దీనివెనుక నితరశక్తులు పనిచేయుచు డెను నూతన ముస్లిము బూర్జువాలు తమ పరిస్థితులతో నంతకంత కసంతృప్తులగుచు జాతీయోద్యమమున కాకర్షింపబడుచుండిరి ఆగాఖానుగారే యీ విషయమును గుర్తించి బ్రిటిషువారిని తగిన భాషలో మందలించిరి. 1914 జనవరిలో ఎడింబరో రివ్యూలో వ్రాయుచు ప్రభుత్వము హిందువులను ముస్లిములను విడదీయు పద్ధతి మానుకొనవలసినదనియు, రెండు మతములలోని మితవాదులను నొక మకాములోనికి పోగువేసి రెండు సంఘములకు చెందిన యువక భారత తీవ్రజాతీయభావముల నెదుర్కొనవలెననియు నతడు ప్రభుత్వమునకు సలహాచెప్పెను. కనుక నతనికి ముస్లిము కుల ప్రయోజనములందుకంటె భారతదేశ రాజకీయ పరివర్తన నడ్డగించుటయందే యెక్కువశ్రద్ధయున్నట్లు విశదమగుచున్నది.

కాని, ఆగాభాను బ్రిటిషు ప్రభుత్వము ముస్లిము బూర్జువాలను
కాఠీయతనుండి మరల్చజాలకపోయిరి. ప్రపంచయుద్ధము దీనిని మరింత
త్వరితపరచెను. క్రొత్తనాయకులు రంగము నాక్రమించుటతోడనే
ఆగాభానుకు స్వస్తి చెప్పబడెను. అలీఘురు కాలేజీ స్వరముకూడ
మారిపోయెను. క్రొత్తనాయకులలో ఆలీసోదరు లిరువురు సతి శక్తి
సామర్థ్యములు కలవారు. వారిరువురు ఆలీఘురు కళాశాలలోనివారే!
డాక్టరు యం. యె. అన్సారీ, మాలానాఅబుల్ కలాంఅజదు, యింకను
అనేకమంది బూర్జువా నాయకులు ముస్లిము రాజకీయవ్యవహారము
లలో ప్రధానపాత్రవహింప నారంభించిరి. అట్లే, కొంచెముతక్కువ
మోతాదులో, యం. యె. జిన్నాయును చేసెను. గాంధీజీ యీ
నాయకులలో చాలమందిని సాధారణముగ ముస్లిములను తనఅసహా
యోద్యమములోనికి లాగివేసెను. 1919-23 లో వారు నాయకపాత్ర
లను వహించిరి.

తరువాత తిరోగమనము వచ్చెను. హిందువులలోను ముస్లి
ములలోను బలవంతముగ వెనకకు నెట్టివేయబడిన కులప్రముఖులు
ముందుకు వచ్చిరి. ఇది కొంచెము నెమ్మదిగ జరిగినను, విడువకుండ
సాగింపబడెను. కులద్వేషము లుండుటచే హిందూ మహాసభకు
మొదట కొంత ప్రాముఖ్యత కలిగెను. కాని, రాజకీయముగ నది
కాంగ్రెసునెక్కువగ మెప్పించలేకపోయెను. ముస్లిముకులసంఘములు
తమప్రజలలో కొంత పలుకుబడి తిరిగిసంపాదించుకొనగలిగెను. అయి
నప్పటికి ముస్లిమునాయకులలో బలమైనవర్గము మొదటినుండి చివర
వరకు కాంగ్రెసుతోనే యుండిరి. బ్రిటిషుప్రభుత్వమీలోపల రాజ
కీయ తిరోగాములైన ముస్లిము కులనాయకులకు కావలసినంత
ప్రోత్సాహమునిచ్చెను. వీరి విజయములను గమనించి హిందూ
మహాసభవారు తిరోగమనములో వీరితో పోటీచేయ ప్రారంభించిరి.
ఈవిధముగ ప్రభుత్వదయ సంపాదింపవచ్చునని వీరనుకొనిరి. మహా
సభలో ముందంజవేయువారు తరిమివేయబడిరి. లేక వారంతట వారే
విడిచి వెళ్ళిపోయిరి. అది యంతకంతకు మధ్యతరగతిలోని పైతరహా
వైపు, ముఖ్యముగ ఋణదాత, బ్యాంకరులవైపు మ్రొగెను.

కాననసభా స్థానముల పంపకముగురించి నిరంతరాయముగ చర్చించుకొనుచున్న యిరువంకల కులరాజకీయనేతలు ప్రభుత్వ ప్రాపకముకొరకే చూచుచుండిరి. అది యుద్యోగములకొరకు మధ్య తరగతి విద్యార్థికుల గుంజలాట. ఉద్యోగములుతక్కువ; కనుక నాటి కొరకు హిందూముస్లిము కులనాయకులు పోట్లాడుకొనిరి. మొదటి వారు స్వరక్షణకొరకు రెండవవారంతకంత కెక్కువకానలెననిపొరిరి. ఈ పోరాటములవెనుక మరియొక ప్రముఖపోరాటమాండెను. అది కేవలము కులశమస్యకాదు; కాని, దానికి దోహదమునిచ్చెను. మొత్తముమీద హిందువులు పంజాబు, సింధు, బెంగాలులో నెక్కువధనికులు, ఋణదాతలు, పట్టణవాసులు; ముస్లిము లీ రాష్ట్రములలో నెక్కువబీదలు, ఋణగ్రస్తులు, గ్రామవాసులు, కనుక తరచు వీరిపోరాట మార్థికమైనది కాని దాని కెప్పుడు కులస్వభావము కల్పింపబడెడిది. గ్రామ ఋణములను తగ్గించుటకు తీసికొనిరాబడినవివిధ రాష్ట్రములలోని చర్చలలోనిది యీమధ్య గతించిన మాసములలో, ముఖ్యముగ పంజాబులో, పైకే పొక్కెను. హిందూమహాసభావ్రతినిధులు మొదటి నుండియు వీని నెదుర్చు బ్యాంకకులతరగతి పక్షము వహించిరి.

హిందూమహాసభ ముస్లిముకులత త్వమును విమర్శించు తమ జాతీయతలో నెట్టి కళంకములేదని యెల్లప్పుడు చాటుచుండును. ముస్లిముసంస్థ లసాధారణ కులత త్వప్రచోదితములని యందరిని తెలిసిన విషయము. మహాసభయొక్క కులత త్వము జాతీయత ఋరభాలో నుండుటచే నంత సులభగ్రాహ్యముకాదు. జాతీయము, ప్రజాస్వామికమునగు పరిష్కారము పయితరగతి హిందూప్రయోజనములకు నష్టము కలిగించినపుడు పరీక్షవచ్చును, ఈ పరీక్షలో హిందూమహాసభ యనేకసారులోడిపోయెను. కొద్దిసంఘమువారి ఆర్థికప్రయోజనములకొర కధికసంఖ్యాకులు ప్రకటించిన కోరికలకు భిన్నముగ వారు సింధుదేశ విభజనమును మొదటినుండియు నెదిరించిరి.

కాని, రౌండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సులలో హిందూముస్లిముకుల తత్వవాదులిరువురు సాధారణవ్రతీకారమును జాతీయ వైరుధ్యమును ప్రదర్శించిరి. బ్రిటిషుప్రభుత్వము నిక్కచ్చియైనకులత త్వము

గల ముస్లిములను మాత్రమే పేర్కొనెదమని పట్టుబట్టిరి. వీరు ఆగా
ఖాను నాయతత్వముక్రింద సత్యంతతిరోగాములు. బ్రిటిషువబ్లిక్ జీవి
తములో సత్యంత యుప్రదవకలునైన వారితో నేకమయిరి. ఆగా
ఖాను, అతనిబృందము లాయిడ్ ప్రభువుతోను, అతని పార్టీతోను
సన్నిహిత సంబంధము కలిగియుండు టాశ్చర్యము. వారు మరీయొక
యదుగు ముందుకువేసి, యూరపియను సంఘప్రతినిధులతోను,
యితరులతోను, ఆర్. టి. సి లో సంధులను చేసికొనిరి. ఇది విచా
రకరవిషయము. ఏలనన యీసంఘము హిందూదేశములో భారత
స్వాతంత్ర్యమునకు ప్రబల విరోధి.

హిందూమహాసభా ప్రతినిధులు దీనికి జవాబుగ స్వాతంత్ర్య
మున కన్నివిధములగు నాటంకములను (ముఖ్యముగ పంజాబులో)
బ్రిటిషు ప్రయోజనములకొరకు సంరక్షణలను కోరిరి. బ్రిటిషుప్రభుత్వ
ముతో సహకారముచేయు ప్రయత్నములతో వారు ముస్లిములను
చిత్తుచేయ ప్రయత్నించి. దేనిని సాధింపకపోగా, తమ నిజవిషయ
మునే పాడుచేసుకొని స్వాతంత్ర్యధర్మమునకు ద్రోహమొనర్చిరి.
ముస్లిము లాత్మగౌరవముతోమాట్లాడిరి. హిందూకులతత్వవాదులు
దీనికై నను నోచుకొనలేదు.

ముఖ్యవిషయమేమనిన యిరుపక్షముల నాయకులు కొద్దిమంది
షయితరగతికి ప్రాతినిధ్యమువహించి తమ స్వార్థములకొరకు ప్రజల
మతద్వేషములను కొల్లగొని, లబ్ధిపొందుచున్నారు. ఉభయులునార్థిక
సమస్యల విచారణనణచివేయుటకు, తప్పించుటకుసర్వప్రయత్నములు
చేయుదురు. ఈ సమస్యల నణచిపెట్టరాని సమయము త్వరలోనే
రానున్నది. అప్పు డిరువరియేండక్రిందట ఆగాఖాను తీవ్రవాదుల
నెదుర్చుట కొక సామాన్యకూటముక్రింద జేరవలెనని మితవాదుల
కిచ్చిన సలహానేయుభయపక్ష కులనాయకులు చాటుదురు. కొంతవర
కది యిదివరకే కాన్పించుచున్నది. ఉభయపక్షములవారు బహిరం
గముగ నెంతపోరాడుకొనెనను అసెంబ్లీలోను యితరచోట్ల నభివృద్ధి
భంజక తీర్మానములను చేయుటకు ప్రభుత్వముకు సహాయము చేయు
టలో సహకారము చేసికొనుచున్నారు. ఈ తీతయము ఒటావా

తీర్మానములో మిళిపుకాలేదా !

ఈలోపుగ ఆగాఖానుకు కన్సర్వేటివు పార్టీ యొక్క కుడిపక్షములో నతివాదులకు సన్నిహిత సంబంధము సాగుచునేయుండెను. 1934 అక్టోబరులో నతడు బ్రిటిషు నౌకాదళమువారి వీందుకు గౌరవ యతిధిగవెళ్ళెను. లాయిడ్ ప్రభువు దీని కధ్యక్షుడు. లాయిడ్ ప్రభువు బ్రిస్టల్ లో జరిగిన కన్సర్వేటివు కాన్ఫరెన్సులో బ్రిటిషు నౌకాదళమును మరింత బలపర్చవలెనని చేసిన నూచనల నీయన మనఃపూర్వకముగ నామోదించెను. ఈ భారతనాయక శిఖామణి సామ్రాజ్యమును, యింగ్లండును కాపాడుటయందు బాల్టిస్కంటు లేక 'జాతీయ' ప్రభుత్వముకంటె నెక్కువయాతుర పడుచు బ్రిటిషునౌకాదళ మభివృద్ధికావలెనని వారికంటె ముందంజవేసెను అవును! ఇది యంతయు శాంతిశోరకు !

మరుసటి నెలలో 1934 నవంబరులో, లండను నగరములో నౌక ఫిలుము ప్రయివేటుగ చూపబడెనని రిపోర్టు చేయబడెను. "ముస్లిము ప్రపంచము బ్రిటిషు సామ్రాజ్యముతో నవిచ్ఛిన్న స్నేహము" దాని యుద్దేశ్యము ఈ సందర్భములో ఆగాఖాను లాయిడ్ ప్రభువు నతిథులుగ పిలువబటిరట. ఈ యుభయులు నవినా భావముగ నై క్యమైపోయిరి. రెండు గుండెకాయలు - తేజబహదూ సప్తూ, యం ఆర్. జయకర్లు మన జాతీయ రాజకీయములలోవలె ఒకటివలె స్పందించును. భారతదేశము కత్యధిక సంతర్పణ జరుగుచున్నదని లాయిడ్ ప్రభువు అధికారములోనున్న కన్సర్వేటివు నాయకులమీదను, జాతీయ ప్రభుత్వముమీదను దయాదాక్షిణ్య రహితముగ ధ్వజమెత్తెను.

ఇటీవల కొంతమంది ముస్లిము కులనాయకులయువన్యాసములలోను, నాజ్మాలములలోను చిత్రమైన మార్పుకాన్పించును. దీనికి నిజమైన ప్రాముఖ్యతలేదు. కాని చాలమంది యిట్లు భావించురని నే ననుకొనను. అయినను యిది కులతత్వ చిత్రప్రవృత్తిని తెలుపును. దీనికి పెద్ద ప్రాముఖ్యత యివ్వబడెను. భారతదేశ 'ముస్లిముజాతి', 'ముస్లిము విజ్ఞానము', హిందూముస్లిము 'విజ్ఞానముల' పరస్పర

బద్ధవైరుధ్యము ప్రధానములయ్యెను. దీని విధాయక సారాంశ మేమన యీ రెండు 'విజ్ఞానములకు' మధ్యవర్తిగనుండుటకు, వీనిని సమదృష్టితో నడపుటకు బ్రటిష్టప్రభుత్వ మాచంద్రార్కము భారత దేశములో నుండవలెను. కొద్దిమంది హిందూకులనాయకులు సరిగా యిట్లే భావించుదురు. ఒక్కవ్యత్యాసము మాత్రముండును. తా మధిక సంఖ్యాకులుగ నుండుటచే తమ ముద్దరగల 'విజ్ఞానమే' చివరకు జయించునని వా రాసింతురు.

హిందూ, ముస్లిము 'విజ్ఞానములు', 'ముస్లింజాతి'—ఈ వదము లాకర్షవంతములగు భూతకాలచారిత్రక వీధులను, భవిష్యద్వర్త మాన వాయు సౌధములను యెంత చిత్రముగ తెరచును ! భారత దేశములో ముస్లిముజాతి — జాతిలోజాతి. యిది యిమిడికయైనది కూడ కాక నస్పష్టము, నిర్ధారణచేయుటకు వీలులేనిది. రాజకీయ ముగ నీభావమసంగతమైనది; ఆర్థికముగ నిది పిచ్చిమాట. అవిచార్యము. ఇది దీనివెనుకనున్న చిత్తవృత్తిని తెలుపుటలో మనకు తోడ్పడుచున్నది. మధ్యయుగములలో నిట్టి కలియరాని వేరు వేరు 'జాతులు' ఉండెడివి. ఆటమను సుల్తానుల ప్రథమ దినములలో కాన్స్టాంటిన్లోపిలులో నిట్టి 'జాతి' వేరుగ జీవించి కొంత స్వాతంత్ర్యము కలిగియుండెడిది. ల్యాటిను క్రైస్టియనులు, సనాతన క్రైస్టియనులు, జ్యూమతస్థులు మొదలగునా రుండెడినారు. ఇది యన్య రాష్ట్రముల నాక్రమించుకొనుట కారంభము, ఇటీవల నిది యనేక ప్రాచ్యదేశముల కుపద్రవములుగ పరిణమించెను. కనుక "ముస్లిము జాతి" యనగా జాతియనునదెంతమాత్రముకాదని మతసంబంధముకలదని యర్థము. అనగా ఆధునిక యర్థములో యేజాతిని వృద్ధి చెందనీయరాదని యర్థము. అనగా నాధునిక నాగరికతను విడిచి మనము తిరిగి మధ్యయుగ వద్దతులకు పోవలెననియర్థము. నిరంకుశప్రభుత్వము లేక విదేశప్రభుత్వము చివరపర్యవసానము. మనస్సుయొక్క యుద్దేశ నితీతప్ప వేరేమియులేదని యదార్థములను, ముఖ్యముగ నార్థిక యదార్థములను నెదుర్కొనునిచ్చలేకుండుట యని యర్థము. రాగాదుల తర్కమును తలక్రిందులు జేయుమార్గముకలదు. అవి యహేతు

కముగ కాన్పించుచున్నంత మాత్రమున మనము వానిని నిర్లక్ష్యము చేయజనదు. కాని ముస్లిముజాతి యను భావ మల్పభావముల కట్లు కథమాత్రమేయగును. ప్రతికలలో దాసికీయబడిన ప్రచురణయే లేని యెడల దాని నెవరును వినియే యుండకపోవుదురు. చాలమందియొక వేళ దానిని విశ్వసించినను యదార్థజ్ఞానముచే నదిపలాయనమగును.

హిందూ, ముస్లిము 'విజ్ఞానము' అను భావములుకూడనిట్టివే. 'జాతీయవిజ్ఞానములు' అనుభావములుకూడ శీఘ్రముగనశించుచున్నవి. ప్రపంచమంతయు నొకేవిజ్ఞానకేంద్రమగుచున్నది. జాతులన్నియు చాలకాలమువరకు తమప్రత్యేక చిహ్నములను-భాష, ఆచారములు, భావించువిధములు మొదలగువానిని, ఉంచుకొనవచ్చును. కాని యంత్రయుగము, శాస్త్రము, శీఘ్రయానము. ప్రపంచ వార్తలనవి చ్చిన్నముగ సరఫరాచేయుట, దూరశ్రవణము, సినిమా - మొదలగు వాని నంతకంతకు చదునుచేయును. ఈ విధాయకస్వభావము నెవడు నెదిరింపజలరు. ఆధునిక నాగరికతను ధ్వంసముచేయు ప్రపంచ యుత్పాతమొక్కటియే దీనినివారింపగలదు. సాంప్రదాయజన్యమైన హిందూముస్లిము జీవిత వేదాంతములలో నిశ్చయముగ ననేక భేదములుకలవు. కాని ఈ రెంటిని యాధునిక శాస్త్రీయ, సారిశ్రామిక జీవితదృష్టితో పోల్చిచూచినచో నీభేదములుకాన్పించవు. ఏలనన ఈ రెండవదాసికిని మొదటిరెంటికిని విశేషయంతరువుకలదు. నేడు భారత దేశములో నున్న యదార్థపోరాటము, హిందూ ముస్లిమువిజ్ఞానము అది యా రెంటికి, వీనిని జయించుచున్న యాధునికనాగరికతయొక్క శాస్త్రీయ విజ్ఞానమునకుమధ్య కలదు. 'ముస్లిమువిజ్ఞానమును' (అది యేదయైనను) రక్షించుకొనగోరువారు హిందూవిజ్ఞానముగురించి బాధపడనక్కఱలేదు. వారు పశ్చిమదిశనుండివచ్చు రాక్షసిని కాచు కొనవలెను. ఆధునిక శాస్త్రీయ, సారిశ్రామిక విజ్ఞానము నెదుర్కొను ప్రయత్నములన్నియు హిందువులవికానిందు ముస్లిములవికానిందు విఫలములగునని చెప్పుటకు వ్యక్తిగతముగ నా కెట్టిసంశయములేదు. నే నీ విఫలతను నిర్విచారముగ వీక్షించుచుందును. రైల్వేలు మొదల గునవి యుచ్చుటకు వచ్చినప్పుడే యనైచ్చికముగను, అబుద్ధిపూర్వ

కముగను మనముకోరితిమి. అలీఘదుకలాశాలను ప్రారంభించినపుడు సర్ సయ్యదు భారతముస్లిములతరపున కోరుకొనెను. కాని నిజముగా మనకెవరికి నీ విషయములో నెట్టి స్వేచ్ఛయులేదు మునిగిపోవువాడు గాపగకనైనను పట్టుకొని రక్షింపదలచుకొను స్వేచ్ఛయే మనకు కలదు.

కాని, యీ 'ముస్లిముల విజ్ఞానము'యేది? ఇది అరబ్బులు, పరిష్యనులు, తురుష్కులు మొదలగువాడుచేసిన ఘనకార్యములకు సంబంధించిన యొకవిధమగు కులస్మృతియా? లేక భాష, కళ, గానము, ఆచారములు మొదలగువాని స్మృతియా? వర్తమాన ముస్లిము కళ, ముస్లిము గానముల నుదహరించినవాడొక్కడు నాకు కాన్పించడు. భారతదేశములో ముస్లిముభాషముల నుత్పన్నముచేసినవి అరబ్బీ, పరిష్యనుభాషలు; ముఖ్యముగ రెండవది కాని పరిష్యనుభాషయుచ్చారణలో మతవాసన యేమియులేదు. పరిష్యనుభాషయు, ననేకపరిష్యనుసాంప్రదాయములు, ఆచారములు వేలకొలది సంవత్సరములక్రిందట భారతదేశమువచ్చి యుత్తర హిందూదేశమంతట తమ ప్రభావమును వ్యాపింపజేసెను. పరిష్యాదేశము ప్రాచ్యులకు ప్రాన్సువంటిది. అదితన భాషను, విజ్ఞానమును తన యిరుగు పొరుగు వారికి పంపును. అది భారతదేశములోనున్న మనకందరికి సామాన్యమైన, యమూల్య పితృత్వము

ఇస్లామికజాతులు, దేశములు సాధించిన ఘనకార్యాభిమానమే బలవత్తరమైన యిస్లామికానుబంధములలో నొకటిగ కాన్పించును. వివిధజాతుల యీ యుదారచరిత్రకు ముస్లిములపట్ల యనూయవడు వారుందురా? వారు దానిని జ్ఞప్తియందుంచుకొని ప్రేమించునంత కాలము వారినుండి దానినెవరును తీసికొనిపోజాలరు. యధార్థమునకి గతచరిత్ర చాలవరకు మనకందరకు సామాన్యపితృత్వము. ఏలనన యూరపుయొక్క యత్యాచారముపై ఆసియాదేశస్తులమైన మనల నొక సామాన్యబంధ మైక్యముచేయుచున్నట్లు భావింతుము. స్పెయినుదేశములోనున్న అరబ్బుల పోరాటములనుగురించి, క్రైస్తవులు చేసిన మతయుద్ధములను గురించి నేనెప్పుడు చదివినను నాసాను

భూత వారి ప్రక్కనే యుండెడిది. నేను నిష్పక్షపాతముగ నుండుటకు విజయమునకు సంబంధించియుండుటకు ప్రయత్నించితిని. నే నంత ప్రయత్నించినను యాసియాదేశపు ప్రజల సంబంధమునచ్చినపుడు నాలోనున్న యాసియాతత్వము నా విమర్శను మార్పుచేసెడిది.

ఈ “ముస్లిమువిజ్ఞానము”ను తెలిసికొనుటకు నే నంతయో ప్రయత్నించితిని. కాని నేను పఫలుడను కాలేదని యొప్పుకొనుక తప్పదు. ఉత్తరహిందూ దేశములో నత్యల్పసంఖ్యాకులగు మద్య తరగతి ముస్లిములమీదను హిందువులమీదనుపరిష్కనుభావకు, సాంప్రదాయములకు పలుకుబడియున్నటు నేను చూచితిని. ప్రజాసామాన్యమును చూచినచో ‘ముస్లిమువిజ్ఞానము’ యొక్క స్పష్టమైనచిహ్నము లేవియన పొడుగు పొట్టిగాని యొక తరహా పాయిజామాలు, మీసముల నొక ప్రత్యేకవిధమున గొరిగించుట లేక కత్తిరించుట, గడ్డమునుమాత్రము స్వేచ్ఛగ పెరుగనిచ్చుట, ప్రత్యేకరకమైన మూతిగల యొక చెంబు—ఇట్లే హిందువుల యాచారములు ఒక ధోవతి ధరించుట, పిలకజుట్టు, మరియొకవిధమగు చెంబు. నిజమున కీ భేదములు కూడ పట్టణములకు సంబంధించినవి. అవి మాయమగుచున్నవి. ముస్లిము వ్యవసాయదారును, పారిశ్రామిక వర్కరును హిందూవ్యవసాయదారునుండి, వర్కరునుండి వేరుచేయుట కష్టము. ముస్లిము విద్యాధికు లరుదుగ గడ్డమును పెంచుదురు. అల్లిఘరు యింకను జూలుతోనున్న యర్రటి తురుష్కటోపీని (తుర్కీదేశము దానిని విడిచిపెట్టినను అది తురుష్కమనబడును) వరించును. ముస్లిముస్త్రీలు చీరలుకట్టుకొని మెల్లమెల్లగా ఘోషావీడి పయికివచ్చుచున్నారు. నా రుచు లీ యాచారములలోని కొన్నింటితో నైక్యముకాజాలవు. నాకు గడ్డమును, మీసములు, పిలకలు గిట్టవు. కాని నా రుచులను నే నితరులపై బలవంతవరుప నిచ్చగింపను. కాని యమానుల్లా కాబూలులో గడ్డముల సమాంతము తీయించివేసినపుడు నేను సంతోషించితిని యొప్పుకొనక తప్పదు.

ఎల్లప్పుడు వెనుకకే తిరిగిచూచు హిందువులు, ముస్లిములు, తమ చేతులనుండి జారిపోవుచున్నవానినే పట్టుకొనుచుండువారును

శోచనీయమగు దృశ్యమును ప్రదర్శింతురు. నేను భూతకాలమును గర్హింపగోరుటలేదు, తిరస్కరింపగోరుటలేదు. మన భూతకాలములో ప్రత్యేక సౌందర్య మెంతయోకలదు. అది శాశ్వతముగ నుండుననుటకు నా కెట్టి సందేహములేదు. కాని ఏ రా సౌందర్యమును వరింపదు; ఏ రతి నిష్ప్రయోజనమైనదానిని, తరుచు హానిచేయుదానిని గ్రహింతురు.

ఇటీవల సంవత్సరములో భారత ముస్లిములకు నిరంతరాయ ఘాతాలు తగిలెను. వారత్యంత ప్రేమతోదోహదముచేసికొనినయనేక భావములుముక్కలైపోయెను. ఇస్లాముకు గురుపీఠమైన టర్కీ 1920 లో భారతదేశము దేనికొర కతిధైర్యముగ పోరెనో, యట్టి ఖిలాఫతుకు స్వస్తి చెప్పటకే క్రమక్రమముగ మతమునే విడిచిపెట్టెను. టర్కీ యొక్క నూతనచట్టములో నది ముస్లిము ప్రభుత్వమని చెప్పబడెను. కానియెట్టిదురభిప్రాయములు కలుగకుండుటకు కెమల్ పాషా 1927లో నిల్లుచెప్పెను. “టర్కీ ముస్లిము ప్రభుత్వమని చట్టములో చేయబడిన నూత్ర మొక రాజీనూత్రము. మొట్టమొదటి యవకాశముదొరుకుట తోడనే యది తుడిచివేయబడును.” తరువాతి నత డీ సూచనప్రకార మాచరించెనని నేను విశ్వసించెదను. ఈజిప్టుకూడ మరింతయెక్కువ జాగ్రతతోనైనను, టర్కీననుసరించుచు తన రాజకీయములను మత సంబంధము లేకుండ నుంచెను. అట్లే, చాల వెనుకబడియున్న అరబు తప్ప, తక్కినయరబు దేశములుచేసెను. పరిష్కారనవైజానిక ప్రబోధము కొరకు వెనుతిరిగి యిస్లాముయొక్క పూర్వపురోజులను కాంక్షించుచున్నది. ప్రతిచోట మతము వెనుకకుపోవుచున్నది. జాతీయత ముందుకు వచ్చుచున్నది. జాతీయత వెనుక సాంఘిక, ఆర్థిక విషయములను గురించిచెప్పు యితర ‘యిజములు’ తత్వములువచ్చుచున్నవి. ‘ముస్లిము జాతి’ “ముస్లిమువిజ్ఞానము” సంగతి యేమయ్యెను! ఇక ముందది దయా సముద్రులగు బ్రిటిషు పరిపాలకులక్రింద యుత్తర హిందూ దేశములోనే కాన్పించునా?

57

ప్రతిష్ఠంభన

నా నిర్భంధము, శిక్ష తప్పదని నాకండెను. దేశమంతయు ఆర్థి నెన్నులచే పాలింపబడుచుండ, కాంగ్రెసే యక్రమసంఘముగనుండ నిది సందేహాస్పదమెట్లుకాగలదు! బ్రిటిషుప్రభుత్వ తత్వమునుబట్టియు నాకృతినిబట్టియు నన్నణచివేయుట విధాయకమని కాన్పించెను. ఈ నిత్య యవకాశముండుటచే నా పని కొంత చెడుచుండెను. నే నేమి చేయుటకు స్థిరపరచుకొనజాలకుంటిని. చేయగలిగినంతచేయుటకు నేను త్వరపడుచుంటిని.

నిర్భంధము ననవసరముగ దెచ్చిపెట్టుకొనుట నా కిష్టములేక దాని కావకాశమునిచ్చు కార్యములను చాలవరకు తగ్గించితిని. రాష్ట్రములోను, బయటసంచారముచేయవలసినదను నాహ్యవములు వచ్చుచుండెను. నే నందులకంగీకరింపలేదు. ఉపన్యాసములనిచ్చు యే సంచారమైన నుదేకకరమైన దండయాత్రయగును. ఇది హాకాత్తుగ నావివేయబడును. అప్పుడు నా కింకొక మధ్యమార్గములేదు. నే నే ప్రదేశమునకై నను మరియొక యుద్దేశ్యముతో వెళ్ళిపవుడు - గాంధీజీ తోను వర్కింగుంమిటీతోను సంప్రదించుటకు - నేను బహిరంగోపన్యాసముల నిచ్చుచు స్వేచ్ఛగా మాట్లాడెడివాడను. జబ్బులత్తరములో గొప్పసభ, బ్రహ్మాండమగు యుత్సవముజరిగెను. ఢిల్లీలోనే పెద్దసమావేశము జరిగెను. ఈ సభావిజయమే ప్రభుత్వమికనిట్టివాటిని సహింపజాలదని తెలుపుచుండెను ఢిల్లీసభ ముగియుటతోడనే నా నిర్భంధవదంతులు చెలరేగెను. కాని నేను ఆరీఘురులో ముస్లిము విద్యార్థుల కుపన్యసించి యలహాబాదు చేరుకొంటిని. ప్రభుత్వము

రాజకీయములను నలిపివేయుటకు యత్నించుచుండ రాజకీయేతర వజ్రకుపనులలో పాల్గొనుట నా కిష్టములేకుండెను. మన సంగ్రామముతో సంబంధములేని శుష్కకలాపములలో జోక్యము కల్పించుకొని దానినుండి తప్పించుకొనవలెననెడి స్వభావము కాంగ్రెసు వారిలో కాన్పించెను. ఇది సహజము; కాని దీనినప్పుడు ప్రోత్సహింపగూడదని నేను భావించితిని.

పరిస్థితులనవలోకించి భవిష్యత్కార్యములను నిర్ణయించుటకు 1933 ఆక్టోబరులో యు.పి. కాంగ్రెసు వర్కరులసభ యలహాబాదులో జరిగెను. రాష్ట్రకాంగ్రెసుకమిటీ యక్రమసంఘము. కనుక మే మికమిటీని పిలువలేదు. కాని జయిలు వెలుపలనున్న కమిటీ సభ్యులను యితరనర్కరులను యిష్టాగోష్ఠిసభకుపిలిచితిమి. మా సభలుప్రయివేటు సభలయినను వాటికి రహస్యములులేవు ప్రభుత్వముజోక్యముకల్పించుకొనునో లేదో మాకు చివరవరకు తెలియదు ఈ సభలలో నార్థిక మాంద్యము, నాజీసిద్ధాంతము, కమ్యూనిజము మొదలగుప్రపంచవర్తితినిగురించి మేమెక్కువ శ్రద్ధతీసికొంటిమి. భారతపోరాటము నితర చోట్ల జరుగుసంభవములతో నన్వయించి చూడవలెనని మేము మా వర్కరులను కోరితిమి. చివర కాసభ మా లక్ష్యమును నిర్వచించుచు నొక సామ్యవాద తీర్మానము నామోదించెను. శాసనోల్లంఘన విరామము నది యాక్షేపించెను. సమష్టిశాసనోల్లంఘనమున కవకాశము లేదనియు వ్యక్తిగతశాసనోల్లంఘనముకూడ త్వరలోనే క్షీణించుననియు లేక నతితక్కువవ్యాపి కలిగియుండుననియు నందరకు తెలియును. కాని ప్రభుత్వార్థి నెన్నుచట్టములు, దాడి సాగుచుండుటచే విరమించుటవలన మనకు కలుగు వ్యత్యాసమేమియునులేదు. కనుక మేము మామూలుశాసనోల్లంఘనమునుసాగించుటకే తీర్మానించితిమి. కాని యరెన్టులను కోరుట కేమియు చేయవలదనియే మావర్కరులకు చెప్పితిమి. వారు తమ సామాన్యధర్మమును నెరవేర్చుచు నందులో వారికి నిర్బంధములు ప్రాప్తించుచో సంతోషముతో స్వీకరింతురు. ముక్తముగ గ్రామములలోతిరిగి సంబంధముకలిగించుకొనివ్యవసాయ

దారుల స్థితినికనుగొనవలసినదని మేమువారికి చెప్పితిమి పన్ను చెల్లింప రాదను యుద్యమ మప్పుడు లేనేలేదు. పూనా సభ యనంతర మిది తుదిసారి విరమింపబడెను. అప్పటి పరిస్థితులలో నదిపునరుద్ధరింపబడ జాలదని స్పష్టమగుచుండెను. ఈ ప్రాగ్రాముసాధునైనది, తీవ్రత లేనిది: ఇందులో న్యాయవిరుద్ధమైన దేదియులేదు. అయినను యిదియరెప్పులకు కారణమగునని మేము గ్రహించితిమి. మా వర్కరులు గ్రామముల లోనికి వెళ్ళుటతోడనే అరెస్టుచేయబడి పన్నులనిరాకరణముచుబోధించిరని శిక్షింపబడిరి. నా సహచరులు నిర్బంధి పబడినతోడనే నే నా గ్రామప్రాంతములకు వెళ్ళవలెననుకొంటిని. కాని నా కితర పనులుండుటచే పోజాలకపోతిని.

అఖిలభారత పరిస్థితి విచారించుట కానెలలో రెండు సార్లు వర్కింగుకమిటీసమావేశమయ్యెను గాంధీజీ ప్రత్యాహము చేత పూనా కాన్ఫరెన్సు జరిగినతరువాతనన్ని కాంగ్రెసుకమిటీలు, ఆ సులువిఃమింపబడుటచే పైకమిటీ పనిచేయుటయేలేదు. నాస్థితి చిత్రముగనుండెను. నేను జయిలునుంచినచ్చుటతోడనే యీ ఆత్మహత్యనంటి, అర్ధి నెన్నుకంగీకరింపనొల్లక కాంగ్రెసుయొక్క సామాన్యకార్యదర్శివని చెప్పుకొన గోరితిని. కాని నేను గాలిలో పనిచేసితిని. సరియైన ఆఫీసు, యద్యోగులు, తాత్కాలికాధ్యక్షుడు లేరు. గాంధీజీ యాలోచనల కందు బాటులోనున్నను, అఖిల భారత సంచార కార్యక్రమములో నిమగ్నుడై యుండెను. సంచారములో మేమతనిని జబల్ పురములోను ఢిల్లీలోను పట్టుకొంటిమి. వర్కింగుకమిటీసభ్యులతో మేమచ్చట యాలోచనలను చేసితిమి. వివిధసభ్యుల మధ్యగల భేదాభిప్రాయముల నతిచక్కగ విశేషము చేయగలిగెను. ఒక ప్రతిష్ఠంభనయేర్పడెను అందరకు ముచించు తరుణోపాయమేదియు దొరక లేదు. శాసనోల్లంఘనమును విరమింపవలెననువారికి కూడదనువారికి మధ్య గాంధీజీ పరిష్కరింపవలసియుండెను. అప్పుడతడు విరమించుట కేసుముఖుడు, కనుక వ్యవహారములు యథాప్రకారముగనే సాగింపబడెను.

కాంగ్రెసుతరపున శాసనసభలకు పోవలెనను విషయ ముప్పు డప్పుడు కాంగ్రెసుసభ్యులచే చర్చింపబడుచుండెను. కాని వర్కింగు కమిటీసభ్యు లీవిషయమై యంతశ్రద్ధతీసుకొనలేదు. ఆసమస్య యంతను యుదయింపలేదు. అది యకాలవిషయము. 'సంస్కరణలు' అధ్యయన మురి రెండుమూడు సంవత్సరములకుగాని రూపమునుదాల్చును ఎన్ని కలలో పోటీచేయుటకు సిద్ధాంతరీత్యావ్యక్తిగతముగ నాకెట్టి యభ్యంతరములేదు. ఆ సమయమునచ్చినపుడు కాంగ్రెసు పోటీచేయవలసి యుండుననియే నేను నిశ్చయించుకొంటిని. కాని యప్పుడిసమస్య లేవదీయుట దృష్టిని పెడత్రోవకు త్రిప్పుటయేయగును పోరాటము సాగింపబడినచో మనల నెదుర్కొనిన సారాంశములు పరిష్కరింపబడునని, రాజీపద్ధతుల ప్రభావము తగ్గునని నే నాశించితిని.

ఈలోపల నేను పత్రికలకు వ్యాసములను, స్టేటుమెంటులను వంపించుచుంటిని. కొంతవరకు నా వ్రాతలలోని తీవ్రతను నేను తగ్గించవలసియుండెను. లేనిచో సెన్సార్సుప్రయోగములెంతగూరమైనను సాగగలవు. నేనెట్టి సాహసములకు సిద్ధపడినను ముద్రాధికారులు, ప్రకాశకులు, సంపాదకులు దీనికి సంసిద్ధులుకారు. మొత్తముమీద వార్తాపత్రికలు నాయడల సుముఖముగ నేనుండెను కాని యవి యెల్లపుడు నట్లుండలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు స్టేటుమెంటులు, ప్రకరణములు నణచివేయబడుచుండెడివి. నేను కష్టపడివ్రాసిన పెద్ద వ్యాసమొకటి బుట్టదాఖలుచేయబడెను. నేను 1934 జనవరిలో కలకత్తాలోనున్న శ్రీ ప్రధానదైనికపత్రికాధిపతి నన్ను దర్శింపవచ్చెను. అతడుకలకత్తా పత్రికల ప్రధానసంపాదకుని యభిప్రాయముకొరకు నాస్టేటుమెంటు వంపింపనియు నతడు దాని సంగీకరింపకపోవుటచే నది ప్రచురింపబడలేదనియు చెప్పెను. ఈ "ప్రధానపత్రికాధిపతి" కలకత్తాలో ప్రభుత్వ ముద్రాకాలయ తనిఖీదారు.

నేను పత్రికలకు వంపిన కొన్ని స్టేటుమెంటులలోని ఘాటుతనము నకు కొంచె మాశ్చర్యపడితిని నా స్నేహితురాలు వ్రాసెను. నేను కొంచెమించుమించు 'గర్విష్టి'నగుచుంటిని. ఇది నా యాశలన్నియు

వ్యర్థమగుటవలన కలిగిన ఫలితమా? ఇది కొంతవరకు సత్యము. జాతీయముగ మనమందరము విఫలతచే బాధపడుచున్నాము. వ్యక్తిగతముగకూడ నిది కొంతవరకు నిజమయియుండవలెను. అయినను నేనిట్టి భావముచే నెక్కువ బాధపడుటలేదు. ఏలనన నామటుకునాకువిఫలుడ నైతినిను భావ మెన్నడు గలుగదాయెను! గాంధీజీ రాజకీయముగ నన్నాకర్షించినది మొదలు నేనతనియొద్ద సధనుమొక్క పాఠమునుఫలితములకు భయపడి భావముల నణచివేసికొనకుండుట నేర్చుకొంటిని. ఆ యాచారమును రాజకీయరంగములో ననుసరించుటవలన నా కెన్నియో కష్టములు సంభవించెను. కాని వాటితోపాటు నా కది యెక్కువ సంతృప్తినికూడ ప్రసాదించెను. దీనివలననే మనలో చాల మంది యదార్థ మనభేదమును, అధమాధమ విఫలతను తప్పించుకొంటిమి అసంఖ్యాకులగు ప్రజలు క్రేమతో చూచుచున్నారనుజ్ఞానముకూడ సధిక మనశ్శాంతి నిచ్చును అదియోటమికి, విఫలతకు చింతానుణివంటిది. ఇతరులచే విస్మరింపబడి యేకాకిగనుండు టతి భయంకరభావములలో నొకటియని నే నూహించెదను.

అయినప్పటికి నా దురదృష్టవిచిత్రప్రపంచములోవిఫలతయను భావమును మనమెట్లుతప్పించుకొనగలము? సమస్తము తాకుమారగుచున్నట్లు మన మెంత తరుచుగ చూచుచుందుము? ప్రయత్నమును వీడకపోయినను మనచుట్టువట్ల నున్న మానవుల గుణగణములను చూచునపుడు సందేహములు మనలను ముట్టడించును వివిధ సంభవములపట్ల తరచు నాకు కోపము, తిరస్కారముకలుగుచుండును. అట్లే వ్యక్తులుబృందములుగురియగుచుండిరి. జీవితమును ప్రదర్శనశాలక్రింద చూచు దృష్టిపయి నాకంతకంతకుతిరస్కార మెక్కువగుచుండెను. ఇది ప్రధానసమస్యలను నిర్లక్ష్యముచేసి వాని నుదహరించుట యనుచితమని భావింపును. ఏలనన నవి వారి బొక్కసమునకే నవ్వుము తెచ్చును. లేక వారి దురభిమానములను స్పృశించును. ఈ తిరస్కారము విఫలత. 'గర్విష్టి' తనము యెంతయున్నను నేను నాతప్పింపుములను, యితరుల తప్పిదములనుకూడ చూచి హాహుసించుశక్తినింకను పోగొట్టుకొనలేదు.

దయామయుడగు విధియందు ప్రజలకుగల విశ్వాసమునకు నే నొక్కొక్కప్పు డాశ్చర్యపడుచుందును. ఆ విశ్వాసము దెబ్బలు తగిలిన కొలది తలదెత్తుచునే యుండును. దానిములును, దయామయుడు కాడను రుజువులునుకూడ నా విశ్వాస గంభీరతకు పరీక్షలని భావింపబడును.

అభివృద్ధియందు, ధర్మమునందు, లక్ష్యములయందు, మానవ శ్రేష్ఠత్వమునందు, మానవవిధియందు విశ్వాసముండునట! ఇదియొక విధియందలి నమ్మకమునకు సంబంధించినదికాదా? దీనిని తర్క హీతువులతో, సమర్థింపవలయుత్సించుచో వెంటనే మనకు కష్టములు సంభవించును. కాని మనలోనున్న దేదియో ఈ యాశను, విశ్వాసమును ఆశ్లేషించియుండును. ఇదిలేనిచో జీవితము పచ్చికబయళ్ళు లేని యెడారియగును !

నా సామ్యవాద ప్రచారఫలితము వర్కింగుకమిటీలోని కొంత మంది సహోద్యోగులను తారుమారుచేసెను. నే ననేకవత్సరముల నుండి యీ ప్రచారముచేయుచుండినపుడు వారుగొనినట్లే యిప్పుడును సహించియుండెడివారు. కాని నేనిప్పుడు దేశములో చలామణియగుచున్న ప్రయోజనములను కొంతవరకు భయపెట్టుచున్నాను. నా ప్రయత్నమిక నిరువద్రవకరమని పిలువబడజాలదు. నాతోడివారు కొందరు సామ్యవాదులుకారని నేనెరుగుదును. కాని కాంగ్రెసుకార్య నిర్వాహక సభ్యుడుగనుండి సామ్యవాదప్రచారము చేసికొనుటకు నాకు సంపూర్ణ స్వేచ్ఛకలదని నేనెప్పుడను భావించుచుంటిని. నాకట్టి స్వేచ్ఛలేదని వర్కింగుకమిటీ సభ్యులు కొందరు భావించుచున్నారను సంగతి నా కాశ్చర్యము కలుగ జేసెను. నేను వారినసత్యవిశిలోనుంచుచుంటిని కనుక, వారు తిరస్కరించిరి. కాని నేనేమిచేయవలెను? నా ధర్మములలో నతిప్రధానమని భావించుదానిని నేనువిడిచిపెట్టజాలను ఈరెంటికి సంఘర్షణముండుచో నేనువర్కింగుకమిటీనుండి రాజీనామాయివ్వగోరెదను. కాని యీ కమిటీ యక్రమసంఘముగనుండి, సరిగా పనికూడ చేయుచుండనపుడు నే నెట్లు రాజీనామా యివ్వగలను ?

గాంధీజీ మద్రాసునుండి వ్రాసినపుడుకూడ నాకీకష్టము తిరిగి తటస్థించెను. 'మద్రాసుమెయిలు' పత్రిక కతడిచ్చిన సందర్భమును గురించిన విషయము నాకువంపబడెను ఈ సందర్భమునుకోరినవాడు నన్ను గురించి ప్రశ్నించెను. నా ప్రయత్నములను గురించి గాంధీజీ కొంచెమింపుమించు ఊహార్పణ చెప్పించు నాయదార్థతయందతనికి వమ్మకముగలదని చెప్పెను. నేను కాంగ్రెసును ఈనూతనపద్ధతులకు బంధించువాడనుకాను ఇట్లు నాకు తెలువబడునని నేనూహింప లేదు. కాని గాంధీజీ తనసందర్భములో పెద్దజమీందారీ పద్ధతినిసమర్థించుట నన్నెక్కువగ కలతపెట్టెను. ఇది గ్రామముయొక్కయు, జాతియొక్కయు ఆర్థికశ్రేయస్సు కత్యవసరమయిన భాగమనియతడు భావించునట్లు కాన్పించును. ఇది నాకుచాలయాశ్చర్యముకలిగించెను. ఈరోజులలో నీ పెద్దజమీందారులనుతాలూకాదారులను, సమర్థించు వారతియరుదు ప్రపంచమంతట నవిముక్కలుచేయబడెను. భారతదేశములోకూడ నవి చిరకాలముండజాలవని చాలమంది గుర్తించిరి. తాలూకాదార్లు, జమీందార్లుకూడ ఈ పద్ధతిపోవుట కంగీకరింతురు. ఈ పద్ధతి తననిజభారముచేతనే కృంగిపోవుచున్నది. అయినను గాంధీజీ! దీనియందు సానుభూతికలదు. అతడు ధర్మకర్తృత్వమును గురించి మాట్లాడును. అతనిదృష్టికినాదృష్టికినెంత బేధముకలదు? నేనికముందితనితో నెంతవరకు సహకారముచేయగలను; అని ఆశ్చర్యపడితిని. నేను పర్మింగుకమిటీలో నికముందుకూడ నుండవలెనా? అప్పుడు మార్గమేమియు లేకుండెను, కొద్దివారములైన తరువాత నేను తిరిగి జయలుకు వెళ్లుటచే నీసమస్య యసంగతమయ్యెను.

నాస్వవిషయములు చాలకాలమును మ్రింగివేసెను. మాతలి యాలోగ్యము బాగువడుచుండెను. ఆమె యింకను మంచముపట్టి యుండినను అపాయము తప్పిపోయెను చాలకాలమునుండి నిర్లక్ష్యము చేయబడుచుండిన నాయార్థికములను చక్కబెట్టుకొనగోరితిని. మేము చేయగలిగిన ఖర్చుకంటె నెక్కువఖర్చు చేయుచుంటిమి. మాఖర్చులను తగ్గించుమార్గమేమియు కాన్పించదు. శరీరయాతనాగించుటకునేనెంత

కాధవడుటలేదు. కావద్ద ధనమేమియు మిగలనిదినముకొరకు నేను చూచుచుంటిని. ఆధునిక శ్రవంచములో ధనము, ఆస్తులు చాలయవ సరములు. కాని, దీర్ఘయాత్రలను చేయగోరువారి కవి తరుచు ప్రతి బంధకములు. సాహసకార్యములను చేయుటకు ద్రవ్యసంతులకు ప్రాణకంటకముగనుండును. తమవస్తువులను, వశ్యాదులను పోగొట్టు కొనుటకు వారెల్లప్పుడు భయపడుదురు. ప్రభుత్వమువారు తమ యిష్టమువచ్చినప్పుడు ద్రవ్యమును, ఆస్తిని, వశపరచుకొనగలిగినపుడు లేక సర్కారులో కలిపివేసికొనగలిగినపుడు దాని యుపయోగమేమి? కనుక నాకున్న స్వల్పమునుకూడ వదిలించుకొనగోరితిని. మా యవస రములు చాలతక్కువ. మాకుచాలినంత సంపాదింపగలనను ధైర్యము నాకుండెను. మాతల్లి తనయవసానకాలములో నసుఖముల ననుభవింప రాదనియు శ్చిత్తప్రమాణములో నెక్కువన్యూవతను పొందరా దనియు నే నాతురపడుచుంటిని. నాకుమార్తె విద్య కాటంగముండ కూడదనికూడ నే నాతురపడుచుంటిని. దీనికి, నాయుద్దేశ్యప్రకారము ఆమె యూరపులో నుండవలెననుకొంటిని ఇంతకు మినహా నాకు నా భార్యకుద్రవ్యముకొరకుప్రత్యేకావసరములులేవు లేదా, యవార్థద్రవ్యా భావమున కలవాటుపడకపోవుటచే మేముట్లు భావించితిమి ద్రవ్యము కొరతపడుదినము వచ్చినప్పుడు మా కది సంతోషదాయకముగ నుండవలదని నేను పూర్తిగా నెరుగుచును. నేను చిరవరకు మిగుల్చుకొనిన యొక దూబరఖర్చు:- నేను పుస్తకముల నెక్కువగ కొనుచుందును. అనికట్టిపెట్టుట నాకు కష్టముగనుండును.

మా ఆర్థికస్థితిని చక్కబెట్టుకొనుటకు నా భార్యనగల నమ్మి వేయుటకు మేము నిశ్చయించితిమి. వానితోపాటు వెండిసామాగ్రి, మా యొద్దనున్న విలువగల యితరవస్తువులు, బండ్లు కొలదిగనున్న చిల్లరసామాగ్రి విక్రయింపదలచితిమి. కమల తన నగలను పన్నెండు సంవత్సరములనుండి ధరింపక బ్యాంకిలో పడవేసినను అమ్మివేయుట కంగీకరింపకుండెను. ఆమె వానిని మా కుమార్తెకిచ్చి వేయవలెనను ప్రమాహలముతో నుండెను.

1934, జనవరిమాసము. అలహాబాదుజిల్లా గ్రామములలో నున్న మావర్కకులు నిరపరాధముగ పనిచేయుచున్నను నిర్బంధింపబడుటచేత మేము గ్రామములకు వెళ్ళవలసియున్నట్లు కాన్పించెను. మా యు.పి. రాష్ట్ర కాం. కమిటీశ్రీలరీయైన రఫీఅహ్మదుకిద్వాయి కూడ నిర్బంధింపబడెను జనవరి 26వ తేదీ-స్వాతంత్ర్యదినము.. వచ్చుచుండెను. దానిని మే మెట్లు నిర్లక్ష్యముచేయగలము? ఆర్డినెన్సులు విషేధములు యెన్నియున్నను 1930 లగాయితే యిది విడువకుండ దేశమంతట సక్రమముగ జరుపబడుచుండెను. కాని, యిప్పుడు మార్గమును చూపువారెవరు? చూపవలసినమార్గ మేది? సిద్ధాంతములో నైన నఖిలభారత కాంగ్రెసు అధికారిగ పనిచేయువారు నేనుతప్ప మరెవరు లేరు నేను కొంతమందిస్నేహితులతోనూ చుచితిని ఏనియోకొంత జరుగవలెనని యందరు నంగీకరించిరి. కాని జరుగవలసిన దానిని గురించి యంగీకారమేమియు కుదరలేదు. సమిష్టి నిర్బంధములకు దారితీయు కార్యములను తప్పించుకొనవలెననెడి సామాన్యస్వభావము నాకు కాన్పించెను. చివరకు స్వాతంత్ర్యదినము నుచితరీతిని జరుపవలెననెడి యొక చిన్న సందేశమును పంపితిని. దానిని జరుపవలసినవిధము నాప్రాంతములవారికే విడచివేసితిమి. అలహాబాదు జిల్లాయందంతట జరుపవలసిన కార్యక్రమము నేర్పరిచితిమి.

ఈ స్వాతంత్ర్యోత్సవముల నేర్పాటుచేసినవా రాదినముననే నిర్బంధింపబడుదురని మేము భావించితిమి. నేనుతిరిగి జయిలుకు వెళ్ళు లోవల వంగదేశమును దర్శింపగోరితిని. అచ్చటనున్న పాతస్నేహితులనుచూచుటకు, గత కొద్దిసంవత్సరములనుండియు నాదేశప్రజలు చేసిన యపారశ్యాగములకు వారి నభినందించుటకు నేనీ యాత్ర నుద్దేశించితిని. వారికి సహాయముచేయుటకు నేనేమియు చేయజాలనని భాగుగ నెరుగుదును. సానుభూతి, సహచరభావము నుండిన సార్థకమేమి? అయినను వంగదేశము తనయవసరసమయమున యావద్భారతదేశముచేతను విడువబడినట్లు భావించుచుండుటచే నివి యవశ్యములయ్యెను. ఈ భావముండుట న్యాయము కాకపోయినను యుండెను.

కమల యారోగ్యమునుగురించి మావైద్యులతో నాలోచించుటకుకూడ నేనామెను తీసికొని కలకత్తా వెళ్ళవలసియుండెను. ఆమె కేంతమాత్రము నారోగ్యములేదు. కాని కొంతవరకు మేముభయములము దీనిని నిర్లక్ష్యముచేసి చికిత్సకొరకు కలకత్తాలోనో మరొకచోటనో దీర్ఘకాలముండలేకపోతిమి. నేనుబయటనుండు కొద్దికాలము మేముభయములముసాధ్యమయినంతవర కొక్కచోటనే యుండగోరితిమి. నేను తిరిగి జయిలుకు వెళ్ళినతరువాత చికిత్సచేయించుకొనుటకుడాకరులనుసంప్రదించుటకునామెకుకావలసినంత సావకాశముండును. ఇప్పుడు నిర్బంధ మాసన్నమగుటచే కలకత్తాలో నాసమక్షమున నీ పరీక్ష చేయించుటకు నిశ్చయించితిని; తరువాత తక్కినపనులు చూచుకొనవచ్చును.

కనుక కమల నేను జనవరి 15 వ తేదీని కలకత్తా వెళ్ళుటకు నిశ్చయించితిమి. మేము స్వాతంత్ర్యదినోత్సవములకు తగినంతముందుగనే తిరిగి రావలెననుకొంటిమి.

భూ కం ప ము

1934 జనవరి 15వ తేదీ మధ్యాహ్న కాలము. అలహాబాదులో నేను మాయంటివరండాలో నిలిచి కొంతమంది వ్యవసాయదారుల కువిన్యసించుచుంటిని. సాంవత్సరిక మాఘమే ౧ ప్రారంభమయ్యెను. దినమంతయు వందలకొలది ప్రేక్షకులు మమ్ముచూడవచ్చు చుండిరి. హఠాత్తుగ నేను నాకాశ్చమీద నిలువజాలక ముందుకు జోగనారంభించి సమీపముననున్న యొక స్తంభమును కొగిలించుకొంటిని. తలుపులు డబడబకొట్టుకొన నారంభించెను. సమీపముననున్న స్వరాజ్య భవనమునుండి హోరుమను శబ్దము వినవచ్చెను, ఇంటికప్పునుండి పెంకులు జలజల రాలుచుండెను. ఇదివరకుభూకంపము నెరుగకపోవుటచే నేమి జరుగుచున్నదియు నాకు మొదట తెలియకుండెను. కాని వెంటనే నేను గ్రహించితిని, ఈ నూతన యనుభవము నాకువినోదము శ్రద్ధ కలుగజేసెను. తీరిగి నేను వ్యవసాయదారులతో సంభాషింప నారంభించి వారికి భూకంపమునుగురించి చెప్పితిని. వృద్ధురాలగు మా పెత్తల్లి నన్ను ఇంటనుండి పారిపోవలసినదని దూరముననుండి కేకలు వేసెను. ఆ భావమునాకు విపరీతముగ కాన్పించెను. భూకంపమును నే నంతయెక్కువగ పాటింపలేదు ఎట్లయినను మేడమీద మంచము వట్టియున్న మాతల్లిని, ప్రయాణసన్నాహము చేయుచున్న నా భార్యను విడిచినను నాయొంటిప్రాణమును దక్కించుకొనజాలను. ఆతాకుడులు చాలసేపునిలచి ఆగిపోయెను. అవికొద్దినముషముల సంభాషణకుకారణమయి వెంటనే విస్మరింపబడెను. ఆ రెండుమూడు నిముషములు భీషులోను యితరచోట్ల లక్షలకొలది ప్రజల కెట్లు పరిణమించెనో

మాకప్పుడు తెలియలేదు. దానిని మేమూ గొంపజాలకపోతిమి. ఆసాయం
కాలమే కనుల నేను కలకత్తా పయినమెతిమి మాకు తెలియకుండ
మార్తెలు ఆరాత్రి మమ్ము భూకంఠప్రాంత దక్షిణభాగము నుండి
తీసికొనిపోయెను. మరునాడి విపత్తునుగురించి కలకత్తాలో వార్త
లేమియులేకుండెను. ఆ మరునాడు వార్తాలేఖములు రానారంభించెను.
మూడవరోజు విపత్తుయొక్క స్వభావముకొంత ద్యోతకమయ్యెను.

మేము మా కలకత్తాపోగ్రాములో మునిగియుంటిమి. చాల
మందివైద్యులననేకదఫాలు సందర్శించితిమి. చివరకొకటిరెండుమాసము
లయిన తరువాత చికిత్సకొరకు కమల తిరిగి రావలెనని నిశ్చయింప
బడెను. తరువాత చాలకాలమునుండియు కలుసుకొనని స్నేహితులను
కాంగ్రెసు సహోద్యోగులను మేము కలుసుకొనవలసి యుండెను. ఆ
కాలమంతయు నేనుమనోభారముచే బాధపడితిని. కష్టములుకలుగునను
భయముచే నేమిచేయుటకు ప్రజలు భయపడుచున్నట్లు కాన్పించెను.
వారిదివరకు నెన్నియోయనుభవించిరి. ఇతర చోట్లకంటె నిచ్చటవార్తా
పత్రిక లతిజాగ్రత్తగనుండెను. ఇతర చోట్లవలెనే యిచ్చటను భవిష్య
త్కార్యక్రమమునుగురించి సందేహము. విభ్రమముకలదు. నిశ్చయ
ముగభయముకంటెసందేహమేరాజకీయకృషిక భ్యంతరముగనుండెను.
శాసిజము, సామ్యవాదము, కమ్యూనిజము ఈభావములు వాతావరణ
ములో నుండెను. కాని యివన్నియు నస్పష్టముగ నొకదానితోనొకటి
మిళితమయియుండెను. వీరిమధ్య ఖచ్చితమగు కేఖగీయుట లేక నిర్వ
చించుటకష్టము. ప్రభుత్వదృష్టి నాకర్షించి వారిచే నెక్కువగ ప్రకటింప
బడుచున్న ట్రిరిక్టుయద్వయమును గురించి యెక్కువగ తెలిసికొను
టకు నాకవకాశము కాలములేకపోయెను. నాకు తెలిసినంతవరకు దాని
కెట్టి రాజకీయప్రాధాన్యతలేదు. ట్రిరిక్టు వర్గమువారి వాతసభ్యులకు
దానియందు నమ్మకముపోయెను. వారువేరువిధముగ భావింపనారంభిం
చిరి. బెంగాల్ ప్రభుత్వచర్యలవలనకలిగిన తిరస్కారభావముచేత నచ్చ
టచ్చట వ్యక్తులు చెలరేగి యొకవిధమగు జగడమునకు దిగిరి. ఇరుపక్ష
ముల కలహభావముప్రధానముగ నేయుండెను. వ్యక్తులగు ట్రిరిక్టుల

సందర్భములోనిది స్పష్టముగ నేయుండెను. ప్రభుత్వముకూడ సంఘ విరుద్ధకార్యములను శాంతముగ చేబట్టుటకు బదులు దీని నొక కలహ దృష్టిలో చూచిరి. టెర్రిరిష్టుచర్యలచే నెదుర్కొనబడిన యే ప్రభుత్వ మైనను వానిని డీకొనియణచివేయుటకు ప్రయత్నింపకతప్పదు. కాని యవరాధులయెడల నిరపరాధుల యెడల విచక్షణరహిత చర్యలను జరుపుటకంటె ప్రభుత్వము ప్రశాంతమార్గముల బూనుట యుక్తమైన కార్యము. టెర్రిరిష్టుచర్య లంతకంతకు తగ్గిపోవుచున్నవి. కాని, యివి జరుగుట కెప్పుడును సావకాశముండెను. వీనినెదుర్కొనవలసినవారి శాంతి చెడగొట్టుట కివి చాలును. ఇట్టికార్యములు జాడ్యముకాక జాడ్యముకు కారణములనుసంగతి స్పష్టమగుచు నేయున్నది. రోగ ముకుగాక దాని చిహ్నములకు చికిత్సజేయుట వ్యర్థము.

టెర్రిరిష్టుల యువకులు, యువతులు-రహస్య కార్యములలో నున్న మోహముచేత నేనిజముగ నాకర్షింపబడుచున్నారని నేను విశ్వ సింఛెదను రహస్యము, సాహసము సంతతోత్సాహులగు యువకుల నెప్పుడు నాకర్షించుచుండును. ఈ కేకలన్నియు దేనినిగురించి? ఈతెర చాటుచున్న మనుష్యులెవరు? వీనిని తెలుసుకొనవలెననెడికోరిక జనించును. ఇదిపరిశోధకకథలోని పిలుపునంటిది. వీరికేమియు చేయవలె నను యుద్ధేశ్య ముండదు. సందేహింపబడు వారితో కలసి యున్నంతమాత్రమున పోలీసు దృష్టిలో వీరును సందేహింపబడు వారేయగుదురు. త్వరలోనే వీరును డెటెన్యూల సంఖ్యలోనో లేక ప్రవాసితుల డేరాలలోనో జేర్చబడుదురు, న్యాయక్రమములు హిందూదేశములో బ్రిటిషుపాలనచే గర్వింపదగిన విజయములని చెప్పబడును. నా సహజస్వభావముచేత నేను వారికి నుముఖుడను. జీవితంలో శిక్షయుండవలెను; అరాజకము, అక్రమము, అసమర్థత యనిన నే నిష్టపడను; కాన, ప్రభుత్వములు, రాజ్యములు ప్రజలపై బలవంతముగ నంటగట్టు న్యాయ, క్రమముల ప్రయోజనము సందేహస్పదమని నా విషాదపూరిత యనుభవము చాటుచున్నది. హిక్కుకప్పుడువానిమూల్య మత్యధికముగనుండును; ఆ న్యాయము

అధికారము చేయువారి యిచ్చయు, అక్రమము సర్వత్రవ్యాపించి యుండు భయముయొక్క ప్రతిబింబము. భయముమీద నాధారపడు కార్యమేదియు నభిలషితము కాజాలదు. ప్రభుత్వముయొక్క నిర్బంధ పరికరములే పునాదిగగలిగి యివిలేనిచో నిలువజాలని 'క్రమము' నా గరిక పరిపాలనకాక పైనిక యాక్రమణ యగును. కల్లాణ కవియొక్క వేయి యేండ్ల నాటి కాశ్మీర చారిత్రకపురాణమగు రాజతరంగిణిలో న్యాయ, క్రమముల యర్థములో ధర్మము, అభయము అనుపదములు వదేవదే యుపయోగింపబడినట్లు నేను వింటిని. పవిత్రత, భయము లేకుండుట! న్యాయము చట్టముకంటె గొప్పది; ప్రజల నిర్భయత్వమే క్రమము భయపడిపోయినప్రజలపై 'క్రమము'ను బలవంతము చేయుట కంటె నిర్భయత్వమును దోహదము చేయుట వాంఛనీయము.

మేము కలకత్తాలో మూడున్నరవోజు లుంటిమి ఈకాలములో నేను మూడు బహిరంగోపన్యాసములనిచ్చితిని. నేనిదివరకు కలకత్తాలో చేసివట్లై ట్రిరిస్టుచర్యలను గర్హించి యనినిర్ధకములని నాదించితిని. తరువాత ప్రభుత్వమువారు బెంగాలులో ననుసరించిన పద్ధతులను తీసికొంటిని. రాష్ట్రములో జరిగిన యుదంతములు నన్ను కదల్చివేయుట చేతనే నా వేశముతో మాట్లాడితిని. మొత్తముగా ప్రజలనందరనుచి తమ లేకుండా నణచివేసినమానవగౌరవమునే భంగపరచినరీతి నన్నెక్కువగ కలతబెట్టెను ఈమానవసమస్యముందర రాజకీయసమస్య రెండవది. తరువాత కలకత్తాలో నాపయిజరుపబడినవిచారణలో నీమూడుయువ న్యాసములు మూడు నేరములయ్యెను. వానిఫలతమే నా ప్రస్తుతశిక్ష.

కవిశేఖరుడగు రవీంద్రనాథటాగూరును దర్శించుటకు కలకత్తా నుండి మేము శాంతినికేతనము వెళ్ళితిమి. అతనిని దర్శించుట యెప్పుడునుముదావహముగనుండును. అంతదగ్గరకుపోయినతరువాత మేమీ యవకాశము జారవిడువనొల్ల కుంటిమి. నేనదివరలో శాంతినికేతనము రెండుసార్లు వెళ్ళితిని. కమల కదియే ప్రధమపర్యాయము మేముమాకుమార్తె సచ్చటకుబంప నూహించుచుంటిమి. కనుక నామె దానిని చూచుటకువత్యేకముగవచ్చెను. త్వరలోనే యిందిర మెట్రిక్యులేషను

వరీక్షకు వెళ్ళినె యుండెను. ఇకముందామె నెచ్చట చదివింపవలెనను సమస్య మమ్ము బాధించుచుండెను. ఆమెను ప్రభుత్వ లేక అర్ధప్రభుత్వ విశ్వవిద్యాలయములలో చేర్పించుటకు నా కెంతమాత్రము నిష్పములేదు. అవి నాకు గిట్టవు. వానినావరించియుండు వాతావరణమంతయు నధికారపూరితము, ప్రభుత్వవాసనాయుతము, స్వేచ్ఛావిరహితము. అవి కొంతమంది చక్కని స్త్రీపురుషులనుతయారుచేసెననుటకు సం దేహము లేదు. ఇకముందును చేయవచ్చును. కాని యీకొద్ది మినహాయింపులు విశ్వవిద్యాలయములు యువకుల సహజశక్తుల నణచివేయుచున్నవి. నాశముచేయుచున్నవను నేరమునుతీసివేయజాలవు. శాంతివికేతనము ఈ మృత హస్తమునుండి విముక్తి నొందుటచే మేము దానిని స్థిర పరచితిమి.

మేము తిరిగి యింటికిపోవు మార్గములో రాజేంద్రబాబుతో భూకంపబాధితులనివారణసమస్యనుగురించిమాట్లాడుటకు పాట్లలో దిగితిమి. అతడప్పుడే జయిలునుండి విడువబడి యనధికార నివారణ కార్యమునకు తప్పనిసరిగా నాయకత్వమును వహించెను మా పెలి గ్రాములేవియు నందజేయబడకపోవుటచే మారాకసంగతి యెవరికి తెలియకుండెను. కమలసోదరునితో మేముండగోరిన భవనము నాశన మయ్యెను. అది పెద్దరెండస్థులమేడ కనుక చాలమంది యితరులవలె మే మూరుబయటనే నివసించితిమి.

మరునాడు నేను ముజఫరుపురమును చూచితిని. అప్పటికి భూకంపముకలిగి సరిగా యేడురోజులయ్యెను. అయినను బాగు ప్రధానవీధులలోతప్ప చెత్తను తీసినవాకులేరు. ఈ వీధులను కొన్ని చేసినపుడు శవములు బయటపడుచుండెను అవికొన్ని పడిపోవుచున్న గోడనో లేక యింటికప్పునో ఆపుకొనుటకు ప్రయత్నించువానివలె నుండెను. ఈ శిథిలములు మరపునకురాక భయజనకములుగనుండెను. ఈ గండమునుండి బయటపడినవాకు పూర్తిగ భయవిహ్వలులై నోటమాటరాక యుండిరి...

అలహాబాదు జేరుటతోడనే కాంగ్రెసులోనున్న మేము, తదితరులు డబ్బువసూలుచేయుట, వస్తుసామగ్రి పోగుచేయుట మొదలగు వసులలో నినుగ్నులమయితిమి. నాసహచరులునుకొందరుభూకంపము కలుగుటచే స్వాతంత్ర్యదిశోత్సవము నాపివేయనలెననిరి. కాని, నేను భూకంపము మనప్రోగ్రాము కేల భంగముకలిగింపవలెనో చూడజాలకుంటిని. కనుక జనవరి 26వ తేదీని అలహాబాదుజిల్లాలోని వివిధ గ్రామములలోను పట్టణములలోను సభలు జరుపబడెను. మే మనుకొనినదానికంటె మా కెక్కువ విజయమే చేకూరెను. పోలీసువారి సూటంకములు, నిర్బంధములు జరుగునని మాలో చాలమంది భావించిరి. అట్లే కొద్ది యాటంకములు కల్పింపబడెను. కాని మేమీ సభనుండి బయటపడగలిగితిమి మా గ్రామములలో కొన్నిచోట్లను, యితరపట్టణములలోను ఆరెష్టులు జరిగెను.

బీహారునుంచి తిరిగివచ్చుటతోడనే భూకంపమునుగురించి నేనొక స్టీటుమెంటుయిచ్చి ద్రవ్యసహాయము కావలెనను సందేశముతో ముగించితిని. బీహారుప్రభుత్వము భూకంపము కలిగిన మొదటి కొద్ది రోజులలో చురుకుగ పనిచేయలేదని నే నందులో విమర్శించితిని. భూకంపము కలిగిన ప్రాంతములోని యుద్యోగులను విమర్శించుట నా యుద్దేశ్యముకాదు. ఎంతటి ధైర్యస్థైర్యములు కలవారైనను పరీక్షించునట్టి యతి కఠిన పరిస్థితిని వారెదుర్కొనవలసి యుండెను. నామాటలో కొన్ని యిట్టి యర్థమునకు సావకాశ మిచ్చుటచే నేను విచారపడితిని. కాని మొట్టమొదట బీహారుప్రభుత్వ ప్రధానకార్యాలయమువా రెక్కువ సమర్థతచూపలేదని నేను రూఢిగా భావించితిని ముఖ్యముగ చెత్తనంతను తీయించివేసినచో ననేకమందిప్రాణములు దక్కియుండెడివి. ఒక్క మాంఘేరు పట్టణములోనే వేలకొలది చంపబడిరి. మూడువారము లయినతరువాత నే నచట అసలు ముట్టుకొనబడని చెత్తనెంతనో చూచితిని. అచ్చటకుకొద్దిమైశ్వర్యదూరములోనున్న జమల్పూరులో వేలకొలది రైల్వేవర్కర్లుగలరు. ఈ విషాదము జరిగిన కొద్దిగంటలలోనే వీరినందరిని యుపయోగించుకొన వచ్చును.

భూకంపము జరిగిన పన్నెండురోజులయిన తరువాతకూడ ప్రాణములతో నున్న మనుష్యులు పైకితీయబడిరి. ఆస్తి రక్షించుటకు ప్రభుత్వమువారు వెంటనే చర్యతీసికొనిరి. కాని భూమిలో పాతుకొని పోయినవారిని రక్షించుటకు వారంత వేగిరపడలేదు. ఆ ప్రాంతములలో మున్సిపాలిటీలు పని చేయుటలేదు.

నా విమర్శ యుక్తమనియే నేను భావించెదను. భూకంపము కలిగిన ప్రాంతములలో నధిక సంఖ్యాకులు నాతో ఏకీభవించిరని నేను తరువాత తెలిసికొంటిని. కాని యుక్తమయినను, అయుక్తమయినను అది ప్రభుత్వమునుతర్వర పెట్టుట కేచేయబడెను. కాని, నిందింపవలెనను యుద్దేశ్యముతో చేయబడలేదు. ఈ సందర్భములో బుద్ధివూర్వకముగ పాపమును చేసిరని వారి నెవరును నిందింపలేదు. అది యొక వింత యైన యసామాన్య పరిస్థితి యగుటచే ప్రమాదములను మన్నింప వచ్చును. భూకంపమువలన కలిగిననష్టమును కూడదీయుటకు బీహారు ప్రభుత్వమువారు తరువాత నెక్కువ శక్తి సామర్థ్యములతో పనిచేసిరని నేను వింటిని.

కాని నా విమర్శ తిరస్కరింపబడెను. వెంటనే బీహారులో కొద్దిమంది ప్రభుత్వమువారి కొక ధృవపత్రమును ప్రసాదించిరి. భూకంపము, తన్ని వారణోపాయములు రెండవ విషయమయ్యెను. ప్రభుత్వము విమర్శింపబడెను. కనుక రాజభక్తిపరాయణులు దానిని సమర్థింపవలెను. ప్రభుత్వమును విమర్శింపరాదు. భారతదేశము ప్రభుత్వమును విమర్శింపకూడదను నొక వింతసిద్ధాంతమున కిది యొక యుదాహరణము పాశ్చాత్యదేశములలో నిది నిత్యకృత్యము. సైనిక తత్వము విమర్శను సహింపజాలదు. 'రాజుగారివలె హిందూదేశము లోని బ్రిటిషు ప్రభుత్వము. దాని పెద్దయధికారులు తప్పచేయ జాలరు.' అటువంటి దానిని నూచించుటకూడ రాజద్రోహము.

మరియొకవింత యేమనిననిరంకుశప్రభుత్వము, కఠినప్రభుత్వము అను విమర్శకంటెనసమర్థప్రభుత్వమును విమర్శను వారెక్కువతిరస్కరింతురు. మొదటి విమర్శకుజయిలుప్రసాదము రావచ్చును. కానిప్రభు

త్వము వీనికలవాటువడిపోవుటచే నిజముగ దీని నంతగ లక్ష్యము చేయదు. ఇంతకు నధికార తత్త్వముగల జాతి కేది యొకవిధముగు పొగడ్తయే! కాని, యసమర్థులు; ధైర్యసాహసములు లేనివారు అనుట వారికి శూలములవలె నుండును. ఇది వారి స్వాభిమాన మూలమునే కొట్టినట్లుగును. ఇది భారతదేశములో దేవదూతలనుని భావించుయింగ్లీషుఅధికారుల భ్రమలను తొలగద్రోయును. వారు క్రైస్తవ ప్రవర్తనకు విరుద్ధముగ ప్రవర్తించుచున్నాడను నేరమును నోరెత్తకుండ సహించుటకు సంసిద్ధతను చూపినను అసమర్థుడని, యవివేకియని పిలుచుచో సహింపజాలని ఆంగ్లికనుబిషపువంటివారు.

అలహాబాదులోని భూకంప సహాయకకమిటీవారు భూకంపము సంభవించిన ప్రాంతములనుచూచియచ్చట జరుగుచున్న యువశతమన వద్ధతులనుగురించి యొకని వేదికతయారుచేయవలసినదని నన్ను పంపిరి. నే నొక్కడను వెంటనే బయలుదేరి నాశనదేవతచే నల్లకల్లోలము గావింపబడిన ప్రాంతములలో పదిరోజులుతిరిగితిని కంటికి నిద్రయను నదిలేక యుదయము అయిదుగంటల లగాయతు విశేధమువరకు నేను బీటలుతీసి వంకరటింకరలు తిరిగిపోయియున్న యా రోడ్లమీద మోటారులోను, వంతెనలు నాశనమయిరోడ్లు నీటిలో మునిగిపోయిన చోట్లచిన్నచిన్న పడవలమీదను ప్రయాణముచేసితిని. ఎచ్చటజూచి నను కూలిపోయినకొంపలు, చీల్చి వేయబడి యొక పెద్దరాక్షసిచేమెలి పెట్టబడినట్లుకాన్పించినరోడ్లుకలపట్టణములు భయంకరముగ కాన్పించెను. ఈరోడ్డులలోకలిగిన పెద్దపెద్దపగుళ్ళనుండియిసుక నీటి ప్రవాహమువలె పైకి తన్నుకొనివచ్చి ప్రజలను, పశువులను తుడిచివేసెను. ఈపట్టణములకంటె నెక్కువగ నుత్తరబీహారు మైదానములు నాశన దేవత కాలవాలమయ్యెను. మైళ్ళకొలది యిసుక, పెద్దపెద్దపగుళ్ళు, చాలదూరము జలమయము, యిసుక, నీరు పైకి తన్నుకొనివచ్చిన చిన్నచిన్నబీటలు, బీహారు ఆరామమిట్లుండెను. ఈప్రాంతములమీద నుండి యెగిరివెళ్ళిన కొండకు బ్రిటిషుయుద్వోగు లివి యుద్ధకాలము నాటి యుత్తరప్రాన్ను సమరరంగములవలె కాన్పించెనని చెప్పిరి.

ఆ యనుభవ మతిభయంకరమైనది. భూకంపము మొట్టమొదట ప్రక్క యూపుతో ప్రారంభమయి నిలుచున్నవారిని పడద్రోసెను. తరువాత పైకిక్రిందకు యూపివేసెను. తరువాత మర ఫిగంగులు ప్రేలి నట్లు లేక నూరు వాయు విమానములుచేయు రణగొణధ్వని బయలు వెడలెను. అనేక చోట్ల బారియలనుండి, కలుగులనుండి పదిపన్నెండడుగుల యెత్తువగకు నీరు చిమ్మునుండెను. ఇదియంతయు మూడు మూడు స్పరనిమిషములుమాత్రమేజరిగి తరువాతయుపశమించెను. కాని యా మూడునిమిషములే ప్రళయకాలమయ్యెను. దీనినంతయు కండ్లారచూచుచుండిన చాలమంది ప్రపంచమంతరించుచున్నదని యూహించుకొనుటలో నాశ్చర్యమేమియులేదు. పట్టణములలో భననములు కూలిపోవు పెళ పెళిధ్వనులు, నీరు భూమిలోనుండి పైకిచిమ్ముట, వాతావరణ మంతయు దుమ్ముతోనిండిపోవుట, కొద్దిగజముల దూరములోనున్న దానిని చూడజాలకపోవుట - మొదలగువిపరీతములు జరిగెను. పల్లెలలో దుమ్ములేకపోవుటచే నెక్కువదూరము చూడవచ్చును. కాని సిమితముగ చూచువారెవరునులేరు. బ్రతికియున్నవారు నేలమీద పడిపోయిరి, లేక భయవిహ్వలతచే నేలమీద దొర్లుచుండిరి. భూకంపము జరిగిన పదిరోజులకు పన్నెండేండ్ల బాలుడు భూమినుండి ప్రాణములతో పైకితీయబడెను. ఆత డాశ్చర్యచకితుడైపోయెను. పడగొట్టబడి మరియొక వస్తువుచే కప్పివేయబడినప్పు డతడు ప్రపంచమంతరించెననియు, తానొక్కడే జీవించియున్నాడనియు ననుకొనెనట. ముజఫర్పూరులో కొంపలు కూలిపోవుచు, చుట్టుప్రక్కల వందలకొలది జనులు చనిపోవుచుండ నొక యాడపిల్లపుట్టెను. అనుభవములేని యా మాతాపితల కేమిచేయవలెనో తోచక దుఃఖాక్రాంతులైయుండిరి. చివరకు మాతాశిశువులుజీవించినుఖముగవర్ధిల్లుచున్నారని నేను తరువాత వింటిని. భూకంపముపేరిట ఆపిలకు 'కంపాదేవి'యని పేరిడిరట.

మాసంచారములో మేముమాంఘీరును చిట్టచివరచూచితిమి. మేము చాలదూరము తిరిగితిరిగి నేపాలు సరిహద్దువరకు వెళ్ళి యనేక హృదయవిదారకములగుదృశ్యములను చూచితిమి. పాడుపడిన స్థలము

లను నాశనము గావించబడిన పట్టణములను చూచుట కెంత యలవడి నను మంచి ధనవంతమైన మాంఘీరుపట్టణ విధ్వంసమును చూచుట తోడనే మాకడుపులు తరుగుకొనిపోయెను. ఆ భయంకర దృశ్యమును నే నెన్నడు మరువజాలను.

భూకంపము గలిగిన ప్రాంతములలో పట్టణములలోను పల్లెల లోనుగూడ నివసించువారిలో స్వయంసహాయము లేకపోవుట చాల విచారకరము. బహుశః యీ సందర్భములో పట్టణములలోనున్న మధ్య తరగతులవారు చాలనేరస్తులు. వారందరు పయినుండి యెవరో వచ్చి తమకుసహాయముచేతురని వేచియుండిరి. సేవచేయుటకు వచ్చిన మరి కొందరు పనిచేయుట యనగా వ్రజల నాజ్ఞాపించుట యనుకొనిరి. ఈ యసహాయతకు కొంతవరకు భూకంపభయముచే గలిగిన నిర్వీర్యతయే కారణమునుటకు సంశయములేదు. అది నెమ్మదిగ తగ్గిపోయెను. కాని బీహారులోని యితరప్రాంతములనుండియు నితరరాష్ట్రములనుండియు కొల్లలుగా వచ్చిన యుపశమన సేవకుల శక్తిసామర్థ్యము లత్యద్భుతములు. ఈయవకులయొక్కయు, యనతులయొక్కయు సేవాతత్వ పటుత్వము చూచుట కత్యద్భుతముగనుండెను. ఇందులో ప్రత్యేకమైన వివిధసంస్థలు పనిచేసినను వారిలో మంచి సహకారముండెను. గుట్టలుగ పడియున్న చెత్తచెదారములను త్రవ్వి శుభ్రపరచు స్వయం సహాయోద్యమమునకు కొంత ప్రోత్సాహము నీయవలెనని నేనొక యత్నముచేసితిని. నేను కొంత సందేహించుచుచేసినను అది చాల జయప్రదమయ్యెను. ఉపశమనసంస్థలయొక్క నాయకులందరు పారలను, తట్టలను చేతబూని రోజంతయుకష్టపడి త్రవ్విరి. మేమొక చిన్న పిల్లయొక్క శవమును పైకితీసితిమి. నేనాదినముననే మాంఘీరు వీడితిని కాని ప్రజలుత్రవ్వటనుసాగించుచు మంచిఫలితములను సాధించిరి.

అసధికార యుపశమన సంస్థలన్నింటిలోను కేంద్ర రిలీఫ్ కమిటీ యతి ప్రధానమైనది దీనికి రాజేంద్రబాబు నాయకుడు. ఇది కేవలము కాంగ్రెసుసంస్థకాదు. ఇది వివిధబృందములకు, దాతలకు ప్రాతినిధ్యము వహించిన యుఖలభారతసంఘ. అయినను గ్రామములోని

కాంగ్రెసుసంస్థల సహాయము దీనికి గలదు. గుజరాతు, యు.పి. జిల్లా లలోతప్ప భారతదేశములో మరేరాష్ట్రములోను కాంగ్రెసువర్కరు లకు వ్యవసాయదారులతో నింత సంబంధము లేదు. యదార్థమునకు వర్కరులందఱు చాలవరకు వారినుండియే పచ్చిరి. బీహారు భారతదేశ మంతటిలోను ప్రధానముగ వ్యవసాయదారుల రాష్ట్రము. ఇచ్చట కాంగ్రెసు అతి నిరాడంబరమైనది. వ్యవసాయదారు లందఱు దానికి గొప్పయండ. అ.భా. కాం. కమిటీలో కూడ బీహారుసభ్యులు యే విషయములోను తొందరపడు స్వభావము కలవారు కాదు. అచ్చట నుండుట వారికి కొంచెమాశ్చర్యముగ నుండునట్లు కాన్పించెడిది. కాని రెండు శాసనోల్లంఘనోద్యమములలోను బీహారు అసమాన ముగ పనిచేసెను. తరువాత జరిగిన వ్యక్తి శాసనోల్లంఘనములో గూడ నది యఖండముగ పనిచేసెను.

రిలీఫ్ కమిటీవారు వ్యవసాయదారులను జేర్చుకొనగలుగుట కి చక్కని సంస్థ నుపయోగించుకొనిరి. గ్రామములలో మరే సంస్థయు నింత సహాయము చేయజాలదు. బీహారుకు నిర్వివాదనాయకమణియైన రాజేంద్రబాబు రిలీఫ్ కమిటీకికాంగ్రెసుసంస్థకుగూడ నధిపతియయ్యెను. బీహారుదేశ పుత్రరత్నమైన ఇతడు వ్యవసాయదారువలె కాన్పించును. సరళమైన దృష్టి, వాడియైననిష్కపటనేత్రములు గోచరించనంతవరకు మొదట చూపుల కతడంత దర్పముగ కాన్పించడు. అతని చూపులకు యానేత్రములను యెవడును మరువజాలదు. వానిద్వారా సత్యదేవత మనలను వీక్షించును. వానిని శంకింపజాలము. రయితువలె బహుశః యతనిదృష్టికొంచెముపరిమితమైనది. ఆధునికప్రపంచదృష్ట్యాకొంచెము సాధువైనది; కాని, యతని యసామాన్యశక్తిసామర్థ్యములు, పరిపూర్ణ నిష్కపటస్వభావము, భారతస్వాతంత్ర్యముపట్ల భక్తివిశ్వాసములు మొదలగు గుణగుణములచేనతడు తనరాష్ట్రములోనేగాక భారతదేశ మంతట నారాధింపబడుచున్నాడు. రాజేంద్రబాబుకు బీహారులోగల సర్వాంగీకృతనాయకస్థానమువంటిది భారతదేశములో మరేరాష్ట్రము లోను మరెవరికినిలేదు. గాంధీజీయొక్క నిజసందేశము నితనికంటె నెక్కువగ గ్రహించినవారు కొద్దిమందిమాత్రమేకలరనిచెప్పవచ్చును.

బీజగరిలీఖనర్కు కు నాయకత్వము వహించుట కిట్టి పురుషుడు లభించుట యదృష్టము. అతనియందలి విశ్వాసమే భారతదేశమంతట నుండియు విశేషధనము నాకరింపగలిగెను అనారోగ్యముచే నంత దుర్బలుడుగ నున్నను అత డీపనిలోని కురి కెను. అతడే యన్ని కార్యములకు కేంద్రమయ్యెను. అందరు నతనిసలహా యడుగుమిండుటచే నతడు విశ్రాంతియనునది లేకుండ పనిచేసెను.

నేనీ భూకంపప్రాంతములలో తిరుగుచున్న కాలములో నేఅస్పృశ్యతాదోషమునకు శిక్షగభూకంపమువిధింపబడెనని గాంధీజీయిచ్చిన వాట్నాలము నత్యాశ్చర్యముతో చదివితిని. ఈ విమర్శయెవనినైన నిర్ఘాంతపరచును. దీనికి రవీంద్రనాథటాగూరు యిచ్చిన సమాధానముతో నేను పూర్తిగా నేకీభవించితిని. శాస్త్రదృష్టి కింతకంటె విరుద్ధమైనది వేరొండు యూహింపబడజాలదు. పదార్థముమీద మానసిక సంభవములకు, భావప్రవృత్తులకు గల సంబంధమును గురించి బహుశః నేడు శాస్త్రముకూడ పరిపూర్ణ నిరంకుశత్వమును చూపఁను. మనః క్లేశమువలన బాధపడువానికి జీర్ణమువట్టుకొనవచ్చును. లేక సంతకంటె చెడ్డయే సంభవింపవచ్చును. కాని మానవదోషమునకు లేక నాచారమునకు భూచలనమును మార్పు శక్తి యుండుననుట వెర్రిమాట. పాపము, యీశ్వరాగ్రహము, ప్రపంచ వ్యవహారములలో మానవుని యల్పత్వము అను భావములు మనలను కొద్దివందల సంవత్సరములు వెనుకకు తీసికొనిపోవును.

భూకంప యి పాపమునకు దైవముచే విధింపబడిన శిక్షయే యైనచో మన మేపాపముకు శిక్షింపబడుచున్నారమో తెలిసికొనుటెట్లు? మన మనేక పాపముల కు తరవాదులమైయున్నారము. ఎవనికి వాడు తనకు ప్రీతికరమైన యర్థమునే చెప్పవచ్చును. మనము విచేత ప్రభుత్వమునకు దాసులమైనందులకు లేక నన్యాయమైన సాంఘికపద్ధతిని సహించినందులకు శిక్షింపబడియుండవచ్చును. అసంఖ్యాకములగు ఎస్త్రేటులుగల దర్బాంగమహారాజు అర్థికముగభూకంపమువలన వివరీత పద్ధతిని పొందెను. కనుక నిదిజమిందారీపద్ధతిమీదనొకతీర్పురాదా?

దీక్షాదులలోని నిరుపరాధులైన ప్రజలు దక్షిణహిందూదేశ ప్రజలలో నున్న యస్పృశ్యతాదోషమునకు శిక్షింపబడిరని సూచించుటకంటె నిది యెక్కువయుక్తము. భూకంపమస్పృశ్యతకాలవాలమైన దేశమునే యేల పీక్షింపలేదు? భూకంపము శాసనోల్లంఘనములకుతగిన యాశ్వ రాగ్రహమని నెట్టపొయిన యుత్తరదీక్షాదు స్వాతంత్ర్య సమరములో ప్రధానపాత్ర వహించెను.

ఈవిధముగ మన మంతములేనియూహలను పెంచుకొనవచ్చును. విధికృత్యములతో మనమేలజోక్యముకల్పించుకొనవలెను? అనుప్రశ్న తరువాతబయలు వెడలును. దివ్యనిర్ణయముల ఫలితములనుతగ్గించుటకు మనమేలదయారసకార్యములనొనర్పవలెను? మనలనింతదోషభూయిష్టముగ పుట్టింపనేల? మనచుట్టు నిట్టియుచ్చులను, వాగుగులనుకల్పింపనేల? దుఃఖమయము, క్రూరమునగు ప్రపంచమునుసృజింపనేల? పెద్ద పులిని మేకపిల్లను కల్పింపనేల? ఇంతచేసి తరువాత మనలనుశిక్షించుటందులకు? విధి మనపై నిట్టి నిర్దయాత్మక పరిహాసము నేల ప్రయోగింపవలెను?

రిలీఫువర్కుకొరకు వివిధరాష్ట్రములనుండి వచ్చిన స్నేహితులతో చర్చించుచు నేరుపాట్నాలోచివరరోజురాత్రిచాలకాలముమేల్కొంటిని. యు.పి. నుండి చాలమంది ప్రతినిధులు వచ్చిరి. మాలోముఖ్యులందరు సచ్చటనుండిరి. భూకంపయుపశమన కార్యములలో మేమెంత వరకు నిమగ్నులము కావలెనను సమస్య మమ్ము బాధించుచుండెను. దీనివిగురించి మేము చర్చించితిమి. ఇది తేలిగయైనదికాదు దీనికిచాల కాలము పట్టును. అంతకాలము రాజకీయములనుండి విరమింపవలెను. దానివలన రాజకీయముగ మా రాష్ట్రములో నెక్కువ చెడుఫలితము కలుగును. కాంగ్రెసులో సనేక వేలమంది యున్నను ముఖ్యులెప్పుడు కొద్దిమందియే కలరు. వారిని విడిచిపెట్టుటకష్టసాధ్యము. అయినను భూకంపముయొక్క పిలుపు అనుల్లంఘనీయము. నామటుకు నాకు కేవలము రిలీఫువర్కుకే బంధింపబడవలెనను నుద్దేశ్యము లేదు. ఈపని

చేయవారికి కొరతయిండదని నే ననుకొంటిని. ఇంతకంటే నెక్కువ సాహసకార్యములను చేయగలవారు కొద్దిమంది యుండిరి.

నేను నాసంచారమును ముగించి యలసినానా ఫిబ్రవరి 11వ తేదీని అలహాబాదుచేరుకొంటిని. పదిరోజులనిరంతరశ్రమవలన కలిగిన నా భయంకరాకారమును చూచి నా బంధుజను లాశ్చర్యపడిరి. అలహాబాదు రిలీఫుకమిటీవారికి నా సంచారముయొక్కరిపోర్టు వ్రాయ నారంభించితిని. కాని నేను నిద్రాసక్తుడనై యిరువది నాల్గుగంటలలో పదమూ పన్నెండుగంటల కెక్కువ నిద్రలో గడపితిని.

మరునాడు మధ్యాహ్నము కమలయునేనును ఆలస్యముగ తేనీరు త్రాగితిమి. పురుషోత్తమదాసుటాండను మమ్మప్పుడే కలుసుకొనెను. మేము ఎరండాలో నిలుచునియుండగ నొక మోటారు రంయిమని వచ్చెను. దానిలోనుండి యొకపోలీసుఆఫీసరు తటాలున నేలమీద కురికెను. నాకుపిలుపువచ్చెనని నేను వెంటనే గ్రహించితిని. నేనతని యొద్దకువెళ్ళి “నేను మీకొరకు చాలకాలమునుండి వేచియుంటిని” అని చెప్పితిని. అతడు కొంచెము సమాధానపురస్సరముగ మాట్లాడుచు నది యతనిదోషముకాదనెను. వారంటుకలకత్తానుండి వచ్చెను.

అయుదు నెలల పదమూడురోజులు బయటవుండి నిప్పుడు తిరిగి యేకాంతవాసమునకు జేరుకొంటిని. కాని యధార్థభారము నాదికాదు. ఆ భారమంతయు నెప్పటివలెనే, వ్యాధిగ్రస్తురాలైన నాతల్లి, నాభార్య, నాసోదరి మొదలగు స్త్రీజనముమీద పడెను.

ఆలి పూరు జయలు

ఆరాత్రియే నన్ను కలకత్తా తీసికొనిపోయి లాల్ బజారు పోలీసు స్టేషనులో నుంచిరి. ఇచ్చట నుత్తర హిందూ దేశములో నెచ్చటలేకంత మంది యూరపియను సార్జెంటులును, ఇన్ స్పెక్టరులుకలరు. కానిష్టేబులందరు బీహారువాగు లేక యు. పి. వారివలె కాన్పించిరి. ఖయిదీల లారీలో నేను కోర్టునుండి జయిలుకు, నొక జయిలునుండి మరియొక జయిలుకు చేసిన యనేక ప్రయాణములలో రక్షకభటులు నాకూడా సనేకమంది యుండెడివారు. వారుచేయుపనియందువారికి ప్రీతిలేక అతి విచారముగా కాన్పించెడివారు. నాయం దెక్కువ సానుభూతిగా నుండుటచే నొక్కొక్కప్పుడు వారి కండ్లనుండి కన్నీటిధారలు జల జల రాలుచుండెడివి.

మొదట నన్ను ప్రెసిడెన్సీ జైలులోనుంచిరి. అచ్చటనుండి విచారణకొరకు ప్రధాన ప్రెసిడెన్సీ మేజిస్ట్రేటుకోర్టుకు తీసికొనిపోవు చుండెడివారు. ఇది నాకొక నూతన యనుభవము. కోర్టుగది, యాభవనము బహిరంగకోర్టువలెగాక ముట్టడింపబడిన కోటవలె కాన్పించెను. కొద్దిమంది పత్రికాప్రతినిధులను, మామూలు లాయర్ల నుతప్ప నాచుట్టువక్కల కెవరిని రానీయలేదు. పోలీసులుబందోబస్తుతో నుండిరి. ఈ యేర్పాటులు ప్రత్యేకము నాకొరకే చేయబడలేదు. అవి నిత్యకృత్యములు; నన్ను కోర్టు గదిలోనికి తీసికొనివెళ్ళునపుడు నేనొక మార్గముగుండు చాలదూరము నడువవలసియుండెను. ఆ మార్గము కిక్కురవక్కలను, నెత్తిమీదను చిక్కని యినుపతీగెలతో అల్లివేయబడెను అదియొకపంజరములో నడుచుచున్నట్లుండెను. నేరస్థులను నిలుపుస్థలము మేజిస్ట్రేటుగారి స్థానముకు దూరములో నుండును. కోర్టుగదిలో పోలీసువాగు కాలాంబర కవచధారులు లాయరులు మూగిరి.

కొద్దు విచారణలు నాకు క్రొత్తలుకావు. నా వెనుకటివిచారణల నేకములుజయలుఆవరణలోనే జరిగెను. కాని యచ్చటన్నేహితులు, బంధువులు, పరిచయలు నుండెడివారు. ఆ నాతావరణమంతయు కొంత సుఖప్రదముగ నుండెడిది. పోలీసులు సామాన్యముగ వెను, నుండెడివారు. ఈ పంజరములవంటి నిర్మాణములేవియు నుండెడివి కావు. ఇచ్చట నంతయు తాకుమారు. నేను క్రొత్తవారిని యవరిచిత ముఖములను, మామధ్య నెట్టిసామ్యము లేనివారిని చూచితిని. ఆ మూక యాకర్షణీయముగ కాన్పించలేదు. కాలాంబర కవచధారులైన లాయర్లు సమూహముమీద చూచుట కంత యందముగనుండరు. ఇక పోలీసుకొద్దులాయరు లొకవిధమగు ప్రేమరహితదృక్కులు కలిగియున్నట్లు కాన్పింతురు. చిట్టచివర కా నల్లదుస్తులుకలవారిలో నే నొక పరిచయస్తుడగు లాయరును చూచితిని. కాని యత డాగుంపులో మాయమయ్యెను.

విచారణ జరుగుటకుపూర్వము బయట వసారాలో కూర్చున్నను నేనొంటరిగనున్నట్లు, యేకాకినై నట్లు భావించితిని. నా నాడి వేగిరవడుచుండెను. వెనుకటి విచారణకాలములలో నా కుండిన యాంతరంగిక శాంతి యిప్పుడు లేకుండెను. విచారణలకు, శిక్షలకు నలవడిన నేనే యిట్లున్న చో నెట్టి యనుభవములేని యవకుల కెంత తొట్రుపాటుగనుండునో నే నప్పుడు గ్రహించితిని. డాక్టులో నేను స్వస్థవిత్తుడనైతిని. నేను వాదించలేదు. మరునాడు, ఫిబ్రవరి 16 న తేదీని నాకు రెండుసంవత్సరములు శిక్ష విధించిరి; నా కేడవసారి ఖయిదు జీవితము ప్రారంభమయ్యెను.

నేనుబయటనున్న యయిదున్నరమాసములు యుక్తముగ గడిపితిని తృప్తిపొందితిని. నేనుకొన్ని యుపయుక్తకార్యములు నెరవేర్చుకొంటిని. నాతల్లి కారోగ్యము కలిగి యుష్ప్రవసము తప్పిపోయెను. నా చిన్న చెల్లెలు కృష్ణ పరిణయమాడెను. నాకుమా రైభవిష్యద్విద్య స్థిరపరువబడెను. నేను మాగృహాభిదములను, ఆర్థికచిక్కులనుకొన్నింటిని చక్కబరచుకొంటిని. చిరకాలమునుండి నేనునిర్లక్ష్యముచేయుచు వచ్చిన యనేక స్వంతవ్యవహారములను సరిచూచుకొంటిని. ఇక ప్రజా

హితకార్యముల నారోజులలో నెవడును యెక్కువగ చేయజాలడని నే నెరుగుదును. కాంగ్రెసుదృక్పథమును గట్టిపరచుటకు నేను కొంతయు సాయపడితిని. దానిని సాంఘిక, యార్థికవంధనైపు కొంత వరకు త్రిప్పుటకు సాయపడితిని. గాంధీజీతో నేను సలిపిన పూనాకర స్పాండెన్సు వలనను, తరువాత పత్రికలలోని వ్యాసముల వలనను కొంతపనిజరిగెను. కులసమస్యమీద నేను వ్రాసిన వ్యాసములుకూడ కొంత లాభము చేకూర్చెను. మరియు రెండుసంవత్సరములు దాటిన పిదప గాంధీజీని, యితరమిత్రులను తిరిగిసందర్శించి మరికొంత కాల మునకు చాలిన ధాటియైన చిత్తశక్తిని సంపాదించితిని.

కాని నాకు హృత్పరితాపము కలిగించునది యొకటికముల యనారోగ్యము మిగిలిపోయెను. ఆమె యెంత అస్వస్థతగ నుండెనో నా కప్పుడు తెలియకుండెను. ఏలనన నామె మంచము పట్టువరకు గట్టిగ పనిచేయుచుండుట కలవడెను కాని నేను భేదపడితిని. అయినను నేనిప్పుడు జయిలులోనుండుటచే నామె స్వేచ్ఛగ చికిత్సచేయించు కొనవచ్చునని యాశపడితిని. నేను బయటనున్న కాలములో నామె నన్ను చిరకాలము విడిచియుండుట కిష్టపడకపోవుటచే నిది యెక్కువ కష్టసాధ్యముగ నుండెను.

నాకు మరియొక విచారముండెను. నేను అలహాబాదు జిల్లా లోని గ్రామసీమల నొక్కసారియైన చూడనందులకు విచారపడి తిని. మా సం దేశములను నెరవేర్చినందుల కచ్చట ననేకమంది యువకులు నిర్భంధింపబడిరి. జిల్లాలో మేము వారి ననుసరింపకపోవుట వారియెడల నవిభేయతగ కాన్పించెను.

నన్ను ప్రెసిడెన్సీజయిలునుంచి ఆలిపూరుజయిలుకు మార్చిరి. నా కచ్చట పదియడుగుల పొడవు తొమ్మిది యడుగుల వెడల్పుగల యొక చిన్నగది యివ్వబడెను. దానిముందర నొకవసారా, చిన్న బహిరంగప్రదేశము కలవు. ఆ దొడ్డిగోడ యేడడుగుల యెత్తున నుండెను. దానిపైనుండి యొకవింతదృశ్యము కాన్పించుచుండెను. ఏక

అంతస్తు యిండ్లు, రెండస్తుల మేడలు, గుమ్మా యిండ్లు, చతురపు టిండ్లు, చిత్రమగు కప్పులు - ఇట్లనేకవిధములగు వికారపుటిండ్లు కన్పట్టెను. ఉన్న కొద్దిస్థలమును వినియోగింపవలెనను యూహతో నవి యొకటి తరువాత నొకటి కట్టబడివట్లు కాన్పించును.

ఈ వికారపు కట్టడముల దృశ్యమునుండి తేరుకొనుటతోడనే నే నొక భయంకరదృశ్యము నెదుర్కొనవలసియుండెను. సరిగానాగది కిని, దొడ్డికిని యెదుట రెండు పొగగొట్టములు కానుమేఘములవంటి దట్టమగు కాటుకపొగ గుప్పగుప్పన విడువ నారంభించెను. ఒక్కొక్కప్పుడు దాని గాలి నా మీదకు పంపి నన్ను క్కేరిబిక్కిరి చేయుచుండెను. అవి జయిలు పాకశాలలోని పొగగొట్టములు!

ఇట్టి ప్రారంభము నాకింపుగ లేకుండెను. ఎఱ్ఱని, యిటుకగోడల కట్టడములతో గూడిన ఆలిపూరు జయిలుయొక్క పరివర్తన శూన్యమగుదృశ్యమును. దాని పాకశాల గొట్టములనుండి వచ్చుధూమము ననుభవింపవలసిన భవిష్యత్తు, నాకు ప్రీతికరముగ లేకుండెను. నా దొడ్డిలో చెట్లు పచ్చదనములేకుండెను అదియంతయు చవటాచేయబడి, శుభ్రముగ. 'పక్కాగ'నుంచబడెను. కాని, నిత్యము మసికప్ప క్రిందపడుచుండెను. ఆ బోడితనము నిరుత్సాహజనకముగ నుండెను. దూరమున నొకటి రెండు చెట్లుమాత్రము కాన్పించెను ఒక చెట్టు మీద నొక గ్రద్ద గూడు పెట్టెను. నేను దానిని శ్రద్ధతో పరికించెడివాడను. దాని పిల్లలు పెరిగి పెద్దవగుచు తమ వృత్తిరహస్యములను నేర్చుకొనుచుండెను. అవి యొక్కొక్కప్పుడు తటాలున నేలకు వ్రాలుచు నే ఖయిదీచేతినుండియో, నోటినుండియో రొట్టెముక్కలను తన్నుకొనిపోయెడివి.

సూర్యాస్తమయము మొదలు సూర్యోదయమువరకు మమ్ము మాగడులలో తాళము వేసెడివారు. శీతకాల దీర్ఘవాసరనిశలు మంద మందముగ జరిగెడివి. నేను గంటలకొలది చదువుటతోను, వ్రాయుటతోను విసిగి ఆ చిన్న గదిలోనే నాలుగైదడుగులు ముందుకు వెనుకకు

వేయుచు వచారుచేయుచుండ జంతుప్రదర్శనశాలలో భల్లూకములు తను పంజరములలో తిరుగాడుట నాకు జ్ఞప్తికినచ్చెడిది. ఒక్కొక్కప్పుడెక్కువ వినుగు జనించునపుడు నాకు ప్రీతికరమైన శీర్షాసన చికిత్సచేసెడివాడను.

రాత్రి తొలిజామున నంతయు ప్రశాంతముగనుండి ట్రాము బిడ్డధ్వనులు, గ్రామభోనుగానము, దూరముననుండివినవచ్చుగాత్ర పాట, మొదలగుపట్టణధ్వనులు మాత్రము వినిపించెడివి దూరము నుండి వచ్చు యీ సన్ననిపాట శ్రవణానందముగ నుండెడిది. కాని రాత్రులం దెక్కువ విశ్రాంతి యుండెడిదికాదు. మ్యాటీమీదనుండు జయిలు సంరక్షకులు పెద్దధ్వనిచేయుచు నడుచుచుండెడివారు. గంట గంటకు నేదోయొక పరీక్ష. కొంతమంది ఆఫీసరులు నేమెవరము పారి పోలేదని ధృవపరచుకొనుటకు చేతిబాంతరులను పుచ్చుకొని వచ్చెడి వారు. ప్రతిరాత్రి మూడుగంటలకు పెద్దపెద్ద యరపులు, బొబ్బలు, గర్రుబుర్రులు, రాచుట, తోముట, మొదలగునవి వినిపించును. అది పాకశాల కార్యప్రారంభ నూచవ.

ఆలిపూరు, ప్రెసిడెన్సీజయిళ్ళలో ననేకమందివార్డరు, గార్డులు, గుమాస్తాలు, ఆఫీసరులు కలరు. ఈ రెండుజయిళ్ళలోను నైసీజయిలులో నున్నంతమంది ఖయిదీలు 2200 మొదలు 2300 వరకు గలరు. కాని యీ రెండు జయిళ్ళలోను ఒక్కొక్కదానిలో నైసీజయిలులోనున్న యుద్యోగులకంటె రెట్టింపుకు పైగ నున్నారు. ఇచ్చట చాలమంది యూరపీయను వార్డరులు, పింఛను తీసికొను భారత సైనికోద్యోగులు కలరు. యు. పి. లో కంటె కలకత్తాలో బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమెక్కువ ప్రముఖరముగను, నిశ్చయముతోను పనిచేసెననుట ధృవము. పెద్ద యుద్యోగస్తులు ఖయిదీల దగ్గరకు వచ్చునపుడు సామ్రాజ్యశక్తి నెల్లప్పుడు జ్ఞప్తికితెచ్చుచు దానిచిహ్నముగనుండుటకు ఖయిదీలందరును “సర్కార్ సలాం”అను కేక వేయవలెను. ఈ కేకతో నొకవిధమగు నవయవ సంచలనముకూడ జరుగవలెను. ఖయిదీలు వేయు ఈ కేక

రోజు కనేకసారులు, ముఖ్యముగ ప్రతినినము నూపరింటెండెంటుదగ్గర నుండి వెళ్ళునపుడు, నా యావరణగోడలను దాటి నాకువిసవచ్చెడిది. నూపరింటెండెంటు పోవునపుడు అతని నెత్తిమీద పట్టెడి రాజ్య చిత్రము నా యేడడుగుల గోడపైనుండి కాన్పించెడిది.

‘సర్కార్ సలాం’ అను నీయసాధారణ కేకయు, దానితో నుండ వలసిన శరీరచేష్టలు ప్రాచీనయుగచిహ్నములా? యని నేనాశ్చర్యపడెడి వాడను. లేక నవి యావేశపరుడగు నేమాంగ్లాధికారిచేతనో కనిపెట్ట బడెనా? ఇది ఇంగ్లీషువానికల్పనయనియే నేను భావించెదను. ఇందులో నొకచిత్రమైన యర్థాంగ్లజాతి ధ్వని కలదు. అదృష్టవశమున నీ కేక యు. పి. జయిశ్వలోలేదు. బెంగాలు అస్సాములలో తప్ప, బహుశః మరే రాష్ట్రములలో నుండదు.

అలిపూరులో చేయబడిన యొకమార్పు నాకు తృప్తికరముగ నుండెను. మామూలుఖయిదీలయా హారము యు. పి. ఖయిదీలయా హారము కంటె చాల యోగ్యముగనుండెను. జయిలు భోజనములో యు. పి. చాలరాష్ట్రములకు వెనుకబడి యుండును.

శీతకాలము త్వరలో గతించెను. వసంతకాలము వరుగైతెను. వేసవి ప్రారంభించెను. రోజురోజుయెండతీవ్రమగుచుండెను. కలకత్తా శీతోష్ణస్థితి నాకెప్పుడు ప్రీతికరముకాదు. కొద్దిరోజుల యునిక్వియెనను నాకెచ్చట నిస్సారముగ నుండును. ఖయిదు పరిస్థితులు సహజముగ మరింత యధ్యాన్నముగ నుండును. వ్యాయామము చేసికొనుటకు తగినంతస్థలము లేకపోవుటచే నాశీతోష్ణస్థితిలో నెక్కువకాలముగదిలో తాళమువేయబడియుండుటచేత నా యరోగ్యము కొంత చెడెను. నా బరువు త్వరితముగ తగ్గనారంభించెను. నేను తాళములను, గొల్చేములను, గడియలను, గోడలను ద్వేషింప నారంభించితిని.

ఒక నెలగడచినతరువాత నా దొడ్డి వెలువల నన్ను వ్యాయామము చేసికొననిచ్చిరి. ఈమార్పు నాకు సుఖముగనుండెను. ఉదయ

సాయంకాలములయందు నేను పెద్ద గోడక్రింద విహరించెడివాడను.
 క్రమముగ నేను ఆలిపూరు జయిలుకు, కలకత్తాశీతోష్ణములకు నలవడి
 పోతిని. చివరకు పొగ, కీచుధ్వనులతోకూడిన పాకశాలకూడ సహ్య
 మయ్యెను. ఇతరవిషయములు నా మనస్సును నింపుచుండెను. నే
 నితర శాధలతో నింపబడితిని. బయటనుండి వచ్చు వార్తలేవియు
 ముముఖముగ లేకుండెను.

తూర్పు పశ్చిమములో ప్రజా ప్రభుత్వము

నేను శిక్షింపబడినతరువాత అలిపూరులో నా కే దినపత్రిక రాలేదు విచారణజరుగుకాలములో కలకత్తాలోని డైలీ స్టేట్సుమన్ పత్రిక వచ్చెడిది. నేను శిక్షింపబడిన మరునాడే దీని నాపివేసిరి. యు. పి. లో 1932 లగాయతు ఎ క్లాను ఖయిదీలకొక దినపత్రికను (ప్రభుత్వమువారి కివ్వమైనదానిని) రానిచ్చెడివారు. ఈపత్రికకు బదులు నాకు స్టేట్సుమన్ వారపత్రిక నిచ్చెడివారు. దినపత్రిక పించను పుచ్చుకొన్న ఆంగ్లోద్యోగులకొరకు, వర్తకులకొరకు నుద్దేశింపబడి వారికి కావలసిన భారతదేశ సంక్షిప్తవార్తలను కలిగియుండును. ఇందులో విదేశ వార్తలేమియు నుండక పోవుటచే నేను చాల బాధపడెడివాడను. విదేశ వ్యవహారములను నే నతిశ్రద్ధగపెట్టించుచుండెడివాడను. అదృష్టవశమున నన్ను మాన్ చెప్టరుగార్డియను వారపత్రిక తెప్పించుకొన నిచ్చుటచే సంతర్జాతీయ వ్యవహారములు నాకు తెలియుచుండెడివి.

నా విచారణకాలములోనే యూరపులో తిరిగి తీవ్రసంఘర్షణ బయలుదేరెను. ఫ్రాన్సులో నీహంగు బయలుదేరి ఫాసిస్టుదొమ్మిల క్రింద పరిణమించి 'జాతీయ' ప్రభుత్వమును నదియేర్పడెను. ఆస్ట్రీయాలో ఛాన్సెలరు డాల్ఫును పనివాండ్రుకాల్చి వేయుచునచ్చటనున్న సాంఘిక ప్రజాప్రభుత్వమును నాశనముచేయుచుండెను. ఆస్ట్రీయాలోని రక్తపాతము నన్ను కృంగదీసెను. ఈ ప్రపంచమెంత భయంకరమైనది! ఎంత రక్తపిపాసకలది. తన స్వప్రయోజనములను కాపాడుకొనునపుడు మానవుడెంత క్రూరుడుగ నుండును! యూరపుఅంతట నమెరికాలోను ఫాసిజము వృద్ధియగుచున్నట్లు కాన్పించెను. జర్మనీలో హిట్లరు అధికారము నకు వచ్చినపు డచటనున్న ఆర్థికకష్టముల కతడెట్టి తరుణోపాయము చూపించలేదు. కనుక నతని పరిపాలన త్వరలోనే యంతరించునని

నేననుకొంటిని. అట్లేప్యాసిజము తక్కినచోట్ల ప్రాకినపుడు దానిగోతి పదియే త్రవ్వకొనుచున్నదని నే నూరటచెందితిని; దాని తరువాత సంకెళ్ళన్నియు తెగకతప్పదు. కాని నాకోరికయే నా కట్టియాశను పుట్టించుటలేదా? యని నే నాశ్చర్యపడనారంభించితిని. ఈ ఫ్యాసిష్టుతరంగ మతిసులభముగ సంతర్వరగ సంతరించునా? ఫ్యాసిష్టుడిక్టేటరులుభరింపరాని పరిస్థితు లేర్పడినను లొంగక తమదేశములను ఘోరసం గామ రంగముగమార్చి వేయరా? అట్టిపోరాటముయొక్క ఫలితమేమగును?

ఇంతలో వివిధరూపములుగల ఫ్యాసిజము విస్తరించెను. 'నిజాయితీరివబ్లిక్' అయిన నవీన స్పెయినుదేశములో గొప్ప తిరోగమనము వచ్చెను. పెద్దమనిషితరహాగల యాదేశ లిబరలునాయకుల లలితపదజాలమంతయు దేశపతనము నాపజాలకుండెను. లిబరలిజము ప్రతిచోట నాధునిక పరిస్థితుల నెదుర్కొనుట కసమర్థమైయుండెను. అదిశబ్దములకును, వాక్యములకును అంటిపెట్టుకొనియుండియవియే కార్యములగునని భావించెను.

ఆస్ట్రియావిషాదమునుగురించి మాన్ చెప్తరుగార్డియను పత్రిక వ్రాసిన ప్రధానవ్యాసములను నేనతిశ్రద్ధగ చదివితిని. ఈ రక్తసిక్త పోరాటమునుండి యెట్టిఆస్ట్రియాబయల్పడును? యూరపులోనతిరియా క్షనరీలైన యొక కూటము తుపాకులతోను, మరఫిరంగులతోను పరిపాలించునట్టి యాస్ట్రియాతయారగును" "కాని, యింగ్లండు స్వాతంత్ర్యముకొరకేనిలబడుచో దాని ప్రధానమంత్రి మానముద్రవహించు నేలకో! డిక్టేటరుపదవులనుగురించిన యతని స్తోత్రముల ననేకములను వింటిమి. అవి 'జాతీయాత్మను జీవింపజేయును'; 'ఒక నూతనదృష్టిని, నూతన శక్తిని ప్రసాదించును' అని యతడు చెప్పగా మేమునింటిమి. కాని తరచు శరీరమును, సంతకంపె నాత్మను ఖానిచేయు క్రొర్యములను గురించి యింగ్లండు ప్రధానమంత్రి యేదో కొంత చెప్పి యుండవలసినది." మాన్ చెప్తరుగార్డియనుపత్రిక స్వేచ్ఛకొరకే నిలబడునడల భారతదేశములో స్వాతంత్ర్యము నలిపివేయబడు చున్నపు డిది యేల నోరెత్తిమాట్లాడదు? మేముకూడ శరీరబాధలనే గాక సంతకంపె సభ్యాన్నమగు నాత్మవరీక్షలను గూడననుభవించితిమి.

“అస్మియా ప్రజాప్రభుత్వము నాశముగావింపబడినను అది చివరవరకు పోకుచు శాశ్వతకీర్తిని సంపాదించి, యొక పౌరాణికగాథ సృజించుకొనెను. ఇది ముందెప్పుడో యొకప్పుడు యూరపులో కలుగు స్వాతంత్ర్యోత్సాహమును తిరిగి రగుల్కొలుపవచ్చును. “స్వాతంత్ర్యములేని యూరపు విగతప్రాణియయ్యెను సౌభాగ్యవ్రదములగు ప్రాణచిహ్నము లేవియు నచ్చట స్ఫురింపవయ్యెను; క్రమముగ నూపిరితిరుగని యుక్కిరిబిక్కిరిస్థితి దానికి దాపురించెను గిజగిజ తన్నుకొనుట, లేక నాంతరంగికోద్రేకము, కడియెడమలకు కొట్టు కొనుటమాత్రమే యిపుడు పెబడనున్న మానసిక విస్మృతిని తప్పింప గలవు... రైతులగాయతు యూరలుపర్వతములవరకు యూరపు పెద్ద జయిలుక్రింద తయారయ్యెను.”

రాళ్ళను కజగించు యీవాశ్యములు నా హృదయమున ప్రతి ధ్వనించెను కాని, హిందూ దేశముగతి? మాన్ చెప్పరుగార్చి యనుపక్రమ, యింగ్లండులో స్వాతంత్ర్యప్రియులుమా దౌర్భాగ్యస్థితి కేల విస్మరింప వలెను? ఇతరచోట్ల వా రంత తీవ్రముగ గర్హించుదానిని యిచ్చట చూడకుండ నెట్లుండగలకు? ఇరువదియేండ్లక్రిందట, నైరోబానుహా సంగ్రామసమయమున, పందొమ్మిదవశతాబ్ద సాంప్రదాయములక్రింద శిక్షనొంది స్వభావముచే జాగరూకుడును, మితిభాషియైన గొప్ప యింగ్లీషు లిబరలునాయకశిఖామణి యిట్లు చెప్పెను :- “దౌర్జన్యము ధర్మముపై విషాదభరిత విజయము బడయుచుండ సాక్షిభూతుడనై యూరిక చూచుటకుముందు నేను మనదేశము చారిత్రకపుటనుండి తుడిచివేయబడగోరెదను.” అతిధైర్యమైన యీ భావము వ్యాగ్నిలో మేళనింపబడెను. దీనిని రుజువుపరచుటకు లక్షలకొలది సాహసికులైన యాంగ్ల యువకులు ముందుకురికిరి. కాని అస్థివులుగారి స్టేటుమెంటు వంటిదానినే భారతీయుడు చేసినచో వాని కెట్టిగతిపట్టును?

జాతీయచితవృత్తి చిత్రమైనది. మనము మోగ్యులనుని నిష్పక్షపాతబుద్ధి గలవారముని యూహింతుము. ఇతరులే, ఇతర దేశమే యెల్లప్పుడు నన్యాయముగ ప్రవర్తించును. మన మితరులవంటి

వారము కామసి మనహృదయాంతరాళములో యెచ్చటనో యొక సమ్మోకముండును. పరదేశ భాగ్యమును నియమించు ప్రభుత్వజాతికి చెందు మదృష్టమే మనకు పట్టెనా! యొక చెప్పవలసిన దేమున్నది? అత్యుత్తమమైన యీ ప్రపంచములో సమస్తము కళ్యాణముకొరకే యని విశ్వసింపకుండ మన మెట్లుండగలము? పరివర్తనము కావలెనని యాందోళనచేయువారందఱు స్వార్థపరులు, లేక మనవలనపొందిన లాభములను మరచిన కృతజ్ఞులు, నందింపబడిన యవివేకులు.

బ్రిటిషుజాతి లంకసీమజాతి; చిరవిజయమువేతను, విభనాతి శయముచేతను వారితరులను హీనముగ చూచెదరు. పైతరహకు చెందు బ్రిటిషువారిదృష్టిలో ప్రపంచ మీ విధముగ విభజింపబడును. (1) బ్రిటను-పెద్దకాళీ. తరువాత (2) బ్రిటిషువలసలు (తెల్లజనాభా మాత్రమే) మరియు అమెరికా (ఆంగ్లోసాక్షములు మాత్రమే; డాగోలు: వాఫ్ జాతులు మొదలైనవారు కాదు) (3) పశ్చిమయూరపు (4) తక్కిన యూరపు (5) దక్షిణ అమెరికా (లాటిన్ జాతులు)-పెద్దకాళీ తరువాత (6) ఆసియా, ఆఫ్రికాలకు చెందిన యెరుపు, పనుపు, చలుపు రంగులుగల జాతులు-కొంచెమించుమించు యేకగుడి.

ఈతరగతులలో చిట్టచివరనున్న మనము మనపాలకులువసించు వీరమున కెంతదూరములోనుంటిమి? వారు మనవైపు చూచునపుడు వారిదృష్టి మందగించుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది? మనము ప్రజా ప్రభుత్వమును గురించి, స్వేచ్ఛనుగురించి, మాట్లాడునపుడు వారికి కోపమును కలిగించెదమనుటలో నాశ్చర్యమేమాన్నది? ఈ పదయాలు మన యువయోగముకొరకు సృజింపబడలేదు భారతదేశములో ప్రజాస్వామికసంస్థలను భవిష్యత్తులోకూడ చాలకాలము వరకు నూహింపజాలనని చాటినది గొప్పలిబరలు రాజకీయధురంధరుడైన జాన్ మార్టీ కాడా? కేనడాదేశమునకు బొచ్చుకోటు పనికిరానట్లు భారతదేశమునకు ప్రజాప్రభుత్వము భర్జింపదు. తరువాత సామ్యవాద భృజనాహకులు, దీనరక్షణకంఠులు నగు బ్రిటిష్ లేబరుపార్టీ వారు వెల్లివిరియువిజయోత్సాహముతో 1924 లోని బెంగాలు అర్ధిసెన్సులు

తిరిగిప్రసాదించిరి. వారి రెండవపరిపాలనాకాలములో మాస్తితి మరింత చెడిపోయెను. భాషచేత, సంస్కారముచేత భేదములుండుటచే నొక యాంగ్లేయుడు, శ్రేణిదేశస్తుడు నొకేవిధముగ భావింపజాలరు; ఇక నాంగ్లేయునకు ఆసియావాసికి మధ్య నెంత విపరీతభేదముండును?

భారతసంస్కరణసమస్యనుగురించి యీమధ్యప్రభువులసభలో చర్చజరిగెను. ఉదారప్రభువులనేక వన్నెచిన్నెల యువన్యాసముల నిచ్చిరి. భారతదేశములో నొకరాష్ట్రమునకు గవర్నరుగనుండికొంత కాలమువైస్రాయిగపనిచేసిన లిట్టన్ ప్రభువువీరిలో నొకడు; ఇత డుదారత, సానుభూతిగల గవర్నరని పదే పదే చెప్పబడుచుండును. ఇత, డిట్లు చెప్పెనట “హిందూదేశముకంతకు కాంగ్రెసుకంటె భారతప్రభుత్వమున కెక్కువ ప్రాతినిధ్యముగలదు. అధికారులు, సైన్యము, పోలీసు, సంస్థానాధిపతులు, పటాలములు, హిందువులు, ముస్లిములు-వీరువారననేల యందరిపేరను ప్రభుత్వము మాట్లాడగలదు. కాంగ్రెసు చివరకు దేశములోనున్న యొకపెద్ద సంఘము తరపునగూడ మాట్లాడజాలదు.” అతడు తనయర్థమును స్పష్టముచేయుటకు “భారతదేశాధిప్తాయమని నేను చెప్పనపుడు నే నెవరిసహకారముమీద నాధారపడగలనో, ముందురాబోవు గవర్నరులు, వైస్రాయిలుగూడ నెవరిమీద నాధారపడవలయునో వారిని గురించియే తలచుచున్నాను.”

ఇతనియువన్యాసమునుండి రెండుప్రధానవిషయములు బయట పడుచున్నవి. భారతప్రభుత్వముకు సహాయముచేయువారే లెక్కింపదగిన భారతదేశము. ఇండియాలో బ్రిటిషుప్రభుత్వమే యెక్కువ ప్రాతినిధ్యము కలది కనుక ప్రజాప్రభుత్వము. ఈ వాదము ‘పెద్దమనిషి తరహాగ’ చేయబడుటనుబట్టిచూడగా సూర్యజాకాలువ దాటుట తోడనే యాంగ్ల శబ్దములు తమయర్థమును మార్చి వేయువట్లు కాన్పించును. చక్రవర్తిప్రతివానికిని ప్రాతినిధ్యమువహించును. కనుక నిరంకుశ ప్రభుత్వమేయెక్కువప్రాతినిధ్యముకలప్రజా ప్రభుత్వమునువాదముసహజముగదీసితరువాత మెట్టువలెకాన్పించును; పృథ్వీవతులు యీశ్వరాధి కారముకలవారను పూర్వపు తత్త్వమునకు మనము చేరుకొనెదము.

వి. సి. యస్. శాఖాభూషణమైన సర్ మాల్యం మైరి 1934 నవంబరు 5 వ తేదీని యు. పి. గవర్నరుగ కాశీలో మాట్లాడుచు భారతసంస్థానములలో నిరంకుశత్వముండవలెనని సమర్థించెను. ఈసలహా యనవసరము. భారతదేశములోనే సంస్థానమును తనంతట తా నైచ్ఛికముగ నిరంకుశత్వమును విడిచిపెట్టదు. యూరపులో ప్రజాప్రభుత్వములు విఫలమగుచున్నవను సాక్షుతో నీ నిరంకుశత్వమునుకాపాడవలెనని చేయుప్రయత్నము గమనింపదగి యున్నది. మైసూరుదివాను సర్ మీర్జా ఇన్ మాయిల్ ప్రతిచోట పార్లమెంటరీప్రజాప్రభుత్వము లంతరించుచుండ గొప్ప సంస్కరణములు కావలెనను సమర్థన కాశ్చర్యమును వెలిబుచ్చెను “మన ప్రస్తుత చట్ట మన్నివిధముల తగినంత ప్రజాస్వామికముగ నున్నదిని సంస్థానాత్మ భావించుచున్నట్లు నేను దృఢముగ చెప్పగలను” అని ఆయన చెప్పెను. మైసూరుయొక్క ‘ఆత్మ’ అనునది యా రాజు, దివానుగార్ల యాధ్యాత్మిక స్వరూపము కాబోలును! ప్రస్తుతము మైసూరులోనున్న ప్రజాప్రభుత్వమును నిరంకుశత్వమునుండి వేరు చేయజాలము.

హిందూదేశ కులకక్షలవలన మన ప్రజాప్రభుత్వ మభివృద్ధి కాజాలదని చెప్పెదరు. కాని యా కులకక్షలకు శాశ్వత దోహదము విచ్చెదరు మనలో సంఘీభావము లేదనికూడ చెప్పెదరు. ఈజుప్టులో కులకక్షలు లేవు. అచ్చట పరిపూర్ణమైన రాజకీయయైక్యత కలదు. ఐక్యతే యచ్చట స్వాతంత్ర్యమునకు, ప్రజాప్రభుత్వమునకు నడ్డమువచ్చుచున్నది. నిజముగ ప్రజాప్రభుత్వమార్గము సూచీముఖ మార్గము తూర్పుదేశములకు ప్రజాప్రభుత్వ మనగా వారిని పరిపాలించు అధికారులయొజ్జలను శిరసావహించుట; వారి ప్రయోజనములను వేటిని ముట్టరాదు ఈ షరతుకు అంగీకరించుచో ప్రజాప్రభుత్వ స్వేచ్ఛ యనర్గళముగా సాగగలదు.

సంహారము

వీపిలేమాసము వచ్చెను. బయట ప్రపంచములో జరుగు సంగతులనుగురించి యసంతృప్తికరములగు వార్తలువచ్చుచుండెను. మా జయిలు సూపరింటెండెంటు గాంధీజీ శాసనోల్లంఘనము నాపి వేసినని ప్రసంగవశమునచెప్పెను. నాకంతకంటె మరేమియు తెలియ లేదు. అనేకసంవత్సరములనుండి యెంతయో ఘనముగ భావించబడిన దానిని యిట్లు విరమించుటకు నేను చాల విచారించితిని. ఎప్పుడో యొకప్పు డిది విరమింపబడవలెనని నేనెరుగుదును. గాంధీజీ దేశము యొక్కయు, కాంగ్రెసులో సత్యధికసంఖ్యాకుల యొక్కయు అభి ప్రాయములను సరిగ్ గ్రహించెననుటకు సందేహము లేదు. అసంతృప్తిగనున్నను నేనీనూతనపరిస్థితికి సమాధానపడ ప్రయత్నించితిని.

శాసనసభలలో ప్రశ్నేశించుటకు వెనుకటి స్వరాజ్యపార్టీ తిరిగి తలయెత్తనున్నదనికూడ నేను వింటిని. అదికూడ తప్పనిసరిగతోచెను. కాంగ్రెసు ముందుయెన్నికలలో వాల్గొనకుండ నుండజాలదని నేను భావించుచుంటిని. నేను వెలుపలనున్న అయిదుమాసములకాలములో నీదృష్టిని నిరూపకావాసరచుటకు ప్రయత్నించితిని. నేను దీనినికను సమయము రాలేదని, నిది ప్రత్యక్షకార్యమునుండి కాంగ్రెసువారిలో పొంగుచున్న నూతన సాంఘిక పరివర్తన భావములనుండియు దృష్టిని మరల్చునని భావించితిని. బిగువు యొక్కవకాలమున్నకొలది ప్రజల లోను, విద్యార్థులలోను యీ భావములు వ్యాప్తిచెందుననియు మన రాజకీయఅర్థికపరిస్థితివెనుకనున్న యుధార్థము బయటపడుననియు నేను భావించితిని ఈవిధానమువలన కాంగ్రెసు నిర్మలమైనయాలోచనలు, నిశ్చయమైన పరమావధిగల యభేద్యమగు సంస్థయగునని నేను భావించితిని. బహుశః అందులోనున్న కొంతమంది దుర్బలులు జారి పోవచ్చును. అదియొక నష్ట మెట్లుగును? ప్రత్యక్షవిధానముయొక్క నటననుకూడ విరమించి చట్టసమ్మతము న్యాయబద్ధమునగు పద్ధతులను

తిరిగి యుపక్రమింపవలసివచ్చినపుడు మన పరమలక్ష్మ్యమును మన స్ఫులోనుంచుకొని కాంగ్రెసులో ముందంజవేసి యెక్కువగ పనిచేసిన వడు మీ వద్దతుల నుపయోగించుకాలమువచ్చెను. కాని, శాసనోల్లంఘనమునకు వెన్నెకముకనంటివారు, కాంగ్రెసులో సమర్థముగ పనిచేసినవారు వెనుకకు పోవుచుండుట, అట్టిపాత్రలు వహింపని యితరులు తగుదుమమ్మాయని సిద్ధమయి పెద్దపీటలమీద కూర్చొనుచుండుట నాకు విచారమును కలిగించెను.

శాసనోల్లంఘనమును విరమించునపుడు గాంధీజీయిచ్చిన స్టేటు మెంటు నేను కొద్దిరోజులతరువాత చదివి యాశ్చర్యపడితిని. నాహృదయము కృంగెను. నేనుదానిని మరలమరలచదివితిని. గాంధీజీ యిట్లు ప్రశ్నించెను—“ఈస్టేటుమెంటు సత్యాగ్రహశ్రమవాసులతోను, తత్సంబంధులతోను చేసిన సంభాషణఫలితము... నే నెక్కువగ గౌరవించినట్టి చిరకాలసహచరుడు, పూర్తి జయిలుపనిని చేయుట కిష్టపడక, తన ప్రత్యేకాధ్యయనమును చేయుచుండెననుట ప్రసంగవశమున తెలిసికొనుట దీనికి మరింత ముఖ్యకారణము నిస్సందేహముగ నిది సత్యాగ్రహనూత్రములకు విరుద్ధము. నేను ప్రేమించు స్నేహితుని దోషము కంటె నిది మరింతయెక్కువగ నాదోషమునే విశదము చేసెను. తన దుర్బలత్వము నాకు తెలియునని భావించితినిని యా స్నేహితుడు చెప్పెను నేను గ్రుడ్డిగనుంటిని. నాయకునియంధత్వము క్షమార్హము కాదు. ఆచరణలో శాసనోల్లంఘనమునకు తాత్కాలికముగ నే నొక్కడనే ప్రతినిధిగ నుండవలెనని వెంటనే కనుగొంటిని”

ఆ ‘స్నేహితుని తప్పు లేక లోపము అశిస్వల్ప విషయము. తమను నేనట్టి దోషముచేసితిని. కాని నేనందుల కెంతమాత్రమును పశ్చాత్తాపపడను. ఒకవేళ అది ముఖ్యమైన విషయమేయైనను ప్రత్యక్షముగ వేలకొలదిప్రజలకును, అప్రత్యక్షముగ లక్షలకును సంబంధించు గొప్ప జాతీయోద్యమమును ఒకవ్యక్తి యొక్క దోషముకొరకు బలివేయవలసినదేనా? ఇది నాకు విపరీతము, నీతిబాహ్యమునగు తీర్మానముగ కాన్పించెను. ఏది సత్యాగ్రహమో యేదికాదో నేను చెప్ప

సాహసింపజాలను. కాని, నాస్వంతవిధమున నేనుకొన్ని ప్రమాణముల ననుసరించి ప్రవర్తింప ప్రయత్నించితిని. గాంధీజీ స్టేటుమెంటువలన నా ప్రమాణములన్నియు తారుమారయ్యెను, కూలిపోయెను. గాంధీజీ సాధారణముగ తన అంతఃకరణనుబట్టి ప్రవర్తించును. తఱచు అది యుక్తముగనే యుండును; ప్రజాహృదయమును గుర్తించి, మంచిపరిపక్వస్థితియందు కార్యరంగమున కురుకుటయందుగల యద్భుతశక్తిని అతడనేకసార్లు ప్రదర్శించెను. తన చర్యను సమర్థించుకొనుట కతడు తరువాతచూపు కారణములు కార్యానంతరము పుట్టుతలంపులు; అవి యెక్కువరసవంతములుగనుండవు. నాయకుడు లేక కర్మవీరుడు మంచి పట్టునమయములో నెప్పుడు నప్రయత్నముగనాచరించి తరువాత దాని కారణములగురించి యోచించును. శాసనోల్లంఘనమునాపి వేయుటలో గాంధీజీ యుక్తముగనే ప్రవర్తించెననికూడ నేను తలంచితిని. కాని యతడు చూపిన కారణము బుద్ధికవమానమువలె నాకు కాన్పించెను. తనయాశ్రమవాసుల నతడు తనయిష్టమువచ్చినట్లు మందలించుట కధికారముకలదు; వారన్ని విధముల ప్రమాణములచేసి, యెక కట్టుబాటు కంగీకరించిరి. కాని కాంగ్రెసు అట్టిదేదియును చేయలేదు; నేనట్లుచేసి యుండలేదు. నా కెట్టిప్రయోజనమునులేని మానసిక, రహస్యకారణములకు మమ్మేల యిటునటు గుంజవలెను? ఇట్టి పునాదిమీద నెట్టి రాజకీయోద్యమమునైనను భావింపయోగ్యమగునా? సత్యాగ్రహ నైతిక భావమును నేను గ్రహించినంతవరకు బుద్ధిపూర్వకముగనే అంగీకరించితిని. ఆ ప్రధానభావము నాకు నచ్చెను అదిరాజకీయములను మరింత యున్నతము, ఉచారమునగుస్థాయికి గొంపోవునట్లుకాన్పించెను. లక్ష్యమున్ని విధములగు సాధనలను సమర్థింపజాలదని నె నొప్పుకొనెదను.

ఆ స్టేటుమెంటు నా కెక్కువ భయము దిగులు కలిగించెను. చివర నతడు కాంగ్రెసువారి కీ సలహా చెప్పెను. “వారు ఐచ్ఛిక దారిద్ర్యము, స్వార్థత్యాగము అనుకలనము నేర్చుకోవలెను. వారు జాతిని నిర్మించువనులలో నిమగ్నులు కావలెను; స్వయముగవడుకుచు, నేయుచు ఖద్దరునువ్యాప్తిచేయవలెను. వారినిత్యజీవితసంబంధములలో నన్నివిధముల ననింద్యమగు పరస్పర ప్రవర్తనలవలన హృదయ

పూర్వకముగ కుల సంఘభావమును పెంపొందింపవలెను. తమలో నేరూపములోనున్నను అప్పుశ్యతను తరిమి వేయవలెను. మధ్యపానము మొదలగు మత్తుపదార్థములను సేవించువారితో సంపర్కముకలిగించు కొని, స్వయముగ పవిత్రతనార్జిందిత్రాగుడు పూర్తిగ మాన్పించ వలెను. ఈ సేవలవలన బీదవానితరహాకు సరిపడు భృతియేర్పడగలదు. ఈ బీదప్రమాణము చాలనిచారు యెక్కువలబ్ధినిచ్చు జాతీయప్రాముఖ్యతగల చిన్నచిన్న పరిశ్రమలలో స్థానము నేర్పరచుకొనవలెను "

ఇది మే మనుసరింపవలసిన రాజకీయ ప్రాగ్రాము. మా కిద్దర కును మధ్యచాలయంతరువున్నట్లు నాకు కాన్పించెను. సంవత్సరముల తరబడి యతనితో బంధించిన నా వినయ విధేయతంతువులొక్కసారి తెగిపోయినట్లు భావించితిని చాలకాలమునుండి నాలో నొక మానసికపోరాటము సాగుచుండెను గాంధీజీచేసినది నా కర్మముకాలేదు; నచ్చలేదు. అతని యుపవాసములు, శాసనోల్లంఘనము జరుగుచుండగ నితరసారాంశములపై దృష్టి కేంద్రీకరించుట, న్యక్తిగతస్వయంకృతపాశములు, వెనుకటి ప్రమాణమును భక్తిని, కృషిని మూలకు త్రోసిన యతని నూతనప్రమాణము, భక్తియివన్నియు నన్ను బాధించెను. నేను జయిలుబయటనున్న స్వల్పకాలములో నీ భేదములు మరికొన్ని వెనుకటికంటె నాకెక్కువ భారమయ్యెను. మామధ్య ప్రకృతిసిద్ధములగు భేదములుకలవని గాంధీజీ చెప్పెను. అవి యంతకంటె నెక్కువేయగును. అనేక విషయములలో నతనికి వ్యతిరేకములగు స్పష్టమైన, నిశ్చయభావములు కలిగియున్నానని నేను గుర్తించితిని. అయినను కాంగ్రెసు జాతీయ స్వాతంత్ర్యముకొరకు పోరాడుచుండెను. కనుక పెద్దయుద్యమముకొరకు నేను వీని నణచివేసితిని. నా నాయకునిపట్ల నా సహచరులపట్ల విధేయతగ, విశ్వాసముగ నుండవలెననియే నేను ప్రయత్నించితిని. నా యాధ్యాత్మిక నిర్మాణముధర్మముపట్ల, సహచరులపట్ల విధేయత కున్నతస్థానము నిచ్చును. నా యాధ్యాత్మిక విశ్వాసమనెడి లంగరునుండి నేను లాగివేయబడుచున్నానని భావించినపుడు నాలో అనేక సంరంభములుజరిగెను. కడకు నేను రాజీపడితిని.

బహుశః నేను తప్పచేసితిని. ఈ లంగరును విడిచివేయుట యెవనికి యెప్పటికి యుక్తము కానేరదు. కాని, భావములలో సంఘరణకలిగినపుడు నాసహచరులపట్ల నాకుండవలసిన విధేయతనే నేనాశాధించితిని ముంచుకొనివచ్చుపరిస్థితులు, మన సంగ్రామాభివృద్ధి నాకష్టములను కరగించి నా స్నేహితులకు దరిచేర్చునని నేననుకొంటిని.

ఇప్పుడు ఆలిపూరుజములుగదిలో నే నేకాకిన్త పోతివని హతాత్తుగ భావించితిని. జీవితము నిశుత్సాహజనకముగకాన్పించెను, నిర్మానుష్యమైన యెడారిపలె కాన్పించెను. నేను నేర్చుకొనిన కఠినపాఠములలో నతికఠినమైనది, యతి బాధాకరమైనది నన్నివ్వుడెదుర్కొనెను. ఎట్టి ముఖ్యమైనవిషయములోను మన మెవనిమీదను ఆధారపడుట సాధ్యముకాదు. జీవితములో మన మొంటిగనే ప్రయాణము చేయవలెను, ఇతరులమీద నాధారపడుట హృదయవిదారకతయే!

పేరుకొనియున్న నా కోపము కొంత మితముమీదకు, మత దృష్టిమీదకు తిరిగెను మతముస్థిరప్రయత్నమునకు, నిర్మలభావములకు నెంతటి శతృవు! ఇది యుద్దేశముమీద, రాగముమీద ఆధారపడుట లేదా? 'ఆధ్యాత్మిక' యనియట్ల హంకరించుచునిది నిజమైన యాధ్యాత్మికతకు, నాత్మవిస్తృతులకు నెంతదూరముననున్నది? వేదాంతప్రపంచమనుచు నిది మానవుడు, సంఘము, సాంఘికన్యాయము అనువిషయములను భావింపదు. ముంచుగనే కొన్ని భావములను కల్పించుకొని సత్యము వానికి విరుద్ధముగనుండునను భయముతో బుద్ధిపూర్వకముగ సత్యము పట్ల కండ్లుమూసికొనును దానికి సత్యము పునాది. అయినను దానిని గ్రహించిదానికొరకు పరిశోధనచేయదు. దానినిగూర్చి యితరులకు బోధించుటయే దాని జనాబుదారీ. అది శాంతినిగూర్చి మాట్లాడుచు దార్జన్యములేనిదే జీవంపజాలని సంస్థలను, పద్ధతులను బలపరచెను. అది రక్తపాతమును గర్హించెను. కాని నెమ్మదిగ శాంతియుత కవచములో నచ్చి మాడ్చి చంపివేయు దార్జన్యమునంగతియేమి? ఎట్టి బాహ్య శరీర గాయములను కలిగింపక మనస్సును భంగపరచి, యుత్సాహమును నులిమి, హృదయమును ముక్కలుచేయుదానిసంగతి! వాలో, నింతగందరగోళమును కలిగించిన వానినిగూర్చి

నేను యోచించితిని. ఇంతకు ప్రజలపై నయద్భుతము అప్రతహతము నగు మంత్రశక్తి, యమోఘమగు నధికారము కలిగిన గాంధీజీ యెంతటి వింతమనిషి! అతనివ్రాతలు అతనిమాటలు వాని వెనుకనున్న వ్యక్తినిగురించి తగుభావమును కలిగించును! అవి నూచించుదానికంటె నతనిశక్తిచాలగొప్పది అతడు హిందూదేశమునకు చేసిన సేన యెంత దిగంతవిశ్రాంతమైనది; అతడామె ప్రజలకు ధైర్యము, పౌరుషము, శిక్ష, సహనము, ధర్మముకొర కత్యుత్సాహముతో త్యాగముచేయుశక్తి స్వాభిమానములిగించెను. శీలమునకు ధైర్యమొక్కటేనిశ్చయమైన పునాదియని యతడు చెప్పెను; అది లేనిదే నీతి. మతము, ప్రేమ యుండనేరవు. “భయమునకు దాసులమైనంతకాలము మనము సత్య ప్రేమలను అనుసరింపజాలము” దౌర్జన్యము నత డెంత యేవగించు కొనినను దౌర్జన్యముకంటెకూడ విరికితనము మరింతయేహ్యమైనదని యతడు చెప్పెను. “మానవుడు న్యవహారముడగుటకు శిక్షయే ప్రమాణము, పూచీ, త్యాగము, శిక్ష, ఆత్మసంయమములేనిదే మనకు ఆశి, మోక్షము లేవు. శిక్షలేని త్యాగము బూడిదలోపోసిన వన్నీరువలె నుండును” ఇవి కేవలము మాటలు, బహుశః విశ్వాసము గల మాటలు, నీతివాక్యములుకావచ్చును; కాని యామాటలవెనుక శక్తికలదు. ఈ ‘వామనుడు’ మాటలను చేతలను జోడించు వ్యక్తియని భారతమెరుగును

అతడు భారత ప్రతినిధి. వీడింపబడిన యీ ప్రాచీనదేశ నిజాత్మను వ్యక్తీకరించుట కతడువచ్చెను. రమారమి యతడే భారతము; అతని దోషములు భారతదేశ దోషములే, అతని నగౌరవపరచుట యతనికి చెందదు. అది జాతిని పరాభవించుట, ఇట్టినిర్లక్ష్యచేష్టలను చేసిన వైస్రాయి యిత్యాదులు వా రెట్టి యుష్కదవసస్యమును చల్లుచుండిరో గుర్తింపజాలకపోయిరి. 1931 డిసెంబరులో రాండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సునుండి తిరిగివచ్చినపుడు (పోప్) మతగురువుఅతనికిసందర్శనము నీయనిరాకరించెనని నేను మొదట వినినపుడెంత బాధపడితిను! అదిహిందూదేశము నగౌరవపరచుటవలె నాకు కాన్పించెను ఆ నిరాకరణము బుద్ధిపూర్వకముగనే చేయబడెననుటకెట్టి సందేహమును

నేను క్యాథలిక్ చర్చి తన మతమునకు చెందని ఋషులను మహాత్ములను మెచ్చుకొనబాలదు. ఒక ప్రొటెస్టెంటు చర్చి గాంధీజీని గొప్ప మత తత్పరుడు, నిజమైన క్రైస్తవుడు అని పిలిచెను. కనుక నీ పిచ్చి మతముతో తన కేంతమాత్రమును సంబంధము లేకుండ చేసికొనుట రోముపట్టణమునకు మరింత యవసరమయ్యెను.

ఆసమయముందే ఆలిపూరుజయిలులో 1934 ఏప్రిల్ లో నేను బెర్నార్డ్ షా వ్రాసిన క్రొత్తనాటకములను చదివితిని. 'పర్వతములమీద' అనుదానిక్రవాయబడిన పీఠిక, జీససుకు పైలేటుకు జరిగినచర్చనన్నా కర్పించెను. మరియొకసామాజ్యము మరియొక మతపురుషుని యెదుర్కొనవలసిన యీ కాలమున కది తగియున్నట్లు కాన్పించెను. ఈ పీఠికలో జీససు పైలేటుతో నిట్లు చెప్పెను "భయమును పారద్రోలుము రోముగొప్పతనమునుగురించి నా కీక నెట్టిబడాయిమాటలును చెప్పుకుము. రోముగొప్పతనమని నీవు చెప్పనది భయముతప్ప మరొకటి కాదు. సర్వతభయము! భూతకాలమునుగురించి భయము, భవిష్యత్తునుగురించిభయము బీదవారిభయము, ధనవంతులభయము, పెద్దమత బోధకులభయము, చదువుకున్న గ్రీకులయొక్కయు, యూదులయొక్కయుభయము, మోటువారైన, 'గాలులు', గాతులు, హూణులు మొదలగువారి భయము, వారిభయమునుండి మిమ్ము రక్షించుకొనుటకు మీరునాశనముచేసిన కార్తేజివలనభయము ఇప్పుడు వెనుకటి కంటే సభ్యాన్నమైన భయము. సార్వభౌమిక సీజువలన భయము, పరిహాసింపబడి, తన్నబడి, నిర్దనుడనై, దేశద్రుమ్మరినైన నావలన భయము. భగవంతునిపాలనపట్లతప్ప ప్రతిదానియెడల భయము. రక్తపాతము, కత్తి. బంగారములందుతప్ప దేనియందు విశ్వాసములేక పోవుట. రోముకొరకు నిలుచునీవు పందవు, ఈశ్వరరాజ్యముకొరకు నిలుచు నేను ప్రతిదానినిధిక్కరించితిని, సమస్తమును పోగొట్టుకొంటిని. ఈశ్వర సామాజ్యపట్లభద్రుడనైతిని." కాని, గాంధీజీ గొప్ప తనము, అతడు హిందూదేశమునకు చేసిన సేవ. నేను స్వయముగ నతనికి తీర్పుకొనవలసిన యదృతఋణము ఇవి శంకింపబడుటలేదు. ఇవన్నియునున్నను అనేకవిషయములలో నతడు శుద్ధతత్వము చేసి

యుండవచ్చును. ఇంతకును అతనిలక్ష్యమేది? అనేక సంవత్సరముల సన్నిహిత సంవర్కమును కలిగియున్నను నా కతని లక్ష్యమునుగురించి నిర్మలభావము కలుగలేదు. అతనిమట్టుకతనికి నిర్మలభావములున్నవని నేననుకొనను. ఒకయడుగు ముందుకుపోయినచాలునని యతడనును. అతడు భవిష్యత్తును చూడప్రయత్నింపడు నిర్దుష్టమైన పరమావధి నుంచుకొనడు. పరికరములను చూచుకొనడు. ఫలితము దానంతట దియే జాగ్రతపడునని యతడు విసుగులేకుండ చెప్పుచుండును. మీ స్యవిషయములలో, మీవ్యక్తిజీవితములలో మంచితనమునుండును. తక్కినదంతయు దాని ననుసరించును. ఇది రాజకీయ లేక శాస్త్రీయదృష్టికాదు. బహుశః ఇది నీతిశాస్త్రసంబంధమైన దృష్టి కూడకాదు. ఇది సంకుచిత ధర్మబోధ. మంచితనమవగా నేమి? యను ప్రశ్న కది యేమియు నుత్తరమియజాలదు. అది కేవలము వ్యక్తికి సంబంధించినదా లేక సాంఘికమా? గాంధిజీ మానసికశీతుకు అభివృద్ధికి నేమియు ప్రాముఖ్యతనీయక శీలమునకే వ్రాశస్త్ర్యము చూపును. శీలములేని చదువు యవద్రవకరము కావచ్చును. కాని విద్యలేని శీలమనగా నేమి? నిశ్చయముగ శీల మెట్లుభివృద్ధి చెందును? గాంధిజీని మధ్యయుగపు క్రైస్తవములతో పోల్చుచుండురు. అతడు చెప్పనది చాలవరకు దీనికిసరిపడును. అది యాధునిక మానసికానుభవమునకు, పద్ధతికి యెంతమాత్రము సరిపడదు,

లక్ష్యముపట్ల నతడు పైకికన్పించునంతటి యస్పష్టముగ నుండడని నేనూహించెదను. అతడొక విశ్చితమార్గమున నడచుట కుద్దేశముతో వాంఛించును. కాని, ఇది యాధునిక భావములకు, పరిస్థితులకు పూర్తిగ విరుద్ధము. ఇంతవరకు నత డీ రెంటిని సమన్వయపరుప జాలకపోయెను. లేక తనలక్ష్యమునకుగొంపోవు మధ్యసోపానములను నిరూపింపలేకపోయెను. కనుక నస్పష్టత కాన్పించును. కాని యతడు డి. గా. ఫి. కాలో పాఠికసంవత్సరములక్రిందట తన సిద్ధాంతమును ప్రారంభించిననాటినుండి యతని సామాన్యాభిరుచి సుబోధకముగనే యుండెను. అతని యప్పటివ్రాత లిప్పటికిని యతని భావములను తెలుపునోలేదో నేనెరుగను. అవి పూర్తిగ నట్లుచేయునని యనుకొనను.

కాని, యతనిభావము వెచుకనున్న పునాదిని యర్థముచేసికొనుట కవి శోడ్చుదును.

అతడు 1909 లో నిట్లు వ్రాసెను. “గత యేబదిసంవత్సరములనుండియు తాను చదివిన చదువు మరవిపోవుటలోనే భారత మోక్షముకలదు రైల్వేలు, టెలిగ్రాఫులు, ఆస్పత్రులు, లాయరు, డాక్టర్లు మొదలగునవన్నియు పోవలెను. పైతరగతు లనబడువాడు నావకపూర్వకముగ, భక్తిశ్రద్ధలతో నిరాడంబర వ్యవసాయజీవితమును నేర్చుకొనవలెను” మరియు “రైలు, మోటారులలో యెక్కువపుడెల్ల నేను యుక్తనుని భావించుదాని కవచారమును చేయుచున్నానని యెరుగుదును.” “అత్యంత కృత్రిమములుశీఘ్రములునగు గమనశక్తి ద్వారా ప్రపంచమును సంస్కరింపబూనుట యసాధ్యమును సాధింప బూనుటవంటిది.”

ఇదియంతయు నాకు కేవలము తప్ప ఉపద్రవకరము, సాధింప నలవికావిదియగు సిద్ధాంతమువలె కాన్పించును. గాంధీజీ దారిద్ర్యమును, బాధను, సన్యాసజీవితమును ప్రేమించును స్తోత్రముచేయును. అది దీనివెచుక కాన్పించును. అతనిదృష్టిలో కోరికలను పెంచుకొనుట జీవిత ప్రమాణముల హెచ్చుచేయుట నభివృద్ధి, నాగరికత కాజాలవు “కోరికలను బుద్ధిపూర్వకముగ నైచ్చికముగ తగ్గించుకొనవలెను. అది యధార్థమైన ఆనందమును, తృప్తిని పెంపొందించి, సేవచేయుశక్తి సాధికముచేయును ఇదియే నాగరికత, యభివృద్ధి” ఈ ప్రాతిపదిక నూత్రము లొకసారి యంగీకరింపబడినచో గాంధీజీయొక్క తక్కిన భావము సర్థముచేసికొనుట సులభమగును అతని కార్యములునుబోధకములు కాగలవు. మనలో చాలమందిమి వీని వంగీకరింపక నతని కార్యములు మనకు నచ్చనపుడు గోలచేయుదుము.

దారిద్ర్యమును, బాధకు స్తోత్రముచేయుట నామట్టుకు నాకు గిట్టదు. అవి యవసరములని నేననుకొనను. అవితరిమివేయబడవలెను. సన్యాస జీవితము వ్యక్తులకు సరిపడినను సాంఘికాదర్శముగ నేనంగీకరింపజాలను. నిరాడంబరత, సమత్వము, ఆత్మసంయమము మెచ్చదగినవే. కాని శరీరమును మాడ్చుట నాకు గిట్టదు. వస్త్రాదుకు శరీర

శిక్షణ యవసరమైనట్లే మనస్సుకు సాచారములను శిక్షలోనుంచి వశ పరచుకొనుట యవసరమని నేను విశ్వసించెదను విశేషభోగలోలు డగువాడు సమయమువచ్చినపు డెక్కువభాధ సహించుననియు, నసా మాన్యమగు నాత్మనిగ్రహము చూపుననియు, వీరునివలె ప్రవర్తించు ననియు భావించుట వెర్రితనము. మంచి శరీరారోగ్యమున కెంతశిక్ష యవసరమో మంచి నైతికస్థితికి సంత శిక్షముండవలెను. కాని, యది నిశ్చయముగ సన్యాసము, శరీరమును శుష్కింపజేయుట కాజాలదు.

‘నిరాడంబరమైన వ్యవసాయదారు జీవితము’ నాదర్శముగ జేయుటకు నేనెంతమాత్రము సంగీరింపజాలను. అరియవిన నాకు కరపరమెత్తును నేను దానికి లొంగుటకుబదులు వ్యవసాయదారులను గూడ దానినుండి బయటకు లాగగోరెదను. అనగా వారిని వట్టణ వాసులను జేయుటకాక, నచ్చటనుండు విజ్ఞానసౌకర్యములను గ్రామ సీమలకు వ్యాపింపజేయవలయుననియే నాకోరిక. ఈజీవితము యధార్థమైనయానందము నీయక పోవుటయేగాక నాకు రమారమి జయిలునలె నుండును. “చేత పారనుబూను మనిషి” లో నాదర్శప్రాయముగ జేయవలసిన దేమిగలదు? అసంఖ్యాకములగు పురుషాంతరములనుండి నలిపివేయబడి, కొల్లగొట్టబడినరైతు తనతోడి పశువులకంటె నొక్క వాని మెరుగు. “అతనికి సంతోషము, ఆత లేకుండచేసిన దెవరు? విచారము వెలిబుచ్చక, మొద్దుబారిన ఎద్దువలె చేసినదెవరు?”

మానవసంస్కారమువీడి మనస్సుకు స్థానములేని యజ్ఞానపరి స్థితులకు పోవలెనను యీకోరిక నాకు కేవలమర్థశూన్యముగ కాన్పించును. మానవునకు కీర్తి, విజయము చేకూర్చువస్తువే దూషింపబడు చున్నది. నిరుత్సాహపరుపబడుచున్నది. మనస్సునణచివేసి దానియభి వృద్ధి నరికట్టు భౌతికవాతావరణము వాంఛనీయమని భావింపబడు చున్నది. ప్రస్తుత నాగరికత దోషములతో నిండియున్నది. కాని, దానిలో గుణముకూడకలదు. దానిలోనున్న యాదోషమునుపోగొట్టు కొనగలశక్తి దానికిగలదు. దానిని సమూలనాశము చేయుటయనగా దానిలోనున్న యాశక్తిని తీసివేసి నిర్వీర్యము, నిరుత్సాహజనకము, దుఃఖప్రదము నగుస్థితికి పోవుట యగును. కాని యిది వాంఛనీయమే

యనియనుకొనినను యసంభవము. పరివర్తన ప్రవాహమును మన మాపజాలము. దానితో మనకెట్టిసంబంధము లేక నుండజాలము. 'ఈడెను' వనఫలము ననుభవించిన మన మా రుచిని మరచిపోయి, ఇట్లొకటి కాలమునకు పోజాలము.

ఈ వాద మతికష్టమైనది. ఏలనన, యీ రెండుదృష్టులు కేవల విరుద్ధములు గాంధీజీ యెప్పుడు వ్యక్తిమోక్షము, పాపము అను దృష్టిలో యోచించుచుండును మా యందరిమనస్సులలో సాంఘిక శ్రేయస్సు ప్రధానముగ నుండును. పాపమునుభావమును నేనర్థముచేసికొనజాలను కనుకనే గాంధీజీయొక్క సామాన్యదృష్టి నాకువచ్చదు. సంఘమును సాంఘిక నిర్మాణమును మార్పుటకతడు యిష్టపడడు. అతడు వ్యక్తులపాపములను పారద్రోలుటకు యత్నించును. 'స్వదేశీని' అనుసరించువాడు ప్రపంచమును సంస్కరింపవలెనను నిర్ధారక యత్నమున కెన్నడు? బూనుకొనడు అది భగవంతునిచే నియమింపబడు నూత్రముల ననుసరించి కదలునని, కదలగలదని యతడు విశ్వసించును" అని యతడు వ్రాసెను. అయినను ప్రపంచమును సంస్కరించు ప్రయత్నములో నతడు తగినంత ముందంజ వేయును. కాని, యతిని సంస్కారము వ్యక్తులకు సంబంధించినది. యింద్రియ భోగములను జయింపవలెను. అవి పాపభూయిష్టమాలు. ఒక రోమను క్యాథలికు రచయిత చేసిననిర్వచనము నత డంగీకరించునని నే ననుకొనెదను. "పాపబంధమునుండి తప్పించుకొనుటయే స్వేచ్ఛ." రెండువందల యేండ్లక్రిందట లండనుపట్టణబిషప్ చెప్పినమాటల నివి యెంత పోలి యుండెను! క్రైస్తవమతముపాపబంధమునుండి సైతానునుండి మానవ మద, మాత్సర్యాదులనుండి, విపరీతకోరికలనుండి రక్షించును."

ఈదృష్టిని గుర్తించితిమేని కామముపట్ల గాంధీజీగల భావమును కొంచెమర్థముచేసికొనగలము. ఇది నేటి సామాన్యమానవున కసాధారణవిషయము. "ఆతనిదృష్టిలో సంతానకోరిక లేనివారికలయిక నేరము" మరియు "కృత్రిమపద్ధతులు నపుంసకత్వమును, నరములనిస్సారతను కలిగింపకతప్పదు" మనకర్మలయొక్క ఫలితములనుండి తప్పించుకొనిజూచుటలేప్పు, అవినీతికరము. తన జిహ్వానుత్పత్తిపరచుకొనుచు,

మందులను, బలవర్ధనలేహ్యములను సేవించుచు తత్ఫలితములనుండి తప్పించుకొనజూచుట చాలచెడ్డ తన వశువాంఛలను తీర్చుకొనుచు తత్ఫలితములనుండి తప్పించుకొనజూచుట మరింత యధమమైనవని."

నా కీ దృష్టి యసహజముగ, నాశ్చర్యకరముగ కాన్పించును. అతనిదృష్టినిక్కమైనచో నేను సప్తంసకర్తవ్యమునకు, సరములస్థిత్యమునకు దరిజేరిన నేరస్తుడనగుచున్నాను రోమనుక్యాథలికు మతములుకూడ జనన నిరోధమును తీవ్రముగ నెదిర్చిరి కాని, వారు గాంధీజీవలెయీ వాదమును చివరనరకు తీసికొనిపోలేదు. వారు మానవస్వభావమని భావించినదానితో రాజీపడిరి. గాంధీజీ యట్లుగాక సంతానముకొరకు తప్ప స్త్రీ పురుషుల కలయిక గుర్తింపడు. 'కామమును నేను పరిగణింపకపోవుట యసంభవమైన యాదర్శమని నాకు చెప్పుచుందురు. ఇచ్చట నుదహరింపబడిన కామము సహజమని నే నంతమాత్రము నంగీకరింపజాలను. అది వినాశకరము. సోదరునకు సోదరికి, తల్లికిబిడ్డకు తండ్రికి కూతురునకుగల ప్రేమయే స్త్రీపురుషుల సహజసంబంధము. ఈ సహజప్రేమయే వ్రపంచమున కాధారభూతము' అనియతడుచెప్పెను. 'భార్యాభర్తల కామము కూడ సహజమని నేను చాటెదను' అని యతడు మరింతగట్టిగ చెప్పెను. దానినొక విశ్వాసముగ మన మంగీకరింపవలెను. లేదా తిరస్కరింపవలెను. దీనికి వేరొక మధ్యమార్గము లేదు. ఇది విశ్వాసమునకు సంబంధించినది. కాని హేతువుకుసంబంధించినదికాదు. ఈ విషయములో గాంధీజీ పొరపడెననియే నేను భావించెదను. అతని సలహా కొంతమందికి భర్జింపవచ్చును కాని, యది జనసమూహముమీద నిరర్థకము. శరీరముకు సరములకు వ్యాధికారకము. ఇంద్రియనియమము వాంఛనీయమే. కాని గాంధీజీ సిద్ధాంతము దీనిని సాధింపగలదని నేను భావింపను. ఇది చాలయతివాదము. చాలమంది కిది శక్తికి మించినది. లేదా భార్యాభర్తలకు తగవుసంభవించును. జనన నిరోధవద్దతులు విధాయకముగ ససాధారణవిషయలోలత యగునని గాంధీజీ స్పష్టముగ భావించును; కేవల కామము స్వైరవిహారమునకు దారియని యతడు భావించును. ఈ రెండు సారాంశములలో నేదియు

సమర్థింపబడనేరదు. ఈ కామవిషయములో గాంధీజీ కింత వైముఖ్యము
 మేల యుండవలెనో నా కర్థముకాకున్నది. అది యతనికి 'మసిబాగు
 లేక శుద్ధతెలుపు' సమస్య, ఈ రెండువర్ణముల మధ్య ఛాయ లేవియు
 నుండవు. ఈ రెండు చివరలందు నత డసామాన్య యసహజ యతి
 తాదస్థితిని తీసికొనుచున్నాడు. ఇది బహుశః యీ రోజులలోని
 కామశాస్త్రపుస్తక ప్రవాహముమీద కలిగిన వైరభావమని యను
 కొనెదను. నేను సామాన్య వ్యక్తిని. నా జీవితములో నింద్రియ
 వాంఛ తన పాత్రను నిర్వహించెను. కాని, యది నన్ను నా యితర
 కార్యములనుండి మరల్చలేదు. అది తక్కువస్థానమునే వహించెను.
 అతని దృష్టి ముఖ్యముగ ప్రపంచమును ప్రపంచపద్ధతులను ధిక్క
 రించు సన్యాసదృష్టి. జీవితమును తిరస్కరించి యది చెడ్డయని
 భావించువానిదృష్టి. సన్యాసి కది సహజము. కాని యీ జీవితము
 సంగీకరించి దాని లబ్ధిని పొందుటకు ప్రయత్నించుచున్న లౌకికుల
 మీద దీనిని వర్తింపజేయుట దురవగాహము.

నే నితరవిషయముల వెంబడిబడి కొట్టుకొనిపోతిని. కాని,
 అలిపూరుజయిలులోని యాద్యుర్దినములలో నీ భావములన్నియు నొక
 సహేతుక క్రమము వనుసరింపక తక్కిది చిక్కిడిగ నా మనస్సును
 నింపుచు నన్ను కలవరపరచి భాధింపుచుండెను. అన్నిటికిని పైన
 యొంటరితనమును, సంహారమును గురించిన భావముండెను. ప్రాణ
 మును త్రుంచివేయు నా జయిలు వాతావరణము, చిక్కు చిక్కుమను
 నా చిన్న గది దీనిని మరింతదోహదముచేసెను. నేను జయిలు వెలుపల
 నున్న చో నీశాధతాత్కాలికముగనుండెడిది; నేను త్వరితముగ నూతన
 పరిస్థితిలకు సరిపెట్టుకొని యాత్మప్రకటనచేతను క్రియచేతను యుప
 కాంతిని పొందెడివాడను. జయిలులో నాకట్టి శాంతి లేకపోవుటచే
 కొన్ని దుర్దినములనుగడిపితిని. అదృష్టవశాత్తునేనిట్టినిరాశనుండివెంటనే
 కోల్పోనుచుందును. నేను నామనఃభేదమునవసయించుకొనుచున్న
 సమయమున కమల నన్ను దర్శింపవచ్చెను. ఇది నా కపరిమితోత్సా
 హముకలిగించెను. నా యొంటరితనము వలాయనమయ్యెను. ఏమిజరిగి
 నను, యేమిసంభవించినను మేమిద్దరమున్నారమని నేను భావించితిని.

విరుద్ధభావములు

గాంధీజీని స్వయముగ నెరుగకనతని వ్రాతలను మాత్రమే చదివినవా రతడు సనాతన మనిషియనియు ఛాందసుడనయు “ములక్కాయమూతి” కలవాడనియు సంతోష సంహారకుడనియు, “ఆపాదమస్తకము కాలాంబరములధరించి తమనిత్యవిధులను జరుపు మతబోధకుల” వంటివాడనియు భావింపవచ్చును. కాని, యతని వ్రాతలని కన్యాయముచేయుచున్నవి. వానికంటె నతడు చాల గొప్పవాడు. అతడు వ్రాసినదాని నుదహరించి విమర్శించుట యుక్తము కానేరదు. అతడు ఛాందసజాతికి కేవల వ్యతిరేకి. అతని చిరునవ్వు సంతోషదాయకముగ నుండును. అతనినవ్వు అందరను నవ్వింపజేయును. అతడు తాహమును వెదజల్లును. శిశువువలె నతనిలో మనలను మోహింపజేయున దేదియో కలదు.

అతడు సాధారణుడు, విపరీత పురుషుడు మహాపురుషులందరు కొంతవరకట్లేయుండురు. దీనులయెడల నతని కెంతటి యపార విచార ప్రేమలున్నను వారిని విధాయకముగ సృష్టించుచు, నలిపివేయుపద్ధతి నతడేల సమర్థించునాయను సమస్య నన్ననేక సంవత్సరములనుండి గాఢించుచుండెను. దౌర్జన్యరాహిత్యమువల్ల నతనికెంతరాగమున్నను కేవలము దౌర్జన్యముమీద నిర్భంధములమీద నాధారపడు రాజకీయ సాంఘికనిర్మాణము నతడేల యభిమానింపవలెను? అతడు డబ్బిపద్ధతి నభిమానించుననుట బహుశః యుక్తము కాకపోవచ్చును. అతడు శాస్త్రసమ్మతమైన యరాజకమును సమర్థించును. కాని, యాదర్శ పూర్వకమగు అరాజకభ్రుత్వ మింకను చాలదూరమున నుండుట చేత దాని నూహించుట నుకరము కాకపోవుటచేత నతడు ప్రస్తుత క్రమములు యంగీకరించును.

ఒక్కొక్కప్పుడతడు తాను సామ్యవాదినని చెప్పుకొనుచుండును. కాని, యతడాశేబ్దమునుతనస్వంతభావములోనుపయోగించును. సాధారణముగ సామ్యవాదముని పిలువబడు స్థాంపిక నిర్మాణముతోదానికెట్టి సంబంధములేదు. అతని ననుసరించు విఖ్యాతకాంగ్రెసునాయకులు కొందరాపదము నొకవిధమగుపిచ్చి భూతదయాభుత్వమును భావములో నుపయోగింతురు. గాంధీజీ కీవిషయము తెలియునని నేనెరుగుదును. అతడార్థికవిషయములనుగురించి, సామ్యవాదము, మార్క్సిజములనుగురించికూడ చాలపుస్తకములను చదివి, యితరులతో చర్చించెను. కాని ప్రధానవిషయములలో మన సేదానంతటది మనలను ముందుకు తీసికొనిపోజాలదను నా విశ్వాసమంతకంత కభివృద్ధియగుచున్నది. "నీ హృదయము విశ్వసించుటకిష్టపడనిచో నీబుద్ధినిశ్చయముగనిన్నెపుడు విశ్వసించనీయదు" అని విలియంజేమ్సు చెప్పెను భావములు సాధారణ దృష్టిని సాలించుచు మనస్సును వశపరచుకొనును. మన సంభాషణలు అర్థిక, రాజకీయ, మతవిషయములనుగురించినవి-యేవియైనను నిజముగ నుద్రేకము లేక స్వభావముమీద నాధారపడును. "నూనపుడు తాను సంకల్పించుదానినిచేయగలడు; కాని, యతడు తన యిచ్ఛానుసారము సంకల్పింపజాలడు" అనిస్కాఫెన్ హార్ చెప్పెను.

దక్షిణఆఫ్రికాలో గాంధీజీలో నొక యకాలపరివర్తనము కలిగెను. ఇది యతనిని పూర్తిగ కదల్చివేసి, యతనిజీవిత దృక్పథమును మార్చివేసెను. అప్పటినుంచి తనభావములకన్నిటికి నతడు స్థిర పునాదులను వేసికొనెను. అతని మహాకవాటము బంధింపబడెను. నూతన మాచనలనుచేయువారి నత డత్యంతశ్రద్ధతో, ఓర్పుతోవినును; కాని మర్యాదపూర్వకమగు నీ శ్రద్ధ వెనుక కవాటము బంధింపబడినదను భావము ద్యోతకమగుచుండును. కొన్ని భావము లతనిలో స్థిరపడిపోవుటచే నతనికి తక్కినవన్నియు సప్రధానములు. ఇతరములు, ద్వితీయములు నగు విషయములనుగురించిపట్టుబట్టుట ప్రధానస్థి-ము కుండి దృష్టిని చెడరగొట్టుటయగును; దానిని భంగపరచుటయగును.

ఆ ప్రధానయాధారము వంటిపెట్టుకొని యుండుచో నీ యితరవిషయములును చక్కబడగలవు. పరిశరములు సరియైన వైనచో ఫలితము యుక్తము కాక తప్పదు.

ఇదియే యతని భావము వెనుకనున్న ప్రధాన యాధారమని నే ననుకొనెదను. సామ్యవాదమును, ముఖ్యముగ మార్క్సిజమును [దానికి చార్జన్యముతో సంబంధముండుటచే] అతడుశంకించును. “తరగతులమధ్య పోరాటము” అనుపదములే సంఘర్షణను, చార్జన్యమును స్ఫురింపజేయును. కనుక నతని చెవిని పడరాదు. ప్రజాసామాన్యము యొక్క జీవితప్రమాణమును (ఒక యతిసామాన్య పరిమితిని మించి) హెచ్చింపవలెనను కోరిక యతనికిలేదు. ఏలనన విశ్రాంతి, యున్నత జీవితప్రమాణముభోగలాలసను పాపమును దోహదముచేయవచ్చును. ఇప్పుడున్న కొద్దిమంది ధనికులే భోగలాలనులుగ నుండుట మంచిది కాదు ఈ సంఖ్య నభివృద్ధిచేయుట మరింత యనర్థము. అతడు 1926 లో వ్రాసిన యొక యుత్తరమునుండి యిట్టి సారాంశము తీయవచ్చును. ఈ దృష్టి సామ్యవాదమునకు, క్యాపిటలిజమునకు కూడ చాల దూరము. నేడు శాస్త్రము, పారిశ్రామికవిద్య, స్వప్రయోజన వరుల యడ్డమే లేనిచో, ప్రతివానికి నన్నవస్త్రములును, యిండ్లను ప్రసాదించి జీవితప్రమాణము నెక్కువగపెంచగలదని చెప్పుచోదాని యందతనికి విశ్వాసములేదు. కొంత మితిదాటినతరువాత నతడా ఫలితములను కోరడు. కనుక సామ్యవాద మతని నాకర్షింపదు. క్యాపిటలిజము కొంతవరకు మాత్రమే సహ్యము. అతడి రెంటిని ప్రేమింపదు కాని, రెండవది యంత చెడ్డదికాదు. అమలులోనున్నదానిని గుర్తింపవలెను. కనుక ప్రస్తుతము దానిని వహించును.

ఈ భావముల నతని కాపాడించుటలో నేను పొరబడియుండవచ్చును. కాని, యతని తలంపు లీవిధముగ నుండవచ్చునని నేను భావించుచున్నాను. ప్రజలధికసుఖములను, విశ్రాంతిని యాదర్శముగ జేసికొనవలెనని యతడుకోరడు. వారు నైతికజీవితము జీవింపవలెను. యోగ్యభౌగోళములను మానివేయవలెను. ఇంగ్లీషుముల నంతకంతకరి

కట్టుచు వ్యక్తిగతముగ, నాధ్యాత్మికముగ వృద్ధిచెందవలెను. ప్రజలను సేవింపదలచినవారు వారి యైశ్వర్యము నెక్కువగ పెంపొందించుట కంటె తామే వారి స్థితికి దిగి వారితో సమానస్థాయిగకలసిపోవలెను. అట్లుచేయుటచే వారు విధాయకముగ వారి నుద్ధరించుటకు కొంత సాయపడగలరు. అతనిప్రకార మదియే ప్రజాప్రభుత్వము. 1934 సెప్టెంబరులో నతడొక స్టేటుమెంటులో నిట్లు చెప్పెను. “నాకెదురా డుటకు చాలమంది నిస్పృహచెందిరి. జన్మతః ప్రజాప్రభుత్వవాదినైన నా కిది యవమానకరవిషయము. మానవలోక దరిద్రులతోపూరిత నైకభావమునొందుట, వారికంటె నధికముగ జీవింపవలెనను కోరిక లేకపోవుట, యట్టిస్థితికొంకు బుద్ధిపూర్వకముగ యధాశక్తి ప్రయత్నముచేయుట ప్రజాప్రభుత్వార్హమగునెడల నేనా యధికారమును కలిగియున్నాను.”

ఆధునిక ప్రజాప్రభుత్వవాది, సామ్యవాది, లేక క్యాపిటలిస్టు, యీ వాదమును, యీదృష్టిని అంగీకరింపడు. కాని, ప్రాచీన మత దృష్టికలవాడు దీనిని కొంత యంగీకరింపవచ్చును. ఉభయులు భూత భావబద్ధులై గతకాలఘట్టిలోనే భావించుచుందురు? వర్తమానమెట్లున్నది? ముందేమిరానున్నది? అని యోచించుటకంటె వారెక్కువగ జరిగినదానిని గురించియే యోచించెదరు. ఈ రెండు మానసిక ప్రేరణలవలన ప్రపంచములో నపారభేదముగలదు. పాతప్రపంచములో ప్రజాసామాన్యయైశ్వర్యము నభివృద్ధిచేయుట కష్టసాధ్యముగనుండెను. బీదలెవ్వడును మనతోనుండిరి. అప్పటికొద్దిమంది ధనికులు సాంఘిక వ్యవస్థలో ప్రధానభాగమయిరి: ఉత్పత్తిపద్ధతికే వారవసరమైరి. కనుక ధర్మబోధకుడు, సంస్కారప్రియుడు మాక్స్ బుద్ధివీరినంగీకరించి బీదల యెడల వీరు చేయవలసిన ధర్మములను గుర్తింపచేయుటకు ప్రయత్నించిరి. వీరుబీదలకు ధర్మకర్తలుగ నుండవలెను; దయకలిగియుండవలెను. మతము దయ నొక పుణ్యకార్యముగ విధించెను. పెద్దభూభామందు, క్యాపిటలిస్టు, ప్యూడల్ ప్రభువు వీరందఱు ధర్మకర్తలను భావమును గాంధీజీ యెవ్వడు పోషించుచుండును. అతడు మతప్రవక్తల చిరపరం

పర సనుసరించును. “ధనికులు సర్వేశ్వరుని సేవకులు. అతని యైశ్వర్య సంరక్షకులు; దానిని పంచిపెట్టుటకు నియమింపబడినవారు. స్వయముగ బీదలనిధిని వారికి వప్పగించెను.” అని పోప్ చాటెను. ప్రజాబాహుళ్య మెరిగిన హిందూమతము, ఇస్లాముకూడ ధనికులను దానధర్మములు చేయవలెనని యెప్పుడును బోధించుచున్నవి. వారు దేవాలయములను, మసీదులను, ధర్మశాలలను నిర్మించుచు తమ విభవమునుండి కొన్ని కానుకలను, రూకలను బీదల కిచ్చుచు పుణ్యాత్ములైనట్లు భావించుచుందురు.

ఈ మతదృష్టి పాతప్రపంచదృష్టి. అప్పటి దుఃఖమునుండితప్పించుకొనుటకు పరలోకమురానున్న దనునాశయొక్కటియేగత్యంతరము. కాని. పరిస్థితులుమారి మానవయైశ్వర్యము పూర్వమెన్నడు నూహింపబడనివిధమున నేడు పెరిగినను ఈ ప్రాతకాలపు పట్టువిడువదయ్యెను. ఇప్పు డనిశ్చితములు గణింప శక్యముకానివియగు కొన్ని యాధ్యాత్మిక ప్రయోజనము లెక్కువగపేర్కొనబడుచుండును. క్యాథలిక్ మతస్తులు పన్నెండు. పదమూడు శతాబ్దములు క్రైస్తవమత కృతయుగమని భావించురు. అప్పుడు ఋషులు వర్ధిల్లిరి. క్రైస్తవరాజులు ముస్లిముల మీద మతయుద్ధములను సల్పిరి. గాథిక్ దేవాలయములు విస్తరిల్లెను. వారి ప్రకారమది “మధ్యయుగపుగ్రామసంఘములయాజమాన్యమున యనుభవింపబడిన యదార్థక్రైస్తవ ప్రజాపాలనము. అంతకుమునుపు తరువాత నట్టిని యనుభవింపబడలేదు.” ముస్లిములు మొదటిఖాలిఫుల నాటి “ఇస్లాం ప్రజాపరిపాలనము” వైపు విజయవంతములగు వారి యద్భుతజీవితములవైపు ఆతురతతో తిరిగిచూచుచుండురు. అట్లేహిందూవులు వైదిక, పురాణయుగములవైపుచూచుచు “రామరాజ్యము”ను గురించి కలలను గనుచుండురు. అయినను ఆ రోజులలో ప్రజాసామాన్యమంతయు తిండిలేక, జీవితముకు కావలసిన కనీసపు అవసరము లైననులేక నల్లాడిరనిచరిత్రయంతయు మనకు తెలుపుచున్నది. వైనున్న యేకొద్దిమందియో తగిన విశ్రాంతి, యువపత్నియు కలవారు, ఆధ్యాత్మిక జీవితమును గడిపియుండవచ్చును. తక్కినవారందరు కేవల

యుదరపోషణకారకే బాధపడిరి. ఆకలి చిచ్చుతో బాధపడువానికి విజ్ఞానాభివృద్ధి, ఆధ్యాత్మికాభివృద్ధి యసంభవములు; అతని భావము లన్నియు నాహారముమీదను దానిని సంపాదించు విధానముమీదను కేంద్రీకరింపబడియుండెను.

పారిశ్రామికయుగము మనకండ్ల కధికముగ కాన్పించు ననేక, చెడుగులను తెచ్చిపెట్టెను కాని, ప్రపంచమునంతను సమగ్రముగ ముఖ్యముగ నెక్కువపరిశ్రమమయము గావింపబడిన దేశములను తీసికొనినచో నది యాధ్యాత్మిక, విజ్ఞానాభివృద్ధుల నెక్కువరంభ్యాకులకు మకరముచేయునట్టి యైశ్వర్యపునాదులను నిర్మించెననుసంగతి మనము మరచిపోలేము. ఇదిహిందూదేశములోను, ఇతర వలసదేశములలోను యెక్కువగ కాన్పించదు. ఏలనన మనము పరిశ్రమలవలననెక్కువలబ్ధి పొందలేము. వానివలన మనము కొల్లగొట్టబడితిమి; అనేక విధముల యైశ్వర్యములో సంతకంటె నెక్కువగ విజ్ఞానములో ఆధ్యాత్మికముగ మరింత యథోగతికి పోతిమి. ఈదోషము పరిశ్రమలదికాదు; పరప్రభుత్వమే దీనికి కారణము. హిందూదేశములో పాశ్చాత్యవిజ్ఞాన మని పిలువబడునది, తాత్కాలికముగ, బానిసత్వమును బలపరచెను; అది మన సమస్యలను పరిష్కరించుటకు బదులువానినిమరింత పెద్దచేసెను.

అది మన దురదృష్టము. ఇది ప్రస్తుత ప్రపంచమును గురించిన మనదృష్టిని మలినముచేయగూడదు. ప్రస్తుతపరిస్థితులలో నుత్పత్తిపద్ధతిలేక సంఘముకంతకుధనవంతుడనవలసినవాడు, లేక వాంచనీయుగ కాదు. అతనికాలము చెల్లెను; అతడెప్పుడు నడ్డమువచ్చుచున్నాడు ధనికులను దయగలిగియుండవలసినదనియు, బీదలనుతమదుస్థితికికృతజ్ఞతను చూపుచు పొదుపుగలిగి సత్సవర్తన గలిగి యుండవలెననియు జోధించు పాత పురోహితధర్మమున తీవ్రములేదు. మానవునిసంపద యద్భుతముగ పెరిగెను; అది ప్రపంచసమస్యల నెదుర్కొని పరిష్కరించుకొనగలదు. ధనవంతులలో చాలమంది యితరులను పీడించువాడైరి. ఇట్టి జాతియొక్కయునికి కేవలముడ్డమేకాక మానవసంపద నమితముగ వ్యర్థముచేయుట యగును. ఈజాతినినివ్రత్యముగదోహదము

చేయుపద్ధతి కృషి, యుత్పత్తులను వారించి యిరువంకలను - యితరుల కృషిమీద జీవించువారిని పనిలేక మాడిపోవువారిని-కృషిలేనివారిని ప్రోత్సహించును. కొంతకాలముక్రిందట గాంధీజీయే యిట్లు వ్రాసెను. 'పనిలేక మాడుచున్నట్టిప్రజలకు భగవంతుడు కృషిరూపముననుచేసిన పని కాహారరూపమునను చూపురూపమొక్కటియే యంగీకృత మగును - ఆహారముకొరకు కృషిచేయుటకే భగవంతుడు మానవుని నృణించి కృషిచేయకుండ మెక్కిడువారు దొంగలని చెప్పెను.'

గత సమస్యలులేని యిప్పుడు పురాణవద్ధతులను, సూత్రము లను ప్రయోగించి, యప్రస్తుత పదజాలము నుపయోగించి యాధునిక ప్రపంచ క్లిష్టసమస్యల సర్థముచేసికొన వ్రయత్నించుట విఫలతకు, గంధరగోళమునకు కారణము స్వంత ఆస్తి ప్రపంచముయొక్క ప్రధాన భావములలో నొకటియని కొంతమంది తలంపు. కాని, స్వంత ఆస్తి యనుభావమే యెప్పుడును మారుచుండెను. ఒకప్పుడు బానిసలు ఆస్తి యైరి. అట్లే స్త్రీలను పిల్లలును, వధువు ప్రధమరాత్రిమీద ప్రభువుకు గలహక్కు, రోడ్డులు, దేవాలయములు, వంతెనలు, బల్లకట్టలు, గాలి, భూమి-స్వంత ఆస్తియయ్యెను. పశువులిప్పటికి ఆస్తి యగుచున్నవి. కాని, యనేకదేశములలో యజమానుల హక్కులు చట్టములచేనియ మింపబడెను. యుద్ధకాలములో ఆస్తిహక్కులు తుడిచివేయబడును. నేడు ఆస్తియంతకంతకు వస్తురూపమును వీడుచున్నది. వాటాలు, పరపతిమొదలగునవి యాస్తియగుచున్నవి. ఆస్తినిగురించిన భావము మారినకొలది ప్రభుత్వముయొక్క వజోక్యము కల్పించుకొనును ప్రజా భిప్రాయముకోరుటచేచట్టము ఆస్తికల యజమానులయొక్క యరాజక మైన హక్కులను నిరోధించును. సర్కారులో ఆస్తికలిపివేయుటవంటి స్వభావముగలయ నేకవిధ హెచ్చువన్నులుప్రజాశ్రేయస్సుకొరకువ్యక్తి గతములగు స్వంతయాస్తియొక్క హక్కులను మ్రింగివేయును. ప్రజా శ్రేయస్సు వల్లకునీతి కాధారమగును. తన స్వంత యాస్తిహక్కులను రక్షించుకొనుటకై నను మనమీప్రజాశ్రేయస్సుకు వ్యతిరేకముగనాచ రింపరాదు. ఇంతకు వెరుకకాలములో ప్రజలలో నధికసంఖ్యాకులకు

ఆస్తినుంచుకొను హక్కులే లేవు. వారే ఇతరులచే పొందబడిన యాస్తి యైరి. నేడుకూడ కొద్దిమందికే యట్టిహక్కులు కలవు. స్వార్థప్రయోజనములను గురించి మనమెక్కువగ విందుము ! నేడొక నూతన స్వార్థప్రయోజనము గుర్తింపబడుచున్నది. ప్రతిపురుషుడు, ప్రతి స్త్రీ తీవ్రించుచు, కృషిచేసుకొనుచు తమకృషి ఫలితముల ననుభవించవలెను. మాయుచెందునట్టి యీ భావములచేత ఆస్తి, పెట్టుబడి నసించిపోవు. అవి విస్తరింపజేయబడును; కేంద్రీకరింపబడుటచే నవి కొద్దిమందికి ప్రసాదించిన పథికార మిపుడు సంఘపరమగును.

గాంధీజీ వ్యక్తివాంతరంగికముగ, నైతికముగ నాధ్యాత్మికముగ నభివృద్ధిపరచి తద్వారా బాహ్యవాతావరణమును మార్చుగోరును. ప్రజలు దురభ్యాసములను, విషయలోలతనుమానివవిత్తులుకావలెను. అతడు బ్రహ్మచర్యము కావలెననును; చుట్టలు, మత్తుపదార్థములు మద్యపానము మొదలగువానిని మానవలెను. ఈ దురభ్యాసములలో నేదియెక్కువ యుప్రద్రవకరమను విషయమున భేదాభిప్రాయములుండ వచ్చును. కాని, వ్యక్తిగతముగ చూచినను, అంతకంటె నెక్కువగ సాంఘికముగను, లోభము, స్వార్థము ఆర్జించవలెననుకోరిక, స్వలాభము కొరకువ్యక్తులుభయంకర పోరాటములనుసలుపుట, తరగతులువర్గములు క్రూరముగ కొట్లాడుకొనుట, ఒక వర్గముమరియొక వర్గమును నిర్దియార్థ కముగనణచి నేసి కొల్లగొనుట, జాతుల ఘోరసంగ్రామములనుచేయు చుండుట వీటికంటె నీ వ్యక్తిగతదోషములు తక్కువ యుప్రద్రవకరము లనుటకు సందేహముకలదా! బలవంతులు దుర్బులులను కొట్టుకొనితిన వలెనను చట్టమును వెనుకటివలెనే “శక్తికలవారు తీసికొనెదరు, సమర్థతగలవారు ఉంచుకొనెదరు” అను నాశయమానుగల ప్రస్తుత దురాశా గ్రస్తసంఘములో నివి సహజముగలేవా? నేటిస్వలాభాపేక్షవిధాయకముగ పోరాటము కలిగించుచు ఈ పద్ధతియంతయు మానవునిలో నున్న దోచుకొను స్వభావమున కన్ని యవకాశములను, రక్షణను ఇచ్చును ఇది కొన్ని చక్కని స్వభావములను ప్రోత్సహించుననుటకు సందేహములేదు; కాని, యంతకంటె నెక్కువగ మానవుని నీచస్వభా

వముల కాస్పదనుయ్యెను. విజయమనగా నితరులనుకూల్చివేసి, యా
కూలిన వారిపై స్వారిచేయుట. సంఘమియుద్దేశ్యములను, కోరికలను
ప్రోత్సహించుచు మనలోనున్న యుత్తములను వీనికాకర్షించుచోనిట్టి
వాతావరణములో గాంధీజీ తన యాదర్శమును - నైతికమానవుని -
సాధింపగలడని యోచించునా? అతడు సేవాతత్త్వము నభివృద్ధిచేయ
గోరును. అతడు కొందరువ్యక్తుల సందర్భములో సఫలతనొందవచ్చును;
కాని, సంఘము ఆర్జనచేయు సంఘములోనున్న విజేతల నాదర్శముగ
చూపునంతకాలము, స్వలాభమును ప్రధానోద్దేశ్యముగ నుంచునంత
కాల మధిక సంఖ్యాకులగు ప్రజ లీపద్ధతినే యనుసరింతురు.

కాని యిప్పటి సమస్య కేవల నైతికబోధకు, ధర్మబోధకు
చెందినదికాదు. అది ఆచరణకు తేలవలసిన నేటి యత్యవసర సమస్య.
ప్రపంచమంతయు నాశాశూన్యమగు గందరగోళములోమునిగియుండు
టచే నేదో యొక తరుణోపాయము కనిపెట్టవలెను. అజగరమువలె
మనమేదియో జరుగునని కనిపెట్టుకొని యుండజాలము మనము క్యాపి
టలిజము, కమ్యూనిజము, సామ్యవాదము మొదలగు వానిలోనున్న
చెడ్డలను విమర్శించుచు ప్రాచీనములు, నవీనములునగు నన్నిపద్ధతు
లలోని యుత్తమ లక్షణములను సమన్వయపరచు కళ్యాణప్రదమగు
మధ్యమార్గముకొరకు వ్యర్థముగ నాశపడుచు కేవల 'నాస్తి' భావ
ముతో జీవింపజాలము. వ్యాధినిబట్టి చికిత్సను ప్రయోగింపవలెను.
జాతీయముగ, సంతర్జాతీయముగ కూడ మన మున్నచోటనే నిలిచి
పోజాలమనుసంగతి ధృవము: అతి ధృవము. మనము వెనుకకు పోవు
టకు ప్రయత్నింపవచ్చును లేక ముందుకు పోవచ్చును. వెనుకకు
పోవుట యనూహ్యము కనుక ముందుకు పోకతప్పదు.

అయినను గాంధీజీయొక్క యనేక కార్యము లత డతిసంకుచితాధి
కారముల సమర్థించుచున్నాడని భావింతుట కవకాశమిచ్చును. అతడు
స్వయంకృషిమీదనే యాధారపడు జాతినేగాక గ్రామమును కూడ
సృష్టింపగోరును. ప్రాచీనసంఘములలో గ్రామముకొంచెమించుమించు
తనవైననే యాధారపడి యన్న, వస్త్రములనిచ్చును: ఇతరవిధముల

దాని యవసరములను చేకూర్చెను; అనగా విధాయకముగ నదిచాల తక్కువజీవితప్రమాణము. గాంధీజీ దీనిని శాశ్వతలక్ష్యముగ భావించు చున్నాడని నేననుకొనను; ఇది య సాధ్యలక్ష్యము. నేటివిశేష జనసంఖ్య కొన్ని దేశములలో జీవించుటకూడ దుర్లభమగును; వారీ దుర్భిక్షము నకు, కాటకమునకు మరలుట కంగీకరింపదు; గ్రామపరి శమల నభివృద్ధి చేయుటవలనహిందూ దేశమువంటివ్యవసాయక దేశములో (మనప్రస్తుత ప్రమాణమతితక్కువ గనున్నది) ప్రజాసామాన్యములో కొద్దిఅభివృద్ధి కలుగవచ్చును. కాని ప్రతి యితర దేశమువలెనే మనమును తదితర ప్రపంచముతో బంధింపబడితిమి. మనముదీనిని త్రెంచుకొనుటయసాధ్య మని నాకు తోచుచున్నది కనుక మనము ప్రపంచదృష్టితోనే భావింప వలెను. ఈ దృష్టిలో సంకుచితమైన యార్థిక నిరంకుశత్వమునకు తావు లేదు. వ్యక్తిగతముగ నా కిది వాంచనీయముగ కాన్పించదు

మనకు సాధ్యమగు చేకైక పరిష్కారమునే మనము విధాయక ముగ స్వీకరింపవలెను. సామ్యవాద క్రమమును స్థాపింపవలెను. దీనిని మొదట మన దేశ సరిహద్దులలోను తరువాత ప్రపంచమంతట స్థాపింప వలెను. ప్రజాశ్రేయస్సుకొరకు ఐశ్వర్యోత్పత్తిని పంపకమును నియ మింపవలెను. దీనినెట్లు సాధింపవలెననునది వేరువిషయము. కాని, ప్రస్తుతక్రమమువలన లబ్ధిపొందు కొందరియభ్యంతరములవలన జాతి, లేక మానవకల్యాణము నావుచేయరాదని స్పష్టమగుచున్నది. అట్టి పరివర్తనమునకు రాజకీయ, సాంఘిక సంస్థ లడ్డములగులుచో వానిని తొలగింపవలెను; వాంచనీయము, ఆచరణీయము నగు పై యాదర్శ మును బలివేసి వానితో రాజీపడుట సమ్మికస్వామిద్రోహము. అట్టి పరివర్తనము కొంతవరకు ప్రపంచ పరిస్థితులచే త్వరితముచేయబడ వచ్చును. బలవంతము చేయబడవచ్చును. కాని, ప్రజాసామాన్యము యొక్క మనఃపూర్వకాంగీకారము లేనిచో నది స్థాపింపబడజాలదు. కనుక వారిని దీనివైపు త్రిప్పకొనవలెను; మార్చవలెను. కొద్దిమంది చార్జన్యయులేమగు కుట్రలవలన లాభములేదు. ప్రస్తుత పద్ధతివలన లాభములను పొందినవారిని మార్పుటకుకూడ సహజముగ ప్రయత్న ములను సలుపవలెను.

గాంధీజీ ప్రత్యేకముగా నభిమానించు ఖాదీయుత్పత్తివిధానము వ్యక్తి యతిశయము నిచ్చుచున్నది. కనుక నిదిపారిశ్రామికయుగము కంటె వెనుకకు తీసికొనిపోవును. ప్రస్తుతమే ప్రధాన సమస్యను పరిష్కరించుటకు నిది పనికిరాదు. ఇది యుచితమార్గమున నభివృద్ధి చెందుట కడ్డమువచ్చు బుద్ధిని కలిగించును. అయినను తాత్కాలిక సోపానముగ నిది యొక ప్రయోజనమును నెరవేర్చెనని నేను విశ్వసించెదను. ప్రభుత్వము దేశముకంతకు చెందు వ్యవసాయ, పారిశ్రామిక సమస్యలకు యుక్తపరిష్కారమును చేయువరకు నిది సహాయకారిగనే యుండవచ్చును. హిందూదేశములో భయంకరమైనవిద్యుత్ సమస్యకలదు, అంతకంటె నెక్కువగ గ్రామములలో కొంతకాలము పనిలేకపోవుట కలదు. ఈ స్థితిని పోగొట్టుటకు ప్రభుత్వ మెట్టిప్రయత్నముచేయలేదు. పూర్తిగ పనిలేనివారికి, కొంతవరకు పనిలేనివారికి, ఖాదీ ఆర్థికముగ గొడ్దిసహాయము చేసెను. ఈయభివృద్ధి తమ స్వప్రయత్నములచే కలుగుటవలన నది వారి యాత్మగౌరవమును పెంచి, కొంతవిశ్వాసమును కలిగించెను. దీనివలన కలిగిన మానసిక ఫలిత మత్యద్భుతమైనది: ఖాదీ, గ్రామపట్టణముల మధ్యగల యంతరువును కొంతవిజయముతో నయముచేయ ప్రయత్నించెను. అది రైతాంగమును మధ్యతరగతి విద్యాధికుని దగ్గరకు తెచ్చెను. చూచువానిమీదను, ధరించువాని మీదను వస్త్రములకొక విశేష మానసిక ఫలితము కలదు. మధ్యతరగతులవారు నిరాడంబరమైన తెల్లని ఖద్దరుదుస్తులను ధరించుటవలన వారిలో సరళత కలిగెను: డాంబికము, పామరత్వము తగ్గి ప్రజాసామాన్యముతో నైక్యభావము కలిగెను. మధ్యతరగతులలోని క్రిందితరహా వారు ధనవంతుల వనుకరించుట మానివేసిరి: తమ చౌకదుస్తుల కప మానవడుట మానివేసిరి. నిశ్చయముగ వారుగౌరవమునుపొందుటయే గాక నింకను చీనిచీనాంబరములను ధరించువారికంటె సధికులమని భావించిరి. అతిదర్ద్రుడుకూడ నీ యాత్మగౌరవమును కొంత యనుభవించెను. ఖద్దరుధారులైన గొప్పసమాహములో దర్ద్రునిధనవంతుని కనిపెట్టుట కష్టసాధ్యము: ఒక విధమగు సాభాత్మత్వముకూడ వృద్ధి

పొందెను. నిస్సందేహముగ ఖాదీ ప్రజాసామాన్యమును చేరుటకు కాంగ్రెసుకు సహాయముచేసెను అది జాతీయస్వాతంత్ర్య చిహ్న మయ్యెను.

యంత్రయజమానులు తమవస్త్రముల ధరలను పెంచకుండ ఖాదీ వారింపగలిగెను విదేశపోటీ, ముఖ్యముగ లాంకపైరుపోటీ, లోగడ యీపనిచేసెడిది ఈపోటీ తగ్గుటతోడనే (ప్రపంచ యుద్ధసమయమున జరిగినట్లు) భారత దేశములో బట్టలధరలు విపరీతముగ పెరిగి మిల్లులు విశేషలాభములను పొందెడివి. స్వదేశీ యుద్యమము, విదేశ వస్త్ర బహిష్కారము యీ మిల్లుల కెక్కువగ తోడ్పడెను, కాని ఖద్దరుయొక్కయునికివలన యదిలేనిచో ధరలు పెరుగునట్లు పెరుగుటకు వీలులేకపోయెను. మిల్లులు నిశ్చయముగ ముక్తగుడ్డలను తయారుచేసి ప్రజలయొక్క ఖాదీయభిమానము కొల్లగొనెను. మరియొక యుద్ధము వంటి యత్యవసరస్థితి కలిగినచో భారతమిల్లు యజమానులు 1914 లగాయత ప్రజలను కొల్లగొనినట్టిప్పుడు చేయుటకు వీలులేదు. ఖాదీ యుద్యమము దీనిని వారించును: కొద్దికాలపు నోటీసులో విస్తరింప గల శక్తి ఖాదీకిగలదు.

హిందూదేశములో ఖాదీకి ప్రస్తుత మిన్నియవకాశములున్నను వది తాత్కాలిక వ్యవహారము. తరువాతకూడ నిది విశేష ఆర్థిక మార్పును మకరముచేయు మహత్తరతిగనుండవచ్చును. కాని, భవిష్యత్తులో ప్రస్తుత వ్యవసాయపద్ధతి యంతయు తారుమారు కావలెను: పరిశ్రమ లభివృద్ధికావలెను. భూమి సమస్యనుగురించి కళ్ళనీళ్ళుతుడుచు అతుకుల పనివలసెను, లక్షలకొలది రూపాయలను వెచ్చించి చిన్న చిన్న పైపైమార్పులను సూచించు కమిషనువలనను లాభములేదు. ప్రస్తుత భూమిపద్ధతి మన కండయెదుటనే కూలిపోవుచున్నది. అది యుత్పత్తికి, పంపకమునకు పెద్దయెత్తున జరగవలసిన సహేతుక కార్యముల కాటంకముగనున్నది. చిన్నచిన్న ఖండములను సేద్యముచేయుట యంతరింపవలెను. సాముదాయకసహకారవ్యవసాయపద్ధతి ప్రవేశపెట్టవలెను. ఈ విధముగ తక్కువ ప్రయత్నముతో విశేషోత్పత్తిచేయు గొప్ప మార్పుమాత్రమే యాధునిక పరిస్థితులకు పనికివచ్చును.

భూమియే మన ప్రజలకందరకువృత్తినీయదు, యివ్వజాలదు. పెద్దయెత్తు మీద జరుగు వ్యవసాయమువలన (గాంధీజీ భయపడునట్లు) వ్యవసాయ పనివాండ్ర యవసరము చాలవరకు తగ్గిపోవును. తక్కినవారు, కొంత వరకు, చిన్నయెత్తుమీద జరుగు పరిశ్రమలను ప్రధానముగ పెద్దయెత్తు మీద జరుగునట్టి సంఘమునకు చెందచేయబడు పరిశ్రమలను, సాంఘిక సేవలను చేబట్టినలెను.

భాదీ యనేక ప్రాంతములలో కొంతయుపశాంతిచేకూర్చెను. కాని, ఈ విజయములోనే యువద్రవబీజములున్నవి. అది నశించి పోవుచున్న యొక భూమిపద్ధతికి సహాయపడుచు నుత్తరకుశేష్టమైన పద్ధతికి కావలసినమార్పుల నాలస్యముచేయుచున్నది ఈ ఫలితమంత గొప్పదికాకపోయినను దీనిస్వభావము పోలేదు. కౌలుదారుకు లేక తన కొద్దిస్వంతభూమిచేనుకొనువానికి మిగులున దతిస్వల్పము. అతని హీనజీవితమును గడుపుటకుకూడ నదిచాలదు ఆకొద్దిరాబడికితోడుగ నతడు మరిదేనినోయితరత్ర చూచుకొనవలెను లేదా పన్ను, శిస్తులను చెల్లించుట కతడు మరింతఋణముచేయవలెను. కనుకపైగావచ్చు ఈ యాదాయము ప్రభుత్వమునకో, భూఖామందుకో చెల్లిపోవును. ఇది లేనిచో వారిట్లుచేయజాలరు. పైగావచ్చు ఈ యాదాయము కన్నె ఱ్ఱగా నుండునంతయున్నచో పన్ను హెచ్చింపబడిదానినికూడప్రమింగి వేయవచ్చును. ప్రస్తుత పద్ధతిలో కవులుదారుయొక్క తదితరపాటు, పొదుపరితనము చివరకు భూఖామందుకే లాభముచేయును.

గాంధీజీ గ్రామపరిశ్రమల నుద్ధరించుటకు జేయు ప్రయత్నము భాదీ ప్రోగ్రామును మరింత విస్తరింపజేయుటయేయగును. అది వెంటనే సత్ఫలితము నిచ్చును ఇందులో కొంత శాశ్వతము, కొంతతాత్కాలికము కావచ్చును. తన ప్రస్తుత దుర్భరస్థితిలో నవి గ్రామస్తునకు సహాయముచేయును; చచ్చిపోవుటకు సిద్ధముగనున్న కొన్ని విజ్ఞాన, కళాధిక్యతలను పునరుద్ధరింపవచ్చును. కాని, యది యంత్రములమీద యంత్రపరిశ్రమలమీద తిరుగుబాటుగ నున్నంతవరకు జయింపజాలదు. గ్రామపరిశ్రమలనుగురించిహరిజనపత్రికలో నత డొకవ్యాసమున నిట్లు

ప్రవాసెను. “కావలసిన పనిచేయుటకు తగినంతమంది జనం లేనపుడు యంత్రములు మంచివి. హిందూదేశములోవలె పనిచేయువారవసరముకుమించి యున్నచోట నది చెడుగు పరిణమించును. మనగ్రామములలోని కోట్లకొలది జనముకు తీరికకలిగించుటెట్లు యనునది మన సమస్యకాదు. సంవత్సరములో నారుమాసములుపనిలేక యుండువారి కాలము నుపయోగించుటెట్లు? అనునదియేసమస్య. నిరుద్యోగమువలన బాధపడు నన్ని దేశములకు నీయభ్యంతరముండును దోషము పనిలేక పోవుటలో లేదు. ప్రస్తుత లాభసాటి పద్ధతిలో పనిచేయించుటవలన యజమానులకులాభములేదు. చేయవలసినపని కావలసినంతయున్నది. రోడ్లు, పంటకాలువలనుత్రవ్వట, యిండ్లుకట్టుట పారిశుధ్యమును వైద్య సహాయమును, పరిశ్రమలను విద్యుత్తును, సాంఘిక, వైజ్ఞానిక సేవలను, విద్యను-వ్యాప్తిచేయవలెను. ప్రజల కిప్పుడులేని ముఖ్యావసరములగు యనేక వస్తువులనుసరఫరాచేయవలెను. లక్షలకొలదిప్రజలు రానున్న యేబదిసంవత్సరములవరకుకష్టపడి పనిచేయవచ్చును. కాని సంఘము దాని నందరిశ్రేయస్సుకొరకుసంఘటింపజేసి వ్యక్తిలాభముకాకసాంఘికాభివృద్ధిని లక్ష్యముగ చేసినపుడుమాత్రమే యిది పనిచేయును. రష్యాలోని సోవియట్ యూనియనులో (ఇతరలోపములేవియున్నను) నిరుద్యోగము నశించెను. పనిలేకపోవుటచే మన ప్రజలు సోమరులుగ లేరు. పనిచేయుటకు, విజ్ఞానాభివృద్ధికి తగిన సౌకర్యములను కలిగించకపోవుటచే వారట్లున్నారు.

గాంధీజీరాట్నమును, కదురును అభివృద్ధిచేయుటకు, వాటియుత్పత్తి కై కీని పెంపుచేయుటకు యత్నించి కొంత విజయము బడసెను. అది యంత్రమును, పరికరమును అభివృద్ధిచేయుట కొక ప్రయత్నము. ఈ యభివృద్ధి సాగుచో (గృహపరిశ్రమలనువిద్యుత్తుతోపనిచేయవచ్చును) స్వలాభసమస్య తిరిగి తలయెత్తును; అది యనసర యుత్పత్తిని నిరుద్యోగమును కలిగింపవచ్చును. ఏదోయొక యాధునిక పారిశ్రామిక కార్యమునకుసంబంధించినచో గ్రామపరిశ్రమలు నేడుమనకుముఖ్యావసరములైన భౌతిక, వైజ్ఞానిక వస్తువులనుకూడ ప్రసాదింపజాలవు. అవి

యంత్రముతో పోటీచేయజాలవు. మన దేశములో పెద్దయెత్తు యంత్ర కృషి నాపివేయుట తాంఛనీయమా? అదిసాధ్యమగునా? కేవలయంత్రములకు తాను వ్యతిరేకి కాడని గాంధీజీ యనేకసార్లు చెప్పెను; అవి హిందూదేశములో నేడప్రస్తుతములని యతడు భావించునట్లు కాన్పించును. కాని, యినుము, ఉక్కు మొదలగు మూలపరిశ్రమలను, లేక నిదివరకే దేశములోనున్న తేలికపరిశ్రమలను మనముకట్టిపెట్టగలమా?

మనమట్లు చేయజాలమనుట స్పష్టము. రైల్వేలు, వంతెనలు, సామానుల రాకపోకల సౌకర్యములు మొదలగునవి మన కున్నప్పుడు మనమైనను వాని నుత్పత్తిచేయవలెను; లేదా యితరులపైనాధారపడవలెను. మన రక్షణకు పరికరములు కావలసినచో మనకు మూలపరిశ్రమలేకాక చాల యభివృద్ధిచెందిన యంత్రపారిశ్రామిక పద్ధతికూడ కావలెను. నేడు యే దేశము పారిశ్రామికాభివృద్ధి లేనిచో యదార్థ స్వాతంత్ర్యము ననుభవింపజాలదు; ఇతరులదాడులనుండి రక్షించుకొనజాలదు. ఒక మూల పరిశ్రమను బలపరచుటకు, పూర్తిచేయుటకుమరియొకటి యుండవలెను. చివరకు యంత్రములను తయారుచేయు పరిశ్రమయే యుండవలెను. ఈ మూలపరిశ్రమలన్నియు సనిచేయుచున్నప్పుడు తేలిక పరిశ్రమలు విధాయకముగ వ్యాప్తిచెందవలెను. ఈవిధాన మాగుటకు ఏలులేదు. మన భౌతిక, వైజ్ఞానికాభివృద్ధియే గాక మన స్వేచ్ఛకూడ దీనితోబంధింపబడియున్నది పెద్దపరిశ్రమలు వ్యాపించినకొలది చిన్నయెత్తు గ్రామపరిశ్రమలు వాని పోటీకితాళజాలవు. సామ్యవాదపద్ధతిలో వాటికి కొంత యవకాశముండవచ్చును; కాని పెట్టుబడిదారుల పద్ధతిలో నగులేయుండదు. సామ్యవాదపద్ధతిలోకూడ సవి పెద్దయెత్తున యుత్పత్తిచేయబడిన ప్రత్యేక వస్తువులను తయారుచేయు గృహపరిశ్రమలక్రింద మాత్రమే యుండగలవు.

యంత్ర పరిశ్రమలనుజూచి కొంతమంది కాంగ్రెసునాయకులు భయపడుదురు; వారు పారిశ్రామిక దేశములోనున్న ప్రస్తుత కష్టములన్నియు బాహుశ్యముమీద జరుగు యుత్పత్తివల్లనే కలుగుచున్నవని యూహింతురు. అది పరిస్థితిని విపరీతముగ సర్థముచేసికొనుటయగును.

ప్రజలకేదికావలెనో దానిని చాలినంత విరివిగ తయారుచేయుట దోషమా? విశేషోత్పత్తి చేయకుండ వారిని లేమిలో నుంచుటయే యుక్తమా? ఉత్పత్తిచేయుటలో దోష మేమియులేదు; దానిని పంచి పెట్టు విధానములో దోషము కలదు; అది సమర్థమైనది కాదు.

మన వ్యవసాయము ప్రపంచ పణ్యరంగముపై నాధారపడి యుండును. గ్రామపరిశ్రమల నభివృద్ధిచేయగోరువా గీకష్టము నెదుర్కొనవలెను. వ్యవసాయదారు వర్తకముకు కావలసిన పంటలను పండించి, ప్రపంచధరలపై నాధాగవడవలెను. ఈ ధరలు మారుచుండ నతడు శిస్తు, లేక పన్ను లొక్కరూపములో చెల్లించవలెను. అతడి సొమ్ము నెట్లో యార్జించవలెను. కనుక మంచిధర వచ్చునని యతనికి తోచుపంటనే యతడు పండించును. ఆహారవిషయములోకూడ నతనికి నతని కుటుంబమునకు సరిపడుదాని నతడు పండింపజాలడు.

అపరదినసులయొక్కయు, నితరవ్యవసాయవస్తువులయొక్కయు, ధరలు పడిపోవుటచే లక్షలకొలది వ్యవసాయదారులు, ముఖ్యముగ బీహారులోను, యు. పి. లోను హతాత్తుగ చెఱకుపంట ప్రారంభించిరి. పంచదారమీద పన్ను వేయుటచే పంచదార ఫ్యాక్టరీలు కుక్కగొడుగులవలె తలయెత్తెను. చెఱకు విశేషముగ కావలసివచ్చెను. కాని, త్వరలోనే యనసరముకంటె సప్లయ యెక్కువయ్యెను. ఫ్యాక్టరీ యజమానులు వ్యవసాయదారులను నిర్దాక్షిణ్యముగ కొల్లగొనిరి. ధర పడిపోయెను.

ఈ కొద్ది భావములు మరి యనేకములు మన వ్యవసాయ, పారిశ్రామిక సమస్యల కెట్టి సంకుచితపరిష్కారము సాధ్యము, వాంఛనీయము కాదని నాకు తోచెను. నిశ్చయముగ నవి మన జాతీయ జీవితముయొక్క ప్రతిభాభావమును మార్పుచేయును. మన మర్థరహితము, నుద్రేకజనకము నగు పదముల నాశ్రయింపక నీ యదార్థముల నెదుర్కొని వానికి సరిపెట్టుకొనవలెను. మన మనహాసములైన చరిత్ర విషయములు గాక చరిత్రకారులము కావలెను.

విరుద్ధగాంధిజీ తిరిగి నా తలపుకువచ్చును. విశేష బుద్ధిబలము, పీడింపబడువారిని, అణగదొక్కబడువారినియుద్ధరింపవలెననురాగము గల యతడు నశించిపోవుపద్ధతిని, యీ దుఃఖముకు దుర్వ్యయముకు కారణమైనదాని నేల బలవరచును? అతడొక మార్గమును వెతుకుచున్నాడనుట సత్యము; కాని యా భూతకాలమార్గము మాసివేయబడలేదా? బిగింపబడలేదా? యీ లోపల నతడు ఫ్యూడల్ సంస్థానములు, పెద్ద జమీందారీలు, తాలూకుదారీలు, ప్రస్తుత క్యాపిటలిస్టు పద్ధతి అభివృద్ధికి భంగకరములగు నీ పాతక్రమముకు చెందు చిహ్నముల నాశీర్వాదించును. ధర్మకర్తృత్వమును సిద్ధాంతమునువిశ్వసించుట సహేతుకమేనా? అప్రతిహతమైన యధికారమును, యైశ్వర్యమును ఒక వ్యక్తిచేతిచ్చి యతడు వానిని కేవలము ప్రజల శ్రేయస్సుకే వినియోగించు ననుకొనుట సహేతుకమేనా? ఈ విధముగ విశ్వసించబడుటకు మనలోను తమో తములుతనిసంతపరిపూర్ణులుగ నున్నారా? ప్లేటో మహాశయుని వేదాంతులైన రాజులుకూడ నిట్టి భారమును యదార్థముగ వహింపజాలరు. ఈ దయామయులగు మానవాతీతులను కూడతమపై నుంచుకొనుట యితరులకు శ్రేయమేనా? కానిమానవాతీతులును లేరు, వేదాంతులైన రాజులును లేరు, తమ నిజలాభమును లేక తమ నిజోద్దేశ్యముల నభివృద్ధిచేయుటయే ప్రజాశ్రేయస్సు అని భావించు దుర్బల మానవులుమాత్రమేకలకు. పుట్టుక, పదవి, ఆర్థికాధికారము-అను గొడ్డుమోతుతనము శాశ్వతమయి అనేక విధ యువద్రవఫలితముల నిచ్చును.

ఈ మార్పు తెచ్చుటెట్లు? త్రోవలోనున్న యడ్డంకులను తీసివేయుటెట్లు? బలవంతముచేతనా, మార్పుచేతనా? దౌర్జన్యమా, దౌర్జన్యరాహిత్యమా? అను సమస్యను నేను ప్రస్తుతము యోచించుట లేదని తిరిగి చెప్పగోరుచున్నాను. దీనినిగురించి నేనుతరువాతచర్చించెదను. కాని, మార్చవలసినయవసరము గ్రహింపబడవలెను; స్పష్టముగ నుదహరింపబడవలెను. నాయకులు, యోచనపరులు దీనిని స్పష్టముగ యోచించి చెప్పకపోయినచో తమవలెనే యోచించునట్లువలె

నైనను మార్పుచేయగలరా? అవసరమైనలక్ష్యమును ప్రజలలో నభివృద్ధి చేయగలరా? సంభవించు కార్యములే నిస్సందేహముగ జ్ఞానమును బోధింపగలశక్తులు. కాని, వాని ప్రాముఖ్యతను గుర్తించుటకు వానినుండి యోగ్యమగు ఫలితములను పొందుటకు వానిని సరిగ్ నర్థముచేసికొనవలెను.

నావాక్యముల కప్పుడప్పు డాగ్రహపడు స్నేహితులు, మంచి వారు నుదారులునగురాజులు, దానధర్మములుచేయుభూభామందులు, నుపకారము, సరసతగల పెట్టుబడిదారులు నీకు కాన్పించలేదా? యని తరుచు నన్నడుగుచుందురు. నిశ్చయముగ కన్పించిరి. నామట్టుకు నే నీ భూభామందులతోను, యైశ్వర్యముకలవారితోను కలసితిరుగుతరగతివాడను; నేనొకమాదిరి బూర్జువాను బూర్జువా వాతావరణములో పెరిగినవాడను. ఈ శిక్షణవలనకలుగు నన్ని దురభిమానములను కలతాడను. కమ్యూనిస్టులు నన్ను చిన్నబూర్జువా యనిరి. ఇదియెంతయు సత్యము. బహుశః నన్ను వారిపుడు “పశ్చాత్తప్తుడగుబూర్జువా”యని పిలువవచ్చును. కాని, నే నెవడనునది విషయముకాదు. జాతీయ, అంతర్జాతీయ, ఆర్థిక సాంఘికసమస్యలను వ్యక్తులవరముగ నాలోచించుట మూర్ఖత్వము. నన్ను ప్రశ్నించు స్నేహితులే మనపోరాటముపావముతోకాని వాపులతోకాదని చెప్పుట కెప్పుడు పినుగుచెందరు. నేనంత దూరముకూడ పోను. నాపోరాటము వద్దతితోకాని వ్యక్తులతోకాదు. ఒకపద్ధతినిశ్చయముగ చాలవరకు వ్యక్తులలోను, నర్థములలోను మూర్ఖభవించును. ఈవ్యక్తులనువర్థములనుమార్చవలెను. లేదా పోరవలెను. కాని యొకపద్ధతి, నిష్ప్రయోజనమై, గుదిబండయైనచో నదిపోవలెను. దానినంటిపెట్టుకొనియుండు తరగతులు, వర్థములుకూడ మార్పుచెందవలెను. ఈమార్పుసాధ్యమైనంతతక్కువబాధ కలిగింపవలెను. కాని, దురదృష్టవశాత్తు బాధ, స్థానభ్రష్టత్వము తప్పవు. అతిచిన్నచెడుగుకు భయపడి మనము గొప్పచెడుగును సహింపజాలము.

మానవసంబంధముయొక్క ప్రతిమాదిరికిరాజకీయ, సాంఘిక, ఆర్థికములకు వెనుక నేదోయొక శాస్త్రముకలదు. ఈ సంబంధములు

మారినపుడు యీ శాస్త్రసంబంధమైన పునాదికూడ మారవలెను. మామూలుగా యీ శాస్త్రము పరిస్థితులకు వెనుకబడియుండును. వెనుకటి యన్నికష్టములకు కారణమగు 19 వ శతాబ్దములో ప్రజా ప్రభుత్వపద్ధతి క్యాపిటలిజముకలిసియే యభివృద్ధియయ్యెను: కాని, యవి పరస్పరవిరుద్ధములు. వాటికి సహజ వైరుధ్యముకలదు. ప్రజాస్వామికము, సార్వజనికాధికారము కావలెననును. క్యాపిటలిజముయధార్థాధికారమునుకొద్దినుండిచేతులలోనుంచును. ఈమరదృష్టదాంపత్యమెట్లో కాలము వెళ్ళబుచ్చెను. ఏలనన రాజకీయమైన పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామికము స్వతః తక్కువపరిమితిగల ప్రజాస్వామికము. అది గుత పద్ధతితోను, అధికార కేంద్రీకరణముతోను జోక్యము తీసుకొనలేదు.

అయినప్పటికీ ప్రజాస్వామిక తత్త్వము వృద్ధిచెందినకొలది 'ఘటాశ్రద్ధము' విధియయ్యెను. ఇప్పుడిసమయమువచ్చెను. నేడు పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామిక మపఖ్యాతిపాలయ్యెను. దానికి ప్రతీకారముగ ననేకవిధములగు కేక లాకసమును నింపుచున్నవి. దీనివలన హిందూ దేశములోనున్న బ్రిటిషుప్రభుత్వము మరింతప్రతీకారమునుబూనుచు రాజకీయస్వాతంత్ర్య బాహ్యరూపములనుకూడ లాగివేయుటకు దీని నొక సాకు చేయుచున్నది. భారతసంస్థానాధిపతులు తమ నిరాటంక నిరంకుశ పరిపాలనను దీనిచే సమర్థించుకొనజూచుట వింతగనుండును. వారు తమ రాష్ట్రములలో ప్రపంచములో మరెచ్చటలేని మధ్యయుగ పరిస్థితులను నిలుపుదుమని ఘీంకరించుచున్నారు. కాని, పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామిక విఫలత యతివ్యాప్తిగాక నన్యార్థియే యని గుర్తింపవలెను. అది యార్థిక ప్రజాస్వామికము నేర్పరుపకపోవుటచే తగినంత సార్వజనికము కాజాలదు. దాని పద్ధతులు మందమై, జంఝాయుతమై శీఘ్రపరివర్తన యుగమునకు తగియుండలేదు.

భారత సంస్థానములు నిరంకుశపాలనలని చెప్పవచ్చును. అవి, బ్రిటిషు ఆధిపత్యమునకు లొంగియుండును. కాని, బ్రిటిషుప్రభుత్వము తన ప్రయోజనముల సభివృద్ధిచేసుకొనుటకు, రక్షించుకొనుటకు మాత్రమే జోక్యము కల్పించుకొనును. ఈ పాత ప్రపంచపుభూడల్

సంస్థానములు మారక యిరువదియవ శతాబ్ద మధ్యభాగము వరకు నిలువగలుగు టాశ్చర్యకరము; అచ్చటిగాలీ భారముగ, చలనరహితముగ నుండును నీరు మందముగ పారును. మార్పుకు కదలికకు నలవాటుపడి బహుశః వానితోకూడ పిసుగుచెందిన క్రొత్తవానికి నిద్ర మత్తువచ్చును. కొద్ది రామణీయకత దొంగతనముగ నతని నావేశించును. కాలదేవత కదలక నిలుచునట్లు, మరని దృశ్యము కంటికి కాన్పించునట్లు నుండు చిత్రమువలె నదియంతయు ససత్యముగ కాన్పించును రమారమి యప్రయత్నముగ నతనికి భూతికాలచరిత్ర తన బాల్యమునాటి కలలు జ్ఞప్తికివచ్చును. పటకాలు, కవచములు ధరించిన యోధులయొక్కయు ధైర్యముగలనుందరకన్యకలయొక్కయు రూపములు నేత్రగోచరములగును. ఋజువులుగల కోటలు, శౌర్యము, గౌరవ, స్వాభిమానములను గురించిన పిచ్చియాహాలు, అసమాన ధైర్యస్థైర్యములు, మృత్యుధిక్కారము తలపునకువచ్చును ముఖ్యముగ నతడు కల్పనాకథలకు, డాంబికములు, దుస్సాధ్యములు నగు కార్యములకు కాకరమగు రాజపుత్రస్థానములో నున్నచో నివి వచ్చును.

కాని, త్వరలోనే యీరూపములంతరించి బాధ, హింస పొడచూపును. గాలిపీల్చుకొనుట కష్టమగును, యుక్కిరి బిక్కిరియగును. చలనరహితమగు లేక మందగామియగు నీటిక్రిందదుర్గంధము, క్రుళ్ళు కలపు. మానసికముగ, శారీరకముగకూడ కట్టివేయబడినట్లు, బిగింపబడినట్లు, నొక్కి వేయబడినట్లు భావింపబడును. సంస్థానాధీశ్వరునిభవ్య హర్షములు దిక్కులేక నల్లాడు ప్రజల పరిపూర్ణాజ్ఞాన దుఃఖములు ద్యోతకమగును. సంస్థానాధీశ్వరుని స్వంతయవసరములకు, భోగములకు రాష్ట్రధన మెంత యపారముగ నా సాధములోనికి పోవును! ఏసేవ రూపములోనైన నా ప్రజలకెంత స్వల్పము తిరిగివచ్చును! మనసంస్థానాధిపతుల యట్టహాసములకు విపరీత ధనవ్యయముచేయబడును. తమ కొరకుచేయు నిట్టి దూబరా ఖర్చుకు తిరిగి వారేమియిచ్చుచున్నారు?

ఈ సంస్థానముల నొక రహస్య తెర యావరించి యుండును. ఇచ్చట వార్తా పత్రికలు ప్రోత్సహింపబడవు అతి మహర్షానీగా నొక సాహిత్య సంబంధమైన లేక సర్వ ప్రభుత్వ వారపత్రిక యుండవచ్చును తరచు పైనుండివచ్చు పత్రికలు నిషేధింపబడును. విద్య యతి తక్కువగ నుండును. ఆడంబరముతోను, పటాటోపము తోను వచ్చు వైశ్రామి రాక, పరస్పర పొగడ్తలు లేక నతి యట హాసముతో చేయబడిన వివాహము, రాజుగారి జన్మదినోత్సవములేక రైతుల తిరుగుబాటు-ఇవియే సంస్థానములనుండి వచ్చు ప్రధాన వార్తలు. వారిని విమర్శలనుండి (బ్రిటిషు యిండియాలో కూడ) ప్రత్యేక చట్టములు కాపాడును. వారి రాష్ట్రములలో నతి నిరపాయ మగు విమర్శకూడ తీవ్రముగ నణచివేయబడును. బహిరంగ సభలు రమారమి యనూహ్యమును, సాంఘిక ప్రయోజనముకొరకుజరుగు సభలు కూడ తరుచు నిషేధింపబడును. పైనుండివచ్చు ప్రధాన నాయకులు సంస్థానములలోనికి రాకుండ తరుచు నిరోధింపబడుదురు. చిత్తరంజనుదాసు చాల వ్యాధిగ్రస్తుడై మారోగ్యముకొరకు కాశ్మీరము వెళ్ళనిశ్చయించుకొనెను. అతడు రాజకీయ ప్రచారముకొరకు బయలుదేరలేదు. అతడు సరాసరి కాశ్మీర సరిహద్దు వరకు వెళ్ళినతరువాత నచ్చట యాపివేయబడెను. జిన్నాగారినిగూడ హైదరాబాదు సంస్థానములోనికి రానీయలేదు. హైదరాబాదు పట్టణములోనే స్వగృహమున్న సరోజినీదేవిని చాలకాల మచ్చటకు రానీయలేదు.

సంస్థానములలో నిట్టి పరిస్థితులున్నప్పుడు కాంగ్రెసు ఆవజిల ప్రాథమిక హక్కులకొరకు నిలిచి వారిని మొత్తముమీద నణచి వేయుట యుక్తముకాదని పిమర్చించుట సహజమై యుండెడిది. కాని గాంధీజీ సంస్థానముల సందర్భమున కాంగ్రెసులో నొక నూతన నీతిని “సంస్థానముల యాంతరంగిక పరిపాలనలో జోక్యము కల్పించు కొనరాదు” అని సృష్టించెను. సంస్థానములలో వసామాన్యములు, బాధకరములు నగు సంభవములు జరిగినను సంస్థానాధికారులు కాంగ్రెసుపై నకారణ వైరముబూనినను నతడి “జోజో”నీతిని విడువడా యెను.

కాంగ్రెసుయొక్క విమర్శ వారికి కష్టము కలిగింపవచ్చుననియు నందుచే వారిని 'మాద్చుట' కష్టమగుననియు భీతియున్నట్లు కాన్పించును. సంస్థానప్రజల కాన్పరెన్ను అధ్యక్షుడైన యన్. సి. కేల్కార్డుగారి 1934 జూలైలో వ్రాయుచు గాంధీజీ జోక్యమును కలిగించుకొనకూడదను తన విశ్వాసమును పునశ్చరణచేసెను. "సంస్థానములు బ్రిటిషు చట్టముక్రింద స్వతంత్రసంస్థలు; బ్రిటిషు భారతము అని నిర్వచింపబడు భాగము ఆఫ్ నిస్థానము లేక సింహళ నీతి నెట్లు నిరూపింపజాలదో యట్లే సంస్థానములనీతిని నిరూపింపజాలదు" అని అతడు వ్రాసెను. భారతసంస్థాన ప్రజాసభయు, లిబరలు పక్షమువారును నతని యభిప్రాయములను సలహాలను ఆక్షేపించుటలో నాశ్చర్యములేదు.

కాని, ఈ అభిప్రాయములు సంస్థానాధిపతుల కింపుగనుండెను. వారు వానివలన లాభము పొందిరి. ఒక మాసములోపల తిరువాన్కూరు సంస్థానము తమరాష్ట్రములో జాతీయ కాంగ్రెసును నిషేధించి, దానిసభల నాపివేసి, సభ్యులను జేర్పించుటకూడవనికేరాదనెను. అట్లుచేయుటలో 'బాధ్యతగలనాయకులే' యీ సలహాచెప్పిరి. గాంధీజీ స్టేటుమెంటును సూచించుచుచు-యని చెప్పెను. బ్రిటిషు ఇండియాలో శాసనోల్లంఘనము (సంస్థానములలో నిదియెన్నడును ప్రవేశపెట్టబడలేదు) విరమింపబడిన తరువాతను, భారతప్రభుత్వము తిరిగి కాంగ్రెసును సక్రమసంఘముని ప్రకటించిన తరువాతను ఈ నిషేధము జరిగెనని గమనింపవలసియున్నది.

కాంగ్రెసునీతిని, గాంధీజీ సలహాను అనుసరించి తిరువాన్కూరు ప్రభుత్వము ప్రశాంతమగుదినములలో కాంగ్రెసుపైసలిపినయకారణ దాడినిగురించి బహిరంగములో నొక్కమాటయైనను చెప్పబడలేదు కొంతమంది లిబరలులుకూడ దీనిని తీవ్రముగనిరసించిరి. నిశ్చయముగ సంస్థానములకు సంబంధించినంతవరకు గాంధీజీ లిబరలులకంటె చాల మితవాది; యెక్కువ నిరోధముకలవాడు. బహుశః నాయకులలో వివిధ సంస్థానాధిపతులతో సన్నిహితసంబంధముకల పండిత మదన మోహన మాలవ్యాయొక్కడే తత్తుల్యమైన నిరోధమునుచూపుచు వారికి కష్టము కలిగించుట కిష్టపడడు.

గాంధీజీ భారత సంస్థానాధిపతుల సందర్శములో నెల్లప్పుడు నిట్టి జాగరూకతతో నుండును. 1916 ఫిబ్రవరిలో హిందూవిశ్వవిద్యాలయ ప్రారంభోత్సవసందర్భమున యనేకమంది సంస్థానాధిపతులున్న సభలో నతడు కాశీలో మాట్లాడెను. అనాడొక సంస్థానాధిపతియధ్యక్షతవహించెను. అతడు దక్షిణాఫ్రికానుండి క్రొత్తగావచ్చెను; అఖిల భారత రాజకీయభారమింకను నతనిమీద పడలేదు. అతడు ప్రాధేయ పూర్వకముగను భవిష్యత్తు చెప్పవానివలెను యువన్యసిందివారినితమ తమవద్దతులను మార్చుకొనవలసినదనియు, వ్యర్థమగు నాడంబరమును భోగములను మానవలసినదనియు చెప్పెను. 'సంస్థానాధిపతులారా! వెళ్ళిమీయలంకాగములను అమ్మివేయుడు' అని యతడనెను. వారు తమ నగల నమ్మివేయలేకపోయినను నిశ్చయముగ వెళ్ళిపోయిరి. వారు తలడపడి యొకరొకరుగ సభను వీడిరి. చివర కధ్యక్షుడుకూడ మెల్లగ జారెను. గాంధీజీ మాట్లాడుచునేయుండెను. అచ్చటనున్న అనిబిసెంటు సతికికూడ గాంధీజీ విమర్శవలన కష్టముకలిగి సభనుండి వెడలిపోయెను.

కేల్కారుకువ్రాసిన యుత్తరములో మరియు నతడిట్లు చెప్పెను. 'సంస్థానములు తమ ప్రజలకు స్వపరిపాలన నీయవలెనని నేను కోరెదను. తాము పరిపాలించు ప్రజలకు వారుధర్మకర్తలని భావించవలెననియు యదార్థమున కట్లుండవలెననియు నేను కోరెదను...' ఈధర్మకర్తృత్వమనుభావములో నేదేనియున్నచో భారతపరిపాలనకుతాము ధర్మకర్తలమని బ్రటిషుప్రభుత్వముచేయు జాదనకు మనమేల యభ్యంతరపెట్టవలెను? వారు విదేశీయులను విషయము తప్ప నాకు భేదమేమియు కాన్పించదు. హిందూదేశములోని వివిధప్రజలశరీరభావలోను, జాతులపుట్టుకలోను విజ్ఞానములోను రమారమి తత్తుల్యమైన భేదములే యున్నవి.

గత కొద్ది వత్సరములనుండి బ్రటిషుఅధికారులుభారతసంస్థానములలోనికి వేగముగ ప్రవేశించుచున్నారు. ఇష్టములేకపోయినను అసహాయుడుగనుండు రాజుపై వారు స్వారీచేతురు. భారతప్రభుత్వముపై నుండి సంస్థానములమీద నెల్లప్పుడు విశేషాధికారము చలాయించు

చుండును. ఇప్పుడు దీనికితోడు కొన్ని ప్రధాన సంస్థానములలో నాంతరంగికాధికారము కలదు. కనుక నీ సంస్థానములు మాట్లాడునపుడు తరచు భారత ప్రభుత్వమే మరియొక కంఠముతో మాట్లాడును.

మతరీత్యా యితరత్ర తక్కువ సంఖ్యాకులకు ప్రత్యేక నియోజక వర్గము లుండరాదని చాల విమర్శ చేయబడెను. అవి ప్రజాపరిపాలనకు కేవల మసంబద్ధము"ని సూచింపబడెను. నియోజక వర్గమునే మాత్రము బెసగని మతముల అరలపెట్టెక్రింద విభజించినచో ప్రజాస్వామికము బాధ్యతాయుతములని పిలువబడు ప్రభుత్వము సంభవము కాజాలదు. కాని, ఈ విమర్శకులలో నతి శ్రద్ధావంతులు, పట్టుదల కలవారు నగు మాలవ్యా, హిందూ మహాసభా నాయకులు, సంస్థాన పరిస్థితులను గురించి యంతమాత్రము మాట్లాడకుండిరి. వారు సంస్థాన నిరంకుశ పాలనలకు తక్కిన భారత దేశ ప్రజాపరిపాలనకు మధ్య నొక షేడరలు యూనియను యుండుట కంగీకరించిరి. ఇంతకంటె నసంబద్ధము, విపరీతము నగు యూనియనును మన మూహింపజాలము. కాని, జాతీయతకు, ప్రజాస్వామికమునకు కంకణము కట్టుకొనిన హిందూ మహాసభా నాయకు లెట్టికష్టము లేకుండగనే దీనిని దిగ్గ్రమింగిరి. మనము తర్కస్థైర్యములను గురించి మాట్లాడుచుండుము. కాని, మన ప్రధాన పేరణ లుదేకము మీదనే యాధారపడును.

కనుక నేను సంస్థానములు - కాంగ్రెసు అను విరుద్ధమునకు తిరిగి వచ్చెదను. డామన్స్ పై ను నూటయేబదియేండ్ల క్రిందట బర్మను గురించి చెప్పినపదము 'అతడు శృంగారముగనున్న తురాయిని చూచి, విచార పడును. కాని చనిపోవుచున్న పక్షిని మరచిపోవును.' నాకు జ్ఞాపకము చున్నది. నిశ్చయముగ గాంధీజీ చనిపోవుచున్న పక్షి నెన్నడు మరచిపోడు. కాని తురాయిని గురించి యంత పట్టుబట్టినా?

రమారమి యీ భావములే తాలూకుదారీ, పెద్దజమీందారీ వద్దతులకును వర్తించును ఈ యర్థప్రభుత్వవద్దతి యొక్క కాలము చెల్లెననియు, నిది యుత్పత్తికి సాధారణాభివృద్ధికి పెద్దయాటంకమనియు

వాదించి నవసరములేదు. ఇది వృద్ధిచెందుచున్న క్యాపిటలిజముకు కూడ ససర్థకము. రమారమి ప్రపంచమంతట పెద్దపెద్ద యెట్టెలులు క్రమముగ నశించి వ్యవసాయ ప్రాప్రయిటరీలకు స్థానమిచ్చెను. హిందూదేశములో ప్రతిఫలము విషయము రావచ్చునని నేనెల్లప్పుడు నూహించితిని. కాని, గాంధీజీ తాలూకుదారీపద్ధతిని యున్నవిధముగ నామోదించి సాగింపగోరునని గత వత్సరమున కనుగొనినేనాశ్చర్యపడితిని. 1934 జూలైలో కాన్పూరులో నతడిట్లు చెప్పెను; “ఇరుపక్షముల హృదయపరివర్తనమువలన భూభామందులకు రయితులకుమధ్యమంచి సంబంధములేర్పడగలవు. అది జరిగినచో నుభయులు సామరస్యముగ, ప్రశాంతముగ జీవింపవచ్చును. అతడు తాలూకుదారీజమిందారీపద్ధతిని రద్దుచేయుట నెప్పుడు నామోదించియుండలేదు. దానిని రద్దుచేయవలెనని భావించువారు తమ మనస్సులను తామే యెరుగరు.” (ఈ చివరనేరము కూరమైనది.)

మరియు నతడిట్లు చెప్పెను; “ఆస్తులుగల తరగతులవారి యాస్తులను తగిన కారణములేకుండ లాగివేయుటకు నేనొప్పుకొనను. మీ హృదయములను కరగించి మిమ్ము మాగుప్పటయే నాలక్ష్యము (అతడు పెద్దజమిందారుల సభలో మాట్లాడుచుండెను.) మీరు మీవ్వంత యాస్తివంతను మీకవులదారుల తరపున ధర్మకర్తలుగ నుంచుకొని దానిని పథానముగ వారియుపయోగముకొరకేవినియోగింపవలెను. మీయాస్తినుండి మిమ్ములక్రమముగ తరిమివేయవలెనను ప్రయత్నము చేయబడునేని నేను మీతరపునపోరెదను... పాశ్చాత్యదేశములోని సామ్యవాదము, కమ్యూనిజము మనభావములతో ప్రధానముగ భేదించునట్టి కొన్ని భావములపై నాధారపడెను. మానవస్వభావము ముఖ్యముగ స్వార్థపూరితమను వారి విశ్వాసమువానిలోనొకటి... శనుక మన సామ్యవాదము, కమ్యూనిజము దౌర్జన్యరాహిత్యము మీదను, కూలివాడు, పెట్టుబడిదారు, భూభామందు, రయితు-వీరి సామరస్యమైన సహకారము మీదను నిర్మింపబడవలెను.”

ప్రాచ్య పాశ్చాత్యములమూలభావములలో నట్టిభేదములున్న సంగతినాకు తెలియును. బహుశః యున్నవి. కాని, గత కొన్నివత్సరములనుండి కలిగిన భేదమేమనిన భారతభూస్వామి, పెట్టుబడిదారుతమ రైతులయొక్కయు, పనివాండ్రయొక్కయు ప్రయోజనములను పాశ్చాత్య పెట్టుబడిదారు భూస్వామికంటె నెక్కువ నిర్లక్ష్యముచేసిరి. భారతభూస్వామి రయితులక్షేమము కొర కెట్టిసాంఘిక సేవచేయుటకు యత్నము చేయలేదు. పాశ్చాత్య పరిశోధకుడైన బైల్సుఫర్డు యిట్లు విమర్శించెను. “భారతవడ్డీవ్యాపారస్తులు, భూస్వాములుయే సమకాలిక సాంఘిక పద్ధతిలోను లేనట్టి సర్వభక్షకులు.” బహుశః తప్పు భారత భూస్వామిదికాదు అతనికిమించినవరిసితులేర్పడెను. క్రమముగ నతడు పతితుడయ్యెను. ఇప్పుడతడు తనను రక్షించుకొనజాలని కఠినస్థితిలో నున్నాడు. వడ్డీవ్యాపారస్తులు, చాలమంది భూస్వాముల భూములను లాగుకొనిరి; చిన్నచిన్న భూస్వాములు తమ భూములకే కవులుదారులైరి. పట్టణములోనుండు యీ వడ్డీవ్యాపారస్తులు తనఖాలమీద బాకీలనిచ్చి తనఖాకాలము మీరిపోవుటతోడనే జమిందారులైరి. గాంధీజీ సిద్ధాంతము ప్రకారము వీరిపుడు తమచేతనే భూములనుండి వెడలుగొట్టబడిన దురదృష్టవశలకు ధర్మకర్తలు; ప్రధానముగ రయితుల క్షేమముకొరకే తమ రాబడిని వినియోగింపవలసినవారు.

తాలూకుదారీపద్ధతి మంచిదేయైనచో దానిని హిందూదేశమంతట నేల ప్రవేశపెట్టరాదు? హిందూదేశములో విశాలప్రాంతములలో వ్యవసాయ ప్రోత్సహితులు కలరు. గుజరాతులో పెదజమిందారీలను, తాలూకుదారీలను సృష్టించుటకు గాంధీజీయంగీకరించునా? అట్లుచేయునని నేనూహింపను. అయితే య.పి.కి బీహారుబెంగాలులకు నొకవిధమగు భూమిపద్ధతియు, గుజరాతు, పంజాబులకు మరియొకవిధమగు భూమి పద్ధతియు నుండనేల? భారతదేశముయొక్క పూర్వ, పశ్చిమ, యుత్తర, దక్షిణభాగములలోని ప్రజలలో బహుశః యెట్టి ప్రధాన భేదములు లేవనుకొనెదను; వారి మూలభావములన్నియునొకటియే! అర్థమేమన యున్నది సాగవలెను. ఉన్నస్థితిని రక్షింపవలెను.

ప్రజల కేది లాభదాయకమో, యేది వాంఛనీయమో యను
నార్థిక పరిశోధన యుండకూడదు ప్రస్తుత పరిస్థితులను మార్పుటకు
ప్రయత్నింపరాదు. ప్రజల హృదయములను మార్పుటాక్కటియే
చేయవలసిన పని. ఇది జీవితమును, దాని సమస్యలను శుద్ధ మత
దృష్టితో చూచుటయగును దీనికి రాజకీయములతోను, ఆర్థిక,
సాంఘిక శాస్త్రములతోను సంబంధమేమియులేదు. అయినను గాంధీజీ
దీనిని దాటి రాజకీయ జాతీయ రంగములలో విహరించును.

నేడు భారతదేశము నిట్టి కొన్ని వైరుధ్యము లెదుర్కొను
చున్నది. మనము మనలను కొన్ని ముడులక్రింజి బధించుకొంటిమి.
వానిని విప్పివేసినగాని ముందడుగువేయుట కష్టము. ఈ విడుదల
యుద్రేకమువలన కలుగజాలదు. చాలకాలము క్రిందట స్పినోజా
“జ్ఞానమువలనను, అవగాహన వలనను కలిగిన స్వేచ్ఛయా లేక
నుద్రేకమువలన కలుగు బంధనమా? అందులో నేది శ్రేష్టము” అని
ప్రశ్నించెను. అతడు మొదటిదానినే వరించెను.

మార్పు లేక బలవంతము

పదునారేండ్ల క్రితము గాంధీజీ తన దౌర్జన్యరాహిత్య సిద్ధాంతముతో భారతదేశమును మోహింప జేసెను. నాటినుండియది భారతాకాశము నాక్రమించెను. లక్షలకొలది ప్రజలు దానిని జపించిరి. ఆమోదించిరి కొంతమంది దానితో పెనుగులాడి తరువాత షరతులతోను షరతులు లేకుండగను స్వీకరించిరి. కొంతమంది దానినిబహిరంగముగ వెక్కిరించిరి. అదిమన రాజకీయ, సాంఘిక జీవితములో నెక్కువపాత్రను వహించెను. అది బాహ్యప్రపంచ దృష్టినికూడ చాలవరకాకరించెను. ఈసిద్ధాంతము నిశ్చయముగ రమారమి మానవభావముతో నమకాలికముగ నేయుండెను. కాని, బహుశః గాంధీజీ దానిని జన బాహుళ్యముమీద రాజకీయ సాంఘికోద్యమములకు మొట్టమొదటవర్తింప జేసెను. వెనుక కది వ్యక్తికి సంబంధించియుండుటచే ముఖ్యముగ మతసంబంధమయ్యెను. వ్యక్తియొక్క నిరోధమునుచూపి పరిపూర్ణ యుదాసీనతను సాధింప యత్నముచేసి తద్వారా ప్రపంచ పోరాటముల కతీతుడయి యొక విధమగువ్యక్తిస్వాతంత్ర్యమును, మోక్షమును సాధింపబూనును. దానివెనుక విశాల సాంఘిక సమస్యలను చేపట్టి సాంఘికపరిస్థితులను మార్చవలెననుభావము లేదు. హెచ్చుతగ్గులతోను అన్యాయములతోను కూడుకొనిన వర్తమాన సాంఘికనిర్మాణమును రమారమి స్వీకరించును. ఈవ్యక్తిగతలక్ష్యమును గాంధీజీ సాంఘికలక్ష్యముగ మార్చ ప్రయత్నించెను. అతడు సాంఘిక, రాజకీయపరిస్థితులను రెండింటిని మార్చగోరెను; బుద్ధిపూర్వకముగ నీలక్ష్యమును మనస్సులోనుంచుకొని యతడు దౌర్జన్యరాహిత్యవద్ధికి కేవలము భిన్నమగు నీవిశాల రంగముమీద ప్రయోగించెను.

“మానవపరిస్థితులలోను, పరిసరములలోను గొప్ప మార్పులను కలుగజేయగోరువారు సంఘములో కల్లోలమును కలుగజేసినగాని యట్లు చేయజాలరు. ఇట్లుచేయుటకు రెండేమార్గములు— దౌర్జన్యము, దౌర్జన్యరాహిత్యము కలవు. దౌర్జన్యయుతమగుయొరిడి న్యూలశరీరమును నొప్పించును. అది బాధనొందువానిని భేదపెట్టునట్లే బాధించువానినికూడ పశితనిచేయును. కాని యాత్మ బాధద్వారా [ఉపవాసదినములు] చేయు దౌర్జన్యరాహిత బలవంతము కేవలము భిన్నవిధమున పనిచేయును. అది యెవరిమీద ప్రయోగింపబడునో వారిన్యూలశరీరమునుగాక నైతికదాడిని సృశించిదానినిబలపరచును” అని యతడు వ్రాసెను.

ఈభానము కొంతవరకు భారతభావమునకు సరిపడెను. కనుక బాహ్యముగనైనను దేశముచే నుత్సాహముతో సంగీకరింపబడెను. దాని వెనుకనున్న విశేషాంతరార్థములను బహు కొద్దిమందిమాత్రమే గుర్తించిరి. ఆ కొద్దిమందికూడ విశ్వాసములోను, క్రియలోనుశరణు జొచ్చిరి. కాని, క్రియలోనున్న వేడి చల్లారుటతోడనే కొంతమంది నునస్సులలో ననేక ప్రశ్నలుదయించెను. వానికి ప్రత్యుత్తరములు దొరకుట దుర్ఘటమయ్యెను. ఈ ప్రశ్నలు సన్నిహిత రాజకీయగతిని మార్చలేదు. అవి యీ దౌర్జన్యరాహిత పోరాటము వెనుకనున్న శాస్త్రమునుచర్చించెను. రాజకీయదృష్టిలో దౌర్జన్యరాహితయుద్యమ మింకనుజయింపలేదు. ఏలనన భారతదేశమింకనుసామ్రాజ్యవిడికిలిలో పట్టుబడియున్నది. సాంఘికదృష్టిలో నది పెద్ద మార్పును దేనిని తలంపలేదు. అయినను యేమాత్రముబుద్ధితీక్షణత కలవాడైనను అది లక్షలకొజది ప్రజలలో గొప్పమార్పుకలిగించినసంగతి చూడగలడు. అది వారి శీలమును, శక్తిని, యాత్మవిశ్వాసమును ప్రసాదించెను. ఈయమూల్య పరములులేనిదే రాజకీయ, సాంఘికాభివృద్ధిని దేనిని సాధింపజాలము. లేదా నిలుపుకొనజాలము. గాంధీజీ యుదహరించిన ‘సాంఘికకల్లోలము’ను లేవదీయుటకిది తోడ్పడి యమూల్యమయ్యెనని చెప్పటకెట్టి సందేహమును లేదు. విప్లవకరమగు మార్పుకుముందు ప్రజలలోకలుగు చైతన్యవిభానము నిది తెచ్చిపెట్టెను.

స్పష్టముగ నది దానికనుకూల విషయం. కాని యది మాకు తృప్తినీయజాలదు. యదార్థమైన ప్రశ్నలకు సమాధానములు లేవు. దురదృష్టవశాత్తు గాంధీజీ యీసమస్యను పరిష్కరించుటలో మనకంతగా తోడ్పడు ఈవిషయమునుగురించి యితడనేక సార్లు మాట్లాడెను. అనేకసార్లు వ్రాసెను; కాని నాకు తెలిసినంతవర కత డెప్పుడు దాని యంతరార్థములను [శాస్త్రరీత్యా లేక జ్ఞానరీత్యా] బహిరంగముగ చర్చించియుండలేదు. లక్ష్మ్యముకంటె నాధనములు ముఖ్యమనియు, నిర్బంధముకంటె మార్పు మంచిదనియు నతడు పదేపదే చెప్పుచుండును: దౌర్జన్యరాహిత్యమును సత్యముతోను, మంచితనముతోను కలుపుచుండును. అత డీ పదములను తరచు నామాంతరములైనట్లు వాడుచుండును. దీనితో నేకీభవింపనివారందరిని పంక్తిబాహ్యులుగను నైతిక చట్టమున కపచారము చేసినవారివలె చూచు స్వభావమొకటి బయలుదేరెను. అతని కొంతమంది శిష్యులలో నిది విధాయకముగ నహంకారభావమును దాల్చెను.

ఈవిశ్వాసముకుదురుఅదృష్టముపట్టని మాబోంట్లన నేకసందేహములు బాధించెను. ఈ సందేహము లంతగా వ్రస్తుతావసరములకు గాక వ్యక్తిగతముగ నైతికము సాంఘికముగ శక్తివంతమునగునిరంతరాయ కర్మవేదాంతము కావలెననెడు మానోభీష్టమునకు చెందుచున్నవి. ఈ సందేహములు నన్ను వీడలేదని నేనొప్పుకొనెదను. ఈసమస్యకు తృప్తి కరమగు పరిష్కారము నాకు దొరకలేదు. దౌర్జన్యమును నే నతి తీవ్రముగ దేష్పింతును. ఐనను నెను దౌర్జన్యపూరితుడనైయున్నాను. బుద్ధి పూర్వకముగనో యబుద్ధిపూర్వకముగనో యితరులను నిర్బంధించుటకు నేను తరచుప్రయత్నించుచుండును. తన సన్నిహితశిష్యుకొటిలోచాల మందిని, తనసహోద్యోగులనుమానసికమృత్తిండ్లముగమార్పుగాంధీజీ యాధ్యాత్మిక నిర్బంధముకంటె గొప్ప నిర్బంధమేదికలదు ?

కాని, వ్యక్తిగతమైన యీ దౌర్జన్యరాహిత్య సిద్ధాంతమును సాంఘిక జాతీయవర్తములు కావలసినంతవరకలవచ్చుకొనగలవా? యను నదియేయదార్థప్రశ్న. ద్వేషమును, క్రూర్యమును, స్వార్థమునుతరిమి వేసి

మానవలోకము నీస్థాయికితెచ్చు లొక్కటియే వాంఛనీయమైన వరమావధియనుట సత్యము. అది సాధ్యమా యసాధ్యమా యనునది చర్చనీయాంశము కావచ్చును; కాని, యదిలేకుండ జీవితము నాశించుట “యేయర్థము లేకుండ రణగొణధ్వనితోను, యావేశము తోను చెప్ప వివేకహీనుని కథవలెనుండును.” ఈ లక్ష్యమును సాధించుట కడ్డముగ నుండుటయేగాక తద్వ్యతిరేక స్వభావములను కల్పించు నాటంకములను లెక్కపెట్టక మన మీ గుణములను బోధించుచు దానికొరకు తిన్నగా ప్రయత్నింపవలెనా? లేక మొదట మన మీయడ్డంకులను తీసివేసి ప్రేమ, సౌందర్యము, సుహృద్భావమువృద్ధి చెందుట కెక్కువయర్హమగు వాతావరణమును సృష్టించవలదా? లేక మన మీ రెండు విధానములను జోడింపవలెనా?

మరియుదౌర్జన్యమునకు, దౌర్జన్యరాహిత్యమునకు, బలవంతమునకు మార్పుకుమధ్యగల రేఖయంతస్పష్టముగానున్నదా? తరచునైతికనిర్భంధముశరీరనిర్భంధముకంటె నెక్కువ భయంకరనిర్భంధమగుచుండును. దౌర్జన్యరాహిత్యము సత్యముకునామాంతరమా? సత్యమననేమి? యనునది పురాణసమస్య. దానికవేలకొలదిప్రత్యుత్తరములీయబడెను. అయినను యీ ప్రశ్న మిగిలేయున్నది. కాని యదియేదియైనను, దౌర్జన్యరాహిత్యముతోపూర్తిగ నేకముకాజాలదు. దౌర్జన్యముస్వతః చెడ్డదై యైనను ఎన్నుతః యవిసీతకరమని భావించుటకు వీలులేదు. ఇందులో ననేక తరహాలు, అనేకఛాయలు కలవు. తరచు అంతకంటె చెడ్డయైన దానికంటె నిది మంచియే కావచ్చును. గాంధీజీయే పిరికితనముకంటె నిది మంచిదని చెప్పెను; భయము, దాస్యము, మొదలగుననేక చెడుగులను దీనికి జేర్చవచ్చును. సామాన్యముగ దౌర్జన్యము ద్వేషముతో కూడియుండుననుట నిజము: కాని, సిద్ధాంతములోనైనను యిది యెల్లప్పుడు నీవిధముగ నుండనక్కరలేదు. దౌర్జన్యము ప్రేమమీదనాధారపడవచ్చునని యూహింపవచ్చును. (శత్రువైద్యుని యుదాహరణము లేదా?) ఇట్టి యాధారముకలదేదియు నెప్పుడును వ్రథానముగ నీతి బాహ్యము కాజాలదు. ఇంతకు ధర్మమునకు, నీతికే ప్రేమ, ద్వేషము

యంత్యపరీక్షలు, కనుక దౌర్జన్య మతితరచు నైతికముగ నన్యాయ మేయై యాదృష్టిలో నుపద్రవకరమని భావింపబడినను అది యెల్లప్పుడు నట్లుండనవసరములేదు.

జీవితము సంఘర్షణ, దౌర్జన్యములతో నిండియున్నది. దౌర్జన్యము దౌర్జన్యమునే వృద్ధిచేయునట్లు కాన్పించును. కనుక నది దానిని జయించుమార్గము కానేరదు. అయినను దానిని కేవలముకూడదనుట వలన జీవితముతో నెంతమాత్రము సంబంధములేని శుద్ధశూన్యదృష్టి యేర్పడును. దౌర్జన్య మాధునిక రాజ్యాంగముయొక్కయు, సాంఘిక పద్ధతియొక్కయు జీవగట్ట. రాజ్యాంగ నిర్బంధసామగ్రిలేనిదే పన్నులు వనూలు కాబడనేరవు. భూస్వాములకు శిస్తులురావు. స్వంత ఆస్తి మాయమగును. చట్టము, దాని సాయుధశక్తులతో స్వంత ఆస్తిని ఇతరులనుండి కాపాడును జాతీయప్రభుత్వము తన్ను సంరక్షించుకొనుచు, విజృంభించు దౌర్జన్యమువలన నిలిచియుండును.

గాంధీజీ దౌర్జన్యరాహిత్యము కేవల శూన్యవ్యాపారము కాదు; ఎదురాడక లొంగిపోవుటకాదు. అది దౌర్జన్యరాహిత తిరుగుబాటు ఆచరణరూపమైన. సజీవ కార్యవిధానము. అది వర్తమాన స్థితికి పిల్లివలె లొంగిపోవువారికొర కుద్దేశింపబడలేదు. అది సంఘములో కల్లోలమును కలిగించుటకే సృష్టింపబడి తద్వారా వర్తమాన పరిస్థితులను మార్చును. సంస్కారోద్దేశ్యము లేవియైనను ఆచరణలో నది బలీయమైన సాధనము. గాంధీజీ తన మొదటి వ్రాతలలో 'బల వంతపరచుట' యను పదము నుపయోగించెను. 1920 లో వైస్రాయి (చైలమ్సుఫర్డు) పంజాబుసైనిక శాసన దురంతములను గురించి చేసిన యుపన్యాసమును విమర్శించుచు నత డిట్లు వ్రాసెను. "కాన్సిలును ప్రారంభించునపుడు వైస్రాయి యుపన్యాసము అతనితోను, యతని ప్రభుత్వముతోను ఆత్మగౌరవము కలవారు సంబంధము కలిగియుండుట కసాధ్యమగు మానసిక దృక్పథమును చూపుచున్నది.

పంజాబుమీద చేసిన విమర్శలు పరిహారమును నిర్మోగమాటముగ నిరాకరించినట్లు విశదముచేయుచున్నవి. సన్నిహిత 'భవిష్యత్తు'కు

సంబంధించు సమస్యలమీద కేంద్రీకరింపుడు ! అని యాయన మనకు హితవొసగును. పంజాబు దురంతముల విషయమై పశ్చాత్తాపపడు నట్లు ప్రభుత్వము బలవంతబరచుటయే సన్నిహిత భవిష్యత్తు...

జాతితో జాతి, తరగతితో తరగతి పోరాడు ప్రస్తుతపరిస్థితు లలో దౌర్జన్యము, నసత్యము విధానుకములుగ కాన్పించుచున్నవి. తమ యధికారమునకు, హక్కులకు నంటిపెట్టుకొని యుండగోరుచు తాము అణచివేయు ప్రజల కభివృద్ధిచెందు యవకాశములను నిరాక రించుహక్కులుగల జాతులు, తరగతులు దౌర్జన్యము, బలవంతము, అసత్యములమీద నాధారపడవలెను ప్రజాభివ్రాతృ మభివృద్ధియగుచు నీ సంఘర్షణలయొక్కయు, నవి చేయునట్టి యణచివేయుటలోనున్న యదౌర్థములు నంతకంతకు బహిర్గతమైనకొలది దౌర్జన్యము తగ్గుట సాధ్యముకావచ్చును. యదౌర్థమునకు నవీన యనుభవమంతయు తద్వ్యతిరేకమునే తెలుపుచున్నది. వర్తమాన సంస్థలపైనవాలుపొచ్చిన కొలది దౌర్జన్యము పెరుగుచున్నది. బాహ్యమగుదౌర్జన్యము తగ్గిన చోటకూడ నది మరింత యుపద్రవకరములైన సూక్ష్మరూపములను దాల్చుచున్నది. జ్ఞానాభివృద్ధి, మతదృష్టి, నీతి యే విధముగను యీ దౌర్జన్యస్వభావము నణచజాలకపోయెను. వ్యక్తు లభివృద్ధిచెంది ము నవప్రమాణములో నుత్థితులైరి. బహుశః నేడు చరిత్రలోమున్న న్నడు లేనంతమంది యుత్తమజాతి పురుషులు (పురుషోత్తమ మంది తప్ప) కలరు! సంఘము మొత్తముమీద సభివృద్ధిచెంది పురాణయాట విక స్వభావమును నియమించుటకు బహుస్వల్పముగ ప్రయత్నింప నారంభించెను. కాని, వర్గములు, కులములు మొత్తముమీద నెక్కు వగ సభివృద్ధిచెందలేదు. వ్యక్తి తా నెక్కువ నాగరికుడగుచు తన యనేక యాదిమ రాగాదులను, చెడుగులను సంఘమునకు బదిలీ చేసెను. దౌర్జన్యమెప్పుడు నైతికముగ రెండవరకము వ్యక్తులనే యాకరించును. కనుక నీ సంఘములయొక్క నాయకు లగుదుగ యుత్తమ స్త్రీ పురుషు లగుదురు.

ప్రభుత్వమునుండి యధమాధమరూపములోనున్న దౌర్జన్యము క్రమముగ తగ్గింపబడునని యనుకొన్నను పరిపాలనకు, సాంఘిక జీవిత

ముకు కొంత నిర్బంధ మవసరమును సంగతిని నిర్లక్ష్యము చేయరాదు. సాంఘిక జీవితమున కేదో యొకవిధముగు ప్రభుత్వ ముండవలెను. ఈవిధముగ నధికారములో నుంచబడువారు సంఘమున కపకారము చేయునట్టియు, స్వతః స్వార్థపూరితమైనట్టియు వ్యక్తులయొక్కయు లేక వర్గములయొక్కయు స్వభావముల నన్నింటిని వారింపవలెను. సాధారణముగ వా రవసరమును మీరి వర్తించెదరు. ఏలనన యధికారమునునలను పతితులను, అవినీతిపరులను చేయును. పరిపాలకులు స్వేచ్ఛ నెంత ప్రేమించి, నిర్బంధము నెంత ద్వేషించినను ఆ ప్రభుత్వములో ప్రతిమానపుడును కేవలము స్వార్థహితుడై, ప్రజాసామాన్య శ్రేయస్సు నభిలషించు పరిపూర్ణుడగువరకు తిరుగుబాటుచేయు వ్యక్తులపై నిర్బంధము నుపయోగింపవలసియుండును. దండయాత్రలను చేయుచుండు బాహ్యజాతులపైనకూడ వారు నిర్బంధమును ప్రయోగింపవలెను. అనగా దౌర్జన్యమును దౌర్జన్యముతో నెదుర్కొని యాత్మరక్షణ చేసికొనవలెను. ఏకైక ప్రపంచ ప్రభుత్వమున్నప్పుడు మాత్రమే దీని యవసరముండదు.

కనుక నీవిధముగనాంతరంగిక యైక్యములకు, బాహ్యసంరక్షణకు నిర్బంధ, దౌర్జన్యము లవసరమగునపుడు మన మెచ్చటగీతగీయవలెను? రాజకీయములకు మన మీవిధిక్రమముగు నైతికామోదము నొకసారి యిచ్చితీమా దౌర్జన్యరహిత నిర్బంధము, దౌర్జన్యసహిత నిర్బంధము లేక ప్రభుత్వనిర్బంధము, విప్లవకారులనిర్బంధము సంపూర్ణముగ వేరు చేయుట సాధ్యముకాదని రైనుహోల్డునీబరు సూచించుచున్నాడు.

లోపభూయిష్టముగు నీప్రపంచములో నేజాతీయప్రభుత్వమైనను స్వీయరక్షణకొరకు (వెవారిదాడులనుండి) దౌర్జన్యము నుపయోగింపవలసియుండునని గాంధీజీ యొప్పుకొనునని (ఇది వాకు విశ్చయముగ తెలియదు) నేవనుకొనెదను; ప్రభుత్వము విశ్చయముగ తన యిరుగు పొరుగు ప్రభుత్వమువల్ల పరిపూర్ణమైన శాంతియుత మిత్రసీతి నవలంబింపవలెను. అయినప్పటికీ దాడి సంభవింపనే సంభవింపదనుట మూర్ఖత్వము. అది నిర్బంధ స్వభావముగల కొన్ని చట్టములను కూడ

చేయవలెను. అనగా వివిధ తరగతులనుండి, వర్గములనుండి కొన్ని హక్కులను, అధికారములనుతీసికొనివానిస్వేచ్ఛాక్రియలనునిరోధించవలెను. చట్టము లన్నియు కొంతవరకునిర్బంధయుతములు. కాంగ్రెసు యొక్క కరాచీ తీర్మానము “ప్రజా దోపిడిని సమాప్తము చేయుటకు మాడుచున్న లక్షలకొలది ప్రజలయొక్క యదార్థ యార్థిక స్వేచ్ఛ కూడ రాజకీయ స్వేచ్ఛలో నిమిడి యుండవలెను” అని శాసించెను. వాంఛనీయమైన యీ భావమును సఫలము చేయుట కక్కువ హక్కు లున్న వారు వానిని తక్కువహక్కులున్న వారికిచ్చి వేయవలసి యుండును. మరియు పనివాండ్రకు జీవించుట కవసరమైన కూలియు వనేక యితర సౌకర్యములు నుండవలెను. ఆస్థిమీద ప్రత్యేకపన్నులు విధింపబడును. “ప్రభుత్వముప్రధానపరిశ్రమలను, సేనలను, ఖనిజసంపత్తును, రైల్వేలను, నీటివనరులను, నావికాదిరవాణాసౌకర్యములను కలిగి యుండవలెను. లేదా నియమింపవలెను.” మరియు “మత్తుపదార్థములు. పానీయములు సంపూర్ణముగ నిషేధింపబడవలెను.” అని శాసించెను. అనేకమంది ప్రజలు దీనినంతను ఆక్షేపించవచ్చును; వారధికసంఖ్యాకుల యిచ్చకు లొంగవచ్చును: కాని యుల్లంఘనమువలన కలుగు ఫలితములకు భయపడియే వారిట్లుచేయుదురు. నిశ్చయముగ ప్రజాస్వామిక మనగానల్పసంఖ్యాకులధికసంఖ్యాకులచేనిర్బంధింపబడుటయేయగును.

ఆస్థియొక్క హక్కులను మాద్వునట్టి లేక చాలవరకు లాగి వేయునట్టి చట్టము నధికసంఖ్యాకు లామోదింతురు. అది నిర్బంధ మను కారణముచే నాక్షేపించబడవలసినదేనా ? ఎన్నటికిని కాదు. అన్ని ప్రజాస్వామిక చట్టములలోను యిదేపద్ధతి యవలంబింపబడును. కనుక నిర్బంధమను కారణముచే నాక్షేపించుటకు వీలులేదు అధిక సంఖ్యాకు లవినీతిగను, అన్యాయముగను వర్తించుచున్నారని చెప్పవచ్చును. అధికసంఖ్యాకు లామోదించిన చట్టము నైతికనూత్రమును దేనినైన నతిక్రమించెనా? యనునదే విచారణీయాంశము. దీనిని నిశ్చయింపవలసిన వారెవరు? వ్యక్తులును, వర్గములును తమవిజ్ఞప్తయోజనముల ననుసరించి ధర్మనూత్మములను నిర్ణయించు నెడల ప్రజాస్వామిక

ముకు కొంత నిర్బంధ మవసరమును సంగతిని నిర్లక్ష్యము చేయరాదు. సాంఘిక జీవితమున కేదో యొకవిధముగు ప్రభుత్వ ముండవలెను. ఈవిధముగ సాధికారములో నుంచబడువారు సంఘమున కపకారము చేయునట్టియు, స్వతః స్వార్థపూరితమైనట్టియు వ్యక్తులయొక్కయు లేక వర్గములయొక్కయు స్వభావముల నన్నింటిని వారింపవలెను. సాధారణముగ వా రవసరమును మీరి వర్తిం చెదరు. ఏలనన యధికారమునునలను పతితులను, అవినీతిపరులను చేయును. పరిపాలకులు స్వేచ్ఛ నెంత ప్రేమించి, నిర్బంధము నెంత ద్వేషించినను ఆ ప్రభుత్వములో ప్రతిమానపుడును కేవలము స్వార్థహితుడై, ప్రజాసామాన్య శ్రేయస్సు నభిలషించు పరిపూర్ణుడగువరకు తిరుగుబాటుచేయు వ్యక్తులపై నిర్బంధము నుపయోగింపవలసియుండును. దండయాత్రలను చేయుచుండు బాహ్యజాతులపైనకూడ వారు నిర్బంధమును ప్రయోగింపవలెను. అనగా దౌర్జన్యమును దౌర్జన్యముతో నెదుర్కొని యాత్మరక్షణ చేసికొనవలెను. ఏకైక ప్రపంచ ప్రభుత్వమున్నప్పుడు మాత్రమే దీని యవసరముండదు.

కనుక నీవిధముగనాంతరంగిక దౌర్జన్యములకు, బాహ్యసంరక్షణకు నిర్బంధ, దౌర్జన్యము లవసరమగునపుడు మన మెచ్చటగీతగీయవలెను? రాజకీయములకు మన మీవిధిక్రమముగు నైతకామోదము నొకసారి యిచ్చితిమా దౌర్జన్యరహిత నిర్బంధము, దౌర్జన్యసహిత నిర్బంధము లేక ప్రభుత్వనిర్బంధము, విప్లవకారులనిర్బంధము సంపూర్ణముగ వేరు చేయుట సాధ్యముకాదని రైనుహోల్డునీబరు సూచించుచున్నాడు.

లోపభూయిష్టముగు నీప్రపంచములో నేజాతీయప్రభుత్వమైనను స్వీయరక్షణకొరకు (పెవారిదాడులనుండి) దౌర్జన్యము నుపయోగింపవలసియుండునని గాంధీజీ యొప్పుకొనునని (ఇది నాకు నిశ్చయముగ తెలియదు) నేననుకొ నెదను; ప్రభుత్వము నిశ్చయముగ తన యిరుగు పొరుగు ప్రభుత్వమువల్ల పరిపూర్ణమైన శాంతియుత మిత్రసీతి నవలంబింపవలెను. అయినప్పటికీ దాడి సంభవింపనే సంభవింపదనుట మూర్ఖత్వము. అది నిర్బంధ స్వభావముగల కొన్ని చట్టములను కూడ

చేయవలెను. అనగా వివిధ తరగతులనుండి, వర్గములనుండి కొన్ని హక్కులను, అధికారములనుతీసికొనివానిస్వేచ్ఛాక్రియలనునిరోధించవలెను. చట్టము లన్నియు కొంతవరకునిర్బంధయుతములు. కాంగ్రెసు యొక్క కరాచీ తీర్మానము “ప్రజా దోపిడిని సమాప్తము చేయుటకు మాడుచున్న లక్షలకొలది ప్రజలయొక్క యదార్థ యార్థిక స్వేచ్ఛ కూడ రాజకీయ స్వేచ్ఛలో నిమిడి యుండవలెను” అని శాసించెను. వాంఛనీయమైన యీ భావమును సఫలము చేయుట కెక్కువ హక్కు లున్నవారు వానిని తక్కువహక్కులున్నవారికిచ్చి వేయవలసి యుండును. మరియు పనివాండ్రకు జీవించుట కవసరమైన కూలియు ననేక యితర సౌకర్యములు నుండవలెను. ఆస్థిమీద ప్రత్యేకపన్నులు విధింపబడును. “ప్రభుత్వముప్రధానపరిశ్రమలను, సేనలను, ఖనిజసంపత్తును, రైల్వేలను, నీటివనరులను, నావికాదిరవాణాసౌకర్యములను కలిగి యుండవలెను. లేదా నియమింపవలెను.” మరియు “మత్తుపదార్థములు. పానీయములు సంపూర్ణముగ నిషేధింపబడవలెను.” అని శాసించెను. అనేకమంది ప్రజలు దీనినంతను ఆక్షేపించవచ్చును; వారధికసంఖ్యాకుల యిచ్చకు లొంగవచ్చును: కాని యుల్లంఘనమువలన కలుగు ఫలితములకు భయపడియే వారిట్లుచేయుదురు. నిశ్చయముగ ప్రజాస్వామిక మనగా నల్పసంఖ్యాకులధికసంఖ్యాకులచేనిర్బంధింపబడుటయేయగును.

ఆస్థియొక్క హక్కులను మార్చునట్టి లేక చాలవరకు లాగి వేయునట్టి చట్టము నధికసంఖ్యాకు లామోదింతురు. అది నిర్బంధ మను కారణముచే నాక్షేపించబడవలసినదేనా ? ఎన్నటికిని కాదు. అన్ని ప్రజాస్వామిక చట్టములలోను యిదేపద్ధతి యవలంబింపబడును. కనుక నిర్బంధమను కారణముచే నాక్షేపించుటకు ఏలులేదు అధిక సంఖ్యాకు లవినీతిగను, అన్యాయముగను వర్తించుచున్నారని చెప్పవచ్చును. అధికసంఖ్యాకు లామోదించిన చట్టము నైతికనూత్రమును దేవినైన నతిక్రమించెనా? యనునదే విచారణీయాంశము. దీనినినిశ్చయింపవలసినవారెవరు? వ్యక్తులును, వర్గములును తమనిజప్రయోజనముల ననుసరించి ధర్మనూత్నములను నిర్ణయించు నెడల ప్రజాస్వామిక

పద్ధతి యంతరించును. స్వంత ఆస్తి యుండుటవలన (అతి నియమిత భావములోతప్ప) వ్యక్తులకు సంఘమంతటిమీద నుపద్రవకరమైన యధికారము కలుగునని నేనుభావించును. కనుక నది సంఘమున కత్యంత తాపకారియగును. అది త్రాగుడుకంటెకూడ నెక్కువ యవినీతికరమని నేను భావించును.

దౌర్జన్యరాహిత్య మునందు విశ్వాసముకలదని చెప్పకొనుకొందరు యజమానుల సమ్మతిలేనిదే స్వంతయాస్థిని ప్రభుత్వవశము చేసుకొను యత్నము నిర్బంధమగుననియు, కనుక దౌర్జన్యరాహిత్యమునకు వ్యతిరేకమనియు నాతో చెప్పిరి. తమశిస్తులను బలవంతముగ వసూలుచేసికొనుటలో ప్రభుత్వసహాయమును పొందుట కెంత మాత్రము జంకని పెద్దజమీందారులు, తమభూములలో స్వతంత్ర లేబరుసంఘము లుండుటకుగూడ ననుజ్ఞనీయని యనేక ఫ్యాక్టరీఖామందులైన పెట్టుబడిదారులు యీ భావమును నాకు శ్రుతపరచిరి. ఫలితము ననుభవించువారిలో నధికసంఖ్యాకులు మార్పు కోరుచున్నారను విషయము చాలదట! దానివలన నష్టముపొందు వ్యక్తులనే మార్పుచేయవలెను. ఈ విధముగ స్వార్థములుగల కొద్దిమంది స్పష్టముగ కావలసినమార్పు సరికట్టవచ్చును.

ఆర్థికప్రయోజనములే తరగతుల యొక్కయు, వర్గముల యొక్కయు రాజకీయభావములను నిరూపించునని చిత్ర తెలుపును. హేతువు, నైతికోద్దేశ్యములు ప్రయోజనముల నణచివేయజాలవు. వ్యక్తులు మారవచ్చును. వారు తమప్రత్యేకహక్కులను విడిచిపెట్టవచ్చును; కాని, తరగతులు; వర్గములు నట్లుచేయవు. పరిపాలించునట్టియు, హక్కులు కలిగినట్టియు తరగతినిమార్పు యత్న మింతవరకెల్లప్పుడు విఫలమయ్యెను; కనుక నది యికముందు జయింపగలదనుట కెట్టికారణములు కాన్పించవు.

ఒక తరగతిని లేక జాతిని మార్పుచేతుమనుటయు, సంఘరణను సహేతుకవాదముచేతను, న్యాయముచేయమని ప్రార్థించుటచేతను నిర్మూలించవచ్చుననుటయు నాత్యవసరమగును. తగినంత వత్తిడి

లేనిదే పరిపాలనచేయు నధికారపూరిత ప్రభుత్వము దేశముమీద తన పరిపాలనను వదలుననుకొనుటయు, నొక తరగతి తన యున్నతస్థితిని హక్కులను విడిచిపెట్టు ననుకొనుటయు వట్టి భ్రమలు.

గాంధీజీస్వప్నముగ నా వత్తిడినే (అది బలవంతమని యతడు పిలువకపోయినను) ప్రయోగింపగోరును. అతని ప్రకార మాత్మబాధయే యతనివద్దతి. దీనిలో మానసికస్వభావముండుటచేతను, కొలుచుటకు తూచుటకు, మరే స్థూలప్రమాణముచేతను గ్రహించుటకు వీలు లేకపోవుటచేతను, దీనిని భావించుట కొంత కఠినమైన విషయము. శత్రువు నిది కంగారుపరచుననుట క్లెయిందేహములేదు. ఇదివానినైతిక మర్మములను బహిర్గతమొనరించును. వాని స్థైర్యమును చెదరగొట్టును. వానిలోనున్న సర్వోత్తమమైనదానిని స్పృశించును. సమాధానమునకు ద్వారమును తెరచియుంచును. ఆత్మబాధయు, ప్రేమమార్గమును శత్రువు లోను, చూపరులలోనుకూడ శక్తివంతమైన మానసిక, యాధ్యాత్మిక భావముల నుత్పన్నముచేయుననుట కెట్టి సందేహము లేదు. అడవిజంతువును సమీపించువిధములో చాలభేదముండునను విషయమువేటకాండందరకు తెలియును. అదిదూరమునుండియే వేటకాని బింకమునుగ్రహించి తదనుగుణ్యముగ వర్తించును. అతనిలో చీమ కాలంత భయమున కాస్పదముండుచో (దానినతడే గుర్తింపకపోవచ్చును.) నది యెట్లో యామృగమునకుచేరి యతనిలో భయమును పుట్టించును. ఈసమయములోనది వానిపైకురుకును. సింహమునుమచ్చిక చేయువాని స్థైర్య మొక్కనిముషము చెదరెనా యతడు వెంటనేయెదురొక్కనబడును. ఏమాత్రము భయములేని మనిషి కడివిమృగముల వలన నపాయము కలుగజాలదు. కనుక మానవు లీ మానసిక ప్రేరేపణలకు లోబడుట సహజము. కాని, వ్యక్తులట్లులోబడినను, వర్గమును తరగతియు నట్లుచేయుట సందేహస్పదము. ఆతరగతికి (మొత్తము మీద) రెండవక్షముతో సన్నిహితసంపర్కము, ప్రత్యక్షసంబంధము నుండజాలదు. అది వినునట్టి నివేదికలకూడ నసంపూర్తిగను, వికారము గనుండును. ఏదిజరిగినను ధానియధికారమును ధిక్కరించు యేవర్గము

మీదనైన సప్రయత్నముగ కలుగు కోప మత్యధిక మగుటచే నది చిల్లర భావములన్నింటిని మ్రింగివేయును. తనయుత్రమాధికారమును, హక్కులును సాంఘికశ్రేయస్సు కవసరమును భావముకు చిరకాలము నుండి యలవడిపోవుటచే వ్యతిరేఖాభిప్రాయము మతిభవ్యత వలె నుండును. న్యాయము, క్రమము, వర్తమానస్థితిని సంరక్షించుట ప్రధానగుణములగును. వానిని సవాలుచేయు ప్రయత్నములు గొప్ప పాపములగును.

కనుక వ్యతిరేకవర్గమువకు సంబంధించినంతవరకు పరివర్తనవిధానము మందముగనుండును. నిశ్చయముగనొక్కొక్కప్పుడువారిశతృవు యొక్క సాధుత్వము, పావనత (వారినితప్పుమార్గములోనికిదింపునట్లు కాన్పించును కనుక) వారికి మరింత కోపమును కలుగచేయును. తాను తప్పుచేసియుండవచ్చునని యొకవ్యక్తి సందేహింప నారంభించుచో వతని ధార్మికాగ్రహ మభివృద్ధియగును. అయినప్పటికిని దౌర్జన్య రాహిత్యశాస్త్ర మెదిరిపక్షములోని చెమరు వ్యక్తులను మార్చి తద్వారా ప్రతిపక్షదారుభ్యమును తగ్గించును. ఇంతకంటె నెక్కువగ నది తటస్థుల సానుభూతి నాకర్షించును అది పవంచాభిప్రాయమును మార్పు బలముమైన యువకరణము కాని. పరిపాలనచేయు వర్గము వార్తలను పెకినాకుండ చేయవచ్చును. లేదా వికారపరచవచ్చును. అది ప్రచురణచేయు యేజెన్సీలను నియమించును. కనుక యదార్థములను తెలియకుండ చేయగలదు దౌర్జన్యరాహిత్యపద్ధతి యవలంబింప బడు దేశములోనున్న యుదాసీనులగు నధికసంఖ్యాక ప్రజలమీదనే యీ శాస్త్ర మద్భుతముగ పనిచేయును. వారు నిశ్చయముగ మారుదురు. దానియెడల సత్యత్వాహమును చూపుదురు. కాని, వారది వరకే యాలక్ష్యమును సాధారణముగనామోదించిరి. కనుక వారిలో విశేషమార్పు అవసరమేలేదు. మార్పుకు భయపడువారిలో సంతస్పృహనుగు ఫలితము కాన్పించదు. భారతదేశములో ససహాయోద్యమము, కాసునోల్లంఘనము శీఘ్రముగ వ్యాపించుటవలన దౌర్జన్య రహిత యుద్యమ మధికసంఖ్యాకులపై నంత శక్తినంతముగ పని

చేయునో సందేశాన్వయముల నెట్లు మార్చివేయునో విశదముచేసెను. అది దానికి మొదటినుండి వ్యతిరేకులైనవారి నెక్కువ మార్పుచేయు లేదు. ఉద్యమ విజయము నిశ్చయముగ వారి శయములను వృద్ధిచేసి వారిని మరింత వైరులను చేసెను.

ప్రభుత్వము తన స్వేచ్ఛను రక్షించుకొనుటకు దౌర్జన్యము నుపయోగించుట న్యాయమని యొప్పుకొనబడినచో నా స్వేచ్ఛను సాధింప యత్నించుటలోగూడ నదేవిధమున నది యేలన్యాయముకాదో యర్థముకాకున్నది. దౌర్జన్యపద్ధతి వాంఛనీయముకాకపోవచ్చును, పాపగత పోవచ్చును. కాని, యది సుతరాము యక్రమము, నిషిద్ధము కాజాలదు. సాయుధసైన్యములన్నియు ప్రభుత్వములోనున్నవను ఏమయ మొక్కటియే దానినుపయోగించుటకు వారి కెక్కువ హక్కు స్థిరపరుపజాలదు. దౌర్జన్యరహిత పిష్టవము జయించి ప్రభుత్వమును వశపరచుకొనినచో దౌర్జన్యమును ప్రయోగించుటకు దాని కేదివరకులేనిహక్కు వెంటనే కలుగునా? దాని యధికారముమీద తిరుగుబాటు కలుగుచో నదిదాని నెట్లెదుర్కొనును; దౌర్జన్యపద్ధతుల నుపయోగించుట కది సహజముగ యిష్టపడదు. అది యన్ని శాంతియుత పద్ధతులచేతను పరిస్థితినిసాధింప యత్నించును కాని, యది దౌర్జన్యము నుపయోగించు హక్కును ఏడజాలదు. మార్పుకీష్టపడని ప్రతికూలురు ప్రజలలో నిశ్చయముగ నుందురు. వారు పూర్వపుస్థితికే పోవలెనని యత్నింతురు. తమ దౌర్జన్యము నూతనప్రభుత్వ సాయుధబలముచే నణచివేయబడదని భావింపబడుచో వారు దానిని మరింతజోరుగ నుపయోగింతురు. కనుక దౌర్జన్యమునకు, దౌర్జన్యరాహిత్యమునకు మార్పుకు, బలవంతమునకు మధ్య నొక కచ్చితమైన గీతగీయుట యసాధ్యమని తోచుచున్నది. రాజకీయ మార్పుల సందర్భములోనే యదార్థమైన కష్టముకలదు. హక్కులుకల తరగతికి కొల్లగొట్టవడు తరగతికి మధ్య నది మరింత కష్టతరమగును.

ఒకలక్ష్యముకొరకుబాధ పడు తెల్ల వ్వుడుమెప్పువడసెను. లొంగి పోకుండ నెదురుబాధింపకుండ నొకధర్మముకొరకు బాధపడుటలో నుదారత, గొప్పతనము కలవు అయినను దీనిని బాధకొరకే బాధపడు

సిద్ధాంతమునుండి వేరుచేయు రేఖ యతిసున్నితమునది. ఈ రెండవరకపు యాత్మబాధ యొక వెర్రిక్రింద, కొంత వరువుతక్కువ వ్యాపారము క్రింద పరిణమింపవచ్చును. దృష్ట్యము తరచు వాటిష్టిదగుచో దృష్ట్య రాహిత్యము, (అధమము దాని స్వతీరేక భావములో నైనను) మరి యొక తప్పిదము చేయవచ్చును. పితనమునకు, నిర్వాచారత్యము నకు, వరమానస్థితిని నిర్బుకొనుటకు దృష్ట్యరాహిత్యము నొక మిషగా చేసికొను పరాకాశముకూడ యెల్లప్పుడు కలదు.

గొప్ప సాంఘికమార్పులు కలుగవలెనను భావమునకు భారత దేశములో ప్రాధాన్యతవచ్చిననాటినుండియు నట్టిమార్పులకు విధా యకముగ దృష్ట్య మవసరమనియు కనుక నవి పనికిరావనియు నొక వాదము బయలుదేరెను. తరగతుల సుధ్య పోరాటములను (అవి యెంతయెక్కువగనున్నను) తలపెట్టరాదు; ఏదోయొక స్థితిలో దృష్ట్యము లేనిదే సాంఘిక సమస్యాపరిష్కారము జరుగనేరదనుట సంభవమే కావచ్చును. హక్కులుగల తరగతులు తమ స్థితిని రక్షించు కొనుటకు దృష్ట్యము నుపయోగించుటకు సందేహింపరనుట నిశ్చయము. దృష్ట్యరాహిత్యశాస్త్రముద్వారా, సిద్ధాంతములో, గొప్ప రాజకీయమార్పును సాధింపగలుగుచో దానితోనే సాంఘికమార్పును కూడ నేల సాధింపజాలము? రాజకీయ స్వేచ్ఛను, బ్రిటిషు సామ్రాజ్యమును తొలగించుటయు మనము దృష్ట్యరాహిత్యముగ సాధింపగలిగినపుడు పూర్వలో సంస్థానములు, భూస్వాములు, తక్కిన సాంఘిక సమస్యలు-మొదలగువానినికూడ నావిధముగనే యేల పరిష్కరింప జాలము; ఇదియంతయు దృష్ట్యరాహిత్యముగ సాధ్యమగునా కాదా యనునది యెక్కువ సమస్యకాదు. ఈ రెండును దానిచే సాధింపబడవచ్చును లేనిదో రెండును సాధింపబడనేరవు. దృష్ట్యరాహిత్య వద్దతి విదేశపాలకునిమీదనే వినియోగించునని చెప్పబడజాలదు. దానిని దేశములోని స్వజాతీయ స్వార్థప్రయోజనములమీదను, ప్రతి కారులమీదను వినియోగించుట యెక్కువ నుకరము; ఏలనని వారి మీద కలుగు మానసిక ఫలితము లితరులమీద కలుగుధానికంటె వధికముగ నుండును.

దౌర్జన్యరాహిత్యమునకు విరుద్ధములని యనుకొనబడిన లక్ష్యము లను, నీతులను భారత దేశములో గర్హించు నవీనస్వభావము తలక్రిందులు వద్దతిగ నాకు కాన్పించును. అతియోగ్యము, పటుతరమునగు విధమున మమ్ము మా లక్ష్యమునకు తీసికొనిపోవునని దౌర్జన్యరాహిత్య వద్దతి వాగ్దానముచేయుటచేత మేము పదిహేనేండ్ల క్రితము దానినంగీకరించితిమి. అప్పుడు లక్ష్యము, దౌర్జన్యరాహిత్యము వేరు వేరుగనుండెను. లక్ష్యము కేవలము దాని తోకవలె లేక దాని ఫలితమువలెనుండలేదు. స్వేచ్ఛలేక స్వాతంత్ర్యము దౌర్జన్యరాహిత్యముచే సాధ్యమైనయెడలనే ప్రయత్నింపబడవలెనని యప్పు డెవరును చెప్పియుండలేదు కాని, యిప్పుడు మనలక్ష్యమే దౌర్జన్యరాహిత్యముచే పరీక్షింపబడుచున్నది. దానికి సరిపడనట్లు కాన్పించినయెడల త్రోసివేయబడుచున్నది. కనుక దౌర్జన్యరాహిత్యభావము బిర్రబిగిసిన ధర్మవన్న మగుచున్నది. దానిని సహించేయరాదు! ఈకారణముచే బుద్ధినొప్పింపగల దాని యాధ్యాత్మికశక్తి తగ్గిపోవుచు నది మతము, విశ్వాసము అను గూళ్ళలో చేరిపోవుచున్నది. స్వార్థపరుల స్వార్థముల కది జీవగ్రరకూడ నగుదు వర మానసితిని సంరక్షించుకొనుటకు దానిని కొల్లగొనుచున్నది.

ఇది చాల విచారకరము. దౌర్జన్యరాహిత్య విరోధభావములు, నట్టి సంగ్రామశాస్త్రము భారతదేశమునకు, తక్కిన ప్రపంచమునకు నమూనాములని నేనుభావించెదను. వీనినిగురించియోచించునట్లాధునిక భావమును బలవంతపరచి గాంధీజీ గొప్పసేవచేసెను. వానికి గొప్ప భవిష్యత్తుకలదని నేనువిశ్వసించెదను. మానవలోకమువానినిపూర్తిగ నవలంబించుటకు తగినంతయభివృద్ధి చెందకపోవచ్చును. “గ్రుడ్డివానికి నీదృష్టియను కొవ్వొత్తి నిచ్చెదవు” “కాని, దాని నతడొకకర్రక్రింద నువయోగించుటతప్ప మరెట్లు వినియోగింపగలడు!” ప్రస్తుతమీదృష్టి తగినంతయుండక పోవచ్చును. కాని, యన్నియుత్కృష్టభావములవలెనే దానివలకుబడియభివృద్ధి చెందియంతకంతకు మనకార్యములను మార్చి వేయవచ్చును. అసహాయోద్యమము దుష్ప్రభుత్వమునుండి లేక సంఘమునుండి సహకారమును లాగివేయునట్టి యతిశక్తివంతమైన

సృజనశక్తి కల భావము. నైతికసంపదకలవారు కొద్దిమంది దాని నాచరించినను దానిఫలితము విస్తరించి నదినాభివృద్ధి యగుచుండును. అధికసంఖ్యాకులలో బాహ్యఫలితము యెక్కువ విశదమగును. కాని, యితర కారణములు నైతికసారాంశమును మరుగుపరచవచ్చును. దాని విస్తృతి దానిగంభీరతను మార్పునట్లు కాన్పించును. సామూహిక మనపుడు వ్యక్తిని వెనుకకు త్రోసివేయును.

అయినప్పటికి శుద్ధదార్జన్యరాహిత్యమునే రాపాడుటచే నది తీవ్రమునకు దూరము, బాహ్యము నగుచున్నది. ప్రజలు దానిని గ్రుడ్డిగ నొక మతమువలె సంగీకరింతురు. లేక పూర్తిగ నిరాకరింతురు. వివేచనస్వభావమామూలకు త్రోయబడెను. 1920లో భారతదేశపురస్కారములపై నదిమంచిఫలితము కలుగజేసెను. అనేకమంది యా సంఘము నుండి విరమించిరి. మిగిలినవారు కూడ సందేహమనస్కులై దార్జన్యశక్తియులను మానివేసిరి. దానికిప్పుడు వారిమీద నట్టిపలుకుబడి లేదు. అసహాయోద్యమములోను, శాసనోల్లంఘనములలోను ప్రధానపాత్ర లనుధరించి. దార్జన్యరాహిత్యవర్ధియొక్క యంతరార్థములకనువగునట్లు జీవించుటకు మనఃపూర్వకముగ ప్రయత్నించిన యనేకమందికాంగ్రెసు వారుకూడ కాంగ్రెసులోనుండనర్హులుకాని కాంగ్రెసు భ్రష్టులవలెనేను భావించబడుచున్నారు. దార్జన్యరాహిత్యము నొక మతముగ, సిద్ధాంతముగ సంగీకరింపక జాలకపోవుట పోరాడతగిన యేకైక లక్ష్యమని వారు భావించిన సామ్యవాద ప్రభుత్వ లక్ష్యము-అందరకు సమాన న్యాయము, సమానావకాశములు; ప్రస్తుతమున్న స్వంత ఆస్తి హక్కులను ప్రత్యేకాధికారములను చాలవరకు రద్దుచేసి యేర్పాటుచేయు సంఘము వీడకపోవుట వారు చేసిన పాపములు. గాంధీజీ మహాశక్తి సంపన్నుడు అతనిదార్జన్యరాహిత్యము శక్తివంతమైనది, చైతన్యముతో నుట్టివడు స్వభావముకలది. అతడు దేశమును తిరిగి యెప్పుడుద్దీపితము చేయునో యెవరికిని తెలియదు. అతనిగొప్పతనము, అతనివిరుద్ధములు ప్రజలను కదల్చునతనిశక్తి యపారములు. అతడు మామూలుప్రమాణముల కతీతుడు. మన మితరులను కొలవేయునట్లువరీక్షించు నట్లతనిని

కొలవేయజాలము; పరీక్షింపజాలము. కాని, యతని శిష్యులమని చెప్పినవారు చాలమంది పసలేని స్వప్తి వాచకులు: లేక టాల్ స్టాయి మాదిరి సాత్త్వికులు, లేక జీవితముతోను, సత్యముతోను సంబంధము లేని యొక సంకుచిత సంఘ సభ్యులు. వారు వ్రస్తుతక్రమమును నిలుపుకొనజూచువారి ననేకమందిని (దీవికొరకు దౌర్జన్యరాహిత్యము క్రింద శరణుజొచ్చువాని) తమచుట్టు జేరతీయుదురు. ఈ విధముగ స్వార్థము జొరబడి శతృవునుమార్చువిధానముదౌర్జన్యరాహిత్యముపేట నిజపరివర్తనముగ పరిణమించి శతృవుతో నేకీభవించునట్లు చేయును. ఉత్సాహముతగ్గి మనము దుర్బలులమైనపుడు కొంచెము వెనుకకుపోవలెననుస్వభావము, రాజీస్వభావము, ఎల్లప్పుడు నుండును. ఇది శతృవును మార్చుకళయని పిలుచుట ముఖావహముగనుండును. ఒక్కొక్కప్పుడు పాత స్నేహితులను బలివేసి యీలబ్ధిని సంపాదించుము. మన క్రొత్త స్నేహితులకు కోపము కలిగించునట్టివారి యధిక ప్రసంగములను వాక్యములను గర్హించి వారు మన బలగములోని యైక్యమును భంగముచేయుచున్నారని దూషించుము. సాంఘిక క్రమములో యదార్థ పరివర్తనము తెచ్చుటకు బదులు వర్తమాన పద్ధతిలోని యుదారతకు, దయకు ప్రాశస్త్యమిత్తుము. ఉన్న స్వార్థములు యథా వ్రకారముగనే యుండను.

సాధనయొక్క ప్రాముఖ్యతను యెక్కువ స్థాయిలో నుంచి గాంధీజీ మనకుగొప్ప సేవచేసెనని నేను విశ్వసించెదను. అయినప్పటికి తుదిమాట విధాయకముగ మన దృష్టిలోనున్న లక్ష్యమునుగురించియే యుండవలెను; మనము దానిని భావింపజాలనిచో స్పష్టమైన లక్ష్యము లేని ద్రిమ్మరుల మగుదుము. కాని పరికరములను నిర్లక్ష్యము చేయుటకు వీలులేదు. ఏలనన నైతిక విషయమటులుండ వానికి కార్యసాధక శక్తికూడ కలదు. దుష్టములు, నవినీతికరములగు పరికరములు తరచు దృష్టిలోనున్న లక్ష్యమునే విఫలముచేయును. లేదా యనేక క్రొత్త సమస్యల నుత్పన్నముచేయును. ఇంతకు మన లక్ష్యముచేతగాక మన మవలంబించు పద్ధతులచేతనే యదార్థముగ పరీక్షింపబడుదుము.

అనవసర పోరాటములకు, ద్వేషములకు కారణమగు పరికరముల వలన మన లక్ష్యమును సాధించుట మరింత కష్టము, దూరము నగును; సాధనసాధ్యములు నిశ్చయముగ నతి విశేషసంబంధము కలిగియుండుటచే మనము వానిని వేరు చేయజాలము. గాంధీజీ నైతిక శిక్షణమును కఠినముగ శాసించుటకూడ చాల యవసరము. కాని, వ్యక్తులకు సంబంధించిన యతని శిక్షాప్రమాణములు చర్చనీయములు. అతడు సాంఘిక దోషములకంటె వ్యక్తి దోషములకు, లోపములకు విశేషప్రామాఖ్యత నిచ్చును. దీని యవసరము స్పష్టము గనెయున్నది. ఏలనన యెడారిని వీడి ప్రత్యేకహక్కులుగల వర్గములతో నధికారస్థానములలో దూరవలెననెడు మోహ మనేకమంది కాంగ్రెసువారిని లాగివేసెను. ముఖ్యుడైన కాంగ్రెసువాని కా ద్వార మెప్పుడూ తెరువబడియే యుండును.

నేడు ప్రపంచమంతయు 'పంచాగ్నుల' నడుమ నున్నది. కాని వానిలో నాత్మవ్యాధి యతి విశేషముగ నున్నది ఇది ముఖ్యముగ తూర్పు దేశములలో నున్నది. నవీనముగ నితర చోట్లకంటె ఆసియాలో నెక్కువ మార్పులు కలిగెను. వానికి సరిపెట్టుకొనవలసిన విధానము చాల బాధకరముగనున్నది. పరిస్థితులను పరిపాలించురాజకీయసమస్య యన్నిటికంటె తక్కువ ప్రాముఖ్యతకలది. మన కది ప్రధానసమస్య. యదార్థమైన సమస్యలను చేబట్టుటకు పూర్వ మిది తృప్తికరముగ పరిష్కరింపబడవలెను. మనముయుగములనుండిమార్పుచెందుచుండని యొక మూల సాంఘికక్రమమున కలవడిపోతిమి. మనలో చాలమంది యది యొక్కటియే సాధ్యము, యుక్తము నగు సాంఘికపునాది యని యింకను విశ్వసించుచు మన నైతిక భావములను దానితో మేలవింప జేయుచున్నాము. కాని గతకాలమును పర్తమానముతో గుదిగుచ్చ వలెనను మనయత్నములు విఫలమగును. "చివరకు గతిలేక అరికనీతు లార్థికావసరములను కనిపెట్టుకొనియుండును" అని వెల్లరు చెప్పెను. నేటి యవసరములు వానిప్రకార మొక నూతననీతిని సృష్టించుకొనునట్లు మనలను బలవంతపరచును. మన మీ యాత్మవ్యాధినుండి బయటపడి

నేటియదార్థమైన యాధ్యాత్మిక విలువలను తెలిసికొనవలెననిన నేమతముయొక్క సిద్ధాంతములవెనుకను శరణు పొందక సారాంశములను నిర్మొగమాటముగ, ధైర్యముగ నెదుర్కొనవలెను మతము చెప్పనది మంచిదికావచ్చును చెడ్డదికావచ్చును. కాని యది దానిని చెప్పవిధమును దానిని మనము విశ్వసించవలెననుటయు నేసమస్యను వివేచనతో యోచింపవలెననుదానిని దోహదముచేయదు. పూర్వ చెప్పినట్లు మతసిద్ధాంతములు “మూడుకారణములచే విశ్వసనీయార్హములగుచున్నవి. మొదటిదానినిమనపితామహు లిదివరకే విశ్వసించిరి; రెండవది యాప్రాచీనకాలమునుండియే మనకందజేయబడిన రుజువులు కలవు. వాని యదార్థములను మనమెంతమాత్రము శంకింపరాదని నిషేధింపబడినారము”

దౌర్జన్య రాహిత్యమును, తత్సంబంధములను మనము మతదృష్టితోను సిద్ధాంతదృష్టితోను విచారింపవలసినయెడల వాదమునకు స్థానముండదు అదియొక తెగకు సంబంధించు సంకుచిత సిద్ధాంతముగ తయారగును. దానినిప్రజలంగీకరింపవచ్చును అంగీకరింపకపోవచ్చును. దానిశక్తియు, వర్తమానసమస్యల కస్వయము తగ్గిపోవును. కాని, ప్రస్తుతపరిస్థితులకు సంబంధించునట్లు మనము దానిని చర్చింప సంసిద్ధులమగుదుమేని యీ ప్రపంచమును పునఃసృష్టిచేయు మనయత్నముల కది యెంతయో తోడ్పడగలదు. ఈ చర్చలో సాముదాయక మానవునియొక్క స్వభావము, దుర్బలత్వము మనము పరిగణింపవలెను బాహుళ్యముమీద జరుగుయేకార్యమైనను, ముఖ్యముగగొప్పమార్పులను విప్లవకరములగు మార్పులను కోరుయేకార్యమైనను, నాయకులు దానినిగురించి యోచించువిధమునగాక వర్తమాన పరిస్థితులనుబట్టియు నంతకంటె నెక్కువగ వా రెవరితో పనిచేయుదురో యట్టి మానవ లోకము దానిని భావించు విధమునుబట్టియు ఫలించును.

ప్రపంచ చరిత్రలో దౌర్జన్యము విశేషపాత్ర వహించెను. నేడది తత్తుల్యమైన ప్రాముఖ్యతనే వహించుచున్నది. బహుశఃచాలకాలమువరకది యట్లేచేయును. గతమార్పులు చాలవరకు దౌర్జన్యము

చేతను, బలవంతముచేతను చేయబడెను. డబ్బూ, గ్లాడ్స్టను ఒక సారి యిట్లు చెప్పెను. “రాజకీయవిషయపరిస్థితులలో దేశప్రజలకు దౌర్జన్యమును ద్వేషింపుడు. క్రమమును ప్రేమింపుడు, ఓర్పు వహింపుడు, అనుసరించుములుతప్ప మరేవియు నీయబడనిచో దేశ న్యాయతత్వము లెన్నటికి సాధింపబడియుండెడివి కావు.”

అప్పుడు, యిప్పుడు దౌర్జన్యప్రాముఖ్యతను నిర్లక్ష్యముచేయుట సాధ్యముకాదు. అట్లుచేయుట జీవితమును నిర్లక్ష్యము చేయుటయే యగును. అయినను దౌర్జన్యము నిస్సందేహముగ చెడ్డది అది దాని వెనుక సంతములేని చెడుఫలితములను విడిచిపెట్టును. తరచు దౌర్జన్యముతోనుండు ద్వేషము, క్రౌర్యము, పగ, శిక్షించుట-యనుభావములు దౌర్జన్యముకంటెను చెడ్డవి. నిశ్చయముగ దౌర్జన్యము వస్తుతః చెడ్డది కాదు. దానితోనుండు యీ భావములచేతనే యది చెడ్డదియగుచున్నది. ఈ భావములు లేని దౌర్జన్య ముండనచ్చును మంచి, చెడ్డకుకూడ దౌర్జన్యముండనచ్చును. కాని యీ భావములనుండి దౌర్జన్యమును వేరుచేయుట దుర్ఘటము. కనుక సాధ్యమైనంతవరకు దౌర్జన్యమును తప్పించుట వాంఛనీయము. అయినప్పటికి దానిని తప్పించుట కంత కంటె నెక్కువగ చెడుగులకు లొంగిపోవు శూన్య స్వభావమునుమన మంగీకరింపజాలము. దౌర్జన్యమునకు లొంగుట, లేక దౌర్జన్యము మీద నాధారపడిన యన్యాయ పరివాలన సంగీకరించుట దౌర్జన్య రాహిత్యతత్వమునే వ్యతిరేకించుట యగును. దౌర్జన్యరాహిత్య పద్ధతి శక్తివంతముగనుండి యట్టిపథుత్వమును, సాంఘిక క్రమమును మార్చునట్టి శక్తి కలిగియుండవలెను.

అది యట్లుచేయగలదో లేదో నాకు తెలియదు. అదిమనలను చాలదూరము తీసికొని పోగలదని నేను భావించెదను-కాని, యదిమనలను తుదిలక్ష్యమునకుతీసికొనిపోగలదాయని నేను శకింతును. అట్లు జరిగినను యేదో యొకవిధముగు నిర్బంధము విధాయకమని తోచును. సంఘములోనున్న ప్రస్తుత పోరాటములు-జాతీయములు, తరగతుల మధ్య-నిర్బంధమువలనగాని యెన్నడు నిర్మూలంపబడనేరవు. నిశ్చయ

ముగ గొప్పమార్పు యుండితీరవలెను; ఏలనన విశేషజనము మారిన గాని సాంఘిక పరివర్తనోద్యమమునకు నిజమైనయాధారముండనేరదు. కాని, కొంతమందిమీద నిర్బంధముండును. ఈ మూలవిరోధములను దాచిపెట్టి యవి లేవని చూప యత్నించుటయుక్తము కాదు. అది సత్యము నణచివేయుటయే గాక యదార్థములనుగురించి ప్రజలను తప్పుమార్గమున పెట్టి వర్తమానక్రమమును ప్రత్యక్షముగ సమర్థించుటయగును; తమ ప్రత్యేకహక్కులను సమర్థించుకొనజూచు పాలక తరగతులకు నైతికాధారము నిచ్చుట యగును ఒక యక్రమవద్దతి నెదుర్కొనుట కది యే యసత్యసిద్ధాంతములపై నాధారపడెనోవానిని బయటపెట్టిసత్యమును విశదముచేయవలెను. అసహాయోద్యమములో నొక సుగుణమేమనిన నది యీ అసత్యసిద్ధాంతములనుబయల్పరచును.

తరగతులు లేని సంఘమును స్థాపించుట మన పరమలక్ష్యము. అందరకు సమానార్థికన్యాయము, సమానావకాశములు, మానవ లోకము నున్నతమైన యార్థిక వైజ్ఞానిక స్థాయికి తెచ్చుట కేర్పాటు చేయబడిన పునాదిమీద స్థాపింపబడుసంఘము, ఆధ్యాత్మిక ప్రయోజనములను, సహకారమును, స్వార్థరాహిత్యమును, సేవాత్మకతమును, న్యాయమునుచేయవలెనను కోరిక, సుహృద్భావము, ప్రేమ - ఈ యన్నింటిని దోహదముచేసి చివరకు ప్రపంచక్రమమును, కళ్యాణమును సాధించుసంఘము దీని కడ్డమువచ్చిన ప్రతిదానిని మెల్లగా తొలగింపవలెను. అవసరమైనచో బలవంతము నుపయోగింపవలెను. తరచు నిర్బంధ మవసరమగు ననుట కెట్టి సందేహము లేదు. కాని, బలవంతమును ద్వేష, క్రౌర్యములతో గాక నభ్యంతరమును తొలగింపవలెనను యదారకోరికతో నుపయోగింపవలెను. అది కష్టమే యగును. అది సులభమైన పనికాదు. సుకరమైన మార్గమేదియును లేదు. అసంఖ్యాకములగు గోతులును కలవు. కాని, కష్టములు, గోతులు మనము వానిని చూడనిచో మాయము కాజాలవు. వాని నిజస్వభావమును గ్రహించి మనము వానిని ధైర్యముగ నెదుర్కొనవలెను. ఇదియంతయు గగనకుసుమమువలె, వాయుసౌధమువలె

కాన్నించవచ్చును. ఈ యుదారభావములచే ననేకమంది ప్రేరేపింపబడకపోవచ్చును. కాని, మనము దానిని దృష్టిలో నుంచుకొని బలవరచివచ్చును; క్రమముగ నవి రాగ, ద్వేషములను తగ్గింపవచ్చును.

మన వద్దతు లీ లక్ష్యమునకు తీసికొనిపోవలెను ఈభావములమీద నాధారపడవలెను. కాని, మానవస్వభావము (సమాహముమీద) దాని తత్వమునుబట్టి మన పినతులను, బోధలను యెల్లప్పుడు మన్నింపదనియు లేక నున్నత నైతిక సూత్రములను బట్టి యాచరింపదనియు గుర్తింపవలెను. మార్పుకుతోడు తరచు నిర్బంధముకూడ నుండవలెను. ఈ నిర్బంధమును నియమించి దాని చెడుగు తగ్గిపోవువిధమున నుపయోగించుటయే మనము చేయగల యుత్తమ కార్యము.

ఆలీపూరుజయిలులో నాస్వాస్థ్యముచెడి నా బరువు తగ్గుటచే నేను డెహరాడూనుజయిలుకు బదిలీచేయబడితిని. నా బదిలీకి నేను సంతోషించితిని. కాని, యీ సారి బాగుచేసి యమర్చబడిన పాత గొడ్లశాలలో నన్నుంచిరి. దానికొకవరండా, చిన్నదొడ్డి యుండెను. నా కది వెనుకటిదానికంటె బాగుగనున్నను యితరమాపులు బాగుండలేదు. నే నచ్చట మూడు మాసములున్నను నా కీ సత్పర్వ తదర్శనముకూడ లభింపలేదు. నా చుట్టున్నగోడ వెనుకటికంటె బాగుగ యెత్తుచేయబడెను. నన్ను జయిలు ద్వారముముందర తిరుగ నీయలేదు. నా చిన్న దొడ్డియే నా వ్యాయామమునకు చాలినంత పెద్దదియని భావింపబడెను.

ఇవియు, మరికొన్ని నూతననిర్బంధములు నాకాశాభంగముగ నుండెను. నాకు కోపముకలిగెను నేను నిస్పృహుడనై నా కవకాశ మున్న యాకొద్దివ్యాయామమును తీసికొన నిచ్చగింపకుంటిని. నేను మున్నెన్నడు ప్రపంచసంబంధమంతయు జెగి యంత యేకాకిగనుండ లేదు. దీనివలన నా నరములు క్రుంగనాంభించి శరీర, మానసిక క్షైణ్యమునొందితిని. నా గోడకవతల కొన్ని యడుగుల దూరములో

రమణీయశత, పరిమళము, శార్వలసౌంధ్యము కండ్లకింపుగూర్చు భూమి, దూరములోని వృక్షవాటికలు కలవని నే నెరుగుదును. కాని యవయన్నియు నాకందనిమాకులు. ఎల్లప్పుడు ఆగోడలనే చూచు చుండుటచే నాకండ్లలసిపోయిబరువెక్కిన నన్నుప్రత్యేకముగనుంచుటచే జయిలోనుండు మామూలు కదలేకకూడ నాకులేకుండెను.

ఆరువారములైన తరువాత వర్షము లారంభించెను. ఉష్ణము తగ్గెను. వాతావరణముమారెను. నూతనజీవితముపొడనూపెను. నాశరీరము చల్లబడి విశ్రాంతినొందెను. కాని, నా కండ్లకు మనస్సుకు విశ్రాంతిలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు నా దొడ్డి యినుపతలుపు తెరువబడుచుండెడిది. హఠాత్తుగ నాకు బహిష్కృతప్రపంచము-వర్షములతో ప్రకాశించుచు ముత్యములనంటి వర్ష బిందువులతో మెరయు పచ్చనిపొలములు

చెట్లు-కాన్పించెడివి. ఒక్కచుట్టకాలము! ఇంతలో తలుపు దభాలున
మూయబడెడిది. నేను దగ్గరనున్న చో మరింతజాగ్రత తీసికొనవలసిన
దని హుకుము! ఆక్రొత్తదన, పచ్చదనముల యీషద్దర్శనము నాకు
స్వదేశభ్రాంతికొల్పెడిది. హృదయవేదన కలిగెడిది. తలుపు తెరువ
బడిననుకూడ నే నవతలకు చూచుట మానివేయగోరితిని.

కాని, యీ విచారమంతయు, జయిలుదోషముకాదు బయట
విషయములేవియు బాగుండలేదు. కమల యానారోగ్యముగనుండెను.
రాజకీయములు నాకు బాధకరముగనుండెను కమల పురాతనవ్యాధి
ముదురుచుండెను. నే నామెకేమియు సేస చేయజాలని యసహాయుడ
నైతిని విచారించితిని. నేనామెప్రక్కనున్న చో పరిస్థితులు వేరుగ
నుండెడివి.

ఇచ్చట నాకు దినపత్రిక నచ్చెడిది. మూడు సంవత్సరములైన
తరువాత పాట్నాలో అ. భా. కాం. కమిటీ సమావేశమయ్యెనని
తెలిసికొంటిని. పరిస్థితులనుగురించి పూర్తియైన చర్చలు జరగకపోవుట
నాకాశ్చర్యముగనుండెను. గాంధీజీ యెప్పటివలెనేడికేటరువలె కాన్పించెను.
“మీరు నా నాయకత్వముననుసరింపగోరుచో నాషరతులనంగీ
కరింపవలెను” అని యతడు చెప్పెను. అతనికోరిక చాల సహజముగనే
యుండెను. ఏలనన మనమతనిని కావలెననికోరుచు నతని దృఢవిశ్వా
సములకు వ్యతిరేకముగ నడువమని చెప్పజాలము. పరస్పర చర్చలు
జరిపి యొకనీతి నంగీకరించుటకంటె పెబలవంత మెక్కువగ నున్నట్లు
కాన్పించెను. గాంధీజీ భావరాజ్యముచేయుచు ప్రజలయసహాయతను
గురించి ఫిర్యాదుచేయుట చిత్రము. బాహుళ్యముమీద నతనిపట్ల
చూపబడిన భక్తి, వినయవిధేయతలు మరెవరిపట్ల చూపబడలేదని
నే ననుకొనెదను ప్రజలు తరుకొర కతనిచేనియమింపబడిన యున్నత
ప్రమాణమును చేరజాలకపోయిరని నిందించుట యుక్తముగ కాన్పించెను.
హరిజనోద్యమప్రచారములోనుండుటచే నతడు పాట్నాలో సభ
పూర్తియగువరకుకూడ నుండలేదు. అ. భా. కాం. కమిటీ వ్యవహార
దక్షతను చూపనలెననియు వెంటనే పర్కింగుకమిటీవారి తీర్మానముల
ననుసరింపవలెననియు చెప్పి యతడు వెళ్ళిపోయెను.

దీర్ఘ చర్చవలన విషయములు చక్కబడనేరవనుట నిజము. సభ్యులలో నిశ్చయభావములు లేకుండెను. విమర్శించునారే కాని నిర్మాణసూచనలను చేయువారులేరు. శాసనోల్లంఘన మాపివేయ బడుటకే నిశ్చయింపబడెను. తరువాత నేమిజరుగవలెను? రెండు కక్షలు బయలుదేరెను. ఒకరు చట్టసమ్మతమైన కార్యములను చేయ వలెననిరి. రెండవవారు అస్పష్టసామ్యవాదపద్ధతిని భావించుచుండిరి. సభ్యులలోని యధికసంఖ్య యిరుకక్షలకు చెందరు. వారు చట్టసమ్మత కార్యములకు మరలుట కిచ్చగింపరు. సామ్యవాదమనిన భయము. సృజనభావములు లేవు. పారికి గాంధీజీయే జీవగట్ట. వెనుకటివలెనే వారతని ననుసరించిరి. గాంధీజీబలమువలన మితవాదులకు కమిటీ లోను కాంగ్రెసులోను బలముకలిగెను.

ప్రభుత్వము కాంగ్రెసుపై నిషేధమును తొలగించుటచే నది క్రమసంఘమయ్యెను. కాని, దాని క్రిందిసంఘములు, తత్సంబంధ సంఘము-వాలంటీరుశాఖ, సేవాదళము, కిసానుసభలు, అనేక విద్యాసంస్థలు, యువజనసంఘములు, యివన్నియు నింకను బహిష్కారములోనే యుండెను. ప్రత్యేకము 'ఖుదాయీఖద్ మత్ గాంధీ' లేక 'సురిహద్దయత్రచౌక్కాలు' నిషేధములోనుండెను ఇది 1931 లో కాంగ్రెసులో జేరి యా రాష్ట్రప్రాతినిధ్యము వహించెను. ఈవిధముగ కాంగ్రెసు ప్రత్యక్షకార్యవిధానమును మానుకొనినను ప్రభుత్వము శాసనోల్లంఘనము కొర కేర్పరచిన ప్రత్యేకశాసనముల నట్లే యుంచెను. లేబరుయూనియనులమీద, రయితుసంఘములమీద, ప్రత్యేకనిఘాయుంచి యుత్తమప్రభుత్వాధికారులం జమిందారులను భూస్వాములను యేకముకావలెనని ప్రోత్సహించుచుండిరి.

హిందూ, ముస్లిము కులతత్త్వముయెడల నే నెన్నడు పక్ష పాతము వహింపలేదు. హిందూమహాసభ కార్యదర్శియొకడు "యత్ర చౌక్కాల" నిషేధము నామోదించుచు ప్రభుత్వభుజమును తట్టుటచే నా కాసభపై మంటపుట్టెను. ఒడుదుడుకు యుద్యమమేదియు లేనపు ప్రాతిపదిక నాగరికహక్కులను లాగి వేయుటనాకాశ్చర్యముకలిగి

చెను. ఈ సిద్ధాంతమునంగతి యట్లుండ యీసంగ్రామ సంవత్సరము లలో సరిహద్దు ప్రజ లత్యద్భుతముగ ప్రవర్తించిరనుట జగద్విదితము. వారి నాయకుడు ఖాన్ అబ్దుల్ గఫూర్ఖాన్ యింకను విచారణ లేకుండ ప్రభుత్వఖయదీగ జయిలులోనుండెను. కుల ద్వేషము లింతకంటె ముందుకు పోజాలనట్లు నాకుకాన్పించెను. హిందూ మహాసభాప్రధాన నాయకు లీభావమునంగీకరింపనట్లు వెంటనే ప్రకటించురని నేనాశించి తిని. కాని, నాకు తెలిసినంతవరకు దీనినిగురించి వారెవరు వల్లెత్తు మాట రానీయలేదు. ఈ కార్యదర్శియొక్క స్టేటుమెంటు నన్ను తారుమారుచేసెను. ఆ మందువేసవియుష్ణతచే నేనొక మధ్యాహ్నము వేళ కునికిపాట్లుపడితిని నాకొకచిత్రమైన కలవచ్చెను. అబ్దుల్ గఫూర్ఖాను అన్నివైపులనుండియు ముట్టడింపబడుచుండెను. అతనిని రక్షించుటకు నేను పోరుచుంటిని. అలసియున్న స్థితిలో దుఃఖాక్రాంతుడ నగుచు నేను మేల్కొంచితిని. నా తలగడ కన్నీటిచే తడిసియుండెను. ఇది నాకాశ్చర్యముగ నుండెను. నా జాగ్రదవస్థలో నే నెన్నడు నట్టి భావప్రకోపము నెరుగను.

ఈ సమయముననే చేయబడిన కాంగ్రెసు వర్కింగుకమిటీ తీర్మానము 'స్వంతయా స్తిని లాగుకొనుట, వర్గపోరాటములనుగురించి చేయబడు స్వైరసంభాషణనుబట్టి' చేయబడెను. కరాచీ తీర్మానము 'యుక్తకారణము, తగిన పరిహారము లేవిదే స్వంతయా స్తిని వశపరచు కొనుటను, తరగతులమధ్య పోరాటమును, ప్రోత్సహింపదు. మరియు పర్కింగుకమిటీవారు వర్గపోరాటము, ఆస్తిని వశపరచుకొనుట కాంగ్రెసు సిద్ధాంతమైన దౌర్జన్యరాహిత్యమునకు వ్యతిరేకమని యభిప్రాయపడుచున్నారు' నన్ను బాధించెను. ఇందులోని పదములు సరియైన యర్థములో నువయోగింపబడలేదు, నిశ్చయముగ నిది సామ్యవాదపక్షముపై గురిపెట్టబడెను. వర్గపోరాటమున నేమియో తీర్మానమును తయారుచేసినవారికి తెలియదని యిది స్పష్టముచేయుచున్నది. బాధ్యతగల సామ్యవాదు లాస్థినివశపరచుకొనుటనుగురించి మాట్లాడి యుండలేదు. ప్రస్తుతపరిస్థితులలో వర్గపోరాటమున్నదని తరచుచెప్పబడెను. ఇట్టి విశ్వాసముకలవా రెవరును కాంగ్రెసులో మామూలు

సభ్యులుగకూడ నుండరాదని వర్కింగుకమిటీ తీర్మానము నూచించు నట్లు కాన్పించును. సామ్యవాదము నామోదించెనని, స్వంతయాప్తి వ్యతిరేకమని యెవరును కాంగ్రెసు నెన్నడును దూషించియుండలేదు. కొంతమంది సభ్యు లట్టిభావములను కలిగియుండిరి. కాని, సమస్తము నాలింగనముచేయు నీ జాతీయసంస్థలో సాధారణ సభ్యులుగ నుండుటకుగూడ వారి కిప్పు డాస్కారము లేనట్లు కాన్పించును.

రాజు లగాయతు గర్భదరిద్రునివగళు గూడ కాంగ్రెసు ప్రాతినిధ్యము వహించునని తరచు చెప్పబడెను. తరచు జాతీయోద్యమము లిట్టియధికారము చాటుచుండును. అనగా నవి జాతిలోనున్న యధిక సంఖ్యాకులకు ప్రాతినిధ్యము వహించుననియు, వాని నీతి యందరి ప్రయోజనములను కోరుననియు భావము. కాని యీ యధికారము నిలుచునదికాదని దాని ముఖముమీదనే వ్రాయబడియున్నది. ఏరాజకీయ సంస్థయు భిన్నలక్షణములను తెలియజేయజాలని, చింకములేని నిరర్థకకుప్ప కాకుండ పరస్పర విరుద్ధప్రయోజనములకు ప్రాతినిధ్యము వహింపజాలదు. కాంగ్రెసు రాజకీయాధికారమును సాధించునిశ్చయమైన లక్ష్యమును, వేదాంతమును గలిగిదానిని జాతీయకళ్యాణమునకు వివియోగించు రాజకీయ కక్షయైనను కావలెను. లేదా యది స్వంత యభిప్రాయములు లేక నందరను మూశీర్వదించు కేవల భూతదయా భుత్వము గల సంస్థయైనను కావలెను. ఆ లక్ష్యమును, ఆ వేదాంతమును, సాధారణముగనంగీకరించువారి కే యది ప్రాతినిధ్యమువహింప గలదు. దీనికి వ్యతిరేకులు జాతికిని, సంఘమునకును విరోధులనియు, నభివృద్ధిభంజకులనియు దానిచే భావింపబడుదురు. తన నిజవేదాంతము నమలుపరచుటకు వీరిప్రభను నిరోధింపవలెను. లేదా తొలగింపవలెను. జాతీయమైన సామ్రాజ్య వ్యతిరేకోద్యమము సాంఘికపోరాటములజోలికి పోదుకనుక, నట్టి యంగీకారమున కెక్కువ యాధారముగ నుండగలదనుట సత్యము. కనుక కాంగ్రెసు హిందూదేశీకప్రజల యొక్క యధికసంఖ్యాకులకు భిన్నవరుసలలో ప్రాతినిధ్యము వహించెను. అది సామ్రాజ్యవ్యతిరేక సమస్యమీద నంగీకారముగల పరస్పర

విరుద్ధవర్గములను తనలోనిముద్దుకొనెను. ఈ ప్రధాన సారాంశమునకు భిన్నాభిప్రాయములు కలవారు కాంగ్రెసులో జేరక ప్రభుత్వయండ జేరిరి. ఈవిధముగ కాంగ్రెసు ఒక విశ్వాసము చేతను, క క్రివంతుడగు గాంధీజీ ప్రభుచేతను బంధింపబడిన యనేక వర్గములు గల శాశ్వత యఖిలపక్ష వర్గమయ్యెను.

తరువాత వర్కింగుకమిటీ వర్గపోరాటమును విశదముచేయ యత్నించెను. ఈతీర్మానములోని భాష యదిచేసిన నిశ్చయము ప్రధానములు కావు. అది కాంగ్రెసు పోకడలకు మరియొక నూచన రాజోవు అసెంబ్లీ యెన్ని కలలోధనవంతుల సహాయము పొందుటకు క్రొత్తపార్లమెంటరీపక్షమువారి ప్రోత్సాహముచే నీతీర్మానము పొస గెను. వారి ప్రోత్సాహముచే మితవాదులను, కన్సర్వేటివులను కలుపుకొనుటకు కాంగ్రెసు అంతకంతకు కుడివైపు చూచుచుండెను. కాంగ్రెసును ప్రతిఘటించి శాసనోల్లంఘనకాలమున ప్రభుత్వముతో జేరినవారియెడల బుజ్జగించువాక్యములు ప్రయోగింపబడుచుండెను. అడ్డగీటు పెట్టుచు, విమర్శించుచుండు యెడమపక్ష మీ 'మార్పు'కు, రాజీవిధానమునకు వ్యతిరేకమని తలంపబడెను. ఎడమపక్షమువారి దోషారోపణమువలన కాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహకవర్గమువారు తమ నూతనవద్దతిని వీడజాలరని వర్కింగుకమిటీ తీర్మానము, వ్యక్తుల యుపన్యాసములు విశదముచేసెను. ఎడమపక్షమువారు యుక్తముగ ప్రవర్తింపనిచో కాంగ్రెసునుండి వెలివేయబడుదురు. కాంగ్రెసుపార్లమెంటరీబోర్డువారు జారీచేసిన ప్రకటన కాంగ్రెసు గత పదిహేను సంవత్సరములలో చేసిన ప్రకటనలకంటె జాగ్రతగను, మితముగను, నుండెను.

ధేరాడూనుజైలులో కొంతవరకునాభావములీవిధముగనుండెను బయటప్రపంచముతో నాకు సంబంధము లేకపోవుటచే పరిస్థితులను గురించి నేను నిశ్చయాభిప్రాయముల నేర్పరచుకొనజాలకపోతిని. బాహ్యసంవర్కమున్నచో బహుశః నా భావములు కొంత మారి యుండవచ్చును.

వర్తమానముతో విసుగుచెంది నేను భూతకాలములో మునిగి
తిని. నేను ప్రజావ్యవహారములలో పాల్గొన నారంభించిన తరువాత
భారతదేశములో రాజకీయముగ నేమిజరిగెను? మేము చేసిన దెంత
యుక్తము? ఎంతయుక్తము? నా భావములను లిఖితముచేసినచో నవి
యెక్కువ క్రమయుక్తము సహాయకారిగనుండునని నాకు తట్టెను. ఇది
నా విచారములనుండి నిరుత్సాహములనుండి నామనస్సును తప్పించును.
కనుక 1934 జూన్ నెలలో నే నీ 'ఆత్మకథను' డేరాడూనుజయిలులో
ప్రారంభించితిని. నాకు వ్రాయవలెనను బుద్ధిపుట్టినప్పుడెల్ల వ్రాయుచు
నెనిమిదిమాసములు వ్రాసితిని. తరచు మధ్యమధ్య కాళీలువచ్చు
చుండెను. మూడుసార్లు మూడునెలలు అట్టికాళీలువచ్చెను. కాని,
నేను దీనిని సాగించుచు నిప్పుడి వ్యక్తిగత ప్రస్తావముచివరకువచ్చితిని.
ఇందులో చాలవరకు నిరుత్సాహముచేతను, భావ ప్రకోపముచేతను
నేను బాధపడుపరిస్థితులలో వ్రాయబడెను. బహుశఃయిది కొంతనేను
వ్రాసినదానిలో ప్రతిబింబించియుండవచ్చును. కాని, యీ వ్రాతయే
నా ప్రస్తుత విచారములనుండి నన్ను తప్పించుటకు చాలవరకు తోడ్ప
డెను. నేను వ్రాయునపుడు బాహ్య పాఠకులనుగురించి భావించుచుండుట
లేదు. నన్ను నేనే సంబోధించుకొనుచుంటిని. నేనే ప్రశ్నలను వేసి
కొనుచు నాయుపయోగముకొరకు నేనే సమాధానముల నిచ్చుకొను
చుంటిని. ఒక్కొక్కప్పుడు దీనితో కొంత వినోదించెడివాడను. నేను
సాధ్యమైనంతవరకు సరళముగ భావింపగోరితిని. గత చరిత్రకు సంబం
ధించిన యీ విమర్శ నా కందులకు తోడ్పడునని యూహించితిని.

జూలై మాసాంతముకు కమలయారోగ్యము శీఘ్రముగ చెడి
పోవుచు కొద్దిరోజులలో విషమపరిస్థితి యేర్పడెను. ఆగష్టు 11వ తేదీని
నన్ను డేరా జయిలునుండి పోలిసు లలహాబాదు తీసికొనివచ్చిరి.
అచ్చట జిల్లామేజిస్ట్రేటు బాధపడుచున్న నా భార్యను చూచుటకునన్ను
తాత్కాలికముగ విడిచిపెట్టుచున్నామని చెప్పెను. నా కప్పుడే
జయిలులో నారుమాసములు నిండెను.

“కత్తి శాశ్వతము; యొర క్షీణించును; శరీరము నశించును, ఆత్మనశింపదు” బైరన్.

నా విడుదల తాత్కాలికము. కనుల శల్యావశిష్టమయి, తనన్యాధితో పోరాడుచు ఛాయవలె నుండెను. ఆమె నన్ను వీడవచ్చునను భావము నాకుదుర్భరముగనుండెను మా వివాహమయి వదునెనిమిది సంవత్సరముల యాదుమాసములయ్యెను నా మనసొక్క సారి యాదినమును స్మరించెను. ఈ కాలము మే మనుభవించినసమస్తమును సంస్మరించెను. నా కపుడినువదారేండ్లు. ఆమెకు పదిహేడు సుమారుగ నుండెను. ఆమె ప్రపంచపోకడల నెరుగని కేవలయమాయక పడుచు మా వయోభేదము హెచ్చు. కాని మా మానసికదృష్టి భేదము మరింత హెచ్చు. ఆమెకంటె నేను చాల వృద్ధిచెందితిని. అయినప్పటికి నాలో నెంత ప్రపంచజ్ఞానము కాన్పించినను నేనుచాల కుర్రతనముగ నుండెడివాడను. అభిమానరాశియైన యీ సుకుమార కన్య మనస్సు పుష్పమువలె నెమ్మదిగ వికసించుచున్నదనియు, దానికి సౌమ్యదోహద మవసరమనియు నేను గుర్తింపలేదు. మేమన్యోన్యాయుర్రాగము గలిగి సుఖముగనే జీవించెడివారము కాని, మా దృష్టులు వేరుగ నుండుటచే కొంత సరిపెట్టుకొనలేకపోయెడివారము. దీనివలన నప్పుడప్పుడు చిన్నచిన్న తగవులు - బాలబాలికల వ్యాపారములవంటివి - స్వల్పవిషయములమీద కలుగుచు చిరకాల ముండక వెంటనే సమాధానము కలుగుచుండెడిది. ఉభయులము తొందర స్వభావము కలవారము; అభిమానవంతులము. మా గౌరవములను నిలబెట్టుకొనవలెననెడి కుర్రతనపు భావము కలవారము. అయినప్పటికి నెమ్మది నెమ్మదిగ సరిపెట్టుకొనుచు మా యుర్రాగము పెరిగెను. మా వివాహము జరిగిన యిరువదియొక్క మాసములకు మాయేకైక పుత్రిక యిందెర జనించెను.

మా వివాహము రాజకీయరంగ వర్తివర్తనలతో సమకాలిక మయ్యెను. నేను వానిలో మునుగుచుంటిని, అవి ‘హోమురాలు’ దిన

ములు వానివెంటనే పంజాబు సైనికశాసనము, అసహాయోద్యమము వచ్చెను. నేనంతకంతకు రాజకీయ యుద్ధామాయతములో నెక్కువగ తగులొంటిని. వీనిపైనేనెక్కువగ కేంద్రీకరించుటచే బుద్ధిపూర్వకముగ నేనామెను నిర్లక్ష్యముచేసి యామెగతికి ఏడివివేసితిని. నిజముగ నప్పుడామెకు నా సంపూర్ణ సహాయ మవసరముగ నుండెను. ఆమె యెడల నాప్రేమ యభివృద్ధిచెందుచుండెను. తన సాంత్వన వచనములతో నన్నోదార్పుట కామె యచ్చటనున్నదని తెలిసికొనుట నాకు సుఖావహముగనుండెను. ఆమె నాకు పుష్పినిచ్చెను. కాని, తాను నిర్లక్ష్యము చేయబడినట్లు భావించి యామె బాధపడియుండవలెను.

తరువాత నామెను విడువనివ్యాధి, శ్రమచిర కాలముజయిశ్శలో నుండుట! అప్పుడు, మేము జయిలుడర్భనములందు మాత్రమే కలుసుకొనుచుండెడివారము. శాసనోల్లంఘన మామెను మా సంగ్రామ ప్రథమశ్రేణిలోనికి లాగెను. జయిలుకు రాగలిగినందుల కామె యానందించెను. మేమంతకంతకు సన్నిహితుల మగుచుంటిమి. మా యపురూపసమ్మేళనములమూల్యములుగ నుండెడివి. మేమునాని కొరకెదురుచూచుచు రోజులను లెక్కించుకొను చుండెడివారము. మేముకరితో నొకరము విసుగుచెందెడివారము కాము. మా కలయి కలలలోను, స్వల్పకాలిక జీవితములోను శ్రోతదనము. నూతనరుచి నవ్యశోభ యుండెడివి, ఒకరితో నొకరము నిరంతరము శ్రోతవిషయము కనుగొనుచుంటిమి. ఒక్కొక్కపు డీ నూతన సూచిష్కరణములు మాకు రుచించెడివికావు. మా వయసు మీరిన యనంగీకారములలోగూడ కొంత బాలబాలికా విచేష్టితముండెడిది.

పదునెనిమిదేండ్ల వైవాహికజీవితము గడపిన తరువాతగూడ నామె కన్యవలె, పడుచువలెనుండెను. ఆమె యెంతమాత్రము కుటుంబినివలె కాన్పించదు. ఆమె చాలకాలముక్రిందట మాయింటికి వచ్చిన పథువువలెనే యుండియుండవచ్చును. కాని, నేను చాలవరకు మారిపోతిని. నాలో నావయసుకుతగిన యర్హత, చురుకుదనము, లాఘవములున్నను-నాలో కొన్ని చిన్న తనపు లక్షణములుగూడ కలవని

చెప్పుదురు. నా ముఖవిలాసము నన్ను బయటపెట్టును. నేను కొంత బట్టతలవాడను; నా తల నెరిసెను; ముఖమున ముడతలుండెను. నా కండచుట్టు శ్యామల ఛాయలుండెను కష్టములతోను, విచారములతోను కూడుకొనియున్న గతనాలుగేండ్లు నాపయి ననేక చిహ్నములను కలుగజేసెను. ఈ చివర వత్సరములలో కమల నేను కొత్త ప్రదేశములకు పోయినపు డామెను నాకూతురని యనుకొనెడివారు. ఆమెయు, నిందిరయు నక్కచెల్లండ్రవలె కాన్పించెడివారు.

వదునెనిమిదేండ్ల వివాహజీవితము ! కాని, వానిలో నెన్ని దీర్ఘ సంవత్సరములు నేను జయిశ్యలోను, కమల యాస్పత్రులలోను, గడిపితిమి? ఇప్పుడు తిరిగి నేను జయిలులోనేయుండి కొద్దిదినములు బయటకువచ్చితిని. ఆమె వ్యాధిగ్రస్తురాలై, జీవితముకొరకు పోరాడుచుండెను. ఆరోగ్యమును సరిగ కాపాడుకొనలేదని నా కామెపె కొంచెము కోపము. అయినను నే నామె నెట్లు నిందింపగలను? జాతీయపోరాటములో తన సంపూర్ణభాగమును వహింపజాలని యశక్తతకును, నిర్వ్యాపారత్వమునకు నామెయుత్సాహ మోర్పు వహింపజాలకుండెను. శరీరదుర్బలతచే నామె తగినంత చేయజాలక పోయెను. చికిత్సయు చేయించుకొనజాలక పోయెను. ఆమె యాంతరంగికాన్ని శరీరమును దహించివేసెను నేనెక్కువగ నభిలషించుచున్న యీసమయములో నామె నన్ను వీడిపోదు. మే మిప్పుడే యదార్థముగ నొకరినొకరము తెలిసికొని యర్థముచేసికొన ప్రారంభించితిమి. మాసంయుక్తజీవిత మిప్పుడే న్యాయముగ ప్రారంభమయ్యెను. మేమొకరిపై నొకర మంత యాధారపడితిమి. మేమిరువురము కలసి చేయవలసినదెంతయో యుండెను ఆమెను గంటగంటకు, దినదినము పరీక్షించుచు నేనిట్లు తలపోయుచుండెడివాడను. సహచరులు, స్నేహితులు నాదగ్గరకురాగా నేనెవరితోను చర్చించుట కిష్టపడలేదు. నాకు పరిస్థితులు తిన్నగా తెలియవు. స్వయముగ వ్యక్తులతో సంవర్కమున్నగాని యేమి చెప్పటకు నేమిచేయుటకు వీలులేదని నా చిరయనుభవము బోధించెను. ప్రభుత్వము నాభార్యను చూచు

టకు నాయెడలచూపిన సరసతను నేను రాజకీయ ప్రయోజనముల కుపయోగింపదలచుకొనలేదు. నేనట్టి పబ్లి కుస్టేటుమెంటును చేయ లేదు. ప్రయివేటులోకూడ నే నట్టిసీతిని నిశ్చయించుకొనలేదు.

కమలస్థితినిగురించి నేను గాంధీజీకి తెలిపితిని. నా మానసిక స్థితినిగురించికూడ నీ సద్యానమును వెల్లడించితిని. ఇటీవల విషయ ములుకొన్ని నాకు బాధకరముగ, విచారకరముగ నుండెను. నా యుత్తరములో నిది కొంత ప్రతిబింబించెను. ఏమిచేయవలెను, ఏమి చేయకూడదు అను విషయమై నేనేమియు సూచింపలేదు జరిగిన దానినిగురించి నాభావములను వెల్లడించితిని ఆ యుత్తరము "భావో ద్రేకపూరితముగ నుండెను. అది గాంధీజీకి చాల బాధను కలిగించె నని నేను తరువాత తెలిసికొంటిని.

ప్రభుత్వపుపిలుపు వచ్చునని నేను దినదినము చూచుచుంటిని. అనేకవదంతాలు బయలుదేరెను. బొంబాయి కాంగ్రెసు, నవంబరు లోని అసెంబ్లీ యెన్నికలు లేనిచో నన్ను విడిచిపెట్టియుండెడివారట! ఇప్పుడే నన్ను విడిచివేసినను విడువవచ్చు ననిరి. నా విడుదలయైన వదకొండవదినము, ఆగష్టు 23 వ తేదీ వచ్చెను. పోలీసు మోటారు వచ్చెను. నేను నై నీజయిలుకు పోవలెనని ఆఫీసరు చెప్పెను. నేను నా స్వజనమువద్ద సెలవుతీసుకొంటిని. నేను మోటారు ఎక్కుచుండ వ్యాధిగ్రస్తురాలైన నా తల్లి చేతులు చాచుకొని నాయొద్దకు తిరిగి పరిగెత్తుకొనివచ్చెను. అప్పటి ఆమెవదనము నన్ను చాలాకాలము వీడకుండెను.

తి రి గి జ యి లు కు

నేను తిరిగి నైసీజయిలులో నుంటిని. నాకు క్రొత్త జయిలు ప్రారంభమైనట్లుండెను బయటనుండి లోపలకు, లోపలనుండి బయటకు నే నెట్టి రెక్కలచెండునైతిని! ఇటు నటు యీ తిరుగుడువ్యాపారము నా శరీరస్థితిని భావోద్రేకముచే కదల్చివేయుచుండెను. నిరంతరము మార్పులకు సరిపెట్టుకొనుట సులభముకాదు. నన్ను నా వెనుకటి 6 నెం. కొట్టులో గాక మరియొక చోటుకు మార్చిరి. అందులో నిపుడొక విచారణ, శిక్ష లేని ఖయిదీ యుంచబడెను. అతనితో నన్ను కలుపుట భద్రము కాదని తలవబడెను.

రాత్రిందివములను నే నచ్చట గడుపుచుండినను నా మనమన్యత్రయుండెను, నా పునర్నిర్బంధమువలన కమలలో కలిగిన యభివృద్ధి చెడునని నేను భయపడితిని. అది అట్లే జరిగెను. కొన్ని రోజులు దాక్టరుల యభిప్రాయములను నాకు తెలియబరచిరి. రెండు వారములైన తరువాత నామె స్థితి క్రమముగ చెడుచున్నను ఏని నాపివేసిరి. చెడునార్తలు, వానికొరకు వేచియుండుట దీనివలన రోజులు దీర్ఘములయ్యెను. రాత్రులొక్కొక్కప్పుడు మరింత యధ్వాన్నమయ్యెను. కాలము కదలనట్లుండెను. కదలినను కదలనంత మందముగ జరిగెను. ప్రతి గంట గండముగ, భయంకరముగ నుండెను. నన్ను తిరిగి నిర్బంధించి మాసముగడచిన తరువాత నొక పోలీసుఆఫీసరు కమలనుచూచుటకు నన్ను దీసికొనివెళ్ళెను. నన్ను వారమునకు రెండుసార్లు లిట్లు తీసుకొనివచ్చుచుందు మని యతిడు చెప్పి యీ కాలమునుకూడ స్థిరపరచెను. నేను నాల్గవరోజున వేచియుంటిని. నాకొరకెవరునురా లేదు. అయిదు, ఆరు, యేడురోజులిట్లు గతించెను. కనిపెట్టుకొనియుండుటకు నాకు విసుగుపుట్టెను. ఆమెస్థితి తిరిగి యుష్మదవకరమయ్యెను. ఆమెను చూచుటకు నన్ను వారమునకు రెండుసార్లు తీసికొనివెళ్ళెదమనిచెప్పట యెంతటివరిహాసమో! అనినేను భావించితిని. చిట్టచివరకు సెప్టెంబరు గతించెను. ఆ ముప్పది దినములు నేనెన్నడు ననుభవించని దీర్ఘతమ దుర్దినములు.

నేను రాజకీయములలో దిగనని వాగ్దానముచేసినచో, యిష్టా
గోష్ఠిగనైననుసరే, నేను విడిచివేయబడుదునని మధ్యవర్తులు నూచిం
చిరి, అప్పుడు రాజకీయములు నాతలంపులోనేలేవు; నేను బయట
నున్న పదకొండుదినములలోను చూచిన రాజకీయములు నాకసహ్య
ముగనుండెను. కాని వాగ్దానమునిచ్చుటమా ! నాప్రమాణములకు,
యద్యమమునకు, నాసహచరులకు, నాకు ద్రోహముచేయుటమా !
అదియసంభవము. అట్లుచేయుట నాభావములకును, నేను పవిత్రమని
తలంచు సమస్తమునకు మృత్యుఘాతము. కమల నానాటికి క్షీణించు
చున్నదని నే నామెప్రక్కనున్నచో నేదదేరుసని చెప్పుచుండెడివాడు.
ఆమె కీ యవకాశము నిచ్చు నా కోరికకంటె నా స్వాభిమానము,
గర్వము అధికమైనదా? ఇది నాకొక గొప్పదురవస్థ. కాని యదృష్ట
వశమున నాకీసందిగ్ధదశ పట్టలేదు. నేనట్టివాగ్దానమునిచ్చుట కమలయే
నిరాకరించునని నేనెరుగుదును.

అక్టోబరు మొదటిరోజులలో ఆమెనుచూచుటకు నన్ను తీసి
కొనివెళ్ళిరి. ఆమె జ్వరతీవ్రతతో నిశ్చేష్టయైయుండెను. నేనామెప్రక్క
నుండగోరెను. కాని నేను తిరిగి జయిలుకు పోవుచుండుటచే నామె
నన్ను చూచి ధైర్యముగ నవ్వునవ్వి నన్నుకొంచెము వంగవలసినదని
సంజ్ఞచేసిను. నేను వంగితిని “ప్రభుత్వమునకు మీరు వాగ్దానము
నియ్యవలెనను యీవదంతియేమిటి? అట్లు యివ్వవలదు!” అనియామె
మెల్లగచెప్పెను.

చివరకు కమలను భోవాలి తీసుకొనివెళ్ళుటకు నిశ్చయింప
బడెను. ఆమె యచ్చటకు వెళ్ళుటకు పూర్వదినమున నన్నచ్చటకు
తీసికొనిపోయిరి. నేనామెను తిరిగి యెప్పుడుచూతును? ఆమె నాకిక
కాన్పించునా? ఆమె యానాడు సంతోషముగ, ముఖముగ కాన్పిం
చెను. నాకిది చాలాకాలమునుండి లేని సంతోషమును కలిగించెను. తరు
వాత మూడువారములకు నన్ను ఆల్మోరాజిల్లా జయిలుకుమార్చిరి.
భోవాలి మార్గములోనే యుండెను. నేను నా పోలీసుతోసహా కొద్ది

గంటలచ్చట గడిపితిని. కమలకు సుగుణముగ నున్నందులకు నేను సంతసించి యుత్సాహముతో ఆల్మోరా వెళ్ళితిని.

ఆల్మోరా జయి లొక శిఖరముమీద నిర్మింపబడెను. నాకు దర్జాయెనకొట్టు యివ్వబడెను. పెద్దహాలు 51 అడుగుల పొడవు, 17 అడుగుల వెడల్పు. నేల గతుకుగ 'కచ్చా'గను నుండెను చెదతిని వేసిన పైకప్పునుంచి ముక్కలు, తుక్కు నిరంతరము జలజల గాలు చుండెను. దానికి పదిహేను కిటికీలు, ఒక గుమ్మము కలవు. వీటికి తలుపులులేవు, నాకు శుభ్రమైనగాలికి కొదవలేకయుండెను. చలి యెక్కువయైనప్పుడు చావలతో కొన్ని కిటికీలు మూసివేయబడెడివి. ఈ విశాలప్రదేశములో నే నేకాంత ఘనత ననుభవించితిని. కాని నేను కేవల మొంటరిగ లేను. అధమము మూడున్నరడజనులపిచు కలు కూలుచున్న కప్పులో తమనివాసము నేర్పరచుకొనెను. ఒక్కొక్కప్పుడు సంచారముచేయు మేఘ మొకటి నన్ను దర్శింపవచ్చి కిటి కీలగుండ తన సహస్రచేతులను చాచి యాప్రదేశమును చల్లవరచి పోవును.

ఇచ్చట నన్ను ప్రతిదినము సాయంకాలమయిదుగంటలకు, తాళము వేసెడివారు. ఉదయము యేడుగంటలకు నా తలుపు తాళ ములు వీడును. పగలు నాగదిలోనో బయట వరండాలోనో కూర్చొ నెదను. గోడలపైనుండి నాకొకపర్వతశిఖరము కాన్పించెడిది. ఆ పైన విశాలనీలాకాశము మేఘరాశితో నిండియుండెడిది ఈమేఘము లద్భుతములగురూపములను దాల్చెడివి. వానిని పరీక్షించుటకు నా కెప్పుడు విసుగుపుట్టెడిదికాదు. అవి యన్నిమృగములరూపములను దాల్చుటను చూచుచున్నట్లు నేను భావించితిని. ఒక్కొక్కప్పు డవి యన్నియుకలసి మహాసముద్రమువలె కాన్పించెడివి; లేక నవి సముద్ర తీరమువలెనుండును. దేవదారులనుండివీచు వాయువుయొక్క మర్మర ధ్వని దూరముననున్న సముద్రతరంగ ఘోషవలె నుండును.

కమలస్థితికి నేను భేదపడుచుంటిని. చెడువార్త నన్ను తారు మూచుచేసిడిది, కాని పర్వతవాయువు నన్ను శాంతింపజేసి యోదా

చ్చుటచే నేను గాఢముగ నిద్రపోయెడివాడను. నేను నిద్రపోవుటకు ముందు—నిద్ర యెంతటి యద్భుత విషయము! యెంత రహస్యవిషయము! దానినుండి మనమేల మేల్కొనవలెను? నేనసలు మేల్కొనలేదనుకొనుడు? యని భావించెడివాడను.

అయినను బయటకు పోవలెననెడి కోరిక మునుపటికంటె గాఢముగ నుండెను. బొంబాయికాంగ్రెసు జరిగిపోయెను. నవంబరు గతించెను. అసెంబ్లీయెన్నికల యుద్దేశము చల్లారెను; నన్ను విడిచిపెట్టదరనుకొనుచుంటిని. కాని యింతలో అబ్దుల్ గఫూర్జాను నిర్బంధము, శిక్ష విసపచ్చెను సుభానుచంద్రబోసు భారతదేశముకు తిరిగివచ్చినపుడు వేసిన అరెస్టు ఆశ్చర్యకరముగనుండెను. తన దేశస్తులలో నధిక సంఖ్యాకులచే ప్రేమింపబడువానిమీద నవి ప్రయోగింపబడెను. వ్యాధిగ్రస్తుడైయున్నను మృత్యుశయ్యమీదనున్న తండ్రిని చూచుట కితడు త్వరపడివచ్చెను. ప్రభుత్వదృక్పథ మావిధముగ నున్నప్పుడు నా యకాల విడుదల యసంభవము. తరువాత ప్రభుత్వప్రకటననుట్లే వెలువడెను.

ఒక నెల యాల్మోరాలో నున్నతరువాత నన్ను కమలను చూచుటకు తీసుకొనివెళ్ళిరి. తరువాత నేనామెను మూడువారముల కొకసారి చూచెడివాడను సర్ శామ్సూల్ హాక్ (భారతశక్రతి) నన్ను వారమున కొకటిరెండుసార్లు నాభార్యను చూడనిచ్చునట్లు పదేపదే చెప్పెను. ఆల్మోరాలోనున్న మూడున్నరమాసములలో నేనామె నయిదువర్యాయములే చూచితిని. నేను దీనినొక ఫిర్యాదు కొరకు చెప్పుటలేదు. ఈవిషయములో ప్రభుత్వమువారు నాపట్ల చాలయుక్తముగనుండి కమలనుచూచుటకు అసాధారణ సౌకర్యములను కలిగించిరి. దీనికి నేను నారికి కృతజ్ఞుడను. నాస్వల్పకాలసందర్శనము లామెకు నాకుకూడ నమూల్యములయ్యెను. నేనామెతో చాల కాలము సంభాషించెడివాడను. మే మొకరికొకరమత్రివేమాస్పదులమైతిమి. ఆమెనువీడుట బాధకరముగనుండెడిది. మేము కలుసుకొని విడిపోయెడివారము.

నాతల్లి చికిత్సకొరకు బొంబాయివెళ్ళెను. ఆమెకు గుణముగ నున్నట్లే కాన్పించెను. జనవరిమధ్యభాగమున నొకనాడు నాకొకతంతి వచ్చెను. ఆమెకు పక్షవాతము వచ్చెనని యది తెలిపెను. నన్ను బొంబాయి ఖయిదు కామెసమీపములో నుండుటకు మార్చెడరనిరి. ఆమెస్థితి చక్కబడుటచే నన్ను మార్చలేదు.

జనవరి తరలిపోయి ఫిబ్రవరివచ్చెను. వసంతకాలధ్వను లాకసమును నింపుచుండెను. పిగిలిపిట్ట, కోయిల యిత్యాదిపక్షులు మరల కాన్పించి గానముచేయ నారభించెను. లేతమొలకలు భూమినుండి యద్భుతముగ పైకిలేచుచు నీ వింతవ్రపంచమును తిలకించుచుండెను. యర్రగన్నేరు పర్వతసీమలను రక్తకాంతితో నింపుచుండెను. బఠానీలు, శేగులు పుష్పించుచుండెను. రోజులు గడచుచుండ భోవాలీ సందర్శనమును గురించి యోచించుచు నేను వానిని లెక్కించుచుంటిని. జీవితములోని యమూల్యమైన ప్రసాదములు విఫలిత, శ్రావ్యము, యెడబాటువీని ననుసరించునను లోకోక్తిలో నెంత సత్యమున్నది! యని నే నాశ్చర్యపడుచును. అట్లు కానియెడల బహుశః అవి గుర్తింపబడవు. నిర్దుష్టభావమునకు బహుశః బాధ యగసరము. అది యధికమైనచో బుద్ధిని కిప్పి వేయవచ్చును. జయిలు అర్మిపరీక్షను ప్రోత్సహించును. జయిలులోనున్న దీర్ఘసంవత్సరములు నన్నంతకంత కార్యవిచారణ చేసికొనుటకు బలవంతపరచెను. స్వతః నేను అంతర్ముఖుడను కాను. కాని జయిలుజీవిత మాత్మపరీక్షకు మార్గము చూపును.

ఇటీవల విషయములు

నాకు నచ్చు వార్తావత్రికలవలన బొంబాయి కాంగ్రెసు సభా తీర్మానములను తెలిసికొంటిని. ఇరువది సంవత్సరములు సన్నిహిత సంపర్కముచే నా వ్యక్తిత్వము కాంగ్రెసుసంస్థలో మిళితమైపోయెను. నా పదవి, బాధ్యతవలన నాకుగల హక్కుకంటె నా సంస్థతోను, వేలకొలది నా పాతస్నేహితులతోను నన్ను బంధించిన యగోచర మైన పాశములు బలవ తరముగ నుండెను. అయినను నే నా తీర్మానములతో తృప్తినొందలేదు. కొన్ని ముఖ్యవిషయములు జరిగినను ఆ కాంగ్రెసుసభ యంతయు నిస్సారముగ నుండెను. నేను శ్రద్ధతీసుకొను విషయములేవియు చర్చింపబడలేదు. నే నచ్చట నుండుచో నేమిచేసిడివాడనో యని యాశ్చర్యపడితిని. నిశ్చయముగ నా కే తెలియదు. నే నప్పుడు చింతింపవలసిన యవసరముకూడ లేదు

ఆ సభలో రెండు ప్రధానలక్షణములు కాన్పించెను. గాంధీజీ యొక్క యసాధారణవ్యక్తిత్వము, మాలవ్యా, ఆ నేలనాయకత్వము క్రింద ప్రదర్శింపబడిన యత్యంత నిస్సార కులతత్త్వ వ్యతిరేకత, భారత ప్రజాహృదయముయొక్కయు, మధ్యతరగతులవారియొక్కయునాంతరంగిక ప్రవృత్తులను గుర్తెరింగిన వారందరు గాంధీజీ భారతదేశములో నసాధారణపురుషుడనిన యాశ్చర్యపడెను. ప్రభుత్వాధికారులు, కొందరు ఘోషారాజకీయ వేత్తలు నతడురాజకీయరంగములో దిగ్గతొక్కివేయబడెనని తరచు యూహించుచుందురు. అతడు తన వెనుకటి శక్తితో, పలుకుబడితో తిరిగి విజృంభించినపుడు వారు నాలుకలుకరచుకొనుచు నీమూర్ఖుకుగల నూతన కారణములను వెతుకుచుందురు. అతని యభిప్రాయముచేత నవి సాధారణముగ సంగీరింపబడుటచేత నతడు

కాంగ్రెసును, దేశమును పాలించుటలేదు. అతనియసాధారణవ్యక్తిత్వమే దీనికి కారణము. ప్రతిచోటను వ్యక్తిత్వమే పరిగణింపబడును. ఇతర చోట్లకంటె సది భారతదేశములో మరింత ప్రాధాన్యత వహించును. అతడు కాంగ్రెసునుండి విశ్రాంతి తీసికొనెను. బాహ్యముగ నిది కాంగ్రెసుచరిత్రలోను, భారతచరిత్రలోను నొక మహాధ్యాయమును సమాప్తముచేసెను. కాని ప్రధానముగ దీనికెట్టి గొప్ప ప్రాముఖ్యతలేదు. తన యధికారమునుండి యతడు తప్పించుకొనజాలడు. అతని పదవి యుద్యోగమువలన, యితర స్థూలసంబంధమువలన యతనికి సంక్రమించ లేదు. కాంగ్రెసు వెనుకటివలె యిప్పుడును అతని దృక్పథమునే ప్రతిబింబింపజేయును అది యతనిమార్గమునుండి తప్పిపోయినను గాంధీజీ దానిని, దేశమును చాలవరకు ప్రేరేపించుచునేయుండును. ఆబాధ్యత నుండియు, భారమునుండియు నతడు తప్పకొనజాలడు. తాత్కాలికముగ నతడు కాంగ్రెసునుండి విరమించెను. బహుశః యతడొక విధమగు వ్యక్తిగత ప్రత్యక్షవిధానమును యోచించుచుండనచ్చును. దానిని కాంగ్రెసు సమస్యగ చేయుట కత డిష్టపడడు.

కాంగ్రెసు నియోజకవర్గ నియమితసభ యను భావము నవలంబించినందులకు నేను సంతోషించితిని. సమస్యను పరిష్కరించుటకు వేరుగత్యంతరములేదు. ప్రభుత్వమువారు దీనిని జరుగనీయరు; కాని యెప్పుడో యొకప్పు డిది జరుగక తప్పదు. ఈలోపుగ తగిన బలమును చేకూర్చుకొనవలెను. కొంతమంది దీనినొకవిధమగు అఖిలపక్షసభగ చేయగోరిరి. ఇది కేవలము వ్యర్థము. నియోజకవర్గ నియమితసభయనగా ప్రజలనుండి బలమును, ప్రేరేపణమును పొందినవిశాల ప్రజాసంఘముచే నెన్నుకొనబడిన సభయనియర్థము. అట్టిసభ వెంటనే యదార్థసమస్యల నెదుర్కొనును. అది కులతత్త్వరొంపులలో దిగబడదు. బొంబాయి కాంగ్రెసుజరిగిన వెంటనే అసెంబ్లీఎన్నికలు జరిగెను. ఎన్నికలలో నాకు ప్రీతిలేకపోయినను కాంగ్రెసు అభ్యర్థులు గెలువవలెనని నేనుకోరితిని. ప్రతిపక్షములవారు - ఇందులో నుద్యోగములకొరకు వేటాడువారు. కులతత్త్వవాదులు, నమ్మకస్వామిద్రోహులు నానాగోత్రములవారు.

ఓడిపోవలెనని కోరితిని. చివరకు కాంగ్రెసుకఖండవిజయముకలిగినందులకు రాదగినవారు చాలమంది యోడినందులకు తృప్తి నొందితిని.

కాంగ్రెసు నేషనలిస్టు లనబడువారిద్వర్షి నాకువిచారకరముగ కాన్పించెను. వారు కమ్యూనల్ అవార్డును తీవ్రముగ నెదిరింపవచ్చును. కాని, వారు తమస్థితిని బలపరచుకొనుట కత్యంత కులతత్వవాదులతోను సనాతనవాదులతోను కూడ కలిసిరి. బెంగాలులో తప్ప వారన్ని విధముల కాంగ్రెసుకు వ్యతిరేకులు. వీరే కాంగ్రెసుకు ప్రబల ప్రతికక్షులు—భూభూమందులు, లిబరలులు, నిశ్చయముగ సభికారులు. వీరింతమందియున్నను కాంగ్రెసు అభ్యర్థులు నెగ్గిరి.

కమ్యూనల్ అవార్డును గురించిన కాంగ్రెసుదృష్టి యసాధారణమైనది. అయినను ప్రస్తుతపరిస్థితులలో నదియంతకంటె వేరేమియ్యచేయజాలదు. ఇంతవరకు తటస్థభావము నీరసనీతి నవలంబించుటచేతనే ఈస్థితి సంభవించెను. ఫలితములకు వెరువక బింకమైనమార్గము నవలంబించి దాని ననుసరించుట యుక్తము, గౌరవప్రదమునై యుండెడిది. కాని, కాంగ్రెసు దాని కప్పడంగీకరింపక పోవుటచే నిప్పటివద్దతికంటె వేరొకమార్గములేదు. కమ్యూనల్ అవార్డు స్పష్టముగ నవ్యక్తమైనది. అదియున్నంతకాల మెట్టి స్వాతంత్ర్యము సాధించుటకువీలులేదు. కనుక దానినంగీకరించుట యెన్నడుపొసగదు. అవి ముస్లిములకెక్కువఁబెచ్చెనను కారణ మెంతమాత్రమును కాదు. వారు కోరినదాని నిచ్చుట బహుశః సాధ్యమేయగును. నిజమేమన బ్రిటిషు ప్రభుత్వము హిందూదేశము సనేక పరస్పర విరుద్ధశాఖలక్రింద విభజించి యొకదానితో నొనటి తలపడునట్లుచేసి యనర్గళముగ పరిపాలనచేయుచున్నది. అది బ్రిటిషుప్రభుత్వముపై నాధారపడుటను విధాయకముగచేయుచున్నది.

అతి రియాకనరీ కులసంఘములైన హిందూమహాసభముస్లిముకాన్ఫరెన్సులకు వెనుకనున్న వారి నిజస్వరూపముల నసెర్లీనిన్నికలు విశదపరచెను. వారి యభ్యర్థుల అభిమానులు పెద్ద భూభూమందులు, వడ్డీవ్యాపారస్తులు. నవీన ఋణవిమోచనబిల్లులను తీవ్రముగ నెదిరించి హిందూమహాసభకూడ బ్యాంకర్లయెడల పక్షపాతము వెలిబుచ్చెను.

హిందూసాంఘిక తరగతులపై కొద్దిమంది “హిందూమహాసభ”యగు చున్నది. అందులో నొకభాగము, వృత్తులలోనున్న కొంతమంది కలసి లిబరలు లగుచున్నారు. వారికి హిందువులలో నెట్టి పలుకుబడి లేదు. ఏలనన మధ్యతరగతిలోని క్రిందితరహావారు రాజకీయముగ మేల్కొంచిరి. పారిశ్రామిక నాయకులుకూడ వీరికి దూరము వృద్ధి చెందుచున్న పరిశ్రమలకు నర్థవ్యూడల్ ప్రయోజనములకు కొంత స్పర్ధకలదు. ప్రత్యక్షకార్యక్రమములకు లేక సాహసకార్యములకు భయపడు పారిశ్రామికులు ప్రభుత్వముతోను, జాతీయతతోనుకూడ సఖ్యముగనుండగోరెదరు, వారు లిబరలు, కమ్యూనలువర్గములనులెక్క చేయరు. పారిశ్రామికాభివృద్ధి, లాభములు వారి ప్రధానాశయములు.

ముస్లిములలో నీమధ్యతరగతులలోని క్రిందితరహావారి ప్రబోధము, పారిశ్రామికాభివృద్ధికొరవడియుండెను. కనుక వారి కులసంస్థలను వచ్చి రియాక్ష్నరీలు, పూర్వవృత్తి ప్రభువులు, పింఛనుదారులు వశపరచుకొనుటయేగాక సంఘముమీదకూడ మంచి పలుకుబడి గలిగియున్నారు. ముస్లిముకాన్ఫరెన్సు ‘పీఠ’ బిరుదాంకితులు, పెద్దజమీందారులు, పాతమంత్రులు గల యొక గొప్పప్రదర్శనము. అయినను, ముస్లిము ప్రజాసామాన్యములో నెక్కువశక్తియున్నట్లు కాన్పించును. బహుశః వారి సాంఘికస్వేచ్ఛయే దీనికి కారణము. ఒకసారి కడలిక కలిగినచో వా రెక్కువ చురుకుగ సామ్యవాదములు కావచ్చును. వర్తమానమున ముస్లిము విద్యాధికులు మనఃకాయముల స్థబ్దులు. వారిలో నుత్సాహములేదు. వారు తమ పాతసంరక్షకులను త్రోసివేయ సాహసింపరు.

రాజకీయాభివృద్ధినొందిన కాంగ్రెసు నాయకులుకూడ ప్రజాపరిస్థితులు కోరనంతటి జాగ్రతను వహించిరి. వారు ప్రజలసహాయమును కోరుదురు కాని వారి యభిప్రాయములను కనుగొనరు; వారిబాధలను గురించి పరిశోధన చేయరు. ఎన్నికలకు ముందు వివిధ కాంగ్రెసేతర మితవాదులను త్రిప్పుటకు వారుతమప్రోగ్రాముయొక్కజోరుతగ్గించిరి. దేవాలయప్రవేశ బిల్లువంటిదానియెడలకూడ తమ దృష్టిని మార్చు

కొనిరి. చెన్నపట్టణ శ్రోత్రియులను శాంతివరచుటకు వాగ్దానము లీయ బడెను. గురియైన తీవ్ర యెన్నికల ప్రచారము సాగించినచో నెక్కువ యుత్సాహము కలిగెడిది; ఎక్కువ ప్రజాప్రజోధమునకు తోడ్పడిది ఇప్పుడు కాంగ్రెసు వార్ల మెంటరీవద్దతి నవలంబించెను. కనుక కొన్ని చిల్లరవోటులను సంపాదించు నుద్దేశ్యముతో సాంఘిక, రాజకీయాభివృద్ధి భంజకులతో మరికొన్ని ఎక్కువ రాజీలు జరుగును; ప్రజలకు కాంగ్రెసు నాయకులకు మధ్య మరింతయెక్కువ యందరిర మేర్పడును. ఉపన్యాసములకు లోటుండదు. ఉత్తమ పార్లమెంటరీ మర్యాదలవలంబింపబడును; అప్పుడప్పుడు ప్రభుత్వము పరాజయమునొందును. ప్రభుత్వ మిదివరకు చేయునట్లే వీనిని నెమ్మదిగ నిర్లక్ష్యముచేయును

కాంగ్రెసు శాసనసభలను బహిష్కరించిన వత్సరములలో నసెంబ్లీ, రాష్ట్రసభలు, ప్రజల యదార్థప్రతినిధిసభలనియు నవి ప్రజాభిప్రాయమునే వెల్లడిచేయుచున్నవనియు ప్రభుత్వకక్షి చెప్పుచుండెడిది. ఇప్పుడు ప్రభుత్వదృష్టి మారిపోవుట చోద్యముకదా! ఎన్నికలలో కాంగ్రెసు విషయముల యదాహరణ వచ్చినపుడెల్ల నియోజకవర్గము చాల చిన్నదని, ముప్పదియారుకోట్లలో మూడుకోట్లు మాత్రమేయని చెప్పుచుందురు. వోట్లలేనివారందరు బ్రిటిషుప్రభుత్వమువెనుక కోటవలె నున్నారని భావము. దీనిచికిత్స స్పష్టముగనే యున్నది. వయసువచ్చినవారికందరకు వోటుహక్కు యిచ్చినచో యదార్థము తెలియగలదు.

అసెంబ్లీ యెన్నికలు ముగిసినతోడనే భారతచట్టసంస్కరణలను గురించిన సంయుక్తపార్లమెంటరీ కమిటీ నివేదికవచ్చెను. ఇది యందరిచేత విమర్శింపబడెను. గర్హింపబడెను. ఈ వరప్రసాదము వలన మనకు స్వేచ్ఛయెట్టిదో యీ దేశములోనున్న యతి మితవాదులు రాజకీయముగ వెనుకబడినవారు నగు వర్గములవా రభివృద్ధిభంగకరమని దీనిని గర్హించుటవలననే దెలియుచున్నది. లేబరు పార్టీ, లేబరుప్రభుత్వము యేదో చేయునని కొందరాశించిరి. సామాజ్యనీతి సందర్భమున యింగ్లండులో లేబరు, టోరీపక్షముల మధ్య మనమేమియు నాశింప నవసరములేదు.

భారతరాజకీయరంగములో శాహ్యామైన మార్పులను గ్రహించుటకు నేను ప్రయత్నించితిని. కావి, యివన్నియు నా కసత్యములుగ కాన్పించెను. హిందూదేశ నిజపరిస్థితులు నన్ను బాధించుచుండెను. అన్ని విధములగు స్వేచ్ఛలు నణచివేయబడెను. అమితమగు బాధ, విఫలత, నుహృద్భావమునుపాడుచేయుట, చెడుగురు ప్రోత్సహించుట - ఈ లక్షణములు కన్నబట్టెను అనేకమందియువకులుజ యుళ్ళిలో మ్రగ్గుచుండిరి మామూలురోజులలోకూడ ననేక సంస్థలు బహిష్కరింపబడెను. ఎరు రెన్నీ అధికారములు 'శాంతిచట్టములు' ప్రభుత్వ ఆయుధశాలలో స్థాపరము నేర్పరచుకొనెను. అనేకవందలపు స్త్రీకములు, మేగజైనులు నిషేధింపబడెను, లేదా 'సమద్రసుంకముల చట్టముక్రింద' దేశములోనికి రాకుండానాపివేయబడెను. 'ఉపద్రవకరముగు సాహిత్యము' నుంచుకొనుటవలన దీర్ఘశిక్ష ప్రాప్తించెడిది. రవీంద్రనాథథాగూరు రష్యాను గురించి యొకవ్యాసమును 'మోడరన్ ఇన్ఫ్యూ'లో వ్రాసినందుల కాపత్రికాధిపతి మందలింపబడెను. రవీంద్రనాథథాగూరు 'డబ్లినులోని మిత్రసంఘమునకు' పంపిన యొకచిన్న సరిదేశమునుకూడ ప్రచురింపరాదనిరి. థాగూరువంటి ఋషిసత్ముడు, విజ్ఞానపిసాసి రాజకీయములను బుద్ధిపూర్వకముగ వీడినవాడు, భారతదేశములో పూజింపబడువాడు, ప్రపంచఖ్యాతిగాంచినవాడు యీవిధముగ నణచివేయబడుచో విక మామూలు మానవులగతి చెప్పవలెగా? ఇట్టిపరిస్థితులలో కరళ పత్రికారచన కాస్కారములేదు. చరిత్రను రాజకీయములను, ఆర్థికములను వర్తమానవ్యవహారములను యధార్థముగ తర్కించుటకు, బోధించుటకు వీలులేదు. సంస్కరణలను బాధ్యతాయుత పరిపాలనను ప్రవేశపెట్టుట కిదియొక వింత పూర్వాధ్యాయము.

నేడు ప్రపంచ మొకవిధమగు చూనసికసంతోషములోమునిగి యున్నదని, ప్రస్తుతపరిస్థితులతో నసంతృప్తి చెందియున్నదని బుద్ధిమంతులకు తెలియును. మనకండ యెదుటనే విపరీతమార్పులు జరుగుచున్నవి. భవిష్యత్తు సమీపమున నేయున్నది. అది ప్రతి వానిని యించికొ చేడుగుకొ తీసికొనిపోవును. కనుక ప్రతినాగరికుడు దాని

వెనుకనున్న వివిధశక్తునను తెలిసికొని తన కార్యవిధానము నేర్పరచు కొనుట ధర్మము. ఒకప్రపంచము నశించి మరియొక నూతన ప్రపంచము రానైయున్నది. ఒకసమస్యకు సమాధానము కనుగొనుటకు పూర్వ మా సమస్య యేదియో తెలిసికొనవలెను.

ప్రపంచసంభవములను గురించిన మన రాజకీయవేత్తలయదా సీసత, యజ్ఞానము నాశ్చర్యకరములుగ నుండును. బ్రిటిషు అధికారులలో పెనున్నవారికి తప్ప క్రిందివారికిని యవసరములేదు. ప్రభుత్వము ప్రపంచసంభవములను దృష్టిలోనుంచుకొనియే తమనీతి నేర్పరచుకొనుచుండును. భారతదేశమును మ్రింగుట, దానిని సంరక్షించుకొనుట - బ్రిటిషు విదేశనీతిలక్షణము. జపానుయొక్క యధికారము, సోవియెటు యూనియనుయొక్క దినదినాభివృద్ధి యగు శక్తి. సింకియాంగులో ఆంగ్లో రష్యా జపానులయొక్క కుట్రలు, మధ్యఆసియా, ఆఫ్ఘనిస్తానము, పరిష్యాలోని సంభవములు, భారతరాజకీయములలో సన్నిహితసంబంధము కలిగియున్నవని యెంతమంది భారతరాజకీయవేత్త లెరుంగుదురు? మధ్యఆసియా పరిస్థితి కాశ్మీరుస్థితి మార్చి దానిని బ్రిటిషు రాజనీతికి, రక్షణకు కీలకముచేయును.

ప్రపంచములో నతికీఘ్రముగ జరుగుచున్న యార్థికమార్పులు మరింత ప్రాముఖ్యములు. పందొమ్మిదవ శతాబ్దపు వద్దతులు గతిం చెను, అవి ప్రస్తుతమునకు వర్తించవు. మన మొక యెద్దుబండిని ఇనుప పట్టాలమీద పెట్టి యదియే రైలుబండి యనజాలము. అది తప్పకొనవలసినదే! పాతసరుకుక్రింద దానిని తీసివేయవలెను. రష్యాలోనే కాక నమెరికాలోను, యింగ్లండులోను 'క్రొత్తపంపకములు,' గొప్ప మార్పులు అనుమాటలను వినుచుందుము. భారతదేశములో కూడ మన కనేక 'క్రొత్తపంపకములు' కావలెను. "గ్రహింప యోగ్యమైన దంతయు నిదివరకే గ్రహింపబడెను. చేయ వర్హమైనదంతయు, నిదివరకే చేయబడెను," అను పాతపాటలన్నియు నిరర్థకములు ఉపద్రవకర ప్రలాపములు.

మనమనేక సమస్యల నతిదైర్ఘ్యముతో నెదుర్కొనవలెను. ప్రజలపరిస్థితుల నెక్కువగ నభివృద్ధిచేయజలనపుడు ప్రస్తుత సాంఘిక యార్థికపద్ధతి నిలిచియుండుట కధికారమున్నదా? ఈ విశాలాభివృద్ధి నొకపద్ధతి యేదియెన చేయగలదా? కేవల రాజకీయమార్పు యెంత గొప్పయభివృద్ధి తీసికొనిరాగలదు? అతివాంఛనీయ పరివర్తమునకు స్వార్థప్రయోజనము లడ్డముతగులుచో ప్రజాదుఃఖమును, దారిద్ర్యమును శాశ్వతమొనర్చుచో నానినింకింప యత్నించుట యుక్తమా? అది నీతిమా? నిశ్చయముగ స్వార్థప్రయోజనముల కపకారము చేయుట లక్ష్యముకాదు. అని యితరున కపకారము చేయకుండ చేయుటయే లక్ష్యము. వీనితో రాజీవడుటకు సాధ్యమగుచో నట్లు చేయుట యత్యంతము వాంఛనీయము. దీని యుక్తాయుక్తములను గురించి ప్రజలలో భేదాభిప్రాయములుండవచ్చును, కాని, యొక సమాధాన మవసరమును విషయము నెవడును శంకింపదు. ఒక స్వార్థ ప్రయోజనమునుతీసివేసి మరియొక దానిని సృష్టించుటవలన లాభము లేదు. స్వార్థప్రయోజనములట్టిరాజీకంగీరింపవని చరిత్ర చాటుచున్నది. సంఘమునకు ప్రాణాధానపాత్రను విహింప మానివేసిన తరగతులు చిత్రముగ బుద్ధిహీనముగ నుండును. అవి సమస్తమును మ్రింగి వలెనని యనుకొని చివరకు సమస్తమును పోగొట్టుకొనును.

ఆస్తిని కలుపుకొనుట మొదలగు “యధేచ్ఛా సంభాషణ” యెంతయో కలదు. అడ్డులేకుండ కొల్లగొను పునాదిమీదనే ప్రస్తుత పద్ధతి యేర్పడెను. దీనిని నిర్మానించుటకే సాంఘికమార్పులుద్దేశింప బడినవి. పనివానియొక్క పాటువలనవచ్చు ఫలితమునుండి నిత్యము కొంత లాగివేయబడుచున్నది. శిస్తు, పన్నులు చెల్లింపజాలవంతగ పోల్చింపబడి చివరకు వ్యవసాయదారునిభూమి లాగివేయబడు చున్నది వ్యక్తులు సామాన్యభూములను లాగుకొని పెద్దజమీల నేర్పాటుచేసికొనిరి; ఈ విధముగనే వ్యవసాయప్రాప్రయిటర్లు తుడిచి వేయబడిరి.

దీనిని కొంతవరకు తగ్గించుటకే సంఘము ఆస్తిని తగ్గించు వ్యభావముగల భారమైన పన్నులు, మరణకాలపు పన్నులు, ఋణ

విమోచన చట్టములు, నాణెములను పెంచుట మొదలగు వివిధ యుపాయములద్వారా ప్రయత్నించును. సోవియటు యూనియను నారేకాక ప్రధాన క్యాపిటలిస్టు దేశములు కూడ నవీనముగ పెద్ద యెత్తున జాతీయఋణములను నిరాకరించిరి, బ్రిటిషునా రషియా కీయవలసిన ఋణమును నిరాకరించుట యొక గొప్ప యుదాహరణము! దీనిని భారతదేశమనుకరించుటెంత యుపదనకరము! కాని యివన్నియు కొంతవరకు మాత్రమే సహాయపడగలవు. ఇవి మూల కారణమును తీసివేయజాలవు. నూతనసృష్టిచేయుట కా మూల కారణమును తీసివేయవలెను.

ప్రస్తుతక్రమమును మార్పుపద్ధతినాలోచించునపుడు మనము దానికొరకై వెచ్చింపవలసిన యార్థిక, యాధ్యాత్మిక మూల్యమును పరిగణింపవలసియుండును. మనము దూరదృష్టి లేకుండ నుండజాలము. అది భౌతికముగ నాధ్యాత్మికముగ మానవాధివృద్ధికి మానవానందమునకు తుద కెంతవరకు సహాయపడగలదో చూడవలెను. కాని, ప్రస్తుతక్రమమును మార్చకపోవుటవల కలుగు వివరీతనష్టములు పిఫలజీవితములు, వికలములైన జీవితములు, దుఃఖము, కడుపుబాధ నైతికయాధ్యాత్మికపతనము - వీనిశిల్లప్పుడు దృష్టిలో నుంచుకొనవలెను. నిరంతరము వెల్లిపరియు ప్రవాహమువలె నీప్రస్తుత యార్థిక పద్ధతి యసంఖ్యాకములగు ప్రజాసందోహములను మించుచు వినాశమునకు తీసికొనిపోవుచున్నది. మనలో కొంతమంది చేదలతో నీర్ఘుతోడిసంతమాత్రముచేత నీప్రవాహము నరికట్టజాలము. ఈ ప్రజలను రక్షింపజాలము పెద్దయేటిగట్టుల నిర్మించి కాలువలనుత్రవ్వి ప్రవాహవిధ్వంసకశక్తిని మార్చి మానవశ్రేయస్సుకొర కుపయోగింపవలెను.

సామ్యవాదము కోరు గొప్ప మార్పులు కొద్ది శాసనములను చేసినంతమాత్రమున కలుగనేరవు. కాని యభివృద్ధిమార్గము చూపుటకు కట్టడముయొక్క పునాదులను వేయుటకు మూలశాసనములు, సాధికారము నవసరములు. సామ్యవాదసంఘనిర్మాణము సద్వివక్షమునకు విడిచిపెట్టరాదు. కట్టినదానిని పడగొట్టుచు పడుచులేచుచు చేయు

వనియు పనికిరాదు. ప్రధాన యభ్యంతరములను తీసివేయవలెను. లక్ష్యము సృజించుటకాని నాశముకాదు; ప్రస్తుతలేమిని భవిష్యత్ వృద్ధికిమార్పుట మన మార్గము మన యిష్టానుష్టములమీద శుద్ధి న్యాయముమీదలేదు. అది యార్థికముగ దృఢముగ నభివృద్ధిప్రదముగ మార్పుచెందు పరిస్థితుల కనుగుణ్యముగ మానవలోకములో నెక్కువనుండికి కళ్యాణదాయకముగ నుండవలెను.

స్వార్థముతో పోరాటముతప్పదు: మరొకసంధలేదు. మనలో ప్రతివాడు తనవక్షమును నిర్ణయించుకొనవలెను. నిర్ణయించుకొనుటకు పూర్వము జ్ఞానము, గ్రహణశక్తి యుండవలెను. సామ్యవాద భావ ప్రవేశపణచాలదు. దీనితోపాటు బుద్ధిహేతుబద్ధముకావలెను. పశ్చిమ దేశములలో నిట్టివిధమగుసాహిత్యమెంతయోకలదు. భారతదేశములో నిది చాలకొరవబడియున్నది. మంచి మంచి పుస్తకముల నిచ్చుటకు రానీయకు. కానీ, యితరదేశములనుండివచ్చు పుస్తకముల చదివి సంతమాత్రముగ చాలదు. సామ్యవాదముమే హిందూదేశములో విర్మింపవలెనన్ని నది హిందూదేశ పరిస్థితులనుండియే యుత్పన్నము గావలెను. ఈ పరిస్థితులను శ్రద్ధతో పరిక్షించుట అవసరము.

సామ్యవాదమును తెచ్చుటకు మానసిక పురాది యున్నంత మాత్రమున చాలదు. ఇతరశక్తులు కావలెను. కాని, యాపునాదిలేనిదే మనము విషయమును సరిగా చేపట్టజాలము. శక్తిసంతమైన యుద్యమమును. లేవదీయజాలము. భారతదేశములో ప్రస్తుతము న్యాయసాయ కోద్యమము చాల ప్రధానమైనది; అదియెప్పుడునట్లే యుండవచ్చును. కాని, పరిశ్రమలకూడ తక్కువ ప్రధానములుగావు. అవి యభివృద్ధి యగును. మనలక్ష్యమేది? వ్యవసాయప్రభుత్వమా లేక పారిశ్రామికమా? మనకెక్కువగ కృషిపలులముగ నుండకతప్పదు కాని, మనము పరిశ్రమలను వృద్ధిచేయగలము.

మన పరిశ్రమల యజమానులు తమభావములలో చాలవెనుక బడియున్నారు. వారు నేటికి తగిన క్యాపిటలిస్టులుకూడకారు. ప్రజలు చాల బీదవారగుటచే కొనుగోలుశక్తి లేనివారని వారు భావింతురు.

కూలిని హెచ్చించుటను, పనిచేయుకాలమును తగ్గించుటకు వారొప్పుకొనరు. పనిచేయు కాలపరిమితిని పదిగంటలనుండి తొమ్మిదిగంటలకు తగ్గించిరి. దీనివలన అహమదాబాదు మిల్లుయజమానులు జీవితమును తగ్గించిరి. దీనివలన పనివారి యాదాయము తగ్గిపోయెను. పనివాని జీవితప్రమాణముక్షీణించెను. అవకాశమున్నప్పుడు వారు పెద్దలాభములనుపొందుదురు: కూలి వాడు మామూలుగ నేయుండును. వారివిమేడలు, దివ్యభవనములు, వీరివి మట్టిగుడిసెలు. వారివి భోగములు, వీరివిరోగములు. వారివి కేలీవిలాసములు, వీరివికడుపుమంటలు. వారికి ప్రభుత్వరక్షణ. వీరిది దిక్కుమాలిన దీనస్థితి. కాని, మనమీవ్యత్యాసములు తప్పనిసరి యనుకొని చలింపక బాధపడకుండ త్రోసివేయుము.

పారిశ్రామికకూలీస్థితికంటెను (ఆర్థికముగ) వ్యవసాయకూలీస్థితి మరింత నెడుగు. వ్యవసాయదారు కొక సదుపాయము కలదు. అతడు శుభ్రమైన గాలిలో జీవించును. కనుకకూలివాండ్ర క్రుశ్చకంపు అతనికిలేదు కాని, అతడు చాల యజ్ఞానములో ముగియుండుటచే తరచు బహిరంగ వాయుప్రసారముగల తన గ్రామమునుగూడ గాంధీజీ చెప్పినట్లు 'పేడకుప్పగ' చేయును. సంఘక్షేమముకొరకు సహకారము లేక సంయుక్తప్రయత్న భావ మతనిలోలేదు. దీని కతనిని గర్హించుట సుకరమే! కాని, ప్రతివాడు నతనిమీద చేయి యెత్తువాడే యగుటచే జీవిత మతనికొక నిరంతరవ్యక్తిగతసంగ్రామము; అసలతడెట్లుజీవించుచున్నాడా? యనునది యవిశ్వసనీయమై యాశ్చర్యముగ నుండును. 1928-29లో పంజాబు వ్యవసాయదాదు సగటు నిత్యాదాయము తలకు తొమ్మిదణాలని కనుగొనబడెను. ఇది 1930-31 లో తలకు తొమ్మిదిపైసలకు పడిపోయెను! యు. పి., బీహారు, బెంగాలులలోని వ్యవసాయదారులకంటె పంజాబురయితే చాలయద్భుత వంతుడని చెప్పబడును. యు. పి. లో కొన్ని తూర్పుజిల్లాలలో (గౌరక్పూరు మొదలైనవి) మంచిరోజులలో. నార్థికమాంద్యమునకు పూర్వము, పోలములో పనిచేయు నిత్యకూలి తలకు రెండణాలు.

ఈ పంకిలమునుండి మనము బయటపడుటెట్లు? మనము పా
యములను వన్నవచ్చును. కాని యంత యథోగతిలోనున్న ప్రజ
లను లేవదీయుట కష్టసాధ్యము. కాని, మార్పువలదనుస్వ ప్రయోజక
వర్గములనుండియే యదార్థమైన కష్టము కలుగును, సామాజ్యపరి
పాలన క్రింద యీ మార్పుకాస్కారము లేనట్లు కాన్పించును.
రానున్న వత్సరములలో హిందూదేశమేవైపు చూచును? కమ్యూ
నిజము, ఫాసిజములు-యీ యుగ ప్రధానలక్ష్యములుగ కాన్పించును
సర్ మాల్కాం హైలీ భారతదేశము జాతీయ సామ్యవాదమును
స్వీకరించునని జోస్యము చెప్పెను; అనగా నొక విధమగు ఫాసిజము.
బహుశః సన్నిహితభవిష్యత్తుకు సంబంధించినంతవర కతడు చెప్పినది
యుక్తమే కావచ్చును. హిందూదేశములోని యువకులలోను, యువ
తులలోను ఫాసిస్టుభావము లిదివరకే కాన్పించుచున్నవి. కాంగ్రెసు
వీరిని ప్రతిబింబింప ప్రారంభము చేయుచున్నది. ఫాసిజముకు దౌర్జన్య
వద్ధతులతో సన్నిహిత సంపర్కముండుటచే దౌర్జన్యరాహిత్యము
నాశ్యమైనది కాంగ్రెసుపెద్దలకు దీనియెడల సహజభయము కలదు.
కాని స్వంతయాస్తులను రక్షించుచు స్వార్థప్రయోజనములను
(నిర్మూలింపక) వారించు సామాజికప్రభుత్వము-ఫాసిజముయొక్క
వేదాంతసంబంధమైన పునాది యనబడునది-వారికి నచ్చవచ్చును.
పైకిది ప్రాతదాని నిలుపుకొనుచు క్రొత్తదాని నవలంబించు నుత్తమ
వద్ధతిగ కాన్పించును. ఒక మూల రొట్టెను తినుచు దానినుంచు
కొనుటకూడ సాధ్యమా యనునది వేరువిషయము.

కాని, మధ్యతరగతి యువకులు ఫాసిజమువైపు పరుగిడుదురు.
ప్రస్తుతము భారతదేశములో సాక్షాత్తు మధ్యతరగతులలో నొక
భాగము విప్లవకరముగ నున్నది; కూలీలు, వ్యవసాయదారులు [ప్రారి
శ్రామికకూలీలు మరింత శక్తివంతముగనున్నను] అంతముందుకు
రాలేదు. ఫాసిస్టుభావములు విస్తరించుట కీ జాతీయమధ్యతరగతియను
వైనరంగముగనున్నది. కాని విదేశప్రభుత్వమున్నంతకాలముయూరపి
యను ఫాసిజమిచ్చట విస్తరింపజాలదు. భారతఫాసిజమువిధాయకముగ
భారతస్వాతంత్ర్యము కొరకు నిలువవలెను. కనుక నది బ్రిటిష్ సామాజ్య

తత్త్వముతో నేకముకాజాలదు. అది ప్రజలసహాయము పొంద వలెను బ్రటిషు అధికారము పూర్తిగ తీసివేయబడినచో ఘాసిజము యెక్కువ వేగముగ నభివృద్ధిచెందును.

కాని, బ్రిటిషు అధికారము త్వరగ పోవు సూచనలు లేవు. ఈలోపల ప్రభుత్వ మెంత కఠిన నిర్బంధము నుపయోగించుచున్నను కమ్యూనిస్టు, సామ్యవాద భావములుకూడ విస్తరించుచున్నవి. గౌరత దేశములో కమ్యూనిస్టుపార్టీ యక్రమసంఘము; ఆ పదమునకు యధేచ్ఛావ్యాఖ్యానము చేయబడుచుండుటచే నభిమానులు, ముంద డుగువేయు లేబరుయూనియనులు నందులో జేర్చబడుచున్నవి.

ఘాసిజము కమ్యూనిజములమధ్య నా యభిమానము పూర్తిగ కమ్యూనిజమువై పుననే యుండును. కాని నేనెంతమాత్రము కమ్యూనిస్టునుకాను. నామూలములింకను బహుశః కొంతవరకు 19 వ శతాబ్దములో నేయున్నవి; 'మానవయుదారత'నుండి నేను పూర్తిగ తప్పించుకొనజాలకపోతిని. ఈబూర్జువాస్వభావము నన్ననుసరించుచుండుటచే చాలమంది కమ్యూనిస్టుల సహజకోపమున కిది కారణమగుచున్నది. ధర్మవన్నములు నాకు గిట్టవు. కారల్ మార్క్సు వ్రాతలు, మరే యితర పుస్తకములు శంకింపరానివని భావించుట, ఆధునిక కమ్యూనిస్టు లక్షణముగకాన్పించు నర్గవిభాగము, న్యతిరేకులను వేటాడుట నాకు గిట్టవు. రష్యాలో జరిగినదానిని, ముఖ్యముగ శాంతముగ నున్నదివ ములలో నుపయోగించిన మితిమీరిన దౌర్జన్యమును, నే నంగీకరింపజాలను. అయినను నే నంతకంతకు కమ్యూనిస్టు శాస్త్రమువైపు మొగ్గుచుండును.

మార్క్సు స్టేటుమెంటులుకొన్ని తప్పులు కావచ్చును దీనిని విమర్శించుటకు నే నశక్తుడను. కాని, సాంఘికోత్పాదములను గురించి యతని కసాధారణదృష్టి కలదు. అతడవలంబించిన శాస్త్రపద్ధతియే దీనికికారణము. ఈ పద్ధతిని గతచరిత్రకు ప్రస్తుతవిషయములుకూడ వర్తింపజేసినపుడు మన కివి మరయేపద్ధతివలన నర్థముకానట్లుస్పష్టపడ గలవు. కనుక నే నేడు ప్రపంచములో జరుగుచున్న మార్పులలోనిరహస్యమును బయటపెట్టు పరిశీలన మార్క్సు శిష్యవర్గమువారి వ్రాతల

మండియే వచ్చుచున్నది. మార్కు తరువాత బయలుదేరిన కొన్ని స్వభావములను [మధ్యతరగతిలోని విప్లవ స్వభావమువంటివి] నిర్లక్ష్యముచేసెనని చెప్పట సులభము. కాని మార్క్సిజములో పిడివాదములేదు. అదియొక దృష్టిని, విషయమును చేపట్టును. ఆ దృష్టి మన సాంఘిక మార్పుల నర్థముచేసికొనుటకు తోడ్పడి కార్యవిధానమును సూచించును.

ఆ కారణవిధానముకూడ, మార్కుచేందక కరడుకట్టినదికాదు. అది పరిస్థితుల కనుగుణ్యముగ నుండును. అదియే లెనినుదృష్టి. అతడు తన కార్యమును మార్కుచేందు పరిస్థితులకు తగినట్లవలంబించెను. “సంగ్రామకాలము సంయుక్తపరిస్థితుల వివరములు—పరీక్షింపకుండ పోరాట సాధనను గురించిన ప్రశ్నకు అవునని కాదని చెప్పసాహసించుట మార్కుసందేశమును పూర్తిగ విడిచిపెట్టుట” యని యతడు చెప్పెను.

ఈవిశాలదృష్టి, యదార్థజ్ఞానముగల కమ్యూనిస్టు కొంతవరకు సాంఘికజీవిత చైతన్యస్వభావమును గుర్తించును. అతనికి రాజకీయముల చీకటిలో తడవుకొనుటనలె, కేవలము సమయముకొరకు కాచుకొనియుండు చరిత్రవలె కాన్పించవు. అతను మనఃపూర్వకముగ నెదుర్కొను పోరాటము, చేయు త్యాగము నతని లక్ష్యములను, ఆశయములను సార్థకముచేయును. మానవ విధిని సాధించుటకు ముందువచ్చుచున్న మహాసైన్యములో తా నొక భాగమని యతడు గ్రహించును. చరిత్రతో క్రమక్రమముగ నడుచుచున్నట్లతనికి ద్యోతకమగును. బహుశక్తియనేకమంది కమ్యూనిస్టులిట్లు భావింపరు. లెనినుమాత్రమే యతని కార్యవిధానమునంత పటుత్వముగనొనరించిన జీవితమంతయు నొక్కటియను భావము కలిగియుండును కాని యతనియద్యను వేదాంతము నర్థముచేసికొనిన ప్రతికమ్యూనిస్టు కొంతవరకు దీనిని గ్రహించియుండును. కొంతమంది కమ్యూనిస్టులతో నొప్పువహించుట కష్టము. వారితరులకు కోపము తెప్పించు చిత్రమైన వద్దతి కనిపెట్టిరి. కాని, వారనేక కఠినపరీక్షలపాలైరి. సోవియటు

యూనియను వెలుపలవాగసంఖ్యాకములగు కష్టములః నెదుర్కొనవలసెను. నే నెల్లప్పుడు వారి యమిత ధైర్యమును, త్యాగశక్తిని మెచ్చుకొంటిని అసంఖ్యా ప్రజ లనేకవిధముల బాధపడునట్లు వారును బాధపడుదురు. కాని, సర్వశక్తివంతము, క్రూరము నగు విధిముందర వారట్లు గ్రుడ్డిగననుభవింపరు. వారు మానవులవలె బాధపడుదురు. అట్టి బాధలో నొకవిషాదకరమగు నుదారత కలదు.

రష్యాలోని సాంఘిక ప్రయత్నముల జయాపజయములు మార్కుసిద్ధాంతబలమును ప్రత్యక్షముగ బాధింపజాలవు. అనేక విషమవరిస్థితలేకమయి, లేక సనేకప్రభుత్వములేకమయియాప్రయత్నములను తారుమారు చేయవచ్చును. కాని, శక్తివంతములగు నా సాంఘికప్రబోధముల లున విచిరస్థాయిగ నుండును. అచ్చటజరిగిన యనేక విషయములను నేను సహజముగ ప్రేమింపజాలక పోయినను ఆ సిద్ధాంతము ప్రపంచమునకు తారకమంత్రముని నేను భావించును. వారి కార్యములు నాకు పూర్తిగ తెలియవు; నేనువానిని విమర్శించుటకు తగిన స్థితిలోలేను. నా ప్రధాన భయమేమనిన నమితమగుచారన్యము, నిర్బంధములు చెడ్డకు దారితీయవచ్చును. దీనిని తీసివేయుట కష్టము కావచ్చును. కాని, రష్యాను నడుపు ప్రస్తుతనాయకుల నుగుణమేమన వారు తమ తప్పిదములనుండి పాఠములను నేర్చుకొనుటకు భయపడరు. వారు తమయదుగులను వెనుకకువేసి పునఃసృష్టిచేసికొనగలరు. వారెల్లప్పుడు తమలక్ష్యమును తమయెదుట నుంచుకొనెదరు. కమ్యూనిస్టు యింటర్నేషనల్ ద్వారా వారి తరదేశములలో చేసిన ప్రయత్నములు విచిత్రముగ విఫలమయ్యెను. ఇప్పుడవి చాల తగ్గింపబడినట్లు కాన్పించును.

హిందూ దేశమునకుతిరిగివత్తము. బాహ్యవరిస్థితులిచ్చటిగమనమును త్వరితముచేసిన నే తప్ప సామ్యవాద, కమ్యూనిజములుదూరవిషయములుగ కాన్పించును. మేము కమ్యూనిజముతో కాక కులతత్త్వములతో వ్యవహరింపవలెను. కులములరీత్యాహిందూదేశ మంధకారయుగములోనున్నది. రాజకీయ వ్యక్తులు స్వల్ప విషయములతోను,

కుట్రలతోను, పన్నాగములతోను తమశక్తులను వ్యర్థము చేయుచున్నారు వీనిలో నొకరినొకరు మించవలెనని చూచుచున్నారు. ప్రపంచమును మరింత కళ్యాణప్రదముగ నానందదాయకముగ చేయుటకు వారెవరును ప్రయత్నింపరు. బహుశః యిదియొక తాత్కాలిక స్థితి, త్వరలోనే యిది పోవచ్చును.

కాంగ్రెసు చాలవర కీ కుల యజ్ఞానమునుండి దూరముగ నుండెను. కాని దానిదృష్టి పిల్లబూర్జువాదృష్టి. కనుక నా దృష్టితోనే చికిత్స చేయగోరుదును. ఈపద్ధతివలన నది జయముపొందజాలదు. నేడది మధ్యతరగతిలోని క్రిందితరహావారికి ప్రాతినిధ్యము వహించును. కాని యది పైకికాన్పించునంత శక్తివంతముగ లేదు. దానిని రెండు ప్రక్కలనుండి రెండుశక్తులు నొక్కుచున్నవి ఒకటి యన్ని బందో బస్తులు కలిగియున్నది. రెండవది దుర్బలముగ నున్నను త్వరితముగ వృద్ధిచెందుచున్నది. భవిష్యత్తుచెప్పట కష్టసాధ్యము. అది దాని చారిత్రక ధర్మమైన జాతీయస్వాతంత్ర్యమును పొందుటకు పూర్వము బందోబస్తులతోనున్న రెండవ ఐక్యమువైపు పోజాలదు, కాని దాని కా విజయము చేకూరులోపల నితరశక్తులు బలవత్తరములై దానిని తమవైపు త్రిప్పుకొనవచ్చును; లేదా క్రమముగ దాని కుద్వాసము చెప్పవచ్చును. జాతీయస్వాతంత్ర్యము సాధింపబడువరకు కాంగ్రెసు హిందూదేశములో ప్రధానసామ్రాజ్యము వహించును.

ఉ ప న ం హా ర ము

కర్మచేయుట మనవిధి, ధర్మము కాని మనకర్మ పూర్తిచేయుట మనచేతులలో లేదు.

—టాల్ మడ్.

నే నీ కథచివరకు వచ్చితిని నా జీవిత వృత్తాంతమును (ఉన్న విధమున) నేటివరకు (1935 ఫిబ్రవరి 14, ఆల్మోరా జిల్లా జయిలు) చెప్పితిని. నేటికి మూడు నెలలక్రిత మిజయిలులోనే నా నలుబదియైదవ జన్మదినము జరిపితిని. నే నింకను చాలవత్సరములు జీవించవలసి యున్నదని నేననుకొనెదను. ఒక్కొక్కప్పుడు వయోభారము, అలసట నన్నటనుటబెట్టును. ఇతరకాలములో నపరిమితోత్సాహశక్తులతో తులతూగుచుందును. నా శరీర మాటుపాటుల కాగగలదు. నా మనస్సు ప్రహరణములనుండి నుకరముగ కోల్పోవ గలదు. కనుక హఠాత్తుగ నన్నొక విధిమింగనిచో నే నింకను చాలకాలము జీవింపగలవని భావించెదను.

బహుశః యీసాహసములు చాల యుద్దేశజనములుగ నుండకపోవచ్చును. చిరకాలము జయిలులోనుండుటను సాహసమని యనజాలము. ఇందులో నసామాన్యతలేదు. నే నీవత్సరములను లక్షలకొలది నా దేశ స్త్రీపురుషులతోకూడ ననుభవించితిని. మారుచుండు భావములు, ఉత్సాహానుత్సాహములు, తీవ్ర కార్యకలాపము, బలాత్కార యేకాంతము యివి మా సామాన్యచరిత్ర. నేను ప్రజలలో నొకడను. నేను దానితో కదలుచు నొక్కొక్కప్పుడు దానిని నడుపుచు దానిచే పాలింపబడుచుంటిని. అయినను నేనొకవ్యక్తిగ నుండి ప్రజాసమూహములలో ప్రత్యేకజీవితమును జీవించెడివాడను.

ఈశంవత్సరము లితరవిషయములతోపాటునాకొక యమూల్య వరమును ప్రసాదించెను. జీవితము నా కంతకంతకు తన్మయత్వము నొందించు సాహసకార్యమువలె కాన్పించును. అచ్చట మనము నేర్చుకొనవలసిన దెంతయోకలదు, చేయవలసిన దెంతయోకలదు. నే నభివృద్ధిపొందుచున్నట్లాక నిరంతర భావముండెడిది. నా కింకను ఆ భావమే కలదు. అది నా యత్నములకు, గ్రంథపఠనమునకు నూతనోత్సాహము నిచ్చును. సాధారణముగ జీవితమును సార్థకము చేయును.

ఈ కథవ్రాయుటలో నేడు నా భావములను, మనఃప్రవృత్తులను, తెలుప యత్నించితిని. నా భావములను చిత్రింపగోరితిని. భూతభావమును తిరిగి గ్రహించుట సులభముకాదు. సంభవమగు సంభవములను మరచిపోవుటయు సులభముకాదు; కనుక తరువాత కలిగిన భావములు నా మొదటిరోజులలోని చరిత్రకు కొంత మెరుగు పెట్టి యుండవచ్చును. కాని, నా మానసిక భివృద్ధిని, ప్రధానముగ నాలాభముకొరకు. చిత్రించుటయే నాయుద్దేశ్యము. నేను వ్రాసిన దంతయు నా యుండినవిధమును గాక నే నొకప్పు డెట్లుండగోరితి నో లేక యుంటినని భావించితి నో దానిని తెలుపు చరిత్ర.

కొన్ని నెలలక్రిందట సర్ సి. పి. రామస్వామయ్యకు నేనుప్రజా సామాన్యభావములకు ప్రతినిధిని కానని నాత్యాగములచేతను, ఆదర్శములచేతను, నావిశ్వాసములోనున్న యూవేశముచేతను, నేనుమరింత యుపద్రవకరుడననిచెప్పెను. ఈస్వవిషయములలో నేనతనితో జగడము పెట్టుకొన నిచ్చగింపచు మేను నేక వత్సరములనుండికలుసుకొనలేదు. కాని, చిరకాలము క్రిందట మేమిరువురముహోమురూలుసంఘమునకు సంయుక్త కార్యదర్శులము. తదాది అనేక సంభవములు జరిగెను. సర్ సి. పి. ప్రేరేపించు తలతిరుగునంతటి యున్న తస్థితికి వెళ్ళెను. నేను భూమిమీదనే భూమికిసంబంధించి యుంటిని. ఇప్పుడు మా కిరువురకు సామ్యమేదియు [సామాన్య జాతితప్ప] లేదు నేడతడు హిందూదేశములో బ్రిటిషుప్రభుత్వమును సమర్థించు జగజెట్టి హిందూదేశములోను. యితరచోట్లను నిరంకుశత్వమును శ్లాఘించువాడు. స్వయముగ

నతడొక భారతసంస్థానములో వెలుగొందు నిరంకుశతత్వ భూషణము. మేము చాల విషయములలో భేదింతుము. కాని యొక విషయములో - నేను ప్రజాభావమునకు ప్రతినిధినికానను విషయములలో నేకీభవింతుము.

నే నెవరికేని ప్రతినిధినా? యనియాశ్చర్యపడుచుందును. చాల మందికి నాయెడ మిత్రభావము, దయయున్నను నేనెవరికేని ప్రతినిధిని కాననియే భావింతును. నే నొకవింతయైన ప్రాచ్య, పాశ్చాత్య 'చాచా' నైతిని. ప్రతిచోట చోటులేనివాడను. ఎచ్చట నాశ్రయములేని వాడను. బహుశః నా భావములు, జీవితమును గ్రహించు విధము ప్రాచ్యమువకు గాక పాశ్చాత్యమువబడుదానికే యెక్కువగ సంబంధించియుండును. కాని, హిందూదేశమునన్నంటి పెట్టుకొనియుండును. నా వెనుక, నెక్కడనో మినుకుమినుకుమను స్మృతిలో శతపురుషాంతములనాటి బ్రాహ్మణజాతిస్మృతి కలదు. నేనాభూతకాల వంశపారంపర్యమును నా నవీనస్వారిథమును పోగొట్టుకొనజాలను. అవి రెండును, నా భాగములు. అవి నాకు తూర్పు, పశ్చిమములు. నేను పడమర దేశములలో క్రొత్తవాడను, విదేశీయుడను. నేను వానికి చెందను. కాని, నా నిజ దేశములోకూడ నొక్కొక్కప్పుడు, పరదేశీయునివలె భావింతును

దూరపు కొండలు నునుపుగను, యెక్కుటకు సుకరముగను కాన్పించును, శిఖరమా! ఆహ్వానింపచుచుండును. కాని, యెక్కినకొలది కష్టములు కాన్పించును. పైకి వెళ్ళినకొలది ప్రస్థానము మరింత శ్రమ జనకముగ నుండును. శిఖరముమేఘమండలములోనికి పోవుచుండును. అయినను. ఆ యారోహణము ప్రయత్నార్థము అదియొకప్రత్యేకానందమును, తృప్తిని యిచ్చును. బహుశః సంగ్రామమే జీవితమునకు విలువనిచ్చును. కాని, యది తుదిపర్యవసానముకాదు, ఏది యుక్తమార్గమో తెలిసికొనుట తరుచు కష్టము. ఒక్కొక్కప్పుడు యుక్తమైనది, సుకరముగ తెలియును దానిని మానివేయుట కొంతమెరుగు. సోక్రటీసు ఇట్లు చెప్పెను: "మృత్యువనగానేదియో నాకు తెలియదు. అది మంచిదేకావచ్చును. నేను దానికి వెరువను. కాని మన భూత

కాలమును వీడుట చెడ్డవిషయమని నేనెరుగుదును. చెడ్డదని నాకు తెలిసినదానికంటె మంచిదే యగుట కవకాశమున్నదానిని నేను వరింతును.”

నేను జయిలులో గడిపిన వత్సరములు! నా భావములలోమునిగి యేకాకినై కూర్చొనుట! ఒకదానివెనుక నొకటి విస్మృతిలోనికి పోయిన యెన్ని ఋతువులను నేను చూచితిని! శుక్ల, కృష్ణపక్ష చంద్రుల నెందఱను చూచితిని! నిర్లక్ష్యముగ, సగర్వముగ నడచి పోవు నక్షత్రరాశి నెన్నిసార్లు చూచితిని! నా యావన ‘గతరాత్రు’ లెన్ని యిచ్చట మణిగిపోయినవి! ఒక్కొక్కప్పుడు మృతిచెందిన ఈ గత దినసప్రేతములు లేచుచు “ఇది ప్రయోజకారియా? “యని ప్రశ్నించును. సమాధానము నిశ్చందేహము. నా ప్రస్తుతజ్ఞానము, యమభయము కలిగి తిరిగి జీవించుటకు నా కవవాశమిచ్చుచో నేను నా జీవితములో ననేకమార్పులను చేయుటకు యత్నించెదను. నా గతచరిత్ర ననేకవిధముల నభివృద్ధిచేయ యత్నించెదను. కాని, ప్రజా కార్యములలోని నా ప్రధాన నిశ్చయము లట్లే యుండెను. నేనువానిని మార్పుచేయలేను. అవి నాకంటె బలవత్తరములు. నా వశములో లేని యొక శక్తి నన్ను వానివైపు తరిమెను.

నా నిర్బంధముజరిగి సరిగ సంవత్సరమయ్యెను. నా రెండేండ్ల శిక్షలో నొక సంవత్సరము గతించెను. మరియొక నిండుసంవత్సరము కలదు. ఈసారి విడిఖయిదు కనుక రిమిషనులులేవు. నేను ఆగస్టులో బయటనున్న పదకొండురోజులు నా శిక్షాకాలములోచేర్చిరి. ఈ సంవత్సరముకూడ గడచిపోవును. నేను బయటపడుదును. తరువాత? నాకు తెలియదు. కాని నా జీవితములో నొకయధ్యాయము ముగిసె ననియు, ముందుకటి ప్రారంభమగుననియు నేను భావించితిని. అదే దియో నేను స్పష్టముగ నూహింపజాలను. జీవితగ్రంథములోని పుటలు మూయబడి యుండును.

వ్రాసినతదువరి

బేడన్ వీలరు స్వార్జునాల్లు,
అక్టోబరు 26, 1935.

గత మే మా సములో నా భార్య భోవాలివీడి మరికొంతచిల్ల
కొరకు యూరపు వెళ్ళెను. ఆమె వెళ్ళినతరువాత నేను భోవాలి
వెళ్ళలేదు. క్వెట్టా భూకంపమునుగురించి వార్తలు వచ్చెను. కొంత
కాలము తక్కినదంతయు మరువబడెను. కాని యెంతకాలమోకాదు.
భారతప్రభుత్వము తనను, తనవిధములను మరచిపోనీయదు. కాంగ్రెసు
ప్రెసిడెంటు - భారతదేశ భూకంపమునుగురించి మరేవ్యక్తికంటెను
యెక్కువ తెలిసినవాడు నయిన రాజేంద్రబాబును క్వెట్టాకు పోనీయ
లేదు. గాంధీజీని మరేప్రజానాయకునికూడ వెళ్ళనీయలేదు క్వెట్టాను
గూర్చి వ్రాసినందుల కనేక భారతపత్రికలు ధరావతులనుకోల్పోయెను.

ప్రతిచోట సైనిక భావమే! పోలీసుదృష్టియే: — అసెంబ్లీలోను,
నాగరికప్రభుత్వములోను, సరిహద్దులలోను బాంబుమోతలలోను —
అదేదృష్టి. ఇండియాలోను, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము ప్రజలలోని యనేక
శాఖలలో శాశ్వతముగ పోరాడుచున్నట్లు కాన్పించును.

పోలీసు శాఖ యువయోగకరము. అవసరమునగు శాఖ. కాని
పోలీసుమయమయి పోలీసులాతీలతో నిండిన ప్రపంచము వాన
యోగ్యము కానేరదు. దౌర్జన్యమును నిరోధములేకుండ నువయో
గించుటచే దానికి గురియైనవా డవమానమును, మానహానినిపొందు
నట్లే దాని నువయోగించువాడును అవమానమునొందునని తరచు
చెప్పబడును. ఉన్నతసేవలలోని, ముఖ్యముగ ఐ. సి. యన్. శాఖ
లోని, క్రమాభివృద్ధిచెందు మానసిక, నైతికపతనముకంటె నాశ్చర్య
కరమైనది, నేడు భారతదేశములో మరియొకటి కాన్పించదు. ఇది
పెద్దయధికారములలో చాల స్పష్టముగ కాన్పించును. కాని, యిది
నూత్రమువలె నన్ని సేవలలోను కలదు, పై పదవిలోనికి పోవుటకవ

కాశము వచ్చినపు డీ నూతనత త్వము నెవ డెక్కువగ ప్రదర్శించునో వాడు విధాయకముగ పైకి పోవును.

సెట్టెంబరు నాల్గవతేదీని నన్ను హఠాత్తుగ ఆల్మోరా జయిలు చుండి విడిచిపెట్టిరి. నా భార్యస్థితి విషమించెనని వార్తలువచ్చెను. ఆమె జర్మనీలో ష్వార్జ్ వాల్డులోని బేడెన్ వీలరులో చికిత్సనొందు చుండెను. నా శిశు రద్దుచేయబడెనని చెప్పి నన్ను విడచివేసిరి. నేను విమానములో యూరపు వరుగిడితిని.

యూరపు అల్లరిగనుండెను. యుద్ధభయ మావరించుచుండెను. ఆర్థికదుస్థితి యెదురుచూచుచుండెను. అభిసీనియా ముట్టడింపబడెను. ఆమె ప్రజలు బాంబులతో మాడ్చివేయబడిరి. వివిధ సామ్రాజ్యస్థానములు తలవడుచు నొకదానినొకటి భయపెట్టుచుండెను. ఇంపీరియల్ ప్రభుత్వములలో నతిపెద్దదియైన యింగ్లండు తనక్రిందనున్న ప్రజలపై బాంబులను వేయుచు క్రూరముగ నణచి వేయుచు శాంతికొరకు, లీగునమ్మతికొరకుచూచును కాని యిచ్చట 'నల్లయడవి'లో సంతయు నెమ్మదిగను ప్రశాంతముగను మన్నది. పొగమంచు లోయలనావరించి దూరములోనున్న ఫ్రాన్సు సరిహద్దులను కప్పివేయుచుండ నేను నిరీక్షించుచు వానివెనుక నేమి యున్నదా యని యాశ్చర్యపడుచుందును

